ВОЛЯ

ТИЖНЕВИК.

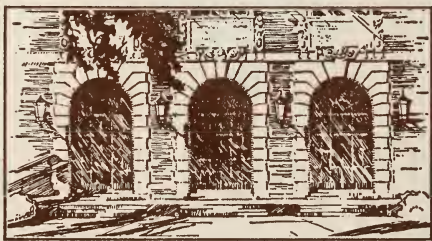

Віденъ.

Зареєстровано Дирекцією Поліції у Відні ч. 918/19.
Registriert bei der Polizei-Dir. in Wien Nr. 918/19.

Відповідальний редактор Лев Шопак. Друкарня „Форвертс“.

Заввага до стор.440!

Ген. Константин Мамонтов.

В 1908 році в Петрограді Генерального Штабу сотник К. Мамонтов, прийшовши до дому зі служби на своєму помешкані застав у ліжку свою дружину з поручником гвардії, до якого там же в ліжку всадив 6 куль з револьверу і в одній білизні через вікно викинув вбитого просто на вулицю...Посаджений був до вязниці у Шлюсербургській фортеці. Просидів там 6місяців- судом був оправданий, але переведений з полку в розпорядження к-ра 3-го Донського козачого полку який стояв у м.Вільні-На Литві. Був призначений командиром 3 сотні. Під час I св.війни командував 19 а потім 6 Донським полком. В ранзі полковника провів всю світову війну. По революції після проголошення незалежности Всевеликого Війська Донського, Військовим Кругом /парляментом/іменований генералом. Противник МосКов.Добр.Армії/Денікіна/ Командував 4 донським корпусом, наробив шелесту в Московщині включно з Тамбовом та ін.містами. З зависти інтригами добровольчого командування звільнений від командування 4 Дон.корп.і передав його неділимцеві ген.Ерделі який потерпів повну поразку від червоних. Тоді покликали знова назад Константина Мамонтова- Донський Круг/парлямент/зробив йому прийняття, мав відїхати перебірати розгромлений корпус 6 вересня 1919р. подали йому шклянку"чаю"- а в 4-й годині пополудні його скоренько втихосці поховали на цвинтарі. От же він вже був більше року в домовині, і до Царгороду не лише не міг привезти ніякого золота, але й бути там фізично. Паскудні інформації подавав видно той "Час". А наші шалапути не знаючи подій, і уяви, що творилося на Сході з легкої руки подавали все"з певних джерел" сидячи на еміграції у Відні. Тим більше, мусіли б знати, що К.Мамонтов був донським самостійником, а не якимсь"московським добровольцем". Ст.Цап.

Ст.Цап

Воля

Тижневик.

Липень 1920.

Том III. Число 1.

Рік видання другий.

ЗМІСТ:

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Віденъ, 3. липня 1920. Ч. 1.

В. П.

За рік.

Сьогодня скінчився рік з дня народження нашого тижневика. Тяжкі матеряльні, а ще тяжчі моральні перешкоди подолали ми за цей рік. Росіяне засновують за кордоном часопись за часописью. Скілька ґазет в Парижі. Скілька в Празі. Цими днями почне виходити дві щоденних нових російських часописі в Берліні. А ми — з претензіями на самостійність — ледви дотягли до року один технично-грамотний тижневик на чужині. В тяжких муках родився він. Ще в тяжчих істнував та мусить істнувати далі. За рік він підтримав баґато безробітної інтеліґенції. „Воля“ не була і не є партійним орґаном. Ми давали змогу на її сторінках висловлюватись всім, хто приходив до нас з чесним заміром, з щирим серцем. Ми старалися, щоб „Воля“ була парляментом громадського голосу, рупором громадської совісти. Нам закидають помилки. Не грішить тілько той, хто нічого не робить. Нам закидають і зараз жовчність нашої критики. Але жовч є великий дезінфіціруючнй фермент. Без неї в орґанізмі починаються гнилостні процеси. Жовч убиває гнилостних бактерій. Багато їх трупів на нашій душі. Але совість наша перед нацією чиста. Колиб був громадський орґан тут або там на Україні — парлямент, сталий уряд, преса, — миб не брали на себе сміливости тут на чужині роскривати національні рани. Але коли того орґану майже не було — ми мусіли взяти не себе ініціативу чистки Авгієвих стань. Тепер навіть ті, хто найбільш нам докоряв за різкість тону — наші ідейні вороги, в далеко більш різкому тоні повторюють нашу дезінфіціруючу роботу.

Але нищачи нездорові елементи, ми увесь час кликали до єдности, до консолідації здорових національних сил во імя загально-національних інтересів.

Новий рік застає нас знов „перед розбитим коритом“: Українська державність волею судьби знов перетворилась в фікцію. Але це нас не страшить. За рік нашого істнування наша національна справа у всіх галузях свого життя зробила колосальний крок вперед. Нації, як і люде, не знаходяться „під лопухом“.

У кождої нації мусить бути і свій девятимісячний період, і своє дитинство, і своя громадянська зрілість і мужність — період державности. Щоб наш темний, напів грамотний мужик доріс до національної свідомости, потрібні були не тільки акушерські кліщі гетьманських карательних експедіцій, чужинецькі навали большевиків, денікінців, знов большевиків, а тепер Поляків і в четвертий раз большевиків — потрібно було давно нечуваної революції. При слабості майже відсутности національно-освідомленої інтеліґенції, при повній її політичній невихованости, наш народ по дорозі до державного самостійного життя за остатній рік зробив ґіґантський крок.

Ще більший крок зробила Україна за цей рік в міжнароднім життю.

Розповідають анекдот про одного російського генерала з Грузин Чавчавадзе, як він, угледівши в зоолоґічнім садку орла, строго запитав свого адютата:

— Що то за птиця!

— Орел, Ваше П-ство!

— Як, російський! А де ж у нього друга голова?!?...

— Никак нєт, Ваше П-ство! Ето турецкій!

І генерал повірив і задовольнився!...

Ще перед двома роками хвалена культурна Европа стілко-ж розумілась в українській справі, скілько генерал Чавчавадзе в орнітольоґії.

Ми багато критикували нашу дипльоматію за її безграмотність, пажерлевість, лінивство. І далі не перестаємо цього робити. Але разом з тим мусимо признати, що за цей рік в ділі інформування культурного світа про нашу справу наша дипльоматія багато зробила. Ще більше зробив безперечно самий хід подій, що постійно приковував увагу Европи до України.

І не вважаючи на надзвичайне погіршання ситуації там на Україні, ми міцно віримо в те, що це тілько хвилево. Бо народ український родився під щасливою звіздою: після торішньої катастрофи, коли вся наша державність трималась тілько на колесах скількох вагонів, а на чолі державного потягу стояв такий машініст як Мартос з Шевцями і Макаренками в ролі оберкондукторів — нам нестрашні тепер ніякі іспити.

Період Директорії був власне періодом Керенщини з першої стадії російського большевизму з його демаґоґічно-руйнуючою партійною сектанщиною. І коли Керенський впав, а Петлюра утримався коло влади, то це не його особиста заслуга — це є покажчик національної живучости українського руху, котрий на гребні своїх буйних хвиль переніс Петлюру через денікінські і большевицькі ріфи.

Зараз мусить початись період державної творчости, з теріторії одного повіту, двох; але мусить початись. Хто його знає — може щаслива судьба знов хотіла звузити сферу державної

роботи нашого недосвідченого і в чорній роботі будування ще ще нескушенного державного апарату. — І справа на фронті, як сповіщають часописі, так ніби поліпшується.

Росію спасають від чужої інвазії її величезні простори. В безмежних Московських болотах застряг геній Наполєона. У нас, крім безмежних просторів, є економична одноманітність нашого села, його міцна любов до рідної земельки, що з просторів рідного села поширюється вже на простори всеї України. Не даром наш державний трезуб похожий на вила. Рік тяжкої, в примитивних умовах життя, боротьби з чужинцями доказав, що цей знак стане символом відродження української мужичої нації, символом його примитивної боротьби за істнування. І як колись перед боєм Константину хрест привидівся з золотим подписом „сим побєдиши" так і зараз наш державний знак стоїть перед нами з тою заповідю. І під знаком віри в непереможну силу відродження нашого народу ми починаємо свій новий рік тяжкої праці.

Станислав Дністрянський.

Звязок і сполука народів.*)

III. Дальші етапи до розвитку ідеї звязку народів стрічаємо щойно в нових віках. Відкриття Америки й дороги до Індії поширило міжнародню лучбу, а реформація на релігійному полі та відродження культурного життя дали державам можність висвободитися від перемагаючого впливу великих держав і стреміти до повної рівноправности у міждержавному житті. На жаль полишили середні віки сумну спадщину, а саме ворожнечу між Францією і Німеччиною, котра дала почин до великих европейських війн і на довгі літа спинила усі змагання до загального державного звязку.

І так прогомонів без успіху голос славного французького письменника Сюллі („Discours politiques et militaires" 1587), що домагався сполуки 15 европейських держав у спільну европейську республику, на чолі якої мавби стояти осібний „conseil général" для вирішування міждержавних спорів — а також само й знаменитий проєкт французького черця Сен-Пієрра („Projêt pour perpetuer la Paix" 1713), в котрому він домагався не лише постійного розємного суду, але й европейської звязкової ради для порішування усіх питань державного устрою в межах сполучених держав та для нормування міжнародного торгівного обороту — бо ворожнеча великих держав не уставала ані на хвильку, а великі війни винищували дальше Европу, розбиваючи всі культурні здобутки нових віків.

В міжнародніх відносинах витворилася нова ідея европейської рівноваги, яка мала злагоджувати міжнародні

*) Поч. Воля. т. II. ч. 9.

спори і спинювати заборчі апетити імперіялістичних держав — але й вона не принесла зразу ніяких успіхів для загального мира.

Між тим псувалися й внутрішні відносини в цілій Европі, та щораз більше вироблювалося переконання, що весь суспільний устрій мусить станути на инших, справедливих основах.

І так заговорили вчені фільософи і правники 18. віку, жадаючи повної реформи сучасних державних і міждержавних відносин. Суарец жадає справжнього міжнародного права на етичних принціпах і ставляє нове поняття правдивої спільноти народів. Ґуґо Ґроціюс основує теорію права натури, щоби піднести протест проти пануючої системи розбою і використування одиниць правлячими кругами. Його право натури стоїть на фільософічних основах, та опирається тільки на розумі — це право, на його думку, має більше значіння, ніж те, яким послугуються державні чинники. У свому творі: „Libri tres de jure belli ac pacis“ виступає він проти неслушних війн, та жадає, щоби й підчас війни зберігати принціпи етики й розуму; дальше він подає першу систему воєнного права на етичних основах і цілу систему права натури підчас мира. Крім цього приймає Ґроціюс теорію Суареца про спільноту народів, не виключаючи ідеї державної суверенности.

Ще дальше в цьому напрямі іде другий визначний приклонник права натури Крістіян Вольф. Він нехтує загалом усе позитивне право, бо для нього всяке право є правом натури, що основується на розумі. Він жадає тісної спільности народів, як осібної civitas gentium maxima, що матиме окреме загальне imperium супроти тих народів, які належать до неї. Народи є про себе вільні, а civitas maxima лучить зі собою вільні народи на основі згоди більшости.

Теорія права натури мала велике значіння у міжнародньому праві. Імя Ґроціюса стало загально славним у культурному світі, та усталився погляд, що держави є між собою рівні і що між ними повинні істнувати міжнародні відносини на правних основах. Держави починають щораз частійше заключувати зі собою міжнародні договори і через те ідея звязку народів стає щораз більше актуальною і щораз ближчою до здійснення. Але теорія права натури дала почин іще до инших нових ідей і нових змагань. Як протест проти пануючого суспільного ладу розкрила вона стремління до поборення всього того, що стояло в якім-небудь звязку з тим ладом. Виступила на верх ріжниця між народом а державою, а за тим пішло змагання народів до вольности, без огляду на те, в якій державі вони находилися. Руссó став зі своєю теорією про volonté géneral народу предтечею французької революції. Та французька революція дала новий напрям у житті вольної людини і у житті народів; вони почали домагатися повної свободи, щоби на свободі оперти справжній звязок вольних народів. Так повстає від кінця 18. віку

та з початком 19. віку велика література про національну ідею, а разом з нею виринає нова теорія звязку народів.

Отсим доходимо до засновку тої світової ідеольоґії, яка стоїть на чолі всесвітних змагань теперішньої доби. Вона опирається на двох кличах: самовизначення народів та вольного міжнародного звязку.

Перший шлях до цеї ідеольоґії промостив славний німецький фільософ Кант („Philosophischer Entwurf zum ewigen Frieden“ 1795, і „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“ 1797). Він і був перший, що свідомо виступив з назвою „Völkerbund“, себ-то: „звязок народів“. На його думку находяться держави, як такі, в постійній ворожнечі у взаїмному відношенні до себе. Щоби це спинити, мусять народи получитися зі собою в окремий звязок народів на основі ідеї первісного суспільного контракту. Такий звязок мусить обіймати всі культурні народи, та може бути трівким лише тоді, якщо дотичні держави будуть „правовими“ державами, що запоручать усім громадянам право участи в державній владі і якщо буде признано право кожного народу на самовизначення. Тоді й зможуть ці народи, які получаться зі собою в міжнародньому звязку, оснувати справжнє всесвітне громадянське право (jus cosmopoliticum), яке запоручить не тільки повну свободу одиниці, до якого народу вона й не належала-б та де вона й не находиласяб, але й усталить загальні правні норми для свобідного правного обороту на світі.

Не всі ідеї Канта здійснилися, але змагання найширших народніх мас пішли рішучо цими шляхами, які він сказав. Почалася борба за народнє висвободження і Европа стала ареною національних війн. Західно-европейські держави переробилися на національні держави, зєднуючи народи в спільних державних орґанізмах (на пр. Німеччина, Італія). Національна ідея дала почин до війн на Балкані і до змагання инших народів — получитися в національні держави.

Між тим не хотіли однак могутні держави випустити політичної керми зі своїх рук, та не були готові признати всім народам право на самостійність. Вони повязалися зі собою в союзи, але не з метою забезпеки загального мира, тільки з метою забезпеки своєї супремації супроти инших держав.

Так був н. пр. т. зв. святий алліянс між Росією, Анґлією, Францією, Прусами і Австрією союзом великих держав, щоби забезпечити собі здобуті території і рішати про все те, що діялося в других державах. Цей союз вмішувався не лише у внутрішні справи инших держав, але присвоював собі право рішати довільно міжнародні справи в Европі. Очевидно був це не звязок вольних народів, але союз держав для панування над иншими державами.

Через те поширилися міжнародні зносини між европейськими державами, а наука міжнародного права дістала новий, позитивний зміст. Систему права натури заступила нова система позитивного міжнародного права.

З другого боку почали малі держави, що лишилися поза обємом святого алліянсу, стреміти до найтіснішної сполуки зі собою, щоби витворити на зверх більшу державну силу — та це стремління прибрало там нові форми, де до цього причинилася й нова національна ідея, про яку згадано повище. Так повстали між малими державами нові звязки держав (напр. німецький бунд) і нові звязкові держави (Швайцарія, Німецька Держава).

Як союз великих держав, так і звязки малих держав ослабили поняття державної суверенности. Принято поняття обмеженої суверенности, та з тою хвилею почали зголошуватися до неї такі народи, які не мали ще своєї державности.

Святий алліянс дожив невдовзі свого кінця. Коли між членами пентархії почалися непорозуміння, а Анґлія почала вести свою власну політику, союз стратив своє значіння, і в кримській війні розпався. Але з розбиттям святого алліянсу не покінчились імперіялістичні змагання европейських держав. Навпаки — станули напроти себе два противні табори, один сконсолідований в трисоюзі (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія), а другий в т. зв. трипорозумінню (Франція, Анґлія, Росія).

Ворожнеча обох цих ґруп мала однак спершу той наслідок, що забезпечила Европі на довгі літа мир. Між тим внутрішнє політичне життя почало розростатися, обіймаючи щораз ширші круги населення у співучасти в державній владі. Це дало почин до нових соціяльних стремлінь у 19. столітті. Буржуазні елєменти прийшли до керми в державах, а капіталізм став основою економічного і суспільного устрою. Надужиття капіталізму викликали однак противну акцію робітничої кляси. Вона зорґанізувалася і найшла невдовзі сильну опору в своїх інтеллєктуальних провідниках такої міри, як Маркс, Енґельс, Ляссаль і др. Та для їхньої орґанізації не було ніяких кордонів; з кличем: „Пролєтарі всіх країв єднайтеся“ вони зискували приклонників між найширшими верствами населення у цілому світі, без огляду на державні межі. І так зближилися суспільні інтереси всіх народів, а соціялістична програма стала міжнародньою програмою робітничої кляси.

Через те й ідея звязку народів почала кріпшати в міжнародньому житті, а соціялісти висказалися виразно проти всякої війни. Але коли отсим станули побіч себе дві ідеї: ідея соціяльного визволення (соціялістична) побіч ідеї національного висвободження (національна), показалося невдовзі, що ця остання є сильнійша, чим перша. Обіймаючи всі верстви населення, національна ідея змагала елєментарною силою до свого здійснення, не жахаючися навіть війни, як способу до осягнення

своєї мети. Історія останніх десятиліть доказує, що соціялістична ідея не спинила ані на хвильку розвитку національного проблєму, а й між визначними соціялістами (Реннер) виробився погляд, що всі народи, хочби як малі, мусять мати свою національну автономію, щоби забезпечити в державах соціялістичний лад.

Заки однак прийшло до війни, дійшли міжнародні зносини до небувалих розмірів. В міжнародніх договорах полагоджено богато важних справ міжнародньої торгівлі, промислу, лучби, санітарні справи, справи міри і ваги і т. д.; потворено численні міжнародні бюра для ведення спільних адміністраційних діл (на пр. бюро всесвітного поштового товариства в Берні, бюро для поборювання торгівлі невільниками в Брюсселі, бюро для охорони творів літератури і мистецтва в Берні, міжнародній санітарний уряд у Парижі і т. д.); дальше засновано міжнародні комісії з правом екзекутиви (на пр. европейську комісію плавби Дунаєм, центральну комісію плавби Реном, санітарну раду в Танґері і т. д.), та зложено мішані суди (на пр. в Турції, в Египті і т. д.) для порішування спорів між автохтонами а чужинцями.

Між тим росла однак ворожнеча обох ворожих собі державних союзів, та обі сторони почали зброїтися. Колиж ситуація ставала через те щораз грізнійшою, звернулася проти них опінія наукових сфер, а російський цар Микола II. дав в 1898 році почин до міжнародньої акції проти зброєння. Затим скликано міжнародні мирові конференції до Гаґи.

Це були перші конференції, на яких явилися репрезентанти майже всіх держав світа, та заявилися за спільною орґанізацією для забезпеки загального мира. Ті конференції мають для ідеї звязку народів велике значіння.

Перша мирова конференція в Газі видала 3. головні конвенції: про мирову полагоду міжнародніх спорів, про способи ведення сухопутньої війни і про способи ведення морськоі війни. Конференція покінчила свої наради 29. липня 1899 і ухвалила резолюцію про загальне обмеження державних видатків на військо. З осібна установила перша гаґська конференція постійний розємний трибунал (Cour permanente d'arbitrage), до якого мають держави делеґувати своїх мирових суддів. Імена цих останніх списується на осібній лісті, та в разі спору вибірають спорові сторони по двох мирових суддів, а всі вибрані чотирі судді вибірають пятого як провідника трибуналу. Якщо вони не згодилибся на спільного провідника, то його визначить третя держава, яку вкажуть вибрані мирові судді. Колиб одначе не було згоди на третю державу, то кожна із спорових сторін має подати якусь державу, а названі держави мають опісля вибрати провідника. Якби й ці держави не були згідні що до вибору, то рішатиме жереб. Цей трибунал має одначе лише полагідний характер, не судейський — він не рішає спорів з обо-

вязуючою силою, тільки старається полагодити спори між спорую-чими сторонами.

Другу конференцію скликано до Ґаґи 15. червня 1907. Вона видала 13 конвенцій — між тим нову конвенцію про полагоду міжнародніх спорів. Більшість конференції заявилася за тим, щоби скріпити силу міжнародного трибуналу і зробити його суддейським трибуналом (Cour de justice arbitrale) з правом рішати міжнародні спори з обовязуючою силою. Вироблено основний елаборат з детальними постановами про право держав до інтервенції, про орґанізацію міжнародного судівництва з означеним судовим поступованням. Та на жаль конференція не ухвалила цього елаборату, бо проти приняття висказалися заступники Німеччини і Анґлії. Тому лишилося при постановах першої ґаґської конференції.

Але ані ґаґські конференції, ані поширення міжнародніх зносин на весь світ не могли вратувати мира. Що сказав Кант при кінці 18. віку, показалося правдивим з початком 20. віку. Доки не признано народам права на самовизначення, доти годі було забезпечити загальний мир, доти й справжній звязок народів мусів остати іллюзоричним. Тому до всесвітної війни причинилася не так імперіялістична ворожнеча обох ґруп великих держав, як радше та обставина, що національна ідея потягнула до борби цілі народи, до борби за народню самостійність, за народнє самовизначення. Хоч як зброїлися европейські держави до спільного розрахунку, то вони самі не булиб рішилися на війну для збереження своїх імперіялістичних змагань, колиб їм не прийшли на зустріч народи зі своїм стремлінням до справедливої розвязки національного питання. Колиж мусіло прийти до конфлікту, то цей конфлікт мусів по своїй природі бути всесвітним конфліктом, не лише конфліктом воюючих держав, але й конфліктом народів, змагаючих до політичного визволення.

(Далі буде.)

Кость Левицький.

Розпад Австрії і українська справа.

(Політичні спомини з р. 1918).

Під кінець р. 1918 доконалася історична подія розпаду австро-угорської монархії. Осередні держави, що у цій світовій війні пішли були побідним походом на схід і захід — не видержали напору держав антанти і мусіли просити мира.

В цім історичнім моменті наша Україна по тім боці мала свою гетьманську державу, а ми галицькі, буковинські і угорські Українці по цім боці дожидали вирішення нашої долі.

Ліквідація осередних держав прийшла несподівано і застала нас неприготованих, але події йшли дальше своєю безглядною силою та хоч від того моменту минає другий рік, наш український нарід стоїть в осередку важкої боротьби, бо його справа не вирішена . . .

А тим часом з недавно минулого дещо призабулося, бо все ідуть нові потрясаючі події, що затирають память пережитих днів і тому отсими короткими споминами нагадую дещо з перейшлого в р. 1918.

1.

Перші познаки програної війни — проявилися в половині місяця вересня 1918. р., по проломанню болгарського фронту.

Тоді розвинули Поляки сильну аґітацію за прилученням Галичини до Польщі. З нашого боку піднято акцію скликуванням демонстраційних віч проти Польщі. У Львові відбулося маніфестаційне віче Українців міста Львова (22. вересня 1918. р.) та заявилося за поділом Галичини. На цім вічу явився п. Модест Левицький з Київа та виголосив знаменну промову патріотичну на тему співділання української держави у визвольних змаганнях галицьких Українців.

Народний Комітет у Львові як начальна управа національно-демократичної партії починає підготовляти орґанізацію на случай перевороту. Отсі підготовні заходи мали два завдання: відбути інформаційні конференції з повітовими орґанізаторами Східної Галичини і приладити плян військової орґанізації.

А президія Української Парляментарної Репрезентації у Відні конферує з президентом міністрів дром Гуссареком. Він предкладає свій плян формовання коаліційного міністерства та до цеї коаліції запрошує також Українців. На запит про поділ Галичини відповідає, що цього не прирікає, але за те хотівби перевести українську національну курію в галицькім соймі, українську секцію в раді шкільній краєвій у Львові та український університет. Отсих предложень не приняла Українська Парляментарна Репрезентація.

Наші домагання супроти Австрії були поміркованi і льояльні. Ми хотіли виконання тайного договору берестейського, а боронилися проти австро-польського розвязання справи. На це нам сказали австрійські керманичі, що Німеччина знищила тайний договір берестейський, та Австрія зріклась австро-польської орієнтації і хоче лишитися при своїй давній теріторії. Ми думали лишитися при Австрії і тут дальше розвиватися власною працею, на основі національно-теріторіяльної автономії Східної Галичини. Але ми що раз то більше переконувалися, що Австрія не хоче нам признати належних прав . . .

Австрійська державна машина тим часом робила своє діло давним способом — стереотипно. В палаті послів австрійської

державної ради радили комісії, з'осібна фінансова комісія про підвишку податків і санацію фінансів та комісія відбудови знищених війною областей про воєнні відшкодовання.

Президент міністрів Гуссарек заповів важну декларацію іменем правительства в палаті послів, на 1. жовтня 1918. На це засідання приготовили австрійські соціяльні демократи свій мировий внесок, в котрім жадали, аби відношення націй до держави уладжено на підставі свободи і самовлади всіх народів. На цій основі мала станути нова держава австрійська.

2.

Декларація президента міністрів дра Гуссарека з 1. жовтня 1918 р., обнимала три головні точки. Передовсім ствердження, що Болгарія вже заключила перемиря з державами антанти; відтак, що міністер заграничних справ бар. Бурян вислав циркулярну ноту з 14. вересня 1918 р. до президента Вільзона про заключення мира, та що Австрію відновить перебудова на прінціпі національної автономії.

З отсеї декларації проявилась очевидна жура австрійської політики, бо наслідом розширеної автономії країв в Австрії стали так звані краї сильнійші від народів. От Східна Галичина і Українці! Чи має австрійське правительство волю і силу відірвати Східну Галичину від Західної Галичини? А знов Німці піднесли питання, чи це можливе, аби три міліони Німців прилучити до чеської держави та чи таке розвязання відповідає праву самовизначення? Взагалі передвиджувано, що коли кождий нарід стане перетворюватися в окрему державно-правну організацію, то прийде до домашньої війни поміж народами Австрії, але всеж таки висказувано надію, що ті ославлені пункти президента Вільзона, приняті остаточно осередними державами, прийдуть до приміненя при уладжуванню внутрішньої політики Австрії. Значить, ще вірено в те, що Австрія дальше буде істнувати.

Тут треба пригадати, що X. пункт конґресової промови Вільзона у Вашінґтоні з 18. січня 1918, признавав: „Народам Австро-Угорщини, котрих становище поміж націями бажаємо видіти охоронене і забезпечене, має бути признане найсвобіднійше право автономного розвою“.

3.

Останні промови українських послів в австрійськім парляменті.

В дебаті про уладження внутрішно-політичних відносин австрійської монархії промовляли від Української Парляментарної Репрезентації: голова др. Евген Петрушевич і п. др. Кость Левицький (4-го і 9-го жовтня 1918. р.).

В цих промовах висказано заяву, зглядно зложено відповідь на запит: чого ми Українці жадаємо в новім державно-правнім уладженню Австрії? Ми сказали, що жадаємо національно-тері-

торіяльної самоуправи на наших національних областях австрійської монархії та підчеркнули, що до цього веде відлучення Галичини і Володимирії (Східної Галичини) від вел. князівства Краківського з Освєнцімом і Затором (Західної Галичини), а коли Австрія цього не хоче чи не може зділати, то наша дорога іде не до Варшави, але до Київа! Вкінці, ми заповіли, що супроти безрадности правительства самі мусимо думати про виконання думки самовизначення і тому покличемо до життя конституанту, що вирішить про основання української держави з усіх українських областей австро-угорської монархії.

Отсе був вступ до дальшого виступу Української Парляментарної Репрезентації.

4.

Українська Парляментарна Репрезентація у Відні.

В дні 10. жовтня 1918. р. відбулась нарада цілої Української Парляментарної Репрезентації у Відні. Тут явилися: члени палати панів митрополит граф Шептицький і міністер др. Горбачевський та всі українські посли парляментарні з Галичини і Буковини.

По рефераті п. дра Евгена Левицького про сучасне політичне положення в Австрії вивязалася оживлена дебата, в котрій піднесли всі бесідники, що тепер приходить історична хвиля, в якій також остальна часть української нації, Українці австро-угорської монархії, будуть мати спромогу свобідно і успішно виконати своє право національного самовизначення. Рівночасно відкинено з обуренням, посягання реґенційної ради в Варшаві за українською Східною Галичиною. Вкінці, ухвалено одноголосно, скликати на 19. жовтня 1918. р. до Львова мужів довіря зі всіх українських областей Австро-Угорщини і на цім національнім зборі покликати до життя: конституанту під назвою Української Національної Ради, що буде управнена виконати і перевести право самовизначення українського народа на його областях.

В склад конституанти призначено: членів палати панів української народности, українських парляментарних послів, українських соймових послів і по трьох представників українських партійних управ з Галичини і Буковини.

5.

Цісарський маніфест до народів Австрії з 16. жовтня 1918. р.

В голосах преси що раз більше помічуєтся домагання, що на підставі права самовизначення належить признати націям право, аби вони самі державно уладжувалися.

Цісар Карло покликує до себе президії парляментарних клюбів, аби вислухати їх жадання. Цісарська авдієнція нашої

президії з 12. жовтня 1918. р. не вдоволила нас, бо цісар Карло не заявився за поділом Галичини.

До характеристики особи молодого цісаря Карла, з котрим я кілька разів говорив, зазначую, що він доволі радо говорив з послами і вислухував їх домагання, але від себе майже ніколи не висказував ні своєї думки ні постанови.

Відтак неожидано появився маніфест цісаря Карла з 16. жовтня 1918. р. про орґанізовання національних держав на областях Австрії. Отсей маніфест видав цісар Карло за порадою бувшого президента міністрів дра Зайдлєра, до котрого мав необмежене довіря, та цей маніфест дав почин до розкладу давної Австрії, бо нації зараз приступили до орґанізовання своїх держав на областях Австрії, але до неї не хотіли вертати.

Народний Комітет у Львові нараджується над цею справою 17. жовтня 1918. р. та постановлює приняти цісарський маніфест за плятформу до орґанізовання української національної держави на областях Австрії.

А двірські круги Габсбурґів піднимають заходи, аби українська конституанта заявилася за приступленням до Австрії . . .

6.

Українська Національна Рада у Львові.

В дні 18. жовтня 1918. р. відбулася у Львові в салі „Української Бесіди“, нарада Української Конституанти під проводом голови Української Парляментарної Репрезентації п. дра Евгена Петрушевича, котра постановила уконституоватися під назвою: Українська Національна Рада у Львові.

Наступаючого дня 19. жовтня 1918. р., відбувся у Львові в великій салі „Народного Дому“, всенародний збір українських нотаблів, з Галичини і Буковини, на котрім п. др. Евген Петрушевич як президент Української Національної Ради подав до відома зібраних, що уконституовалась Українська Національна Рада, і проголосив основання української держави на українських областях Австрії, та отсе проголошення приняв збір аклямацією до відома.

Тут годиться згадати, що представники українських соціяльних демократів домагалися, аби рівночасно з проголошенням української держави на українських областях Австрії також проголосити сполуку її з Україною, але переважаюча більшість заявилась за цим, аби отсе питання відложити на пізніше.

Так по раз перший виступили дві протилежні орієнтації політичні галицьких Українців. Одні хотіли перше пояснити і утвердити державно-правне становище Східної Галичини, відтак української части Буковини і Угорської України, а вкінці уладнати державне відношення до Придніпрянської України, — а другі добачували відразу ціле розвязання української державної справи у негайній сполуці з Придніпрянською Україною, не зва-

жаючи на те, що гетьманська Україна стояла тоді на вулькані... Отся розбіжність політичної думки допровадила нас згодом до негайної сполуки в Станиславові (3. січня 1919. р.), а зараз до розлуки...

Того самого дня 19. жовтня 1918. р. вечером, відбулася нарада Української Національної Ради у Львові, на котрій між иншими справами орґанізаційними, постановлено утворити: галицьку делеґацію У. Н. Р. у Львові, буковинську делеґацію У. Н. Р. в Чернівцях і екзекутивну делеґацію У. Н. Р. у Відні, в ціли переведення державної орґанізації і заступства інтересів нашої національної держави.

З цих делеґацій перша уконституувалася: екзекутивна делеґація у Відні, дня 25. жовтня 1918 р., під проводом п. дра Евгена Петрушевича. До неї вибрано з Української Парляментарної Репрезентації послів парляментарних: дра Евгена Петрушевича, дра Евгена Левицького, дра Льва Бачинського, дра Вол. Бачинського, дра Костя Левицького, дра К. Трильовського, М. Василька, Ант. Лукашевича і дра Т. Окуневського.

Відтак, в дні 27. жовтня 1918. р. уконституувалася: галицька делеґація У. Н. Р. у Львові, вибираючи головою дра Костя Левицького, заступниками голови: р. Ів. Кивелюка і дра Ів. Макуха, а секретарями дра Вол. Бачинського, дра Ст. Барана і дра Ос. Назарука, — та переняла на себе дальшу орґанізацію суспільности на случай перевороту.

Вкінці, 29. жовтня 1918. р. уконституувалась також буковинська делеґація У. Н. Р. в Чернівцях та вибрала головою п. Омеляна Поповича.

7.

Заява президента міністрів дра Гуссарека з 22. жовтня 1918. р. до цісарського маніфеста з 16. жовтня 1918. р.

В своїй заяві, зложеній в палаті послів, намагався президент міністрів прояснити ціль цього державно-правного акту та злагодити його значіння і майбутні наслідки. Від цісаря вийшов зазив до народів Австрії, — казав президент міністрів, — аби творили національні ради, що зложені з парляментарних послів кождої нації, мають здійснити свої інтереси супроти народів і правительства. Отся дорога до переведення самовизначення народів Австрії, а доки це не наступить, остати мають дотеперішні державні уладження в правній силі.

Але отсей останній апель президента міністрів в австрійськім парляменті був голосом вопіющого в пустині, бо у відновлення давної Австрії майже ніхто вже не хотів вірити. Та австрійське правительство ще й тоді не навчилося пізнавати, що за пізно приходить...

(Кінець буде.)

Сергій Шелухін.

Лист до Редакції.

(З приводу: „Чому це так?“ пана С. Рудницького.)

Високоповажаний пане Редакторе:

В ч. 2 „Волі“, за 1020 р., т. II, надруковано написану проф. Степаном Рудницьким крітику Меморандуму Української Делєгації в Парижі. В інтересах правди і науки прошу Вас надрукувати мого листа, щоб громадянство почуло голос і одного з огуджених авторів меморандуму.

Справжнього ученого можна впізнати по знанню, способу викладу, вживанню наукового методу, обєктивности, льоґічности і т. и. П. Рудницький почав з того, що на 55 стр. сам себе рекомендує ученим, ґеоґрафом, професором ґеоґрафії, авторітетом. На жаль, з його „крітикі“ ніяк цього подумати не можна. В ній п. Рудницький замість наукових фактів, посилається на самого себе і хоче виїхати на лайках та глузуванні з авторів, про яких пише, що вони „учені дипльомати“ з „безпримірним неуцтвом“; що вони подали „цвіточки безмежного безглуздя“, „смішні данні“, та „безглузді числа“; що вони „недоуки“ і пишуть „нонсенси, безглуздя“, говорять „не політично“ і „безглуздо“, уявляють з себе „злочинців“, виступають з „злочинною іґноранцією й легкодушністю“, „фальшують дані“ і подають їх „всюди замалими“. Вважаю, що такий лексікон не має нічого спільного ні з наукою, ні з ученістю, ні з гідністю переконувати, ні з чемністю взагалі.

Розуміється, меморандум, як всяка людська робота, та ще через спішність складений всього в 4 дні, не може бути без дефектів, але з поданих п. Рудницьким argumentum ad hominem тверджень та неґувань побачити їх не можна, окрім хиба таких очевидних коректурних помилок, як XII в. замість XI, і т. п. дрібниць. З такими арґументами наука не має нічого спільного і тому на „крітику“ п. Рудницького можна було-б просто махнути рукою. Але-ж подібних „крітиків“ і містіфікаторів учености в останні часи понапложувалося стілько, що це вже загрожує громадському духовному здоровю. Через те мушу дати свої пояснення.

Меморандум складено для дипльоматів та політиків, а ніяк не для ґеоґрафів. Склали його відповідно вимогам моменту і сітуації, але згідно з наукою, 4 спеціалисти, між якими, в супереч з твердженням пана Рудницького, не було ні одного нинішнього дипльомата. При мирових переговорах з большевиками, ведених мною в 1918 р., працювали політична, економична, фінансова, етноґрафична і т. п. комісії, в яких брали участь визначні наукові й професорські сили, і в тих комісіях вироблено було дані, користуючись найостаннішими здобутками науки. Всі отсі матеріали з додатком нових статистичних даних, здобутих в 1918 р. міністерствами хліборобства, торгу й промисловости, ми використали для меморандуму. Тут головна відповідь на запитання: „Чому це так?“ — Цих матеріалів проф. Рудницький не знає, бо вони ще не надруковані, а нові статистичні дані міністерств ми сами встигли взяти тільки в корректурних листах.

Нам треба було провірити тільки межі Галичини, подані нам Галичанами. Цю працю зробив у Відні проф. Колеса, який вніс поправки, після чого в Парижі було зроблено перевірку ще через проф. Томашівського, який не дав спростовань.

Річ ясна, що до крітики такої коллєктивної роботи, в якій між иншими спеціалистами взяли участь більше десятка професорів, можна приступити тілько з серьозним науковим аппаратом і з дійсним знанням, а не з посиланням на самого себе, та на своє професорство і не з лайками, бо це вже само свідчить про брак знання і арґументів. Не дивно, що меморандум став для проф. С. Рудницького тим пробним камнем, об який його ученість розбилася. Ось тому факти.

П. Рудницький, глузуючи, пише: „яким способом вийшли для розмірів України такі безглузлі числа, як 1000 і 600 кіл? Це нечуваний ґеоґрафичний анальфабетизм, що за його дають малу ноту учневі 1. ґімн.

кл." Але-ж спосіб цей відомий в ґеоґрафичній науці, зветься діаґраматичним і його прийнято по всіх школах в Швайцарії і Франції. На стор. 49 виданого в 1912 р. підручника ґеоґрафії, написаного відомим швайцарським професором ґеографії Rosier'ом, цей спосіб пояснюється учням і по нім подано їм діаґраму Швайцарії. Так здобуті і для України 1000 і 600 кіл. П. Рудницький зве це безглуздям, а відомого проф. ґеоґрафії Розье обізвав анальфабетом!

Так само глузує він над тим, що меморандум відносить Москалів до „вислянської раси". Але-ж французьке слово „race" в перекладі означає племя, народність. Що-ж до „вислянської", то такі відомі всьому світові учені, як антропологи Денікер і Амі, ґеограф Реклю і ин. зачислили Українців до адріатичної (дінарійської) славянської групи народностей, а Москалів до вислянської (вістульскої) славянської ґрупи народностей, до якої віднесли і Поляків.

В літопису Нестора оповідається, як брати Вятко і Радим „од ляхов" пішли з своїми родами по р. Оці і утворили Радимичів та Вятичів. Окрім цеї польської рідні, північні Славяне страшено перемішалися з Фінами, уральскими Монголами і т. и. в такий мірі, що був час, коли Москалів хотіли навіть виключити з Славян і почали звати уральским племенем. Духинський з цього утворив навіть цілу теорію, проти якої в 1861 році писав проф. В. Антонович в „Основі". —

Український нарід не має в собі вказаних домішок чужої крови і вже це творить з Москалів і Українців ріжні народности, які наука через те й відносить до ріжних груп. Дивно, що цього проф. Рудницький наче-б то не знає.

Пояснення ґеольоґічної формації площі України між иншим тако-ж вулканичними причинами викликало у п. Рудницького таке задивовання „неуцтву" авторів меморандуму, що він написав — „sic" і поставив знак — ! Але-ж, напр., вся Полтавщина покрита могилками й біля них в недалекім сусідстві похожими на мисочки долинками, які цінятся селянами найдорожче, бо вони дуже плодовиті під картоплю і коноплі. Якого походження ті безчислені могилки й долинки? Вулканичного—одповідають ґеольоги, які, коли я кидав Золотоношський повіт на на Полтавщині, саме робили науковий розслід їх. Таких могилок і мисочок ні в Польші, ні в Росії немає.

На Вкраїні, пише п. Рудницький, немає ні кедрів, ні газель.

Меморандум зачисляє Таврію з Кримом до України, а там кедрів багато. Навіть в чумацьку пісню зайшла ця назва дерева. Чумак, захворівши в Криму і вміраючи, просить милу:

Ой, зроби-ж мені, мила,
Та й кедрову труну.

Що до газель, то р. Рудницький повинен був-би подати латинську назву, а тоді й спростовувати, коли жива назва не така. В живих назвах ріжних пород диких коз велика плутанина, бо в ріжних місцях вони звуться ріжно. На Вкраїні, особливо в подільських лісах по берегах р. Дністра, водиться дика надзвичайно граціозна коза, яку народ зве козелею, а інтелліґенція газелею.

Те, що меморандум визнає північну Чернигівщину етноґрафично не українською, п. Рудницький назвав „безпримірним неуцтвом" і в доказ посилається на Русова. Але-ж народня перепис 1897 р., земські статистичмі матеріали по Чернигівщині, зібрані під кермою Русова, дані Кордуби, Падалки і всіх чисто статистиків, етноґрафів і наочних свідків твердять, що в Мглинськім, Новозибковськім, Суражськім та Стародубськім повітах Українців майже немає, а живуть в кількости коло 94% в однім повіті Московці, а в останніх Білоруси. Русов инших відомостей ніколи і нігде не подавав. Я згоджуюся на те, щоб п. Рудницький на мої кошти поїхав туди, побачив населення наочно, і коли виявиться, що там дійсно живуть Московці і Білоруси, чого він не визнає, то повинен видатки подорожі повернуи в якесь благодійне українське товариство подвійно. —

Статистичні дані що до продукції України п. Рудницький називае фальшивими. Але-ж він спростовує їх посилками на свої тимчасові обчислення і радить одні прибільшувати, другі замовчувати, треті просто перекручувати. Так у його виходить, що Українці з Кубані ширяться аж до Каспію, чого в дійсности немає. Цей „науковий метод" привів його до обвинувачення, наче-б то меморандум обрізав етнографичну терріторію України на 200.0000 км² з 5

міл. населення, тоді як меморандум подав розмір площі України в 850.000 км² і він сам пише, що це згідно з його обчисленням в 1910 році (стр. 56 і 57). Але-ж тут мушу вказати більше на наукову недобросовістливість критика. П. Рудницький пише, що меморандум „кпить“ з його обчислення, бо подав табель тільки на 779.000 км². Безперечно, що пан Рудницький далі читав меморандум, бо подав з теї-ж 10 стор. числа 1000 і 600 кіл. Чому-ж він мовчить, що там-же сказано, що до табелю треба додати Крим (23.000 км².), частину Кавказу? Це засіб „крітики“ такий-же недобросовістний, як і те, що п. Рудницький обчислив (стор. 55) ґеоґрафичний відділ меморандуму в 23 стор., тоді як в нім всього 14 сторінок! Меморандум доводить, що Україна хліборобська сторона і потвержує це тим, що в ній 15% міського населення. П. Рудницький пише, що в ній 10% міського населення і цього обчислення не підтвержує нічим, як і того, що Україна має під лісом не 10, а до 13% площі. Меморандум взяв свої дані з нових матеріалів, які має в корректурних листах, але-ж головне в тім, що нові дані меморандуму підтвержують хліборобство Українців і малолісся України, а застарілі дані п. Рудницького так само пітверджують то-ж саме. І це зветься крітикою!

Проф. Рудницький твердить, що „безглуздо“ сподіватися розвитку промисловости на Україні, бо вона „ніколи не зможе бути промисловим краєм“ вже через брак природних моторів, позаяк угля в ній менше, як у Франції, водяні сили „нікчемні“, Чорне і Азовське моря не мають приливів і одливів, а вітрові сили замалі. Але-ж на душу сільського хліборобського населення припадає всеї землі вже нині значно менше, як, напр. в Франції, і вже в найближчім часі безробітним селянам треба буде шукати роботи десь поза хліборобством, позаяк земля не росте, а люде множаться: але-ж коли дійсно на Україні угля менше, як у Франції, то це ще не значить, що у нас його недостає—і справді, ми його маємо стілько, що вивозимо за кордон і для того навіть збудували спеціальну Маріупольску гавань; для промисловости ми маємо свій уголь, своє залізо, свій марганець, свої бурякові плантації, свої дуже богаті умови для скотарства, садівництва і т. п.; але-ж, посилаючись на таку нікчемну недостачу, як приливи і одливи моря, п. Рудницький мовчить про Дніпровські пороги, на які Американці і Англійці давно вже побрязкують золотом, про Дніпровські, Дністровські, Бугські, Деснянські і ин. води, які двигають десятки тисяч млинів, не зважаючи на повну примітивність оборудовань, про степові страшенні вітри, які двигають поки що тільке примітивні млини-вітряки. Під Одесою вже нині є не мало вітряних двигунів для поливки садів і величезних огородів. Україна для розвитку промисловости має невичерпані багатства і колосальні дані.

Перейшовши з ролі ґеографа й економиста на ролю політика, пан Рудницький набалакав таких нісенітниць, що краще поставити крапку і цим закінчити. Він навіть того не знає, що держава має не етнографичну і не ґеоґрафичну, а свою політичну природу, яка до етноґрафичного і ґеоґрафичного прінціпів проведення меж внмагає своїх поправок, між якими не малу ролю відограють економичні умови.

Одну правду він сказав, а саме, що у нас є доволі „гарних спеціалистів по ґеоґрафії, статистиці, історії“ і т. п. Їх і використано було в комісіях при переговорах з большевиками, як і при складанні меморандуму. А що не покликали п. Степана Рудницького, то зробили може й добре, бо не всякий патентований професор є справді знавець-професор, а він, як це довів і своєю крітикою, належить до тих галицьких докторів і професорів, про яких Франко казав, що вони „все знають більше і все розуміють ліпше, але ж і не багато і не добре“, хоч самі себе і вважають за найвищі авторітети.

Закінчу тим, що на пожежу людей не запрошують, а сами вони біжать і помогають рятуватись. Де був увесь час п. Степан Рудницький, коли українські справи вимагали не ждати ні хвилинки, а працювати й працювати? Тоді коли другі не спали, а працювали, таких „патріотів-крітиків“ повилазило з запічків занадто багато. Панове! Ще й тепер горить — ідіть на творчу роботу, а не на лайки, руйновництво та всякий геростратизм з дрібним самолюбством.

Женева, 7 мая 1920 р.

Степан Рудницький.

Відповідь на лист д. С. Шелухина.

Моя критика паризького меморіялу була писана для добра рідної справи й звернена не проти осіб а проти системи. На неї відповідає отсим д. Шелухин листом повним особистих інвектив, заправлених свідомим перекручуванням, промовчуванням і ріжномастною казуістикою. Наукової критики моїх наукових висловів не лякаюся; що рік заставляю до неї моїх власних слухачів на кожному засіданні семінарійних вправ на університеті. Натомість особистої полєміки, веденої на старий випробуваний, переддрагоманівський лад, в справах, що тикаються науки, не узнаю й вести її не буду. Хто з нас „чемніще“ полємізує, чи я, критикуючи незнаних авторів in effigie, чи д. Шелухин, полємізуючи з живим чоловіком, нехай осудять шан. читачі самі.

Тільки для того, що справа паризького меморіялу є загальнонаціональна й важна, відповідаю оцім д. Шелухину.

Констатую: 1. На добрих три четвертини моїх закидів д. Шелухин ні словечком не відповів, на решту відповів без виїмку недостаточно. Супроти цього піддержую кожне словечко моєї критики меморіялу в цілій основі.

2. Критика паризького меморіялу, колиби після вимогів д. Шелухина додати до неї цілий науковий апарат і бодай коротко обговорити всі похибки, булаби бодай двічі більша від самого меморіялу. Тільки колиб мені хто найшов наклад, потрапивби я видрукувати in extenso й без пропусків це, що надрукував в скороченій формі й без апарату в „Волі“.

3. Ученим ні авторітетом сам себе не рекомендую, бо користь коротка, шкода довга. З осібна в справах границь, статистики і т. п. я ніде не шукаю дешевої оріґінальности а (як физичний ґеоґраф по фаху) передаю тільки в заокругленій формі критичне всестороннє зіставлення дослідів дійсно фахових дослідників (Чубиньский, Ріттіх, Русов, Кошовий, Черніґ, Величко, Кордуба, Томашівський і т. п.) Називати себе ґеоґрафом і професором ґеоґрафії маю безумовне право від двох десятліть, ще дотого в такім контексті як у Волі II. 55.

4. Дуже добре знаю, що меморандум складене для діпломатів та політиків а ніяк для ґеоґрафів. Та ця обставина таки не дає ніякого права містити так багато (не тільки ґеоґрафічного а й усякого иншого) безглуздя. Длячого — сказав я в критиці. Д. Шелухин навіть не зволив торкнутись моїх дотичних арґументів.

5. Неправда є, буцім би то я „обізвав відмого проф. Розіє анальфабетом“. Правда натомість є, що я назвав числа для ширини й довжини української терріторії подані меморіялом (600 і 1000 км.) безглуздими. Правда є також, що методу мірення розмірів ріжних земель на ґеоґрафічних картах уживають у европейских школах вже від десятиліть і що я за двайцять років написав доволі багато лихих нот ученикам першої ґимназійної кляси, коли не вміли мені виміриτи на мапі й обчислити на таблиці довжини й ширини України. Не вміє цего на жаль і д. Шелухин, годі йому длятого дати кращу ноту. Метода тут не причім а висліди безглузді, коли хто береться до неї, не маючи поняття про елєменти ґеоґрафії. Коли виміримо на мапі, приложеній до меморіялу (це не є, борони боже, картоґрафічний архитвір, але нехай!) ширину України, дістанемо кругло 1000 км., а не 600 км., які дістав д. Шелухин. Для довжини дістанемо навіть для „обчімханої“ меморіялової України 1750 км., а не 1000 км., які дістав д. Шелухин. Дійсна довжина України від Нарви по Каспій виносить кругло 2000 км. Виходить із цього, що числа д. Шелухина дійсно безглузді, бо близько о половину замалі.

Не вміти робити таких помірів це дійсно ґеоґрафічний анальфабетизм. Як їх робится, не буду вчити д. Шелухина, бо місця шкода, та відсилаю його до моєї „Початкової ґеоґрафії для народніх шкіл“. Київ-Львів-Відень. 1919. ст. 7 д.

6. Можу запевнити д. Шелухина, що Москалі дійсно не належать до вислянської антропольоґічної раси а до т. н. орієнтальної. До вислянської належать Поляки. Щоби д. Шелухин не боявся за солідність мого дотичного знання, відсилаю його до мого конспекту ґеоґрафії України (Ukraina, Land und Volk. Wien 1916. ст. 175—185) і до заміщеного тамже спису літератури (ст. 381 дд.)

7. Ґеольоґічна формація це система скельних шарів, певного ґеольоґічного віку пр. кембрійська, юрська, третична і т. д. Уживання слова формація в такому контексті, як уживає його меморіял, дійсно подобає на кпини. Ще фатальніще є „пояснення ґеольоґичної формації площі України між иншими також вулканичними причинами". Не місце тут учити д. Шелухина елементів, тим разом ґеольоґії й ґеоморфольоґії. Нехай починає від простудіовання елементарних підручників цих двох наук а потім нехай прочитає уступ про морфольоґічну самостійність України, коли не вірить моїй книжці (Ukraina, Land und Volk. ст. 6—10), то в розвідці про Україну першого нині ґеоґрафа світа А. Пенка. (Die Ukraina. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. 1916. S. A, ст. 4. д.) А з могилками й „мисочками", що „добрі під картоплю й коноплі", нехайби краще не випливав на глибокі води природознавства. Бо дуже смішно! Ці мисочки це звичайні (не тільки на Вкраїні) красові явища, продукти хемічної ерозії. Коли вони мають щонебудь спільного з вульканізмом, то нехай я буду ... українським дипльоматом!

8. Меморіял пише cèdre, gazelle, француз розуміє перше як Cedrus Libani друге як Antilope dorcas. Кедри на Вкраїні ростуть, тільки плекані по городах кримської Рівери, ґазелі тільки в менажеріях. Дійсно трудно їх числити до фльори чи фавни України. Тоді требаби сюди і мавп і папугаїв. Подільська інтеліґентська „ґазеля" це наша мужицька серна (Cervus capreolus, фр. chevreuil), Кедрина нашого народа це Pinus cembra, (фр. cembre, arolle).

9. Ріттіх і Величко північну Чернигівщину числили українською, Русов сконстатував у Чернигівщині 85,6% Українців й інкріміновані д. Шелухином повіти вважав українськими. (Семенов. Россія. т. VII. Енциклопедія славянской филолоґии В. 2. Спб. 1919 тамже й уся література).

10. Недобросовісний не я, а автор меморіялу. Його обовязок був: подати в статистичній табелі цілу терріторю Українни до останнього кільометра враз із національною статистикою. Коли по його рецепту додамо до цифри 779000 км. цифру 23000 км.² (Крим), вийде тільки 802000 км.², не 850000. Яку часть Кавказу згл. Терської области числити до України, меморіял ніде ні на ст. 10 ні на ст. 119 не подає. Нехай чужинці ломлять собі голову які землі там є українські, які-ж ні! На це скажу: Добросовістний „дипльоматичний ґеоґраф" мусить, але то катеґорично мусить, подати як найдокладніще, з означенням усіх граничних місцевостей, обсяг терріторіяльних претензій своєї держави. Впрочім для цих річей рішаюча є мапа. Вона не то що не включає цього митичного Кавказу чи Тереку до України, але навіть не включає туди української терріторії Ставропільщини, яку меморіял у тексті в обсязі 20.000 км.² виразно віндикує для України (ст. 10). Оже претендовані у тексті 20.000 км.² пропали на мапі. Чи це добросовісно? Ні це злочинно!

11. 200.000 км.² увірвав меморіял Україні ось як: з Кубанщини увірвав 41.000 км.², зі Ставропільщини 34.000 км.², з Астраханщини 55.000 км.², з Терщини 28.000 км.², з Донщини 60.000 км.², (коли числитимемо низових донських козаків Українцями; диви — Соболевскій: Очеркъ русской діялектологіи. I. 5. Семеновъ Россія XIV. 192), зглядно 21.000 км.² (коли їх числитимемо Москалями). Ці цифри дають разом 179.000 км.² зглядно 218.000 км.², у середнім кругло 200.000 км.², з „викиненою" із мапи Ставропільщиною на 20.000 км.² більше!

12. Процент міського населення України я обчисляв для 1900 р. на 10%, беручи на увагу дійсні міста з міським типом життя (Ukraina, Land und Volk, ст. 161). Коли містами вважати ці селитьби, що урядово фіґурують як міста й взяти 1914 рік за основу, то міське населення вийде для України навіть більше як 16%. Та ґеоґрафія як позитивна наука вважає міським населенням це населення, що живе в дійсних, не „паперових" містах. До того тепер при загаль-

нім завмертю міст навіть число 10% грубо за високе. Лісів є на терріторії етнографічної України 110.000 км.². Прошу обчислити їх процент для поверхні України (850.000 км.²) і всякий побачить, чи це є 10% чи 13%.

13. Моєї тези, що „Україна ніколи не зможе бути промисловим краєм навіть у такому розмірі як Франція, про Анґлію, Німеччину, Бельґію нема чого згадувати“ не можуть опрокинути ні маріюпільські гавані, ні пороги Дніпра і т. п. Так! Україна має для розвитку промисловости невичерпані багатства і колосальні дані. Але тільки для малопростірного хуторянського світогляду. Чоловік з елементарною загальною освітою зрозуміє, що коли Україна має менче вугля як Франція, а є сливе два рази більша, то ніколи дійсно промисловою країною не стане! Що до водяних сил я написав: середня висота України тільки 200 м., текстура слаба. Д. Шелухин ціх слів не розуміє. Коли хоче зрозуміти нехай простудіює який підручник физичної ґеоґрафії от хочби De Martonne'а чи Davis'а. Коли простудіює, то зрозуміє, що ці факти значать для водяних сил України. 900.000 кінських сил порогів Дніпра (Бахметєв) це капля в морі запотрібування моторів для дійсно промислової України. Мої статистичні обчислення мушу назвати тимчасовими, бо не хотячи собі влекшувати роботи, так як це роблять наші статистики, не обмежуюся на 8 чи 9 губерній, а беру цілу етнографічну Україну за основу. Результати таких оцінок мусить науково думаючий чоловік назвати тимчасовими. Ніде ніяких дат не раджу прибільшувати, замовчувати, перекручувати.

14. Що трішки розуміюся на ріжного роду границях, доказувати не буду. (Диви: Ukraina, Land und Volk, Wien 1916; Zur politischen Geographie der Ukraina, Wien 1916; Der östliche Kriegschauplatz, Jena 1915; Die Länder Ost-Europas, Kartogr. Zeitschrift, VII., 1918 ст. 33 дд. Проблєми ґеоґрафії України. Збірник мат. прир. секції Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XIX, 1919 і т. д.) Колиб д. Шелухин теж розумівся на цім, спеціяльно на економічних умовах при цій справі, меморіялова Україна мусілаб виглядати дуже инакше.

15. Можу запевнити Громаду й доказати, що Іван Франко не то що не прикладав до мене своїх слів про ціх докторів і професорів „що все знають більше і все розуміють ліпше, але і не багато і не добре“ а навпаки дарив мене прихильністю й (незаслуженим може) признанням. Погляд д. Шелухина на мою особу мені іррелєвантний.

16. На дуже нечемне питання д. Шелухина, де я був увесь час і на ще менче чемний виразний закид неробства відповім не єму а громаді з осібна-ж моїм другам і ученикам ось що: Тоді як знялася „пожежа“ (осінь 1918) я був у Львові й викладав на університеті. Зразу інтернований, потім-же de facto конфінований польськими властями, я зміг „побічи й помагати ратувати“ аж у липні 1919 р. „Побіг“, покинувши дітей-сиріт, пробрався без документів пішки крізь Карпати, обставлені військом. Сейчас заоферував українському урядові свої услуги як ґеоґрафічний фаховець. Поза гарними словами й обіцянками (яким я перестав вірити вже по кількох днях) нічого я не досяг. Бо українські уряди були — як видко — оба тієї-ж думки про моє знання, що д. Шелухин.

Що я робив у ціх 20 місяцях? Це, що на мою думку повинен робити ґеоґраф і професор ґеоґрафії. Знаю, що д. Шелухин назве це, що зараз зроблю, автореклямою, та перед громадою мушу таки виправдатись із закиду неробства. В ціх 20 місяцях я зладив і (по части) видав: I. Мапи й атляси:

1. Стінна физична карта України, 1 : 1,000.000 з 5 побічними картами, Відень, наклад Наук. Тов. ім. Шевченка, Фрейтаґ і Берндт, 1918. 2. Стінна карта східньої півкулі. 3. Стінна карта західньої півкулі. 4. Стінна карта Европи. 5. Стінна карта Азії. 6. Стінна карта Африки. 7. Стінна карта Північної Америки. 8. Стінна карта Південної Америки. 9. Стінна карта Австалії й Океанії. [2.—9. накладом Тов. Вернигора, Відень, Фрейтаґ і Берндт, 1920.] 10. Малий статистичний атляс України, 10 карт 1 : 5,000.000, наклад вид. „По світу“, готовий до друку. 11. Історичний атляс України на спілку з др. І. Крипяхевичем, 12 карт 1 : 5,000.000, готовий до друку та накладчика не має. 12. Зладив нове видання статистичного плякату „Україна“ Г. Гасенка, Відень, Рейссер, 1920.

II. Розвідки і книжки. 13. Die podolische Platte in Galizien, Festschrift v. A. Penck, Stuttgart 1919, Engelhorn. 14. Проблеми ґеографії України, В. I, ст. 85, 8° в Збірнику мат. прир. секції Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XIX, Львів 1919. 15. Das ukrainische Problem und die Großmächte, 20 арк. друку, дві мапи. Друкується саме на німецькій, французькій і англійській мові. 16. Огляд національної території України, 5 арк. друку, 1 мапа, 1 : 5,000.000. 17. Українська справа зі становища політичної ґеографії, 12 арк. друку, 1 мапа. [15.—17. готові до друку, наклад дра В. Бриндзана.] 18. Початкова ґеографія для народніх шкіл, Київ—Львів—Відень 1919, накладом тов. Вернигора, 191 ст., 8°, 1 мапа. 19. Початкова ґеографія для середніх шкіл, 10 арк. друку. 20. Ґеографія позаевропейських країв, 10 арк. друку. [19. і 20. готові до друку й замовлені накладнею.]

Приготовляю до друку: 21. „Україна в числах" на спілку з д. Ігорем Федівом. (Перша статистика України, 15—20 арк. друку, табелі й діяґрами, майже готова та накладця кат ма!) 22. Друге справлене й розширене видання короткої ґеографії України (30 арк. друку, 6—10 карт). Про написані мною в цім часі меморанда, експертізи, часописні статті й не згадую. Прохаю Громаду порахувати сторінки друку цих бідолашних праць, розділити їх на місяці й дні й оцінити чи багато було в мене часу „спати на запічку", коли инші „працювали, працювали!?

Пише д. Шелухин: „добре зробили, що не покликали п. Степана Рудницького". І я кажу що добре! Це одинокий passus, якого правдивість визнаю з цілого листу д. Шелухина. Бо: 1. я дійсно іґнорант у такій науці, яку репрезентує д. Шелухин і зібрані з ним разом у Парижі „спеціялісти", тож ніяк не змігбим у такому гурті зробити чогонебудь корисного для рідної справи. 2. Наслідком „непокликання" мене я мав час на продуктивну культурну роботу, написав пару наукових розвідок, зробив пару підручників і карт для наших бідолашних шкіл, подихав трішки науковим повітрям у наукових товариствах, інститутах, бібліотеках Відня . . .

І що найважніще . . . не їв „пирога"! Д. Шелухин, закидаючи мені, що я „не біг рятувати", забуває, що при пожежі все є „фахові" рятівники і такі, що „вміють" пожежу гасити й такі, що переважно „гріють руки". Оці фахові рятівники (не беруся судити чи першої, чи другої сорти) не допустили мене „нефаховця" рятувати. За це я їм до гробової дошки вдячний. Бо не потрібую бути співвідповідальним за злочинно легкодушну діяльність, яка так дорого, так страшно дорого коштувала бідолашний український народ! І — utinam falsus vates sim — ще коштуватиме!!!

Відень, 21. червня 1920.

Рабіндранат Тагоре.

Дитячі натхнення.

(З циклю „Мати й дитина".)

Переклад з німецького Д-ра **М. Галина.**

І. Зачаток.

— „Звідки я прийшов, де ти мене знайшла?" — питалася дитина своєї матері.

Обіймаючи, притулюючи дитину до своїх грудей і, то плачучи, то усміхаючись, мати відповідає:

— Мій любцю, родився ти в мойому серці — як моє бажання!

Ти був в моїх ляльках мого дитинства й що ранку, коли я робила собі бога з глини й розкидала його — я лагодила також тебе!

Ти стояв поряд з нашими хатніми богами; коли я їм молилася, вклонялася я також й тобі.

Ти жив в мойому життті, в життті моєї матері; у всіх моїх бажаннях її моїй любові — ти жив!

Тебе виплекано було з поконвіку в лоні безсмертного духа, що в нашій хаті панує!

В часі мого дівоцтва, коли розпустилися пелюстки квіток мого серця — ти парував пахощами там!

Твоя ніжна істота буяла в мойому молодому огрудді як червоне сяйво раннього сонця!

Обранець неба, коханцю мій, знайшовся ти близнятком вкупі з розсвітком і на хвилях струмку світового життя принесено тебе до мого серця!

Коли я вдивляюся в тебе — охоплює мене таємність: ти, що всім належав, — став моїм!

З остраху тебе згубити тримаю я тебе щільно коло свого серця!

Який чарівник зміг оцей скарб світу вкласти в мої кволі руки?"

II. Паперові човни.

Що дня пливуть мої паперові човни один по одному, як струмочок, в далечінь.

Великими, чорними буквами надписую я на моїх паперових човнах моє имня і назвисько того села, де я жию.

Я сподіваюся, що хтось, в чужій стороні, їх здибає й знатиме, хто я.

Я прикрашую мої маленькі паперові човни пасмурковими квітками з нашого городу й гадаю, що ці квітки пасмурків напевне поночі приплинуть до чужої сторони.

Я відштовхую мої паперові човни від берега геть і дивлюся в гору, на небо й бачу там маленькі хмарки, які розправляють свої набрязклі вітрильця.

Мені невідомо, які пустуни там, на небі, женуть їх в стері наввипередки з моїми човнами.

Коли спадає ніч, я заховую своє личко в рученята й мрію: мої паперові човни плинуть геть далі й далі під середнічними зорями.

Вітрилами у них — феї сну, а вагою — клумки моїх мрій.

III. Хмари і хвилі.

— Мамо, люде, що живуть там в горі, кличуть мене: ми граємось тута з ранку й до пасмурок.

Ми граємося з золотим розсвітком, ми граємося з срібним місяцем!"

Я питаю: „так, але як я можу дістатися до вас?"

А вони: „приходь на край землі, простягни свої рученята до неба й хмари підіймуть тебе!"

„Моя матір чекає мене в дома!" кажу я. „Якжеж мені можна її покинути і податися до вас?"

Вони засміялися й зникли геть....

„Алеж, мамо, я знаю ще кращу забавку, як там та!"

— Я стану хмарою, а ти місяцем!

— Я затулю тебе моїми рученятами, а нашою стріхою буде блакітне небо...

— Люде, що жиють в хвилях, кличуть мене: „ми співаємо з позарання й до поночі, ми пливемо далі й далі й нам не відомо, куди ми женемо!"

Я питаю: „так, але якими вітрилами я дістанусь до вас?"

А вони: „приходь до краю берега, щільно заплющ очі й стій там і тебе хвилями буде підхоплено!"

Я кажу: „моя матір наказує, аби я що вечора в дома був, якжеж я можу залишити її й податися до Вас геть?"...

Тоді зареготалися вони й, таньцюючи, зникли...

Алеж я знаю ще кращі забавки, як оці: я стану хвилею, а ти, неню, там тим берегом.

Я плистиму тай плистиму до тебе, все до тебе й, сміючись, розсиплюся — роззілюся по твоїх загинках.

І ніхто не знатиме, де ми обоє!"

Лялька та попугай.

— Як би я був лялькою маленькою, а не твоєю дитиною, люба моя матусю, то чи сказалаб ти мені „ні“, колиб їсти з твоєї миски я захтів?

„Чи відислалаб ти мене геть“: „геть, геть, ти мала, нікчемна лялько?“

— Як що так, то йди собі, мамко, йди. Я ніколи не обізвуся, як ти мене кликатимеш, й ні защо не візьму від тебе їжі!

„Як би я був маленьким, зеленим попугаєм, а не твоєю, моя люба мамуню, дитиною, то чи привязала б ти мене до ланцюжка, щоб я не вилетів?“

„Чи грозилаб ти мені пальчиком: який невдячний, негідний птах! отто завше й в день і по ночі гризе свій ланцюжок“?

— Коли так, то йди собі, мамко, йди. Тоді я втечу собі в гаї й не хочу, щоб ти мене на руки брала.

Подарунок.

— Я хтілаб тобі дещо дати, моя дитино, поки ми несемося (пливем) в світовому струмку життя,

— Нашого життя буде позбавлено, нашу любов буде забуто.

— Алеж я не маю надії приластити твоє серце моїм подарунком.

— Життя твоє молоде, а стежка твоя довга й ти раптом випиваєш любов, яку ми тобі даємо, щоб потім відвернутися від нас і податися геть.

— Ти бавишся своїми играшками й маєш своїх товаришів. Ох, як болізно, коли ти не знаходиш для нас ні часу ні жадної думки.

— А ми, навпаки, маємо на старість досить часу, щоб рахувати минулі дні й в нашому серці ще досить пестощів для того, кого ми вже надалі не триматимем на своїх руках.

— Струмінь швидко з гомінom плине й бурхливо рве греблі, гора ж стоїть на місті й в споминах своїх з любовію слідкує за ним.

Спів для дитини.

— Оцей мій спів, моя дитино, обгорне тебе з гуками музик, як ніжні руки любови!

— Оцей мій спів доткнеться твого чола, як поцілунок благословіння!

— Коли ти будеш в самоті, він обгортатиме тебе й в уха шопотітиме тобі; коли ти підеш поміж люде — він берегтиме й пестуватиме тебе й там, в твоїй відокремости.

— Мій спів буде крилами твоїх мрій, що понесуть твоє серце по межах невідомого.

— Він світитиме зіркою вогневою над твоєю головою, коли темна ніч спаде на твій шлях.

— Мій спів відбиватиметься в зіницях твоїх очей і зір твій досягне серця річей.

— І коли голос мій зникне в смерти, то спів мій житиме в твойому живому серці.

Андрій Горленко.

Маленькій Фелетон.

Наші їжаки.

У Бехштейна є інтересна казка про їжаків. А в тій казці є цікава деталь з немудрого їжачиного життя. „За хатою їжака, розповідає казочка, на полі була посажена всяка немудра городина: ріпа, гарбузи, то що, і як звик їжак що-дня її їсти разом з цілою родиною, то вже так і дивився на неї, мов на своє власне добро.“ Придивляючись, як тяжко працює зараз у Відні наш дипльоматичний корпус на чолі з Васильком коло Мартоса, я пригадав собі ту казочку.

Історія нашої дипльоматії коротка, але чревата всякими курйозами.

Віхавши в 1918 р. „на білих конях“ в Київ, Директорія скоро унюхала, що місця вона там не загріє. І почала готуватись до відїзду. Найбільш порядній і чесній з тодішних міністрів людині В. М. Чеховському прийшла в голову розумна думка: большевики, щоб знищити український рух до пня, коли захоплять Київ і Україну, виріжуть до ноги всю українську інтелігенцію; треба її якось ратувати, вславши позмозі закордон, хоч на деякий час. Були вироблені штати тільки на чотирі місяці для ріжних дипльоматичних місій. Було впаковано в них сила інтелігенції більш або менш цінної. І все те потяглось на захід. В деяких культурних центрах наші місії паніку навели. Так, кажуть напр., коли парижська місія в складі 75 душ „обоего пола“, на чолі з п. Суровцовою, одягнутою в чумарку, високі чоботи і в сиву шапку, з'явилась в віденський „Брістоль“ до Ліпінського, портє з переляку доложив п. послу: — Спасайтесь, Ексцеленціє, по Вашу душу большевики приїхали! — Кожда місія, як кажуть Галичане, „була заосмотрена не тільки в великі гроші“, але і в їжу. Стаховський, напр. віз з собою, крім походної грубки, мішків з десять хліба, кілька мішків сала, шинки, крупи та иншої живности. Слабий на атонію кишок Ол. А. Кошиць з сльозами на очах оповідав мені, як один з наших послів майже життя йому врятував, видавши ще тепер з своїх богатіх запасів пів мішка крупи. Не менше були заосмотрені українські місії і в инші речі. В одній парижській делегації їхало до 35 жінок. Великий патріот В. Чеховський мабуть сподівався, що коли-б українство від большевицьких печенігів на сході цілком загинуло, регенерація його могла б початись з заходу — з місій! Але голодна Европа, не вважаючи на великі продовольчі запаси наших дипльоматів, зразу вкоротила їх.

Деякі з них, помаленьку поспішаючись, так нікуди і не доїхали (місія Голіцинського до Америки). Деякі з них вибрали для своєї подорожі як найдовший шлях. Так що за час їх переїзду до міста призначення можна було-б два рази кругом світа об'їхати. Але всі вони і ті, що не доїхали, і ті, що в дорозі застряли, і ті, що випадково втрапили за чотирі місяці на своє місце, чесно „уложили на обѣ лопатки“ всі величезні суми, навіть на представництво асигновані, і запросили нові в неменших розмірах. З того часу починається їх справжня „дипльоматична робота“: половина місій їздить по Европі і шукає „золотого руна“, а друга половина в той час сидить, відпочиває з дороги і чекає ... Через деякий час ролі міняються.

Функції тих, котрі чекали, були менш складні, ніж тих, що шукали. Кажуть, що вони мусіли ще інформувати когось про щось. Але це не завсігди відповідало дійсности. Деякі і справді видавали напівграмотні листочки, брошурки. А деякі просто чекали ...

Недавно один з наших „дипльоматів“ з святим обуренням заявив мені:

— Ось „Воля“ виходять.. А ми, посли, сидимо тут і не можемо виїхати ...

Я нічого не відповів. Бо ми оба добре знаємо дві речі: 1) що коли потрусити кишені кожного з них, то напевне можна-б не тільки місію ще довго, тільки скромно, протримати, але і десять „Воль“ видавати; 2) що коли „Воля“ виходить, то наперекор всім міністерським і дипльоматичним стіхіям ...

Але про що нам з ним було балакати?

Остатні місяці деякі місії благорозумно скоротились до нормальних меж. Деякі ж вислали на експедіцію за руном своїх голов ...

Ще торік, підчас блаженної памяти конкубінату Жука—Темницького, уряд Директорії отримав докладні інформації про те, що роблять місії і як можна найкраще їх, без шкоди для справи, до пуття довести. Але тоді ще „на голову не капало“. В кишені урядовій дещо брязчало. І про пораду через день забули. Після провалу Директорії за кордон приїхали нові „їжаки“ — Макаренко, Швець, Мартос, Миколка Ковалевський і теж почали хозяїнувати в „немудрій державній городині“. Їм було доручено між иншим і місії скоротити. При всім бажанню нічого вони зробить не могли. Бо ні складу місій, ні окремих людей не знали. Тай самі не кращі були. Тому „їжаки“ і по цей день їздять і „на законном основанії“ державної городини відповідну порцію вимогають: „бо звик їжак що дня її їсти разом з цілою родиною, то вже так і дивиться на нюю, мов на своє власне добро“ . . .

В останній момент, на їжачій нараді, як повідомили нас з дипльоматичних джерел, виникла навіть досить ґеніяльна думка: для повного успіху „роботи“ вибрати найстаршим з них „старого, досвідченого і в їжачих ділах посивівшого їжака“ Миколу Василька і доручити йому, в ролі товариша міністра закордонних справ, залагодити всі „їжачі справи“ за кордоном . . .

— Бо, як заявив мені один з дипльоматів, — ніхто з нас грошей не може дістати. А він дістає . . .

Raison d'être.

Віктор Піснячевський.

„Чесним з собою“.

Коли розрізуєш нарив, будь готов, що гній бризне тобі в лице. Це знає кожен хірург. І від цього трудно встерегтись. Півроку оперуємо ми в „Волі“ українські болячки. Богато вже зроблено...

Остання операція — откритий лист Винниченкові: Цілий фонтан гною бризнув з комуністичної болячки. На отвертий визов, кинутий автором навіть не під давно відомим літературним псевдонімом, а під власним іменем, которим він підписував на протязі багатьох літ тільки наукові роботи, відгукнулись „Нова Доба“, „Боротьба“, „Вперед“, et cet... анонімними випадами. В пристойній пресі анонімів бють; а не анонімам не відповідають. У наших галицьких „братів“ комуністів здається мода така... гавкати з під воріт — спосіб „найомних убийць“. Тому скінчемо операцію.

Що таке „Воля“ — питає орган Винниченка? Це орган „контр-революційної сволочі!...“

Старанно, із числа в число, відмежовуються від українства пп. Калиновичи, Паламарі і Ко. Все громадянство українське, вся стара українська інтелігенція, всі ті Дністрянські, Ефремови, Стебницькі, Рудницьки, Лотоцькі, Чижевські, Петрушевичі, Ніковські, Назаруки, — все, що чесно будувало; будує Україну для винниченкових паламарів та дзвонарів — тільки „контр-революційна сволочь“.

А „Воля“ — її орган. Тільки вони — Калиновичі і Паламарі, є чесні і непорочні? Грішний чоловік — волію теж належати до тої „сволочі“ (хай вибачають ш. діячі (і читачі), ніж до Вашої компанії — „чесних з собою“.

Але про мою маленьку особу далі скілька слів. Вернемось до „спростовань“ „Нов. Доби“.

— Чи можливим є, що би т. В., який підняв народнє повстання проти царського генерала С-кого, скинув його в гетьманства, що би він і його уряд могли брати які небудь від нього гроші „під росписку“, коли цей царський генерал мусів втікати яко мога швидче пред товаришом?...“ питає „Нова Доба“.

Не приставляйтесь дурніщими або може й подліщими, ніж Ви є, панове.

Я писав не три міліони вісімьсот тисяч (3.800,000), а три міліарди вісімьсот міліонів (3.800,000.000), зібраних урядом гетьмана між иншим і в забезпечення нашої незабезпеченої золотим запасом валюти. Вам ясно тепер, через що так високо стояв наш карбованець при гетьмані! Разом з державним казначейством і всім апаратом фінансовим на чолі з знаменитим октябрістом, членом рос. Думи Лерхе — в ролі директора фінансової канцелярії, той запас перейшов і до Директорії. Але вага не в тих грошах. Вага в тому, що Винниченко приняв Державу, а з нею високо стоячу державну валюту. А що ми зараз маємо?...

— Сичить гад з „Волі“, деликатно висловлюється „Нова До́ба“, що тов. В. розкидав гроші по Земерінгам, Шенбруннам, роскошував в найкращих курортах!...“

Так, панове! Ви признаєте самі, що жив він в арістократичному Земерінгові, де мають змогу жити тільки найбогатші віденські та будапештські шібери, жив в віллі „Міатач“, у Відні теж саме!

А чи знаєте Ви, як жила в цей час всіляка „контр-революційна сволочь“ — Ефремови, Ніковські, Стебницькі et. cet. в Київі! Чи знаєте Ви, що баби ще того літа з під Винниці та Проскурова пішки з торбами ходили за чотиріста верст до Одесі за скількома фунтами солі! Чи знаєте Ви, скілько народу вигинуло за цей рік Вашого панування на Україні! А все ж це до Вашого панування булоі сіль, і ліки... Бо Україна вийшла першою з війни. І коли б не Ваші експеріменти, хто його знає, чи не була б вона зараз найбогатчою країною, одною із дужчих Держав світа, не вважаючи на короткий речинець свого істнування?

І знов же не в грошах діло. Коли б це від мене залежало, я видав би по міліардові Винниченкам, Мартосам, Миколкам Ковалевським, що б вони тільки не брались не за свою роботу. І певен в тому, що і історія, і народ оправдали би мене за цей вчинок...

Не знаю, де дів п. Винниченко ті гроші, котрі він отримав як член Директорії на інформацію, на представництво, на виїзд; про котрі мені ясно говорив один із найближчих співробітників його за час його влади!... Я припустив думку, що він їх не змарнував, а вклав в видавництво. Ви кажете, що „Дзвін“ не отримував ніякої субсідії ні від кого, нігде, ні під яким соусом? Ви кажете, що „Дзвін“ тільки за невиплачені авторські гонорари видав... півтора міліона книжок. Ви кажете, що „Дзвін“ від большевиків в Київі не отримав ніякої допомоги. „А коли б він таку допомогу дістав, то це було б тільки його гордістю...“

Що ж „на вкусъ и цвѣтъ товарища нѣтъ“. Іуда повісився, отримавши тридцать сребренників; а для Вас це „гордість“!!! Звістки про допомогу від большевиків видавництвам в Київі доходили і до нас, і до преси давно. І коли я почув звістку про большевицьку допомогу „Дзвонові“ від відомого українського поета, одержану ним з того ж самого джерела, про яке і Ви говорите, я в цьому не сумнівався... Так же як не сумніваюсь і зараз, що на одні утримані авторські гонорари півтора міліона книжок не надрукуєшь.

Але ж знов, панове, не в цьому річь!

„Дзвін“ має більше право гордитись сумою надрукованих книжок, ніж неотриманими, як Ви кажете, сребренниками.

А річ в тому, що Винниченко є не капіталіст, не буржуй, а „комуніст...“ і разом з тим головний акціонер „Дзвону“. „Дзвін“ має, навіть по його „скромній“ розцінці, майна на 5,000.000—6,000.000 шв. франків, цебто 150,000.000—180,000.000 кор. цебто майже на міліард карб. Це все результат „тяжкої праці“ його і його товаришів — таких же як і він „коммуністів“ за кордоном?

Але що зараз залишилось від Української Держави в результаті його другої „тяжкої праці“ там на Україні? Про це Ви „нічичирк!...“

Ви обіцяєте Ваш „Дзвін“ знаціоналізувати...“ після того мабуть як книжички продасте. Щасти Вам Боже! Але що станеться з Україною, як п. Винниченко купно з Леніним та Раковським почнуть її „націоналізувти?...“

Вже й зараз селяне беруть дітей та жінок на вози та втікають в світ за очі від большевицьких башібузуків: „бо не можна вже більше витерпіти“. Що ж далі буде?

Про мою маленьку персону я міг би з Вами і не балакати: в порівнанню з морем народного горя, що Ви за рік розвели, ті брехні, паскудства і дурниці, які Ви про мене розповсюджували і розповсюджуєте, це дрібненька крапилина.

Так, — я, пишете Ви, я „капіталіст“, хоч за душою у мене ні гроша; або, як кацапи кажуть, „в одном карманѣ вша на арканѣ, а в другом блоха на цѣпи“. Я — „лакей Колчака, Весьолкина...“ хоч під час моєї служби з тим і другим моє становище, як флагманського спеціаліста (це Вам кожен матрос скаже), виключало всяку залежність мою від них — такихже тоді спеціалістів; для Вас я шарлатан, мої панове, — хоч почав свою діяльність в 1900 році з такими громадянами, як В. Чеховський, К. Шероцький, К. Солуха, Гр. Голоскевич, — продовжував її в 1-й і 2-й Держ. Думах утворенням українських фракцій і тяжкою працею українського журналіста, закінчив її у війську на фронті, отримавши на виборах в установчі збори, навіть проти свого бажання брати участь в виборах, 75.000 україн. голосів. Для Вас я „гохштаплер“, хоч від одної з кращих Академій в Европі отримав я найвищу учену степінь, написав за короткій час багато спеціальних учених творів, після чого був запрошений читати лекції в російський універсітет; але не пішов і не вернусь до кабінетної ученої роботи доти, поки стоїте коло української роботи — Ви — „чесні з собою...“ Я отримав від Темницького і нажив на видавництві „Волі“ колосальні гроші... Бо плата за один друк окремого числа „Волі“ иноді доходила 20.000 — 22.000 корон, а гонорарами і ин. видатками і до 35.000—40.000 кор. „Воля“ ж виходить вже рівно рік. Але коли Ви виплатите негайно всі мої борги по „Волі“, я передам Вам втроє більше, ніж я отримав від п. Темницького!

Для Вас — я „буржуазна сволочь...“ хоч в дітячі роки пас гусей, поросят на селі; виріс серед мужиків; в ролі студента-медика і лікаря переслабував з ними всіми слабостями, починаючи від холери і кінчаючи самими ріжноманітними тіфами, знаю українське село, бо з'їздив та сходив його від краю до краю; люблю його; і кріпко вірю, що вже скоро воно скараскається всяких дурисвітів.

Колиж найбільш чесна людина з Вас — Лівінський назове мені за власним підписом хоч один случай мого шантажу, а Вітик за такимже підписом скаже мені фамілію того „петроградського товариша“, котрий бачив у мене, як пише „боротьба“, на дверах прийомної безграмотний надпис „просимъ не плеваться, это значитъ не розгаваривать на так называемомъ украинскомъ языкѣ“ — обіцяю купити їм двох вислюків і упряж на обі редакції: це в большевістії пригодиться...!

Вітик обвінувачує мене в грошевій „нечесности з собою“!

Дійсно, раз в життю я був „нечесним з собою“ в національній справі, коли П. Я. Дорошенко, 15 листопада 1918 р., запропонував мені від імени уряду 3,000.000 карб. на організацію української преси*). Тоді я по політичним мотивам зрікся взяти гроші від уряду гетьмана. Тепер дуже шкодую, бо міг-би Вас всіх гурт на гурт закупити і заставити працювати для народа: бо казав Щедрін, із дерева можна люшню зробити. А тепер, богато з Вас, отримавши від мене допомогу,**) і чуючи, що більше не поживитесь, тікаєте з „Волі“ то в „Наперелом“, то в „Сміх“, то в „Нову Добу“, то в „Боротьбу“, і лаєте мене там остатніми словами (по хамські звичці — „або в морду, або в ручку“), а головне руйнуєте і без того зруйновану національну справу.

Взагалі, пани-браття, кінчаючи свою відповідь, скажу Вам словами Тараса Бульби з остатньої, прощальної його промови до козаків: „знаю, подлість повелась тепер в землі нашій: думають тілько, щоб коло них були стіжки та

*) Живими свідками цього були П. Ів. Зайцев — редактор „Нашого Минулого“ і Начальник інф. відділу Маляревський.

**) Росписки в портфелі редакції.

кінські табуни їх; та булиб цілі запечатані в льохах меди їх; переймають чорт знає які басурманські звичаї; нехтують мовою своєю; свій з своїм не хоче говорити; свій свого продає, як продають бездушну скотину на ярмарку. Ласка чужого короля, та й не короля, а паскудна милость польського магната, котрий жовтим чоботом своїм б'є їх в морду, дорожча для них всякого братства. Але в остатнього падлюки, який він не є, хоч ввесь він виваляється в сажі і в низькопоклонстві є і в нього браття, крапля чести; і прокинеться вона колись — і вдариться він, бідолашний, в поли руками; схопить себе за голову, проклявши голосно мерзенне життя своє, готовий муками спокутувати ганебне діло своє!..."

Кажу так вам і Вашим прісним, панове; бо не один із Вас лизав польські чоботи; не один із Вас збирається лизати або вже лиже московські та жидівські чоботи; не один із Вас продавав і продає своїх братів. Але і в нього колись прокинеться та крапля чести!... Та буде пізно...

Осип Назарук.

Спомини Гінденбурґа.

Зміст: Військова карієра Гінденбурґа в часі мира. — З таємниць німецького ґенерального штабу. — Як той штаб виховувано. — Три конечні услівя доброго штабовця. — Жінка. — Польська сотня. — Мольтке і його промови. — Який степень при війську найкращий? — Який „безмежно відповідальний"? — Наука з робучого життя Гінденбурґа при війську.

II.

Поминаємо ту частину споминів, яка займається участю автора в війнах проти Австрії 1866 р. і проти Франції 1870 р. Одначе годиться згадати те, що підчеркує Гінденбурґ у тім часі, а саме, що пруський офіцерський стан був убогий і що це було добре. Тільки моральна свідомість особливого відношення до королівського дому заступала йому матеріяльні недостачі.

В році 1873 стає Гінденбурґ учнем військової академії, де між професорами знов зустрічає згаданого вище Віттіха, вже майором. Тут пізнається з пізніщими ґенералами фон Більововом, фон Ейхгорном і фон Бернгарді'м, а за посередництвом одного з принців — з ріжними ученими й державними мужами, що мали великий вплив на розвиток його ума й знання.

По скінченню академії знов вернув на пів року до полку, а весною 1877 приділено його до ґенерального штабу, якого шефом був строгий ґенерал ґраф Мольтке, якого армія дуже поважала. Гінденбурґ мав тоді літ 30. В 31 році життя іменовано його сотником.

Вже тоді офіцерів німецького ґенерального штабу вишколювано так, щоб у війні всі висші команди могли мати о д и н напрям і щоб немов о д и н флюід думки. Першим услівям, якого вимагали від офіцера ґенерального штабу, було те, щоб він не виступав в публичнім життю ні як особа, ні навіть і н д і в і д у а л ь н о ю діяльністю. А мета цього була, щоб він привик ділати в тіні, де ніхто на нього не дивиться. Значить, щоб привик все бути більшим, чим другі можуть це припускати. (Порівнаймо з цим методом виступи наших отаманів, котрі тілько й роблять, що „виступають публично", щоб видаватися більшими, чим в дійсности та мізерія єсть. — О. Н.)

Так вихований ґенеральний штаб — пише Гінденбурґ — умів сповняти своє незвичайно важке завдання: його праця до самого кінця була майстерська, а найпочесніше свідоцтво виставив йому ворог тим, що в умовах миру зажадав розвязання того штабу.

Службу в німецькім ґенеральнім штабі уважали за рід таємної науки. Тимчасом в ній не було нічого подібного. Як вся німецька воєнна діяльність, так

і служба ґенерального штабу полягала тільки на приміненню здорового розуму до даного випадку, причім сплітано 1. висшу думку, 2. совісну працю і 3. всяку можливу дрібну роботу. Я знав не одного дуже здібного офіцера, який ізза недостачі нахилу до цього третього роду роботи не надавався на офіцера ґенерального штабу, а коли його держали, то був шкідливий для війська.

Як наймолодший офіцер ґенерального штабу мав Гінденбурґ приділений собі головно цей третій рід праці. З початку я розчарувався. Але згодом переконався, без цього третього роду роботи неможливе переведення в життя великих плянів і думок — тай полюбив цю роботу. Тільки при щорічних подорожах ґенерального штабу міг займатися більшими справами як помічник шефа корпусу. М. и. брав участь в подорожі ґен. Вальдерзе по кріпостях. Його командантом був ґенерал кавалєрії фон Вейгерн, досвідчений солдат і першоклясний їздець. Основне, практичне вишколення в службі ґенерального штабу завдячує Гінденбурґ двом шефам ґенерального штабу: полковникові фон Петерсдорфові й підполковникові фон Цінґлєрові.

В часі цісарських маневрів 1879 р. пізнав Гінденбурґ російського ґенерала Скобелева, що тоді (по турецькій війні) був на верху своєї слави. Робив враження безоглядно енерґійного, свіжого й дуже здібного висшого офіцера. Але неприємно чванився.

Оженився Гінденбурґ в Штетині з дочкою ґенерала фон Шперлінґа, який помер зараз по французькій війні. В своїй жінці знайшов кохаючу подругу, яка вірно й невтомно ділила з ним всю радість і біль життя, всі клопоти й працю тай була його найлучшим приятелем і товаришем. Вона подарувала йому сина і дві дочки. Син сповнив свій обовязок в цій війні як офіцер ґенерального штабу, а зяті також стояли перед ворогом.

В році 1881 приділено його до першої дивізії в Кеніґсберґу, від штабу котрої пішов по 3 роках до 58 полку як шеф сотні в Познанщині. Сотня ця була майже виключно зложена з Поляків. А що Гінденбурґ по польськи не уміє, отож переконався, як при таких умовах трудно виховувати і вчити солдатів. На загал були це люде пильні, слухняні й — що підчеркує це — навіть привязані, розуміється, коли за них дбалося. Правда, крали й пили сильніще. Але причина цього не так у меншій моральній вартости, як у занедбанім вихованню. Теперішні погляди Гінденбурґа на Поляків погіршилися через те, що вони тепер показалися жорстокими супроти безборонних. Цього він по них бувби не сподівався тоді.

Гінденбурґ так полюбив свою малу службу в сотні, що дуже тяжко було йому покидати її, хоч поворот до ґенерального штабу був для нього корисніщий. А вернув до нього в році 1885 і невдовзі став майором. В рік опісля пізнав вперве пізніщого цісаря Вільгельма II.

В армії безмежною пошаною тішився тоді ґенерал Мольтке, благородний ідеаліст, з ідеальною головою цезара, великий духом і характером, що працював для своєї держави без найменшого огляду на свою особу. По думці Гінденбурґа німецький нарід не видав більшої особистости, яка в такій мірі лучилаб в собі всі ці прикмети. Він характеризує його ще такими „подіями“:

Раз на приняттю по столі ґрупа офіцерів оглядала картину, що представляла боєвище під Кеніґрецом в хвилі, коли принц Фрідріх Карло зустрівся з кронпринцом і сказав до нього:

— „Богу дякувати, що ти надійшов (з військом), бо інакше зі мною булоб зле.“

Сцену цю переповів присутним ґенерал Вінтерфельд, який її пережив. Мольтке крутився по кімнаті за сиґаркою. Почувши, що сказав Вінтерфельд, трьома великими кроками приступив і гострим тоном сказав:

— „Цего принц не потребував говорити! Бо він знав, що кронпринц одержав наказ і коло полудня мав з'явитись на боєвищі. Цим побіда була забезпечена.“

Сказавши це, обернувся й пішов знов шукати сиґарки.

Ще краще проявляється та спартанська черта маломовности ґен. Мольтке при таких нагодах:

В день уродин цісаря заложилися два штабові офіцери о те, чи тост, який внесе Мольтке на честь цісаря, разом з промовою матиме більше як 10 слів, чи менче. Перший програв, бо Мольтке сказав тільки 4 слова: „Мої панове! Цісареві — слава!“ На другий рік знов був такий сам заклад. Але цим разом виграла противна сторона. Бо Мольтке сказав „промову“, зложену з — 11 слів: „Мої панове! Його цісарській і королівській величности желаємо многих, славних літ!“

Але там, де треба було говорити, Мольтке зовсім не був маломовний. Це все наводимо тому, щоб погадати, в якій атмосфері жив Гінденбурґ і — щоб читач міг порівняти з ним — — наших балакунів з титулами отаманів, шефів штабів і т. д.

Пять літ був Гінденбурґ професором тактики в військовій академії. Але ще рівночасно мусів виконувати й иншу службу, отож день з 24 годин видавався йому за коротким. За найздібніщих своїх учеників уважає Лявенштейна, Літвіца, Фрейтаґ-Льогінґговена, Штейна і Гітіє (Hutier). Пізніщі турецькі ґенерали Шакір-бей і Тевфік-Ефенді теж його учні. Опісля був Гінденбурґ секційним шефом в міністерстві війни. Це бюрократичне заняття не було йому по нутру, але для його фахової освіти дуже придалося, бо він опісля добре розумів і цей механізм, звязаний з військом і війною.

В році 1893 став командіром 91 полку інфантерії. Становище полковника уважає він найкращим в армії. Бо полк це носитель традиції війська, а командір полку може йому надати „печать свого духа“. (Розуміється, коли це дійсний полковник і має дійсний полк, а не так як у нас на Україні, де що другий прапорщик не соромиться, називати себе полковником — О. Н.).

В році 1896 став Гінденбурґ шефом ґенерального штабу VIII армії (над Рейном, де жив гарно й весело). В 4 роки потому, маючи літ 53, одержав як командір дивізії, перший раз змогу зовсім самостійно руководити трьома родами зброї. Становище дивізіонера уважає він уже таким, яке підносить його понад дрібнішу працю. В 56 році життя став командиром IV корпусу. Це становище називає Гінденбурґ „безмежно відповідальним“ і подібним до полковницького, тільки в вищій мірі. На тім становищі держать там звичайно довше. Він займав його понад 8 літ. Цей корпус підлягав інспекції баварського принца Леопольда, „доброго вождя й знаменитого солдата“. (Він у великій війні мимо того, що мав більше літ служби чим Гінденбурґ, був опісля підчинений Гінденбурґові).

На війну не заносилося. Гінденбурґ діпняв більше, чим надіявся. І в 64 році життя, на 3 роки перед великою війною, подався в відставку, щоби зробити місце для вишколення молодших сил.

Ми нарочно так подрібно передали військову карієру Гінденбурґа, щоб звернути увагу наших отаманів, як в дійсних арміях доходить чоловік до ґенеральського степеня. У нас майже кожний унтер уважає себе особисто покривдженим і „обидженим Україною“, коли його не роблять отаманом.

Не дивниця, що по богатім у досвід, робучім життю, по праці на всіх без виїмку полях військової штуки (не виключаючи військового бюрократизму в міністерстві) мав Гінденбурґ добрий і докладний вгляд в складний орґанізм армії і повне розуміння її. Досвід свого робучого життя збирає коротко ось як: „В військовім ділі більше варта притомність ума і твердість характеру, чим навіть остре вишколення думки. Через удосконалення зброї війна не тратить своїх грубих форм. Вона не терпить переформування людської натури ні надмірно вицелізування військового виховання. Головна річ: виховати людину на міцну волею індівідуальність. Армії в часі мира закидають непродуктивність. Це слушно, коли під продуктивністю розуміти творення матеріяльних вартостей. Але неслушно, коли дивитися на армію як на школу волі й діла, як на джерело довіря до себе й внутрішньої сили, орґанізаторського духа, який опісля відбивається корисно в цілім народі — і в його рільництві і в промислі і в торговлі і в ремеслі і в техніці і навіть в науці. Військо вчить, що благословенний народ, у якім один уміє підпорядкуватися другому для добра загалу! На боєвищах Европи, Азії й Африки зложив німецький старшина й солдат докази, що добре було німецьке військове виховання. Серед найтяжших обставин і тягарів ядро цего війська було й остало морально, етично — здорове. І тому доросло до свого завдання.

Саможертва його полягає не на тім, що „я мушу“, тільки на тім, що „я хочу“. В світі можна бути або молотом або ковадлом. Нарід, який не має доброго війська, мусить стати ковадлом. Всяке шукання инших способів витворення організаційного змислу доведе тільки до спустошення духових, етичних вартостей, а в слід за цим до повної безплідности і пустки.“

Андрій Чекановський.

Огляд міжнародньої політики.

Пожар Европи. — Де він горить. — Характеристика Лєніна і Троцького. — Лідер кадетів про девятий конґрес комуністів. — Крассін про польську війну. — Великі повстання в Індії. — Повстання в долинах Евфрату і Тигру. — Жах німецького ученого перед большевизмом. — Як відзивається вічна рана Англії. — Огонь і кров на Зеленім Острові. — Чому Ірляндці не хочуть порозуміння? — Ультімат Литви до Польщі. — Чи буде що з „Союза Народів“.?

Загальна картина міжнародньої політики під цей мент така, що вона не має першорядного значіння. Бо таке значіння мають ті небувалі пожежі, які бухають в ріжних сторонах. Супроти них усяка „політика“ може завтра показатися купою попелу.

Найбільша з цих пожеж це безперечно большевизм.

Кореспондент “Excelsior'а“, який досить довго сидів в Москві і мав нагоду, пізнати Лєніна й Троцького, так їх описує:

Лєнін любить сидіти — з виїмком, коли виголошує бесіду. Думаючи, любить мати кота на колінах. Він не опускає Москви і майже не опускає Кремлю. А Троцький не любить сидіти. Він вічно в руху, або в зелізниці або в авті. То він в Сибірі, то на польськім фронті, то в Тулі, то в Петрограді. Лєнін був і остав журналістом. Він дальше пише брошури. Любить їх писати. І Троцький був журналістом. Але хоч і він дальше пише статті, то вони не подібні до статей, тільки до ударів пястука. Це радше діла, чим збір арґументів. Лєнін любить промовляти. На прогульку не витягнеш його з дому, але витягнеш його на віче, на „мітінґ“. Промовляє таксамо як пише незручно, без зовнішнього успіху. Він властиво не промовляє, тільки балакає. Руки в кешенях, ходить по естраді туди й сюди й балакає з товпою. Починає так, що годі серед гамору запримітити, коли почав. Його голос не „звенить“. Говорить без подразнення. Ходить і ходить, говорить і говорить. Простими словами. Вживає часто народних зворотів, часом гумористичних, нпр.: „Чому ви, товариші, гадаєте, що тіло складається з багатьох членів, коли властиво кождий думає тільки про черево?“ Успіху на масу очікує від повторювання своєї провідної думки. Нпр. коли говорить про потребу праці для збільшення продукції, то протягом години багато разів повторить слова: „Треба працювати з веселістю!“ Він прямо переслідує слухача своєю ідеєю мов годинник своїм вічним „тік-так“. В його лиці звертає увагу тільки дивний блиск малих очей. На голові все носить шапку без дашка, яку знімає тільки в часі бесіди.

Зовсім інакше промовляє Троцький. Він на трибуні виглядає як той, що дресує звірят. Говорить без жадних жестів. Не обходять його також жадні теорії. Це практичний чоловік діла і тому все на цілі має діло... „Товариші! Зелізниці не ходять. А вони мусять ходити! І тому постановив я ось що!...“ Від часу до часу поправить на носі пенсне. А як сказав те, що мав сказати, то мимо найбільшого признання ні хвилинки довше не побуде в залі. Сів в авто і пігнав.

Лєніна подивляють його приклонники як ґенія. Він мимо опозиції Троцького перепер підписання берестейського договору, бо знав, що „найближча будучність

уневажнить його". Про білі армії говорив Лєнін постійно так: „Товариші! Білі армії, які Антанта творить але кепсько підпирає, це для нас велике лихо, з якого виросте велике добре: бо тільки в той спосіб і ми і всі переконаються, що Росія — це ми!"

Лєніна уважають большевики найвищою теоретичною інстанцією в усіх питаннях соціялізму.

Троцький не є жадним ідеольоґом. Ціль його не є, доказувати, що коли він при владі, то це знак, що настав час марксізму, — тільки, що коли він при владі, то має здібність, удержатися при владі. Щоб удержатися при владі, не подасться Троцький перед нічим. Трудности не знеохочують його, тільки підбадворюють. Енерґія у нього безмежна її брутальність, що пре його до діла, вирита в його лиці: дві глибокі риси перетинають його обличчя від насади носа аж до уст. Перше враження від тої людини: занепокоєння. Мимохіть питаєш себе: „Що він зі мною зробить?" Де в Росії треба енерґії, туди кличуть Троцького. Коли комунікація перестала функціонувати, взяв її в свої руки Троцький. Коли Юденіч ішов на Петроград, уратував столицю Троцький. А Юденіч був уже 5 верств від Невського Проспекту! І всі думали, що Петроград пропащий. А Троцький поїхав туди і не дав. А в тім часі Лєнін сидів у Кремлі й мрів про ідеали соціялізму.

Лєніна в Росії менше бояться чим Троцького. Над Волгою, де Лєнін уродився, говорять селяне, ще це не є жаден Лєнін, тільки — Стенька Разін ще раз вернув на цей світ, щоб земельку звернути селянам. Уважають його отвертим, щирим чоловіком і поважають за це. Зіновєв сказав раз в Петрограді: „Лєнін це чоловік, який родиться найбільше раз на пятьсот літ".

Лідер кадетської партії, б. шефредактор „Рєчі" й депутат до державної думи др. Гессен написав в Berl. Tageblatt'і статтю про девятий конґрес комуністів в Москві. В нім застановляється над тим, чи большевизм може змінитися, й приходить до таких висновків:

Девятий конґрес комуністів, що недавно відбувся в Москві, має надзвичайне значіння тому, бо на нім вперве з'явилися представники України, Сибірі й Донщини, і ще тому, що він радив над відбудовою держави. Це друге питання розбирає автор і каже: живо діскутували над цим, чи фабриками мають правити одиниці, чи колєктіви (як цего вимагає соціялізм). І Троцький і Лєнін були за цим, щоб одиниці, змілітарізованим системом. Мимо їх авторітету була сильна опозиція. Риков, голова господарської ради, закидав провідникам світового пролєтаріяту зраду соціялістичних прінціпів і доказував непрактичність одиничних управ. Розуміється, опозицію переголосовано.

Таким чином і конґрес комуністів спробував розпочати зміни, які ведуть очевидно назад до попередного ладу: вже вимагають від фаховців і власників промислових заводів, щоб вертали на свої місця, віддають їм провід і заводять систем індівідуальної платні з преміями. Що більше! Спекулюють на голод робітників і платять їм засобами, харчами, яких в Росії навіть за великі ґроші важко роздобути. Це вже поворот до старого системи повною парою!

Та перегляньмо ще инші резолюції конґресу — про кооперативи й фахові орґанізації робітництва. Над цими справами трохи до бійки не прийшло. Такий поважний діяч як Рязанов прийшов до слова щойно на домагання 50 членів з'їзду! Лєнін відповів йому так! „Мусимо знищити навіть сліди політики меншевиків і соціялістів революціонерів, які одушевляються особистою свободою!" — І ухвалено не визнати самостійности робітничих фахових орґанізацій: вони мають тільки по наказу причинитися до змілітаризування праці, як „підпорядковані державному апаратові" (слова Бухаріна). Крім того, як пише „Правда", мають вони підлягати контролі комуністичної партії. Те саме ухвалено що до кооперативів. Не помогли нічого горячі бесіди багатьох кооператистів, які заявляли, що якраз у самостійнім діланню вся суть кооперації.

Між першою резолюцією а двома другими єсть противенство. Бо перша допускає ініціятиву, друга все піддає — державному апаратові. Перша свідчить про безрадність большевиків, дві другі про їх страх перед орґанізованою суспільністю. У всім бачать вони загрозу свому режімові зовсім як царат в останні часи

свого істнування. Большевики все роблять для продовження істнування свого режіму, бо він захитаний в нутрі. Марні надії на зміни большевизму шляхом еволюції. І він також не рахується з можливістю цих змін, тільки або з побідою або з упадком свого режіму. Розуміється передовсім числять на побіду і то також в Анґлії й Америці. А що до Франції Німеччини й Австрії то він уважає, що „катастрофа їх пічнется вже в найближчім часі“. Так уявляє собі 9-ий конґрес комуністів світову ситуацію.

Тому дивно слухати заяви Льойда Джорджа, що Крассін являється не тільки представником большевиків, але й кооперативів, і що Англія говорить з ним як з представником кооперативів. Це свідчить про те, що англійський державний муж не хоче подивитися правді в очі.

“Liberté“ принесла цікаве інтервю з Крассіном про „польську війну“: „Чотирі місяці — сказав Крассін — а саме від грудня до марта переговорювали Поляки нещиро з большевиками про мир. Большевики булиб уступили до тої міри, що готові були вивести свої війська з України, щоб український народ свобідним голосуванням висказав свою волю. Але Поляки хотіли заключити завішення зброї тільки коло Борисова, де їх фронт був найслабший а тимчасом готовилися до офензиви на Київ. Большевики мимо всего готові заключити мир, хоч можуть продовжати війну літами. Неправдою є, немовби вони мусіли вести вічну революційну пропаґанду в инших краях. Бо практика показує, що вони можуть істнувати між державами, побудованими на капіталізмі.

Це, що сказав Крассін в останнім реченню, може бути правдою. Але навпаки воно не відповідає дійсности: капіталістичні держави не можуть істнувати поруч соціялістичної. Ось які вісти приходять з Індії, найцінніщої підпори найбільшої з капіталістичних держав.

З Парижа й Роттердаму доносять:

Похід большевиків в глибину Персії осмілив Індію: 43 індійських магараджів і емірів повідомило англійського віцекороля в Бомбаю, що не возьмуть участи в святі принятя англійського престолонаслідника. Рівночасно „Електричне Товариство“ в Калькуті заявило, що не дасть світла для ілюмінації в часі того свята. З Пенджабу й Бенґалії доносять про великі повстання проти Анґлії. В Белюджістані прийшло до битви між англійськими й індійськими військами, в якій убито й ранено 11.000 Анґлійців а 6.000 взято в полон. Залізничники в Бомбаю й Калькуті відмовилися везти англійські військові транспорти проти повстанців. 67 англійських кораблів на р. Тигрі з військами й муніцією висаджено в воздух або затоплено. Англійських солдатів, що доплили до берега, убивано прикладами рушниць так, що ні оден не остав при життю. На Чорнім орі забрали большевики 16 анґлійських кораблів з нафтою.

Турки й Араби доходять до Баґдаду. Біля Таврусу захопили вони великі маґазини з артилєрією й муніцією, яких Англійці в поспіху не могли знищити.

Дивная новина! . . .

Чого за чотирі роки великої війни не могли доконати солідні Німці, того доконали за рік менше солідні большевики: порушили і повязали до спільної боротьби проти Антанти всі народи і ворожі собі племена Ісляму: і Турків і Персів і Арабів і ріжні індійські народи та народці. Від моря Мармира і від Гелєспонту аж в глибину Індії піднялись повстання проти Антанти. А за їх прикладом, як доносять з Парижа, рушилися проти чужої влади навіть нужденні Феллахи Египту і бідні племена Негрів в далекім Судані і давно пригноблені Бербери. Зі всіх мінаретів голосять муеззіни „святу війну“ проти Антанти: проти Англії, Франції й Італії. Ця ісляміτська війна йде так стихійно, що захоплює навіть абісинських християн . . .

Показується, що англійські знавці орієнту мали рацію, коли перестерігали перед силою цего руху (гляди один з наших перших оглядів).

Турецька влада в Царгороді, яка знаходиться під „опікою“ англійських гармат, втратила всяку власть. Її турецький народ не признає охочо навіть в самім місті. А зараз по другім боці проливу починається зона національного правительства Кемаля-Паші, яке проголосило наслідником престола принца королів-

ської крови, внука султана Абдула-Азіса. В Килікії Французи кілька разів побиті, мусіли заключити завишення зброї з Турками. Ціле побереже моря Мармора в руках Кемаля-Паші, який заняв навіть остров Мармора! Ба, що більше! Болгарські добровольці лучаться в европейській Тракії з Турками й загрожують війська Греції, яка на Балкані мала з волі Антанти відіграти побідну роль, як Польща на Україні.

Супроти того Англія схилилася до проєкту — перевести ревізію мирового договору з Туреччиною. Говорять, що властиво Англія потайки фінансувала повстання Турків і Арабів проти Французів. А знов Французи, як видно з їх преси, відкрито тішаться невдачами Англійців. Бо Англійці дуже їх підійшли в договорі що до земель, де є нафта. Навіть „Liberté“ пише, що якби так прийшло до розриву між Англією й Францією, — то Франція не малаби ні каплини нафти. Комісія французького сенату домагається від Мілерана, щоб зажадав ревізії французького-англійського поділу добичі — так говорять в Парижі. Але й Англійці добре розуміють, що вони зібрали в своїх руках. Англійський адмірал льорд Фішер сказав, що силу матиме той, хто матиме нафтові джерела. А перший льорд адміраліції Long ще ясніще висказав цю зрештою ясну думку, кажучи: „Як забезпечимо собі нафтові джерела світа, тоді можемо робити, що схочемо“.

Супроти того, що американські джерела нафти будуть вичерпані протягом життя одного покоління, — занепокоєна Америка питала в Льондоні, що він задумує робити в тій справі. На це відповів англійський посол у Вашінгтоні, Anekland Geddes, що Англія не думає про світовий монополь.

Яка важна для Англії нафтова справа, видно зі статті „Observer'a“, який пише, що довіз нафти для життя англійської демократії не менше важний чим довіз хліба. Таким чином напір большевиків на нафтові землі, заняті Англією, влучив її в найбільш болюче місце.

І про це Льойд Джордж говорить з Крассіном. Становище Крассіна очевидно краще чим Льойда Джорджа, який мусить рахуватися з міцною опозицією під проводом льорда Curzon'a, що домагається безоглядної боротьби проти большевизму. Але події в Орієнті й невдача польської офензиви дають силу становищу Крассіна.

Німецький проф. др. М. I. Bonn пише про „большевицьку небезпеку“: Вона істнує в кількох формах. Є комуністичні круги, які хочуть позискати маси для комуністичної ідеольоґії — і мають успіх: В часах, коли все ломиться і коли розумні люде заповідають сумну будучину, зрозуміла річ, що знаходять послух голоси про прихід „тисячелітного царства“ щастя. Аби тільки знайшлася відвага, знищити все старе, бо воно, як дім похилений від старости, і так мусить упасти. До віри в слушність цеї думки причиняться також почуття справедливости тих, що бідують: коли нам зле, нехайже всім так буде. Як глибоко сягає ця доктрина, годі сказати. Але що вона має ціху романтизму, то можна припустити, що надто глибоко не вкоріниться.

Більше, чим доктрина, поширена тактика большевизму. Вона хоче насильством здійснити доктрину. Тому відкидає демократію — з двох причин! 1) бо більшість це тупа маса, а меншість тільки свідома, 2) бо прінціп влади більшости олицетворений в парляментаризмі.

Парляментаризм це не демократія. Напр. аристократичний парляментаризм далеко старше чим демократія. Суть його полягає на полагоджуванні противенств переговорами й порозумінням. Тимчасом большевизм не хоче порозуміння: він хоче перепертм свою доктрину фізичним і економічним насильством. Він дуже ріжниться від комуністичних ідеалістів, які приходу „тисячлітньої держави“ щастя сподівалися щойно тоді, коли більшість людей запізнається з їх ідеалами. Бо большевизм це син світової війни. Він не є нічим иншим як скермуванням зовнішніх метод нищення в нутро даного народа: одна кляса народу нищить инші. По світовій війні сподівалися, що вона скінчиться союзом народів, який загранничні конфлікти полагоджуватиме порозумінням. Тимчасом вона скінчилася тим, що навіть внутрішні конфлікти одного народа полагоджується ґранатами й кулеметами в улицях міст. Цей нахил до насильства не являється специяльністю боль-

шевизму, бо його мають і „праві“, як учить замах Каппа. Скрізь має тепер признання теорія насильства, не виключаючи консерватистів, які замахові Каппа закидають тільки те, що він не скінчився успіхом. Таким чином в теорії оправдується перманентну революцію, яку вічно „переходять“ південноамериканські республики. Тимчасом побитий нарід може істнувати тільки тоді, коли свої внутрішні конфлікти полагоджуватиме порозумінням, а не насильством над хвилево слабшим противником. Таким чином навіть консерватисти приняли большевицьку методу, яка далеко шкідливіща, чим мета большевизму.

Німеччина може легко замінитися в країну перманентної революції. Бо Антанта так опорядила її, що вона не в силі подбати о заосмотрення тих людей, які виховані тільки на військових. Отож з неї зробиться країна наємних військових, в якій хто сегодня служить правим, може завтра найматися у лівих і наоборот. Хто голосить теорію насильства, цей большевик по тактиці, хочби був консерватистом по засадам.. А що посідаючі й освічені слої Німеччини теж голосять теорію насильства, отож і вони переняті вже большевицькою тактикою і т. д. і т. д.

Річ дуже характеристична, що страху перед большевизмом, який віє з цих виводів німецького ученого, не проявляють в своїх висказах про большевизм провідні уми буржуазії инших західних народів. Тут зазначимо тільки, що два члени англійської соціялістичної делеґації, які вернули з Росії, Turner і Shohev, заявили що в Росії відбувається тепер аґонія голодного народа й настав кінець всякої особистої свободи. Це інтервю принесла „Таймс“, орґан прихильний Польщі.

Зовсім иншого роду вогонь шаліє на противнім краю Европи: в Ірляндії. Суть його економічно-національно-релігійна — подібна як у Східній Галичині.

Вже 8 сот літ тріватоть повстання ірляндського народу проти Англії. Найбільші державні мужі Анґлії пробували полагодити ірляндську справу великими реформами, але надармо, Кромвель, Ґрашшан, Піт, Веллінґтон, Пеель, Ґлєдстон. Щойно цему удалося прийти до хвилевого порозуміння з представниками Ірляндії в Льондонськім парляменті за ціну „гом-рулю“ (самоуправи) для Ірляндії. На чолі 86 ірляндських депутатів стояв тоді анґлійський ідеаліст Парнель, який усім серцем боронив справедливих домагань ірляндського народу. Сталося це в р. 1885. Але „гомруль“ остав — проєктом. А Ірляндці остали ворогами Анґлії. Від тоді ще тричі виринав проєкт гомрулю. В вересні 1914 сам Асквіт заявився за ним. Але Ірляндці вже не хотіли самоуправи, тільки повної незалежности. Бо чулися міцніщими, чим передтим. На місце малої терористичної групи Феніїв виросла у них велика й могутна, також терористична партія Сін-Фейн, яка в платформу поклала гасло непримиримости з Англією. Останній раз внесли Англійці проєкт гомрулю в лютім цего року (про що ми писали вже в наших оглядах). Побивався за цим Льойд Джорд. Але дебати над цим проєктом були чисто академічні й відбулися при — пустих лавах. Бо всі знали, що Ірляндці не хочуть уже самоуправи. В часі цих дебат (як передтим і потому) велася в Ірляндії без уговку страшна горожанська війна — з убийствами, скритоубийствами, підпалами, нападами, вязницями, шибеницями, бомбами і т. д. Бо завзято боронить ірляндська молодь права самоозначення свого народу на своїй землі. Редмонд, провідник констітуційної ірляндської партії, яка стоїть на становищі, що треба приняти „гомруль“, міг ще в р. 1915 заявити ірляндській депутації з Австралії: „Минулися часи, коли ще я сам їздив в Австралію, щоб збирати фонди для поневоленої, голодної, ірляндської нації. Сегодня ірляндський народ вже посідає землю, робітництво наше має людські помешкання, в краю почуваємося свобідно“. В р. 1918 наступник помершого Редмонда Dillon був сильно побитий при виборах: стара констітуційно-національна партія Ірляндців веліла вибрати всего 7 депутатів, а Сін-Фейни здобули 73 мандати. Бо виписали на зеленім прапорі Ірляндії гасло: „Ірляндія для Ірляндців“.

З цих 73 ірляндських депутатів сидить тепер більшість в анґлійських тюрмах, між ними й провідник їх de Valera. А тих 29 депутатів, які ще остали на свободі, заявили, що нога їх не вступить більше в анґлійський парлямент в Льондоні, бо вони представники самостійної ірляндської республики, а їх

провідник, що сидить в тюрмі — правний президент цеї республики. Дублінський замок, де сидить анґлійський уряд Ірляндії, з'іґнорував ці заяви. Він з'іґнорував навіть те, що в дублінськім ратуші зійшлося 29 свобідних депутатів Ірляндії, які заявили, що вони репрезентують парлямент незалежної Ірляндської Республики. Спокійно дивився анґлійський уряд з дублінського замку на те, як вони під його боком радили, як вибирали делеґатів на мирову конференцію, як прилюдно читали в ірляндській і французській мові послання до всіх свобідних народів світа з проханням, визнати самостійну Ірляндію, яка ніколи не погодиться з анґлійським пануванням. Влада з дублінського замку замикала тільки терористів.

Весною удалося de Valer'і втечи з тюрми й виїхати в Америку. Зараз з'орґанізував там похід проти Анґлії, що почало відбиватися на дипльоматичних і господарських взаєминах між Англією й Америкою. De Valera встиг зібрати й вислати партії 2 міліони ф. шт., що скріпило пропаґанду Сін-Фейнів. В цілій Ірляндії з'орґанізовано саботаж. А 200.000 молодих Ірляндців, що вернули з війни, навчилися там гарно воювати, стріляти й наражувати своє життя для своїх, бо наражували його для чужих. Так почали вилітати в воздух цілі казарми з анґлійським військом, поліційні станиці, анґлійські костели з людьми й ксендзями. Поодиноких анґлійських урядовців стріляли на вулицях або в домах.

Більшість анґлійських політиків готова піти на дуже далекі уступки. Не хоче тільки піддати під владу Сін-Фейнів одної частини Ірляндії, а саме Ульстеру, де більшість становлять Анґлійці. В анґлійськім парляменті балакають без кінця про Ірляндію. Але з цего нічо не вийде. Бо „ірляндське питання“ через масовий терор усего народу перестало вже бути англійським питанням, а стало ірляндським.

Порозуміння можливе тільки тоді, коли його заключать в Ірляндії — між анґлійським промисловим Ульстером і рештою Ірляндії. Але на це не заноситься навіть. Хоч як це дивно виглядає, але фактом є, що Ірляндці не хочуть полагодження спору. Бо вони люблять вже горожанську війну, люблять безправство Анґлійців, люблять стріляти в них на вулицях і через вікна їх помешкань. Привикли до цего за 800 літ повстань і горожанської війни. І тому часто провокують жорстокости анґлійських урядовців, щоб опісля з тим більшим запалом робити облави на них. Вони хочуть очистити всю Ірляндію від Анґлійців, щоб була одностайна й чиста від наїздників. Бо це земля їх батьків і прадідів. А знов Ульстер знає, шо його представник льорд **Carson** словом чести звязав $^3/_4$ анґлійських політиків, не уступити в справі Ульстеру. Бо Ульстер знає, що з хвилею, якби Анґлія забрала відтам свої війська, вони пропащі. Сін-Фейн провокує, Ульстер інтриґує, а дублінський замок мусить — „правити“. Анґлії остається або забратися з того замку й з цілої Ірляндії, або давним методом — гнобити! Якби щезло терня з тіла Ірляндії, той проклятий дублінський замок, може тоді Ульстер порозумівбися з рештою Ірляндії. І може тоді сама Ірляндія з охотою згодиласяб на звязок з Великою Британією — з господарських причин.

Так пише знавець тих справ Sil-Vera. Останні вісти з Ірляндії викликали великий неспокій в анґлійських кругах. Іменно в Ульстері відбулися громадські вибори по ґрафствам і побідниками в чотирьох ґрафствах вийшли несподівано — приклонники самостійности Ірляндії в рівнім числі як приклонники її залежности від Анґлії. Подібний вислід дали вибори майже в цілім Ульстері!

Литовське правительство вислало Польщі **ультімат**, в якім домагається: визнати Вильну столицею Литви й признати Литві округи Вильни, Ґродна й Ковна без плебісциту.

Симпатично вражає смілість представників невеличкого литовського народу, які нічого не зрікаються на користь дужчого сусіда.

Зі Швайцарії доносять: В анґлійських дипльоматичних кругах носяться з пляном, щоб Союз Народів мав до диспозиції міжнародні війська для виконання своїх ухвал.

Тимчасом з Льондону доносять, що Льойд Джордж виразно спротивився цему плянові, а Бальфур сказав: Цей плян неможливий, бо тоді Союз Народів ставби якоюсь дивною „наддержавою“. Німецька преса додає злобно, що Англія тільки тоді згодиласяб на такий плян, якби війська Союза Народів насилували инші народи по її наказу.

УКРАЇНА

Самостійність України з урядом С. Петлюри на чолі визнала Фінляндія.

Торговельний договір підписано між Румунією і Україною, на підставі якого Україна одержить ріжні промислові вироби в заміну за сирівці.

З Київа виїхала, після евакуації його Поляками, майже вся українська інтеліґенція. Між иншими виїхав і Серґій Ефремов, що ранійш залишався при всіх окупаціях. Представником „Дніпросоюзу“ залишився Коліух.

Англійські (Daily Express) часописі, зі слів большевицького лідера Каменева, сповіщають, що совітський уряд готовий визнати окремий уряд України в межах, про які рішить голосування мешканців України (Цікаво б довідатись від їх українських побірників, котра це большевицька заява пощоту про „готовність“ їх що до визнання України? Ред.) Що до сх. Галичини, то Московщина домагається теж вільного права для населення, до кого воно хоче належати — до України, чи до Польщі.

Мін. фінансів Христ. Барановський виїхав через Варшаву закордон в справах валюти і державної позички.

Повернувся з Варшави до Проскурова міністер справедливости А. Лівицький.

Тов. Мін. вн. справ др. Макух подав до демісії.

Український уряд переїхав з Винниці до Проскурова.

Кол. Укр. посол Старух, після шости місяців вязниці тяжко слабий.

На Поділлю під Летичовим польське військо розбило большевицький загон.

На Поділлю в райні Бабчинець, Борівки і Моївки, в 150 вер. від К-Под., українське військо розбило большевицькі загони.

От. Тютюник, за допомогою антантських кораблів з моря, взяв Одесу. (По непровіреним інф. Укр. Пр. Бюро).

Польські війська на півночі України заходять в тил групі большевицьких військ, що воює на Україні і стараються її відрізати.

Становище на укр. фронті, як сповіщає з певних джерел Льв. „Гр. Думка“, значно покращало за остатній час.

При вході в Київ большевики запалили його в 50-ти місцях.

В оточенню Київа китайськими загонами брали енерґійну участь німецькі офіцери ген. штабу.

Знаменита армія Буденного, від котрої так швидко ретірувались реґулярні ворожі війська, складається зі скількох тисяч головорізів, що прориваються на тили, рабують і руйнують усе, що їм попадається.

Раковський вимагає від німецького уряду видачі большевикам українських міліонів.

Укр. Мін. зак. справ спростовує звістку польських часописей про те, ніби угорський уряд вимагав відкликання посла Галагана за його симпатії до большевиків.

Україна візьме участь в конференції балтійських держав, що почнеться в Ризі 20 липня.

Краєва Конференція У. П. С. Д. відбудеться 3 і 4 Липня с. р. в Львові для обміркування відношення партії до 2 і 3 інтернаціоналу.

„Український Голос“ в Перемишлі, після двохмісячного перериву, почав знов виходити.

Поляки закрили у Львові українську часопись „Правда“.

З Львова до Відня і Праги починають ходити поспішні потяги три рази в тиждень.

ПОЛЬЩА

Начальником Пол. Держави доручено організувати кабінету Кол. Мін. Фінансів Ґрабському.

Новий Польський Кабінет затверджено в такому складі: премієр і мін. фінансів Вл. Ґрабський, загран.—кн. Сапєга, війс.—ген. Лесневський, освіти — Лопушанський, хліб. — Буяк, залізн. — Бартель, почт і тел. — Толочко, праці — Нарутовіч, постачання — Слівінський, тимч. керуючі: мін. вн. справ — Кучинський, справедливості — Моравський, торгу — Ольшевський, здоровля — Ходзько. Кабінет має бути безпартійним — фаховим. Але більшість його є правих преконань. І тому він буде близче до народової демократії.

Тов. Мін. зак. справ Домбровський, що розіслав по закордонним місіям комунікат про анулювання польсько-українського договору, подав до демісії.

Скандали в Пол. Мін. закордонних справ з висилкою тов. Мін. Домбровським в закордонні місії комунікату про ліквідацію польсько-українського договору не скінчився. Комунікат був отриманий деякими місіями, напр. французькою, і принятий до відома. Крім того п. Домбровський послав Падеревського до Льондону з заявою, що Польща не буде далі підтримувати українську справу.

Польський уряд збирається негайно зробити аґрарну реформу „на східних кресах". Польський уряд прилучив до Польщі навіть ті повіти Волині, де Поляків є тільло 6% — в двоє менше чим Жидів. Галицька преса справедливо зауважує, шо Жиди мають більше право вимагати прилучення Волині до Палестини, бо їх на Волині 13, 21%. Останнє слово скажуть в свій час Українці, котрих є понад 70%.

Польща готується до вселюдного перепису, що має відбутися 31 грудня с. р.

Ґен. Брусілов, як пишуть рос. ґазети, заявив кореспондентам, що армія польська не тілка не ослабіла після тяжких боїв, а навпаки — зміцнилася. Тоді як російська армія витрачає останні техничні запаси.

Великороси в великім числі виїзджають з Польші до Чехії, Болгарії та Югославії.

Страйк міських робітників у Варшаві вже закінчився.

Під впливом ґазетної аґітації, щоб громадянство не купувало товарів, бо скоро все буде дешевше, в Польщі виявився застій в торговлі.

Пілсудський заявив, що Польща рада би помирилась з Росією, але вона не має ніякої запоруки, що Росія додержить умов миру. „Хто веде мирні переговори з Росією, сказав нач. Польської Держави англ. журналістам, той просто не знає, з ким діло має".

РОСІЯ

Відозва Брусілова і К-о. „Извѣстія" в ч. 30 травня надрукували таку відозву російських ґенералів „до всіх бувших офіцерів незалежно від місця побуту." „Вільний рос. народ увільнив усі підчинені йому народи і дав кождому з них змогу устроїти своє життя по своїй волі. Тим більше мають право сам народ російській і український будувати своє життя і свою волю так, як їм подобається — і всі ми повинні з обовязку совісти працювати на користь, хвалу і свободу нашої вітчини Росії. Головно конечне це в теперішній грізний момент, коли братній і дорогий нам польський народ, який сам переніс тяжкий чужий гнет, тепер раптом забажав відірвати від нас землі зі споконвічним російським насе-

ленням (!) і знову віддати їх польським гнобителям". „Під яким би то не було стягом і якими би то не було обіцянками йшли би Поляки на нас і на Україну, ми мусимо постійно тямити, що який би то не був урядово ними проголошений претекст війни, теперішна головна ціль їхньої офензиви полягає виключно на виконанню польського завойовницького пляну: загарбати Литву, Білорусь і відірвати часть України і Новоросії з пристаню над Чорним морем. В тій критичній, історичній хвилі нашого національного життя ми, ваші старші боєві товариші, звертаємося до ваших почувань, любови і вірности вітчині, з горячою просьбою: взиваємо вас позабути всі ваші кривди, без огляду ва це, хто їх заподіяв, і добровільно і з повною посвятою вступити до Червоної армії до служби на фронті чи в запіллю, куди вас визначить робітничо-селянське правительство, і служити там не за страх а за совість, щоби своєю тяжкою службою, не щадячи життя, оборонити безоглядно дорогу нам Росію і не допустити до роздертя її, бо в цім останнім випадку може вона безповоротно згинути і тоді наші нащадки будуть нас слушно проклинати і оскаржувати, що ми наслідком еґоїстичного почуття клясової боротьби не використали свойого знання і воєнного досвіду, забули свій рідний російський народ і запропастили матушку Росію". Відозву підписали: ґен. Брусілов, Поліванов, Зайончковський, Клембовський, Валуєв, Парський, Гутор і Акімов — відомі імена з великої війни. Те саме число „Ізвєстій" містить низку резолюцій б. офіцерів денікінських, які ухвалили підпирати большевицьке правительство. Резолюції поміщено п. з. „Ті, що прозріли".

Найціннійші бібліотеки Росії пішли на паливо у великих містах і на цигарки за браком цигаркового паперу по селах. Так в Петрограді була спалена бібліотека С. С. Ґагаріна, заснована в епоху німецьких класиків з перших видань тих класиків в найкращих оправах. На цигарки пішла найперша і найповнійша колєкція книжок по історії Польщі і України. Нові книги майже не друкуються через брак паперу і дорожнечу набора. Пересічний місячний заробіток наборщика виносить 35.000—38.000 рубл. А друк середньої по розміру книги коштує 5—6 міл. руб. Книги може видавати тільки уряд. Тайто Зінов'єв друкує свій „Коммунистическій інтернаціонал" на японському папері, купленому царським урядом для найціннійших документів. „Поки коло влади будуть комуністи, про справжню просвіту і духовний розвій народа нічого говорити" ... Так пише большевицький „Голосъ Россіи" в Берліні.

Російські кадети. І Ґессен і В. Набоков починають в Берліні видання великої щоденної російської часописі. Одночасно почне виходити і ґазета правого напрямку.

Росіяне з Сербії починають через Варну вертатись до Одеси.

Добровольці в Константінополі, за браком коштів до життя, почали розпродувати монтажні частини пароплавів, реквірованих в українських портах.

Відомий редактор Петроградської „Биржовки" Горѣлов, що в Київі умудрився від гетьманського уряду одержати біля міліона карб. субсідії на видання в Київі російської часописі, зараз попав до Берліну і засновує велике російське видавництво.

Фінляндія відмовляється платити припадаючу на її долю частину російських закордоних боргів.

Визнання большевицького уряду на конференції в Булоні поставлено в залежности від згоди большевиків виплатити закордонні борги Росії. Постанова конференція передана через Красіна в Москву.

Чічерін заявив, що большевицький уряд не має в принціпі нічого проти уплати російських боргів. Але справа потрібує обміркування разом з представниками заінтересованих сторон.

Московські меншевики, як сповіщає „Правда", в багатьох місцях на виборах отримали перевагу.

Ґен. Вранґель розжалував в матроси скількох морських офіцерів за неналежне поведіння. Кількох офіцерів розстріляно.

Ґен. Матковського, **який** **був** Нач. військ Омської Військової Округи, розстріляно большевиками.

Новий поворот до Київа, большевиків з радістю витали тільки одні Жиди.

Комітет октябрістів орґанізувався в Болгарії. Він до останнього часу провадив переговори з Поляками.

Відомий Петроґрадський хірурґ проф. Цейдлер звернувся до всіх Комітетів червоного хреста з закликом „спасати Росію.“ „Я не можу більше мовчати при виді всього того жаху, який відбувається в Росії і головним чином в її столиці, в Петрограді.“ Петроградові загрожує повна смерть від голоду і епідемій. А большевицькі радіо, принаймні в редакції українського пресового бюра з Відня, малюють земний рай в Росії.

В Ніколаєвську большевики перестріляли майже всю японську колонію, більше 700 чоловік, що викликала страшенне обурення в Японії.

Російська еміґрація у Сербії досягає кількости у 10.000. Серби ставляться до біжанців добре, розмінюють російські гроші хоч і по низкому курсу. Російські професори в числі 5 читають лекції у Білгородськім Універсітеті. Знаходять працю лікарі, техники, артисти, закладають російські ґімназії і „рускіє дома“.

Народня освіта у Совітській Росії стоїть не аби як добре, на що і скаржиться комісар освіти Луначарський. Багато шкільних помешкань зареквізовано під казарми і шпиталі. В цілій низці губерній учителям не видається пайків і голод викликає самогубство. Підручників видається надзвичайно мало.

Ціни в театрах і кінематоґрафах в сов. Росії досягли неймовірної височини: льожа коштує по над 1500 руб, а місце у кіно 500 руб. Не зважаючи на те, що за виступ співці одержують від 80.000 до 150.000 руб, серед артистів поширюються самогубство від голоду.

Большевики асигнували 28 міліонів на піддержку міжнародніх страйків. 5 міліонів вже одправлено до Швеції.

Площа засіву у Совітській Росії рівняється 10% до військової. Найкраще справа стоїть в районі середньої Волги і на південь від Москви. У північно західних губерніях оброблено значно більшу площу землі, ніж в минулім році.

Большевицький представник до Китаю Сакс вже виїхав і прибув до Кяхти.

Телеґрафне сполучення межи Росією і Скандінавією, після деякого ремонту, може бути налагодженим і піде через Балтійське море і через Фінляндію.

700 російських полонених з Ґерманії повернулися до Владівостоку на японськім пароплаві.

Російське золото. В Омського уряду знаходилося золота на 651.325.007 руб, числючи по 5 р. 45 к. за 1 золотник. Після роспаду цього уряду залишилося на 550 міліонів золота.

В Читі. Верхне-Удинський уряд післав японському командуванню пропозіцію утворити в Читинській окрузі невтральну зону, підлеглу новій далекосхідній республіці. Японський комендант відповів, що не має уповноваження на це і звернеться до вищого Уряду.

Міжнароднє життя

Бойкот Угорщини. Фахові організації християнських почтовців, телеграфістів і т. д. оповістили заклик, щоб не допустити до бойкоту Угорщини, бо цей бойкот викликав європейський інтернаціонал, який змагає до зруйнування християнських держав. Рівночасно такий відомий європейський орган, як „N. Fr. Presse", також пише — проти бойкоту Угорщини. І то пише так: „Ми (Австрійці) маємо бути перші? Держава без правительства, без харчів, серед найтящої політичної кризи! І має нараз одної ночі наступити зірвання взаємин між двома державами, які від століть економічно залежні від себе! Нараз має це урватися і ми — маємо бути виконавцями „сумління світа" й маємо бойкотувати державу з плодючими полями, з лісами, потрібними для наших фабрик!... Годі віддавати одній клясі вирішення питання, чи якийсь народ гідний мати взаємини з цивілізованим світом! З того видно, що прецінь не всі єврейські сили „працюють над знищенням християнських держав".

Між Анґлією й Італією наступає зближення, звернене проти Франції, яка ворожо віднеслася до англійських плянів на сході („Newyork Tribune").

Переговори в Бульоні викликали сензацію наглою зміною програму. З початку мали там з'їхатися тільки льойд Дожордж і Мілєран. Опісля приїхали й представники Япану, Італії й Бельгії, бо там мав відбутися поділ золота, яке заплатить Німеччина. Переговори ті не полагодили очевидно цеї пікантної справи й були тільки приготуванням ґенеральної проби, яка відбудеться в Брісселі, а головне „представлення" має бути в Спаа. Французька преса вже тепер жалується, що Анґлія як той боксер — хоче по побіді подати руку Німеччині.

Стара ворожнеча між Америкою й Японією відживає знов: американське робітництво візвало конґрес, заборонити Японцям приїздити в Америку на заробітки.

Жіночий університет відкритий буде в Оксфорді. Протекторат над ним обійме англійська королева. Так учительські сили, як учні можуть бути тільки жінки (і дівчата).

Крик ізза 1142 Жидів. В анґлійській палаті депутатів запитане було правительство, чи відомий йому факт, що в 1919 принято 1417 чужинців як анґлійських горожан, з чого було аж 1142 Жидів, головно російських і галицьких. Правительство Великої Британії прирекло звернути особлившу увагу на цю справу.

Ірляндські депутати партії Сінфейн видали відозву до населення Ірляндії, щоб за жадні гроші не продавали харчів анґлійським військам. Народ скрізь послухав своїх депутатів, і анґлійський уряд мусить своїм військам і жандармським станицям довозити харчі з Анґлії.

Знак часу. Ґенерал Janin, голова французької місії в Сибірі, приїхав до Марсилії з 16 офіцерами й заявив, що Колчак бувби побідив большевиків, якби Чехи в рішаючій хвилі не відмовилися від наступу. Він обидливо закидає чеським військам „зрадливість, яка їм лежить в крови". Французька преса з видимою приємністю кольпортує цю інформацію — для оправдання обскубування Чехії під цей мент.

1,358.000 Французів впало в цій війні на боєвищах, як оповіщує французьке міністерство війни.

Парижський „Temps", офіціозний орґан французької заграничної політики, приніс довшу статтю, якої короткий зміст такий: Або німецька парляментарна більшість буде слухняна, або треба розколоти Німеччину (підпираючи баварський сепаратизм).

„Eclair" оповістив лист Людендорфа з листопада 1918 р., в якім він іменем німецької військової партії пропонує підперти большевизм, щоби при його допомозі кинутися на Францію.

Цікава річниця. Сто літ минуло 1 червня від часу, як у Туринґії спалили на кострі людину останній раз по судейському вироку. На українській землі чужі зайди ще й тепер палять живцем дітей українського народу тому, що цей народ за ласкавий для чужих завойовників.

Polygraphia Academica. Надзвичайно корисний винахід Анґлійців хочуть впровадити Німці в усіх своїх університетах. Полягав-би він на тім, що кождий університет мав-би власну невелику друкарню, чи радше варстат, в якім самі студенти могли-б друкувати спеціяльні твори, потрібні тільки в дуже невеличкій скількости примірників, н. пр. з египтольоґії і т. п. Цим заощадилося-б величезних друкарських коштів і виливання спеціяльних черенок — для 200 або 300 примірників, які до того виказують нераз неможливі похибки. А студенти могли-б такі черенки самі виготовляти докладно з твердого дерева і т. п. та самі докладно складати.

На днях появиться німецький переклад славної книжки Джона Кейнеса п. з. „Господарські наслідки мира“, в якій він доказує, що знищення осередних держав приведе до упадку цивілізацію Европи, бо потягне й инші держави в хаос. Вільсон — пише він — мав змогу, запобічи нещастю. „Але Вільсон це глухий і сліпий Дон Кіхот.“ Так дивиться на нього Кейнес, учасник мирової конференції. „Він не мав ні пляну, ні навіть схеми, ні виразної ідеї, як упорядкувати Европу, та був зле поінформований про відносини в ній.“

Сензація дня в Австрії. Пані Ерузалем, вдова по комерціяльнім раднику, гарна й спритна жінка, наробила 18 міліонів (!) довгів. З того 4 міліони з'ужила на виставне життя а 14 міліонів програла на біржі і втекла за границю. Є вона походження еврейського.

22.000 студентів медицини має Німеччина, отож число в порівнанню з передвоєнним подвоїлося, хоч населення зменшилося. Тепер припадатиме оден лікар на 1500 душ. Значить — лікарів забагато там буде.

Рейнська конференція, предвиджена верзальським договором, зійшлася в Штрасбурґу. Крім Анґлії, Франції, Італії й Бельґії заступлені на ній ще й Швейцарія та Німеччина.

Університет для журналістів в Празі оснований буде вже в жовтні. Анкета в цій справі відбудеться в липні. Возьмуть в ній участь професори університету й журналісти. Ректором нового університету буде проф. нац. економії др. Ґрубер. Наука буде безплатна. Для журналістів з провінції будуть окремі курси.

Президент Чеської Республики Масарик зложив присягу при великім параді. Військо творило шпалір від Градчана аж до Рудольфінум і дзвонили дзвони всіх пражських церков.

Віденським аптекам грозить руїна. Дорожнеча матерялів медичних приневолює аптекарів підвисшувати ціни, супроти чого публика перестає купувати ліки.

Християнський Союз Студентів у Відні оповістив таку характеристичну відозву (зміст): Середні й вищі школи Відня залиті чужими нам расово й духово Евреями. В середних школах вчиться 10% вихрешених а 45% невихрещених Евреїв. Вони заливають інтеліґенцією це місто, що все було забороном проти азійського варварства й орієнтальної некультурности. Тепер опановують Евреї публичну опінію своєю деструктивною пресою. Вони затроюють німецьку мораль своєю „штукою“. Вони вносять нездоровий фермент в народ! Християнські Батьки! Здобудьте від Евреїв назад свою школу, хоч це коштує тепер! Нехай кождий німецький хлопець і кожда дівчина йде до середньої школи!

Інтересну статтю помістила пані Марія фон Бунзен в 20.050 Nr. „N. Fr. Presse“. В ній виводить, що у людей при доборі собак для свого товариства грає припадок меншу роль, чим при доборі . . . подруґів . . .

Японці сконфіскували транспорт 400 бомб, який большевики хотіли перевезти до Японії. „Morning Post“ доносить, що японський уряд вже почав перевозити до Азії великі транспорти війська.

Правильно. Китайський кабінет постановив, не підписати мирового договору Антанти з Туреччиною, бо Китай з Туреччиною не провадив жадної війни.

Завзята битва між с. д. і комуністами відбулася в місті Arrigariaga в Еспанії. Соц. дем. почали кидати в комуністів ручними ґранатами. Але комуністи були приготовані на це й відповіли киданням ґазових бомб. 60 трупів остало на місці, пів місцевости згоріло. В огні багато згинуло дітей і жінок.

Анархісти в Мадриді з'орґанізували страйк кухарок, які здемолювали тисячі панських кухонь і повикидали на вулиці.

Соціялістичний з'їзд. Поміркувані соціялісти, на чолі з Василєську і Ласкар, постановили скликати в Букарешті міжнародній конґрес, до якого мають бути покликані усі співчуваючі другому Інтернаціоналу. Порядок конґресу: другий або третій Інтернаціонал, чи необхідність утворення четвертого; національний або інтернаціональний соціялізм; користування страйком в боротьбі з капіталізмом; реорґанізація армії; відділення церкви від держави; міжнародній заклик усіх країв вступати до лігії націй. Міжнародня мова.

Трансильванська справа. На Угорщині утворилась спілка, маючи на меті повернення Трансильванії до Угорщини. Спілка провадить широку аґітацію і змагається вплинути на трансильванську румунську ярмію, щоби та передалася на бік Угорщини.

Ще одна кріза. В Швеції кабінет Брантінґа (с. д.) утратив більшість в парляменті при голосуванню над справою громадських податків. Він остане тільки до часу полагоди справи Аляндських островів.

В Чікаґо відбувся вуличний бій між неґрами й білими. Неґри з союза, що має гасло „Вертаймо в Африку", спалили прилюдно прапор Америки.

450 міліонів вкрав Єлінек, урядовець угорського міністерства і втік.

Большевики оповістили приписи для чужих кораблів, які хочуть причалити до їх пристаней в Чорнім або Ледовім морю: На 10 миль від берега має чужий корабель дати знак про свій приїзд, на три милі має вивісити білий прапор і міжнародніми знаками повідомити большевицьку владу, чого приїхав, та просити о повідомлення про найважніщі постанови реґуляміну пристані. З усіх портів Чорного моря вільно чужим кораблям прибувати тільки в одну Одессу, а на північнім Ледовім морю в два порти: Мурманськ і Архангельськ.

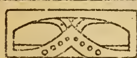

Економічна хроніка

З'єдинені Держави Півн. Америки перемінилися в часі війни з аґрарної держави в промислову. Вправді вивіз сирих продуктів і тепер же стоїть там на першім місці, але вироби промислу займають вже третину всего експорту! Тепер переводиться там велика центральна орґанізація таких галузей промислу: текстільного, машинового, хемічного, вуглевого, електричного, зелізничого. Утворено окремий фонд в цілі здобуття чужих ринків для експортових фірм. Відбуваються переговори з німецькими корабельними товариствами в Гамбурґу і Бремені.

Величина залежности від довозу хліба видна на основі цих чисел. В рр 1909—13 довозили чужого хліба на голову річно: Бельґія 315 kg, Швайцарія 311, Голяндія 290, Данія 256, Норвеґія 210, Велика Британія 187, Німеччина 82, Швеція 70, Франція 59, Італія 54, Еспанія 21, Австрія 11. Хліб цей походив головно з України, Росії, З'Єдин. Держав Півн. Америки й Канади.

„Die Berichte aus den neuen Staaten" („Доклади з нових держав"). Так називається новий часопис, який виходить у Відні (Wien, I, Rockhgasse 4) і стоїть 80 корон на 3. місяці. Він займається головно фінансовими й економічними справами нових держав.

Пять великих анґлійських копалень золоти позамикано, бо ціна золота упала, а платня робітникам так піднеслася, що добування золота не виплачується в деяких околицях.

У Франції постановила фінансова комісія знов запровадити хлібні карти від 1 жовтня а то в тій цілі, щоб обмежити імпорт чужого хліба.

Як помагають Німеччині. З заграниці одержують Німці що раз більшу допомогу. Американська секта Квакрів кормить в 66. німецьких містах пів міліона німецьких дітей і жінок з маленькими дітьми. Анґлійські Квакри переняли на себе заосмотрювання німецьких студентів в школах у поживу. Та найбільше з'орґанізованої допомоги дають Німеччині ті Німці, що живуть в Америці, Азії, Австралії і т. д. Вони скрізь оснували комітети, які правильно висилають в Німеччину гроші, харч, одяг і т. д. — Українське племя в Галичині виґибає; з голоду в буквальнім значінню того слова вимирають цілі села, особливо на Гуцульщині. Аде не чути, щоб н. пр. в Америці була з'орґанізована нашими земляками правильна висилка допомоги — бодай ліків! За те в ґазетах часто можна читати перестороги (!), щоб не (!) давати складок, „бо вкрадуть" і т. п. дурниці ріжних киринників.

Дорожнеча на Україні досягла найвищого ступня: коробка сірників коштує 15—20 н. мар. (75—100 карб.); літр молока 144 мр. В Камянцю обід коштує 800—1200 мк. п., 1 ф. тютюну 300—400 мк. І це все не вважаючи на величезні запаси в краю і живности, і хліба, і цукру. (К. L.)

Нотовий оборот краєвої польської позикової каси піднявся по звідомленням „Gazeta Warszawska" в часі 31. III. 1920 — 30. IV. 1920 о 5338 міл. пол. м. з 10.690 міл. п. м. нз суму 16,028 міл. п. м. Рівночасно піднеслися позички цеї каси на рахунок держави на 19,375 міл. п. м.

Польский закон про розмін старих царських нот. Закон з 13. V. 1920 установлює: І царський рубель перестає бути законним знаком сплати. Всі зобовязання, виставлені на рублі, підлягають обрахунку по вимінному курсі 100 р = 210 п. м. Виключаються тільки облiґації і купони заліжних листів, які перед переведенням закону або 3 місяці опісля повинні бути зреалізовані.

Нова фабрика шовків в Польщі. В Томасокіщах повстав новий завід штучних шовків, який займатеме 1000 робітників. Головний збут має бути звернений до Америки в формі експорту.

Торговельні взаїмини між Литвою і Голяндією. Литовське пресове бюро в Копенгазі повідомляє, що голяндське правительство згодилося заснувати ґенеральний консулят в Ковні. Рівнож прибуде до Литви голяндська торговельна комісія для студіювання економічних відносин краю під орудою п. Vlesnig, Lukardie і Smit.

Дозвіл торгівлі з Росією в Бельгії. „Peupl" повідомляє, що бельґійський уряд дав загальний дозвіл на відновлення торгівлі з Росією з умовою, що бельґійські торговці не вимагатимуть ґварантій з боку бельґійського уряду і працюватимуть під власним ризиком. Бельґійська торгівля, яка йтиме через чорноморські пристані, підлягає однак загальним розпорядкам союзних антантских комисій.

Шведські міліонові трансакції в Росії. „Politiken" повідомляє зі Стокгольму, що шведській консорціюм, в склад якою уходять 50 визначніших шведських фірм, заключив договір з „Центросоюзом" на ввіз шведських товарів до Росії в загальній вартості 100 міл. кор. Головний товар, це машини. „Центросоюз" зобовязується депонувати в шведських банках ґаранцію 25 міл. шв. кор. в золоті.

Естонська торгівля з Анґлією. Естонський уряд заснував торгову й пароплавну аґентуру в Льондоні, яка закуповує на рахунок уряду потрібний товар і навантажує його на кораблі. Ця аґентура мала вже в р. 1919 загальний оборот 3,164.470 фунтів стерл. Ввіз товарів до Естонії через аґентуру виносив 800.000 фунтів стерл., вивіз до Анґлії 600.000 фунтів стерл. Аґентура закуповує для уряду також і товар з Америки, головно господарські машини і штучні навози.

Фінське пароплавство. Фінське акційне пароплавне т-вo, яке підчас війни втратило кілька великих кораблів, робить заходи для відбудови свого фльоту. Воно замовило на заграничних верфях 4 нових кораблів з підйомною здібністю звиш 1700 тон, з чого 2 кораблі повинні бути оддані в рух ще цього року.

З українського життя на чужині

Український Національно-Державний Союз.

Редакція отримала для надрукування лист, який був посланий Комітетом Українського Н.-Д. Союза в одповідь на заяву партії соц.-самостійників од 9/V, надруковану в „Українськім Прапорі“ з (ч. 35. від 13. червня ст. 4.):

До високоповажного п. Михайла Кревецького для представництва партії соціалістів-самостійників у Відні.

Заслухавши Вашого листа од 13/V, яким стверджується постанова партії соціалістів-самостійників од 9/V про вихід представництва партії соціалістів-самостійників з Українського Національно-Державного Союза, Комітет Українського Національно-Державного Союза ухвалив: приняти вище згадані лист і заяву до відома, сконстатувавши при тому, що мотиви, подані в заяві, вимагали би од представництва партії соціалістів-самостійників не вихід з Союза, а навпаки — продовження праці в Союзі в напрямі поширення його складу тими українськими партіями, які ще не входять в Союз.

Нагадуємо при цьому, що підчас початку орґанізації Союза висловлювалися гадки всими учасниками про необхідність орґанізації в Союзі тільки тих партій, які не стоять на платформі Української Радянської Республики. Отже поза Союзом лишилися тільки дві партії — соц.-демокр. і радикали, з якими велися переговори про вступ до Союзу, але з ріжних причин згадані партії ще й досі не дали остаточної одповіді.

Що до права на назву, то мусимо пригадати, що під такого назвою працював Український Національно-Державний Союз в 1918 році ще в меншому складі партій: хліб.-дем., сам.-соц., соц.-фед. і труд. (над).

Що до програми Союзу і його політичної діяльности, яка ніби то не відповідає середній лінії політичних настрої в на Україні, в Галичині і Буковині, то зауважуємо, що Союз, видавши Деклярацію 10/IV, як раз зробив почин до створення середньої лінії і як раз під час провадження дальнійшої праці в цім напрямі партія соціалістів-самостійників рішила вийти з Союза, не з'ясувавши своеї політичної позиції і бажань.

19 травня 1920 р.

Підписали: В. О. Голови Українського Національно-Державного Союза:
Кость Левицький.
Секретар: Федір Слюсаренко.

---

18 червня приїхав до Варшави Голови Торговельної Місії, п. Фещенко-Чопівський.

---

20 червня прибув з України курєр Головного Отамана, сотник Доценко й в той-же день був прийнятий Начальником Держави, Пільсудським, в півторагодинній авдіенції. Після авдіенції сотник Доценко спішно виїхав на Україну.

Разом з п. Лівицьким приїхав до Варшави й Міністр Шляхів, п. Тимошенко, який відбув де-кільки конференцій з Бартелем, польським міністром шляхів в справі урегулювання питання про комунікацію на Україні.

В Варшаві має виходити польський тижневик, присвячений українській справі.

Приїхав з України до Варшави також і лідер Народньої Республіканської партії, публіціст, А. Ковалевський, який відбув де-кільки конференцій з польськими політиками.

Ґенерал Осецький, член укр. військової місії в Польщі, став на чолі укр. військової місії, що їде до Бельґії.

До відома правників.

Пан Сенатор Шелухин, котрий займається орґанізацією українських правників за кордоном, прохає о заповнення приложеного формуляра і переслання цього-ж на його адресу:

Genève — Onex, Villa de m. prof. Lebedinky. (підписав) Залозецький Радник Місії.

Список українців-Правників за кордоном:

1) Фамілія, імя, по батькові; 2) Якої народности; 3) Де народився, коли, де зріс; 4) Де і коли скінчив гімназію і універсітет; 5) Який має службовий стаж — де й коли які посади мав; 6) Де, на якій посаді працював в останній час, коли і через що залишив ту посаду і який час займав її; 7) Цівіліст чи криміналіст; 8) Чи має які друковані праці — які саме і де друковані; 9) Чи добре знає українську мову; 10) З ким з українських діячів знайомий; 11) Яку посаду і приблизно в якому місті на Україні бажав би заняти; 12) Адреса; 13) Чи жиє на еміґрації з фамілією; 14) Від коли на еміґрації; 15) Коли-би міг вертати на Україну.

Огляд преси

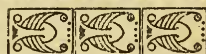

Духова бльокада.

Анґлійський тижневик „Nation“ пише:

Вже півтора року минуло від фактичного скінчення війни, але духова бльокада не устала. Причина її не тільки в заборонах урядів (нпр. німецький кореспондент ще не може дістати віза до Льондону), але й у валюті. Щоб кореспондент німецького часопису міг заїхати в Льондон, жити там і оплачувати депеші в фунтах штерлінґів, мусівби мати доходи, яки в Німеччині має тільки міліонер. Що це значить, видно по змісті часописей. Є в них короткі депеші офіціяльних аґентур і зміст спізнених (через почту) часописних статей. Але дописей очевидців нема! Це тріває вже 6 літ і тріватиме, поки валюта не наладнається. Та це відноситься не тільки до журналістики. Те саме діється на всіх полях духового життя. Ізза упадку валюти осередних держав годі їм спроваджувати книжки з заходу. Так наступив застій всего духового руху на полі літератури, науки, штуки, політики. Затратився інтерес до того і в Польщі і навіть в Німеччині. Більша часть Европи знає про духовий розвиток Анґлії не більше, як про японський! А вже становище Росії прямо страшне! Вона від 1914 бльокована, зразу Німцями а потім власними союзниками (Антантою) і то так, що навіть російське правительство не має нпр. повного тексту мирового договору! А що доперва говорити про учених! Вони не знають навіть того, до чого дійшли їх німецькі сусіди, не то західні учені. Чогось подібного ще не було в історії людства. Тому 6 літ був інтернаціонал учених. Вони свобідно зносилися між собою, з'їздилися, пересилали собі видання. Цілий контиґент становив духову єдність. А тепер?! Европа розпалася на кілька парохій.

Ця небезпека загрожує цивілізації! Можна її усунути тільки упорядкуванням господарського життя. Катастрофічне зубожіння духа ще довго відчуватимемо. Знання й навіть виховання стало люксусом! В Австрії нпр. замикають всі вищі школи для дівчат. По нема вже середного класу, який мігби оплатити кошти їх удержання. В Росії ізза недостачі паперу від двох літ не вийшла

ні одна наукова книжка! Ще кілька літ таких, а вернемо, як не до варварства, то до стану селюхів! Схлопіє Европа! Тут діло важніще, чим хліб насущний! Бо ходить о будучність білої раси, о це, чи вона має дальше поступати, чи йти взад, упадати. Наша цівілізація дістала ґальопуючих сухіт. З цеї чахотки не вилічимося, як довго Европою правитиме мілітаристичний союз, як довго державні мужі гонитимуть за знаками з нафтових піль, як довго фінансуватимуть таку жорстокість, як польська війна. Треба нам признатися, що ми Анґлійці зааґажували ту бльокаду. Робім же тепер все мовжливе, щоб її знести. Одиниці й товариства нехай відновляють знакомства з ворожими колись краями. Вимінюймо книжки, брошури, часописі, запрошуймо до себе чужинців на виклади. Квакри вже роблять у Польщі, Німеччині й Австрії своє діло, яке всіх нас робить довжниками цеї секти, котрої навіть війна не знищила. Коби тільки та секта мала бильше фондів! Останній час, щоб духовий світ взявся до ламання бльокади духа! Бо вона скінчиться загальною безплідністю на духовім полі.

Справоздання з діяльности Пресового відділу при українському Посольстві в Фінляндії, з 1 жовтня 1919 до 30 квітня 1920 р.

Діяльність пресового відділу провадилася в таких напрямках:

1. Інформація фінської преси про події на Україні. 2. Друкування статей з ріжних галузей українознавства в фінській пресі. 3. Розсилка до ріжних осіб та інституцій літератури про українську справу.

1. Всі головніщі відомости про події на Україні, які приходили до посольства з українського пресового Бюра в Берліні чи Відні або з українських часописей, зараз же в перекладах на фінську мову подавалися до фінських часописей.

За час від 1 жовтня 1919 року до 30 квітня 1920 р. було уміщено 567 телеґрам та ріжних хронікальних заміток у гельсінґфорській та провінціяльній фінській і шведській пресі, що виходить у Фінляндії, всього в 23 часописях, а саме: 1. „Holsing in Sanomat"; 2. „Suomon Sosialidemokraatti"; 3. „Uusi Suomin; 4. „Hui'vudstadsbladet"; 5. „Dagens Press"; 6. „Iltolekti"; 7. „Maakansa"; 8. „Ilika"; 9. „Liitto"; 10. „Karjalan Maa"; 11. „Karjalan Aeäni"; 12. „Maaseutu"; 13. „Keski-Pohjanmaa"; 14. „Savon Sanomat"; 15. „Kainuun Sanomat"; 16. „Pohjolan Sanomat"; 17. „Lalli"; 18. „Länsi-Savo"; 19. „Kaleva"; 20. „Karjalan Aamulehti"; 21. „Turun Sanomat"; 22. „Kuopion Sanomat"; 23. „Kauppalenti".

По місяцях цей хронікальний матеріял, що містився в гельсінґфорських часописях, розкладається так:

За жовтень 1919 р.—73 хр. зам., за падолист—29, за грудень—70, за січень 1920 р.—62, за лютий—56, за март—53, за квітень—24, разом 367 хронікальних заміток, решта 200 заміток припадає на провінціяльну пресу.

2. Крім хронікальних заміток пресовий відділ посилав статі на ріжні теми до часописей. Статі були або ориґінальні або перекладалися з політичних і економічних бюлєтенів берлінського пресового Бюра, з „France et l'Ukraine", або з инших джерел; часом давався ріжний матеріял фінським журналістам, які на підставі його самі писали й містили в пресі відповідні статі. Нижче подаємо спис цих статей і ґазет, в яких вони друкувалися.

1. Москалі гнітять Україну, 3/X 1919.
2. Ще про інтриґи Москалів, 4/X 1919.
3. Чи підійметься завіса? Антанта і Україна, 6/X 1919.
4. Естонія та мир, 18/X 1919.
5. Москалі та окраїнні держави, 19/X 1919.
6. Чи гадає Фінляндія зрадити ідеї малих народів, 24/X 1919.
7. Небезпека німецько-московського союзу для України, 6/XI 1919.
8. Московське питання, 16/XI 1919.
9. Події в Литві і польсько-українські відносини, 16/XI 1919.
10. Меморандум українського уряду, 9/XII 1919.
11. Україна перед початком світової війни, 18/XII 1919.
12. Спільні завдання новоповсталих держав, 19/XII 1919.
13. Вага окраїнних держав для Фінляндії, 23/XII 1919.

14. Хліборобство та лісоводство на Україні, 30/XII 1919, „Maakansa“.
15. Рибальство та полювання на Україні, 12/I 1920, „Karjalan Aamulehti“ (9)*
16. Завдання українського народу, 28/I 1920, „Maakansa“ (12).
17. Роля України в боротьбі народів, що відокремилися від Росії, 5/II 1920, „Karjalan Aamulehti“ (7).
18. Чому Україна проти большевизму, 8/II 1920, „Karjalan Aamulehti“ (2).
19. Українське питання, 20/II 1920, „Karjalan Aamulehti“ (1).
20. Франція та Україна, 26/II 1920, „Lalli“ (15).
21. Відродження України, 26/II 1920, „Ilkkaa“ (15).
22. Герой України Петлюра, 4/III 1920, „Koski Pohjanmaa“ (16).
23. Україна житниця Европи, 3/II 1920, „Liitto“ (6).
24. Політика большевиків на Україні, 9/III 1920, „Maakansa“ (1).
25. Національні домагання України, 17/II 1920, „Koski Ponjonmuu“ (1).
26. Цукрова продукція на Україні, 29/I 1920, „Maasentu“ (8).
27. Кооперативний рух на Україні, 12/III 1920, „Karjalan Aamulehti“ (10).
28. Українська валюта, 19/III 1920, „Kauppalenti“ (10).
29. Скотарство на Україні, 22/III 1920, „Länsi-Savo“ (8).
30. Продукція тютюну на Україні, 8/IV 1920, „Karjalan Aamulehti“ (5)
31. Садівництво на Україні, 9/IV 1920, „Kainuum Sanomat“ (6).
32. З нагоди соц. конференції в Ревелі, 19/IV 1920, „Suomen Sosialidemokraatti“.

Далі треба згадати про інтервю п. посла з співробітниками фінських часописей на ріжні теми, а саме:

1. Боротьба України за незалежніст, 5/X 1919, „Hui'vudstadsoladet“.
2. Сучасне положення на Україні, 7/X 1919, „Husi Suomi“.
3. Гадки українського міністра Залізняка про Денікіна, 8/X 1919, „Hui'vudstadsoladet“.
4. Про положення на Україні, 4/X 1919, „Holsing in Sanomat“.
5. Ситуація на Україні, 4/X 1919, „Holsing in Sanomat“.
6. Про окраїнні держави, 6/XI 1919, „Holsing in Sanomat“.
7. Україна в боротьбі за незалежність, 14/XI 1919, „Holsing in Sanomat“.
8. Наради окраїнних держав у Дорпаті, 23/XI 1919, „Holsing in Sanomat“.
9. Польща і Україна, 27/I 1920, „Holsing in Sanomat“.
10. Україна та східно-европейська політика антанти, 31/I 1920, „Holsing in Sanomat“.

3. Література розсилалася до ріжних посольств, редакцій ґазет, до членів фінського уряду та деяких послів до парляменту на французькій, німецькій та англійській мовах., а саме: 1. „Les ukrainiens et la guerre universelle“; 2. „Pourquoi les ukrainiens et les polonais guerrcient-ils les uns contre les autres dans la Galicie orientale?“; 3. „La guerre en Ukraine et le bolchevisme“; 4. „La Galicie“; 5. L'Ukraine et le conferance de la paix“; 6. „Ukraina and the peace-conference“; 7. „Quelques má moires presentés aux Gouvernements Alliés sur la question de l' Ukraine 1915—1918“; 8. „L' Europe orientale“. 9. „Le parti sozialiste-révolutionnaire ukrainien“; 10. „La lutte sociale et politqe en Ukraine 1917-1918-1919“; 11. „Une conversation avec M. Sydorenko“; 12. „L' Ukraine et les Ukrainens, P. Stebnitsky“; 13. Chronologie des Principux Evénements en Ukraine de 1917 á 1919“; 14. „Les atrocités Polonaises en Galicie Ukrainiene“; 15. „Charles Dubreuil.—Deux années en Ukraine(1917—1919)“; 16. „Le probléme de l' Europe orientale“ par un journaliste ukrainien; 17. „L' Ukraine l' Europe Orientale et la Coniconce de la Paix“ par M. Kouchnire: 18. „Less cruautás polonaises dans la Galicie orientale“; 19. „Polnische Greultaten in Ostgalizien“. 20. „La Bukovine“; 21. „Simon Petlura“ par V. Koroliv; 22. „Decisions du conseil supréme sur la Galicie orientale par M. Lozynsky“; 23. „Notes présentées par la Délegation de la République ukrainienne á la conference de la paix á Paris“; 24. Carte de l' Ukraine.

Крім того прес. відділом було дано інформац. метеріял до таких брош. в финськ. мові:

„Reunavaliciden“ merkitys Soumelle“ з картою України „Suomi, reunavallat ja venäjän kysymys“-V. M. J. Viljaneu.

* Число передруків в инших часописях.

Критика ї бібліоґрафія

Нове видання „Кобзаря" Шевченка.

Закордонний Відділ Правобережної філії Т-ва „Українське Видавництво в Катеринославі" видає нове, популярне видання „Кобзаря" Шевченка, в одному томі, під редакцією Дра Василя Сімовича, з портретом і біоґрафією поета.

Мета видавництва — дати по змозі як найдешевше і цілком доступне, навіть мало освіченому читачеві з народа, видання „Кобзаря", в чому давно вже відчувається велика потреба не тільки на Україні, але й по кольоніях українських.

До кожної поезії, а також і до кожного місця в окремих поезіях, де треба щось пояснити читачеві, редактор подає усі потрібні уваги, примітки коментарі, аби зробити можливим цілком свідоме читання поетичних творів великого Кобзаря України в як найширших кругах.

В справах видання удаватись треба на таку адресу:

Eugen Wyrowyj, Berlin SW. 47, Yorkstrasse 84, bei Salomon.

Із серії шкільних підручників те-ж видавництво видає відповідно до нової програми єдиної школи:

1. Ярина. Українська граматика. (З читанкою.) Склав А. Воронець. Четверте перероблене видання з малюнками художника Юрія Магалевського.

2. М. Ковалевський. Історія Греції та Риму. Підручник для середніх шкіл під редакцією проф. Камян.-Под. Укр. Держ. Університету П. Клепацького.

3. Хрестоматія по історії української літератури. Склав проф. Камян.-Под. Укр. Держ. Університету Л. Білецький. Підручник для середніх шкіл. Та инші книжки.

ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 10. липня 1920. Ч. 2.

М. Кушнір-Якименко.

Большевики комуністи та большевики монархисти.

Европейська преса правильно констатує, що Совітська Росія перебула і тепер переживає серьозну еволюцію в напрямі від інтернаціоналізму і комунізму до реальної политики, як національної так і соціяльномічної. Як далеко підуть в цьому напрямі російські комуністи нині важко сказати. Але необхідно підкреслити, що російські совітські урядові кола, рахуючись з сучасним міжнародним становищем, рішуче обстоюють імперіялістичну проґраму всього російського суспільства, яке катеґорично висловлюється проти визнання всіх новоутворених держав на Сході Европи за винятком етноґрафичної Польщі та Фінляндії.

Російські військові елементи, значна частина російської бюрократії та велика частина російського суспільства, зрозумівши, що при сучасних умовах тільки большевики мають ще шанси не допустити до роспаду бувшої Росії на ряд національних республик, вже з самого початку захоплення влади большевиками в Росії записались в партію комуністів або співчуваючих і спільно з справжніми комуністами вже три роки боряться за російську національну програму.

Можна з певністю навіть сказати, що власне в Росії істнують дві партії: большевики комуністи і большевики націоналісти (монархісти),

Росходячись в питаннях внутрішньої політики, вони однодушно боряться за відбудовання колишньої Росії — сьогодня може в формі спілки соціялістичних республик, а в будучини взагалі единої Російської Держави. Особливо це стало очевидним після розгрому Колчака, Денікіна. Велика кількість Росіян військових і цівільних пішла на службу до большевиків і сьогодня единим фронтом обороняють Росію проти Польщі та України.

Нині вже навіть на еміграції велика частина Росіян стала на бік Совітської Росії і працює, як агенти большевицької влади.

Не кажучи вже про те, що російські соціялістичні групи та кооператори ще в минулому році фактично підпірали за кордоном Совітську Росію — тепер велика частина Росіян з инших політичних груп ідуть на підтримку большевиків, погожується на визнання державами Антанти Совітською Уряду, щоб таким чином, не допустивши Росію до роспаду, вже шляхом внутрішньої боротьби згодом прийти до влади.

Ця група большевиків націоналістів проводить досить зручно руйнуючу роботу повсюди, а особливо поміж українським суспільством. Роспинаючись завжди про всесвітню революцію, про визволення селян та робітників з неволі капіталізму, вони виступають за спілку „двох рідних соціялістичних республик" Росії і України і поборюють ідею суверенної України, як на закарпатській Україні, так в Чехії, Німеччини, і всюди, де вони тільки не працюють, як поміж соціялістами, так і буржуазним суспільством.

Українські ліві соціялісти необачно пішли з ними, забуваючи про те, що згодом ці большевики, прийшовши до влади, будуть росправляться з ними так, як теперішній уряд на Угорщини в усіма демократичними і соціялістичними групами суспільства.

Тим часом російські комуністи, переконавшись, що всесвітня революція не прийде так негайно, як того вони сподівались, починають серьозно робити заходи по економічному відродженню Росії і все більше стають на шлях реальної соціяльно-економічної політики. Особливо почнуть вони це робити в широкому маштабі, як що зуміють замириться з своїми сусідами, припиняться військові операції і роспочнеться той чи инший товарообмін з західньою Европою.

Тоді російські комуністи зроблять спроби притягти до співробітництва всі ті сили, які необхідні для цього, і ми ще будемо свідками співробітництва на всіх ділянках державного будівництва не тільки соціялістичних груп, а також певної частини буржуазних елєментів з тими самими комуністами, які раніще цих людей ростріловали та гноїли по в'язницях.

Бо така вже залізна логіка життя і історичного розвитку — коли не приходе до всесвітньої революції та до диктатури пролетаріяту, то і в Росії прийде до коаліції суспільних груп і до співробітництва ріжних елєментів.

А коли не виключена ще і можливість внутрішнього перевороту в Росії і захоплення влади тими большевиками-монархістами, які вже і тепер там мають досить великі впливі, а після цього туди посуне та антібольшевицька еміґрація, яка показала себе вже дуже добре за час урядування Колчака та

Денікіна, то для нас ясно, яка доля усміхається українському народові і всему суспільству.

Ці люде дійсно зможуть прийти до миру з Польщею по пресловутій лінії Дмовського і спробують спільно з Поляками ліквідувати все те, що ми вибороли за останні три роки.

Українські комуністи і ліві соціялісти, а также та частина нашого громадянства уміркованого, яка живе надією на порозуміння з Росією, будуть нести відповідальність перед нашим народом за той повний крах нашої боротьби за державність, до якого тоді прийде, бо ми не матимемо ні державної территорії, ні з'єдинення наших земель в несуверенній Україні.

Сьогодня, як ніколи, вимагає та страшна траґедія, що наближається щоденно над нами, певної консолідації національних сил і такого співділання наших всіх груп суспільства, при якому, залишивши на боці питання державного устрою і внутрішньої політики, ми могли би єдиним фронтом обороняти прінцип Суверенности України і інтереси української нації взагалі.

А тим часом нині ми конституємо анархію в політичних напрямах, повне зневірря в успіх нашої боротьби за цілковите визволення і страшну апатію до всякої роботи. Був час, коли українське суспільство домогалось, щоб українська справа стала міжнародньою, а коли до цього прийшло, ми роскололись на велику кількість сектанських груп, які забувають про суть справи, а поборюють одна група другу за орієнтації, персональні помилки та минулі провини, і в цих спорах нема місця для самої ідеї Української Державности та цілковитого визволення українського народу.

Наше суспільство ще слабко спаєно національним цементом, ще не глибоко ідея державности опанувала нашими думками — і ми завжди, на рік спізнюючись, повторюємо еволюцію російського суспільства.

В Росії йде до консолідації національних сил і російські комуністи, які ніколи не були боягузами — сміливо ведуть державний корабель в цьому напрямі — а одночасно наше суспільство ніби стіхійно занедужало на якусь загадкову „східню хворобу" і безнадійно задивляються на те, що робиться навкруги.

Тим часом на Сході Европи наближається до того чи иншого кінця — від нас в значній мірі залежить, щоб не опинились ми перед розбитим коритом.

Станислав Дністрянський.

Звязок і сполука народів.

IV. Три течії були, якими йшли головні змагання міжнароднього життя в хвилі, коли у світовій війні прийшло до всесвітної розправи. З одного боку стояв давний потентат : імперія-

лізм великих держав, який опирався на т. зв. ідеї міждержавної рівноваги; але з другого боку станули проти нього дві нові ідеї: національна ідея і змагання до соціяльного визволення. Так й проблєм звязку народів опинився серед боротьби згаданих трьох міжнародніх сил. Відновідно до того відіграли в цій боротьбі підчас війни і після заключення мира три чинники головну ролю, а саме: представники союзних держав (Антанти), президент Вільсон і російська революція.

Зачнім від Вільсона.

Вже як професор університету в Бальтіморе осуджував він у своїх письмах пануючу систему держав супроти народів, та жадав заступлення „системи насильства системою права“. Зараз після вибору на президента Сполучених Держав звернувся він у відкритому письмі з 24 квітня 1913 з закликом до всіх держав, щоби заключили міжнародній договір для забезпеки будучого мира, а підчас всесвітної війни почав свою теорію переводити в дійсність.

У Вільсона вяжеться проблєм звязку народів з ідеєю права народів на самовизначення та з рішучим поборюванням державних алліянсів.

Що до цих останніх, то Вільсон виступає проти них при кожній нагоді, закидуючи їм, що вони лише на своїй вивісці ставляють оборонні ціли, а в сути річи змагають до заборчої війни (мова 30. мая 1916). Таксамо й змагання держав до т. зв. державної рівноваги є на його погляд небезпечне для загального мира (мирова нота до віденського правління з 22. грудня 1916). Але й само порозуміння між поодинокими державами не може світові дати цього, чого він потребує (мова дня 22. січня 1917). Загальний мир може, на думку Вільсона, забезпечити лише зорґанізована влада більшости цілого людства — значить: у місце рівноваги влади мусить прийти спільнота влади в звязку народів (мова з 22. січня 1917). Спільнота інтересів у цілому світу є так велика, а війна доторкає так широкі світові сфери, що про це, чи має бути війна чи ні, не можуть рішати поодинокі держави, що стоять проти себе, але лише загальний звязок усіх народів (послання з 6. жовтня 1916).

Справжній звязок народів представляє собі Вільсон як „орґанізацію моральної сили цілого людства“, що малаби відкривати всякі затії проти загального мира і порішувати своїм авторитетом міжнародні спори в послідній інстанції (мова в Сорбонн з 21. грудня 1918), щоби тим чином у місце борби людських інтересів зі собою поставити ідею загального права (мова в Менчестер з 30. грудня 1918).

До такого звязку народів повинні на думку Вільсона належати всі народи світа (мова в Сорбонн з 21. грудня 1918), а саме демократичні народи, не їхні автократичні прави-

тельства (письмо Вільсона на конґрес з 2. квітня 1917). Але щоби це було можливе, то народи мусять бути справді рівні між собою — не рівні щодо величини, але рівні щодо права. Не лише великі, але й найменші народи повинні належати до загального звязку (мова з 22. січня 1917).

Одначе сама рівність народів не вистачає. Народи можуть на думку Вільсона получитися лише тоді зі собою в загальний звязок, коли кожному народові буде признано рівне право на самовизначення. Не можна без згоди народів ні над ними панувати, ні управляти ними. Самовизначення народів — це не фраза, але справжній практичний принціп, над яким ніхто не сміє приходити до денного порядку (мова Вільсона на конґресі з 11 лютого 1918).

На думку Вільсона треба т. зв. доктрину американського президента Моенроо (Monroe) прикласти загально до всіх народів, з тим що чужі народи не сміють розширювати своєї влади на другі народи проти їхньої волі, ні вмішуватися у внутрішні відносини других народів (мова дня 22. січня 1917).

Право на самовизначення — це на думку Вільсона найважнійше право кожного народу, чи він великий чи малий. На основі цього права прислугує всім народам право до національної території (мова на гробі Вашінґтона з 4. липня 1918), право вибирати собі державну зверхність, під яку вони мають належати (мова з 26. мая 1916), право до внутрішньої самоуправи і свобідного культурного, економічного і політичного розвитку (нота до Росії з 10. червня 1917); про всі економічні договори і політичні відносини повинен безпосередно рішати той народ, якого вони торкаються, та в ніякому разі не сміють про це рішати якінебудь користи чи інтереси других народів (мова на гробі Вашінґтона з 4. липня 1918). Всі народи мусять бути вольні, та не можна їм ні приписувати, ні насилувати їх з гори до таких порядків, яких вони не хотять. Чи великі чи малі справи мусять лишитися в руках самих народів (послання на конґрес з 4 грудня 1917).

Коли тим чином забезпечиться народам право на самовизначення, вони будуть могли получитися в справжній звязок народів і щойно такий звязок зможе забезпечити всесвітній мир (мова на конґресі з 11. лютого 1918).

Так бачимо у Вільсона проблєм звязку народів у безпосередній сполуці з ідеєю народнього самовизначення. Це був перший державний муж, що старався теорію Канта перевести в дійсність. Але й в тім виді мала вона поки що лише академічне значіння, та щойно російська революція дала теорії самовизначення народів конкретну форму. Ближчі подробиці про право народнього самовизначення російської революції подано в моїй статті про „Самовизначення народів“ (Воля,

Листопад 1914, т. 5, ч. 4, ст. 152 і д.) Тому на цьому місці вказую на дотичні висліди.

Але російська революція не висказалася безпосередно про проблєм звязку народів. Аж тоді, коли російські большевики взяли в свої руки керму революції, прибрало й питання про звязок народів відповідну до їхньої системи соціяльну форму. Большевизм виступив проти демократії, жадаючи заведення диктатури пролетаріяту на цілому світі, без огляду на державні межі. Тому й большевики домагаються спільноти влади на світі, але не через добровільний звязок народів, тільки через з'єднання пролетарів світа під спільною диктатурою. Отсим станув большевизм у суперечність до провідних ідей Вільсона, ставляючи намість національної розвязки соціяльну, і так прийшло до всесвітної борби між демократизмом а комунізмом.

Та серед цього конфлікту віджила наново сила давного імперіялізму. Правда, що Вільсон виїхав після побіди Союзних Держав до Европи, щоби перевести свої ідеї в дійсність, але націоналістичний шовінізм переміг змагання до правдивого самовизначення народів, та викривив їх у некористь побіджених і слабших (пор. мою статтю про „Самовизначення народів" у вище згаданім числі „Волі" ст. 153), а намість загального звязку народів поставив союз побідних держав. Вільсон осягнув лиш одно: що на чолі обох мирових договорів (версальського і сен-жерменського) поставлено правні приписи про звязок народів і що ці приписи стали безпосереднім предметом міжнародного права — але вони являються що до змісту нерівним компромісом національної ідеї з принціпом державної рівноваги, та на шляху до правдивого звязку народів вони не виказують ніякого поступу. Постанови мирових договорів ріжняться в богатьох точках від справжньої теорії Вільсона.

(Далі буде

Кость Левицький.

Розпад Австрії і українська справа.

(Політичні спомини з р. 1918).

8.

Дальші заходи Української Парляментарної Репрезентації у Відні.

В наступаючих днях відбувала Президія Української Парляментарної Репрезентації, що була також Президією Української Національної Ради, конференції з президентом міністрів д-ром Гуссареком та передовсім звістила його, що на всенароднім зборі

українських нотаблів, 19. жовтня 1918 р. у Львові проголошено основання української держави на українських областях Австрії. Отсе прийняв президент міністрів д-р. Ґуссарек в засаді до відома та привітливійше як попередно нараджувався над способом розвязання цеї справи в Галичині.

Переговори станули на тім, що для Східної Галичини буде Українець заіменований намісником; він перейме адміністрацію цеї області і в порозумінню з Українською Національною Радою буде переведена орґанізація державних властей Східної Галичини.

Отсим, наші на разі вдоволилися та ожидали 25. жовтня 1918 р. повороту през. міністрів д-ра Гуссарека від цісаря, але замість цего уступив президент міністрів д-р Гуссарек а на його місце представився тогож дня новий президент міністрів проф. Ляммаш та успокоював нашу репрезентацію, що все піде по нашим бажанням.

Тоді зажадала Президія Української Парляментарної Репрезентації від правительства проф. Ляммаша рішучої постанови, що Східну Галичину як українську область передає австрійське правительство під державну адміністрацію Української Національної Ради.

Яке становище тоді заняло останнє австрійське правительство, виказують протоколи нарад Ради міністрів з 31. жовтня 1918 р., котрі подаю в дослівнім перекладі:

„І. Протокол Міністерської Ради, що відбулася у Відні, 31 жовтня 1918 р. під проводом президента міністрів др-а Ляммаша (M. R. Z. 67.).

При III. точці наради переходить президент міністрів до депеші польської управи („der polnischen Verwaltung“), котра уконституувалася як ліквідаційний комітет для краю, та до бажання Українців про поділ адміністрації, що до цего навязується. Він ставить внесення, аби на цю депешу відповісти по отсій думці:

Правительство не підносить ніякого заміту проти цего, аби відповідаючи гадці зєдинення польських областей Австрії з независимою польською державою вже тепер перейшла адміністрація тих областей в руки польських заступників та воно радо заявляє готовість, про невирішені питання увійти в переговори з цим заступництвом. Але воно при цім застерігається безусловно, що польське заступництво не буде розтягати своєї діяльности на українські области, узнаючи рівне право української нації до створення самостійного державного орґанізму, котрого границі будуть устійнені на підставі порозуміння націй, евентуально мировим договором.

Отсим визначується заразом витичну лінію, по якій думці належить віднестися до українських бажань.

Міністер суспільного здоровля оспорює, мовби таке ставлення справи було можливе до приняття для Українців.

Міністер д-р. Галецкі думає, що також по стороні польській піднесеться опір проти цего становища. Але у всякім разі він є готов, особисто заняти отсе становище, так як воно зовсім покривається із заповідженнями Найвищого Маніфесту з 16 жовтня.

По довшім прояснюванню, в котрім брали участь майже всі члени кабінету, одобрює переважаюча більшість кабінету предложення президента міністрів.

Того самого дня відбулася відтак друга нарада Ради міністрів та з неї списано: II. протокол з 31 жовтня 1918, під проводом п. президента міністрів д-ра Ляммаша; неприсутний міністер для суспільного здоровля д-р Горбачевський (M. R. Z. 68).

Президент міністрів до III. точки наради заявляє, що Українці не приняли формули, условленої на останній Раді міністерській зглядом передачі Полякам адміністрації в Галичині. Вони добачують в цім тільки академічне признання, що не має ніякої практичної вартости, бо Поляки дійсно мають у своїх руках адміністрацію. Вони обстають з найбільшою рішучістю, аби розмеження (die Abgrenzung) вже тепер зістало устійнене. Вони готові, запоручити Полякам означені свободи, одного Поляка приймити до свого правительства, та йому признати право „veta" у всіх польських питаннях.

По його довшім поясненню цілого ряду питань, ставить президент міністрів запит, чи не булоб можливе, прийти на зустріч безперечно оправданому жаданню Українців про їх власну адміністрацію цим способом, що староства, переважно поселені Українцями, будуть обсаджені Українцями.

В дальшім тоці дебати постановляє Рада міністерська дати Українцям отсі признання: Правительство сейчас припоручає намісникови, у всіх областях Східної Галичини з українською національностею обсадити Староства і Повітові Дирекції Скарбу урядниками української народности, за порозумінням з Українською Національною Радою. Один з цих старостів буде настановлений начальним орґаном.

Також на залізничих стаціях цих повітів будуть установлені залізничі урядники української народности, оскілько такі найдуться. Оскілько основний закон про судейську власть цьому не противиться, будуть в цих повітах заіменовані судії української народности, як такі станутъ до розпорядимости. Про відповідний приріст у всіх згаданих катеґоріях постарається.

Відень, 31. жовтня 1918. Ляммаш (в. р.)."

Отсей останний державно-правний акт цісарського правительства Австрії є висловом політики австрійської монархії супроти українського народу. В засаді визнається рівне право української нації до самостійного державного орґанізму, але без державних границь. Границі означить хтось инший! Найліпше їх устійнити порозумінням націй, що не можуть з собою порозумітися, а як ні, то евентуально мировим договором, що має колись прийти. Австрійське правительство хоче удержати Австрію при життю, але для уздоровлення конаючої Австрії не має ні волі ні сили, аби що небудь зробити.

Отсе ділялось у Відні вечером 31. жовтня 1918. р., а ми у Львові цього не знали.

9.

Делеґація Української Національної Ради у Львові (галицька делеґація) розпочала свою діяльність 27. жовтня 1918.

Протягом найближчих днів мало наступити рішення центрального правительства у Відні про наше домагання передачі державної адміністрації Східної Галичини. Коли би отсе не наступило, в такім разі мала бути скликана до Львова повна Українська Національна Рада на 3. падолиста 1918, аби вирішити, що дальше маємо робити.

Народний Комітет у Львові віддав цілу орґанізацію національно-демократичної (народньої) партії до розпорядимости делеґації Української Національної Ради у Львові.

На черзі справ виступили: справа безпроволочного орґанізовання української суспільности до перевороту, справа перейму

адміністрації Східної Галичини і справа військової орґанізації, — що були вже передше підготовлені Народним Комітетом.

Дня 28. жовтня 1918 р. прийшла відомість з Відня, що президія Української Парляментарної Репрезентації робить всякі можливі заходи, аби виєднати від центрального австрійського правительства передачу державної адміністрації Східної Галичини в руки Української Національної Ради, та що дотичний акт має бути окремим курієром в найближчих днях пересланий до Львова.

Делєґація Української Національної Ради у Львові радила дальше, вижидаючи державного акту з Відня. З'осібна вирішила делєґація: начерк орґанізації української суспільности і спосіб перейми державної адміністрації краю, справу апровізаційного уряду та одобрила плян сотника Дмитра Вітовського про обняття команди українського війська у Львові, то значить Українців, що служили в австрійській армії і під той час були при війську у Львові (в числі понад тисяч людей).

Але заповіджений державний акт не приходив в Відня, а натомість прийшли такі вісти, що полудневі Славяне проголосили свою югославянську державу і відлучилися від Австро-Угорщини, так само Чехи, а Поляки впровадили в Кракові польску комісію ліквідаційну, що обняла державну адміністрацію Західної Галичини, та що отся комісія має 1. падолиста 1918. р., прибути до Львова, аби тут обняти також адміністрацію Східної Галичини.

Цим затрівожена делєґація Української Національної Ради у Львові постановила в тім рішаючім моменті, з конечности переняти на себе права і обовязки цілої Української Національної Ради і вислала дня 31. жовтня 1918. р. своїх представників до австрійського намісника Галичини ґрафа Гуіна у Львові з жаданням, аби він передав державну адміністрацію Східної Галичини Українській Національній Раді у Львові.

В полудне тогож дня явилася депутація Української Національної Ради у намісника під проводом голови дра. Костя Левицького. До цеї депутації входили: Пп. др. Сидір Голубович, Вол. Сінґалевич, о. Ал. Стефанович, Іван Кивелюк, др. Степан Баран і др. Льонгин Цегельський.

На узасаднення нашого жадання представлено намісникові отсі причини: право самовизначення українського народа, що вважає Східну Галичину своєю національною областю та покликав до життя Українську Національну Раду як свою конституанту, аби виконала його іменем право державне на цій области; — дальше цісарський маніфест з 16. жовтня 1918. р., що узнав отсе право, — та небезпеку, яка грозить українському народові від Поляків, що взяли вже у свої руки Західну Галичину і незабором хочуть також забрати Східну Галичину.

Намісник ґраф Гуін відмовив нашому домаганню, бо в цій справі він не дістав ніякого приказу — ані від цісаря ані від центрального правительства і тому вважає своїм обовязком оставати на становищі австрійського намісника. До цего він додав, що свого уряду не зложить також на річ Поляків, хочби як вони отсего жадали від него, так як від думає, що Галичина має бути під австрійською владою аж до вирішення справи мировим конґресом; бо в иншім разі прийде до страшної боротьби між обома народами.

Конференція з намісником тревала через дві години і не допровадила до порозумління, бо намісник безглядно обстоював своє становище.

10.

Вечером 31. жовтня 1918. р. відбулося засідання Української Національної Ради у Львові при участи відпоручників військової орґанізації.

Зібрані вислухали звіт з конференції у намістника та розважували: що дальше робити, чи вижидати сподіваної інформації з Відня і вичікувати, що зроблять Поляки, чи зараз приступити до виконання акту. Мої представлювання, аби справу відложити на короткий час, до приходу вісти з Відня і докладнійшого підготовлення стрінув передовсім закид з боку військових (Дмитро Вітовський), що справа є підготовлена і може вдатися лиш зараз, а як її відложиться, то не вдасться. З иншого боку піднесено, що як цеї ночи не возьмемо Львова, то завтра прийдуть Поляки, нас випередять і наша справа пропаде... Супроти сего, постановили зібрані члени Української Національної Ради виконати акт перевороту заняттям міста Львова зі всіми державними урядами — досвіта 1. падолиста 1918, та віддали сотникові Дмитрові Вітовському начальну команду українського війська.

По вірішенню справи розіслано зараз звідомлення до наших орґанізацій в краю, аби безпроволочно заняли всі державні уряди і орґанізували військо.

В ранці 1. падолиста 1918. р., крісові вистріли дали знати, що наші занимають Львів, а о семій годині рано прийшов до мене сотник Дм. Вітовський і заявив, що наші війська заняли Львів та обсадили всі державні уряди, без проливу крови і взагалі без жертв. Намісник і австрійська військова команда зістали інтерновані на своїх місцях, а львівський маґістрат обсаджений нашим військом та на ратушевій вежі над австрійським орлом станув синьо-жовтий стяг.

В місті спокій, лиш від часу до часу стріли крісові військових патруль, що по улицях відбирають оружє.

По полудні тогож дня наступило обнятя Намісництва відпоручниками Української Національної Ради. Відпоручники під проводом голови дра Костя Левицького пішли до намісника

ґрафа Гуїна і на підставі доконаного акту перевороту зажадали від нього передані державної управи краю в їх руки.

Намісник, незвичайно зворушений послідньою подією, заявив нам, що він є тепер вязнем українського війська і як такий не може виконати ніякого акту на річ української держави і тому по докладній розвазі рішився передати свій уряд в руки віце-президента намісництва п. Володимира Децикевича, котрий поступить по свому розпізнанню. Дотична грамота була вже приладжена і підписана та її вручив намістник п. Децикевичеві в нашій присутности.

В дальшій розмові сказав намісник ґраф Гуїн, що він як цісарський намісник не міг інакше поступити супроти Українців, хоч признає їм повне право до Східної Галичини; що по останній конференції з нами він догадувався чогось недоброго; що мусить нам признати дуже зручне і гладке переведення акту перевороту, а уступаючи зі свого становища, бажає нам доброго успіху та просить нас о свободу, аби міг в найближчих днях виїхати зі Львова.

Відпоручники Української Національної Ради відповіли намісникові, що полишають йому свободу особи; дякують йому за все добре, що він міг зробити українському народові та бажають йому всего найліпшого і отсим словом розпращались з останним австрійським намісником у Львові.

Вкінці пішли відпоручники Української Національної Ради до бюра п. віцепрезидента Вол. Децикевича як заступника намісника і йому поновили своє домагання передачі державної управи краю. На це відповів п. Децикевич, що по мисли цісарського патенту з 16. жовтня 1918. р. і однодушного жадання українського населення передає свій уряд Українській Національній Раді.

Про переєм влади списано зараз урядовий протокол та рівночасно віддано п. Вол. Децикевичеві тимчасову управу Намістництва у Львові. Отсей протокол підписали іменем Української Національної Ради п. п. др. Кость Левицький і др. Льонґин Цегельський, та п. Вол. Децикевич як передаючий заступник намісника. —

Степан Рудницький.

До основ українського націоналізму.

6. Націоналізм а раса.

В попередньому уступі я сконстатував, що національна терріторія Українців, що до величини друга в Европі, по московській. Коли спогадаємо, що Україна квалітативно багатіща від Московщини, мусимо прийти до переконання, що вона може й най-

вартніща поміж національними территоріями великих европейських народів.

Таксамо дуже гарна й друга головна основа українського народу й націоналізму — расова.

Українці належать до т. н. адрійської або дінарської раси. Її ціхує високий ріст, великий обєм грудей при стрункости цілої постави, довгих ногах та зглядно коротких руках, кругла форма черепу, лице широке хоч не скуласте, а видовжене головно в долішній частині, з простим і вузьким носом. Краска шкіри переважно смуглява, очей і волосся переважно темна. Що українська раса гарна, свідчать не тільки вискази про неї чужинців. Ніколи не забуду між иншими просто ентузіястичних висловів про наш нарід Гуцульщини, Покуття, Буковини звісного німецького письменника Л. Ґанґгофера в його воєнних записках і в його листуванні зі мою. Не дивно, що тільки Українців служило в царській ґвардії й цісарській „бурґжандармерії". А яка слава йде про красу наших дівчат чи молодиць серед Поляків чи Москалів віддавна, серед Німців і и. від часів оккупації України 1918 р.!

Та це наконечно справа естетики. Антропоґеоґрафію обходять головно инші сторони расовості, головнож спосібність до життя і до боротьби за істнування в даної раси.

Українська раса і з цього погляду дуже вартна. Високий ріст (Українці належать до найвищих ростом народів Европи й землі) й великий об'єм грудей (може найбільший в Европі) при стрункости й поворотливости роблять Українців дуже спосібними до всякої физичної праці. Висока брахикефалія й дуже виразна великоголовість зраджують немалі умові дарowання. Довговічність серед Українців дуже часта, колиб инакші соціяльні відносини, булаб може знова така, як була сотню літ тому назад. Та що найважніще: цифра родин (середня 4, 5% річно, доходить пр. у Катеринославщині до 5, 6% річно!) найбільша в Европі а може й по всій землі! Коби не така велика смертність дрібної дітвори, яка знов випливає з низького стану освіти, то природний приріст Українців (2%) і так найбільший поміж народами Европи бувби ще кращий. Деґенерація, така часта у инших народів Европи, нашого народу сливе не чіпається. Тільки денеде в Галичині й на Закарпатті мож бачити рідкі її окази — продукти невідрадних соціяльних і економічних відносин. Поважні деґенераційні явища помічаємо теж серед українського міського пролєтаріяту й інтеліґенції. Причини ті самі, до того причинюється, на мою думку, ще само життя в міському середовищі, по моїм помічанням для всіх Українців спеціяльно шкідливе.

Це що я саме сконстатував, не є ніякі самохвальби свого рідного народу, писані по польській рецепті „для покріплення сердець", а неоспоримі факти, добуті з антропольоґічних конспектів (головно акад. Вовка і проф. Раковського) та офіціяльних

статистик. Зі сконстатованого виходить, що антропольоґічна расовість, друга головна основа народу, поставлена в Українців самою природою дуже гарно.

Придивімося тепер цій справі з боку націоналізму, розгляньмо які то вимоги він ставить до нас з огляду на расовість, на — так сказать — тіло народу.

Чоловік це продукт дуже довгої еволюції, яка почалася від дуже примітивно з'орґанізованих живин. Онтоґенеза людської одиниці відзеркалює в кількох місяцях розвитку фильоґенезу цілого людського роду й дає нам образ цего, міліони літ тріваючого процесу. В якій стадії цей процес находиться тепер, чи йдемо як людство, зглядно нарід, ще в гору чи вже в діл розвиткової кривини, не знаємо. Та це іррелєвантно. Чи йдемо горі чи долі, маємо обовязок дбати про тіло так одиниці як і народу. Для одиниці чи народу найвищим добром все була, є й буде о р ґ а н і ч н а с п а д щ и н а, ця суцільність тілесних і духових одідичених якостей, які творять його суть і індівідуальність серед инших одиничних чи народніх індівідуальностей. Ця орґанічна спадщина є щонайменше стількижсамо вартна, що р і ч е в а с п а д щ и н а, якою так піклується суспільна економія й політика. Що більше! Нарід не складається з річевих дібр ні з посілостей, а з живих людей. Про це й не мріли Адам Сміс, Мальтус, Кобден і т. п., про це не думають дотепер нинішні суспільники й політики. Кожний тверезо думаючий чоловік натомість мусить признати, що гаразд і могутність народів багато більше залежить від біольоґічних як від економічних чинників. Великі переміни й пересунення сил, які послідували хочби в нових віках історії, відбулися головно на національно-біольоґічному полі. Щойно за цими пересуненнями сил пішли такіж пересунення економічні. В виду цього: національна біольоґія і біольоґічна політика повинні йти коли не перед національною економією й економічною політикою (як хоче пр. Шальмейер) то бодай у парі, посполу, з рівною вагою і вартністю.

Національна біольоґія й випливаюча з неї національна біольоґічна політика це мож сказати найголовніщі глави так теоретичного як і практичного націоналізму. На цім полі мусить націоналізм дбати, всюди під безумовно катеґричним імперативом, про:

І. Г и ґ і є н і ч н е ж и т т я в с і х о д и н и ц ь с в о г о н а р о д у. Для цього не вистане піднімати просвіту, щоби елєменти науки гиґієни прийнялися у всіх шарах народу. Тут мусить модерний націоналізм стреміти до цього, щоби всі члени рідного народу жили в вигідних економічних і суспільних відносинах. Для цього мусить він уживати суспільно економічних реформ ба й переворотів. Модерний націоналізм мусить спинити цей погубний процес, що цілі міліони людей слабують і гинуть тільки від хронічного недоїдання й лихого мешкання, підчас коли десятки тисяч слабують і гинуть тільки від хронічного переїдання й ви-

ніжнювання себе по розкішних апартаментах. Модерний націоналізм мусить виповісти завзяту боротьбу миршавінню й виміранню народу по великих містах, ціх самовбійчих інститутах для людства; він мусить спинити їх зріст, зменшити наплив людності до них, привести усіх, що вже конечно мусять жити в місті, до більше природного способу життя і т. п. Всі міри, підприйняті модерним націоналізмом, повинні мати одну наконечну ціль: запевнити народові як найбільшу життєздатність.

II. Ведення доцільної демоґрафічної політики. Воно не легке, бо тут є дві цілі: 1. добуття як найбільшого приросту населення (квантітативна демоґрафічна політика), 2. добуття расово як найлучшого приплодку (евґеніка). Завелике стремління до першої цили шкодить осягненню другої цили й на відворот, тому потрібний гармонійний компроміс поміж політикою множення народу та евґенікою. Значить: з одної сторони треба уможливити як найбільшій скількости здорових і расово повновартних осібняків народу, щоби дружили й множилися, з другої-ж сторони треба не допускати, щоби це робили також хворі й расово меншевартні осібняки. Так перша, як і головно ця друга заповідь заключають цілу безліч другорядних заповідей, правил, поучень, порад. На цьому місці навіть назвати їх усіх і то тільки коротенькими заголовками просто неможливо. Тому обмежимося на декількох афоризмах, дотичних деяких тільки питань.

Модерна націоналістична евґеніка мусить всесторонно опиратись на вислідах біольоґічної науки, головно-ж на вислідах її експеріментальної емпіричної діяльности. З того боку евґеніка мусить пособляти: 1. добрій комбінації одідичених физичних і умових прекмет батьків, щоби їх приплідники цею доброю комбінацією покористувались самі й принесли як найбільшу користь рідному народові. Тут ходить і про відповідні комбінації поміж членами дотичного народу і про комбінації з чужими народами. Треба беречися комбінацій з меншевартними осібняками власного народу але таксамо а може ще більше беречися комбінації з чужонародніми осібняками, коли вони: а) належать до расово меншевартних народів, б) належать до сусідних або всуміш із нами мешкаючих народів і через мішання з ними вплив чужих народів небажано росте. З цього боку для нас Українців являється корисною комбінація нашого елєменту сливе тільки з т. н. північною расою (Скандинавці, переважна частина Анґльосаксів, Німців) і зі спорідненими з нами расово південними Словянами й Чехами. Натомість некорисними являються комбінації з Поляками, Москалями, Румунами, Туркотатарами, Жидами і т. п. 2. Пособляти цілковитому знищенню або бодай обмеженню полового проміскуалізму, бо він робить усяку евґеніку неможливою. 3. Доборотись до того, щоби до друження і плодження допускати тільки здорових осібняків. 4. Перевести примусове полове-

стерилізовання (вазектомія згл. сальпіґектомія) осібняків, що обтяжені епілепсією, умовою хоробою, хронічним алькоголізмом і морфінізмом, деґенеративною неврастенією і гистерією, проґрессивними стадіями туберкульози, сифілісом, хоробою Базедова і т. п. (Дотичні закони істнують уже в 12 із З'єдинених Держав Північної Америки.) 5. Перевести примусове відокремлення в доцільно влаштованих асилях небезпечних божевільників, епілептиків, ідіотів і злочинців. 6. Як найбільше пособляти вдержанню й як найглибшому закоріненню моноґамічної родини яко головної остої надійного полового добору. 7. Основно переобразувати шкільництво, щоби воно не нищило молоді физично, даючи їй в заміну багацько безпотрібної тарабаршини а так мало солідного знання. 8. Примінити все законодавство, весь політичний і суспільно економічний устрій рідної національної держави до потреб національної евґеніки, щоби расовому доборові добути як найкраще поле розвитку.

(Далі буде.)

Міжнародні перспективи на Сході.

(розмова з бувшим Українським Послом в Туреччині Ол. Гн. Лотоцьким)

В звязку з останніми подіями в Туреччині, ми інтересувалися міжнародніми перспективами на Сході і звернулися до п. посла з відповідними запитаннями. П. посол дав нам дуже докладні і грунтовні відповіді, які і друкуємо нижче:

Туреччина і Антанта.

— Балкани і взагалі південний схід Европи завше були тереном, на якому завязувався клубок міжнародних непорозумінь, що опутували після цілу Европу. На цім терені переплутуються дуже складні інтереси великих держав, що крім безпосередних своїх завдань, шукають тут шляхів далій на схід — в азійські колонії та держави. З часу відколи формально перестала війна, найближчим об'єктом східної політики Антанти стала Туреччина, а Царьгород став осередком тіїж політики. В Царьгороді скупчено представництво держав Антанти на сході, тут саме конкретизуються їх східня політика. Звідци ж фактично проводиться дипльоматична та військова акція і що до України. Це вже досить доводить значіння Царьгороду для міжнародньої політики на Сході і для нас з'окрема. І можна сказати, — від того, як буде поведено ту політику, в значній мірі залежить спокій Европи.

Ще не прийшов час для певних вислідів про те, які остаточні форми прийме міжнародня сітуація на Сході. Це врешті буде залежати од того, в якій мірі послідовно додержуватиметься той курс міжнародньої політики, який до цього часу проводився тут представництвом Антанти. Про це можна лише гадати, і я охоче поділюся з Вами своїми гадками.

Треба попереду пригадати факти. Після армістісу Антанта увійшла в протоки, що до їх так добивалася, — увійшла переможцем. Протоки, Царьгород, морські побережжа було фактично окуповано. Як памятаєте, та окупація поширилася і по-за межі центральної спілки — і на українське побережжа з Одесою, і на грузинське побережжа з Батумом.

Скажу попереду про Туреччину, при уряді якої мене було акредитовано. Туреччина поставилася до нової сітуації цілком лояльно. Прийнявши умови армістісу, вона оддалася в руки переможців. Внутрішня влада з рук уніоніст-

ської партії, що проводила війну в спілці з центральними державами, перейшла до рук антантофільської партії „Entente liberale“, і на чолі уряду став щирий антантофіл Дамад-Ферід-Паша. Видатнійших уніоністів, особливо членів попереднього уряду оддано під суд, і цим процесом тодішний турецький уряд маніфестував свій цілковитий розрив з попереднім германофільським напрямом турецької політики. Турки зробили все, що підкреслювало їх орієнтацію на нову фактичну силу, і з твердим духом ждали вирішення своеї долі Мировою Конференцією. Але та доля почала вирішатися частково ще до Конференції і по-за нею. Місцевими відпоручниками Антанти на Сході були військові люде. Вони, увійшовши врешті у протоки без єдиного гарматного стрілу та упоєні новим вином перемоги, оцінювали той витревалий спокій східнього народу, як ознаку цілковитого безсилля його та апатію до свойого становища. Відповідно тому політика що-до Туреччини прибрала агресивний напрям. Окремі побережні місцевости почали займати з характером постійної окупації війська грецьке (Смирна), французьке (Адана), італійське (Адалія). Оскільки при тім маловажилося значіння Туреччини, найкраще показує той факт, що долю її мали виришати без присутности її представників, а коли останнім таки дозволено було прибути до Парижу, то там зустріли образливе відношення і скоро від'їхали, діставши од голови конференції листа надто призирливого тону.

Така тактика переможної сторони перегнула палицю в другий бік. Поводження з турецькою делегацією на мировій конференції дуже образило свідомійші кола турецькою громадянства, окупація ж берегів Малої Азії, особливо Смирни, глибоко схвилювала думку та патріотичне чуття і ширших верств турецького народу. Твердий спокій Турків переміняється в акцію протеста. Треба було бачити грандіозні мітінги в мечетах та на площах перед мечетями, навіть мітінги турецького жіноцтва, щоб зрозуміти, яку пожежу необережно запалено в турецькій душі.

Антантофільський кабінет Дамад-Ферида-Паші демонстративно демісіонував з дуже виразною декляраціею, в якій зазначив свою цілковиту незгоду з окупаційними заходами Антанти; сам голова правительства висловився, що при відповідних обставинах він виконав свій обовязок із зброєю в руках. Після того кілька разів відбувалися кабінетні крізи, і кожен раз склад правительства все більше поповнювався елементами уніонистської партії. В початку цього року вже функціонував турецький парлямент, якого ранійше не хотіло правительство Дамад-Ферида-Паші. Цей парлямент вже в дуже незначній мірі мав в собі представників партії „Entente liberale“ і кликав до суду попереднє правительство. Очевидно, настрої народні, при незмінности политики окупаційної влади, змінилися досить рішуче. Відповідно тому рішуча була і акція парляменту. Врешти парлямент ліквідовано в той самий спосіб, як і Центральну Раду; багато членів правительства, парлямента, сената та видатних громадських діячів арештовано; на чолі уряду знову поставлено Дамад-Феріда-Пашу, який недавно упав жертвою атентату.

Тим часом повставав і орґанізовувався протест збройної сили. Джерелом і тереном того руху стала Мала Азія, а на чолі його став Мустафа Кемаль-Паша, один з видатнійших турецьких генералів. Під його проводом склалася армія, кількість якої налічують до 100 тисячів. Він держить в фактичному посіданню Малу Азію, де він скликав парлямент, де йому підлягають адміністрація, фінанси. В чужоземній окупації остаються власне вузькі смуги побережжа, що їх можна удержувати під охороною морської артилерії, а для більш глибокої окупації (як в околицях Смирни) потрібно вже великої військової сили.

Одійшовши тепер од справ дипльоматії в Туреччині, я можу, нічим не вяжучись, вільно сказати, що військові представники Антанти в Туреччині допустилися серьозної політики. В цей час, коли настрої мас прибірають таке значіння в життю держав, — в турецьких масах штучно роспалено вогонь, що його трудно вже загасити. Найголовнійше, що рух той не можна ізолювати в певні межі. З Туреччини далій в Малу Азію починається своєрідний мусульманський світ, об'єднаний так живим тут релігійним гаслом. Не треба забувати, що суверен турецької держави єсть разом з тим і халіфом усього мусульманського світу, —

і це мусить мати дуже серьозне значіння в нинішних обставинах. Ісламіти заворушилися; дуже виразну резолюцію всемусульманського з'їзду в Індії вже одвезено до Лондону і Парижу, і вона, розуміється, матиме певний вплив на правительства держав, що досить мають мусульман у своїх колоніях. Крім того, з Кавказу починається сполучення турецьких повстанців з російськими большевиками, що безперечно подадуть їм свою допомогу — і безпосередно військову і ще більшу — агітацією в азійських колоніях Антанти та в азійських державах антантського впливу. Для самой Туреччини большевизм не так страшний, — вона може дозволити собі різиковану гру з большевицьким вогнем, бо в неї мало грунту для большевизму. Туреччина — це одна з суто — демократичних країн, де майже нема класової соціальної ріжниці. Турецька феска — це той символ, що єднає усіх Турок од падішаха до останнього хамала, і трудно тут розгорітися класовим антагонизмам у великий большевицький вогонь. Він хиба лиш ізлегка опалить Туреччину, але знайде собі поживу далій — в Азії, на теріторії европейського, переважно англійського, впливу. І треба думати, що обережність не допустить розвитися усім тим небезпекам, і міродайні антантські кола врешті шукатимуть порозуміння з Туреччиною, щоб поправити тяжку помилку. Хто ж врешті буде підписувати мирову угоду з Антантою, коли уся майже держава турецька перебуває в руках або окупантів або повстанців? Об'єктивне вирішення турецької проблеми оздоровить становище на всьому мусульманському Сході.

(Далі буде.)

Ф. Слюсаренко.

Одповідь опонентові.

До питання про галицьку політику.

В 37. ч. „Українського Прапору" од 27/VI 1920. р. непідписаний автор в статті: „Як не по конях — то хоч по оглоблях" критично розглядає мою статтю в „Волі" ч. 7—8. од 12 червня під н. „Галичина в українській політиці", в якій була зроблена спроба оцінки галицької політики на основі відомого „Протеста" Української Національної Ради у Відні.

Можна б було і не відповідати, бо кождому очевидно, що мій опонент сам не тримається тих меж, які він виставив в початку своєї статті. Я не можу навіть констатувати того доброзичливого відношення до Наддніпрянської України і не кермування злобою, що опонент констатував у мене в відношенню до Галичини.

Спочатку у нього „біль в сердці", потім лайка Наддніпрянщини на всіх полях, а нарешті — висновки, що наддніпрянські провідники акту повного визволення не доконають, „бо вони не є розумом і сердцем того народу" .... „Не повстане український народ без нашої ближчої батьківщини, без закатованої віковічним ворогом, а тепер Вашим союзником — Галичини". Ці висновки звучать уже як пророцтво, а месією визволення України, мучеником за неї є Галичина, яка єсть також „мозком і сердцем України", як пишеться в передовій статті того ж числа „Українського Прапору". Отже сльози, лайка, пророцтво і месіянство — це той фон, на якому тяжко знайти яку небудь позітивну думку опонента.

Про критику моєї скромної постати, що взялася учити досвідчених політиків, не буду говорити, а одповісти мушу, бо мені здається, що опонент, ставлячи умови критикові, одну і найголовнішу пропустив і сам її не виконав. Ця умова: критикуючи перш усього необхідно уміти прочитати те, що написано.

Так цілком зайве доводити мені, що С. В. Петлюра не мав права підписувати договору з Поляками. Центр ваги полягає не в юридичних основах влади Директорії і з'окрема С. В. Петлюри, а в обставинах періоду державного будівництва, в якому тепер перебуває Україна. З погляду опонента і авторів „протесту" ніяких юридичних основ і права не мала б Українська Центральна Рада, коли вона видавала свій перший універсал — 10/VI 1917 р. про автономію України, третій універсал — 7/IX 1917. — принціп федерації, четвертий універсал 9/I 1918., яким проголошувалась самостійність України. Не мала б права У. Ц.

Рада посилати мирову делеґацію і заключати Берестейський мир. Не мав би права гетьман Скоропадський ратифікувати той мир і т. д. Це все можна б було вичитати „доброзичливому“ критикові в коротенському моєму вислові, що „відродження України не було передбачено в компетентних кодексах австрійського і російського права“.

Переходячи до ближчих обставин, які були в періоді заключення польсько-українського договору, опонент міг би знайти і тут арґументацію, яка б не дозволила йому так легко зневажити акцію верховної влади України.

Справді, спроба боротьби на всіх фронтах, „зо всим світом“, відомо опонентові, як кінчилася. Инакше і не могло бути навіть при найліпших інтенціях Директорії і навіть тоді, коли б влада слухала тих розумних порад, які давали Галичане. Ще не прийшов час, щоби історики достежили, хто з'окрема і в якій мірі завинив в катастрофі; тому й Галичане, коли вони обєктивні люде, не можуть твердити, що катастрофа сталася без їх найменшої вини. Хід моїх думок був простий. Ніяка стороння сила не помогла би Україні в її боротьбі на всі фронти. Нікому не було рації витрачати на це свої сили і засоби. Та й виголошені гасла самоозначення народів потрібували од новонарождених держав передовсім самостійного навязання будлі яких відносин з своїми сусідами. Найбільше це потрібно було Україні. Які перспективи одкривались і одкриваються для України, коли вона з за Галичини не навяжить добросусідських відносин з Польщею, з за Буковини з Румунією? Куди шляхи? До теї „одутлуватої матушки — купчихи Росії“, про яку казав так колись Винниченко, і в обійми до якої він тепер полинув? Чи до тих „синків-базарників“, що „брудними лушпиннями з насіння засмічують кров Матері“, як писав той же Винниченко, і до яких він же тепер пішов?

Справа про наші державні шляхи далеко серьозніша, як Ви самі бачете, ніж питання про компетенцію влади С. В. Петлюри і Директорії. А з'окрема — справа відносин до Польщі. Я не легковажу словами і Вашими пророцтвами про вислід українсько-польського союзу не переконаюсь навіть тоді, колиб з цього союзу на разі нічого доброго не вийшло. Коли єсть реальність факт роспаду Росії і утворення цілого ряду держав, коли єсть реальністю державне істнування Польщі, то єсть реальністю і польсько-український союз, як союз двох держав, заінтересованих в забезпеченню своеї державности перед повстанням азійського імперіалістичного велетня. А ця небезпека єсть. Для російської реакції є великий інтерес не робити зараз пучу в Совітській Росії, а дати можливість большевикам, в месіянство яких поки що вірить не тільки світовий пролетаріят (не весь правда), а й де які затуркані націоналісти бувших поневолених і ще несамоопреділених народів, — прибрати до рук яко мога більше недавніх своїх і нових чужих волостей під прапором світового соціалізму; а пуч можна встигти зробить.

Що ж до перспектив, які одкриваються для України купно з Галичиною під Росією, і антиціпація яких очевидно не може не мати деякої реальности в головах всіх противників польсько-української згоди, то я про ці перспективи вважаю зайвим говорити після того, що уже в инших місцях було написано. Гадаю також, що і Ви, пане опоненте, маєте готову заздалегідь узгляднену думку про ці перспективи, з якої Вас може збити тільки сувора дійсність переведення в життя цих перспектив на Вашій многострадальній батьківщині.

Такі міркування принаймі мені (на більше не претендую) доводять ясно наївність тих, хто бере „застереження“ Трудового Конґресу про з'єдинення українських земель „в арґументацію про права верховної влади держави, що є в періоді будівництва, бо керуватись цим застереженням в активній політиці значилоби паралізувати всяку акцію державної влади“ .... і т. д. до кінця того уступу моеї статті.

Питання про юридичну суть української влади я не розглядав цілком, а коли до того дійшло, то я і тут не погодився би з опонентом, хоч він очевидно правник. Верховна влада, як така, ніколи не обмежена, а тільки функції її поділені. Коли Трудового Конґресу, яко орґану законодавчої функції, нема, а з Директорії, яко колективного голови держави, по тим чи иншим причинам залишився de facto один член, то ходом річей всі функції верховної влади перейшли на нього і на раду міністрів. Коли ми визнаємо Українську Державу

а принаймі ми то — Українці мусіли б), то тим самим ми визнаємо і верховну владу в особі С. В. Петлюри — а тим самим і право її (а також і обовязок) заключати міжнародні договори. Противний, або відворотний хід думох приведе до невизнання Української Держави, до чого автори „протесту" і їх оборонець очевидно схиляються.

Про характер галицько-українських відносин можна б було сподіватись з боку галицького опонента більше детальних пояснень. Але, на жаль, опонент мій обмежився тілько передачею моєї ж характеристики тих затруднень для української влади, до яких приводить неясність галицько-українських відносин, вказівок на моє неуцтво в правничих справах і з а п е в н е н н я в тому, що „протест" дійсно міг арґументувати з становища з'єдинення і становища окремішности. Я підкреслюю „запевнення", бо подана опонентом спроба кваліфікувати ці відношення, як „стипуляцію", навряд чи може зменшити абсурдність діаметрально протилежних засад, присутність яких опонент неґує в „протесті" і твердить, що вони істнують тілько в моїй голові. Так, серед відомих навіть неправникам форм з'єднення, як то: інкорпорація, автономія, персональна і реальна унія, федерація, конфедерація, — „стипуляції" нема. Шановні читачі і я з ними дуже вдячні моєму опонентові з те, що він ввів в оборот при освітленню галицько-українських відносин поняття — стипуляції. Але по суті і стипуляція передбачає двох або кількох усталених контраґентів, або в даному разі дві цілком унормовані і уконституовані держави, чого в дійсности нема. А коли б ми хотіли довідатися більше про зміст цієї галицько-української стипуляції, то наш опонент нічого не пояснює.

Пояснення надійшло до нас з другого джерела. В інтервю з представником американської „С в о б о д и" п. др. Л. Ц е г е л ь с ь к и й сказав: „Галичина злучилась з Великою Україною в одну державну унію на федеративній засаді, одначе як раз на підставі тої умови (3/XII 1918. і 3/I 1919.) Галичина остала окремим стейтом з власним соймом (Нац. Радою), з власним правительством і президентом, з власною армією і власним заграничним заступництвом".*) Др. Л. Цегельський висловлює погляд, „що ані ген. Петлюра, ані взагалі правительство Великої України є не компетентні (управнені) заявляти що небудь в справі території Зах. Укр. Нар. Республики, т. є. в справі Галичини", і гадає, що в справі україно-польських договорів галицькі землі полишені „власній долі, а також і їх власній волі. Значить, ті землі, отже і Галичина, самі за себе говорять".

Ніякого „криминалу" в акції української влади п. др. Цегельський не находить і очевидно „зречення" Східної Галичини розуміє як одмовлення українського правительства, що небудь рішати про ту область, яка до компетенції влади Великої України не належить. Також в інтервю дра Цегельського, теж не останнього правника і члена Укр. Нац. Ради, немає ні „стипуляції" ні „сфіналізування", які потрібні були моєму опонентові мабуть для того, проба зайвий раз попишатись чеснотами П'ємонту, а особливо його правників, і a contrario — мати право на основі „стипуляції" кинуть кілька дотепів про Велику Україну і її „траґічні своїм комізмом закони".

Бо при тому тлумаченню україно-галицьких державних відносин, як ті уступи „протесту", де говориться про окремішність Галичини, а до того уступи інтервю Л. Цегельського про окремішність армії і заграничного представництва, — немає місця дискусії про права верховної влади України під тим кутом, що вона „не мала права в з а г а л і з а к л ю ч у в а т и я к и х н е б у д ь м і ж д е р ж а в н и х п о л і т и ч н и х д о г о в о р і в, а з'окрема так в а ж н о г о д о г о в о р у, як договір 22 квітня" („протест"), а особливо немає місця сльозам (шан. зецеру! не наберіть „словам"!) ізза „н а с и л ь н о г о в і д р и в а н н я з української національної території — східної Галичини, як области найсвідомішої, на котрій населення українське найбільше розвинене, яка була і є П'ємонтом української національної ідеї і державної думки та огнищем" і т. д. Що має до діла

---

*) Інтервю передруковано у „В о л і" 1920 р. т. II. ч. 10 од 25/VI і могло навіть бути відомим мому опонентові з текста „С в о б о д и", тоді, коли він писав критику на мою статтю. Ф. С.

„окремий стейт“*) з правами верховної влади Великої України і яке тут відривання?

Отож проти неясности і баламутности була звернена моя критика „протеста“, бо мені було ясно, ї опонент мого переконання не змінив, що арґумент про зєдинення і відповідні договори виставляються тільки тоді, коли Галичанам, а в даннім разі тим членам Національної Ради, які заявилися за „протестом“, хочеться принизити і зневажити національну владу на Наддніпрянській Україні, а коли їм цього не треба, вони любісінько роблять і говорять незалежно од Великої України, начебто її і нема. Я нічого не маю проти цього останнього, а за те зо всією рішучістю заявляюся проти першого, що і було причиною моєї критики „протесту“.

Де кілька слів про галицьку армію. В своїм розгляді „протесту“ я відріжняв політику од армії і ні словом не обізвався неґативно про армію, вважаючи, що армія в цілості не одповідає за політику уряду і свого вищого командування. Ви закидаєте мені, що в договорі з Денікіним „політичних питань відносно взаїмних відношень галицького правительства до правительства добровольчеської армії, як також відносно майбутньої долі Галичини не розбирається, а лишається до рішення політичних переговорів“ і т. д. (з текста „договору“). Ваш закид вважаю не річевим, а формальним, і то через те, що 1. в цьому ж самому тексті узгляднені „політичні питання“, яки мали вирішитися пізніще в окремих переговорах; 2. що військові представники „говорили про це („національно-політичні зобовязання“ і „з'осібна злука з Росією“) у переговорах“, як Ви самі стверджуєте трохи далі. — Для мене неважні були деталі, а константування сепаратности галицької політики на Вкраїні, чого Ви своїми формальними увагами не спростували. „Трагічні обставини, в яких знаходилась армія“ — розумію; „в зраді“ не обвинувачував в своїй статті і не вжив цього слова і вважаю, що це слово в приложенню до галицької армії значно частіше і охітніше вживається Галичанами, ніж Наддніпрянцями. Історія справу розгляне і определить, чи вимагали обставини і хто водив галицьку армію в стани ворогів Української Республики і її відродження. А те, що Ви говорете... „знов ми, коли б були хотіли „зраджувати“ Придніпрянщину, то могли б це зробити ще на 3. місяці перед катастрофою і в повнім супокою. Бо реальну силу представляла тільки наша армія!...“ то саме припущення такої можливости і такого хотіння, навіть як арґументу дискусійного, лишаю Вашій, пане опоненте, національній честі, або.... редакційній здібності Вашого редактора.

Тепер кілька слів про „дидактичну сторону“ моєї статті. Маю в цьому нарешті „сатисфакцію“, бо хоч раз мій противник не зрозумів, а до цього все був я, що нічого не розумів, не знав, а так собі... клеветав. Справа про дисціпліну. Запевняю Вас, пане опоненте, що під „дисціпліною“ я не розумів дисціпліни „Молочарської спілки“, Дністра“, „Парляменту“ і инших поважних врешті інституцій, а говорів і писав про „ідею найвищої національної дисціпліни, яка потрібує дійсного і повного обєднання національних сил для збудування української держави“. Що ж до спеціяльно галицької дисціпліни, то я всеж таки з резервою поставився би до Вашого твердження, що на Наддніпрянській Україні — „партійні батерії“, а в Галичині „бодай тіні чогось подібного“. Напр. Ви згадуєте про лідера радікальної партії дра Макуха, а де же другі лідери? Що вони думають і чи в один ґуж тягнуть? А скілько напрямків і орієнтацій у галицьких с-деків? Тай у націон.-демократ. партії, коли пошукати, то можна знайти що найменше два напрями. Та не про цю дисціпліну йде річ, а про вищу національну, яка потрібує определіння льокальних і партійних інтересів, але й підчинення їх одній вищій цілі. Такої дисціпліни ми ще не маємо. Така дисціпліна утворюється не теорією, а суворою практикою життя. Треба ще нам пережити не одну і не дві, а може десять і двадцять чужоземних навал і то з усіх боків од близьких і далеких сусідів і на всі наші території,

---

*) Здається і в американській федерації „окремий стейт“ не має власної армії і власного заграничного представництва. (Прим. корек).

щоби викувалась у нас така національна дисціпліна. Український народ на Наддніпрянщині колись багато терпів од Поляків, але раз трухнув так, що завалив Польську Державу, але попав у нову неволю, бо не вмів цієї дисціпліни. Тепер знову жорстока практика історичного життя, на якій він учиться цій дисціпліні, а з'окрема — шанувати вагу власної самостійности державної, проти якої (самостійної державности), до речі, Ви „можете багато дискутувати“, як самі пишете.

Я погодився-б з Вами, „що акту повного визволення не доконають ці провідники, які ним тепер кермують“, але не через те, що вони „здебільшого злобний боляк, який затроює народній орґанізм“, як Ви чемно і по европейськи висловлюєтесь і про багатьох світлих діячів нашого національного відродження (да буде це Вам відомо!), а через те, що державну справу ратують одиниці, а тисячі і десятки тисяч із закутків із темряви, без слави, чести і без імени, живцем ховають цю справу та й ногами прибивають та ще й жалібної співають, що вони віри в відродження України не втеряли...

До проявів такої діяльности деструктивних і недисціплінованих темних елементів нашого національного досвітку належить в значній мірі і Ваше письмо, пане опоненте. Я не кажу належите Ви, бо Ви — анонім.

Що-ж до Галичини, то очевидно, що вона як йшла своїм шляхом, так і буде йти. І що вона зробить на своїм власнім шляху, те буде і на користь загальнонаціональній справі. Тільки треба, щоби політичні шляхи Галичини не перетинали шляхів Наддніпрянської України. Отце тільки й мав я сказати, а що мій опонент приписує мені поради Галичанам погодитись з своєю судьбою, не дразнити Поляків, а дати людей, військо, — це єсть вигадки мого опонента. Я вважаю, що такого пожертвування не можна жадати, навіть говорити про нього не годиться.

Єдиний мінімум, що вправі Наддніпрянська Україна жадати од свого дисціплінованого П'ємонту — це ясне определіння відносин до Наддніпрянської України і при тому так, що-б не піти перехресними стежками.

Одповіді на ці основні питання нашого відродження мій опонент не дав, крім стипуляції, тому його критику, на жаль, приходиться вважати що найменше зайвою.

Віденъ, 4. липня 1920.

Орест Даскалюк.

Огляд соціяльно-економічного життя.

Зріст державних дефіцітів; деякі з яскравіших державних боргів; міжнародні санаційні конференції; установлення німецької відшкодовної суми; застій в збутах товару; продукційні крахи; ґроза занепаду індустрійної чинности й безробіття; навязання торговельних взаїмин з Сов. Росією.

Загальна европейська фінансово-економічна сітуація являється зараз продовженням тих хаотичних відносин, які повстали в наслідок цількової розстрою старої Европи. Вже самі бюджети головніших держав свідчать про ті летальні хвороби, які зараз накинулися на державні організми. Сам факт, що в Франції припадає на особу, як пайка державного довгу величезна квота 5000 золотих франків, в Анґлії 4300 зол. фр., в Бельґії 2600 зол. фр., в Італії 2300 зол. фр., в Німеччині мабуть (по установленню воєнного відшкодовання) 7000—9000 зол. марок — представляє таку картину трагічного поневолення Европи, що всяка надія на нормальне виздоровіння її мимохіть зникає.

Обрахунки міністрів фінансів в всіх державах відзначаються оперованням мілярдових цифр такої висоти, що звичайний горожанин не приймає їх инше, як тільки вухом. Загальний довг Франції до кінця 1919 р. виносив прим. 207 міліярдів франків, загальний довг Німеччини з початком ц. р. 213 міліярдів марок, а виноситиме з кінцем р. 1920 поверх 265 міліярдів марок. Коли дочислити до

цеї суми намічені Антантою трібути хочби тільки в висоті 100 міліярдів, марок, так загальний довг складається на звиш 365 міліярдів марок. — себто він перевишає о яких 50 міліярдів загальне національне майно Німеччини (обраховане по довоєнним статистикам). В практиці це, очевидно, виходить на нонсенс, бо це означалоб, що коли довжники захопилиб навіть все рухоме й нерухоме, державне й приватне майно Німеччини, осталисяб вони незадовлені й понеслиб втрати яких 50 міліярдів. Очевидно, такі розрахунки мають тільки релятивну вартість, — оминувши вже те, що ціни тепер й перед війною значно діферують і що обрахувати зараз скількість і вартість національного майна майже неможливо. Та цей примір тільки мав служити як доказ того скаженого виру цифр, який тепер опанував серед держав Европи.

Узрівши безвихідність індівідуальної санації, зрозумівши, що між всіма державами Европи, переможними й переможеними, істнують природні звязки, — головні уряди Антанти вхопилися міжнародних средств орґанізованої коопераційної санації. В цю пору йдуть живі приготовання, склеїти інтернаціональні конференції, до яких покликані будуть мабуть і переможені держави, щоби установити інтернаціональні способи лічби. В Брукселі і в Спа відбудуться головні наради. В останних часах все яскравіше пробивається на верх думка, що головним завданням цих конференцій повинна бути ревізія нежиттєздатних точок Версальского й Сан-Жерменського мира і остаточна провірка всіх зобовязань, накинутих побідженим державам без огляду на їх фінансово-економічну спроможність. Зосібна вимагає „проблєма німецького відшкодовання“ уваги не тільки держав Антанти, а й всеї Европи, бо на неї поставлена ціла сістема санаційних замірів.

Установлення німецької відшкодовної суми мало після договору наступити в травні 1921 р. Вже в договірнім трактаті було однак призначено, що Німеччина по ратіфікації мира мала емітувати 20 міліярдів золотих марок для сплати Антанті ще перед 1. травнем 1921 р., при чім однак сплати в реаліях і в майні повинні бути втягнуті в суми 20 міліярдів. Тепер Антанта змінила свої домагання, старіючися зафіксувати негайно свої претенсії до Німеччини, щоби позисканням позитивних цифр і реальних німецьких зобовязань залатати свої дефіціти. Особливо Франція напирає на назначення німецьких повинностей, бо вона сама не в силі урівноважити свій бюджет і тихцем вже вставила в свої біжучі доходи суму 6 міліярдів фр. з німецького „репараційного фонду“. Німецький уряд покищо тримається в резерві. Ще перед закінченням Парижських переговорів Німеччина предложила була з свойого боку суму 100 міліярдів марок. Та обставини тепер значно погіршились, богато джерел засипано і тодішнє предложення стало безпредметовим. Сам Льойд Джордж оцінює спроможність Німеччини на не більше як 50 міліярдів марок.

Справа установлення суми відшкодовання утруднена й тому, бо Німеччина викладає мирові умови в тім напрямі, що вона зобовязана заплатити тільки шкоди приватного населення, а не кошти державні на ведення війни. Франція тому старається зафіксувати ґенеральну суму, щоби уникнути обраховання дійсних шкод і вимусити від Німеччини під покришкою „репараційних відшкодовань“ сплату й частини своїх воєнних коштів. В відомій брошури Keynes'a, який належав до анґлійської мирової конференції, однак згодом виступив з неї, щоби тим запротестувати проти безглуздя Парижських мирів, обраховані всі шкоди, які Франція понесла воєнними подіями, на 7—100 міліярдів марок. Та Франція хоче явно знищення Німеччини і тому вона напірає на безглузде підшрибовання відшкодованої суми, — через що, природно, й всі майбутні „інтернаціональні“ конференції закінчаться новим обявленням ненависти й помсти серед головних европейських держав. Цікавий є ще проєкт, зреалізувати на конто Німеччини й під ґварантованим німецьким акцептом міжнародню позику, яка малаб бути редісконтована в дужих на капітал краях і в Америці і яка служилаб майже в цілости зісуненню німецьких зобовязань супроти Антанти. Німеччина розуміється не має того інтересу на цьому проєкті, що Антанта; та вона готова під деякими умовинами приняти це предложення, як що одна частина міжнародньої позики буде зоставлена до діспозиції її.

Справа міжевропейської санації знайшла всюди широкий відгук і опановує зараз уми всіх економістів, яким лежить на серцю уздоровіння господарського життя. Наслідки напружених господарських відносин даються всюди завважити, по части в формах, які неначеб противорічили звичайно відомим обставинам. Одним таким явищем являється зараз застій продукції через припинення збуту. Цеж ясно, що величезний брак товарів а з тим і загальне запотрібовання за останні місяці не зменшилося, а навпаки сильно зросло. Коли помимо того збут майже в всіх краях значно підупав, так це свідчить про крайне зубожіння широких мас населення і занепад купочної спроможности, якому не в силі запобігти ні підвишення заробітків, ні районовання харчових і сировинних засобів, ні всі инші штучні установи, які всюди на деннім порядку: Цей гострий зворот в господарському русі, який в деяких галузях промислу довів до цілковитого припинення продукції, дає европейському господарству зараз найвиразнішу закраску. Безумовно винно тут і переформсовання конюктури. Посідачі, продуценти й розпроджаники товарів склалися в одну спілку, щоби використати конюнктуру „голоду за товаром". Вони почасти накопичили склади, сподіючись штучно пігнати ціни в гору і створити форсований попит, задоволення якого принеслоб їм максімальні зиски. При тих обставинах, які недавно створилися були ізза подібних спекуляцій, можна було вирахувати катастрофу, котра й дійсно посітила саме великі індустрії в Европі і ще більше в Америці. Відомий тут передусім крах бавовняний в Америці, крах вовни і міди в Анґлії, шкіри й инших сировин на світових ринках. Потерпіли на цьому перш усього добре сітуовані краї, які і понесли міліонові втрати. Вслід за чим пішла редукція цін головніших сировин, а з тим й деяких товарів, — помимо того, що ця редукція не мала підстави в загальних моментах продукційного процесу; бо ані кошти продукції не понизились, ані заробітки, ані гріш не набув на вартості. Консумуюче населення схопило всюди ці прояви краху в свій спосіб: воно підняло зі всього тільки упадок цін і почало, несвідомо майже орґанізуючись, загальний наступ проти дорожнечі. Так прийшло в Німеччині, Австрії, Італії і в богатьох инших державах до крівавих сутичок між консументами а продажниками, які зараз ще не закінчені і мабуть потягнуть за собою й політичні наслідки.

Розуміється, що демонстраціями й проливом крови не дасться запобігти природному розвитку господарського життя. Тому й теперішнє пониження цін не можна вважати трівким явищем так довго, поки не зміняться основні підклади продукції. Що розвиток продукції однак під теперішними умовинами має слабі вигляди, про це свідчать цифри індустрійних білянсів так в побідних, як в побіджених державах. Головна причина лежить по зізнаннях анґлійської торговельної і промислової палати в високих платнях робітникам, в скороченім дні праці і в загальнім нехіттю до роботи. Ці причини створили в Німеччині закриття кількох великих заводів шкіряної і текстільної індустрії, через що тисячі робітників опинилися без роботи. Ці самі причини мабуть відібються неґативно й на продукції инших промислових галузів, а німецькі урядові кола вже тепер глядіють за відпірними средствами, щоби відсунути дальші катастрофи. При останніх нарадах Reichswirtschaftsamt'у займала справа застою продукційности головну часть діскусії. З поміж пропозиції, пороблених ріжними членами-фаховцями, падуть в око головно дві: 1) Переґруповання робітників, себто розміщення їх по одиноким галузям індустрії після запотрібовання, — на підставі певної, урядом контрольованої сістеми, і 2) державне заопікування ослаблених заводів в той спосіб, що заводи дістають замовлення з боку уряду, при чім готові вироби оплачуються після самокоштів, значить без всякого зиску для індустрійців, яким тільки ґварантується продовження чинности їхних заводів. Головним моментом цеї пропозіції є далі, що квоти запомог для безробітних, припадаючі на робітників таких заводів, утриманих замовленням держави, уряд складає в окремі фонди, які служити мають на покриття рисків, випливаючих з державних замовлень. Міністерство Державного Господарства практично випробовує цей проєкт в індустрії обувя, яка зараз найбільш терпить в Німеччині під застоєм збуту. Які висліди з цього будуть, а головно, скільки доложить Держава з своєї скарбниці на управильнення продукції цеї ґалузі, покаже будучність.

Економічна індівідуалізація, відокремлення поодиноких держав од світового економічного обороту показалися шкідливими експеріментами так для самих держав, як і для загалу держав. Цей старий мотив про спільність економічних інтересів прийшов знова до чести в випадку Росії, яка зручно зуміла використати західньо-европейську безпорядність і тепер виступає на арену як свіжий господарский партнер. Поодинокі фази переговорів большевицьких висланців з представниками антантських держав відомі. Тут інтересує тільки факт, що вже перед закінченням цих довгомовних пертрактацій фактично торгівля Европи з Сов. Росією в повнім розгарі. Читачі „Економічної хронікі“ пригадують собі нотатки про заключення міліонових товарообмінних і чисто купецьких трансакцій зі скандінавськими краями. Розвиток дійсної торгівлі з Сов. Росією випливає наочно з статистичних даних імпорту й експорту, переходячих Ревельску гавань. В Ревелі відбуваються що дня наради російських, шведських, англійських, німецьких і т. д. представників промислу і торговлі, які кінчаються заключенням міліонових договорів. Таким чином практичні купці не ждали вирішення „прінціпіяльного становища“ своїх урядів зглядом Росії, а хопилися звичайних купецьких средств. Та ще виходить на старий „капіталістичний“ спосіб торгівлі, який отже знова зачинає опановати й „комуністичну пракраїну“. Чи вивіз золота в закрай „знищить російські решти капіталізму“, не знати. За те видно, що перетворення фантастичних большевицьких засад в старі традіційні формули поступає доволі живо, і не треба буде дивуватись, коли через ніч з комуністичної зродиться капіталістична Росія зі всіми давнішими примхами.

Андрій Чекановський.

Огляд міжнародньої політики.

Про три хаоси. — Про „Дунайську Антанту“ слів кілька. — Про те, як замотується клубок цеї „Антанти“, слів кільканайцять. — Де єсть „Heinzenland“ і яке він має значіння і яке може мати? — Чому Німеччина заінтересована в тім, щоб Мадяри знов мали Словаччину? — Що є і що може бути на схід від лінії Одерберг-Фюма? — Чому Прага і Відень не повинні входити в федерацію з Будапештом? — Як називається середноевропейське яблоко незгоди? — Як і чому бояться Німці Габсбурґів? — Під якими умовами дивилисяб вони спокійно на „східний хаос“ під скиптром Габсбурґів? — Наука для нас Українців. — Німецький державний муж про большевицький абсолютизм. — Що романтик Лєнін робить на престолі цезарів? — „Я гарна і це мій гріх, мій злочин...“ — Пророцтва монаха. — Чим Вірменія лучше стоїть від України? — Перебули ми Хмельниччину, перебудемо й Темниччину. — Про дуже скучні справи слів кілька.

Про три хаоси напишемо цим разом терпливому читачеві. І оправдуємо це тим, що тепер все хаотичне — і може бути ще гірше хаотичне.

Часопис „Information für Zeitungen, Gesandschaften, Konsulate, Politiker u. Finanziers“ („Інформація для часописів, посольств, консульств, політиків і фінансістів“) принесла інтересні виводи про „Entente Danubienne“ (Дунайську Антанту). Це гасло в такій формі укував недавно один з професорів парижської Сарбонни. Зміст виводів „Information“ такий: Гасло габсбурґів „indivisibiliter ac inseparabiliter“ що до країв, які підлягали їх скиптрові, відповідає твердій конечности: бо сама природа сотворила для тих країв міцний звязок, який являється Дунай. На тім воднім шляху всі нові держави, які повстали з розбитої Австро-

Угорщини, мусять знов знайтися вкупі, щоб навязати торговельні взаємини і в той спосіб віддавати собі услуги, без яких обійтися не можуть. Зразу будуть заключені конвенції залізничі, транспортові, почтові і т. и. без політичних цілей на зразок міжнародніх порозумінь берненських і брюссельських, до чого приступлять також Румунія й Баварія, бо і їх вяже Дунай між собою. А що найважніща „життєва жила“, найсильніща єдність це — звязок транспорту, отож наслідки легко предвидіти.

В самім центрі території, які перепливає Дунай, знаходиться Угорщина. Через те роль цеї країни мусить бути більша, чим це належалосяб їй по її величині і скількости населення. Цим проблємом займається д̂р А. Поллєр у тижневику „Deutsche Stimmen“ (орґан для німецької політики, культури й господарства). А що угорський проблєм може легко стати тою бочкою пороху, яка скорше або пізніще вибухне й спричинить нову суматоху, — отож стоїть придивитися нюянсам цього проблєму. „Австрійський канцлєр Реннер сказав співробітникові будапештенського „Аз Ест'у“ таке, що викликало негодування головного орґану віденських клєрикалів („Reichspost“). Річ в тім: Реннер говорив про те, що Австрія домагається від Угорщини західної области (т. зв. „Heinzenland'у“), де багато німецького населення. Тимчасом цего домагається від Угорщини не Австрія, тільки Антанта, в дійсности „Гейценлянд“ це „данайський дар“ Антанти для Австрії. Так думає „Reichspost“ (а з нею й „N. Fr. Presse“). В дійсности — пише Поллєр — бажання Австрії сходяться в цім випадку з волею Антанти. Австрійські ж клєрикали не хочуть для Австрії „Гейценлянд'у, бо потребують його як лучника при Угорщині для своїх цілей.

Коли глибше вглянути в суть цего малого проблєму, то ясним покажеться, що для Австрії немає рації домагатися цеї теріторії ні в імя Антанти, ні на основі власних бажань, — тільки в імя на випадок свого злиття з великою Німеччиною. Бо коли цего не булоб, то справа „Гейценлянд'у“ упаде до справ малого значіння з тої простої причини, що тоді скорше чи пізніще прийде до нового звязку між давними краями Австро-Угорщини. А тоді розпреділення формальних границь між поодинокими областями не матиме інакшого значіння, як витягання Німців з хаосу східних народів. Таким чином західно-угорський проблєм це не проблєм австрійський, тільки загально-німецький. Бо тільки велика Німеччина може дати Угорщині таку рекомпензату, що вона не відчувалаб утрати тої землі. Зовсім подібно мається діло з деякими частинами Тиролю, які Італія малаб інтерес відступити великій Німеччині, але не малаб жадного інтересу відступати що не будь малій Австрії.

Угорщина без підпертя з боку Великої Німеччини не може тривало удержатися: її роздавлять сусідні народи. А з другого боку Німеччина має інтерес в тім, щоб Угорщині знов припала Словаччина. Чому? Бо центр дунайських теріторій бувби тоді получений з її Шлеськом безпосередно. Під умовою, що німецька Австрія буде цілковито злита з Німеччиною може Німеччина підпирати Будапешт не тільки як центр будучої „Дунайської Антанти“, але навіть як столицю — Габсбурґів, влада яких розтягаласяб і на инші збалканізовані тепер народи, що живуть на схід від лінії Одерберґ-Фюма. Та сама умова має значіння також у відношенню Німеччини до Італії й Чехії. Будуча незалежність Чехії можлива тільки при порозумінню її з Німеччиною, на що вказує вже ґеоґрафічне становище Чехії. Коротко кажучи: лінія Одерберґ-Фюма ділилаб сферу інтересів. Народи, що живуть на схід від цеї лінії, можуть лучше розвиватися в звязку між собою, чим у відокремленню. Але для сотворення такого звязку треба вибрати міцний осередок. А до цего столиця Мадярів, які мають вироблену сильну „волю правління“, надається більше, чим столиця слабовитої Австрії.

Нерозумно булоб, вертати до давного звязку, в який крім Угорщини входилаб німецька Австрія й Чехія Бо тоді ті три народи тільки з'уживалиб марно свої сили на взаїмну боротьбу о першенство і провід в тій федерації. Німці малиб оправдану претензію на це ізза своєї найбільш зрілої культури, Чехи й Мадяри ізза свого міцного національного почуття, Мадяри ще крім того ізза своїх дипльоматичних здібностей. Але жаден з тих народів не мігби взяти трівкої пе-

реваги над двома другими, так що будучий володар тої федерації не знавби, де будувати фундамент і центр могутности своеї династії. При вилученню з цеї комбінації австрійських Німців і Чехів остануть Мадяри на тім становищі — так ізза свого ґеоґрафічного положення, як ізза свого політичного вироблення як пануюча нація. Розуміеться, коли приймемо, що цей хаос східних народів (на схід від згаданої лінії) взагалі можна з'орґанізувати в якусь федерацію, — то цеї штуки ще найскорше моглиб доконати Мадяри. Чи це їм дійсно удалосяб, о це Німців голова не болить. Про цю комбінацію говориться тільки на випадок, якби неправдоподібне здійснилося.

Але й тоді Угорщина мусілаб оставати в трівкім порозумінню з Німеччиною. Бо в хвилі, як це порозуміння між ними розбилосяб, — Угорщина булаб роздавлена тими державами, з якими звязаласяб. Значить: будучий володар Угорщини не зможе вести протинімецького курсу. Все це під умовою, щоб у руках того будучого володаря Угорщини не знаходилося „яблоко незгоди" між ним і Німеччиною. А цим яблоком незгоди булаб напевно німецька Австрія. І тому вона мусить злитися з Німеччиною.

Теоретично можна собі уявити, що „Дунайська Федерація", моглаб істнувати також під скиптром иншої династії, не доконче Габсбурґів, або навіть як федерація республик з союзним президентом на чолі. Одначе в практиці це трудніща справа. Бо ні инша династія, яка не має традиційного коріння в тих краях, ні президент, який бувби „дідично обтяжений" таким „гріхом", як приналежність до одного з народів, — не малиб такого авторитету, як династія, котра сотки літ правила в тих землях і між ріжними народами, що часто в боротьбі з собою, уважалася до певної міри невтральною.

Одначе Німеччину інтересує в цім проблємі не позитивній його бік, тільки чисто неґативний: чи на випадок, якби така комбінація була можлива й наступила, — Німеччина малаб їй кидати колоди під ноги? Отож з загальнонімецького становища можнаб на це питання відповісти: ні — під умовою, що німецька Австрія булаб вилучена з цеї комбінації й приділена до Великої Німеччини. Бо тоді наступилоб успокоєння ріжних підземних сил, що инакше моглиб вибухати. Бо тоді булаб заспокоєна честолюбивість старого роду. Бо тоді зібрання півкультурних держав Сходу під одну порядкуючу руку булоб в інтересі мира цілої Европи: від лінії Одерберґ-Фюма аж по Чорне море є що до поладнання — дійсно історичні місії, які можуть одушевити навіть Габсбурґа.

В той спосіб щезби також старий конфлікт Габсбурґів з Німецькою Державою. Вправді тоді Габсбурґи втратилиб останки німецької землі, одначе вже зналиб, на чім стоять: їх посілости булиб більше „гомоґенні" і малиб можність широкої рекомпензати за понесену втрату.

Ми — пише дальше Поллєр — можемо так ясно говорити про ці питання, бо нас ніхто не підозріває, що ми приятелі Габсбурґів або що бажаємо собі їх повороту в якій небудь державі. Але що Угорщина все більше бере монархістичний курс, а люде, які чують, як справа росте, кажуть, що англійська кандидатура на угорський престол вже понехана, — отож оглядаємо всякі можливости, шоб ніщо не заскочило нас неприготованими. Кажуть, що б. австро-угорський цісар Карло радо побачивби свого первородного сина на престолі в Будапешті а другого у Відні, тай за цего другого на тім місци — кажуть — він згодивсяб на прилучення Австрії до Німеччини. Додайте до того прихильні Віттельсбахам (бувші володарі баварські) струї в Баварії, а маєте леґіон нових комбінацій. І ще треба взяти під увагу, що католицькі монархісти Німеччини бажають собі, щоб уже ніколи більше не повстало цісарство на північнонімецькій землі (бо там воно булоб знов протестантське). Ми думаємо — пише Поллєр — що всі ці династичні питання тільки в найвищі мірі загрожують єдність Німеччини. Хоч прінціпіяльно ми не вороги монархізму, але під цей мент уважаємо, що республика ще найскорше моглаб запобічи небезпеці. Та якби не розвинулися ці проблєми, — одно ясне: що Німці під жадними умовами не сміють приняти Габсбурґа в звязок своїх князів. Перша річ: уважати на те, щоб який Габсбурґ не перешкодив нам, Німцям, в з'єдиненню. Коли це буде забезпечене, тоді на иншу роботу Габсбурґів можемо дивитися холодними очима.

Такі будь що будь інтересні виводи помістив орґан, якого ціль, пропаґувати з'єдинення всіх земель німецького народу. Вони інтересні політично не так своїми комбінаціями (бо з них може щось вийти або й нічо не вийти), — як своїм тоном. Так пише член побитого народу. То раз. А два: як він пише про „хаос східних народів“, який для нього починається вже на лінії Одерберґ-Фюма. Не входимо в те, чи й оскільки має він рацію в цій справі хаосу. Кождий читач сам бачить і знає, як мається річ. Для нас важна тільки наука з того. А її знайде читач у споминах Люндендорфа. Як відомо, Французи писали про Німців меньше-більше подібним тоном, як писана зрецензована стаття про „східний хаос“. А Люндендорф признає, що Німці дійсно стоять політично нижче від Французів, бо не виробили в масі свого народу такого національного почуття, яке виплекали Французи. І в тім наука для нас.

Та від нашого „сходу“ є ще гірший схід. Гірший він тим від нашого, що досі свідомо поборював (а бодай довгий час поборював) національне освідомлення, то значить: поборював те, по чім західні народи оціннюють себе. Ось дещо з цего дальшого сходу:

Б. міністр скарбу німецької держави Ґеорґ Готгейн оповістив статтю про прінціп абсолютизму у большевиків. В ній м. и. пише: Це часта поява, що революції кінчаться абсолютизмом одиниць. Наступає це тим скорше, чим народ менше політично вироблений. Отож не треба дивуватися, що диктатура пролєтаріяту в Росії доволі скоро перейшла в диктатуру Лєніна (і Троцького — Ред.) Бо це взагалі сумнівна річ, чи радянська влада може інакше скінчитися, як диктатурою кількох або одного. Цікаво оправдує Лєнін свою владу перед народом. На третім всеросійськім господарськім конґресі сказав він таке: „Відбудова йде так, що виходимо від припадкових колєґій і через них ідемо до влади одиниць як одиноко можливого систему праці. Скрізь бачимо малу частину свідомих клясово пролетарів, більшу часть слабо розвиненого робітництва й велику масу селянства, яке має нахил до свобідної торговлі й спекуляції, що меншевики, с. р. і безпартійні називають „свободою“, а ми спадщиною капіталізму.

Виразніще — пише Ґотґейн — ще ніхто не сказав, як „великій масі“ народа накидається противний їй господарський систем. Лєнін говорить про це виразно.

„В армії — каже він дальше — управа колєґіяльна вже також уступила перед одиничною в $50^0/_0$ досі. Колєґіяльна управа в найлучшім разі це марнування сил, яке не дає потрібного забезпечення“ . . .

Супроти того, говорить Лєнін, мусимо безоглядно перевести в життя новий систем. Виїмків не допустимо.

Значить: змілітаризування праці, заборона страйків, знесення 8-годинного дня праці і т. д. Страйкуючих розстрілюється вже по 24 годинах страйку. Але цего систему годі приноровити до селянства, яке поділилося великою посілістю й перейшло скрізь до дрібної господарки „міру“, — пише Ґотґейн. „Якже невинним і свобідним виглядає абсолютизм пруського короля Фридріха Вільгельма I супроти абсолютизму Лєніна. Та фанатики ідеї нічого не навчилися з невдач своїх попередників. Вони все консеквентніще переводять свій систем“. Лєнін бачить, до чого революція довела Росію. Але думає, що — клин треба вибивати ще грубшим клином.

Тимчасом навіть в Прусії працювали мало за абсолютизму. Пруській народ взявся до праці щойно тоді, коли йому дали самоуправу. Англія, яка вже в 17 ст. мала найбільшу свободу, допровадила до такого розвитку, якого їй не могли дати навіть дуже добрі, але абсолютистичні монархи.

Лєнін це романтик на престолі цезарів — кінчить Ґотґейн і предсказує Росії, що вона скорше освободиться від нього, чим загально думають.

Хоч у який страшний хаос кинула революція краї бувшої Росії, — то є ще страшніщий хаос, що лежить уже в крови й традиції, довгій, — тисячеліттями тріваючій традиції. Ось картинка з цего хаосу:

У Венеції, чудовій, мармуровій в світі, одинокій є собі вірменський монастир — з вірменськими монахами, з каплицями, з перехресними коридорами,

з рефектаром, з бібліотеками, з гарно розмальованими кодексами і навіть з огородом — оточеним филями ляґун. Вірмени це інтересний нарід. Інтересний тим, що скрізь викликають ненависть до себе. Як Жиди. Чому? Бо кажуть, що Жид обманить трьох Арійців („Гоїв"), а Грек обманить трьох Жидів, а Вірменин обманить трьох Греків! Так кажуть злобні язики. А в дійсности ненависть все і скрізь оточує розумних. Оточує їх ненависть дурнів, яких все і скрізь є більше, але які роблять гірші інтереси. Не можуть видержати конкуренції з розумними і тому ненавидять їх.

До таких зненавиджених належать і Вірмени. Цікаво довідатися про них — від них. А в тім монастирі єсть розумний монах Авкєр, що займається політичними справами свого народу. Він так інформує кореспондента Кера: В часі великої війни Турки страшно різали Вірмен. А часть німецьких мілітаристів не тільки спокійно дивилася на це, але й сама брала участь. Чому? Бо звірюка в людині будиться на війні. Цей гін ділає сильніще чим політичні мотиви. Турки жадали від „своїх" Вірмен, щоб вони збунтували російських Вірмен проти Росії. Ці відмовили. Тоді їх взято до війська — всіх без зброї. В такім стані виставляли їх на ціль ворогам. А яких не вистріляли вороги, тих вистріляли самі. Купами, як худобу.

Енвер-паша, чоловік освічений, знав, що робиться. І спокійно дивився на це.

Тепер Вірмени мають свою державу — республику. І мають мировий договір. Але мира не мають. І держава їх нещасна. Чому? Инші землі нещасні, тому, що в них не родиться, а Вірменія нещасна тому, що в ній родиться. „Я гарна і це мій гріх, мій злочин". Вірменська республика це торговельна держава. Але доступу до моря не дали їй! І ще одну дурницю зробила Антанта: не дала їй короля. „Так? Чомуж це дурниця?" Бо в Вірменії нема пересічних людей, нема народньої „маси". Там всі займаються торговлею і всі розумні. А такі не можуть стерпіти влади рівних собі. Перед монархом схилилиб голову. Але перед монархом з чужого королівського роду. Бо в нім не бачилиб конкурента. А так шкода всіх добрих умов, які має ця держава!

Англія, яка осягнула все, чого хотіла, втратить все, що осягнула і що перед війною мала — і Єгипет і Індію...

Так говорив розумний вірменський монах і дивився з вікна старого монастиря на срібно-зелені ляґуни, на світ, що такий гарний, і на людей, що такі дурні.

Прикро Вірменинові, що Вірменцям зле. А все таки їм бодай в однім лучше, чим Українцям. А в чім? От хочби в тім, що мають такий монастир за кордоном зі своїми книгами, своїми памятками і т. д. А ми?! Кілько міліонів розкидали у нас всякі „міністри", Бог знає на що (один Темницький роздав кількадесять міліонів, призначених на ліки для армії і т. д. — ріжним місіям і т. д.). А ні один не впав на помисл, купити за кордоном хоч одну камяницю для українського народа, в якій можнаб умістити ріжні культурні інституції. А таку камяницю можна було нпр. у Відні купити за 2—3 міліони. Але систем, слушно званий „Темниччиною", був у нас вже перед Темницьким, буде і по Темницькім. Та — потіха мала. Перебули ми Хмельниччину, перебудемо й Темниччину, хоч тяжко.

Тілько одно повинні ми памятати: що даремно жалуємося перед культурним світом на знущання ворогів над українським народом. Бо той культурний світ тілько таких жалів чує зі всіх боків, що він уже привик до них і не реаґує. Розуміється, треба збирати й оповіщувати всякі факти про ті знущання. Але для себе передовсім. Бо в той спосіб український нарід пізнає й запамятає собі, як треба поводитися з ворогами. Між чужинцями такі публікації потрібні тільки для філянтропів, які м о ж у т ь мати вплив, але не мусять його мати. Як колись за татарських часів, так і тепер мусить український нарід витворити сам собі самопоміч-оборону. Інакше буде зруйнований до тла. А як витворить її, то перебуде хуртовину.

До дуже скучних справ належать тепер кабінетові кризи. Скучні вони тому, бо заки вистудієш з преси, хто такі ті нові міністри ріжних держав, — уже

нема звичайно тих міністрів. Прямо — на дармо тратиш час. А які скучні бесіди виголошують ті нові міністри! Нпр. у Німеччині канцлєр Ференбах! Господи! Яка довга і як скучна його „програмова“ бесіда. Складається вона переважно з таких „блискучих думок“: „Дуже поважані Пані і Панове! Вибори в Німеччині вже скінчилися... Вони показали нам, що Німеччина перебуває — крізу... Про причини не мені говорити (Чому?). Щож? Треба державним кораблем плисти далі“... І такими загальниками „пливає“ пан канцлєр без кінця. Мабуть старий розумний Бісмарк обертається в могилі, як чує таку „бесіду“ свого наступника.

В Польщі прийшло міністерство Ґрабського, який здавна заступав думку, що Польща повинна „погодитися“ з Росією. Але ніколи не сказав, що робити Польщі, коли Росія не хоче. Як відомо, до згоди треба двох. А Росія йде тепер вперед, далеко вперед... Опір їй моглаб дати Польща тільки по згоді з Україною. А Україна може полагодитися на правду з Польщею тільки на одержанню Галичини, яка далаб їй змогу з'орґанізуватися...

УКРАЇНА

25-літний ювілей відомого українського публіціста Сергія Єфремова святкувало в Київі 23. лют. українське громадянство. Академія Наук вибрала його своїм дійсним членом. А історико-фільольогичний факультет іменував його доктором українського письменства honoris causa. Академія мистецтва іменувала його дійсним Членом Ради Мистецтва.

Евакуація східної Галичини розпочата Поляками цими днями, коли вірити большевицьким радіо.

Повстання проти Поляків в Галичині, як сповіщають большевики, удалось задушити.

„Не бивать самостійної України“ — під таким оглавом большевицький „Плакатный Вѣстник“ подає чутки про українську справу.

Частина військ Омеляновича-Павленка і Удовиченка перейшла в большевицьке запілля.

Большевицьким ґенерал-ґубернатором Галичини, як сповіщають німецькі, польські і українські часописі, буде призначено редактора „Боротьби“ Семена Вітика.

Товариство „Українських Жінок“ в Станиславові засновує з вересня с. р. дівочий інститут.

„Наше Життя“, новий український тижневик, присвячений справам культурним, політичним та суспільно-економічним — почав виходити з кінця червня на Хомщині.

Між Анґлією і Францією, як повідомляє „Ржечпосполіта“ на підставі інформації Чеш. Мін. Зак. справ Бенеша, сфери впливу на теріторії кол. Росії поділені так, що Україна відходить до Англії а балтійські держав до Франції.

В Данії між представниками російських і українських большевиків відбувся обмін думок з приводу миру між Україною і большевістією. Позаяк большевики не згодилися на повну незалежність України (вимагали економічної залежности), розмови не дали ніяких наслідків.

М. Гучков, кол. лідер октябрістів, як нас повідомляють з певних джерел, аґітує зараз за негайне визнання самостійности України.

В Бельграді заснувався гурт Росіян, що ставить собі метою, між иншим, добитись негайного визнання самостійности України від Врангеля і його закордонного представництва.

Відомий укр. діяч Е. Х. Чикаленко пребуває зараз в Карлсбаді. Здоровля його покращало.

На Хомщині польський уряд наділяє українською землею польські зайдльоністів з Мазурщини.

Ґен. Кравс, кол. командуючий укр. армією жиє зараз в с. Затишу на Херсонщині. Большевики запрошували його до своєї армії. Але Кравс відмовився.

„Дикі поля“ тілько тепер побачив на Правобережжу Львівський „Вперед“. „До решти зруйнували Правобережну Украйну, пише орґан У. С. Д. П., останні воєнні події і замінили край між Дніпром і Збручем в правдиві дикі поля. Жертвою останніх воєнних подій впала передовсім комунікація на Правобережній Украйні. Зірвано там цілу масу мостів і залізничих шин і стацийних уряджень. Динамітом висаджено в воздух великі мости на Дніпрі і Бозі і найгарніщий і найбільший на цілій Украйні залізничий дворець в Жмеринці. В цей спосіб на довгий протяг часу унеможливлено залізничу комунікацію на Правобережній Украйні. До цього зпалено багато сіл і знищено много місточок. Поруйновано цукроварні і фабрики тютюну та здемонтовано фабричні урядження. Почтовий оборот устав цілковито. Поперeривано телеґрафічні і телефонічні проводи і понищено почтові, телеґрафічні і телефонічні обстановки. Населення Правобережної Украйни є просто відтяте від всякої комунікації зі зовнішнім світом. Тепер не можна довезти на Правобережну Украйну ніяких найпотрібніщих товарів, ні ліків. Населення виставлено на всякі недостачі і воно є просто безборонне супроти шаліючих епідемій. При такому стані неможливим являється заведення, хочби злої адміністрації краю. Нема мови про шкільництво. Неможливим є друкування книжок і часописів. Одним словом ціла Правобережна Украіна представляє образ руїни і дикого краю, по якому можуть ґрасувати і ґрасують ріжні кінні у-оружені банди. Довгих літ важкої праці і великого капіталу буде треба, щоби відбудувати край і створити можливі условини життя для людей. Ціле населення Правобережної Украіни бажає мира, тілько мира“. І для цього треба було тілько рік панування п. п. Мартосів. А коли ми ще пів року перед цим про „Велику Руїну“ в тих-же словах писали, нас називати „контреволюціонерами“ тіж самі товариші з „Вперeду“.

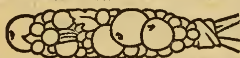

ПОЛЬЩА

Офензива большевиків проти Польщі. Большевики оповіщують світові, що розбили другу польску армію, знищили третю й захитали шесту. Особливо допомогла їм українська большевицька кавалєрія під командою Буденного. Це підстаршина („фельдфебель“) царської служби, добрий орґанізатор. Чужі кореспонденти описують докладно, я добре одягнув він свою кавалєрію в англійські одяги, здобуті на Денікіні, як наступає з нею при допомозі легких танків і т. д. Тілько з українського боку ніхто ні чичирк про цего інтересного чоловіка.

В звязку з тяжким становищем на польському фронті в **Польші утворена Рада Державної Оборони.** В склад її входять Голова Держави, Голова Сейму, премієр міністр, міністри-військовий, закордонних справ, фінансів і постачання, пять представників війська по призначенню голови Держави і десять послів сейма, по вибору остатнього. До компетенції Ради належать всі справи що до продовження і закінчення війни.

В Польщі першим професором универсітету з жінок є др. А. Рибіцько, що з дозволу уряду починає в краківському университеті лекції фільософії.

„Ржечпосполіта“ повідомляє, що відомий нам з пол.-укр. війни ґен. Івашкевич пішов до демісії.

Польща й Румунія оповістили мобілізацію річників до 35 року життя включно.

РОСІЯ

Переговори Крассіна з англійським урядом ще й досі не дали ніяких результатів. Анґлія вимагає від Москви повернення конфіскованого майна англ. громадян в Росії і ґарантій цілости анґл. товарів при доставці їх в Росію. Москва ще й досі нічого на це не відповіла.

Чічерін повідомив Швецію і Фінляндію, що Аландські острова належаться Росії. А недавно те-ж саме злявляв Красін відносно Константінополя і Галичини.

Наступ Врангеля продовжується успішно по лінії Бердянськ — Верхній Токлак — Оріхово — Плавні.

Ґучков, як доносять з Ковна, мав зібрати вже коло 60.000 війська й хоче нападати на большевицьку Росію через Литву.

Літвінов іменований російським послом в Норвеґії. М. и. його завданням буде заключити договори в справі достави норвежських оселедців в Росію.

Трьох ґенералів Врангля розстріляли большевики в Баку, а саме: Руднєва, Алієва й Ґрозного.

Японія заявила готовність визнати Сибірську Республику і Совітську Республику навіть політично. Так доносить міністер закордонних справ Сибірської Республики московському правительству.

Татарську Республику врочисто оповіщено в Казані. При тім була присутна делеґація турецьких націоналістів.

Московське правительство вислало зазив до всіх російських учених за кордоном, що-б вертали в Росію, бо треба буде орґанізувати нові соціялістичні школи.

Нові російські журнали-тижневики починають виходити в Бєлграді, Парижі, Відні і в Празі.

Курлов, кол. шеф рос. охранки, друкує в Берліні свої мемуари під оглавом — „конец русской монархіи“.

Переселенський рух в Росії прийняв загрожуючі розміри. Селяне покидають хати і землі і втікають за Волгу. Большевицький уряд видав наказ, що за аґітацію до переселення буде карати з суворістю законів революційного часу.

Про Махна большевики недавно телеґрафували, що його знищено до щенту. Зараз телеґрафують, що їм нібито вдалось тільки переловити курєрів Махна до Вранґеля.

Большевики видали відозву до чорноморської фльоти, в якій закликається персонал до найскорійшого відбудовання фльоти.

В звязку з польською офензівою большевики видали відозву проти російських ес-ерів і меньшевиків.

Міжнароднє життя

До Спа приїде Льойд Джордж в товаристві Филипа Sassen'а, секретаря парляменту Danis'а (свого першого приватного секретаря) і Kerra, свого секретаря для заграничних справ. Дальше будуть з ним: льорд Curzon, адмірал Beatty, ґенерал Wilson і банковець фінансіст John Bradburry.

Державні довги Анґлії, як оповіщують офіціяльно, виносять 7 міліярдів 881 міліонів 893.000 ф. шт. За продажу злишніх воєнних засобів одержить Анґлія 2,881.600.000 ф. шт.

Ультімат анґлійському правительству вислали ірляндські Сін-Фейни. В нім домагаються, щоб негайно опустило Ірляндію все анґлійське військо і всі анґлійські урядовці, інакше убиватимуть їх безпощадно, де їх зустрінеться.

З Єрусалиму вислано єврейський баталіон до Єрихону й над Мертве море для здавлення заворушень („Таймс“).

Німеччина мусить збанкротувати, пише „Таймс“ і доказує, що в тій державі мусить прийти до керми або радикальне правительство, і тоді Німеччина не буде в змозі платити рат, або таке сильне правительство, яке прямо заявить, що — не заплатить нічого, бо збанкротує.

В Німеччині приготовляють законопроєкт, на основі якого урядовець, що осягне 65 рік життя, мусить піти в відставку.

Нунцій монсіньоре Пачеллі, титулярний епископ Сардесу, став папським послом в Берліні.

Перського міністра заграничних справ убили в Азербейджані.

В угорськім парляменті великою більшістю голосів ухвалено завести кару буків (до 25) за підбивання цін і лихву.

Джіолітті видав розумний наказ: зменшити скількість урядців, яко мога, щоб заощадити коштів державі.

З українського життя на чужині

До нас дійшла чутка, що проф. С. Дністрянський та проф. Ст. Рудницький вибрані дійсними членами Укр. Академії Наук в Київі. Офіціяльного підтвердження свого обрання учені покищо не отримали.

Віденський W. J. пише що Капеля тежко бідує в Берліні. Члени Капелі мають німецькі візи до 20. липня. Польський уряд не дає дозволу на проїзд. Кошиць тяжко занедужав на малярію. Остатня надія на німецьких музиків і художників, що вживають заходів до підтриманя Капелі.

Виїхав на Україну з дружиною ком. мін. хліборостства Микола Ковалевський.

Виїхали до Берліна Швець і Мартос з дипльоматичною місією.

В звязку з діпльоматичними місіями Швеця і Мартоса відбулися партійні наради ес-деків в Берліні, а ес-ерів в Відні.

Загально-українське Товариство Економістів уладжує у вівторок дня 13. липня ц. р. доступний для членів і нечленів виклад п. О. Даскалюка п. н. „Раціоналізація української господарської продукції“, який відбудеться о 5-ій годині пополудни в залі: Wien VII, Mariahilferstr. 88 a, Zitahof II. Stiege, Mezzanin T. 3 і прохає на нього численно прибути.

Оголошення!

Колиб хто міг подати ближчі відомости про Тимка Башко і Прокопа Капітанець буде ласкав зголоситися по слідуючій адресі: М. Башко 222 E. 5 th. Str., Nev-York, America. —

Огляд преси

На Україні.

Під таким заголовком ми читаємо статтю Georges Beoume у I/VI числі „La Luisse“.

У цій статті автор проводить думку, що „прекрасна і богата Україна“ є дуже лакомим кусником для сусідів Ґерманії і Росії.

Зупинившися на історії України і зазначивши віроломство Московщини, автор підкреслює, що і до війни у Київі бували величезні маніфестації з гаслами „Най живе Україна“.

Цікавою є думка автора, де він, задаючи питання „що ж саме є Українці“, відповідає, що вони власне мають найбільше право називатися „рускими“.

Київ це мати городів руських; цей релігійний і промисловий центр складається з дуже ріжнородного населення. Боротьба Харковської і Полтавської ради проти Київської є форма політичного протесту більш українських рад з тим, що можно назвати денатурацією столиці з національного боку.

Далі автор приводить данні що до кількости українського народу, до багатств України хлібом, цукром, камінним вуглем, сілью і др.

„Отже нема чого дивуватися, що Московіти жадають захопити цей край, бо без нього мають лише животіти, та і Німці не можуть забути, що втеряли її. Будемо ж надіятися всім серцем, що вона зуміє силою здобути право на незалежність“. Такими словами Georges Beoume кінчає свою замітку.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 17. липня 1920. Ч. 3.

Я. Ол.

Під дванадцяту годину.

Народе мій, замучений, прибитий,
Мов паралітик той на роздорожу . . .
Твоїм будучим — душу я трівожу . . .
Франко.

Не юридичну, не політичну або дипльоматичну хочу дати статтю, чи радше перестopогу, а просто диктовану почуванням, яке у кождого з нас на глибині душі найтись мусить — та думками, які кожному з нас тиснутися у мозок, залягають душу і серце.

Що на годиннику судьби України вибє небавом дванадцята година — це по усім політичним та міжнародним відносинам під цю хвилю — ясно. Не що до судьби української нації — яко такої, яка зараз являється в протягу трьох років посуненою о десятки років вперед — а що до судьби української державности. Треба це собі самим тверезо і спокійно сказати, що ця справа далеко не представляється добре і має перед собою незвичайні труднощі. Історія — це добрий вчитель. Пригадаймо, через що у 18-му віку дійшло було до розділу Польщі, що була — як не як — через ряд столітій зорґанізованою, сильною і великою на тодішні часи державою. Причини ці легко вказати: 1) внутрішні, а саме зла державна господарка, загальна некарність, клясове поневолення, нетолєранція, завзяті партійні прямо братовбийчі борби, що обезсилить зовсім всяку державну силу; 2) зовнішні, а то політичне міжнародне положеня та відносини до сусідів, з яких особливо Росія а в другій лінії Прусія поставили собі за головну ціль — завойовання Польщі, вже в наслідок самого її ґеоґрафічного положення.

Майже усі ті причини — за виїмком клясового поневолення — можна віднести зараз до України — з тим хіба ще мінусом в додатку, що ми ще не істнували навіть яко дійсний державний твір а доперва його творимо і орґанізуємо.

Що вищезгадані внутрішні причини розкладу істнують у нас — це мусимо собі сказати просто у вічі — та нести за їх

відповідальність, тим більше, що не в силі нашій змінення причин зовнішних, а саме нашого ґеоґрафичного положення та природного богацтва, що роблять нас лакомим куском для усіх добрих сусідів — з одної сторони, та нахабности тихже сусідів, особливож історичної московської нахабности з другої сторони. Правда, що Росія зараз так обезсилена, що не може зараз в цілій своїй силі виявити цеї нахабности. Але тим більшим нашим обовязком усунути тамті инші, від нас самих залежні, внутрішні причини. Була зла, фатальна у нас господарка державна — проч з нею — безглядно, безпощадно, під цю дванадцяту годину не лічімся з ніякими особистими чи партійними взглядами, лічімося із одним лише — із загально державним інтересом.

Не було у нас карности, слухняности, правдивої дисціпліни, так у війску як у цілій державній машині, спроможімся за усяку ціну виявити їх із себе, заведемо цю карність і дисціпліну, підчинімся одному українському урядові, якийже з поміж нас самих вийшов.

Були і суть у нас спори та засліплення партійні у такому степени, що заслонюють собою цю головну, державну ціль, залишімо їх хоть на часок, хоть поки не скристалізується наша державність. — Шануючи вповні усякі щирі партійні погляди та переконання, уважаю під цю хвилю злочином спосіб думання, а що більше, і вискази, які у нас було можна почути: „Коли Україна не має бути комуністичною, чи там соціял-демократичною, чи там народно-републиканьскою — там гетманською — хай краще ніякої України не буде“. — Усе те може бути відтак, коли в загалі має бути, але коли колесо історії — обернеться дальше, не ждучи на нас, ми знова будемо десятки або і сотки років ждати та проклинати свою долю, а радше самих себе.

У мент цей — як ніколи инше — конечне для нас одно — а це внутрішна згода. Судьбу цілих будучих ґенерацій, поколінь ми живучі зараз — держимо в руках. — Горе нам, коли ще і зараз в остатню вже, здається, хвилю не уявимо собі цього, коли і в цю хвилю навіть взгляди особисті та партійні поставимо перед взглядами загальними.

Олександер Шульгин.

Думки и враження від подорожі на Україну.

Мені і раніще було ясно, що перебування за кордоном протягом довгих місяців не може не дезорієнтувати наших людей, одірваних від України саме в той час, коли місяці ідуть за роки і приносять з собою цілковиту зміну всіх настроїв і реальних

завдань нашого народу... Моя ж остання подорож на Україну ще більше мене переконала в тому, яку величезну моральну шкоду може принести еміґрація. Трудно знайти більший контраст, ніж той, який являють собою наприклад віденські Українці і те громадянство, яке купчиться зараз коло уряду. Я дістався до нього в тяжкий час: люде несподівано мусіли покинути Винницю і довгим табаром стояли в вагонах на історичних вже нині залізничих путях Жмеринського вокзалу. Ріжниця матеріяльного буття надзвичайна. З одного боку чудесні віденські отелі, Фолькс-ґартен, де можна у Відні знайти з десяток, другий бувших і сучасних українських міністрів, з другого — вагони третьої кляси, а то й прості теплушки, заставлені, завалені річами і серед них урядовці ріжних міністерств або просто громадяне, які мусіли виїхати разом з урядом. Спать твердо і тісно, їсти дорого і часом голодно, єдиний комфорт — це українське поле, ліс і тепле літнє сонце. Це контраст матеріяльний. Але ще більший контраст моральний: в Відню сум і сумніви, в Жмеринці — ясність і твердість. Всі знають, чого хочуть і весело переживають свої матеріяльні і моральні біди. Немає орієнтацій, є одна спільна мета і всі ідуть до неї. Коли справи стоять добре — радіють, коли доля повертається на зле, терплять і чекають кращого моменту, але ніхто не відступає від свого, бо... всі розуміють, що відступати нікуди.

Щоб уявити собі сучасну політичну сітуацію, необхідно перш за все ясно зрозуміти, що таке є большевизм взагалі і яких форм він набрав на Україні.

Це питання тим більш потрібно освітити, що про большевизм утворилася зараз ціла леґенда у Европі. Дякуючи ріжним своїм таємним і явним агентам, большевики збили з пантелику не тільки соціялістичну, а навіть і так звану буржуазну пресу. В Европі почали говорити, що большевизм це є певна сістема, котра, хоч і має свої великі дефекти, все ж завела в Росії якийсь то лад, що коли Росія переживає нечувані білі, то це є наслідок бльокади, інтервенції і війни, що режім большевицький зовсім змінився і набірає навіть европейських форм, що він еволюціпує. Але все це від початку до кінця шантаж. Ще більшим шантажом були чутки про Київську „ідилію", про толєрантність до українського національного руху, про можливість нашого миру з большевиками, і т. д. Явні і тайні агенти, большевицькі наймити і відірвані від грунту еміґранти могли вигадати ці брехні. Найкращим доказом того, як добре жилося під большевиками Українцями, може бути те, що Кияне однодушно підтримали польско-українську комбінацію і по їх настрою Прокопович, Ніковський і Саліковський взяли портфелі.

— Ми задихаємося в цьому большевицькому раю...

— Дальше терпіти немає сили...

— Як що хочете, ми всі большевики — говорили мені жартуючи, — бо ненависть до цього дикого режіму півночи утворила нам націю, але — досить, ні одної хвилини, більше.

Большевики дійсно не позачиняли академії і університетів, гімназій, шкіл. Не забороняли видання і продаж аполітичної української літератури. Українського національного руху вони не припинили... Цей факт і послужив основою для наших закордонних необольшевиків в їх орієнтаціях... Але вони зовсім не зрозуміли їх змісту: не тому український культурний рух продовжував свій розвиток під большевиками, що цей останній є такий толерантний і прихильний до України, а тому, що цей рух набрав такої сили, що ніякий режім, котрий хоч місяць хоче протриматись на Україні, не зважиться переслідувати його зовсім отверто. Не тому, нарешті, трималися наші культурні установи, що умовини були сприяючі, а тому що у наших людей утворилась завзятість, твердість, героїзм, який ні перед чим не зупиняється, коли діло торкається національної справи.

На скільки милі були обставини роботи, найкраще показує той факт, що ні один український діяч ніколи не міг ночувати у себе дома, блукаючи щоночі як злодій по чужим хатам. Що раз труси, арешти. Хто з Українців не перебував у черезвичайці місяць або два. —

— Черезвичайка — це щось страшне, порівняти не можна до царських тюрем, — так говорив мені український С.-Д., який добре був знайомий з російськими вязницями.

Кожний, хто сидить в черезвичайці, може кожної хвилі сподіватися, що його виведуть у двір, або в спеціяльну кімнату, прикажуть скинути верхню одіж і вистрілом з револьвера розібють голову... Робиться це без жадного приговору. Приговори річ зайва. В. П. Науменку сказали, що він є зовсім вільний, в ночі випустили на вулицю 70 літнього старця і тут десь застрілили, навіть тіла не видали. Трупом завалені анатомічний театр і всі черезвичайки. Од їх дух тяжкий іде на цілі квартали. В одній Винниці за тих три чотирі місяці большевики розстріляли коло 2000 чоловік. Не милують і жінок. Я сам бачив тих нещасних, що чудом вирвалися з цього пекла... А скільки їх загинуло! На цвинтарях нових свіжих могил стало більше як старих з похиленими хрестами, що виросли за десятки років. Саме страшне це „казни въ порядкѣ краснаго террора“. Тоді беруть без розбору одну дві сотні людей в залежності від „потреби“ і для „устрашення“ розстрілюють...

Все це є факти, за котрі я чув десятки разів від самих ріжнородних людей. Большевики і їх агенти звичайно пояснюють їх інтервенцією і війною. Звичайно, кажуть, що жорстокість і террор стали на теріторії бувшої Росії самим нормальним явищем. Але перш за все хто, як большевики, навчили цьому всіх своїх ворогів. Далі, коли жорстокість є звичайним явищем під

час війни, особливо коли вона ведеться по способу горожанських війн без жадних міжнародніх гарантій, то вже зовсім незвичайним зявляється режім систематичного террору, яким тримається весь „комуністичний лад“ Совітської Росії. Тяжко жити, коли немає ніякої влади і панує анархія, тяжко жити, коли що хвилі до вас в хату може вірватися банда грабіжників. Але проти такої анархії є ліки: люде гуртуються, озброюються, проти сили ставлять свою силу і з часом налагоджують хоч який порядок . . . Але при большевиках все це перетворюється в сістему: до вас теж вриваються бандити, забірають у вас гроші, знущаються над вами, арештовують і убивають, але оборонятись ви не можете, бо за цим бандитизмом стоїть ціла сістема большевизму.

Не тільки ті, що мають якесь відношення до політики, не тільки ті, що хоч чимсь нагадують „буржуїв“, але прості трудові люде в один голос говорять, що ні одної хвилини вони не бувають спокійні, ні одної хвилини не бувають ґарантовані від нападу цих диких людей, які „грабують во імя комунізму“. Не маєте грошей — біда, голодна смерть для вас і для вашої сімї, грошей треба мати силу: десятки, сотні тисяч карбованців. Але коли ви їх маєте, знова біда, бо треба їх якось берегти від орґанізованого грабіжництва.

— „Під большевиками почуваєш себе чимсь подібним до дитячого паяца, до ніг якого привязані мотузки: хтось сіпає, і ви вироблюєте якісь фокуси. Весь час тільки і чекаєш, шо вони ще вигадають, як ще будуть над вами знущатися“. — Так писали мені з Київа . . . То на вулицях зроблять облаву і по районам ловлять несподівано людей і без жадного попередження женуть на тяжкі роботи, то мобілізують жінок і женуть мить казарми, або що. То зроблять у вас постой, наведуть повні хати красноармейців, заведуть незвичайний бруд і у вашій же хаті будуть сміятися над вами.

Все це факти. Звичайно, не кожний день кожному чоловіку приходиться це виносити, але над кожним висить ця мара і не дає відпочинку. Життя тратить всю свою красу, люде ходять пригноблені і звичайно не розводять іділлії про большевицький лад, яким тепер так захопилися наші необольшевики.

Не краще стоїть справа орґанізації економічної. Тут повне банкроцтво. Зпершу вбили большевики всю приватну ініціятиву, а далі завели безконечну бюрократію, яка по свідоцтву всі тих киян, з якими мені приходилося говорити (а серед них були добрі економісти) — абсолютно ні до чого не здатна, є мертве тіло, апарат для зловживання. На моє запитання, чи моглоб допомогти біді знищення бльокади, появлення краму, всі мені говорили так: большевицькому уряду це може і помогти, але населення все буже страждати, бо большевики і цим товарам не дадуть ради як не дають вони ради і тим природним скарбам, які і досі існують на Україні і подекуди в Росії (хліб, паливо). Ніякої

праці большевики налагодить не можуть. На всю Росію працює лише кілька фабрик і то кепсько. Большевизм це по суті непродуктивний режім, який може тільки споживати добро, зібране попередними поколіннями, який може існувати тільки доти, поки істнують ці старі запаси. На щастя ці запаси приходять до кінця і режім починає дійсно підупадати.

Армія ще є у большевиків, ще має вона велику ударну силу. Битися з цею масою людей голодних і обідраних ще тяжко. Хоч факт відомий, що дезертирство в большевицькій армії стало нормальним і масовим явищем, не дивлячись на всі страшні погрози. За спинами большевицьких жовнірів стоять завжди кулемети, якими їх примушують іти вперед. За кожним генералом і офіцером старої служби слідкують крок за кроком большевицькі комісари. Трудно вірити, щоб в цій армії було патріотичне почуття. Невідомо навіть чи дійсно сам Брусілов підписав свою знамениту відозву. Загальне враження тих, що довгі місяці мусіли придивлятися до большевиків, таке що, досить нанести большевикам кілька ударів і тоді почнеться в ворожому стані анархія . . .

Ця анархія тільки і може спасти і нас і Росію. Большевицький орґанізм, який зараз існує там, не має жадної творчости і мусить зникнуть. Як саме це станеться, яким чином повстане анархія, чи то шляхом революції з права, чи то якось инакше, але це льоґічний кінець большевизму. Тоді тільки на якийсь час припиниться стихійна експанзія Росії на південь і захід, тоді тільки ми зможемо скріпити свою державу. Так само тільки на цілковитій руїні, більш здорові елєменти Росії, як що вони ще існують, можуть утворити державу. Поки існує большевизм, він буде вести свої війни, бо тільки войовничий дух підтримує його хоре тіло. Всі думки про мир України або Польщі з Росією є нереальні: большевики мусять битись і будуть битись, їм треба дати через те відповідний одпір.

Про самостійну чи навіть федеративну Украіну з большевицькою Росією звичайно і говорить не приходиться. Це казки для дітей молодшого віку. Серіозні ж люде, поживши на Україні, добре знають, що „Республіка“ Раковського це просто звичайний большевицький шантаж. Нещасна філія московського центрального уряду і більш нічого . . .

Таким чином українсько-польська комбінація і весь новий напрям нашої політики був викликаний тою реальною сітуацією, яка утворилася зараз на Украіні. В даний момент жадного иншого виходу не було і тому наше громадянство і уряд пішли на цей новий союз і на ті жертви, які з ним звязані.

Поки ми билися з усіма сусідами, поки ми говорили гордо від імені 40 міліонового народу, доти ми переживали романтичний час нашого відродження. Так було і за часів Центральної Ради, ще більше за гетманства, коли всі новоявлені самостій-

ники і патріоти обєднували рішучими заявами всі землі українські. Але, на жаль, не з цього треба починати. Тяжко переходити від романтизму до реальности, але це треба пережити. Можливо, що саме зараз ми стаємо на реальний шлях; коли тільки ціною договору з Польщею ствердиться наша державність, всі жертви себе окуплять. Вже тепер можна сказати, що ми маємо армію в кількадесять тисяч чоловік, таку армію, якої ми ще досі не знали. Про це говорять не лише Українці, але і всі Поляки. Це загартовані в боях вояки, це дисціплиноване озброєне військо.

В усякому разі успішна організація війська, солідний, діловий склад уряду, величезний зріст національної свідомости і люта ненависть селян до большевизму — все це дає грунт коли не для оптимізму, то принаймі для енерґійної і напруженої акції всіх живих сил.

25/VI 1920.

Джон Г. Меке.*)

Сліпі.

Того вечора я, змучений втомою і нудьгою, зайшов в якусь велику залю, де можна було почути музику. Це був концерт — багато невибагливої музики для сили людей.

Я ледве пройшов крізь товпу. Із сотні столиків був вільний тільки один-одинокий. Та й то мабуть тому, що стояв коло стовба, який заслонював собою сливе цілком публику та музику. Коли-ж я почав роздягатися, я помітив, що ще один стіл стояв так незручно, як мій; та ті, що сиділи біля нього, вибрали собі його мабуть навмисне: щоб не дивилися люде на них.

*) Родився в 1864 в Ґрінок в Шотляндії. Свої твори пише він в мові німецькій і проживає зараз в Берліні. Його найкращі річі — роман „Anarchisten“ (1891) та повісти і оповідання: „Die letzte Pflicht“, „Albert Schnells Untergang“, „Der Sybarit“, „Die Menschen der Ehe“ (1892) і др.; ліричні збірки: „Sturm“ (1887), „Das starke Jahr“ і „Wiedergeburt“. На нього мав рішаючий вплив фільософ М. Штірнер своїм відомим твором: „Der Einzige und sein Eigentum“. Під впливом Штірнера став Меке художницьким теоретиком анархізма. Судьба одиниці серед товпи, питання про те, що є щастям людини і суспільства — ось головні теми його творів. Його не люблять побірники сталого суспільного ладу. Не люблять його шановні професорі університету, яким більше до серця промовляють Еберс, Дан і Вільденбрух, ніж цей трибун вільної людини. Його вороги кажуть навіть про нього, що тон його творів — це тон — вступних статей. Але вони тяжко помиляються. Меке в своїх творах — тільки поет; він може один з найкращих оповідачів Німеччини. В найближчих числах даємо скілька зразків його творчости. О. Г.

Прим. редакції: З цього числа вводимо постійний відділ красного письменства — оріґінального та перекладного. Будемо знайомити читачів з найкращими творами світової літератури, подаючи коротенькі відомости про життя і твори письменників. Поки налагодиться нормальна літературна робота там на Україні, думаємо цим способом підтримати її тут на чужині. До помочі оріґінальними творами закликаємо і рідні сили.

Їх було троє: чоловік, жінка та малий хлопець.

Чоловік сидів коло жінки. Хлопчина — проти них.

Кельнери бігали сюди й туди, люде сміялись, гуторили та дзвонили тарілками й вилками; музика гуділа; тільки при наших столиках було тихо.

Згодом вгорнула мене ще глибша втома та нудьга, — я вже задумав йти геть. Та зараз-же майнув передімною самотний та непривітний мій покій, і я залишився.

Несвідомо, сливе не відаючи про це, поглядав я на той столик проти мене; скілька раз робив це; бо роблю так завсіди, коли хочу забути свою власну турботу: я шукав її в других, певний в цьому, що її знайду.

Я зачав від жінки.

Вона вже не була ні молода, ні гарна, або краще — вона ніколи гарна не була; з'одягнена плохенько в темну хустку, сиділа вона на свойому місці якось чудно неворушно та вимушено, склавши руки в подолок та не опираючись об крісло. Вона наче застигла без руху, слухаючи музику мовчки, чуть схиливши головку. Але ось її рука здрігнулась, шукаючи на столі шклянку. І я помітив, що вона була сліпа.

Я забажав придивитись до чоловіка, що сидів поруч неї.

Він сидів, звернувшись лицем в мій бік, нахилившись до жінки. Говорив до неї, повний вогню, тримаючи руки на колінах, хоч не так спокійно, як жінка. Це була висока і дужа людина, з русявим волоссям та вусом, в невибагливому темному одязі.

Але й його спосіб сидження видавався мені дивно вимушений; а коли він потім несміливо і дуже обережно став шукати рук жінки і підняв голову, я побачив, що й він був сліпий.

А хлопець наскладав перед собою часописів з малюнками, переглядав їх, не турбуючися своїми сусідами. А те, що він разом з жінкою пив з одної шклянки, свідчило про близкість його до неї: він мабуть був її братом.

Ніхто не журився їх столиком: звідкиля ні один звук не плив в хаос гамору концертової залі. Музика грала одну річ за другою, а кельнері перебігали, ставляючи перед гостями нові повні шклянки.

Але мені самому стало ніяково так довго дивитися на сліпих; і я одвів очі від них.

Та через пів години я глянув на них знову і не всилі був погляду мойого відвернути.

Вони все ще сиділи так само, як і ранійш; та тепер чоловік тримав руки жінки в своїх. Він говорив до неї далі, а вона слухала пильно та трохи боязко всміхаючись. І її уста иноді тихо ворушились.

Він нахилився до неї ще ближче. Витяг руку з кишені і — закритий до половини столом — обережно одяг на палець жінки — золотий перстень. Я ще ніколи не бачив стільки глибокої

любови на лиці людини, як тепер в нього; ні стілько радісного щастя, як в неї в ту хвилю!

Та крім мене не бачив їх ніхто, ніхто . . . Вони-ж розмовляли далі, тримаючись за руки.

Концерт скінчився.

Вони встали. Пішов і я за ними. При виході вони зупинилися. Хлопець став виглядати омнібуса, а коли цей надїхав, став він до нього проводити сліпого; та вернув до сестри аж тоді, як сліпий вже сидів на місці. А опісля хлопець взяв її під руку і попровадив певним кроком вулицями.

Я-ж лишився сам, — та не почував вже ні втоми, ні смутку. Тільки сором і радість.

Справді, — не лиш поглядами видющих очей промовляє любов! . . .

Рабіндра Нат Тагоре.

Нариси.

I.

Я виніс світло життя мого з дому і сказав:

— Ходіть діти! Я хочу світити вам на вашім тяжкім шляху! . . .

Але ще довго панувала ніч. А я вернувся, покинувши дорогу мертвій тиші. І сказав:

— Світи мені, о полумя вогню! Бо світло життя мого погасло в бруді і в поросі дороги! . . .

II.

Моя молодість була як квітка. Пелюсток за пелюстком губила вона. І не відчувала жадної втрати, коли вітер весняний прилітав до неї, щоб жебрати у її дверей.

Тепер кінець молодости. І життя моє подібне дозрілому овочу. Йому нічого не шкода. Він тільки чекає, що б в повній солодкого тягарю цілости пожертвувати собою.

III.

О, полумя вогненне! Брате мій!

Перемогу віщую тобі!

Ти є світлий, червоний прообраз страшної волі!

До неба сягають твої руки! По струнах арфи бігають твої божевільні пальці.

Музика твоїх танців чудесна!

А коли дні мої скінчаться, спалиш на попіл ти кістки рук і ніг моїх! Моє тіло буде творити одно з тобою. Моє серце впірне у вирі твого божевілля.

Вогнена згага, що була життям моїм, запалає і змішається з твоїм полумям.

IV.

Упагупта, ученик Буди, заснув під мурами міста Магури.

Світло погасло. Двері позачинялись. Зорі поховались на серпневім небі.

Чиїсь ноги, оздоблені дзвінкими бронзолятками, зненацька діткнулись його грудей.

З острахом пробудився він і світло ліхтаря упало в його всепрощаюче око.

Перед ним стояла повія. Її чоло було прикрашене рубінами і сапфірами. Вся оповита була блідорожевими шатами, пяна вином своєї краси і молодости.

Вона схилила свій лихтар і побачила молоде обличча в понурій красі.

— Вибач мені, молодий аскете!... сказала молода красуня Упагупті: — Земля, пилом покрита, не є достойним ложем для тебе!... З почестями прийди до мого дому!...

І відповів їй аскет:

— Жінко! Йди своєю дорогою! Коли час назріє, то я прийду до тебе!...

І враз чорна ніч показала свої зуби в вогненній блискавиці.

І грім вдарив від краю до краю небес. І жінка з великого страху затремтіла!...

— —

Під тягарем квіток умлівали галузки придорожних дерев. Веселі мельодії сопілки плили здалека, хвиля за хвилею, в теплім повітрі весни.

Люде в лісах святкували велике свято — празник квіток. А з високого неба повновидий місяць здивовано поглядав на спокійним сном оповите місто. По вулицям його самотно бродив молодий аскет. Над його головою, в безсонній журбі, між галузами манго дерева, жалібно співали, хорі від любови, ночні птахи.

Упагупта переступив поріг міста і став у підніжжа валу. У тіні мурів, під його ногами лежала жінка. Її тіло було понівечене чорною слабістю. Її обличча заплило страшними болячками. Її вигнано було конати поза мурами міста.

Аскет присів коло неї. Підняв її голову на свої коліна, покропив її уста водою. Намастив її тіло пахущим бальзамом.

Тоді жінка запитала:

— Хто ти такий? Ти, що обдарував мене своєю ласкою!...

І відповів ій молодий аскет:

— Назрів час відвідати тебе. І я прийшов сюди!...

V.

— Пане, сказав слуга королеві, Наротама ніколи не переступав порога Твоеї Святині! Він співає хвалу Безсмертному під гиллями дерев на лоні природи. А святиня пусткою стоїть!...

Слуги божі збіраються коло святого, як бджоли коло Льотосу і не звертають уваги на золотий жбан з медом!...

Король, з сумом на серці, пішов туди, де сидів Наротама в траві. І запитав його:

— Отче! Скажи мені, чого обминаєш ти мою святиню з золотими банями і сидиш в бруді і поросі, що б проповідувати любовь несмертельну?

— Бо немає Бога там у твоїй святині!... відповів Наротама.

На чолі короля показалась хмарка злоби і він зказав:

— Чи ти знаєш, що двадцять міліонів в золоті пішло на будову того чуда штуки і що з найбільш величавими обрядами була посвячена вона Богові!...

— Так, я знаю!... відповів Наротама. Бо діялося це як раз того самого року, коли тисячі твойого народу, після того як згоріли їх доми від пожежи, всує благали тебе о поміч, довго вичікуючи під ворітьми твоїми. Тоді Бог сказав: „нещасне створіння, що братам своїм не може допомогти, забажало мені дім збудувати!...“ І Він вибрав собі місце на лоні природи, в тіні дерев, разом з бездомними!... А та золота пустка стоїть порожною. І жиє в ній тілько горяча заздрість з гордістю!...

І крикнув король з великою злобою:

— Забирайся геть з мого краю!... А святий Наротама відповів йому спокійно:

— Так! Ти можеш прогнати мене; як прогнав ти і мого Бога!...

А. Р.

Чрезвичайка

(зі слів українського кооператора).

Ось що оповідала мені недавно людина, що чудом вирвалася з лап смерти — з „братської“ могили — цької чрезвичайки.

— Після того, як В., за якого ми поручилися, зник і кругом В-ці стали ширитися повстання, які йому приписували в-цькі комісари, нас було заарештовано чрезвичайкою. Може з місяць просиділи ми в тюрьмі; а на далі мене і мого товариша, як слабих на груди, завдяки клопотам лікаря, переведено було до —ської лікарні. Становище большевиків у В-ці було непевне. Мало не що тижня то з одного, то з другого боку наступали повстанці і бійки йшли часто в околицях міста.

Чрезвичайка працювала, як кажуть, „во всю“. Розстріли, тортури, четвертування (як наприклад Радзієвського по підозрінню в зносинах з повстанцями три дні було катовано і нарешті четвертовано). Багатьох замучених і розстріляних не закопували навіть у землю.

Так, біля залізничної колеї лежали непоховані трупи, отруюючи повітря. В лісі —ського робилися масові ростріли і незакопані трупи гнили і невеличкий лісовий струмок весь немов би салом заплив.

Дійшла черга і до нас. О 10-ій годині вечора мене і мого товариша взято з лікарні до „суду“. Чрезвичайка містилася майже в центрі міста в невеликім домі з садком.

Коли ми зайшли до чрезвичайки, то мені мимоволі згадалися оповідання Майн Ріда, хоч і не до того було.

В невеличкій хаті за деревянним столом засідали „судді“. У всіх револьвери. Де хто міняє обойми у браунінґу; другі курять. Не обходиться і без матерньої лайки. У всіх на шапках червоні зірки.

Ми знали, що поратунку нема; але якось були приголомшені і (можу лише про себе казати) якось байдужі. Мене першого взяли на допит.

— Гдє В?

— Не знаю.

— Ну, довольно. Роздєвайтесь!

Я залишився в одній сорочці і спідніх, босий.

— Степан, веді ти! каже один з „суддів“ до другого.

— Да што ето все я, да я! Пусть Колька ідьот; я сегодня уже наработался.

Нарешті один встав і казав мені йти вперед. Ми вийшли у садок за домом.

— Іді вперьод! почув я наказ і не ступив і двох кроків, як почув ззаду вистріл і як підкошений впав вперед. Далі все памятаю, як у якійсь імлі. Я впав і інстінктовно підняв голову.

Тоді той знов стрелив мені у спину (Одна куля на моє щастя з браунінґа влучила під лопатку і вийшла межи грудьми; друга попала коло хребта і вийшла поруч з першою).

Як крізь сон почув я слова: „Попробуйтє єго; єслі будет тьоплий, прострєлітє єму голову“.

Наді мною балакало два голоси очевидно „служащих“. Памятаю слова: „Господі, люді, а как дрова в яму носіш“.

— „Ну, нічево! бері за ногі“ і знов матерня лайка. Мене взяли за ноги і одволікли до ями, що тут же була у садку і кинули в неї. Я цілком втратив притомність, але мабуть не надовго.

Коли я знов прийшов до памяти, то почув під собою щось мягке і тепле і якось байдуже догадався, що то розстріляні переді мною, яких теж скинули в яму.

Тут мені явилася думка, що мене закопають живцем, і я рішив вилізти з ями, надіючись, що мене побачить вартовий і доб'є. Було вже біля 1-ої години. Двічі я зірвався, бо хоч яма й не була глибока — до пояса мені, але я дуже ослабів.

Таки виліз.

Кругом нікого нема.

Лише у „чрезвичайці“ чути крики і прохання помилувати.

Я підійшов до стіни, яка межувала з другою садибою. Мною керував очевидно інстінкт життя, бо не можу пригадати, щоб я боявся перелазити на вулицю.

Перелізти через стіну я не міг: висока була тай дихати простріленими легенями було трудно.

Але біля стіни росло розсохате дерево і одна гилка спускалася по той бік стіни.

Не знаю вже, як я виліз на це дерево, і майже непритомний сів на гилку вже по той бік стіни.

Тут я не рішався плигати, бо сильно кров з мене йшла.

Аж ось почув я, що з чрезвичайки вийшли знов у садок і пізнав голос мого товариша. Потім почув вистріл і знов стало тихо.

Я втратив притомність і впав, хвала Богові, по той бік стіни...

Куди і як я ліз далі, памятаю зле; але таки доплентався до Бугу трохи вище тої місцевости, що зветься К—рі, і став думати, що його робити далі. Скоро вже мало розвиднюватися і я боявся, що ранком мене спіймають.

Тут я згадав, що у сусіднім селі П., що межує з містом, є мої родичі. Май-же що пять кроків теряючи притомність, я добрів до знайомої хати.

Довгенько мене не впускали; бо все питали „хто там", а я не хотів голосно казати своє ім'я; бо повз хати йшла дорога і там стояла большевицька варта — „рогатка".

Коли нарешті хазяйка засвітила лямпу і одімкнула двери, я став на порозі, а вона як побачила мене в крови і болоті, то випустила з рук лямпу і скрикнула.

Стало темно і я впав непритомний на підлогу.

Потім я ставився до всього цілком байдуже. Я розумів, що родич боїться і за себе і за сімю; бо за переховання мене йому загрожував розстріл.

Отже я поклався на нього і він вигадав такий плян.

Як вже розвиднилося, наняли підводу і мали мене везти до —ської лікарні, Я розумів, що мене там зараз же одкриють; але все було байдуже.

Я виліз на підводу і мене з головою накрили кожухом. На віз сів хлопчик, може літ 9—10 і йому казали, що як зупинять (нам ще треба було проїхати ціле місто), то кажи, що це батько на тиф захорував: везу до больниці.

Мій родич і ще де хто з комітету йшли за підводою осторонь.

Не буду вже розказувати, як я помучився на возі, поки їхали містом. І фізичні муки і моральні, що ось ось зупинять.

У больниці мене перевязали і нагодували бульйоном. Порошків то мало не кожна сестра дала приняти.

Тоді перенесли до палати.

А чутка про моє вратування швидче блискавки облетіла рідню і до палати прибігла жінка, рідні і, що саме страшне, жінка того мого товариша, що розстріляли після мене.

— Де мій чоловік?... питала вона, плачучи. Мені казали, що вас обох повезли до Київа. Де-ж він?...

Я казав, що не знаю; але нерви мої вже не могли все це переносити.

Рішено, що мені не можна лишатися у лікарні; бо тут мене зараз же знайдуть. Отже всі вийшли. Жінка пішла наняти коні.

Я залишився в палаті лише з другими хорими і все підозріло хирурґичними.

Я забалакав з сусідом, бо знав, що на цім тижні був бій з повстанцями під самою лікарнею.

Той неохоче відповів, що мовляв вийшов до роботи у поле, а шальна куля ранила; переконали мене, що це повстанці Шепеля.

Аж ось до палати заходить якась особа.

Вона оглянула палату. Мій сусід енерґійно заморгав мені: ховайся, мовляв!

Я накрився аж по самі очі ковдрою.

Оглянувши всі койки, жінка вийшла. А мій сусід пояснив мені, що це „чрезвичайниця“. Її чоловік учора сидів за столом у черезвичайці, як нас судили.

Я побачив, що пропав.

Рішив не чекати коней, а тікати пішки.

На щастя, хтось з родичів лишив мені вбрання і стару солдатську шинелю. З одним родичем я й пішов.

Ледви йду і дихати не можу, а він поспішав, бо й справді йти треба відкритим пляцом. Красноармейці всюди. Добрели ми до Бугу.

У ямці серед кущів досидів я до вечора; а тоді мене жінка і родичі завели на старе місто до знайомого.

А лікарню через пів години після мого виходу перешукали всю шкереберть.

Одпочив я два дні; а далі, щоб не наражувати свого знайомого на смертельну небезпеку — (у нього теж і жінка і діти) пішов я у село, де вже мене чекала жінка з підводою. Ці 10 верств я йшов цілий майже день. Все спинявся, щоб одсапатись; і груди боліли дуже. Спасибі — дали молока на дорогу.

Кіньми доставила мене моя жінка під Немирів, де я і вилічився остаточно, пролежавши тижднів два.

Але що гірко? Як я виходив пройтися за село, то пастушки кричали, дражнили, тоб то: „комуністи! я на... а ви будете їсти.“

А ці хлопчики — цеж Vox populi села.

Ось як було.

Але найстрашнійші хвилини були, як ішов і чекав стрілу у спину. Я, бачте, посивів, а мені трохи більше як 30 літ усього....

. . . .

Радимо декому з закордонних наших кооператорів, що пошились в большевики, не забувати цього оповідання.

Міжнародні перспективи на Сході.

(Розмова з бувшим Українським Послом в Туреччині Ол. Гн. Лотоцьким.)

Україна і Антанта

— Чи одбивається — запитали ми — сучасне становище Туреччини безпосередно на українських інтересах?

— Розуміється. Туреччина наша близька сусідка і натуральна спільниця. Турки дуже добре розуміють ріжницю між імперіялістичною Росією та демократичною Україною. Коли б окупаційне становище Туреччини не затяглося так надовго, то територія її не стала б примусово тереном для відбудовання єдиної Росії і для шкодливої для України акції з боку місцевих агентів Антанти.

— Чим пояснити цю останню акцію? — запитали ми.

Прінціпіяльна лінія поводження Антанти відносно України, що яскраво заманіфестувалася ще з листопада 1918 р. в Одесі до першої большевицької інвазії на це місто, далій лише послідовно додержувалася та скріплялася. Вчинки Єно, Фрейденберга та инших героїв одеської епопеї знайшли собі належну оцінку в французьких дипльоматичних і навіть судових установах, але це не вплинуло на зміну тієї тактики, авторами якої були згадані герої. Самостійність України руй-

нована золоті мрії та практичні розрахунки союзників, звязані з відбудуванням єдиної Росії, а боротьба України з добровольчою армією, протеґованною і допоможеною союзниками, вже надавала їх відношенню до України певний ворожий настрій. Коли в союзних центрах, де працювали наші дипльоматичні представництва, це відчувалося і отверто виявлялося більш-меньш в формах міжнародньої коректности, то тут на сході, де саме творилася військова акція, ті форми мали цілком инший характер.

Окупаційні умови, фактична військова сила, широкі уповаження органів окупаційної влади, давали їм можливість провадити на царьгородському терені політику в значній мірі на власну руку, особливо в справах, що торкалися бувшої Россії. Провадили ту політику військові люде, що в своїй діяльності мало рахувалися із звичайними нормами міжнародньо-дипльоматичних відносин. З цього боку Царьгород уявляє з себе цілком виключне місце для дипльоматичної роботи, якого немає нігде більш в Европі, навіть в инших переможених країнах. До того ж після двох большевицьких інвазій на Одесу скупчилися в Царьгороді головнійші елєменти старої Росії, і це місто стало наче якимсь російським осередком: дипльоматичним (представництво Денікина), политично-громадським (навал російського громадянства, що з Московщини утікало раніше в Київ та в Одесу) і навіть військовим (штаби та контр-розвідки б. одеських армій, тисячі втікачів-добровольців, морська база добровольчої армії). Всі ті фактори, в тім числі і дуже впливові через своє становище і свої звязки ще з часів царської Росії, дуже впливали на союзне командування, яке вже з засади їм спочувало.

Наше посольство при таких обставинах зустрінуто було союзними сферами неприхильно. Його свідомо бойкотували, і цей бойкот мав фактично анулювати українське представництво, унеможлививши його роботу. Справи про те вимагали від посольства підносити свій голос в інтересах Української Республики — переважно, в згаданих обставинах, через формальні меморандуми або дипльоматичні ноти.

— Чи не можна, — спитали ми, — довідатися хоч про де-які поодинокі факти, в яких заінтересована була Україна на царьгородському грунті і про які доводилося Вам пертрактувати з представниками союзної влади?

— Охоче, — відповів п. Посол, — З таких фактів завважу на справу українського фльоту на Чорному морі. В тій справі посольство подало Комісарові Французької Республіки в Царьгороді таку ноту (тут п. Посол вийняв з портфеля і читав нам з відповідними поясненнями копію ноти, яку й передав нам з дозволом ужити до друку):

„Покликаючись на угоду, заключену Його Ексцеленцією паном Високим Комісаром Французької Республики Вице-Адміралом Аметом і Його Ексцелепцією паном Міністром України в Царьгороді Суковкиним 26-го листопада 1918 р., згідно якій Міністр України віддав від імени Українського Уряду до розпорядження Вищого Командування французьких морських сил для транспорту і харчування союзних війск на Україні:

1) всі пароплави, що стояли в портах українських, котрі будуть визнані потрібними французьким морським владам,

2) яхту „Александр Михайлович“ — царьгородський стаціонер,

3) пароплави „Тігр“, „Ерусалим“, „Королева Ольга“ і всі инші пароплави, належні до українських навіґаційних товариств, вільні від контрактів з їх арматорами, Леґація У. Н. Р. в Царьгороді має честь подати до уваги Високого Комісаріяту слідуючі факти:

1) Вищезгадані пароплави і пароплав „Евфрат“, також віданний до розпорядження Високого Комісаріяту Франції по згаданій угоді, хоч вони мали складати частину французької фльоти в Царьгороді і на Чорному морі, ходять зараз під російським прапором, наче вони належать до російської фльоти;

2) Встановлення в Царьгороді російської морської бази представниками Уряду Адмирала Колчака і захоплення українських пароплавів, визнаних належними У. Н. Р. угодою, заключеною між Їх Екс. паном Високим Комісаром Віце-Адмиралом Аметом (в імени Уряду Французької Республіки)

і паном Міністром Суковкиним (в імени Уряду України), порушують права Української Республики і вражають почуття Українців.

Беручи на увагу зміст угоди між Їх Екс. паном Віце-Адмиралом Аметом і паном Міністром Суковкиним, ствердженої обміном листів Високого Комісаріату від 21-го листопада 1918 р. за підписом Його Ексцеленції Високого Комісара і Штабу 2-ої ескадри № 12600 від 26-го листопада 1918 р., Леґація У. Н. Р. вважає за обовязок звернутися до Високого Комісаріату, аби він вжив заходів до того, щоб:

1) українські пароплави, віддані до розпорядження Високого Французького Командування, залишились під цим командуванням і під французьким прапором до того часу, коли вони будуть повернені Українському Урядові і піднімуть український прапор,

2) щоб ці пароплави вживались до транспорту на батьківщину Українців (згідно меморандуму Леґації від 8-го серпня), або військового приладдя для українській армії.

Ці уваги і цей запрос диктуються необхідністю здобути Урядові У. Н. Р. дійсну допомогу в його боротьбі з російськими большевиками, що займають ще міста і порти на Чорному морі, що врешті і було мотивом передачі українських пароплавів до розпорядження Високого Морського Французького Командування.

В додаток до цеї ноти 24-го серпня 1919 р. послано до Високого Комісара Франц. Республіки другу ноту, в якій посольство ставило вимагання, на підставі угоди 26-го листопада 1918 р. або повернути торговельну і військову українську фльоту, видану до розпорядження французьких влад по зазначеній угоді, або допильнувати, щоб ці пароплави були вживані для транспорту продуктів, військового знаряддя і жовнірів, потрібних Урядові У. Н. Р. в його боротьбі з російськими большевиками. При цім посольство, беручи на увагу, що влада на Чорному морі перейшла фактично до рук Англійців, додавало:

„Вважаючи на те, що з 9-го серпня, коли Леґація У. Н. Р. в Царьгороді надіслала свою першу ноту в справі українських пароплавів, деякі зміни мали місце на Чорному морі і що передача цих пароплавів українським владам так саме, як справа що до їх вжитку, не залежать більше виключно від французького командування, Леґація має честь просити Високий Комісаріят передати зміст цих нот не тільки відповідним французьким владам, а також і тім, які зараз відають пароплавами української фльоти".

Нарешті посольство завважало, що

„у Франції заготовлена велика кількість військового знаряддя і ріжних товарів, що також орґанізуються кадри добровольців українського походження, котрі мають бути відправлені на Україну через море, і що Уряд У. Н. Р рахує в цих випадках скористуватись тими пароплавами, що знаходяться зараз під французьким командуванням і мусіли мати французький прапор.

Нота посольства в справі фльоту не мала відповідних наслідків. Але нею своєчасно заявлено певне право У. Н. Р. на фльот у Чорному морі, і коли Чорноморські порти будуть у її руках, це право мусить бути зреалізовано.

Окремими нотами зверталося посольство до представників Союзних Держав в Царьгороді в справі друку в Одесі українських грошових знаків під час окупації її союзними військами. Окупація Одеси та инших портів Чорного моря виявлялася і в розпорядженню приватним майном українських громадян, а також майном Української Держави. З наказу антантського представництва або поставленної їм влади помешкання та инше приватне майно реквізувалося, державне майно особливо військове, передавалося тим орґанизаціям, які утворювалися без відома української державної влади і здебільшого навіть проти інтересів Української Держави. Усі установи окупованих міст удержувалися проте коштом Української Держави, а саме коштами — української державної скарбниці в Одесі та грошовими знаками, що випускалися в імені тії Держави, і, як це мало розумітися з обставин, за її формальною одповідальностью. Факт порядкування гро-

шовими знаками Української Республики особливо порушає її інтереси, і в цій справі посольство звернулося до Високого Комісара Франції (Одеса вперше окупована була під французьким командуванням) з такою нотою:

„Під час, коли Одеса фактично була зайнята військами Антанти, під головним французьким командуванням, в цьому місті Української Держави оставалася і не переставала функціонувати Експедіція заготовлення державних паперів. Позаяк грошові знаки, друковані в цій Експедиції, хоча й випускалися в імени Української Держави, але правительство У. Н. Р. не було освідомлене ні про самий факт цей, ні про кількість випущених грошових знаків, а також і про ті призначення, для яких вони витрачалися, то з огляду на можливість претензій до Української Держави про забезпечення цих грошових знаків, значна доля яких після наступу большевиків на Одесу опинилася на царьгородському грошовому ринкові, Леґація У. Н. Р. в Царьгороді, не торкаючись в данному разі принціпіального питання про забезпечення цих грошей, просить Високий Комісаріят не одмовити, для доклада Українському Правительству, в таких відомостях:

1) На яку суму і яких саме (купюра, серії, №№) грошових знаків було видруковано Експедіцією і дійсно випущено в обіг за час фактичного заняття Одеси війсками Антанти;

2) з чийого безпосереднього наказу, кому і на які потреби видавалися друковані Одеською Експедіцією грошові знаки;

3) коли не всі видруковані грошові знаки було фактично випущено в оборот, то скільки було таких знаків і де вони тепер знаходяться;

4) який саме був заготовлений матеріял для друку грошових знаків і які вжито заходи, щоб цей матеріял, а також роспочаті друком, але ще не скінчені остаточно грошові знаки не було ужито для докінчення і дійсного випуску цих знаків;

5) які саме оставалися в Експедіції друкарські кліша і скільки їх (основні частини і додаткові), де вони тепер знаходяться і які вжито заходи, щоб вони не уживалися для тієї ж цілі;

6) де і на чиїй відповідальності знаходяться документи що-до друку Одеською Експедіцією і випуску друкованих нею грошових знаків“.

В літку 1919 року Одеса вдруге окупована була союзниками — на цей раз вже під командуванням анґлійським. Знову розпочався в Одесі друк грошових знаків в імени Української Держави для потреб добровольчої армії. З огляду на це, посольство звернулося з такою нотою до Високого Комісара Анґлії:

„Леґація У. Н. Р., беручи на увагу зміст депеші п. Бернацького, Міністра Фінансів Російського Уряду в Ростові, котра дає несподівану відповідь на ноту, з якою Леґація звернулась до Високого Французького Комісаріяту від 23. 9. 19., має честь довести до відома Високого Королівського Британського Комісаріяту і через його посередництво до відповідних Королівських Британських влад,

1) що друк і випуск в Одесі українських карбованців Російським Ростовським Урядом, так само, як і ким иншим, не може бути авторизованим і ґарантованим Урядом Української Держави;

2) що виконання наказів і деректив Російськодо Ростовського або иншого Уряду порушає суверенність Української Держави і ображає почуття Українців;

3) що Уряд У. Н. Р. буде змушений з останньою енергією протестувати проти випуску карбованців в імени Української Держави, котрий порушає політичну незалежність і інтереси Української Республіки“.

Після того друк українських карбованців в Одесі перервався. Проте ці одеські карбованці широко заповняли царьгородський грошовий ринок, заносячись сюди головним чином одеськими втікачами, переважно добровольцями, що набрали в Одесі тими карбованцями удержання за пів-року наперед і збували їх в Царьгороді за безцінь, обезцінюючи тім українську валюту взагалі. Між тим посольство дістало відомости, що грошові знаки, друковані в Одесі (50 карбованці

серії 210 і вище), Український Уряд анулював. З огляду на це все, посольство вважало потрібним знищити з царьгородській біржі анулювані українські грошові знаки і в цій справі звернулося до Високої Порти, просячи її вплинути на відповідні фінансові установи та зробити відповідні розпорядження. Проте публіка охоче купує одеські карбованці, і царьгородські міняйли жваво ними торгують (ціна одеських карбованців вдвоє перевисшає „донські“ гроші і денікінські — „колокольчики“). (Кінець буде).

„Інструкція аґітаторам-комуністам на Україні.“

Цей документ знайдено українським військом під командою ґен. Омеляновича-Павленко під Бирзулою в захопленому штабі одної знищеної большевицької дивізії. Документ, як циркуляр, був поширений поміж аґітаторами в періоді третьої навали большевиків на Україну. Складається з заклику до аґітаторів, і „десять заповідей“. Подаємо без скорочень в перекладі з російської мови.

Товариші! Те, про що ми тут у Росії говоримо цілком одверто, на Вкраїні можна шептати лише на ухо, а то ліпше й зовсім не говорити. Вміння мовчати єсть також одна з фиґур красномовности. Ви, товариші, відходете на Вкраїну. Памятайте-ж, що нема тяжчої аґітаторської роботи, як на Вкраїні. В третій раз ми посилаємо туди сильні кадри і кождого разу все з новою тактикою і новими способами. Першим кадрам в 1917 р. було дуже легко. Треба було їм підірвати довіря українських селян до Центральної Ради і Ґенерального Секретаріяту. В той час український нарід не міг собі уявити політичного життя свого окремо од Росії, а тому лише одно звернення уваги аґітатора, що Українці відривають Україну од Руських, з котрими рядом в окопах лежали, з одного котла їли, рішало справу в наш бік. А натяк на те, що Центральна Рада — буржуазна, а Ґенеральний Секретаріят складається тільки лише з ґенералів одбивав у українського селянства всяку охоту підтримувати своє правительство.

Трохи тяжче було при другому нашому поході на Вкраїну, через те, що ми готувались воювати з гетьманом, а прийшлося діло мати з Петлюрою. Треба було керовника проти-гетьманським народнім повстанням Петлюру позбавити значіння серед самих повстанців. Це було надзвичайно тяжке завдання особливо коли Петлюра був покритий славою скинення гетьмана, оддав трудовому селянству України всі землі без викупа і негайно скликав Трудовий конґрес. Передбачалась затяжна війна. Але нам допоміг випадок з полковником Балбачаном, котрий зрадив повстанському правительству і перейшов на бік Денікіна. Звертання уваги на цей випадок, звязування його з тим, що Петлюра був членом Ґенерального Секретаріяту, ствердження думки, що Петлюра скинув гетьмана, щоб самому зробитись гетьманом, що „Самостійна“ Україна — то значить гетьманщина, то значить — Павло Скоропадський або Петлюра, під охороною од українського трудового народу за допомогою німецьких баґнетів — все це уміння, зіткане нашими аґітаторами в густу сітку, так сильно розворушило селянство, що воно не видержало в південно-західній частині Київської, а також Подільської ґуберніях. Спалахнули народні повстання проти Петлюри, і його армія майже вся була знищена без всяких труднощів з боку червоної армії. Ось що значить здібні аґітатори. Готуючись нині до третього походу на Вкраїну, Совіт Народних Комісарів, за прикладом попередніх літ, в аванґарді посилає Вас, товариші-аґітатори. Совіт Народніх Комісарів сильно сподівається, що Ви „не осоромите“ землі руської, для полекшення-ж Вам Вашої праці, я рахую своїм товариським обовязком подати Вам деякі вказівки.

Ні для кого не секрет, що не Денікін примусив нас залишити землі України, а ґрандіозне повстання, яке підняло проти нас українське сите селянство. Комуну, чрезвичайку, продовольчі отряди, комисарів-жидів зненавидів український селянин до глибини душі. В нім прокинувся спавший сотні літ вільний дух запоріжського козацтва і гайдамаків. Цей страшний дух, який кипить і бушує, як сам грізний Дніпро на своїх порогах, велить Українцям творити чуда хоробрости. Це той самий дух вільности, який давав Українцям надлюдську силу протягом сотків літ воювати проти своїх гнобителів: Поляків, Руських, Татар і Турків, і мати над ними блискучі побіди. Тільки безмежна довірчивість і уступчивість, а також брак розуміння необхідности постійної міцної спайки всіх членів держави не тільки на час війни — кождий раз нівечили всі завоювання Українців. Тому то вони рано втеряли свою „самостійність“ і живуть то під Литвою, то під Польщею, то під Австрією і Росією, будучи найбільш цінною частиною цих держав. Ці побутові особливости характеру Українців необхідно памятати кождому аґітаторові, і його успіх буде забезпечено. Памятайте також, що так або инше, а нам необхідно повернути Україну Росії. Без України нема Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, соли, Чорного моря — Росія істнувати не може: вона задихнеться, а з нею і совітська влада і ми з Вами. Ідіть же на працю, тяжку оповідальну працю.

Конкретно Ваше завдання зводиться до слідуючого:

1. Не навязувати українському селянству комуни доти, поки наша влада там не окріпне.
2. Обережно заводити її в бувших маєтках під назвою артілей або товариств.
3. Стверджувати, що і в Росії нема комуни.
4. В противагу самостійникові Петлюрі і иншим твердити, — що Росія теж визнає самостійність України, але з совітською владою, а Петлюра продає Україну буржуазним державам.
5. Через те, що нам необхідно обеззброїти всіх повстанців, щоб вони знову не повернулись проти нас, а це обеззброєння викличе незадоволення серед селянських мас — то необхідно научувати, що і серед повстанців більшість денікінців, буржуїв і кулаків.
6. Тяжке діло з Петлюрою, бо українське селянство тільки на нього й надіється. Треба бути обережним. Лише дурень або провокатор скрізь і всюди буде говорити, що ми воюємо з Петлюрою. Иноді, поки ще Денікін не цілком розбитий, вигідніше ширити чутки, що совітська влада в союзі з Петлюрою.
7. Коли будуть випадки грабунків в червоній армії, то їх необхідно звалювати на повстанців, махнівців і петлюрівців, які йдуть в червону армію, совітська влада поволі розстріляє всіх петлюрівців, махнівців і повстанців, через те що вони вредний елемент, і це буде явним доказом строгої революційної дисціпліни, але й суворою карою за грабіжі.
8. Через те, що правительство Росії примушено вивозити хліб з України, то на Вашім обовязку, Товариші, вияснити селянам, що хліб візьмуть у кулаків, і не для Росії, а для найбідніших українських селян, для робітників і червоної армії, яка вигнала Денікіна з України.
9. Дбайте, щоб в Совіти і Ісполкоми ввійшла більшість комуністів і співчувачих.
10. Вжити всіх заходів, щоб на Всеукраїнський З'їзд Совітів не попали також представники од волости, які можуть прилучитися на з'їзді до наших ворогів і таким чином вибрати правительство України не з комуністів-большевиків.

Ідучи нині на роботу на Україну, памятайте, що Вам тут передавалось, не забудьте цих моїх десяти заповідей: вони Вам багато поможуть. Крім того знайте, що для здійснення наміченої цілі всі засоби добрі. Ні на одну мить не забувайте, що Україна повинна бути нашою, а нашою вона буде тільки тоді, коли буде совітською, а Петлюра вибитий з памяти народу назавше.

Бажаю вам повною усміху і щасливої дороги.

Ціпківець. **Маленький фелєтон.**

Брехня.

(Оповідання про два листа.)

Один лист пана Винниченка у 13 числі „Нової Доби“. Другий лист пана Грушевського — у 14 числі тієї ж „Доби“. Обидві особи досить відомі широким колам української інтелігенції ще з передреволюційних часів: перший — як письменник; другий — як історик. Коли почалася революція — спочатку російська, а потім і українська — обидва моталися десь на чолі українських революційних сил: перший був головою ради міністрів української республіки, другий був головою — Центральної Ради — українського парляменту. Обидва зробили величезну еволюцію в напрямку на ліворуч своїх переконаннь: перший від поміркованної соціалдемократії перейшов до крайнього большевизму (до комунізму?). Другий від поміркованого радікалізму перейшов до лівого есерівства' а потім — і до голого большевизму (комунізму?). Обох — і молодшого Винниченка й старого діда Грушевського, спіткала однакова доля: перший, згубивши всю свою популярність серед українського громадянства, повинен був, скрегочучи зубами проти свого колишнього партійного товариша Петлюри, вийти з Директорії і почав обливати помиями своїх співробітників. Другий, згубивши всю свою популярність навіть серед есерів, повинен був покинути широку політичну працю й зробитися бувшою людиною. Обидва, не спиняючись перед голісінькою неправдою сопричислили себе до друзів українських катів — московських большевиків. Обидва зустрілись (після довгої розлуки) майже в одному числі большевицького журналу (ч. 13, ч. 14).

Брехня!

Велике слово, тяжке обинувачування!

Але ж коли я його вже сказав, коли я отим словом кваліфікував виступ пана Винниченка й пана Грушевського, — так я це можу довести з такою ж самою певністю й бездоганністю, як можу довести безліч математичних формул мого математичного фаху!

Почну попорядку — з листа пана Винниченка й нагадаю зпочатку одну рису того листа, яка сама в собі являється вже брехнею — брехнею найбільшою, якою тільки можна попрікнути письменника-белетриста: пан Винниченко, цей справжній „маніяк-честолюбець“, щоб прихилити до себе серця нерозважливої молоді, удає з себе на протязі всього свого листа якимсь незлобивим мучеником за чисту велику ідею, котрому байдуже, хоч би його лаяли „зрадником і запроданцем“, котрий зараховує себе до людей, що зустрінуть оті лайки з „ясною вибачливою посмішкою“.

Брехня! бо, згадавши свого політичного ворога, пан Винниченко з отвертою злобою назива його: генерал-Гетьманом, посаженим на убогий смішний трон!

Пан Винниченко обвинувачує Поляків у тому, що вони винищують всю українську культуру в Галичині, винищують людей — хворобами, розстрілами....

Не будемо сперечатися. Може це й так, може й ні. Але ж і в цьому твердженню ховається брехня — найбільша, найгидотнійша брехня, бо вона вкрита мовчанкою. Пан Винниченко не згадує проте: а що виробляли й виробляють на Україні оті большевицькі московські кати, в обійми до яких поїхав пан Винниченко? Що буде — побачимо, а що було, те вже бачили: сотня років промайне, а український люд буде згадувати проклятої памяти московських насильників, що винищували українській люд, що новим Чингизханом прокотилися по українській землі!

Пан Винниченко хоче дати, або, вірнійш, висловлює бажання зробити щасливим українській люд, перевернувши його на комуністів.

Брехня! Бо коли б пан Винниченко був справді чесним з зобою (а не брехуном з собою), так він повинен був би не забувати того всім освіченим людям відомого факта, що всі кати и насильники, починаючи від найдавніших часів перед Різдвом Христовим й кінчаючи царистами сучасної епохи й московсь-

кими большевиками, повсяк час виставляли на своєму прапорові бажання зробити щасливою велику більшість людей (яка ніби не розуміє свого щастя!), посадивши їй на шию купку насильників.

Пан Винниченко у власному листі яскраво обмалював ситуацію: „з одного боку бьються московські большевики й невеличка купка Українців; а з другого боку — Поляки й також невеличка купка Українців“.

Таким чином, по винниченківському, уся українська маса людности, власне — український народ зостається нейтральним.

І колиб пан Винниченко був справді не брехуном, а чесним з собою, він повинен був би, обернувшись до обох ворожих таборів, закликати: геть, ви, насильники-буржуї! Геть, ви, насильники-комуністи! Покиньте українську землю, хай українській народ сам кує свою долю!

Але ж ні!

Як справжній брехун-віртуоз, пан Винниченко співає славу московським катам, ніби забувши, як катували вони український люд....

Тепер до листа пана Грушевського! В першому уступі пан Грушевський згадує про ту проблематичну українську національну буржуазію, яка в чужі кріваві руки віддає ініціативу й право будівництва української державности. А ці кріваві руки по Грушевському, суть ось які: польська шляхта, румунські бояри, московські царські генерали і поміщики.... А про московських большевиків: ні чичирк!

Гай гай, пане професоре! І чи не сором вам оттак брехати?!

Ну хай пан Винниченко: для письменників закони наукових методів, так як і для дурнів — закони взагалі, — не писані; але ж для вас, пане професоре, що серед довгорічних наукових дослідів придбав собі довгу білу бороду?

Невже ж нам, молоді, вчити вас науковим методам?!

Ви повинні б були добре знати, що той, хто, аналізуючи якесь зявище, навмисне забуває головну його рису, або навіть — головну його причину, — є науковий шахрай.

І в такі наукові шахраї записалися ви, пане професоре!

Хто є первопричиною української трагедії останніх років?

Московські большевики!

Від кого з божевільним жахом тікав пан Грушевський, коли був він головою Центральної Ради?

Від московських большевиків!

Проти кого пан Грушевський закликав на Україну Німців?

Проти московських большевиків!

Хто перший став проти української державности?

Московські большевики!

Чия чужеземна інвазія перша залила потоками крові українську землю?

Московських большевиків!

Хто вирізував під Крутами українську молодь, хто руйнував красу української землі — старий Київ, палив села, нищив, плюндрував українське добре, нищив українську культуру?!

Московські большевики!

І ви, пане професоре, не відважилися в своїй есерівській декляраціїї навіть згадати про ті страшні насильства й осудити тих страшних насильників!

Гай, гай, який сором!

Ви пишете, пане старий, білобородий професоре, що Петлюра авантюрист і що він був вигнанний з української землі своїм народом....

Вигнанний?! Українським народом?!! Петлюра, який з невиликими, порівнюючи, силами боровся проти кількасоттисячної московської большевицької армії, а потім ще й проти Денікіновської, був вигнанний з України Українцями?! Гай, гай, пане професоре! Чи не сором вам оттакички підмазуватись під настрої, які, на вашу думку, візьмуть перевагу?!

Далі, пане професоре, в своїй резолютивній частині деклярації ви дозволяєте собі від невеличкої, мало примітної купки українських еміґрантів, говорити від имені українського народу....

Та яке ви маєте на це право?!

Ви! Що лагідно роскошували півтора останніх років в закордонних вілах в той час, коли Петлюра серед голоду, холоду, вошей, епідемій обороняв українську землю від московських насильників, — яке ви маєте право говорити именем українського народу?!

Це ви, пане професоре, зі своїм співробітником паном Винниченком, авантюристи. Але ж ви ще, навіть, більш ніж авантюристи: Ви — невдатні люде!

Ви суть те, чого людський загал, чого й сама історія ніколи не вибачає: ви не вмієте передбачати подій: як той дурний Ладько моєї бабусиної казки, ви співаєте тоді, коли треба плакати; плачете — коли треба сміятись. Викинуті подіями за поріг української хати, ви, мов ті репяхи, чипляєтесь за тінь вашої колишньої популярности й не помічаєте, що тінь зостається тінью й тікає від вас....

Пишу я оці рядки 12 червня 1920 року, і згадайте моє слово: через небагато років Україна, щиро демократична буде пишатися своєю самостійністю. Буде шанувати своїх дітей, які здобули їй волю. Буде шанувати память тих, що поклали за неї своє життя.

А вас, пане професоре, з паном Винниченком, вона запише на свої жалобні скрижалі яко зрадників батьківщині....

Скидаю свого жовто-блакітно-колірового студентського кашкета, низько кланяюсь і прошу вибачення....

Андрій Чекановський.

Огляд міжнародньої політики.

Казав пан: кожух дам, — тепле його слово або про ключників і вязнів і про те, що з того виходить і ще вийти може. — Про цікаве „семизвіздя“ большевицької влади слів кілька — нехай Француз скаже... — Що оповідають наочні свідки про вигляд большевизму в долі. — Що пишуть Німці про заграничну політику Чехії? — Як почав її Крамарж і як повів дальше Бенеш? — Мрії й дійсність, або про те, хто не є ворогом Чехії між її сусідами. — Про три науки, які війна дала Росії й Німеччині — як правій так і лівій. — Змістовне закінчення без змісту.

Політичній і господарській кризі світа товаришить кріза духова. Гнано до війни народи Европи, прирікаючи їм, що це буде остання війна. Бо опісля сотвориться союз народів, який справедливим трибуналом вирішуватиме всякі спори. Значить: вели війну, щоб викорінити війну. І закінчили велику війну. Але Европа стала великою тюрмою народів, в якій одні народи стали тюремними ключниками, другі вязнями. А страх ключників мабуть іще більший чим вязнів — страх перед тим, що може прийти. Тільки в невтральних державах заховалася ще віра в ідеал справедливого союза народів.

Нові війни розгорілися. Важкі, завзяті, в знищених країнах. Цілі племена в аґонії. Великі міста вимирають. Нпр. в нашій столиці, в Києві, як оповідають очевидці, ходять не люде, а обдерті кістяки в лахміттю, яким уже все одно, хто їх розстрілюватиме, чи Москалі, чи Поляки, чи свої грабіжники. На цім загальнім страшнім тлі найважніща подія міжнароднього значіння це похід большевицьких сил Москви й України далеко на захід. В звязку з цим кріпшає інтерес до орґанізаторів тої наступаючої сили.

Автор тих стрічок більшу вагу приписує людям, ніж обставинам.

А в парижській „L'Information“ так описує большевицьке „семизвіздя“ провідників французький лікар др Marcou, який вернув з Росії:

1. На чолі большевицької Росії стоїть тільки Лєнін. Це дійсний, одинокий провідник большевизму. Инші це тільки його визначні товариші. Лєнін має літ коло 50, він сильний і кремезний. Має монгольські вузькі очі, якими дивиться проймаюче. В Кремлі замешкує тільки одну кімнату, в якій спить на полевім, солдатськім ліжку. В тій кімнаті й працює та з неї править величезними просторами радянської Росії. Він терорист від вчасної молодости. Це чоловік з одного матеріялу, як бльокмоноліт, без риси. Мішається в правління тільки тоді, коли хоче йому надати новий напрям. Накази його ясні й виразні, часом минають тижні, ба й місяці, заки знов щось зробить. Тепер пхає він большевизм на право, до порядку, праці й дисціпліни. Найбільше боїться селянства. Прочуває, що воно повалить большевизм. „Ех, ті мужики!“ говорить, „Коби вони нам повірили . . .“

2) Троцький це Marat большевизму. Вічно в руху, вічно знервований — до шалу. Він або в авті, або в зелізниці, або в літаку. Летить з місця на місце, підбадьорює масу, карає ґенералів, які програли битву, скидає поганих комісарів, розстрілює трусів, зміняє пляни і т. д. Знавці кажуть, що він має стратеґічний талант. Скінчив військову школу (за большевицьких часів? — Ред.)

3) Зиновєв це трибун. Невтомна машина до виголошування бесід. Елєгантний, льояльний, любить батато їсти й пити. Тепер дуже товстіє. Живе як князь. Др Marcou чув, як він говорив до 10.000-ної товпи: 3 години говорив плавно, викінчено, що до форми й змісту до тої міри, що стенограм зараз можна було дати до друку.

4) Його молода жінка стоїть на чолі опіки убогими. Вона перепрацьована й дуже гостра та солідна в сповнюванню своїх обовязків.

5) Луначарський, комісар для штук і науки, це революційний фільософ, письменник і естет. Розумний і гладкий, напрасний і знає міру — словом, це Талейран рос. комунізму. Він теж знаменитий бесідник і любить уживати цитатів з російських поетів.

6) Чічерін це арістократ від голови до стіп. Походить зі старої дворянської сем'ї, дуже багатої. Одна з його тіток була дуже заприязнена з царським двором, освічена, велика дама — гостра й страшно реакційна. Живе й досі та мимо своїх 82 літ енерґійно воює з комісарами в Тамбовщині, які забрали їй всі добра. Про свого могутнього сестрінка і чути не хоче. Уважає його скінченим злочинцем. Инших, менше гордих свояків Чічерін дуже підпомагає. Багато людей уважає його божевільним. Він високо освічений чоловік. Свого часу богатий дядько його Борис Чічерін, ліберальний професор права і посідач цінних картин Рембрандта, зробив його спадкоємцем свого майна. Але він не приняв спадку „капіталіста“ й жив убого в Льондоні та боровся проти капіталізму.

7) Пані Равіч, елеґантна освічена пані, це властивий міністер внутрішніх справ у большевиків. Вона замешкує пишний палац, а отoчує її кружок елеґантних молодих дівчат. В її сальонах чути чисту французьку мову. І та молода, приємна дама стоїть на чолі поліції, найстрашнішої інституції большевицької Росії.

Так виглядає „семизвіздя“ большевизму.

Хоч яке воно цікаве, те семизвіздя „великого воза“ на крівавім большевицькім небі, то може ще цікавіще те, як виглядає основа, низина, на якій опирається і по якій їде той віз.

На основі зізнань багатьох полонених, які тепер вертають з Росії масово, представляє німецька пісьменниця Аліція Шалєк, як виглядає нутро большевизму чи радше комунізму в Росії:

Всі полонені стверджують згідно, що ідея большевизму дуже гарна й справедлива, але переведення її в життя погане й доводить до руїни та мук. Мабуть тому, що нема поділу між ідейними провідниками большевизму й виконавцями їх ідей. Абсолютна влада доводить до корупції, а добрий і апатичний російський народ терпить всі експеріменти. Одначе як одяг Ляпляндця з краіни вічних снігів не надається для африканського мурина, так російський большевизм неможливий на заході.

Головна познака большевизму це сильне, навіть за царату небувале збюрократизування суспільности. Не чрезвичайка, хоч яка вона страшна, єсть найгіршою установою большевизму, тільки бюрократія. Є така маса всяких бюрократичних інституцій, а їх круг ділання й компетенція зміняється так скоро, що ніхто не знає, куди звертатися з чим небудь. А за всім треба кудись іти, за одягом і за харчем, за дозволом на їзду і за книжкою і за куснем паперу, — словом за всім! Чотирі, пять канцелярій треба перейти і скрізь вижидати годинами, заки взагалі довідаєшся, хто компетентний. І це, а не постійна загроза життя, затрюює найбільше життя. Ця бюрократія це символ большевизму. І символ цей не припадковий. Бо там, де панує комунізм, кожде одержання кождого шматка паперу або хліба являється державним актом. Значить — мусить бути без кінця реєстрований і контрольований. Приватна торговля, хоч остро заборонена, цвіте і приносить зиски 100 разів більші, ніж за капіталістичного ладу. Комісарі й семії їх знакомих мають всего подостатком, хоч загал ходить босий, голий і голодний. Доходять до того, що заключають масу подруж так, тільки про людське око, бо є закон, що молодій дає держава 70 метрів матерії. По вінчанню молоді продають ту матерію за величезні суми і — розходяться таки зараз.

Велика маса урядів і бюрократії доводить до масової реквізиції помешкань. Попередних мешканців прямо викидається на брук — і нема ніякого способу, щоб одержати бодай одну кімнату від „держави", себто від бюрократів. І все це терплять люде навіть без скарги без надій на лучші часи. Вони вже знають царат, знають колчаківщину й кажуть: „Не ждемо, щоб по Лєніні прийшов лучший уряд."

Недостача помешкань страшна. В одній кімнатці тиснеться й по 20 осіб. В однім помешканню може світитися тільки одна лямпа. А в помешканню бюрократів і їх канцеляріях аж блищить від зеркал і світел. Острі приписи забороняють комісарам неодно. Але вони свищуть на ті заборони. Нищать найдорожші меблі з часів ренесансу і т. д. Особенно розкішно був уряджений „Совєт" в Харкові. Але тепер це уряджєння знищене.

Дальшою познакою большевизму це неохота до праці і робітники святкують, селяне управляють лише стільки поля, кілько їм треба. Лихва страшна, така страшна, що за капіталізму навіть подібної їй не було. Найдивніще те, що влада знає, хто і де займається лихвою й спекуляцією, а не нищить її. Чому? З тої простої причини, що ті лихварі ще одинокі люде, які заосмотрюють міста бодай в найконечнійші засоби, хоч самі збогачуються непомірно. Двічі в тиждень ловиться їх, забирається їм товари і карається. Але вони нічого не роблять собі з жадних грошевих кар — і дальше правильно займаються тимсамим. І влада дальше правильно робить облави, але не нищить їх. Бо без них нпр. Москва вже давно вимерлаб.

За залізницю й почту не платиться офіціяльно нічого. Але в дійсности все спочиває на перекупстві бюрократії (за рекомандовані листи платиться офіціяльно). Часописі всі офіціяльні. Але паперу так мало, що часописі стали „плякатними": їх прибивають як плакати на мурах. Опозиція й критика неможлива навіть така, яка була за царату. Большевицьких грошей уже ніхто не хоче брати. Але влада нічого не робить собі з того. Воно каже, що це якраз добре, бо в той спосіб щезне всяка грошева господарка. Якби Польща не була почала офензиви, то — кажуть полонені — большевизм бувби сам упав вже найдальше в осени. Всі полонені називають Лєніна чистим як Христос чоловіком, якого ідею опаганюють його „товариші".

Коли правдою є, що найлучше скаже тобі правду — твій воріг, то треба придивитися, як освітлюють Німці загранични політику Чехів. Бо Чехія для української справи має спеціяльне значіння.

Отож німецька преса пише, що прокляттям для Чехії було те, що першим її премієром і представником в Парижі на міжнародній конференції мира був К р а м а р ж, провідник націоналдемократів. Він з ненависти до Німців „заставив" будучність свого народу, щоб тільки задоволити своє бажання пімсти. Б е н е ш, акого він зробив міністром заграничних справ, мусів іти по його слідам. І зажадав для Чехії від Німеччини ґрафства Ґ л я н ц і значної части Го-

рішнього Шлеську, де живе 30—40.000 т. зв. „Моравців“ — все це для заокруглення Чехії. Крім того старалися чеські уповноважені, щоби під опікою Чехії була утворена в серці Німеччини малесенька держава Лужицьких Вендів.*) Та на пляни Чехів не згодилися навіть ворожі Німцям побідники.

По уступленню Крамаржа й заключенню верзальського довору змінив Бенеш свій тон супроти Берліна на більше приязний. Але не змінила його чеська опінія, яка пробивається в пресі. І то не змінилася мимо того, що міжнароднє становище Чехії так погіршилося, як цього не міг сподіватися навіть найгірший песиміст. Антанта не дала Чехам не тільки Ґляцу, не тільки шматка землі, потрібного Чехії для безпосередних взаємин з Югославією, але навіть тешинське князівство, на яке чеська корона має історичні права, — зробила залежним від плєбісциту. Та найбільше розчарування в Чехів наступило тоді, коли ясним стало, що нема надії на обіцяну фінансову допомогу й богатий експорт на захід. Противно: Чехо-Словацькій Республиці наложила Антанта ще дуже значну квоту воєнних коштів.

Рівнобіжно з тими розчаруваннями йшло й остуджування сердечних взаємин з поодинокими державами Антанти. Почалося від Італії, яка не могла дивитися на приязні взаємини між Чехією й Югославією, бо ця остання конкурує з Італією над Адрійським морем. В слід за цим з чеської армії усунулися італійські офіцери, а на їх місце прийшли французькі. Але це не дало Чехам ні економічного безпеченства, ні навіть політичного. Бо захід показався незгідним навіть в справі проблєму Німеччини. Америка забралася геть. Італія досить виразно дає пізнати, що шукає — союза з Німеччиною. Англія веде світову політику й на таку малу державу як Чехія дивиться з такою байдужністю, як торговщик на чоловіка, якому нічого не має продати ні від нього купити. В Англії на тлі тої байдужности починають навіть проявлятися ворожі Чехії голоси, які кажуть, що Чехія не може вдержатися „ізза поневолення инших народів“.

А Франція? Вона бажає собі вправді істнування чеської держави, але любов її посідає не Чехія, тільки Польща. На Чехію Франція навіть має причини сердитися тому, що вона економічно відгороджується від Австрії та в той спосіб пхає їх в обійми Німеччини. Франція ніяким чином не може віджалувати тепер того, що за порадою Італії розбила стару Австро-Угорщину на кусні і бажалаб Чехію знов побачити в якімсь ближчім контакті з Австрією.

Таким чином зовсім некорисні вигляди Чехії на приязнь між великими державами. Остає ще Росія. Але це тепер тільки поняття. Бо яка Росія? Крамарж залицяється до правої, Бенеш до большевицької. Але і права і ліва Росія і сегоднішня і завтрішня по науці, яку дала їй остання війна, — не дасться вже мабуть ужити до протинімецької політики. З трьох причин: 1) Росія й Німеччина переконалися, що якби вони були в союзі, то моглиб разом покорити весь світ, 2) Росія побачила, як обманили її давні союзники, кинувшись на неї безпомічну мов на добичу, 3) Росію й Німеччину звязала на будуче новоповставша Польща, яка вже самим своїм істнуванням не допускає до безпосередних взаємин тих двох велетнів. Супроти того всего політика Росії мусить стати ґерманофільська — все одно, чи при владі останутьтам большевики, чи прийдуть до неї праві. А що Чехія вмотана в протинімецьку комбінацію, отож і з Росією вона невдовзі розчарується подібно як з Францією, тільки гірше, більш болючо.

(На цім фоні моглоб прийти до тіснійшого порозуміння між Україною й Чехією. — А.-Ч.)

*) Це могутне колись славянське племя складалося з 1) Обетритів (в Мекленбурґу й Гольштині), 2) Велетів або Лютьчів (між морем, Одрою і Лабою), 3) з Сорабів над середною Лабою. Знищили їх римокатолицька церква й німецька кольонізація. На спілку з Німцями виступали проти них війною також Поляки. Найлютіща боротьба кипіла там в 12 ст., а в 13 вона вже була рішена. Останки Сурабів уратувала приналежність до чеської корони. Тепер не буде їх навіть чверть міліона душ, часть належить до Прусії, а часть до Саксонії. Мають вони два окремі говори (й дві літератури); хотибузський і будишинський. Крови цього сильного колись словянського племені завдячують Прусаки через вимішання свою расову витрівалість і бойову справність. А. Ч.

Якіж відносини між Чехією й новоповставшими державами? Угорщина її смертельний воріг ізза відібрання їй північних теріторій а тим самим можности розвитку. А Угри це дивно твердий нарід, — його зрівняти можна тільки з Чехами. Він як воріг — небезпечний сусід, який все розвиватиме свої воєнні здібности й ждати нагоди. З Угорщиною здавна звязана Польща, яка відчуває прямо містичну антипатію до Чехів, а крім того має з ними реальний спір ізза Тешина, Арви і Спижської землі. Польща до тої міри не терпить Чехів, що скорше погодиться з Німцями, чим з ними.

Югославія й Румунія звязані з Чехією тим, що на спілку забирали теріторії Угорщини. Але будувати на їх допомогу в потребі Чехія не може. Бо Югославія в разі заверюхи має такого противника як Італія, а на Румунію може Чехія числити тільки проти Угорщини.

Українці не можуть забути того, що значна частина Чехів під проводом Крамаржа відмовляла їм взагалі права на самостійний національний розвиток, а тепер Чехія забрала ще їм Карпатську Україну (перший заміт стійний. А що до другого, то Українці уважають Карпатську Україну депозитом в руках Чехів. — А.-Ч.?

Вкінці ворожнеча між Прагою й Віднем це стара справа, сегодня ще й підновлена.

Границі Чехії такі розтягнені, що боронити їх важко. І чим? В нутрі цеї держави за багато чужих їй елєментів. Німці, Мадяри, Поляки не приятелі їй, ба навіть Словаки зиркають на всі боки. Супроти того багато не вірить, щоб Чехія взагалі могла провадити активну політику. Внутрішня слабість Чехії це також одна з причин, чому Франція зовсім стає по стороні Польщі. Так оточена, Чехія кругом завзятими ворогами, а приятелі її дуже студені й далекі. Чи супроти того може Чехія взагалі провадити якусь заграничну політику, це сумнівна річ. Все пре її до того, на що вказує її ґеоґрафічне положення: до боку Німеччини...

Якже багато змісту мігби ще дати цей мій огляд, якби 1) преса, з якої черпаємо вісти, не бляґувала так, як бляґує і 2) якби мали в своїх головах зміст всі люде, що їх хвиля тут і там видвигає на політичний обрій. Бо нпр. про таку важну подію, як конференцію в Спа, ледви чи можна щось дійсно певного написати. Те, що пише щоденна преса про неї, — це ніщо нового. Все те вже перемелювано по 155 разів. Але я сумніваюся, чи державні мужі великих держав ’їздилисяб ще раз на те, щоб те саме перемолоти — ще раз. Значить: вони правдоподібно мололи там щось иншого. Але що? Нехай про це напишуть спеціяльні кореспонденти „Волі“. Я не хочу видумувати гіпотез, та ще й на пращання з читачами. Згадаю ще тільки, що в Польщі проголосили диктатуру 24 людей, між якими є наші „добрі“ знакомі. Нпр. пан Дмовскі. Дуже раджу українським читачам, перечитати його книжку „Myśli nowoczesnego Polaka“. Це дуже цікава й ще більше поучаюча книжка. Ні ми такої політичної книжки не маємо, ні Москалі, ні Чехи, ні навіть Німці. Памятайте: Навіть Німці, які всьо мають („крім добрих дипльоматів“)... По тій книжці зміркує читач, який дух війти може (один з духів!) в польській диктатурі.

А заки читач скінчить цю книжку, я може поверну з відпустки. Бо у Відні дуже горячо і мені відпустка належиться. І тому їду собі в гори, „де смереки гомонять високі“, де пахне живиця й струмочки біжать у світлі сонця по чистім камінню. Як верну, буду відсвіжений і може писатиму інтересніщі огляди. А покищо прохаю вибачити, коли були й скучні. Бо, як відомо, всяка писанина добра — з виїмкôм скучної.

УКРАЇНА

Коло Пятихатки на Катеринославщині 4-а армія Махна дуже побила большевиків. Большевицька піхота і кавалєрія при повній зброї переходила до Махна, відкриваючи фронт для ворога.

Махно видав наказ, котрим закликає населення підтримати його армії проти, в паніці втікаючих з України большевиків.

Полтава евакуірована большевиками. В місті залишився тільки невеличкий гарнізон для розвідки.

В Мелітополі большевики залишили більше 500 вагонів награбованого у селян насіння.

Херсон і Александровськ взяті армією Врангеля, як сповіщає „Agence Economique". Большевики залишили всї склади і біля 10.000 полонених. Звістку „Ag. Ec." підтверджують офіціяльно з Севастополя через Константінополь, додаючи, що всюди на відступаючі большевицькі загони нападають селяне-повстанці.

В Криму сподіваються сього року на **великий урожай тютюну.**

Дезертирство серед красноармейців по Україні досягло надзвичайних розмірів, не вважаючи на те, що большевицькі комісари сотнями розстрілюють щодня за побіг з армії.

У „Врангеля" коли вірити „Красной Газетѣ", є до 70.000 війська. „А у насъ противъ Врангеля сосредоточено мало силъ", пише газета.

На Чорнім морі починає ширитися розбишацтво, як за давніх часів. Пірати ограбили корабель „Souireh" і всіх його пасажирів.

2000 морґів землі пожертвував полт. дідич Йозеф Чижевський польс. урядові під умовою поділу їх (по 10 мор.) між польськими колоністами-інвалідами.

В румунський парлямент від Бесарабії обрано вісім депутатів-Українців. (Козаченко, Вакарчук, Садовський; та ин.)

Мобілізацію оповістив в Дніпровському повіті ген. Врангель.

Уряд Раковського оповістив мобілізацію на Україні від 30 до 50 років. Старші мають піти до трудових армій, молодші на фронт.

Кольонізація Галичини проводиться польс. урядом дуже енерґично. Великі маєтки парцелюються на користь Мазурів з заходу, а українське селянство покищо мовчки дивиться на це зі сторони.

18.000 галицьких вояків загинуло на Україні від епідемій, стужі та голоду за остатній рік.

ПОЛЬЩА

Катастрофічну невдачу польского наступу на Україні нам пояснили з певних джерел не тільки довжиною фронту та аґітацією большевиків серед польського війська, але і руйнуючою роботою в запіллю польських реакціонерів. Під впливом Дмовського, що по приїзді з закордону всі впливи вжив проти Пілсудського і його партії, остатній мусів почати евакуацію Києва і України. Начата в повному порядкові евакуація була большевицькими стратеґами більше спритни в партізанській війні, використувана для розвалу польського фронту.

Відозви до війська і громадян про надвичайно тяжке становище Польщі видала нова Рада Оборони Держави за підписом Пілсудського.

Ц. К. P. P. S. організував власні бюро для добровольців, куди і закликає звертатись польских робітників.

300.000 добровольців, коли вірити N. R. зголосилось до пол. війська в перші дні після заклику Пілсудського.

Французьких офіцерів в польській армії до 1 лютого с. р. було: 9 ґен., 29 полк., 63 майорів, 196 капітанів, 435 поручників і підпоруч.; розом — 732 офіцерів і 2120 жовнірів. Французькі соціалісти в Humanitе вимагають негайного відкликання тих офіцерів додому.

Пілсудський приняв і мав довгу розмову з представником протибольшевицькою рос. уряду Горловим.

Почесними докторами Варшавського Уніврсітету проголошені Вільсон і Гоовер.

До армії Врангеля польський уряд відправив всіх офіцерів і вояків армії ґен. Бредова та ин., що були інтерновані в Польщі.

Парижські „Посл. Нов.“ довідались від фр. мін. зак. справ, що **Польщі союзниками в Спа відмовлено в допомозі.** На думку союзників Польщі загрожує навіть втрата Варшави.

Всі польскі комуністи в Росії змобілізовані і вислані або на фронт, або для аґітації в Польщу.

На аґітацію в Польщі большевицький уряд призначив 25 міл. рублів.

Большевицький уряд видав наказ негайно скласти список всіх „польських арістократів, буржуїв і ин. шовіністів, котрі будуть розстріляні після опанування большевиками Польщею.

На засіданні Ц. К. виконавчого в Москві Поляки-комуністи вимагали від уряду продиктовання умов мирових Польщі тільки в Варшаві.

Фатальній вислід народ. голосовання для Поляків в Схід. і Зах. Прусах. В Схід. Прусах в всіх округах Німці осягнули абсолютну більшість. Вислід голосовання представляється в визношенню 100 : 1, в Сх. Прусах на користь Німців. Після дотеперішніх даних для Німеччини в Зах. Прусах віддано 59.827, а для Польщі 5144 голосів. В східнопруських повітах 110.129 для Німеччини, а 113 для Польщі.

Ц. К. Р. Р. S. постановив в справі миру негайно звернутись безпосередно до большевицького уряду.

Поляки евакують Вільно з округою і всю українську Галичину аж по Сан. Віленську округу займають литовські війська.

Відомий ґенерал Галлєр став на чолі всіх пол. добровольних орґанизації.

Незалежність Литви визнала і Польща.

Пол. епіскопи звернулись з патріотичним закликом до народу о поміч урядові в тяжку хвилю.

Також „демократія“! Конґрес Польського людово-народового Союза Сх. Галичини ухвалив, візвати польський уряд, 1) щоб це допускав Українців до жадних урядів, 2) щоб відібрав Українцям право активного й пасивного вибору, 3) щоб наказав переписати на латинську віру тих Українців, яких предки могли походити з Польщі, 4) щоб усунув зі шкільних книжок усякі згадки про історію Козаччини . . .

Поляки розстріляли 17 німецьких провідників робітників, „підозріваючи їх в видання протипольської проклямації“. Німецька преса лише, щоб Поляки не сподівались милосердя, як тільки обернеться „колесо долі“.

Посол Вранґля, ґенерал Ґлязенап, приїхав у Польщу. (Радіо з Москви.)

Мирове посередництво Антанти між Польщею а Росією. Антанта з'обовязується посередничати між Польщею а Росією під услівям, що Польща зречеться своїх імперіялістичних плянів на Сході, що польські війська вицофаються на лінію, Ґродно, Брест-Літовськ — і що питання Ґданська і Тешена передасть Польща до вирішення Найвищій Раді. Мирова конференція малаби зійтися в Льондоні. На ній взялиб участь: Росія, Польща, Фінляндія, Литва і Східна Галичина.

Російські мирові услівя для Польщі. Як доносить Neues Wiener Journal Росія поставить слідуючі услівя для Польщі: 1) Польща зрікається всяких прав до Вільна, Мінська, Ґродна і Холму, 2) Польща видає Росії весь воєнний матеріял, розвязує армію і задержує народню міліцію. 3) Польща заплатить Росії всі видатки послідної офензиви сілю, промисловими товарами і машинами. 4) Про форму правління в Польщі рішить народня голосовання, яке відбудеться найпізнійше в рік по підписання мира. До того часу власть має спочивати в руках нар. правительства в порозумінню з Совєтами. 5) Совєтське правительство полишає на польській землі через 5 літ свої резерви. 6) Углеві і сільні копальні перейдуть під управу Совєтського правительства як запорука, що Поляки виконають свої з'обовязання.

„60 малп для Варшави!“ Таку депешу одержав польський посол в Льондоні й був дуже здивований. Думаючи, що це якась ошибка, запитав, що це має значити. Прийшла відповідь: „Потребуємо малп для одержання з них протитифозного серуму.“

РОСІЯ

Крассін за мир і початок торгових зносин з Росією обіцяв Анґлії концессії в Баку на нафту, гірничі предприємства в Росії і ліси на Мурмані. (Social-demokraten.)

Большевики сами затягають переговори з Анґлією в надії, що польска офензіва і конференція в Спа дадуть їм нові козирі проти Антанти.

В Московських „Известіях“, коли вірити „Новій Добі“, **появився новий „маніфест“-інтерв'ю Винниченка**, що починається так: „Багато властей перебувало в Київі за час революції. Але ніодна з них не доходила до такої потворної дикости, озвіріння й вандализму, як власти польської дегенеративної шляхти!...“ І далі ціла шпальта чергової істеріки і випадів проти Петлюри, Пільсудського і т. ин... за взрив Володимірського собору, водопровоза і електр. станції. Забувши про те, як большевики на протязі чотирнадцяти день засипали Київ з тяжких гармат за часів Муравьова, як вирізали та виморили вони в одному Київі десятки тисяч робітників та інтеліґенції, п. Винниченко розпинається на всю Росію за нових своїх хозяїв: „на чим возі ідешь — того і пісню співай...“ каже наш народ про таких своїх робітників. Куди то „яблоко“ ще докотиться, коли так починає? В той же час Американці і Англичане, що виїхали останніми з Київа після евакуації його Поляками, сповіщають, що крім мостів на Дніпрі, нічого Поляки не руйнували. А „Послѣдніе Нов.“ подають, що до приходу Поляків „Київ без електріки, трамваїв, водопровода робив дуже тяжке враження. Поляки старались відновити роботу електричної станції і водопровода; і їм це вдалось за скілька день до евакуації. („П. Н.“ 24. гр. с. р.)

Скасовання робітничих рад в Росії вимагав в своїй промові Лєнін в Москві на 3-й з'їзді транспортових робітників, як способу позбутись руїни краю. А наші Винниченки і Калиновичі бояться як би не втратити час запровадити ради на Україні.

Не вважаючи на видиму перемогу на польскім фронті, большевики б'ють тревогу в пресі: „Польска армія, пише „К.-Г.“, дуже небезпечний і гарно озброєний ворог. Серед Поляків дуже сильні національні інстінкти. Шовінізм пустив серед них глибоке коріння. Польща може виставити армію в міліон банґетів“. А головне, що турбує большевиків, що Поляків не так легко роз'агітувати, як Українців... Радуйтесь „невєгласи“ з „Нової Доби“ та „Боротьби“!...

Військове англ. міністерство отримало оф. радіо, що кавалерія Вранґеля, оточивши на Україні кавалер. корпус большевиків і розстрілюючи його з полевої артілерії, блиндірованих потягів і аероплянів, знищила майже весь корпус, взявши в полон 1000 чоловік з генералом і його штабом. Взято також 40 гармат, багато пулеметів і транспортного матеріялу.

Большевицька преса енергійно мусірує **питання про виступ** Румунії поруч з Польщею. „Извѣстія“ пишуть, що Румунія отримала від Америки 1 міл. доларів в позику по курсу 5 лей за долар.

В „Правдѣ“ і „Извѣстіях“ одночасно появилась стаття відомого большевика Апфельбаума-**Зінов'єва по українському питанню.** Заявляючи, що комуністичні ідеї мають в широких колах України силу побірників, автор каже: „більшість української інтеліґенції відмовляється тепер від Петлюри... Смерть Петлюрі!... це чути тепер по всій Україні. Це означає кінець Петлюрі...“ Так мабуть поінформували автора Ліфшіци-Винниченки! Не кажи гоп, доки не перескочив...“

Монархічний заговор, коли вірити больш. радіо, відкрито в Севастополі на чолі з адм. Герасімовим. Після арешту Вранґеля заговорщики мали проголосити царем герцога Лейхтенбергського.

Епідемичні хороби, по відомостям статистичного відділу Наркомздраву розповсюджувались в Росії так: сипний тиф в січні — 655.662; лютому — 389.858; в березні — 313.624; в квітні — 158.308; в травні — 28.236. Поворотний тиф — січень — 58.363; лютий — 76.810; березень — 49,314; квітень — 19.223; в травні

— 3050. Холєра найбільше розповсюджена на півдні. Зараз зроблена протихолєрна прививка ґарнізонам Петрограда і Москви.

У Владивостоці скликано парлямент. Приїхало 130 депутатів. Президентом вибрано Ґрозіна.

На кого надіється протибольшевицька Росія? Петербурґський публіціст, Петро Ельфімов, який 1918 р. утік до Владивостока, де видавав „Сибірській Путь“ опісля в Красноводську „Закаспійську Мисль“, вкінці в Білгороді, куди втік перед большевиками, теж якусь газету, пише: Ніяких торговельних договорів большевики не додержать, бо не можуть. Росія знищена. Все, що вона ще має, йде на большевицьку армію. А решта золота, яку большевики ще мають, іде на світову пропаґанду большевизму. Протибольшевицька Росія втратила вже всяку віру на Антанту й орієнтується виключно на Німеччину. Коли Німеччина не поможе, то большевизм розіллється по цілій Европі.

Царицинські „Извѣстія“ закликають московських товаришів миритись не з Лойд Джорджом, а з Вранґельом. „Бо Вранґельові Росія ближча, ніж Лойд Джорджові. Тільки миром з антибольшевицькими елємантами Росії можна закінчити горожанську війну.“

А наші большевицькі „ґоловотяпи“ скоріще з Лєніним і Троцьким помирились, ніж з Ефремовим, Петлюрою, Ніковським et cet.

Мілітарізація вищої школи de facto заведена в Росії большевиками. Універсітети та інститути прирівнані до старих царських юнкерських шкіл.

Мирні переговори між Росією і Фінляндією перервані через незгоду Фінів на нейтралізацію Фінської затоки,

В Криму лютує холєра, як повідомляє большевицьке радіо.

Робітники Брянського завода постановили **виступити проти большевиків** зі зброєю в руках.

Ростовська черезвичайка розстріляла по телеґрафному наказу Бронштейна-Троцького „главковерха“ **Думенка** і двох його товарищів за антісемітську і антісовітську аґітацію.

На костромській залізниці ґрандіозний страйк з вимогами звільнення комісарів перейшов в форму озброєного повстання.

„Червоний Наполеон“, як називають большевики пол. Каменева, заявив кореспондентам анґл. часописів, що „Колчак, Денікін та ин. вороги большевиків були розбиті через те, що поширювали і утончали свої фронти, не дбаючи про запілля. Перемоги „білих“ їх тільки ослабляли, побільшуючи їх територію“. На запитання кореспондентів, чи він є комуніст, Каменев відповів неґативно: він дивиться на большевиків по офіцерськи, як на російське правительство, котрому він мусить коритися. „Я особисто дивлюсь на теперішню горожанську війну просто як на боротьбу російського уряду з скількома бунтовщиками“.

В Москві большевицький рай так виглядав цієї ще весни: води немає, за водою ходять пішки за Москву або платять 500 р. за відро; палива немає; втікачеві удалось дістати в лютому дрова по 24000 р. сажен, після того у нього в хаті стало тільки 3 гр. морозу; вікна повибивані із за порчі димоходів; приватна продаж продуктів, із за облав чрезвичайки, припинилась; останні ціни: конина 1 ф. 700 р.; чорн. хліб з піском і глиною 750 р.; коробка сірників 250 р.; 25 папірос 400 р.; телятина 4000—5000 р.; сахар 4500 р.; 1 ф. мила 1500 р.; солі нігде немає; тому дуже розповсюджена цинга, особливо по селах; медікаментів немає; доза аспіріна 2000 р. Електріка тільки для чрезвичайки та комісарських помешкань; терор, як і ранійш — розстрілюють по ордерам чрезвичайки і без всяких ордерів; зробивши напротязі скількох днів облави на проституток, всіх підозрілих по сіфілісу большевики розстріляли, а инших замкнули в Андронівський монастирь; друк „николаєвських“ грошей припинився із за браку паперу.

На прикінці втікач заявив, що все, що з'являється в закордонній пресі про життя в совітській Росії, не може дати і приблизної картини того „жаху і горя“, котрі доводиться переживати там в дійсности.

Наркомздрав сповіщає, що на **одну тисячу** за рік в Петрограді, починаючи з 1911 р. вмирало 1911 = 21·5: 1912 = 23·1; 1913 = 22·2; 1914 = 22·5; 1915 = 23·2; 1916 = 32·5; 1917 = 25·7; 1918 = 43·6; 1919 = 74·9. А родилось на тисячу за той же час: 1911 = 29·4; 1912 = 28; 1913 = 27·5; 1914 = 26·2; 1915 = 22·8; 1916 — 19·4; 1917 = 15·2; 1918 = 15; 1919 = 13. Себто в останньому році умирало в шість раз більше ніж родилось.

Серед московських кооператорів в Лондоні дійшло до розкладу. Один із їхніх лідерів подав Верховній Раді заяву про те, що товарообмін з Росією налагодити неможливо.

Московська Че-ка відкрила в „Москвотопѣ" крадіжки на сотні міліонів. Сама Че-ка, що б вивести злодіїв на чисту воду, закупила у них напротязі скількох день на 14 міл. струменту.

„All Russian Cooperative Society", з капіталом в 15.000 ф. ст., по 1 ф. за акцію заснував Крассін в Лондоні для вивозу товарів в Росію.

Залізнодорожний рух в Росії із за браку палива припинився в Уральському районі, на Південно-східних і на Сизрано-Вяземській дорозі.

Серед большевицьких військ на південному фронті, як сповіщають Петрограду від 20-го червня, росте незавдоволення з приводу війни і порядків в Росії.

Поширення Петроградської гавані. Найвища господарська Рада ухвалила поширення Петроградської гавані. Роботи повинні бути довершені протягом 10 років і будуть коштувати 990 міл. ром. рубл. Вантажна спроможність буде підвишена з 150 на 300 міл. тон збіжа, з 210 на 500 міл. т. дерева і з 3 на 5 міл. т. вугілля.

„Золотий тиждень" в Росії. Для спіймання рештків золотих запасів призначено „золотий тиждень" по всій Росії, подчас цього реквіруватиметься все золото приватної власности.

Анґлійсько-американські заходи для обновлення бавовняної індустрії в Росії. Визначна фірма Millward в Менчестрі злучилися у ґрупою Cronkite Co. в Бостоні для підняття заходів біля відбудови бавовної індустрії в Росії. Обі фірми задумують перебрати в власний заряд анґлійсько-російський завод De Jersey і Co., текстільну фабрику Каоор'а, египетьську бавовняну фірму David Rofe і Віденську фірму Azriel.

Відновлення торгівлі між Швайцарією і Росією. В Берні відбулася недавно нарада швайцарських індустрійців і торговців з метою відновлення торговельних сносин з Росією. Нарада рішила: 1. Вислати спеціяльну комісію до Росії на студії. 2) Вислати відпоручників до Копенгаґи для переговорів з представниками рос. кооперацій. 3) Зажадати від рос. кооперацій певних ґварантій.

Як панував Колчак на Сибірі (від 26. мая 1918 до 19. грудня 1919) описує інтересно німецька письменниця Алізія Шалєк в „N. Fr. Presse" на основі зізнань полонених. Терор цього ретроґрада був такий страшний, що другий прихід большевиків привитали як спасення бідні і богаті, громадяне й чужинці без ріжниці віри й народности. Щойно потім почалося незадоволення і з большевизму. Але й кара зловленим опісля „Колчаківцям" була нелегка і розібрані до сорочок мусіли копати для себе гроби в снігу, де їх живцем засипували. Ще на другий день по похоронах чути було стони з їх могил.

Мемуарна література. Появилися особисті спомини ґенерала Комарова-Курлова п. з. „Кінець русского царства", в яких він в дуже підхлібнім тоні пише про останного царя. Він мав особлившу слабість до флота. В німецькій літературі появилися інтересні мемуари княгині Павліни Меттерніх. — Досі в українській літературі нема навіть уривків споминів української жінки.

Міжнародне життя

З хаосу на Сході. З Льондону доносять: всю Арменію залили большевицькі сили. Вся перська армія разом з офіцерами й ґенералами піддалася большевикам. Шах уступив з престола.

70.000 російських офіцерів і буржуїв, які по довшім побути в Греції з'ужили всі свої засоби й живуть в нужді, звернулись до Анґлії з проханням, щоб вона вистаралась для них о амнестію у большевиків. Анґлія відмовилася.

Статистику Бесарабії закінчило румунське статистичне бюро: на підставі цеї статистики в Бесарабії мешкає 1.668.000 молдован; 329.000 Українців; 267.000 Жидів; 40.000 Болгар; 113.000 Німців; 59.000 Липованів-Москалів; і 46.000 инших націй; в Буковині: 303.000 Українців; 273.126 Молдован; 102.000 Жидів; 68.000 Німців; 36.000 Поляків; 10.000 Мадярів; і 1000 ин. нац.

За хлібом. Селяне тих областей, що заняті тепер Румунами, привикли з давних давен іти в жнива на урожайні рівнини угорські, працювати при збірці хліба. Тепер Румуни заборонили це з політичних причин. Наслідком дого вибухли кріваві заворушення селян-зарібників.

Неймовірне. Мабуть ніхто бувби не сподівався, що Ірляндська Таємна Орґанізація „Сін-Фейн" може провадити отверту війну з могутною Анґлією, як це тепер діється. Англійського ґенерала Leteas'a і двох полковників увязнили Ірляндці іменем Ірляндської Республики. По містах бої і ззлізничники не хочуть везти англійських військ на усмирення бунту.

Анґлія вислала в Багдад окремого посла сер Кокса, який заявив королеві Абдуллагові Фейзалеві, що Анґлія 1) визнає його королем Сирії, 2) зрікається Сирії, 3) не впливатиме на вибори в Сирійську Конституанту, коли Кокса приймуть як члена уряду Сирії, 4) з'обовязується по 4 літах уступити також з Малої Азії. Король відповів, щоб зреклася й зараз уступила також з Мезопотамії, Палестини й Персії . . .

Льорд Чемберлєн, Великий Скарбник Анґлії, подався в відставку вже з тої причини, цо появилися поголоски про марнотратну господарку деяких урядовців скарбу! — У нас на Україні не такі річи закидали нпр. Мартосові, але йому ані не снилося, подаватись в відставку, поки його не прогнали.

Анґлія позичила (до кінця марта) Польщі 942.000 ф. шт., Сербії 1,156.000, Румунії 1,606.000, Австрії 3,794.000, Бельґії 4,995.000, — а Україні . . . симпатію.

Хліборобський страйк заповідають в Анґлії.

Велику життєпись льорда Дізраелі закінчив Buckles виданням на днях двох кінцевих томів, в яких поміщено також інтересні листи. З них показується, що цей Єврей, якого так високо цінили в Анґлії, і який побудував її міць, — вже тоді предвиджував велику боротьбу проти Німеччини й говорив, що це діло Бісмарка, який являється новим Наполеоном, треба буде так „заховстати", як діло Наполеона. Дізраелі був премієром Анґлії від 1874 до 1880. Користувався такою повагою, що навіть королева особисто складала йому візити в його приватнім помешканню, що викликало загальне здивування. Королева Вікторія плакала на його могилі, як за рідним, і зі своїх приватних фондів побудувала йому памятник з надписею: „Королі люблять того, хто говорить правду". Дізраелі помер в р. 1881.

Чи це не пониження науки? Анґлійський університет в Оксфорді іменував ґен. Фоша доктором, а унів. в Бельфасті навіть доктором всіх своїх факультетів! Меншу честь зробили Падеревському, якому дали тільки один докторат.

Світовий музей преси заложено в Берні (Швайцарія) при музеї ім. Ґутенберґа. Вже тепер є в ним зібрані часописі, печатані в 100 ріжних мовах. Треба й Українцям завчасу подбати, щоб у тім музеї були комплєти українських часописів, інакше дійде до того, що Кафри й Сомалі-негри матимуть там свої видання, а ми ні.

Конґрес преси всього світу скликає австралійський уряд до м. Сідней на март 1921 р. і вже тепер розсилає запрохання.

Італійський Ґибральтар (остров Вальона напроти Бріндізі) сильно загрожений Альбанцями, після деяких вісток уже й здобутий.

Бельгія зажадає в Спа відшкодування в сумі 10 міліярдів франків.

Америка перестала продуктовати калі, бо кошти продукції за великі. Значить — мусить калі спроводжувати з Европи.

Конґрес еспанських соціялістів ухвалив приступити до III. інтернаціоналу й вислав 2 делеґатів в Москву „по інструкції", що далі робити.

Научка централістам. Монтенеґрійці підняли повстання проти Сербів і получились з Альбанцями проти власної метрополії.

Великим народом Юдів-Іскаріотів прозиває „Messagero“ Французів, бо італійські влади мали ствердити, що Альбанці одержали потайки від Французів амуніцію проти Італії, навіть гарматну. Обурення в Італії велике.

Бельґія з Францією заключили мілітарний союз на 15 літ.

Вислід конференції в Бульоні. 1. Вирішено, що Німеччина не сміє мати більше війська чим 100.000. 2. З Росією буде Антанти продовжати господарські переговори, а не навяже політичних. 3. В Малій Азії одержав Венізельос свобідну руку. 4. Німеччина має заплатити означену суму, але вона перша має сказати яку. „Таймс“ припускає, що 105 міліярдів марок в золоті, а льорд Riddel, що 5 міліярдів ф у н т і в золота. Над поділом цеї суми не прийшло до згоди, бо Італія жадала 55% у відношенню до Франції а 25% у відношенню до Анґлії, але вони не згодилися. Не наступила також згода що до паралелізму довгів (залежности їх від сплати Німців).

„Ческе Слово“ донесло, що в Карвіні ческа жандармерія мала граничний бій з Поляками.

Америка побудувала нових 6. підводних лодок.

Німецька Народня Партія ухвалила не приймати в члени партії Євреїв.

Часопис „Boston Sundry“ розписав конкурс на питання, хто найбільший герой Франції. Всі сподівалися відповіді, що Наполеон, Жофр або Фош. Тимчасом 67.000 голосів впало на короля Murat'а, шурина Наполеона, 97.000 на Bayard'а, „лицаря без страху й догани“, а 117.000 на Орлеанську Дівицю.

За куховарство одержав Escofier орден лицаря почесною леґіона у Франції!

12 американських університетів предложило Вільсонові посаду ректора (на випадок, як не буде знов вибрний президентом). Жалування дають йому від 50 т. до 100.000 долярів.

Племена Сагари нападають на італійські ґарнізони.

Економічна хроніка

Розпродаж Франції. Французький вивіз, який в р. 1919 осягнув вартість 8·7 міліярдів фр. (себто о 4 міліярди більше, чим в минулім році), складався головно з експорту старинних творів мистецтва до Спол. Держав. 10% всіх експортованих туди товарів обіймали предмети штуки і дорогоцінного національного майна.

Чехословацький цукор в замін за німецькі паровики. На підставі договору вивезено досі з Чехословаччини до Німеччини 7500 тон цукру, за що Німеччина досі вислала 1386 паровиків до Чехії. Ціна за паровик виносить 50.000 нім. мар. Чехословаччина має всього одержати 2000 возів.

Німецько-литовські торговельні переговори. Між Німеччиною і Литвою розпічнуться незабаром переговори для установлення однорічної торговельної умови. Німеччина між иншим зобовязується висилати до Литви місячно 5000 тон вугілля, за що вона побиратиме аґрарні продукти й дерево.

Товарова вистава в Трієсті. Для навязання торговельних взаїмин зі сходом плянують італійські камери промисловців одкриття товарового базару в Трієсті. Базар складатиметься з 1200 станцій, в яких виставлені будуть тільки взори; товари продаватимуться в окремих „ґалеріях“. На улаштовання вистави зібрано досі 1 міл. лір.

Приготовання нових товарових вистав в Лейпцігу. На величезній площі перед памятником „Völkerschlachtendenkmal“ будується цілий ряд виставних галь. Німецькі промисловці фінансують дуже щедро старозвісний базар (Messe) і сподіються створити в Лейпцігу осередний европейський базар, в якому виставляли-б для товарообміну всі европейські нації свої спеціяльности.

Загранична торгівля Ґеорґії. Відомий ґеорґійський міліонер Хостарий прибув до Франції, щоби перевести орґанізацію загранично торгівлі Ґеорґії з заходом. Він заснував вже англійсько-ґеорґійське торгове підприємство, та його стремління йде в напрямку зискання собі німецьких підприємців, німецький товар і німецький капітал для відбудови Ґеорґії.

Ввіз до Батуму. Протягом останних трьох місяців ввезено до Батуму після обчислень „Board of Trade Journal": 396.361 пуд. харчових засобів, 22.455 п. спіртуозів і оліїв, 4700 п. збіжа, 9115 п. смальцю, 107,100 п. металів, мінералій і хемікалій, 9220 п. вовни, 961 керамичних товарів, 5410 п. фарб, 21.400 п. шкури, паперу, 27.510 ц. ріжних мануфактур.

Внутрішня румунська позика. Для управильнення і удностайнення валюти виготовив румунський міністер фінансів проєкт на позику в національному банку Букарешту в висоті 24 міліярдів лей. Банкові знаки румунського ґенерального банку будуть витягнуті з руху 1. серпня ц. р. і залічені банковими знаками національного банку, при чім тільки 40% будуть виплачені зараз, а решта 60% привернені в позику, зреалізуєму по упливі 6 місяців.

Підвишення увозового мита в Румунії. Увозове мито й митові штрофи стали підвишені впятеро. Державі, які не мають митового договору у Румунією, платитимуть пятикратний тариф ґенеральних митових установ; держави з митовим договором пятикратне мито угодового тарифу.

Нові податки в Румунії. Уряд ґенерала Аверискула плянує для урівноваження бюджету підвишення податків на спірітуози і нафту, далі установлення загальної налоги на майно і пропорціонального податку від доходів по анґлійському взірцю. За те спрокинено податок на воєнні зиски й від люксусу.

Увозові заборони в Югославії. Югославянський уряд заборонив для підкріплення державної валюти ввіз слідуючих товарів: парфуми, дорогоцінности, деякі люксусові текстільні, шкіряні, кошикарські і шовкові товари, предмети з олива, цінку і міді, тканини з металу, далі заморські і люксусові овочі і рослини, живу скотину і штучні напитки.

Маринарська школа для Польщі. Управа „польсько-американського пароплавного товариства", яке утримує правильну їзду між Ґданском а Спол. Державами, ставила польському уряду до диспозіції 200 акцій по 500 долярів з умовою, що ціла сума ужита буде на заснования польської маринарської школи в Ґданску.

Великий брак робітників в Франції. Через поворот німецьких полонених, вічні страйки й установлення 8-годинного дня праці створився великий брак робітників в Франції, головно в гірничому промислі. Французский уряд пробує перевести до Франції робітників екзотичних рас. (Чи тим сам расова культура французького населення не потерпить грізної деґенерації, не знати. Французька національна заїлість іде так далеко, що уряд радше береться за поселенням мароканських, чим німецьких, австрійских і инших робітників, охочих працювати в Франції).

Вільна й примусова (зцентралізована) господарка. Місто Königsberg в Прусії витратило через зцентралізовання торгівлі в послідних 2 місяцях: за зіпсуття капусти 350,000 марок, звичайних консервів 86,000 м., мясових консервів 200,000 м. Рівнож має воно великі втрати через закупно ріжних харчових запасів по дорогій ціні, яка в останних тиждня нагло підупала. Таким чином рішило воно звільнити торгівлю.

Монополізація плавби на Дунаю через Анґлію. Анґлійський консорціюм закупив 95% всіх акцій „Угорського пароплавного товариства", майже дві третині акцій австрійської „Donaudampfschiffahrtsgesellschaft" і переговорює зараз з баварскою „Süddeutsche Dampfschiffahrtsgesellschaft" в справі закупна її. Таким чином сподіється анґлійське підприємство фактично дістати монополь фрактовної плавби на Дунаю в свої руки.

З українського життя на чужині

Прибули до Европи представники Українців з Зеленого Клину. Справа з скликанням національного конґресу всіх українських земель стає на твердий ґрунт. Цими днями при участи представників Великої України, Галицької, Буковинської, представників Кубані, Американських Українців відбулись прелімінарні розмови, що до техники скликання конґресу.

Розвязання Радянського блоку. Декларація з 3. липня 1920 р. Комітету Радянського блоку про припинення його істнування: „Обміркувавши органiзаційно-міжпартійні питання в звязку з сучасним ментом, обидві фракції радянсько-революційного блоку прийшли до переконання, що через формальні причини вони змушені вважати блок з дня 5. липня 1920 р. за розвязаний“. Закордонна Ґрупа Української Комуністичної Партії. Фракція Української Партії Соціялістів-Революціонерів.

„Нова Доба“, друкуючи протести українських полонених проти українських місій, скромно пропустила один дуже цікавий для ілюстрації її національної роботи. Большевицький „Гол. Нар.“ доповнює пропуск: „Господин Редактор! Уроженцы Южной Россіи, или как их теперь називают „Украинцы“, убѣдительно просят не отказать в любезности помѣстить въ ближайшем н-рѣ Вашей уважаемой ґазети слѣдующій протест, подписанный всѣм населеніем уроженцев Южной Россіи лаґеря Кведлинберг.“ А далі два підписи — І. Попов і Одпорядкин — справжні істино-українські.

Польські часописі сповіщають, що за останній місяць в східню Галичину прибуло до 4000 еміґрантів з Наддніпрянщини. Більшість з них — це бідна, нужденна українська інтеліґенція без одежі, їжі і гроша в кишені.

Прибув до Відня з Варшави мін. фін. Укр. Н. Р. Хр. Барановський.

Прибули до Відня Мирослав Січинський, М. Цеглинський і Сенатор С. П. Шелухін.

П. Василько виїхав до Спа в справі дипльоматичній.

Фінл. посол від України Микола Залізняк, одержавши чергову допомогу від уряду, ніяк не може зрушитися з Відня вже другий місяць.

Справу з покражою у кооператорів 1,200.000 корон з сейфу Віденського банку ліквідовано через приватних детективів. Гроші вкрав один із урядовців банку через підроблений ключ. При обшуконні у злодія знайдено майже всі покрадені гроші. Видатки і ростраченy суму (біля 70.000 кор.) банк покриває сам.

В Римі була улаштована пп. Єремієвою і д-ром Грінеьком лекція для італійського громадянства на тему „Українське жіноцтво в історії України“. Лєкція мала великий успіх і зібрала повну аудіторію.

Вистава „Наймички“ на Українській перехідній Станиці у Відні. В дні 3. липня ц. р. відбулася в театральній залі Укр. перехідної Станиці у Відні (X., Laaerstraße) заходами драматичного кружка Станиці вистава драми Івана Тобилевича (Карпенка Карого): „Наймичка“. У виставі брали участь місцеві аматорські сили і бувша артистка українського театру в Київі п. Лідія Кривецька.

Вистава випала добре і завважити можна було значний поступ так у виконанню як і розділі роль.

Мала заля, неможливість доброї режисерії, та брак технічних середників не дозволили використати сильнійших місць драми, але помимо цього відограння драми зробило сильне враження.

В першій мірі належить піднести гру п. Лідії Кривецької в ролі наймички Харитини, яку було виконано з великим чуством і добрим зрозумінням.

Бездоганна була гра Панаса (сотн. К.) і хазяїна Цьокула (п. П.). Добра була Мелашка. Гра инших членів кружка не викликувала дисонансів.

Серед убожества нашого життя на чужині належить піднести з признанням працю драматичного кружка на Станиці у Відні, який має на меті дати змогу довголітним полоненим-поворотцям хоч на сцені побачити трохи українського життя. Вистава „Наймички“ була в першій мірі для них призначена і викликала у них глибоке враження і горячі оплески.

З місцевої української кольонії було ледви кілька осіб. Прикро, що віденська громада не оцінює належито працю кружка і не проявляє більшого заінтересовання для рідної штуки на чужині. А корисна і тяжка праця кружка вимагає як найширшого попертя.

Звіт жіночої комісії Української Республіканської Капелі по закупці ліків на Україну:

За короткий час істнування комісії з 9-го квітня б. р., діяльність її виявилась в слідуючому:

1. 20.—25-го квітня було улаштовано за допомогою комітету співробітників Капелі одноразову збірку на ліки для України серед членів громади Капелі. Зібрану суму 8078 марок передано берлінській Місії Червоного Хреста і на цю суму закуплено:

2 кіло хіни (4 тисячи таблеток) і віспеної прищепи на 20 тисяч чоловік. Закуплені ліки вже відіслані на Україну з транспортом Міжнародного Червоного Хреста.

2. Орґанізовано збірку жертв, а також продаж листівних українських карток на концертах Капелі, цим шляхом зібрано 1968 марок 80 пфен. і один бельґійський франк.

3. Переводиться збір жертв підписним листом серед українських урядовців Берліну; досі зібрано 950 марок.

4. Переводиться збір жертв серед членів Капелі, а також серед громадян Українців Берліну на зібраннях, вічах, співанках і таким чином зібрано 444 марок 65 пфен.

5. Розіслано відозви до українських інституцій, редакцій і окремих діячів за кордоном. Досі одержано: від Швейцарської Місії 1004 марк. 20 пфен. — Від п. Яковліва, посла в Голяндії 5000 марок. — Від української громади в Льежі через п. Кисличенка 56 бельгійських франк. і від пп. Фіалковського і Коробейника 10 марок. Разом 6014 марок 20 пфен. і 56 бельгійських франк.

Загальна сума зібраних жертв за час від 25-го квітня — 9377 марок 65 пфен. і 56 бельг. франк. За відчисленням видатків 599 мар. 75 пф. на матеріял для продажу на концертах (українські листовні картки, українські відзнаки, медальони Шевченка) залишається 8777 мар. 90 пф. і 56 бельг. франк.

З цієї суми на 8500 марок негайно закуповуються ліки, які передаються на Україну, бо сама Капеля по незалежним обставинам ще залишається на деякий час за кордоном.

Подаючи цей місячний звіт до загального відому, сердечно дякуємо жертводателів і прохаємо надсилати жертви далі на адресу: Deutsche Bank. Depositen-Kasse Q. Frau Julie Kiritschenko, N. 539781 b Savignijplatz 6, Berlin.

К. Здорик-Здориченко, секретар.

Юлія Кіріченко, голова комісії.

Огляд преси

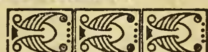

Вага умовоі праці.

Відомий берлінський винахідник „реакції Вассермана“ професор медицини др. Вассерман сказав в інтервю одному зі співробітників віденського „Tagblatt'y“:

Коли тому 30 літ прибув я в Берлін, як молодий асистент Коха, познакомився я там з молодим ученим Ерліхом і штабовим лікарем Берінґом. Разом почали ми займатися чисто теоретичними тоді студіями, які на око не могли мати жадного звязку з господарськими користями. Ерліх фарбував собі клітини тіл, Берінґ придивлявся крови щурів, а я займався теоріями про зарази. Отож ми були по сучасним понятям „непродуктивні“ і кождий, що мав міцніщі від нас мязі й міг носити більші тягарі, мав „право“ на вищу винагороду своєї праці, чим ми. Але згодом показалося, що це не так. Бо наші винаходи не тільки вратували життя тисячам людей, але дають і даватимуть змогу заробітку багатьом робітникам. Бо з наших винаходів повстала окрема індустрія, яка витворює міліонові вартости й дає змогу життя тисячам робітничих семей.

Цим хочу показати, що збільшення продукції має свій початок в умовій, а не в фізичній праці. Для того той, хто не дає змоги розвиватися умовим студіям в народі, зрікається не тільки культурного, але й господарського поступу. І тому треба піддержати університети й інститути тепер більше, чим передтим. Бо не забуваймо, що між міліонами убитих війною погибли тисячі великих умів, які могли принести багато користи людству. А погибли між ними напевно не найменші, бо талант вже в молодости проявляється ініціятивою, яка в війні скорше або пізніще приносить — смерть. А коли ще до того додамо, що ті таланти, які заховалися, не матимуть змоги розвинутися або зустріне їх ще погорда за мниму „непродуктивність“ і журба о хліб насущний, то вони або занидіють, або виеміґрують з рідного краю. Длятого кожда влада повинна дбати о це, щоб умові працьовники мали забезпечене життя й можність студій. Цим відбудується рідний край.

Ці слова великого ученого повинна собі запамятати особливо всяка українська влада. Бо мабуть нема більше знищеного народу й краю, як наша Україна.

Большевизм в світлі історії.

Карло Кавцкий (молодший) написав інтересну статтю, якій тільки зміняємо титул і подаємо зміст.

Коли читати якого письменника з часів пізного царства римського або отців церкви, або описи упадку старинного світа, то мимохіть приходить на думку, що тодішні відносини дуже подібні до теперішніх — і чим дальше на схід, тим подібніщі.

Тоді й тепер видно було, як постійно більшає з'убожіння мас. Нпр. в Росії великі міста меншають таксамо застрашаюче, як у 3 і 4-ім століттю по Христі. Люде з міст утікають на села, або гинуть з нужди і хворіб. Комунікація занепадає. Благородні металі зникають з обігу, бо їх ужито на непродуктивні цілі. Суспільність вертає до натуральної господарки. Життєва стопа паде. Податки стають все тяжчі, бо бюрократія все більшає. Та непродуктивна кляса мов сітка павуків омоует

й висисає так староримську упадаючу державу, як і теперішню радянську Росію. Матеріяльних дібр продуктується щораз менше. Разом з упадком господарства паде й культура. На полі духової праці й моралі виступають познаки занепаду й гнилі, — люксус і розпуста посідаючих. Сатири Ювеналя таксамо добре можна приложити до теперішніх часів, як до старих часів упадку. Духові вартости цініться щораз менше, бо жадоба грубих змислових роскошей більшає. Обнижається рівень освіти. Виступає бажання чогось таємничого, містичного. Теперішній оккультизм і спіритизм відповідає старо-єгипетським і передньоазійським містеріям, сильно поширеним в упадаючій римській державі. Бо час дозрів до духових епідемій і віри в чуда. Життя так надокучує, що людство перестає плодитися.

На такім фоні уродилося в умираючій римській державі христіянство, релігія резиґнації, яка відвернулася від дібр цього світа й всю свою надію покладала на друге життя, за гробом. До цього первісного христіянства дуже подібний большевизм так що до тла, як способу виступу й поширення. Він також витвір безнадійного економічного положення, і темні маси з роспачі вхопилися за нього як за нитку Аріядни, що малаб їх чудом випровадити з лябіринту нужди. Він той спаситель, він той месія, що обіцяє своїм вірним тисячелітне царство радости. Большевизм став евангелієм для всіх країв, які терплять під важким тягарем наслідків великої війни. Лєніна уважають пророком того руху, й темні сільські робітники в Італії почитають його не менше щиро, як колись св. Януарія в часі катастрофи при вибусі Везувія.

Але крім подібностей є й засадничі ріжниці між большевизмом і первісним христіянством. Його держава є „з цього світа“, він обіцяє рай тут, на землі, а не в небі. І цей рай тут, на землі хоче большевизм завести зараз, негайно, найкоротшим шляхом, насильством.

Щоби зрозуміти цю засадничу ріжницю між двома подібними появами в історії, слід оглянути економічну підставу обох. Навіть такі мислителі, як Момзен, Родбертус і Макарт пишуть про „капіталізм в старім Римі“, про свобідну торговлю, про велику посілість, оперту в тих (давних) часах на капіталізмі. В дійсности т о д і нічого подібного не було. Основу суспільної господарки старинного світа становила д р і б н а селянська господарка, не обчислена на продукцію для продажі. Коротко-живучі хоч великі деспотії Вавилону, Медії, Персії, Олександра В. і Діядохів опиралися навіть на примітивній натуральній господарці. Гроші в старій римській державі були, але вони не були продуктивним капіталом, тільки переважно консумційним, призначеним до непродуктивного видавання їх. Щоб цей „капітал“ помножити, на те був тільки один спосіб: лихва. Вона й війни зруйнували селянство, яке покидало свої села й спливало як пролєтаріят в Рим (і инші міста). Оставлені селянством землі забрали великі посідачі й обробляли їх невольниками. Але не для продукції! Бо не було для кого продукувати і не треба було продукавати на вивіз. Пролєтаріят не мав за що купувати. Його кормила держава. А вона привозила хліб з підбитих провінцій, головно з Африки. І там теж не купувала того хліба, тільки забрала як данину. Лятіфундії великих посідачів старого Риму не проводили інтензивної господарки, тільки таку, яка б заспокоювала потреби їх і їх великої прислуги. Це була грабункова господарка, яка мусіла довести до руїни цілу державу. Всі землі над Середземним морем були виграбовані згодом до щенту — і тоді прийшов занепад остаточний. Населення зменшилося. Не було техніки, яка дозволялаб перейти до висшого способу господарки.

Тепер зовсім инакше. І це розуміє большевизм. Тай тому він не є релігією резиґнації, тільки релігією боротьби о добро тут, на землі. Розуміється між його ідеалом і практичним вислідом змагань—страшна пропасть. Чому? Причини цього слід шукати в тім, що провідники большевизму жили довго на еміґрації. І то на еміґрації в західних, високо розвинених державих. Там осліпила їх висока технічна культура — й опісля подих революції. Вони почали в відсталій країні неґрамотного народа налажувати в инший спосіб господарки так, якби мали до розпоряження ту високу технічну культуру заходу, серед якого жили передтим. І це незрозуміння науки Маркса страшно пімстилося на них і їх ділі. Становище їх прямо траґічне: вони мають політичну владу, мають в руках

сирі засоби великої землі, мають все потрібне до промислової продукції — крім відповідної скількости промислового пролєтаріяту, інтеліґенції, машин і засобів транспорту. Через те вони тільки бачуть шлях до раю, але дійти до нього не можуть. Бо ключ до того раю має в руках їх смертельний воріг: капіталізм Антанти. І ця сила економічних фактів кидає большевицьку державу в ситуацію упадаючого Риму. І як колись первісне христіянство втратило свій комуністичний характер, так тратить його й большевизм, витворюючи нову бюрократію з новим системом визиску. І хоч большевики мають ще державну владу в своїх руках, то большевизм уже мертвий таксамо, як мертва була Христова наука в хвилі, коли христіянство стало державною релігією.

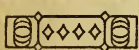

Критика і бібліоґрафія

Ukraine, Poland and Russia and the right of the free desposition of the peoples. Washington, D. C. 1919. By S. Shelu-hin. Стор. 16.

В переднім слові цеї брошури появився на анґлійській мові артикул I, VI i XIV переяслoвського трактату.

Зміст самої книжки трактує про ворожість Поляків і Москалів проти Українців, про російський і польський імперіялізм, становище політичних партій до України і т. д. В середині брошури є „Нова карта Европа" на етнографичній підставі

Protest of the Ukrainian Republic to the United States against the delivery of Eastern Galicia to Polisch domination; Washington, D. C. 1919. Publisched by Friends of Ukraine. Стор. 16.

Український посол в З'єднаних Штатах Америки Юліян Бачинський доводить американському громадянству історично і статистично неслушність польських претензій на Східну Галичину. В своїх доводах автор посилається також і на ріжних американських і анґлійських вчених навіть Східної Европи, як наприклад Arnold Toynbee, Herbert Gibbons і инш.

The Jewisch Pogroms in Ukraine, by Bachinsky, Margolin, Visnintzer, Zangwill. Documents, official orders etc. Washington 1919. Стор. 24.

В цій брошурі спростовується ріжні наклепи на український народ, що він робив погроми на Жидів і подається цілий ряд документів, розказів в цій справі, починаючи з часів Центральної Ради і кінчаючи останнім розказом отамана Петлюра до українських козаків. В середині брошури „Нова Карта Европа".

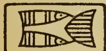

Листи до Редакції

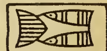

Високоповажаний Пане Редакторе!

Факти, подані п. Головним Дирігентом У. Р. Капелі О. Кошицем в листі до „Волі" т. 2, ч. 9, не відповідають дійсному станові річей, і тому я звертаюсь до Вас з проханням не одмовити умістити в Вашім Шановнім Журналі цих кілька рядків.

В кінці м. листопада 1919 р. я, як Уповноважений У. Р. Капелі, в порозумінню з п. Головою Паризької Делеґації ґр. Тишкевичем, членом Делеґації д-ром Біликом (представник Укр. Народ. Комітету в Америці) і представником канадійських українців п. Меґасом, розпочав переговори з Українськими Орґані-

заціями в Америці в справі фінансування останніми подорожі Капелі до Америки. Переговори дали дуже добрі наслідки. Для цеї справи об'єдналися всі українські орґанізації в Америці і склали Комітет.

„Український Народній Комітет“ згодився фінансувати подорож, і 9-го грудня 1919 р. йому були вислані наші умови, а саме — для подорожі Капелі туді і назад і місячного концертування в Америці потрібно 40.000 долярів, які має дати „Народній Комітет“.

10-го грудня 1919 року мусів я, по справам Капелі, виїхати з Парижу до Відня і Берліну, і дальші переговори мав вести адміністратор Капелі профес. М. Чайковський, який заміщав мене під час моєї відсутности.

20/I — 1920 р. Українский Народній Комітет прислав повідомлення за підписом п. п. Підгорецького, Понятишина, Ядловського і Лотоцького, що бере на себе фінансування Капелі в Америці, що концерти підготовані вже в 8 містах і просять повідомити, коли хор виїзжає до Америки, скільки, коли і на яку адресу вислати гроші. Голова Американської Дипльоматичної Місії п. Бачинський, з яким я також вів відповідні переговори, 10/III повідомив Капелю, що для її приїзду вже депоновано у Вашинґтонському Банкові 25.000 долярів. Одначе всім цим Капеля не скористувалися. Навпаки, 10/III — 1920 р. п. Кошиць („я веду тільки художню справу і ні в якій „дирекції“ чи „адміністрації“ не числюсь“), Рада Капелі („Рада Капелі, яко адміністративний апарат, не істнує“) і Комітет Хору вислали Народньому Комітету нові умови подорожі, які і по своєму тону і суті нічого спільного не мали з умовами попередніми, бо кошт цих умов виносив 175.000 (сто сімдесят пять тисяч) долярів!!!

Приїхавши до Брюселю і довідавшись про „нові умови“, я заявив Раді Капелі, що тепер не беру на себе відповідальности за подорож Капелі до Америки ні перед Урядом, ні перед укр. громадянством, тим більше, що проф. Чайковський, як адміністратор і мій заступник, з „умовами“ не годився.

Український Народній Комітет, діставши нові умови, зразу замовк і тільки в початку квітня відповів, що сезон концертовий кінчається і концерти тепер неможливі. Така відповідь офіціяльна. А неофіціяльна, як і треба було чекати, звучить трохи инакше. Перед нами приватний лист Президента „Українського Народнього Союзу в Америці“. Ось він:

„Мені здається, що вимоги Вашої Капелі були за високі для американських Українців; чув я, що Ваш діріґент зажадав 50.000 долярів прислання наперед, і кождому співакові — співачці мала бути забезпечена денна платня і удержання, отже це немислиме до виконання. Люде в старім краю представляють собі цілком инакше американських Українців і організації, ніж як вони в дійсности суть. Тут ми не маємо таких богачів, щоби могли таку суму грошей сей час вислати. Український Народній Комітет, которого цілею була поміч в старим краю, майже на розбиттю для того, що немає фондів — люде суть зневірені про сітуацію України Західної і перестали давати жертви. Тепер вдодаток сего Українська преса розтрубила, що Українська Капеля Української Республіки прибуде до Америки в тій самій цілі, що їздила по Европі. Це троха було піднесло людей на дусі і заохотило до дальших жертв, но тепер, коли Капеля не приїде, то витвориться ще більша зневіра. Американські Українці можуть мати претензії до Української Капелі Української Республіки такі: знаємо, що Капеля давала концерти по всіх головних містах европейських держав і, пописуючись своїми концертами, єднала в своїй вітчині симпатії поміж чужими народами.

Чому ж Капеля зробила противний оборот взглядом держав Америки, котра тепер, можна сказать, есть найсильніща, до котрої вся Европа звертаєсь о поміч? Чому Українська Капеля ставить ультіматум американським Українцям, котрий не єсть до виконання? Здається, що тут заряд Капелі дуже помилився“.

При цьому додаю відповідно посвідчені копії документів, на які посилаюся в цьому листі.

Прийміть, Високоповажаний Пане Редакторе, запевнення в щирій до Вас пошані Олекса Приходько.

3/VII — 920, Berlin.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 24. липня 1920. Ч. 4.

В. В.

Політика помсти і політика розуму.

В році 1914 вибухла світова війна. Европейська, страшна війна. „Істнувати або гинути“ — це було гаслом обох сторін. Чотирі роки трівала боротьба. З обох боків майже без значного успіху. Центральні держави розвалились з середини через тяжкий економічний стан. Голод, кругом вороги — центральні держави не могли вже видержати. Це стало ясно в 1916 році; і багато мудрих політиків передвиджували вже тоді катастрофу, яку вже не були в змозі обминути.

Антанта побідила. Шум великий, радість передовсім у Франції та Італії. Англія, завсігди холодна, і на цю річ холодно дивилася: як кожний діловий чоловік або купець.

Дзвони дзвонять! Перемога!

У Версайлі мирова конференція засідає, щоб диктувати як найтяжчі умови підбитому ворогові. Найвизначнійші люде в ній: Вільсон, Клєменсо, Льойд Джордж, Орляндо, Падеревський.

З початку виступив Вільсон зі своїми 14 точками та прінціпом самоозначення народів. Але це коротко — як вогонь соломяний — згоріло і пропало. Під впливом слабої волі він показався нездатним до діла фарісеєм. Народи в кайданах бачили в ньому Бога. Однак скоро переконалися, що його слова — тільки слова. Діла инакші були. Другою фазою мирних переговорів керував Клємансо. Під впливом сліпої помсти він диктує Німцям славний „Версальський договір“ і рівночасно копає собі та своїй вітчині могилу та сіє зерна незгоди в колись міцній Антанті. Він вірить в могутню силу Німеччини. Боїться „реванжу“. І ці думки керують його ділами. Його мрія — знищити Німеччину — без милосердя, без пощади? І тут на допомогу йому виступає Падеревськкій — оперетковий президент міністрів. Він радить Клємансо збудувати з другого боку Німеччини велику Польщу — від моря до моря, забуваючи самоозначіння народів. Послухався „Тигр“! І ось галлерівська армія з Франції переведена в Польщу. А звідти була післана до східної Галичини, щоб боротись там — ніби то

з большевізмом. Велика армія в 80.000 баґнетів починає воювати проти героїчної галицької армії, руйнуючи те, що так велично проголосив фарісей Вільсон. Від неї загибли найкращі сини нашого народу. Однак не дармо!....

Льойд Джордж тим часом спокійно, холодно думав своє....

— Німеччина знищена! Кого Англія ще може боятиси на морі? В колоніях? В торговлі?

Франції і ще раз Франції! І з цього часу Льойд Джордж зближається до Орляндо, пізнійше до Нітті. Шукає зближення до Німеччини. Проти Франції і проти дружної з нею Польщі. З другого боку дає змогу Франції зкомпромітуватися остаточно.

Видача німецьких генералів, цісаря, вступ Французів до Франкфурту, жадання зменшення німецького війська і. т. д. це все з одного боку тайно порадила Англія союзникові Франції, а з другого боку вона помагає Німцям. Вона проти видачі; вона з Італією разом ультімативно протестує проти наступу Французів до Франкфурту; вона не допускає, щоб німецька армія булаб занадто зменшена і. т. д. Це є факти глибоко обдумані. Вона зачинає переговори з Красіном, Літвіновим. Вона не помагає Польщі — навпаки: навіть радить їй не робити офензиви.

Франція вже цілком скомпромітована, навіть в Польщі!

Колись Англія боронила самоозначення східньої Галичини. За прилученя її до Польщі найбільше обстоював Вільсон! То була найбільша іронія....

Англія, я переконаний, вже заздалегідь добачала те, що зараз сталося. Побіда большевиків — розпад Польщі. Чому Англія старалася відокремити Польщу від Румунії? Це все ясно....

Вона хотіла, щоб Польща стала така, яка скоро буде — в етноґрафичних межах. І знов у справі східньої Галичини піднесла голос Англія — в радіо до Москви з одного боку, а в радіо до польського уряду з другого.

Ми бачимо, що політика сліпої гарячої помсти сьогодня вже не на місці. Вона уступає поле холодній політиці розуму.

Недаром Анґлійці рахувались найкращими дипльоматами здавна. Обережно крок за кроком ідуть вони до своєї мети і зараз. Там, де не можна переконати своїх союзників або своїх ворогів арґументами розуму, вони підставляють їм стінку фактів життя. Можливо, що в найближчім часи ми побачимо, як Анґлія поширить поле впливу своєї політики на Німеччину і взагалі на всю східню справу. Можливо, що цими днями ми будемо свідками нових шахматних ходів з боку Анґлії на сході Европи. Нашим державним мужам, нашим дипльоматам ми радилиб не забути одного, що політика помсти добра на війні, на полі брані. В справах дипльоматії завсіди бере верх політика спокійного холодного розуму.

Степан Рудницький.

До основ українського націоналізму.

6. Націоналізм а раса.

(Далі).

Низка постулятів, яку я саме подав, добута з конспекту дійностей, без сумніву сконстатованих біольоґами. Ці постуляти конечні при веденню доцільної демоґрафічної політики. Поглянь-мо-ж тепер, як виглядає справа раси в нас, в українській суспільності.

Тут, таксамо як у справі терріторії, бачимо величезну ріжницю — просто пропасть поміж українським людом і українською інтеліґенцією. Український простолюдин розвязує расову справу свого рідного народу добре, українська інтеліґенція зле.

Розуміється, що наш простолюдин розвязує цю справу по свойому, по мужичому. Він не має поняття про расову гиґієну, біольоґію, евґеніку чи ще що там. Та його питома стара, етнольоґічна культура, його здоровий „хлопський“ розум і особливий дар помічання позволяють йому в части емпірично, в части так сказати, інстинктовно слідкувати за розвитковою лінією української нації, з успіхом безконечно більшим від цього успіху, який виказує споконвіку українська інтеліґенція.

Нераз аж жахаємося, коли дивимося, як мало український простолюдин числиться з елєментарними вимогами гиґієни в свойому житті — з осібна в часі хвороби чи кволості своєї чи своїх дітей. Ця легкодушність і недбайливість, у злуці з ріжними забобонами є головним та мабуть одиноким гріхом нашого простолюдина проти українського націоналізму — з неї бач виходить ця фатально велика цифра смертності, що зменшує наш природний приріст.

Поза цім відносини нашого простолюдина до єправи раси є на загал корисні. Наш простолюдин, коли тільки зівнішні обставини позволяють, уміє як слід жити. Його їда, що до недавна видавалася дуже негиґієнічна, супроти найновіщих результатів науки не виглядає вже на таку. Вона дуже гарно примінена й до клімату й до головного заняття нашого народу — хліборобства. Перевага ростинного корму, зглядно мала примішка мясного, багато молошних страв — усе те вказує на інстиктовне на позір (у дійсности-ж виходить воно зі старої культури) добирання харчу. Воно як бачимо дуже доцільне. Таксамо доцільна й ноша нашого люду. Вона дуже добре примінена до контінентальності клімату України й до життя на вільному воздусі — конечного для хлібороба. Живо пригадую собі, як я в хлопячих роках дивувався пр. Гуцулам, чому вони серед горя-

чого літа ходять у грубих вовняних штанах і баранячих кептарях. Та вже по кількох днях, проведених серед лісів і полонин, я зрозумів велику практичність цьої ноші. Тесаме дотичить ноші инших племен українського народу. Про естетичну сторону тієї справи тут зівсім не бажаю говорити.

Що до домівки й її уладження треба за нашим простолюдином признати теж дуже гарні прекмети. Там де павперізація його ще не прибила, потрапив він розвязати питання домівки розмірно дуже гарно. Певно, кожний знає, що хата українського мужика дуже далека від ідеалу гиґієни, та коли порівняємо з нею „халупу“ Мазура чи „ізбу“ Москаля або „казу“ Румуна, вона не то що вибється на перше місце, але й дуже далеко їх усіх поза собою полишить. З осібна що до чистоти й нутрішнього порядку. Дайте нашому мужикові відрадніщі соціяльні й економічні відносини а побачите, як гарно він вмітиме мешкати. На полі домівки він переймає дуже швидко поступові, гиґієнічні ідеї.

Наш мужик на загал не любить тісно жити. Хати й обійстя звичайно широко розкинені, не збиті в тісну громаду. Хати вікнами звернені до півдня — наш мужик неначе-б знав, що безпосереднє ділання соняшного проміння має важні позитивні результати для гиґієни домівки. Любов до цвіту й деревини, котра так корисне виріжнює нашого мужика від польського чи московського, окружає українські хати садами й цвітниками, а це має не тільки естетичне, але й гиґієнічне значіння.

Дуже важна позитивна прикмета нашого простолюдина є те, що він не любить міського життя. Тяга до міст, така сильна в німецького, московського, бай польського мужика, ще не вспіла обхопити нашого. І це саме добре! Бо в цій абстіненції від міст дожив наш простолюдин до нинішних часів, коли то всю західню Европу обхопив клич за децентралізацією населення й за „огородовими містами“. І тут наш простолюдин несвідомо та давно дійшов до результатів, до яких доглупалася модерна демоґрафія щойно в найновіщих часах: його міста вже здавна були „огородовими“. Погляньмо, як виглядають українські місточка й менші міста в ціх своїх частинах, що ще заселені українським дрібноміщанством. Сади, городи, серед них хати, широкі вулиці й обійстя, тип життя що найменче на половину сільський, у кожному разі більше сільський як у німецьких чи анґлійських „селах“. Міську погань бачимо щойно в „центрах“ міст, де живе серед Жидів, Москалів, Поляків і т. п. українська інтеліґенція: погані людські казарми, бруд і нечисть, ніде ні деревини, препогане повітря, пересичене чудовими вонями і т. п. і т. п. Наш простолюдин інстиктовно сторонить від таких „центрів культури“; колиж йому доведеться з конечности жити в них, нидіє швидко. Наш мійський пролєтаріят є наслідком того ще миршавіщий як західньоевропейський.

Та найважніщі позитивні прикмети нашого простолюддя дотичать його полового життя. Полового проміскуалізму поміж нашим мужицтвом немає; між усіма мужицтвами Европи, які я пізнав із автопсії, українське мужицтво стоїть без сумніву найвище. І то мимо всяких вечерниць, досвітків, вулиць, купалів і т. п. А може саме ізза них! Бо після них слідує українське весілля з його калиновою розправою, перезвою, хомутом . . . як дальше звено в етнольоґічному циклю обрядів, у котрому обертається життя українського простолюдина.

Навіть таке гуцульське племя, котре завдяки „культурним“ впливам сусідніх Румунів, бере полову справу найбільш легко поміж українськими племенами, цілком не близще до проміскуалізму як пр. польські, німецькі, французькі, італійські верховинці — навпаки дальше.

Моногамічна родина, ця головна остоя надійного полового добору, є теж головною остоєю нашого мужицтва. Для нього нема „сексуального питання“, мужик не мудрагелює над усякими виідеалізованими порнографіями, а на основі моногамічного устрою робить своє здорово й основно. Без знання засад евгеніки наше мужицтво (розуміється за виїмком багатих кулаків, яким любі зять чи невістка хочби й каліки — та багаті) півсвідомо бережеться перед друженням з тілесно менчевартними чи хорими осібняками. Таксамо береже наше селянство чистоти української раси супроти чужих расових примішок. Мішання з Москалями навіть у граничних областях дуже рідкі, з Поляками таксамо (коли не рахуватимемо Поляками Українців-латинників), мішаних подруж із жидівським елементом народня психіка не може собі просто уявити.

А результат цього всього? Ось він: найбільший природний приріст населення на цілу Европу, може й на всю землю, люд дородний, гарний, кріпкий, здатний до праці й до вживання життя, відпорний на хвороби, під усіми цими оглядами о голову переростає всіх своїх сусідів . . .

Розглянувши тим робом, як стоїть расова справа у нашого простолюдина, придивімося, як вона стоїть у нашої інтеліґенції.

І тут знов бачимо те саме, що в справі терріторії. Р а с о в а с п р а в а н і я к н е с т о ї т ь у н а ш о ї і н т е л і ґ е н ц і ї. Наша інтеліґенція з погордою відкинула від себе „мужичу некультурність“ і на її місце поставила в гіршім разі добуту з ріжних „поступових“ брошурок чи романів мудрість, в луччім разі-ж . . . нічого не поставила. І живе приспівуючи свідомо чи несвідомо: Après nous le déluge!

Пригляньмося ближче цьому гарному життю!

Гиґієною наш інтеліґент клопочеться таксамо мало, як і наш мужик, хоч йому, як інтеліґентові, цього невільно робити. Ціла наша інтеліґенція без огляду на кордони систематично переїдається (nb. коли тільки має за що). Ця справа стоїть багато

гірше, як у інтеліґентних шарів культурних західніх народів. Такого проценту людей інтеліґентних з ґрунтовно попсованими шлунками, як у нас на Вкраїні, не легко зустрінеш у західній Европі, більший процент хибань у Поляків і Москалів. Часто бідькає наша інтелігенція, що наш мужик запивається. Так, він запивається, але переважно тільки раз у тиждень чи в місяць. Це ще не такий то небезпечний алькоголізм, хоч мужичок тоді нераз і рачки до дому полізе або в рові переспиться. Багато гірше — кажуть лікарі — коли чоловік що день алькоголізується хочби й невеликою кількістю хмільного. А так роблять серед люду тільки гіркі пяниці; серед інтеліґенції-ж дуже дуже багато субєктів! Вони-ж не погорджують сучасно теж і похміллям „до положення риз". Виніжнення тіла дійшло в нас до можливо найдальших границь, так з огляду на одежину, як і на домівку. Ми покинули народню ношу й прийняли французьку. Добре, модерний націоналізм цілком не бажає від української інтеліґенції, щоби вона ходила в шараварах, чумарках, вишиваних сорочках чи що. Нехай-би хто хоче вбирав чи не вбирав їх на якісь там народні свята чи що. Та модерний націоналізм вимагає з гиґієнічного боку, щоби всякий, що прийняв міжнародньо тепер серед европейців французьку ношу, носив її відповідно до вимогів гиґієни й не шкодив свому тілу виніжнюванням. Що до домівки то українська інтеліґенція мало дивиться на те, щоби вона була гиґієнічна й вигідна, більше-ж на те, щоби вона була або виставна й добра до прийому гостей, або от сяка-така, коби в центрі міста. А вже що до хатнього порядку й чистоти! Коли хата нашого мужика перевищає в цім напрямі ізби Москалів й халупи Поляків дуже значно, домівка українського інтеліґента з правила дорівнює домівці московського чи польського.

Спонукати українського інтеліґента до тілесного руху: спорту, мандрівництва, руханки дуже тяжко. Це дотичить не тільки Українців з російського культурного круга, але й Українців з німецько-польського культурного круга. Хоч я ні турист, ні спортовик, то прецінь задля мого бурлацького фаху маю ці справи в евіденції й можу сміло сказати, що вони на Україні дуже лихо стоять. Головно тому, що наша інтеліґенція до смішности страхається всякого физичного напруження, всякої невигоди. Походити день по горах це велика річ, походити тиждень чи два — чиста неможливість. А підночувати під голим небом це божевілля!!! Що варта така інтеліґенція з расового погляду, легко збагнути. (Далі буде.)

Рабінгра Нат Тагоре.

Нариси.

I.

Я пробудилася раннім ранком і знайшла лист від нього.
Я не знаю, що він говорить, бо не умію читати.

Я залишу мудрого чоловіка в спокою з його книгами. Не буду його турбувати. Бо хто знає, чи зуміє він прочитати те, що лист говорить.

Ні, краще пригорну його до мого серця та потримаю коло мого чола.

Бо коли ніч прийде і зорі, одна за другою, замигтять на небі, я розкрию його на моїх грудях і мовчки буду вичікувати.

Листя дерев, що шумять під подихом вітру, буде читати його; струмок, що яром дзюрчить, співатиме його; а сім мудрих зірок будуть промовляти мені про нього з неба.

Я не можу знайти того, чого шукаю; я не можу розуміти того, чому хотіла би навчитись; але той нечитаний лист облегчив мою душу і в спів перетворив мої думи сумнії.

II.

Судас-огородник зірвав в своїм ставу остатню квітку льотосу, що вратувалась від страшних спустошень зіми, і ніс, щоб продати її королеві біля брами палацу.

Та тут стрінув його подорожній, що звернувся до нього з словами:

— Жадай, яку хочешь ціну за останній льотос! Я хочу принести його Будді!

Судас сказав:

— Коли ти заплатешь мені одного золотого, буде та квітка твоєю!...

Подорожній уже платив.

Як раз під ту хвилю вийшов король купити квітку, бо він вийшов з дому, щоб відвідати Будду і думав:

— Гарно було-би принести йому той останній льотос, що цвіте в зимі!...

Коли огородник сказав, що йому давали за квітку золотого, король витяг десять. Але подорожній подвоїв ціну.

Тоді огородник, будучи дуже скупим і бажаючи собі більшого зиску від тої квітки, за котрою так побивались подорожній і король, похилив свою голову і промовив:

— Я не можу продати того льотосу!...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

В німій тиші полудневого гаю, по другій стороні міських мурів стояв Судас-огородник перед Буддою, на устах якого спочивало мовчання любови із очей якого яснів спокій ранішньої зорі в часи чистої як роса осени.

Судас дивився в його обличча; положив льотос у ніг його, а свою голову склонив аж до запорошеної землі.

Будда усміхнувся і запитав!

— Яке твоє бажання, мій сину?...

І Судас відповів:

— Що-б Ти доторкнувсь до мене ногами Твоїми!...

III.

Красу і спокій принеси в моє безпорядне життя, як колись ти, жінко, приносила їх в мій дім, коли жива була.

Струси геть пилом припавші останки годин моїх. Наповни вщерть порожні жбанки мої. І поправ те, що було занедбано.

Тоді відчини останні двері Святині моєї, засвіти світла, і ми, змучені, станемо разом перед нашим Богом!

IV.

Сонце ховалось за західний беріг ріки; і його останні проміння падали, пробиваючись крізь гущавину ліса.

Пастухи з недалекого монастиря, позаганявши товар, сиділи коло вогню і слухали уважно великого Учителя Готамо, не пропускаючи ані одного згуку його слів; коли прийшов чужий хлопчина. Він привітав Учителя, даруючи йому овочі і квіти; припав до ніг його і сказав співучим голоском:

— Пане, я прийшов до Тебе, що-б ти взяв мене з собою, коли підешь в дорогу до найвищої правди!... Сатиякама — імя моє!...

— Благодать нехай спочиє на тобі! — сказав Учитель. З якого роду ти, моя дитино? Бо тілько брамани вважають себе достойними найвищої істини!...

— Учителю! Не знаю, з якого я роду. Я піду і запитаю мою матір!...

Це кажучи, попрощався Сатиякама і вбрід перейшов річку і побіг до своєї матері в хатину, що стояла на краю сонної оселі.

Свічка кидала своє мутне світло в хатинці; а мати стояла в дверях, очікуючи повороту свого сина. Вона ухопила його в свої обійми; цілувала його золоте волося і питала, як приняв його Учитель.

— Як на імя мого батька, дорога мамо?... запитав хлопчина,—бо тілько браманові годиться стреміти до найвищої істини... сказав мені Готамо, наш пан!...

Жінка сумно похилила голову і тихо промовила:

— Бідною була я в моїй молодости; і багато панів я мала. Приняла тебе на своїй груди матір твоя Габаля, моє золото, що не мала жадного мужа!...

Перші проміння сонця цілували верхи дерев довкола лісового монастиря.

Ученики, з розкуйовдженим і мокрим від раннього купілю волосям, сиділи під старим деревом коло Учителя. Тоді надійшов Сатиякама.

Він поклонився в ноги Мудрецеві і мовчки вичікував стоячи.

— Скажи мені, запитав його Великий Учитель, з якого роду ти походиш?...

— Мій пане!... відповіло хлопятко, я не знаю цього. Моя мати говорила, коли я її питав: „в моїй молодости я служила

багатьом панам, а тебе приняла на свої груди твоя мати Габаля, яка не мала жадного мужа!“ ...

Тоді піднялося глухе невдоволення серед учнів, немов серед бжіл у вулику, коли порушують їх спокій, незадоволення безсоромністю цього викинутого з людського суспільства хлопця.

І встав Великий Учитель зі свого міста, простер свої руки, пригорнув хлопчину до грудей своїх і сказав:

— Найблагороднійший з усіх брамінів є Ти, моя дитино! Тобі припала найціннійша спадщина — спадщина правди!...

Остап Грицай.

Про Смараґдову Оазу.

(Із Книги: Казки про Людину. IV.)

Коли Араб Аді Ассан, полонений західно-африканським племенем Тарґійців при нагоді одного з перших — сьогодні вже півказочних — походів Арабів на Ґараму, був завдяки своїй хоробрости увільнений та збірався покидати тарґійський край Сангаджу, — сказав до нього її король, Амґар:

— Я, Сіді*) Аді Ассане, протягом свойого довгого життя чув богато про надзвичайні своєю відвагою діла, але в правду того, що ти тепер задумуєш доконати — не вірю. Скажи, молодче, ще раз: хто радив тобі важитися по діло, непонятне розумові людини?

Тут так тихо стало в крузі зібраних під синім небом між шатрами мужів, що чути було, як шевелило листя мімози під доторком білих мурашок. А Араб відказав:

— Повелів мені це заповіт батьків моїх. Є десь на північ від Великої Пустині — сповіщає він, — Оаза, славна колись своїми як найдорожчі смараґди фараонів зеленими пальмами. Фініки, які там дозрівають, є солодчі ніж фініки Белад ель Джерід'а або Тіфлет'а, жінки там кращі ще, як преславні красуні Улед-Делім'а, а гіяцинти мають запах індійських бальзамів. Та щож, — за одну незнану мені провину котрогось із батьків моїх, її володарів, — ця Смараґдова Оаза від довгих, довгих літ заклята таємною, тричі горесною судьбою...

Тужливо глянув Араб на зеленіючий вдали пальмовий гай, і сказав:

— Полоненими кріпаками далекою чужиною скиталися досіль всі нащадки цього мойого предка, а Оазу зробив якийсь злющий Джін невидною для людського ока так, що ніхто з мандруючих Пустинею не бачить її, і не бачить мандрівців ніхто з Оазу. Це мов остров Смерти на очах живучих людей. Але слухайте, мужі Сангаджі! Той з потомків прогнаних володарів Оази, хто так як я перейде огонь великої боротьби і стане шукати вітчизни своєї і вертатись до неї незбагненими ще досіль ніким з людей просторами Великої Пустині, ведений тільки голосом Віруючої Туги, — і не злякається жадних мук, та незгаряючим огнем великого зусилля ніби мечем добуватиме собі шляху, — цей, як сповіщає заповіт, буде перший, шо знову побачить закляту Оазу. І його, цього віруючого,

---

*) В Арабів титул значних родом.

побачуть яко першого по довгих літах її мешканці, і буде день стрічі їх з ним днем визволення і злуки їх зі світом сонця і живих людей...

Те кажучи, Аді Ассан відкинув білий бурнус, та показуючи тавро горіючого меча на свойому лівому рамени — додав:

— Ось знамено мойого володарського рода, по яким мене колись там в Оазі пізнають. Хиба-ж треба мені ще чого, Тарґійці?

І тутки Араб вмовк. Йому не відповів ніхто. Навіть Амґгар потонув на хвилю в глибокій задумі. Колиж перейшла хвиля першого зчудування, Великий Марабут, наймудрійший жрець краю, перший піднісся на свойому місці і промовив:

— Вісімнадцять літ тобі, сину, і горяча в тебе душа, як жар щойно розпаленого вогня! Хто з людей у твойому віці відає про тайні замисли богів? Та я кажу і відкриваю тобі, що проклята богами Оаза, про яку говориш, Ассане. Знай — це голос найбільш тобі ворожих духів, що взивають тебе самотного в Пустиню, — смерти твоєї бажають вони, щоб не стало більш вашого роду у вітчизні твоїй. Бо жорстоко карають розгнівані боги. Тому й приманюють вони тебе найсвятійшим, що є в тебе — знаменом батьків твоїх. Не віриш — не думаєш, що краще тобі повинуватися, та втішатися тут достойною нагородою покори твоєї?

Та Ассан мовчав. Тоді озвався найперший полководець, Кель Ізгабан, і сказав:

— Хиба ти не знаєш, Ассане, що не в безкрай сягає влада Сангаджі, — що швидко ти зустрінешся з ворожими племенами, які сто уоружених мужів накличуть на тебе одного? А що як вже поза першими межами Сангаджі досягне тебе їх скрита, смертоносна стріла, гадючою отруєю перепоєна?

Та Ассан все ще мовчав.

Навпослід забрав слово сам Амґгар і рік:

— Чи треба-ще й мойого слова до рад найкращих дорадників моїх? Та я кажу і обявляю тобі, Аді Ассане, що поставлю тебе в нас найвищим між Імргадами, цими кріпаками, між якими ти досіль жив, і наперекір твойому вікові бажаю бачити тебе у раді моїй. Тепер скажи: останеш тутки другом короля, чи хочеш блукати дорогами, яких не знаєш, просторами, якими не ішов ще ніхто, з силами, яких в тебе молодого ще немає, на зустріч краєві, більш тобі далекому і чужому, ніж химерний світ насонної казки?

Та Араб, вислухавши це, глянув на небо і відказав:

— Дозволь мені йти замоєю тугою, Амґгаре.

І за два дні він — як оповідають предання — справді вирушив в дорогу, в напрямі на північ від столиці Сангаджі, чудуючи в останнє Тарґійців:

Ассан не мав з собою жадного провідника.

Мегері, верблюд, на якому їхав, був йому тепер одинокий друг. Говорив, правда, Ассанові один старий, і як казали всі, дуже досвідчений Імргад, що не тільки Великої Пустині, але навіть пустиних степів Сангаджі навіть з провідником не перейшов ніхто. Немає там — казав Імргад — ні одної одинокої оази, невидно ні найменшого корчика, ні найдрібніщого струмка води. Страшні піски і тільки піски простягаються від одного краю до другого, і віють жорстокі вітри так, що як скінчить лютувати Кгемзін, то починає ще лютійший Гарматтан, а вспокоїться цей, то лютує ще грізнійший Геблі. Хто там не згине з прагніння — сповіщав Імргад, той швидко згине з голоду, хто не сконає з голоду, того забє

жар сонця, а кого це не вбє, той певно погибне в хвилах гоненого невпинно вітрами піску. А в ночі — научав досвідчений старик — всі небезпеки вдвоє такі грізні.

Все те пригадував собі тепер Сіді Аді Ассан.

Він думав ще й про те, що йому казали тарґійські достойники, думав про осторогу наймудрійшого мужа Сангаджі та велике слово Амґара, але поки-що він не зупинявся не звертав зі шляху, а їхав що раз далі, все на північ від столиці Тарґійців.

А дивні, невидані досіль Ассаном пустинні степи стали справді наближатися.

Бачив Ассан, спершу, як увесь простір довкола, кудиб не глянуло його око, покритий був чорним гострим камінням так, що виглядало воно иноді, начеб Мегері ступав з трудом по замерзлих та пошматованих на кусні кригах якогось чорного мов агат моря. І понурі чорні скелі здіймалися иноді скрізь, з кождого боку, на цілому безкрайному виднокολі, одна від другої лячнійша мертвецьким видом і мертвецькою краскою, грізною величю і своєю затаєною ворожою всякому сотворінню силою. Здавалося Ассанові часами, що небо і земля і всесвіт увесь розвалені великанським орканом в грузи, і почивають так Пустинею в страшній самоті зруйнованих світів безліч'ю повалених гір і верховиттів, горбів і скель, скелистих шпилів і пропастей, ґранітних та базальтових стін і безконечними звалищами чорного та червоного каміння.

Начеб скрізь царювала Смерть.

Але Арабова душа раділа в найглибших своїх глибинах цим горесним але вільним безмежам, і вони їхали далі.

Згодом приходилося йому перебіратись рівними як стріла спадами камінних стін на другий бік дороги, перерізаної колись великою рікою на два могутні береги, з яких один жахав їх страшливою як пропасть безоднею, а другий — гладкою як скло висотою. А иншої дороги не було, хиба та, що за ними. Але Ассан не гадав ніколи завертати. Він пускався стрімголов з найтемнійші прірви разом з Мегері, який повз вниз обережно, мов молодий леопард, хоч людина і звір значили кожду пядину добутої дороги кровю набитих каміннями ран. І не жахався Ассан сковзьких як скло вершин, якими йому доводилось здійматися в гору, бо тоді він вибирав з грузів великі камні і гострими відломами важких ґранітів товк, кидав і валив так довго об гладкі стіни, поки не вилупав в них кілька дужих сходів, по яких двигався сам і помагав верблюдові. Що з того, що опісля днями цілими він не в силі був здвигнути напруженими до краю раменами та навіть смокви не міг вдержати в розранених руках?

Ассан радувався побідною боротьбою зі скелями і поступав далі.

Горіюче сонце палило їх і пекло, як розпалена мідь вавилонських жертвенників, висмоктувало з землі жорстоким промінням кожду і найдрібнійшу тінь, розливаючи під ними і над ними, скрізь і всюди душливий як пекло океан золотого жару, випивало з їх грудей сливе останній дих життя, що звір і людина наче тягнули собою свої власні трупи, і лютою жаждою води жерло їх в нутрі так, як жре степова пожежа висохлу траву, — але хиба воно краще, як томлена лють бунтливого гніву спалює день і ніч душу невольника? І криниці стрічали вони по довгих днях муки, завалені калом мандрівців і звірів, стервом мертвих плазунів, птахів і червів, грязею порохніючих людських та звіринних костей, та вони

пили цю воду і брали її з собою в мішки з шкіри суданських кіз, і тільки таку воду пили і потапали далі в страшно розсвічених безкраях Пустині.

— Таким жаром буду кохати колись мойого коня та мою Зоіру — думав Ассан иноді.

І знову поспішав він в дорогу, все далі і далі, на північ від столиці Сангаджі.

Але смараґдово — зелені пальми не обявлялися їх очам.

Їм на зустріч біліли тільки порохоніючі кости істот, повбиваних шляхом по Великій Пустині. І являлася там ця невмолима, сливе неминуча смерть усюди: була вона в студено мовчазних камінних скелях і грузах, в ненаситнім кровю промінню пустинного сонця, в перепоєній гниллю воді, і була ця смерть в чатуючих кругах супів і круків, та в нічному голодному голосінню жаждущих стерва ґієн. А коли вони одного дня глибоким по кістки і горячим як жевріючій попіл піском їхали вперед, наступаючи трохи що не крок на лихі пустинні гадюки, рогату лєфу та злющу цорейґу, на чорні, жовті і тунезійські скорпіони, на ящірки скінк і сандґеко, на великі мурашки та впиваючіся в ноги ядовиті блощиці, — вони нечайно з'упинилися, приковані до місця, де стояли — незвичайною на їх самотному шляхові появою:

Їм на сустріч ступав — весь в червонім бурнусі — високий чоловік, похожий своїм видом на одного з тих пів-святих мужів Сангаджі, яким на імя Тольба, це є — „книги відаючий“.

Побачивши Ассана, Тольба здійняв в гору обі руки і закликав великим голосом:

— Хтоб ти і не був, мандрівче — вислухай мене!

Це було саме пополудні на довго перед годиною Маґгреб, в яку по оазах Муеддіни взивають люд до вечірньої молитви. Довкола простягалися мертвецько фіолєтними та червоножовтими кітлинами і долинами кремінні, пісківцеві та вапнякові звали, цятковані тут і там білими як сніг верствами соли, зза чого й думав спершу Ассан, що той чоловік проживав десь тутки в одній з невидимих печер пустельником, та знаючи гаразд весь простір довкола, хоче обявити Ассанові важну вість. Блаженно бо є глядіти в благословенну годину Маґгреб на доконане добре діло, радуюче душу Пророка.

Так Ассан поздоровив достойного мужа, дожидаючи його слова.

А Тольба сказав:

— Не знаю, хто ти є, мандрівче, ні не відаю цілей дороги твоєї. Одно тільки знає мій дух, тайнами найдавнійших книг і досвідом життя в цій самоті просвіченний — чи маю сказати тобі, молодче?

Ассан звелів йому говорити.

Тоді Тольба рік:

— Ти їдеш в дорогу, з якої ще ніхто не вернувся.

А коли Араб у відповідь став з усіх сил глядіти в напрямі свойого шляху, Тольба мовив:

— Камінними просторами їхав ти досі, ні зела ні дерев не стрічаючи, горіючим сонцем палений, прагнінням води гноблений, тільки гадюками і скорпіонами, жадливими трупа супами та гієнами проводжуваний. Але тепер, кудиб ти і не повернув, мандрівче, ти стрінеш небосяжні гори піску, яких ще не перейшла людська нога, відколи світ світом, а небо небом. А ти, молодче, сам один, і як бачу — смертельно втомлений, голодом мабуть з усіх сил твоїх виснажений....

О — ходи до мене і стань гостем моїм, помочі від одного з грядучих великих караванів дожидаючи....

І Тольба наблизився до верблюда.

Та Ассан — невпинно перед себе задивлений, спитав:

— Чи це дорога на північ?

Тольба одповів:

— Це....

— Так той, хто туди їде, мусить перейти ці піски?

— Мусить, мій сину.

На це Ассан, піднісшися на верблюдові, крикнув:

— Геть! Скорпіони і гадюки, жара сонця і вістря гаммадового каміння милійші мені як ти, привиде мерзенний! Будь ти собі пять раз Тольба, собі ти сховай свою раду та голоси її по мошеям Марабутам та їх прислужникам, — для мене — блакіть неба — одинока свята книга, а моє око — мій один провідник! Так геть мені з дороги, священний трусе!

І Ассан, не оглядаючись по за себе — швидко поїхав далі.

Згодом, правда, стала душа його трівожитися зза невгомного лютого гніву, яким скипіла проти такого достойника як Тольба, — і Ассан хотів оглянутися поза себе.

Але він ще раз прокляв Тольбу — і не оглянувся.

Він ще й тому не оглядався, що каміниста Гаммада покінчилася, і у Великій Пустині наперекір тому всьому, що говорив про ню колись Ассанові старий, дуже досвідчений Імргад — почалися цвитучі левади зелено-жовтої гальфи, цього спасення втомлених та виголоднілих верблюдів.

Але не тільки зелену гальфу побачив Ассан. Цвіли їм тут на зустріч ще й домрагн і ґельґелян, беґґель і тегак, густий шіг і мягкий сфар, плуталися їм під ногами шнурами розцвілого повою аренкад і сбейт, простягалися далеко кущі мімози і артаї, білої азелі і жовтого меркгу, скріпляла їх груди своїм запахом пахуча артемізія та радували їх око пустинні лелії і тюльпани.

На хвилю і людина і звір почули наче хвилювання холодного воздуха скрізь страшливий жар їх муки.

Невжеж це-б який добрий ангел й справді змилосердився над ними?

І здавалося Ассанові ще раз, що гаразд він вчинив, не слухаючи Червоного Бурнуса.

Але хто це був? Що це значило?

А що як таєнно судьба схоче пімститися?

Ассан зітхнув.

Що це за незбагнена тайна оповила шляхи до Смараґдової Оази?

Згодом день погас, і Велику Пустиню вгорнула ніч.

Ніколи ще Ассан не ждав ночі так, як сьогодні.

Меґері, його верблюд, ступав щораз поволійше. Иноді він ставав тихо та простягав шию, начеб хотів покластися, а його тілом стали потрясати дрожі, після яких Меґері хватав нагальними та глибокими віддихами воздух, начеб душився.

Араб задумався.

Невжеж цей Червоний Опир добре йому радив?

На хвилю, правда, здавалося йому, що ласка судьби була з ним. Недалеко від місця, на якому вони зупинилися, а в яке Меґері прямував вперве проти волі

Ассана, дозрів Араб дивно чисту своєю водою Оґлю, одну з тих постійних, глибоких криниць Великої Пустині, що їх не в силі засипати жаден Клемомзін, жаден Гарматтан. Тай Ассан швидко, не тямлячи про своє прагніння, напоїв верблюда, принукав його покластися, і не путаючи йому ніг, кинувся по гальфовій леваді збирати що найкращої свіжої наживи для Мегері:

Гальфи і шігу, мягкого аренкаду та товстого листя гефени.

А Мегері лежав спокійно як ще ніколи, але не їв богато, тільки чогось жагуче нуряв голову в запашній зелені, та чудно пильно глядів на свойого пана.

Ассан же, не забуваючи ні на хвилю про появу Червоного Видива, наче лякався таємних ворогів і порішив вартувати цілу ніч та доглядати недужого звіра.

Він розклав з голуззя живичної тальги та запашного стеля великий огонь, та спалив в ньому цілу вязку зілля, похожого видом на алєнду, якого запах проганяє в степу навкруги від огнища гадюк і скорпіонів. А опісля приладив собі на їжу дві скінки — ящірки, які йому краще було убити як одну із зустрінутих сьогодні ґазель, — окутався з головою своїм білим бурнусом, і підібгавши під себе ноги, потонув німо молючим поглядом в овидах проти себе.

Пустинна ніч вже давно розстелила свою безмежну блакіть.

Вона така безмежна, така незбагнена була ця ніч, як безмежне і незбагнене було в цій пустині все: її каміністі простори і її піскові звали, жара її сонця і міч її вітрів, дороги, які нею вели, і муки, які на цих дорогах людину дожидали. Та поки пустинею яснів її жорстоко розсвічений день, то хоч тут і там можна було мандрівцеві добачити межі просторів довкола: межа чорних верхів ділила на овиді землю від неба, жовто-червоні обриси пісків відрізувалися скрізь від счорнілих скель, кітловини й долини йшли глибоко в землю, а небо здвигалося так високо, начеб сонце сяяло рівно між ним а землею.

А ніч на пустині наче не мала жадних меж.

Сріблом місяця побілений пісок землі зливався наче в одно з небом, розвівалися на його овиді мякими облаками далекі верхи і скалисті верховіття, — від сходу до заходу, а від півночі на полудні — вона одна, безмежна і незбагнена:

Найчистійшими лазурами Сходу с'яюча, небесна блакіть пустинної ночі.

І Ассан німими устами шептав:

— Благословляю тебе, Смараґдова Оазо.

Горіючо золотим блеском світили тут зорі так, здавалося, близько до землі і такою осліплюючою безліч'ю, начеб вперве від сотворіння сяяли всі, і вперве сяяли в цілій своїй красоті. Заправду — ціла земля наче окутана була блакитю цеї ночі та її горіючими зорями, а з землею наче тулилися до срібно золотої киреї ночі людина і звір, дерево і ростина, каміння і пісок — без слова і без згуку, неворушно і сливе баз віддиху, наче блаженні тишиною, в якій є тиша сплячого жару сонця і тиша сплячих вихрів, тиша каміністих скал і піскових пропастей:

Цілюща, як Бог, тиша пустинної ночі.

І знову солодко було Ассанові думати про Смараґдову Оазу, про її тайну та ті муки, що його ждуть. Він геть підсунувся до верблюда, гладив його довго, приложив вухо до його лівого ребра і став слухати:

Але в грудях Мегері гаркотів таємний біль.

Ассан до рана сидів близь нього, боячися, що він не зможе встати.

Але Мегері був гідний корабель пустині. Він в ночі наче подужчав, а коли підлітаючі стаї египетських голубів стали звіщати день, дався свойому панові послушно знарядити до подорожі, і ніс Ассана опісля легко і швидко, не стаючи та не схиляючи голови, начеб божа ніч повернула йому всю давню силу.

Ассан відітхнув.

Чого йому ще боятися?

На хвилю він став знову думати про Марабута та його прислужників, про Імргада та таємного Тольбу.

Але в найближчій селитьбі тарґійських пастухів, де Ассан в останнє дістав собі ячменю і пшона, фініків і кавунів, сказали йому, щоби не їхав на північ, тільки повернув на схід.

— Чому? спитав Ассан.

— Бо там вас жде смерть — відповіли пастухи.

А найстаршій між ними сказав:

— Це Країна Смерти Ель-Ареґ, ніким не одолиме царство пісків. Чому ти спішишся туди, коли тобі, молодче, ще слід втішатися сонцем?

Але Ассан відказав:

— Бо мені туди дорога.

І знову вони стали їхати. Все далі і далі, — на північ від міста Тарґійців.

Та швидко Ассан зупинив верблюда, і вони стали їхати поволійше.

Перед ними стали простягатися від одного кінця овиду до другого жовті, купами рудого піску мов червонавими снігами вкриті та скрізь завалені простори. На одному місці почивали ці піски рівними, мов рукою приглаженими площами, де-далі здіймалися неворушними мов мури стінами так близько одна одної, що Ассан мусів руками відвалювати піски, промощуючи верблюдові дорогу. То звисали вони над головами їдучих зубатими, твердими як каміння сталяктитами, то западалися нечайно і глибоко, отвираючи перед очима мандруючих такі горесні пропасти, що Мегері, ступаючи понад ними вузьким, як стежечка, під напором найлекшого кроку осипуючимся просмиком, ревів трівожно та тулився тремтячи до рівної, як вигладжений спад, стіни пісковини.

Довгими годинами висіли так їздець та його верблюд між бездонними як адові глибини прірвами, а жовтими як смерть пісками, такі невидатні і малі, такі безсилі і безпомічні, що в цих прірвах і на цих верхівях вони людському окові являлися двома повзаючими птахами, які там, де з під ґурдових горбів виступала чорна земля ґари, зникали з очей без сліду.

Хвилями думав Ассан, що ця країна пісків швидко скінчиться, і почнеться знову гальфова левада.

Але піскові пропасти щораз більшали.

Тепер став Ассан думати про смертоносні, Червоним Мужем згадані вітри, лютуючі Великою Пустинею і він погадав, що ці вітри між цими пісками мусілиб його враз з верблюдом погубити.

І він що хвилі дивився, чи піски не кінчаються.

Але вони щойно зачиналися.

Тоді Ассан став пильно глядіти на небо, дивлячися, яка краска є цього неба та його хмар.

Небо було ще й досі ясно-голубе.

І ще один день, і опісля і довго ще небо було голубе.

Але коли одного вечора зійшов місяць — Ассан побачив, що його круг був багровий, аж чорний.

Так це би справді Його знак?

Ассан зітхнув.

І людина і звір наче чули грядучу небезпеку, і вони що сил поспішали саганами, цими широкими долинами серед пропастей піскових просторів, надіючися, що в сам час вони покинуть Країну Смерти, Ель-Ареґ.

Але ніч покінчилася, і знову настав день, а вони все їхали між пісками. Мегері ішов при тім, правда, все ще давним своїм трабом, але Ассан почував, що недужий звір з напругою останніх своїх сил служив йому, бо цілу їх дорогу значила кровава піна, падаюча густими клубами з мегерівого рота.

А й скрізь почалось щось дивне.

Така велика тиша ставала довкола, начеб в лоні землі стихало все життя, начеб завмирав і найлегший вітрець і найніжнійший легіт, заставило довкруги німо-мертво все, що було рухом і голосом, зморожуване далеким подихом якоїсь грядущої Великої Смерти.

А піски Ель-Ареґа не кінчались.

За якийсь час почало смертельне омертвіння землі вгортати і Ассана. Йому ставало душно і тісно, мов в горіючій печі, в горлі і на устах, на лиці і в носі, та на руках почував він сухий огонь, такий вбивчий, всю кров висмоктуючий, як ця мертва духота довкола.

Тепер йому став привиджуватися скрізь таємний Тольба, але Ассан спаленими устами шепотів:

— Я вірю.

І цілував він знак горіючого меча на своїм рамені, і ждав цілющої ночі був щасливий.

І їхали ці два, смертельно стомлені, голодом і жаждою виснажені все далі і далі, не звертаючи ні раз з вибраної на північ від міста Тарґійців.

Але вслід за чорно — багровим місяцем побачив Ассан коло другої години ясного дня на полудневій стороні неба явище, яке йому зморозило серце:

Велику, червону хмару.

За тою першою напливали тихо і невмолимо мов смерть друга, третя й більше, — а внедовзі ціле небо стало палати великанським червоним пурпуром подібне в тій хвилі до горіючого світа.

Тускливими сяєвами відбивалися ті небесні огні на землі, сповивали піски пустині і її камінні скелі червоними сумерками — і згодом мов стояло в огні все:

Земля і воздух, овиди й небо.

Самум йде!

У німій, мов цей небесний пурпур страшній тиші майже чутно було, як таємні огні обхоплювали кожду хвилю воздуха.

Самум йде!

Наче завізвані ким кинулися Ассан і Мегері сливе одночасно на землю, але верблюд, кладучися, схитнувся, плюнувши кровію, в бік, а Ассан відвернув голову, щоб не дивитися на його останню муку.

Та в цю хвилю люто мов оркан наступаюча хвиля воздуха пройняла Пустиню від одного кінця до другого. Так могутний був цей перший подув Самума, що пісок з усіх піскових валів, засип і площ довкола духнув одною велитенською

хмарою ген під палаюче небо, затемнив собою весь овид, і люто свистячими, мов хлюск залізних бичів хвилями став скорійш блискавиць прорізувати простір між небом а землею. Так непереможно могутні були ці розшалілі хвилі Самума, що наче поривали зі собою усе: простори пісків і простори каміння, усі скелі і усі верхи, а з ними наче видирали відвічним глибам круг землі і небозвід увесь, і шпурляли і розкидали і товкли цим усім о чотирі сторони світа, розторощуючи і стираючи цілу землю на пісок і порох, та шпурляючи цим піском і цим грузом з тріюмфуючим ревом ген у тремтюче, як шмат розвішеного червоного полотна хвилююче небо.

Пітьма як ніч вгорнула Ассана.

І здавалось йому, що Червоний Тольба і Марабут і Імргад наче кликали тепер до нього скрізь самумові вітри, але він, близький до смерти як ще ніколи, відповідав цим віщуючим голосам:

— Я вірю.

Иноді хвиля вихрів минала над ним з такою силою, що він почувався проти неї мов лист мімози і чудувався, що вихри не пірвали його зі собою, та не пошматували ген під небом на кусні; від ударів пісковими бичами у нього кровавилося лице, ніс і рот, його кождий віддих був боротьбою між життям а смертю, але цей молодий Араб шепотів наперекір всім Джіннам скровавленими устами одно:

— Я вірю.

А Самум вив і божеволів, наче свойого власного знищення жадаючи.

В якусь хвилю опісля хвилі бичованого вітрами піску стали зі звінким свистом перерізувати хвилі дощу, — від землі до неба бив один всеоглушуючий, вихрами цілої Пустині гудучий шум, небо наче цілком здерте з небозводу маяло скрізь темні хмари несеного вітрами піску останніми червоними трепетами — а згодом Араб став наче обертатися кругом у хвилях вітрів, не бачив вже ні краски неба, ні піску, а по якийсь хвилі не чув вже більш нічого.

Його вгорнула глуха тиша, в якій була темінь мов ніч, і стояли неворушно три великі срібні зорі.

І настала тоді одна хвиля коротка мов смерть, а довга мов вічність. Душа Ассана спочила, оповита темними крилами великого забуття. А коли він опамятавсь і пробудився, вже над його головами не гуділи вихри, тільки кружляли десь і крякали пустинні круки. І ясно було і погідно, — і була третя година пополудня. Ассан-ж одним рухом тіла піднісся з землі, отрясаючи з нього пісок, навіяннй на Ассана Самумом.

Невжеж?

Це була ця сама простір Ареґу — і наче ні. Тут і там розпізнавав Ассан звали, які бачив перед Самумом, але піскові звали почивали тепер инакше як передтим, і инший був тепер їх вид. Деякі-ж місця були цілком без піску, та вкриті такою богатою та свіжою зелен'ю, що Ассан протирав очі, — не вірячи, що це справді так. Але швидко він переконався, що це той простір, яким він ішов, мандрував, — бо недалеко від себе побачив Ассан трупа мертвого Мегері.

Араб відняв од нього припнені мішки з водою, в якій після Самума не було ні краплі, закрив очі мертвого верблюда цвитучою галузкою тамариску, і шепнувши наче до друга слово останнього прощання, пустився йти.

— Тепер треба мені мандрувати пішки — подумав Ассан.

І сказав: так піду пішки, — і доки в мене дух останньої сили, буду йти.

Тай пустився в дорогу.

Ішов він так якийсь час, аж вийшов на високий верх, та коли перейшов його і став сходити в долину, він побачив нечайно щось, чого що не бачило його око:

На тлі голубого неба здіймалися високо мраморні будівлі і святині великої, як египтійська пираміда, збудованої Оази. Та краще блакіті неба і ясноти праморів вилискували сяєва листя безлічи високих як обемліски пальм, цвитучих ген довкола Оази такою зеленю, як зелень найдорожчих смараґдів Фараонів. А побіч них захоплювали око мандрівця весела зелень ґранатів, ніжно-сумовите лисття оливки, чудно карбовані листки опунції, стрункі мов йонські колюмни аґави, та повна чару темна краса каруби. І цвіло те все довкруги смараґдових пальм, увінчаних ще й рожевими та голубими дзвінками, ґірляндами винограду, та корчами цвитучих рож, ясмину і гіяцинтів, які вітали мандрівця запахом найсолодших бальзамів.

А з Оази стали наближатися до Ассана непроглядні, святочно з'одіті ряди людей: достойні як жреці старики і гарні мужі, гарні як весна жінки і ніжні як ґазелі дівчата, любі хлопята, і маленькі віночки несучі діти. Наближалися вони всі до Ассана серед звуків солодкої як забуття музики і співу, і співали вони про Володаря, який повен Віруючої Туги покинув кріпацьке щастя і став шукати Смараґдової Оази, і тільки тою Віруючою Тугою ведений, поконав сто мук і сто смертей.

— Чудно торжественно наближалися вони до Ассана, а він зложив руки на грудях і ждав на них з цілунком — — — — — — — — — — — — — —
і тут прогомоніло і минуло все, як ще одна казка лазурових ночей відвічного Сходу.

Міжнародні перспективи на Сході.

(Розмова з бувшим Українським Послом в Туреччині Ол. Гн. Лотоцьким.)

Україна і Антанта.

— Чи робило які заходи Посольство в денікінській справі? — запитали ми.

— Розуміється, і обставини вимагали цього. Непоінформованість місцевих союзників в українській справі була просто неймовірна. Не тільки принціпіяльна сторона цеї справи, але навіть фактична, так би сказати-ж наочна, сторона її були їм цілком невідомі. Один з дуже відповідальних союзних представників (що бував при добров. армії на Україні), побачивши на стіні в Посольстві мапу України, дуже здивувався, що Україна така велика і що вона межує з Чорним морем, навіть просив дати йому примірник такої карти. З тієї неосвідомлености союзних представників в значній мірі і виникала лиха їх акція що-до України; таксамо нинішнє ослаблення тієї акції в значній мірі залежить од того, що союзні представники пройшли вже певні етапи поінформованости в українській справі. З'окрема в денікінській справі союзні ґенерали не могли зрозуміти, чому українська армія не сполучається з денікінською, бо то був би єдиний фронт проти большевиків. Крім словесних інформацій, крім статтів в місцевій пресі, Посольство освітлювало конфлікт українського уряду з добровольчою армією в кількох спеціяльних нотах, які розсилало, крім союзних представників, також Високій Порті та всім взагалі дипльоматичним представникам держав в Царьгороді. Де-які з них, діставши ті ноти, виявляли бажання ближче поінформуватися про сітуацію на Україні взагал і з'окрема в звязку з денікінською офензівою. Треба констатувати, що загальна

думка царьгородських дипльоматичних представництв була на стороні України, і Посольству часто доводилося чути не тільки безпосередно, але й через сторонніх людей, що його передбачення в справі денікінської акції визнавалися цілком слушними, а після і фактично оправданими.

— Крім цих тем самого ділового змісту, — запитали ми, — чи не торкалися ще Ваші ноти і більш дражливих тем, що викликали особливе незадоволення з боку місцевих представників союзної влади?

— Я, розуміється, уникав, — відповів нам п. Посол, — усякої дражливости в тоні, але не відступав від свого обовязку, коли серіозне порушення інтересів України примушувало мене торкатися справ, які дійсно були прикрі для місцевих представників антанти. Наприклад, окремою нотою я протестував проти допомоги, яку подавали большевикам союзники через передачу живої військової сили в порти Чорного моря, опановані большевиками.

„Пароплав ‚Австрія‘ — говорилося в ноті — під керуванням комісара від Держав Антанти, був надісланий до Одеси з жовнірами бувш. російської армії, російського і українського походження, котрі до цеї пори перебували у Франції. Коло 1300 жовнірів було висажено в Одесі, окупованій большевиками, на вимін 100 чол. частинно російських, частинно закордонних підданих. Частину жовнірів, що не схотіли зійти в Одесі, було посажено на пароплав „Імператор Николай“, який як раз прибув до Одеси так само з 1000 жовнірами бувш. російської армії — Росіянами і здебільшого Українцями, під керуванням комісара від Держав Антанти. Забравши їх, пароплав „Імператор Николай“ виїхав з Одеси до Очакова, де, після переговорів з большевицькою владою, він висадив 1200 жовнірів без жадного виміну, а решту посадив на пароплав, що випадково зустрівся в морі. В Царьгородському порті знаходяться ще й инші пароплави, що мають такі самі завдання як „Австрія“ та „Імператор Николай“.

Українське Посольство, доводячи до відома Високої Порти і Високих Комісарів Союзних Держав про вище згадані факти, при тім завважало, що міста Одеса і Очаків окуповані большевиками, з котрими У. Н. Р. перебуває в стані війни офіціяльно і фактично, —

„при цих умовах передача такої великої кількости жовнірів большевицькій владі дає большевикам змогу збільшити свої сили і цим підтримує нелад і війну на Вкраїні“.

Звертаючи далі увагу на те, що на Україні війна проти большевиків провадиться найбільш енерґійно, бо не тільки реґулярна армія б'ється з ними, а весь нарід озброївся проти них, Посольство висловлює, що було-б дуже бажаним зробити поділ і реґістрацію жовнірів, які направляються до Одеси та Очакова і до других портів України, і дати змогу тим, що зголосяться Українцями, повернутись на батьківщину, щоб брати участь в боротьбі проти большевиків, тоді як, висажені в порти, зайняті большевиками, ті жовніри попадають в їх руки і змушені вступати до червоної армії, — бо инакше будуть розстріляні, що вже і сталося з 60 жовнірами. Врешті і Посольство зазначає, що

„переправка цих жовнірів провадиться частинно тими засобами, що були віддані до розпорядження Вищого Союзного Командування бувшим Міністром України в Царьгороді в цілях здобути цим сильну і дійсну допомогу Україні.“

Ця нота появилася в парижській пресі і знайшла там прихильні коментарі. Бувших російських жовнірів союзники перестали посилати до большевиків.

Ще з більшою дражливістю прийнято було повідомлення Посольства в справі обстрілу Одеси анґлійським панцирником „Ajax“ підчас останньої інвазії большевиків на Одесу. Коли в січні наступив остаточний розпад добровольчої армії, почалось панічне втікання добровольців з Одеси. Серьозних підстав для того зовсім не було, бо ще в початку січня зареґістровано в Одесі 27 тис. самих офіцерів, а крім того мало не що-дня прибували в Одесу все нові й нові добровольчі частини, що втікали перед наступом то якихсь большевиків, то „махновців“,

то „петлюрівців“; в дійсности-ж поблизу Одеси була лише невеличка большевицька інтернаціональна частина. Коли добровольці залишали місто на призволяще, українські представники — адмирал Остроградський та ґенерал Сокира-Яхонтов звернулися до ґен. Шіллінга про формальну передачу їм влади. За посередництвом голови анґлійської військової місії ґен. Шіллінг підписав акт тієї передачі і переїхав сам на анґлійський пароплав. Але того-ж вечора о 11-й годині анґлійський панцирник „Ajax“ став обстрілювати одеську Пересип, де була частина Струка, — головна військова база нової української влади в Одесі. Через те Струк мусів виступити за місто, й тим часом місцеві большевики без перешкоди захопили саме місто у свої руки. Анґлійці спершу не визнавали цього факта, а після пояснювали його провокаційними повідомленнями Шіллінга, що на Пересипу стоять большевики. А треба сказати, що сам таки Шіллінг, не покладаючись на Струка, сказав йому вийти з його частиною із міста на Пересип.

Виступи Українського Посольства в оборону інтересів У. Н. Р. викликали незадоволення місцевих представників союзної влади, з'окрема-ж акція Посольства в денікінській справі викликала велику лють в добровольчих і взагалі в російських колах, які через свої повсякчасні безпосередні стосунки з союзними колами постійно аґітували серед них проти українського Посольства, підбиваючи їх на всякі репресії що-до останнього з огляду на окупаційний стан в Туреччині. Вже через місяць по моїм приїзді до Царьгороду велася аґітація перед союзниками про трус в Посольстві і про арешт моєї особи. Ця аґітація все більше прибирала успіху в міру того, як розвивалася діяльність Посольства і вона все більше набірала впливу в Царьгороді — в сферах дипльоматичних, громадянських і в пресі.

На пресу Посольство звернуло особливу увагу з огляду на те, що царьгородська преса, через близкість і постійні звязки Царьгорода з Україною, стає фактично важним джерелом, з якого європейська преса інформується про обставини на Україні. Через це і російська пресова аґітація розвинена в Царьгороді дуже сильно. Денікін асиґнував великі суми на пресове бюро в Царьгороді „Русаген“, яке й мало завданням інформувати царьгородську, а через неї і европейську пресу про „російські“ справи. Тут знайшли собі притулок старі вороги України Вергун, Ренников, Сидоров та инші. Після, коли Кубанська Рада вислала з Кубані добровольче пресове бюро „Осваг“, воно те-ж знайшло собі притулок у Царьгороді поруч з „Русагеном“ і вело тут з ним сильну конкуренцію що-до сенсаційности видуманих звісток переважно про події на Україні.

Перших три місяці Посольство освідомляло головним чином турецькі урядові та громадські кола через турецьку пресу. Після стали уділяти багато уваги і місця українським справам і французькі місцеві ґазети. Позаяк звістки, що подавалися з української сторони, були цілком певні та провірені і, крім політичного змісту, мали в собі багато ділових відомостей, інтересних для ділових царьгородських кругів, між тим, як матеріял „Русагена“ та „Овсага“ визначався характером очевидної тенденційности та складався переважно із загальних тверджень політичного змісту, — то ґазети охотнійше містили звістки з українського джерела, а инших або зовсім не містили, або освідомлялися попереду про певність тих звісток. Таким чином складна і дуже дорога російська пресова орґанізація в Царьгороді тратила ґрунт і значіння.

На українське Посольство почався орґанізований похід усіх ворожих російських сил, що вживали всіх способів свого впливу на представників Антанти. Перше, чого досягли вони — це надзвичайні цензурні репресії що-до звісток про українські справи. В часописях заборонявся усякий український елємент, — не тільки статті, не тільки звістки, але й саме імя України викреслювалося, як в найгірші старі часи царського режіму в Росії. Брошюри про Україну союзна цензура не випускала з друкарні. Так було закрито Посольству інформаційну працю друкованим словом. Але наміри ворогів наших ішли далі і вели до цілковитого знищення українського Посольства в Царьгороді, яко небажаного тут свідка і противника усім протиукраїнським заходам. Особливо рішуча акція в цім напрямі повелася після українсько-добровольчої сутички в Києві, дійсні обставини якої Посольство докладно вияснило і про них широко інформувало. Перед союзними комісарами добровольчі круги з ґен. Агапієвим на чолі (здається,

служив на Україні за гетьмана) накидали Посольству обвинувачення в большевизмі, з'окрема в грошових звязках з большевиками („міліони"), в зносинах з Німцями, в звязках з Мустафа-Кемаль-Пашею і навіть в друкованню фальшивих грошей. Союзні комісари вже з засади схилялися до ворожого трактування українського представництва (особливо ворожим настроєм визначався комісар французький, що був слухняною зброєю в руках добровольців та адвокатом дуже прикрих заходів проти українського Посольства). Всі згадані арґументи дали союзній владі зверхній привід вжити проти нашого Посольства спеціяльні заходи на підставі військового стану, не рахуючись з міжнародніми нормами і навіть з тією практикою, яка установилася в инших державах Европи, в тім числі в державах Антанти. З початку вересня військова союзна влада конфіскувала дипльоматичну почту у двох кур'єрів Посольства, коли вони були вже на пароплаві в Царьгородському рейді.*) Слідом за тим 25. вересня зроблено трус у помешканню Посольства та в помешканнях Посла і Радника. Більш місяця Посольство позбавлено було свого помешкання, не мало можливости користуватися своїм біжучим рахунком та сейфом банку. Маються певні документальні данні, що союзна влада до розгляду паперів посольських допустила російських добровольців, з якими Україна вела війну. Для характеристики поводження тих допущених союзниками в українське Посольство елементів може служити вже те, що під час, коли вони перебували в Посольстві, не стало грошей і річей, які належали і самому Посольству, і окремим його урядовцям та кавасам. Я спеціяльними нотами енерґійно протестував проти такого насильства що-до укр. Посольства на терріторії турецької держави. Такі-ж протести занесено перед центр. урядами Антанти. Врешті 8-го листопада Посольству повернено його помешкання. Посольство настоює перед нашими дипльоматичними представниками в Союзних Державах, аби було розслідувано центральними владами ті вчинки, що допустили їх представники на території Держави, яка визнає Україну та її дипльоматичне представництво.

Всі згадані заходи проти Посольства мали на меті вижити його з Царьгороду — чи безпосередньо, коли-б справдилися хоч в якій мірі наклепи Росіян на його, чи посередньо — через фактичне унеможливлення його праці в царьгородських обставинах. Дійсно, обставини для роботи Посольства дуже утруднені. Союзні представники, головним чином, представник французький, ще не увільнились від російського добровольчого впливу і утворюють усякі перешкоди Посольству в найпростійших річах, що звичайно ніде таких перешкод не викликають. Не дають, наприклад, віз на дипльоматичні наші паспорти, вимагаючи, що-б брати паспорти у представника добров. армії. Ця несприятлива атмосфера не дає можливости розвинути роботу Посольства так широко, як те вимагається теперешнім значінням Царьгорода, як союзного аванпоста на Сході. Про те Посольство і в таких умовах знаходило можливим працювати, не перериваючи своєї праці й тоді, коли всі зверхні обставини рішуче перешкоджали його праці, коли навіть помешкання його в протязі більш місяця було зайняте союзною владою. Посольство буде свідоме своєї відповідальної ролі в Царьгороді. Всі ті труднощі, які чинилися Посольству, ясно свідчать, оскільки потрібно було тут українське представництво. Стоючи в курсі союзної акції що-до України, Посольство уживало всі засоби для правильного в українських інтересах освідомлення союзників — місцевих безпосередно, а центральних урядів їх через наших дипльоматичних представників в союзних центрах. Немає сумніву, що без українського представництва в Царьгороді ворожа до України акція прибрала-би безмежно більшу аґресивність і значні розміри.

Найближчі перспективи на Сході.

— Чи Ваші вигляди на найближчі перспективи Сходу після всього того песимистичні? — запитали ми.

— Абсолютно ні. Я Вам змалював сітуацію нинішнього дня, утворену тактикою місцевих аґентів Антанти. Тактика та довела, правда, до безвідрадних

---

*) Подавалось у „Волі" 1919 р.

наслідків. Але я й одної хвилі не вагаюся думати, що тому наступить край. Справжня дипльоматія Антанти ще не сказала свого слова. Вона фактично мирилася з тактикою своїх військових аґентів, але мусить врешті ту тактику переглянути, як це почасти й було вже в одеській справі. Трудно думати, щоби розважлива дипльоматія Анґлії чи Франції визнала слушною ту пожежу на Сході, яку запалено вже по війні військовими методами дипльоматії; справжня дипльоматія ту пожежу муситиме гасити, бо вона загрожує вибухом усього мусульманського світа. Німецька дипльоматія вже зрозуміла, як нашкодили їй на Україні браві німецькі ґенерали; певна річ, зрозуміють це і антантські дипльомати, тим більш, що серед останніх не всі визначаються однаковими методами: напр. анґлійський представник в Грузії та Азейберджані ґен. Уорд, рахуючись із справедливими інтересами цих держав, здобув щиру прихильність їх до Анґлії і тим найміцнійше забезпечив тут анґлійські інтереси. Коли відповідальні дипльоматичні чинники Антанти здадуть собі в тім серьозно справу, то нинішна тактика на Чорному морі мусить рішуче змінитися. Реальні інтереси держав Антанти повинні взяти гору над прімітивним політиканством військових доктринерів. Я дуже розріжняю прінціпіяльну дипльоматичну акцію відповідальних чинників від епізодичних, випадкових її моментів. Тому я дивлюся на майбутні відносини між державами Антанти і Україною взагалі і на Чорному морі з'окрема дуже оптимистично.

На прикінці ми запитали п. Посла, чи правда, що він не збірається повертатись до Царьгороду.

— Так, — відповів він. — Я вважав своїм обовязком оставатися там, поки не довів, що всі ворожі виступи проти Української Леґації цілком безпідставні, і впевнився, що їй не загрожує вже ніякої нової небезпеки. Правительство врешті згодилося на мою демісію і пропонувало мені участь в новому кабінеті. Але я повинен спочити од тих переживань, які довелося мені перенести.

П. Карманський.

Революція чи анархія?

(Лист з Риму.)

Італія це країна крайностів і дивоглядій. Такою була вона весною 1915 р., коли стотисячна юрба носила на своїх раменах по Капітолю нового свого Катона в особі Д'Аннунція і край горів воєнним палом та рвався на бій з ненависним Австрійцем; такою являється вона і під сю пору, коли ціла нація кричить: геть з війною! і протестує проти цього, щоби Італія задержала мандат на Альбанію. Тільки Д'Аннунціо зі своїми „arditi" ще далі потрясає щитом, та на це він поет, та й до того виелімінуваний власним народом і наклеймлений назвою „un pazzo". І найбільш характеристичним парадоксом психіки італійського народу являється факт, що зараз стоїть на чолі правительства Джьолітті і то після того, як третій кабінет Нітті, стягнений до купи трудом трьох тижнів, повалився з небувалою в історії парляментаризму скорістю, бо правительство не мало навіть часу виявити свою програму і представитися парляментові.

І стався знов небувалий куріоз. Джьолітті, котрого в 1915 р. юрба хотіла злінчувати, котрого деп. Піроліні в парляменті дефінював як „Caillaux d'Italia", цей недавній „bandito di Dronero" — цей Джьолітті, завзятущий ворог війни Італії сьогодня, після того, як Італія вже два роки впивається гашішом (піргової) побіди, виходить на „Montecitorio" з тріюмфом і (як пише Б. Собреро) „народ дожидає його як чудотворця і маґа, здібного до того, щоби одним ударом своєї палиці змінити країну, винищену війною і бідну, в царство багацтва і щастя". — Цей факт аж надто вимовний і він в повній наготі ставить перед наші очі безвихідність Італії і страшне банкроцтво італійської воєнної політики. Такої діймаючої лекції для вгамовання свого імперіялізму, як Італія, не дістав покищо

ніодин з „побідних“ країв Европи. Підождемо — і ця лєкція повториться у всіх, а в першу чергу у Варшаві. — Та побіда Джьолітті і його „Schadenfreude“ дуже проблєматичні. Не дурно уступаючий йому презідіяльне крісло, на котрому Джьолітті засів пятий раз, експрезідент Нітті, висказався: „Джьолітті числить сьогодня сімдесятьвісім років; він буде старцем девятьдесятьлітнім протягом трьох місяців.“ Коби тільки на тому покінчилося!...

Чого хоче італійський народ? — Він сам не знає цього спрецізувати. Він чує, що з ним зробилось щось негоже; він лихий на себе самого, що дав себе загіпнотизувати шовінізмові; він — протверезившись з опяніння побідою, відчув кругом себе пустку і зрозумів, що ця побіда може бути для нього початком кінця; йому ніяк не можуть зійти з очей могили, що проковтнули пів міліона його синів і він на когось гнівається, на кимось бажає відімститися. — А тимчасом нужда стукає до дверей Італії з усіх боків, а лір паде стрімголов в долину і небавком Італія не дістане за нього за границею нічого. А вона немає ні хліба (сьогорічні жнива дали мізерні збори), ні вугля, ні заліза — значить, без допомоги зовнішної вона пропаща. А катастрофу наближує сам італійський народ з впертістю хорого, котрий знає, що на його недугу ліку немає. Італія має сьогодня трохи не 100 міліярдів довгу, з чого 20 міліярдів заграничного а сам сьогорічний дефіціт виносить 14 міліярдів. Та коли правительство проголосило декрет про подорожіння хліба, щоби хоч в части покривати недобір білянсу, народ підняв крик і відповів резістенцією. І третього дня після оголошення декрету урядово, те саме правительство мусіло його відкликати. Це тільки один факт; та з таких фактів складається тепер усе суспільне життя Італії.

Подумати! Урядовці держави (почтовці і телєфоністи) цілий місяць саботують державу і не тільки ведуть пасівну резістенцію, а хапаються насильних середників і нищать державне майно. Страйки залізничників не переводяться від місяців і ніодин поїзд, що везе жандармерію, офіцерів, або воєнний матеріял, не виключаючи конів, не доходить до місця призначення. На комунальних домах тут і там лопотять червоні прапори. А рівночасно йде заїла домашня війна, якої жертвою падуть все і всюди „popolari“, партія демократична з закраскою клєрикальною. Що другий — третій дім прикрашений написами: „Най живе Лєнін!“ — Най живе республіка!“ — Най живе революція!“ — Най живе большевизм!“ — І навіть органам публичної обезпеки не прийде на думку ці написи нищити. Від 5-літніх дітей починаючи, усі і безвтомно виспівують гимн „Bandiera rossa“ (червоний прапор), а грузові авта розбиваються по улицях і по селах з юрбою, що простерши кріваві прапори, тероризує мирних жителів своїм вбогим змістом і музикою гимном аж до осоружности. А рівночасно преса повторяє невтомно: „Геть з версальським трактатом!“ — Скрізь застій, усі дармують і празнують, маси чекають чогось, чекають свого Лєніна, який в мінятьорній особі Малятести увихається вже й сьогодня по північній Італії і робить своє діло безкарно, без перепон з боку правительства. І годі з'орієнтуватися, чи революція в Італії вже істнує, чи вона щойно зривається.

Та щоби не бути голословним, подам відомости з ґазет за чотирі останні дні.

В Міляно ґенеральний страйк перейшов в стадію справжньої революції і правильної боротьби, яка дня 25. червня кінчиться білянсом: 8 вбитих, безліч ранених, 50 арештованих. У Парабіто (провінція Лєкче) в часі походу, до якого прилучилися страйкуючі селяне, повстав бій, жертвою котрого впало 4 страйкуючих. В Анконі, де підняв революцію полк берсалєрів, що не схотіли йти до Альбанії, піддержаний цивільними анархістами, виростають на вулицях барикади, вивязується правильний бій, що тріває три дні, на муніціпальних домах в Льоццо. Каляльцо, Доменеджедже ді Кадоре появляються червоні прапори, а на зал. стації Брібассо зриває юрба рельси на просторі 50 м. Револьта поширюється на місцевости Ієзе, Кяралє і Сеніґалія; на поїзд біля Борґаччіо нападає юрба з крісами і жертвою нападу остається 6 вбитих, 8 ранених. А тимчасом в Анконі йде бій карабінєрів проти зревольтованих мас, що з „Бюра праці“ зробили справжню твердиню, заосмотрену в кулемети і муніцію, і карабінєри мусять дати за виграну, бо з усіх сусідніх домів з вікон сиплються на них кулі. Кінчиться бій в Анконі, та вже рівночасно з ним йде бій у Пйомбіно біля Пізи, де юрба нападає з бомбами на

казарму карабінєрів, появляються на вулицях барикади, ширяться напади на склади і де покищо двох демонструючих поклало життя в бою і в Беллюно з раненими і вбитими. Рівночасно починається страйк в Кремоні і в Люїно. В тім самім часі приходить до боротьби між соціялістами і „популярами“ в Альбано, в котрій паде 3 ранених. Останній з 4 днів реґеструє конфлікти в Ієзі, Порто Чівітанова і Фабріяно, боротьбу з нагоди зібрання в Терні з 4 вбитими і многими раненими, конфлікт між соціялістами і популярами в Сареццо (Брешія) з 4 вбитими, боротьбу в Каррарі з 7 раненими, атентат на порохівню в Пезаро з 1 вбитим і раненими, революту в Чітанова, якої жертвою впали два залізничі мости, спалені анархістами, напад на залізничий поїзд в Нарні і висадження міною мосту, заворушення у Форлі з 1 вбитим і 2 раненими, вбійство жандарма в Чезена, заворушення в провінції Мачерата, залізничні заворушення в Парма, селянський страйк в Реджджяно, кілька атентатів на поїзди на дорозі Анкона—Рим, а вкінці проголошення загального страйку в Римі.

А що? чи треба ще більше? Адже з цеї статистики ясно, що навіть правильна війна не стояла Італію денно більше жертв, як отся незамітна, та страшнійща своїми наслідками, війна домашня!

В 1915 р. писав я у „Вістнику Союза визв. України“, що колись Італія, яка тоді носила на руках Д'Аннунція і впивалася його патетичними закликами до війни, з того самого Капітолю, з Тарпейської скелі, скине свого герольда і потопче його ногами. Морально вона вже це зробила... І сьогодня майже уся італійська преса хилиться симпатіями до Австрії та Німеччини, а осуджує рабівничу політику entent'и, бо інстинктом відчуває, що недуга, яку ці держави вже перейшли, чекає на побідників з льоґічною конечністю. Італійська публична опінія стає в обороні покривдженої Туреччини, осуджує авантурничу політику грецького Пілсудського Венізельоса, а парлямент загрозою саботажу (деп. Донаті) вимушує від правительства устами Джьолітті зречення Італії мандату на Альбанію і заяви, що правительство не пішле на геройський албанський народ ніодного жовніра та буде стояти на сторожі повної незалежности Альбанії; а так само не потягне до відповідальности анархістів з Анкони.

Що це значить? На мою думку заява Джьолітті іменем правительства є тим самим актом, яким був акт відречення Миколи II. від царської влади. В Італії диктатура пролєтаріяту вже фактично виконується, хоч сімвол монархізму ще й досі пишається на Квиринал і на державних будинках; та правительство сьогодні тільки робить стратеґічний відворот, та відворот остаточний. Міляно і Анкона аж надто вимовно про це говорять. І даром потішає себе „Corriera d'Italia“, що „військо і мілітарні тіла ще слухають“; та тойже журнал рівночасно констатує, що „в краю є судороги траґедії, а в парляменті сцени комедії“ і він кличе: „Треба зреформувати, обновити, відбудувати цілий край, в лоні котрого киплять найдикші інстинкти, а котрих епізоди революти в Анконі, що захопила старців, жінок, дітей, є сімптомом лячним.“ — Та хто має це чудо зробити, коли правительство стоїть безсильним перед грозою, а його волю ратувати те, що можна вратувати, паралізує заповідь соціялістів-більшевиків, сказана устами деп. Маффі: „Будемо боротися, як борються наші товариші з російських совєтів?“ — Тут приходиться тільки опустити руки і чекати розвязки. Бо всякі репресалії можуть катастрофу тільки приспішити. — Та й не помагає заява Джьолітті, що правительство навяже правильні політичні зносини з Росією.

І тільки шкода, що в такий важний момент немає в Італії нашого представництва, тимпаче, що грунт для нашої справи підготований, а й сам Джьолітті виявив охоту говорити з нами. Так з ким буде говорити? — Не стало Супруна — не стало й українських діпльоматів, бо вони знюхали письмо носом і воліють останки колишньої обильної трапези доїдати в Сорренто, Нерві і по других европейських столицях, де життя дешевше.

Р и м, 29. червня 1920 р.

Міжнародній жіночний з'їзд в Женеві.

Привітання С. П. Шелухіна жіночому з'їздові в Женеві.

Привітання, подане через п. Чікаленкову-Келлєр на жіночій з'їзд в Женеві 6—8 іюня 1920 року. С. П. Шелухін, сенатор і б. міністр юстиції, є президентом Одеського Товариства Охорони Женщин, юріс-консульт Українського Відділу Інтернаціональної Ліґи Рівноправя Женщини.

Вітаю Вас, женщини свободних і поневолених народів. Ви однаково зібралися сюди для і во імя свободи, яка є завжди правом. Свободу народові може дати і забезпечити тілько своя держава. На жаль, вона ще не завжди ґарантує женщинам рівноправя, і тому навіть в незалежних державах женщнам ще доводиться боротися за емансіпацію. Щож казати за женщин народів поневоленик? У таких народів рівноправя може уявляти тільки рівність в безправії. Тому то в цілях своеї емансіпації, женщини мусять боротися і за державну незалежність. Ось чому женщини поневоленого народу завжди йдуть разом з мужчинами в рядах борців за державну свободу його. На жаль еґоізм мужської частини людей забуває це, і тому женщина, яка помагала мужчині в його боротьбі за визволення, мусить виборювати собі права перед мужчиною. Він забуває не тільки про поміч, а і про солідарність, бо у матері невольниці його ж діти мусять рости в тій атмосфері, яка стихійно виховує рабську психольоґію, що нарешті в коллєктиві робиться психольоґією народу. Мужчина, нищивши рівноправя женщини, нищить право і тим повертає свій народ до того стану неволі, проти якого сам боровся.

Історія українського народу — це історія неперестанної боротьби за соціяльну і політичну свободу. Великий французький історик Вольтер написав: „L'„Ukraine a toujours aspirè à être libre". В цій боротьби женщина Українка була незмінним союзником мужчини. Умови боротьби і антропольоґічні осібности української народности такі, що Українкам не треба було окремо боротися за жіночу емансіпацію, і оскілько український народ був вільним, остілько була вільною і його женщина. Свобода її завжди закріплялася силою народнього звичаю і права.

Приняття українським народом в 1654 році протекторату московського царя було великим нещастям в історії українських народу і женщини. Недурно знаменитий Анґліець Кромвель перестерігав Українців од союза з московським царем, під яким руський народ був в рабстві, а для женщини те рабство було подвійним, — в державі і в сімї.

Народ московський, що нині зветься руським, до славянського корня має домішку фінно-урало-монгольських племен. Цеї домішки українська народність не має, і вже це творить в основі і наслідках дві зовсім окремі народности. Французькі антропольоґи Денікер і Гамі відносять Українців до адріатичної, а руських до вістулосхідної народностей.

Російська царська політика вжила всіх заходів, щоб на всім світі вважали українську і московську народности не ріжними, а однією, щоб цим виправдати політику нищення української культури для нівеліровки з руською і заміни цієї остатньою. Ця нівеліровка понизила українську женщину в напрямі безправя руської женщини і тяжко вплинула на долю Українки. На жаль в боротьбі за емансіпацію українська женщина не знайшла потрібного співчуття у руських женщин, які, ведучи боротьбу за свою свободу, не розуміли Українки, через що боротьба йшла нарізно і паралізувалася панрусізмом руських женщин, який в своїй основі ставить поневолення чужих народностей, а тому і женщин тої народности. Україна, прилучившись до Москви через особу царя, по договору зосталася державою і зберігла за собою права окремої держави, як внутрішні, так і міжнародові. Нищивши силою всі права і народню свободу, російський царь в 1783 році завершив це нищення утворенням кріпостного права. Скілько тем це

дало письменникам про тяжку долю невільниці женщини-кріпачки. Але-ж на Україні все ще зоставалися уламки українського права, яке все таки робило українську женщину більш свобідною, як руську. Політика панрусів і цього не минула.

Коли Сперанський у першій половині 19-го віку творив кодіфікацію законів для всієї Росії, і, як людина освічена, хотів, щоб українські закони, кодіфіковані комісією проф. Даниловича, булиб кодексом для України, то царь Николай I. звелів їх знищити і ввести на Україні московське право. Хтоб подумав, що головною причиною цього було між иншим те, що в українських законах женщина трактується як рівноправний субєкт і ті закони ґарантують її права. Царь Николай I. заявив, що ці закони можуть довести Росію до революції, бо московська женщина добиватиметься прав української женщини, а це повелоб до розпаду руської сімї, що в свою чергу поведе до нищення держави, бо вона збудована по зразку руської сімї. Українські закони в 1842 році звелено було попалити.

З революцією 1917 р. в Росії не стало царя і всі народности стали вільними. Український народ по договору 1654 р. юрідично звязаний був з руським тільки владою царя. Як царя не стало, то не стало і цього юрідичного звязку. Після цього український народ по праву вернувся в своє попереднє становище Української Народної Республіки. Разом з цим женщина на Україні набула собі всіх прав нарівні з мужчиною. Вже в першім парляменті, — в Українській Центральній Раді, — було 7 женщин депутатів, з яких одна була скарбником Ради.

Боротьба одначе не закінчена. Руські, як ліві, так і праві, починаючи з большевиків і кінчаючи денікінцями, всі, бувши однаково панрусами і імперіялістами, ось уже три роки, щоб поработить український народ руським, ведуть проти нього війну і не дають Україні можливисти зажити своїм життям. Українській нарід, примушений оборонятися, позбавлений можливости завести у себе лад. Міжнародова політика держав Антанти, що нині одні тільки і мають силу, увесь час іде старим шляхом утворення пануючих і поневолених народностей. Ця політика зпричинилася страшному нещастю українського народа, бо через неї він позбавлений навіть можливости привезти собі ліки од таких хвороб, як тиф, що звалив у могилу сотні тисяч населення, особливо женщин і дітей. Україна на місце колишніх садів і роскішних сел покрита пепелищами, що утворили большевики та денікінці, і кладбищами, що утворив тиф. Нещастя українського народу єсть нещастя і української женщини.

Ви, женщини, які зібралися сюди во імя і ради свободи, не можете не одкликнутися на все отсе своїм серцем, і словом, і ділом. В ваших краях ви можете допомогти визнанню вашими правительствами незалежности Української Народньої Республіки в її етноґрафічних межах. Це дасть моральну поміч борцям за свободу і матиме великі наслідки. З визнанням У. Н. Республіки, як суб'єкта міжнародного права, для української женщини здійсниться її мрія про повну свободу, якою вона скористується не тільки для себе, а і для того, щоб помогти своїм менш щасливим сестрам з других народностей також стати не тільки рівноправними, а і свобідними.

Бажаю успіху в вашій гуманній роботі, яка увінчає вас славою.

Осип Назарук.

Спомини Гінденбурґа.

Політичні погляди Гінденбурґа. — Гінденбурґ на чолі 8ої армії — проти Самсонова і Ренненкампфа; „битва біля мазурських озер.“ На російській теріторії.

III.

Перейшовши в стан спочинку, мав старий ґенерал доволі часу, щоб теоретично інтересуватися політикою. Висліди своїх студій на тім полі зібрав коро-

тенько на не цілих 4 сторінках книжки так, що кождий публіцист, а особливо балакучий, мігби йому позавидувати ясного способу викладу. Ось зміст його:

Німеччина пустилася на широкий океан світової політики, не ставши твердою стопою в Европі. Малося враження, що вороги мінують під німецькою землею. Було очевидним, що підноситься один з французьких припливів шовінізму, які правильно повторяються, цим разом скріплений становищем Анґлії й Росії. Очевидними були й небезпеки, які грозили Німеччині. Вони полягали на ґеоґрафічнім положенню її, на господарських конечностях і на мішаних національно окраїнах Німеччини. А заграннична політика Німеччини кермувалася радше „гоноровим кодексом“, чим потребами свого народу й світовою ситуацією. Вже в 90-тих рр. один з німецьких канцелярів заявив, що треба числитися з поступаючим розкладом Австро-Угорщини. І мимо того німецька політика не витягнула з того консеквенцій. Це було прямо незрозумілим. (Так натякає автор на відомі анґлійські предложення німецько-анґлійського союза проти Росії, і можна було також позискати для Німеччини Росію за ціну згоди на розбір Австрії, на що є багато познак. — О. Н.).

Австрія занадто використовувала свою союзницю Німеччину в загранічній політиці і навіть не повідомляла її про свої важні кроки, як приміром в справі Босни. Ця держава жила в великій діспропорції між своїми претензіями й силами. Коли Росія по японськім погромі предприняла великанські зброєння, то Німеччина вправді теж скріпила свої, але не зажадала цего й від Австрії. Австрія могла заслонятися перед цим внутрішними труднощами. Одначе тоді треба її поставити перед альтернативу: або (озбройся), або (нема з тобою союза). Бо що Німеччина мала з „охоронної греблі“ Австро-Угорщини, яка простягалася на південний схід, але була потріскана й без відповідної скількости оборонців?

На Італію також не було що числити, навіть якби її державні мужі щиро стояли при Німеччині. Бо слабість її війська показалася наглядно в триполітанській війні й фінанси цеї держави були дуже розшастані.

„Я — пише Г. — вже двічі переживав війну, одначе вона мала оба рази сильний політичний провід (тоді жив Бісмарк. — О. Н.); війни я не боявся, одначе наслідки її знав я настільки, що бажав собі, як мож найдовше уникати її.“

Але війна вибухла. Викликала її неможливість порозуміння з Францією, конкуренційна завиость Анґлії й ненавистність Росії, яку годі було заспокоїти без зломання союза з Австро-Угорщиною. Супроти такого важкого положення вибух війни відчули в Німеччині майже як увільнення від постійної тяжкої змори. Виступила німецька цісарська армія! Висока воєнна сила, яку світ в такій якости тільки рідко бачив. Мимо того не було в Німеччині зарозумілости. Бо Бісмарк і Мольтке вже заздалегідь вияснили їй, що значить страшний тягар війни. Та все таки довіря було більше, чим жура.

В такім настрою очікував старий ґенерал в одставці, чи ще потребуватиме його Рідний Край, олицетворення якого бачив він в цісарі. Одначе до самого кінця мира ніхто не зробив йому навіть натяку на це. І він з тугою за працею піддався своїй долі.

IV.

В три тижні по вибуху війни, дня 22 серпня 1914 р. о год. 3 пополудні одержав Гінденбурґ з Головної Кватири запит, чи готов обняти зараз службу. Відповів: „я готов“.

Ще заки його депеша могла дійти до Головної Кватири, одержав відтам другу депешу. З неї зміркував, що там очевидно рахували на те, що старий ґенерал, мимо своєї старости, згодиться зараз піти на фронт, бо в другій депеші донесли, що приділюють йому ґенерала Людендорфа. З дальших депеш довідався, що має зараз відійти на східний фронт як командант 8-ої армії. Ще тої ночі виїхав старий ґенерал на фронт. А що не сподівався вже покликання, отож був тілько лихо заосмотрений в потрібні річі.

Цей початок переповідаємо тому з тикими подробицями, бо у нас, Українців, діється звичайно зовсім инакше. Якже часто можна було у нас зустрітися з молодими ще старшинами, які покликувані до служби рідному народові своєю

владою, — не тільки, що з тугою не очікували цего поклику, але голосно й прилюдно обурювалися (!) на свою владу, як вона сміє (!) їх випихати (!) на фронт.

Коли Гінденбурґ ждав на двірці на звичайний поїзд, над'їхав екстренний поїзд. З нього вискочив ґен. Людендорф і представився йому як шеф його штабу. Г. не знав його. Людендорф зараз таки поінформував Гінденбурґа, як стоять справи на східнім фронті: німецька армія на сході подавалася взад перед переважаючими силами двох російських армій, якими командували Рененкампф і Самсонов.

Тут говорить Г. про своє відношення до Л. Довідуємося такої цікавої річи, як та, що в німецькі армії (де мабуть кождий ґузик на штанах має на міліметри визначене місце!) нема теоретичного вияснення відношення командіра армії до його шефа штабу. Гінд. пище, що це відношення залежить від індівідуальности обох, їх характерів і такту — солдатського й особистого. Своє відношення до Л. порівнює до — щасливого подружа, в якім годі відріжнити заслуг одного від заслуг другого: бо в такім дібранім пожиттю-слова й діла одного це часто тільки вислів думок і почувань другого. Г. желає німецькому народові, щоб він видав більше таких мужів, як Людендорф, що був сильний в собі і мов сотворений до ґіґантських діл. Ненависть, яка його зустрічала від ворогів, зрозуміла: вони правильно оцінювали значіння того чоловіка. Дібраний був також цілий штаб з людей, які розуміли, що значить обовязок, мали сильну волю й богатство думок.

Дня 23 серпня 1914 був уже Г. в головній кватирі своєї (8) армії в Марієнбурґу, на схід від Висли.

Проти нього стояли дві російські армії в силі 800.000 людей і 1.700 гармат. Німці мали на тім фронті 210.000 людей і 600 гармат. Але „хто в рахунок війни вкладає тільки очевидні вартости, той рахує зле. Бо рішають укриті, внутрішні вартости солдата, пише Гінденбурґ. Вже в 3 дні по приїзді до своєї армії почав Гінденбурґ наступ проти армії Самсонова, яка скоро посувалася в ґлибину Прусії (друга російська армія Рененкампфа йшла помалу в напрямі на Кеніґсберґ). Плян Г-а був дуже простий: центрові армії Самсонова протиставив тільки тонку верству німецького війська, а все, що міг, кинув проти двох крил Самсонова. В тій операції були дуже небезпечні хвилі, особливо одна, коли якийсь німецький летун, не розглянувши добре рухів російських військ, хибно доніс, що армія Рененкампфа посувається на зади Німцям. Це хибне донесення могло помішати весь плян. Але так не сталося. Третього дня битви, фронт якої виносив 100 км., армія Самсонова, що мала величній солдатський матерял, потерпівши втрати на крилах, була оточена. Вона пробувала перебитися при допомозі свіжої кольони, довгої на 35 км., яка надійшла з полудня від сторони м. Млави й мала зо вні вдарити в німецький перстінь. Але й ця й инші спроби не повелися їй. 5-го дня битви велика армія Самсонова — перестала істнувати. В самих полонених втратила вона понад 60.000.

Щож за той час робив другий російський ґенерал, Рененкампф? Він дальше сунув на Кеніґсберґ. Чому не поспішив на допомогу Самсонову? Чому не визискав бодай опісля часу найбільшої слабости кождого побідника, то є хвилі його побіди — в данім випадку того часу, коли головна маса німецьких війск, сильно перетомлених 5-дневною битвою, стягнена була на боєвищі під Таненберґом. А Рененкампф відомий був як добрий ґенерал ще з японської війни. Може за той час втратив він свої боєві здібности — пише Г. Бо „солдатський фах уже нераз дивно скоро вичерпував навіть сильні натури. Де перед роком був ще сильний і рухливий розум, сильна воля, — там по році є вже пуста голова й слаба воля. Це частий траґізм величі жовніра", що не пошкодилоб знати і українським отаманам.

Дальше пробує Гінденбурґ перенестися духом в думки Рененкампфа, щоб виправдати його блуд. Цікавих відсилаємо до самої книжки, бо зміст її й так виходить за довгий.

Бездільність Рененкампфа в часі як били Самсонова скоро відбилася й на нім. В тиждень по побіді над Самсоновом кинувся Гінденбурґ на Рененкампфа, який мав понад 20 дивізій самої інфантерії. Битва з ним розтягнулася на 150 км. Почалася 8-го на німецькій а скінчилася 15-го вересня на російській теріторії.

Вона дуже відома під іменем „битви біля мазурських озер“, длятого не задержуємося при ній.

Цікаво, хоч коротко, описує Г. стан кімнат, в яких містилася російська Головна Кватира: „В щойно опущених кімнатах дивні сліди російської півкультури. Міцний запах перфум („духів“), юхтової шкіри й папіросок не міг забити смороду инших річей“.

Точно в рік по цій побіді їхав Г. автом через Інстенбурґ. На базарі задержали його й не перепустили туди, бо там саме парадно дякували Німці Богу — за побіду Гінденбурґа. А він мусів об'їздити... Так минає слава, додає старий вожд з гумором. Його очевидно не пізнали.

За той час, як Німці так били Москалів, ті знов били Австрійців. Вже 13. IX, 1914 одержав Гінденбурґ депешу від Головної Німецької Команди, щоб як найскорше приготував 2 корпуси до висилки на Краків. А на другий день прийшло на запит пояснення, що треба з політичних причин безпосередно підперти Австрійців.

„Є — каже Гінд. — книга „Про війну“, яка ніколи не постаріється. Написав її Клявзевіц. Він знав війну і знав людей. Хто тої книги не слухає, впаде в нещастя.*) В ній Клявзевіц перестерігає перед впливом політики на само ведення війни. Тоді я критикував цей наказ. Але тепер я далекий від критики. Бо я сам опісля вів коаліційну війну, а досвід лагодить критику і часто показує безвартність її.

З тяжкими думками переїздить Г. східні окраїни Німеччини, знищені Москвою. Зміст своїх думок збирає в такім оклику:

Німці! Памятайте не тільки про золотий етичний звязок обовязків супроти людей, але й про сталевий звязок рівно високого обовязку супроти Рідного Краю! І все скріплюйте цей звязок аж поки не стане спижевим муром. Бо тільки за ним могтимете жити серед бурі. Вірте мені, ця буря тріватиме. І не ослабить її жаден людський голос, жаден договір! І горе вам, коли вона зробить прірву в вашім мурі.

Станувши на теріторії Росії, робить про неї такі замітки! Пізнаю всю правду того, що перед 100 літами написав про російську Польщу французький ґенерал наполеонської армії. Передовсім пише він що окрему „стихію“ тамошньої війни. Це грязь! І то грязь в усякій формі, не тільки на вільнім воздусі, але й у т. зв. людських помешканнях і навіть на самих людях. З хвилею переходу німецької границі знайшлися ми в зовсім инакшім світі. Мимохіть насувалося питання: як це можливе, щоби в Европі граничні стовпи між Познанщиною й Привислянською Польщею становили таку граничну лінію двох культур одного племени! В страшній нужді тілесній, моральній і матеряльній оставляла російська адміністрація ці землі, а цівілізація польських панів зовсім не просякала в народ! Він потопав в очевидній байдужности супроти всіх політичних подій.

По бездонних „шляхах“ йшли Німці вперед, маючи всего 18 дівізій, а перед собою 4 російські армії з 60 дивізіями. В 14 днях зробили понад 300 км. Але коли від сходу натягали щораз нові маси російських військ, мусіли податися взад. Великою допомогою було для них це, що переловлювали російські радіодепеші й знали з них не тільки розложення ворожих військ, але навіть їх пляни.

Перегрупірувавшись, знов перейшли в наступ.

Дуже інтересні виводи Г-а про питання, на якім фронті вирішиться велика війна і де кинути головні сили. На захід чи на схід? Гінденбурґ був за цим, щоб їх кинути проти сходу. Але загальна опінія була — проти заходу. За цим була немов національна традиція Німців, отож чинник моральний значної ваги. З Росією хотіли порозуміння. І сумнівалися, чи її взагалі можна дійсно поконати. Цей погляд витворився й стояв під впливом ще наполеонської катастрофи в Росії. Люде, що так думали, не брали під увагу великих політичних і господарських змін, які зайшли від того часу; в першій мірі, — не звертали належної

---

*) Українському читачеві раджу в цім місці перечитати малу брошурку дра Л. Мишуґи „Похід українських військ на Київ“, а переконається на історії наших днів про правдивість цих слів. Клявзевіца у нас досі не переклали.

уваги на значіння залізниць. Дійсність показала потому, що Росію можна було поконати. Але це стало вже за пізно.

Не будемо переповідати дальших боїв Г-а на сході. Згадаємо тільки, як в серпні 1915 здобув він Ковно і в вересні двигнувся на Вильну. Відси мав намір звернутися на полудне, щоб трапити Росію в головну жилу її життя. Але через західний фронт, куди Німеччина слала найкращі сили, не мав змоги належно виконати цей плян. Навіть той велитень не міг змінити бігу національної традиції, яка перла проти заходу. Через те російський медвідь вирвався з його рук, окрівавлений і з багатьома ранами, але не трафлений смертельно.

Дальше довідуємося, що Німці не моглиб були вести війни так довго, якби не їх лікарі і високий рівень їх лікарської штуки та санітарної служби, — що також для нас повинно бути великою наукою на будуче.

Тяжко поранений російський, чи радже словянський медвідь, неправдоподібно скоро позаклеював свої страшні рани й — кинувся знов до наступу. Формальні гори трупів лежали перед німецькими позиціями... Гінденбург з признаннями підчеркує витрівалість словянського солдата, який має в собі також високі етичні сили, але в своїй масі не має ще такого сильного духового вишколення як німецький. І тому слабший від нього. Взагалі німецький вождь незвичайно часто підчеркує те, що не так зброєю, як моральною силою виграється битви.

А. В-ській.

Огляд міжнародного життя.

Стратегична сітуація на Сході Европи.

Перший період польської офензиви закінчався великим фіяско: Польща, хоч і не сама, а через Антанту, запрохала миру. Попробуємо зі стратеґічного і політичного боку розглянути ту операцію.

Наступ з самого початку був засуджений на смерть. Польща мала всього на всього 350.000 крисів. Але за браком коней у неї майже не було ні кавалєрії, ні легкої артілерії — в порівнанню з числом крисів. Фронт же розтягнувся майже на 2600 верст — 850 верст проти большевиків, 500 верст проти Чехів і 1250 верст проти Німців і Литви. При найщасливійшім випадку, себто, колиб німецький, чешський і литовський фронт були забезпечені Антантою — у молодої польської армії для наступу на схід булоби не більше 400 крисів на версту. Щоби твердо вдержати фронт, треба мати на метр одного чоловіка. Виходить, що Польща на одному східньому фронті була заслаба, щоб вдержати ворога. І коли польський ґен. штаб, не вважаючи на свою слабість, рішив наступати, то для цього у нього були і внутрішні і загальнополітичні причини. Для людського ока Польща взяла мотив визволення України і Білорусії від большевиків.

Це визволення ріжні польські кола розуміли по свому.

Стратеґичний плян наступу був такий:

Дві дужі ґрупи мали вдарити з плацдармів Рівного і Тарнополя на схід і перервати большевицький фронт. Сильніща ґрупа від Рівного мала пройти прямо на Київ. Після здобуття Київа вона забезпечує себе обороною на лівім березі мостів і посувається вниз по Дніпру. Південна ґрупа малаби забезпечити північну ґрупу з півдня і після здобуття Київа посуватися на південь по обох берегах Буґа до Чорного моря. Щоб боронити ці обі ґрупи з півночі, мала йти і ще одна менш сильна група з Мозиря на Річицю-Гомель. Для підтримки південного крила були заготовлені на просторах Проскурів—Тарнопіль резерви.

Для цеї мети Поляки зняли з північного фронту майже цілу групу Руди Сміглього, яка стояла на південь від Двинська. Таким чином було ослаблено дуже важний відтинок північного фронту. Крім того було взято 2 корпуси з німецького фронту.

Напад розпочався і мав після звільнення Київа навіть деякий політичний успіх. Але не надовго. Бо ми вже бачили, що північний фронт і без того слабий був. А тепер, після того, як Поляки прибавили собі ще 350 верст, він став іще

слабший. І це власне і викликало траґічний кінець наступу. Але головна причина краху була в політичних причинах офензиви. Колиб Поляки дійсно бажали визволення України і щироб прямували до цього, воиниб ніколи не жадалиб для себе країни з 9 міл. українського населення; а далиб змогу українській владі вільно зорґанізувати своє військо. І це врятувалоби і Польщу і західну цівілізацію. Не було нічого легче, як збудувати 200.000 або і 300.000 армію з тих земель, де майже рік панувала Польща. Также легковажно пішли вони і вперед, не маючи майже ніяких запасів. Походи по 25—35 верст денно, з реквізіцією хліба, залишали ззаду великий хаос. До тогож ще ген. Івашкевич, з помічю українського військового міністра Сальського, проти приказу Пілсудського, розброїв 32000 Галичан.

Треба сказати правду, що сам Пілсудський завсігди ставився цілком обєктивно і розумно до української справи. Ще в 1915 р., коли він був провідником першої бріґади польських леґіонерів на Волині, вважав він цілком справедливим поділити Галичину на польську і вкраїнську. Так само він був проти наступу на східні области України в 1918 р., був він і в 1920 р. проти анексії українськіх земель. Але анархія в деяких польських колах не давала йому змоги зреалізувати свої думки.

Всі ті польські помилки використали большевики. Примусивши ворога розтягнути свій правий флянг на 350 верст, вони кинули на найслабійше його місце силу кінноти з метою здобути Рівно — ключ не лиш Галичини, але і всього припетського плацдарму. Щоб не дати змоги Полякам вивезти з України всі свої хоч і невеличкі запаси, большевики кинули досить великі сили на Вільну і Мінськ. Саме між Двинськом і Бобруйськом. В відповідь на цю діверсію Поляки мусіли кинути військо з чешського та німецького фронту.

Після наступу на північнім фронті большевики почали великий обход південного польського флянгу з метою на Рівне. Ту операцію провадив Буденний—колишний вахмістр російського Ніжегородського полка, де теперішній командуючий польською кавалерією ген. Карницький був командіром полку. За рік перед катастрофою Денікіна Буденний по наказу Троцького почав організувати свою кавалерію. Цеі сорт зброї, як і инші військові спеціяльности, підготовляється не днями, а роками. Набравши вояків з старих кавалерійських полків, він орґанізував з них кадри; а пулемьотні команди обсадив найгіршим елементом з черезвичайок. А потім на конях погнав їх всіх до Каспію в Ногайські степи. По дорозі кадри він доповнив донськими козаками з сутомосковських станиць, а на повороті ще набрав кубанців з дуже обмосковлених відділів війська кубанського. В Ногайських же степах він підібрав туземців, що виросли на конях.

Майже цілий рік Буденний муштрував свою кавалерію і пустив її вперше на Денікіна в той момент, коли цей розтріпав і розпорошив свої кавалерійські відділи по Україні, Московщині та по Кавказу. А у Буденного було 4 кавалерійських корпуси свіжого війська, чудово вишколеного, на добрих конях, що привикли до 40—45 верстних переходів без передишки. Причім в кожному полку у нього було не 1200 чоловік; а 2000. Крім того мав він піхоту на возах, що могла пробігати в день не менше, ніж його кавалерія.

Протипольську операцію на правому флянзі скінчив Буденний зруйнуванням армії Руди Сміглього, що оставила силу людей і майна за собою. Після заняття Житоміра, Бердичіва і Коростеня почали большевики наступ коло Речиць, аби через заняття Мозира забезпечити собі правий бік головної групи.

Після здобуття Рівного почали большевики новий наступ між залізницею Вільна—Варшава і Мінськ—Берестя по тому самому пляну, що і на Україні.

Для тої акції большевикам дуже зручно було, що Поляки не хотіли повернути Литві її земель — навіть їхньої столиці Вільна. Польща була певна, що Анґлія утримає Литву від активного виступу. Але Литва зобовязалась большевикам уступити на деякий час Двинськ і дозволити перехід через свою терріторію. За те большевики визнали Литву з Вільном, Гродном і Лідою. Коли Поляки довідались про ту угоду, Пол. Мін. Зак. Справ Сапєга післав Литві заяву про визнання незалежности Литви. Але вже було запізно. Большевики — кіннота і піхота на возах — були вже верст за 60 в тилу польського північного фронту.

Після прориву лівого крила польського фронта большевики здобули Вільно. В тих боях литовське військо поводилось зовсім нейтрально. Останньою перемогою большевики досягли не тільки стратеґічного успіху, але і політично-економичного: через Ковно вони осягли сполучення Москви з Німеччиною, забезпечене угодою Литви з большевицьким урядом. Після здобуття Мінська вся залізниця Вільна—Мінськ—Бобруйськ попала також в большевицькі руки.

Дальшою тактичною метою мало бути здобуття найважнійших пунктів лінії Ліда — Барановичі—Лунинець — Сарни—Рівно,—Берестъ — Ковель—Рава руська,— Броди—Львів і Берестъ—Клещане—Білосток; аби позбавити Поляків змоги перекидати свої сили з півдня на північ і навпаки.

З першої лінії є вже заняті Лунинець—Сарни—Рівно—Ліда—Барановичі.

На Вкраїні большевицький наступ в напрямку Мінськ—Берестъ йде далі. Великих сил тут немає.

На плацдармі Рівного большевики забезпечили собі запілля до нападу на Галичину через обсадження лінії Стир — Іква поміж Чорторийська — Кольки — Рожище — Дубно — Білозерка. При наступі на Галичину для них дуже важний залізнодорожний вузел Ковеля. Далі большевики мабуть вдарять по двом напрямкам — аби дістатися до Берестя і Львова. Дві ґрупи генерала Руди—Сміглього і Ромера закривають з боку Поляків підступ на Галичину.

Становище Польщі зараз є надзвичано тяжке. Колиб большевики навіть були згодилися на лінію, запропоновану Анґлією — Ґродно — Берестъ — Буг — Сан (коло 500 в.), то і тоді на підтирмку тої лінії потрібно було-б 500.000 крисів. А Польща має їх тільки 350.000.

Польське військо є зараз в такім фізичнім і моральнім стані, що польський ґенеральний штаб примушений старатися про одно — поставити його в спокійне від ворога місце. Тому польські війська відтягаються за лінію Стир—Серет. При таких умовах лишається на північ лінія Шара—Нємана.

Дух польської армії є дуже слабий. Харчовий стан її поганний. Але є ще гірше — це її запілля на Вкраїні—Галичина, в Білорусії і Польщі — бідне селянство, серед котрого аґрарні большевицькі лозунги мають великий успіх. Брак дисципліни і навіть повний розгардіяш в політичних колах побільшує траґізм становища польської нації. А найтяжчий гріх, який зараз спокутує Польща, це імперіалістична захланність її відносно польського народу від 1918 р. аж до останніх днів.

Але становище большевиків теж не дуже добре. Вони не згодились на пропозіцію Анґлії і провадять свій наступ далі в напрямку з півночі на Варшаву, з півдня на Львів і Берестя. Чим далі вони будуть йти в Польщу, тим небезпечнійше буде і їх становище. Большевики мають 400.000 крисів при значній, але потріпаній вже кавалерії і артілерії. Розтягуючи свій фронт, не маючи ні доброго транспорту, ні інтендантури, маючи всюди, особливо на Україні, вороже запілля, вони ризикують тимже, чим ризикували і Поляки, коли йшли на схід.

Крім того у большевиків є ще скілька небезпек:

Вранґель від Криму, Японці в Сібіру і козаче повстання на Дону і Кубані.

Вранґель сидів досі в кримській мишоловці. Зараз він хоче прорватись на схід, щоб мати в запілі Кубань і Кавказ. Большевики не можуть взяти з Польського фронта ні одного солдата. Цим пояснюються успіхи Вранґеля. І чим далі буде йти він на схід, тим легче його шлях. Реквізіціями і терором большевики уторували йому дорогу. Коли кубанці і донці з большевицької кавалерії почують про антибольшевицький дух в рідних краях, вони почнуть також дезертірувати, як робить це зараз їхня піхота.

Цей момент ослаблення двох наших ворогів мусілоб використувати наше громадянство для орґанізації власного війська зпочатку на галицькій, а потім і на наддніпрянській терріторії. Судьба дасть змогу нам скоро ще раз виплисти на широку воду. І від нас буде залежати, чи зможемо втриматися ми на ній, чи вже на цей раз остаточно впірнемо ва дно.

УКРАЇНА

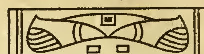

Уряд перебуває в Station Станіславові. Петлюра, коли вірити пол. інформаціям, проголовив себе Начальником Української Держави, усунувся цілком від справ військових, передавши обовязка гол. отамана Омеляновичу-Павленкові.

Настрій серед громадянства на Поділлю дуже гарний. Селяне і горожане боронять остатки української теріторії до останнього козака. Большевики на українське військо в лоб не нападають.

Кол. премієр Мазепа приїхав до Варшави і мав наради з соціялістичними послами. Після того, як він обїхав вздовж і поперек на возі майже всю Україну, кол. міністр є перекопаний, що ніякі большевицькі навали не переможуть вже ідеї української державности.

Мін. хліборобства Мазепа подав до демісії і виїхав до Варшави. Тимчасово міністерство приняв агроном Архипенко.

Ґен. Зелінський, військовий укр. агент в Варшаві, сказав співробітникові „Народу", що **відносини між союзними військами на Україні** як найкращі. Що-ж до відносин між польскою жандармерією і населенням, то вони є дуже погані. І в цьому вина представників польської влади.

Офіціяльно **зпростовується звідомлення большевиків** про заняття Камянця. Місто в руках української влади.

Українська влада **отримала зброю, одіжь і патрони на стотисячну армію.**

При наступі на Київ бокьшевики запалили його бомбами з аеропляніа зо всіх сторон.

Укр. Пр. Бюро одержало звістку з Парижа, що **гр. Тишкевич і Василько** подали заяву до конференції в Спа, щоб Антанта запропонувала большевицькому урядові мирні переговори з Україною, як то сталось з Польщею.

В ночі за 15-го на 16-го в **Замосцю** відбулась парада між Пільсудським і Петлюрою. На протязі скількох годин обвоворювалась справа війни і миру. 16 вранці от. Петлюра в супроводі Ан. Лівицького переїхав через Львів до Станислаалова.

Ф. Шербина, кол. член I-ої Думи від Кубані і член презідіуму I-ої укр. фракції в рос. парляменті, найстарший член. Куб. Ради — розповідає в Білградській „Р. Г.", що большевики на Кубані зруйнували до щенту цілі станиці (як напр. Прочноокопську, Чамликську, Курганську і та ин.) ст. Лабінська з населенням в 40.000 люду спалена не вся, а частями. В ст. Пашковській большевики розстріляли і повішали 600 найстарших з козаків „стариков" — членів Рад і виборних на сходи. В стан. Старокорсунській повішали 180 козаків. Те-ж робилось і в других станицях. „Всюди вибарили самих найкращих і найбільш впливових людей, головним чином із складу уповноважених на станичні сходи: більше вішали, ніж розстрілювали . . ."

Одночасно з Українцями-федералістами зліва на чолі з Винниченком і Грушевським на політичну арену виступили в Парижі **федералісти з правого боку —** на чолі з Вишневським, Моркотуном і Могілянським. Моркотун, навіть в Спа побувавший з метою аґітації „за єдину неділиму", заявив Грабському, що навіть коли-б Польща признала самостійність України, „мы — украинскіе патріоти — боролись бы всѣми силами съ этой концепціей". Коли вірити Моркотунові, Ґюісманс від імені конференції заявив, що та зовсім не думає нарушати єдности Росії, і що вона дивиться на „самостійну Україну", як на продукт Брест-Литовської політики.

Київський „Комуніст" сповіщає, що Ц. К. большевиків постановив обявити амністію повстанцям.

Київ. „Ком." думає, що **крах большевизму на Україні** залежить від неумілого підбору робітників в совітських орґанах влади на місцях, їх відірваности від місцевого поселення та неумілій аґітації.

Большевицький наступ на Александрівськ військами Врангеля відбито.

Коли вірити „Руссаґену“, **Махно цілком піддався Врангелю** і пропонує своїм козакам і старшинам вступати до війська Врангеля.

„Руссаґен“ сповіщає, що **Врангель підчас останнього наступу, взяв** у большевиків 11.500 полонених, 90 гармат, 300 кулеметів. А за літо нібито він взяв в полон 121.500 полонених, 180 гармат, 350 кулеметів, 3 бронепотяги, 11 блиндірованих потягів. Маючи власне військо в 70.000, Врангель був-би давно пішов „на переїди“ одним тим полоненим, коли-б то була правда.

В **Катеринославській, Вороніжській і Курській** ґуберніях сильні повстання проти большевиків.

Загони Махно концетруються коло Катеринослава і Александровська.

В **Таганорозі** большевики змобілізували жінок.

Вранґель наближається до Маріуполя. Большевики в паниці відступають.

В Батумі і в області орґанізувалась Українська Рада, завданням якої є охорона українських громадян.

Московське радіо сповіщає, що члена Кубанської військової ради Ларіонова приговорено большевиками до смертної казни, а Краснова, Граціанова, Степаненка, Морозова, Жуковського і Маліновського до тюрьми на все життя.

Полк. Мішковський, шеф укр. ґен. штабу, ранений в бою з большевиками під Проскуровом, помер від зараження крови.

Комісар Поділля і Волині, відомий по арешту в Камянці укр. кабінета міністрів, Мінкевіч загинув підчас большевицького наступу на Поділлі.

Жиди з України в Америці (до $^1/_2$ міл.) з'орґанізувались у власну федерацію і ввійшли в контакт з федерацією американських Українців. Федерація вислала на Україну з інформаційною метою відомого амер. діяча Каца.

Большевики в Одесі почувають себе дуже непевно і готовляться до евакуації міста.

Під Проскуровим большевики розгромили потяг польських урядовців, що від'їздив з Камянця, убивши до 40 чол.

В Одесі большевнки постановили призначити на погрузку 5000 чоловік інтеллiґенції. Профессійні союзи дають доглядачів.

В Одесі большевики пограбували у населення скілька міліонів в грошах та в золоті і сріблі.

Моркотун, голова спеціально для поборювання Українців орґанізованого Маклаковим Укр. Нац. Комітета, приїзжав до Спа, щоб заявити там, що його комітет є ворог самостійности України.

Після окупації Києва большевики розгромили всі польські магазини, як напр. аптекарський склад Нівінського, книгарню Ідзіковського, кондітерські Семадені, Франсуа.

У Винниці залишились великі склади книжок українських, надрукованних закордоном. Особливо багато підручників для нижчої школи.

В Ярмолинцях (на Поділлю) підчас ярмарку селяне напали на польських жандармів і багато з них винищили.

В Галичині наше військо поповнюється защот місцевих елементів.

На большевицькому боці залишилося скільки галицьких загонів. Між ними і галицькими відділами петлюрівської армії увес час є тісний контакт.

З Галичини екстрено евакуються всі польскі урядові інституції. Евакуація йде до Кракова.

„Рост. Изв.“ сповіщають, що **кубанські і донські станиці повстали проти большевиків.** На чолі їх стоять досвідчені стратеґи.

В Черноморії зараз йде **жорстока боротьба** між „зеленими“ і „червоними“.

Відомий на Кубані повстанець Пилюк напав на Новоросійськ, розігнав большевиків ї перестріляв їх комісарів. Влада перейшла до тимчасового комітету робітників.

ПОЛЬЩА

„Dal Chronicile“ отримала інформації, шо **большевики далі будуть воювати** з Польщею.

Пол. часописі зі Спа повідомляють, що **Льойд Джордж заявив большевикам,** коли-б вони не припинили наступ на Польщу, подати найбільш енергійну допомогу їй для боротьби з большевіками.

Після розмов Вл. Ґрабського в Спа з Бенешом **справа Тешена буде залагоджена** і Польща зможе зняти військо з чешського кордону.

Падеревський їздив в Спа по запрошенню Льойд Джорджа.

Ґенерал Івашкевіч виїхав через Львів на Галицький фронт і приняв команду.

В Львові заарештовано і інтерновано багато бундовців.

В Варшаві зачинена **часопись Падеревського „Ржечпосполіта“** за антидержавно аґітацію.

Подільске староство, суд і инші польські інстітуції зі всіма урядовцями евакуовані аж в Лодзь.

Падеревського призначено при Раді амбасадорів представником Польщі по справам Тешена.

На останній Нараді Ц. К. совєтського в Москві **за продовження війни з Польщею** виступили Троцький і Дзержинський; проти — Чічерін і Ленін.

Останні бої між польськими і большевицькими військами на українському терені ідуть по старому російсько-австрійському кордону. Поляки енергійно боронять Галичину.

В Варшаві починає виходити нова російська щоденна часопись „Свобода“. В газеті пряцюватимуть Мережковський, Савінков, Фільософов, Родічев і Гіпіус.

РОСІЯ

Большевики, як нас сповіщають, **запропонували Винниченкові** посаду військового комісара на Україні або голови З'їзду Рад робітничих і селянських депутатів. Винниченко відмовився. Рафес в Київі мав заявити, що він радо призначив би тов. Винниченка комісаром Київської ґубернії.

В Росії большевики забороняють курити. Покищо всюди курящих від некурящих на роботі відокремлюють.

В Петроґраді і Москві російські ґарнізони що йшли на фронт, заміщені Китайцями. В одну трудову армію набрано більше 100.000 Китайців.

Підчас пребування в **Петрограді і Москві** анґлійської робітничої делеґації трамваї ходили по всім лініям. Звичайно ходять по 2—3-х.

„Всеукраинская чрезвичайная коммиссія“ видала наказ щоб на Україні ніхто не смів ближче 30 кроків підходити до залізничих шляхів, щоб запобігти сістематичній порчі шляхів.

В Новоросійську **арештовано комісара** театрів Арбеніна за те, що дозволив представляти окремі місця з опери „Жизнь за Царя“.

В Парижі арештовано російського большевика Джогота. У нього знайдено на 8 міл. франків брілянтів. Джогот — кол. перепльотчик, а зараз бол. комісар по пропаганді, грав визначну ролю підчас Директорії на Україні, як большевицький агент.

В Москві відбувся китайський конґрес, на котрому було 52 делеґати від 100.000 китайців.

„Пролетарскій Генералъ“ так величають большевики ґенерала Брусілова в спеціяльно видані книжиці. „Ген. Брусилов честно исполняетъ роль вождя красной пролетарской арміи, громя контрореволюціонеровъ на всѣхъ фронтахъ“.

Совітськими командуючими є на польському фронті Турачевський, а на українськім Югов—оба комуністи, молоді хлопці коли вірити бол. радіо.

Большевицький уряд згодився розпочати мирні переговори з Англією на умовах, поставлених Льойд Джорджом. До Льондону приїде для цього мабуть сам Чічерін. —

Уряд большевицький звернувся до уряду Литви з проханням про дозвіл большевицьким військам **перейти через терріторію Литви.**

Большевики в офіціальний ноті запропуновали Румунії почати мирні переговори і обмін полоненими.

„Правда“ оповіщає, що шкільна справа в Москві цілком зруйнована. До школи ходила тільки $^1/_4$ частина учнів.

Главкомпраці постановив зобовязати до трудової повинности всіх чужоземних підданих на рівних засадах з иншими громадянами республіки.

До Ревля прибули і вигрузили **машини для Росії** два шведські пароходи. В замін приняли запаковані сирівці. Коли при виході з фінської затоки фінська контрольна влада перепинила ті пароплави і в Танґе переглянула пакунки, то в трюмах пароплавів замісць сирівців знайшла комуністичну аґітаційну літературу і скілька сот літрів спірту.

Сподіваються, що **большевики** примушені будуть **відтяґнути** в найближчих часах **сили з польського фронту** на фронт проти Врангеля.

В Азербейджані в деяких містах **большевики вирізали майже все населення** „до ноги“. На цім ґрунті ненависть до Росіян досягла там страшних меж.

„Правда“ в ч. 130 сповіщує, що майже **вся вугляна промисловість зруйнована.** Ледви чи вдасться здобути 25 міл. пудів на місяць.

В **Москві, в присутности Леніна і Луначарського,** відчинена і почала працювати друкарня для східних народів з арабським, турецьким і т. и. шріфтами, Луначарський заявив, що за остатні 6 міс. випустив стілько аґітаційної літератури, що вона по свої вазі тяжча за всю їжу, видану Москві на протязі півроку.

Армія Вранґля складається з 2-х корпусів ґен. Кутепова і Слащова і скількох кав. дівізій, в склад котрих входять Донці і Кубанці. Крім того в госпіталях Крима є біля 40.000 евакуованих з Харькова, Новоросійська та ин. міст вояків, більша частина котрих вертає в строй.

Врангель віддав наказ по фронту **підтримувати** яко мога більш **приязні відносини** з військами Махно і українськими.

Врангель видав відозву до червоних військ **припинити братоубийчу війну** і або вернутись до дому або перейти на його сторону.

Врангель, як нас сповіщають з певних джерел, має намір пробитись з своїми військами **з Крима на Дон і Кубань,** що-б мати в тилу Кавказ.

З певних джерел ми отримали відомість, що **Врангелю Антанта видала допомогу** в 1.000,000.000 франків.

Представник італійських робітників до Росії Дугоні розповідає в **„Персеviранца“**, що в Росії „населення страшно бідує від большевицького режіму. Транспорту немає. Ленін щирий ідеаліст; але теорії його не можна здійснити не тілько в Росії, але і в инших країнах, особливо в Італії. Дугоні каже, що всі його товариші по подорожі в Росію поділяють його погляди, Серраті і Дарагона напр. з жахом пригадують Росію.

До Парижу прибув В. А. Харламов, голова Великого Військового Кругу Війська Донського, колишний член 4-ох Дум від війська Доньского. Він розповідає, що між Врангельом і Донцями, Кубанцями та Терцями є згода що до противобольшевицької акції.

З осени в Ніцці починає виходити **російська щоденна часопись.**

„Манчестер Гвардіан“ **підтверджує звістку „Соціялдемократен“** про те, що Красін обіцяв Англії силу концесій за визнання і мирний договор.

Бонар Лоу заявив в Палаті Громад, що Врангель буде запрошений на мирову конференцію тілько з дорадчим голосом.

В **Швейцарію прибув довго** працювавший в Росії і на Україні большевик Плятен.

В Париж прибув з Царьгороду ґен. **Шкуро.**

Родічев, Савінков і Мережковський видали відозву до червоних військ, де заявляють, що Польща бореться тільки за свою свободу проти большевиків, а не проти Росії.

На польськім фронті з'явився зі своїм відділом Булак—Балаховіч, який брав того року участь в наступі на Петроград. Він іменує себе народним батьком і закликає червоноармійців до переходу на сторону Польщі.

Литва і большевики умовились, що перша отримає Вільно. Гродно і Ліду, коли виступить проти Поляків.

Чічерін іменем большевицького уряду **відмовився від посередництва Антанти** в справі замирення з Поляками.

Редактор-видавець „Русской Газеты" в Бєлграді Л. Я. Скляров зник, забравши з собою більше 50.000 левів залогу від служащих редакції і контори. Ґазета перестала виходити.

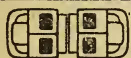

Міжнароднє життя

„Таймсу" пишуть из Спа, нібито Грабський заявив, що **Польща бажає зараз** не поширення своєї території, а **утворення і зміцнення дружеських відносин** між нею, Литвою, Чехо-Словакією і Україною.

Грабскій в Спа, коли вирити „П. Нов." **заявив** кол. члену Думи Алексінському і голові Укр. Комітету федералістів Моркотуну, що події вимагають повного єднання Поляків, російських антибольшевиків і українських федералістів.

Брусілов веде головний наступ большевиків зі сходу через Литву на з'єднання з Прусією.

„Дейлі Телеґраф" пише, що германський уряд цілком певен в перемозі большевиків на польскому фронті і має надію, що Антанта залишить всю германську армію в цілости для боротьби з большевиками.

З Праги „П. Нов." сповіщають, що словянські кола в Празі закордоном збіраються прохати президента **Массаріка взяти на себе посредництво** для улагодження конфлікту між ріжними славянськими народами — між Росіянами, Поляками, Українцями, Чехословаками та Югославянами.

Мустаф-Кемаль Паша видав маніфест до населення з закликом боротись за незалежність і цілість Туреччини. Відозва Султана до народу боротись з революціонерами прихильности не зустрічає.

Германія посилає до Москви комісію з 4-ох незалежних соціалістів — Дауміга, Крістена, Дітмана і Штекера з метою підготовити грунт для згоди між Росією і Германією.

Румунський уряд поки що відмовився активно підтримати Польщу. Таку позіцію заняла і Венгрія.

Латвія післала мирну делеґацію до Германії з пропозіцією негайно почати торгові зносини.

„Дейлі Майль" пише, що **Германія увесь час допомагає большевикам.**

В Персію прибули з боку Касп. моря нові большевицькі загони.

Радек заявив в „Комуністѣ", що большевики хотять **в Литві запроводити радянський лад,** призначивши президентом большевика Капштукаса; **в Чехії,** призначивши президентом Муню або Смераля.

До Naprzod сповіщає, що праві партії в соймі почали акцію за персональну зміну на найвищих державних посадах; вони висувають Падеревського на Начальника Держави, Дмовського — прем'єром, Іозефа Паляра — головнокомандуючим, Довбур-Мусніцького — шефом головного штабу.

Добре поінформований кореспондент „Echo de Paris" сповіщає, нібито **Анґлія** в договорі з Крассіним **з'обовязалась не допомогати ні одній державі,** ворожій большевикам.

Японський ґен. штаб в східній Сібірі отримав наказ негайно **почати військові операції** проти большевиків.

Мін. зак. справ Вранґеля відомий українофоб **П. Б. Струве подав заяву** французькому урядові з проханням вплинути на большевиків, щоб була утворена демаркаційна лінія між Вранґельом і Большевістією, за якою уряд добровольців міг би наладнати спокій і порядок „в Южной Россіи“.

„Юнайтед Пресс“ сповіщає, що **Антанта запропонувала большевикам перемир'я** при умовах негайного відходу пол. військ до етнографічних кордонів і скликання конференції всіх окраїнних держав кол. Россії.

Крапоткін в відозві да анґлійських робітників заявляє про повний крах комунізму в Росії і попережає анґл. робітників не захоплюватись прикладом Росіян.

„Прогресивним паралічом“ капіталізму називають „Извѣстія“ ту слабість повстань і заворушень, якою слабує після війни Европа. Тоді російський комунізм можна-б назвати буйним божевіллям.

Вл. кореспондент парижських „Посл. Нов.“ сповіщає, що в Германії орґанізується з військово-полонених, германських добровольців, як напр. бригади ґен. Ергардта, частин корпусу Лютцова і баварських війск під командого Енна, **окрема армія для боротьби з большевиками** в контакті з українською армією. Наступ свій армія почне з Бесарабії.

З українського життя на чужині

1—3 липня у Женеві відбувся Конґрес Союза Демократичного Контролю (Union pour le Contrôle Dèmocratique), заснованого відомим англійським публіцистом і політичним діячем Е. Д. Морелем у Льондоні на початку світової війни. Головними завданнями цього міжнародного Союзу суть: боротьба проти таємної дипльоматії, демократичний контроль над діяльністю урядів в сфері міжнародної політики, та навязання безпосередних стосунків між демократіями цілого світа. На підставі рекомендацій де-яких женевських членів Союза орґанізатори конґресу звернулися за поясненнами в українській справі до п. Олександра Коваленка, причім ними було зазначено, що Союз з огляду на свої основні прінціпи не може не визнавати за Україною право на самостійність, але ті кола, які біля нього гуртуються хотіли-б упевнитись, що Україна не має аґресивних намірів, що до уряду совітів в Росії. Де-які сумніви, що до цього поробила в тих колах остання польсько-українська згода. В наслідок цієї пропозиції і було подано відповідний меморандум.

Огляд преси

„Причини большевицької офензиви“.

В букарештській ґазеті „Dacia“ 9. I. Бічолла з Кишинева так характеризує причини большевицької офензиви:

Першою найголовнішою причиною являється українська небезпека. Вагу її можна по тому оцінити, коли зміркувати, що большевики зреклися свого офензивного пляну в Азії... Заняті занадто Грузією і Азербейджаном, де хотіли собі забезпечити свободу операцій в Азії, вони швидко спостерегли, що утрата України означала-би як не повне відрізання їх від Кавказу, то хоч постійне загроження звязкам з Кавказом; зоставити Україну на проізвольну націоналістську пропаґанду рівнялось-би остаточній утраті України. Польсько-українська порозуміння знаходило собі опору в незадоволенню людности місцевою адміністрацією. Щоби поправити ситуацію на Україні, большевики, з огляду на те незадоволення, післали президента т. зв. українських рад Раковського на Кавказ, і звернулися до місцевих кол з закликом утворити українське національне правительство. Але

з між усіх місцевих осіб ніхто не відозвався. Пізніше, після намов, пропозицій і навіть погроз найшовся проф. Мануїльський, котрий приняв на себе утворення правительства. Раз прийшовши до влади, це правительство почало пропаганду на національно-українську тему против Петлюри, „польського запроданця.

Другою причиною було зростаюче незадоволення робітників автократами-провідниками, недостачею предметів продовольства і зростаючою дорожнечею. Під впливом національної пропаганди робітники почали не виконувати накази. Коли їм показували на небезпеку польського імперіялізму, вони відповідали: „там краще“. Ця впертість виступала яскраво в тому, що залізничні робітники відмовилися вступити до партії комуністів, кажучи, що не поділяють поглядів провідників партії. За це командатура їм зменшила пайки. Робітники відповіли страйком. В той чай легіон збунтованих Галичан, котрі оперували від 18-го мая на північний схід від Одеси, наближався до Одеси. Відділ 45-ої дивізії з трудом привернув порядок.

Третьою причиною офензиви є незмірні запаси хліба на Україні і будучий урожай.

Четверта причина така-ж важна як і перша: зміцнення польсько-української окупації і її поширення до Дніпра означало-би відрізання прямого сполучення з Бесарабією, де большевики мають свої установи і навіть ґенеральний штаб у Кишиневі.

Оцінюючи ці всі моменти, большевики — (так міркує співробітник румунської консервативної ґазети) — припинили на цей момент наступ в Азії, завернули з дороги війська Буденного і забрали дивізії з фронту против Врангеля — заатакували Поляків і на цей час осягнули свою ціль.

Комівояжер.

Недовно на горізонті нашої еміграції зявився черговий російський комівояжер-співробітник Суворінського „Вечернього Времени“ П. Елфімов. Ходив він з гуртка в гурток, від кавярні до кавярні з пропозіцією за дешеву ціну висватати Україну за Врангеля. П. Елфімов виступав, як він казав, від імені засідаючих в Бєлградї Джунковського, Шатілова und Ко. Треба було дати трохи грошей („скілько сот тисяч франків“) на дорогу та стілько-ж на видання російської часописі у Відні, і „дѣло было бы в шляпѣ“. П. Елфімов нічого ні від кого не отримов. І тому рішив компенсіруватися черговою брехнею в Парижських „Послѣднихъ Новостяхъ“. В дописові „забитая столица“ він пише:

Антаґонізм серед українських партій надзвичайно великий. Єдине, на чому сходяться всі Українці (навіть українські комуністи) це — самостійна Україна.

З того часу, як Поляки ввійшли в згоду з Петлюрою, багато українських гуртів стали нахилятися в другу сторону і задивлятись в бік Крима.

Русофільський напрям серед Українців все збільшується... Взагалі при деяких умовах з найбільш державними українськими колами прийти до згоди не трудно.

Недавно в Парижі на своїй лекції колишній товариш голови Рос. Держ. Думи С. І. Шідловський, розповідаючи про деморалізацію російської інтеліґенції, навів слова свойого знайомого: „не те погано, що большевики заставляють нас голодати, не те зле, що вони примушують нас мерзнути; а те кепсько, що вони зробили з нас „мерзавцевъ“ ...

П. Ельфімов може сміливо підписатись під цею заявою ...

Тяжка праця.

В деякого часу галицька українська преса підняла на себе „бремя тяжкое и неудобо-

носимое“: „Вперед“ реабілітує Темницького і Ко, а „Громадська Думка“ по черзі всіх. В статті М. Лозінського реабілітувано взагалі всю нашу дипльоматію. А зараз в статті про італійських полонених пробує обмити від власного бруду італійську місію по справам полонених. В довжележних статтях, присвячених італійським полоненим, після того, як ні одного в Італії з них не лишилось вже, часопись проливає крокодилячі сльози... не над полоненими, а над тяжко ображеною місією. Пише про цю справу, коли сопоставити деякі статті, надруковані в „Волі“, з тим, що пишеться в „Гр. Д.“, ніхто инший, як секретарь п. Севрюка п. Бандрівський:

„В останньому часі пишеться у нашій пресі частійше про військово-полонених Українців, що находяться у західно-европейських державах. Ці дописи представляють ту незвичайно важну і для широкого загалу пекучу справу з боку почасти сентіментального, почасти мрійливого, почасти анонімно-особисто-аґітаційного. А нам здається, що не від річи було-би відсунути деколи ліричну і поверховну декорацію та поглянути, як виглядає справа полонених у звязку з внутрішньою і закордонною ситуацією Української Держави...

Справа, п. Секретарю, просто стоїть. Не вважаючи на те, що, як Ви і самі пишете, „місія знайшла в Італії остілько корисну ситуацію, що Італія бажала і бажає позбутися як найшвидче усіх полонених“, Ваша місія майже нічого не зробила, витративши колосальні кошти. „Воля“ найбільше писала про цю справу, даючи на своїх сторінках цілком об'єктивно місце і голосам полонених, і листам Севрюка, і навіть анонімному дописові Бандрівського. Нічого „особисто — анонімно-аґітаційного“, крім того дописа, наша редакція не допускала в цій святій справі. Бо ні з державними злочинцями, ні з жертвами їх „продуктивної“ діяльности не мала і не має нічого спільного.

Шкода, що ш. часопись так пізно згадала про цю справу... І то в неприємній формі — „горчиці після доброго обіду“...

„Отыскался слѣдъ Тарасовъ!“

В тійже самій „Гр. Дум.“ віднайшовся слід Миколки Ковалевського...

Ми предрукували звістку з українських часописів про виключення з С. Р. партії сього ґешефтмахера. Думали, що його остракізм стоїть в звязку з його фінансовими опраціями в Берліні, в Голяндії, у Відні; з його чековим скандалами. Але п. Ковалевський не тілько протестує, а і посилається на свідоцтво перебуваючого на еміґрації М. Чечіля („Циган теж дітьми свічився“) і загрожує покликати нас до суду за „клевету“ про розтрату частини державних ґульденів, що лежала в голяндських банках. Радимо йому закликати свідками братів Рабіновичів (20000 ґул.), п. Скнаря (5000 ґул.), Василька (40000 ґул.)... Та инших українських „дипльоматів“...

„Гр. Думка“ величає його старим українським ес-ером... Основоположник української ес-еровської партії Василь Хвіст, що в Сібірі загинув за свої переконання, мабуть в гробу перевернувся від такого сопоставлення...

А чи знає ш. часопись, як Національний Союз в Київі пробував видобути від М. Ковалевського справоздання на 5000000 марок, забраних ш. „діячом“ з державного казначейства, і не отримав його!... Там теж фіґурірувала „ревізійна комісія“ з Чечіля та инших „циганських дітей“...

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 31. липня 1920. Ч. 5.

Т. Г.

За незалежність України.

(В справі Національного Конґресу).

Коли людину скривдять, вона скаржиться людям. Коли кривдять цілий народ, він звертається до сумління усіх народів. В такому становищу народилася в останній час, в кількох місцях, думка про скликання українського Національного Конґресу.

Переживаємий момент дуже поважний. Рішається знову раз в історії давній спір між Польщею і Росією за перевагу на Европейськім Сході, а перш усього за добуття — в тій чи иншій формі — домінуючого становища на Україні. Цей жорстокий кровавий спір іде на спині українського народу, котрий уже три роки відстоює супротив усіх чужинців своє право хозяїна на своїй землі, і по черзі мстить усім наїздникам і напасникам за їх інвазії та окупації. Проти усяких спроб обернути Україну в чужу колонію і в додачу зробити з неї смітник для відпадків чужої культури, український народ, виганяючи одного окупанта за другим, поставив українське питання виразно, просто і справедливо: Україна — Українцям!

Протестуючи з зброєю в руках проти чужих наїздників, українські народні маси засвідчили перед світом своє право на вільне й самостійне життя. Але довгий час народи світа не звертали уваги на ті криваві протести і не озивалися на болючий крик покривдженого народу, що просив, як не помочі, то хоч справедливого розсуду.

Для Европи не інтересний український народ, тільки український хліб. Звязана політичними інтересами то з Росією то з Польщею — які обіцювали від себе доставити той український хліб — Европа байдуже, а то й вороже дивилася на визвольні змагання українського народу. Буржуазна Европа дивилася на українських мужиків крізь окуляри російського і польського панства. Пролєтарська Европа дивилася на українських мужиків крізь окуляри російських большевиків. Українці це — бунтівники, для одних — против старого ладу, для других — против нового.

Тимчасом минають роки, а українського хліба в Европі все ще немає. Нова велика війна на Сході Европи ще більше

затягає справу. Европейські урядові чинники, розчаровані і занепокоєні, роблять заходи припинити війну. Ідуть заклики про замирення двох воюючих сторін: Росії і Польщі, але до третьої сторони, до залитої кровію України, все ще не звертаються. Її все ще не бачать...

В такий важний момент треба заінтересованим голосно і твердо пригадати, що без участи Українців у заключенню мира спокою не буде, і не буде — хліба. Треба їм сказати, що український народ при укладанню порядку на Сході Европи не дасть себе сховати під коритом, і що минули часи, коли можна було цинічно легковажити право і достоїнство українського народу, зазіхаючи при тому на достатки української землі. Зазначити право України на самостійну участь у перебудові Східної Европи це — потреба моменту. Нехай світ знає, що Українці — праві й ліві мають одну спільну плятформу: українську суверенну державність; що на цій точці Українці між собою згодні і єдні і що за цей постулят будуть до кінця. Мир, заключений без участи України, Україну обовязувати не може.

Який би не мав настати на Україні внутрішній устрій, — то це може статися тільки з вільної волі суверенного українського народу. Чи піде Україна по лінії демократичного центру, чи прийметься в ній диктатура пролєтаріяту, або чи заверне колесо української історії вправо: одно мусить бути незмінне, що заводити той чи инший порядок, керувати і порядкувати, „вязати і рішати" на Україні мають право тільки Українці, а не наїздники, хто-б вони не були. Так само про зовнішні відносини України до її сусідів може подавати голос тільки сам український народ, а ніякий чужий чинник за нього.

Голос українського Національного Конґресу, в якім при даних обставинах могла-би взяти сила думських, земських і громадських діячів, провідники партій, професори, публіцисти, орґанізатори кооперації і культурного життя — це був би голос з'їзда українських нотаблів, і цей голос не міг би не викликати серьозне значіння у всьому культурному світі, тим паче, коли участники матимуть громадянську можність підпорядкувати партійні і инші дрібні міркування отій великій спільній меті: засвідчити одностайність Українців у змаганню відстояти суверенність України.

Наслідки такої маніфестації можуть бути навіть дуже великі. Ще народи і їх правительства не визнають явно суверенности України. Ще робляться проби погодити Україну з чужими комбінаціями, які зводяться до того, щоби Україна стала колонією Північної і Західної Европи. Против такої концепції борються українські мужики вже три роки, відстоюючи мужно: витревало незайманість українського села. Український Національний Конґрес буде речником всього народу, коли подасть свій важливий голос в оборону незайманости всеї широкої Української Землі.

Станислав Дністрянський.

Звязок і сполука народів.

§ 2. Ліґа народів в мирових договорах.

I. До ліґи народів приступили ті держави, що підписали версальський і сен-жерменський договір, а саме загалом 27 держав, із того 10 европейських: Анґлія, Бельґія, Греція, Італія, Польща, Портуґалія, Румунія, Франція, Чехо-Словаччина і Юго-Славія, а з поза-европейських м. и. Сполучені Держави Америки, Китай і Японія. Більша половина Европи не належить до ліґи, а мирові договори запросили до приступлення з европейських держав тільки Данію, Еспанію, Нідерлянди, Норвеґію, Швайцарію і Швецію. Про всі инші держави, які не належать ані до першої катеґорії безпосередних учасників (27), ані до другої катеґорії запрошених (13), сказано в арт. 1 згаданих договорів, що й вони можуть приступити до ліґи, але за їх приняттям мусять висказатися дві третини заступників принятих держав, та вони мусять дати дійсну запоруку, що не лише збережуть усі міжнародні обовязки, звязані з ліґою, але що й приймуть усі постанови ліґи про військові і воєнні сили та збровння.

Уже з цього слідує, що ліґа народів не є справжнім звязком „народів", тільки союзом „держав", і то не всіх держав, тільки таких, що або самі належали до союзних держав Антанти, або були з ними заприязнені. Середня і Східна Европа не належать до ліґи, та їхнє приступлення до ліґи є вельми утруднено. Увесь внутрішний склад ліґи вказує на те, що вона не є нічим иншим, як новим аллянсом, та має ту саму вдачу, як давний святий аллянс 19. віку. Члени ліґи запоручують собі свою територіяльну ненарушимість і зобовязуються боронити всіх других членів ліґи проти воєнних наступів. В разі такого наступу, та й тоді, коли грозить небезпека ворожого наступу на одну з держав, яка належить до ліґи, має верховна рада ліґи підприняти потрібні міри (арт. 10) — а у верховній раді мають рішаючий голос союзні держави Антанти (арт. 4). Члени ліґи зобовязуються складати як найточнійші звіти про стан своїх збровнь і про всі свої пляни що до війська, фльоти і летництва (арт. 8 і. f.), а ліґа установляє постійну комісію, щоби вела точну евіденцію тих збровнь і предкладала верховній раді внески про питання військової орґанізації усіх членів ліґи (арт. 9). Значить, ліґа народів змагає до того, щоби союзним державам Антанти забезпечити рішаючий голос у військових справах усіх членів ліґи і витворити таку союзну силу, перед якою мусіли б і на будуче покоритися всі їхні противники. Правда, що члени ліґи висказалися плятонічно за обмеженням збровння (арт. 8 відст. 1), але про те зазначено виразно, що в першому ряді треба зберіґти безпечність нації та виповнити ті міжнародні обовязки, які члени ліґи взяли на себе.

А до ціх обовязків належить трівка орґанізація спільної оборони проти якоїнебудь ворожої сили. Мабуть переконалися союзні держави підчас війни, що всяке міждержавне порозуміння має лише тоді у війні велику силу, коли зуміє перевести спільну військову орґанізацію. І лише заповіддю такої орґанізації ріжниться ліґа народів від давнійших державних аллієнсів.

Придивімся ближче цій міжнародній орґанізації, яку містить у собі ліґа народів.

Ліґа складається з 3 орґанів: зі збору, верховної ради і секретаріяту (арт. 2).

Збір обіймає заступників усіх членів ліґи (арт. 3). Його компетенція, загалом беручи, така сама, як компетенція ради (арт. 3 відст. 3; арт. 4 відст. 4), але становище по своїй сути инше, хоч право і постанови про ліґу не кажуть цього expressis verbis. Через постійну конкуренцію ради, яка має рівночасно й всю управу в руках, збір має, правду сказавши, лиш академічне значіння. Постанови про орґанізацію ліґи відносяться звичайно до ради, а лише виїмково до збору — значить вони переносять усю точку тяжести на раду. Збір має ціль висказувати свої погляди про важнійші міжнародні питання, що стоять на денному порядку, але рішаючий голос і виконання рішень прислугує раді, котра має право передати спірну справу до осуду зборові (арт. 15 відст. 9). Лише в однім випадку зрівнано в принціпі правне становище збору з компетенцією ради, а саме тоді, коли між членами ліґи виринe такий спір, що є небезпека зірвання взаємин. Тоді споруючі сторони або одна з них можуть предложити свій спір до розсліду зборові, та збір має ним занятися. Але й в тім випадку становище збору є обмежене, а то через те, що при рішенні мусять годитися всі члени ліґи, які є заступлені в раді, а крім цього більшість инших членів ліґи — значить: у кожному разі мусять всі заступники тих держав, які є в раді, дати свою згоду, без огляду на це, чи рішення запало в раді, чи на зборі (арт. 15 i. f.).

Отсим забезпечено домінуюче значіння членів ради супроти тих членів, які до ради не належать.

Держави, що висилають своїх заступників до збору ліґи, не можуть вислати більше як 3, а заступлені так держави мають на зборі лиш один голос (арт. 3 відст. 4).

Рішення збору западають щойно за згодою всіх присутних членів (арт. 5 відст. 1).

Справжня влада ліґи прислугує раді. Між тим, коли збір обіймає заступників усіх держав ліґи, входять до ради тільки заступники головних союзних держав Антанти і чотирьох инших держав, вибраних збором. Доки цього вибору не переведено, належать покищо до ради крім заступників союзних держав іще заступники Бельґії, Бразилії, Греції і Еспанії (арт. 4 відст. 1). Ціх останніх 4 членів ради може рада змінити, або їх число

підвищити, оскільки більшість зборів на це згодиться (арт. 4 відст. 2). Держави, заступлені в раді, висилають лише по однім заступнику, та кожний член ради має лиш один голос (арт. 4 відст. 6). Рада ліґи збирається на засідання, оскільки вимагають цього обставини — найменше раз у рік (арт. 4 відст. 3).

Що до круга ділання ради, то мирові договори мають загальну постанову, що рада займається всіми питаннями, які належать до ліґи, з осібна всіми питаннями всесвітного мира (арт. 4 відст. 4). Крім того компетенцію ради означують іще подрібні постанови. Сюди належать з осібна ось які приписи:

Рада має обовязок виготовити пляни частинного розброєння, відповідно до ґеоґрафічного положення і спеціяльних відносин поодиноких держав, та має предкладати ці пляни поодиноким державним зверхностям до приняття. Самі держави мають однак рішати свобідно, чи мають приняти ті пляни, чи ні. Натомість далеко сильнійша єсть інґеренція ради з огляду на спільну військову орґанізацію тих держав, що належать до ліґи, котрі не є в силі самі спродуковати такого числа воєнного матеріялу, якого вони потребують для забезпеки своєї держави (арт 8). Осібна стала комісія складає раді точні звіти про стан зброєнь і про мілітарну програму держав ліґи, та про стан усього воєнного промислу (арт. 9). В разі небезпеки війни, яка грозилаб одному із членів ліґи, має рада підприняти всякі заходи, щоби не допустити до війни, а колиб мимо того прийшло до війни, то вона має забезпечити членам ліґи територіяльну ненарушимість і політичну независимість (арт. 10). Загалом признано, що війна, яка грозить одному із членів ліґи, доторкає цілу ліґу і що тоді на внесок якогонебудь члена ліґи мусить ґенеральний секретар скликати негайно раду. Таксамо може кожний член ліґи звернути увагу ради на всякі обставини, які можуть мати якийнебудь вплив на міжнародні відносини і нарушити загальний мир (арт. 11).

Важне значіння припадає раді при спорах між поодинокими державами. При спірних питаннях, які можуть довести до зірвання, можуть споруючі сторони звернутися або до ради ліґи, або вони можуть жадати порішення через р о з є м н и й с у д. (арт. 12 відст. 1). Спірна справа приходить одначе лише тоді перед розємний суд, коли сторони годяться на це і коли характер справи є такий, що вона надається до порішення спору цім шляхом. Мирові договори зачислюють до таких справ спори про інтерпретацію міждержавних договорів, про всякі точки міжнароднього права, про такі події, щодо яких слід провірити, чи вони нарушують міжнародні зобовязання, та про сатисфакцію, яку в разі нарушення має дати виновна сторона. Згодилися сторони на розємний суд, то мусять і означити, хто має виконати цю юрісдикцію, та хто має належати до цього суду. Члени ліґи зобовязуються виконати рішення цього розємного суду, на який вони згодилися, а рада ліґи має подбати, щоби в разі невиконання під-

принято відповідні заходи (арт. 13). З того слідує, що мирові договори не установили постійного розємного суду, тільки лишили його визначення волі спорюючих сторін. Рада має лиш обовязок, виробити на будуче основний плян до заложення міжнароднього трибуналу, котрий мавби бути постійним і компетентним для всіх випадків, які йому предложать сторони (арт. 14). В мирових договорах нема дальших приписів про розємні суди, тому головна вага при порішуванні міждержавних спорів лишилася раді.

Найважнійші міжнародні спори належать до компетенції ради. Сторони мають раді предложити негайно весь фактичний і доказовий матеріял, а рада має спір розглянути і полагодити. Якщо хоч одна сторона не згодиться на внески, поставлені радою, то рада оповіщує звіт, в котрім подає точний опис даного спору і свої внески на полагоду спору. Коли звіт приняли одноголосно всі члени ради (не числячи інтересованих сторін), то члени ліґи є зобовязані не провадити війни з тою стороною, котра згодилася на рішення ради. Натомість коли тільки більшість голосів заявилася в раді за звітом, тоді члени ліґи не є нічим звязані, та повинні поступити так, як їм наказує почуття права і справедливости (арт. 15).

Коли однак хтонебудь з ліґи, не зважаючи на повищі постанови, розпічне війну проти другого члена ліґи, то всі инші члени мусять вступити у війну з тим членом, який розпочав війну. Тоді рада має правлінням всіх причастних держав представити плян, з якими воєнними силами вони мають взяти участь у спільній війні, та вони мусять підпирати себе економічно і фінансово, щоби спільні страти були як найменші. Про цю акцію подає арт. 16 подрібні приписи і додає при кінці, що тих членів ліґи, які не сповнювалиб дотичних обовязків, може рада виключити з ліґи.

Повищі приписи відносяться до міжнародніх спорів між членами ліґи. Колиж настане спір між одним членом ліґи а державою, що не є членом ліґи, або взагалі між такими державами, які не належать до ліґи, тоді рада має виступити з жаданням, щоби й ті держави, що не є членами ліґи, згодилися на полагоду спору, чи шляхом розємного суду, чи шляхом рішення ради. Якщо держава, що не належить до ліґи, не підчиниться на зазив ради постановам про ліґу і виповість війну членови ліґи, то всі члени ліґи мусять приступити до війни з ворожою державою. А колиб обі сторони не схотіли підчинитися постановам про ліґу, то рада має всетаки розважити всі обставини даного випадку і виступити з такими внесками, які спинилиби війну та полагодили спір (арт. 17).

Побіч ради істнує як помічний орґан ліґи секретаріят. До нього належить ґенеральний секретар, покликаний радою за згодою збору ліґи, і відповідний персонал, що його визначить

ґенеральний секретар за згодою ради. Секретаріят сповнює всі помічні і підготовні функції (арт. 6).

Круг ділання ліґи обіймає однак не лише справи війни і мира, але має в майбутньому обняти і инші питання міжнародного характеру. Члени ліґи мають старатися запровадити у себе відповідні умови праці для мущин, жінок і дітей; вони зобовязуються поводитися справедливо з автохтонним населенням, передають лізі контролю над торгівлею жінками і дітьми та над торгівлею опіюм, вони видадуть розпорядки для улекшення торгівного обороту між всіми державами, які належать до ліґи, та будуть старатися перевести все, що потрібне, щоби спинити розширення пошестних недуг (арт. 23). Вкінці запоряджує арт. 24, що всі дотеперішні міжнародні бюра і комісії мають прийти під верховну управу ліґи, та й на будуче мають належати сюди всі нові інституції міжнароднього права.

Постанови про ліґу не згадують нігде expressis verbis про самовизначення народів. Натомість говориться широко про кольонії і землі, „де мешкають такі народи, що з огляду на вельми тяжкі відносини теперішнього світа не є ще спосібні, самі визначувати свій курс“ (арт. 22). Про них сказано загально, що святим завданням цивілізації єсть дбати про добробут і розвиток ціх народів. Щоби це осягнути, слідує на думку ліґи передати опіку над тими народами иншим поступовим націям, які на підставі своїх помічних способів, свого досвіду і ґеоґрафічного положення до цього найліпше надаються, та є готові приймити на себе відповідальність за згадані народи. Таким націям передає ліґа опіку над цими народами, та отсі нації мають вести опіку як мандатарі в імени ліґи. Характер такого мандату мусить бути ріжний відповідно до розвитку дотичного народа, до його ґеоґрафічного положення і до його економічних відносин. Арт. 22 згадує про ріжні катеґорії ціх народів: в першому ряді про ті суспільности, що належали до давної турецької держави — і про них кажеться, що при виборі мандатара слідує звернути увагу на бажання ціх суспільностей. До другої катеґорії зачислює згаданий артикул народи середньої Африки, причім мандатар має обовязок здержувати торгівлю невільниками, надужиття алькоголю і т. д., має отже виконувати цивілізаційну місію і рівночасно уможливляти иншим народам торгівну лучбу з ними. Щойно до останньої катеґорії належать деякі острови австральського Тихого Океану, які задля малого числа населення, задля віддалі від осередків цивілізації і з инших важних причин повинні припасти безпосередно як складова частина тої держави, котрій передано адміністрацію ціх земель. Про всі питання, які відносяться до згаданих якраз відносин, мають рішати або давні договори між поодинокими членами ліґи, або на будуче рада ліґи. При раді має утворитися осібна Комісія, яка малаб обовязок перебирати від мандатарів щорічні звіти і видавати свої опінії про це раді (арт.

22 і ґ.). (Читаючи ці постанови, приходить нам на думку мимоволі судьба Східної Галичини і мандат, даний Польщі до адміністрації Галицької України. Східна Галичина не стоїть чейже своєю культурою так низько, щоби можна її рівняти хочби з першою катеґорією тих народів, яким артикул 22 рішучо признає право висказатися про ту державу, яка має бути мандатарем ліґи. Але навіть такого права не признано досі українському населенню Східньої Галичини — а натомість мандатар ліґи, себто Польща, поводиться зі Східною Галичиною так, немовби вона належала до третьої катеґорії артикула 22, значить нарівні з далекими від світа австральськими островами Тихого Океану!)

II. Розваживши все те, що сказано якраз про ліґу народів, мусимо прийти до переконання, що постанови мирових договорів не то не посунили справи справжнього звязку народів наперед, але лишилися значно позаду супроти постанов обох гаґських конференцій. Та й нема надії, щоби ліґа держав, заприязнених з Антантою, поширилася колинебудь другими державами, що стояли або стоять ворожо до неї — тому й не може бути надії, щоби концепція ліґи, яку ми щойно пізнали, переробилася в майбутньому на правдивий звязок усіх народів світа для забезпеки загального мира. З другого боку цей звязок, який сконсолідувався в лізі, не представляє такої сили, якої можнаб було сподіватися з її постанов та з міжнародного значіння ціх держав, котрі приступили до ліґи. Сполучені Держави Америки відмовили ратифікації мирових договорів і до ліґи відносяться неґативно. Між ново-утвореними державами на пр. між Чехо-Словаччиною а Польщею витворилися ворожі відносини, які виразно противляться тому, що підписали обі держави, приступаючи до ліґи. А вкінці те, що діється тепер на Сході з офензивою Польщі проти Росії — це ніяк не можна погодити з постановами ліґи і з обовязками, які Польща приняла супроти ліґи. Мабуть і самі члени ліґи не беруть буквально всего того, до чого зобовязалися — а з відступленням Америки стратила ліґа й той моральний авторітет, який лучився з іменем В і л ь с о н а.

Так потерпіли ідеї В і л ь с о н а подвійну неудачу: раз тому, що мирові договори викривили всі його ідеї про звязок народів і на його місце поставили алліянс держав для забезпеки територіяльної ненарушимости, а в друге тому, що сама Америка не хоче дальше прикладати руки до цього діла, яке опісля з того вийшло.

Час мабуть непригожий на здійснення ціх виликих ідеї, які поставив ранійше К а н т, а підчас війни голосив В і л ь с о н, та проти ціх кличів, які видвигнула війна, виступила дуже сильна реакція теперішньої доби. Станули до борби два світогляди: імперіялістично-буржуазний і імперіялістично-комуністичний — оба з претензіями до заволодіння цілим світом, а не до переведення прав-

дивого звязку народів. Тому під цю пору мусить спинитися ідея вільного звязку народів — але не на довго.

Імперіялістична реакція не може довго вдержатися, вона мусить потеряти свої сили у взаїмній борбі обох імперіялістичних світоглядів, та із тої реакції мусить, так як після французької революції, вийти побідною ідея свободи народів. Уже зараз бачимо, що обі імперіялістичні течії платять трібут ідеї народнього самовизначення, хоч і як вони бороняться проти справедливого і консеквентного переведення цеї ідеї — ця ідея мусить згодом стати власністю цілого цивілізованого світа, а трівалий мир може щойно тоді наступити, коли народні маси осягнуть в повноті свою свободу, та з нею свої народні права. В борбі обох імперіялістичних світоглядів мусить давний імперіялізм дожити свого віку, бо на цьому шляху находиться новітна історія вже від останніх двох століть — а з упадком давного імперіялізму мусить прийти час для справжньої свободи народів.

Коли цей час прийде, годі з гори означити — але нема сумніву, що він не дуже далекий. Загальна теорія розвитку вказує непохитно на цей шлях.

Колиж прийметься загально ідея самовизначення народів — тоді й ідея звязку народів стане актуальною. Але покищо мусить проблєм звязку народів перейти деякі етапи у свому розвитку. Всесвітний звязок народів можна підготовити лише тим, що зближаться до себе поодинокі н а р о д и; дотеперішні звязки д е р ж а в не є до цього придатні. Треба тому утворити нові сполуки народів на н о в и х н а р о д н і х о с н о в а х. Про такі сполуки розкажемо понижче. (Кінець буде).

Кляра Фібіх.*)

Рожанцева дівчина.

(Die Rosenkranzjungfer.)

Над селом панує імла.

Таємне, невидиме Щось здіймається на чорних важких крилах та звисає з низьких, соломою критих дахів. Воно лякає село, зазирає в невисокі вікна, стукає в немиті шибки, колихає на дзвінниці дзвоном так довго, поки його зойк не замовкне. Воно визирає з глибин жовтих облич та б'ється так нахабно об їх виски, що з них аж коле та молотом гримає; ногу воно людям підставляє скрізь, так що вони падають, як мухи.

*) Німеччина святкує 60-і уродини своєї славутньої письменниці — К л я р и Ф і б і х (V i e b i g).

Там, правда, гарних письменниць є багато: Р і х а р д а Г у х, І з о л ь д а К у р ц, Г е л є н а Б é л я у, Г а н д е л ь - М а л ь ц а т т і — це найкращі імена. Але Кляра Фібіх, що родилась 17. липня 1860 в Трієрі, найкраща з них. Вона може менш романтична, менш арістократна ніж Р. Гух або І. Курц. За те вона така елєментарна силою свойого хисту, як буря або пожежа. Духовість в цеї натуралістки з Божої ласки не грає великої ролі. Елєменти не люблять витон-

В селі є Смерть!...

Лютує тиф!...

З'явився він несподівано.... Найперше кинувся на чоловіка, що повертав з корчми до хати через сіру імлу, яка довгими хвилями плила з вогких левад в село. Девять днів горіла в ньому кров, палали горячкою всі живчики, губи стали чорносиніми; а потім прийшов кінець, а на місце мертвого хлопа поклалася в ліжко — ще тепле по ньому — жінка, закриваючись по звичаю геть з головою червоносиньою периною. Та за кілька днів і її прийшла смерть а на кладовищі — в середині села — викопали обік одної свіжої могили — другу ще свіжійшу.

Тоді цих людей, загартованих нещастям, ляк охопив. Коса і серп спочивали; в корчмах було повнійше ніж коли; нехай жнива чекають! Сиділи й розмовляли про жорстоку пошесть, пили чарками горівку і хвилювалися, гомоніли та гримали кулаками об стіл.

У повітрі було душно.

В полі стелилося покотом збите дощами збіжжа, а на камінній долівці в церкві лежали жінки, мов громом — смертельною трівогою з ніг звалені. Вони тужили в один голос та билися всі в груди. Студеним як лід сумерком в церкві здіймався в гору дим кадила та горіли свічі.

На дворі було душно мов у печі, тут однак холодно як у льоху; на дворі була смерть, а тут — життя вічне. І молоді і старі приходили туди, ставали на коліна і не підводилися, аж поки і вони не почували корчів смертельного холоду.

А на самім кінці села, там де дорога звертає на левади, стоїть хата Енде-Лянґ. Коли вийти поза напів-розвалену повітку, то видно багнистий ставок, вкритий густо зеленим листям лелій, а далі видніється левада, заросла високою травою, де в нагрітих сонцем затишках ховаються ліниво спочиваючі гадюки. Ген далеко поза левадою мріє темносиня стіна ялового лісу.

ченої духовости. Фібіх пише, як матір увязненого сільського палія підпалює село, що-б збудити в судіїв віру, що це не він виновник, а хто инший („Brennende Liebe"): і це місце, де стара матір люто радується на вид пожежі — повне страшної краси. Тут є духовість, — але вже тільки сліпа духовість елєменту. Могутня правда малюнку — це її найглибший хист. І мабуть через те вона вибирає людські кола, в яких життьова правда на верха: простих і робучих, щоденним життям захоплених та змучених людей. Сальони її не цікавлять. Її дебют — збірка оповідannів „Kinder der Eifel" (1897) — відслонив читачеві тайни буденщини одної з найдикійших, — поетка сказала-би: найпервіснійших — околиць Райну. Потом вона малювала як мужицька душа — чи властиво мужицьке тіло — бореться за насущний хліб та насущний цілунок. („Das Weiberdorf.") А опісля творила судьбу служниці — „Das tägliche Brot", — а далі судьбу кольоністів і диких гір та окраін, великоміських робітників та тверду судьбу творчих героїв буденности: „Das schlafende Heer", „Die Wacht am Rhein", „Rheinlandstochter", „Absolvo te", „Das Kreuz im Venn", „Die vor den Toren".

Скрізь в неї суворі, робучі люде. Але це не з принципу якоїсь доктрини з під знаку Маркса або Лєніна; тільки тому, що в цих осередках краса життя виявляється елєментарно.

Збірники оповідань: „Naturgewalten", „Vor Tau und Tag" і „Die Rosenkranzjungfer", та драматичні спроби: „Der Kampf um den Mann", „Barbara Holzer" та „Pharisäer", доповняють дотеперішній круговид її творчости.

Та скрізь і всюди в неї — одно:

Краса елєменту. О. Г.

Енде-Лянґ всі щитають богачом. Він взяв собі богату жінку. Він — молодий гарний чоловік; вона-ж худа і костлява та сувора. Але тримає його міцно.

— Всяк знає, чому!... — кажуть люде.

Енде-Лянґ любить співати, коли товчеться цілий день по подвіррю та по стайнях. Тепер же ж хата мов не та.

В хлівці кругінькають свині та штуркають гнівно рилами об корито. В стайні ревуть глухо корови. Бо дивно їм, що не приходить до них їх веселий господар. Ні він, ні ніхто другий не йде: а вже-б пора. Дзвінок на дзвінниці вже давно видзвонив полуднє.

Сьогодні забули про них!...

Там в хаті, в душній світлиці вмирав Енде-Лянґ.

Тільки що вийшов з хати священник. За ним йшов стрівожений дяк. Слабого приобщали. І тепер його душа могла-б спокійно відлетіти.

Але вона не відлітала. Епитрахіль священника вже давно зник за рогом хати; кадильний дим став поволі щезати з низької кімнати. Стара баба Найбертиха поправила подушки під головами тяжко недужого. Та смерть не приходила.

Тим, що чекали, робилося скучно.

Стара мати куняла при вікні, тупо дивлячись перед собою.

В тіні ліжка стояла жінка вмираючого, схрестивши руки на грудях; вона вже три дні мала на собі чорний, призначений на похорон одяг.

В середині-ж світлиці, зараз за знахаркою, яка стежила кожний рух на лиці умираючого, стояли на колінах дванадцять дівчат. Вже один день перебули вони тут навколішках; а сьогодні знов читали свої модлитви.

— „Отче наш, іже єси на небесєх!...

— „Богородице Діво, радуйся, обрадуванная Марія, Господь з тобою!..."

„Отченаш" і „Богородице діво" коралик за кораликом котилися низкою рожанця. Уста шепочуть втомлено і ліниво. Шепотіння молитов несеться і шумить на вздогін мухам, які чорним кружком обсіли середину стелі і вертяться чорною хмарою над головою хворого. Іх повно на його зліпленім потом волосю на кольоровій постелі, та на восково блідих руках, якими він трівожно водить по покривалі. Ніхто не прожене докучливої хмари мух — та й нащо?

Він вже і так не почуває нічого!

І знову вони повзають тоненькими ніжками по закритих до половичи очах та спалених згадою устах. Та ось в горлі хорого захрипіло а знахарка похилилася над ліжком. — — —

— Ще ні! — зітхнула вона по хвилі, — ой, як він тяжко вмирає! А то диво, додала опісля. Киваючи головою, — тай дванайцять найгідніших дівчат молится за нього, тай ні про одну з них неможна нічого злого сказати, Господарку святий! Моліться, дівчаточка, моліться, та най вже душа з нього вийде та заспокоється!...

І рожанці шепочуть знову... — Голови схиляються, а уста промовляють пильнійше!...

Вони всі розуміли своє завдання, — цеж було дванадцять найчеснійших дівчат з цілого села, чистих тілом і душею. Вони були гордістю громади; вони несли хоругов Богородиці підчас процесій; вони прикрашували вівтар Пренепорочної; вони молились в церкві на самім переді; — і їх молитви гомоніли там,

де одна з душ села покидала цей світ. На крилах їх непорочних молитов легко неслася вона до неба.

Тільки тепер, — ні!

Суворо гляділа жінка Енде-Лянґ на дівчат. Вона пронизувала своїм поглядом лице одної з них, ясноволосої дівчини в першім ряді, Марійки Ляйак.

Це, правда, тільки дочка бідолахи; але вона найкраща, найсвятійша з усіх.

Та чого вона така страшно бліда сьогодні?

Костлява рука Енде-Лянґ простягнулася раптом в сторону дівчат, начеб хотіла цю ясноволосу дівчину відштовхнути та прогнати геть:

„Царице Пречиста....
Небес защитнице святая....
Помилуй нас....!

За хвилю простягнена рука впала до долу і повисла неворушно в складках чорного одягу. Але похмурий, пронизуючий погляд залишався й далі на обличчю дівчини. Він перебігав від лиця Марійки до слабого і назад.

Колиб тепер Енде-Лянґ схотіла була говорити! Але вона мовчала; аж десь за хвилю сказала гострим однотонним голосом:

— Одно чула я від людей вже давно — та не знаю, чи це правда. Кажуть що як між рожанцевими дівчатами є така, що вже не є непорочна ні тілом, ні душею, то тоді вмираючий не може сконати. Брехня тої дівчини не дає його душі відлетіти — — — бодай її пекло поглинуло! Щоб віки горіла! Щоб не виходила з чистилища!....

Пильно вештаються мухи сям і там; — — бз, бз, бз!.... гудуть вони; одно-одиноке вікно світлиці зачинене; і двері також! Повітря в хаті важке; хоч край ножем; — хрипіння вміраючого стає з кожною хвилею голосніше: очі в нього вивертаються; ніс гостро витягається.

— Ходи ближче! — вже вмирає, каже стара знахарка.

— Та де — не може! — Енде-Лянґ не рухається з місця.

Раптом роздається — притомлений крик.

З рук ясноволосої Марійки падає рожанець.

Вона-ж мутним поглядом дивиться повкрузи, взмахує руками, зривається з долівки та зараз-же падає, вдаряючи чолом об край ліжка.

В хаті переляк.

Дівчата збиваються в один гурт, мов стрівожені гуси.

Минає скільки тяжких хвиль.

Найближчі дівчати виносять зомлілу: вони беруть її під руки і тягнуть силою до дверей. Гарна голова дівчини паде їй на груди; — всі бачуть смертну блідість лиця та перлистий піт на чолі.

На вмираючого не звертає уваги ніхто.

Він ще раз прокинувся зі свого сну, підвів повіки в гору, хоч вже нічого не бачив; стиснув руки.

Його уста намагаються прошептати в останнє:

— Ма — рій —!

— Ша! — Тут жінка поклала студену як лід руку на тремтячі уста.

Енде-Лянґ ще раз підвівся!....

Замкнулися двері за хитаючоюся постатю ясноволосої дівчини — молодого господаря вже немає. Руки жінки закрили йому мертві очі.

Підчис похорону Енде-Лянґ не плакала ні раз. Вона була міцна серцем.

Закусивши губи та притискаючи до грудей молитовник, вгорнений обережно в білу гаптовану хустку, ступала вона в нових скрипучих черевиках за домовиною. Вона і оком не моргнула, коли грудки землі стали сипатися на труну чоловіка. Опісля-ж важкою ходою вона вернулась в хату, і підчас коли тут свояки та знайомі втішалися пивом та горівкою, печеним та вареним, згадуючи память покійного, вона вийшла до стайні ґодувати худобу.

З за пів розваленої повітки вона глянула на поле: на зелену леваду та на далекий синій ліс. І зараз-же прийшов їй на думку її чоловік, Енде-Лянґ.

Але вона не плакала й тепер.

Вона ж стратила його вже давно: це тут було!....

Кляра Фібіх.

Палка любов.

З якогось часу стало в селі горіти.

Все в ночі, раз тут, раз там, так вже сливе вісім тижнів. Саме тоді, як на полі стало дозрівати збіжжа, — це було одного темного вечора, — зірвався вогонь вперше; а з того часу горіло вже може в десяти місцях.

Багато шкоди той вогонь, правда, не вчинив; в одного дах соломою критий трохи пришмалився; у другого підгоріла солома, що під сволоком висіла; у третього почав тліти хмиз, складений дітьми біля хати, та господиня в час помітила і загасила, у четвертого стала ревіти залякана корова; і там побачили перший дим; у пятого-ж навіть й не зайнялося гаразд, як пустився дощ тай зараз же залляв все.

Та проте селянські душі став обхоплювати таємний жах.

— Я певний, — сказав один з них, наморщивши чоло, що якийсь злодій тут працює!...

Так воно певно й було! Хтось був такий, що прикладав вогонь! Діти не виноваті; бо їх забирали в поле; а як вони деколи залишались в дома, то матір ховала сірнички на найвищій полиці так, що дитина туди не могла досягнути. Але хиба під вечір не бачила Аммичка, коли люде ще в полі кінчали роботу, а вона сама сиділа в хаті при колисці хорої дитини, як якийсь закутаний чоловік заглядав у вікно? А тоді, пізно в ночі, як Браєршів Губерт вийшов ще раз поглянути на обійстя — чи не майнула повз нього якась чорна тінь, та чи не щезла швидко між сусідними городами?

Ні — в цьому не сумнівався ніхто, що тут палій працював? Але хто це був? Один з села? Та де це можливе? Таж тут один другого добре знають! То кожен відає, як важко придбати кожну дрібницю того майна, аби лякати сусіда оттак собі зі сваволі. Ні — це мусів бути якийсь, що приходив здалека; такий, що гаразд по світі находився. Але ні мандруючі ремісники, ні старці не заходили в село, стояло воно самотно на верхах дикої полонини. Хати його двома витягненими як шнур рядами ховались серед чорних смерек.

Мале село тремтіло. Та крім трівоги була в ньому цікавість; а крім цікавости злість. Як би спіймати того ланця? Та-то покотивсяб він в став у яругу, що більше не вставби! Або завели-б його ген на гору, та повишали-б його там на смереці, випаривши вперед як слід буками! То-то дивилися-б тоді корови і свині, що пасуться ген на леваді, а з ними і їх пастух Вільгельм-Вогняний!

І як тільки вони згадали Вільгельма, зараз у них серце йокнуло. Хибаж не був він роками цілими там над Райном? З цілого села він один — одинокий не вернувся з війська до хати, так як другі, аби в поті чола працювати на материній риллі, тільки лишився там далеко, де людям так весело жиється; і святих багато

по великих церквах; та за то немає їх між людьми. Певне — й по фабриках треба було важко працювати, та прецінь не так тяжко, як в селі в полі, де ще і в маю приморозок часто нищив хліби, а бульба иноди вже у вересню замерзала. А Вільгельм Вогняний служив по ночам коло печі на фабриці; кождого дня міг за це спати до самого вечора, міг таким вигідним життям заробляти собі гроша до схочу — бо що це за робота — розпалювати вогонь?

Та війт села став здорово чухати голову, коли вперше заговорили про Вільгельма. Чого він мав-би бути палієм? Чудний чоловік був він, то правда, дивний, як ніхто в селі. Таким він став там у місті. Але хиба слід за того палія в ньому добачати? Ні! А хіба ж його матір, вдова Дрішиха, не була найчеснійшою та богобоязкою жінкою, перед якою нікому не сором було скинути капелюха?

Не слухав війт спершу ні доносчиків, ні клеветників. Та після того, як одної недільної ночі згорів йому таки за його плотом цілий стіжок, котрий він завершив щойно в суботу у вечір, війт став сам слідкувати. Від хати Вільгельма стало немов димом заносити. А що як Вільгельмові важко було забути свою давню роботу? Від зими він був знову в селі; та коли ось в зимі ні раз не займалося ніде, то з часу як пригріло сонце, облило своїм червонним промінням хати і смереки, левади і верхівя, з цього часу, як чубата гора мов в огнях стояла, а каміння у висохлих рівчаках до сонця іскри кидало, а на висушених у тверді дорогах сухий пісок аж очі сліпив — з цього часу...

Дивні гадки з'явились в голові війта; він почав з людьми потайки перешіптуватися, розмовляли вони потайки так за стодолою, або геть там в полі, де тільки гаряче повітря хвилюючись підслухувало. Правда, — починати діло з судом — небезпечно; хиба можно знати, що там комусь присудять. Та треба було щось робити, поки не згоріло все село. Бо в керниці води було не багато. А рівчак тільки слезив тонесеньким струмком скрізь блискуче каміння. Приходилось думати і про жнива, яки саме заповідались тим гарнійше, чим більше люде боялись звозити хліб у стодолу. — — — Треба було конче щось вирішити:

— Краще злодія до суду віддати, ніж все на цього скаржитись!

* * *

Був гарний вечір після соняншого літнього дня, коли до хати Дрішевої вдови стали наближатися війт та закликаний з найближчого містечка жандарм.

Дрішиха готувала вечерю. Вільгельм пригнав з поля товар. У повітрі тремтів ще останній звук його рога. Кожда корова стояла в хліві. А для пастуха прийшла також хвиля спочинку. Він сидів біля вогню на стільчику. Та держав горщик на колінах. Мати-ж наливала. Та Вільгельм мов не бачив всмажених шкварок, що наче смашні рибки виринали зі страви: він невпинно глядів у вогонь, в якім скакали іскри.

А мати говорила:

— Їж, сину, їж но більше, — і виловлювала шкварки зі своєї миски та кидала їх в горщик синові. Він їв дуже радо. І вона варила їх для нього що вечора, хоч солонина иноди дуже була дорога. Та й яку радість мав він на світі? Жадної більше!

З її пятьох синів був він наймолодший. Двоє вмерло ще дітьми. Двоє полягло у Франції. Вона звикла вже і не нарікала. Але надзвичайно боліло її те, що тяжка праця на фабриці зробила Вільгельма калікою. Він мусів йти в шпиталь, де його і звільнили, як нездатного до праці. Правда, — в селі прийняли його за громадського пастуха. Та хиба-ж ця робота була для того, хто завсігди був мудрійший від своїх ровесніків? Для того, хто вчився би був на пастора, колиб тільки грошей на це стало! Пильнувати свиней, та заганяти корови — це й дурень потрафить!

Крадькома матір зітхнула та відгорнула свойому Вільгельмові волосся з чола.

Він-же тільки пробурмотів щос невиразне, а коли матір ще далі припрошувала: він несвідомо взяв трохи на ложку тай ледве попробував. Чоло в нього було зморщене, а від потилиці здовж спини перебігало його тілом якесь легке тремтіння.

Вдивлявся він неворушно в одну точку — на жар палаючого в печі вогню.

Не відвертаючи очей, пильно дивилась матір на сина. Скінчила вечеряти, начеб їй не смакувала. Відігнала погрозливим рухом кішку, яка, ласкаво муркаючи, наблизилася до нього та легенько терлась головою об його коліно. Дрішиха й сама ледви важилася голосно здихнути. Що думав Вільгельм, коли сидів так німо-мовчазно? Ранійш, зимою він говорив трохи більше. Якіж то дива розповідав він про міські фабрики, їх колеса та машини, про комини та котли про їх печі, в яких були такі животи, як в грубих пяниць по празниках, ні, ще більші, — печі такі, як саме пекло, де горять довгі вогненні язики! До їх жару Вільгельм звик, а тепер йому без нього було холодно. Навіть тепер в літі, якось люде холодку скрізь шукають, він стояв на леваді проти самого сонця, жував хліб, та дивився неворушно у вогнисте золото на небі. Але душно йому і тоді не було, вдомаж мусіла мати палити цілий день. Найтяжчої зіми вона не спалила стільки галуззя, що цього року.

Та ще й тепер вона, отираючи з чола рясний піт та розстібнувши вовняну хустку на худій шиї, набрала сухих патиків ізза запічка, поломила їх на коліні в дрібні кусні тай знов підложила в печі. В хаті аж душно ставало.

Та він скрізь стони та лихорадку морозу, тер руки, а опісля сказав поволі, гикаючись, начеб кожде слово мукою було для нього.

— Мамо — йдіть — спати!

— Йду, йду! — сказала вона, позираючи на ліжка, та швидко туди подаючись, бо вона знала, що коли Вільгельм мав свій лихий день, то він хвилювався. Тому й лягла вона в свою постіль, укрившись з головою. Хоч на дворі ще не втихомирилося: з далеко доходив гамір дівчат та дзвін кіс.

І Вільгельм прислухався. Він згодом встав; подався цілим тілом вперед, що аж жили на шиї йому набігли, та так застив неворушно. Коліна в нього заклякли, нижня губа висіла. Тільки очі позирали невпинно довкола, повні стежливої уваги та трівоги, мов у звіра, що його гонять, а який сам хотівби гонити. Ніздрі в нього були роздуті, наче вітром...

Якийсь час в глибокій темряві хати плив шепіт молитов старої.

— Богородице діво, радуйся обрадуваная Маріє, Господь з Тобою, благословенна ті в женах, благословен плод чрева твоєго...

Вона згадала сина і тихо промовила:

— Де ти, Вільгельме?...

А коли він не поворухнувся, вона встала ще раз з ліжка, перебралася на помацьки босими ногами до сина, перехрестила його, тай повернулась. Скоро заснула.

Тілько тепер майнув кривий усміх на похмурім лиці сина: вона спить — вже спить, — а тепер він піде собі — — розпалювати свої вогні. — — Ох, якжеж холодно; аж тепер буде тепло. Як розгуляються іскри і запалахкотить червоне полумя, щораз горячійш і лютійше, начеб бажало своїм жаром втушити людині весь її мозок!... Але хто це йде; хто хоче його спинити?!?...

Він став наляканий, та мов від тяжкого болю зморщив судорожно чоло.

З надвору якась дужа рука вхопила за клямку; двері, яких ніколи не зачиняли на ключ, подалися, а з глибин мякого літного сумерку ввійшли війт та жандарм.

— Спите вже?.. спитав трохи заклопотано війт. — Нуно, Катерино, озвіться! Чуєте? — Але того, ізза кого вони прийшли, вже вхопила рука жандарма.

Вільгельм навіть не думав видиратися. Він тільки пробуромотів щось зтурбовано, як дитина, розбуджена зі сну. Тільки тепер Дрішиха враз прокинулася та піднеслась з постелі.

— Вільгельме, де ти? Що з тобою?

— Він тут, — заспокойтеся! — обізвався, війт, і став в темноті добиратися до печі та поправив в ній вогонь; і в хаті знову стало ясно.

— Дайте спокій, Катерино, не змагайтеся, Вільгельм мусить йти з нами...

— Мусить йти з вами — а чому?

Стара жінка на хвилю заніміла.

— Ні, Вільгельм лишиться тут у мене, — сказала вона коротко й рішучо, та стала шукати одежі на стільці коло ліжка.

— Не вставайте, Катерино, дайте спокій, кажу!

Війт хотів затулити її рукою уста. Вона побачила блискучі ґузики жандармського мундіра, та пройнята божевільним страхом, кричала на весь голос. Зірвалась на ноги, та стояла за хвилину, тремтючи перед війтом.

— Чого вони хотять? Ще в ночі?

Повна безтямного страху, дивилась вона то на одного то на другого. І тілько тепер побачила Дрішиха, як цупко рука жандарма держала Вільгельма. Та що це він таке зробив? Певне, що нічого! Вони мусять його зараз же випустити!

Лаючися, підійшла до жандарма. Та той відштохнув її.

— Мовчіть — сказав він, — і не мішайтеся. Вперед!

Жандарм штовхнув Вільгельма в спину та хотів в слід за ним вийти з хати, але стара вхопила його за полу мундіра і не пускала щораз дужче тягнучи до себе.

— Берете його, берете з собою! — кричала вона на всю хату, — та щож він вам такого зробив, скажіть, що він таке зробив? Лишіть його в хаті, пане жандарме, таж він ще в цілім життю своїм не зробив шкоди нікому, з курами спати йде; не пє, ні сварки не шукає ні з ким; все, він спокійний! Молю вас на Бога, пане жандарме, добрий пане жандарме, — не чіпайте мою дитину!...

Зі страху вона тремтіла та хлипала; опісля випустила йому мундіра з рук та силкувалася вихопити сина з желізних обіймів жандармових рук. Й сама вона може не знала, що її руки дряпали та щипали.

Ледви спекався жандарм старої. Вільгельм, дивлячись на матір, й собі ставив йому опір. Відтрутивши жінку, жандарм сковав Вільгельма в кайдани, які в одну мить видобув з кишені.

— Куєте його? — гомоном відбився тут крик старої. Вона впала навколішки та стала ломити руки:

— Никлаше, Никлаше*), молила вона спершу до війта; — і ви, пане жандаре, — о Господи святий! Скажіть, та що він такого зробив? Присягну вам оттут зараз на це, що він невинний такий, якби сьогодні вродився! Він трави на чужій ниві не вкосив, ні стебельця, патичка в лісі чужого не вламав, в отця пастора й одного яблочка з города не зірвав, — вірь те мені, клянуся моєю душею, що це найкраща дитина!

Як був на фабриці, то мені все кави тай цукру присилав, чорну запаску мені на неділю справив; що року хоч раз до мене навідувався! Вірьте мені, він дуже добра детина! Най мене Господь смертю оттут зараз скарає, як одно слово, що кажу, неправда! Никлаше — звернулась вона знову до війта — скажіть, що я вам коли злого зробила? Та поможіть же мені тепер! Кажіть, аби його випустив!

Вона намагалася обійняти коліна війта, але він відступив:

— Та шо це ви таке, Катрє? — Вільгельм вернеться до вас скоріще, як гадаєте! Він тільки там скаже тай виправдається, що він, — отож він випровдається зараз же, що — — нібн...

Війт запнувся та відвів очі в бік, не в силі видержати трівожно пронизуючого погляду матері. А далі сказав:

— Він скаже і нам дадуть знати, що він не винен в тому, що все в нас вогонь зривається! —

— Вогонь?!

Вона спершу несвідомо звернула очі на піч і дивилася неворушно, думаючи, що про цей вогонь говорять.

Тут жандарм заворохобився.

Він думав без великого гомону забрати Вільгельма з собою, щоб ніхто й не бачив. — А тут счинився такий ґвалт, що скоро все село стоятиме на вулиці.

---

*) Николаю.

— Дурна баба! крикнув він, — та не про вогонь в кухні розмова! — скомандував жандарм знову.

І ще раз штохнув Вільгельма до дверей. Дрішиха-ж здивована сплеснула руками. Вільгельм підпалював? Справді — були такі, що думали, начеб це він?

Вона перехрестилася і зложила руки як до молитви.

— Та-ж це бувби злочин, — а Вільгельм хіба злочинець? Ні — це-ж смішно!...

І стара засміялася коротким, нервовим сміхом.

— Ні, пане жандарме, мій Вільгельм такого не зробить!

Жандарм і Вільгельм вже були в дверях.

— Вперед! — приказав перший ще раз. — Як що покажеться, що він цього не робив, — додав жандарм — випустять його на волю.

* * *

Але так скоро, як казав жандарм та сподівалась Дрішева вдова, Вільгельм не вернувся. Чотирі рази вже була вона у війта, і при кождій нагоді питала його на вулиці і в полі:

— А що там, Никлаше? — Та коли вже прийде Вільгельм до дому?

Але війт і сам не знав нічого; хоч він потішав її, як міг, та вгамовував.

— Не будьте-ж такі нетерпливі, Катерино! Колись він вже прийде; не бійтеся!

Минуло вже чотирі неділі; смерековий ліс пахнув живицею; поздовж потрісканих стовбурів стікали темно-жовті струмки глею: — здавалось, вся вогкість щезала з дерев. Чути було скрізь тишу серпневого полудня, як падали смерекові шпильки та тріскотіли галузки.

Жнива скінчені. Покосали лежало збіжа на землі; жінки збірали; чоловіки вязали в снопи, а діти, які тепер вільно бігали повз замкнених дверей школи, скакали по стерні та збирали розкинене колося. Дзвін кіс вечорами притих, за теж твердо як тік притоптаними дорогами скрипіли запряджені волами вози, — лунало невпинне „вйо — війсьта“ — та гомін хлиськаючих батогів ворушив повітря понад жовтіючими полями.

* * *

Минулими роками вона бувало дивиться на готове збіжжа та радіє з людьми. А тепер їй байдуже. Най там дощі залляють і цілу землю, най вигаратають все! Їй все одно. Раньше вона щодень забігала до церкви та молила Бога, щоб спас людей. Тепер-же нехай громи гуркочуть, мигтять блискавиці та лопоче град, великий, як яйця — вона питає своє:

— Чому не вертає Вільгельм?

А саме цього року поблагословило. Ніколи ще стільки зрілого хліба не звезено у стодоли. Аби тільки трохи ще витримала погода, — то за два дні все буде звезене!

Село раділо, — всіх двісті душ радувалося, чоловіки і жінки, хлопці і дівчата. Навіть цілком малі діти вигукували втішно на полі, де матері садовили їх в тіни кущів, близь горшка з їжою, а сами пильно помагали чоловікам. Пізно у вечірі гуділа ще скрипка, і дівчата співали біля керниць.

Скрізь селом чула Дрішиха розмови про гарні жнива. Вона тепер чомусь все спішилася на вулицю. Де лишень двоє або троє людей спинялося, зараз-ж йшла вона до них прислухатися: чи про Вільгельма говорять? Де там! Так вона далі і далі тинялася попід хатами та прикладала вухо до малих вікон — прислухаючися. А в хаті звичайно сміх та дзвін тарілок, грубі голоси чоловіків, швидка жіноча мова та крик дітей. Про Вільгельма-ж не чути нічого. Очі у Дрішихи стали з безсонниці червоні та мутні, і гляділи наче крізь мряку. Немов в якійсь далекій далечі бачила вдовиця сусідів і село та все те, що їй досі було близьке. А перед собою виділа вона тільки одно: дорогу, якою її син колись вертатиме!

Милосернійші між жінками оглядалися на нюю співчутливо, коли, зігнувши спину, з розкуйовдженим сивим волоссям пробиралася вона до керниці по воду. Та Дрішиха ховалася тепер від допитливих поглядів. Вона не бажала тепер ні-

якого товариства. Ніякого, — лишень сина свойого хотіла вона бачити і втішатися ним. Повна завзяття та муки закусювала вона гнівно уста начеб насильно хотіла здавити думки про — нього. Ось навіть Пречиста, перед образом якої вона в церкві камні чолом своїм та волоссям гладко витерла, не відповіла їй на те, про що її серце безсонно питало.

Знову була раз неділя.

Вечоріло вже — коршма повна Людей. От шкода, що неділя, а то булиб сьогодні вже все звезли! А так треба завтра ще раз у поле. За теж завтра кінець, на цілий рік спокій! Всі чоловіки і жінки, навіть більші діти та старі — всі мусять завтра йти у поле!

Весело в селі.

На вулиці гуляють діти. Вони забавляться саме перед хатою Дрішевої вдови. Два великі камні, покладені тут сходами перед ґанком, добрі були до всякого рода іграшок. Руки на колінах, а головки до гори — вигукували вони геть під тихе вечірнє небо навздогін з гудучими комахами:

Пташечко злинь,
Пірячко скинь!

Катерина-ж добре зачинила двері і вікна. Її хвилював дітячий крик. Вона сиділа біля вогню, обвязавши голову грубою хусткою, але гамір з надвору доходив до неї раз-у-раз.

„Пташечко злинь!“ —

„Вільгельме — злинь!“ — Матір здвигнула обі руки і витягнула їх наче в захваті мольби в гору. І сьогодні він не прийшов. Господи — та що з ним таке? Деколи, правда, його й рік не було в хаті, та вона не журилися. Вона тоді знала, що з ним. А тепер? Її мучила страшна непевність. Вона ще ніколи не бачила тюрми. І ніхто в селі не сидів ще там. Як знати, чи досить йому там давали їсти, та чи не зимно йому там було? А хто гладив його, як що йому боліла голова?

Пташечко злинь!

Дітячий крик болючо дратував її. Вона підійшла до вікна, відчинила його так швидко, що одна шибка вилетіла з рамки, тай ґримнула гнівно:

— Забирайтеся мені геть! Всі геть!

Та погрозила пястуком.

Дітвора злякалася. Вона ось не звикла була до того, щоб до неї хто так кричав. Наймолодший з хлопців почав плакати. Тільки Гайдовий Петрусь, який близько від батьківської хати почував себе безпечним перед бабою, виставив язик, тай гукнув швиденько втікаючи в хату:

— Палій, палій. Ваш Вільгельм палій, його будуть вішати!

— Ая, вішатимуть, вішатимуть, — заревіло з усіх боків між втікаючими.

Стара застигла без одного слова, та неворушно стояла так з піднесеною рукою біля вікна. — Палій, палій вішатимуть — гуділо їй все ще в ухах.

Вішатимуть?

Вона затремтіла.

Який ж з нього палій? І тутже обхопив її смертельний жах. Хібаж не говорив тоді й жандарм про — підпалювання? Досіль про це вона не думала, а тепер їй все прийшло на гадку:

— За вогонь, що він мав підкладати під хати, — тепер він іде з нами — казав тоді жандарм.

Стара нервово зареготала.

Він підкладав — він! Вільгельм палій!

Реготала знову.

А опісля замкнула вікно. Та їй сьогодні страшно ставало перед безконечною самотою її кімнати — чому? вона не відала. А що, як вона зайшлаб до сусіда з лівого боку? До Гайда мала вона ще найбільше довірря. Це був статочний чоловік, який і сам заходив в життю иноді дуже далеко на заробітки: ген в Мандершайд *) та Даун. **) Вона хотіла спитати його про те, з якої причини

*) **) Над Рейном.

його Петрусь гукав до неї: „палій“ — та: „вішатимуть“.

Важким кроком пішла стара задніми дверима у город. Вона перебіралася скрізь грядки своєї бульби, засадженої там під самим плотом, — не вважаючи на те, що під її ногами гнулось та ломилося свіжо розцвіле лисття.

— Йосифе, гей, чи чуєте?

— Ну — що це там? — Гайд саме годував товар. Вийшов він на голос старої зі стайні, з кольоровою хусткою коло твердо крахмаленого ковнірця так як прийшов з коршми.

— Чого вам треба?

Це не звучало надто привітно.

Але Дрішиха на це не зважала. Вона сперлася обома ліктями на пліт та нахилилася геть до Гайда. І так обережно вона говорила начеб боялася, що сусіди почують її:

— Скажіть, Йосифе, що це він думав, як гукав: палій? Та ще одно: хиба нині ще людей вішають?

Гайд здивувався.

— Вам чого це знати?

— Ну, та бо ваш Петрусь каже, що Вільгельма — — — — тут її знову обхопила страшна трівога на саму гадку про це, і вона ледви докінчила — що Вільгельма будуть вішати! О, скажіть — благала вона, вхопивши Гайда за руки, — коли він вернеться? І правда, що вони йому не зроблять нічого?

Гайд спершу погладив ніс, а опісля став чухати за вухом.

— Гм — отож — цього не можна знати напевно. Вашого Вільгельма держать ще все в слідчій тюрмі, а пани його розпитують. Вони вже якось там добудуть з нього, чи він підкладав вогонь?

Дрішиха широко втворила очі.

— Який вогонь?

— Ну та той, що був у селі. Адже раз-в-раз палилося у нас останніми часами, раз тут, раз там, — Господи! та не дивіться на мене так, якби про те ще ніколи не чували, — за теж від часу, як Вільгельма посадили в тюрму, ще не горіло ні разу. І тому на нього таке підозріння!

— Підозріння! Підозріння! — шепотіла вона.

— А так, бо скажіть самі, чи не правда? — А вважайте тепер гаразд, бо й вас будуть питати. І нас всіх — за свідків. Як не як — а це ніхто, як Вільгельм. Ось як би не він, — то вже давно булоб у нас горіло знову.

Здорові були! —

Він лишив її, перескочив кількома великими кроками свої грядки тай зник у хаті, завдоволений, що спекався старої.

Але вона не кликала його; вона не сказала ні одного слова. Наче могутнім ударом прибита стояла вона біля плота, вхопившися за його руками. Холодний піт виступив на її тілі.

Її син, її Вільгельм, він був, — він мавби, — він — — — ні, що він зробив кому?

На хвилю вона начеб не розуміла, не тямила нічого.

Стонами виривалися з її грудей тяжкі почуття і вона помалу потяглася назад у хату. Це вже була пізна ніч, тільки догасаючий вогонь в печі світив жевріючим сяйвом. Чорний кіт привітно воркотав. Вона взяла його на коліна і довго гладила його. Кіт воркотав і воркотав без краю як кружляюче веретено, але це в її голові було одне.

Палій — її Вільгельм не був палієм, — вішатимуть, — її Вільгельма не будуть вішати — жандарм і Гайд — це два дурні, — від часу, як він в тюрмі, не горіло в селі ні раз — пани його розпитують і вони добудуть з нього — ні, її Вільгельм не був жадним палієм — вони не можуть його вішати — це він, — так, але як це доказати, що це не він?!

Як це доказати?

Вона крикнула раптом і піднеслася. Її син був невинний, невинний був він, — це вона, його мати могла присягнути! — Але хто — хто віритиме їй?

— О, Мати Небес милостива, змилуйся! Свічу виберу для Тебе найкращу, О, докажи, що він невинний! Поможи, змилуйся, рятуй Мати Єдина:

Вона молила, ридала і ломила руки, сovалася на колінях довкола цілої світлиці, та вибивала поклони. Що їй робити, як доказати, що Вільгельм не був палієм?

Далі — далі минула ніч, — вже стали співати півні, внедовзі червоним світлом гляне ранок у вікна. Щож вона робитиме, як його порятує?

— Маріє милостива, помилуй! Благословенна будь во женах! О, я обітую...!

В селі часто горіло, це правда. Тепер же ж, як Вільгельм у тюрмі — не горіло ні разу. А що, думала вона — і тут її очі станули нерухомо. Вона віддихнула глибоко і розкинула руки, її уста перестали шепотіти, вона хопилася за голову і оберталася довкруги, а потім зупинилася і стояла тихо — тихо; наче якесь світло засяло в темряві її гресних гадок. — А що як знову, як знову стане горіти?

Всі були далеко — на полі. Навіть старі і діти пішли сьогодні. Діти бігли поперед возів та збивали білий порох дороги, а помалу старі сунули за возами: хто з немовлятами на плечах, а хто з хлібом та горщиками в руках.

В селі як вимерло.

Тільки рев корови, яка стояла в стайні недоєна, та невдоволений блей кози, припнятої на оборі, безрогі, що порушали мертву тишу села.

Ще не було й полудня, але сонце вже стало високо. Його проміння падали на землю як тягарі. Все вони в городах наче притомилися: густо розіпнений горох і трилисткові буряки і трава, в якої від жари аж фарба злиняла. Два ряди низьких хат наче жаром в лице дихали. Вони були гарячі як печі. Всі крокви, сволоки та дошки зі смерек наче отікали потом. Часами повівав вітер; але він не прохоложував села, він збивав тільки порох на дорогах, і повітря ставало ще більш душним як перше. Справжня погода просторів, де в час жнив навіть блакить неба ставала сірою, затемнена, наче димом, горячим подихом землі.

З коминів кинутих хат не курілося ніде. Ніхто не приходив на полудень до хати, нині спочнуть всі аж у вечірі, коли останнє зерно спочине в стодолі. Тому і погасили жінки обережнійше ніж коли вогонь, та ще й водою залляли скрізь, де тільки іскорка блимала.

Тільки з хати вдови курилося.

Вона одна-одинока осталась дома, а в неї у печі був вогонь як завше. Великий вогонь. Невжеж вона колачі сьогодні пекла? Чи син її вернувся, що так димив її комин? Густі сірі клуби диму добувалися з нього та клалися важко на дах. Біля дверей у сіні, зложений був хмиз. Дрішиха з хати вийшла, тримаючи в одній руці сірнички, а в другій фляшку з нафтою. Обережно вилляла вона все до останньої краплі на сухе патича та силкувалась запалити один сірник; але від одного займився цілий ящик, який Дрішиха кинула у хмиз; швидко розгорілося, і вогневі язики стали обхоплювати всю хату.

Широко розкривши очі стояла стара обік і дивилася як горить; скоро вже вікна, жаром захоплені, потріскали та впали до долу. А скрізь задимлений отвір вискочив повен божевільного переляку чорний кіт та пігнав з припаленою шкірою.

Але і вона сама стала тепер відступатися, поволі, крок за кроком зупиняючись, та оглядалася поза себе: аби тільки не погасло, аби розгорілося! Вона боязко стала пригадувати. Чи розкинула вона як слід по світлиці вибраний з печі жар? Чи досить було тої соломи, яку вона кинула на нього, та чи гаразд нафтою обіллято? Все що тільки було вовняного в хаті, подерла вона: навіть свій чорний недільний одяг та хустину, куплену ще її покійним чоловіком. А може не досить горіючих полін, кинутих у ліжко між піря порозрізуваних подушок? Гаразд, гаразд! Ось ліжко зараз стало горіти, — вона-ж ледви вихопилася з хати, вже душена вогнем, та не в силі була зза диму що побачити. Гаразд, — вона могла бути спокійна: воно вже так горітиме, що всі будуть бачити!

Стара стала іти приспішеним кроком. Вона хотіла левадою вийти на гору. Там ген, на самім вершку їй найкраще буде видно, як вогонь підіймається все

вище і вище, як він обхоплює дах, зладжений колись її чоловіком перед самим весіллям, та обертає у попіл хату, побудовану ще її прадідом!

Аби тільки ніхто за скоро не прийшов з поля, аби хата зайнялася так, як ще за жадної пожежі в селі!

Її все ще мучить неспокій. Закрите смерековим ліском — село на хвилю зникло з очей. Що там тепер? Чи горіло вже як бажало її серце?

Вона стала задихуючись бігти горою. В гору, в гору! Там на вершку — там вона побачить все, там — — —

Га! З її грудей вирвався пів божевільний крик зловіщої радости. Село простиралося перед нею ген в долині, укрите на хвилю густою хмарою диму. Але внедовзі — метнув з глибини склубленої хмари червоний блиск. Хмара розступилася. Довгі вогнисті язики почали здійматися, могутньо та радісно ясно, і простягалися на-право і на ліво і зливались в одно. Ставали довші та ширші, а далі збивалися в одну палаючу суміж, яка розвивалася швидко як клубок.

Неворушно, широко отвореними очами гляділа стара: Господи — що за вогонь, — що за вогонь! Вже не лиш одна хата Дрішихи горіла. Висушені погодою та жаром сонця займалися дахи сусідних хат як тріски. Це вже горіло чотирі або пять других хат. Але й цього не досить: де лишень ставало горіти, там зараз зривався вітер і роздував полумя вбезкрай. Вже цілий ряд хат стояв у вогні: зі страшною скорістю перескакували вогники з даху на дах, від стовпа до стовпа. Наче рогіжки, скручувалися соломяні дахи, сяяли вперед жаром, опісля димилися, а потім — все збіжжа, кожде зеренце ставало іскрою, бухало як порох у повітря та розліталося вогнистим дощем. Чорний дим здіймався аж під небо та затемнював ясний день; а зі стаєн доходили розпучливі голоси запертої худоби.

Але Катерина не чула зойку тих, що горіли. Не чула вона криків та голосіння, що доходили до неї від поля, не чула тріщання дерев, вона лишень — дивилася. Тріюмфуючим поглядом дивилася вона і бачила хвилюючий хаос полумя, бачила жар, такий величавий своїм пурпуром, що гасив сонце, бачила могутній, видвигнений вогонь, сягаючий своїм сяєвом під небозвід, аж до престола Господа.

І тепер матір впала на коліна на леваді, на зеленому пасовиську сільського стада, і розняла широко руки і сплела їх знову, начеб тулила вже кого до своєї груди, і плакала і сміялася, і здіймала тремтячі руки високо над головою, і кричала голосніше, ніж сотки голосів надбігаючих з поля людей, кричала з ревом худоби, з лопотом падучих хат, з вихром полумя:

— Мій Вільгельм! Він іде!

Джон Г. Меке.

Прощання.

Вона спала тринадцять годин, повна смертельної втоми, знеможена сном, в якім немає ні снів ні свідомости . . . Це була перша спокійна ніч після довгих тижнів. Найперше ця страшна, гноблива недуга, опісля повільна горесна смерть, а накінець ті три дні зовнішньої та душевної заверюхи, яка ішла за нею і в глиб снів її ночей і проганяла від неї сон так, як проганяли її сон досіль його стони.

Аж тоді, коли над ним замкнувся гріб, коли похоронні гості простились з нею і вона осталась з втомленою, як і сама, службою, самотна у великому, тихому домі, — почула тоді, як дуже треба було її спочити, і вона поклалася, щоб спати тринадцять годин.

Після пробудження вона вперве від довшого часу почула в собі свідомість повної сили і волі, яка все знаменувала її найглибше єство. Тепер вона, правда, соромилася її. Свідомість сили являлося їй неумістною в хвилі, в якій — як здавалося — її душа ще цілком потопала в глибинах жалю. Та проте вона ніяк не могла її збутися, і їй не оставалось ніщо инше, тільки знову взяти в руки віжки — власного життя та звикати як слід до нової завданої ним ролі: до ролі вдови по славному чоловікові. Адже ця роль не могла мабуть бути тяжча від тої, яку вона грала досі: ролі його дружини.

Після сніданка та обговоривши зі старим слугою перші кроки, які мали знову привернути колишній взірцевий лад в господарстві її дому, вона вперве після смерти чоловіка переступила поріг його робітні. В ній відчинено вікна, скрізь які вливалося чисте світло тихого осіннього ранка. Все тут було ще так, як тоді, в останнє, коли його сюди принесли, а він в останній раз поклався, щоб більше не встати: три дні перед смертю. Того пополудня він ще сам отвирав листи з посліднього тижня, і лежали ще з того часу на робітнім столі часописі так, як їх поклала його втомлена рука. А все те, що опісля, за час його недуги і смерти, приносив листар, — поскладав слуга в другому куті, і тут воно собі лежало, накопичене і нерозтвиране, — цілий верх всяких листів та часописів.

Не хвилюючися, отворала вона присилки одну за одною, кладучи кожду окремо: з'окрема приватні листи та часописі, а окрема ділові письма ріжного рода і ріжної ваги, — відблеск справ, які спершу пливуть рівно з життям, опісля ще якийсь час хвилюють самі далі, а вкінці цілком губляться, иноді в один час із памятю про покійного, а иноди ще скорійш.

І як вона читала ті листи до її чоловіка — листи двох або трьох його ближчих приятелів, які довідувалися про стан його хвороби та висказували надію на скоре подужання, а далі лист одного гарячого поклонника великого художника, сливе такого-ж змісту, — приходило їй невпинно на думку, як мало вона знала про найглибше життя її подруга: ось ні про одного з цих другів його не відала вона, — і ніколи мабуть не було в нього охоти показати їй одного із таких листів, яких в нього мусило мабуть бути дуже багато. А тепер вже тільки останні краплі наповненої колись вщерть чаші слави протікали припадково скрізь її руки . . .

В ці гадки потоплена вона розпечатала найближчий з ряду лист. Вона перечитала його, та спершу не розібрала гаразд, опісля читала ще раз, і вкінець стала його розуміти.

— „Я довідуюся з часописів, що ти хорий, зза чого вперве після тридцятьпяти літ ломлю слово, що його я дала сама собі. Бо я пишу до Тебе: ще раз після так довгого часу і в останнє.

Хто я? Пригадай собі, кого ти кохав тому тридцятьпять літ, а будеш знати.

А чому я до Тебе пишу? О — вспокійся: тільки на те, щоб ще один раз засяяв на твоїх устах усміх, усміх спомину про щастя, якого ти так само не забув як і я, — та чи не останній твій усміх? Ось чому й пишу до Тебе.

Бо нехай Ти тепер й не знать як великий та богатий і нехай й не знать як далеко тепер від Тебе все, що зоветься радостею та печалю життя, — то прецінь немає, думаю, в твойому покою так багацько сонця, щоб не можна було засяяти там ще одному промінчикові та в останнє попестити твойого чола.

Але Ти може тому, що славний і багатий, — самотний і самодинокий, хоч може окружений людьми? Коли так, то бажаю собі, щоб той один промінь наповнив весь твій покій світлом і теплом: теплом спомину про свою першу любов, яка хоч не найглибша, то певно була найщасливійша і найбільш безжурна, а про яку не знав ніхто крім тебе й мене.

Дякую Тобі, мій друже, за щастя, сотворене мені тобою, і згадуване мною так, як слід згадувати найдорожчий клейнод цього життя: скріз обожання. А те, що мені прийшлося перетерпіти зза цього щастя, я забула давно, і тому ще раз кажу тобі сьогодні з глибин вдячної душі: дякую Тобі!

Прощай, мій друже! Але хиба Ти не бачиш нас ще раз такими, якими ми були тоді? Білий домок і рожі при ньому, та стежечка поуз ставка, якою нам так гарно ступалося? Хиба не згадуєш собі наших перших цілунків та слів, що тоді ми собі шептали?

О — Ти згадуєш певно! І так, як я на одну хвилю забула, що ці дні вже давно, дуже давно перегомоніли, так зробити повинен і Ти, — а певно тоді в хвилю, коли Твоя рука лист цей пімне і спалить в полумні свічки, — Ти усміхнешся, чого я так дуже бажаю!

Прощай, мій друже! Прощай, коханий моєї молодости!“ ...

Коли читаюча скінчила, вона довго ще гляділа на стрічки, писані старечою, вже тремтячою рукою та з глибин ще молодого серця. Та не розбудилось в ній жадне співчування, тільки огірчення та щось мов ненависть проти цеї старої романтичної жінки. Та як вона встала і, шматуючи цей лист, ходила з одного кута покою в другий, — то на її студеному лиці замість ненависти явився швидко висказ радости:

Негарної, подлої радости зза того, що хоч тим останнім щастям він не врадувався.

Гр. де Віллє Адам.

Квіти темряви.

(Переклад з франц. Ю. Р.)

„Люди добрі, подорожні,
„Молитеся за мертвих!“
(Напис понад великим шляхом.)

О чудові вечорі! Перед сіяючими кафе на бульварах, на терасах відомих конфітерень. Яка сила скрізь жінок у яскравих сукнях; яка сила панів-„фланерів“.

А ось маленькі продавщиці квітів кружляють зі своїми кошиками.

Гарні пані купують ці квіти, що з'являються тут і там; всі підрізані, таємничі...

— Таємничі?

— Так, коли хочете!

Бо знайте, ви, що читаєте з усміхом, в Парижу існують деякі таємні агенства, що входять у порозуміння з служачими у дворах жалібних походів і навіть з гробокопами, і це для того, що-б „прибрати зі столу“ тих, що вранці померли, і не дати марно зів'янути всім цім роскішним букетам, вінкам, всім цім трояндам, якими сотнями вкривають катафалки любов дітей, батьків, дружин.

Ці квіти майже завше забуваються після жалібної церемонії. За них не думають; всі поспішають вернутися; — це-ж ясно!...

І це тоді наші ввічливі похоронщики радіють. Ці пани не забувають і на квіти. Вони великі практики. Вони збірають квіти оберемками, мовчки. Кинути їх через загорожу, або у сусідню яму — це для них діло одної хвилини.

Двоє чи троє найпевнійших відносять дорогоцінну ношу до знайомих продавщиць; і пальці чарівниць скоро розділяють їх на силу букетиків до корсажів і для дарунків, розділяють троянди на окремі штуки і дають лад цім мелянхолійним решткам.

Маленькі продавщиці приходять ввечорі кожна з кошиком. Вони кружляють, як ми вже казали, з першим світом лихтарів по бульварам, біля блискучих терас і в тисячі других веселих містах.

І молодь, що нудиться, що бажає здобути прихильність елеґантних панянок, купує ці квіти за високі ціни і дарує їх цім дамам.

А ці дами, білі від пудри, приймають квіти з байдужими усмішками, тримають у руках, або приколюють до корсажів.

І відблиски ґазового світла робить їх обличча примеркло блідими.

І ці істоти-привиди, уквітчані квітами Смерти, носять, самі не відаючи цього, емблєму того кохання, яке вони дають і яке приймають.

Тeффі.

(Переклад з російського.)

Щастя.

(Оповідання петербургської пані.)

Мені надзвичайно щастить! Коли б всі мої перстні не були розкрадені, я б навмисне на пробу кинула один з них у воду. І коли б у нас ще ловили рибу, і коли б цю рибу давали нам їсти, що я б неодмінно знайшла б у ній кинутого перстня. Одним словом — щастя Полікрата.

Як найкращий приклад моєї надзвичайної вдачи, розкажу мою історію з трусом.

До трусу, треба вам сказати, ми давно були готові. Не тому, щоб почували або признавали себе злочинцями, а просто, що всіх наших знайомих уже трусили, а чим ми гірше за других?

Чекали довго, навіть набридло. Діло в тому, що трусити з'являлись звичайно в ночі, годин біля трьох. І ми встановили чергу — одну ніч чоловік не спав, другу — тітка, третю я. Бо незручно, коли всі у ліжку, нікому дорогих гостей зустріти і розважити розмовою, поки всі одягнуться.

Ну, чекали — чекали, врешті і діждалися. Підкотив авто. Влізло вісім чоловік відразу з чорних і парадних сходів і шофер з ними. Ліхтарь до обличча:

— Є у вас дозвіл носити зброю?

— Нема.

— Чому нема?

— Тому що зброї нема; а з дозволу стріляти не станеш!

Подумали — згодились.

Пішли по покоях нишпорити.

Наші всі, звичайно, з ліжок повилазили, обличча зелені, зубами клацають. У чоловіка в роті годинник забитий, а у тітки в ніздрі діямант — словом все як слід.

А ті нишпорять, щукають, багнетами в стільці тичуть, прикладами в стіну стукають. У коморці витягли з під шафи старі часописі, розрили, а в одній з них портрет Керенського.

— Ага! Цього нам тільки і треба. Будете всі розстріляні!

Ми так і завмерли. Стоїмо, мовчимо, Чутно тільки, як у чоловіка в роті годинник стукає, та як тітка крізь діямант сопе.

Раптом двоє, що в шафу полізли, ухопили щось і сваряться.

— Я перший знайшов!

— Ні я! Я намацав!

— Мало що намацав. Намацав, та не понюхав!

— Чо лаєшся! Приєднуй вопще, там подивимося!

Ми слухаємо і з переляку зовсім пропали. Що вони таке могли знайти! Може труп який небудь туди заліз?

Ні, бачимо, виймають маленьку пляшечку, оба руками ухопилися. І другі підійшли, усміхаються.

Ми тільки переглянулись:

І щастить же нам!

Настрій у мене відразу став такий піднесений.

— Ось що, кажуть, ми вас зараз арештовувати не будемо, а через скілька днів!

Забрали ложки та й поїхали. Через скілька днів одержали повістки — з'явитися на допит. І підписані повістки фамілією „Гаврилюк“.

Думали, думали — звідки нам ця фамілія відома, і згадати не могли.

— Нібито Феньчиного нареченого Гаврилюком звали!... надумалася тітка.

Ми також пригадили, що ніби то так і є. Але сами собі не повірили. Не може пяний москаль, що гикав у кухні на весь коридор, бути головою якоїсь то важної комісії по слідчому відділу.

— А що як він! Почім знати! І навіщо ми Феньку вигнали?... Фенька була така ледача і неуважна, що замість конини зварила суп з тітчиного капелюха. Капелюх, правда, був старий, але все ж від конини його ще можно було відріжнити.

Ніхто з нас звичайно їсти цього супу не став. Фенька з Гаврилюком вдвох всю миску вихлебали.

— Що то буде!

Але прийшлося іти.

Вхожу перша. Боюся очі підняти. Підняла.

— Він, Гаврилюк!

— Сидить важний і курить.

— Чему, каже, у вас портрет Керенського конрацивурплі-цивурилена?

Заплутався, почервонів і знову почав:

— Концивутрицинера...

Почервонів весь і знову:

— Кострикуциліра...

Злякалася я. Думаю, розсердиться він на цім слові і звелить розстріляти.

— Вибачте, кажу, товаришу, коли я дозволю собі перервати вашу промову. Річ у тім, що ці старі часописі збірала на предмет обгортання їми ріжних річей при виношенню, себто, при виносі їх на вулицю, бувша наша служница Феня, чудова жінка. Дуже гарна. Навіть надзвичайна.

Він скосив на мене підозріло ліве око і раптом засоромився.

— Ви, товариш, мадам, не турбуйтеся. Це непорозуміння і вам наслідків не буде. А з приводу ваших ложок, так ми розстріляним річей не вертаємо. Навіщо розстріляному речі? А котрі не розстріляні, то можуть скаржитися в... це саме... куди хочуть.

— Та що ви, що ви, навіщо мені ложки! Я давно збіраюся пожертвувати їх на потреби... державної епізоотії.

Коли ми вернулись до дому, оказалось, що нам дворник вже і мебель нашу до себе переволік — ніхто не чекав, що ми вернемося.

Ну хиба не щастить мені, як утопленику!

Серіозно кажу, будь у мене перстень, та проковтни його риба, та дай мені цю рибу зїсти, то вже неодмінно цей перстень у мене опинився.

Божевільно щастить!

Михайло Рудницький.

Лист з Парижа.

Дада.

Що значить оце таємне слово? Воно має бути першим згуком дитини, яка, ледви розплючивши очі, висловлює свій перший осуд про світ. Гадаєте — російської дитини? Ні. Перш усього: дитина не приймає життя як вартість, гідну потвердження. А російська дитина родиться щонайменьше соціял-революціонером; отже перший її згук є криком невдоволення, протестом. „Дада", як впевняють французькі матері та няньки, є першим згуком французької дитини. Це є найбезпосереднійше, найщирійше, найпростійше виявлення людських почувань.

З цього факту деякі веселі добродії пробують добути цілу фільософію і сотворити новий літературний напрямок. Адже кожний літературний напрямок мусить починати з колиски. Напрямок Дада, його фільософія і література, має те спільного з усіма иншими, що починається протестом проти попередників. Дада проголошує дуже просте, ясне і дуже революційне гасло, що література не повинна проголошувати ніякого гасла, не признавати ніяких форм, ніякої революції ні традиції, не рахуватись з ніякою ясністю ні простотою. На таку самостійність може позволити собі лише дитина, яка не признає нічого поза своїм, для себе самої незрозумілим, настроєм.

Вам спадає на гадку Руссо і Толстой, Робінзон і Поль та Віргінія, тому кваплюсь попередити Вас, шо дадаісти (догадуєтесь, що це значить) є дітьми XX. віку і не мають найменшої охоти повертатись до печер наших предків та звеличувати красу левади і цілющість коровячого молока. Їм більше до вподоби роля тореадора в боротьбі з биком, якого дратує неприємний колір, і в свою бутонєрку вони вложили би раднійше лопух, як коровяк чи деревій. Для пропаґанди своїх ідей вони користуються (як діти) всім, що находиться під рукою, влаштовуючи деклямаційно-вічеві концерти з дорогим вступом, на яких зясовують свою нову програму каламбурами, епіґрамами, парадоксами, криками, дитирамбами, лайками і паперовими кулями, розкидуваними по залі. Коротко: дадаізм є одною з форм того напрямку, який любить називати себе „літературним", нехтуючи літературою, себто формою футуризму, якого сама назва вказує вже на те, що він ніколи не належатиме до якоїсь теперішности, бо нехтує будучиною. Згадаєте може, що кожний новий напрямок у літературі чи мистецтві мусів змагатись з сучасними поглядами-пересудами, отже і нинішні.... І дадаісти є тієї гадки: що досить йти проти чогось істнуючого і кинути протести, щоб вірити в нагороду вічного поступу.

Біда лише в тому, що кинути протест не так легко. Найбільше з усіх протестують самі дадаісти, а проти них не виступає ніхто, начеби смішно було протестувати нпр. проти мущин, які дійшли до пересвідчення, що їх вуха є призначені для ковтків.

Мода в літературі переважує над усіма проявами творчости. Чужинці більше цікавляться останнім дивоглядом мистецтва на виставці „Незалежних“, ніж якимнебудь творчим зусиллям, яке не можна зрозуміти незалежно від зусиль їх попередників. Такі революційні намагання, як кабаретові дітвацтва дадаістів, приваблюють публику а навіть критиків чаром діточих нісенітниць, які часто стають розривкою дорослих людей. Невже-ж нам не байдуже, з якого приводу будемо в театрі сміятись? Тим краще, коли сюжетом революційних маніфестів стає література і письменники. Приємно є сміятись з людьми, які засипують нас жартами і дотепами. Одначе може ще приємнійше є сміятись з людей, які вірять в повагу свого світогляду і своєї особи. Є люде, настільки смішні по суті своєї людської подоби, що колиб я був редактором сатиричного журналу, то передплачував би собі їх для натхнення, щоб сиділи передімною в часі урядових годин у редакції.

Послухайте кілька виїмків з 23 маніфестів, виданих дадаістами на 23 сторінках скромного журналику за нескромну ціну двох франків. Ці маніфести мають деякі прикмети: вони є короткі і переконують нас, що бути революціонером лекше, як сказати щось нового.

„Література існує, одначе в сердцю дурнів.“

„Безглуздим є поділ письменників на добрих і поганих. З одного боку є мої други, а з другого решта.“

„Я маю сміливість свистати і кричати, що цей маніфест кишить від суперечностей, одначе я зараз розважу себе, кажучи собі, що цей квіт кульбаби, зроджений в діяфрагмі кретинів, є ще дурнійший.“

За таку щирість автор одержує нагороду в формі двох франків або купленого білету, і ми переконуємося ще раз завдяки ньому, що дурень може істнувати в якомунебудь серцю, та не в серцю літератури, — що мати другів або „решту“ є багато лекше, як бути добрим письменником.

Послухайте ще трошки, коли це таке дешеве. Ревучий заголовок: „Ховзанка Дада“. Колиб автор написав „хльороформ“, „Чімборассо“ або „коровай“ — це не зробило би великої ріжниці.

„Ми читаємо часописи, як инші смертники. Не маючи наміру смутити нікого, можна сказати, що слово Дада надається до каламбурів. Це є навіть подекуди причина, чому ми його прийняли. Ми не знаємо, яким робом можнаби ставитись поважно до якоїнебудь теми, а тим меньше до цієї теми: нас. Ось чому все, що пишуть про „Дада“, нам до вподоби.

„...Нас уважають поетами, бо ми перш усього нападаємо на мову, яка є чистою умовністю. Можна дуже добре знати слово „Добрийдень“ а сказати „Прощавайте“ жінці, яку зустрічаємо по році неприсутности.“

„Кубізм був малярською школою, — футуризм — політичним рухом. „Дада“ є станом духа. „Дада“ є артистичним вільнодумством.“

„Дада“ не звязує себе з нічим, ні з коханням, ні з працею.“

„Не можна допустати, щоб людина полишила слід із свого пробування на землі“.

„Принціп слова Краса є лише автоматичною і зоревою умовністю. Життя не має нічого спільного з тим, що граматики називають Красою. Чеснота як і патріотизм істнують лише для поміркованих мозків, засуджених на те, щоб сидіти ціле життя в саркофагах.“

„Мистецтво і Краса — Ніщо. Ви, ясна річ, ще раз будете кричати і сміятись.“

Найбільша біда в тому, що дадаісти силкуються добути з свого горла крик обурення, і ніхто не сміється. Деякі з тих афоризмів не є настільки безглузді і дотепні, щоб можна з них сміятись, а инші не є настільки передумані, щоб домагались передумання. Вільно бути настільки революційним або лінивим, щоб не читати книжок, одначе не вільно друкувати гадок не перевіривши: чи не були вони вже висловлені переднійше, смілнвійше і сильнійше. Хто знає літературу, знайде без труднощів таких дадаістів в численних збірниках літературної забави в роді Кузьми Пруткова. Покликуюсь на память ґімназійних товаришів, що 16 року життя ми плекали залюбки такий розхрістаний і розкуйовданий неґативізм, кидаючи громи на все, що було нам відоме як поважна, свята, тривка,

ненарушна література. І ми мали читачів у власнім гуртку і мали приємність бути самозвеличниками, осміюючи свій порив і талант. Ми сміялись з усього, бо сміятись без причини є доказом здоровля і не дуже розвиненого інтелекту.

Та більш як сміх ми любили славу. Ми скидали з престолів Гомера або Данта, одначе нам приємно було би побачити своє призвище, видруковане в якійнебудь часописи над якоюсь сентиментальною поезією в прозі, задля якої ми радо покинули би редакцію свого підлавкового журналу. Ми наслідували ґеніяльних письменників, чуючи часто, що загал не розуміє ґенія, одначе виписували нишком своє прізвище афішовими буквами, як дадаісти сьвяте слово „Дада“. Ми розуміли тоді, що приємно є дратувати людей низкою накопичених слів, в яких инші хотять безумовно найти поважну думку. Приємо було глядіти на людей, які вірили поважно в те, що ми віримо поважно у власні твори. Весело є глядіти на людей, які вважають себе поважними на тій підставі, що не вміють відріжнити поваги від юмору. Приємно є сміятись з літератури перед тими, які не вміють відріжнити її від престидиґітаторських штукарств Бен Алібея або рідної копиці соломи.

„Дада“ є невинною забавкою дорослих дітей, які булиби щасні, колиб їх імення моглоби бути записане на стіні в якомунебудь паризькому льоху, де можнаби продавати затхле пиво і тексти своїх маніфестів чужинцям, знудженим останньою нісенітницею, яку публика називає „останньою модою“.

Мабуть слави не можна здобути меншою скількістю чужого сміху, як чужих сліз. Згадайте історію і юмористичні журнали. Історія записується лише кровю. Юмор, записуваний лише чорнилом, тріває коротше, як соромицькі слова вуглем на стінах і крейдою на тинах.

Червень.

Александер Ковалевський.

На Україні.

(Уривки з записної книжки).

12 травня 1920 року.

Проскурів... Вилізаю з „експреса“. Ніч — але на стації повно людей. Все більше військові Поляки й Українці. Й мова, здебільшого, польська або українська. В залю не можна проштовхатися — лишаюся на плятформі. Мій приятель, п. Михайло Є., надзвичайно енерґійна людина, йде до начальника стації, щоб довідатися, коли йде потяг до Камянця Подільського. Прислухаюся — більше до того, що відчувається в душі, до тих рефлєксій, які несвідомо фіксують враження. Знов на Україні. На Україні, залитій кровю й сльозами, ограбованій, сплюндровній й... „на нашій — не своїй землї“. На Україні, яка хоче жити й розвиватися, яка цього прагне ось вже три роки, прагне з пристрастю, жадобою, але без скутку. А може? Може нині вона осягне своєї мети, своїх виплеканих мрій? Навкруґи тихо, як тільки буває тихо на Україні, й небо ясне, як тільки може бути на Україні. Й соловейко... співає; як невимовно добре співає — артиста. А мої рефлєксії — яснішають. Такий малий птах, а як уміє торкатися наболілих струн. Почуваю, що думки мої набирають романтичного характеру. Виратовує мене з цеї катастрофичної ситуації той-же милий п. Є... Але, Боже, скільки новин! Перш від усього я попадаю в одні обійми, перехожу в другі, треті... Оглядаюся — знайомі, дорогі обличча. Трохи бліді, трохи втомлені — після камянецького „сидѣнія“... Довідуюся — Головний Отаман в Винниці; правительство переїздить також до Винниці — й тільки-но приїхало до Проскуріва. Їдемо? Ну, розуміється, їдемо. Влазимо в міністерський ваґон... Ваґон третьої кляси, брудний, темний. Дістаємо дві полиці — трусимо нафталіном на всі боки. Дезинфекція. Пилипчук, керуючий міністерством шляхів, приглядається до цеї операції з дивовижним спокоєм. Йому, хто чудом врятувався від неминучої

смерти, вже не страшний сипняк. „Кусає — хай кусає! Байдуже!“ Міністри росташовуються — ніч: треба спати. Полк. Сальський ще дає якісь роспорядження. Шадлун, міністр народнього господарства й Моршинський, керуючий нашими финансами, — сплять, як „невинні младенці“ — там, десь, за кордоном, не спить п. Мартос: він врятує й господарство й финанси. Хтось з урядовців вираховує, коли може прийти до Винниці. Після його обрахунку — за два, три дні. Очевидно, з катеґорії песимистів. Але мені що! — я двома: й на Проскурові, й в ваґоні, й в Винниці . . . „Не сію, не жну й не збіраю в житниці“ . . . Можу й за два дні бути в Винниці. Прийнявше таке рішення, лягаю . . . Твердо: подушки немає. Ах, Відень з його цівілізацією! Але — цеж на Україні, в Проскурові, „на нашій — не своїй землі“. Догорає свічка. Та й не треба її, бо в вікно вже дивиться ранок . . .

13 травня.

Валок рухається — перше враження. Дощ — друге . . . Полковник Вронтовський — Сивошапка, рухливий, завзятий, відданий — третє. Підїздимо до Жмеринки. Вставати, чи не вставати? Але приходить п. Фльор-ий — й виявляється, що я мушу вставати. С. Ф. Русова довідалася, що я їду, й хоче мене бачити. Їдемо . . . Ваґон вже не міністерський. А звичайний: 8 коней або 40 чоловік. Вигляд ваґона, дійсно, реевакуаційний: клунки, ящики, валіски. Знахожу нашу любу бабусю, а також Л. Старицьку-Черняхівську. Росповідаю про Відень і пю чай. З цукром . . . Знов згадую Відень і його сахарін . . . А головне — білий, смашний хліб. Цукор і хліб. Хатки, корови, поле, селяне . . . я на Україні! Все зеленіє — й куди не подивишся — на всьому лежить дихання спокою, дихання тої творчої сили, якою батага й наша земля, й наші люде. Й не віриться, що ще недавно тут гарсував опричник, що тут бухали гармати, торохтіли кулемети. Що стільки було жаху й горя. Дощу вже немає — й соняшні проміння ніби хтять розрізати темну, непривітну громаду хмар. Й по тому, як мигкотять тіні по землі — почувається, що вони таки продержуться, вирвуться на волю й пеститимуть землю, покриту свіжою, світло-зеленою, чистою, безмежноширокою плахтою, що — не має ні кінця, ні краю . . . Паротяг кричить безупинно. Скоро й Винниця — столиця української республики. Йду до свойого ваґону збіратися. Звичайна метушня, а найбільш від усіх метушиться вчорашній песеміст, який в своїй переконаности, що ми приїдемо, принаймні, за кільки днів — пробував в обіймах Морфея мало не до самої Винниці. Й в метушні цій кризить якесь занепокоїння, відчувається воно в кожному рухові, кожному вигукові.

„Що буде? Надовго?“

Знов збіраємося будувати — скільки років будуємо, а скутку ніякого. В яких комбінаціях тільки не будували. Одного разу — сперлися на велетня, на переможця цілого світу. На нарід, що мав непорушну, випробовану систему, своєрідну, але й страшну — одночасно — м е т о д и к у державного будівництва. А сталося що? Велетня повалено, як і нашу державність.

Нині знов спроба. Знов ставка на друга, на сусіда. Цим разом иншого друга . . . Заведуть надії, не витримає друг — що є далі?

Але не до міркувань. Приїхали . . . Непривітно виглядає сіра, обшарпана станція. Порожньо на ній, тихо. Маячить біля дверей сумна постать польського постерщика. Метушиться начальник міліції, про якого вже хтось встиг прошепотіти, ще це „справжній“ міліціонер, з дореволюційних „исправників“. Приймав рапорти залізничників П. К. Пилипчук . . .

Їдемо . . . Візників немає. Мобілізація візників, переведена начальником міліції, дала в наслідок пять фурманок.

„Для міністрів“ . . .

Міністри розїздяться. А сам — per pedes apostolorum.

Люблю Винницю. Тихе, спокійне, чепурне місто. Ховається в зелених деревах. А річка хороша. Невеличка, але надзвичайно приємна. В руках німецьких це місто було-б чимсь надзвичайним по красі й комфортабельности, а у нас — „як буде, то й буде“. Приглядаюся — руїн особливих не видно. Але людей меньше, руху меньше — про трамвай давно забулося. Винничане вже трохи оговталися — повитягували свої убрання й ходять „буржуями“. Крамниці —

відчинені, хоч в них нічого не можна знайти. Порожнеча... Бачу білий хліб. Наш, такий смашний, такий приваблюючий, білий хліб. Припиняю „шествіє“ й заглядую до всім знаної, популярної поміж громадян народньої республіки нашої — цукерні Янковської. Вийшло дуже до речі — знахожу тут коменданта й заосмотрюю себе в відношенні помешкання...

„Хвиля“...

Ага — своя преса. Тільки... до чого-ж обскубана: формою й змістом. На брудно-сірому фоні ледви помітні рядки. Напружую свої очі — кидаю в бік. „Новини“, які знав ще в Відні. Згадую Відень — яка багатюща преса. Навіть українська.

„Український Прапор“, „Воля“, „Нова Доба“, Боротьба“, „На переломі“ — а тут на цілу Україну тільки одна ґазетка, та й то — „Хвиля“. Щось провіденціяльне чується в цьому короткому, проте — виразному слові.

Однак, все йде добре. Приходить посланець від моїх друзів — мешкання тимчасово є в залі Військової Ради. Миюся, переодягаюся... Одгоняю думки про сипняка: „од судьби не втічеш“. Примиряюся й простую до „Поділлі“. Напівтемна заля, досить брудна, але „з музикою й танцями“. Ніби кабаре, ніби кафешантан. А, взагалі, — щось страшного. Й ціни страшні.

Чую: „под чарующей лаской твоей“... Все, як і раніш. „Русская культура“ цвіте й розвивається в мурах „Поділлі“. Але, певно, всюди...

Тікати звідси — на вулицю, на свіже повітря.

А на вулиці — дощ, темрява, жадного лихтаря. Помацьки йдемо до свойого мешкання. Малюнок повний — дійсно, на Україні! Проте — дощ, темрява — що воно в порівнанні з тим, що переживається й ще має переживатися?

П. Карманський.

Революція чи анархія?

(Лист з Риму.)

II.

Італія переживає тишу перед тучою. Вправді, критичний момент, в якому можна було кождої хвилини чекати заняття Квіриналу народом, покищо проминув завдяки уступчивости правительства Джьолітті, все-ж таки гроза сього моменту висить над Римом і досі. І досі по цілій країні йдуть страйки, драчі, забійства, грабежі і досі ні жандармерія ні непевна армія не є вповні панами ситуації. Джьолітті виграв війну на Монтечіторіо, дістаючи сильною більшістю голосів „довіря“, та маси сього довіря і признання не хотять йому дати і досі, і мабуть і не дадуть...

Зараз увага загалу звернена на Спа, де представник Італії гр. Сфорца усіми силами намагається дипльоматію коаліції відвести з дороги імперіялістичних інстинктів і поєднати з побідженими. Та його змагання є змаганнями лікаря, що має пацієнта незлічимого. І тому тон італійської преси дуже гіркий і супроти коаліції ворожий. Зі стовпців усіх газет говорить мова Касандри.

„Одначе дипльоматія коаліції — пише Ґ. Кабасіно Ренда в „Temps“ (№ 169, з д. 15. VII. 1920) — не в силі залишити погубну умову недугу, яка її томить трохи не від двох років, не має сили, щоби добуться з сіти, в котру загнала світ і саму себе“... „Треба усунути з гри значені карти; зреформувати, або, як потрібно, змінити основно цю конструкцію мира, яка менш розумна і зі слабшою архітектурою від мира з 1815 р., заповідає, що не дасть світу навіть цього короткою періоду спокою, який дав давній трактат.“

І хоча у Спа розходиться о поділ медвежої шкури, з якої не аби-який шматок має припасти Італії, та проте італ. народ, руководячися здоровим інстинктом, знає, що кращий приблизно справедливий мир і згода з сусідом, як хвилева добича, за котру колись прийдеться платити дорого.

Італія бажає мира — все проче для неї річ другорядна. І тому вона домагається, щоби Німеччину не заганяти на край одчаю, який може бути катастрофою не тільки мира, а й побідників. І тому італійська преса повитала з вдоволенням ноту Льойд Джорджа з предложенням Росії іменем Польщі мира та й з нетаєною радістю підкреслила, що цю ноту треба вважати першим кроком до визнання большевицького правительства і взагалі до ліквідацій війни, заявляючи, що після Версалю це перша важна подія в історії европейської дипльоматії.

Річ ясна, що в дальшій консеквенції італійська преса мусіла поставитися неприхильно, можна сказати, ворожо до польського імперіялізму. І хоч після поїздки Патека уся преса до знуди славословила героїзм польського народу і його побідної армії, промовчуючи факт, що це героїзм розбишаки, то тепер нараз заговорила вона другою мовою. Вперше появилися епітети „польські авантюристи“, „імперіялісти“ і вперше читаємо такі вислови: „довершується і замикається трагічно над Двиною авантюра, в котру вгнала себе Польща з божевільним наміром досягти границь 1772 р. . . . „Il Tempo“, 13. VII. 1920 р.). Що більше італ. преса привитала з нетаєною радістю вислід плебісціту в зах. і східн. Прусах і жаліє, що необережність коаліції виставила населення непотрібно на довгі терпіння і польські експеріменти. З цього приводу пише цитований вже „Il Tempo“ слідуюче: „Яка є крихкість цеї польської республіки, що вискочила узброєна не з голови Юпітра, а з голови мірного журналіста Тардє, виказали достаточно на днях російські побіди і результати плебісціту в зах. і схід. Прусах.“ (№ 168, з д. 14. VII. 1920 р.)

Тільки один клерикальний „Corriere d'Italia“ роздирає ризи над нещастям польського „cavaleresco“ народу, називає його війну „epica lotta“ і пише: В цій події міститься щось трагічного і сумного, щось, що нагадує залив Европи Аттільою і Аляриком.“ А відтак говорить про страшні звірства большевиків над польскими героями, про просвяту польського народу, кінчачи; „Польський жовнір бореться з епічним героїзмом тому, бо він розуміє, що боронить не тільки свою вітчину, а рівночасно і цілу культурну Европу перед інвазією варварських азійських орд“ (ось, що за птиця цей польський жовнір! . . .) А на другому місці той самий орган верзе про колишню історичну Польщу, яка включила в себе другі народи, що не були зрілими до самостійного життя, „як вільних з вільними, рівних з рівними“, та й що большевицька офензива це тільки наслідок благородного польського наміру дати Україні самостійність. І це пише клерикальний орган в часі, коли звідомлення апост. нунція в Польщі монс. Ратті до Ватикану (поміщене в скороченню в неклерикальнім органі) малює майбутність Польщі ізза її імперіялістичних забаганок дуже чорною. (Цікаве, що мої спроби помістити всім журналі інформуючі статті про трагедію українського народу, а навіть спроба подати до публичного відома бестіяльське побиття Поляками о. дра Юрика, оставали все безуспішними. Що-ж „Corriera d'Italia“ хоче себе компромітувати до краю — це йому вільно . . .)

Нота Льойд-Джорджа до совєтського уряду, в який заповіджено конференцію в Льондоні, де між другими малиб явиться і представники України, видвигає тут знову нашу забуту справу. І ніколи не було в Римі для нашої дипльоматії і пресового бюра кращої і вдячнійшої до праці пори, як сьогоднішня хвиля. Джьолітті сам запрошував був нашого бувшого представника п. Мазуренка до себе на розмову і принимав його дуже сердечно. Так що-ж! П. Мазуренко знюхав, що йому саме пора закінчити свою „діяльність“ і, добувши для місії 33.000 лірів, зліквідував себе, виїхав і оставив місію (двох недобитків) без шага. Місія при Ватикані н істнує так само, бо о. Бон вже четвертий місяць виходжує гроші у Відні, а його секретар сидить поза Римом, бо від півроку живе воздухом. А тимчасом бувші дипльомати і всякі журналісти, що мають за собою медові місяці нашої дипльоматії та й гуляють завдяки цій „золотій“ добі; сидять по „курортах“ і благоденствують. Що їх обходять українська справа, коли за неї не платять суто, як платили бувало?

Ні, таки кажім, що хочемо, та ми самі тчемо рідній країні смертне рядно . . .

Рим, 15 липня 1920 р.

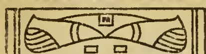

УКРАЇНА

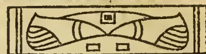

Приїзжі з українсько-большевицького фронту сповіщають, що **армія українська,** не вважаючи на свою нечисленність, чудово б'ється з большевиками. Особливо гарне враження робить кавалєрія Омеляновича-Павленка. Большевики дуже рідко нападають безпосередно на українські частини. Користуючись своєю численною більшіст'ю, стараються „кліщами" з флангів примусити відступити з позицій.

Від Дністра аж до Дніпра в районі німецьких колоній Херсонщини орґанізувались ворожі большевикам загони. На чолі їх стоять німецькі і українські старшини. Оборона вербується з українських і німецьких селян.

Большевики перекинули на Україну з пол. фронту проти Вранґеля і Махна великі сили. Завдання їх відрізати Вранґеля від Перекопу і зліквідувати його в степах України.

В Мелітополь і Альошки виїхало гражданське начальство, призначене Вранґельом, разом з міліцією. Начальником **Мелітоп. повіту призначено В. К. Струве.**

Гол. От. Петлюра написав листа до Пілсудського і Ради Оборони Польщі, де він пропонує своє посредництво між Галичанами і Поляками під умовами: негайної амністії для всіх Галичан, що боролись за суверенність своєї країни, а зараз сидять в тюрьмах або інтерновані; 2) вільного доступу для всіх мешканців Галичини до союзної польсько-української армії; 3) закликання до відповідальної участи в урядованню краєм місцевої української інтеліґенції; 4) розпочаття переговорів з представниками українського народу в Східній Галичині.

Петлюра і селяне. Головний атаман, довідавшися про повстання у Ярмолинцях, негайно виїхав туди, де говорив до селян. На його слово селяне відповідили: „з большевиками ми сами справимось, як вже не раз справлялись; а Поляки нам теж не потрібні!"

Вихід Поляків з Камянця. Вже 6-го VII. рознеслася чутка, що большевики або **повставші селяне захопили Ярмолинці.** 8-го була вже справжня панична утеча. Цівільний польський уряд виїхав з Камянця за дві години.

З сумом і болем у серці українська людність міста Камянця була свідком відходу останніх **українських військ з Камянця,** який відбувся у ніч з 8 по 9. Група Омельяновича—Павленка відійшла на лінію Збруча, де і стримує наступ Поляків.

Евакуація українського уряду з Камянця відбулася у надзвичайно тяжких умовинах. Велику частину дороги доводилося іти пішки в страшну спеку і куряву.

С. Русова залишилася у Камянці, аби продовжувати працю у притулках, Червонім Хресті і читати лекції по педаґоґіці в університеті.

Польські марки у Камянці коштували за останні дні на базарі не більше 3-х карбованців, а в місті по 6—7 карбованців. На цім звичайно дуже заробляли Жиди.

Відомий полк. Гoовер надіслав 50.000 дол. в пожертву на допомогу збігцям з східних „кресів польських". Гроші поступили до розпорядження американського ратункового комітету.

Проф. Мих. Грушевський пожертвував 10.000 мар. на голодаючих Гуцулів загалом і 5000 мар. для голодаючих Гуцулів Криворівні. В червні цього року на те ж діло проф. Грушевський пожертвував 10.000 мар.

Український Горож. Комітет у Львові одержав від робітника-Українця з Америки **Івана Мороза 100 долярів** на сиріт.

Як нас сповіщають, **Митрополіта Андрія Шептицького запрошено до Анґлії** для розмови в справі Східної Галичини. Владика користується особистими сімпатіями і повагою Льойд Джорджа.

В Варшаві зорґанізувався Комітет для допомоги збігцям від большевицької навали **з теренів України.**

В Галичині польска цівільна цензура щодо українських часописів переходить всякі границі пристойности. З стат'ї „Гром. Думки" про лист до Пілсудского викреслено половину абсолютно безвредних думок. Правду кажуть — „кого Господь хоче покарити — розуму позбавить!..."

Галицька українська преса, що так часто скаржилась на ненормальні відносини на еміґрації, **присвячує цілі шпальти** полеміці... з кол. міністром Вол. Темницьким, забуваючи св. письмо: „мертвії сраму не имут."

В Галицьких повітах Радехів, Броди, Тернопіль, Зборів, Збараж, Скалат, Гусятин, Борщів, Сокаль, Золочів, Камінка, Заліщики, Підгайці, Теребовля, Чортків і Бучач **припинено почтовий, телеґрафичний і телефоничний рух.**

Віденський „Der Abend" сповіщає, що в антантських колах піднято питання про негайне визнання самостійности України.

На Катеринославщині **ватажок повстанців Совченко** звернувся до красноармейців з закликом переходити на його сторону.

На Україну для боротьби з повстанцями большевики командірували Підвойського.

Руссаген сповіщає, що добровольці Галичане, Буковинці і Українці з Венгрії орґанізували в Криму карпато-руський полк і б'ються проти большевиків.

Дісціпліна польських жовнірів за останні дні перебування у Камянці впала цілком. Жовніри грабували все що можно: хліб, військове майно і продавали все це за безцінок.

Труднощі з паспортами у Варшаві за останні часи сильно даються в знаки Українцям, які їдуть з України на захід. У місії були випадки пропажі паспортів.

Голова Київської Чеки Лаціс наказав **поділити Київ на 50 участків** і зробити общук в квартирах „неблагонадежних".

„Кіевскія Извѣстія" печатають **довший список розстріляних** за остатній приход большевиків контр-революціонерів. Серед розстріляних багато відомих артистів, журналістів, громадських діячів.

ПОЛЬЩА

Відбуваються міжпартійні наради над утворенням **кабинету оборони.**

Патека, кол. мін. зак. справ, а тепер делеґата на конференції в Спа, **відкликано.** Його місце займе Пільц або Падеревський.

Дезертирство і ухиляння від призиву найбільш поширено в Варшаві і її околицях.

Падеревський, як сповіщає „Аґ. Гавас", **має дуже широкі уповноваження** що до мирових переговорів.

Руссаген сповіщає, що нібито в Москві вироблено такий **список польського радянського уряду** — Радек, Фюрстенберґ, Ганецькій, Козловській, Карській, Машевській і голова Черезвичайки — Дзержінській. Плян большевиків затягнути переговори з Польщею до того часу, поки не вдасться зірвати її в повітря з середини.

Віцепрезідент нового кабінету мін. **Дашінський заявив,** що він буде заправляти справами війни і мира та закордонною пропаґандою.

На підмогу Польщі, сповіщає аґ. Рейтера, виїхало кілька сот французьких офіцерів, скілька полків тяжкої кавалєрії. До Ріги відійшов англійській флот.

Мілєран заявив, що в відповідь на ноту Чічеріна про невтручання Антанти Найвища Рада об'явила **мобілізацію 16 корпусів проти Росії** і вже перші транспорти їх відбули на схід.

На Авґустово-Сувалкський фронт мали в останній момент большевики **підтягнути ще 20 дивізії.** Чекають ґенерального бою.

Допомога Польщі від Анґлії і Франції мала бути дана через Данціґ, а від Італії через Чехію і Австрію.

РОСІЯ

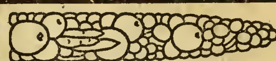

„Правда“ сповіщає, що в Москву прибула перша **партія шведських залізнодорожних робітників.** В найближчім часі має прибути партія в 1000 німецьких робітників.

Большевики енергійно ремонтують свій флот. Зараз вже готові до бою 2 броненосці, 5 крейсерів-дестроерів типу „Новикъ“, 4 дестроєри, один ліпший заграбитель і 4 підводних човни.

Троцькій припинив ґазету „Военное Дѣло“ за **шовіністичні статї проти Польщі.**

В Петрограді з 3. до 10. липня був **тиждень води,** коли ремонтувались водопроводи, каналізація і т. и.

Ленін на останньому засідані Совнаркома заявив, що **Большевістія закінчить війну з Польщею** при двох умовах: коли Польща заявить, що далі не може боротись з військами Москви і попросить мира; коли Антанта визнає большевицький уряд.

Голова московської чрезвичайки доніс Совнаркому, що з початку большевицької революції до 1. січня 1920 р. комісія **присудила до смерти 28.612** інтеліґентів. З другого офіц. большевицького джерела сповіщають, що число розстріляної інтеліґенції дійшло до 50.000 чоловіків.

Член анґл. робітничої делєґації до Росії Кліфорд Athen заявив в Швеції: „я ненавижу нинішні політичні умови життя в Росії: це **повна відсутність свободи, тиранія, примусові роботи“.** Російські методи соціяльної революції не привються в Анґлії.

Тов. анґл. мін. зак. справ Хармворт офіціяльно підтвердив в Палаті Громад, що звістки про большевицькі звірства є цілком правдиві: большевики повернули в польські окопи жовнірів, у котрих було вирвано одно око або — оба.

Росіяне в Большевістії навіть при біді не сумують. Назву своєї держави **Р. С. Ф. С. Р.** (російська совітська федеративна соціялістична республіка) вони так розшифровують: „рѣдкій случай феноменального сумасшествія Россіи“.

Спец. кор. парижських „Посл. Нов.“ з Лондону пише, що **Анґлія на передодні юридичного і фактичного визнання большевицького уряду** і що в анґлійських офіціяльних колах питання вже розвязано позитивно.

Уряд Франції de facto не брав участи в останніх переговорах Анґлії з Большевістією.

Совітський уряд депонірував в естонськім державнім банкові 25 міл. рубл. золотом, як ґарантію за товар, закуплений в Анґлії.

Російська делєґація на чолі з Красіним має прибути через Ревель до Анґлії.

В Прагу виїхав спеціяльний комісар большевиків **для закупки товарів за золото.**

Рос. торговою делєґацією **закуплено в Лондоні все військове майно** що мало піти з Царгороду до Криму з метою перешкодити Англії в допомозі Врангелю.

Московське радіо сповіщає, що Нар. Коміс. вн. справ Владімірський призначений **представником большевиків при Анатолійському уряді** Кемаль Паші.

В Петрограді кожен, хто має корову, мусить доставить щорічно державі 20 відер молока, а козу — 4 відра. Хто цього не зробить, у того худобина буде націоналізована.

В. А. Харламов, колишній депутат від Дону до всіх 4-ох Дум, заявив кореспондентові „Посл. Нов“, що донські козаки індівідуалісти **і ніколи не помиряться з комунізмом** і що Дон ніколи не згодиться ввійти в склад Єдиної Совітської Росії.

В Болгарії в Софії починає виходити **щоденна російська часопись.**

„Правда“ пише, що в **Москві 31-го січня до 5-го мая с. р.** згоріло більше 500 домів. Через це московський Совдеп. немає куди переселяти робочих.

В **Росії,** як пише „Красн. Ґазета“, появилась спекуляція ґазетами. Одно число продається 50—60 рубл.

П. Б. Струве, закор. Мін. закор. справ ген. Врангеля, як він признався в „Посл. Новостях", виступав на конференції в Спа **і від імени** окупованої його шефом частини **України.** Раковський, Струве, Рафес . . . яких тільки „окраинцовъ" не бачив світ? Бідна нація! . . .

Організувався **„Союз русских литераторовъ и журналистов въ Парижѣ".** В президіум обрані акад. Ів. А. Бунін, тов. голови М. А. Ґольдштейн і С. А. Поляков, секретаром М. П. Миронов, казначеєм гр. Ал. Ник. Толстой.

Сімя покійного А. Ів. Шінгарьова проживає в Харкові і тяжко бідує. Син Шінгарьова-студент служить сторожом.

Російські жовніри, що були на французькім фронті, потім відмовились підчас революції воювати і за те були інтерновані, зараз випущені на волю і через Марсель на французьких пароплавах прибувають в Одесу.

„Dail Mail" пише, ніби большевики заявили Англії, що вони **готові вести переговори** в Льондоні при умові капітуляції Врангеля.

„Руссаген" сповіщає з авторітетичних джерел, що у французьких урядових колах розглядається зараз питання про **визнання уряду Врангеля** при умовах заведення демократичної земельної реформи, скликання національного зібрання і визнання російських боргів.

Міжнароднє життя

Конференція Ранштатів (окраїних держав к. Росії) **відбудеться 3. серпня.** На нюю прибудуть і представники України та Кубані. Від України можливо буде Мін. Зак. Справ А. Ніковський. Від Кубані Ів. Макаренко.

Склад 2-го Конґресу III-го Інтернаціоналу слідуючий: Німці представлені Комуністичною Партією Німеччини, Комуністично-Робочою Партією Німеччини та Незалежною Німецькою Соціял-Демократичною Партією, делеґатами мають Гаксмана, Кріспінна, Думінґа та Шторка, крім тих — Друлінґа з дорадчим голосом. Франція представлена 4-ма делеґатами з рішаючим голосом . . . а само Бросард і Кашен. Італія — 4-ми, Анґлія — 2: Від Британської Соціялістичної Партії і від Трудового Комітету. Сполучені Держави Америки — 5 делеґатів від Комуністичної Партії, Німецька-Австрія — 3, Угорщина — 2, Болгарія — 3, Юґославія, — Румунія, Сербія, Мексика, Еспанія, Куба, Нідерляндська Індія і Польща представлені кожна через — 1 делеґата, Туреччина — 3, Китай, — Корея, Британська Індія — 20, Голяндія — 3, Росія, Україна, Кавказ, Сибір, Башкирія, Кирґізія — всі разом сорок шість (46), Лятвія — 5, Ґрузія — 7, Норвеґія — 6, Данія — 2, Шведи і Фінляндія — кожна 5, Вірменія, Естонія, Литва — кожна 1. Беруть участь в Конґресі представники від пятьдесяти одної (51) країн.

Льойд Джордж заявив в нижній палаті: Ми повинні бути готові до всього. Ґерманія в її тяжких обставинах може вибрати найкращий для неї спосіб увільнитись від своїх обовязків. В Ґерманії є міліони досвідчених в війні людей. Большевики їх безпосередні сусіди. Я прохаю тільки подумати про те, що союзники можуть позбавитись наслідків так дорого купленої перемоги. При таких умовах союзники рішили всіми силами затримати наступ большевиків на польську теріторію.

Посланий в Ревель раніше за Красіним англійський крейсер одержав наказ **не приймати на борт російської делеґації.** Красін пробував проїхати до Анґлії приватним пароплавом.

Чічерін повідомив пол. мін. зак. справ, про згоду почати мирні переговори.

24 Липня з Варшави на Берестя виїхала **мирова військова делеґація Польщі** на зустріч такійж делеґації большевиків.

Делеґати московського уряду прибули в Риґу **для мирових переговорів з Литвою.**

Вільно знаходиться в руках литовських. Але в місці є ще, поруч з литовським військом, і частини большевицьких військ, котрі провадять з литовським урядом переговори про передачу йому міста і про дозвіл перейти большевицьким військам до німецького кордону.

Бюджет Франції на біжучий рік є коло 21 міліярда франків.

20 Липня з Парижа було вислано 51 Росіянина по підозрінню в комуністичній пропаґанді.

До Варшави 25 Липня прибула **військова французько-анґлійська місія**, щоб поорієнтуватись в сітуації.

L'Humanite, орґан французьких соціалістів, **виступає** з ріжними статтями **проти допомоги Польщі.**

Копп. телєґрафував з Берліну до Москви, що **Ґерманія дотримує повного нейтралітету** в большевицько-польській війні і не допустить ні переїзду антантських військ до Польщі через свою теріторію, ні передачі німецького військового майна Полякам.

Копп виїхав до Москви, щоб енерґійно підтримати заяву Ґерманії про негайну висилку Німців-полонених з Сібіру до Німеччини.

У Східній Прусії оповіщено стан облоги. Військо ґерманське стоїть на кордоні готове до бою.

Відомий конструктор літаків Капроні підписав в Америці контракт, що він збудує через короткий час аероплян, котрий, крім екіпажа з 500 пасажирами і баґажом пролетить через океан з **Нью-Йорку до Льондону за десять годин.** Аероплян матиме серію моторів з 12000 кінських сил.

„І на землѣ мир, а в человѣцѣх благоволеніе“: турецькі націоналісти заперли в церкві коло Карамудсаля 1500 Ґреків і підпалили її. Всі заперті загинули в вогні. А в Николаївську в схід. Сібірі большевики вирізили до 3000 населення. Дітей брали за ноги і розбивали їм головки об камінь. Так сповіщає офіціяльне звідомлення Японців!...

Турецький кабінет міністрів подав до демісії.

В Арґентінський Конґрес внесено законопроект про визначення **пенсії журналістам за 25 літню працю.** А на старших українських журналістів поки що тілько „собак вішають“!...

За місяць між Парижом і Лондоном зроблено 372 перельота. Перелетіло 26 пасаж. в день.

Болгарський ґен. Петров військовим судом за грабіжі в Сербії підчас війни засужений на 15 літ тюрьми.

Аг. Рейтера сповіщає, що **Баку занято** 12000-ним загоном большевиків.

Відомий на Україні публіцист і видатний жидівський діяч — **сіоніст В. Жаботинський** увільнений з анґлійської тюрьми. Анґл. уряд 2 м. перед цим був військовою анґл. владою за орґанізацію самооборони підчас жидівських погромів був арештований і засуджений на 15 літ тюрьми.

Бела Кун під фамілією Брюндеріа, Левін із Мюнхена арештовані по дорозі в Москву на пароплаві коло Свинемюнде.

В Копенгазі викрита большевицька **фабрика фальшивих пашпортів.**

„Голосъ Россіи“, що виходить в Берліні, пише: „наступ большевиків для Ґерманії дає змогу їй із об'єкта стати суб'єктом політики. Становище Ґерманії в майбутній боротьбі надзвичайно тяжке. Але завдання дано їй дуже почесне і благородне. Від неї залежить тепер приход дійсного миру в Европі, забезпечення демократичних здобутків принаймні в центрі і на сході і перші енерґійні кроки до відживлення економічно здорової Німеччини“.

В Данцігові **робітники катеґорично відмовились** розґрузити пароплав зі зброєю для Польщі, не вважаючи на те, що транспортна контора обіцяла їм по 100 марок в день і їжу.

Відомий швейцарський **большевик Платен прибув** до Швейцарії з уповноваженнями торгового аґента. Однак швейцарський уряд не визнає його уповноваження.

Союз германських залізнодорожників, об'єднуючий 5 міл. служащих, постановив ні в якому разі не допустити перевозу на німецькі теріторії чужих військ і амуніції.

Персія післала в Москву своїм послом Мусафера Ель-Мамелека.

Швейцарський Комітет допомоги дітям розвив широку діяльність у Камянці, де притулки заосмотрюються білизною і медікаментами.

Економічна хроніка

Російський льон для Англії. Перед двома тижднями прибув до Англії перший транспорт російського льону. На ринках продавано його по розмірно високій ціні 400 ф. стерл. за тон (1000 kg.).

Російський золотий гріш в Швеції. Російський золотий вклад, що мав служити як ґваранція для торгових трансакцій між „Центросоюзом“ а шведськими експортними спілками, прибув по звідомленню „Politiken“ до Стокгольму. Загальна вартість його виносить 17 міл. шв. кор. Їх депоновано в „нордійськім торговім Банку“. Товарообмін між Росією а Швецією тепер провадиться офіціяльно.

Російсько-німецький банк для торгівлі і індустрії в Берліні відпустив значну частину свойого акційного капіталу берлінському Banque du Klim, який тепер сильно заанґажований в російських банкових трансакціях.

В **Швеції** засновується зараз **спілка видавництв** для друкування російських книжок в величезних розмірах. Визначні шведські видавництва заінтересовані в тому. Цими днями вийшли вже перші томи рос. бібліотеки клясиків. Вага лежить на популярних, дешевих виданнях на всіх царинах культурного й практичного знавства.

З українського життя на чужині

Від'їзжаючі з італійського полону, українські старшини переслали ґрафу Михайлу Тишкевичу таку артистично виконану адресу з їх підписами і спільною фотографією:

Ваша Ексцеленціє! Високоповажаний Пане Ґрафе!

Світова війна загнала в своїх останніх днях кількадесять тисяч Українців старшин і козаків в далеку непривітну чужину — Італію. В полон попався найкращий цвіт українського народу в хвилі, як на українських землях повіяло волею і все, що живе, стануло до визвольної борби, щоби здобути собі свободу і здійснити велику українську ідею — збудувати свою державу Суверенну Українську Народну Респиблику.

Великі діла і подвиги українського народу у визвольній борбі відбивалися радісним гомоном аж в Італії, а полонені з притишенним биттям серця, з запертим віддихом вслухувалися в той величний гомін українського життя в повнім, веснянім його розгоні. Серця і душі полонених були переповнені тугою за своїм рідним краєм, а задушевним бажанням було вирватися як найскорше з полону і стануги в рядах борців-каменярів, що кували кращу долю свому народові, рівнали путь правді і волі та ставили основи під Українську Державу. Відтяті від своїх рідних, без опіки нашого правительства, з яким не доставало получення, полонені завзято поборювали чорні думки одчаю і зневіри, що часом находили на них а леліяли надію і віру, що і в їх віконце засвітить сонце волі і вони помчуться бистрими орлами у свою Вітчину, на любу Україну.

З великою радістю і одушевленням приняли полонені вістку про Ваше прибуття до Італії, предчуваючи, що у Вас знайдуть опіку на далекій чужині і в безвихіднім їх положеню. Сподівання полонених сповнилися. З Вашим прибуттям повіяло по душах полонених Українців теплим українським леготом. Ваші щирі слова, повні безмежної любови до українського народу, оживляли стужені душі полонених, наче роса цвіти, і несли зі собою розраду і потіху, та сталили їх завзятість і терпеливість сильною волею і вірою в побіду українського народу і конець гіркого полону для білих невольників двайцятого століття. Ваш труд і праця, щоб промостити шлях для Української Держави в Італії, знайшли сильний відгомін і серед полонених.

Любовю і вдячністю записане Ваше імя глибоко в серцях полонених за Вашу батьківську опіку, за Вашу сердечну поміч, за Вашу невсипушу працю так

для полонених як і цілого українського народу. Синівська, горяча, щиросердечна подяка хай буде тим даром, який Вам складаємо. Хай Всевишній додасть Вам сил у Вашій мозольній і успішній праці і хай очам Вашим дозволить бачити в щастю і добрі весь український народ і Самостійну Українську Народню Республіку!

Італія, Кассіно, в день виїзду на волю, дня 6. Липня н. ст. 1920.

За „Українську Громаду" полонених старшин: Михайло Гринів Голова, Теодор Чернописький Містоголова, Кирило Крушельницький Писар.

Ґраф Тишкевич відповів:

Високошановні і Дорогі Панове Старшини!

Я отримав прегарну адресу, яку Ви ласкаво переслали мені, виїзжаючи з італійського полону з висловами Ваших почувань до мене. Ваші слова були для мене несподіваною і незаслуженною, але великою розрадою і потіхою в ті тяжкі хвилини, які ми переживаємо, великою нагородою за невеликі мої заслуги, бальзамом дорогим на рани, що в серці, за все, що я витерпів і терплю — не тільки від чужинців — бо це байдуже — але від своїх.

Дякую Вам за те, що не забули за того, що хоч так мало міг зробити і зробив для Вас, але думкою і серцем завжди був при Вас підчас довгої гіркої неволі.

І тепер звертається та думка сердечна до Вас з непокоєм, турбуючись, що з Вами буде і з краєм нашим, котрого Ви є найкращий цвіт і ціла надія?

Хай Вам Бог дасть вернутись без перешкод до Ваших осиротілих семій, нехай сили Ваші береже для боротьби за волю і благословить Вас, дорогі товариші, брати і діти, разом з цілим військом нашим від старшини до козака на славу України!

Михайло Тишкевич.

Укр. Респ. Капеля виїздить до Америки по ініцативі приватного предприємця. Капеля зменшена на 15 співців.

Италійці подарували українським санітарним організаціям скілько десятків скринь медікаментів на суму коло міліона крон.

Члени міжнародної санітарної міссії — Швейцарці, що виїхали недавно через Відень на Україну, повернули назад через те, що не в силах були працювати при тамошніх умовах. На чолі місії залишились українські лікарі. Частина майна при евакуації Камянця була розграбована.

Льойд Джордж запросив до Спа представника Галичини на мировій конф. проф. Томашівського, котрий по приїзді мав довгу розмову з особистим секретаром його Філіппом Керром.

Останні вісти

Відозва до робітників, селян та всіх чесних громадян Радянської Росії та Радянської України. За підписами голови Совнаркому Уліянова (Леніна), Наркомвоєнмора Троцького, Наркомзакоправ Чічеріна та Наркомюстиції Курського оголошено відозву, в якій говориться: „Анґлійське правительство звернулось до нас 11-го липня з пропозіцією застановити війну з Польщею і розпочати мирні переговори з Польщею та иншими околишними державами, обіцяючи, що польскі війська, як що буде заключено перемирря, віддійдуть на лінію, означену в минулому році мировою конференцію. В тій самій ноті пропонується не чіпати Вранґеля в його кримськім „затишку". На все це Ми, Рада Народніх Комісарів, відповіли відмовленням. В справі цього нашого вчинка Ми

підносимо перед Російський та Український Народи звіт і висловлюємо нашу тверду певність, що наше слово дійде до Народу Польського. Коли-б Англія не хтіла-б війни, вона повинна була-б відмовити Польщі постачанню їй військових матеріялів та грошей. Англія провадить з нами переговори, щоби приспати притомність своїх робітничих мас. Льорд Керсон посилається на Лігу Народів, від імені котрої він виступає зі своїм предложенням. Але в склад цієї Ліги входить також Польща, яка підняла проти нас розбищацький похід. Усі члени Ліги Націй, особливо Франція, Англія та Америка, звязані взаємною запорукою в справі провокації війни Польщі з Україною та Росією. 9-го березня ми зверталися до них з закликом стримати піднесену для вдара злодійську руку. Вони не відповіли. В цей час білогвардейським польським військам червоною армією причинено страшенний удар. Англія пропонує нам своє посередництво в справі перемирря з Польщею. Льорд Керсон не обмежується питанням про Польщу і пропонує нам також припинити війну з бароном Врангельом, заявляючи, що той буде сидіти тіхо. Керсон заявляє, що умовою торговельних зносин є взаємне зобовязання Росії та Велико-Британії, не втручатися у внутрішні справи другої сторони, але після одержання від нас згоди на це, він рахує себе прикликаним не тільки втручатися у внутріщні справи Росії, а навіть роздарює частини Федеративної Совітської теріторії окремим пройдохам, які прислугуються велико-британському імперіялізмові. Ані Ліга Народів, ані Льорд Керсон не закликані втручатися у внутрішні справи Російської Совітської Федерації та мирробством залагоджувати горожанську війну, яку вони викликали і роздули. Попередня праця Велико-Британського Правительства свідчить про справжню ціль, якою є: спасти натравлених проти нас Пілсудського та Врангеля від потрощення і дати їм можливість відчухатися, озброїтися і розпочати новий похід проти робітничо-селянської Росії. Ми не вважали для себе можливим ставити працюючі маси Россії та України під загрозою нової війни. Ми відхилили велико-британське посередництво. Хай всі подивляться своїми очима на нечуване в історії злодійство, яке чинять, брехливо ховаючись за Лігу Націй. Наше відмовлення від ворожого посередництва не свідчить про зміну нашої політики до Польщі. Радянросія доказала свою повагу до прав инших малих народів, як то: Естонія, Ґрузія, Литва. З цими краями ми заключили мир без посередництва Ліги Народів. Мирні переговори з Фінляндією, Латвією та Вірменією в скорім часі доведуть до встановлення мирових відносин і з цими. Радянська Москва багато разів пропонувала Варшаві мир. Як що тепер вона безпосередно звернеться до нас, мирові відносини між Росією та Польщею будуть встановлені значно скорше, і будуть міцніщими, завдяки цьому простому шляхові. Справедливі кордони Польщі, які Совітська Росія встановить разом з представниками Польского Народу, будуть лежати значно далі на схід від кордону, який призначено імперіялистами Льондону та Парижу, однаково ворожими і ненависними робітникам Польщі та Россії. Як що Польський нарід хоче здобути почесний мир, справедливі кордони, а в особі Росії брата-сусіда, треба щоби Польський Нарід сам цього захтів. З ними ми вже давно могли-б погодитися на почесний мир. Відкидаючи посередництво Ліги Націй у війні з білою Польщею та його підсобником Врангельом, це не значить, що ми відмовляємося від переговорів з Англією та иншими країнами, які належать і не належать до Ліги Націй. Наша політика миру зістається незміненою. Ми готові в першу ліпшу хвилю розпочати торговельні зносини з промисловцями та купцями, капіталістами инших країв. Ми лише не визнаємо за ними права виступати в ролі спасителів дрібних народів і втихомирувачів в горожанській війні. Ми знаєм, хто вони, а тому і не довіряємо їм. Ми перестерігаємо працюючі маси Франції, Англії, та Польщі, всіх стран, щоби вони не довіряли буржуазним правительствам, які повні непоправимої жадоби, нечуваної подлости і невтомного злодійства. Відомо, що аґенти Ліги Націй прикладають божевільних зусиль, щоби скинути Румунію та инші сусідні з нами держави в кроваву безодню війни. Не кидайте своєї притомности, червоноармейці, робітники та робітниці, селяне та селянки, і з подвійною силою стискуйте в ваших руках революційний меч. Боротьбу в охорону, закріплення і розцвіт нашої Соціялистичної Республіки.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Віден, 7. серпня 1920. Ч. 6.

Ф. Слюсаренко.

Деґенерація партійности.

Цілком не хочу повторювати набивших оскому трюізмів про державу і партію, про підчинення інтересів партії інтересам державности. В самій постановці ділеми: держава чи партія — вбачаю льоґічну неконсеквентність, яка полягає хочби в тому, що реальне політичне життя держави, особливо народоправної, не мислиме без боротьби партій: нема партій (або придавлені вони) нема політичного життя громади — народу, нема життя держави: — держава тоді — мертва абстракція. Під цим кутом приходиться ставитись cum grano salis і до тих оповідань і переказів, які в сучасну хвилю чуються серед української еміґрації за кордоном. Шановні діячі, що недавно приїхали з України, оповідають про майже повне припинення партійности на Вкраїні. „На Вкраїні ніяких партій тепер нема“ — от що оповідають, і роблять висновок, що і за кордоном, при спробах утворення більш менш загально-українських орґанізацій, не треба виходити з принципу партійности. Мені, однак, здається, що при такій ситуації можливо говорити лише про трудність, майже неможливість цілком леґативних і формально-бездоганних партійних мандатів в ту чи иншу орґанізацію. А це не виключає можливости, а ситуація на Вкраїні вказує на потребу — орґанізації за кордоном і именно на партійній передовсім основі: ці рештки партій за кордоном, з леґалізованими представництвами і без всяких представництв — при зміні ситуації підуть на Вкраїну і будуть основою для збірання розсипаної і придавленої чужоземними інвазіями „храмини“ партійного життя — як основного елементу політичного життя держави. А до того — ніякий инший принцип національної орґанізації за кордоном не може бути запорукою стійности такої орґанізації.

Попереднє, однак, ми висловили, свідомо допустивши премісу, що у нас на Вкраїні було правильне партійне життя, що розумілось значіння партійности в державі, що істнували загально приняті методі, або узус партійної боротьби, як істнують узуси і всякої иншої боротьби.

На жаль, правильности партійного життя на Вкраїні ми сконстатувати не можемо. А коли ми хочемо ясно определити, в чому неправильність, то нам найкраще для „методу досліду“ притягнути старих Греків, які, напр., поруч з правильними формами державного устрою ставили його деґенеративну форму: отже, таким способом правильній монархії одповідала деґенеративна — деспотія, аристократії — оліґархія, демократії — охлократія.

Яка деґенеративна форма одповідає „правильній“ партії? Ясно: „гуртківство“ без мас і в відворотній пропорції до мас — претензійність і партійна амбітність. А особливо ця остання — партійна амбіція! Вона страшна, вона деструктивна, як прояв деґенерації партійности, — а не партійність, як така.

„Як не буде n+1 місць в кабінеті, — не йдемо“ — говорила на Вкраїні партія X і утворювала кризу в найкритичніший час, а ще більша „криза“ утворювалась, коли решта партій volens nolens згожувалася, і приходило до влади n+1 безвусих міністрів партії X, бо не було мови про методи державного будівництва там, де передовсім треба було мови про методу Фребеля.

„Як не дадуть X. Y-чу, що найменше, хоч товариша голови, — не йдемо — говорила партія Z за кордоном, і утворюються неодолимі трудноші для орґанізації, а як X. Y-ч приходить до бажаного місця, то утворюються ще більші трудноші і т. д.

І уже другий рік української еміґрації за кордоном не за горами, а ми ще сидимо, радимось, промовляємо, дискутуємо і ввесь час на одну ж таки тему: чи „партійний“ принціп, чи „персональний“, а на ділі — при факті істнування партійної деґенерації обидва „принціпи“ зводяться до одного: до абсурду, бо якже „персонально“ можна закликати X. Y-ча, коли він хоче бути товаришом голови, що найменше, і чи ж дозволить йому „партія“ згодитись на менше во імя своєї амбітности?

А час — судний: на Вкраїні всяка можливість українського політичного життя задавлена, а за кордоном — громадянство, яке повинно репрезентувати націю, не може порозумітись, і скликання Національного Конґресу, запроектованого давно, лишається недосяжною мрією.

В такому стані річей є небезпека уже не тільки для Української Держави, а для самої ідеї української державности, бо коли на Вкраїні українське громадянство придавлено, а за кордоном — нічого зробити не може, то де ж ті національні сили і чинники, які можуть двинути далі нашу справу? Іх — нема! Вони виключаються, як чинник, при вирішенню нашої справи.

Лишаються отже тілько сторонні сили, що будуть вирішувати нашу справу, і тут дві можливости:

1. Ці сторонні сили такі, що вони прийдуть на Україну, очистять од окупацій, поставлять на кордонах військові залоги,

допоможуть нам грішми, товаром і скажуть: ідіть і творіть свою власну незалежну національну державу! Але такі сили — це ще дальша утопія, ніж, навіть, Національний Конґрес за кордоном.

Тому залишається тілько одна можливість, іменно та, яка єсть зараз і нашою сумною дійсністю: чужа окупація з метою вирішити українську справу, так, щоб „вік і імя“ нашою народу щезло назавжди, як воно уже щезає з обороту в ріжних конференціях при вирішенню східної проблєми взагалі.

Андрей Горленко.

Без дороги.

Є анґлійський анекдот, як Джон Буль їхав по невідомій дорозі на велосіпеді. Йшов дощ. Смеркало. Надписів на поворотах не було видно. Джон доїхав до останнього стовпа і рішив видряпатись на нього, щоб прочитати надпис. Виліз і уздрів: — „Тількищо покрашено!...“

Я пригадав цей анекдот, коли мені розповідали про галицьків „комуністів“ ex tempore. Булі і такі. Ранійш належали до самих смирних партій — трудовиків, радикалів. І зненацька почули себе комуністами. І не тілько почули, а навіть других переконували: „Гряди по мнѣ...“ Зараз вони, після скількох місяців перебування в українській комунії, визбігали звідти як ошпарені. І другим заказують більше не рипатись. Деякі втікли, залишивши навіть чад і домочадців. На Україні вони побачили той останній стовп з надписом: „Тількищо покрашено“ ... в справжні російські кольори. І не тілько покрашено, але і перекрашено з червоного в червоно-синьо-білий.

А хіба не цим самим скінчилась історія з Петрушевичом? Прийшли Галичане і видряпались на остатній стовп. І знов „свіжо покрашено.“

Петлюра дряпався в Варшаві. Результат той же. Кольор тілько инший: малиново-білий!

Наші ес-ери дряпались почерзі на всі стовпи. І то серед білого дня. Зпочатку на чорно-жовтий і жовто-чорно-білий. При Петлюрі на ріжнобарвні. З сердечним завдоволенням — довідався я про те, що головний вдохновитель Сімона Петлюри і Михайла Грушевського, колишній портє українського клюбу у Київі, а потім лідер Селянської Спілки, Аркадій Степаненко з Камянця після катастрофи проїхав в Варшаву, з Варшави знов в Камянець, а звідти в Київ і Москву... З однаковим успіхом... що-б всюди наскочити на свіжо-покряшені державні стовпи.

Зараз орґан Винниченка, можливо по присущій цьому листкові глупості, розповідає читачам нову варіяцію анґлійського анекдоту: як Квокчич де Калинович з Паламарьом „виделеґували тов. В. Винниченка на Україну для активної участи в соціяліс-

тичній революції“ і що з того вийшло. Самі вони не поїхали — бо „нема дурних“!...“

„Руські приняли тов. В. холодно...“ Запропонували йому багато всяких високих посад, між иншим „бути пятим членом Українського Реввоенсовєта, який тепер має фактичну владу на Вкраїні (щось похоже на „пяту ногу“...), а в склад якого входять Сталін (Грузин Джугашвілі. ред.), Берзін (Жид. ред.) Егоров (великорос з матросів) і Раковський (рум. циган. ред.).

У тов. Винниченка на цей раз стало практичного розуму, що-б побачити, що в цій компанії його імя буде служити тільки для чергової провокації української справи, і він зрікся посади; але подав товаришам, як пише „Нова Доба“... „докладну записку“ (а може „рапорт по начальству“? А. Г.), в якій вимагав спростовання відомостей, що український уряд як і українська державність є фікції і стілько ж мають спільного з Україною, як Раковський і Ко. з українським селянином („Нова Доба“ по наївности думає, що це тільки контр-революційні брехні. А. Г.) І т. инші вимоги. Від завдоволення своїх вимог пан тов. Винниченко поставив в залежність те, чи прийме він посаду, чи ні. „Бо тов. Винниченко виїхав на Україну не для посад!...“ підкресляює бистра розумом „Нова Доба“.

— „Відповіді на цю записку, сумно зауважують Паламарі, до свойого виїзду в Харьків тов. В. не одержав!...“

Так скінчилась власне і ще одна спроба в сумерках національної ночі найти шлях по придорожним стовпам!

„Тов.“ Винниченко, патентований соціяліст, марксіст, комуніст і проч. і проч., не по наївности, а по безмежній, преступній безграмотности забув одну просту річ з економічного катехизису, що хід історичних подій окрема людина звернути з дороги не в силах.

Зараз іде тяжка сувора боротьба між бідною, голодною, зруйнованою большевицькою анархією, жадною до чужого куска великоросійською Північ'ю, і ситим, богатим, байдужним до чужого горя Південем.*) З одного боку стоїть зруйнована большевиками Великоросія. А з другого боку — богата Україна, заможний Дон, сита Кубань. І боротьба йде вже не за самостійність тої чи иншої країни, не за національні постуляти, а за право на вільний труд, на вільне користування його здобутками.

Всі ці Егорови, Берзіни, Сталіни, Раковські, „які тепер, згідно з заявою „Нов, Доби“, мають фактичну владу на Україні“, приїхали туди з Московії не для сентіментів, а для грабіжа. Удасться їм ця операція — утримається і комуністичний лад в Великоросії. Не удасться — влада з їх рук і рук Леніних і Бронштейнів, так же випаде, як колись випала з рук Николая II-го за неуміння „учитывать реальное соотношеніе силъ“. „Тов. Вин-

*) До цеї теми ми ще вернемось в иншому місці. Ред.

ниченкові“, котрого так „холодно“ зустріли Бронштейни і Нахамкеси в Москві, не вважаючи на всю його протекцію, побажаємо одного — „цілим і невредимим“ злізти з того стовба, на котрий так гостроумно його „виделєґували“ хитріщі за нього Калиновичі та Паламарі, що б прочитати надпис:

— Тілько що викрашено в російський національний колір!...

Степан Рудницький.

До основ українського націоналізму.

6. Націоналізм а раса.

(Далі).

Таке негиґієнічне життя кожньої інтеліґентної одиниці мусить на її суцільности відбитися дуже погано. До того поганого висліду дуже багато причинюється фатальна негиґієнічність українських міст і українського міського життя.

І на диво дивенне наша інтеліґенція з дивним упором тиснеться до таких міст, такого міського життя. Про могутній рух у Західній Европі, котрий стремить до т. н. огородових міст, навіть верхи нашої інтеліґенції не мають поняття. Про стремління до заведення таких міст на Вкраїні нема що й говорити. Що більше! Обсервуючи наших інтеліґентів на еміґрації, я зайвий раз пересвідчився, що для них саме такі прикмети великих міст Европи являються найгарніщі, які для поступового західнього Европейця є найпоганіщі...

Українські інтеліґенти в подавляючій більшості вже не міщане, а міщухи. Їх світоґляд неслихано обмежений високими мурами, тісними вулицями, дрібними садками міста. Театр, кіно, кабарет, кофейня, ресторан заступають їм культуру, міські плянтації природу. Поза це їх зір не сягає. Це відбивається фатально на всім, і на політичнім, і на соціяльнім, і на економічнім світогляді. Цілком не дивуюся, що наші комуністи закидують усій прочій українській інтеліґенції міщанський, буржуазний світогляд. Я до недавна, знаючи ближче тільки галицького інтеліґента (який, вийшовши звичайно з села, є тільки на зверх міщанином, а задля матеріяльних недостач сливе ніколи не може спромогтися на буржуйство) навіть не припускав, що серед української інтеліґенції є так багато поганого буржуйства, цеї міщанської тісноти, цего бажання вживання життя за всяку ціну, цеї жаги за безпардонною наживою, цего чисто буржуйного нехтування всякої суспільної моралі. Просто хапаєш голову в руки й дивуєшся, як легко, як страшно легко й заразом як глибоко прийнялися в нашої інтеліґенції чужосторонні лихі впливи...

Та про це докладніще говоритиму в дальших уступах моєї розвідки. Тут, з огляду на расову справу, мушу сконстатувати, що переважаюча частина української інтеліґенції це типові міщухи, зі всіми хибами західньоевропейських міщухів, а без їх (нечисленних у прочім) прикмет. Вони так і кохаються в цій поганій міській атмосфері й не проміняли б її за ніщо, не дивлючись на те, що від тієї атмосфери миршавіють і вони самі й їх діти.

Про яке небудь почуття потреби ведення доцільної демоґрафічної політики нема серед української інтеліґенції ні помину. Для цього в неї за мало знання, за мало національного почування, за багато рабського ентузіязму для сусідських псевдокультур.

Квантітативна демоґрафічна політика волить добувати як найбільший приріст населення. В цьому напрямкові за нашою інтеліґенцією багато гріха. Її скількість супроти 40 міліонової маси українського простолюддя рішучо замала. Простолюддя України супроти дотеперішньої чужої кормиги мало дотепер тільки невеличку спроможність давати вищу освіту своїм дітям і виводити їх у „інтеліґенти". Длятого й дотепер тяжить на українській інтеліґенції головна заповідь квантітативної демоґрафічної політики: вивести як найбільшу скількість потомства.

Чи вона сповняє цю заповідь як слід? Безумовно ні! Тільки деякі шари її сяк так піклуються приплодком, з вищих шарів ледви там і сям найдуться осібняки, що по старому українському звичаю люблять „на запічку дітей копицю". Все останнє просто тікає від потомства й полишає з цього погляду далеко за собою всю інтеліґенцію західньої Европи. В Галичині, де кожний інтеліґент „як не з хлопа то з попа" (звісно обі ці кляси плодючі!) і де царить гостра ворожнеча супроти польської культури, ці відносини ще доволі здорові. На Буковині й на Закарпатті під впливом румунської й мадярської „культури" досить погані. Та найпоганіщі вони на землях Великої України, де володіє поміж інтеліґенцією російська культура.

Тут бездітність або бодай малодітність панує дуже сильно, головно серед „верхів" української інтеліґенції. Яка з цього виходить шкода для української національної справи, коли приріст свідомих робітників на народній ниві таким робом штучно зменшується — не потрібую довго пояснювати.

Ще багато, багато гірше стоїть справа квалітативної демоґрафічної політики чи пак евґеніки.

Перше всього на добру комбінацію при подружжях наша інтеліґенція дуже мало вважає. Дуже великий, ба переважаючий відсоток одиниць, що найкраще физично вивінуваних, або не дружиться зівсім або добирає собі дуже погану пару. Розуміється, приплодок у першому разі теоретично ніякий, у другому разі дуже миршавий.

Та це все не така то ще біда, коли річ йде за комбінації поміж самими Українцями. Багато більша біда в тім, що інтеліґентні Українці обох полів рішучо занадто вже охочі до супружих комбінацій з чужими народами. Я вже вище тикнувся цеї справи й зазначив, як до неї ставиться наш простолюдин. Наш інтеліґент займає і тут цілком инакше становище.

Кожний здорово думаючий чоловік, незатуманений шовінізмом, мусить признати, що мішання з чужими народами не є нічим злим, навпаки звичайно приносить расову користь. Та таке мішання, 1) не повинно бути законом, а виїмком, 2) не повинно пособляти кріпшанню чужонародних впливів на Україні, 3) не повинно обіймати расово менчевартних елєментів. Що-ж бачимо у нашої інтеліґенції?

Процент українських одиниць, що дружиться з чужинецьким живлом, є незвичайно високий. Навіть у такій Галичині, де відносини викопали просто пропасть поміж українським та польським народом, мішані польско-українські подружжя є над міру часті. Таксамо часті на Закарпатті, подружжя з Мадярами. А що вже на Великій Україні! Там майже, що друге інтеліґентське подружжя мішане: то з Москалями, то з Жидами, то з Греками і т. и. і т. и.

Всі ці комбінації противляться безумовно всім законам національної евґеніки. По перше вони стали майже правилом — не виїмком. По друге вони страшно пособляють винародовленню української інтеліґенції а бодай національному індіфферентизмові серед неї. В Галичині це звісне кожному, що в мішаних подружжях поміж Українцями й Поляками перевага все лишається за польською стороною, дім усе стає польським й діти завсіди, коли не цілком, то бодай на половину — Поляки. Тесаме дотичить мішаних подруж з Москалями на Великій Україні, з Мадярами на Закарпатті і т. и. Подружжя з Жидами, часті тільки на Великій Україні, доводять завсіди до більшої чи менчої москалізації родини. Український інтеліґентний елємент не виказує такої ассіміляційної здібности, як український простолюдин, котрий українізує всі чужі примішки й навіть таке відпорне живло як жидівське значно перемінює. Серед нашої інтеліґенції ассіміляційна сила просто ніяка й комбінації з чужими народами доводять тільки до розплоджування надійних кандидатів на всяких „інтернаціоналістів“, коли не приносять (це на жаль дуже часто!) найлютіщих ворогів усього, що українське.

Не менче шкідливі ці комбінації тому, що всі ці чужі народи, з якими залюбки мішається українська інтеліґенція, є расово менче вартні. Що до тілесної сили й краси не можуть ні Москалі, ні Поляки, ні Мадяри, ні Жиди рівнятись з Українцями, що до плідности таксамо. Що до умових прикмет ніяка, з ціх націй не може через примішку дати нам щось дійсно позитивне. Правда рухливість і меткість, питомі Москалями і Полякам, дуже

придаласяб нерухавому Українцеві, та не вона одна приходить із метізації. Приходить із неї зменчення питомої Українцям (простолюдинові!)солідности й основности ві всім. А ця солідність це наша головна найкраща прикмета. Дотично комбінації з Жидами, яка є таким злочином на погляд нашого простолюдина й така рівночасно часта у нашої інтеліґенції, треба сказати ось що: Антісемітизм є безумовно незгідний з основами так теоретичного як і практичного модерного націоналізму. Одначе всі безсторонні етнольоґи, расові теоретики й евґеніки згідно зазначують, що комбінації арійських народів із Жидами є для перших безумовно шкідливі. Що вони шкідливі для Українців з тілесного боку, пізнасть кожний, хочби не був фаховим антропольоґом, поглянувши на табелі антропометричних дат Жидів і Українців. Жиди физично безумовно слабіщі від Українців, мішання з ними може хибань виїмково дати надійний физично приплодок. А добування потомства цеж не льотерія. До того треба ще замітити, що физично жидівська раса хоч слаба та дивно тривка й жидівська примішка проявляється дуже виразно до третього, четвертого ба й дальшого покоління з усіми її лихими физичними наслідками.

Що до умового одідиченого добра українсько-жидівські мішанці теж не можуть бути вважані доброю комбінацією. Широко розповсюднена серед ріжномастних антісемітів думка, що Жиди з умового погляду безумовно менче вартні від Арійців перед очима безсторонної науки не може ніяк вдержатися. Правда, цінування в цім напрямку трудне й дуже релятивне, що до вартности, таксамо, як цінування пр., що краще, чи велитенська гора чи велитенська ріка. Так Арійці як Семіти, так Українці чи Анґльосакси як Жиди чи Араби умово по свойому вартні. Ціх вартностей з безпоглядного боку, самих про себе, ніяк не можна поміж собою порівнювати. Модерний націоналізм вважає кожен народ рівновартним продуктом природи й історії. Тільки в кожнім поодинокім випадку може теоретичний націоналізм розсліджувати можливости й дійсности, які виходять з комбінації двох чужих елементів.

Одинока добра прикмета Жидів, яку моглиб перейняти українсько-жидівські мішанці це, великочертний з м и с л н а ц і о н а л ь н о ї с о л і д а р н о с т и. Такий змисл дуже, дуже придавсяб українській інтеліґенції. Инші добрі прикмети Жидівства є переважно таксамо добре заступлені в самім українським живлі (nb. у простолюдина не в інтеліґенції!): ощадність, пошанівок до родинного життя, значні умові спосібности, бистрість у помічанню, пошанівок для знання. Натомість лихі сторони жидівської психіки як: кинізм у полових справах (у прочім прикметний усім старокультурним орієнтальним народам — для них нешкідливий), маммонізм у всіх соціяльних і економічних відносинах, передчасна умова спілість, яка гальмує дальший надійний інтелектуальний

розвиток, за цім поверховність і нахил до доктринерства в науці літературі й иншім містецтві і т. и., цілком не корисні для українського живла. Найбільш некорисний з цього є питомий Жидам нахил до всілякого універсалізму. Ці хиби Жидівства з погляду розвиткової лінії жидівського народу не є хибами а навпаки (переважно) добрими й доцільними прикметами. Для нас, Українців це хиби, таксамо як хибою для травоїда булоб мясоїдне узублення й на відворот, при незмінности органів травління.

Комбінації з расово більшевартними народами (Скандинавами, Анґльосаксами, Німцями, иншими Славянами адрійської раси) серед нашої інтеліґенції дуже рідкі. На жаль! бо користь із них булаб велика!

Та йдімо далі. Коли український простолюдин глибоко шанує моногамічну родину й сливе не знає полового проміскуалізму, українська інтеліґенція стоїть на прямо противному становищі. Що тикається моноґамії й родини відраднійщі відносини панують тільки в Галичині, де недобрий польський вплив гальмує національна ворожнеча й тісний звязок інтеліґенції з селом. На Буковині румунські, на Закарпатті мадярські впливи сильно підкопують моногамію й здорові родинні відносини. Та найбільше спустошення зробили в половому й родинному житті української інтеліґенції московські культурні впливи на Великій Україні. Під покришкою „поступовості", „вільної любові", нехтування „буржуазної" чи пак „міщанської" моралі (risum teneatis! Бо де-ж проміскуалізм і поліґамічні інстинкти так сильно панують, як саме серед буржуазії й дійсного „міщанства"?!) твориться там таке, як каже Гуцул, що май-май!

Годі тут над цім довше розводитися, буде на це місце при обговорюванні культурних основ націоналізму. Тут тільки зазначу, що половий проміскуалізм і нехтування моноґамічної родини приносить величезні расові шкоди українській інтеліґенції й тим самим цілому народові. Не тільки через велике поширення полових недуг... Хитається родина — головна остоя довговічности й надійного розвитку народів (диви: Китайців, Жидів і т. и.)...

Українське шкільництво теж ніяк не хоче примінитись до потреб національної евґеніки. Скинули ми московське й австрійське ярмо й мали спромогу коли не зорґанізувати по нашій лінії наше шкільництво, то бодай виробити основні програми його. І щож бачимо, заглянувши до ціх нових програм? З одної сторони Збруча стара австрійська, з другої сторони Збруча стара російська тарабарщина, тільки дещо підкрашена на синьожовту краску. І то ві всіх типах, на всіх ступінях шкільництва. І знов будуть ці школи плодити физичних і моральних калік і підкалік!

А що вже тикається примінення всього законодавства, всього політичного й суспільно-економічного устрою української держави до потреб національної евґеніки, ліпше не балакати. Дотеперішні українські

уряди ніколи й ніде не мали цеї справи навіть на думці, не то в роботі.

Та про це говоритимемо в слідуючих уступах розвідки. Тут сконстатуємо тільки ще раз, що наша інтеліґенція в супереч простолюдинові розвязує расову справу дуже лихо. Наглядний доказ цього вона дає кожному безсторонному своїм физичним обликом. Помірмо так по сотні чи по тисячці українських інтеліґентів і по стількож українського мужицтва, а допевне схопимося за волосся зі здивування й перестраху. Бо як так далі буде, физична деґенерація не минуча! й від умової мабуть не втечемо, коли так далі робитимемо, як робимо, й не повчимося в нашого „дядька“, як на світі жити, щоби здоровим народом бути!

(Далі буде).

С. Ф. Русова.

Шоста евакуація.

Бувають в життю окремих людей і цілих колєктивів світлі натхненні дні, коли забувається усе темне, болюче, усе срамотне і з глибин душі піднімається щось світле бодьоре, натхненне вірою в добро. Такий був настрій урядовців, коли вони, при перших відомостях про повернення до рук наших Київа, вирушили з Камянця і росташувались в Винниці. Росташовувались якось нашвидку, не надаючи жадної уваги на те, чи добре чи ні — бо це ж тимчасово. Скоро далі посунемо до Київа — або, казали другі, до Одеси. Адже ж матимемо дві столиці, це конче потрібно для нашої Держави. Але поки вирушить уряд до стародавної столиці — Київа — окремі особи не могли втерпіти і їхали до Київа, що б хоч глянути на дороге місто, на ті святощі так дорогі серцю кожного Українця: на св. Софію, на Дніпро з його мілинами, на Центральну Раду, на Бібіковський Бульвар, по якому стільки разів зустрічали своїх переможців козаків, на той Український Клюб, де лунало стільки палких промов...

І побачили!

Не город, а кошмар! На Подолі, на Печерську руїни. На Прорізній, на Крещатику сліпими очима визирають (по одному дому) з під каміння колись величні будинки. Вулиці пусті — нема ні трамваїв, ні фіякрів. І людей не видно: ще не відійшли від зтерроризованного настрою, ще бояться на улицю виходити. А з Дніпра одноманітно бухає большевицька артілєрія, мов зловіще невпинно пророкує: Memento mori! Під блакитним чудовим небом гудять аеропляни і на очах мешканців йде повітряний бій польського аеропляна з большевицьким. Хвалить Бога! с ь о г о д н я польський підбив ворожу машину і вона десь за Дніпром впала. А завтра, як воно буде? А завтра ж приїзжає Головний Отаман, на небі ні хмариночки, від ранку усі зхвильовані піднимають очі в гору, чи нема страшного хижака під чудово блакитним небом.

Але ж це Київ! Чому ж по вулицях так рідко чуєш українську мову? Чому на змучених обличчях мешканців не бачишь тиеї чудової „чорноземної усмішки“, яка по дослідам Докучаєва сяє лише на щиро українських лицях. Ні, тепер обличчя були виснажені від справжнього голода, який перетерпіли Кияне

за цілий рік, в очах стояв жах від усього, що бачили ці очі і до чого не змогли призвичаїтись. Смутна наша столиця. На Єврейському базарі, на Житньому, на Подолі, де в човнах сидять поважні селянки на торбах картоплі, купи сала, яєць, скрізь їх обступають наші бідолахи інтеллігентні жінки, продають їм решту свого майна, виблискують срібні ложки, вази — згадки минулого добробута, ростягають спідниці, рушники, естетичні блузки, це усе мусить привабить тут спокійні очі щасливих селянок, щоб бути вимінянім на шматок сала, на жменьку круп, десяток картоплі — бо там дома на це чекають голодні діти. Але на човнах панує олімпійський спокій.

Одна знервована пані звертається до найближчої баби, запитує роспачливо: — Але, тіточко, що ж Ви потребуєте, може що небудь в нас таке і знайдеться.

— Мені — пишно одповідає баба, — нічого не треба, усе маю, от як би б ще ту машинку придбати, що без голоса співає! (ґрамофон) оце б я забажала!"

На другому кінці базара серед гори булок — визирає надуте обличчя торговки: окружила її юрба, питають, скільки вона хоче за булки, а саме головне, на як і гроші вона їх продає, бо перший час вередливий базар не приймав ніяких грошей, крім царських, яких в Українців не було зовсім. Даремно щасливій власниці булок пропонують і карбованці і марки польські, і гривни, і канарейки і богданки, торговка лише суворо неґативно хитає головою.

— Царівно, та хоч єдине слово промовь, — ласкавими устами нетерпляче запитує її якась інтеллігентна пані з виснаженним обличчям і люто розпаленими очима: — змилуйся, скажи, які ж тобі потрібні гроші?

В юрбі сміх, але скрізь сльози сміх, бо булки залишаються неприступні для всіх, хто не має царського рубля.

Так було в перші дні, далі усе повеселішало, вулиці наповнилися людьми, чудовими вечорами залунала навіть наша пісня. Базарі змилосерділися і брали з великою охотою наші червоні карбованці. Замовкла орудійна пальба з за Дніпра, усі вірили, що Поляки направили могутні сили на Ніжен, вже борються за Лівобережну Україну. Уряд новий склався з таких популярних в Київі діячів, як Прокопович, Ніковський, Саліковский. Ну хвалить Богу! Хоч і тяжко, що Чернигівщина ще цілком від нас одрізана, але ... це ж тимчасово. Бо ж Поляки, найкраща армія в Европі, як одягнені, йдуть в бій мов на баль! Ні, тепер усе буде добре. За працю, панове, за працю культурну творчу, господарську, усяку.

Повернули до Винниці і стали до праці, бадьорі, захоплені, бо ж в Київі і при гірших умовах, а скільки було зроблено — Академія Наук, яка розвинула діяльність наукову, кооперативи скільки книжок повидавали, так добре виконали свої обовязки і Шкільна Комісія і Учительська Спілка — хай же й ми свою працю урядову додамо, хай не сміються з нас, що ми по світах два годи мандруємо і не маємо нічого конкретно зробленим.

І запрацювали в Винниці усі установи. Такий запанував бадьорий настрій, об'єднувався Камянець з Київом, обмінювали думками люде, що не бачилися роки, родини позноходилися, — об'єдналися люде, намічалися з'їзди, наради...

8-го червня весь день непомітно пройшов в праці. В 3 години усі інституції розійшлися по своїх укоханих столовках-ресторанах. В 6 годин мала бути пишна церемонія заложення Січи в Білому Залі — і тут, мов літній несподіваний

грім — пролунало страшне слово: „Евакуація! Київ від нас знову віднято. Кіннота Буденного прорвала фронт! Евакуація!“

Одразу ніхто нічого не розумів. Тай розуміти не було чого: подавалися фури, грузилися грузовики, громихали автомобілі. Що б усі урядові інституції на 10 год. вечора були на дворці! Запанувала страшна непереможна богиня Паника! Старі польські пані чиплялися за фури, благали хлопа, що б забрав, підвіз до двірця, другі тутже на вулиці зомлівали, бо почулося їм: десь хтось сказав, що вже запізно тікати.

Другого ранку Вінниця завмерла, попереднього галасу і гармидеру не було чутно. По вулицях тільки де не де спішилися з невеличкими валізами в руках запізнілі мандрівці. Але за деякий час вулиці знову наповнилися людом — але який ж це був люд: численними купами вони сходилися на усіх ріжках вулиць, таємниче один другому щось передавали, вони „сміялися“, вони ґерґотали аж захоплювалися від задовольнення ... Цю ж ніч остання польська влада заарештувала в Вінниці 90 душ — вони вже склали єврейський Ревком.

А на дворці увесь уряд, скарбниця, юнацька школа — усе в ваґонах стояли цілий день на поготові, коли польська влада вокзальна змилується, дасть паротяга. Та ніхто і не вимагав тих паротягів: в усіх панувала та думка, що це не евакуація справжня, а так якесь непорозуміння. Мабуть зараз розгрузимось, вернемося у Винницу до праці. Але усе таки вирушили до Жмеринки, там стояли, ждали поворота до Винниці, але надія марніла, посунулися не на Винницю, а на Проскурів. Там одну частину направили до Староконстантинова, потім з півпутя завернули їх, усі вирушили на старе логовище — Камянець. Сумним непривітним днем, під дощем на брудних фурах зробив свій непишний в'їзд наш знесіленний безвладний уряд. Ой, як образливо усміхалися мешканці, як недвухзмістно вітали нас в тимчасовій столиці нашої неістнуючої вже территорії. Тяглися фури, де серед кошиків, куп мокрих паперів, машинок, возсідали мокрі, змучені панночки канцеляристки. Ну в'їхали, почали реквізувувати помешкання, росташували знов папери. Але нікому праця не йшла до рук. Щось тяжке мов камінь залягло на серці, зневірря опанувало, не було наче ніякого обрія, усе одна фікція. А тут і пішлі рокові непорозуміння: з уст урядовців особливо найвищих — усе обстоїть як найкраще. А Жиди подають протилежні відомости, а Поляки складаються, обривають електричні проводи, телефони знімають, американський склеп харчовий для дитячих їдалень грабують. І ось 6-го липня вже демонстративно потяглися на вулицях тимчасової столиці України фури, коляски, автомобілі. Серед цього Ісхода чутна була виключно польська мова: в деяких екипажах визсідала яка небудь одна літня пані, а коло неї собачка, а по за нею 5 фур майна. Цілий день тяглася ця евакуація, коло деяких польських установ фури грузилися цілий день, на майданах паслися селянські коні. А дядьки зловісно мовчки сиділи коло фур і чекали панів Поляків, щоб вантажити загарбане в Україні добро.

Виїхали Поляки. Але на їх місці не почали урядувати Українці. Ні, слідом за польською владою евакуується український уряд, але не так пищно, як то робив польський: для нас не вистарчає ні фур, ні візників, ні грузовиків. Усе забрали союзники. Евакується наш уряд в Галичину — що там його чекає, як може зустрінути його та сама Галичина, яку ..... Скільки непорозуміння за цей короткий період Червень—Липень, як перенесе Україна це нове болюче руйну-

вання? Тяжко і тим, хто виїзджає, тяжко і тим, які залишаються продовжувати працю на „нашій не своїй землі!“

Мрії рожеві, настрій бадьорий Винницький, — чи ти повернешься в груди наших змучених робітників Українців, що так прагнуть для свого народа волі, для свого края незалежності?

8-го Липня 1920 р.

Петро Північний.

Сон.

(Нарис).

На небі нерухомо стояло сонце. Воно милувало високі гори, і невеличке озеро з чистою прозорою водою. І небо і гори відбивались в ньому як в зеркалі: так гарно, що навіть і не знати було, де справді вони: там в вишині чи в озері...

А гори кінчались богатьома верховинами. Зморшки вкривали їх снігову поверхня і здавалось, писали там літери та слова. На одній видко було — „воля“, на другій — „справедливість“, на иншій — „рівність“. І ще було безліч гір і кожна мала чудове приваблюче гасло.

Нижче снігів, нікім ще ніколи не перейдених, йшла широка смуга голих скель. А ще нижче тягнулись гарні луги. Далі починались дрібні кущі. Чим ближче до озера ставали вони все більші. І врешті переходили в великий суворий ліс, куди, здається, жаден промінь сонця не міг досягнути: так густо зплелись і переплутались гілля дерев...

І на всьому просторі гір ворушились люде: — їх багато було там! Окремі вожаки — фанатіки та честолюбці — голосно вигукували палкі промови, кличучи всіх за собою до великих ідеалів. Але дивна річ. Їх заклик хвилював і захоплював тілько тих, що були далеко від них. А ті, що блукали поблизу, йшли далі своїм шляхом, не звертаючи уваги, начеб вони нічого і не чули. То були жарти гірської луни. Вона ховала згуки по проваллях та лощинах і далеко відкликалася по скелях...

Зібравшись гуртками або парами, навіть по одинці, дряпались люде на гору і їх очі були ніби прикути до верховин. Вони не дивились під ноги. І тому оступались, спотикалися, наштовхувались один на одного, падали, котилися далі і знову підіймались на ноги і дряпались вверх.

Були щасливці, яким вдалося минути луга і дійти до скель. Але бачучи, що раніше ніж досягнути верхів'я, треба перейти голий камінь, опалений сонцем, де немає зовсім їжи, не змогли перенести голоду, зневірювались і поволі сходили вниз, де росли ягоди та коріння.

А ті обережні, що йшли згідно вирахуваним розумом напрямкам, обмірковували кожен крок свій та дивились, куди ступати, губили з очей свою мету, забували свій ідеал, збивались, йшли не в гору, а кудись вбік, або блукали зіґзаґами.

Де хто, дивлячись на відбиток сонця та гір в воді, запевняв, що то і є справжнє світило істини. І ліз додолу, гадаючи, що так легче дійти до мети.

Богато блукало і таких, які не розуміли приваблюючого значіння слів, начертаних на сніжних верховинах. Вони не вміли їх прочитати. Це їх, здається, і не цікавило. Очі їх завше були звернені до долу. Вони не дурили собі чолів недосяжними мріями. Лише шукали їжу та пильно дивились, щоб не зробити помилковий крок.

А в темній глибині лісу їстнували, народжувалися та вмірали люде, що не тілько не бачили сонця, але й нічого не чули про нього. Не знали про горні верховини і ніколи не почували бажання вийти з жилого вогкого лісу на свіже чисте повітря, на сояшне світло шукати собі кращої долі.

Та більшість тих, що колись шукали шляхів на верховини, з'єднувалось вдвох, щоб було лекше, веселіще йти і перед ними відчинялись инші обрії, инші шляхи... У них родились діти. І жінка не мала змоги дряпатись в гору. Чоловік теж зупинявся тимчасово, — робив хатинку, шукав їжу. А згодом забувалося про сонце, про палки мрії юнацтва; було навіть дико і смішно, що такі дурниці могли колись цікавити!

Тому, коли діти підростали і самі хотіли йти вгору, батьки глузували з них, сперечались, намагались не пустити. Але, як рослини прагнуть до сонця, як немовляток приваблюють блескучі речи, так молодь тяглось до світу. І вони кидали батьків і дряпались в верх...

А над ними в недосяжній височині стояло сонце і верховини гір вкривав чистий ще нікім ніколи не перейдений сніг...

Оскар Уальд.

Поеми в прозі

(Переклад з анґлійськ. Ф. С.)

Мистець.

Одного вечора в душу його бажання ввійшло створити образ В т і х и, що н а м и т ь з а в і т а є. І вийшов він в світ — бронзи шукати. Бо мислити міг лише в бронзі одній.

Але зникла бронза зі світу цілого і нігде в всьому світі її не знайти, тільки була вона в образі С к о р б і, щ о в о в і к и ж и в е.

Цей образ створив він сам власними руками своїми і воздвиг на могилі тієї, що любив за життя. На могилі її, яку любив він найбільше, поставив він образ твору свого, щоб зберігся він, як память Любові людської, що не вмірає, і як символ Скорбі людської, що во віки живе. І на всьому світі не було більш бронзи, крім бронзи твору того.

І взяв він образ, що сам утворив, і в піч великую кинув, і вогневі віддав.

І з образу С к о р б і, щ о в о в і к и ж и в е, створив він образ В т і х и, щ о н а м и т ь з а в і т а є, є д и н у.

Податель Блага.

Була ніч, і був Він самотний.

І побачив Він ген ген далеко мури великого міста і пішов до нього.

А коли підійшов близько, то почув з міста танці радости, сміх щастя і голосні хори лютень. І постукав він в браму і відчинили Йому.

І кинув Він зором на дім, що з мармору був, а вхід сніжно-мармуровими кольонами оздоблений. Кольони були перевиті ґірляндами з квітів, а коло них горіли смолоскіпи з кедру. І Він увійшов в дім.

Він пішов крізь залю білого халкидонського аґату і залю червоної яшми і вступив до святочної пишної залі вечері.

На пурпурному ложі, углядів Він, лежав юнак, волосся якого було увінчано трояндами, а губи од вина червоніли.

І Він зайшов за ложе його, доторкнувся плеча його і сказав йому!

— Чому живеш ти так?

І юнак повернувся і впізнав Його і, одповідаючи Йому, сказав:

— Я був прокаженим колись і Ти ізцілив мене. Як инакше повинен я жити?

І вийшов Він з дому того і пішов далі по вулиці.

І за кілька хвилин побачив Він жінку з розмальованим облаччям й кольоровому убранні, а ноги її були оздоблені перлами. А за нею йшов, як мисливець, юнак в двохкольоровому плащі. Обличчя жінки було, як чарівне лице куміра, а очі юнака сіяли бажанням.

І Він пішов за ним і торкнувся руки юнака і сказав йому:

— Чому ти дивишся на цю жінку і таким поглядом?

І молодий чоловік обернувся і впізнав Його і сказав:

— А був сліпий і Ти дав мені очі. На що инше мушу я дивитись?

І побіг Він вперед і торкнувся розквітчаної одіжі жінки і сказав до неї:

— Невже нема иншого шляху, крім шляху гріха?

І жінка повернулась до Нього і впізнала Його і, засміявшись, сказала:

— Ти простив мені гріхи мої, а ця дорога є дорога радости.

І пішов Він геть з того міста.

А як виходив, побачив Він — при дорозі сидів молодий хлопець і гірко плакав.

І підійшов Він до нього і торкнувся довгих кучерів волося його і сказав йому:

— Чого ти плачеш?

І юнак подивився на Нього і впізнав Його і одповів:

— Я був вмер і Ти воскресив мене із мертвих. Що маю я инше робити, як не плакати.

Паляц Суду.

І була тиша в Паляці Суду, і приступив Чоловік — голий — до Бога.

І Бог одтворив Книгу Життя Чоловіка.

І сказав Бог Людині: — життя твоє було злом, і виявляв ти жорстокість до тих, що підтримки твоєї хотіли, і до тих, що йшли за помічю до тебе, був ґіркий ти і черствий в серді твоїм. Бідні взивали до тебе і ти їх не чув і уші твої були глухі до крику роспачі страждущого Мого. Спадщину сиріт ти присвоював собі і посилав ти лисиць в виноград на землі сусіда твого. Ти однімав хліб у дітей і оддавав його їсти псам, і Моїх прокажених, що жили в затишних низинах і в спокою молились до Мене, ти вигонив на широкі дороги, і на Моїй землі, з якої Я создав тебе, ти проливав невинную кров.

І одповів Чоловік і сказав:

— Так, дійсно так робив я.

І знов отворив Бог Книгу Життя Чоловіка.

І сказав Бог Людині: — життя твоє було злом, і Краса, що явив Я, шукала тебе, і Добро, що в тайні давав Я, оминав ти. Стіни твоєї світлиці були розмальовані гріховними образами, і із ложа пороків твоїх вставав ти під згуки лютень. Ти воздвиг сім капиц гріхам, за які Я страждав, і їв ти страви, що не повинен був їсти, і пурпур одягу твого був оздоблений трьома знаменами позору. Куміри твої були ні з золота ні з срібла, що не гине, а з плоті, що вмірає. Ти помазав волосся їх пахощами і в руки їм давав помеґранати. Ти посипав ноги їх шафраном і розстеляв ковдри під ногами їх. Сріблистим антімоном вкривав ти зіниці очей їх і тіло їх намащував мирром. Ти припадав до землі перед ними, а трони твоїх кумірів були поставлені в сяєві сонця. Світові сонця являв ти сором свій і світові місяця — своє божевілля.

І Чоловік одповів і сказав:

— Так, дійсно так робив я.

І в третє одтворив Бог Книгу Життя Чоловіка.

І сказав Бог Людині: — злом було життя твоє і злом ти платив за добро і образою за щирість. Ти поранив руки, що годували тебе, і груди, що поїли тебе молоком, ти зненавидів. Той, хто приходив до тебе з водою, відходив з згагою, і втікачів од закона, що переховували тебе в своїх шатрах на ніч, ти предав ще вдосвіта. На твоїх ворогів, що помирились з тобою, ти нападав з засідки, а друзів, що ходили з тобою, ти продавав за гроші, а тім, що приносили тобі Любов, ти постійно в обмін давав — Хотіння.

І чоловік одповів і сказав:

— Так, справді так робив я.

І Бог закрив Книгу Життя Чоловіка і сказав: — воістину я пошлю тебе в Ад. Так, в Ад я пошлю тебе.

А Чоловік голосно скрикнув:

— Боже, ти не можеш цього.

І Бог сказав Чоловікові: — через що не можу Я посилати тебе в Ад, і яка причина тому?

— Бо в Аду прожив я все життя моє, — одповів Чоловік.

І тихо стало в Паляці Суду.

І за хвилю Бог промовив і сказав Чоловікові: — видячи, що Я можу не посилати тебе в Ад, воістину Я пошлю тебе в Рай. Так, в Рай Я пошлю тебе.

А Чоловік голосно скрикнув:

— Боже, Ти не можеш цього.

І Бог сказав Чоловікові: — через що не можу Я тебе послати в Рай, і яка причина тому?

— Бо ніколи, ні на якому місці, я не був в силі уявити його, — одповів Чоловік.

І була тиша в Паляці Суду.

Віллє де Ліль Адам*).

Нетерпіння юрби.

(Переклад Ю. Р.)

Велика брама Спарти притулена до муру, як щит до грудей вояка, відкривалася перед Тайгетом. Курний схил гори червонів у промінях заходячого сонця ціх перших зимових днів і крутий схил відбивав до міста Ґеракля картину гетакомби, офірованої глубоким вечером.

По над мійською брамою тяжко піднімалися мури міста. На мурах містилася юрба, червона від проміннів сонця. Відблиски сталевої зброї пепльоси, колесниці, вістрі списів все блищало від крівавих проміннів сонця. Лише очі цього патовпу були темні похмурі; всі посилали свої погляди гострі, як списи, туди, до вершини гори, звідки мала прийти якась велика новина.

Три Сотні йшли у бій разом з царем. Уквітчані, вони пішли на свято оборони Батьківщини. Ті, що мали вечеряти у темнім царстві тіней, зачісали волосся востаннє у храмі Лікурґа. Потім, піднявши щити і дзвонячи мечами, молоді вояки під оплески жіноцтва з піснями Тіртея зникли у промінях ранішнього сонця. Тепер мабуть висока трава Дефілейська торкається їх голих ніг, наче земля хоче востаннє приголубити своїх дітей перше, ніж знову приняти їх у свої обійми.

Ранком вітер доносив брязькіт зброї і поклики перемоги підтвердили слова прибігших переляканих чабанів. Перси двічі відступали у великій поразці, залишивши десять тисяч своїх „безсмертних вояків“ непохованими. Локріда бачила ці перемоги! Тесалія повстала. Теби теж збудилися за таким прикладом. Атени послали свої леґіони і озброювалися під керуванням Мільтіада; сім тисяч вояків мали стати на допомогу лякОнському війську.

---

*) Віллє де Ліль — Адам. (1840—1889.) Поет — прикраса людства за безоглядну до жорстокости щирість — за арістократизм духа і творчости він заплатив пролєтарською смертю в шпиталі для бідних. Його практичність була рівна нулю. Він не був популярним ніколи. Смертю його мабуть не один патер жахав божевільних, що писали вірші. А його твори клеймлувала кожда вихована тітка, як вигадки діявола. Присяжні історики літератури десятиліттями не добачали їх. А в лексиконах його іменя не багато займало місця.

Та проте, тітко невміруча, Віллє, так як і той непорядний Едґар Аллян-Пое — один з найнудовійших художників новітности. Він завоював в світовій літературі своє почесне місця.

Він сам один, мабуть, навіть без помочі цих дальших і ближчих творчих однодумців, з якими працював (Верлєн, Гередія, Катюлль Менде, Коппе, Маллярме, Пелядан, Льорренс, і др.) був в силі видвигнути проти деспотії натуралізму Золя бездокументний чаросвіт фантазії. За це його таврує Параґраф клеймом декадента. Параґраф жалується перед тіткою, що в Віллє все страшно неправдиве і неможливе. Жадним досвідом недоказане. Жадними мікроскопами не справджене. Чи його поезії („Premiers Poesies“ 1858), чи драми („La Revolte“ 1870, „Le Nouvean Monde“ 1880, „l'Evasion“ 1887), головнож і передовсім його оповідання („Le Contes Cruels“ (1883), „Akè dysseril“ (1885), „Histoires insolites“ (1888) та романи „L'Eve future“ (1886) і „Tribulat Bonhomet“ (1887) — всюди одинока в своїм роді думка, одинока в своїм роді сміливість творчого замислу та його мистецького здійснення. Що думає голова людини в першій хвилі після того, як її зітне ґільотина? Силою якого психольоґічного чуда почуває коханець ще раз ласки мертвої коханки?

Ось зразки декадентних замислів Віллє де Ліль — Адама.

А хист, з яким Віллє ці одинокі в своїм роді фантазії розповідає, перевищає майстерність стилю Стендгаля, Фльобера і Мапассана. В ньому, крім жорстокости концепції, є глибокий ліризм:

Ліризм безсмертного серця! О. Г.

Але ось раптом, серед співів слави і молотив у храмі Діяни пять Ефорів вислухали новоприбувших вістників. Переглянулися... Сенат негайно віддав накази, що до оборони міста. Тому і виникли перед містом шанці і поспішно виконані окопи, бо Спарта, через свою гордість, досі мала фортецю лише з своїх горожан.

Тінь розвіяла всі радощі. Вже ніхто не вірив словам чабанів; добрі вісти разом забулися як байки! Жреці поважно здрігнулися. Руки авгурів, освітлені вогнем треножців, піднялися у гору, закликаючи пекельні сили! Короткі страшні слова прошепотіли вони, і вивели дівчат, бо мали назвати імя зрадника і довгі дівочі одежі проволоклися по ілотам, що лежали п'яні по сходах портиків. Але дівчата їх не помічали. Тоді почулася безнадійна новина.

Пустинний перехід у Фоціді був вказаний ворогам. Месенський чабан продав Єлинську землю. Ефіальт віддав Ксерксу свою Мати Батьківщину, і перська кіннота, на чолі якої блищала золота зброя сатрапів, вже заливала землю богів, вже топтала кіньми матір героїв! Прощайте, храми, батьківські хати, священі луки! Вони йшли з кайданами, вони ці розбещені і розніжені і бліді вороги, щоб вибрати собі рабинь з твоїх дочок, Лакедемонія!

Одчай збільшився, коли горожане висипали на стіни і побачили гору.

Вітер скіглив серед скель і проваль, між соснами, які вгиналися і тріщали, сплітаючись гилками, мов волоссям закинутої від жаху голови, Горгона мигитіла серед хмар, які вкривали її обличча, і юрба кольору пожежі тісналася серед зубців стін, любуючися одчаєм землі під загрозою неба. Але ця юрба мовчала, бо тут же були дівчата. Не треба було хвилювати їх груди і непокоїти їх кров враженнями обвинувачення проти Еллина. Думали про будучих дітей.

Нетерпіння, марне чекання, непевність у нещастю пригнічували настрій. Всі лише поглиблювали майбутнє лихо і наближення нещастя здавалося неминучим.

Безперечно, перші відділи війська мали зараз зявитися у вечерніх сутінках! Декому вже здавалося, що він бачить на обрію блиск зброї кінноти Ксеркса і навіть його колесницю. Жерці прислухалися, і їм здавалось, що вони чують крики з півночи, не зважаючи на південний вітер, який шелестів їх довгими одежами.

Балісти викочувалися на стіни і ставилися в певних місцях. Звязували скорпіони, і купи клоччя виростали біля колес. Молоді дівчата мали варити смолу і окріп; старі ветерани, вбравшися у свою зброю, підщитували кількість ворогів, яких вони вбють перед смертю; мали замурувати всі двері, бо Спарта не піддаласяб навіть, як би нею опановали штурмом; підраховували харчі і приписували жіноцтву покінчити самогубством; розглядали тельбухи і печінки, які ще парували там і сям.

А що всі мали провести цілу ніч на стінах на випадок раншого наскоку Персів, один з горожан на імя Ногакль, куховар сторожі, готував на самих мурах громадську вечерю. Він стояв біля великого казана і тер камянним макогоном зерна у солонім молоці. Він теж поглядав з заклопотаним виглядом на гору.

Усі чекали.

Вже піднімалися ганебні думки проти вояків. Одчай юрби легко піддається наклепам. Але старі жінки хитали головами і трусили білим волоссям. Вони були певні в своїх дітях і лишилися спокійними, як вовчиці, що вигодували вовченят.

Раптом потемніло небо. Це не була тінь ночі. Величезна зграя гайвороння зявилася з півдня і пролетіла над Спартою з дикими криками радости.

Гайвороння вкрило небо, захмарило світ. Воно усілися по гилках священного лісу, який оточував Тайгет. Там залишилися вони по сторожі, повернувши дзюби на північ, і очі їх блищали.

Крики і прокльони піднялися на стінах. Захрипіли, застогнали катапульти, гряд каміння зі свистом і шелестом полетів у ліс.

Стиснувши кулаки, піднявши руки до неба, горожане хотіли їх злякати. Але гайвороння не злякалося, воно не рушило з місця, наче запах полеглих вояків причарував їх, і вони не злітали з гилок, що гнулися під цім чорним тягарем.

Здрігнулися матері перед цим явищем.

Тепер дівчата затурбовалися. Їм вже роздали святі мечі, що століттями висіли у храмах. — „Для кого ці мечі?“ питали вони, і їх ще ніжні погляди переходили з блискучої криці до ще холоднійших очей тих, що давали мечі. Із поваги їм ввічливо усміхалися — їм не казали, хто має впасти від цих мечів, і лише в останню хвилину їм мали оповісти, що ці мечі для них самих.

Раптом почулися крики дітей. Їх молоді очі помітили щось в далечині. Там на вершині, вже вкритій тінями вечора, біг з гори до міста чоловік.

Всі погляди спинилися на цій постаті. Він біг, опустивши голову, спираючися на гильчасту палицю — очевидно, зрізану де попало підчас розпачу, і він біг прямо до міста.

Він вже дістався до тої частини гори, що сонце освітлювало останніми проміннями, і було видно плащ, обгорнутий круг тіла. Цей чоловік певне упав у дорозі, бо плащ і палиця були в болоті. Це не міг бути вояк, бо у нього не було щита. Глибока тиша сустріла цю появу.

— Від якого жаху тікав він? — Погана прикмета.

— Цей біг негідний чоловіка. Чого він хоче?

— Захисту? .... То ж за ним погоня? — Вороги мабуть? — Вже! вже!

Коли косі проміння умираючого сонця освітили всю постать, то горожане вгледіли Кнеміда.

Завірюха гніву і сорому росполохала думки. Забули навіть присутність дівчат, які стали бліді, мов справжні лілеї.

Почулося імя, виригнуте обуренням і подивом. Це був Спартіат! Один з Трьох Сотень! Його пізнали. — Він! це він! Вояк з міста Спарти і кинув свій щит! Утеча! А другі? Невже й вони кинули місце бою, вони ці хоробрі. — Вгляд утікача був рівний поразці. Ах! нащо ховати від себе лихо! Вони втікли!.... За ними погоня! Вони всі зараз з'являться! А за ними погоня — перська кіннота! — І, приклавши руку до чола, громадський кухарь скрикнув, що бачить їх у темряві!....

Раптом один крик опанував над цілим галасом. Це крикнув старий чоловік, і висока жінка рядом з ним. Обоє сховали свої обличча і вимовили страшні слова: „Мій син!“

Тоді піднявся ураґан криків. Кулаки звернулись до утікача.

— Ти помилився. Це не тут місце бою!

— Не біжи так швидко, пожалій себе!

— Чи добре платять Перси за мечі і щити?

— Ефіальт багатий.

— Стережися — праворуч. Кости Пелопса, Геракля і Полукса під твоїми ногами!

— Меркурій певне позичив тобі свої крильця на литки! Клянуся Стиксом, ти візьмеш приз на Олімпіадах!

Вояк, здавалося, не чув нічого і все біг до міста.

І тому, що він не відповідав і не зупинявся, лють росла. Ганьба і прокльони стали страшні. Молоді жінки дивилися до нього з подивом. А жреці:

— Негідник! Ти весь в болоті! Ти ж цілував рідну землю; ти вкусив її!

— Він простує до дверей!

— Ах! іменем пекла він не ввійде у місто! Тисячі рук піднялися в гору.

— Назад! Тебе чекає паля! — про те ні.... Назад! Ми не хочемо твоєї проклятої крови у наші водостоки!

— До бою! Вертайся!

— Соромся тіней героїв круг тебе.

— Перси дадуть тобі вінки! І ліри! Іди звеселяти їх побідний пир, невільник!

При цих словох всі побачили, що молоді дівчата Лакедемонії посхиляли голови по груди і стискали мечі у своїх руках, ті мечі, що носили вільні царі старих літ. І сльози текли з їх очей. І ці сльози прикрашали перлами тяжкі мечі. Вони розуміли і готувалися до смерти для вітчизни.

Раптом одна з них, струнка і молода, підійшла до краю мура. Це була та, що мала на цих днях стати дружиною утікача.

— Не дивися на нього, Семеїдо!.... кричали їй подруги.

Але вона глянула на чоловіка і, піднявши камінь, кинула на нього.

Камінь влучив у нещасного: він підняв очі і зупинився. здавалося, що він здрігнувся. Його піднята голова знов впала на груди.

Він, здавалося, задумався. Про що?

Діти дивилися на нього; і матері казали їм щось тихо і показували на нього пальцем.

Високий, войовничий громадський кухарь перервав свою роботу і відійшов від казана. Він схилився над муром, зібрав всі сили надув щоки і плюнув на втікача. І вітер допоміг в цім ділі і одніс на лоб нещасного клапоть ганебної піни.

Почулися крики задоволення, що вітали цей енергійний вислід загального гніву.

Помстилися.

В глибокій задумі, спершися на палицю, вояк пильно дивився на вільний вхід до міста.

Але на знак голови міста тяжка брама піднялася між ним і містом і замкнула прохід між гранітовими мурами.

Тоді, перед цією замкненою брамою, яка на завше робила його вигнанцем, утікач впав назад, прямо як сніп, і витягся по землі.

У туж мить разом з сутінками вечора гайворорння кинулася на чоловіка; цей раз зловісних птиць вітали і їх чорна ковдра закрили від образ юрби труп утікача.

Потім спала вечірня роса і намочила порох круг нього.

На світання від чоловіка лишилися лише роскидані кістки.

Так вмер від роспачу у серці, від цієї слави, якій моглиби позаздрити боги, і закрив побожно очі, щоб вигляд дійсности не тривожив даремним сумом те розуміння служби Вітчизні, яке він мав у серці. Так вмер без слів, стиснувши у руках погребну гилку слави, навіть не обчищену від рідної землі і пурпура його власної крови, славетний вояк — посланець з вісткою про Побіду, вибраний Трьома Сотнями завдяки своїм смертельним раном. Його переконали, що він може ще зробити цю останню послугу Республиці. Кинули його меч і щит у Термопільский потік, а самого направили до Спарти геть з Дефілеїв. Його переконали, що останні сили він мусить покласти, аби принести в рідне місто щасливу вістку про перемогу. Так згинув смертію привітаний, а не тими, для кого вмирав — Посланець Леоніда.

Остап Грицай.

З письменства і мистецтва.

Антін Крушельницький: Як промовить земля... (Розділ з повісти наших днів.) Київ—Віден—Львів. Наклад Литературного Інститута 1920.

Ми, Українці, з одного боку дуже щастливий народ:

Нам чудово легко і цілком не страшно хапатися при кождій нагоді та з позавидування гідною безжурностю за те, що у других, культурніших, ніж ми, народів стало просто символом ніколи справді неодоліємого труду:

За письменинцьку творчість.

Ось спитаймо: хто в нас не писав ліричних віршів? Всі в нас писали ліричні вірші, шановний читачу. Від ґімназійного студентика аж ген до професора університета, від мужика аж до пана посла — всі це потрафили, потрафляють та ще довго потрафлятимуть. Це лишень в других, не таких як ми щасливих народів, потрібує несправний педант в стилю Гайнріха Гайне иноді трьох цілих тижнів, щоб викінчити як слід — чотирострічкову віршу. У нас, хвалити Бога, йнакше. Ставляємо на чолі вірша вражаюче „Ой“, — в середину беремо як випробуваних союзників зозулечку, лебедів, сірі гуси, а хочби й чорних воронів, стаємо з ними голосити під обовязковий шум осіннього вітра після щасливо

римуючогося шабльону про обовязково пропащі мрії — надії, — і — українській ліричний вірш готов. Ні, добродію Гайне, наші студентики та професори університету, наші мужіки та посли навіть на виготовлення цілих збірок із циклю „Ой“ — не потрібують трьох тижнів. І не потрібують їх ні наші епіки ні оповідачі, ні романисти ні драматурґи. Як сказано:

— Ми з цього боку одиноко щасливий народ.

Це тільки неспосібний дивак в роді Оттона Людвіха писав колись чудацькі слова: Вчора серце мені стиснула страшна гадка: я почув, що мій дух ніколи не вичерпає, ніколи не перемінить в простори відтворенного життя темних глибин цієї драми. І тепер мені слід, ні — мені конче треба виїхати звідси, утекти десь на край світа, — бо ціла моя хата являється мені сьогодні звалищем руїн . . .“ Так великий Німець, а наш щасливий драматурґ инакше. Його не морозить жадна страшна гадка; він поза рідну каварню не виїзджає нікуди, ні не думає втікати на край світа, він. вернувши спокійно з кавярні, пише опус на десять, двадцять або сто драматичних картин, посилає це в редакцію і жде спокійно надруковання і гонорару.

І це тільки той неморальний, наскрізь нездоровий духом Золя ішов ще досвіта на ринок міста, як що йому треба було списати ярмарочне життя, числив з органами влади точно, кільки наживи звезено було того дня в місто, та слідив за тим, який був запах і краска і вигляд звезеної ярини перед, а який після сходу сонця, — які були одяги, темпераменти і слова їх продавців, і що відмічувало тих, що в них купували. А Фльобер, який два довгі роки найстрогійшим науковим методом досліджує дієвий терен задуманого роману? А Мережковський, якого робітня підчас праці над найдрібнійшим оповіданням виглядає мов книгарня?

Так у великих народів світа.

А в нас?

Погляньмо ось на одну з наших найновіших романових спроб, на повість „Як промовить земля“ Антона Крушельницького.

Ми забудьмо притім те, що це той сам проф. Антін Крушельницький, за якого соромно безідейну великодну статтю „Христос Воскрес“ *) — українському народові можнаб хиба тільки особисто прохати прощення в праведного Назарея, бо як щоб сьогодні кождий народ вітав воскресшого Христа таким нетямущим словом, то не знаю, в чім тоді ріжниця між нами а чернею Варавого плєбсу. І забудьмо при тім, що це колишній автор драми „Трівога“ — цього письменицького трупа, від якого головно сьогодні дище всіми гниллями ґанґринної пшибишевщини та всіми міязмами коломийсько-провінціонального бодлєризма. Та забудьмо ми, що це той Крушельницький, що написав оповідання „Пролєтарі“ — цю низку вайлувато грубої, до розпуки однозначної, як реґіт, безпардонної еротики, від якої пересічний читач відвернеться з обидженням, інтеліґентнійший циник з несмаком естета, а навіть скрайний сатаніст марки Пелядан і Люранс з погордою до автора за те, що в нього не демонідон шаліючої змисловости опянує читача, а зачаджують його тільки душливі ноти дешевої простигуції. Як сказано:

Забудьмо це.

Правда, — воно трудно не сказати притім, що така духовість, яку виявили „Пролєтарі“ — та „Трівога“ — можлива була тільки в людини, якої найвизначнійшим психічним рисом є несамостійність думки. І можлива є така, виключно зовнішними ментами формована духовість тільки на почві такої психічної орґанізації, яка на ці зовнішні впливи не реаґує з глибин якогось одного, власного світогляду, а тільки з довільними відрухами кождочасного настрою:

Цього псевдотворчого настрою, або краще, цеї блаженної настроєвости, яка ще так дуже недавно санкціонувала в письменстві та в малярстві всякого рода безхарактерність, безідейність та всевдо-художницьку безжурність, як останній висказ модерного художництва.

Тепер-ж спитаймо:

А тут? В повісті „Як промовить земля...“?

*) Явилася в „На переломі“ ч. 4—5 за редакції поета О. Олеся.

Чи й тутки ще стрінемся тільки з безхарактерною, безідейною, псевдохудожницько безжурною настроєвістю?

Адже з часу, як Пшибишевські і Арцібашеви проголосили банкрот всякої полової моралі Hominis Sapientis, а Петер Альтенберґ і Герман Бар розбалювали зпуджений світ першого десятиліття XX. в. хамелеонством кумедного атома, званого ідеєю, — перейшла над культурним світом всеперецінююча війна. Ця велика війна навела немилосерну погубу на всяку політичну і громадянську настроєвість, видвигнула на верхівя влади світом ще раз людей желізної волі і желізно незворушимих світоглядів, людей з ясно означеними цілями та ясно означеними дорогами до них, здемаскувала безоглядно всяку брехню та всяку хитру кокетерію і навчила людей ще раз:

Страшної серіозности.

Але що нас, щасливих Українців, обходить культурний переворот в Европі? Як що ми лірики, то ми ось і далі виспівуємо собі безжурне „Ой“ — з випробуваним штафажом народної пісні, а як що хочемо оповідати, то ми ще й тепер пишемо: „Як промовить земля“ Антона Крушельницького:.

Чудово безідейно, чудово безхарактерно, чудово безжурно. — Нічого не забули, та нічого не привчились — сказавби й про нас глумливо Наполеон.

Бо і якуж ідею, що розумне, путнє та тямуще мав Крушельницький на оці, пишучи від 1919 до 1920 отсей „розділ повісти наших днів“? Наголовок, правда, многонадійний. Він навіть прегарний. Це, одним словом, чудовий наголовок. Як промовить земля — скільки незбагненого змісту в цих трьох словах! Та щож, — на жаль — на великий жаль — незбагнений зміст кінчається таки — з наголовком. З хвилею, як автор стає оповідати, многонадійні овиди, видвигнені ніби на показ наголовком — стають щораз блідші, а де-далі в оповіданні, — щезають без сліду. Цей розділ повісти наших днів, наших важких-преважких на життьовий зміст днів, не має властиве — жадного змісту. Те, що тут бачиться, дасться висказати одним — одиноким реченням:

Доктор Сапрун і доктор Заячківський їдуть купувати село Круковичі.

Від початкової сторони 7-ої аж ген до кінцевої сторінки 149-ої — ці оба докторі їдуть. Вони їдуть насамперед до пароха Савчинського, де дізнаються на біду, що Лапчинський, власник Крукович, може кому инщому продати Круковичі. Так добивається читач до сторони 18-ої. Звідси до стор. 36-ої — велика павза: оба докторі спочивають у о. Савчинського. Впиваються мріями про те, як вони стануть поміщиками, трохи дебатують, пригадують собі початки їхньої життьової карієри, — і так минає час до хвилі, де вони на стор. 37-ій знову стають їхати:

Тепер вони їдуть до Крукович.

Так вони їдуть до стор. 54-ої, — причім фактично діється ще тільки одно: на стор. 45-ій присідається до них Жид і їде з ними. Не заставши власника Крукович в селі, оба докторі всеж таки не зражуються і їдуть далі: спершу до адміністратора, а потому до ліса, і так на балакачці та мрінню минає час до стор. 80-ої. Після того їдуть вони до Стрия, на що потрібують часу аж до 115-ої — а приїхавши тутки забивають час аж до стор. 133-ої балакачкою, мрінням та споминами про московську інвазію та українську революцію. Щойно від стор. 134-ої до кінця, — це є на не цілих сімнадцяти сторінках, розграється щось в роді акції в справі купна села, але й це вповні задармо, бо на самім кінці дізнаємося, що село вже таки — продане — і „приятелі попадали як приголомшені на свої лавки.“

Після цього — доктор Сапрун і доктор Заячківський, як модерні Агасвери — їдуть очевидно далі, лишаючи в читача одно велике питання:

— Яку ідею, що розумне, путнє, та тямуще мав Крушельницький на оці, розмалюючи цілий божий рік отсю безцільну дорогу обох докторів до Крукович та до Стрия і в околицю, — та чому це все назване так несказано хитро:

— Як промовить земля?

Я кажу: несказано хитро. Бо хиба це не аби як хитро на такий безмістний тричі неважний, тричі байдужний зміст класти наголовок: Як промовить земля? Де і коли тутки промовляє земля? Де, хто тут репрезентантом і защитником цеї рідної землі? Невидимий Лапчинський? Ні — Лапчинський це якиїй хорий дивак

який українську землю продає — принайменше таке чується — в польські руки. Так може один з докторів? Ні — бо так, як їх Крушельницький зображує, це характери такі безідейні, такі нужденні, такі, одним словом, подлі, що читачеві аж сором за цю їх подлість в повісти з „наших днів". Воно властиве виходилоби, що Сапрун і Заячківський хочуть купити Круковичі на те, щоб не дати їх в польські руки (хоч і так осталаби неоправдана подлість Лапчинського.) Це може і в такім скелетно беззмістнім зображенню, як у Крушельницького сталоб кінець кінців основою якоїсь ідейної цілости та якогось путнього дійства. Але хибаж цей справді ідейний момент їм в голові? У них з самого початку, ще як вони ночують у о. Савчиньського — одно на думці: мізерне, нужденне, одним словом, подле:

— Що вони — будучі дідичі. Що цим докторам судьба землі та судьба народа?

„Дідич!... Чарівне слово! — мріє доктор Заячківський. — Власник великої земельної посілости! Він, молодий Українець! Свій дідич!" (ст. 24.)

А ще краще, значить — ще нужденнійше, мріє шановний „свій дідич" пан доктор Сапрун:

— Він Сапрун певен того, що витисне з неї (sc. з землі) все, що тільки зможе, а зможе він її здорово потиснути, — на це вже в нього досвід. Сам ліс! Сто морґів — це не дрібничка.

Що? Заборонять вирубати цілих сто сморґів? Плян зрубу?... Ха, ха, ха!

А від когож це залежить? Староство? Намісництво? А нехай би до міністерства пішло! Ну, ну! Він хотів би побачити таку людину, що її не зігнулоб десять морґів ліса! А тих останніх, девятьдесять, проданих у відповідну пору, за стодевятьдесять, за тричі по стодевятьдесять, стане, в порівнанні із розкладом вирубу, на сорок літ.

Раціональна лісова господарка? Винищування лісів? Вплив на климат? — Казки для дітей!

А при тому амбіция: дідич! Два-три роки початкової праці і він — дідич! А що далі буде? Одкриваються широкі вигляди — можна буде посягти рукою по таку силу й таке значіння, про яке і внукам ледви чи могло снитися!

І тут —

Сапрун нараз почув приплив крови до лиця. Заспокоїло його те, що лежав потемки. Ніхто не бачив його думки, його сорому..."

Ну — чогоже так доктор засоромився, спитаймо?

А це того, що він — син ризника!

Психольогія пана Крушельницького просто неоцінна: ось цей доктор Сапрун, в якого ні сліду сорому за такий, скажімо, земельний злочин, як вирубання соток морґів рідного ліса, в цього самого чоловіка наливається лице соромом за те, що він син — різника! Оттого цей герой повісти „наших днів" — соромиться!

Та на щастє:

... Після першого вибуху (сорому), він почав відзискувати певність себе: небіщик тато в могилі (!) Тепер є на світі тільки доктор прав Сапрун і його брати, студенти університету й ґімназії, теж доктори в будучому.

Доктор Сапрун їде купувати маєток. І він гідно до свого становища прийде й пімнеться про своє місце в громадському й урядовому житті. Дідич з Галичини — з Покуття... Доктор Сапрун...

Усміхався щасливо до своїх мрій, пускав свої думки в погоню за своїм щастям..."

Значить, — одно — одиноке, що гризе Сапруна, а притім і шановного д. автора, що до цілої справи з землею, це те, щоб світ, крий Боже, не дізнався, що доктор Сапрун — син різника. Момент — кумедний собою не тільки тому, що він являється в повісти з XX-ого віку, після перетворюючої великої війни, яка справді видвигнула на головний овид світової свідомости все те, що було досі нехтованим робучим станом, а й кумедне тим, що вводить його в повість не

якась сентиментальна, не відаюча світа, Марлітт або Ехструт, а — пан Крушельницький, бувший міністер вільної Республики України. Але в цього його доктора Сапруна взагалі такі невідповідально дітвацькі мрії, що читачеві згодом приходить з цього „героя“ таки здорово, та проте дуже гірко реготати. Ось ще один зразець: (ст. 138/8)

... Я тобі кажу, — озивається він раз до доктіра Заячківського — що я народився що найменше десять літ запізно. Як би я війну зачинав був з сяким таким грошом, я мавби вже сьогодні міліон. А то ще довго прийдеться намозолитись.

— І на що тобі так того міліона?

— Чи ти думаєш, — мовить Сапрун, прижмурюючи очі — що я так уже зовсім не можу мати своїх амбіцій? Я, думаєш, не хочу відограти своєї ролі в повіті? Як у мене буде міліончик у кишені, тоді я зможу сказати, що повіт мій. Я буду трясти ним.

Потім я схочу стати послом. Ти можеж собі уявити, скільки я міг би зробити, маючи гроші, при свій енергії й підприємчивости? Це вже моя амбіція й від неї я не відступлю.

— Хто-ж тебе буде вибирати при загальному голосуванні?

— Питаєш? Той кого куплю і пішлю працювати для себе. Чи ти думаєш, що на мене уже тепер не працюють?

— Ну — і вийдеш послом? Можеш і без того вийти, як схочеш робити між народом! Щож далі?

— Далі? . . . Оженюся. Візьму собі жінку . . . Будуть мені ще заздрити . . . —

Справді — sancta simplicitas!

А ще цікавіше, як на одному місці читається:

Я дивлюся так на справу: життя поводилося зо мною безмилосерно, безпощадно, підло! (та бо деж — доктор Сапрун — син різника!) А я йому відплачу! Може не так безоглядно, певна річ (sic!), що й не так підло, але як тут і там заплачу тою-ж монетою — га! Не буду сивіти з тої причин! (ст. 100)

Правильно — доктор Сапрун не має сивіти з тої причини, як прийдеться суспільству оцінювати такі злочинні своєю безпутностю, своїм безрозумом, своєю просто страшливою безідейностю як він. Для ньогож ідейно-патріотичний момент — брехлива фраза, бо у попаді коло Стрия він:

— Сам собі дивувався, як зручно складається йому патріотично-філянтропійна розмова. Але чим далі балакав, тим більш вірив у правду своїх слів — (ст. 145).

Значить: сам собі дивувався, що він так гладко потрафить на патріотичний лад брехати! І тутка Крушельницький сам власнісінькою рукою зводить не тільки характер головного героя, але й цілу — sit venia verbo — фабулу свойого романа до повного абсурда, бо коли цей доктор Сапрун і його поневоленний хвіст Заячківський самі признаються до того, що народній момент — для них тільки брехлива фраза, то що нас тоді обходить ціла ґешефтярська біганина цих двох брехунів? Безсоромних продавців своєї і народньої чести, цих безоглядних, на всяку подлоту готових воєнних потайних торговців і ошуканців — чим для нас тоді, питаю, їхня мандрівка за Круковичами?

Ця безхарактерна пара міняйлів — це докторі? Це репрезентанти української інтелігенції з днів великої визвольної доби? Хто? Цей Сапрун? Цей Заячківський, що мало під землю не западає з сорому, як до нього на двірці український курат стає по український говорити про українські діла?

— Ось яка ми нація! думає (п. Заячківський). Замісць того, шо б розвести свобідну розмову і сказати свій погляд, він (З.) тремтів при кожному гострішому слові, при кожній вільніщій думці і ждав, як спасення, що б його хто визволив від тої патріотичної розмови.

Так, справді — добре йому нагадав Сапрун. Він їде купувати маєток, їде робити гроші, а такому не вільно бути патріотом (ст. 133).

І завдяки цій моральній чахотці бачимо таке, що в часі, де поети і письменники в Західній Европі в найчудовійший спосіб з'ображують боротьбу за рідну землю, то наш своєрідний письменник рік праці жертвує на те, щоб стилем третьорядних репортерських хронік, (— бо з письменницьким стилем стиль пана Крушельницького нічо спільного не має, —) розповідати нам, як то своєрідні міняйли та ганделеси ради нечувано безглузних амбіцій, міліончика та майбутнього дідицтва неба рідного і землі рідної відріклися би, щоб тільки досягнути свойого. Але цей малюнок в Крушельницького не — сатира, не обжалування, не протест, ні, в нього це силою якоїсь непонятної для читача короткозорости та безжурности — щось трохи не гідне наслідування, бо на кожній сторінці так і слідно, з яким він захопленням передає нам люто — сатрапні тиради Сапруна, та як дуже хотілося би Крушельницькому зробити з Сапруна модерного героя України!

Тимто й таке страшно нецікаве, байдуже, просто недоладне це все, що Крушельницький дає воєнними картинами. Бо передовсім ці воєнні картини в його повісті не мають жадної фактичної вартости, і взагалі не є тут з жадного боку оправдані, що хитрий автор не велить їм розграватися перед нами як безпосередній, строго до повісти належачій дійсности, — тоді вони щойно були б оправдані, — а лишень посередно, це є, — дорогою настроєвих споминів та принагідних оповіданнів третих осіб, зза чого ³/₄ цілого роману можна сміло счеркнути, бо льоґічна, цілим культурним світом прийнята техніка повісти допускає як зміст оповідання тільке те, що акцію не двозначно і енерґійно веде наперед. А в Крушельницького як раз навпаки:

Тут все один крок наперед, а десять взад.

Адже такою технікою можна писати роман в безкрай тому, що після вподоби автора кожда дієва особа стане про щось любе своїй душі балакати, одна про війну, друга про господарку, третя про мінерали, а четверта про іхтіозаврів, — доберуть опісля такий чудовий наголовок як „наголовок" цеї повісти — і роман не за рік, а таки за кілька місяців готов!

А зрештою: чого нам лякатися війни, як Заячківські і Сапруни стораз гірші вороги громадянства, як Мадяри і Москалі? Чи подумав Крушельницький над цим, що з його сентиментально-солодкавого ридання над нищеним ґранатами лісом (оповідання побережника) читач регоче достоту так, як зі сліз крокодиля, бо даруйте, шановний авторе, — чим же ґранати гірші від Сапруна, який хоче прецінь вирубати трохи не весь ліс?!

А до чого це розмальовування офензиви Керенського та часів революції, коли після того „доктор" Заячківський трясе ногами з страху, як почує на дворци українське слово, і не гнівається цілком, як доктор Сапрун гукає на нього, як на лакея? А до чого ці безконечні грішно нецікаві спомини з дитинних літ Заячківського? Що вони пояснюють? Що вони велять нам розуміти? А до чого ця безконечна подорож желізницею до Стрия, якої опис більше томить читача, ніж найстрашніша воєнна кварантанна, головно завдяки цим репортерським описам автора, яких невибагливість просто подивляти б:

— А на підлогах така сила нехарі, огризків, останків їди, харкотіння і вошей (sic!), що треба замикати очі, як проходиш, щоб не вивернуло кишок."

В Дебречині пережив страшний момент! Їх ваґон причепили на останніх рейках до товарового потягу, що віз виселенців. Підозрівали їх, що можуть бути заражені холєрою.

Кварантанна! Страшне слово!

А ще, як побачили тих нещасних виселенців, як увійшли в розмову з ними — вся гроза положення станула їм перед очима.

Кинувся сюди-туди — собі він зміг помогти; — нещасні виселенці лишилися на дальшу нужду!

Ось і чому сказав я з самого початку:

Ми, Українці, щасливий народ.

В культурних народів пишуть Барбюсси на руїнах страшної війни вражниче „La feu" —, пишуть Ляцки чудове: „Der Mensch ist gut" — пи

шуть Дюамлі захоплюючі своєю глибиною: „Vie des Martyrs“ — а в нас, Українців, яким треба саме тепер, пильніще, як коли доказувати світові, що ми спосібний, до найкрашої культурної творчости зрілий народ, — в нас пишуть Крушельницькі:

— Як промовить земля.

Невідповідально безідейно, невідповідально безхарактерно, невідповідально безжурно.

Ще все так ось, як за часів блаженної пшибишевщини фантазувалося грубі еротичні настрої і настрійці, щоб розірвати а не стомити надто серіозною гадкою ні себе, ні лінивого читача. Ця галицька бляга, про яку колись з таким наболілим докором говорив Іван Франко — не вимерла. Вона тільки змінила накладні і наголовки.

Страшна серіозність, що їй війна десь так в Европі ще раз вчила людей — не для нас. І не треба нам нічого знати про желізні своєю духовою силою та незрушимостю характери та душі, ведучі десь там в Европі народів в нове життя.

Нам вистануть Заячківські і Сапруни. І скажуть нам за це наші блаженні поети, як пан Сапрун, маючи на собі пятнадцять сорочок, мило продавав, як він збивав міліончик, як він може став послом і як він десь на кінець щасливо оженився.

Так. — Ти-же, український народе, знай кого тобі винувати за те, що в тебе ще багато, дуже багато темряви.

Осип Назарук.

Спомини Гінденбурґа.

V.

Гінденбурґ вождом всіх німецьких армій. Ситуація під той мент. Його характеристика армій: австрійської, болгарської, турецької та характеристика поодиноких визначних людей. — Як виглядало життя в Головній Німецькій Квартирі? —

Дня 29. серпня 1916 р. покликано Гінденбурґа на шефа ґенерального штабу всіх німецьких армій. Його попередник ґенерал фон Фалькенгайн, передаючи урядування, подав йому руку зі словами:

— „Нехай Бог допоможе вам і нашому Рідному Краєві!“

Становище німецької армії на західнім фронті було страшне (Гінденбурґ таких висловів не вживає й каже: „поважне“, або „загрожене“ або т. и.). Всі надії завели. Від 2 місяців шаліла боротьба над Соммою. Німецькі лінії постійно були наражені на прорив. Російська офензива дійшла аж до верхів Карпат. Італія робила наступ над Сочею (Ізонцо). Болгарська офензива не вдалася. Словом — вороги скрізь були в наступі. Німеччина мала вже тільки малі резерви, а мусіла помагати всім своїм союзникам, аж до африканських сенуссів включно.

Гінденбурґ перечить, немовби вона силувала їх до дальшої війни. Арґументи його дуже інтересні, але ізза недостачі місця годі їх передавати.

Та ґоді поминути його характеристик поодиноких союзників. Він пище, що Австро-Угорщина, раз добре шарпнена Росією, вже до кінця не могла прийти до себе. Нічого не помагали всі заходи Німців, щоби скріпити її армію на дусі. Вона розсипалася — і то зовсім несподівано. Навіть спроби, вставляти між неї добрі німецькі частини, кінчилися гірше, чим можна було припускати: часто случалося, що випробовані німецькі частини, вставлені між австроугорські й захоплені їх катастрофою по боках і з заду, попадали в ще гірше замішання чим австрійські! З того наука, що хто привик до порядку, той в неладі ще скорше дуситься, чим його хаотичний сусід. Причину слабости австроугорської армії добачує Гинденбурґ в її національній ріжноманітности, серед якої вже починався

свідомий своїх цілей розклад (в національно ріжноманітній Росії маси були за темні, щоб це дало себе відчути).

Лучше представлялася болгарська армія, хоч вона недавно скінчила важку війну, в якій погиб квіт її старшин і знищилася майже вся інтелігенція, та хоч примітивні відносини на Балкані не давали змоги, завести там модерних засобів боротьби й комунікації. До того треба ще взяти під увагу, що проти болгарської армії стояли повновартні французькі й англійські війська та що болгарський народ не йшов до цеї війни з таким одушевленням, як до війни проти Турків. Колиж мимо всего його військо держалося, то причиною цего було те, що воно було національно одностайне.

Знов инакше виглядала турецька армія. І вона мала за собою тяжку війну, а дезорґанізація в ній була здавна. Мимо того удалося її змобілізувати й ужити навіть на европейськім терені (в Галичині). Допомога Німеччини Туркам обмежувалася головно на доставі воєнних засобів і офицерів. Турецька армія понесла страшні втрати при обороні Дарданелів (коло 200.000 людей!) і в Арменії. А все таки сповняла вона достаточно своє завдання. Німці доставляли підводними лодками зброї також орденові магомеданських Сенуссів в північній Африці.

Розуміється, найідеальніще представлялась німецька армія, бо німецька держава була найздоровіща. Загосподарували її так — по переконанню Гинденбурґа — передовсім Гогенцолєрни, які військо уважали найлучшою школою для народа.

Поодиноких визначних людей характеризує так: Болгарський король Фердинанд був вірним союзником. За ціль цеї війни уважав для Болгарії: освободитись цілком з під російського впливу і з'єдинити всіх Болгар під одностайним проводом. Кронпринц Борис був приватним секретарем батька, який знає навіть найбільш таємні думки короля. Батько гостро держав цего високо талановитого сина. Взагалі Фердинанд це була індивідуальність, яка уміла собі давати раду з усім, навіть з парляментарною анархією Болгарії, яку Гінденбурґ уважає наслідком того, що Болгари, як і инші балканські народи, безпосередно з неволі перейшли в повну державну свободу. Не було у них твердої праці переходового часу, і ця недостача виховання до державного життя ще довго на них відбиватиметься.

Болгарський ґенерал Екоф це був тверезий обсерватор, не чужі були для нього й великі думки. Але на загал обмежувався його кругозір на балканські справи. Можливо, що це діялося під впливом правительства. Він любив своє військо а воно любило його. Коли Німці мали сумніви, чи Болгари боротимуться проти Росії, він сказав: „Як я скажу своїм Болгарам, що повинні боротися, то підуть — проти кождого!“ Мимо цего довіря до них не закривав очей і на їх слабі сторони.

Особисто пізнав Гінденбурґ також турецьких вождів. Енвер-Пашу характеризує як чоловіка, що мав незвичайно ясний і широкий погляд на суть модерної війни і способи її ведення. Був річевий і повний посвяти, а Німцям вірив безуслівно, не тільки на словах. Одначе не мав основного військового вишколення, спеціяльно штабового — що замітне було у всіх турецких офіцерів. Здається, що це немов орґанічна хиба людей з орієнту: недостача змислу для пізнавання дійсности. Наслідком того було, що їх штаби не уміли займатися дрібною працею, так конечною для переведення великих плянів. Цеї хиби не було у Екофа.

(Тут так і тиснеться під перо замітка, що ця хиба була й у російській армії, частину якої становили наддніпрянські Українці. — О. Н.).

Великий Везир Таляат-Паша це був ґеніяльний державний муж, вповні свідомий свого завдання і трудностей. Коли йому не вдалося, знищити національну лінь і еґоїзм, то це тільки тому, що годі за місяці направити те, що занедбано в століттях і що виросло з кровосумішки рас та з морального вичерпання широких кругів держави. Він сам був добрим представником старих лицарських Турків. Слабість Туреччини була головно внутрішна. Державна влада не просягала цілої держави. Царгород, серце держави, пульсував за слабо й не

давав здорових соків далеким провінціям. Правда, виростали в державі нові думки й росли з орієнтальною скорістю, як ідея з'єдинення всего ісляму. Але це відповідало місцевим умовам тільки тут і там, а перенесення цего нпр. в глибину Азії показалось небезпечною фантазією.

Болгарський премієр Радославов був в порівнанню з великим державним мужем Таляат-Пашою — більше привязаний думками „до своєї скиби.“ Г. сумнівається, чи він взагалі вповні розумів смілість кроку на який зважилась Болгарія в 1915 р. На всякий випадок був це чоловік вірний. Тільки не без вини що до внутрішніх відносин, аґітаційних.

Австрійський ґенерал Гецендорф був високо талановитий, знаменито знав відносини Балкану й Італії, як оперативний полководець — величній, але переціньовав силу австрійської армії.

Наступник його Арц теж був практичний чоловік, що умів вишукати суть справи.

Як виглядало життя в німецькій головній кватирі?

Треба віріжнити час, коли вона була занята „движимою“ війною від часу, коли війна була управильнена. Тільки в тім другім періоді було управильнене й життя в головній кватирі. На загал життя Г-а не змінилось від часу, як він став шефом штабу цісаря, тільки стало більше змістовним. О год. 9. рано був він вже при роботі, яка полягала на тім, що по перегляді ранішних докладів обговорював з ґен. Людендорфом зміни, які зайшли в ночі й потрібні зарядження. Вирішування западали по заміні кількох речень, часом кількох слів — так оба вже знали справи й себе взаїмно. По тім іщов Г-ґ з ад'ютантом на одногодинну прогульку по свобіднім воздусі. Часом товаришили йому гості, прибувші до головної квартирі. По прогульці йшов до своєї робітні, де приходив до нього Людендорф (рано йшов Г-ґ до робітні Людендорфа) й шефи поодиноких відділів діловодства.

Листи, адресовані особисто до Гінденбурґа, читав окремий офіцер, бо їх було дуже багато, прозою й поезією писаних . . . Часто годі було зміркувати, в якім звязку стоять ті листи зі становищем шефа штабу. З соток таких листів згадує з гумором два: в однім громадська дума якогось провінціонального міста відносилася до нього в справі свого млина, в другім якась Німка з Америки просила його, щоб він поміг її знайти загублену метрику крещення . . . Такі листи були безперечно доказом довіря до нього, але він очевидно не мав часу, займатися ними.

В полуднє йшов Г-ґ з Людендорфом до цісаря. Становище армій вияснював Людендорф. Цісар все пильно студіював справи й особисто робив знаки на картах. Память мав знамениту.

По тім обід, який на домагання Г-а трівав як найкоротше, щоб офіцери мали час, відпочити. Це ділось навіть тоді, коли були високі гості. Бо відпочинок по обіді для людей, які роками працювали по 16 годин у добу — був конечний. По відпочинку знов доклади, знов зарядження, подібно, як перед полуднем. О 8. вечера. Г-ґ сам дбав, щоби при нім було весело. По вечері балачки групами до 9·30. Точно о тій годині мусіли всі розходитися, знов до праці. Бо тимчасом надходили денні доклади. Рисовано на картах всі зміни на ріжних фронтах.

Вияснення давав один з молодших офіцерів ґен. штабу. Від становища залежало, чи Г-ґ знов обговорював справи з Людендорфом, чи ні. Але для штабових офіцерів якраз тепер починалася найбільш інтензивна праця. Вони сортували незлічимі домагання поодиноких частин армії, їх пляни, проєкти і т. д. Праця ніколи не кінчилася перед північчю, а Людендорф приймав поодиноких шефів відділів майже до рана. О год. 8. рано все вже був при роботі. Тільки в дуже спокійні дні кінчив працю перед північчю.

Персональні зміни в штабі лучалися рідко з огляду на вправу й „зіспіваність“ працьовників. Тільки смерть або потреба, ужити когось на фронті, рішали про забрання його зі штабу.

Гостей було все багато, з ріжних країв і з ріжних слоїв населення.

(Далі буде)

Андрій Чекановський.

Враження з подорожі в Данію.

Дня 11. липня 1920 р. о год. 7 рано виїхав я з одним товаришом з Відня до головної управи „Союза Скандинавських Жінок“ в справі орґанізації приютів для сиріт у Галичині.

До Скандинавії маю щастя. Вже третій раз доводиться мені туди їздити. Цим разом в Данію, де я ще не був. А Скандинавія тягне мене до себе все більше, чим яка небудь инша країна Европи. Може своєю високою культурою може тим, що відтам прийшли перші орґанізатори української державности, а може своїми старинними заґами, які називають її „чолом світа“, „мозком Европи“, відкіля має прийти спаситель людства, „князь мира“. Стара Едда заповідає його виразно словами:

...„І прийде богатир на Раду велію,
І прийде Сильний, що скінчить борню,
І простим присудом все вирішить —
І лишиться на віки все, що він накаже...“

Скоро мчав поспішний поїзд чудовою землею Чехії, де повно сонця й повно радости. Вже о год. 10·30 веч. були ми в Берліні.

Берлін!... якже дивно звучить тепер імення німецької столиці. Чи не відси мав вийти той „сильний“, що хотів вирішити все? І виходив залізними полками проти сходу і заходу, а величезна сила розпирала його. Він з бутою кидав на Почдамській Площі визови всему світу. Я бачив Берлін в перших місяцях війни. Вулицями його йшли сталеві полки Німців і дріжала земля від їх артилєрії. Берлін кипів силою і розмахом в день і в ночі.

Якже він змінився! Прямо не пізнаю його. В напів освітлених улицях тихо, спокійно і — брудно. Якась нервозна сонність опановує страшну столицю Німців. Молодий ізвощик оповідає мені, як тяжко тут вижити. Ресторани вже позамикані, і ми без вечері положилися спати.

Два дні були ми в Берліні. Колись мав я враження, що його ніхто не побідить. І тепер маю це враження, я — син знищеної країни, яка нікому не виповідала війни, а яку так страшенно знищила ця війна, кермована з цього великого міста, куди навіть не дійшов ворі́г...

Дня 14. липня о год. 7·57 рано виїхали ми з Берліна і через м. Варнемінде приїхали ще тогож дня о год. 9. веч. в Копенгаґу (з одногодинним опізненням).

Двічі пересідали ми на великий паровий пором, який перевозив нас морськими проливами. А як в'їхали на данську землю (перший і другий раз), то я очі відкрив з диву: вона майже зовсім подібна до української землі десь над р. Дністром у Галичині або на Волині над р. Лугом. Такі самі дерева, такі самі трави, такий сам тип краєвидів. Навіть хати, покриті шуваром і сніпками, нагадують сильно Галичину. Рогата худоба (що дає молоко, з якого роблять славне масло) вся невелика і вся однакової, темної краски. Тільки поля трохи інакші від наших: збіжа малі, не такі, як у нас під цю пору! Лиш один овес значно кращий від галицького: видно земля тут пригідніща якраз для нього.

А людська раса? Мужчини на загал кращі ніж жінки. Це мені вперве лучається бачичти в моїх подорожах.

Не можна сказати, щоб тут не було гарних жінок. Але більше гарних мужчин.

І ще одним ріжниться Данія від Галичини: небом. Хоч тепер „високе літо", то небо тут якесь бліде і холодне, виглядає мов личко дитини, якій збірається на плач — ось ось, здається, заплаче дощем.

Гір нігде не видно. Тут і там якийсь беріг синіє в мряці, або порозкидувані серед піль хутори виглядають так, якби тут переведено докладно земельну реформу, по пляну Столипіна. Скрізь і по всім видно, що в'їзджаємо в країну малого народу.

І тим дивніще стає в душі, коли нагадаєм собі, що цей малий народець відважився йти свого часу до війни проти таких двох велитнів, як Німеччина й Австро-Угорщина! Впав поконаний, але боровся. Якже прикро тут згадати наших людей, котрі при всяких замислах збройного виступу проти гнобителів говорять постійно про „жертви" і про це „хто возьме на свою совість може безуспішно пролиту кров"? Так і хочеться крикнути: „Ти, тумане, не возьмеш, не бійся — вже тому, що напевно спізнишся з усяким ділом і не зробиш його".

А як рожева богиня Ейрене перейшла зеленими долинами й щезла між вербами, надійшла ніч і покрила все кругом напів темним але прозрачним серпанком, таким характеристичним для країн, що висунені на північ.

А ніч'ю надходять спомини тихою ходою. І перед очима душі освіченого Українця, що в'їзджає вечірньою порою на землю Данії, стає українська княжна Інґеборґа, доч Мстислава, прапрадіда галицького короля Данила, жінка данського короля Канута. Може якраз сюди їхала вона, як молода квітка полудня, в оточенню українських боярів і дівчат — вісім сот тому... Як іще не було ні Копенгаґи ні Львова, ні Петербурґа ні Москви як столиці, тільки наш Київ і Перемишль і Галич пишалися як престольні городи, великі, блискучі і могутні осередки сильних держав, у яких чужі володарі радо брали собі жінок. А майже рівночасно з Інґеборґою їхала в чужину її сестра Мальфридь, як жінка шведського кор. Сіґурда, і сестра Евфрозіна, як жінка угорського кор. Ґєзи і ще одна сестра, як жінка византійського цісаревича, спадкоємця Роми, що панувала над усім orbis terrarum...

А ми їхали тепер слідами нашої княжни Інґеборґи, їхали до данських жінок просити білизни й одягів, ліків і опіки для сиріт українських в нашим знищенім краю...

О, якже болять ті спомини давньої величі на тлі сьогоднішнього терпіння...

Поїзд з шумом заїхав на ясно освітлену станцію столиці Данії, де було без порівнання більше глітно, ніж в Берліні на вокзалах, за кілька хвиль опинилися ми в ясній, великій кімнаті старого готелю „Монополь" біля опери. На вулицях Копенгаґи запримітив я те „щось", що видно в улицях кождого північного міста. Що це таке, важко з'ясувати: инакший тип людей, инакший тип улиць инакша раса й инакший стиль її лиця, її рухів, її поведення. Тут усе поважне, тут навіть поспіх не є поспішний. Але не на східний лад. О, ні. Щось трохи подібного можете запримітити в Київі над самим Дніпром. Але вже в Катеринославі цього „щось" не побачите і не відчуєте.

Чи це визив холодного моря і холодного неба? Чи це инакша раса? Певно. Але тепер не час аналізувати коріння цеї дивної квітки.

Довго в ніч не могли ми заснути в старім готелі біля королівської площі.

(Далі буде.)

УКРАЇНА

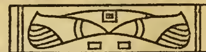

Руссаґен сповіщає, що коло Одеси українські селяне колоній Овідіополь, Рекселям, Біляєвки, Малка, Копаліс, Фріденштад, повстали проти большевиків. Часть красноармейців, посланих проти них, перейшли на сторону повстанців.

Вищі школи у Київі майже не існують. Бібліотека Комерційного Інституту майже вся знищена: почасти спалена, почасти вивезена до Росії; ляборатории не функціонують, бо найцінніші приладдя, як хемічні ваги, забрано большевицькою владою. Студентам живеться цілком зле; велике число молоді вже рік не коштувало ніяких жирів. Тому багато студентів, зібравши якісь гроші на подорож, їдуть до закордонних універсітетів.

Смертність у Київі за останній рік дуже піднялася: діти і старі вмирають як мухи в осени.

На Україні большевики, відмовившись від мобілізації до російської армії, почали орґанізувати нібито українську армію, поставивши на її чолі колишнього прибічника Петлюри Волоха. Волох є простий селянин без всякої майже освіти. Підчас боротьби з Денікіним він увесь час просижував або в прихожих Діректорії або по Каменецьких ресторацiях.

Від України на Рижську конференцію виїхали А. Ф. Саліковський, Доброловський, Франкфурт, Мазепа і Ковалевський Олександер.

В Одесі Че-ка розстріляла трьох лікарів Волкова, Власова і Вороб'єва, бо до неї поступив донос, що один з лікарів шпиталю, фамілія якого починається на літ. В., висловився проти большевиків.

Евакуація Львова почалось по наказу військового міністерства до Перемишлю.

В місцевостях України, окупованих Врангельом, стоять такі ціни: яйця дес. 30—70 руб.; масло — 250—300 руб.; сало 1 ф. — 200—300 руб.; мясо — 60 руб.; молоко 1 л. — 100 руб.; хліб — 60 р. 1 ф.

В Криму такі заробітки: швець-хозяін в день 16000 р.; швець-майстер 8000 р.; кравець — 5000 руб.; прачка — на всьому готовому 2000 р. в день; чистильщик чобіт — 2—3 т. в день; репетітор — 100 руб. в день; машіністка 300—400 руб. бібліотекар — 300—400 рубл. І т. ин.

Біля Херсона в тилу червоної армії знов почалися повстання селян.

Копенгаґськiй Telegraphen Union доносить, що у Махно є добре орґанізованих **20000 вояків.** Мабуть після смерти Махно на чолі їх стала його жінка Марія Махно.

Візники в останні часи підчас евакуації Камянця брали за проїзд від міста до Борщова 80.000 карб.

ПОЛЬЩА

В Польщі з колишніх полонених козаків формірується козача бриґада для боротьби з большевиками.

Берлінська преса сповіщує, що Антанта готує **велику мілітарну допомогу** Польщі.

Лєнін заявив на Раді совєтів, що, на превеликий жаль, Росія мусить підписати мировий договір не з комуністичним, а зі звичайним урядом Польщі.

Польська мирова делеґація зустрілась з большевицькою 30 Липня о 9 г. вечора на ст. Барановичі.

В Польщі запроваджено **попередню цензуру** для всіх періодичних видань.

Гловнокомандующий польським північно-східним фронтом **Шептицький тяжко занедужав на дізентерію.** Його місце заступив Іозеф Галєр.

На чолі військової мирової делегації став **ґен. Ромер.** Від уряду поїхав з нею кол. **мін. д-р Вроблевський.**

Колишній поділ. комісар Мішкевич врятувався від большевиків, перейшов через фронт і зараз перебуває в Польщі.

У Вільні большевики на фабриках запровадили совєти робітників і видали наказ арештувати всіх власників і „буржуїв“.

N. Ref. сповіщає, що большевики всіми способами **будуть затягати мир з Польщею,** що-б використати вигідну для себе стратеґічну ситуацію.

30 Липня на вулицях Данціґу відбулись демонстрації проти Поляків. З 6 г. веч. німецькі робітники на улицях нападали зі зброєю на антанських і польських старшин та жовнірів.

Ситуація на галицькому фронті так ніби поправилась для Польщі. Польські стратеґи вживають всіх сил, що-б утриматись в Галичині.

РОСІЯ

Люде, що приїхали з Москви, розповідають, що Брусілов **дійсно працює** над обробкою оперативних плянів большевицької армії; але під суворим доглядом комісарів і че-ки.

Ком. зах. большевицьким фронтом **тов. Толкачевський,** як сповіщає в Kur. Poran., його товариш по військовій школі, є **кадровий офіцер славнозвісного по задушенню революції в Москві Семйоновського полку.** Аж до останнього часу дворянин Толкачевський підтримував звязки зі старими товаришами — старшинами ґвардії — монархістами. Тепер він рішив, що для відродження Росії потрібен Наполеон і що він як раз і є той Наполеон і пірвав зносини з колами монархістів.

Большевики взірвали в Таганрозі завод танків і штук 200 готових уже машин, що залишились від добровольців.

Большевики **мобілізували воєнно-полонених** 1886 р., що прибули з німецького полону.

Кор. московського Ероса сповіщає, що на польському фронті большевики мають 167.000 вояків, 980 гармат; на кавказькім 82.000 людей і 449 гармат; на каспійському фронті ґен. Куропаткін має 55.000 людей і 100 гармат.

Большевики друкують зараз по 3 міліярди рублів в день. З казначейств **гроші видають на вагу.**

Большевики **розстріляли** в Москві славно звісного зоольоґа проф. і ректора Московського Університету **Мензбіра.**

В Москві вийшла **нова книжка** Леніна: „Радікалізм — дитяча слабість комунізму“.

Відомий рос. публіціст Філософов заявив в Варшавській „Свободѣ“, що Ґорькій, користуючись своїм прівільованим становищем у большевиків, скуповував у голодаючих письменників за безцінь старинні річі.

„Правда“ скаржиться, що **меньшевики і ес-ери** ведуть проти большевиків енерґійну аґітацію.

„Зхорує“ сповіщає, що в с. **Олекієвці бол. політком Сімонів** після попойки потребував доставити йому 30 дівчат не молодче 18 літ. А коли селяне не згодились, він з красноармейцями обійшов село і сам вибрав дівчат. Случай запротоколовано окружним совдепом.

Під Александровськом повстав московський красноармейський полк — гвардії Троцького.

Царське Село переіменовано в „Дѣтское село имени Урицького“ (Жидок з Одеси — комуніст).

Між Берліном а Москвою почав функціонувати телеґраф.

Комісари оголосили, що **всі коштовні речі,** вартість котрих перевисчує 10.000 руб., **належать державі.**

„Правда“ сповіщає, що большевики викинули **250 міліярдів рублів.** Цими кредітками можна б вперезати всю нашу плакету по екватору поясом в 2 арш. шириною.

Большевицька преса пояснює **успіх Врангеля зрадою большевицьких офіцерів.**

Подвойський в промові до красноармейців заявив, що успіх Врангеля загрожує **большевістії втратою хліборобних губерній себто голодом.**

Большевицькі комісари не довіряють вже навіть Великоросам. І тому **всі місця урядові обсаджають своїми — Жидами з українських міст.**

Міжнароднє життя

Конференція в Булоні при участи Льойд-Джорджа і Мілєрана постановила запропонувати чрез Англію большевикам скликання мирової конференції в Льондоні із представників Антанти, Великоросії, Ранштатів, Польші і Врангеля. До того ж часу припинити з большевиками всякі переговори.

Франція згідно **визнати уряд Леніна** при умовах виплати їй царських боргів.

Співробітник „Дейлі Телеграф", на підставі розмов з представниками Ранштатів заявляє, що вони **охоче приймуть участь** в льондонській конференції.

На кадетській конференції в Парижі тільки що приїхавший з Варшави Ф. І. Родічев заявив, що на його думку **большевизм в Польші успіху не матиме.**

Англійський уряд, довідавшись про те, що **большевики приговорили до смертної кари в Баку одного англійського старшину,** арестував в Льондоні пятьох російських большевиків; після чого бакінський приговор по наказу з Москва було скасовано.

Думають, що Америка **зрічеться участи в льондонській конференції.**

В Бесарабії по случаю наступу большевиків **велика паніка.**

В Естонії, в связку з противопольською офензівою, большевицький рух дуже поширився.

З Естонії через Чудське озеро контрабандою вивозять до Росії сіль. Уряд постановив карати контрабандістів смертю.

В Києві з'організувалась австро-венгерська **рада солдатських депутатів.**

Повернувшийся з закордону представник проф. союзів Шляпніков скаржиться в „Правдѣ", що закордоном його навіть в Норвегії нікуди не хотіли пускати.

В Раді народних комісарів найбільше настоювали **на перемирі з Польщею Ленін і Чічерін** проти Троцького і Дзержінського.

Мін. Зак. Справ уряду Врангеля **П. Струве повернув** з Парижу до **Криму.**

„Правда" в статії **„Начало конца"** пише, що після того як перестане істнувати буржуазна Польша совітська Польша стане мостом між совітською Росією і революційною Германією.

З Криму евакуовані **всі англійські війська** і англійське військове майно.

Військо Греції окупувало Адріанополь. Ненависть серед турецького населення до Греків виросла надзвичайно.

Війська Франції окупували Дамаск і Алепо.

І французьких і англійських політичних колах панує переконання, що большевики згодяться **на виплату Антанті царських боргів.**

Д-р Сімонс — Мін. Зак. Справ Германії заявив, що Німеччина ще в **Бересті визнала совітський уряд.**

Економічна хроніка

Чобітня індустрія в Ревалі. В Естонії іде промислове відбудування дуже живо. Зараз розвивається індустрія обувя за допомогою чужого й краєвого капіталу. Деякі фабрики вже почали звою діяльність.

Сітуація в Донецькім басейні. По звідомленням в большевицькій фаховій пресі представляється ситуація в Донецькім районі доволі песімістично. Велика частина копалень без управи. Запаси вуґілля зменшилися до 25 міл. пудів, запаси антраціту до 70 міл. пудів, запаси коксу до 3 міл. пудів. Загальний добуток вугілля і антраціту постепенно підупадає. Він понизився в відношенню до періоду Денікінської влади на 50%, до р. 1917 на 25% тодішної продукції. Транспорт в тім районі майже цілком знищений.

Український урожай. „Temps“ повідомляє з Варшави, що вигляди для урожаю на Україні знамениті. Засоби такі великі, що можна буде покрити запотрібовання хліба в цілій східній Европі.

Німецькі торговельні заходи на Україні. На конференції Німецько-українського господарського Союза в Мюнхені порішено вислати делеґацію до України з метою навязання торговельних зносин з українськими кооперативами. Баварський уряд готов підтримати цей плян, головно при заладнанню транспортових труднощів.

Вивіз Польщі. Після „Tribuna“ виносить вивіз Польщі в перших двох місяцях 1920 р. 590 міл. п. мар. Вивезено головно нафту й нафтові продукти, кошикарські, текстильні і деревові вироби. Австрійсько-польська торгівля за перший чвертьрік 1920 р. виносила (по звідомленням „Przemysl i Handel“); увіз з Австрії 189 міл. ав. кор., з чого на машини припадає 60·3 міл., на металюрґічні вироби 15·9 міл., транспортові середники 7·5 міл. і. д.: вивіз з Польщі виносив 53·2 міл., з чого припадає на тютюн 22 міл., на бавовняні продукти 6·5 міл. і т. д.

Польська заборона ввозу люксусового товару. „Monitor Polski“ оголошує лісту всіх заборонених люксусових товарів. Проте ввіз таких товарів, головно французького походження, тріває тайком далі.

Болгарське жито для Польщі. Польський уряд закупив в Болгарії 100.000 тон жита. Транспорт ітиме через Румунію, так що Польща висилатиме до Браїлу що другої днини 35 возів.

Ограничення денної праці в Польщі. Після нового закону обмежено тижневу роботу в всіх галузях торгу й промислу на 46 годин. Надвишки праці сплачені будуть додатком 50%, нічна робота і робота в неділі і свята додатком 100%.

Сільско-господарські машини для Естонії. Шведський машиновий концерн (спілка) вислав до Естонії машини в вартості 6 міл. шв. кор. Дальші транспорти слідуватимуть.

Интернаціональний банк в Копенгаґені для обновлення торгівлі з Росією засновався під тит. „The International Clearinghouse“ і з акційним капіталом 2 міл. д. кор. Його метою являється обновлення й підтримання торгівлі заходу з Росією. Російські кооперації вислали на подібні цили 4 міл. золот. кор. до Копенгаґена.

Управильнення польського иафтового вивозу. По звідомленню „Dziennik'a Gdanck'ого“ одкрита буде в Ґданську філія Варшавського нафтового бюра, яка зцентрализує в себе цілий загряничний вивіз нафти.

Торгівля Греції з Росією. Грецькі банкіри постановили заложення товариства для усталення курсу романовських і керенських рублів. Це товариство малоб закупити всі знаходячіся в Ґреції рублі і замінити їх власними облігаціями. Рублі служилиб їм на фінансовання своїх покупів в Росії.

Вивіз дерева з Фінляндії. Центральний союз фінської паперової індустрії обчислив недавно вартість фінських лісів на 22 міліярдів ф. марок. В р. 1919 виносив вивіз дерева і паперу з Фінляндії 692 міл. ф. м. На р. 1920 зросте він мабуть до суми 2½ міліярдів м.

Вільний вивіз товарів з Фінляндії. Фінське міністерство торгівлі і індустрії дозволило вивіз цілого ряду сирівців і виробів з домашних природних скарбів. Головно зазначені до вивозу деревові вироби, папір, деякі металюрґічні фабрикати і камінні вироби. Рівнож вийшли нові розпорядки зглядом увозу. (Оріґінальна ліста товарів знаходиться в Берліні W 9, Köthenerstrasse 28. Verband zur Förderung d. D. A.).

Торговельні змагання з Росією через чорноморські пристані. „Der Deutsche Exporteur“ обговорює вигляди торговельних зносин заходу з Росією почерез чорноморські пристані і приходить до заключення, що пороблені досі спроби не відповідають цільком сподіванням. Головна причина лежить в занепаді транспорту, але й в нехіттю українського населення, віддавати свої хлібні й сирові запаси покупцям. Найбільший авторітет мають кооперації, через що й головна частина торгівлі переходить в її руки. Торгівля з Росією через українську терріторію тому дуже трудна й Сов. Уряд старається наново звернути напрям товарообміну до Петербурга.

З українського життя на чужині

Один із співробітників нашого тижневика, що півтора року перед цим обраний був професором Київського Універсітету, одержав звістку, що його лабораторія не функціонує почасти за браком реактивів, почасти зруйнована.

Відїхав з Відня до Берліну Христофор Барановський. А за ним наш посол в Фінляндії Микола Залізняк.

Прибув із Спа до Відня барон Василько.

Відомі українські дипльомати Гасенко і Козоріз пробувають „з рамен Макаренка“ в Берліні і бавляться з п. Поршом.

В Карлсбаді (Карлови Вари тож) з'їзд недужних, якого не запамятали давно вже навіть старожили. Прибув п. Порш, п. Мартос, п. Шевченко (він же Швець). Сподіваються на приїзд Макаренка і Мик. Ковалевського „со чади і домочадци“.

Гр. Тишкевич, голова місії в Парижі, подав до демісії. На його місце призначено колеґію з С. П. Шелухіна, Тимошенка, Галіпа і Лугинського.

Як нас повідомляють, торгова комісія при Оцуксі, в склад котрої входили Чечіль, Штефан, et cet., зліквідована.

Прибув до Відня з Київа Крекотень — представник „К н и г о с п і л к и.“

Прибув до Відня радник Мін. Зак. справ Мих. Єреміїв.

Барон Василько вживає заходів, щоб його було призначено закордонним міністром закордонних справ.

Частина капелі, що в осени має їхати до Америки, зараз переїхала з Германії до Чехії і розпочне там нову серію концертів. Між иншим мае намір проїхати і на Угорську Україну.

Вийшло 1-ше число органу українських хліборобів-державників (вони ж здається і хлібороби-демократи) „Х л і б о р о б с ь к а У к р а ї н а“ з статями В. Ліпінського, Сергія Шемета, Михайла Тимофіїва, М. Забаревського, В. Правобережця, М. Жученка та ин. Детальну оцінку нового органу дамо в найближчих числах.

Критика ї бібліоґрафія

Кооперативна преса на Україні.

Кооперативна преса на Україні, як і в Росії, за часи 1918 року й 1919 року уявляє з себе надзвичайне цікаве явище. В той час, як напр. англійські кооператори задовольняються 14 виданнями, з яких 8 виходить в Манчестері, одне в Glasgow („Scottish Cooperator"), одне в Dublin („Irish Homestead") й решта в Льондоні, в тому числі „International Cooperative Bulletin" 4 Great Smith Street, Westminster, London, та орґан російської кооперації „Russian Cooperator" 83. Finsbury Pavement, London C. C., правда всі в досить великому числі примірників, кооперативна преса в 1918 році на Україні мала 45 ріжних часописів.

В Росії навіть 125 ріжних часописів. В 1919 році на Україні кількість кооперативних часописів досягла більш як 59.

Ще яскравіші будуть ці данні, як порівняти їх в данними попередніх років.

Майже до кінця 19-го віку кооперативна преса України й Росії була представлена головним чином офіційними виданнями: „Хроника Учрежденій Мелкого Кредита", „Отчеты Комитета о Сельских Ссудосберегательних й Промишленних Товариществах, „Сообщенія С. Петербургскаго Отдѣленія" тогож Комітету, то що . . .

На розвиток дійсно кооперативної преси вплинули кооперативні з'їзди й особисто з'їзд 1913 року у Київі. З 1913 року починають виходити вже такі солідні часописі як „Комашня" у Київі, „Южно-Русскій потребитель" у Харькові. Трохи ранійш вийшли „Союз" (Катеринодар, 1912 р.) й „Наша Кооперація" (Київ в 1913 р.); остання виходила ще й в 1914 р. й може рахуватись першим коопер. часописом на укр. мові.

Роки війни тяжко відбилися на українських часописах взагалі й на кооперативних теж. Роспорядженням царського уряду всі українські часописи були закриті. Перший рік революції — 1917 рік, був присвячений внутрішньому кооперативному будівництву: склалися кооперативні централі й низка союзів другого ступню, тому лише у 1918 й 1919 роках українська кооперативна преса росте відповідно зросту кооперативних установ вищих ступнів.

Дійсно з числа 59 кооперативних часописів, що виходили на Україні в 1919 році, лише 10 виходило ранійш 1918 року:

1) „Комашня" з 1913 р. Видання Київського Кредитового Союзу Кооперативних установ; укр. мовою.

2) „Рілля" Київ, Кооперативно-аґрономичний часопись; укр. мов.

3) „Хлібороб-Кооператор" Харьків, україн. та моск. мовами.

4) „Союз" з 1912 року, Кубань, україн. та моск. мовами.

5) „Кооперативная мысль" Київ, орґан, споживчого т-ва співробітників правобережних залізниць, моск. мовою.

6) „Черниговскій Селянин" Чернигів, моск. мовою. Сільскогосподарський коопер. часопис.

7) Южно-русскій потребитель“ з 1913. Харків, Орґан „Поюра“ моск. мовою.

8) „Южный Кооператор“ Одеса, з 1913 р. Орґан Одеської Ради з'їздів кредитової кооперації; моск. мовою.

9) „Извѣстія“ економическаго отдѣла Харьковськаго Кредитнаго Союза, Харків, моск. мовою.

10) „Село“ з 1917 р. Кам'янець-подільський, видання ґубеніяльної народньої управи, укр. мовою.

В 1918 році, почало виходити на Україні ще 36 нових кооперативних часописів.

в 1919 році, ще 14 нових. Що до мови, на якій виходили ці кооперативні часописи, дивись

Таблиця 1.

МОВОЮ	Часописи що виходили до 1918 р.	Часописи 1918 року.		Часописи 1919 року.	
	разом 10.	разом 45.	нових 35.	разом 59.	нових 14.
Українською	3	21	18	28	7
Україн. та Моск.	2	10	8	14	4
Московською	5	14	9	17	3

Ця таблиця, на мій погляд, приводить до таких висновків:

1) очевидно, що 1918 рік дав максімум нових кооперативних видань й далі нових видань буде менш й деякі з попередних зникнуть.

2) Теж очевидно, що вплив української мови хутко шириться, й є надія, що в недовгім часі український кооперативний рух й в цьому напрямку осягне свої мети.

Й дійсно навіть серед часописів, які виходять московською мовою, де-кілька з тих, що ранійш вороже ставились до українських кооперативних Централів, в останні часи рішуче перейшли на їх бік, так напр. сталося з трьома виданнями Поюра в Харькові з того часу, як Поюр увійшов в склад Дніпросоюзу; теж можна сказати про кубанські й де які инші кооперативні часописі.

Що до поділу по кількости чисел на рік, можна приблизно зазначити (дивись таблиця):

Таблиця 2.

	1918	1919
не періодичні	13	15
місячники	2	5
двохтижневики	18	24
тричі на місяць	—	1
тижневики	11	12
Ґазета (щоденна).	1	2
Разом: . .	45	59

Дані таблиці 2 є лише приблизні, бо: 1) взагалі цілком докладних статистичних відомостів не легко зібрати, 2) багато з тих часописів, що названі напр иклад тижневиками, виходили в дійсности не 52 або 50 раз на рік, а лише 12; так

сталося навіть з одним з найкращих часописів „Кооперативний Кредит“ (ранійш „Комашня“) в 1919 році. Багато з „періодичних“ теж наближається до „місячника“. Тому надалі при переліченню нових часописів 1918 й 1919 років я не зазначаю кількости чисел на рік;

Цікавійш зробити поділ часописів 1919 р., на таких основах:

I. Орґани Всеукраїнських Централів.

II. Орґани Краєвих Союзів, то що.

III. Орґани дрібнорайонніх Союзів, то що.

IV. Орґани товариств.

V. Ґазети (щоденні й тижневі).

Таблиця 3.

	Укр. мовою	Укр. та моск. мовами	моск. мовою	Разом:
I	10	—	—	10
II	7	10	9	26
III	9	4	2	15
IV	—	—	5	5
V	2	—	1	3
	28	14	17	59

При такім поділі одразу ясно, що напр. група IV — орґани окремих товариств в містах має й досі цілком ворожу до українського кооперативного руху ідеольоґію, але як раз ця ґрупа є найменш впливова. Навпаки, головна фортеція його є всеукраїнські централі й дрібно — районні Союзи, які обєднують селянські товариства.

Краєві Союзи Харьківщини й Чернигівщини теж поволі переходять до ідеї незалежности української кооперації од московського центру; Київ робиться Українським Манчестером — 17 кооперативних часописів в 1919 році.

Поділ по ґуберням дає:

Таблиця 4.

	1918	1919
Київ	11	17
Київщина	3	4
Харківщина	7	10
Поділля	7	8
Чернигівщина	4	4
Полтавщина	3	4
Катеринославщина	3	3
Херсонщина	2	4
Кубань	2	2
Волинь	2	2
Полісся	1	1
Разом	45	59

Поділ по галузях кооперації дає

Таблиця 5.

Характер часопису	1919
Споживча кооперація	33
Кредитова „	11
Сільсько-господарська кооперація	5
Спільна	3
Инша	3
Кооперативно-громадська	3
Разом . . .	59

Що до таблиці 5, то треба зауважити, що найбільш нормально розвивається кредитова кооперативна преса, що до споживчої — кількість часописів треба визнати занадто великою й краще було-б менш, але в більшій кількости примірників; це напевне так і буде, коли умова транспорту й почтових зносин поліпшають остільки, щоби забезпечити часописами з кооперативних центрів всі кутки й закутки.

Що до сільсько-господарської кооперативної преси, то до її складу можна було-б ще прирахувати багато часописів, як напр.:

а) „Хліборобська справа“ 1919 р. Київ (видавничого Т-ва „Хлібороб“) українською мовою.

б) „Машина в сельськом хозяйствѣ“ 1914 р. Київ, видавничого одділу Т-ва західних Земст. моск., мов.

в) „Юго-восточний Хозяин“ 1905 р. (Ростов, видання, Доката“ — Доно-Кубано-Терського Общества Сельського Хозяйства)
але перші дві не досить кооперативні, а остання лише почасти торкається україно-кубанських интересів.

* * *

Що до статтів про українську кооперативну пресу, можна одмітити три статті В. Ігнатієнка:

1. „Кооперативна зоря“ Ч. 9—12, 1918 р., стор. 20 „Розвіток української кооперативної преси“.

2. „Кооперативна преса на Україні в 1918 році та її характер“ Кооперативна Зоря, Ч. 1—3, 1919 р., стор. 13.

3. й про кредитову кооприративну пресу в 1918 р. „Кооперативний Кредит“, Ч. 7—8, 1919 р., стор. 173.

м. Відень, 14. липня 1920 року. І. Г.

Нові українські книжки.

Вийшли з друку такі видання Закордонного Відділу Правобережної Філії Т-ва „Українське Видавництво в Катеринославі“ для шкільних і народньо-просвітних бібліотек:

I. Із серії патріотичного красного письменства:*)

1. А. Кащенко. Борці за правду. Історичне оповідання. Видання 4-те. 112 сторінок великої вісімки. Катеринослав—Відень 1919.

(Одна з кращих історичних повістей А. Кащенка. З часів славної боротьби Богуна, Хмельницького та инших героїв великого народнього повстання за визволення України.)

2. А. Кащенко. Під Корсунем. Історична повість. Видання 3-те. 128 сторінок in 8⁰. Кслав—Відень 1920.

(Повість робить велике враження на читача. Прекрасно змальовано найяскравійші моменти величньої боротьби Богдана Хмельницького і глибоку участь в цій боротьбі широких народніх мас України.)

3. А. Кащенко. Славні побратими. Історичне оповідання. Видання 5-те. 36 сторінок in 8⁰. Кcл.—Відень 1919.

(Про славних героїв Правобережної України — Богуна та Нечая, ватажків народнього визволення з часів Хмельниччини.)

4. А. Кащенко. Кость Гордієнко-Головко. Останній лицар Запорожжа. Видання 3-те. 40 сторінок in 8⁰. Кслав—Відень 1919.

(З боротьби запорожського козацтва за самостійність України з Московщиною, повстання гетьмана Івана Мазепи та инші.)

5. А. Кащенко. З Дніпра на Дунай. Оповідання для юнацтва з часів скасування Запорожської Січи. Видання 3-те. На гарному папері. 96 сторінок in 8⁰. Кслав—Відень 1920.

(Цікаво змальовано побут Запорожців і мандрівку ріжних частни Запорожського козацтва на Дунай — водою й суходолом, після скасування Запорожської Січи на Дніпрі.)**)

6. Андрій Чайківський. Козацька помста. Оповідання з козацької старовини. 2-те видання. 84 сторінок in 8⁰. На гарному папері. Кслав—Відень 1920.

(З часів панщини на Україні. Наново зредаговане видання. Перше видання видане також в перекладі на чеську мову.)

II. Із серії книжок для дітей.

(Усі на гарному пепері, з малюнками українських та инших художників.)

1. В. Корнієнко. Запорожський скарб. Казка. З малюнками художника І. Стеценка. 32 сторінок in 8⁰. Кслав—Відень 1920.

(Художнє й глибоко-патріотичне оповідання-казка на грунті славного минулого України. Наново зредаговане видання (3-те) з 10-ма малюнками, худ. Стеценка, на цілу сторінку кожний).

2. Мамин-Сібіряк. Три оповідання. З 19-ма малюнками художників Погрібняка й Магалевського. 48 сторінок in 8⁰. Кслав—Відень 1920.

3—5. М.-Сібіряк. З попередньої книжечки кожне оповідання окремою одбиткою:

а) Старий горобець. 3-те видання з 5-ма мал. М. Погрібняка. 16 сторінок in 8⁰. Кслав—Відень 1920.

б) Пригоди статечної миши. 3-тє видання з 7-ма мал. М. Погрібняка. 16 сторінок in 8⁰. (Переклад учнів 4 кляси І Катеринославської Української Гімназії.) Кслав—Відень 1920.

в) Поганий день Василя Івановича. 4-те видання з 7-ма мал. Ю. Магалевського. Кслав—Відень 1920.

6—7. Казки Гавфа. Переказ з німецької мови під редакцією І. Труби.

Частина перша 128 сторінок in 8⁰. З 86-ма милюнками. Кcл.—Відень 1919.

Частина друга 128 сторінок in 8⁰. З 82-ма малюнками. Кслав—Відень 1919.

8. Казки Бехштайна. Переказ з німецької мови під загальною редакцією І. Труби. Частина друга. З 64-ма малюнками. 128 сторінок in 8⁰. Кслав—Відень 1919.

Далі в першу чергу йдуть такі видання:

З загальної серії:

1. Т. Шевченко. Кобзарь. Народнє видання (повне) в одному томі під редакціеєю Д-ра Василя Сімовича.

2. Рудченко. Народні казки. Друге видання. З 42-ма малюнками художника Ю. Магалевського, та инші видання.

---

*) Найкращі книжки для українського воякцтва, полонених та для національного освідомлення широких народніх мас і юнацтва.

**) А. Кащенко найбільше популярний історичний белетрист на Великій Україні. Він родився і виріс на Запорожжі й потім служив йому своєю письменницькою працею.

А. Кащенко справжній співець слави Запорожжа й усього українського козацтва. В 1918 році святковано в Катеринославі 60-ліття з дня його народження та 35-ліття його письменницької діяльности. Його твори роблять великий вплив на читачів щирим патріотизмом, — гарячою любовію до рідного краю. Вони будять національну свідомість і дали Україні багато вірних синів.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 14. серпня 1920. Ч. 7.

С. Золотаренко.

В справі миру на Сході.

I.

Військові події на терені Польщі ідуть до свого льоґичного завершення: до другого Берестейського миру.

В данному випадку немає рішаючого значіння, чи буде Москва переговорювати з сучасним польським парляментарним правительством, чи з привезенним, в Москві сфабрикованним, „радянським польським“ урядом.

Як в першому, так в другому випадку незалежність польської держави і польського народу буде покривджена остільки, що про сталий польсько-московський мир годі і мріяти.

Цілий світ знає націоналістичну осібність польську, осібність, що охопила за часи давнього московського гніту майже цілий нарід, до робітництва включно, а в останні десятиліття приняла форми шовиністичні і антисемичні.

І коли буржуазні і панські польські кола будували на цьому почутті мас народних свої імперіалістичні пляни, що в решті решт привело до страшного стану саму незалежність Польщі, то зараз, після насильного миру, те саме почуття буде покладено в основу безмежної боротьби за національне визволення, і терени етноґрафичної Польщі мають стати ареної страшної гайдамаччини, в порівнанню з котрою сільські повстання на Україні будуть забавами дитини.

Берестейській мир, казали Німці, був першою поразкою Німеччини, першим етапом на шляху до Версалю.

Сучасний московсько-польській мир має відіграти таку же ролю в історії большевицької Росії.

Дійсного миру — цей „мир“ не дасть. Миру не буде в Польщі, але чи буде в силах большевиків затримати на теренах Польщі, для боротьби з цим новим „внутрішним“ ворогом тих російських селян і нових пролєтарських „міщан“, що складають значну більшість сучасної непереможної московської армії — це велике питання.

Ми знаємо, що армія московська охоче пішла свій час на Україну за хлібом, але зовсім неохоче билася а ні з повставшими українськими селянами, ні з козаками Української Нар. Республики.

І щоби ця армія дійсно стала боєздатною, треба було денікінського контрреволюційного наступу, треба було цієї страшної небезпеки для селянської землі і свобід і достатку робітництва.

Переможна Польща, повставші польські селяне — це не імперіалістична Польща. Для революційних здобутків російських селян і робітників — вони не страшні. Страшні вони для всесвітно-революційних мрій московських партійних людей, але це замало, щоби підняти народ до нового великого походу, щоби мати надію на успішні мобілізації.

II.

Нема також підстав чекати спокою на другому терені війни з „внутрішним" ворогом — на Україні.

Надії, які покладали деякі ліві українські кола на подорож Винниченка до Москви і Харькова — швидко гаснуть. Москва зараз находиться виключно під впливом переможного наступу на Польщу.

А настрій „гром побѣди раздавайся" цілком не підходящий для уступок вимогам української дійсности, тої неприємної дійсности, що не раз в моменти скрутні для большевиків викликала запізне сожаління о попередних помилках.

І Винниченко з товаришами, як і та частина російських комуністів на України, що може вже зрозуміла, що вона живе на вулкані — має зараз одержати від Раковських лише одну відповідь: „шапками закидаєм".

Ми всі добре знаємо, що лише при одній умові може на Україні наступити можливість внутрішнього миру — це при переході влади до національно-українських кол.

Немає великого значіння, коли умови часу диктують передачу влади до рук комуністичних — лише б це були місцеві свої люде — независлі вид Москви і її економичної політики.

А ми, всі ті, що числимо методи комуністичного будівництва по московському шаблону до України непідходячими, добре знаємо, що не умови українського господарства пристосуються до української комуністичної влади, а навпаки — остання найде шляхи, як пристосуватися до умов нашого життя.

Звичайно, як вони захочуть далі бути при владі.

На жаль, Винниченка і його товаришів, чекає разчарування, і скорого миру на Україні не буде.

III.

Є ще один ворог на терені Сходу, що турбує большевиків. Це реакційна російська офицерня ген. Врангеля. Що турбота ця в дану хвилю не другорядного значіння показують ті

вимоги, які з приводу Вранґеля ставить Москва в переговорах з Англією.

Але, коли зараз, в час напруження всіх сил большевиків на польскому фронті — Вранґель турбує московських володарів, то на другий день після заключення миру з Польщею — той самий Вранґель стане джерелом їх сили.

Відомо, що комуністична меншість російського пролетаріату тримається міцно при владі не внутрішньою своєю силою, не позитивними успіхами соціялізму на Московщині, а головне боротьбою з зовнішньою реакцією. Не для захисту істнуючого соціалістичного устрою їдуть на фронт московські робітники, тим менш московські селяне. Лише небезпека загубити „землю і волю“ об'єднує тимчасово всі соціалістичні кола Росії і всі трудові групи її населення навколо совітського уряду. Це яскраво засвідчала торішня війна з Колчаком і сучасна війна з Польщею.

З заключенням миру повинні всі протиріччя між обіцянками совітської влади і непріємною дійсністю виявитися наочно. Мир з Польщею не дасть дійсного миру ні з Польщею ні на Україні, а голод і недостача всього необхідного буде і надалі долею московського міста, а почасти і села. А головне цілком незразумілою стане народу громадянська війни з селянами і робітниками Польщі і України.

І тут для совітського уряду — продовження війни з ґен. Вранґелем — буде спасінням. Знову можно буде, перебільшуючи небезпеку від цих денікінських недобитків кликати, трудові маси до боротьби і захисту революції, до об'єднання всіх коло совітського центру, і все це — зо всіма осібностями московської пропаґанди.

Для України цей бік большевицько-вранґелевських відносин має велике значіння. Українська політика повинна всіма силами уникати можливости об'єднання з цим останнім героєм російського чорносотенства.

Друга політика була би ще гіршою помилкою, ніж Варшавський договір 21 квітня.

Шляхи українського повставшого народу не лежать по лінії боротьби а ні польських, а ні російських панів і капиталістів, як вони не лежать і на лінії перемоги московських комуністів. Боротьба проти панування меншости, чи вона є панська чи комуністична — це байдуже — має бути твердою метою народних мас українських, польських, кубанських і всіх тих народів в Росії, що зараз знову попали до неволі „великої, неделімої“.

Боротьба за здійснення великого гасла — самовизначення народів — мусить в решті захопити самий московський нарід, в його стремлінні до самовизначення більшости проті пануючої меншости власної нації.

До остаточної перемоги цього гасла — не буде миру на сході.

Станислав Дністрянський.

Звязок і сполука народів.

§ 3. Теорія сполуки народів.

Історія проблєму звязку народів виказала, що такого звязку не можна заснувати ні шляхом всесвітної держави, ні шляхом звязку імперіялістичних держав. Держави цього типу, які були перед всесвітною війною і лишилися покищо ще після війни, не можуть витворити звязку народів в правдивому значінні, бо їхні імперіялістичні змагання не допустять инших держав до звязку, а з другого боку кожний союз таких держав носить в собі зарід внутрішніх непорозумінь і спорів. Лише ті держави, що скинуть із себе імперіялістичний характер і відбудуються на основі повної свободи народів, повного народнього самовизначення, можуть приступити до правдивого звязку народів, та можуть забезпечити в тім звязку загальний, всесвітний мир.

В цьому напрямі мусить поступати історія будучности. Народи мусять ужити всіх зусиль, щоби повалити державний імперіялізм і поставити трівкі основи народньої свободи — бо инакше даремна була ціла всесвітна війна, даремні потоки крови, які вже поплили, тепер ще пливуть, та й будуть плисти. На овиді політичного і міжнароднього життя усього людства мусить прийти до „переоцінки усіх цінностей“, та загальна державна система мусить основно змінитися. Головна точка тяжести мусить перейти з держави на народи, з питання з о в н і ш н о г о „п р е с т і ж у“ держави на питання в н у т р і ш н ь о ї с и л и народів. Так і питання д е р ж а в н о ї суверенности мусить вязатися на будуче з питанням н а р о д н ь о ї суверенности, себ-то з питанням самовизначення народів, а затим мусять і всякі звязки між державами бути заступлені звязками чи сполуками вольних народів. На місце імперіялістичного поборювання одних держав другими мусить прийти до справедливого вирівнання народніх прав між самими народами і так мусять потворитися нові с п о л у к и н а р о д і в, та метою ціх сполук не може бути піддержування державного престіжу на зверх, тільки закріплення внутрішніх взаємин між поодинокими народами.

Пригляньмося системові нинішних державних сполук — а прийдемо без трудности до переконання, що вони справді доживають свого кінця, та що теорія розвитку змагає до цілком инших державних форм, ніж дотеперішні державні федерації.

Це відноситься перше всього до т. зв. уній. Державне право знає два роди уній: особову і реальну.

В о с о б о в і й у н і ї держав є лиш особа монарха спільна і спільнота опирається виключно на тім, що на основі законів

про наслідство трону прислугує в кількох державах монарше право рівночасно одній і тій самій особі. Вільно таким державам мати і инші справи спільні, але ця спільність мусить мати окрему правну основу, та вже не слідує сама собою з поняття особової унії. Кожна зі згаданих держав задержує повну свою суверенність, не відступаючи нічого на рахунок спільноти, а навіть особа монарха має в кожній із тих держав самостійне державно-правне становище, відповідно до осібних правних приписів дотичної держави. Правда, що такі держави не можуть вести війни зі собою, але це слідує лише з того, що спільний монарх не може чейже сам проти себе провадити війни; про те має кожна з тих держав своє власне та самостійне заступництво на зверх, свою власну, самостійну армію.

Особові унії лучалися часто в давнійших часах, з осібна наслідком подружжя між пануючими родами. Але такі лучби не були звичайно трівалі і стратили дуже скоро своє значіння в міжнародньому житті. Їх основа тільки династична — тому з ослабленням династичних ідей мусіли й вони стратити свою стійність в модернім державнім праві. Вони вже пережилися, та під теперішню пору нема ніодної особової унії в Европі.

Реальна унія є витвором значно пізнійшим, ніж особова унія, так як вона вяже поодинокі держави зі собою також щодо важних життєвих потреб і інтересів їхніх мешканців, і тому вимагає бодай в одній з дотичних держав модерного конституційного устрою. Вона ріжниться від особової унії тим, що державна сполука опирається на осібнім державно-правнім договорі між сполученими державами, та що спільнота в особі монарха основується на міждержавнім договорі. В реальних уніях є побіч особи монарха ще деякі важні спільні справи, що їх держави признали за спільні. Про те однак є кожна держава суверенна, а т. зв. спільні закони про спільні справи є в суті річи лише рівнозвучними законами тих держав, які до унії належать. До спільних справ належить звичайно бодай справа спільної армії і спільного заграничного заступництва. Тому реальна унія має перш за все мету спільної оборони і спільної заграничної політики для збереження більшого державного престіжу на зверх. Крім цього обіймають реальні унії ще спільність митово-економічної політики. Спільні справи мають в реальних уніях свої спільні репрезентації, але ці репрезентації не витворюють окремої суверенної волі над суверенністю кожної сполученої держави з осібна, тільки є згідним експонентом всіх тих держав, що належать до унії. Навіть військові справи не становлять виїмку, та військові закони мусять мати затвердження усіх сполучених держав — а зєдинення верховної військової влади в особі монарха єсть лише вислідом того, що особа монарха є в реальній унії тасама.

Реальні унії є збудовані або на принціпі рівности, або на принціпі нерівности, відповідно до того, чи сполучені держави є супроти себе рівноправні, чи одна з тих держав має супроти другої управилеєне становище. До першого типу належали реальні унії Австро-Угорщини, та Швеції-Норвеґії; до другого Фінляндії з Росією, Польщі з Росією, Ісляндії з Данією, Кроації з Угорщиною.

Але ані один ані другий тип не показався в історії трівким, бо реальна унія є по своїй сути так сконструована, що не консолідує сил, але, даючи постійну нагоду до спорів, розєднює державні сили і витворює при рівних уніях центрофуґальні, а при нерівних центропетальні стремління, та наслідок їх є або той, що сполучені держави розлучуються, зриваючи сполуку (Швеція-Норвеґія), або той, що сильнійша держава інкорпорує слабшу, відбираючи їй всі права суверенности (Фінляндія-Росія, Польща-Росія, Кроація-Угорщина). Одинока реальна унія в Европі, яка перед всесвітною війною проявляла на політичній арені якунебудь силу — це Австро-Угорщина, але й вона розпалася після війни, лишивши тільки спомини наскрізь здезольованого державного конґльомерату. Справедливо коже тому німецький юрист Еллінек, що нове творення реальних уній не є можливе, та що вони в державному праві не мають ніякої будучности.

Так лишаються ще два головні типи державних сполук: звязок держав і звязкові держави. Вони, щоправда, ріжняться основно від себе, але є історично остільки зі собою звязані, що годі про них на цьому місці окремо говорити.

Звязок держав є продукт ранійший, — звязкові держави новійший, модерний. Звязки держав були вже в давних часах, коли ідея суверенности держав була дуже сильно бережена — звязкові держави могли натомість повстати щойно в нових часах, коли поняття державної суверенности ослабло і коли національна ідея почала мати переважний вплив на державний устрій. Так бачимо, що те, що ранійше лучилося в звязки держав, зберігаючи як не мож ліпше суверенність поодиноких держав звязку, починає в нових часах заключати звязки з тіснійшою внутрішньою орґанізацією державної спільноти. Цей процес стрічаємо з осібна в тих звязкових державах, які є сьогодні головними типами державних сполук цього рода, а саме в Сполучених Державах Північної Америки, в Швайцарії і в Німецькій Державі. Всі ті держави переходили спершу через період звязку держав, який однак пізнійше затіснено й перероблено на звязкову державу модерного типу.

І так бачимо в Північній Америці поменші державні спільноти, утворені з виселенців, спільноти, що зберігають первісно свої питомі льокальні інтереси. Однак особливі відносини спонукують їх невдовзі до заключення звязку — а саме зовнішного

звязку держав для оборони на зверх і для відпору всяких чужинецьких претензій. Але спільна терріторія Нового Світа виროджує спільні внутрішні інтереси і мало-помалу витворюється із стало осілого елєменту субстрат до нової, американської нації. Льокальні інтереси первісних спільнот уступають перед змаганням до нового, національного зєдинення — а первісний звязок независимих і самостійних держав перемінюється на спільну звязкову державу з сильним зазначенням спільної влади і спільного національного престіжу. Війна Америки о независимість перетопила народи, переселені в Америку, в осібну державну націю, привязавши їх непохитно до нової національної терріторії, відмеженої від матірніх земель далеким океаном, а пятий з черги президент Сполучених Держав Джемс Моенроо проголосив свою доктрину незалежности Америки від европейських країв, та за ним принято загально девізу: „Америка для Американців“. Так стала Північна Америка звязковою державою, що получила первісно розбіжні елєменти в трівку національну державу.

Значно старша єсть історія швайцарського присяжного звязку. Вона починається вже з кінцем 13. віку т. зв. вічним звязком середніх швайцарських кантонів для оборони проти Габсбурґів. Цей звязок ширшав щораз більше, але не торкав в нічім суверенних прав поодиноких кантонів. Швайцарські кантони зберігали свої демократичні устрої проти всяких чужих затій, а звязок кантонів був їм лише заборолом проти зовнішних ворогів і забезпекою їхніх привілеїв супроти февдальної системи. Спільна віковічна оборона власної свободи від імперіялістичного поневолення, яке істнувало в сусідних державах, звязала три народи, що осіли в швайцарських горах, в одну ідеольоґічну спільноту, та отся спільнота була значно сильнійша, чим народня приналежність ціх народів і довела до того, що вони оперлися змаганням з'єдинення французьких, німецьких та італійських елєментів в осібні держави, а натомість приступили до затіснення свого дотеперішнього звязку і до заснування осібної звязкової держави. Коли віденський конґрес признав 1815 р. Швайцарію невтральною і всі держави заґарантували цю невтральність, відмежились в міжнародньому праві границі Швайцарії від всіх других держав і так могли три швайцарські народи, получені спільними історичними традиціями і спільною терріторією, приступити до справжнього перетоплення усього населення в одну новітну націю. Виразом цього являється нова швайцарська конституція з 12. вересня 1848, відновлена й перероблена опісля 29. мая 1874; вона замінила давний звязок кантонів на звязкову державу.

(Кінець буде.)

А. В.

Сумерки богів.

Так називається в старій германській мифольогії „судний день“ старих богів. В боротьбі з недобрими силами загибають боги, а з ними западається і увесь старий світ. Близький прихід судного дня вищують страшні з'явища — „знаменя времени“: один з богів умирає; між людьми панує смерть, зрада, ненависть. Кровь л'ється, як вода,

Але ось повстає Льокі, котрого гнітили боги. Він рве тяжкі кайдани, іде з Мідґардською гадиною зі сходу і з нею проти богів заливає світ водою. На далекій рівнині Віґрід починається останній бій. І боги загибають. Небо зґарає в полум'ї, а старий світ загибає в морській глибини. Лиш Відар та Валі переживають останній бій. І під їх рукою воскресає новий світ, новий золотий вік, — вік миру, щастя і волі.

Сумерки старих богів — капіталізму та імперіялізму переживає зараз увесь світ. Шість років перед цим на рівнинах Европи почався останній бій. Шість років лилась кровь, люде убивали брат брата. Умер старий бог германського імперіялізму. Але бій ще не скінчився. Пробував Вільсон виступити в ролі нового Льокі. Але сам загинув в пазурах капіталізму та імперіялізму.

„Апостол миру“ не в силах був оборонити від своїх міліонерів, жадних до галицької нафти, навіть маленького українського народу Галичини. При мовчазній його санкції кинули антантські імперіялісти на зкрівавлені поля України своїх прислужників — армію Денікіна та Вранґеля. Загинули сотні тисяч найкращих синів Соборної України, як не від ворожої кулі, то від хороб і пошестів. Згинув добробут і молода культура. Але закотилась і зірка американського Льокі — также швидко, як і зійшла. Бо американський капіталізм та імперіялізм почув страшну небезпеку завчасу і вирвався з поля бою до американських прерій.

Та бій ще не скінчився.

Зі сходу йде вже нова Мідґардська ґадина і заливає кров'ю увесь світ — гадина російського імперіалізму. Її привів на боротьбу з Европою пооконаний тепер німецький нарід. В союзі з нею думає він перемогти старих богів. Під голосним гаслом — „Смерть старим богам!“ — йде червоне військо на захід. Але Льокі, новий Льокі ще не зовсім скинув кайдани. Той Льокі — це замордовані, пригноблені богами народи.

Російська гадина для Льокі ж стала не союзником, а тяжким ворогом. Бог імперіялізму воплотився вже в нюю. Закутий в кайдани український народ ще не увільнився від них. Пануючий на наших степах російський пролєтар для кожного Українця

є такий же тяжкий ворог, як і пануючий над ним польський чи російський пан. „Диктатура пролєтаріату“ для українського селянина є перше всього самодержавіє наїздника. Тілько справжня диктатура робочого люду — українського селянина може дати волю Україні. Тілько вільний братерський союз селянських мас України з селянськими масами Росії міг би дати волю тій і другій. І не тілько волю, а й перемогу над старими богами світового капіталізму та імперіалізму. Україна богата, дуже богата. Вільним договором вона б могла забезпечити Великоросії і користування Чорноморськими пристанями, і потрібною їй скількістю вугля, збіжа та иншого добра. Вільним спільним трудом вони могли-б об'єднати в одно ціле великі артерії Волги, Дону і Дніпра, і сльози і кровь в них перетворити в мед і молоко.

Не на Україні зараз мета експансії Великої Росії мусіла-б бути. А там на далекому сході. Бо Ахілова пята старих богів — спільних наших ворогів не в українських степах, а в джунґлях Індії, в піщаних пустинях Персії, в нетрях Китаю. Румунія і Польща мусять повернутись до етноґрафичних кордонів. Але від цього не сконають ще старі боги.

В 1900 році відомий російський публіціст князь Ухтомський писав про завдання Росії:

„Це є найбільший абсурд, коли уперто не хотять признати той безперечний факт, що Росіяне є — Азіяти, що славянство це тілько тонка поліровка на нашій націй. Треба визволитися від застарілої думки, що монгольство є вороже нам: навпаки, це той констітуційний елємент, котрому Росія завдячує своєю велич'ю та з якого виростає її історична місія.“

Час для цеї місії прийшов! На місце давнійшої сили зброї великоросійські большевики мусять нести на схід кличі волі, братерства і рівности.

В Індії Англія панує тілько завдяки кастовости: „divide et impera!“ Поділ на касти, як у нас на сектантські гуртки, ослаблює і знесилює країну в боротьбі з чужинцями. Англія усіми силами затримує вирівнання контрастів. Соціяльна нівеліровка Індії несе смерть Англійській Імперії. Але цю смерть може принести тілько большевизм, як приносить він смерть в Туреччині401 пануванню переможцям. Для країни він не страшний. Це большевизм національний. В обіймах національного большевизму з'єднана Індія, великий Китай, підбита Турція, знесилена Персія найдуть собі спокій і вільне, незалежне життя. А їх воскресення буде загибел'ю старих богів мирового капіталізму та імперіалізму.

Але на цій дорозі Украіна не буде перешкаджати Великоросії. Бо український народ не є ні імперіаліст ні капіталіст! Для нього право на вільний труд, на вільне життя, найсвятійше і найдорожче. Ні один народ в світі мабуть так не постраждав від умираючих богів, як многострадальний український. В цій бо-

ротьбі Великоросія, Німеччина матимуть в Україні тілько союзника, що буде забезпечувати її тил.

Коли-ж ні, коли російський большевизм є тілько російський імперіялізм — горе йому. — Україна стане новим Льокі! Небо палає вже! Кровь л'ється! І безодня Лєти поглине великоросійський імперіялізм в свій час, як поглинула безодня моря старий світ германської мифольогії!... Судний день наближається...

А. Ільницький.

Лист з Латвії.

Ріґа, 18. Липня 1920.

Через кілько днів в Ризі мусить початися Балтійська конференція, яка, по думці скликаючих її держав, мусить бути продовженям Ґельсінфорської, але в значно побільшенім та доповненім „виданню". Так крім Фінляндії, Польщі, Естонії, Латвії та Литви, які брали участь в першій конференції, тепер ввійдуть на рівних правах представники України, Білорусі та Румунії. Чекається також заява Данії, Норвеґії та Швеції о допущенню їх на конференцію. Зрозуміло, що ця заява буде уважена. Крім того в засіданнях конференції візьмуть участь і представники Антанти, але лише з інформаційними цілями. І нарешті, не дарма переїхала латвійсько-совітська мирна делеґація з Москви до Ріґи як раз за 5 днів до початку конференції.

Підготовка до цеі конференції іде вже від давна і, судячи по тим 30-ти проектам, виробленим Орґанізаційним Бюро, які пишучий ці рядкі мав нагоду передивлятися, конференції прийдеться вирішити самі ріжнорядні питання і ґрунтово закріпити союз новоповставших держав. Серед головнійших питань, які будуть поставлені на вирішення конференції, треба зазначити: військову конвенцію, конвенцію залізничу, санітарну, культурно-просьвітну, питання спільної фінансової політики, третейського суду, авторського права, упорядковання навіґації та рибальства і т. п. Але всі ці питання належать до так би сказати питань комісійного характеру. Питання ж так назрівших справ загально-політичного характеру будуть обгорюватись на засіданнях пленума конференції або її Сеньоренконвента.

Як відомо, конференція була назначена на 20 Липня, але ті події, що вибухли за останні часи, а особливо ті, що назрівають, спричинилися тому, що в колах беручих участь в конференції повстала думка відкласти її на Серпень, щоби на роботах не відбивався той нервовий настрій, який безумовно мусить бути, в якім би напрямку не розвинулись наближаючіся події. Наслідком цих подій і відповідних заходів повстало те, що на засіданню кабінета міністрів за 5 день до початку конференції ухвалена постанова відкласти її до 3-го Серпня.

Дійсно, події, які приносить за собою не тільки день, але години, остільки важні та цікаві, так зачіпають і хвилюють кожного, розгортаються в такім поспішним темпі, що не можна не тільки обсудити їх зі всіх боків, але иноді впрост обхопити і зрозуміти все значіння і вагу їх.

Майже катастрафальний відхід Поляків, мир Литви з Росією, визнання Литви Польщею, переїзд Красіна до Москви через Лібаву і Ревель, спільне заняття Вільно большевиками та Литовцями, невеличкі, але маючі свої консеквенції успіхи Вранґеля, переїзд латвійсько-большевицької мирної конференції до Ріґи: ось головні події останнього часу, які, як самі повстали так і потягли за собою тисячі инших подій, чуток, конюктур, розібратися в яких, сидячи майже в центрі цього циклону, иноді впрост не вистарчає ні сил, ні часу.

Не треба дуже пильно приглядатися, щоби забачити ту енерґію, з якою большевики взялися за діло загального миру. Все було напружено, все було по-

ставлено на карту і, здається, ніколи ще так голосно не був чути гомін Росіян „хліба і миру!“ — як цим літом. Не треба бути також дуже далекозорим, щоби не передбачити те катастрофальне положення Совітської Росії, в якім вона мусить опинитися цею зимою, як що не встигне добитися з одного боку хоч фактичного визнання Анґлії і німецького кордону з другого. Щоби добитися цеї мети, большевики почали наступ зі всіх можливих для них боків. В Данію був післаний Літвінів, до Німеччини Капп. Перший підготовив шлях до Льондону Красіну. Другий підготовляє приїзд Іоффе. До Швеції відправлено золото, до Англії, яка ще і досі не може зрозуміти формули „тимчасових засобів“ — désintéressement в Персії та Індії. До инших країн пісдані хмари аґітаторів, з міліонами грошей і відповідними інструкціями, а проти нас та Поляків, сміло написавши на червоних прапорах „Едина і Неділима“, Троцький кинув Брусілова та Поліванова, бо твердо знає, що як до цеї зими не виріше діллеми „або—або“, то побачити зиму 1921 року йому ледве чи прийдеться.

Перш усього большевики принялися за виконання „тимчасових засобів“, себ-то, за переговори о заключення миру і почали з новоповставших держав, особливо з тих, військова сила яких не дуже їх лякала. Так, не дуже роздивляючись, що вони підписують, большевики — підписали мир з Естонією, рахуючи з одного боку погоже вплинути на опінію Західної Европи, з другого дістати добрий пункт для реґульовання праці своїх закордонних еміссарів, а з третього, хоч як би не було, а прорвати бльокаду. Розрахунок був не злий, і Естонці, зрадівши зпочатку, тепер дуже сумують, а коли питаєш де кого про те, що невже не можна хоч трохи спинити „діяльність“ совітського посла Гуковського, „кряхтять та дмуться“ і з таємною миною шепотять на ухо: „Ми безсильні: у них стільки грошей.“ Після Естонців большевики заключили мир з Литвою (12-го Липня) Голова Литовської Мирної Делеґації Нарушевич при переїзді через Риґу так передавав головні точки мирних умов: визнання Литви de facto і de jure, терріторія Литви определяється в 74 тис. кв. верст і заключає Ковенську, Віленську ґуб. з містом Вільно, але без Вілейського та Диссенського повітів, $^4/_5$ Сувалської ґуб., та половину Ґродненського повіту Ґродненської ґубернії, не вирішеними лишається питання о кордони з Латвією на Двині та з Польщею в Авґустовськім та Сувалськім повіті; всі громадяне мають одержати від Совітської Росії свої вклади в золоті, але не більш 10 тисяч на кожний вклад, рахуючи за 1 руб. паперовий 80 копійок золотом; Росія виплачує Литві золото в сумі 3 міл. рублів і крім того переймає на себе загально світовий борг Росії в частині відповідних відсотків припадаючого і на Литву. Нарешті самий цікавий пункт по своїм наслідкам, який читається так: „не дозволяється перебування на терріторії данної держави чужих військ“. Мирний договор, не тільки в головних точках, але і в деталях дуже корисний Литві, був підписаний 12-го Липня, а 14-го большевики заняли Вільно! Цей факт яскраво підкреслює ту вагу, яку Уряд Совітської Росії продовжує надавати яким би то не було договорам. Як би там не було, але большевики добилися так довго чекаємого кордону з Німеччиною (що він іде посередне через Литву, їх мало бентежить) і не дуже важко витягнути з цього відповідні консеквенції, що до обох країн.

Що до миру Латвії з большевиками, то переговори вже ведуться віддавна. Три місяці сиділа Латвійська Мирна Делеґація в Москві, але переговори не мали жадних наслідків, завдяки тому, про що в Латвії не принято голосно балакати: зза червоної латишської ґвардії, впливами якої зясовують неможливість продовження праці в Москві і перенос Мирної Конференції до Риґи.

До річі пригадаю, що з боку Латишів переговори ведуться Восманом та Бергісом, а з боку большевиків — фаховець по заключенню мира, заключаючий вже шостий мир, бувший посол в Німеччині Іоффе, разом з не менш відомим паном Ганецьким та 30-тю урядовцями, серед яких 4 Латиша.

Що торкається до Польщі, то предложення Англією Льондонської конференції між Совітською Росією та новоповставшими державами повстало, по всім відомостям, як наслідок красінських інспірацій. Взагалі, не вважаючи на свої побіди, ніколи большевики так яскраво не виказували своєї мирної ініціативи, як тепер.

Що торкається до самої Латвії, то тут цілком справедливо надають дуже багато ваги будучій Рижській конференції, яка з одного боку може явитися ніби то предтечею Льондонської і дасть можливість виступити на останній з согласованними умовами та вимаганнями до Совітського Уряду, а з другого також дасть можливість зясувати та упорядкувати відносини самої Латвії до сусідів, особливо до Естонії, спір з якою відносно міста Валки, як відомо, був вирішений третейським суддею, американським полковником Таллентсом, настільки незадовольняюче обі сторони, що наслідком цього рішення були міністерські кризи в обох державах.

Взагалі, на Балтійську конференцію покладають дуже богато надій, особливо що до утворення загального діпльоматичного фронту.

* * *

З огляду на те, що стан війни між Латвією та Совітською Росією продовжується, діставати тут московські часописи досить важко, але не неможливо, і мені випадає читати їх майже регулярно, і відносно погляду совітських діячів на Україну я маю слідуюче враження, підтвердження якого я якраз нині одержав від одного досить визначного Українця, який нині повернув з Москви.

Відносно України опінія большевицьких діячів розділена на дві відокремлених і борючихся між собою партії: одна партія — партія Леніна, до якої належать Невський, Сталін, Радек, Красін та инші, стоїть на грунті Совітської Самостійної України, нічим незалежної від московського центру і звязаної з ним лише договором; друга опозіційна партія, яка набрала тепер велику силу, це так звана воєнна партія, на чолі якої стоїть Троцький, і ця партія стоїть на грунті „єдиної“ і підтримує правительство Раковського тому, що навіть той маленький відсоток людей харьковського уряду по походженню Українців — завзяті русофіли. Партія боротьбістів зіллялася цілковито з большевиками і сама вона складається нині майже виключно з Росіян. Незалежники в яскравій опозіції до уряду і змушені вести напів леґальне істнування, але від активної праці вони по всім відомостям не відмовились. Взагалі політика Росії тепер така: відкривати на Україні партії, які би йшли під назвою українських, але нічим з Україною звязані не булиб і тими партіями інсценювати опінію українського суспільства; таким чином закладена партія комуністів — федералістів з досить цікавою офиційною назвою партії „Комуністична Партія України“. Для ілюстрації інсценіровки української опінії приведу заяву одного члена зібравшогося в червні зізду Совітів України, в якій він подає до відома, що серед 80 делеґатів з Донецькодо Басейну дійсно звідтам приїхало лише 2, він і його товариш. А решта 78, які не мають нічого спільного з Донецьким Басейном, делеґати по назначенню з Москви; зрозуміло, що маючи таку більшість креатур, можно проводити які вгодно постанови.

Як загальне явище більш ніж критичного положення Великоросії приведу той факт, що еміґрація набрала катастрофальні розміри, так: Воронежська, Тамбовська і Курська губернії майже на половину переселилися на Україну, а Саратовська і Самарська в Сибір. Оскільки великий цей рух — можно зрозуміти, читаючи драконівські постанови, що до переселення Чрезвичайної Комісії, та і навівши той факт, що корова, яка в тих місцевостях коштувала в минулім році 250 тисяч, тепер не виносить і 50 т. рубл.

Приїзд Винниченка до Росії був зазначений лише кількома інтервю, в яких він повторює свої шпарґально-большевицькі ламентації і істерично вигукує, що вся слава вже забутого повстання проти гетьмана належить йому, тільки йому, як що хочете, то і кому иншому, тількі не Петлюрі; в кожним разі не Петлюрі. Петлюра не істнує: ніколи не істнував, а був завжди і виключно лише він — Винниченко. І сміх і горе!

Взагалі положення Винниченка в Росії траґичне: до України не пускають, боротьбисти не приймають, а незалежники не хотять і чути.

Книгарь-кооператор.

Листи з Київа.

Книгарсько-видавничий рух на Україні і кооперація.

Не дивлячись на те, що Україна, за останні три роки, пережила кільканадцять політичних переворотів, що ввесь час, по всій Україні, не переводяться партізанські війни, котрі абсолютно знищили можливість утворення єдиного культурного й економичного центру і позбавили можливости навіть одержувати інформації про життя окремих частин України не тільки позафронтових, але навіть з частин, в котрих панує одна влада, культурно-національне життя українського народу не тільки не спинилося, а навпаки, розвивається безупинно і що разу швидчими кроками.

Коли в дореволюційні часи український національний рух був такий слабий, що не тільки чужі народи не звертали на нього уваги, а навіть широкі кола українського громадянства стояли осторонь від нього і піддавалися без жадного відпору русіфікації й денаціоналізації, то за останні роки ми бачимо зовсім инше явище: національно освідомлюються й стають до культурної роботи ті елементи, що раніш пасивно пливли по течії денаціоналізації, і навіть чимало бувших русіфікаторів і принціпових ворогів українства, під впливом подій, змінили свої позіції і стали до праці на культурній українській ниві. Особливо багато таких елементів зараз єсть серед шкільно-просвітних і кооперативних робітників.

Кооперація в культурному житті на Україні зайняла не менш поважне місце, ніж в економічному. І це цілком зрозуміло. Народня інтеліґенція прийняла велику участь в кооперативній роботі і, дякуючи цьому, наша кооперація, ще до революції, була підготовлена до тої ґрандіозної праці, яку взяла на себе в час революції.

Для багатьох український рух, як національний, так і кооперативний, був і є незрозумілий. Через що українська кооперація, котра нічим себе не виявляла раніш, в час революції зразу стала силою, якої ніхто не міг не замітити? Через що український національний рух, котрий до революції майже всі рахували рухом партійним, не маючим грунту в широких народніх масах, зразу після повалення царату набрав форм суто народнього руху і з кожним днем все кріпне і розвивається, не дивлячись ні на які обставини? На ці питання можна відповісти лише одно: через те, що як українська кооперація, так і українська національна справа, були вже настільки популярні між народом, що потрібно було лише знищити поліцейські заборони, щоб ця свідомість вилилась в силу, якої вже ніякими засобами не вдається втиснути в попередні рямки.

Кооперація була безсилою, поки наші сільські товариства не були об'єднані в союзи, а ці останні в центральні всеукраїнські об'єднання. Революція дала змогу вільно орґанізовуватись і працювати на безмежних просторах як економичної, так і культурної ниви. І кооператори зразу використали цю можливість. По всіх більш-менш значних осередках почали засновуватись кооперативні союзи, а в скорому часі виступили на сцену й центральні всеукраїнські кооперативні об'єднання: „Дніпросоюз“ — центр споживчої кооперації, „Украінбанк“ — фінансовий центр всієї кооперації, „Централ“ — центр сільсько-госпо-

дарської кооперації, „Книгоспілка“ (Всеукраїнський Кооперативний Видавничий Союз) — книгарсько-видавничий центр української кооперації — і нарешті „Укострахсоюз“ (Український Страховий Союз) — центр страхування майна кооперативних установ і членів кооперативів. Крім того було ще засновано ідейно-законодавчий центр української кооперації „Коопероцентр“ (Український Центральний Кооперативний Комітет). В той час, коли все кругом розрушалося й нищилося, кооперація будувала великі организації, котрі що місяця росли й укріплялися, захоплювали все ширші й ширші простори для своєї діяльности, а нарешті утворили цілу „Куркулівську Державу“, кажучи терміном комуністичної ґазети.

Обставини українського життя утворили особливі умови для праці кооперації. В той час, коли в инших народів кооперація дбає лише про економичні інтереси споживачів і дрібних продуцентів, полишаючи для державних і инших громадських установ турботи про національно-культурні потреби населення, українська кооперація, котра скупчила коло себе всі культурні сили села і більшість культурних робітників міста, мусіла взяти на себе обовязок дбати не лише про економичні інтереси населення, але й про духовні. Треба було це робити тим більше, що не було инших организацій, котрі моглиб поділити цю роботу з кооперацією. „Просьвіти“ хоч і почали засновуватись досить інтенсивно, але не богато з них змогли розвинутись, а більшість або зовсім завмерла, або звели свою роботу до незамітного мінімума. На державні установи також не можна було покладати надій, бо ні одна влада не вспівала организуватися до того часу поки їй на зміну приходила нова влада.

Особливу велику роботу зроблено українською кооперацією в справі продукції і поширення між населенням української книжки. Можна сміливо сказати, що українська кооперація зараз є монополістом в книготорговлі на Україні. Таким же монополістом кооперація наміряється стати і в справі продукції книжки, в справі видавничій.

Українське книгарство до революції було дуже слабо розвинуте. Невеличкі наклади в 2—3 тисячі примірників, продавалися роками, а то й десятками років. Через це й видавництва не могли розвинути як слід своєї діяльности. Взагалі ж про видавничу й книгарську справу, дореволюційного періоду, можно сказати, що це була діяльність не комерційна, а благодійна. Капітали, на які провадилася робота, були дрібненькі, зібрані від членів видавництва по 5—10 карбованців. Видані книжки віддавалися в книгарні на комісію, бо книгарні, не маючи коштів, не могли купувати за готівку. Притягнути до цеї справи більші капітали не було можливости, бо власники капіталів не бачили швидких і великіх зисків, а благодійників-меценатів не було. В такім стані застала українську книгарсько-видавничу справу й революція.

Революція зразу ж пробудила велике зацікавлення книжкою. Народ кинувся до книжки, як подорожній, змучений спекою, до живого джерела, щоб задовольнити духовну спрагу і найти відповіді на поставлені революцією питання.

Зразу ж виявилось, що старий книгарський апарат не може задовольнити тих вимог, які до нього ставилися. Брак широкої сітки книгарень по всій Україні зразу ж відчувся. Провінціяльні книгарні всі були або в російських, або в жидівських руках, котрі ніколи не цікавились українською книжкою, на котру дивилися як на нелеґальщину, якою можна накликати на себе великий клопіт. Не

подумали вони й тепер про постачання української книжки населенню. Не сподівались певно, що з цього часу українська книжка стає найбільш ходким і доходним товаром. Через це на початку революції не легше було добути українську книжку ніж до революції. Коли ж десь книжка й появлялася, то, зважаючи на великий попит за нею, ціна зразу підвищувалась в 3—5 раз проти ціни київської. Просвіти, шкільні відділи земств, навіть партійні орґанізації почали засновувати в себе книготорговлю, але скоро побачили, що ця справа їм не під силу, Потрібні були кошти, помешкання і знаючі люде. Як раз цього всього бракувало всім цим орґанізаціям і вони дальше спроб не пішли.

Справа майже на всій Україні перейшла до рух кооперації. В кооперації не було недостатку в коштах, а помешкання, рахівництво і почасти люде були вже готові. З початку на книготорговлю дивились як на культурно-просвітню діяльність кооперації, від якої можливі навіть збитки. Для цього асігновувались відповідні кошти. Але життя показало, що книжка вже стала звичайним крамом, що потрібує і чималих оборотних коштів і при добрій орґанізації книготорговлі, ця справа не тілько сама себе окупить, а навіть дасть зиски. Отже в скорому часі кооперативи стали вкладати в книжний крам великі кошти, і київські видавництва і книгарні були засипані великими замовленнями. Справа з росповсюдженням книжок дуже скоро наладилася в широких розмірах. Але на жаль наші видавничі апарати зовсім не були пристосовані до того, щоб продукцію свою поширити так, щоб можливо було задовольнити такий великий попит. Старі ж запаси книжок скоро вичерпались. Не маючи змоги задовольнити попит, книгарні й видавництва надолужували на підвищуванню цін.

Старі ідейні видавництва, як напр. „Вік“, „Благодійне Т-во“ і инші, не змогли розвинути своеї діяльности відповідно моментові. На перешкоді цьому стояло як брак солідних коштів, так і це, що політична робота захопила майже всіх більш активних робітників, що раніш працювали коло видавництв. Нові ж видавництва, які засновувались теж без грошей, були перейняті бажанням швидкого розбагатіння і, викидаючи в поспішности на ринок свіжі книжки, головним чином ріжні брошурки, мало дбали про зміст і зовнішній вигляд, тим більше, що ринок все з неймовірною скоростью зїдав. Повставала небезпека, що те велике зацікавлення книжкою, яке пробудилося в народі, скоро буде погашене тою книжною макулатурою і вже потім і нужною книжкою трудно буде зацікавити. Це питання було порушено українськими кооператорами вже на першому з'їзді, що відбувся в квітні 1917 року. З'їзд висловився за орґанізацію власного кооперативного видавництва, котре дбалоб як про внутрішній зміст, так і про зовнішній вигляд книжки і доручив розробити це питання Кооперативному Комітетові внести його на слідуючий зїзд. Але крім цього питання, перед кооперацією стояло сила инших не менш важних питань економичного й орґанізаційного значіння. На чергу стало питання з орґанізацією союзів, як районних, так і центральних. Тим часом розпочалася боротьба за незалежність України. Багато кооператорів відійшло до праці в Центральній Раді, в земства, в секретаріяти, а потім в міністерства. Лише на третьому зїзді питання про орґанізацію кооперативного видавництва було поставлено на чергу дня.

29 травня 1918 року відбулися установчі збори Всеукраїнського Кооперативного Видавничого Союзу („Книгоспілка“).

На жаль, народження „Книгоспілки“ було трохи запізнене. З цього часу починається жорстока боротьба політичних сил на Україні і разом з нею величезна руїна економичного життя. Зразу після народження „Книгоспілки“, коли треба було стягати членів і кошти до союзу, роспочалася залізнична забастовка, котра з одного боку унеможливила зносини з провінцією, а з другого — утворила перший фінансовий крізіс загальний і з окрема кооперативний, що особливо болюче відбилося на організації „Книгоспілки“, бо не дало можливости майже на протязі пів року зібрати потрібних, для роспочаття праці, коштів. Далі розпочалися військові операції кругом Київа, котрі на протязі майже двох років регулярно повторюються. Ввесь час немає звязку з провінцією. Всі організаційні заходи зводяться до нічого. Крім того наспів паперовий голод, а разом з тим і продукція друкарень упала до мінімума через брак електричної енергії, котрою майже всі київські друкарні працюють. Але не зважаючи на ці всі труднощі, „Книгоспілка“ не тілько не припинила своєї роботи, а поступово розвивалася і з кожним місяцем виростала у все більш і більш замітну культурну установу. В кінці 1918 року розпочато друком перші книжки. Тоди ж засновано гуртовий книжний склад. На протязі 1919 року як видавнича, так і торговельна діяльність союза значно поширилась. Книжний склад „Книгоспілки“ став найбільшим на Україні. Видавничий відділ цілком сконструірувався в великий і продуктивний літературно-заготовчий апарат.

Торговельні операції союз переводить лише з кооперативними і громадськими організаціями, як-то: „Просвіти“, „Відділи Народної Освіти“, школи і т. и. В приватні книгарні книжок зовсім не відпускається. Не дивлячись на те, що транспорт книжок переводиться майже виключно чумацьким способом (підводи приїзжають за 200—300 верст), місячний оборот складу досягав 2—5 міліонів карбованців, в залежности від віддальности від Київа фронту. Цікаво зазначити те, що як тілько являється хоч найменьша можливість приїхати до Київа, то негайно являються покупці за книжками навіть з таких далеких кутків, як Харьківщина, Херсонщина, Катеринославщина і т. и. Раніш українські книжки расходилися головним чином на терріторій Київщини, Полтавщини й Поділля. А в останній час дуже замітний став попит на Чернігівщину, Харьківщину й инші віддальні провінції України. При чому замовлення робляться на десятки тисяч примірників книжок і на міліонні суми.

Особливо великий попит на книжки був весною цього року. Фронт від Київа був відсунутий далеко, можливо стало зноситись з Київом майже всій Україні, за винятком частин Поділля й Волині. Користуючись цим випадком, до Київа наїхало покупців-кооператорів з усіх кутків України і за кілька днів зроблено замовлень більш як на 20 мілійонів карбованців. Зважаючи на це, довелося апетити обмежувати і перейти до роспреділення запасів книжок між покупцями. Швидкий наступ на Київ Поляків припинив цю „ліквідацію“ складу.

Видавничий відділ „Книгоспілки“ ділиться на два підвідділи: поліграфічний і літературний. Поліграфічний підвідділ має своїм обовязком переводити технічну роботу по виданню книжок. До нього ж належить і завідування друкарнею. Літературний підвідділ відає заготовкою літературних матеріялів до видання. Літературний підвідділ ділиться в свою чергу на десять секцій, а саме: I — кооперативну, II — сільсько-господарську, III — медично-санітарну, IV — природничу, котра в свою чергу поділяється на 6 підсекцій: 1. передісторія й загального при-

родознавства, 2. зоольоґія, 3. антропольоґія, етноґрафія і т. п., 4. ґеольоґія, мінеральоґія, ґеоґрафія і т. п., 5. химія, фізика і механіка і 6. ботаніка, V — дитячої літератури, VI — красного письменства, з підсекцією театральної літератури, VII — псіхольоґічно-педаґоґічну, VIII — фільольоґічну (мова й термінольоґія), IX — підручникову, X — соціально-економічну.

На чолі кожної секції й підсекції стоїть „секретарь“, котрий орґанізовує для праці в секції кращі наукові й літературні сили Київа, фаховців в данній галузі науки й літератури. Кожна секція виготовляє докладний видавничий план, котрий розбиває по серіям що до черговости видання. План після ухвали в засіданнях секції затвержується правлінням. Що два тижні відбуваються спільні засідання всіх секретарів і редакторів секцій і підсекцій, разом з правлінням, де обмірковуються загальні питання, що до діяльности Видавничого відділу в цілому і обмірковуються всякі нові питання й проєкти, які виникають з діяльности союзу.

Найбільш розвинули роботу слідуючі секції: Псіхольоґічно-педаґоґічна, на чолі з секретарем секції С. Пастернаком, красного письменства, на чолі з С. Ефремовим, медична, на чолі з доктором Підгаєцьким, природнича, на чолі з редакторами академиками Тутковським, Плотніковим і Алешо, Шарлемань, Гах і секретарем Л. Чикаленком.

До цього часу видано союзом слідуючі книжки:

1. Проф. М. Туган-Барановський. Кооперативний ідеал.
2. „ „ „ „ Продукційні підприємства кооперативів з точки погляду кооперативної теорії.
3. Крижановський Х. Кооперативний земельний банк.
4. Фещенко-Чопівський І. Природні багацтва України, т. І. Мінеральні багацтва і велика промисловість України.
5. Фещенко-Чопівський І. Природні багацтва України, т. II. Сільськогосподарська промисловість України.
6. Штайн А. Наука про енерґію.
7. Барановський Х. З кооперативного життя. Збірка оповідань.
8. „ Операційний день.
9. „ Як дядько Матвій зробився кооператором.
10. Корольов В. Скотолічебник.
11. Академик Тутковський П. Земна кора.
12. Проф. Чирвинський В. Головні користні копалини України в звязку з її ґеольоґічною минувшиною.
13. Щоголів І. Головні шкідники наших садків, ч. І.
14. „ „ „ „ „ ч. II.
15. Проф. Вайнштайн. Повстання світу і землі по переказам і в світлі науки.
16. Д-р. фільософії Пфанкухе А. Боротьба і порозуміння між релігією та природничими науками.
17. Житецький П. Енеїда Котляревського в звязку з оглядом української літератури XVIII. ст.
18. Житецький П. Про українські народні думи.
19. Х. А. Барановський. Біоґрафія. З приводу 25 літньої річниці кооперативної й громадської діяльности.
20. Грінченко Б. Під тихими вербами. Повість.
21. „ Чудова дівчина. Збірка для молоді.

22. Шарко В. Аритметика, ч. І.
23. „ „ ч. II.
24. Нейрат О. Історія античного господарства.
25. Проф. Штаудінґер. Споживча кооперація.
26. Савицький. Сільсько-господарська кооперація.
27. Михайлюк К. Контрольні товариства годівлі молошної худоби.
28. Лансон. Метод в історії літератури.
29. Стюпа. Дітям про комах.
30. Ефремов С. Українознавство. Бібліоґрафічний показчик.
31. Старицька-Черняхівська Л. Милость Божа. Драма.
32. Стефаник В. Оповідання, т. І.
33. Проф. Граве Д. Основи алґебри.
34. Проф. Зіньківський. Про соціальне виховання.
35. Каптерев П. Нові заходи в орґанізації народньої освіти.
36. Родніков. Дитяча книжка. Години оповідань.
37. Музиченко О. Сучасні педаґоґічні течії в західній Европі та Америці.
38. Д-р. Володимирський. Школа природнього розвитку.
39. Проф. Остапенко С. Економічна ґеоґрафія України.
40. Михайлюк К. Як закласти молочарську спілку.
41. „ Підручник рахівництва для молочарських спілок.

В стані закінчення друком находяться слідуючі книжки:

1. Кісельов А. Алґебра.
2. „ Ґеометрія.
3. „ Аритметика.
4. Шарко В. Аритметика, ч. III.
5. Бернашевський О. і Васильїв Г. Живий рахунок, ч. І (для сільских шкіл).
6. Бернашевський О. і Васильїв Г. Живий рахунок, ч. II.
7. „ „ „ „ „ ч. III.
8. „ „ Звягинців Е. Задачник по аритметиці для дорослих, ч. І.
9. Бернашевський О. і Звягинців Е. Задачник по аритметиці для дорослих, ч. II.
10. Кауфман. Теорія і метод статистики.
11. Пушкін О. Драматичні твори в перекладі М. Вороного.
12. Вороний М. Донжуанізм як проблєма полу.
13. Франс А. Перламутрова скринька.
14. Грінченко Б. На роспутті.
15. „ Соняшний промінь.
16. Доде А. Біла гвоздика.
17. Кримський А. Пальмове гілля, ч. І і II.
18. Проф. Зіньківський. Вступ до педаґоґіки, т. І.
19. Мазюкевич П. Окремішности української церкви.

Виготовлено і ухвалено до друку коло 500 книжок ріжного змісту.

При видавничому відділі орґанізована бібліотека, в котрій зібрано вже зверх 10.000 томів на ріжних мовах.

При „Книгоспільці“ організовується Кооперативний Літературний Фонд, для допомоги при потребі літературним і науковим діячам.

До цього часу об'єднано в Союзі 93 кооперативні установи, в тім числі всі центральні і більші провінціяльні Союзи.

Іван Макаренко.

Кубань.

Кубань — молода країна. Виросла і розцвіла вона властиво на протязі останніх скількох лише десятиліть. Розвиваючись інтенсивно у всіх галузях, Кубань не кричала про себе. Жила тихо і непомітною невтомною працею над розвитком своєї економики і культури досягла величезних наслідків, які дивують кожного, хто пильно і обєктивно пізнає і спостерегає її.

Але вона лишилася незнайомою не тільки для зовнішнього світа, а і для самої старої Росії, частиною котрої вона була. Від зовнішнього світу Кубань була закрита тінью незграбного велетня Росії. Сама же Росія, навіть найкраща частина її суспільства, не помітила велитенського росту Кубані, тому що Росія взагалі мало цікавилася долею своїх провінцій і тому також, що розвій Кубані ішов дійсно надзвичайно швидко.

Між тим Кубань, як економичний фактор, в останні роки перед світовою війною, почала грати дуже солідну ролю, постачаючи на ринок колосальну кількість продуктів міцно і широко поставленого сельського господарства і потребуючи силу продуктів, чужої для неї, індустрії.

В часи ж революції народ Кубані виявив стілько державного розуму, історичного чуття і відваги в боротьбі за свої права, що здавалось би, про це мусить знати весь світ. Але і тепер Кубань лишилась скромним маловідомим героєм. І це в той час, коли, наприклад, в скілько раз менша і значно слабша економично Естонія притягає увагу всього світу і зидвигається в ряди суверених держав. Мимо волі починає здаватися, що відносно Кубані коється велика історична неправда

Справедливість вимагає одмітити, що деякі відомости про Кубань циркулюють в колах, більш менш цікавлячихся нею.

Але на жаль ці відомости часто такі далеки від дійсности, що ліпше їх зовсім би не було.

Без сумніву ці помилки і недочоти мусять бути виправлені вимогами життьової потреби, як з точки погляду інтересів Кубані, так і загально світових.

Умови мирового господарства і міжнародньої політики вимагають, щоби при вирішенню тих або инших питань міжнароднього життя були досдідно обраховані всі фактори, маючі значінння в економичнім і політичнім життю народів.

Але будучи далеко від Кубані, не маючи під рукою всіх необхідних матеріялів і працюючи в виключних обставинах, неможливо дати повну картину цієї країни. В питанню-ж про героїчну добу боротьби з імперіялізмом совітської Росії приходиться полагатися головним чином на память і на те, що авторові,

в силу його офіційного становища *), прийшлося бачити і знати багато, не виключаючи иноді і закулісної сторони.

І взявшися по настоянню редакції „Волі“ за перо, автор мабуть не зможе дати читачеві більше, ніж кістяк, котрому потім, по мірі одержання матеріялів, прийдется надати плоть.

В силу необхідности, описуючи добу боротьби Кубані на протязі останніх трьох літ, приходиться згадувати тих чи инших осіб. Але хай читач не нарікає, коли ті особи не будуть гаразд окреслені, зхарактерізовані. Це вперше — обовязок будучих поколінь. А друге — притримуючись того погляду, що історичними подіями керують не окремі люди, а закони історії; що ріжниця між окремими особами зводиться власне до питання про степінь талановитости і щирого відношення до загальної праці, і, приймаючи на увагу, що ріжниця в політичних поглядах цілком натуральна, автор є цілком вільний від захоплення одними з них, як і від злости і жадоби помсти до других, і знаходить непотрібним давати характеристики, біографії і т. п. На першому плані подія і обєктивні її причини, а не людина, яка може тільки гальмувати нормальний хід подій, або спріяти йому.

Врешті прошу всіх, у кого в розпорядженню маються відносно цих подій які небудь матеріяли, не одмовити надіслати їх мені, щоби мати змогу поповнити картину подій на Кубанщині фактичними данними і виправити небажані помилки і хиби.

Все буде з подякою використовано, тому, що мета наша не тенденція, а правда, яка-б вона не була. Відень, 30 липня 1920 р.

---

*) По волі народу Кубані і в силу обставин авторові прийшлося брати участь в роботі Тимчасового Кубанського Комітету (лютий—березень 1917 р.); бути делеґатом від Кубані на першому всеросійському зїзді представників козачих земель (кінець березня 1917 р.) і бувати головою делеґації цього зїзда, котрій було доручено безпосередньо ознайомитись з тим, що з себе уявляє Петроградський Совіт Робітничих і Солдатських Депутатів (склад і напрямок діяльности, взаємовідносини з тимчасовим урядом); бути членом всіх народних представничих зібрань Кубані 1917, 1918 и 1919 року; бути членом Кубанського Краєвого Виконавчого Комітету до дня його розпаду (квітень, травень, червень і перші числа липня 1917 року;) бути товаришом голови Кубанського Військового Уряду (квітень—вересень 1917 року), а потім головою того ж уряду (жовтень—перші числа листопаду 1917 р.); бути старшим Заступником (фактично майже завше головувати) голови Обєднаного Уряду Південно-Східного Союзу і стояти на чолі його управління по справам фінансовим, шляхів і зовнішніх зносин і в той же час (друга половина листопаду 1917 р. — листопад 1918 р.) бути, згідно конституції Півд.-Схід. Союзу, членом Кубанського Краєвого Уряду; бути членом всіх конференцій представників народів Південного Сходу (1917 р.); брати участь, як делеґат Кубані, в Державній Нараді в Москві (серпень 1917 р.); бувати на засіданнях і брати участь в дискусіях Великого Донського Кругу (кінець серпня—половина вересня 1917 р.), коли тимчасовий уряд обявив Дон „мятежным“; брати участь в Кубаньскім ледянім поході (28 лютого—5 травня 1918 р.); одним з двох голов (другий голова ген. Лукомський, посол ген. Вранґеля в Царьгороді) согласительної комісії, котра розбірала непорозуміння Кубані з командуванням добровольчої армії (листопад 1918 р.); брати участь у всіх сесіях Південно-Російської Конференції (липень—листопад 1919 р.) а також в переговорах з уповноваженими ген. Денікіна і, в ролі одного з трьох предсідателів конференції (другі два — В. А. Харламов і В. І. Баскалов), в переговорах з г. Денікіним; бути Кубанським Краєвим державним контрольором (грудень 1918 р. до цього часу); бути головою Кубанської Краєвої Ради і т. д. і т. д.

Редакція.

Історично-географичний нарис.

І. Природа.

Кубань займає північно-західну частину Кавказу між 46° 46'—43° 12' північної широти і 54° 19'—60° 25' східної довготи і лежить в межах: з півдня — Кавказ, з півд. заходу і з заходу — Чорне і Азовське моря, з північи —річка Єя з притоком Кугоєя і на сході межує вона зі Ставропольщиною і Терським краєм.

Таким чином географичне положення цієї країни надзвичайно корисне: клімат середній, змягчений морем, і безпосередній звязок морем зі світовим ринком.

Загальна площа Кубані 83.896·1 кв. верст*), або 8,739.185 десятин, або 95.403 кв. кільом., себто по своїй площі ця країна превищує Португалію (91.948 км.²), більше як двічі Швайцарій (41,298 км.²) и більше в купі взятих Голяндії (34.186 км.²) и Бельгії (29.452 км.²).

По устрою поверхні Кубань ділиться на дві частини:

а) північну, яка уявляє з себе гладку рівнину, злегка покату у північно-західному напрямку, яка сходить майже до морського рівня і

б) південну, зхвильовану зпочатку предгірям Кавказа, яке підіймається все вище і вище, сягаючи до найвищої частини Кавказьких гір, разом з Ельбрусом (давно погаснувший старий вулкан).

Північна частина — найбогатший в світі чорнозьом, до півтора метра товщи, під яким лежить льос глибиною в скілько десятків сажнів. По цьому степу тече цілий ряд степових річок з ледве помітною течією, які вливаються в Азовське море. Вітри в більшости північно-східні, а потім південно-західні і західні. Перші несуть зимою холод (з Сібіру) а літом спеку; другі зимою значно знижують холод (иноді трапляється у грудні вбиратися в весінню одіж), а літом з Чорного і Азовського морей — прохолоду і вохкість. Середня температура зими —2 до 4°, а літа +22—23° по Цельзію. Пануюча погода — соняшна. Осадкова середина в рік коло 500 міліметрів.

У берега Азовського моря тягнеться сіть заток і озер (ті і другі зовуться лиманами) з прісною або солоною водою, залежучи від того, чи вливаються в них річки, чи ні. Лимани — наслідки поступового зменшення Азовського моря, яке, відступаючи від берегів, утворяє — лимани і озера. В районах лиманів земля часто буває заболочена (до 200.000 десятін) і поросла очеретом, або иншими водяними рослинами. По словам фаховців ці лимани уявляють з себе найкращі природні садки для розведення риб. Азовське море мілке (середня глибина 33 фута). Води його мають соли в 2 рази менше, ніж води Чорного моря; у берегів часто замерзає.

На протязі майже цілого берега Азовського моря тянуться лічебні мінеральні грязі, котрі з давних часів використовують місцеві мешканці (головно ревматики). В м. Єйську підчас робот артизіанської керниці, відкрито сірчане джерело, яке з 1915 р. дає мінеральну воду дуже високої якости. Скілько років раніш у тому ж місті був знайдений світильний газ. Ще не так давно, всього яких-небудь три чверті століття назад, вся північна частина Кубані була чудовим диким степом, порослим травами висотою в людський зріст. Місцями степом ішли невеличкі гаї з ліщиною, диким міндалем, та дерезою. Степи мали величезну кількість кормових рослин і разом з річками і лиманами давали добрий захист ріжноманітній дичині (лебіді, гуси, качки, бекаси, ібіси, кулики, фазани, дрохви

*) По даним статистика і члена Академії Наук Ф. А. Щербини.

Прим. авт.: В меморандумі Українськоі Делєгації в Парижі, що в 1919 р. був поданий Мировій Конференції, терріторія Кубані визначена в 54.000 км.². Ця цифра — якесь непорозуміння. Делєгація, користуючись данними п. Мирона Кордуби (Le territoire et la population de l'Ukraine, Berne, 1919), який визначає площу Кубані в 53.160,5 км.², очевидно не помітила, що автор мав на уваз і тілько чотирі відділи Кубані (Катеринодарськїй, Єйський, Кавказський та Таманський), крім яких є ще три відділи. На карті ж, яка приложена до Меморандуму, Делєгація захоплює всю Кубанщину.

і сила инших, дикі свині, кози, лисиці, вовки, зайці і т. п.). У північно-східнім закуті водилися дикі коні. У водах було повно білої і красної риби. Тепер весь цей степ взятий під пашу, також і частини бувших болот. Лиш 185.000 десятин лишилися вільними, бо вони ще не висушені. Звичайно за останні часи якість землі в деякій мірі погіршала, так як і дичина вже не плодиться в такій кількости, як раніш. Цілком иншого характеру є південна частина країни. Головні снігові верховиття і ледники Кавказу з пригірям і гірними долинами і проваллями пореходять помалу у широкі долини. Вічна крига, потім алпійські пасовища, могутні хвойні ліси, мішані ліси з великою кількостю плодових дерев поступово зміняються кущами і далі переходять в безкраїй степ. Гірні ліси дуже могутні; чинар, дуб, сосна часто зустрічаються до 70—80 метрів висоти. Склони гір місцями укриті тонким, але дуже родючим чорнозьомом.

Велика кількість гірних річок заключає в собі колосальний запас енергії, яку, дякуючи особистим природним умовам, легко використувати.

Дощів і снігів тут випадає більше, ніж у степовій частині відсотків на 45.

Клімат такий же ріжноманітний, як і устрій землі, але загалом здоровий. Деякі райони, напр. Теберда, найкращі пункти для лікування сухотних і слабогрудних. Є винятки і в протилежний бік, як у низовях річки Кубані, де вохке повітря дає малярію. В лісах і гірних пасовиськах, що місцями ще зовсім дикі, лишилося до тепер дуже багато дичини, між котрою зустрічаються дуже цінні породи, напр. бобри, зубри. Прилегаюча частина моря багата ріжноманітною рибою. Гори Кавказа і Кубані ще не зовсім досліжені, але і ті матеріяли, що маються, кажуть, що вони богаті ріжними мінералами і рудами. Найбільшою природною цінностю Кубані є мінеральні води: ріжноманітні джерела сірчані, вуглекислі, щолочні, іодистощолочні, залізисті і инші.

Взагалі природа багато обдарувала Кубань своїми дарами. Але це молода країна, недавно кольонізована, і місцеві мешканці, не дивлячись на працездатність і енергію, не встигли ще розробить всі багацтва краю, і він ще далеко не вивчений науково. Є багато таких кутків, де крім 2—3 відважних туристів ще ніхто не бував. Наприклад в долини Зогдан, яка видається своєю дивною дикою красою, крім великої кількости відмедів, оленів, алпійських серн, водяться такі рідки тварини, як бобри і зубри. Росте в ній також дике жито. Але туди нема жадних дорог і добратися надзвичайно трудно.

II. Населення.

Памятники доісторичного і історичного життя народів свідчать про те, що з найдавніщих часів, з доби печерної людини, Кубань, на протязі всіх послідуючих довгих віків, приваблювала до себе людей, котрі часами вели тяжку боротьбу за право життя у ній і користування богатою природою.

Але Кубань лежала на великих історичних шляхах, по яких тяглися на захід від часу до часу дикі орди і до щенту руйнували все по дорозі. І доби культурного розвою не раз змінялися повною розрухою і одичанням.

Так наприклад в половині VI. віка до Р. Х. на місці теперішньої Кубані існував цілий ряд богатих і культурних в тіх часах міст — Фанагорія, Кепи, Гермонасса, Кіммеріон, Корокондама, Сінди, Бати, Торік і инші. Здавалося, що країна міцно приєдналася до культурного світа і надалі.

Але ж з VI. віка по Р. Х. мандрівники-вояки помалу розграбували і зруйнували всі осередки культурного життя. Кубані випала сумна доля зустічати перші і самі страшні навали дикунів.

Коло X. віка по Р. Х. культурне життя знову намагалося піднятись на Кубані. І творилися великі міста, як Матраха (або Матрега, Таматраха, Тмутаракань по славянським літописям, а по турецьки Тамань), яка вела широку торговлю з найдальшими краями і була один час столицею князів — намістників чернигівських. З приходом же монголів все знову завмерло.

Коли могутня золота орда розпалася на малі слабі частини, в межах Кубані внов повстають під протекторатом венеціянців і генуезців слідуючі центри — Мапа (приблизно на місці теперішньої Анапи), Бата (Новоросійськ), Матрика (Тамань), Копа недалека від уст'я р. Кубані. Звідци в великій кількости вивозилося

в ріжні краї масло, риба, ікра, віск, хліб і т. и. На схід від цих міст жили зихи (черкеси) а по полях мандрували татари.

В 1475 р. Кубань була завойована турецьким султаном Магометом II. і знову культурно-економічне життя завмерло на ряд віків. Хижацтво та розбій були головною задачею турків, татар та черкесів. Підчас панування турків, татари і черкеси не вели війни, лише від часу до часу робили наглі наскоки, забіраючи „ясирь“ — християн полонених і грабуючи майно, на що Турки дивилися кріз пальці.

Цілком зрозуміло, що мирне життя при таких умовах не могло бути, і тому пожежа крівавої боротьби на Дону і Україні не вгасала на протязі скількох століть.

В цій боротьбі, иноді зза спини татар чи черкесів, иноді й отверто брала участь Турція. Становище України і Дона погіршувалося наступами з півночи зміцнившуїся Москви і Польщі. Знеселившись в нерівній боротьбі, Дон і Україна не утримались в самостійности і приєдналися до Москви. Зміцнившися таким чином ще більше, Москва надалі продовжувала боротьбу з Турцією і Татарами, поки не примусила їх в кінці XVIII. в. уступити всі береги Чорного і Азовського морей і степову частину Кубані. Татари, які мандрували тут, пішли далі на схід, і вся північна частина Кубані лишилася вільна. Лише в південній частині її лишилися черкеси, підвладні Турції.

Самодержавна, з централізованим до останньої міри правлінням, Московщина почувала себе міцною, і її царі, що звикли безмежно і свавільно розпоряджуватися життям і майном своїх підданців, не могли звичайно примиритися з існуванням таких неслухняних зявищ, як наддніпрянське козацтво, яке мало віками утворене внутрішне правління і дужу військову силу. І центр запорожського козацтва в 1775 р. по наказу Катерини II. був зруйнований. І навіть імя запорожського війська наказано було віддати забуттю.

Козацькі землі були роздані поміщикам, а самі вони віддані в кріпацтво і т. и. Але не всі козаки злякалися царської сили і лишилися на місці. Воля і право на свобідне демократичне самоврядування було найвищою святинею козаків. Біля 5000 їх втікло від царського війська вниз по Дніпру до Туреччини, воліючи бути під владою Турок, ніж під скіпетром „православної цариці“. Всі вони пізніш, коли козакам були повернені права, вернулись назад. Але це зявище найкраще свідчить про те, які глибокі коріння мали в козацтві ідеї рівности і волі.

Зруйнувавши козацтво, Московщина скоро зрозуміла, яка велика помилка була зроблена, тому, що без нього вона не в силі була боротись з мусульманами. Наддніпрянське козацтво було відновлено під назвою Чорноморського війска, котрому, згідно бажанню, була дана Кубань. В 1792 р. козаки чорноморці осіли тут зі своїми родинами, кількостю 17.000 вояків. В 1794 р. до них приєдналась частина донських козаків в кількости 2500, утворивши 10 станиць в межах Кубані (Усть-Лаба, Ладожська і т. д. на правім березі р. Кубані) і дві в межах Терщини. Так почалася колонізація Кубані. Далі ряди козаків постійно поповнювалися все новими поселенцями. Врешті в 1828 р. на чолі з атаманом Гладким зявилися майже всі козаки, що пішли в 1775 р. до Туреччини. Нині в межах Кубані козацького населення налічується до півтора міліона.

Тяжка семидесятилітня війна з горцями, які свої гірні гнізда боронили з надзвичайною відвагою і героїзмом, скінчилася лише в шестидесятих роках XIX. ст. Горці мусіли відступити. Частина їх пішла у Туреччину до своїх одновірців, друга лишилася на місцях і в межах Кубані, де їх налічують тепер до 150.000.

Відношення між горцями і козаками дружні. Характерною рисою Кубані є концентрація сельського населення по великих пунктах. Так переважаючими являються станиці з населенням вище 10.000 душ. Не рідкі станиці, де жиє до 25.000 мешканців. Мало того. Мається цілий ряд станиць з населенням вище 35.000 (Староминська, Старощербинівська, Уманська, Славянська і т. д. і хутори Романовський 45.000 і Тихорецький 35.000).

Одмічений факт скупчення населення по крупним пунктам мало і має велике значіння в культурнім, економічнім і політичнім життю країни. Але про це далі.

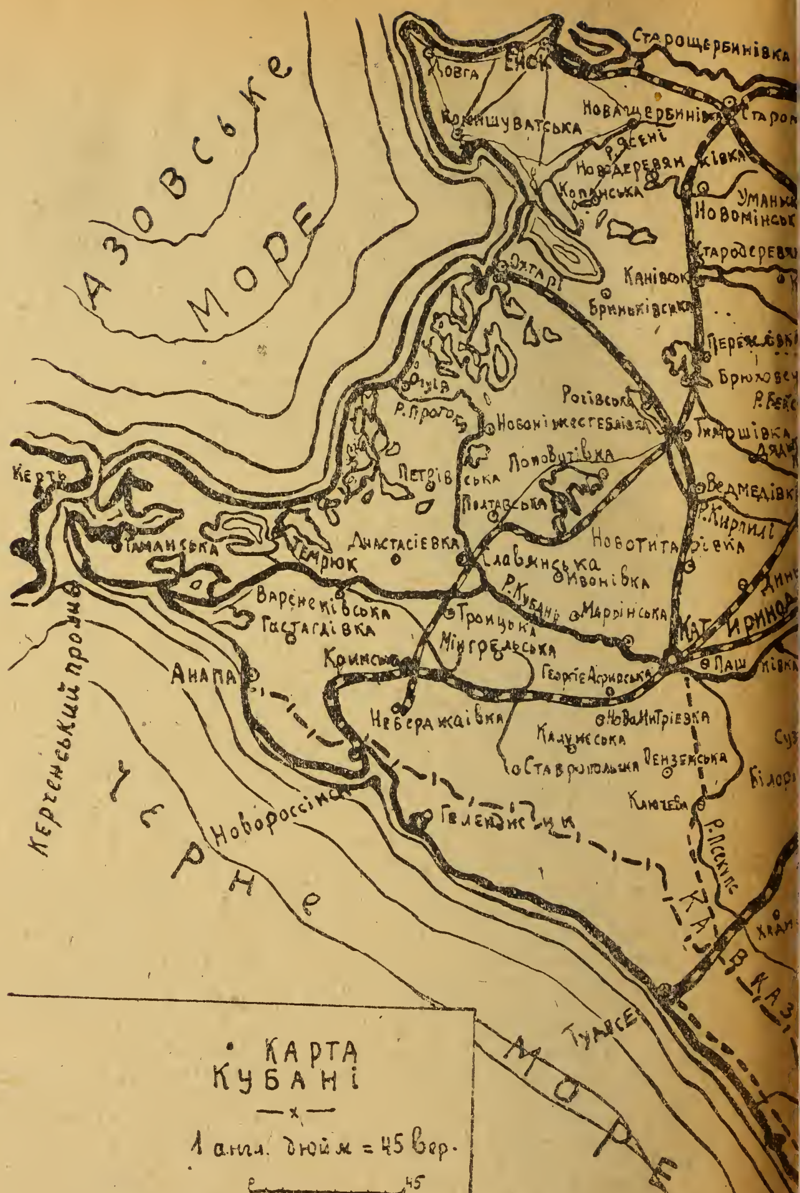

КАРТА
КУБАНІ

—х—

1 англ. дюйм = 45 вер.

45

- Залізниці, що працюють
- Залізниці, що будуються або що мають дозволення будувати єх
- Кордон Кубані

Донщина
Кущівка
Кисляківка
Р. Кугоея
Р. Ея
Катеринівка
Лежанка
Маныч
Павлівка
Незамаївка
До Царицину
Р. Егорлик
Новолеушківка
Тихорецька
Новопокровська
Терновка
Архангельська
Ладинська
Успенська
Новомалоросійська
Розшеватська
Р. Челбаси
Кавказька
Х. Романовський
Новоолександрівка
Темижбекська
Новотроїцька
Ладожська
Гулькевичі
Р. Кубань
Григорополіська
Ставропольщина
Темиргоївка
Петропавлівська
Хатажукай
Прочноокопська
Кошехабль
Курганна
Армавір
Ставрополь
Гіагинська
Келермеська
Богословське
Барсуківська
Невинка
Ханська
Майкоп
Лабинська
Вознесенська
Безскорбна
Тульська
Р. Лаба
Засовська
До Владикавказу
Отрадна
Р. Мал. Зеленчук
Даховська
Переправна
Каладжинська
Тахтамис
Бекешівка
Р. Кума
Р. Кубань
Преградна
Баталпашинська
Зеленчукська
Гори
Тапукули
Р. Кума
Р. Мал. Кума
Монастир
Тебердинський
Кар-Джурт
Р. Теберда
Р. Хурзук
Р. Малка
Адлер
Гагри
Р. Кубань
Ельбрус
Грузія
Терщина

Смерть Любиченківського.

(Роковини.)

„Ой, у полі жито копитами збито,
„Молодого козаченька при дорозі вбито.“

Довго в Камянці не вірили, що асістент Державного Універсітету Любиченківський вбитий в бою по дорозі до Бару. М. Любиченківський вступив, яко старший асістент по катедрі зоольоґії, до Камянецького Державного Універсітету при самім його заснуванню і поклав силу праці на улаштування кабінету і постачання для нього усього необхідного.

Він був вже відомий у наукових колах своїми працями над безхребетниками.

Крім асістентної праці був лектором на учительських курсах і одночасно вчителював у українській ґімназії.

Але безнастанна праця не могла заглушити суму за сімєю, яка лишилася „по той бік“, у Київщині.

Отже як тільки большевики були вибиті з Камянця, покійний Любиченківський вступив, яко бувший старшина, до українського війська і одійшов з тою частиною, що наступала на Бар.

У Камянці майже ніхто не знав про це.

Вістка про смерть асістента прилетіла скоро.

Підтвердження їй приніс студент, який був у тій самій частині, і розсказав слідуюче:

„Широким полем серед високого жита йшла наша колонна, не сподіваючися ніякого лиха, бо по данним розвідки большевиків близько не було.

Раптом з жита заторохтів кулемет, і поки ми вправилися роскинутися у розстрільну, кілька наших впало. Бій кінчився скоро, бо то був незначний гурток большевиків, переважно жидів.

Першим впав пан Любиченківський, бо йшов попереду. Три кулі пробили йому на вильот груди і він вмер одразу. Других убитих у нас не було, були лише ранені.

Склавши з винтовок ноші, занесли ми ранених і вбитого асістента до найближчого села. У маленькій церкві одслужили панахиду і поховали ми свого старшину на цвинтарі.“

В Універсітеті також було одслужено панахиду...

Так помер асістент Камянецького Державного Універсітету молодий учений Микола Любиченківський.

В. Короленко.

Переклад з російського.

Ліс шумить.

Поліська леґенда.

Минулося й не вернеться.

Ліс шумів...

В цім лісі завше стояв шум — рівний, протяжний, як відгук далекого дзвону, спокійний і смутний, як тиха пісня без слів, як легкий спогад минулого. У нім завше стояв шум, тому, що це була стара пуща, якої не торкалася ще пила і топір глитая. Високі столітні сосни з червоними могутніми стовбурами стояли, мов військо похмуре, щільно зтулившися вгорі зеленими верховиттями. Долі було тихо,

пахло смолою; крізь товщу соснових гилок, котрими була укрита земля, пробивались яскраві папоротники, які пишно розкинулись чудернацькою бахромою і стояли нерухомо, не хитаючи листям. У вохких закутках тяглися високими стеблинами зелені трави; біла кашка схилялась важкими голівками, ніби в тихій утомі. А вгорі без кінця, безупинно тягнув лісовий шум, як смутні зітхання старого лісу.

Але тепер ці подихи ставали все глибше і дужче. Я їхав лісною стежкою, і хоч неба мені не було видно, але по тому, як хмурився ліс, я почув, що над ним тихо підіймається тяжка хмара. Час був не ранній. Між стовбурами денеде пробивалося ще косе проміння заходу, але в гущі розповзалися вже імлисті сутінки. На вечір збіралася гроза.

На сьогодня треба було вже лишити думку про полювання; вчасно було тільки дістатися до захисту перед грозою. Мій кінь постукував копитом по оголеним корінням, храпів і насторожував вуха, прислухаючись до гучної лісової луни. Він сам надав ходу до знайомої лісної сторожки.

Загавкав пес. Між поріділими стовбурами забіліли мазані стіни.

Синій дим вється під навислим гіллям; стара хата з куштрубатим дахом притулилась до стіни стовбурів; вона ніби вростає у землю, між тим як стрункі і гордовиті сосни високо хитають над нею своїми головами. На середині полонини, щильно притулившися один до одного, стоїть купка молодих дубів.

Тут живуть звичайні подорожні моїх польовничих екскурсій — лісники Захар і Максим. А зараз, видно, обох нема вдома, бо ніхто не виходить на гавкання величезної вівчарки. Тільки старий дід, з лисою головою і сивими вусами, сидить на призьбі і лагодить постоли. Вуса в діда бовтаються ледве не до пояса, очі задумано дивляться, ніби дід все щось згадує і не може пригадати.

— Добрий день, діду! Чи є хто вдома?

— Ні — мотає дід головою. — Нема ні Захара, ні Максима та й Мотря пішла в ліс за коровою... Корова десь пропала — може, ведміді... задрали... От воно як, нема нікого!

— То нічого — я з вами посиджу, почекаю.

— Почекай, почекай — годиться дід, і поки я привязую коня до дуба, він пильно придивляється до мене слабими мутними очима. Старий вже дід — очі не бачуть, руки трясуться.

— А хтож ти такий, хлопче? — питає він, коли я сідаю на призьбу.

Це питання я чую кожний раз.

— Еге, знаю тепер, знаю, — говорить дід, приймаючись за постіл. — От стара голова, як сито, нічого не тримає. Тих, що давно померли, памятаю — ой, добре памятаю! А нових людей забуваю, зажився на світі.

— А чи давно ви, діду, живете у цім лісі?

— Еге, давненько! Француз приходив у царську землю, я вже був.

— Багацько ж ви у свому життю бачили. Є мабуть про що розказати.

Дід здивовано дивиться на мене.

— А що-ж мені бачити, хлопче? Ліс бачив... Шумить ліс і в день і в ночі, зимою шумить і в літку... І я, як та деревина, вік прожив у лісі і не помітив... Ось і в домовину вже час, а подумаю иноді, хлопче, то й утямити не можу: жив я на світі, чи ні... Еге, он що! Може й зовсім не жив...

Край темної хмари показався над густими верхівями; міцне гилля сосен захитались навкруги під подихом вітру, і лісовий шум пронісся глибоким дужим акордом.

Дід підняв голову і прислухався.

— Буря іде, сказав він за хвилину.

— От це я знаю. Ой-ой, як зареве вночі буря, сосни буде ламати, з корінням вивертати стане!... Загуляє лісовий господар... додав він тихше.

— Чому-ж ви знаєте, діду?

— Еге, це я знаю! Добре знаю, як дерево промовляє... Дерево, хлопче, також боїться... От осика, прокляте дерево, все щось лопоче, — і вітру нема, а вона тремтить. Сосна у пущі в ясний день грає — дзвенить, а підійметься вітер, загуде вона і застогне. Це ще нічого... А ось слухай зараз. Я хоч очима зле бачу, а вухом чую: дуб зашумів, дуби вже на полонині рипають... Це до бурі.

Дійсно купка невисоких корчоватих дубів, що стояли на середині полонини під захистом високої стіни пущи, похитувала гіллям, і від них долітав глухий шум, який легко було відріжнити від гучного дзвону сосен.

— Еге! чи чуєш, хлопче? говорить дід з дитячим лукавим усміхом. — Я вже знаю: зачепило ці дуби, — значить господарь піде в ночі, ламати буде... Та ні, не зломить! Дуб — міцне дерево, не під силу навіть господареві... он як!

— Який же господарь, діду? Самі-ж ви кажете: — буря ламатиме.

Дід хитнув головою з лукавим виглядом.

— Еге, я ж це знаю!... Тепер, кажуть такі люде пішли, ще ні у що і не вірять. От воно як! А я ж його бачив, от як тебе зараз, а то ще краще, томуж що тепер очі в мене старі, а тоді молоді були. Ой ой, як ще бачили мої очі...

— Як же ви його бачили, діду, скажіть но?

— А от, все одно, як зараз: спочатку сосна застогне у пущі... То дзвеніть, то стогнать починає: о-ох-хо-о... о-хо-о! і затихне, а потім знову, потім знову, та частіше, та жалібніще. Еге, тому, що багато її повалить господарь у ночі. А потім дуб заговорить. А у вечері все більш, а в ночі і піде крутити: біга у лісі, сміється й плаче, танцює і все на дуби налягає, все хочеться вирвати... А я раз в осени і підглядів у віконце; ось це то й було не по його: підбіг до вікна, тар-рах в нього сосновою корчою; ледве мені обличча не скалічив, щоб йому пусто було; та я не дурень — відскочив. Еге, хлопче, от він який сердитий!...

— А який же він на вигляд?

— А на вигляд він такий, як верба стара, що стоїть на болоті. Дуже схожий!... І волосся, як суха омела, що росте на деревах, і борода така-ж, а ніс здоровий, як ґирлиґа, а пика огидна, ніби лишаями поросла. Тьфу, який негарний! Не дайже Бог ні одному хрещеному на нього походити... Їй Богу! Я таки вдруге на болоті його бачив, близько... Як хочеш, приходь зимою, так і сам побачиш його. Вийди туди на гору, що лісом поросла, і полізь на саме високе дерево. От звідти в ясний день і можно його побачити: іде він білим стовпом поверх лісу, з гори на долину спускається... Побіжить, побіжить, а потім і зникне у лісі. Еге!... А де перейде, там слід білим снігом укриває... Не віриш старому, так сам подивись.

Розбалакався дід. Здавалось, трівожний гомін лісу і близька гроза підживляли стару кров. Він хитав головою, усміхався, клипав блідими очіма.

Але раптом якась тінь пройшла по глибоких зморшках чола. Він штовхнув мене ліктем і промовив з таємними виглядом:

— А знаєш, хлопче, що я тобі скажу?... Він, звичайно, лісовий господарь, мерзена тварюка, це правда. Хрещеному і дивитись не слід на таку погану образину... А все ж треба правду казати: — зла він не коїть... Пошуткує з людиною, пошуткує, а що-б лихо робив, цього не буває.

— Та, як же, діду, ви ж самі казали, що він вас корчагою вдарити хотів?

— Еге, хотів таки! Так то він розсердився, шо я у вікно на нього дивився, он що! А коли в його справи носа не совати, так він нічого лихого не чинить. От він який лісовик!... А знаєш у лісі від людей більш страшні діла бували... Їй Богу!

Дід нахилив голову і з хвилину сидів мовчки. Потім, коли він глянув на мене, в очах його ніби блимнув вогник старих спогадів.

— От я тобі розскажу, хлопче, лісову нашу минувшину. Було тут раз, на цім самім місті, давно... Памятаю я... як сон, а як зашумить ліс голосніше, то все пригадую... Хочеш розскажу?

— Хочу, хочу, діду. Розсказуйте!...

— Так і розскажу, еге! Слухай но!

— У мене, знаєш, батько з матірью давно померли, я ще хлопятком був... Покинули вони мене на світі одного. От воно як зі мною було, еге! От громада і міркує: „що ж нам тепер з хлопцем робити?“ Ну і пан також собі міркує... Прийшов у той раз з лісу лісник Роман, та й каже громаді: „Дайте мені хлопця у сторожку, я його годувати буду. Мені в лісі веселіш і йому хліб буде...

От він як каже, а громада йому відповідає „бери!" Він і взяв. Так я з того часу в лісі і лишився.

Тут мене Роман і вигодував. Ото який страшний чоловік був, не дай Господи!... Великий на зріст, очі чорні, і душа у нього темна з очей дивилася, тому що все життя він у лісі один жив: ведмідь йому, казали люди, як брат, а вовк, що племінник. Всякого звіря він знав і не боявся, а від людей сторонився і не дивився навіть на них... От він який був — їй Богу правда! Бувало, як гляне він на мене, так мені ніби кішка по спині хвостом поведе... Ну а людина був він добра, годував мене, нема чого казать, добре: каша, бувало, гречана завше у нього з салом, а як качку уб'є, то й качка. Що правда, то правда, годував таки.

Так ми і жили вдвох. Роман у ліс піде, а мене у хаті замкне, щоб звірюка не з'їла.

А потім дали йому жінку Оксану.

Пан йому жінку дав. Покликав його на село та й каже: „От що, каже, Ромасю, женись." А Роман і каже панові: „А на якого ж біса мені жінка? Що я з нею у лісі робитиму, коли у мене вже й без того хлопець є? Не хочу я, каже, женитися!" Не звик він з жінками возитися, он що! Ну та й пан також хитрий був... Як згадаю цього пана, хлопче, то й думаю собі, що тепер вже таких нема, — нема таких панів більше, — вивелись... От хоч би й тебе взять: кажуть тако ж, що ти панського роду... Воно може і правда, але нема в тобі цього... справжнього... Так собі, дрібний хлопчина, та й годі.

Ну, а той справжній був... От, скажу тобі, таке на світі водиться, що сотні людей одного бояться, та ще як!... Ти подивись, хлопче, на шуліку й на курчя: обидва з яйця вилупились, та шуліка зараз в гору норовить, еге! Як крикне у небі, так зараз же що курчята — старі півні ховаються... От ж шуліка — панська птиця, а курка — проста мужицька...

От, памятаю малим хлопцем я був і везуть мужики важкі дрова з лісу, чоловіків може з тридцять. А пан один на конику їде, та вуса крутить. Кінь під ним так і грає, а він навкруги поглядає. Ой-ой, забачуть мужики пана, тай забігають, коней у сніг завертають, самі шапки скидають. Потім скільки б'ються, зі снігу дрова вивозять, а пан собі скаче — ось, йому, бачиш, одному на дорозі тісно! Поведе пан бровами — вже мужики бояться, засміється — і всім весело, а нахмуриться — всі засумують. А щоб хто панові перечити міг, так того і не бувало.

Ну а Роман, звичайно, у лісі виріс, з панами балакати, як слід, не вмів і пан на нього не дуже сердився.

— Хочу, каже пан, — щоб ти одружився, а чому, про те я сам знаю. Бери Оксану!...

— Не хочу я, — отповідає Роман, — не треба мені ніякої Оксани! Най з нею чорти дружаться, а не я... Ось що!

Звелів пан канчуків принести, розтягли Романа, пан його й питає:

— Будеш, Романе, дружитися?

— Ні, каже, — не буду.

— Сипте ж йому, — каже пан, — у мотню, скільки влізе. Засипали йому таки чимало. Роман на що вже здоровий був, та й йому набридло:

— Киньте, каже, — годі! Нехай її краще всі чорти візьмуть, щоб я зза баби стільки терпів.

Давайте її сюди, буду женитися!"

Був у пана доїзжачий Опанас Швидкий. Приїхав він в той час з поля, як Романа до весілля заохочували. Почув він про Романове лихо — бух панові в ноги. Так упав в ноги, цілує...

— Ні ж вам, каже, — шановний пане, чоловіка мордувати, краще я з Оксаною одружуся, слова не скажу... Еге, сам таки хотів одружитися з нею. Ось який чоловік був, їй Богу!

А Роман зрадів було, повеселішав. Підвівся, завязав мотню та й каже:

— От це, каже, — добре. Щоб тобі було, чоловіче, трохи раніш приїхати! Тай пан — завше так от!...

Не роспитає, як слід, може хто і хоче одружитися. А то зараз схопили чоловіка та й давай йому сипати. Хіба ж це, каже, по християнському, так робити? Тьфу!“

Еге, він часом і панові спуску не давав. От який був Роман! Як розсердиться, то до нього, бувало, не підступайся, хоч би й пан. Але ж пан хитрий був. У нього, бачиш, инше в голові було. Звелів Романа знову розтягти долу.

— Я, каже, — тобі, дурневі, щастя хочу, а ти ніс воротиш. Тепер ти один, як ведмідь у лісі, і заїхати до тебе не цікаво . . . Сипте ж йому, дурневі, поки не скаже: годі! . . . А ти; Опанасе, іди собі к бісовому батькові. Тебе, каже, на обід не запрошували, так сам до столу не сідай, а то, бачиш, як Романа частують? Дивись, щоб з тобою таке ж не трапилось.

А Роман вже не аби який лютий став, еге!

Дують його таки добре, бо раніш, знаєш, уміли людям канчуками шкуру спускать, а він лежить і не каже: годі! Довго терпів, а врешті плюнув таки:

— Не дійде її батько, щоб зза баби християнину стільки сипали, та ще не рахуючи. Годі! Щоб вам руки повсихали, бісова дворня! Навчили ж вас чорти канчуками молоти! Та я ж вам не сніп на току!

Коли так — женюся.“

А пан собі сміється.

— От, каже, й добре! Тепер на весіллю хоч сидіти й не можна тобі буде, так за те танцюватимеш більше . . .

Веселий був пан, їй Богу, веселий, еге! Та тільки потім недобре з ним трапилось, не дай Бог такого хрещеному. Справді, нікому того не бажаю. Навіть і жидові не слід того бажати. От що я думаю . . .

Так і одружився Роман. Привіз молоду жінку у сторожку; спочатку все лаяв її та докоряв канчуками своїми.

— І сама ти, каже — того не варта, щоб зза тебе чоловіка мордували.

Прийде, бувало, з лісу і жене її зараз з хати:

— Іди геть: Не треба мені баби у сторожці! Щоб і духу твого не було! Не люблю, каже — коли мені баба у хаті спить. Дух, каже. — недобрий.

Еге!

А потім нічого, звик. Оксана, бувало, хату вимете і вимаже чистенько, посуд поразставляє; блищить все, аж серцю любо.

Бачить Роман — хороша жінка, — помалу і звик. Тай не тільки звик, хлопче, любити став, їй Богу не брешу!

От яке діло з Романом вийшло.

Придивився він до жінки добре, тай каже:

— От спасибі панові, добру навчив. Та і дурний я був: стільки канчуків витерпів, а воно, як бачу, нічого лихого нема. Навіть добре. От воно що!

Скілько пройшло часу, я і не знаю. Одного дня лягла Оксана на лаву, стогне. Ввечері зовсім занедужала, а вранці прокинувся я, чую: хтось тоненько так квилить.

Еге! думаю собі, це ж видно дитина народилася.

Так воно справді й було.

Не довго пожила бідна дитина на світі. Тільки й жила, що з ранку до вечора. Увечері і пищати перестала . . . Заплакала Оксана, а Роман і каже:

— От і нема дитина, а як немає, то й попа не варт кликати. Поховаємо під сосною.

Он як сказав Роман, та й не тільки сказав, а так і зробив: викопав малу могилку й поховав. От там старий пень стоїть, громом його зпалило . . . Та то й є та сама сосна, де Роман дитину закопав. Знаєш, хлопче, що я тобі скажу: і до цього часу, як сонце зайде і зірка над лісом стане, все літа якась пташина та й кричить. Ох, і жалісно так квилить, аж за серце бере! Це й є нехрещена душа — хреста собі прохає. Дехто з людей розумних, що по книжках училися, й кажуть, що як їй хреста дати, так не літатиме більш . . . Та ми ось тут у лісі живемо, нічого не знаємо. Вона літає, прохає, а ми тільки кажемо: геть геть, бідна душа, ми нічого зробити не можемо! Вона заплаче й полетить, а потім знов вертається. Ех, хлопче, шкода бідної душі!

Як видужала Оксана, все на могилку ходила. Сяде на могилі та й плаче, та так голосно, що по всім лісі чутно.

Це вона за дитиною так побивалася, а Роман не дитини а Оксану жалкував. Прийде, бувало, з лісу, стане коло неї та й каже:

— Мовчи вже, дурна бабо! Є чого плакати. Померла одна дитина, так може друга буде! Ще краще, еге! Бо та може й не моя була, я ж не знаю. Люде кажуть . . . А ця вже моя буде.

От не любила Оксана, як він так казав. Перестане плакати і почне його недобрами словами лаяти. Але ж Роман на неї не сердився.

— Та чого ж ти, питає, лаєшся? Я ж нічого такого не казав, я тільки сказав, що не знаю. Тому ж і не знаю, бо ти раніш моя не була, не у лісі, а між людями жила. Так що ж мені знати? А тепер ти у лісі — от і все гаразд. А таки ж казала мені стара Федосья, коли я на село ходив: „Що це у тебе, Романе, так скоро вже дитина?“ А я й кажу бабі: „Почім мені знати, чи скоро, чи ні? . . .“ Ну а ти кинь голосити, а то я розсердюся, так як би ще тебе не побив.

От Оксана полає, полає його та й затихне.

Вона його бувало і вилає і в спину дасть, а почне Роман сердитися, то вона і стихне, — боялася. Приголубить його, обійме, поцілує і в очі загляне . . . От Роман і вгамується. Чому . . . бачиш, хлопче . . . Ти мабуть не знаєш, а я сам хоч не дружився та багацько в життю бачив:

Молодиця дуже солодко цілується, якого хочеш сердитого чоловіка обійде. Ой-ой . . . Я ж таки знаю, які ці жінки. А Оксана така ж гарна була. Тепер я таких вже більше й не бачу. Тепер, хлопче, скажу тобі, і жінки вже не ті, що були.

От якось у лісі р і г з а г р а в: тра-та-та-та-тара-та-та-та.

Так і лунає по лісі весело та гучно. Я тоді малим хлопцем був, не знав, що воно таке; бачу птиці по кублах лякаються, крилами машуть, кричать, а де й заєць пригнув вуха до спини і летить, що є духу. От я і думаю, може то звір який дивний так добре кричить. Аж то не звір, а пан їде собі на конику верхи і у дудку грає; за паном доїжжачі також усі верхи і собак ведуть. А за всіх доїжжачих краще — Опанас Швидкий, за паном у синьому жупані на коні; шапка на Опанасі золотом шита, вороний кінь під ним грає, рушниця вилискує і бандура через плече висить. Любив пан Опанаса, бо умів він на бандурі грати і пісні співав. Ух а й вродливий ж був цей паробок Опанас, диво який гарний! Куди було панові до нього: пан вже й лисий був і ніс у нього червоний, і очі, хоч веселі, та не такі як в Опанаса. Опанас, було, як гляне на мене, — мені малому хлопцеві і то сміятися хочеться, а я ж не дівчина. Казали, що батько й діди Опанасові козаки запорозські були, в Січі козакували, а там народ був вже сталий, та вродливий, та проворний. Та ти й сам, хлопче, подумай: чи то на коні зі списом, чи у полі птицею літати, чи топорцем дерево рубати, це ж не одне діло.

Ось вибіг я з хати, дивлюся: підїхав пан, спинився і доїжжачі стали. Вийшов Роман з хати, потримав панові стремена, ступив пан на землю. Роман йому вклонився.

— Здорово, каже пан Романові.

— Еге! відповіда Роман, — я ж спасибі здоров, що мені робиться? А ви як?

Не вмів, бач, Роман панові як слід відповісти. Вся дворня з його слів засміялася і пан також.

— Ну добре, що ти здоров, каже пан. — А де ж твоя жінка?

— Та де ж жінці бути? Жінка, звісно, у хаті . . .

— Ну, ми і до хати зайдемо, каже пан, — а ви, хлопці, поки на траві килим постеліть та приготуйте нам все, щоб було чим молодих уперше почастувати.

От і пішли у хату : пан і Опанас, і Роман без шапки за ним, та ще Богдан — старший доїжжачий, вірний панський прислужник. Ось вже й служників тепер нема таких у світі: старий був чоловік, з дворнею суворий, а біля пана

як та собака. Нікого у Богдана на світі не було крім пана. Кажуть, як померли в нього батьки, просився він у пана на тягла і хотів одружитися. А старий пан не дозволив, приставив його до панича: ось тобі каже і батько і мати і жінка. От виносив Богдан панича, виходив, на коня сідати навчив і з рушниці стріляти. А виріс панич, став сам панувати, старий Богдан все за ним слідом ходив, як собака. Ох, кажу тобі правду: багато того Богдана люди кляли, багато на нього сліз людських упало . . . все через пана. По одному слову панському міг би Богдан, здається, батька рідного запродати . . .

А я, малий хлопець, також за ними в хату побіг: звичайно — цікаво.

Дивлюся — стоїть пан серед хати, вуса поглажує, сміється. Роман товчеться, шапку в руках мне, а Опанас плечем стіну підпирає, стоїть собі бідолаха, як той дубок молодий під вітром. Похмурився, невеселий. . . .

І всі три до Оксани повернулися. Один старий Богдан сів у кутку на лаві, звісив чуприну, сидить. поки пан чого не накаже. А Оксана у кутку коло печі стала — очі до долу, сама червона, як той мак у житі.

Ох, видно, чула небога, що через неї лихо станеться. От скажу тобі, хлопче, що як три чоловіки на одну жінку дивляться, то з цього ніколи добра не буває, — обовязково вже до чуба дійде, як ще не гірше. Я ж це знаю, бо сам бачив.

— Ну що, Ромасю, — сміється пан, — добру жінку я тобі висватав?

— А що ж — каже Роман жінка — як жінка, нічого!

Повів тут плечем Опанас, підвів очі на Оксану тай говоре про себе:

— Так — каже — хоч би й не такому дурневі дісталася. Роман почув теє, повернувся до Опанаса та й каже йому:

— Чим це я вам, пане Опанасе, за дурня здався. Скажіть но!

— А тим, що не зумієш свою жінку уберегти, тим і дурень. — Ось яке слово казав йому Опанас! Пан аж ногою тупнув, Богдан похитав головою, а Роман подумав трохи, потім підвів голову і подивився на пана.

— А чому ж мені берегти її? — говорить до Опанаса, а сам все на пана дивиться. — Тутки крім звіря, ніякого біса нема, хіба от вельможний пан заверне. Від кого ж мені жінку берегти? Дивись ти, вражий козаче, ти мене не дратуй, а то я ще й за чуприну ухоплю.

Так може дійшло б у них і до бійки, але пан не дав: притопнув ногою — вони замовкли.

— Тихше ви, — каже, — бісові діти! Ми ж сюди не для сварки приїхали. Треба молодих почастувати, а потім на вечір на болото за дичиною. Гайда зі мною!

Повернувся пан і пішов з хати, а під деревам доїзжачі і страву вже наготовили. Пішов за паном Богдан, а Опанас спинив Романа у сінях.

— Ти не сердися на мене, братіку, — каже козак. — Послухай, що тобі Опанас скаже: бачив ти, як я у пана біля ніг валявся, чоботи цілував, щоб Оксану мені віддав? Ну, Бог, з тобою, чоловіче . . . Тебе піп обвів, а моя видно доля така! Та не стерпить ж моє, серце, щоб ворог лютий знову глузував з неї та з тебе . . . Гей-гей! Ніхто того не знає, що на душі у мене . . . Краще ж я його з рушниці замісць ліжка у землю покладу . . .

Подивився Роман на козака й питає:

— А ти, козаче, часом з глузду не зїхав?

Не чув я, що на те Опанас у сінях Романові казати тихо став, чув тільки, як Роман по плечу його хлопнув.

— Ох, Опанасе, Опанасе! От який народ у світі лихий та хитрий! А я нічого того, у лісі жиючи, не знав. Еге, пане, пане, лихо ти на свою голову накликав!

— Ну, каже Опанас, — іди тепер та будь обережний, особливо з Богданом. Не розумний ти чоловік, а ця панська собака хитра. Дивись но: панської горілки багато не пий, а як пішле тебе з доїзжачими на болото, а сам зилишитися схоче, веди доїзжачих до старого дуба і покажи їм окружний шлях, а сам, скажи, навпростець лісом підеш . . . Та щвидче сюди вертайся.

— Добре, каже Роман. Зберуся я на полювання, рушницю не дробю заряжу не на птицю, а доброю кулею на ведмідя . . .

От вони й вийшли. А пан сів уже на килим, звелів дати пляшку й чарку, наливає у чарку горілки і частує Романа. Еге! добра була в пана і пляшка і чарка, а горілка ще ліпше. Чарку випєш — душа радіє, другу випєш — серце у грудях стрибає, а хто не звик, той від третьої вже під лаву валився.

Еге! Кажу тобі, хитрий пан був! Хотів він Романа зпоїти горілкою своєю, але не бувало ще такої горілки, щоб звалила Романа. Пє він з панських рук чарку, пє другу і третю, а у самого лише очі, як у вовка, загораються, та вусом чорним водить. Пан аж разсердився.

— От, вражий сину, як горілку здорово тягне, а сам і оком не зморгне! Другий давно вже б заплакав, а він, дивіться, люде добрі, усміхається . . .

Знав ж вражий пан добре, що як чоловік від горілки заплакав вже, то скоро і під стіл ляже. Та тепер не на такого натрапив.

— А з чого мені — Роман йому каже, — плакати? Це навіть нечемно було-б. Приїхав мене шановний пан привітати, а я б таки ревти, як баба, почав. Дякувати Бога, мені ще нема чогф плакати, най краще вороги мої поплачуть . . .

— Так ти, питає пан, завдоволений?

— Еге! А чому ж мені незавдоволеним бути?

— А памятаєш, як ми тебе канчуками висватали?

— Як не памятати! Отож, кажу, дурний був, не знав, що гірке, що солодке. Канчук гіркий, а я його краще за бабу волів. От спасибі вам, вельможний пане, ще навчили мене дурня, мед їсти.

— Добре, добре, каже пан. — За це ти й мені послужи: підеш от з доїзжачими на болото, птиці побільше настріляй, та неодміно дістань.

— А коли ж нас пан на болото посилає? — питає Роман.

— Та от випємо ще, Опанас нам пісню заспіває, тай з Богом.

Подивився Роман на нього і гововить панові.

— Але це вже й тяжко: час не ранній, до болота далеко, а ще й до того вітер у лісі шумить, в ночі буря буде. Як же тепер таку обережну птицю убити?

А пан вже захмілів, а тоді дуже сердитий бував. Почув, що дворня між собою шепоче, що „Романова правда, загуде скоро буря“, і розсердився. Стукнув чаркою, повів очима — і всі затихли.

Один Опанас не злякався; вийшов він по панському слову з бандурою пісні співати, став бандуру прилажувать, подивився зкоса на пана та й каже йому:

— Схаменись, вельможний пане! Хиба то годиться в такий час людей по лісі за птицею гоняти?

От він який сміливий був! Другі панські кріпаки, звичайне діло, бояться, а він вільний чоловік, козацького роду. Привів його малим хлопцем старий казак кобзарь. Там, хлопче, під Уманю люде нашуміли були. От старому козакові очі викололи, вуха відрізали і пустили так по світі. Ходив, ходив він потім по містах і селах і зайшов зі своїм проводарем, хлопцем Опанасом, у наш край. Старий козак умер, а малий Опанас виріс біля людей. Любив його новий пан також, і терпів від нього часом таке слово, що другому б за те три шкури здерали.

Так було і тепер: розсердився був пан; думали, вдарить він козака, а потім каже Опанасові.

— Ой, Опанасе, Опанасе. Розумний ти хлопень, а того видно не знаєш, що не слід носа поміж дверима совати, щоб якось не прищепили . . . От він яку загадку дав. А козак відразу і зрозумів. І відпоків козак нанові піснею. Ой, як би пан зрозумів був козацьку пісню, то може не побиваласяб за ним його пані.

— Спасибі, пане, за науку, зказав Опанас, — от я тобі за те пісню заспіваю, а ти послухай.

І провів він по струнам бандури.

Потім підвів голову, подивився на небо, як під ним орел літає, як вітер хмари жене. Послухав, як високі сосни шумять . . .

І знову провів по струнах бандури.

Ех, хлопче, не довелося тобі почути, як грав Опанас Швидкий, а тепер вже й не почуєш! От і не складна річ, тая бандура, а як вона в умілих руках промовляє. Бувало, проведе він по ній рукою і все вона йому розскаже: як темний ліс у бурю шумить, як вітер у порожньому степу звенить, як суха стеблинка на високій козачій могилі шепоче.

Ні, хлопче, не чути вже вам такої гри. Їздять тепер сюди всякі люде, такі, що не тільки у Поліссі, — по всій Україні бували: і в Чигирині, і в Полтаві, і Київі, і в Черкасах. Кажуть, перевелися вже кобзарі, не чути їх ні на ярмарках, ні по селах. У мене ще на стінці у хаті стара бандура висить. Навчив мене Опанас на ній грати, а від мене вже ніхто не навчився. Як помру, а це вже скоро, так мабуть на цілому світі не чутно буде звону бандури. От воно що!

І заспівав Опанас пісню тихим голосом. Голос в Опанаса був не гучний, та сумний — так, бувало, у серце і ллється. А пісню, хлопче, козак видно сам для пана надумав. Не чув я її ніколи більше, і коли, потім, Опанаса просив, що б заспівав її — не хотів він.

— Для кого, каже, — та пісня була, то нема вже на світі.

У цій пісні козак панові вже правду сказав, що з паном буде, і пан плакав, аж сльози по вусах текли, але ж з пісні тієї певно і слова не зрозумів.

Ох, не запамятав я тієї пісні, тільки так трохи пригадую.

Співав козак про пана, про Івана:

„Ой пане, ой Іване!...

Розумний пан, багато він знає... Знає, що шуліка у небі літає, вороння побиває...

Ой пане, ой Іване!

А того не пан не знає,

Як у світі буває. —

Що у кублі і ворона шуліку опобиває“...

Отже, хлопче, ніби зараз я тую пісню чую і тих людей бачу: стоїть козак з бандурою, пан сидить на килимі, голову повісив і плаче; дворня навкруги скупчилася, один другого ліктями підштовхують, старий Богдан головою хитає... А ліс, як зараз, шумить і тихо та сумно дзвенить бандура, а козак співає, як пані плаче над паном, над Іваном:

„Плаче пані, плаче,

А над паном, над Іваном чорний ворон кряче.“

Ой, не зрозумів пан пісні, витер очі, та й каже:

— Ну збірайся, Романе! Хлопці, на коней сідайте!

І ти, Панасе, з ними — годі мені вже твоїх пісень слухать!... Добра пісня, але ніколи того, про що співається у світі не буває.

А у козака від пісні помякшало серце, затуманилися очі.

— Ох, пане, пане, — каже Опанас, — у нас старі люде кажуть: у казці правда і в пісні правда. Тільки у казці правда, як залізо: довго по світі ходило, і іржою укрилося... А у пісні правда — як золото, що ніколи його ні ржа не їсть... От, як кажуть старі люде!

Махнув пан рукою.

— Ну може це у вас так, а у нас инакше... іди іди, Опанасе, — набридло мені тебе слухати.

Постояв козак хвилину, а потім раптом як упаде панові в ноги:

— Послухай мене, пане! Сідай на коня, їдь до своєї пані: у мене серце недобре щось чує.

Тут вже пан розсердився, штовхнув козака, як собаку, ногою.

— Іди ти геть від мене! Ти певно не козак, а баба! Іди від мене, бо щоб з тобою ще чого злого не трапилося... А ви чого стали, хамове отроддя? Чи я вже не пан вам більше? От я вам такого покажу, що ваші батьки від моїх батьків ще не бачили!...

Підвівся Опанас, як темна хмара, з Романом переглянувся. А Роман з боку стоїть, рушницею підперся.

Як дасть козак бандурою об дерево, — на шматки бандура розлетілася, тільки стогін по лісі залунав.

— Так нехай, каже, — чорти на тім світі такого чоловіка навчать, який розумної ради не слухає... Тобі, пане, певне не треба слуги вірного...

Не встиг пан відповісти, скочив Опанас на коня і поїхав. Доїзжачі за ним. Роман взяв рушницю на плечі і пішов собі, тільки коло сторожки гукнув Оксані.

— Поклади хлопця, Оксано! Час йому спати. Та й панові постіль приготуй.

От скоро і пішли всі у ліс, он тою стежкою; і пан у хату пішов, тільки панський кінь стоїть під деревом привязаний. А вже й темніти стало, по лісі шум іде і дощик накрапає, все так як от зараз... Поклала мене Оксана у клуні, перехрестила на ніч... Чую я, плаче моя Оксана.

Ох, нічого я тоді, малий хлопець, не розумів, що біля мене коїлося. Послухав, як буря у лісі пісню заводить, та й засипати став.

Еге! Раптом чую, хтось коло сторожки ходить... підійшов до дерева, панського коня відвязав. Захрапів кінь, ударив копитом; як подався у ліс, скоро топот затих... Потім, чую знову, по дорозі хтось скаче, вже до сторожки. Доскакав, зіскочив на землю і прямо до вікна:

— Пане, пане! — кричить голосом старого Богдана. — Ой, пане, відчиняй швидче! Вражий козак лихо задумав, певно, — твого коня у ліс пустив.

Не встиг він сказати, хтось його ззаду зхопив. Злякався я, чую — щось упало.

Одчинив пан двері, з рушницею вискочив, а вже у сінях Роман його зхопив, та прямо за чуб, та об землю...

Бачить пан, що лихо прийшло, і каже:

— Ой, пусти, Ромасю! Так ти моє добро памятаєш?

А Роман йому відповідає:

— Памятаю я, вражий пане, твоє добро і до мене і до моєї жінки. Отже я тобі за добро відплатю...

А пан знову каже:

— Заступись, Опанасе, мій слуга вірний! Я ж тебе як сина рідного любив.

А Опанас йому відповідає:

— Ти свого вірного слугу, як собаку, прогнав. Любив ти мене, як палка спину любить, а тепер любиш, як спина палку... Я тебе просив, молив — не послухався ти...

Став тут пан Оксану благати:

— Поратуй ти, Оксано, у тебе серце добре.

Вибігла Оксана, руки стиснула.

— Я ж тебе, пане, просила, в ногах валялась: пожалій ти красу мою дівочу, не ганьби мене — чоловікову жінку. Ти не жалів, а тепер сам просиш... Ой, лишенько мені, що ж я зроблю?

— Пустіть, кричить знову пан, — зза мене всі ви у Сібиру погинете...

— Не турбуйся про нас, пане, — каже Опанас: — Роман буде на болоті раніш твоїх доїзжачих, а я милостею твоєю, один на світі, мені про свою долю не довго журитись... Візьму рушницю і піду у ліс. Наберу вірних хлопців, гуляти будемо. З лісу на шлях ходитимем; як на село прийдемо, так прямо у панські покої. Гей, підіймай Ромасю пана, винесем його вельможність на дощик.

Забився тут пан, закричав, а Роман тільки мурчить про себе, як ведмідь, а козак насміхається. От вони вийшли. Злякався я, кинувся у хату, прямо до Оксани. Сидить вона сердешна на лаві — біла, як стіна...

А по лісі буря вже справжня гуде: співає ліс на всі голоси, вітер виє та грім наближається.

Сидимо ми з Оксаною на ослоні; раптом чую я, хтось у лісі застогнав. Ох, та жалісно так, що досі, як згадаю, то на серці тяжко стає, а вже багато літ минуло...

— Оксано, — кажу, — голубонько, а хто це там у лісі стогне?

А вона схопила мене на руки та й колихає!

— Спи, каже, — хлопчику, нічого! То так... ліс шумить...

А ліс і справді шумів, ах, і шумів же!...

Просиділи ми ще знову скілько часу, чую я: ударило в лісі ніби з рушниці.

— Оксано, кажу, — голубонько, а хто ж то з рушниці стріляє.

А вона, небога, все мене колихає і все говорить:

— Мовчи, мовчи, хлопчику, то грім Божий ударив у лісі.

А сама все плаче і мене міцно до грудей пригортає, колихає: „Ліс шумить ліс шумить, хлопчику, ліс шумить“...

От лежав я в неї на руках і заснув...

А вранці, хлопче, прокинувся, бачу: сонце світить, Оксана одна у хаті одягнена спить. Згадав я вчорашне і думаю: приснилося це все мені.

А воно не приснилось, ой не приснилося, а справді було. Вибіг я з хати, побіг у ліс, пташки так щебечуть, краплини на сонці блищать. От добіг до кущів, а там і пан і доїзжачий поруч лежать.

Пан спокійний, блідий, а доїзжачий сивий, як голуб — і суворий, ніби живий. А на грудах і у пана і у доїзжаючого кров...

— —

— Ну, а з другими що сталося? — спитав я, бачучи, що дід спустив голову і замовк.

— Еге! От же все так і сталося, як казав козак Опанас. І сам він довго у лісі жив, ходив з хлопцями по великих дорогах і по панських оселях. Така вже доля йому на роду була написана: батьки гайдамачили, і йому довелося. Не раз він, хлопче, до нас приходив у цю саму хату, а більш як Романа вдома не було. Прийде бувало, посидить, пісню заспіває і на бандурі грає. А коли і з другими товаришами заходив, — завше його і Оксана і Роман приймали. Ох, правду тобі хлопче, казати, таки не без гріха тут діло було. От скоро прийдуть з лісу Максим і Захар, подивись на них обох: я нічого їм не кажу, а тільки хто знав Романа і Опанаса, тому відразу видно, котрий на кого схожий, хоч вони вже тим людям не сини, а онуки... Отже яке, хлопче, бувало на моїй памяти у цьому лісі...

А шумить ліс дуже, — буде буря!...

Останні слова дід промовив вже втомлено. Запал його минув і лишилася втома: язик заплітався, голова тряслася.

Вечір насувався вже на землю, у лісі темніло, сердита пуща гомоніла кругом сторожки, як море. Темні верхівя хиталися, як хвилі в хуртовину.

Веселе гавкання псів опівістило приход хазяїв. Обидва лісники поспішно йшли до хати, слідом за ними Мотря гнала корову, яка заблукала була.

Через скільки хвилин ми вже сиділи у хаті; в печі весело тріщав вогонь; Мотря збірала вечерю.

Хоч я не раз бачив раніш Захара і Максима, але тепер я дивився на них з особистою увагою. Обличча Захара було темне, брови зійшлися над низьким чолом, очі дивились похмурно, хоч можно було помітити природну лагідність, присущу силі. Максим отверто дивився ласкавими сірими очима. Часом він потряхував кучерями і весело сміявся.

— А чи не розказував вам старий, спитав Максим, — стару минувшину про діда нашого?

— Так, розказував, — відповів я.

— Ну, то він завше так! Зашумить ліс дуже, все йому минуле згадується. Тепер усю ніч не спатиме.

— Зовсім, як мала дитина, — додала Мотря, наливаючи старому кулішу.

Дід ніби не розумів про що йшла розмова.

Він був зовсім в забуттю, часом посміхався, хитаючи головою; тільки коли міцний вітер з шумом налітав на малу хатину, він трівожно насторожувався, прислухаючись до чогось з переляканим виразом.

Скоро в лісовій хатині все затихло. Ледве блищав каганець, та цвіркун дзвенів без кінця свою одноманітну пісню...

А у лісі здавалося шла розмова тисячі могутніх глухих голосів, які грізно перекликались у темряві. Здавалося, якась грізна сила вела там нараду, збіраючись зо всіх боків ударити на малу, загублену у лісі хатинку. Часами глухий шум зміцнювався, приливав, і тоді двери здригалися, ніби хтось сердито напирав на них зовні, і вітер злісно вив у димарі. Потім на деякий час подихи бурі змовкали, боязка тиша хвилювала серце, поки знову підіймався шум, ніби старі сосни змовлялися знятися раптом зі своїх місць і улетіти в таємну безодню разом зі страшною хуртовиною.

Хвилинами я забувався на короткий час. Буря вила на всі голоси. Каганець блищав, освітлюючи на мить хату. Старий сидів на лаві і намагався помацьки когось знайти біля себе. Глибокий жах і дитяча безпомічність були на обличчу бідного діда.

— Оксано, голубонько, — чув я його жалісний голос, — а хто ж то у лісі там стогне?

Він зхвильовано знову пошарив руками і прислухався.

— Еге! — казав він знову — ніхто не стогне. То буря у лісі шумить... Більше нічого, ліс шумить, шумить...

Пройшло ще кілька хвилин. В маленькі вікна заглядали сині вогники блискавки, високі дерева виступали на мить, як привиди, і знову зникали під сердите бурмотіння бурі. Але ось різкий світ перебив на мить блідий вогник каганця і по лісі покотився недалекий удар.

Старий знов трівожно завозився на лаві.

— Оксано, голубонько, а хто ж то у лісі стріляє?

— Спіть, діду, спіть, — почувся з печи спокійний голос Мотрі. От завше так: у бурю в ночі все Оксану кличе. І забув, що Оксана давно вже на тім світі. Ох-хо!

Мотря позіхнула, прошепотіла молитву і скоро у хаті снову настало тихо. Тільки ліс шумів, та дід зхвильовано бурмотів:

— Ліс шумить, ліс шумить... Оксано, голубонько...

Скоро почалася тяжка злива, покриваючи шумом своїм і спів вітру і стогін старого лісу...

Сіренький.

Ще одна жертва.

Маленький фейлєтон.

(З галереї великих людей).

Маленька замітка в „Боротьбі“ на горе всіх віденських патріотів оказалася правдою.

Газети Паризькі, Берлінські, Варшавські, Львівські в один голос підтвержують сумну новину.

Борис Мартос загинув при таємних обставинах, упав жертвою довгу.

Невже ж це правда?

Чи давно прихожа його покоїв в Meissl und Schadn била життям?

Чи давно вона була повна його приклонників, шанувателів, друзів і приятелів.

Кого там тільки не було?

Тут і редактор „Боротьби“ і спролєтарізовані співвластники многоміліонного „Дзвона“, замасковані аґенти „Нової Доби“ і видавці властних творів, скомунізовані поети, письменники, публіцисти і кооператори, дипльомати бувші, теперішні і будучі, з місіями і без них, комісії, підкомісії, відділи, підвідділи, оцінщики, прийомщики, хранителі, перевожчики, переносчики, населення відомого українськодо культурного центри „Herrenhof“ in corpore і пр. і пр. і пр.

„Толците і отверзеться Вам“ і всі товкли, хто чим міг.

Чи давно це було?

Як сейчас бачу ставну постать покійного в клітчатім пальто à la гаучос, в широким сомбреро à la ковбой, збитім на бакир, перед здивованими очима Віденців і Берлінців.

— Хто це? Хто це? — питали всі.

Походження цього великого фінансіста губиться в сивій старовині і найбільш певні сліди його фінансової праці, як свідчать історики, випливають лише в 1919 році.

По одним версіям родоначальником цього знаменитого роду був мексіканець, прозваний Мартосом за те, що мав надзвичайні здібности обертати золото в папір навіть без допомоги філософського каміня. По другим — родоначальником явився відомий іспанський тореадор Дон Хозе, котрий після вбивства Кармен втік на Полтавщину і одружився з хуторянкою Мартою, від котрої нащадки й дістали імя. (Третя версія, що рід цей походить від самого Вельзевула, оказалася, по дослідам новійших істориків не вартою довірря і роспущеною лукавими Галичанами з певною метою скомпромітувати соціялістичний кабінет. Пр. ред.)

Ми по деякім фамільним рисам безумовно підтримуєм походження його від мексіканського маґіка, але в інтересах правди мусим зазначити, що і друга версія, іспанська, має підстави, бо покійник безперечно мав в собі деякі явні рнси не тільки торреадора, але й андалузського бугая.

В дитячих роках будучий міністр був майже нормальним хлопцем.

Ґеніяльні його здібности проявилися лише в семинарії, де талановитому юнакові удалося розрішити відому математичну головоломку 2×2=4.

Здивовані вчителі і щасливі батьки тут же порішили віддати ґеніяльного хлопця на математику.

Цей фах розвинув його природну цікавість і захват експеріментами до ґомерічних розмірів. Так вже будучи Міністром, він звелів відкрити всі сейфи в Київі з одної цікавости — подивитися, що там? Там оказалося золото, котре він з зручностю, гідною свого мексіканського предка, тут же, на очах здивованих глядачів, перетворив в папірці.

Самовидці говорять, що бувший при тому фінансіст Бродський скрикнув чистою українською мовою.

„Што ві дєлаєте, ві загіньотє всю сістему!“ — На що міністр з властивою йому льоґікою і авторітетністю відповів своїм перекрасним барітоном:

— Ну то що? — А на що вам вона? — чим природно посадив хитрого жидка в кальошу на радість всіх присутніх гайдамаків.

Взагалі ясність висловів і ляконічність міністра увійдуть безперечно в історію нарівні зі спартанською. Часто одним словом йому вдавалося повалити хитросплетені будови европейських дипльоматів і примусити їх до поспішного відвороту.

Так відомий історичний анектот в Берліні коли, підчас конференції з одним визначним німецьким дипльомагом, після годинної промови хитрого Німця пан Міністер сказав йому, добродушно посміхаючись.

— А ви часом не брешете?

Німець згубив дар слова і шість тижднів після того мусив ходити на гідропатію.

Фінансова сістема талановитого міністра була також надзвичайно проста. Знавці фінансового права деруть на собі волосся, думаючи, скілько вони слухали і читали лєкції, читали і писали книжок, і що все це було дурно.

Оказалося, що потрібні лише три простих речі:

Гроші, літак і колода карт.

Гроші летіли на літаку, а Міністр ворожив на картах, чи впаде він, чи ні. — От і все.

Тільки цією простотою сістеми і пояснюється та кольосальна популярність, котру здобув собі небіжчик на Україні.

Ця популярність настільки гнітила скромного молодого чоловіка, що він рішив виїхати в Європу і прочитати в головних в столицях ряд лєкцій на тему: „Моя система, або в 20 хвилин без фінансів“.

Популярність росла. Перед молодим міністром відкривалося блискуче поле. Всі двері були перед ним відкриті. Газети передають, що лукава Франція рішила відмовитися від Версальського миру і поставила Германії єдину умову — запросити Мартоса міністром фінансів. Хитрі Галли рішили одним ударом, раз на завше, злищити свого віковічного ворога. „Не так склалося, як жадалося“. І ми стоїмо перед свіжою могилою. Доля великих людей часто повторяється. Так смерть Мартоса нагадує поетичну смерть Віщого Олега. Говорив йому вірний Директор Департамента.

— Не чипай, Батьку, мертвої голови Вітика, бо в порожній черепянці завше заведеться погань! . . .

Не послухався Міністр, і чорна гадюка з порожньої голови ужалила його в саме ніжне місце. Нещасний тільки й встиг скрикнути:

—Не давайте йому більше ні геллєра! — і сконав на руках вірного Директора під стогін і ридання всіх алчущих і жаждущих.

Лопатками*) викопали йому могилу.

Тихо довкола шумять осикові*), щебечуть на них безжурні фейгелі*) і канарейки*), тихо пролітають аеропляни*), сумними безконечними рядами стоять гетьманки, богданівки, гривні, яєшні — імена їх Ти, Господи, вєсі, — а тихий вітрець доносить з України рідні народні мотиви:

— Чи я, мамцю, не доріс — чи я, мамцю, переріс! . . .

Sic transit gloria mundi! . . .

N. R. переказує зі слів особи, що за скілька день до евакуації Камянця перейшла через большевицький фронт, що **в Таращанському повіті селяне орґанізували** 2 полки піхоти і полк кавалерії **для боротьби з большевиками.** При нападі московських ґрабіжників на село, воно само не боронеться, і навіть дає хліб і скотину; але одночасно посилає верхових до сусідніх сел, котрі далі сповіщають умовним дзвоном і верхівцями увесь повіт. Тоді збирається повітова армія, оточує пограбоване село і винищує большевицький загін до ноги. Одночасно збройна орґанізація винищує місцеві розбійничі елєменти, караючи їх смертю по приговору громад.

Від Буденного до Поляків перейшло **два полки Кубанської кавалерії.** Козаки зараз перебувають в Каліші. Вживаються заходи для переведення їх в Галичину.

Підверджуються чутки про **повстання Донських і Кубанських козаків** проти большевиків. Біля 100.000 козаків забрали Новоросійск і Таганрог.

На Херсонщині **большевики змобилізували всі сили** проти села на здобич хліба. Але праця їх не дає успіху.

Галицький ревком на чолі з **Затонським** виїхав з Київа до Галичини.

Врангель коло Александрівська пройшов **на 80 кіл. вперед.**

В Берліні, під редакцією шеф-редактора Клюкова вийшла 1 ч. газети **Deutsch-Ukrainische Zeitung.**

2 серпня в Ґерманії помер Др. Е. **Фальц-Фейн,** відомий на Україні творець **„Асканія Нова.“**

Іоффе заявив на конференції в Ризі, що він **телеґрафував в Москву про негайну передану Вільна Литві.**

Большевики зняли скілька дівізій з галицького фронта і направили **проти повстанців на Київщині і Катеринославщині.**

„Громадська Думка“ сконфіскована за стат'ю „Пристрасти потухають“ — з приводу польсько-українських розмов. Видно у львівського цензора є инші погляди на цю справу, ніж у шан. редакції.

---

*) Народні назви грошей.

Большевицьке радіо повідомляє що з 1 серпня розпочато особовий рух між Києвом і Одесою. Поїзд відходить 2 рази на тиждень.

Большевики сповіщають, що **Врангелъ піклується,** як би **перекинути** один корпус з Криму до Галичини на боротьбу з большевиками.

Найбільше від польської цензури терпить холмська часопись „Наше Життя." Польські цензурні посіпаки викреслють з „Нашого Життя" навіть те, що пропущено у „Вперменді" та „Гром. Думці" не меньш безглуздою львівською цензурою. Скілька чисел тих газет, як зразки роботи представників братнього народу, **передано нашою редакцією недавно представникам союзів антантської преси. Ред.**

ПОЛЬЩА

Представник П. П. С. про Україну. В середу 4-го серпня в Café du Musée в Женеві відбувся доклад-балачка з приводу становища Польщі. Промовляли Т.Т. Недзялковський та Чапінський, члени Польської Дієти, делеґати від Польської Партії Соціалістичної до Конференції Другого Інтернаціоналу. — Т. Недзялковський послідовно і яскраво змалював міжнародне положення та зовнішню політику Польщі і ролю, яку відіграла в цьому П. П. С. Що до України, промовець сказав, що зараз їстнують дві головних течії: прибічники Петлюри і большевиків, і хоча в цей мент останні подолали і заволоділи всіма землями, на які претендують перші, але Петлюру не можно ще рахувати цілковитим нолем, бо він має армію в кілька десятків тисяч. Втручання Польші в українські справи на користь одного зціх напрямів було помилкою, і на жаль пророкування П. П. С. в цьому відношенні справдилось (Пілсудській в той час вже вийшов з складу партії.) — Зараз не можно передбачити, яка буде доля України, але одно цілком певно: Україна вже ніколи не повернеться до свого становища напередодні війни, коли національне питання цікавило лише гурт інтеліґенції, а селянська маса була з цього боку пассівна, індіферентна. За час війни Україна остільки національно розвинулась, що вона в найгіршому разі мусить стати автономною і безперечно матиме власну школу і адміністрацію. — Окреслюючи внутрішню політику Польщі тов. Чапінський, делеґат від Галичини, ствердив право України на самоозначення і назвав хибним засіб рішати українське питання шляхом військової інтервенції. Що до комунізму в Польщі, то в Галичині жадного комуніста немає, і приближення військ совітської Росії не збільшило, а навпаки зменшило большевицькі течії. — Під час дебатів були підняті слідуючі питання: 1. жидівські погроми, 2. П. П. С. та большевики, 3. Литовське питання та 4. Національне питання в Східній Галичині. — Відносно долі народів на схід від Польщі, т. Недзялковський заявив, що П. П. С. була проти поширення терріторії до кордону 1772 року. Загалом в справі кордонів для партії не мають ваги ані прінціп історичний, ні навіть етноґрафичний, єдиний важливий арґумент є воля народу. Кожен нарід мусить сам вирішити свою долю, але вільно без впливу червоноармейців або польських жандарів. В Галичині теж мусить нарід в цілому, чи по країнах — бо відсоток Поляків все збільшується в напрямку на захід і на північ — рішати, хоче він бути з Польщею, чи ні. Промовець закінчує, що цей погляд він вимовив вже рік тому. — Т. Чапінський до цього додав, що міста в Галичині є чисто польські та жидівські, що тов. Морачевський (бувший голова соціалістичного уряду Польщі) одержав мандат до Парляменту від Боріслава, та що навіть претензії Росії на Галичину значно більше обґрунтовані, ніж українські.

„Times" сповіщає, що нібито **між Германією і Росією є тайний договор,** по котрому большевики забирають у Польші всі військові і залізничні матеріяли, а країну передають Німцям як залог за майбутні позички. Аґентство Вольфа спростовує заяву Times'а.

В Варшаві орґанізувалась рада з 11 членів для орґанізації оборони міста.

„Daily Express" сповіщає, що Анґлія для **допомоги Польщі приготовляє дві дівізії.**

„Дейлі Хронікль“ пише, що війна большевиків **проти Польші** є **на ділі війною проти союзників.**

„Дейлі Телеґраф“ заявляє, що прихід большевиків у Варшаву наніс би свободі, демократії і европейському мирові удар, подібний тому, **як би Вільгельм II-й ввійшов в 1914 р. в Париж.**

„Гавас“ сповіщає, що **балтійська ескадра Анґлічан** ввійшла до Данціґа і Балтійського порту.

Робітнича партія в Анґлії дає свою підтримку Льойд Джорджеві **в оборону Польщі проти большевиків.**

„Freiheit“ сповіщає, що **Франція згромаджує військо** в окупованих німецьких краях, щоб транспортувати їх в Польщу.

Венґрія готова післати скілька дівізій і амуніцію на підмогу Польші.

Р. Т. А. сподівається, що **Англія вишле до Польщі 4 дівізії.** Таким чином війни між большевиками і Антантою не вдається уникнути.

Чехія обявила про свою **нейтральність до польсько-большевицької війни.**

Каменев в Льондоні отримав телеґраму з Росії, що зтримання офензіви проті Польші **викличе контреволюцію на фронті.**

Большевицькі економичні часописі приносять звідомлення **про страшний недорід в Росії.** По 5-ти бальний сістемі в Приволжі урожай менше трьох, шо загрожує Росії страшним лихом.

До реалізації нового урожаю в великих містах Росії право на отримання їжі з заготовок мають тільки червноармейці та робітники.

Культурна продукція в Росії. В квітні втік з Москви один російський книгарь і оповістив на днях такі інформації: „Ізвєстія“, центр. орґан больш. рад, печатаються в Москві в типоґрафії Ситіна („Русское Слово“) в 2 міліонах прим. „Правда“, центр. орґан комун. п а р т і ї, печається тільки в 100.000 прим. Крім того виходить в Москві 4 а часом 5 малих щоденників, без значіння, бо печатають всего в 3—4.000 прим. Аноснів печатати не вільно. Инакшої преси, як комуністичної, видавати не вільно. В Петроґраді виходить теж орґан „Правда“ і теж в 100.000 прим. Крім того виходять спеціяльні „тижневики“ ріжних комісаріятів, хоч в дійсности вони не тижневики, бо виходять раз на 4 або й 6 тижнів. Видають їх переважно молоді люде без освіти. Одна одинока не большевицька часопись „Москва“ виходять двічі в місяць, але не сміє займатися політичними питаннями. Паперу сильна недостача, бо все, що є, йде тепер на печатання аґітаційної літератури в чужих мовах і висилається масово в Індію, Угорщину, Египет, Ірляндію, Мексик, Трансваль, Німеччину, Францію — словом на цілу земну кулю. Це переважно брошури, відозви й артистично виконані плякати. Від початку панування большевиків не вийшла в Росії ні одна наукова книжка, ні один шкільний підручник. Приватним видавцям сконфісковано гроші в банках і папір, а їх друкарні знаціоналізовано. Стала й приватна торговля книжкам. Всі книгарні або зареквіровано, або позамикано. Посідачі не одержали за це ніякої відплати. Ґоркий має приступити до видавання великої перекладної „Світова Література“. Але це тягнеться довго, бо паперу на це нема — і, здається, нічого з цего не вийде.

Большевики заявили протест проти запрошення Ранштатів на Лондонську конференцію.

В останні часи, як видно з їхніх радіо, дуже бояться зросту контреволюційних настроїв під впливом перемог на фронті.

З 2 травня до 25 червня було винесено **600 смертних приговорів** в рос. армії: 273 за дезертірство, 35 за контр-револ., 38 — за зраду, 45 — за бунт, 99 — за мародерство, 42 — за уголовні вчинки, і 33 за вчинки на службі.

За браком паперу в Росії орґанізовані „устныя ґазеты“. В стійні дні і часи журналісти читають на пляцу статті і останні відомости.

„Правда“ оповіщає, що пензенський, ярославський, казанський і сімбірський ґуб. **комісари продовольчих справ** за невиконання наказів вищих совітських інстанцій були арештовані на 3—5 суток.

Мін. зак. справ Ґерманії **Сімонс** заявив що, **Ґерманії виступить проти російських большевиків.**

В Росії дуже розповсюджується **серед дітей кокаінізм.**

За браком паперу цілком заборонено продавати **часописів в роздріб.**

Східна Сибір зараз занята військом ґен. Семенова, головне ядро котрого (коло 20.000) є робітники іжевського заводу — найтяжчі вороги большевиків.

В Белґраді відбувся з'їзд **всіх еміґрантських** російських орґанізацій.

Большевики націоналізували твори Достоєвського.

В Москві за 1. ф. цукру піску платили **в останні часи по 7000 р.**

В Криму, після походу Врангеля на північ, **появилось чимало хліба.** Селяне охоче міняють його на мануфактуру та ріжні інструменти.

Крим переповнений біженцями з Росії.

В Варні болгарська влада додумалась до того, що почала чинити **медичний огляд всім Росіянкам,** що служать в кафе, ресторонах і столових.

Рибні ловлі в Азовськім морі майже знищені большевицькою реґляментацією.

В Кіргізських степах большевики закупають коней на срібні гроші по 3 р. за коняку. Бумажок Кіргізи не беруть.

В Петроград привезено 81 ваґон шкір. За браком дубільних матеріялів використувати їх не можна буде.

Большевицький комісар Сватенко, що застрелився в Харькові, перед смертю написав, що 3/4 його товаришів не вірить ні в свою роботу, ні в комунізм. Прислужуються большевикам через те, що бояться помсти иншої влади.

В Батумі і Тифлісі фактично **хазяйнують большевики.**

В Петрограді дуже **поширялась цинга.**

В Одесі **працює зараз 14 черезвичайок,** евакуованих з инших міст України. Кожна з них виловлює своїх земляків і розстрілює їх. Життя завмирає в 6 г. веч. Місто бідує від голоду і епідемій.

В Александровську перед відходом большевики арештували силу інтеліґенції і спалили багато домів.

Троцький скаржиться в „Правдѣ“, що в останні часи **населення нищить большевицькі плакати.**

Прибувший до Криму голова Дон. В. Кругу Харламов заявив, що в случаї визнання Антантою Сов. Росії, жадає виділення Дону в окрему незалежну державу.

Бол. в радіо заявляють, що після мобілізації анґлійською флота надії на **мир між Росією і Англією майже немає.**

„Daily Express“ повідомляє, що **Льойд Джорж заявив рос. делеґації** відносно наказа, розісланного анґлійським урядом військовому фльоту, щоб було відновлено бльокаду проти Росії.

В Берліні орґанізувалась **ініціативна ґрупа російських журналістів** в такім складі: І. Гессен, В. Назімов, Г. Брейтман, С. Левін, Б. Орєчкін.

Троцький вислав із Росії французського депутата соціаліста Лафона разом з жінкою.

Міжнародне життя

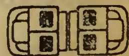

Чешські і англ. часописі повідомляють, що під натиском **Англії і Франції** Румунія і Венгрія збираються допомогти Польщі.

Літвінов (Фінкельштейн), заявляючи Англії, що вона продовжує помогати Врангелю, каже, що большевики далі будуть помагати народами Азії, повставшим проти Англії.

Артур Гендерсон, секретарь англ. робітничої партії, післав наказ філіям орґанизувати демонстрації проти інтервенції в большевицько-польску війну.

Льойд Джордж відмовився вести розмови з представниками большевиків, поки не буде припинена їх офензіва в Польщі.

За скілька день перед евакуацією урядом Варшави Англ., Франц. і Італ. **посольства запропонували своїм підданим** покинути Варшаву.

Большевики призначили Літвінова (Фінкельштейна) **представником совітського уряду для Европи.**

На галицькому фронті у большевиків оперує змішана дівізія із кол. полонених — Чехів, Венгрів, Югославів. Після окупації большевиками Галичини вона має намір прорватись до Венгрії.

Литва приняла предложення большевиків, щоб у Вильні мішана комісія вирішила способи переведення мира („Таймс").

Чехія заявила, що буде абсолютно невтральна в боротьбі Антанти проти большевиків.

Падеревські заявив співробітникові „Matin"'у, що по упадку Польщі наступить зближення між Росією й Німеччиною, що матиме страшні наслідки.

Ридз Сміґлі заявив в Кракові, що ситуація Польщі поправилася, бо польські війська займають разураз лучші позиції.

Папа римський звернувся до Леніна, щоб увільнив увязненого епископа Лозинського з Минська.

Англ. уряд радіотелеґрамою в Москву відмовився від скликання Льондонської конференції.

Большевики дали уповноваження своїм делеґатам до Англії **підписати з нею мирний договір.**

„Vorwärts" сповіщає, що в рос. армії на пруськім кордоні **є багато балтійських Німців.**

Славнозвісний **герм. ген. Клюк,** як сповіщає берлінський **„Гол. Росіи",** працює зараз в Москві над большевицькими стратегичними плянами.

Франція енергійно проводить **плян утворення Дунайської конфедерації** з метою відірвання Баварії від Германії. До Баварії призначено посла Франції і дипл. представника Англії.

Черчіль в „Evening News" запропонував утворити германський бар'єр проти большевиків, що зробило надзвичайне враження серед англійського громадянства. „Westminster Gazette" пише: Стат'я Черчіля — щось нечуване. Найважнійше в ній те, що вона написана членом кабінета, голова котрого старається утворити мир з Росією.

В Женеві зібрався II. Інтернаціонал. Прибули делеґати із Англії 28 чол., Франції — 11, Голяндіі — 5, Польщі — 7, Палестини — 9, Швеції — 14, Германії — 12, Бельгії — 22, Італії — 4, Швейцарії — 8. Головою з'їзду вибрано Вандервельде.

На першому засід. 2-го Інтернаціоналу Англ. делеґат Шогд заявив, що в Россії, звідки він недавно вернувся, населення годується тільки половиною пайка. Для здійснення соціалістичної програми большевицькі методи цілком негодяться, але кожен народ має право реализувати громадські ідеали по свому.

На з'їзд 2-го Інт. не допущено відомого українофоба Гр. Алексінського, що виступав від рос. групи „Єдинства".

Вільсон хоче післати **делеґатів Америки на Льондонську конференцію,** де, на його думку, буде ревізія Версальського договору.

Італії згодилась взяти участь в Льондонській конференції.

В Германії за остатні часи сильно взріс антісемітизм.

Урядовці німецьких залізниць ухвалили одноголосно, не перепускати жадних транспортів Антанти в допомогу Польщі.

На островах Філіпінських загальний самостійницький рух проти Америки. Місцеві Англїйці підпомагають його.

Пять держав центральної Америки (Мексик, Ґватемаля, С. Сальвадор, Нікараґва і Костаріка) лучаться в тісний союз з одним презідентом і спільним військом, як було до 1840 р.

В Ірляндії революція не притихає.

Англійців побито в Персії. Вони опустили Тебріс і мабуть опустять цілу Персію, бо скрізь піднімаються повстання проти чужинців.

Еспанський король відбув урочистий вїзд в ріжні міста Марокка, не уважаючи на французькі протести. Це викликало одушевлення в Еспанії. „Настрій такий, якби ми стояли перед війною з Францією“, пише „Ероса“.

В Полі (Істрія) підпалили Італійці хорватський „Народний Дім“. Хорвати поубивали італійських жандармів, які брали участь в підпалі.

Що Росія малаб одержати. „Matin“ доносить, що еспанський король Альфонс заявив: Коли антанта дійсно хоче освободити світ від панування Німеччини на будуче, мусить дати Росії протекторат над Польщею, Чехією, Сербією аж по Адрійське море й Дарданели.

Італія й Альбанія підписали 2 серпня договір, на основі якого Італія забирає свої війська з цілої Альбанії і навіть з Вальони. Лишає залоги тільки на острові Сазена і в Скодрі.

Англійські суди у всіх інстанціях вирішили, що англійський уряд переступив закон, конфіскуючи болгарському королеві його приватні гроші, зложені в англійських банках. Супроти того Англія зверне йому з того 400.000 фунтів шт.

Російські с. р. основують в Празі великий щоденник (Ми досі не здобулися там навіть на місячник, хоч великі суми призначено було на пресу. В чиїх карманах опинились ці суми, повинна публика вже раз довідатися.)

В Словаччині йде агітація проти асентерунків під претекстом, що міністер оборони др. Маркович це єврей („Narodni Listy“)

Клємансо, лютий воріг України, вертає до політичного життя: кандидувотиме до сенату („Intransigeant“).

З Бельґії доносять, що всі провідники Флямандців уже в тюрмі. Так виглядає „самоозначення народів“.

Нагороду Нобля одержав в цім році еспанський драматурґ і директор театру Jacinto Bonavente.

Бойкот проти Угорщини скінчився невдачею.

Канада іменувала окремого посла в Вашінґтоні. В цім добачують охоту Канади, відірватися від Англії.

Повстанці в Індії висадили в воздух поїзд з англійським військом, причім погибло 50 Англійців, а 112 зранено.

На Формозі повстання.

Німці — як доносить польська преса — громадять над польскою границею значнійші сили й обсаджують станції панцирними поїздами.

Японці опустили Забайкалля.

Італійський парлямент має такий склад: офіціяльних соціялістів 155, народників (Popolari) 99, дем.-лібералів 87, радикалів 57, партія віднови 33, лібералів 23, реформістичних соціялістів 18, республиканців 10, безпартійних 18; це показалося при укладі законодатної комісії.

Ірляндці зробили в маю і червні 1142 замахів на Англійців і їх майно в Ірляндії.

„Культура“ панянок білої раси. В заведенню для виховування дівчат у Багфорді (Ню-Йорк) напали білі дівчата на негритянок, перемогли їх і почали над ними знущатися в страшний спосіб: обрізували їм груди, випікали очі розжареними зелізами, здирали шкуру живцем і т. д. Доглядачок, які виступили проти того варварства, поранено. Мурики боронились завзято й теж смертельно поранили напасниць. До цеї нечуваної борні прийшло тому, що білі не хотіли працювати разом з чорними.

Нові марки Палестини вже в обізі. Мають вони надписи англійські, арабські й єврейські („Ерец Ізраель“). Досі тільки Українці не мають своїх марок, хоч держава істнувала кілька літ і мала неодного міністра почт, який цілий день балакав про політику; навіть про марки не подбав.

Норвежський штортинг (парлямент) з огляду на дорожнечу підніс одноголосно почесну платню королеві Гаконові до суми 803.000 корон.

Економічна хроніка

Урожайні вигляди в західній Україні значно поліпшились. В. Сх. Галичині, на Волиню і Поділю сподіються дуже красного урожаю, головно в дрібних і середних хазяйнів. За те значна частина великої посілости незасіяна, бо українське населення відноситься ворожо до панів і не йшло до них на роботу. З Бучацького повіту прим. повідомляють, що на 60.000 моргів дрібної посілости припадають 50,000 моргів оброблених, — на 43.000 моргів великої посілости всього тільки 10.000 м. оброблених.

Розпродаж естонських верфтів. Анґлійці закупили відомий верфт (корабельну майстерню) Бекера в Ревалю, окрім того головну часть акцій бальтійского верфту. Третій верфт Ноблеснера мабуть дістанеться Французам. Таким чином переходить вся будова кораблів в Естонії в чужі руки.

Французько-польскі господарські взаїмини. Французько-польска торговельна палата в Парижі приготовляє спис всіх промисловців і купців польских на французьких терріторіях, далі всіх французьких підприємств і товариств, які заміряють навязати дружні взаїмовідносини між обома державами.,

Польско-угорский товарообмін. В Будапешті має незабаром заснуватися торговельне товариство для улаштування торговельних взаїмин між Угорщиною і Польщею. Після звідомлення „Telegraf'у" має відомий кол. міністер ґраф Буріян стати на чолі нового товариства.

Польске мореплавство. В Ґданску розвивається польске мореплавство дуже живо. Недавно підвишило відоме польско-балтійске торгове й транспортове акційне товариство „Polbal" свій капітал на 60 міл. п. марок. Рівнож розвивається дуже успішно польско-американське пароплавне товариство, яке й значно причинилося до навязання торговельних зносин між Сп. Америкою й Польщею. В Варшаві закупили оба товариства великі площі для побудовання шпіхлярів і маґазинів. Вони стараються далі дістати плавство на Векслі в свої руки.

Вивіз льону з Лятвії. Вивіз льону з Лятвії зараз орґанізований урядом. До Риги прибувають щодня 30 возів з льоном. Сьогорічний урожай перевишить добуток з останнього року о 50%. Головна часть переправляється до Америки.

Нова торговельна палата в Ризі. За співучастю Фінляндії, Лятвії, Естонії і Польщі засновується зараз в Ризі нова торговельна палата.

Торговий білянс Лятвії за квітень 1920 р. Вартість вивозу з Лятвії виносила в квітні 1920 р. 85 міл. лат. рубл. (з чого 61 міл. припадають на льон), Вартість увозу 60 міл. л. р. На Ригу припадають: вивіз 82 міл., увіз 42 міл.; на Лібаву: вивіз 5 міл., увіз 18 міл. л. р.

Анґлійські заходи для захоплення торгівлі зі східними державами. В анґлійскій низшій палаті принято недавно новий закон для фінансовання і забезпечення заграничної торгівлі. Метою цього закона є подавання довгострокових кредитів тим державам (в першу чергу новопосталим на сході), які із-за лихої власної валюти не в силі фінансувати покупи в Анґлії.

Німецько-східноевропейський господарський союз. Союз німецьких фабрикантів і експортерів для торгівлі з Росією постановив на останньому ґенеральному засіданню поширити длятформу своєї діяльности і змінити назву на „Deutsch-Osteuropäischer Wirtschaftsverband" з осідком в Ельберфельді. Постановлено рівнож поробити як найінтензивніші приготовання розвоям на сході

Французька торгівля з окраїнними державами. Для плекання французької торгівлі з окраїнними державами заснувалося в Варшаві товариство „Pologne-Finnlande Société pour actions d'importation et d'exportation" з засновчим капіталом 4,000.000 п. мар.

Добування міди в північній Фінляндії. Гірниче товариство „A. B. Finland Copper O. Y." закупило великі простори над рікою Oulanka, щоби там розпочати експлоатацію ново одкритих руд. Для проведення технічної провірки мінералів звернулося товариство до уряду з проханням субвенції. Відсоток металю має бути дуже значний.

З українського життя на чужині

Намір українських орґанізації скликати загально національний конґрес викликав з одного боку велике зацікавлення в европейських колах, а з другого велику злобу в російських еміґраційних колах та в російській закордонній пресі. Це доказує тільки одно — оскільки потрібен був би такий конґрес для обстоювання національних інтересів.

Д-р Петрушевич реорґанізував уряд Галичини, призначивши Витвицького — по справами закордонним, В. Сінґалевича — по справами фінансів, торговлі і промислу, К. Левицького по справам преси і пропаґанди; Ганінчака — по справами внутрішнім, судівництва, просвіти і віроісповідань, рильництва, почт і телеґрафів, шляхів та робот публичних.

Цими днями сподіваються приїзду до Відня заступника голови Ради Міністрів Ук. Н. Р. Андрія Лівицького в звязку з загально-національними справами.

Прибув до Відня кол. заступник посла в Італії В. П. Мазуренко. Заступником посла призначено М. Ф. Еремііва.

Прибув до Відня тов. Мін. У. Н. Р. по жидівським справам Ґольдельман.

Постановою Ц. К. У. С. Д. Партії скасовані уповноваження, що до репрезентації за кордоном Порша, Дідушка, Вікула і Матюшенка. Дідушок Петро знenацька полівів і став большевиком.

Закордонна Делеґація Укр. П. Соц. Рев. повідомляє, що з партії виключені члени партії Микола Ковалевський за порушення партійної дисціплини, за службу Петлюрі й неморальне відношення до народніх державних коштів; Володимира Кедровського — за порушення дисціпліни і службу Петлюрі; п. Миколу Залізняка — теж за порушення партійної дисціпліни, службу Петлюрі і колишню, але виявлену нині, службу австрійському уряду підчас війни.

Нас сповіщають з певних джерел, що большевицький посол в Америці витрачає зараз силу грошей на дезорґанізацію тамошнього українського громадянства, між иншим і на видання quasi — українських ґазет, як „Укр. робітничі Вісти“ і „Українські щоденні Вісти“, та ин. В цих ґазетах працює багато большевицьких аґентів — Евреїв та Росіян. Між иншими і скілька типів, відомих у нас на еміґрації, як напр. викинутий недавно з „Нової Доби“ за провокацію Дятлов.

В останньому числі амерік. большевицької часописі „Укр. робітничі Вісти“ якійсь Волинець в дописі з Відня (чи не п. Дятлов часом?) в надвичайно ганебній і по тону і по змісту статі нападає на Укр. Респ. Капелю, величаючи чогось Кошиця „діяконом“. „Всяка нанята за гроші і вислугуючася, чорт зна, кому, голота не має права співати української пісні...“, пише з погордою Волинець. Чи не забагато навіть для такого „безсребренника“, як п. Волинець.

Діяльність українського союза письменників і журналістів цілком завмерла. Не чути нічого ні про видавничу його роботу, ні про допомогову, не вважаючи на те, що в розпорядження президії його фінансового аґентурою Укр. Нар. Республіки були видані в свій часи досить великі кошти (біля пів міліона корон). Бажано було би, що б хоч в пресі хто небуть відгукнувся про його діяльність.

Нас просять спростувати помилково надруковану звістку про скасування уповноважень Тишкевича і призначення на його місце Шелухіна і К-о. Як виявляється, таке розпорядження зробив не уряд, а кол. чл. директорії Макаренко під впливом С. П. Шелухіна, переконавшого і самого Макаренка, що наказ уряду про скасовання закордонних уповноважень 2-х кол. членів дирекції — є юридично неуґрунтований. В подяку за це оживший Макаренко і призначив С. П. Шелухіна замість Тишкевича. А російська преса підхопила скандал і радується...

З кол. мін. фінансів Мартосом трапився неприємний анектот. Він мав необережність видати допомогу Вітикові (150.000 кор.) на видання „Боротьби" та ин. справи. Вітик, отримавши гроші, поїхав далі шукати Мартоса, щоб ще дещо получити. В цей час редактори бл. памяти „На перелому" і „Сміху", мабуть в помсту Мартосові за те, що він їм нічого не відсипав, написали в „Боротьбі" фелієтон-некрольоґ по случаю одставки кол. міністра, але настілько невдалий, що російські часописі приняли в серійоз і в хроніці зазначили про смерть Мартоса, як про факт. А галицькі українські часописі передрукували звістку. В наслідок цього заживо-похоронений бувш. міністр відмовився далі „доїтись" на „Боротьбу". А Вітик знов мусів знайти орієнтацію на цей раз вже без „профессіональних гробокопателів". Хто тепер буде писати йому ноти — не відомо!..

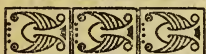

Огляд преси

Посварились.

Серед українського громадянства за кордоном появилось за остатній рік чимало провокаторів — і правих і лівих. Про одного з них, що одночасно, співробітничаючи в „Нов. Добі", виступав проти своїх товаришів і в американських українських часописях больш. посла Мартенса, розповідає редакт. „Нов. Доби" Левинський, а власне про те, як п. Дятлів нищив в Укр. Щ. В. свій віденський орґан:

Редакція „Н. Д.", одержавши У. Щ. В. зі згаданою статтею, була більше як здивованою таким поведенням української комуністичної ґазети. Низше підписаний, як головний редактор „Н. Д.", предложив взяти випад У. Щ. В. під наради чергового засідання редакційної колеґії „Н. Д.", до якої тоді ще належав і тов. П. Дятлів,*) якого коонтовано до неї як раз із 7-го числа „Н. Д.". Ми прекрасно знали, що Дятлів, перед приняттям його до Закордонної Ґрупи У. К. П. і редакційної колеґії „Н. Д.", і з політичних (єдино неділимських) мотивів і з особистої амбіції виступав скрізь, де тільки міг, ворожо проти нас і старався нам всюди шкодити. Ми знали теж, що Дятлів уже по вступі до ґрупи і колеґії вів негарну і нетовариську боротьбу проти нас, а будучи довіреною особою У. Щ. В., просто завізвав собі цю ґазету до помочі в своїй боротьбі проти нас.

На згаданому черговому засіданні ред. кол. „Н. Д.", я був тієї думки, що на випад У. Щ. В. треба гостро відповісти. Під словом „гостро" я завсігди розумію річевість і льоґічну силу арґументів. Зі зрозумілих причин виступила проти цього довіренна особа У. Щ. В. Він казав, що це не вказано, що У. Щ. В. поправляться, бо і „Нова Доба" має на на цю ґазету значний вплив. Решта членів ред. колеґії схилилася до думки т. Д., і було внесено постанову, щоби над випадами У. Щ. В. перейти до порядку дневного. Я був одначе того переконання, що таким вислідом справи, самої справи не порішено. Це було все одно, як би хтось із дуже близьких плюнув на вулиці людині в лице, а опльована людина, не спитавши навіть, „за що?", пішла собі далі. В почуттю гідности „Н. Д." я виступив в ній на власну руку з відомою „редакційною заявою", даючи перед друком її до пере-

---

*) Тов. П. Дятлів — великорос (він виучив українську мову), але з трьома національними душами, великоруською, українською і білоруською — як сам признав. На одному із засідань нашої Закордонної Ґрупи У. К. П. він теж заявив, що являється приклонником „єдиної і неділимої ком. Росії". Він не є більше членом Ґрупи. Прим. „Нов. Доби".

читання членам ред. колеґії. А, як відомо, в кождій заяві констатується, а не мотивується. У відповіди на неї виступили У. Щ. В. (ч. 127) зі статтею „Мужі в штанах" і „мальчики без штанов", в якій у надзвичайному подразненню свого гурракомуністичного мальчишества — впрочім зрозумілого — попри свою безсильну лайку на редакцію „Н. Д." і клевети-денунціяції особливо ж на мене, „поправляються" і додають до свого першого „арґументу" ще новий, а саме, що У. Щ. В. тому відмовили „Н. Д." „свого нюйорського комуністичного благословення", бо „Нова Доба" представила себе в перших шістьох числах тільки як антіпетлюрівська ґазета.

Так посварились Іван Іванович з Іваном Нікіфоровичем. В довгому і скучному листі п. Левинського є одно цікаве признання:

Я знаю одно, що війна большевицько-українська стала початком всіх дальших воєнних заверух на Вкраїні, які привели в результаті її до такої руїни, винищення і упостошення, яких не зазнали у світовій війні ні одна країна. І треба буде цілих десятиліть, великої і мозольної праці всього населення України, щоб на її руїнах двигнувся добробут і нове життя.

Ну, а як же бути з теперішньою навалою большевиків на Україну — четвертою по щоту, пане Карась — ідеалісте? Вона мабуть на десятиліття скорочує відбудовання країни?

„Чуже під лісом, а свого під носом..."

В деяких українських часописях прокравшіся „діячі" пробують, правда, більше „з чорного хода", під ріжними псевдонімами, оббілитись завчасу, посилаючись на те, що не такі тепер часи, мовляв, що б виносити бруд з рідної хати. Ось і смиренномудрий орґан п. Порша — „Шлях", друкуючи на трьох шпальтах листи Лозінського, де він зводить рахунки з п. Панейком, дуже бідкається про нелади в українському громадянстві. Устами якогось полоненого ґазета проливає сльозу:

Серце кров'ю обливається і жах обхоплює душу за будуччнну України, коли читаєш про діяльність віденьских і других українських „діячів", оскільки ця діяльність стає відомою для широкого загалу через „Волю", „Боротьбу", „Нову Добу" й иншу українську пресу. Скільки там уголовної термінольоґії, скільки там закидів, як окремим одиницям, так і цілим гурткам. Як один одного обливають з ніг до голови помиями, скілько там партійної гризні і зовсім непотрібних суперечок. Невже ж це правда? Що це таке і як його собі уявити, що в такий час, коли перед українською нацією стоїть роковe питання, чи бути чи не буте? Й коли вона своїми віковічними ворогами з півночі і з заходу загрожена в самім своїм істнованню.

Найбільше наша нація зараз загрожена не зі сходу і з заходу, а з середени — від власних ренеґатів, експропріаторів та инших покидьків української інтеліґенції. Коли б полонений Гриб, якого листом орудує ґазета, знав, як з багатьох міліонів, виданих на справу українських полонених в Італії, до них дійшло ледви... 0, 6%, коли б він знав, як наші дипльомати брались купувати зброю, аеропляни, військове майно, і що з того виходило, він би разом з нами плюнув і сказав:

— Хай їх шлях трафить!...

Зальцведельський „Шлях" про ті операції чув чимало і добре знає. Знає і те, що як би не преса, що „виганяла торгующих із храма", то багато типів сиділо б і зараз і благополучно торгувало би іменем України та кров'ю дітей її. Знає та мовчить...

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 21. серпня 1920. Ч. 8.

В. П.

„Не было, нѣтъ и не будетъ!...“

Передомною останнє число американського большевицького органу „Soviet Russia“ (Nr. 3. 17. VIII. 1920 р.) А в ньому стаття — „Ukraine“. В ній нема вже і сліду від большевицьких ламентацій „про самоопредѣленіе вплоть до отдѣленія;“ і т. под. Питання ставиться просто і ясно: ніякої України, ніякої української мови не було, немає і бути не може — все це вигадки Австріяків та Німців!

Проглядаючи цю статтю з органу большевицького посла в Америці Martens'a, я згадав і блаженної памяти „Новое Время“ з Меньшиковими, Розановими, Сувориними, і „Московськія Вѣдомости“ з Ґрінґмутами, і „Кіевлянина“ з Флорінськими і Савенками, і Парижські „Послѣднія Новости“, та Берлінський „Русскій Голосъ“, де відомий російський публіцист Александер Яблоновський і меньш відомі російські фелєтоністи по случаю большевицької перемоги над українською крамолою до того розперезались, що потрівожили прах своїх ідейних попередників по українофобству. І навіть де в чому їх попередили.

Але нічого не зробиш: російські „мальчики без штанів“ будують „єдину, неділиму, велику Росію“. Цього не бачуть тілько їх українські колеґи — правда, зовсім вже не „мальчики“, а скоріше здитинівші старці, але всеж таки „безъ невыразимыхъ“. Вони радуються російській „побѣдѣ и одолѣнію“ над супостатом. І не тілько радуються, а і в звідомленнях українського інформаційного бюро, і в своїх часописах досить прозоро реклямують переможців...

Був час, коли ми — петроградська українська колонія, теж раділи з приводу перемоги російської зброї: то було в початку великої війни, коли російське військо забирало Галичину, а наші галицькі земляки з жахом тікали від російського побідоносного орла, як курчата від шуліка.

Ми раділи приєднанню Галичини до Великої України, бо в тяжкій боротьбі за національне визволення сили починали нам зраджувати, рідне болото близької і дужої російської культури

без жалю засмоктувало, тягло в себе останні наші національні резерви. Галичина перед тим була нашим Пємонтом.

Вихована в европейській культурі національна думка галицької інтеліґенції, зкована в тяжкій боротьбі з Поляками, Мад'ярами її відпорна енерґія, здавалось нам, буде у нас тою живою водою, що мертвого Лазаря, „уже смердяща", із гроба воскресить.

Минув недовгий час. Панування Бобринських і Євлогіїв в Галичині, странствія галицької інтеліґенції аж за Урал скоро розтопили наші надії, убили нашу віру.

Зараз ми знов переживаємо момент „побѣды и одолѣнія" російського „оружія". І серед нас знаходяться люде, що не тільки горять радістію братської любови до визволителів, а і готові останню одежину підстелити під копита їх коней. Ми — старі російські вихованці — з болем в серці дивимось на цю картину, споминаючи свої колишні помилки...

Радіють Галичане, для котрих найтяжчим ворогом є не Троцький з Леніним, а... Петлюра. Радіють Винниченки, Лівинські, Дятлови, для котрих десятки літ перебування на все кастріруючій еміґрації відбило чуття державного нюху. Радіють ті, для котрих завсіди превише всього був принціп:

— Нехай гірше, аби инше!

Не радіють тільки — ні селяне, ні інтеліґенція з окупованих совєтськими військами частей Галичини. Вони тікають від совєтських розбишаків на цей бік фронта, приєднуються до неприємного для них ще так недавно Петлюри, тільки б не лишатись там, під високою рукою большевицької опрічніни.

Бо для Москви — України, її інтеліґенції, і народу „не было, нѣтъ и не можетъ быть" — це тільки австрійська, німецька, польська, англійська (в залежности — де говориться і пишеться...) інтрига. Але коли щось подібне є — треба його зарання знищити, викоріннити, щоб не розмножувалось, не мішало розпоряджатись Москві українськими народними богацтвами так, як це їй довподоби. Для мене, що зріс, виховався в російській культурі, ясно, що зараз не тільки про федерацію України, навіть про куцу автономію її з ласки Москви, нічого сподіватись, коли ми всі не закинемо тих сподіванок на милость „побѣдителя" та не підемо одностайно в бій.

Коли йде мова про те, Ленін чи Петлюра, Троцький чи Омелянович-Павленко, то річ для нас, принаймні старих російських інтеліґентів, цілком ясна — Москва, єдина, неділима, совітська, царська з кнутами, з Сібір'ю, з каторгою — чи Україна, хоч яка небудь, трудова, соціалістична, а иншою вона на ділі і бути не може, тільки Україна.

Галичане мусять забути і про Петрушевичів і про Васильків. Наддніпрянці і про Петлюру і про Лівицького. „Довлѣет дневи злоба его." Прийде час, коли буде в своїй хаті і правда,

і сила, і воля: тоді будемо чубатись до схочу. А зараз час инший. Нам кажуть большевицькі посли:

— Украины нѣтъ, не было и не будетъ!...

Ми мусимо одностайно їм відповісти: — Ні, Україна була і мусить бути!...

З національним розгордіяшом, з національною прострацією треба скінчити. Коли Анґлійці пишуть — „дайте нам спокій, нам і свого лиха задосить...“, то надіятись на когось иншого, що прийде і введе нас „во владѣніе“ — нічого. Ми маємо територію. Не можна власними грудьми закривати власних ворогів. Треба сказати Полякам: або дайте Галичину Галичанам, або йдіть собі геть!...

Ми маємо військо — примаймні ядро його. Не можна сказати про людей, котрі більше шости місяців — а місяць в часи війни — рік, без зброї, без патронів, без одежі, без грошей — продерались скрізь ворожі ряди, во імя тільки безплотної національної ідеї, не можна цих людей считати за банди, як це роблять деякі Галичане. Це військо нової формації, нової школи — партизанське війське.

Ми маємо уряд. Правда — частина його галицька — десь на еміґрації, зі свояків, кумів та сватів галицького диктатора зкомпонована; друга частина — це Петлюра, з не зовсім розумним оточенням — з отруєною самовластям тяжко втомленою головою. Але ні серед надніпрянських його ворогів, ні серед його приятелів немає людей, котрі б осмілились принести в жертву Петлюрі національну справу. Його роль мусить бути тільки декоративною, коли він не родився ні Леніном, ні Троцьким. Його помилки треба зкореґувати новим компромісом, новими поправками, але негайними, щоб те наше традиційне українське zu spät не взяло верх і на цей раз.

Ми маємо готовий державний апарат — кабінет міністрів, якого ніколи не мала Україна; маємо кадри галицької інтеліґенції з німецькою школою в роботі, інтеліґеції працьовитої, грамотної і виносливої. Скілька перетасовок в кабінеті, скілька скасованих портфелів, скілька найбільш важних, переданих в руки галицьких місцевих техників — робітників. І ми будемо мати то державне яйце, від котрого можна розпочати державу будувати.

Будувала ж колись надніпрянська інтеліґенція велике національне діло, починаючи з Галицькою П'ємонту. Те, що Петрушевичі і Голубовичі в свій час не зуміли в Камянці взяти владу в свої руки, що вони попеклись на Степаненках та надніпрянських Голубовичах і тепер „плюють“ і на старшу українську інтеліґенцію, доказує одно, що або вони є непоправні доктринери і до державного будівництва нездатні, або вони є короткозорі сектанти.

Мусять бути негайно сконсолідовані всі національні сили для виходу з тяжкої ситуації. Пора покінчити з національною „Вампукою“. Бо вороги наші занадто узброєнні, занадто сильні і культурно, і матер'яльно, що б з ними можна було, шуткуючи та поміж собою переругуючись, чекати на слушний час!

Іван Макаренко.

Кубань.

III. Культурні і економічні відносини.

I.

Як вже було зазначено вище, степова частина, Кубані яка протягом довгих віків приймала у свої простори хвилі народів, що йшли зі сходу, під час приходу козаків стояла пусткою. Тільки руїни колишніх міст та фортець, та безліч степових курганів мовчки свідчили, що колись тут кипіло життя. В південній гірній частині, Кубані мешкали деякі гірські народи (Черкеси, Ногайці, Осетини), які належали Туреччині. Всі вони мали дуже низьку культуру.

Таким чином, на долю козаків не випало жадної культурної спадщини від попередніх мешканців. І новим виселенцям прийшлося досліджувати практично всі кліматичні і топографичні умови нового для них краю і наново закладати підвалини культурно-економічного життя. Це було тим тяжче, що між колонізаторами зовсім не було фаховців, необхідних в даному разі (російський уряд їх також не мав), і тому, що не можно було спокійно будувати життя на новім місці. Боротьба з гірцями, і з турками, які підтримували їх, вимагала постійного напруження майже всього боєздатного населення на протязі семидесяти років. Мало того. Гірські розбишаки часто пробірались через кордонну сторожеву лінію і, ідучи на північ, грабували майно, а товар і людей угоняли в полон. Оскільки життя було небезпечне, найкраще може свідчити розпорядження козачого уряду того часу, яке наказувало: „щоб на військовій землі по всяким справам їздити, землю пахати, рибу ловити і товар пасти, без військової зброї ніхто не смів“. Цілком зрозуміло, що поки тяглася війна з гірцями, не було жадної можливости провадити яку небудь планомірну працю. І лише з шестидесятих років минулого століття почалося спокійне життя, явилася змога подумати про поліпшення просвіти, приватного і громадського господарства; цебто лише на протязі останніх пятидесяти років могли розгорнутись творчі сили козаків у всіх галузях життя. Але і протягом цих пятидесяти років не було можно виддатися цілком будуванню нового життя. Самодержавний російський уряд і його агенти відносно козаків надзвичайно старанно притримувались принціпа: „держать і не пущать“, а „ ежели что, то в околодок тащить.“ „Усмотрѣніе“, сваволя, яка доходила до огидної дріб'язковості, стремління утримати козака лише в ролі вояка, обмеженість в переміні місця, яка нігде в инших частинах держави не вживалась і т. д., і т. д., — все це важким тягарем лежало на козаках і дуже шкодило нормальному розвиткові життя. І друге, козаки були обтяжені поголовною військовою службою і всі до одного мусіли марно тратити чотирі найкращі роки в життю. Але на на цьому справа не кінчалася. Відбувши термин „дѣйствительной службы“, козак залічувався в „другую очередь“ с. б. був обовязаний тримати упорядковане військове убрання, зброю і також строєвого коня і зі всім цим зявлятися на смотри і що року на один місяць у військову частину (звичайно у травні). Через три роки він зачислювався у „третью очередь“, що мало ту ріжницю, що мати строєвого коня було не обовязково. І т. д. до 38 річного віку. Коли взяти на увагу, що козак мусів на власні кошти мати військове убрання і холодну зброю, а також коня зі збруєю, то стане цілком зрозуміло, яким тяжким і коштовним тягарем була для козаків військова служба і оскільки вона гальмувала культурно-економічний розвиток Кубані. І тим більш дивні ті наслідки, яких досягла Кубань за такий короткий час серед таких несприяючих умов.

II.

Зпочатку не було ні громадських, ні приватних правильно утворених шкіл. Дітей учили лише читати, писати і рахувати. Цим займалися більшою частю мандрівні учителі „за шматок сала, паляницю хліба і двадцять копійок грішми". Які були наслідки такої освіти, те звичайно не потрібує пояснень.

Так справа була до 1870 року, коли нарешті в Катеринодарі була відкрита перша на Кубані початкова школа з трьохлітнім курсом. В слідуючому році така ж школа була відкрита у станиці Незамаєвській (північно-східнім кутку Кубані). За Незамаєвською станицею негайно пішли другі і на протязі перших пятнадцати років вся Кубань укрилася сітю народних шкіл з трьохлітнім курсом. Школи були у кожній станиці. Особливо характерним і цінним було те, що всі станиці відкривали школи виключно на власні кошти. Але в той же час почало виявлятися, що ці школи не задовольняють потреб населення, і воно почало утворювати, також на свій кошт, школи з пятирічним курсом. В решті був узаконений новий тип шкіл, т. званих вищих початкових, з викладами по історії, літературі, чужих мов, алґебрі, і т. д. (в ці школи діти поступають по скінченню чотирьохрічної нижчої початкової школи). Пройшов десяток років і Кубань вже мала цих шкіл біля 200.

Закубань була трохи відстала у справі народньої освіти, але в останні часи там значно поліпшився стан освіти. Треба також зауважати, що козаки щедро дають гроші не тільки на утворення нових шкіл, але весь час підтримують і поліпшують існуючі. Школи містять в найкращих будинках і мають все потрібне приладдя, найкращого гатунку.

Всі вони мають бібліотеки, часто дуже великі і цінні. Так напр. невелика станиця Дядьківська з 7000 населення відкрила школу з пятирічним курсом, в чудовому новому будунку, вартістю в 30,000, і тоді видала 5000 допомоги на купівлю одного наукового приладдя для природознавства.

Треба ще додати, що козаки високо цінять і поважають учительську працю. І учительська платня була на Кубані завше вищою, ніж у других частинах Росії.

В останні роки стремління до середньої освіти прийняло загальний характер і по станицях почали зявлятися середні школи хлопячі і дівочі. Крім того, мається цілий ряд фахових шкіл нижчих і середніх і політехничний інститут.

Населення розуміє, а як не розуміє, то почуває, що освіта є одною з наймогутніших підвалин культури і поступу, і не шкодує грошей на поширення її.

Такий швидкий розвиток народньої освіти залежить безумовно не тільки від стремління до неї населення, а також і від порівнюючи високої заможности широких верств козацтва, і концентрації населення по великих пунктах, яка давала змогу відразу широко провадити справу.

Дуже зле у справі освіти було те, що всі виклади у школах провадилися російською мовою, в той час, коли майже все населення вживає українську мову, яко рідну. Але цього вимагала русіфікаторська політика російського уряду.

В останні часи Кубань майже досягла була загального навчання. Але постійний прилив в межі її людности з других країн — значно знижує рівень письменности.

III.

Вище вже були зазначені ті тяжкі і неспріяючі умови, в яких складалося життя кубанських козаків. Не можно промовчати ще про деякі факти, які перешкоджали народньому розвиткові.

З деяких підстав перехід козаків на Кубань відбувся дуже швидко і тому більшість примушена була кинути господарство на старому місці. Через це виселенці в більшости дуже були слабі економично. Крім того старі засоби і приладдя господарства були майже первісні.

Займалися головним чином скотарством (рогатий товар та вівці), при чому на зиму не готували ні корму ні захисту від морозу. Скотина зімою ховалася

в очереті, а годувалася тим, що добувала з під снігу. Хліб сіяли лише на власне харчування. Орали плугом, у якого лише вістря леміша було залізне, молотили ціпами, або розкладали хліб на току і водили по ньому волів з навантаженим возом, віяли лопатою на вітру. Але в ті часи, при тогочасних умовах, навряд чи й можно було инакше господарювати. І коли б Кубань, на думку англійського ґеолоґа Неймара, і дійсно не була по природі одним з найбагатших закутків світу, коли б ця країна не мала б такого корисного положення відносно міжнародного торговельного руху, то, справедливо кажучи, ні енерґія козаків, ні їх витревалість і твердість в осягненню мети у праці, не привели б до тих блискучих наслідків, які ми бачимо зараз. Богата природа щедро обдаровувала тяжку роботу свого гостя, ослаблюючи значіння инших шкодливих обставин, і заохочуючи Кубанця до праці. І як тільки припинилася війна і виникла змога віддати себе цілком будуванню життя, в цей час виявилася у всій повноті виґідність ґеографичного положення Кубані, і вона швидко приєдналася до міжнародного торгу. Енерґійне і розумне населення використувало як найкраще новий стан річей. Закордонний ринок потрібував хліба і давав за нього високу ціну. Населення звернулося до богатого чернозьому. Рілля швидко стала поширюватись і хліборобство скоро заняло головне місце у господарстві. Більш досконалі хліборобські приладдя і машини закордонного виробу скоро поширились між населенням: залізний плуг, американська жатвена машина завода Джонстон, німецька віялка і сіялка, кінні граблі, плуг Сакка, дискова сіялка, молотильні машини з паровим рухом, американського і англійського виробу. Все це вживається не поодинокими людьми, а широким загалом і дало змогу в останні часи перед великою війною зайняти під пашу ввесь в без виїмку гідний ґрунт. Сіється головно пшениця, ячмінь, овес, кукуруза, льон, соняшник олійний і т. д. Вивоз цих продуктів досягав колосальних розмірів. Так напр.: та пшениця, що вивозилася з Кубані, уявляла четверту частину той кількости, що вивозилася зі всієї бувшої Россії. З початку девятисотих років вироб підсоняшної олії значно поширився і став приймати масовий характер.

Вже в той час в Катеринодарі працював перший у світі по інтенсивності олійний завод. Тепер таких заводів 5; ще більше в Армавирі і його районі. Вироб підсоняшної олії заняв поважне місце на світовому ринкові жирів. В останні часи швидкими кроками пішло вперед молочарне діло (вироб масла і сиру в недалекій будучині має досягти тих же розмірів, що й хліборобство), бджільництво, свиноводство і т. д. Кубанський тютюн заняв також певне місце на світовому ринкові. В цій справі можно лише сказати, що це дуже молода галузь в народньому господарстві, але розвиток її має повну можливість.

Відносно виноградства і виробу вина, то Кубань тепер вже дає велику кількість вина високої якости і в майбутньому обіцяє дати дуже багаті наслідки.

IV.

Фабрично заводської промисловости на Кубані майже нема, коли не рахувати підприємства, які займаються переробленням продуктів сільського господарства (маслобойні, гуральні машини, макаронні, кожевні і инші заводи). Та і навряд, чи скоро уґрунтується вона тут, бо сільське господарство покищо займає всі без виїмку робочі руки.

Лише за два роки перед світовою війною коло станиці Гулькевичи (Вл. К. З.) була одкрита цукроварня. Досвід показав, що ця галузь буде певно мати великий успіх на Кубані. Розробка гірних багацтв знаходиться сливе в первісному стані. Добувається срібло, нафта, олово і ще деякі продукти, але загалом в невеликій кількости. Це пояснюється недостачею підприємчого капіталу і шляхів. По цим же причинам мало розвинута і лісова промисловість Між тим для цього маються всі данні. Велике багацтво Кубані у гірних річках, які мають велику силу течії (біле вугілля). Причім умови для використання річної енерґії дуже сприяючі. Але на жаль, в цьому напрямку ще досі нічого не зроблено. (Літом 1919 р. пять експедіцій інженерів працювало над дослідом річок, але до мого відїзду результати не були відомі).

V.

Транспорт на Кубані до вісімдесятих років був дуже кепський. Ні улаштованих портів, ні залізниць, ні шосе не було. У вісімдесятих роках була закінчена Владикавказська залізниця з колією на Новоросійськ через Катеринодар, і збудований Новоросійський порт. На цім діло і стало. Але в початку XX. століття козаки самі взялися за цю справу і їхніми зусиллями були проведені майже одночасово три лінії: Армавір-Туапсинська, Єйська і Чорноморсько-Кубанська з коліями на Катеринодар і приморську станицю Приморськоахтарську, де мається дуже зручна природна пристань. Війна перешкодила початому вже проведенню місцевим же населенням двох ліній (Катеринодар—Горячий ключ, Туапсе і Армавір—Сухум) і одної, яка будувалася — О—м Влк. ж. д. (Невиномиська, Баталпашинськ). Крім того Кубанський уряд в літі 1919 р. відрядив фаховців для досліду з метою будування порта, одного з лиманів, які знаходяться в істоках р. Кубані. Дослід дав дуже добрі наслідки: при, порівнюючи, незначних витратах получиться закритий з Чорного моря, глибоководний, великий і незамерзаючий порт.

З проведенням залізниць і шосе, з виконанням всіх проектуємих завдань відносно використання річної енергії, утворенням нових портів, Кубань зможе втричі більше давати продуктів і стане одним з найбільш могутніх пунктів постачання світового ринку.

Нашою задачею не є досконало обслідувати всі галузі кубанського народнього господарство, і тому ми обмежимося лише тим, що вже зазначено.

VI.

Чекає на розвиток заліжниць тако ж і курортна справа. Чудові морскі купання, лічебні джерела і грязі, великі гірні місцевости, як кліматичні станції, роскішні краєвиди, віддаленість від курортних місць Західної Европи і через те відсутність конкуренції — все це забезпечує в майбутньому великий успіх курортної справи на Кубані.

VII.

В кінці минулого століття (приблизно в 1897 р.) на Кубані відкрилося перше кооперативне кредитове товариство. Після того за дуже короткий час Кубань покрилася сіткою кооперативів, які в 1912 обєдналились в могутню фінансову організацію „Кубанскій центральний союз Учрежденій Мелкаго Кредита“.

Таким чином кооперація знайшла на Кубані відповідний ґрунт і, не віддаляючись від головних принціпів, твердо пішла шляхом завдоволення потреб малих господарів. Крім дешевої позички, позичкові — і ощадні товариства утворили склепи сільськогосподарчих машин і приладдя, зоснували станції, де коштовні машини даються на тимчасове користування, запросили фаховців агрономів для обслуговування потреб сільського господаря, утворили ряд бібліотек, взірцевих нив . . . і т. д. і т. д.

В останні роки стали швидко поширюватись споживчі товариства, які також об'єдналися в міцну спілку і блискуче виконують свої завдання.

Починає пробивати собі шлях також кооперація у сфері виробу. Але поки ще неясно, оскільки будуть їй спріяті обєктивні умови і оскільки велике значіння матиме, вона в народньому господарстві на Кубані.

Особливої уваги заслуговує розвиток на Кубані так званих муніціпальних підприємств. Піонерами в цьому разі являються не міста, а станиці. Шукаючи прибутків для громадської скарбниці станичні громади стали відкривати ріжні громадські підприємства: млини, шкіряні, цегельні і инші заводи, купелі, водопровод, і т. и. Всі ці установи, працюючи дуже добре, постачають населенню дешеві гарні продукти і дають значні прибутки скарбниці.

Зараз таких підприємств ще не багато, але без сумніву вони також, як і кооперативи, будуть головними факторами економичного життя Кубані, тим більш, що скупченість населення по великих центрах забезпечує їм повний успіх.

VIII.

Необхідно згадати про ще одно, зараз тільки народжуючеся, з'явище.

Річ у слідуючому.

Ще коли козаки-чорноморці жили на Дніпрі під іменем Запорожською козацтва, то територія, на якій вони були, лічилася загальною власністю війська.

Ніякої приватної власности на землю не було. Щорічно Козача Рада на урочистім засіданю 1-го січня, крім вибора Кошового Отамана і инших поважних справ, розділяла між козаками і старшинами на рік ріжні угодя: місця рибної ловлі, полювання на птицю і звіря і т. под. Це було справедливо через те, що угодя були ріжні по своїй якості і розділення їх назавше викликали б нерівність і непорозуміння.

В свій час кубанська територія була дана у власність всьому військові, яко громаді. Це цілком відповідало козацьким історичним традиціям. І тепер станичні громади володіють відведеними їм землями не по праву власности, а по праву лише користування. Військова Рада має право міняти межі тих земель з тою або иншою метою.

Кожна станиця, маючи в свойому розпорядженню частину території, розділяє її між козаками, маючи про запас певну частину для наділення підлітків-козаків. Через деякий час цей запас виходить і пайова частина кожного козака декільки зменшується і робиться новий розділ землі, після якого знову лишається земельний резерв. Такі переділи робляться ріжними станицями в ріжний час (від 6. до 12 років). А тому, що населення збільшується, то з кождим переділом пайова частина зменшується.

Такий порядок має свої позитивні і неґативні елєменти.

Добре в цьому разі те, що підростаючим козакам завше забезпечний шматок землі, на рівні з другими; друге те, що земля не концентрується в одних руках і разом з тим не пролетарізуються инші; третє — є повна можливість справедливо переділити землею між окремими станицями, коли б виявилось, що приріст населення був нерівний, і врешті пайові участки одної станиці значно перевищували б такі у другій. Крім того, цей порядок підтримує між козацтвом почуття рівности і єдности.

Саме ж головне, а може єдине, неґативне є те, що кожен хлібороб, знаючи, що через певний час, при новому розділі, він матиме инший наділ, не удобрює і не поліпшує землю в потрібній степені, а це веде до виснаження ґрунту і зменшує її родючість. Ця обставина говоре за передачу землі у приватну власність, на що козаки також не підуть, хоч розуміють невигіду теперішнього порядку користування землею. Тим більш, що з передачею землі у властність земля буде ділитися на все менші участки. А це дуже гальмує розвиток сельськогосподарчої промисловости. З розділом землі на малі шматки вже тяжче користуватися машинами, бо придбання їх не під силу малому господареві. Врешті, взагалі ведення дрібних господарств є неекономичне, що цілком зрозуміло. Поки пайові наділи були по 14—15 десятин на дорослого козака, невигода ведення малих окремих господарств не була така яскрава. Тим більш, що тоді кожна станиця мала вигін, де громадські чабани пасли спільний товар. При зменшенню пайових наділів до 7—8 десятин — такі вигони зникли, бо прийшлося і їх поділити. Тоді яскраво виступила вся незручність такого ладу. Кожному господареві приходилося зі свого й без того малого клаптя виділяти частину під пасовисько і під стежку до криниці. Крім того кожна родина сама мусіла пасти скотину. — І от по декотрим станицям люде самі стали боротися з цими незручностями. Сусіди, родин по сто, зєднували свої наділи в одно господарство зі спільною криницею, з одним пасовиськом і чабаном і т. д. В деяких випадках ідуть і далі — зі спільної землі виділяють частину під пшеницю, під ячмінь, баштани і т. д. Спільно обробляють землю, косять, молотять — і лише готове вже збіжжа ділять між собою. Таким чином, козаки вишукують нові шляхи у веденню господарства. Тут також виявляються начатки ніби кооперації . . .

Безумовно ці досвіди стоять на здоровім шляху і поступово знищать всі хиби дрібного господарства, як і теперішнього порядка користування землею, бо внесуть в нього корективи, не порушуючи головних принціпів. Так, на приклад, при таких засобах можно уникнути необхідности перехода на нову землю з кожним розділом. Навіть можно уникнути самих переділів, коли кожний підліток не одержуватиме окремий участок, а земля буде розділятися між істнуючими великими гуртками.

Все це, звичайно, ще в сфері думок і теоретичних бажань, а тим часом козак на практиці помалу намацує найкращі засоби для розвязання болючих питань.

Шукання вже почалися, і люде, які їх роблять і житьово зацікавленними, потрібують більш реальної допомоги, ніж реґламентів і вказівок.

IX.

Не можно замовчати про ще деякі труднощі, які зустріла Кубань у розвитку свого економічного життя.

Всім відомо, що царський російський уряд провадив дуже кепську економічну і торговельну політику, і, власно кажучи, жадної політики, жадної доцільної обміркованої політики не було. Через те мито, як і по висоті, так і по вибору обєктів, уявляло з себе далеко не мудрий твір російської бюрократії.

Російський уряд між иншими був „озабочен насажденіем в странѣ фабричнозаводськой промишленности“... Що це була за промисловість — відомо. Її називали „тепличною“, „бутербродною“ і т. д.

І от з метою захисту „національной промишленности“ від конкуренції західних виробів, сельськогосподарчі машини були обложені величезним митом, що приводило до того, що необхідні машини обходилися кубанському господареві в скілько раз дорожче дійсної вартости. Це лягало тяжким тягарем не тількo на господарів, але гальмувало всю сільську промисловість.*)

---

*) Приводим, як приклад, таблицю ввозного мита, яке було в старій Росії перед всесвітньою війною (Zollkompass, т. III, вид. Австр. Торговельним Міністерством, Відень, 1912 р., ст. 42, 43, 53 і т. д.), з якої таблиці видно, що, дійсно, російська індустрія була захищена дуже високим парканом, не дивлячись на те, як це буде для хліборобства і для підприємств, що заняті переробленням сельськогосподарчих продуктів. Тільки машини, що потрібні для величезних сельських господарств, це б то для поміщиків, не були обложені митом.

	В рублях з пуда	
	По морськ. кордону	По сухом. кордону
Ґазові, нафтові та парові двигателі	2·55	3·06
Машини та їх частини, коли в них більш 25% міді	9·00	10·80
Сельсько-господарчі машини без моторів	1·05	1·26
Локомобилі з їх машинами	0·75	0·90
Часті машин із заліза та сталі	4·65	5·58
Дінамо-електрічні машини і трансформатори:		
Мотори і дінамо	17·70	21·24
Якорі і колектори	12·75	15·30
Остови машин	8·50	10·20
Ваги до 3 пудів	6·00	7·20
„ — за кожний пуд, що вище 3 пудів	2·55	3·06
Коси, серпи	2·10	2·52
Лопати, вила, граблі, сокири	2·10	2·52
Терпуги, рашпилі, свердли	2·75	3·30
Овечі ножниці	7·50	9·00
Ножі, вилки, ножниці	24·00	28·80
Дріт із заліза і сталі од 1·80—2·16 до	4·70	5·64
Дріт із міді „ 7·35—8·72 „	11·85	14·22
Дротяні речі „ 6·00—7·20 „	17·70	21·24
Косілки, сноповязалки, парові плуги, парові машини для молотьби, сортіровки, пульверізатори, нововведення для проби	без мита	

Друге зло було у торговцях збіжжам. Всім відомо, що збіжжа Кубані по якости вище північно-американського або арґентинського. Але відомо також, що на міжнародньому ринкові кубанська пшениця цінилася нижче, і що таким чином кубанський господар не дополучав за своє збіжжа. Причина була у хижаках торговцях, які псували крам завше, підмішуючи ріжні примісі, і так везли на продаж закордонним покупцям, чім псували репутацію крама і знижували його вартість.

X.

Оскільки богата природа Кубані остільки ж заможні зараз її мешканці. Причому народнє багацтво не концентровано в руках якоїсь окремої верстви населення, а рівномірно розділено між народнім загалом. Убрання, інвентар, особливо помешкання і господарчі будівлі свідчать про широку заможність і задоволення. І тому в широких верствах почувається стремління улаштувати своє життя не тільки зручно, але й гарно, виборно. Біленька, привітна українська хата майже вже зникла, її замінили мійського типу будинки на високих підвалинах з деревяними підлогами, великими вікнами, черепяними дахами, зі скількома покоями, гарно убраними з голяндськими печами. Деякі станиці досягли дивуючого стану (напр. Екатеринівська). Навіть місцеві звиклі мешканці, прибуваючи у такі станиці, бувають приємно здивовані виглядом будинків один другого краще і виборніше. А коли додати до цього любов козаків до садів, квітів і декоративних рослин, якими оздоблений кожен дім і двір, при чім кожен хазяїн має чималий овочевий сад, то читач може приблизно уявити собі картину кубанської станиці, дійсно утопаючої в зелених садах. Дуже розвинене, ще з героїчної доби боротьби козаків з Татарами, Турками, Поляками чуття шляхетного змагання сильно виказується в умовах мирної праці. Це чуття зі стремлінням до освіти і матеряльною незалежністю приведе без сумніву Кубань до вищих ступнів культури, коли тільки, як нераз бувало в минулому, якийсь малокультурний і злиденний народ-завойовник не накладе тяжкого ярма і не ввірветься зі своїми порядками в її культурно-економічне життя, обклавши її на свою користь тяжкою данью (байдуже, як то буде називатися: „чи подушним або подоходним оподаткуванням, акцизним збором, або митом, реквізицією або твердими цінами“). Народи варвари, які не уміють і не звикли власною працею добувати собі все необхідне, які бажають жити за щот иншого народа, ще не перевелися на світі, і, між иншим, жиють на нещастя дуже недалеко від Кубані і мають інтеліґенцію, яка зуміє прикрити справжні мотиви к завоюванню „благородним“, „святим“ девізом.

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

Мені здається, що у громадського або політичного діяча з України, який волею обставин попадає в наші часи за кордон, а особливо в такий центр української еміґрації, як Відень, — найбільше здивовання повинна викликати та цілковита відсутність правдивої информації про те, що робилося і робиться там, в далекій країні, з якої зустрічається тут на кожному кроці, поміж всіх кол без ріжниці: українських, жидівських, соціалістичних і буржуазних, взагалі у цілої опінії за кордоном.

Це нерозуміння становища річей на Україні виявляє також позіція жидівських громадських кол, а саме тої їх частини, що тісно звязана з життям жидівського громадянства на Україні і завше готова так чи инакше вплинути на зміну його становища.

Я говорю про активну частину, громадські та політично орґанізовану, чи то є кола буржуазні, як сіоністи, чи кола національно-соціалістичні, як Поалей-Ціон, або Бунд.

Ці кола розвязують заплутану проблему українсько-жидівських відносин, як це не дивно, числючись з соціально-ріжнородним їх складом, однаково: вони всі отверто ворожі українській національній державности.

Безумовно, загальною психолоґичною підставою цього відношення треба числити ту хвилю погромів, що прокотилася по Україні в січні-березні 1919 року, в час большевицького наступу на Україну, і яка в тих чи инших формах продовжувалась потім ще скілька місяців, головне — на теренах селянських повстань проти большевицької влади.

Для жидівсько-соціалістичних кол в їх відношенню до української справи зіграла ролю ще та обставина, що державно-орґанізований в формі Української Нар. Республикі національний рух, опинився в війні з большевицькою Росією, тою російською совітською владою, на яку всі західні соціалісти, без виїмку, дивляться, як на аванґард світового соціалізму, що уперто б'ється з світовим антантським імперіалізмом.

Таким чином, склалося так, що тутешні сіоністи і Поалей-Ціон, що стремять збудувати для свого жидівського народу національний центр в Палестині, що за право на Палестину, де Жиди складають меньшість населення, борються і те право дістали, перші від Антанти, за допомогою анґлійської робітн. партії а другі — від II Інтернаціоналу — всі вони ворожі до змагань українського народу збудувати свою національну хату в краіні, де Українці складають 76 відсотків населення!

І коли тут в західній Европі одержуються иноді смутні, неповні, неточні безсистемні відомости про те, що на терені Української Нар. Республики досягнутий є контакт між українською і жидівською демократією, що там, де погроми мали залишити більш серьозне враження і почуття, чим десь далеко за кордоном, що там активна жидівська політика, як дрібно-буржуазна так і соціалістична, підтримує українську державність, підпирає правительство, користується націон. автономією і за большевиками зовсім не жалкує — тут на заході цього не можуть зрозуміти. Сіоністи на це мають одну відповідь: національна зрада; соціалісти другу: контр-революція.

Користуючись тим, що в моєму распорядженню маються майже всі копії листів, що в свій час писалися з Київа, Кам'янця і Вінниці до ріжних осіб і членів партії „Поалей-Ціон", я числю, що опубликовання тих листів зараз буде цілком своєчасно. Тим більш, що той період, до якого ті листи відносяться — з повстання проти гетьмана Скоропадского до заключення польсько-української угоди, можно рахувати більш менш закінченним. Було б добре, для обох народів, щоб в нову добу розвитку української справи жидівське суспільство закордоном вступило з більшим знанням минулої дійсности на Украіні, чим це було до тепер.

Цьому завданню хай ті листи і послужать.*)

Лист перший.

Дорогий товаришу!

Вже скоро рік, як ми з тобої бачились в останній раз, в квітні 1919 р. в Станиславові, звідкіля ти виїхав за кордон, а я повернув до українсько-жидівських міст і містечок, продовжувати свою громадську і політичну роботу. Мушу сказати тобі наперед, що мене не дивує зовсім та повна непоінформованність, яку виявляє твій останній лист від листопаду 1919 р. з приводу рішення нашої конференції активно піддержати правительство Мазепи.

Видко у вас в Европі не дуже числяться з умовами нашого реального життя.

Видко, що гірке почуття за минулі погроми, за Проскурів, Фільштин, за Житомір і Бердичів, і за всі инші міста і містечки, що побачили в своїх уличках і хатах страшні наслідки відступу здеморализованної і провоцірованної своїми отаманами і отаманчиками армії — не дає ще вам там за кордоном можливости хлоднокровно обміркувати справу історично неминучого співжиття двох народів, що мусять налагодить свої взаємні відносини, коли вони обставинами примушені є жити бік о бік.

---

*) Листи друкуються в порядку систематичному, а не хронольоґичному. С. Г.

Але ми тут теж не можемо рахуватися з вашим обуренням проти нашої української політики, бо виявляти в повній мірі почуття і обурення дуже добре і легко, сидючи в Стокгольмі, чи у Відні, а нам, товаришу, треба щоденно давати відповідь на питання дійсного близького і не зовсім веселого і легкого життя.

Ми тут є представники жидівських народних мас і мусимо за них говорити і про них дбати, реально щось діяти, а не лише ставати в благородну позу.

Ми лише числимо, що коли б ви мали вірні і правдиві відомости про ту роботу, яку ми, жидівські соціалісти, разом з українськими, на себе взяли і з напруженням всіх сил весь час переводили, ви б всеж нас зрозуміли і оправдали, а може навіть і допомогли.

Але де ж вам про все те знати, коли ця бідна українська республика зблокована Антантою не гірше, як ще не міцніще, ніж московські большевики. Ми ж для пані Антанти — „Южна Россія", себ-то така собі малороссійська „пошесть", щось вроді радянської, тим більш, що дозволили собі не визнати Денікіна і бити його.

Таким чином, нас блокируе Антанта, а наші дипльомати за кордоном всі свої сили покладають на те, щоб як найміцніще зблокіровати цілу Европу від нас, щоб ні правительства, ні громадянство там нічого про нас не знала . . .

Для одних з наших тих „надзвичайних місій" ми були за ліві — не підійшли для їх католичних друзів, для других — за праві — не підходили для їх нових, свіженьких радянських плянів спасіння країни . . . Де ж було тобі, жидівському соціалістові, з тою правдивою дійсністю нашою ознайомитися, щоби зрозуміти нас одичавщих в міжнаціональній та громадянській війні бідних містечкових політиків.

Що ти міг знати про нас? Те, що всі там у вас чули, що на Україні погроми, що „Петлюра б'е Жидів", а „большевики б'ються з Петлюрою".

Себ то, ти, жидівській націоналісте, маєш бути проти Петлюри, з яким в вашій освіченій Европі обовязково ідентиціують Україну, ідентиціують людину з народом, рух відроджуючоїся в страшних муках нації, з одним лише з проводирів цього руху. І помилки людини — зараховують у вас — цілому народові, а страшні наслідки міжнаціональної і громадянської війни, наслідки нападу чужинців-Москалів, і їх окупаційної політики там, де історично склалося взаємне нерозуміння і ворожнеча національно і культурно ріжних села ї міста, ці наслідки — погроми, зараховують знову і виключно тій же людині і знову — тій же Україні. Що для Вас, европейців, большевики? Це, перше всього, соціяльна революція, тому таб'у, не смій навіть критично віднестися. Комуністи, інформацією котрих ви виключно годуєтесь, заявляють: хто проти нас — той проти соціяльної революції, той зрадник, жовтий соціаліст, соціал-патріот, тому є зрадник — Каутський, є зрадник Бауер, Бернштайн, і вже напевно зрадники — українські соціалісти. А ви, соціалдемократи на заході, що всі визнаєте неможливим і шкідливим заведення зараз радянського устрою в ваших країнах, зачислили нас, маленьку купку українських і жидівських соціалістів на Україні, що протестують проти, нам силою навязанної зовні, радянської системи, що хочуть вести свій пролєтаріат до соціалізму не московсько-азіатськами, а вашими, західними методами — нас всіх ви зачислили в контр-революціонери, погромщики, петлюровці! Дійсно дивно, що те, що наказують з Москви, для нас — добре, а для вас — зле!

Скажу тобі, друже, що це дійсно на наше несчастя Антанта біється з большевиками.

Бо із за цеї злосчасної і шкідливої для всіх війни Ви не бажаєте навіть розібратися в тому, чи ми маємо щось спільного з Антантою і її імперіализмом, Ви навіть не цікавитесь тим, що цей „союзник" нас блокируе як раз так само, як московських большевиків, що руками Поляків Антанта вигнала нас з Галичини, за „большевізм".

Правда, є на Україні такі ґруппи, що хотіли би виключно за антантською допомогою збудовати буржуазну українську державу, ґруппи, що хотіли би штучно викликати до життя національну буржуазну клясу, якої в дійсности немає.

Ця ґруппа навіть була при владі, як раз в час весняних погромів, т. зз. „правительство" Остапенко. Але Антанта добре знає, що Українці це — селяне

і робітники, і що їм чисто капіталістична держава не по дорозі, і тому звичайно не йде ні на які обіцянки української „буржуазії“. Але, з другого боку, нам не по плечу також московська комуністична „штикократія“. І ми дивуємося: невжеж ви там дійсно вірете, що у вас до соціалізму веде демократія, а у нас треба об'вязково теї „штикократії“, як слушно назвав московську систему колись наш добрий знайомий Рафес, що зараз сам в теї „штикократії“ не на посліднім місці сидить.

Так, Рафес, сидить там на чолі Київського Паркома і Губкома, здається, і встиг вже визнати зайвими всі національні вимоги жидівського пролетаріату минулих часів.

Для нього і його товарищів „національні права“ — це — буржуазний пережиток, тому вони всі вступили в загальну, по складу і настроям, російску „Комун. Партію України“, яко „Евсек“, видко із за техничних вимог „мови“. Який, з Божою поміччю, поворот — після двадцати — річної історії „Бунду“ — вони вернулися до самого початку жидівського робітничого руху — до необхідности окремої „секції“ „для інтернаціонального пролетаріату, що по жидівські розмовляє“ . . .

А ми, контр-революціонери, продовжували весь час істнування У. Н. Р. користуватися національно-персональною автономією, переводили в життя закон Ревуцького про права і компетенцію жидівських громад, числилися з можливістю широкої постановки еміґрації до Палестини державою і громадами (еміґраційний департамент при міністерстві жид. справ і еміґр. установи при громадських управах); пильно стежили за здійсненням наших національних прав і не зустрічали суперечок з боку української і соціалістичної демократії.

Разом з ними, спіраючись на орґанізоване робітництво, на професійні союзи, на соціалістичні об'єднання по окремих містах, ми поборювали вияви персональної політики окремих комісарів і комісарчиків, отаманів і отаманчиків, великих і малих, звільняли політичних вязнів до комуністів включно, числючи недопустимим переслідування за діяльність за час попередньої влади, або лише за ідейну приналежність до комуністичного напрямку (як бачешь, ми робили не по московському зразку); поборювали спроби галицького командування і командатур до любимих ними австрійських порядків, взагалі всіма з'єднаними силами української і жидівської демократій стреміли до заведення демократичного, для всіх рівного і вільного порядку, *) оскільки це було можливо в час війни.

А головне, користуючись певною реальною піддержкою соціал-демократів українських, (треба отмітити особливо активну участь с. д. Безпалка, з яким ти теж був знайомий на Україні, його подорожі до армії, де він вів уперту протипогромну аґітацію з самого початку свого приїзду на Україну, з квітня 1919 р., його виступи на мітінгах і робітничих зібраннях, загальних і жидівських — за політику порозуміння обох народів), — користуючись активною поміччю більшости державних армейських інспекторів, на чолі з Кедровським, ми за останній камянецький період — червень — жовтень — перевели велику, по наслідком назвичайну, роботу по поборюванню погромних настроїв серед армії і українського суспільства.

Зараз ніхто не посміє сказати, що погромна ідеолоґія ще займає яке небудь значне місце в тій армії, що лише за скілька місяців перед тим була винна в проскуровській різні! І я глибоко є переконаний, що ця армія, що під кермою ген. Омельяновича-Павленко пішла в тил Денікіна і большевиків, покаже своїм лояйльним відношенням до жидівського населення ці наслідки нашої, жидівських і українських соціалістів, спільної роботи в тому кам'янецькому закутку, де по вашому, освіченному европейському погляду, ховалася українська контр-революція!

---

*) Звичайно, що одним з засобів тої боротьби була преса. Між иншим автор цих листів після одної з своїх подорожів по Україні написав різку критичну статтю з приводу порядків у Винниці в „Робітничій Газеті“ під назвою: „Демократія чи реакція“, яку Винниченко повністю приводить в III тому свойого „Відродження нації“, як ілюстрацію „р е а к ц і й н о ї“ політики правительства Мазепи. — С. Г.

Як би ти, дорогий товаришу, побув би цей час з нами, в наших умовах, де пошта і телеґраф майже не працюють, бо нема техничних необхідних приладів (большевики вивезли, а Антанта блокірує і не привозить!), де їхати залізницею значить безумовно захворіти, або на плямистий, або на поворотний тиф (на вибор, чи обидва — один за другим!) — а гуманний „Міжнародній Червоний Хрест", підтримує бльокаду і не привозить ні ліків, ні лікарів, і тисячі, десятки тисяч населення і армії гинуть — тут же у вагонах, на залізничних двірцях (на ст. Жмеринка у жовтні 10—12 тис. козаків хорих та ранених!), по селах і містах; як би тобі, як нам, в тих умовах приходилось працювати, можливо, що ти би зрозумів, що справа не в контр-революції і не в підтримці Петлюри, а виключно в службі своєму бідному змученному народові.

Ми, жидівські соціалисти, мусіли піти в ту роботу, бо на нас лежав історичний тягар представництва жидівських народних мас в час погромного чаду, антисемитизму, національної і громадянської війни. Як ми і помилялись, то лише тому, шо щось робили, а робили ми те, що вимагала тяжка дійсність життя жидівських мас на Україні!

Так, ви в Европі ніколи не зможете уявити собі ясно, що це була — пошесть тифу на Україні. Розумієшь: населення і військо перехворіло на тиф, пошесть захопила всі кляси населення. Помер, між иншим, бідний Одрина кращий із українських с.-рів, міністр здоровля.

І я перехворів на тиф: як раз в останній день нашої конференції захворів, виявилось — плямистий — і пролежав до кінця листопаду.

За цей час і остання евакуація правительства відбулася, зза якої тимчасово припинилося власне саме істнування правительства Мазепи, як державно-орґанізуючого центру.

Зараз тут в Кам'янці хазяйнують окупанти — Поляки. Як поводяться — про це в другий раз напишу тобі докладно. Денікінців вони сюди не пустили, а між тим не пройшло і місяця з часу евакуації українського правительства і десятитисячного доброго, дісціплінованного, дійсно національного українського війська, як денікінські бандити цілковито розклалися і їх місце за прямою допомогою українських селян і посередньою українського війська — заняли знова большевики.

Тобі напевно відомо з часописів, яку траґичну для України і галицького війська ролю відіграв у всьому цьому т. зв. „диктатор" Петрушевич, його порадники і ґенерали.

Гарне було військо, ці сімдесят чи вісемдесят тисяч (озброєні були не всі), що перейшли Збруч на Надніпрянську Україну.

Правда, большевиків вони трохи лякалися, і об'вязково треба було наперед пускати козаків Надніпрянців, яким війна з большевиками з Таращанської дівізії чи з богунівцями була як раз під стать — одного поля ягоди!, — але треба сказати — дісціпліна у них була добра, постачилися добре, на австрійський зразок, відношення до цивільного населення — спокійне і лояльне.

Жидівське населення не забуде Галичан: там де вони були, був порядок, поборювалися грабунки, до погромів не допускалося.

Населення міст зустрічало їх з радістю, це треба отмітити. Але командування цього війська, старшинство, від ґенералів до четарів, не було підготовлено до наших політичних порядків, до наших пекучих питань, до зрозуміння участи соціалістів, робітників і хлопів в управлінні країною, втручання їх в політично-військові справи, словом, все те, без чого не може бути на робітничо-селянській Україні в часи національної і соціяльної революції — державного будівництва.

Цього вони не розуміли, це хотіли поборювати і в цьому джерело конфліктів як в центрі так і на місцях.

Відціля — спроби панування солдатески й австрійські порядки, папірова система перепусток, хабарництво, заборона робітничих зібрань, безпідставні арешти, а в цілому — орієнтація на Денікіна.

Результатом явився договір Петрушевича—Тарнавського з денікінським командуванням на Україні, зрада галицького війська українській справі і . . . 16 листопаду остання евакуація під протекторатом Поляків.

Я не можу сказати, що представники надніпрянської влади були цілком невинні в справі переговорів з Денікіним. Але це було не діло української демократії, а вияви той персональної політики, що весь час українського національного руху, а особливо з часу повстання проти гетьмана, стремить до панування в державній політиці і в керуванні армією, і як кожна персональна політика — губить і політику і військо і саму справу. Що торкається нас, жидівських соціалістів і в значній мірі також українських — то тут не було хитання, з ким з двох противників треба помиритися, щоб спільними силами повалити третього.

Наша конференція в цій справі заняла ясну позіцію, принявши вимогу про негайний стратегичний контакт з червоною армією проти Денікіна. Але ще і до того між Москвою і Кам'янцем, через посредство відомого швейцарського комуніста Плятена, почалися переговори про мир. Плятен двічі приїздив до Кам'янця, була певна надія досягти згоди на плятформі визнання Москвою демократичної влади на України, і в перших числах листопаду виїхала до Москви українська делеґація, разом з Плятеном.

Але вже було запізно. Знову повторилося традиційне українське: „zu spät".

Галичане встигли перекинутися до Денікіна, Кам'янець евакувався, і коли із Москви до Житоміру повернулася та сама делеґація, щоб виянити місце перебування правительства Мазепи, куди мав приїхати уповноваженний московського правительства для переговорів — нашого уряду ніде не можна було найти.

А большевики, досить реальні політики, щоб вести переговори з таким „ворогом", яким в тої мент була Українська Народня Республика.

Згадану політичну резолюцію нашої конференції від 15—18 жовтня ц. р. я тобі в свій час послав. Резолюція ця зробила велике враження на українські кола, так що орґан „персонального впливу", газета „Україна", найшла необхідним виступати проти нас з алярмісткою і звичайно мало зрозумілою по тому часу статтею.

Бо ми в своїй резолюції, одноразово з нашою старою орієнтацією на соціальну революцію і на переведення її лише методами західного соціалізму, а не московською диктатурою, пропонуємо твердо стреміти до миру з Москвою.

Бо незалежно від того, що для нас, соціал-демократів, є неприродне підтримувати війну з комуністами, коли є найменьша надія на порозуміння, ми, бачучи перед собою спільного ворога і російського і українського народів, а разом з тим і особливо — жидівського, а саме Колчака, Денікіна, Польщу і стоячу за ними імперіалістичну Антанту, мусіли зробити все, що було в наших силах, щоб досягнути стратеґічного контакту з червоною армією.

Так само, як ми реаґували на проґраму Остапенко у Винниці в лютому 1919 р., коли ти теж ще був з нами і разом зо мною ту резолюцію складав, коли ми заявили Директорії, що підтримувати її на далі жидівські соціал-демократи — Поалей-Ціон — зможуть лише, коли вона піде по шляху миру з большевиками, — так само реаґували ми на склавшуся ситуацію і тепер.

І мушу тобі сказати, що хай нас зачислять наші закордонні друзі чи недруги в „національні зрадники", або в „контр-революціонери", це байдуже.

Ми знаємо твердо, що ми виконали свій національний і революційний обовязок до кінця.

Початок переговорів через посредство Плятена показує, оскільки правильна була тоді наша постановка питання — миру з Москвою.

Тоді, на жаль, не так сталося, як хотілося.

Але я глибоко певний, що наступить мент, коли Москва зрозуміє, що союзна демократична Українська Республика куди для неї корисніще, ніж той вічній очаг повстань, той вулкан, що зветься Радянською Україною і на чолі котрої стоять хто хоче, лише не українські комуністи.

Сподіваюсь, що цей мій лист буде счастливіше попередніх і дійде до тебе, хоч ти, здається, як раз в цей час виїхав до Палестини — і я дочекаюсь відповіді.

Сердешно вітаю, твій С.

Кам'янець, грудень 1919 р.

Книгарь-кооператор.

Листи з Київа.

Книгарсько-видавничий рух на Україні і кооперація.

Крім „Книгоспілки“ видавничу роботу проводили й инші кооперативні Союзи, а саме: „Дніпросоюз“, котрий видав слідуючі книжки:

1. Бертран Л. Кооперація й соціялізм (два наклади).
2. „ Що повинен знать кожний споживач (теж).
3. Тотоміанц В. Прінціпи і теорія кооперації (теж).
4. Жід Ш. Майбутність кооперації (теж).
5. Проф. Туган-Барановський М. Кооперація, соціяльно-економична природа її та мета.
6. Проф. Туган-Барановський. Політична економія. Популярний курс.
7. Шеметів К. Орґанізація торговлі в споживчому товаристві.
8. Егоров Е. Рахівництво в споживчому товаристві.
9. Ленський З. По кооперативній Европі.
10. Труди І-го всеукраїнського кооперативного з'їзду представників споживчих союзів у Київі.
11. Ґере П. Робітнича кооперація в Німеччині.
12. Кассау О. Орґанізація та практика споживчої кооперації в Анґлії.
13. Жід Ш. Про кооперацію й зміни, які вона зробила в економичному життю.
14. Андрієнко С. Про загальні збори товариств.
15. Юркевич О. Кооперативні оповідання.
16. Національне відродження й кооперація (збірка).
17. Прихоженко І. Про споживче Товариство.
18. Васильченко. Оповідання.

І ще кілька брошурок переважно про споживчу кооперацію.

Крім того „Дніпросоюзом“ видано календарі — відривні щоденники на 1919 і 1920 р. р. і календарі — книжки на ці ж роки, а — також видавалося 2 журнали „Кооперативна Зоря“ й „Громада“.

„Дніпросоюз“ також провадив книжну торговлю, яку по постанові останніх загальних зборів предано „Книгоспілці“.

„Централ“ видав такі книжки:

1. Коваль В. Конюшина.
2. Мороз. Цукрові буряки.
3. „ Селянська культура цукрових буряків.
4. „ Люцерна.
5. Михайлюк К. Як вибірати молошну корову.
6. Цвейтів. Яєшна справа.
7. Шаповал М. Лісова справа на Україні й кооперація.
8. Левіцький М. Хліборобські спілки.
9. Статут Сільсько-господарського Товариства.

Крім того видає часопись „Сільський Господар“.

„Коопероцентр“ видав слідуючі книжки:

1. Труди третього всеукраїнського кооперативного з'їзду.
2. Статути: Кредітового Т-ва.
3. „ „ „ на паях.
4. „ промислового кооперативного Т-ва.
5. „ трудової артілі.
6. Список кооперативних союзів України.
7. Збірник декретів і розпоряджень про споживчу кооперацію.

Крім того видає часопись „Українська кооперація“.

Київський „Союзбанк“ видає часопись „Кооперативний кредіт“, бувший „Комашня“.

З провінціяльних Союзів найбільш розвинули видавничу й книгарську діяльність Харьківський і Полтавський Союзи.

Харьківське кооперативне видавництво „Союз“ засноване Харьківським кредитовим Союзом „Союзбанком“ і споживчим „Поюром“. Це видавництво видає книжки як на українській, так і на російській мові. Не маючи зараз повного списка його видань, наведу по памяті, скілько пригадаю:

1. Багалій Проф. Історія Слобідської України.
2. Ефименко О. Історія України і її народу (на обох мовах).
3. Шміт. Мистецтво України (на обох мовах).
4. Сінявський. Коротка граматика укр. мови.
5. Ковалевський. Ясне сонечко (букварь).
6. „ Читанка (назви не пригадую).
7. Хоткевич Г. Кооперація в Галичині.
8. Природа й населення Слобідської України.
9. Шарлемань. Охороняйте рідну природу.
10. Брызгалинъ. Птицы друзья человѣка.
11. Товарознавство.
12. Животноводство і т. и.

Всього видано коло 30 книжок, в тім числі українських коло 20, а решта російські.

„Поюр“ крім того веде видавничу роботу самостійно; переважно видає російські книжки. З українських пригадую: 1. Довбищенко. М. П. Драгоманов і 2. На роковини Т. Г. Шевченка.

Полтавська Спілка Споживчих Товариств видала теж коло трьох десятків книжечок, з котрих можу назвати лише деякі:

1. Куліш П. Чорна Рада.
2. Мирний П. Товариші.
3. Марко-Вовчок. Оповідання.
4. Мордовець. Оповідання.
5. Кропивницького. Кілька п'єс, видано як цілі п'єси, так і по ролям.
6. Котляревський. Наталка Полтавка, теж видано й по ролям.
7. Білоусенко. Вінок ч. І. і ІІ. Читанки.
8. Сумневич. Історія української кооперації.
9. Кілька книжечок під назвою „Селянський Універсітет.“

Видає журнальчик „Полтавський Кооператор“.

З спеціяльних кооперативних видавничих товариств потрібно згадати такі:

1. Видавництво „Рух“ на Слобожанщині.

Видає книжки в Харькові, має філію в Змієві.

Видало зо два десятки книжок, в тім числі:

1. Шевченко. Кобзарь.
2. „ Гайдамаки.
3. Збірник памяти Зарудного.
4. Переклади з де-Аміціса Едмонда.
5. „ Анатоля Франса і т. и.
6. Франко. Лис Микита.
7. Видавництво „Наука“ у Винниці видало коло десятка книжок, в тім числі:

1. Франко. Лис Микита.
2. Підручник по хемії.
3. Методика української мови.
4. Франко. Украдене щастя і ин.

Старі українські видавництва „Час“ і „Дзвін“ перейшли на кооперативний статут.

Розпочали видавничу роботу також деякі дрібніщі Союзи, як напр: Уманський, Бердичівський і инші.

З инших, не кооперативних видавництв, за останніх півтора року, провадили роботу лише деякі, як наприклад: „Криниця“, „Друкарь“, „Всеувито“, Видавництво Е. П. Череповського, „Вернигора“. Решта ж видавництв, як „Вік“, „Сіяч“, „Український аґроном“, „Молодість“, „Освіта“, „Поступ“, „Серп і Молот“ і инші, майже цілком припинили свою діяльність.

Відсутність паперу й електричної енерґії у Києві, та й по инших містах України, зробили в останній час, майже зовсім неможливою всяку видавничу діяльність. Запаси книжок, які ще не роспродано, скоро вичерпаються, і Україна лишиться на довгий час без книжок. Такого становища ще певно не зазнав ні один народ у світі. Всі і завжде старалися росповсюджувати книжки навіть там, де на ніх зовсім не було попиту. Ми ж опинилися в такому стані, що попит маємо надзвичайний, а задовольнити його не маємо змоги і в малій мірі.

Розвинути за кордоном видавничу роботу теж дуже трудно, тому що наша валюта за кордоном майже немає ніякої ціни, а привезти чогось цінніщого немає змоги. Крім того, через неможливість імпорту на Україну видрукованих за кордоном книжок, дальніще накоплювання запасів потрібує велику силу грошей, що не під силу зараз нікому. Вихід з такого становища можна знайти лише після налагодження торговельних зносин України з закордоном.

II.

На протязі часу, про який згадується в цій статті, перебуло на Україні шість змін влади, а саме: Гетьманство, Директорія, Комуністи, Денікінщина, Комуністи, Польсько-Українська влада і крім того один день пробула Українсько-Денікінська влада. Отже почнемо з відношення до книжно-видавничої справи всіх цих влад по черзі. За Гетьманщини не почувалося ніякого вмішування до книгарсько-видавничої справи. Була цілковита воля діяльности і крім того зовнішні умови були найбільш сприятливі. Правда, вже тоді замічався прихід паперового кризису, і державою робилися спроби взяти папір на учот. Але не з метою якихсь утисків над видавництвами, а більше для реґуляції роспреділення паперу і боротьби з надмірним підвищенням цін. Крім того робилися державою заходи до постачання паперу в потрібній кількости. Було утворено так називаємий „Папероімпорт“, напів громадський, напів державний орґан для закупу паперу за кордоном і спровадження його на Україну. „Папероімпортом“ було складено з Фінляндією умови на поставку великої партії паперу в обмін на цукор. Були вже відомости, що частина паперу була вже перевезена через море і погружена в ваґони для відправки на Україну, але в цей час розпочалося повстання Директорії, і судьба того паперу осталася невідомою.

В останній час мені довелося взнати, що якийсь папір, закуплений Україною, лежав у транспортних конторах у Ризі і що ці контори, не знаючи, що з ними робити, звернулися до Української Дипльоматичної місії, щоб вона подбала про цей папір. Результатом була продажа паперу Місією на місці в Ризі за 2000 долярів. Можливо, що той папір коштував Україні 40 ваґонів цукру, котрий в останній час панування Гетьмана мали відправити до Фінляндії, як першу партію в обмін на папір. В „Папероімпорті“ були представлені: Держава (М. Торгу й Промисловости), Земства, Міста, Кооперація, Видавництва і торговці папером.

За часів Директорії апарат цей не був знищений, але через політичні несприятливі умови нічого не зробив. Відношення директоріяльної влади до видавництв і книгарень теж не могло буть кепським. Аґітаційно-просвітні орґанізації закуповували чималі партії книжок, платили вчасно гроші і тим давали можливість інтенсивно розвивати видавничу роботу. Утворене Міністерство Друку й Пропаґанди відносилось до роботи видавництв з належною повагою, і перші кроки своєї роботи розпочало з наради з представниками видавництв. В цей час вже більше почувався паперовий голод і була необхідна поміч Держави до забезпечення видавництв папером. Коротке панування цього уряду не вспіло полїпшити видавничої справи.

З приходом комуністичної влади папір майже зовсім зник з ринку. Власники паперу, боячись реквізиції, поховали папір, і добути його навіть за високу ціну

було дуже трудно. Владою зразу було оголошено про учот всього паперу. Навіть той папір, що був у друкарнях і у видавництв на складах, не вільно було витрачати без дозволу поліграфичного відділу. Крім того було заведено так званий редакційний відділ, котрий розглядав рукописі і ухвалював до друку. Щось в роді попередньої цензури. Цензура ця з одного боку мала не допускати до видання проти-комуністичної літератури, і для економії злиденних запасів паперу дозволяти до друку лише те, що з державної точки погляду, було необхідне. Було засновано владою також державний видавничий апарат, під назвою „Всеиздат" (Всеукраинское Издательство), котрий мав з часом стати монополістом як видавничої справи, так і книгарської. Для цеї установи були асігновані зразу ж десятки міліонів корбованців і реквізовано великий будинок (на Фундуклеєвській улиці № 32).

Витрачено було велику силу грошей на улаштування книжного складу і контори, найнято великий штат людей, заведено було вже торговлю і приступлено до видавничої роботи, але не надовго. Прихід денікінців знищив всю цю організацію. Склад був розграбований, а в цьому році й будинок згорів. Крім „Всеиздату" зайнявся книжними справами й „Наркомпрос", або „Наробраз" (Народний Комісаріят Освіти). Було видано наказ, щоб всі книгарні припинили торговлю на два тижні, для переведення учоту книжної готівки. Видруковано міліони учотних карток на чудовому картоні, мобілізовано всіх співробітників книгарень і видавництв, котрі під керуванням представників від комуністичних організацій мали перевести докладний учот. Перепис провадився не два тижні, а майже два місяці, а результати виявились ні до чого не потрібні. Учот був зроблений далеко не повний. При „Наркомпросі" було організовано цілий відділ, установлено сотки ящиків з учотними картками, якім так і не довелось бути упорядкованими. На цю справу було теж витрачено міліонні суми. Наслідком цього було лише те, що книгарні й видавництва, не провадячи торгу на протязі 2-х місяців, не мали чим заплатити співробітникам, і почалася нелєгальна продажа книжок. Торгували на суми, які були потрібні для денного прохарчування. Не обійшлося й без непорозумінь з „Наркомпросом", бо останній давав ордер на якусь книжку, а її вже в книгарні не було. Покупцеві доводилось вертатись до „Наркомпросу" за ордером на иншу книгарню, а книгарь попередній тягнувся до відповідальности. Книжки по ордерам продавалися для громадських і урядових установ (агітпросвіти" і т. и.) Що до кооперативних книгарень, то особливих утисків не було. Потрібно лише було перед випуском книжок зі складу, представляти рахунок з копією до „Наркомпроса", на котрому робився напис про дозвіл на відпуск. Цей рахунок служив уже разом і правом на провоз. Денікінщина так само знищила й ці заходи „Наркомпроса", як і заходи „Всеиздата".

Прихід Денікінців зразу ж дався в знаки як книгарням так і видавництвам. Організація під назвою „Комиссія для сбора матеріялів по исторіи освободительной войны отъ большевиков", замість збору потрібних їй історичних матеріялів, присвоїла собі права цензури виданих раніш книжок. Агенти комісії розійшлись по всім книгарням і видавництвам і почали робити виїмку. В одній „Книгоспілці" було „изъято" біля 180 книжок в кількости 40.500 примірників. Крім того було забрано чимало книжок у видавництв. „Час", „Друкарь", „Вернигора", „Дзвін" і инших. Книжки комісії дуже придалися на опалювання помешкання, бо Київ в цю зіму майже зовсім не мав дров. Між конфіскованими книжками були й видання 1909—1914 років, котрі проходили під Щоголівсько-Флорінською цензурою. Коли на це було звернуто увагу голови комісії, то він заявив: „теперь политическій курсъ много тверже курса, который былъ за царствованія Его Императорскаго Величества Николая Александровича". Головою цеї комісії був д. Будилович.

Між конфіскованими книжками були такі:

1. Капельгородського. Українці на Кубані (вид. 1909 р.)
2. Гуляруса. Самостійна Фінляндія.
3. Н. Д. Про Ірляндську республіку.

4. Заклинського. Про Івана Франка.
5. Драгоманова. Пропащий час.
6. Загірньої. Постійне військо й народня міліція.
7. Ефремова. Еврейська справа на Україні (1909 р.)
8. Свогобочнього. Чим шкодять нам Евреї.
9. Грушевського. На порозі нової України.
10. „ Вільна Україна.
11. „ Хто такі Українці.
12. Маєвський. Федерація й конфедерація.
13. „ Установчі збори.
14. Залізняк. Державний устрій Німеччини.
15. Альбом історичних портретів (через портрет І. Мазепи).
16. Коваленка. Оповідання з української історії.
17. „ Українська історія.
18. Календарі Благодійного Т-ва за 1918 і 1919 роки.
19. Левенко. Чому ми хочемо Самостійної України.
20. „ Якої ми хочемо Самостійної України.
21. Грушевського. З біжучої хвилі.
22. Суди на Україні.
23. Цегельський. Русь Україна і Московщина Росія.
24. Стебницький. По між двох революцій.
25. „ Українська справа.
26. Збірник „Украинская Жизнь“ і инші в тому ж дусі.

Пояснення що до конфіскати таких книжок як „Самостійна Фінляндія“, або „Ірляндська республика“ давалися в тому дусі, що перша „вообще имѣетъ тенденции развивать сепаратистическіе инстинкты“, а друга: „мы не позволим въ Россіи распространять литературу, направленную противъ нашихъ Союзниковъ“. Треба признатися, що з цими людьми зовсім не можна було говорити. Це просто були ненормальні люди, помішані на „Единой Недѣлимой Императорской Россіи“. Од них віяло духом трухлятини старого зїженого червою пенька. Як що вся денікінщина перейнята цим духом, то можна сміливо поставити хрест над цими об'єдинителями Росії. У „Дніпросоюза“ була одібрана друкарня, на ряду з иншими його промисловими закладами, придбаними від бувшого Всеросійського Земського Союза цілком законним шляхом. Книгарня „Дніпросоюза“ була запечатана ввесь час панування денікінців.

Грошовий кризис, що тягнувся ввесь час денікіншини, паралізував всяку діяльність як кооперативних, так і приватних видавництв і книгарень.

Другий прихід комуністичної влади був у відношенню до видавничої справи повторенням першого, за винятком того, що вже „Наркомпрос“ не пробував взяти на учот книжок, а „Всеиздат“ не вспів орґанізуватися. Друкарські справи ще більш погіршали, а паперовий голод досяг самого безнадійного становища. В цей час було націоналізовано друкарню „Книгоспілки“.

Що до росповсюдження готових запасів книжок, то комуністична влада цим разом не робила ніяких перешкод. Навіть державно-комуністичні просвітні заклади, як „Відділи Народньої Освіти“ при губерніяльних і повітових комісаріатах, аґітаційно-просвітні військові орґанізації, агіт-потяг і т. и. робили чималі закупки книжок для росповсюдження між військом і народом. Відношення останньої влади, Польско-Української, не вспіло виявитися.

Зараз же становище книгарсько-видавничої справи таке, що ні добре ні кепське відношення до неї влади не зможе ні поліпшити, ні погіршити її. Поліпшення наступить лише тоді, коли наступить мирне життя, коли буде паливо й папір, а тако ж не буде заборони виявлення видавничої ініціативи. А тим часом буде переведена повна ліквідація того, що було зроблено раніш.

П. Ковалів.

Женевський конґрес II. Інтернаціоналу.

Женева бачила кілько історичних бурливих конференцій Міжнародного Товариства Працюючих: в ній відбувся перший конгрес Інтернаціоналу Маркса в 1866 році, а через сім років знову в Женеві обидві частини расколовшогося І Інтернаціоналу — прибічники Маркса та Бакуніна — зібрались підрахувати свої сили. Але Конґрес, який тількі що зачинився, напевно не відіграє історічної ролі, хоч він і вирішив кількі важливих питань: занадто мало було захоплення.

Навіть під час засідання кулуари повні: пані, діти, товариші, пани, паночки, товаришки ходять взад—вперед по широкому світлому корідорові, спускаються иноді в невеличкий садок, сідають на хвильку за столиками випити та закусити. Вигуки, балачки, тютюнний дим, суперечки, сміх висять в повітрі і час від часу в корідорі здиймається такий галас, що доводиться причиняти двері в залю, але ті, що виходять відпочивати, як і ті, що повертаються до праці, знову залишають відчиненими всі п'ятеро великих дверей.

В просторній залі значно затишнійше: більшу частину одноманітно гуде голос перекладача, або вяло топчеться не одному місці промовець, пережовуючи свою думку; иноді Голова постукає оливцем по столу та попрохає уваги, або порадить не виходити з залі; здерідка пробіжить між численними столами спритний молодий помішник секретаря, роздаючи та роскидаючи праворуч та ліворуч проєкти постанов — друковані на ротаторі аркушки паперу на всіх мовах, — інформаційні брошури — головне німецького походження, — яку небудь мапу — серед яких чудово виконана мапа Литви звертає на себе загальну увагу.

За довгими столами, що мимо волі нагадують казармену їдальню, обличчями впівоборот, або навіть спинами до промовців сидять кілько десятків чоловіків та жінок — члени конґресу. Вздовж стін та на хорах розмістилось теж не багато гостей, коло трібуни нахилились над бльокнотами та аркушами паперу кореспонденти. Лише вони слухають весь час уважно, решта присутніх не дуже прислухається до промовця: вони читають часописи, книжки, зразки резолюцій, пишуть щось, або балакають зтиха з сусідами і при цьому всі палють цигарки, люльки, чи сігари . . .

Коли трібуну займає видатний промовець, кількість слухачів збільшується. Так, ледве по кулуарах рознеслась чутка, що Шейдеман почав промову, як делеґати і гости поспішили до залі і на протязі кількох хвилин нічого не чутно зробилось за шарудінням черевиків; проте потім враз стало тихо, зовсім тихо, як бувало рідко. Палко, перебиваємий оплесками, промовляв Вандервельде, гаряче осуджуючи большевицькі методи; рішуе і з захватом виступав другий Бельгієць Гюйманс. Дуже цікавий доклад зробив Шоу про свою подорож до Москви та Петрограду, його голос як грім лунав по далеко не повній залі, приковуючи увагу слухачів; він закликав товаришів-робітників не вірити тому, що в Совітській Росії працючим живеться гарно, що вони користуються волею, або якимись соціальними здобутками. Гарно балакав найстаріший член Інтернаціоналу Бернштейн, порівнявши сучастне становище, коли в наслідок війни істнує два Інтернаціонала, до положення після франко-пруської війни, він згадав Конґрес в Гаазі 1872 р.. перший, на якому він брав участь, де роспався І. Інтернаціонал, але закончив свою промову оптимістично.

Це все сказав п. Бернштейн по німецькі, потім теж саме повтовив по англійські та збірався перекласти на французьку мову, щоб нікого не образити, але занадто стомився. Серед членів не мало таких, що знають всі три мови конґресу, де, хто — як Голова п. Шоу, що з дванадцяти років працював на фабриці — навіть цілковито володіє цими мовами. Секретар конґресу п. Гюйсманс чудово балакає по англійські та по французькі, але німецьку мову залишає перекладачеві. Перекладачів два, вони занотовують стеноґрафічно всі промови і негайно повторюють їх на инших мовах. Але крім гарних сторін, це має і хиби, бо, вислухавши промову на одній мові, делеґати спокійно виходять в кулуари, вносячи безладдя, заважаючи иншим слухати.

„Блідий, бідний, без пролєтарської енергії та революційної сили“, — пише „L'Humanite“ про цей конґрес; не розуміючи глибокого змісту останніх епітетів, стверджую: так, конґрес був блідий, було кілько інцідентів, кілько ефектних палких промов і все . . . Лише перші засідання мали живий характер: це було тоді, коли балакали про відповідальність за війну, про Ліґу Народів. В той час намічалися ріжні течії: англійці намагалися якось задовольнити і Німців і їх ворогів; делєґати невтральних країн, звичайно, вичікували — хто переможе.

Але нарешті гострі питання скінчені і справа вирішуються без роздорів, хоч, правду сказати, і не дружно; байдужість чим далі все міцнійшає. З місць зовсім не вигукують, промовців не перебивають, оплески дуже рідки, але це наслідок млявости, а не високо развитої парляментарности. Відсоток не приймаючих участи в голосуванні дуже великий, решта, часом не вслухуючись в доводи противників, уперто голосує за своє, розбиваючи голоси; иноді ж навпаки зовсім не висловлює свій погляд.*) Дякуючи цьому ріжні уступи резолюції про відношення до Россії були приняти такою малою кількістью голосуючих і вкупі склали таку нісенітницю, що вирішено було доручити закінчити формуліровать особому виконавчому комітетові.

Чим ближче кінець, тим дужчає апатія, тим більше втома, тим гірше безладдя. Навіть вигодовані поліцаї — емблема спокію та порядку, — що в наслідок большевицької демонстрації заняли вхід, не принесли і наружнього ладу; тому так поспішають члени президіуму як найшвидче зачинити конґрес. По обіді в четвер постановляють не викладати на ранок, а знову зійтись в пів на девяту вечора та сидіти „доки все не скінчиться“ . . . Здається, все іде гаразд, бо всім хочеться розійтись раніше, але в пів на одинадцяту, коли здавалось залишилось промовити резюме, з місць раздаються нервові вигуки: ще малі народи вимагають оборони своїх прав. Конґрес згоджується вислухати по одному представнику від кожної нації і то коли він балакатиме не більше трьох хвилин; не даремно „захист інтересів пригнічених народів“ є одна з головних засад Інтернаціоналу.

В цих коротких промовах не було ефектних жестів, не було закінчених, глибоко обмиркованих оборотів, чужа мова була нерівна, з помилками, але крик серця, дужчий за доводи разуму, і щирість викуповувала всі хиби. Першим виходить на трібуну Азербейджанець; благає прислати комісію, подивиться, що большевики зробили з його батьківщиною . . . Поляк ще більш схвильований ніж нервовий Кавказець — „під російськими багнетами, направленими руками ґенералів Брусілова, Клембовського, Гутора, — каже він, — гинуть польські робітники, захищаючі свою землю; вони послали нас сюди, до представників робітників всього світу, прохати моральної підтримки . . .“ Латиш теж скаржиться на большевиків: „ще нема місяця, як ми підписали договір з ними, а вони вже зламали“. Резолюцію для підпертя права народів конференція теж довіряє скласти виконавчому комітетові.

Потім вислухують довгу промову Бернштейна, нашвидко рішають знову зібратись через два роки, і ще не замовк перекладач, повторюючий резюме Голови, як всі підводяться, шукають свої портфелі, капелюхи і поспішають до дверей. В той мент, коли трибуна теже порожніє, хтось починає співати; згуки „Інтернаціоналу“ міцнійшають, стають голосніще . . . де хто повертається з корідору в залю. Але другий куплет тягне лише кілько голосів, все тихше, тихше . . . незручна мовчанка . . . і присутні засоромлено знову натягають капелюхи і ще швидче прямують до виходу, ніби поспішаючи нагнати загублений час . . .

P. S, А як же Україна? — спитає читач. Не знаю, нічого про неї на конґресі не чув. До речі, зауважу лише, що українські соціалісти мали право на 15 (!) місць, але ніхто не приїхав і не поінформував представників 25 міліонів орґанізованої демократії про страждання нашого народу.

Женева 31/VII.—5/VIII. 1920.

---

*) Напр. при вирішінні часу і місця майбутнього конґресу, п. Вандервельде пропонував Брюсєль; ніхто не вніс иншої пропозиції — Голова вигукнув „принято одноголосно“ і заляскав в долоні, але лише кілько делєґатів його підтримало, решта віднеслась байдуже.

В. О'Коннор-Вілінська.

Чи той, чи другий.

(З Ф. Коппе.)

В Конс'єржері, у Термідорі,
Дві сотні людських тіл у темнім коридорі,
Всі мішма вкинуті і нашвидку заперті,
Валялись по долу, призначені до смерти.
Терор, як хижий звір, в Парижі у той час
Без впину скаженів. На площі раз у раз,
У жертву кинуті безжалістній годині,
Зтинались голови на лютій гільотині.
То ж двісті людських тіл, не знать, з чиєї волі,
Чекали присуду своєї злої долі.
Що ранку день у день якась гидка потвора
Під людським образом ішла до коридора
І, люльку кинувши із рота у кишеню,
Хапала довгий лист в свою брудную жменю.
З того листа в юрбу злітали раз у раз
Чергою назви тих, кому приходив час.
Безграмотний читач харчав і помилявся,
Але іти на смерть ніхто вже не жахався,
Підводивсь, обнімав товариша, чи брата
І, вигукнувши: „тут" — недбало йшов до ката.
От сталось раз, що кат, вичитуючи низку,
Це імя: „Шарль Леґе" проголосив по списку.
У відповідь йому дві постаті з двох кут
Раптово підвелись і обізвались: „тут!"
Читач зареготав: „Аж двоє? оце так!
Я матиму вас двох, що б вибрати на смак?
Одначе справжній хто? З'ясуйте це одразу;
Мені не випада на вас губити часу."
Один немолодий, — як видно, урядовець,
А другий офіцір, на диво гарний хлопець,
Обоє звались Шарль, на призвище Леґе.
Обвинувачення створилося легке.
Кат мовив: „Справу цю по змові вирішайте.
Мені байдуже, хто, та тільки поспішайте!"
І от спровадилась недовгая розмова:
Жонатий?
— Так.
— Є діти?
— Четверо.
— Готово!
Гукає офіцір: — Розмові нашій край.
Мені на смерть іти. — Рушай!

І. Ш.

З бльок-ноту.

Бабуся і кулемет.

Село С. часто переходило з рук до рук. То большевики вскочать; то Українці. Так було і цей раз. В селі сиділи большевики; а нападали Українці.

В однім з дворів, що стояв на перехресті, примостився большевик з кулеметом і, добре схований за новими („з панських колодок ще у зимку зладили") дубовими ворітьми, засипав козаків свинцьовим горохом. Ніяк не можна було перебігти вулицю. Занятий своєю роботою кулеметчик пильнував лише вулицю.

Аж ось з хати вибігла бабуся.

Обома руками несла вона обмотаний хвартухом чугунок з окропом.

Підбігла до большевика і виляла окріп на голову. Бідолаха скрикнув, закрутився, як дзиґа, і впав без пам'яти.

А бабуся вибігла за ворота тай гукає:

— Сюди, хлопці, сюди! Заберіть машинку, бо я з неї не вмію стріляти!...

Не знаю, чи через цю нову Жанну Д'арк, чи через що инше, а цей раз ми таки заняли село.

Ґімназістики.

„...І Українці виявляли чудеса храбрості?"
(З „большевицької інструкції аґітаторам на Україні".)

Всі троє служили у охоронній сотні містечка (повітового) Г. Старший мав 19 літ і звався Степан. Вже скінчив ґімназію. Двоє других були ще у восьмій клясі і звалися Петро та Іван: обом було по 17 літ.

Надійшла до містечка звістка, що у волості З. большевики ограбували селян на велику сумму грошей, яку ті зібрали, щоб купити землю. (Десь і пана свого розшукали вже.)

От наші ґімназістики і визвалися поїхати в те село „навести порядок".

Приїжзжають.

Питають селян: „де большевики, чи багато їх", то що. Довідались, що їх є у селі з півсотні, а „штаб" їхній сидить у волості: туди і зброю селяне знесли.

— А ви, хлопці, краще тікайте; бо як піймають, то і вам і нам буде лихо!...

Але „хлопці" не втікли. Підїхали (возом таки) до волосного правління і зразу вскочили з наганами в руках і винтовками за плечима у волость.

— Руки в гору!

Бах! Бах!... Трах!...

Погарячились ґімназістики: двох вбили; решта — чоловік 15 — втікли через вікна і двері, покидавши все, що мали. „Штаб", бачте, як раз грав у карти (гроші були ті, що забрали у селян; от і грали в очко).

— І чого ви стріляли... каже Степан! Тепер нам з вами сундучок!...

— Ну, а як би не стріляли, то все одно вони ж би побачили, що нас всього троє. Будем битись!...

— Зброя, хвала Богові, є. Он весь куток завалений. І кулемет є!...

Дальші стратеґічні наради були припинені стрілами з вулиці і брязькітом вибитих шибок...

Почався „наступ“.

Ґімназістики почали без передишки стріляти з винтовок, і на вулиці впало троє чоловік; а два, кульгаючи, втікли за ріг вулиці.

— Ну, це лише початок! — промовив Степан, який, як старший, обняв команду. Ти, Іване, тягни кулемет у другу хату і примостись до вікна, що б не напали ззаду. Я повартую, а ти, Петре, клади матраси з ліжок на лавки біля вікна. Столом припри: так!...

Приготовились до нової офензиви. Склали біля себе бомби, що лежали у кутку; набили всі винтовки і теж склали на купу біля себе.

Може і ще щось би вигадали; але почулися знов вистріли і одна з куль ранила Степана у бік; але лише під шкіру пройшло.

Ґімназістики не стріляли. Степан приклав хустку до рани і притяг її поясом з бляхою „Г. Г.“. Обоє сиділи за сінником і кулі не могли вже їм шкодити.

Большевики, зібравши всіх 50 чоловік, обстрілювали волость з за тинів і хат винтовками. Чути було лише стріли і шелест штукатурки.

Раптом заторохкотів кулемет Івана. І знов замовк.

Так обстрілювали большевики волость з годину, а ґімназістики а ні — телень.

Лише Степан не голосно пояснив свойому „війську“, що як будуть атакувати, то або з нашого боку, або з Іванового; і то ж будуть стріляти, бо куля пробиває хату наскрізь.

Ця догадка справдилася. З криками кинулися большевики на волость з боку вулиці. Степан і Петро вискочили на ґанок і кинули раз по разу чотирі бомби. Хоч це і швидко було зроблено, але куля з револьвера влучила Петра у ногу; і він впав. Бомби одігнали большевиків. І знов почався обстріл. Тепер Петро замінив Івана біля кулемета, бо не міг стояти: у нього була перебита гомілка.

І ще дві години пройшли як в чаду. Стріляли з винтовок і револьверів. Одбивались з кулемета і кидали бомби.

Потім один розказував, що найстрашнійша хвилина була, як Степан крикнув: „Кидай бомбу“.

— А в мене вже нема бомб!...

Всі троє були ранені і вже нічого не тямили; тільки відбивалися, боронили своє життя.

На деякий час наступила передишка; бо полякані большевики знов поховались. Селяне потім розсказували, що большевики казали:

— Да ето черті какіе то!...

Цілий день і цілу ніч в селі чути було стріли, і з волості все торохкотів кулемет.

Перед самим ранком, ще темно було, пробіг вулицею кінний і, зупинившися біля волости, гукнув:

— Держиться, хлопці! Наші йдуть!...

Ніякі „наші“ звичайно не йшли. Але коли зійшло сонце, то большевиків не було вже в селі.

Стали сходитися селяне до волости, перед якою лежали убиті (усіх убитих було 18; то ще по хатах 7 ранених большевики покинули).

Всі три ґімназістики лежали і їх товариш так сяк перевязував їм рани. Найтяжче був ранений Степан у груди...

Тому „команду обняв“ Іван і держав таку промову:

— Гроші, які ми тут відбили, належать сільському комітету. Подивіться, чи всі!...

Комітетчики подивились, полічили. Хоч і не всі були, а більша частина.

— Зброю завезіть у містечко Г.!...

З пошаною слухали сиві селяне цього хлопчика-гімназистика.

А баби вже нанесли і молока і хліба і яєць. До волости під'їхало три фіри до верху повні подушками і перинами. З надзвичайною обережністю уклали ґімназістиків на фіри і завезли до міста.

Чашка чаю.

Це було під час, коли наша армія відступала, залишивши Київ в руках большевиків.

Армія відступала по залізничим шляхам, а партізанські загони нишпорили всюди. Ці невеличкі гуртки складалися з людей, які були з смертью за панібрата. Скілько ціх смілих юнаків попало до рук ворога на муки і смерть!

В тім загоні, де я був простим козаком, настрій був особливо пригнічений і злоба проти большевиків була надзвичайна. Бо ж справді з 80 чоловік цього загону вже лишилося 52, а решта була або вбита у боях, або забрана у полон і люто замучена (6 чоловік було закопано живцем).

Командував нами атаман З.** Він перед самою війною скінчив універсітет і був майже всю війну на фронті, де дослужився до штабс-капитана. Про нього й буде річ.

Одного разу нам пощастило. Ми несподівано наскочили на невеличке містечко Р. і захопили „комісарів“. Один з них був молодий хлопець-студент, навіть у студентській формі. Коли ми привели їх перед „грізні очі“ нашого атамана, студентська куртка звернула його увагу.

„Благословивши“ тих других чотирох у далеку дорьогу, студента велів завести до хати — „до штабу“.

Хлопців-козаків це здивувало. Бо в нашого атамана большевики застрелили на Печерську, ще за першу інвазію, батька, і він не милував „комісарів“. Я був як раз вартовим — звязок держав — цебто вдвох з товаришем сиділи на призьбі пустої хати, де містився „штаб“ і чекали доручень, лузаючи насіння.

Студент був ще молоденький, трохи скидався на Жида.

Атаман зайшов у хату і „комісара“ завели ми туди ж.

Крізь розчинене вікно нам чути було всю їхню розмову.

— Ви студент?... спитав атаман.

— Студент, харківського універсітету!

— Ідейний, значить, большевик?

— Ідейний!

— Ви Жид?

— Ні!

Де який час було тихо.

— А чи не могли б ви відмовитися від большевицьких ідей. Я тоді помилував би вас!

Чути було, що атаман сказав це з усмішкою.

— Як так?

— А так; ви людина молода, інтеліґентна! Невже вам не соромно бути серед тих, що вбивство ввели як принціп будування своєї влади. Невже вам, пане студенте, не здається, що лізти у чужий край не соціялістично. Що Печерські ростріли ще в тім році заплямили святу ідею свободи, яку ваші демагоги там викрикують. Ви ж студент. Маєте свій розум!

Той мовчав. Потім його наче прорвало.

— Студент, студент, а хто дав змогу мені вчитися? Мій дядько. Як получив місце комісара, то й вибився у люде і мене зараз ж устроїв. А він же большевик. Я не мав змоги вчитися; поневірявся по нікчемним заробіткам, а тепер маю змогу вчитися, і жити є на що!...

— Ну, це арґументи слабі. Бачу я, що ви не дуже то ще пробольшевичились. Ще з вас будуть люде!

Студентик, який весь час був дуже зляканий, очевидно трохи оправився, бачучи добрий настрій атамана.

Вони розбалакалися. Виявилось, що він не дуже то стоїть за большевизм і навіть згодився, що сама ідея всіх соціялізацій і т. и. не на часі ще.

— Ну, помягчав наш атаман! — дивувались ми з товаришем.

А вони тимчасом вже цілком лагідно балакали. Найшли якихсь там спільних знайомих.

— Звязок!... гукнув атаман у вікно. Наставьте, хлопці, самовара та чаю нап'ємся. І студента напоїм. Він вже не большевик!...

І якось дивно при цім посміхнувся атаман. Він мав літ 35, а вже вус був трохи сивий.

Не чув вже я, що вони там балакали, бо дмухав у самовар. Тілько чув, що сміялися. Бо студентик все старався по нашому заговорити.

— Ну цей викрутився!... сказав мені товариш по варті.

Я заніс самовар. Студентик сидів цілком спокійний і курив циґарку. Атаман заварив чаю. Сіли ми пити. Повечеряли салом, хлібом.

На дворі вже смеркало. Наш загон стягався до купи. До хати зайшло ще кілька наших „старшин“ (бувші студенти, вчитель)... Познайомив їх атаман зі студентиком.

Стали вже всі укладатися спати.

— Ночуйте й ви в нашій компанії!... каже атаман студентові.

Той подякував і залишився.

Атаман дав йому тютюн і гільзи.

— Набийте, каже, собі з десяток!

Подякував і сів біля столу набивати.

Атаман сидів біля печі і числив циґарки, про щось думаючи.

„Одна ... друга ... пята ... десять.“

Раптом встав.

— Ах, забалакався я з вами тай забувся ... Звязок! Розстріляйте й цього комісара!...

Студентик страшно зблід......

Через пів години все знов заспокоїлося...

Я довго не міг заснути цієї ночі. Бачив я багато страшного. Бачив, як нашим козакам вирізали чуби зі шкірою, бачив, як наших закопували у землю живцем, і сам чудом від того врятувався. Сам розстрілював...

Але такої муки, яку завдав наш атаман цьому „комісару“, такої „чашки чаю“ ще не бачив...

Кулі і метелики.

Здавалось би, що спільного? Але є деякі метелики, які дуже вдячні кулям...

Українські війська забирали місто В.

Большевики відступали через так зване Старе Місто, і там на царині був такий бій, що селяне, які сиділи по льохах і хатах, потім оповідали: „і ті стріляють, і ті; аж в ухах лящить! Просто не дай, Мати Божа, такого.“

Тричі царина (майдан) переходила з рук в руки. Хоч і невеличкий цей майдан — може кроків 60 завширшки і 100 завдовшки, а билися на ньому завзято і ті і другі.

Бряжчали і вилітали шибки у хатах. Кругленькі дірочки решетили тини і стіни будинків. Аж большевики відступили.. Перемогли козаки.

Чому?

Трудно зрозуміти, бо ні з тої, ні з другої сторони не було ні одного вбитого і ні одного раненого...

Отже з цього бою найбільше скористали метелики, так звані „адмірали“ і „павлинові очка“, які відживлюються соком дерев.

Після бою на царині, у околишніх садах було стілько прострелених груш, берез, яблонь і кленів, що метелики зграями обсідали маленькі кругленькі дірочки в деревах, з яких капали солодкі сльози.

Святі снаряди.

Вже п'ять годин з раннього ранку здрігається Камянець під сталевими ударами української артілерії.

Вже п'ять годин з надією прислухаються змучені пануванням жидівсько-азіятських катів Українці до джигання і бухання снарядів.

Большевицькі гармати відповідають; але якось в'яло, непевно.

Під хутором козацьким стоїть тяжка батерея.

Командує нею молодий старшина у черкесці і з срібною шашкою.

— Ну, хлопці — бийте по Новому Плану.*)

І дає „прицел“.

— Та ж там, пане отамане, все наші живуть! — зауважує один з козаків.

— Нічого; наші снаряди святі!...

Бухають гармати і гудуть снаряди... Але коли ввечері заняли Камянець, виявилося, що справді з населення ніхто не постраждав.

На другий день лише виявилася справжня „святість“ снарядів.

Один влетів таки у дім професора університету Б.; пробив внутрішню стінку у покої і, перекинувши кошик, де жила родина кошенят, вгруз у долівку.

„Святий снаряд“ догадався не розірватись, і тому навіть кошенята не постраждали.

---

*) Частина міста Камянець, де стоїть університет і живе переважно українська інтелігенція.

Фребелевські „занятія“.

Літо. До самої річки спускається толока. На толоці пасуться гуси.

Десь далі — корови.

Двоє хлопчаків літ 8—10 пасуть гуси; себто бовтаються при березі, будують з глею „піч“ і „ведмедиків“.

Обом ця гра вже надокучила. Рішили скупатися.

Скупались. Лежать по траві „во образі“ купідонів і, дригаючи ногами, співають: „Гей, на горі козаки йдуть“..,

Але і це набридає.

Лізуть знов у воду, і раптом один ловить під камінем пічкура. Ця подія дає новий напрямок думкам.

Звичайно, розмова переходить на рибальство. Скоро у старшого з'являється блискуча ідея.

— Попаси сам гуси, — каже він другому, — я зараз збігаю до дому. Що вже риби наловим!...

Молодший остається пасти гуси. Старший вихрем летить до дому. Незабаром повертається і з тріумфом показує ручну бомбу — „бутилку“. Малий зовсім зачарований майбутнею рибною ловлею.

— Диви сюди!... доктринерським тоном навчає старший. Оцю бляшку треба перекрутити сюди; а тоді тут смикнути, а тоді кидати. Але швидко, бо розірве й нас обох. Я бачив, як брат рибу глушив!...

Обоє рушають до затоки, де, по їх міркуванням, є окуні і лини...

Скоро спокій літнього дня порушається страшенним вибухом. Обоє хлопці тремтять від переляку.

Але швидко опановують собою, побачивши біле черево окуня у воді:

— А он ще; і он пливе!

Виламуються гілки, обоє рибалки залазять трохи не по шию у воду, (штанці не скидаються — нема часу) і наглушену рибу: пукасів, окуньків, одного линка і др., підтягують до берега.

Рибу вирішено спекти тут же:

— Бо батько, як взнає, що бомбою глушив, то битиме; ой, ой, ой, як битиме!...

Молодший біжить до пастухів по сірники...

С.

Маленький фел'єтон.

Під дощ.

(Нарис олівцем).

Чи бували ви в ясний, весняний день в лісі, коли сонечко доходить вже до самого верху блакітної бані і все немов засипає в його пекучих обіймах? В лісі тихо, тихо. З неба немов л'ється водоспад золотого проміння, яке пронизує верховіття і розсипається по травиці і жовтому торішньому листі несподіваними круглячками, трьокутниками, зайчиками, котрі ворушаться, доганяють один одного, зникають і знов виникають невідомо куди і звідки.

Високим наметом стоять старі дуби й сосни — поснули сердешні в південній спеці, і найлекший вітрець не перебирає їх похиленими вітами.

Тихо, тихо.

Раптом в лісі зайшла якась таємна зміна. Ще нічого не сталося для людського ока. Також тихо та спокійно, але щось є, щось не те.

Хвилька, і тиша порушується.

— Ква! — несміло чується з одного боку.

— Ква! ква! — стиха одповідають з другого.

— Ква! . . . Ква-ква! . . . Ква-ква! — починається то там, то тут; і за хвильку увесь ліс дріжить від одностайного хору:

— Ква! ква! ква! — долітає з усіх боків.

Яка одноманітність форми і яке богацтво і відмінність згуків, тонів, відтінків, темпераменту і ініціативи.

— Ква, ква, ква! . . . — заливається на самій вершині дуба молоденький тоненький голосок.

— Ква! Ква! Ква! — неначе відбиває такт другий понижче, очевидно, сам до себе прислухаючись.

— Кваааа . . . — квакає навипередки ціла кумпанія зелених музик; а з дальнього лісового болотчика, відбиваючися по воді, як недільний дзвін, долітає солідне, розважне Solo:

Кваа! . . . Кваа! Кваа!

Раптом стемніло. Як мрія, зникло золоте проміння, і важкі, чорно-сиві тіні налягли на ліс. Похолодало.

Вітрець духнув раз і другий. Прошепотів щось таємне і негайне у верховіттях, сковзнув у долину на полянку, покружляв там жменькою сухого листя і парою соломинок і знов зник невідомо куди, — немов діло зробив.

Щось блиснуло, щось загарчало десь за лісом, і з темної хмари впала важка, сердита крапля. Друга, третя, десята і навипередки частий дощик заговорив з сухим листям, вершинами дерев і застукав по битій дорозі.

Знов блиснуло і загарчало вже ближче і шарохкотіння крапель злилося в один протяжний згук:

— Гууу . . . — Ліс невдоволенно шумів . . .

Десь далеко кінець ліса зза краю хмари вирвався стовп горячого проміння. Один, другий. Вже ближче, ближче.

Назустріч йому, як гарячі плями на сивому тлі, запалали червоні стовбури свіже вмитих сосен. Крізь розірвану хмару проблиснуло щось сине і золоте.

Ще хвилька, і хмара, вже не сива, а рожево-біла пропустила через свій золотий край цілі снопи горячого проміння: і все разом засяло.

Ліс блищить і переливає мілліонами іскр.

Де не взявся знов вітрець, вже не діловий, а жартовливий; жартуючи з вітами, струшує на свіже вмиті полянки цілі жмені блискучих діамантів.

Все затихає, а на вершині старого дуба, на зеленому листочку сидить маленьке зелене жабиня, гріє спинку на горячому сонечку і, закриваючи то одно, то друге око, думає:

— Ну, і дощ же я викликало. Ква! Ква!

— —

Було тихо . . .

— Ква?! — несподіванно квакнув Винниченко і замовк, прислухаючись.

— Ква! — одквакнув Калинович, покінчивши з нафтовими грішми, і перебіг в "Добу", попереду наплювавши на свій редакторський стілець в „Боротьбі".

— Ква! Ква! — нестрійно заквакали Пироги і Пасічники.

— Ква!!! — рішуче квакнув підбадьорений Винниченко і несподіванно для самого себе залився на високій істерично-верескливій ноті:

— Яяяя . . .

— І я! і я! — заголосив Вітик, як третій босяк в „Безднѣ" Андреева. — Братці! і я! і я! — він спізнився, бо їздив в Берлін за грішми.

— Не я! не я! . . . їй Богу, не я! — поквакував тихенько Христюк, пристроюючись до ревізійної комісії. — Не я, це все Лівицький.

— Ква! Ква! — з юнацькою жвавістю квакнув Грушевський і подумав:

— Не дають каналії на соціольоґію — може дадуть хоч на коммуну . . .

— Ква! Ква! — відквакнувся Чечіль з торговельної комісії, купуючи зброю проти большевиків.

— Ква-ква-ква! — зачастив молодий Шраг з самої верхушки . . . карлсбадського курорту. Він дістав ліквідаційні і квакав на здоровля, а ех міністр Жуківский, згадуючи свій дебют в німецькім суді, квакав несміло, але уперто: Ква! . . . Ква! . . . Ква! . . .

— Кв . . . квакнув Мазуренко і поперхнувся, побачивши міністра Ніковського:

— Це я, того, в вашу честь хотів квакнути — пояснив він — так . . . той то як його . . . не вийшло. Довжно застудив! . . .

— Ква — хотів квакнути Штефан і несподівано для самого себе гукнув по старій звичці:

— Здравія желаю, Вашскобродіє!

— Ква! — ніжно підквакнув з Берліна Дідушок, в голосі котрого ясно було чути шелестіння швайцарських франків.

— Кваааа! — заверещав на октаву вище всіх Дятлів:

— Кваааа! — Всѣ вы подлецы и негодяи!!!

— Брехня! — томно-менторським тоном відквакнув Левинський:

— Товариші, не вірьте йому — він покруч. Його мамаша согрішила з білорусом. До порядку, товариші! Калинович, не плюйте на підлогу, десять раз вам говорив!

— Ква . . . — здихаючим голосом квакнув Макаренко. — Ох, голубчики, тільки для України і квакаю: люблю її сердешну. Чи так, пане сенаторе? Ох, люблю, люблю! А ви, пане професоре, чогож не квакнули?

— Нехай Швець квакає, а я Шевченко; то й не маю чого квакати . . .

— Як земля, так і я! — квакнув Крушельницький, поглажуючи бороду. Вона промовить і я промовлю, вона так собі, а я до Мартоса! . . .

— Яяяя . . . все я! — заливався Винниченко.

— І я! і я! і я! — безуспішно доганяв огрядненький Вітик, обливаючися потом і з сумом згадуючи спокійні сальони к. і ц. міністерства.

— А ва . . . ва . . . ва . . . ва . . . — захлинувся Дятлів, а в дальнім болоті пяний здичавілий Дзвін бухав, як в винне барило:

— Кваа!!! Кваа!!! Кваа!!!

Все злилося в один нестійний гук. Усі очі піднялися до гори. Так і здавалося, що ось ось капне з гори важкий полуімперіял; за ним покапають Катеринки, а за ними на випередки, покриваючи голоса алчущих, заговорять з підставленими кешенями:

— Со-вѣт-скі-я, со-вѣт-ск-і-я, со-вѣт-скі-я. —

Сонце припікало. Маленьке зелене жабиня давно спокійно дрімало на зеленому листочку, закривши обидвà ока:

Щасливе — воно не знало про істнування державної скарбниці.

Ліс спав.

Андрій Чекановський.

Огляд міжнародньої політики.

Вранґель і Франція. — Про всемогучу Антанту і її соломонів суд слів кілька. — Хто береться поставити 14 номерів, яких не міг виконати Вільсон? — Лєнін і німецькі незалежники. — Італійці про причини розвалу Польщі. — Як буде? або: що каже Радек? — Чи можлива велика війна в обороні Польщі? — Як большевицькі ґенерали виграють війну на глум мілітарній науці. — Польща в міждержавній політиці під цей мент. — Сенсаційна стаття Бурцева й відповідь німецького міністра заграничних справ. — Що кажуть німецькі клєрикали? — Що діється в Ірляндії? — Чи Бог балакав коли з людьми?

Перед нами важні політичні події. Перша з них, це безперечно п р о в о к а ц і я французького правительства, яка називається визнанням „правительства" Вранґеля. Це „правительство" має бути спеціяльно „полудново-російське", себто українське, зложене з чорносотенних Москвичів! Провокацією уважає визнання цего „правительства" також багато Французів, між ними визначний французький діяч Paul Louis в „Humanite". Він пише, що цей крок французького правительства прямо непочитальний і що в правительстві очевидно засідають люде, які не хочуть допустити до мира. Парижська преса пише, що цей непочитальний крок коштуватиме Франції більше, чим всі дотеперішні авантури на сході.*) І дійсно. Поминаємо вже кошти грошеві. Але важніща від грошей опінія. Від тепер майже всі народи бувшої Росії не братимуть поважно заяв і бажань французького уряду, який не знає, що робить. Бо годі поважно брати того, хто не уміє предвидіти навіть зовсім очевидних наслідків власних діл.

Анґлійський премієр Л. Джордж, без відома якого допустився французький уряд цего смішного кроку, був цим такий здивований, що заявив прилюдно: „Припускаю, що в донесенню Аґенції Гаваса зайшла якась нещаслива помилка і що французьке правительство не могло цего зробити." Але воно зробило це. І Анґлія погодиться з цим мабуть!

Здається, що тепер все, але то буквально все представляється інакше, ніж „загально думають". Нпр., загально думали, що Антанта буде суддею світа, що вона упорядкує його на нових, справедливих основах, що вона має силу, потрібну на це. Тим часом показується, що вона тільки в нищенню виказала великий сприт, але в будуванні — ні трохи. Тай сила її щораз більше відходить в країну казок. Та „всемогуча", „всесправедлива", „найрозумніща" і „найлучша" Антанта

---

*) Одна авантура Колчака коштувала 800 міліонів франків!

показується здез'орієнтованою і здез'орґанізованою спілкою, яка займається тільки балакунством — зовсім як Рада Міністрів У. Н. Р. Факти показують, що все діється якраз противно, як вона заповідає. Є в св. письмі оповідання, як Соломон розсудив спір між двома матірями про те, до котрої належить дитина, наказавши принести меч, що б розрубати дитину; тоді правдива мати зреклася дитини, що б не убивали її. Подібно роблять антантські Соломони з ріжними чужими землями, м. и. з нашою Україною. Але вислід їх заходів зовсім неподібний до Соломонового з тої простої причини, що в суді нема Соломонів, тільки „бізнесмени“.

Наслідком того всього буде, бо мусить бути те, що побіда Антанти скінчиться тим, чим „побіда“ Польщі. Вже у всіх державах Антанти дається чути підземна робота большевизму, який захоплює не тільки робітництво: нпр. в Америці засуджено за комуністичну пропаґанду навіть якогось міліонера. Перед дивними подіями стоїть світ.

З Копенгаґи, де урядує представник Росії Літвінов, доносять, що большевики обстоюватимуть виконання 14 пунктів Вільсона й допущення до мирової конференції представників усіх побіджених держав на рівних правах з побідниками.

Берлінська преса доносить, що на II конґресі III інтернаціоналу в Москві виступив італійський комуніст Сераті з домаганням, приняти німецьких незалежників в склад III інтернаціоналу. Арґументував це тим, що вони підготовили в Німеччині ґрунт під революцію.

На це відповів Лєнін, що в тій партії є і протиреволюційні чинники, які не хочуть допустити терору в Німеччину. Тим часом ніяка політика без насильства неможлива. Супроти того неможливо приняти німецьких незалежників в склад III інтернаціоналу, бо вони не допускали б до винищення німецького білого офіцерства і тим подібних чинників.

„Stampa“ оповістила розмову з п. Перґоляні, членом італійської місії, яка недавно втікла з Польщі; вона була частиною міжнародньої місії, що складалася з ріжних ґенералів, послів і офіцерів тай мала смішне завдання, відгородити Польщу перед большевицькою — ідеєю. Отож Перґоляні оповів про причини розвалу Польщі що слідує:

Польща не хотіла воювати з большевиками, але Французи перли її до війни від першого дня. Анґлійці дали на це мовчки свою згоду, а Американці займалися виключно „бізнесом“. Італійці пробували зразу переконати Французів, що ця війна скінчиться катастрофою, але побачивши, що Французів годі переконати, перестали мішатися до тої справи й тільки дивилися, що з того буде. Ото ж Французи все обдумали і все приготовили Полякам. Одно тільки забули: що та війна згуртує всіх Росіян, навіть найчорніщу сотню, під большевицьким прапором. „І такій Росії було легко побідити авантурника Пілсудського, якого військо складалося з діспаратних (!) елєментів, кепсько заосмотрених і кепсько кормлених, під командою людей ріжних народностей. Польська катастрофа це знищення вислідів дволітньої політики Антанти.“

Польська офензива на Київ кінчиться — вона кінчиться тим, що большевики займають центр Польщі. Всі донесення про мирові переговори большевиків то з Польщею, то з Антантою це — декорації до великої драми, якій на імя: Боротьба за Україну. Буде так, як скаже галицький Єврей Радек. А він каже, що Польщі залежить тільки на тім, щоб одержати передишку на 2 місяці, бо в тім часі підвезли б їй амуніції з Франції через Данціґ. Це большевики знають і відповідно до того поступатимуть. Одначе хто кого обманить, напевно годі сказати.

А в Данціґу — мимо того, що Польща паде — від'їзджають масово польські відділи б. армії Галєра в Америку. „Berliner Tageblatt“ доносить, що американський корабель „Покагунтас“ (передтим „Принцеса Ірина“) відплив з 1250 галєрчиками в Америку...

Варто придивлятися, як Анґлійці відхрещуються від усякої допомоги для Польщі. Льорд Ґрей написав до льорда Р. Черчіля лист, в якім каже, що союз народів не повинен Польщі дати ніякої допомоги, бо Польща не питала його, чи зачинати війну. Якби Союз Народів дав їй тепер допомогу, то цей факт зро-

бив би — неможливим сам союз на будуче. Бо Союз Народів має бути орґанізацією мира, а не есекурацією імперіялізму поодиноких членів союза.

Консервативний публіцист і учений Sidney Law пише на цю тему в почеснім „Sundnay Pictorial“ ось що:

Всі спроби, повалити большевизм силою зо вні, розбилися. Розвал Польщі вже оконечно здіскредитував в очах Анґлійців газардову гру проти Росії. Божевільний наступ Поляків тільки скріпив большевизм. „Для мене“, пише Law, „огидні большевицькі принципи, але я глибоко жалую, що дозволено Полякам їх дурними амбіціями й рахунками скріпити большевизм. Тепер треба правді в очі заглянути. Велика війна в обороні Польщі неможлива, бо вона в кількох тижнях коштувалаб десятки міліонів а в кількох місяцях сотки міліонів. А знов вислати мале військо — нема найменьшої цілі. Вислати велике військо — рівнозначне з банкротством: ми не маємо на це ні грошей ні солдатів. Анґлійська армія занята цілковито своїми завданнями, занята так, що на війну проти Росії не маємо ні одного баталіону. Щоб вести війну проти Росії, на це треба сотворити нову армію Кіченера й покликати загальне ополчення, а це немислиме“... Супроти того „треба признати, що Лєнін, Троцький, Чічерін і инші авантюристи репрезентують тепер Росію, хоч як це болюче для нас. Але так воно є. Коли з цею спілкою треба заключити мир, — а це треба зробити — то лучше зробити це отверто. Тоді бодай знатимемо, чи можливо з ними дійсно порозумітися не тільки в справі Польщі, але й в справі Вірменії, Персії, Закавказя і инших земель, де діяльність „червоних“ грозить нам безмежними видатками й політичними клопотами, на які годі дивитися без найповажніщої журби“.

Добре поінформовані орґани европейської преси стверджують, що Law висказав погляди 95% Анґлійців...

Але невідомо, чи ці погляди поділяє анґлійський уряд. Може противно. З Льондону доносять, що анґл. адміраліція видала радіом наказ усім кораблям Великої Британії, щоб переводили бльокаду Росії. Чи британський лев дійсно піднімає свої важкі лапи проти большевиків? Він довго пробував „убити большевизм приязністю“, як убивав всі небезпечні рухи, нар. царизм. суфражетизм, фахово-орґанізаційний фермент і и. Чи бльокадою зробить що Анґлія большевикам в хвилі, коли вони вже досягли границь Німеччини? Це дуже сумнівна річ. А на війну, на серіозну війну проти Росії мабуть і могутні лапи могутнього британського льва за короткі вже. Та це покаже найближча будучність. Покищо військові дилєтанти в роді Троцького, які мають знаменитих фахових дорадників, бють антантських фахових ґенералів, які мають ділєтантських виконавців в роді Пілсудського; і т. и. зовсім, як за часів Великої Революції. Ті большевицькі ділєтанти здобулися на глум з усеї мілітарної науки цеї війни, яка дійшла до „висліду“, що „кавалєрія не має вартости“. Тепер тільки кавалєрія — рішає. Всі „учені“ дивуються. А Буденний їде і їде — що раз дальше і дальше.

З Парижа доносять, що відносини держав до Польщі такі: Чехія заявила свою невтральність, але вона може її змінити, коли Росія загрозить суверенности Польщі (?). На всякий випадок згодилася вже Чехія, дозволити на перевіз амуніції Полякам (це очевидно спізнений дозвіл). Румунія теж заявила свою невтральність, але змобілізувала кілька річників. З'єдинані Держави Північної Америки заявили, що Польщу може вратувати тільки велика військова допомога, одначе на це потребує Америка дозволу свого конґресу, який відбудеться аж в грудні. Тимчасом отворить Америка кредити Польщі для закупна медикаментів і хліба. Австрія не дозволить через свою теріторію везти муніції для Польщі, бо до цего з'обовязалася таємним договором з большевиками, заключеним в Копенгаґі (віденька преса перечить цьому і пише, що в Копенгазі вправді заключено договір, але він дотичить тільки справи полонених). Італія буде невтральна. Вона вже офіціяльно приняла большевицького посла Воровського, що міністр загр. справ Сфорца подав до відома парляментові. Угорщина мобілізує пів міліона людей за дозволом Антанти.

Падаревський заявив кореспондентови „Matin'у“, що в Спа польський премієр мусів на письмі зречися претензій Польщі до ріжних теріторій, а за це Льойд Джордж прирік Польщі допомогу. Але Польща тої допомоги не одержала, а земель (Галичини?) зреклася.

Володимир Бурцев, що свого часу здезавував Азева, оповістив у „Vossische Zeitung“ статтю „Німеччина й большевизм“, в якій м. и. пише:

Щоб ослабити Росію, викликали Німці большевизм в Росії. В „Общем Дѣлі“ оповістив я в рр. 1917—20 документи про те, як Німці насаджували большевизм в Росії. В статті „Азев і Лєнін“ навів я документ про те, як Лєнін вже в рр. 1916—7 навязав звязки з німецькими військовими аґентами. Для скріплення большевицької пропаґанди везли німецькі влади большевиків в запльомбованих ваґонах через цілу Німеччину, щоби пустити їх в Росію, між ними Лєніна, Зиновєва, Луначарського і и. Великими коштами підпомагала німецька влада за часів Керенського большевицьку пропаґанду в Росії. Робили це правительственні орґани німецькі правительственними грішми. З їх допомогою зробили большевики переворот в осени 1917 р. І це було початком катастрофи для Росії й анархії для цілого світа, а також для Німеччини. І по перевороті Німці помагали большевикам творити армію. Без німецької допомоги не булиб большевики виплили, не булиб захопили державного апарату, не булиб удержалися.

Все це робили Німці в тім переконанню, що ослаблять Росію. Вони доконали цего, але ослабили й себе викликанням світової анархії.

Супроти того всього взиває Бурцев Німців прилюдно, щоб виступили проти большевизму, з яким неможливо жити поруч в спокою.

Сімонс, міністр заграничних справ Німеччини, написав з приводу статті Бурцева статтю в „Deutsche Allgem. Ztg.“ „Хрестоносні походи й коаліційні війни“, в якій каже:

Бурцев взиває німецький народ до походу проти большевизму. Маю надію, що цей зазив не знайде відгуку в німецькім народі. Якби це сталося, то німецька молодь запізно пізналаб, що даласяб втягнути в війну не за ідеали західної культури, тільки за гроші, які Росія винна французьким капіталистам. Бурцев може зовсім щиро ненавидіти большевизм. Але це нова практична віра, подібна іслямові. Вона так само, як іслям, знайде свої природні границі на етноґрафічних межах західних народів, але забороняти ширити її булоб так само ґлупо, як забороняти ширення ісляму. Німецька культура не має нахилу до большевизму. Тільки нужда, викликана війною, защіпила його. Та мечем і насильством не зросте большевизм в Німеччині. Ми не підемо ні хрестоносним походом проти большевиків, ні з большевиками проти Европи. В часі Великої Революції всі кабінети Европи виступили коаліційно в обороні шляхти й духовенства проти 3-ого революційного стану, але французька революція побідила. Бо виступала як новий світогляд проти старого ладу. Побідили її в особі найґеніяльнішого вождя щойно тоді, коли вона хотіла насильством накинути свої форми правління иншим народам. Щойно в обороні своєї землі перед її насильством побідили її Еспанці, Росіяне й Німці. Вчимо історії, але не вчимось з історії, то Франція не творилаб тепер коаліцій проти Росії, а Росія не накидалаб насильством большевизму иншим народам. Та якби не було, Німеччина не дасться знасилувати ні одній струї, ні другій. Вона хоче остати невтральна, а хто їй у тім перешкодить, той зустрінеться з єдністю німецького народу в боротьбі.

До цеї характеристичної статті Сімонса додаймо виводи головного клерикального орґану австрійських Німців, а матимемо картину, з якої побачимо, що Німеччина мабуть іще не в силі зважитися на якусь рішучу політичну лінію. Ось ті виводи: Франція, від якої Німці тепер залежні, живе в тій вірі, що централістична Німеччина більше небезпечна, чим федералістична. Цеї думки держиться також більшість німецьких держав: Баварія, Віртемберґія, Баден і Гессен творять рішучий союз проти пруського централізму. Дня 26 липня заявили це отверто міністри тих держав на з'їзді в Вірцбурґу покищо в економічних справах, утворивши для тих держав спільну економічну політику, за якою очевидно стоїть і політична єдність. На чолі її стоїть Баварія. В ній Франція утворила окреме посольство й прислала вже свого посла в Мюнхен п. Дард'а. За її прикладом піде скоро й Англія. Що до прилучення австрійських Німців до Великої Німеччини, то Франція згодиласяб на це тільки по одержанню рекомпензати — теріторії на лівім березі Райну...

З Вашінґтону депешують радіом, що в Ірляндії революція дійшла зеніта й англійське панування стоїть там перед катастрофою. На північ від ріки Воуне

винищили Ірляндці анґлійських суддів так, що вже нема ні одного. Ірляндці мають около 80.000 озброєних людей. Сила їх що дня росте.

А з Льондону доносять, що Льойд Джордж сказав депутаціям обох палат анґлійського парляменту, що проти Анґлії приготований світовий заговір. Доконали цего большевики на спілку з Сінфейнами. Головні осідки їх пропаґанди в Індії й Еґипті. Ціль їх — захопити одну з частин Велико — британської Імперії, бо тоді може наступити розвал цілої імперії. Одначе — каже Льойд Д. — Анґлія, що виграла найбільшу війну світової історії, не уступить перед Сінфейнами.

Шкода, що Льойд Джордж не знає української приповідки про козака, який переплив Дніпро а втопився в візбранім потоці . . .

В таких часах, повних несподіваних потрясень, все виступали містичні рухи. Виступають і тепер.

В наших оглядах згадували ми вже про інтересний національно-церковний рух в Чехії. Тепер появився подібний рух в Німеччині. Називають його „церковним большевизмом." А виступив з ним не сектант, не священик, тільки славний математик і фізик, проф. техніки в Бравншвайґу, Ганс Вітте. Він написав твір „Нова німецька віра", в якім виступив проти всіх християнських віроісповідань, хоч сам признається до християнства. Словом — заповідається нова реформація. Вона подібна до діла Лютера і своєю стихійністю і своєю формою. Оповіщено вже 99 тез нової віри. Наведемо тут для прикладу перші тези: 1. Єсть Бог. 2. Бог не сотворив землі перед 6.000 літ. 3. Не зробив цего в 6. днях. 4. Ніколи не ходив по землі. 5. Ніколи не балакав з людьми. 6. Ніколи не робив чарів ні чудес на землі. 7. Не робив цего ні з власної ініціятиви, ні на прохання людей. 8. Не робить чарів і сегодня. 9. Не мешкає в небі. 10. Не мешкають там ніякі ангели. 11. Не сходять ніколи на землю і т. д. Цей рух викликав велике одушевлення. Прелеґенти викладають про нього в переповнених залях. В народ зачинає він запускати коріння, бо ширять його з великим запалом і в дуже популярній хоч науковій формі. На чистоту й красу німецької мови звертають особливу увагу. Апостоли нового руху стверджують, що безбожність обхопила вже не тільки інтеліґенцію, але й простий народ. А причина цего в трусості й нещирости всіх церков; їх занепад уже давно доконаний в нутрі, а невдовзі довершиться й на зовні, зовсім формально. Нова віра в Бога мусить годитися з наукою.

УКРАЇНА

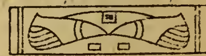

„Україна" сповіщає, що на правобережжу отаман **Струк підняв повстання проти большевиків.**

Катеринослав взяв Махно. Перед евакуацією большевики підпалили місто в скількох кінцях (Руссаген).

Махно в відозві до селян, заявив, що панування большевиків на Україні **цілком зруйнувало край і нищить народ.** Тому він закликає вступати в його військо, шоб знищити геть на Україні червоноармейців.

Як сповіщаюсь парижські „Посл. Нов." презідіум кубанської краєвої Ради через своїх представників зробив заяву всім дипльоматичним місіям, що атаман кубанського краю ґен. Букретов, котрий ввійшов в згоду з ґен. Врангельом, чим поставив Кубань в залежність від Врангеля, порушив суверенність Кубані, чого, без санкції Ради, не мав права робити. Тому його умова ніякого значіння для Кубані не має.

Спец. кор-нт „Дейлі Телеґраф" сповіщає з Криму, що **маленькі держави на півдні** колишньої Росії мають шанси на життя, що усе населення від Дніпра до Кавказських гір дуже вороже до совітського режіму; особливо козаки ніколи не помиряться з тим режімом.

Уряд У. Н. Р. видав дня 3. серпня ц. р. відозву, затитуловану: **„До держав і народів",** в якій заявляє, що уряд У. Н. Р. з радістю прийме мир, коли

окупаційна совітська армія залишить теріторію України, коли урядом У. Н. Р дадуть можність скликати на демократичних основах українські установчі збори, які остаточно вирішать долю України та установлять лад і порядок на користь благодатної, нині зруйнованої української землі". Відозву, яку подала в цілости „Україна", підписали: голова ради міністрів Вячеслав Прокопович, заступник голови ради міністрів Андрій Лівицький і міністр закордонних справ Андрій Ніковський.

В Тарнові в готелю „Брістоль" містяться канцелярія голови ради міністрів У. Н. Р., мін. зак. справ, міністра ісповідань, мін. нар. господарства та військового, в гот. **„Польській"** мін. вн. справ. Окремі відділи військового міністерства — в Ряшеві знаходяться.

Президія Львовського суду одержала наказ виготовити **матеріяли для амністії засуджених** на протязі 1912—1920 р. Українців.

Галичане, котрі цими днями прибули з України, розповідають, що большевики на Поділлю вирізали багато галицьких Українців. Так в с. Кирнасівці в Ямп. пов. большевики вбили 28 галицьких робітників — залізничників, що працювали на ст. Вапнярка. На Україні залишилось ще й досі багато Галичан, що жиють в страшній нужді і вічній трівозі за життя.

В Одесі в „Красной Ґазетѣ" в статті під оглавом „Месть" большевики закликають безпошадно нищити всю інтеліґенцію: „только съ уничтоженіемъ всѣхъ тѣхъ, кто Васъ обманывалъ, можетъ укрѣпиться совѣтская власть", пише часопись.

Як повідомляє „Україна" зі Станіславова, колишні члени центральної течії Ц. Ком. Партії ес-ерів Микола Любинський, Арк. Степаненко і І. Лизанівський опинились в Київі і добиваються доступу в уряд Раковського.

В Київі почала виходити **„Трудова Республіка"** — орґан лівих ес-ерів під проводом І. Лизанівського.

З 7-го серпня **„Україна" почала виходити** в Станиславові.

Київський „Комуніст" в ч. 27. серпня, говорячи про опозіцію орґану Укр. ком. партії „Червоний Прапор", називає його орґаном бандітів, орґаном отставшої петлюрівської партії, шкідливої для ком. партії Раковського.

В Київі оголошена мобілізація артистів та художників для аґітації на фронті.

На чолі української совітської місії **до Праги стоїть Семен Мазуренко.**

Населення не лиш польське, але й українське в Галичині **дуже незадволене** окупацією большевиків. Сила народу перебігає фронт і вступає в армію Петлюри.

До Львова прибула **трупа Миколи Садовського** і розпочала вистави з **„Бояринї"** Лесі Українки.

Польська шляхта страшенно лютує в нещасній Галичині, заповнюючи табори інтернованими — Українцями.

В Станиславові з'орґанізувався відділ Українського Червоного Хреста.

Мінстерство фінансів У. Н. Р. зі Станиславова переїхало до Тарнова.

В Тарнополі залогою стоять У. С. С. Командантом міста є С. Горук. Виходить ґазета **„Вісти тарнопільського Ревкому".** В окупованій большевиками частині Галичини комісарами призначаються боротьбісти.

В Тарнові, під головуванням д-ра **Липи,** відбулись збори Всеукраїнської Національної Ради.

В Парижі в найближчому часі починає виходити **„La Tribune Libre" (Вільна Трібуна),** під редакцією Филипа Пуже, де буде і український відділ.

Ц. І. К. України надрукував, за підписом Затонського, Мануільського, Шумського, Карамирчука, Ерможенка, Кабаненка і Летровського привіт командірам большевицької армії, що оперує на теренах України.

Троцький обявив на Україні амністію всім дезертірам, що вернуться до війська через 2 неділі.

Одеса майже вимерла. Люде тяжко бідують від епідемій і голоду.

Москвофільська чорносотенна часопись, що виходить в Ужгороді, „Русская Земля“, збольшевичилась.

В мирних переговорах у Мінську беруть участь представники Радянської України.

В Полтаві було скілька випадків **холери.**

Із Москви **большевики вислали на Україну** скілька ваґонів медікаментів.

Холера шириться по всіх великих містах лівобережної України.

Врангель, з'єднавшись з Донцями, вдруге **взяв Александрівськ.**

„Заготсел“. Московський „Совнархоз“ видав накази про негайне утворення по всій Україні „Заготсела“ (Заготовка села), що має на меті виключно примусову заготовку сала, масла, яєць і т. п. Хліб і взагалі збіжжа та його експльоатація залишаються під „Губпродкомами“. („Україна“.)

Чеш. Тел. Аґ. сповіщає, ніби то ґен. Вейганд запропонував Верховній Польській Раді оборони **негайно звільнити від польського війська всю Східну Галичину і кол. Люблинську ґуб.,** на що Рада ще й досі нічого не відповіла.

Большевики видали наказ в Одесі, щоб було негайно приступлено до **ремонту військової чорноморської фльоти.**

22 Липня Врангель **заняв район Александровська — Ґрушевська,** в 35 верстах на північ від Новочеркаську.

„Дейлі Експрес“ сповіщає, що **на кримський фронт прибули свіжі війська червоноармейців** і 7 серпня почали наступ проти Врангеля. Три червоні дівізії в 7 т. чол. перейшли через Дніпро в Алешках. Кавалерія йшла по лівому березі.

„Посл. Нов.“ сповіщають. що після приходу большевиків в Київ там були **розстріляні всі артисти,** що брали участь в параднім спектаклі в честь Петлюри.

В Одесі Чека розстріляла разом з багатьома інтеліґентами і адвоката Ґурфінкеля, журналіста Горського — Еліасберґа.

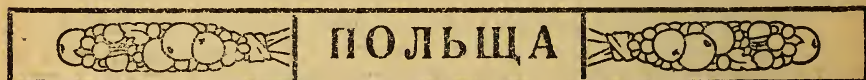

Ґенерал Фош заявив французьким журналістам, що становище Польщі не загрожене. Супроти того, слушно підчеркує преса, що мілітарні ґенії бувають непомильні, але тільки тоді, коли мають до розпорядимости — більші резерви військові . . .

Поляки, зібравши силу війська під Варшавою, **почали контрофензіву,** котра, на думку Пол. Гол. Командування, має надії на успіх.

Жидівська соц.-дем. робітнича партія (поалеціон) Східної Галичини оголосила **відкритий лист до** віцепрезидента польських міністрів **Дашиньського,** в якому, представляючи важкий гніт соціалістичної жидівської преси, арешти партійних товаришів і провідників жидівського робітництва, взиває його, щоби положив цьому кінець. В листі приводять йому на память його лист до Шайдемана, коли він ввійшов до кабінету, та вказують на цю велику відповідальність, яку він взяв на себе. Лист кінчиться словами: „Минають тижні від часу, коли Ви обняли так відповідальне становище, а досі нічого не сталося, шоби запобігти дотепершним переслідуванням. Чижби аж так далеко пішло, щоби й цей голос жидівських соціялістичних мас, звернений до польського соціяліста, мав бути голосом вопіючого на пустині?“

У всіх великих центрах Европи **Поляки орґанізували інформаційні бюра,** звязавши їх з відповідним бюро мін. зак. справ. Як серіозно вони став-

ляться до діла, видно хочби з того, що організація цеї справи у Відні доручена кол. мін. фінансів Австрії і недавньому Польщі — Білінському. А у нас наддніпрянців, міжнародню інформацію провадить буковинець Бриндзан, котрого нам підкинули галичане, та ще десяток галицьких „дохторів“, що розуміються в справах Наддніпрянської України, „як пес на звіздах“.

Цікаве. Французи, захоплені панікою в Варшаві, звернулися о паспорти на виїзд не до польських влад, але до — німецького консуляту. Коли німецький консул заявив їм, що не має тілько писарських сил, щоб виставити потрібну скількість документів, трьох французьких майорів засіло в німецькім консуляті до писарської роботи... Видовище для богів.

Большевики на польському фронті **змарнували всі свої резерви.**

Большевики призначили **за голову ґен. Балановіча** 3 міл. царс. рубл. а за голову кождого його жовніра 50 т. цар. рублів.

Льойд Джордж заявив в Палаті, що коли мирові преговори в Мінску не далиб результатів, **Антанта дасть допомогу Польщі** коштами, старшиною і амуніцією. Людського матеріялу у Польщі досить є.

В Білостоку **большевицькі комісари і черезвичайка господарюють** як вдома. Є богато розстрілів. Майно реквирується і вивозиться до Москви.

В Польщі заведено військові суди для цівільних громадян по справам шпіонажу та ин.

Польський посол в Америці кн. Любомірський негайно від'їздить до Польщі.

Америка заявила, що буде обстоювати **самостійність Польщі** і не збирається визнавати большевицького уряду.

Під Варшавою польським військом під командування Пілсудського розбито **4 дівізії большевиків.**

Польські старости в Познанщині видали укази, стріляти всіх Німців, які аґітуватимуть проти Польщі („Voss. Ztg.“).

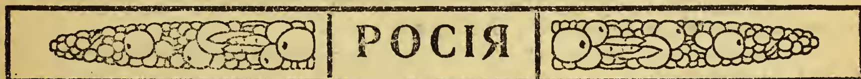

РОСІЯ

Троцький заявив на останнім засіданню комуністичного конґресу, що Европа не обійдеться без німецького порядку і російського (?) хліба. Так і сказав „російського“, хоч як відомо Росія без України згинула б з голоду.

На Кубані і Дону протибольшевицькі повстання приняли широкий розмір. Оперують дві армії Пилюка і Андреєва. В Єкатеринодарі, Таганрозі і Ростові становище большевиків, за браком військових сил, дуже скрутне.

4-го серпня в присутности численної військової публики **Врангель заявив,** що він підписав умову з атаманом Астраханського, Кубанського, Терського і Донського козачого війська **про спільну боротьбу проти большевиків.**

Після розгрому 3-ої большевицької армії, бій з котрою Врангель розпочав 8-го серпня, **його війська взяли в полон 4000 полонених, 4 бліндірованих потягів, 150 кулеметів, 39 гармат.** Флотілія Врангеля обстрілює Очаків і його форти, що б увільнити проход з моря до Херсону і Миколаїва.

Між Грузією і Большевістією виник конфлікт. Грузини арештовують большевицьких аґентів.

В Румунії панує переполох, бо большевики запропонували їй — мирові переговори. Що це значить, знають Румуни добре, бо бачили, як большевики предкладали свого часу мирові переговори Україні (тричі), а потім Польщі (12 разів). Тепер черга прийшла на Румунів, і вони дуже бояться.

Румунія заявила Чічеріну, що позаяк вона звязана обіцянкою взяти участь в Льондонській конференції, то мирові переговори з Росією зараз розпочати не може.

Історія рос. літератури до 1914 р. появилася в Берліні в німецькій мові в двох томах по 2 марки 40 пф. том. Автор — проф. А. Брікнер. Час було б дати чужій публиці історію української літератури.

Большевики вивезли з Баку 2,576.000 пуд. нафтових виробів.

На **Білосток** большевики наложили контрібуцію в 500 міліонів рублів.

Американська поліція сконфіскувала пакет з діямантами, як думають, з царської корони, адресований большевицьким урядом „товаришу Мартенсу". Діямантів було в пакеті коло 100 штук.

До **Берліну** прибули большевицькі делеґати для переговорів про відновлення дипльоматичних зносин між двома державами.

В деяких містах большевики завели кару **на 1 рік тюрьми** за пянство.

Проф. Гредескула, кол. лідера кадетської партії, за аґітацію на користь большевицького уряду **принято до комуністичної партії.**

В Празі починає виходити орґан рос. соц. революціонерів **„Воля России"** при співробітництві В. М. Зензінова, В. І. Лебедева, о. С. Мінора, В. В. Сухомлина — правих російських соціалістів-революціонерів.

В Петрограді закінчило найвищі технічні школи с. р. **1600 інженерів.**

По приказу Троцького за дезертирство родичів **конфісковано майно у 365 домохазаїв і роздано красноармейцям.**

В Ростові **большевики арештували чесько-словацьку місію.**

М. Горькій в совітських часописях заявляє, що політика Антанти штовхне **Росію в обійми азіятських народів,** що загрожує европейській культурі. „Для мене це питання, пише Горькій, стало кошмаром."

На вимагання Литовців, що б большевики негайно припинили свою аґітацію в Литві, ті катеґорично відмовились.

Румунська торгова делеґація **прибула до Севастополя.**

Руссаген сповіщає, що **по приказу Троцького розстріляно** ген. Свєчнікова, політкома Маркова, гл. лікаря Шварцера і казначея Буткова за то, що нібито по їх вині була розбита Врангельом 3-тя армія.

Врангель готує закон, котрим зкасовуються **сословні прівілеї, між иншим і дворянство.**

Міжнародне життя

„Посл. Нов." сповіщають із Берліну, що можливе народження нової Антанти із Англії, Германії і Росії.

До естоно-російського мирного договору. До Ревеля повернув з Росії голова естонської оптаціонної комісії Картаус для прискорення виконання умов мирного договору. Картаус в годинової розмові з співробітниками естонських часописей зясував положення комісії в Росії. Часопись „Постімес" передає ці розяснення: На головне питання — як добитися внконання умов мирного договору відповідь була досить несподівана: Совітське правительство не хоче сповняти ці условвя. Росіяне нині находять всякі причини перешкоди, та затримання, щоби не треба було виконувати те, або друге усліввя. Ділу перешкоджають ті обставини, що в Росії тепер дві рівноправних влади: одна правительство, а друга Всеросійська Чрезвичайна Комісія. Що правительство дозвиляє, то комісія забороняє. Навіть сам Чічерин підлягає комісії. Оптація (вибір підданства) не має успіху. Не тількі шляхи получення, але і пошта роблять труднощі та перешкоджає сполуці Естонців, живучих в глибині Росії, з комісією. Коли естонська оптаційна комісія кого-небудь приймає, російське правительство командирує цю особу в Сібир, або на Кавказ, так що потім важко їх знайти. Питання що до лісних концесій ще не вирішено, бо Росіяне уникають від сповнення їх

Після договору Естонці мають право вирубати ліс у Чудського озера, як і на берегах Дуги та Плуши. Російські економісти тепер з'ясували Картаусу, що в зазначених районах вони не мають відповідної кількости лісу.

На острові Робінзона Juan Fernandez урядило правительство респ. Чілє курорт з 16 готелями й великим парком, але і — з 3 залами гри.

Розвіяно леґенду про те, ніби в Америці правлять державою купці і инші представники фахів. В сенаті є 36 сенаторів всіх станів крім адвокатського, з якого є аж 60 сенаторів. А в палаті депутатів є 263 адвокатів і 171 депутатів всіх инших фахів і станів. З того слідує, що юристи, спеціяльно адвокати, скрізь мають державну машину в своїх руках.

Каменев і Красcін слухали бесіди Льойда Джорджа про польсько-російську війну — сидячи в почесній льожі анґлійського парляменту. Французька преса обурюється на це.

Торговля дівчатами зачинає процвітати в Европі. Всякі обманці заманяють убогих дівчат під ріжними претекстами (буцімто женяться з ними і т. п.), вивозять в заморські краї і там продають в публичні доми. Поліція ріжних держав перестерігає перед подружжами з незнакомими чужинцями.

Арабська преса домагається іменем ісляміcтів і христіян прогнання всіх Жидів з Палестини, замкнення всіх сіоністичних інституцій і віддання під суд їх провідників.

„L'Oeuvre" пише, що **авантюра Колчака обійшлась Франції в 800 міл. франків.** Операції Денікіна узброїли больщевиків на цілий рік.

Румунія нібито **дозволила Вранґельові** перепровадити через її терріторію один корпус добровольців на допомогу Польщі.

Франція припинила навіть торговельні переговори з большевиками в Льондоні.

Визнання Вранґеля викликало в Англії сенсацію. Впливовий „Star" напр. надрукував стат'ю під оглавом — **Франція руйнує спокій! . . .**

Ц. К. французької соц. партії висловився за допомогу Польщі.

„Москва". Так називається нова книжка Альфонса Ґольдшмідта, з якої виходить, що Москва це місто спекулянтів і лихварів. За 300 долярів можна там одержати 9 міліонів больш. рублів, за 1 огірок треба заплатити 200 рублів і т. и.

Великі землетруси в полудневій Америці.

В **Арґентині** відкрили копальні вуґля.

Японія вислала 3 дивізії в Сибір.

В **Прагу** приїхали болгарські політики й журналісти.

Накладню „Восток" основано в Дрездені. Ціль її: перекладати на німецьку мову кращі твори російської літератури і навпаки. Коли у нас буде щось подібного?

По довгих нарадах вирішив III Інтернаціонал допустити німецьких с. д., але тільки з дорадчим голосом, без рішаючого.

Делеґати на з'їзді III Інтернаціоналу від **Персії, Грузії, Вірменії, Туреччини та Айзербеджану** звернулись до своїх народів з закликом вірити тільки їм комуністам і не піддаватись націоналістичній провокації.

„Daily Mail" сповіщає, що нібито **Большевістія,** в відповідь на визнання Врангеля, **загрожує оголосити війну з Францією.**

„Дейлі Геральд" сповіщає, що **визнання Вранґеля було підготовлено** обома прем'єрами — французьким і англійським і що теперішня відмова Льойд Джорджа від участи в тому акті є тільки його маневр.

Власн. льондонський кореспондент „Посл. Нов.". певен, що **англійський уряд — на передодні отвертого розриву з большевиками.**

Право Румунії на Бесарабію буде стверджено Антантою тоді, коли та підпише Сен-Жерменський договір.

В Лейпціґу вийшла біографія прінца Леопольда Баварського, що заправляв Брестськими переговорами. Частина про большевиків написана ген. Гофманом.

Економічна хроніка

Балтійська конференція по торговельним справам. Балтійська конференція, яка на 10. липня ц. р. скликана є до Лісси і в якій братимуть участь Лятвія, Естонія, Фінляндія, Литва, Польща і Україна, поставила до діскусії слідуючий програм: управильнення валютового і банкового питання, транзитний рух, водні шляхи, залізничі взаїмини, почта й телеґрафи, спільні соціяльні установи для поборювання безробіття, гігієнічні закони, заобезпечення робітників і т. д. На деннім порядку стоїть ще заключення військової конвенцій між окраїнними державами.

Союз німецьких індустрійців і тотговців в Польщі заснувався зараз в Бромберґу в Познанщині. В спільці зі „Союзом німецьких ремісників в Польщі", „Союзом німецьких селян в Польщі" і „Союзом вільних звань в Польщі" має новий союз на меті обороняти німецькі господарські інтереси в Польщі, утримати зносини з Німеччиною і обороняти німецький промисловий і працюючий елємент перед польскими затіями.

Земельна реформа в Литві. Литовський уряд предложив сейму (Національній Раді) законопроєкт про земельну реформу в Литві. Закон предвиджує постепенне перебрання великої посілости, майоратів, двірських обшарів, лісів і озер в власність держави.

Латишські фінансові клопоти. Заходи латишського уряду для постачання заграничних (в першу міру анґлійських) позик стали на мертвій точці, бо й чужі уряди і чужий приватний капітал відносятся неґативно до латишських фінансових побажань. Латишська преса розводится в жалібних міркуваннях.

Фінська деревова індустрія. Відоме фінське акційне товариство „Syky järven Slovi" закупило нові величезні площі для експлоатації своїх лісових сирівців. Проєктовано побудовання великих тартаків і фабрик для виробу дерева над залізницею Nathafelkä-Suojärvi.

Польский валютовий курс в Ґданську. Занепад польської марки поступає дальше. Пересічно платиться за 100 польських марок 21 до 22 німецьких марок. Непевна політична сітуація не сприяє розвитку польського гроша, через що на заграничних ринках п. марка стрічає дуже мале зацікавлення.

Польське бюро для заграничної торгівлі. В Ґданску заложено урядове польське бюро для заграничної торгівлі, метою якого є управильнення товарообміну між Польщею і вільним містом Ґданськом і транзитного руху через область Ґданську на заграницю.

Американські заходи зглядом торгівлі з Росією і окраїнними державами. Американські комісії, які розсліджують умови для навязання торговельних зносин з европейським сходом, постановили видачу окремого часопису „Overseas Enterprises" (Inc: 722 Sixth Avenue, New-York), в якому мають бути опубліковані всі важні для торговельної експлоатації Росії, України, Польщі і других малих держав сходу дані, інформації, вказівки. Американська реклама взялася дуже інтензивно за діло пропаґовання америк. впливів на сході Европи.

Елєктріфікація Волги. Сов. уряд виготовив проєкт на експльоатовання водної сили Волги. 20 верстів повище Самари мають бути побудовані великі шлюзи, які уможливилиб достачання біля 1 міл. P. S. елєктр. енерґії. Розділення набутої елєктричної сили відбивалосяб в окрузі 500 в. Головний заряд закупу лежить в руках „елєктротехнічного центрального совєту".

Закуп шведської фабрики паровиківРосією. Російська спілка, представником якої є довіренник Сов. Уряду в Шведії Гельберґ, закупила недавно фабрику паровиків в акційного тов-а Nydkoist і Holms.

Українські кооперативи на Закарпатю. Українські кооперативи на Закарпатю злучилися до „краєвого союза кооператив", на чолі якого стоять Др. Бращайко й Рак. Союз, обіймає 301 кооператив і має свій осідок в Ужгороді.

Він між иншим утримує великий склад машин і постійні вистави сільських знарядів. Зараз він наміряє закупити за 2 міл. ческьк. кор. сільські прилади, насіння, обувя, строї і т. д. і розпродати їх під таксю ціною між укр. населенням.

Загранична торгівля Фінляндії в січні-квітні 1920 р. В часі між 1. січнем і 30. квітнем 1920 р. виносив увіз 994·86 міл. ф. м., вивіз 298·47 міл. ф. м. Імпортова звишка виносила проте в перших чотирьох місяцях ц. р. 696 міл. ф. м.

З українського життя на чужині

Жіноча комісія при Укр. Респ. Капелі по закупці ліків для України зібрала за червень та Липень 4566 м. 63 пф. — а з попереднім збором — 14133 м. 93 пф. Закуплені ліки повезла з собою та частина Капелі, яка цими днями виїхала на Вкраїну.

Укр. Респ. Капеля почала свої концерти в Чехословачині з міста Турнова. Успіх звичайний для Капелі. Подробиці дамо в найближчих числах.

Цими днями, переїздом до Парижу, прибуде до Відня Заступник Голови Ради Міністрів У. Н. Р. Андрій Лівицький.

Прибув до Відня і зробив в гурті українських громадян дуже інтересний доклад про свою подорож по Україні кол. член Директорії п. Андрієвський.

Українське музично драматичне т-во „Кобзар“ в Ужгороді.

Довідуємось, що частина Укр. Республ. Капелі, зліквідована в Берліні в порозумінню з послом Поршом Радою Капелі, і викинена на вулицю без гроша, переїхала до Ужгороду, де, зорґанізована в музично-драматичне т-во Кобзар, розпочала роботу на Прикарпатській Україні.

В середу, дня 11. с. м. відбувся перший концерт.

В програму концерту, крім колядок, щедрівок, народніх пісень ввійшли соля сопранові, басові, жіночий терцет. Заля міського театру була переповнена. Між гістьми можна було бачити ґубернатора Жатковича, найвищого команданта на Прикарпатській Україні франц. генер. Парі, місію Американського Червоного Хреста, представників У. С. С. з Ужгороду, Карчави, Капушан, Клокочева, Анталівців, Нового міста. Хор після першої частини обкидено квітами. Диріґував п. Рощахівський. Хор зробив велике враження на прикарпатських Українців, Чехів і Мадярів і мусів декільки пісень повторяти.

В другій половині серпня виїзджає „Кобзар“ з концертами на провінцію до Берекшату 2 конц., Селюши 1 конц., Гушту 2 конц., Бичкова, Раго, Есіня, Мункача.

В підготовці — оперетки „Наталка Полтавка“, „Ой не ходи Грицю“, „Вечерниці“, „Запорожець за Дунаєм“, з якими товариство задумує об'їзджати містя і села Прикарпатській України.

З приводу надрукованної в попередньому числі „Волі“ замітки про приїзд до Відня п. Гольдельмана, нас просять отмітити, що п. Голдельман не є тов. міністра жидівських справ, а був. товаришом міністра праці У. Н. Р., демісіонувавши 16 квітня ц. р. згідно постанові партійного секретаріату с.-д. партій „Поалей-Ціон“ в У. Н. Р. та „наради соціаліст. партій України“ (укр. с. д., укр. с. р., Бунд і Поалей-Ціон) в Камянці в звязку з польсько-українським договором.

Прибув до Відня Мін. Зак. Справ У. Н. Р. Андрій Ніковський. Після наради з українськими послами, він цими днями повертається до Тарнова.

Прибули до Відня: укр. посол до Англій Марголін, посол до Голяндії Яковлів, посол до Румунії Мацієвич, посол до Чехії М. Славінський, Ол. Шульгін.

Прибув до Відня Мін. Фінансів Укр. Нар. Респ. Хр. Барановський.

Внов призначена п. Макаренком на місце Тишкевича делеґація вислала з Парижа до Відню з надзвичайними уповноваженням свого представника Борщака.

„Після тяжкої, напруженої праці на користь наших полоненних в Італії, (якої вони зза некультурности своєї, на жаль, не спромоглися використати) п. Севрюк прибув на одпочинок до Лозанни.

Інформаційне бюро Бриндзана видало на передрук на машинці та ротаторі большевицьких бюлетенів та на розсилку їх за три місяці... біля 1,500.000 корон. Є надії, що з приїздом большевицької місії до Відня вона перейме на себе і дра Бриндзана, і всі видатки по його бюро.

До нас дійшла чутка, котрій ми відказуємось, вірити, що нібито Мартос не тілько не вмер, а отримав призначення зверізувати... фінансове агенство Укр. Нар. Респ. закордоном, що з Божою поміч'ю працювало під його високою рукою. Таким чином в історії українського господарства розпічнеться нова ера... саморевізій. „Будемъ посмотрѣть...“ як кажуть в Одесі, що з того вийде.

Лондон. Столиця Великої Брітанії вже коло року стала тим центром, який керує майбутнім міжнародним укладом на сході Европи. Там півроку тому назад розпочалися переговори поміж Совітською Росією та Великою Брітанією з початку на грунті торгових зносин, а нині вже прийшло до справжніх переговорів і що до долі сходу Европи. Звичайно, що коли брітійській уряд офіціяльно вступив у переговори з совітським російським урядом, то становище офіціяльного представництва Української Народньої Республіки ще більше погіршало, ніж то було раніще, колі брітійський уряд признавав представництво Колчака, Денікіна.

Наша місія робить спроби заперечити право совітського уряду виступати в імені України — але, рахуючись з фактами „практичні“ Бріти вже починають в деякій мірі вважати українську справу внутрішнім російським питанням, бо український радянський уряд, як відомо, обстоює федерацію Радянської України з Совітькою Росією.

І тільки питання про Галичину, як українську землю, яка раніще не належала до Росії, дозволяє офіціяльним брітійським діячам поставити проблєму Української Державности на порядок дня тих мирових переговорів, які мають вирішувати долю Східньої Европи. Характерно, що по проєкту Льойд Джорджа на мирову конференцію не будуть офіціяльно запрошені ні представники російського антібольшевицького уряду (Вранґель), ні представництво українського уряду Петлюри. Не відомо тільки, чи будуть брати участь в мировій конференції (як що вона відбудеться) представники Радянської України, бо маємо не зовсім провірені відомости, що на переговорах між Польщею та Росією у Мінську офіціяльне представництво уряду Раковського допущено. Як ми довідались, становище української місії в Льондоні утруднюється також тим, що кабінет міністрів Прокоповича топчеться на одному місці і не дає ніяких директів, що до дальніщої нашої міжнародньої політики, бо тепер уже всім очевидно, що ставка на Польщу не вдалася. А через те, що вона була зроблена не зовсім обережно — справа української державности попала в безвихідне становище. Міністерство закордонних справ не прислухалося до голосу тих українських діячів, які вимагали, щоб умова з Польщою була ґарантована Англією та Францією,

а без цього краще шукати якогось иншого виходу, і тепер не знати, що далі робити. Українська місія використовує те, що большевики не погоджуються на проєкт мирових умов Льйод-Джорджа, і робить спроби завоювати нові позиції — але для того, щоб зрушити українську справу з мертвої вже польсько-української угоди — необхідно мати якусь нову політичну лінію, чого на жаль не маємо. Деякі надії покладає місія ще на нараду послів з міністром закордонних справ, після чого можливо буде знайдено якийсь вихід.

Париж. Ще гірше виглядає справа з нашим представництвом у Франції. Як відомо, ще в січні цього року делеґація на мирову конференцію була ліквідована телеґрамою бувшого міністра закордонних справ п. Лівицького. Після звільнення членів делеґації п. Тишкевич на свою руку повів справу з деякими правими католицькими діячами, ні до чого серьозного справу нашу не довів, а в демократичних колах дуже скомпромітував. Наші урядові кола сліпо повірили п. Тишкевичу, і з цього вийшла велика шкода, бо офіціяльні французькі кола з ним не бажали говорити. Констатувавши, що наш уряд не бажає розвязати питання про зміну представництва у Франції, п. Макаренко в липні місяці звільнив п. Тишкевича і його співробітників, а призначив для праці в Парижі нову колеґію в складі п. Тимошенка, Галіпа, Шелухина та Лучинського. Таким чином тепер навіть невідомо, хто в Парижі є законним представництвом: п. Тишкевич, чи колеґія. Мало того, в конференції в Спа і для тих наших послів, як, наприклад Василько, які увесь час підпірали п. Тишкевича перед урядом, вияснилось, що п. Тишкевич нічого не зробив і не зробить. В результаті всі три посли — п. Марголін, п. Яковлів і п. Василько, що були на конференції в Спа, послали телеґраму урядові негайно одкликати п. Тишкевича і послати туди иншу людину. Бувші члени делеґації 9 місяців тому назад вимагали того самого — але їх голос не було прийнято до уваги, а в результаті 9 місяців для праці у Франції було потеряно.

Цікаво між иншим, шо п. Головний Отаман в відповідь на доклади членів делеґації, відповів коротко: не можу звільнити п. Тишкевича во імя вищих державних інтересів.

Рим. З нашим представництвом в Італії вийшла також дуже сумна історія. П. Антонович покинув посаду посла, а його заступник п. Мазуренко заявив себе прихильником Радянської України і, узявши гроші, що були асіґновані на діяльність місії — ліквідував сєбе і деяких урядовців, припинивши таким чином роботу місії. Росповідають, що на останньому побаченню з п. Джіоліті він навіть заявив, що У. Н. Р. перестала фактично істнувати, а через те п. Мазуренко і вирішив ліквідувати стару місію, сподіваючись, що незабаром до Італії буде прислано урядом Раковського нову. До тої заяви італійські урядові кола досить прихильно ставились до Суверенности України, і можна було сподіватися, що Італія буде одною з перших держав, яка визнає Україну, коли б там була з'орґанізована справжня місія У. Н. Р. Треба сподіватися, що в найближчому часі справа з місією до Італії нарешті буде вчерішена в відповідний спосіб.

Критика і бібліоґрафія

Нові книжки і видання.

Вийшло 3-те число місячника „Життя і Мистецтво“. Зміст: Богдан Магміт: Національна свідомість. Клим Полішук: На волі. (З записної книжки). Василь Шурат: Ожидання. М. Філянський: Ніч над парком. Петро Карманський: Ти тямиш. Даю часови дань. Остап Луцький: Яблінковий сад Пісні). Оскар Уайльд: Падуанська. (Герцогиня (д. б.). Михайло Рудницький: Цілунки о жартах. Гармонія крови. Володимир Котецький: Злощасна стріча. (З літературної спадщини). Василь Пачовський: Скарб срібної землі. М. Г. Лев Гец. К. Лаврінович: Українська

література революційної доби. (Інформаційний нарис). Микола Голубець: Сучасне українське малярство в його типових представниках. II. Сергій Васільківський. Михайло Струтинський: Др Василь Щурат. (З нагоди трийцятьліття літературної діяльности.) Михайло Рудницький: Жан Мореас. Лесь Хомик: Український видавничий рух у Київі. Михайло Возняк: Матеріяли до історії українського письменства XIX. в.: III. Лист М. Драгоманова до Олександра Косинського. Література. Мистецька хроніка. Оголошення.

Редакція і адміністрація: Львів — Ринок ч. 10. II. п.

Огляд преси

„Возсоединеніе Украйни“.

Слід Тарасів починає відшукуватися там, де можно було сподіватися — в руській пресі. Під вищезазначеним заголовком, містить в П. Н. Nr. 94 відомий бар. Нольде великий фельєтон, присвячений знаменитому „Відродженню Нації“.

З великим смаком і знанням справи Нольде аналізує арґументи Винниченка проти Центр. Ради проти всіх укр. урядів, і т. д.

З особливою цікавістю спиняється він на картині розвалу камянецького періоду і додає за Винниченком, що варшавська орієнтація нанесла послідній удар українству в виді його актуального самостійницького руху.

Винниченко думає, додає Нольде, що від всього укр. руху лишився лиш він один, але він помиляється: „Надо ли доказывать“, що ці наївно-честолюбиві мрії про совітську Україну є не більше, як торжество російської орієнтації.

Ми не цілком згоджуємося з виводами Барона, хоч практично він цілком правильно освітлює льоґіку фактів, але мусимо зазначити, що ніколи вивертання власної душі над помийницею і фактичне заліхватське плювання в святая святих не можуть дати инших наслідків.

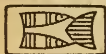

Лісти до Редакції

Лише останніми днями я мав можливість ознайомитися з частиною III книжки В. Винниченка „Відродження нації“, в якій знайшов кілька рядків, що торкаються безпосередньо мене, а саме, на стор. 94-ій зазначено, що буцім то я вкупі з автором й иншими політичними діячами приймав участь у таємній нараді в редакції „Нової Ради“ з приводу орґанізації повстання проти гетьмана Скоропадського і разом з рештою представників партії с.-ф. та одним представником партії с.-д. висловився проти цього повстання, яке було назване „небезпечною авантурою“.

Це зазначення автора книжки уявляє із себе одну з численних і подекуди просто незрозумілих помилок його в викладі й освітленні подій, яких він торкається. В таємній нараді, про яку він пише, я жадної участи не приймав, проти повстання ніколи не висловлювався; саме в ті дні, коли воно підготовлялося, я одержав через В. Винниченка, як голови Національного Союзу, згоду Союза на виїзд мій до Галичини представником не тільки від Української Держави, але й від громадянства, а по перемозі повстання над гетманцями мене було обрано київським орґанізованим громадянством на голову комітету для улаштування урочистої зустрічі Директорії (тої самої зустрічі, що знайшла в голови Директорії, на сторінках його книжки, таку глузливу оцінку). Доручення громадянства я прийняв і виконав.

Усього цього, само собою зрозуміло, не могло б бути, коли б істнували ті обставини, які зазначені відносно мене в „Відродженні нації“.

Залишаючи до кращих часів инші спростовання та пояснення що до книжки В. Винниченка, я обмежуюся зараз цими рядками й покладаю надію, що Шановна Редакція, в інтересах істини, не відмовиться умістити мого листа на сторінках своєї часописі.

Ол. Саліковський.

М. Тернів у Західньо Галичині, 27 липня 1920 р.

P. S. Приблизно такий самий текст мого спростовання я передав через д-ра Степана Барана, який виїхав до Відня разом з М. А. Корчинським в початку серпня, але нема в мене певности, що вони до Відня доїхали, бо щось дуже довго затримались у Варшаві.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Прошу не одмовити надруковати в „Волі“ отсього листа.

В ч. 7. т. III „Волі“ на стр. 297 надано звістку про моє призначення в Париж на місце Тишкевича. Цим заявляю, що такого призначення я не одержував і не прийняв би його. Мені відомо, що на місце Тишкевича тимчасово призначено В. Тимошенка. Що ж до мене, то я, як і инші Члени Делеґації, вважаю себе і досі на своїм місці, бо спеціяальний закон про Мирову Делеґацію в Парижі, ще не скасований, а одставки я не маю. Нарешті, що до уповноважень Члена Директорії п. Макаренка, то він звертався до мене, як до правника, за юридичною, порадою і я, розглянувши справу, дав заключення, що інституції, яка була б правомочною скасувати основний закон 28 січня, немає, і що постанову Директорії про розпреділення праці між її членами правомочна скасувати тільки Директорії своєю новою постановою.

Прошу прийняти засвідчення в поважі до Вас.

15/VIII. 1920, Відень. С. Шелухин.

Примітка редакції. Одержавши вищеподаний лист пана сенатора Шелухина, редакція провірила його арґументацію. Виявилось, що всі поклики Вш. сенатора не мають під собою жадної правної підстави.

А саме: 1) Ніякого спеціяльного закону про мирову делеґацію, чи про Українську Делеґацію на конференцію мира не оказалося.

Єсть постанова від 4 січня 1919 р. і закон від 10 тогож місяця про висилку Надзвичайної Дипльоматичної Місії УНР. до Парижу. (В. Д. З. 25 і 26 вип., або Збірник Законів 21 ст. 72.)

2) Ніяких членів Делеґації, або навіть Місії не істнує, і в показаних актах вони не зазначені. Є лише посади (Голова, Заступник, Секретар, Журналісти, Експерти і т. д. див. там-же) і наскільки відомо Редакції, сам п. Шелухин їхав до Парижу на посаді експерта, а фактично виконував обов'язки скарбника Місії.

3) Ніякого спеціяльного закону про призначення чи звільнення співробітників Місії не було, і тому, природно, вони мусіли бути звільнені тими самими органами, що їх призначили, що і було зроблено, бо телєґрама про звільнення була зредаґована в цей спосіб: Згідно приказу Голови Директорії повідомляю Вас . . .“ і т. д. і підписано В. О. Голови Ради Міністрів, Заступник Голови, А. Лівицький, за Державного Секретаря п. Христюк.

Примітка: Взагалі всі звільнення і призначення по дипльоматичним місіям, якою є, згідно наведеному закону, і парижська, підлягають закону від 24 липня 1918 і робляться, починаючи з V. кляси, особисто Міністром Закордонних Справ.

От що говорить Державний Вістник і Збірник Законів. В них немає жадної вказівки на міфічні закони, на котрі посилається п. Шелухин, благоразумно не вказуючи ні дати, ні числа закону. Редакція не бере на себе відповідальности за істнування якіхось таємних законів, на підставі котрих Парижська Місія була обернута в Совдеп, що зруйнувало всю нашу роботу у Франції, і пропонує п. Шелухинові подати — коли й де ці закони були видані і де їх можна знайти.

В кінці листа п. Шелухиин робить неймовірну для правника штуку, рахуючи вже очевидно на те, що „смѣлость города берет“.

Лишаючи поки що на боці кваліфікацію цієї „смѣлости“ і цілком погоджуючися з п. Шелухиним, що закон від 28-го січня 1919 р. про підтвердження повновласти Директорії Трудовим Конґресом може бути зараз скасований тільки шляхом революційним, ми мусимо заявити, що це не більше як черговий фортєль з боку п. Ш., бо він прекрасно мусить знати, що закон цей жадного відношення до закордонного упобноваження Директорії від 15 лист. 1919 р. не має і що закон цей може бути скасованим, а уповноваження лишитися в сили, і на відворот, як це є фактично — уповноваження скасовано, а закон про права чл. Директорії лишається.

П. Сенатор для писання заключення мусів мати перед очима обидва акти, і тому прекрасно знає, що зазначене уповноваження видано Радою Міністрів і Головою Директорії і що постанова Ради міністрів від 20 тр. б. р. про відкликання уповноваження також видана Радою Міністрів і Головою Директорії, себ-то, тими ж самими орґанами, котрі в данному випадку є цілком правомочні.

Таким чином виходить, що, або п. Ш. був ким небудь жорстоко обморочений і давав заключення не по тій постанові Ради Міністрів, котра торкається позбавлення чл. Директорії Шевця і Макаренка закордонного уповноваження від 15 лист. 1919 р., або просто перекрутив її зміст не до впізнання.

Це неґативна частина, а позитивно ми мусимо поставити пану сенатору Шелухину, бувшому і актуальному представнику юстиції, під увагу слідуюче:

1. Що він, як правник, досі не міг не вияснити собі правність свого звільнення в грудні місяці 1919 р., а тимчасом продовжує рахувати себе на посаді, числити собі платню (4000 фр. місячно) і ще до того іменувати себе неістнуючим титулом Члена Делеґації.

2. Що рахуючи себе урядовцем данного Уряду, розглядаючи і даючи заключення о неправности на постанову Ради Міністрів, затвержену Головою Директорії, що мало своїм наслідком протиурядовий виступ, він є припомішником і підмовником данного злочину, який кваліфікується як *державна зрада*, і на суді міг би виправдатися лише несвідомістю і анальфабетністю.

Цікаво було би узнати, чи давав колись п. Шелухин в бутність т. прокурора анальоґічні заключення про неправність царських законів, або наказів, або навіть про неморальність всім відомої 2-ої частини 102 ст.

Ми сумніваємось, щоби хто небудь в серіоз думав притягнути п. Шелухина до законної відповідальности в теперішніх сумних обставинах. Багато осіб треба притягати; не все одно, чи одним більше, чи одним меньше, але сумно одне, що отрута вже зробила свою справу, і знамените „заключення“ не тільки поширило до неможливих меж розклад і роспусту, в котрих купається наша еміґрація, а навіть сильно захитало наше міжнароднє положення і дало можливість ворогам У. Н. Р. підняти голову, штовхнувши п. Макаренка на нову авантюру.

Ясно, що за цю авантюру в першій мірі одповідає не юридичний анальфабет Макаренко, котрий, можливо, не уявляє собі, що творить, а тлумач законів і репрезентант юстиції пан сенатор Шелухин.

„Правна“ діяльність п. Шелухина і ранійш вже проявилася в Парижі, де вона була одною з головних причин розкладу Парижської Місії. Тепер вона показала себе в Відню, і цікаво було б узнати, чи довго ще він буде користуватися авторитетною ролю сенатора У. Н. Р. для руйнуючої протидержавної роботи?

Цікаво одмітити, що всі спростовання п. Шелухина завше кінчаються одним і тим же, себто, виведенням його на „чистую воду“. Так, напр., у відповідь на лист до „*La cause comune*“ від 11. мая 1919 він мав „сміливість“ заявити, що ніколи і ні в якім характері не служив гетьману. Газета в відповідь перечислила всі його тітули на гетьманській службі з масою дуже прикрих коментаріїв. Час би вже зрозуміти, що посада сенатора не дає жадної монополії на патріотизм, а в відношенні до правди нічим не відріжняє його від кожного чесного громадянина.

ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 28. серпня 1920. Ч. 9.

В. П.

„Палиці“ бракує!

Більше як за місяць перед останніми подіями на польському фронті ми писали:*) „. . . Становище Польщі зараз є надзвичайно тяжке. Але становище большевиків теж не дуже добре. Чим далі вони будуть йти в Польщу, тим небезпечнійше буде і їх становище. Розтягуючи свій фронт, не маючи ні доброго транспорту, ні інтендантури, маючи всюди, особливо на Україні, вороже запілля, вони ризикують тимже, чим ризикували і Поляки, коли йшли на схід! . . .“

Партізанська війна — це гра в жмурки. А на сьомому році війна як раз виродилась в партізанщину. Тут сюрпрізи і несподіванки можливі на кожному кроці. Таким сюрпрізом і була перемога Поляків.

Що ж далі? Які наслідки будуть мати ці події для нас? В бійці двох завсігди виграє третій. Але зараз цього третього — український табор — вороги поділили на два ворожі стани.

Навіть перемога наших ворогів несе їм в конешнім результаті жорстоке знесилення, котре ми могли би використувати.

Що ж далі?

„. . . Цей момент ослаблення двох наших ворогів, писали ми тоді, мусіло б використувати наше громадянство для орґанізації власного війська зпочатку на галицькій, а потім і на наддніпрянській терріторії. Судьба дасть змогу нам скоро ще раз виплисти на широку воду . . .“

Що ж далі? В 1915 році ґеніяльній хімік Оствальд писав з приводу німецьких перемог на фронті, що Німці побивають ворога не своєю численною перевагою, а п р і н ц і п о м о р ґ а н і з а ц і ї, умінням використати кожну людину як найкраще для потреб держави, для потреб війни. Слабість Франції і Анґлії була в тому, що вони не розуміли ще ваги цього прінціпу. Ґерманія впала в бою, бо в остатню хвилину на арену війни виступив ворог, у котрого прінціп орґанізації капіталістичної

*) Т. III, ч. 4, стор. 152.

держави доведено було до nec plus ultra. Америка дала перемогу союзникам не своїми полками, а своєю технікою. З долини Марни Франція винесла богатий досвід. Кол. нач. штабу Фоша, а теперішній фактичний верховний главнокомандуючий польською армією ґен. Вейґанд, замінивши під час бою 600 нікчемних польських старшин 600-ми своїми бойовими товаришами, цим самим зробив польській армії прививку Марненського бойового досвіду.

Уміння користуватись в боротьбі прінціпом орґанізації полягає як раз в тому, що б не тілько скупчити яко мога більше людей і технічного матеріялу, але і знати, як використати кожну людину для загальної роботи.

Наші вороги — і Поляки і Росіяне — це досить добре роблять. Ми цього не уміємо і не хочемо робити.

Придивіться до муравїної роботи російських еміґрантів за кордоном, або їх ворогів большевиків. Ціла сіть широко розкиданих по всім центрам Европи самих ріжноманітних орґанізацій, ціла сіть щоденних і тижневих та місячних часописів во всіх культурних середовищах. Партійні орґанізації, клюби, театри, безпартійні „ячейки“ для допомоги біженцям. І над всім цим паличка діріжерів — Гучкова в Берліні, Мілюкова у Парижі і Льондоні, і т. д. Всі вони лаються, переругуються. Але в кінці кінців працюють дружно, пляномірно та енерґійно, не вважаючи на партії і секти, працюють во імя одної загальної ідеї.

Ще більш інтересне враження роблять Поляки. Падеревський, заядлий ворог Пілсудського, не перестає в найтяжчі хвилини воювати з ним в своїй „Ржечпосполітій“, але разом з тим не закидає і державної роботи. Недавний міністр Пільц їде в Прагу, а не до Карлсбаду на спочинок, — що б налагодити краще інформацію Европи про польскі справи. Старий міністр австрійський і недавний польський Білінський, в тяжку годину для рідного краю, їде на ролі Бриндзана до Відня. І на другий день після його приїзду враз міняється відношення ворожої до Польщі німецької преси на прихильне. Він вивозить з собою ґенерала від літератури Пшебишевського, щоб разом з ним орґанізувати інсценіровку для кінематоґрафу найкращих творів польського письменства для пропаганди польської справи закордоном. Ні Падеревському, ні Дмовському, ні Пільцові, ні Білінському навіть в голову не прийде зараз виїхати в Карлсбад або в Райхенау і звідти іронічно поглядати на свого ворога Пілсудського, умивши руки і убравшись в тогу невинности.

Ще менше прийде в голову їм, вибравшись на сухе, видавати голосні маніфести до Европи проти свого уряду. Бо серед Поляків, також як і серед Росіян, прінціп орґанізації, прінціп поділу національної праці, прінціп національної дісціпліни і самопожертви во імя блага народу, доведений до nec plus ultra.

Драгоманов казав колись:

— Правда ніколи не пошкодить!...

Що зараз робить наша досить численна інтеліґенція?

Тоді, як купка ес-ефів з ес-деками із сил вибивається, щоб справу національну на ноги поставити, де наші Падеревські, Пільци, Білінські, Дмовські поховалися?

— Правда ніколи не пошкодить!...

Де Ліпінський? „На гилляці гойдаючись*)", пише талановиті памфлети проти своїх же товаришів по роботі — української демократії!

Де Лотоцький, Дорошенко, Матюшенко, Андрієвський, Шемет, Грушевський, Чикаленко, Донцов, Порш, Жук, Степанківський, Чижевський, Іолтухівський, Антонович, Мих. Лозинський — і багато, багато инших?

„На гілляці гайдаючись", „вибравшись на сухе", здебільшого іронічно позирають:

— Врятується „кум", чи втопиться!...

Сотні, а то і тисячі тої інтеліґенції тиняється без роботи, без цілі, без пляну попід чужими плотами, проїдаючи останній гріш, в трівозі за завтрашній день.

Я підібрав перші по памяти імена. Мігби ще їх цілий „помяник" скласти.

Тут не лиш вина уряду Директорії, котрий, як і сам Петлюра, розганяв розумних і вихованих людей, як мога дальше від державної кормиги; тут є чималий гріх і самої інтеліґенції — брак самопожертви.

Коли не міністром, коли сам не може тон завдавати, політику на свій кшталт провадити — умиває руки і відходить в сторону. Бо з „орієнтацією не погоджується"... І так в кожному, навіть маленькому ґазетному ділі. Візьміть чоловіка хроніку правити, бухгальтерію вести в конторі. Він на другий же день попробує на голову редакторові сісти. А коли це йому не вдасться — кине роботу і піде до кавярні стільці просиджувати, бо йому „орієнтація ґазети не до вподоби".

У Ліпінського є не зовсім вірне, але досить влучне, і для нашого часу дуже підходяще порівняння:

„...розпочалась боротьба клясова з хвилиною, коли розпочалась сама цивілізація: коли в людській кочовничій громаді знайшовся перший розумний, сильний і працьовитий чоловік, що взявши добру палицю в руки, позганяв своїх товаришів із гилляк, на яких вони, живучи з дня на день і лускаючи „сємушки", гойдались, а заставив їх коло землі тяжко трудитись і працювати, одночасно від сторонних напасників та грабіжників їх своєю силою й відвагою охороняючи. Боротьба між обуреною за таке насильство громадою й отим сильним, розумним, працьовитим чоло-

*) Вираз з памфлету Ліпінського.

віком була першою й з того часу вже вічною класовою боротьбою“.

Читаючи ці рядки і вище наведені факти пригадуючи, я не раз думав:

— Де взяти тої чудотворної палиці, що б в першу чергу Ліпінського з його старими приятелями та друз'ями з гилляк позганяти та до державної роботи примусити? Що б не гойдались вони, лускаючи сємушки, в той час, коли темний простий український народ з сил вибивається в боротьбі з „сторонніми напасниками та грабіжниками“, своєю силою та відвагою Україну ратуючи!...

Що ж далі?

„...судьба дасть змогу нам скоро ще раз виплисти на широку воду. І від нас буде залежати, чи зможемо втриматись ми на ній, чи вже на цей раз остаточно впірнемо „на дно“, писала „Воля“*) місяць перед цим.

За цей місяць знов майже нічого не зроблено. І поки ми твердо не засвоїмо і в життя не воплотимо того секрету всякої державної праці і над ворогом перемоги — прінціпу орґанізації, — доти нічого з нас не вийде!...

Степан Рудницький.

До основ українського націоналізму.

7. Історична традиція.

Терріторію й расу треба вважати головними основами кожного народу. Дехто з шан. читачів звертав мені в розмовах із ним увагу, що таке виріжнювання цих двох справ і висування їх насамперед не слушне. Цей закид цілком справедливий, коли візьмемо на увагу тільки безпосередний вплив, безпосереднє значіння терріторії й раси для народу й націоналізму. Та їхній вплив не тільки безпосередний, посередний ще більший.

Посередний вплив терріторії й расовості є іменно головною підставою всіх дальших прикмет кожного народу: історично-політичних традицій і змагань, мови, культури. Терріторія й расовість обусловлюють цілий, аж до останньої точки над *і* цілий, всесторонно понятий історичний розвиток народу, в якому політичні й суспільні змагання, мова й культура себе витворили й розвинули. Подумаймо собі пр., як вплинуло ґеоґрафічне положення України на цілий розвиток нашої історії, подумаймо, що воно дало нам татарське лихоліття, козаччину, спромогу кольонізаційної експанзії і т. и. і т. и. То знов подумаймо у звязі з цім, якби то нині виглядав український нарід, колиб він не був такий

*) т. III. — 4. ст. 152.

дородний, відпорний, плодючий, а прийшлосьби йому переносити татарське лихоліття!?

Тому думаю, що всякий мій опонент, який закидавби мені надто велике акцентування природничих впливів терріторії й раси на нарід і націоналізм, повинен перед усього подумати, що згадані посередні впливи природи це сама суть історії, культури, мови, політики і т. д. даного народу. Спір ішовби тільки зза ріжної назви одних і тих самих річей.

Історично-політичні традиції і змагання, культура, мова між собою таксамо рівновартні для народу й націоналізму як терріторія й расовість (зновуж між собою). Томуто в оцій низці статей ставимо теперечки на першому (зглядно третьому) місці історично-політичні традиції і змагання, це не значить, що придаємо їм більше значіння, як культурі чи мові.

Кожний самостійний нарід, кожна нація, чи вона має свою державу чи ні, мусить мати поспільну історичну традицію, спільні жертви, спільних героїв, спільні історичні хвилі щастя й недолі. Це почуття спільно пережитих історичних подій дає головні основи поспільного стремління до спільних ідеалів теперішньости й будуччини. Тим робом будуються підстави цього постійного плебісціту, який по думці Ренана, є суттю кожного народу.

Історичні традиції вже по самій своїй природі мусять бути прикметні головно вище освіченим шарам кожного народу. Простолюддя всіх, хочби й (а може: перед усього) найкультурніщих народів сягає своєю памяттю в минувшину тільки дуже неглибоко. Кожному громадянинові треба щойно перейти елементи рідної історії, щоби пізнати бодай скелет рідної історичної традиції. Таке-ж не легко дається простолюдинові. З'осібна, коли він до того анальфабет — так як наш — з ласки довговічнього московського й польського панування.

Коли порівнюємо українського простолюдина з простолюдином культурних західньоевропейських народів, находимо цікаву прояву. Наш просто ґеніяльний в своїм роді „дядько" і на цім полі соромитись не потрібує. Минувшина України, повна таких катастроф, такого страшного лихоліття, з так малим засобом світлих хвилин, ще дуже жива в памяті простолюдина, багато живіща як пр. минувшина Німеччини чи Франції в памяті німецького чи французького простолюдина. Історична традиція українського простолюдина живе що правда головно в його історичних і політичних піснях, в устній словесности. Дехто мігби тут закинути, що нарід тих пісень сам не складав і передає їх тепер без правдивого розуміння. Бо й такі теоретики в нас є. Та це закиди нестійні. Походження тих пісень річ другорядна, вони народні, коли народ їх цілі століття співає. Авторів їх не знаємо; — припускати, що вони були з вищих шарів, ніяк не можна, бо з досвіду знаємо, що вірші навіть найбільших поетів

не стають (так легко або й зовсім ні) народними піснями. Впрочім probatio accumbit affirmanti.

Що-ж до розуміння їх, то певне наші мужицькі діти не розуміють ціх слів колядок чи щедрівок, які співаються під вікнами в місячну зимову ніч на Україні, в яких згадується про давні походи морем на Византію, про старі княжі часи і т. и.

Та головний терен історичної традиції нашого простолюдина, який лежить у історичних і політичних піснях XVII і XVIII віку, всякому простолюдинові дуже добре зрозумілий. Певне, перед українським „міщухом“, „паном“ він не розкриє своєї душі, таксамо як не розкриє її перед польським чи московським урядовцем. Певне, він не стане сипати датами, ні цитатами неначе адепт історичної науки. Та головну суть давньої визвольної боротьби українського народу проти чужинецького гноблення він розуміє знаменито, розуміє цю неволю й недолю, що потім присіла його злиднями. Що більше! дуже багато зустрічав я мужиків, що робили дуже влучні порівнання поміж цею минувшиною, що зачарована в пісні, та цею теперішністю, що переживать її треба на яві.

Таке зустрічав я в Галичині й на Буковині, в ціх межових землях України, куди великі народні рухи доходили сливе тільки так, як відгомінні филі доходять в тихі затоки розбурханих далеко океанів. Тут, на Підкарпатті й Закарпатті історично-політична традиція серед простолюдина дуже слабенька. Якже сильна вона мусить бути вже на Волині й Поділлі, що вже й казать про Подніпря, Слобожанщину то що!?

Є вона, ця історично-політична традиція, серед нашого простолюддя! Вона зглядно дуже сильна й сама по собі дуже гарна. Коби найшовся в нас протягом останніх десятьліть, коли не державний муж, то бодай гурток спосібних людей, що змігби використати цю традицію простолюддя для політичних цілей української державности!

Та на жаль, не найшовся у нас ні такий чоловік, ні такий гурток. Шевченко почасти й Франко використали цю народню традицію в своїй поетичній творчості, Драгоманів у своїх суспільно-політичних працях. Вже це, так сказать, теоретичне використання історичної традиції нашого простолюдина дало українській національній ідеї величезні плюси. Та українська інтеліґенція останньої третини століття не вміла піти далі ціми шляхами, котрі їй вказували згадані творці нинішнього українства. І на цьому полі, на жаль, бачимо, що український інтеліґент стоїть позаду українського простолюдина.

Практичні результати цеї сумної обставини побачили ми вперше й дуже наглядно при будуванні української державности. 1917—1920 р. це був і є свого роду іспит української інтеліґенції з її державнотворчого знання. Цей іспит тріває й досі та резуль-

тат його ще непевний. Він залежатиме між иншим і від цього, чи й як українська інтеліґенція використає історично-політичні й історично-суспільні традиції українського народу. Дотепер будовані українські державні твори так західньо- як і східньоукраїнські були на жаль тільки з імени й ізза деяких маловажних прикрас українські . . .

Павло Чижевський.

Кільки слів про українську родину.

(з приводу росправи С. Рудницького — „до основ українського націоналізму“).

В згаданій росправі, дуже, до речі, корисній і цікавій, шановний автор, у виділі 6-м, з дуже великою і, як здається мені, не зовсім справедливою крітікою накидається на нашу інтеліґенцію.

З цього приводу скажу дещо про інтеліґенцію Великої України.

Обвинувачування проти неї виставляються ось які:

Бездітність або бодай малодітність панує дуже сильно головно серед верхів української інтеліґенції.

Інтеліґенція тягнеться до міст, улаштовуючи своє життя некультурно й негігієнично.

Серед інтеліґенції поширені подружжя з чужинцями в комбінаціях, дуже шкодливих для української раси.

Українська інтеліґенція не шанує моноґамічного полового принціпу й росхитує родину і т. д.

Зазначу насамперед, що ріжні висновки, які могли би мати наукову вартість, повинні були виникати з дослідів по певним науковим методам. От коли, наприклад, шановний автор подавав нам факти про головні расові прикмети українського народу, так то були справді певні наукові відомости, бо обґрунтовувалися вони на тисячах і навіть на міліонах (!) дослідів (як от вимір зросту тих, що беруть до війська), вивчених по бездоганним науковим методам.

Що ж до хиб, зазначених вище, нашої наддніпрянської інтеліґенції, так каже про них автор, очевидно, обґрунтовуючись на власних враміннях, які він здобув, стежучи за однією частиною нашої інтеліґенції, яка живе в ненормальних умовинах.

Отже, аби довести, що з тих вражіннь не можна б було робити загальних висновків, некорисних для нашої інтеліґенції, я подаю низку инших фактів, з яких можна було би зробити протилежні висновки.

Обєктом моїх дослідів являються 15 українських родин, переважно з Полтавщини — усі підряд, певні відомости про яких я маю.

Ці родини належять до „верхів“ української інтеліґенції, бо з 30 голов родин (батьків та матерів) — 18 з вищою освітою (60%), 10 з середньою (33%), 3 з нижчою (7%).

Усіх дітей ці родини мають 41, по 2.7 дитини на родину. При такому відношенню числа батьків до числа дітей не може бути й мови про малодітність інтеліґенції, бо воно забезпечує подвоїння населення за 25—30 років.

З усього числа тих родин — 6 живе по ґуберським містам, 2 — по повітовим і 7 — на селах. Не можна, гадаю, на підставі тих чисел сказати, що інтеліґенція преться в міста. І коли, справді, майже половина родин повинна жити в великих містах, так примушує їх до того потреба заробітку.

Що до культурности й гіґієничности життя, до виховування дітей, так в 10 родинах ці справи поставлені як найкраще, — як роблять це найбільш виховані й культурні родини західньої Европи. Наслідок — дуже добре виховані в моральному й фізичному смислі діти. У 3 родин ця справа стоїть так, як у звичайних російських родинах, про 2 родини певних відомостей з цього боку не маю.

З числа 30 батьків та матерів родин — 27 чистого українського походження, 2 московського, 1 німецького, при чому три чужинця (один німець і дві московки) цілковито українізувалися. Діти у них — Українці по нахилам і сімпатіям, і по мові. Чи складалися ті подружжя по яким національним програмам, чи якось інстінктовно, про це відомостей нема, але наслідки для української раси сталися не злі.

Чи додержується інтеліґенція моногамії й чи шанує родину, приклад мій з цього приводу дає ось які вказівки. 13 дружин живуть у першому подружжі; одна жінка розлучилася з першим чоловіком й пішла заміж удруге; у одного чоловіка умерла жінка і він оженився знову. Очивидно, що так звана „вільна любов“ не поширена серед верхів української інтеліґенції остільки, як гадає С. Рудницький. Ще яскравійше виявилося би, як би я взяв так само підряд 15 московських родин на тій самій Полтавщині. От там ми справді б побачили яскраву картину на тему: „Любви всѣ возрасты покорны“.

Отце такі мої спостереження про „верхи“ української інтеліґенції.

Але ж крім верхів у нас є безліч так званої „дрібної“ інтеліґенції чи „півінтеліґенції“: хвершала, учителі початкових шкіл, ветеринари, ріжні фаховці з нижчою освітою — садівники, агрономи, техніки ріжних галузів промисловості і т. д.

Оця вся інтеліґенція зберегла в свойому життю всі найкращі риси селянського звичаю. У вільний від обовязків свого фаху час вона оре, косе, молоте, майструє улики, ходе коло бжіл, коло скотини. Та зверх того ви знайдете у неї український

журнал, українську невеличку книгозбірню, ви почуєте в родинах її найкращу та найчистійшу українську мову...

Ні, справа з нашою інтеліґенцією Наддніпрянщини стоїть не так зле, як гадає С. Рудницький!

Закордонні ж приклади з життя нашої інтеліґенції — це тільки винятки, які завше трапляються серед людей і взагалі істот, одірваних від рідного ґрунту...

Христофор Барановський.

Із краю божевільних та злочинців.

Я тільки що повернувся з України, яку проїхав шляхом: Львів—Проскурів—Винниця—Київ—Коростень—Шепетівка—Проскурів—Львів, на що протратив біля трьох тижнів.

Зараз, коли я опинився в умовинах культурного життя і кидаю погляд на те, що я бачив на протязі минулих трьох тижнів, то в умі сама собою складається фраза:

— Країна божевільних та злочинців!...

При цьому мені уявляються зруйновані будинки залізничних станцій та міст; частина домів стоїть з залатаними дихтою вікнами, частина з просвітлюючими наскрізь дірами від гарматніх набоїв, инші знову знімають вгору свої почорнілі рамена й стоять, наче великани - скелєти, як камінні пусті, діраві й без кришок коробки, бо в середині все вигоріло...

Потім я бачу вирубані та занехаяні парки та сквери, брудні й засмічені вулиці міст, на котрих не видно ні трамваїв, ні візників, а подекуди лише швендяють ручні возики, на яких мешканці перевозять із хати до хати всеньке своє майно.

На цих же вулицях, де колись кипіло таке бурхливе, рухливе життя, переповнених гарно вбраним людом, що спішив туди й сюди, затурбований справами, або гуляв, одпочиваючи по праці, що давала прожиток працьовникові та його рідні, — тепер вяло, апатично, без мети й ціли тиняються голодні, бліді, виснажені, завше втомлені і завжди з однією — одніською думкою - турботою люде: „чи я й моя сімя будемо сьогодні їсти?!“, — одягнені в стару, вилинявшу, брудну й полатану одежу...

Тут же забиті дошками магазини, — колись багаті, переповнені всіляким крамом, склепи, — тепер із гордою надписю: „просять не турбувати господаря, бо магазин до-щенту розграбований...“

Далі йдуть перед моїми очима люде, звичайні громадяне, обивателі міста, які звикли заробляти свій насущний шматок хлиба щоденною працею у канцеляріях, конторах, промислом і торговлею, — вони зараз вибиті з життьової колії настільки, що ні про яку працю не можуть і думати, а всі свої знання, досвід і старання скеровують на те, як би то надибати якусь людину, що згодилась би проміняти щонебудь з їжи на якунебудь, у багатьох останню, річ міської продукції — костюм, портєру, годинник, скрипку, кастрюлю...

Я нагадую собі людей, які жахливо бігають з одної до другої установи, чутко прислухуються до вуличних балачок, неспокійно бігаючим зором стараються по вуличному рухові, по обличчах зустрічних обивателів, найти відповідь на питання, яке не дає їм спокою ні в день ні в ночі і котре вони завдають десятки разів, аж до знуди, таким же самим, як вони, наляканим обивателям: „чи дійсно становище на фронті настільки погіршало, що треба тікати, і коли так, то куди тікати?! Адже ж залишаться не можна, в ніякому разі, ні за що!“...

У моїй памяти залишився образ жінок — матерей, які з білого ранку цілими годинами перебігають усі міські базари, з повними кишенями грошей, і вертаються до дому з пустими руками та в роспуці плачуть і падають в істериках, бо дітям нічого дати їсти: на базарах грошей не беруть.

Перед моїм зором стелиться великий шлях, по якому колись тягнулись до великого міста безконечні валки возів, а зараз ні одного воза, а шлях усіяно пішими людьми в міському одягу, з клунками за плечима: ці люде здійснюють товарообмін між містом і селом. Придивляюсь до цих „товарообмінників“ — більшість босі, з окрівавленими ногами, майже всі обдерті, надзвичайно багато із них тільки що встало після тифу, всі брудні, нервово злі, голодні, і всі кленуть, всіх кленуть і себе не минають.

Заглядаю в будинки, до мешкань колись заможнього міського населення: — бруд, нужда, голод, злоба на всіх, в багатьох — хворі.

Заводи, фабрики й майстерні — все зачинено; більшість з них зруйновані, розкрадені.

Фабричний робітник та майстеровий більшістю давно вже забули про свою професію, і частина з них пішла в урядовці та в солдати, а частина — в „товарообмінники“ та в спекулянти.

Пригадаю й спекулянта. Йому живеться краще всіх, але й він почуває себе погано, бо всі його проклинають, а влада, від часу до часу для поліпшення економичного добробуту, ловить його товаришів по фахові та розстрілює.

Потім мені уявляються села, через які в ріжні часи проходили ріжні війська, з котрих одні тільки грабували населення, другі грабували й розстрілювали, а треті грабували розстрілювали й палили.

Незасіяні поля, поганий урожай на тих полях, котрі господар якось умудрився засіяти; шкура та кости замісць справжньої нудоби (щоб не реквизували!), — це теж наслідки сучасних подій, про які на селах яскраво свідчать головешки згорілих садиб та комини печей...

А селянин, наш „менший брат“, щирий, привітливий, гостинний, добросердечний український мужик? О, три роки хуртовини змінили його не-до-пізнання. Його турботи за свою хату-садибу, поле, худобу й всеньке господарство тепер далеко складніші, то ж і не диво, що його знання й досвід ширші й всесторонніші. Під клунею або в садку закопані рушниці, скриньки з набоями, а то й кулемет і, нерідко, гармата; зброя знайома тепер мужикові чи не краще від плуга й леміша. З ненавистю глядить він туди, де лежить місто; з під лоба зустрічає кожного прохожого й не пустить у хату, поки не випитає докладно, звідкіль він, куди, на що й пощо, хто такий сам і які в його документи. Ночує у полі або в лісі, разом зі своєю худібкою, а вертаючи ранком, не знає, чи найде ще цілою свою хату й живими своїх рідних... І, коли я собі це уявляю, то із грудей рветься крик і стогін: о, моя нещасна, змучена Україна! О, мій брате, народе український! О, мій брате, народе великоросійський! За що вас покарав Господь? За яку вину він одібрав від вас розум?

На що ви, брати мої, зробили з багатої країни, з країни — житниці Европи, — на що ви зробили з неї країну руїни, країну голоду, холоду і смерти?

На що ви, мої нещасні, страждені брати, „край веселий, край багатий“ зробили краєм божевільних та злочинців?

І. Р-ий.

З української мартирольоґії.

Неясні вістки з України про новий похід теперішнього „українського робітничо-селянського“ уряду У. Р. С. Р. проти української кооперації підтвердив у свойому докладі-лекції з д. 16 цм., міністр закорд. справ У. Н. Р. А. В. Ніковський: вся кооперація на Україні знаціоналізована. Одночасно продерлися глухі вістки про переслідування кооператорів, які навязали взаємини з укр. урядом підчас останнього його побуту у Київі, а на днях пронеслась серед віденської української громади жахлива, поки що ще не провірена вістка про розстріл голови правління „Дніпросоюзу — Дмитра Вікторовича Коліуха!

Те і друге цілком можливе. Що до ролі кооперативів на території України, та їх ваги й значіння для національно-політичного українського руху, а також що до ролі провідників окремих великих кооперативних центрів на Україні — ані реакційно-денікінська, ані комуністично-большевицька влада не мали вже давно ніяких сумнівів. Поруч з орґанізацією всеукраїнської учительської спільки, українські кооперативні союзи були для білих і червоних російських окупантів України найбільшим і найнебезпечнійшим ворогом, з яким і почали боротися з першого дня свойого прихода на Україну. У відповідь на пресловутий „приказ № 18“ „по полтавскому отряду добровольческої армії ген. Бредова“ під наголовком „о русском государственном языкѣ в Малоросіи“, яким зведено усю українську школу до стану приватних безправних установ, а весь український національно-державний рух за час революції пояснено коротко й катеґорично інтриґами чужоземців („ставленник Нѣмцев Петлюра и его преступные соратники . . .“), першим запротестував IV. всеукр. кооперат. з'їзд у Харькові, проголосивши довгу декларацію та асіґнувавши величезні суми для укр. школи. В відповідь на це, одночасно з арештом всієї української учительської спілки у м. Полтаві, у Київі був арештований добровольцями голова „Централа“ В. Коваль.

Прогнавши Денікіна, радянський уряд послідовно продовжував його ж поведінку супроти всеукраїнської вчительської спілки та, ще різкіше, у відношенню до української кооперації. „Петлюрівських“ учителів, які кидали в душі дітей і молоді зерна „дрібно-буржуазної, контрреволюційної, блакитньо-жовтої культури“, постепенно заміняли жреці „червоного, пролєтарського сяйва правди“, а над українською кооперацією почали вести ряд болючих операцій. Її підпорядкували харківському „совнархозові“ на чолі з тов. Владиміровим; київські кооперативні центри підлягли контролеві кооперативного відділу при „Опродкомгуб“, „Особый продовольств. губернс. к-т“, а саме тов. Петрову (напів інтеліґентному робітникові), т. Раппапортові ; і т. ин. До речі згадати, що найвищих потентатів Київського „Опродкомгуба“, як Зіновєва, Тищенка та ще декого із його коллєгії розстріляно після евакуації Київа большевиками у Ніжині, по наказу Троцького — за міліонові надужиття й шахрайства. На кооперацію посипався ряд декретів. Її переслідували, давили й душили з усіх боків, так врешті сам кооперативний відділ Опродкомгуба запротестував і перед головою Київськогу Ревкому, тов. Івановим (арсенальний робітник!) і перед Владиміровим у Харькові скаржились на порушення його перероґатив, як одинокого контрольно-завідувального орґану над київською кооперацією. „Губфінвідділ“ розсилав такі накази й розпорядження, як пр.: „В Правленіе Українбанка. Немедленно внести в Нарбанкъ три міліона рублей. Об исполненіи донести. Завфінотдѣлъ: Карпенко“; або обмежував готівку в касах кооперативних союзів до абсурдно-мінімальної суми, яка у пятій частині не вистарчала на одномісячну виплату платні робітникам і співробітникам даної установи (так було з могутнім союзом міської споживчої кооперації „Горпотребитель“). Чрезвичайка арештовувала кооператорів по черзі, так, що раз-враз балакали про когось, як про „вибувшого із рядів“. Раз шукали в будунку однієї кооперативної орґанізації ліво-есерівських заговірників. Ніяких ес-ерів не було там, „за те“ арештували за обідом в тамошній бідній столовці богу духа винних 17 кооперативних робітників, м. и. юрисконсульта, бухгальтера, конторщиків і др. Треба було нечуваних заходів, цілого листування телеґрамами з Харьковом, кількаразових поїздок самого Іванова до голови Чрезвичайки (ним був тоді Шварц — наслідник пресловутого Лаціса), поки на 17 день не випустили „контрреволюціонерів“. Опродкомарм XII. забірав склад за складом. Київський споживчий кооп. союз перетворено негайно й насильно у „многолавку“, цеб то на ділі одібрано в кооперативів усяку ініціятиву й заготовчий апарат та надано скромну ролю роспредільних пунктів. „Реквізиції“ майна у такого „Централа“ досягли в одному році суми 50 міліонів. Потримавши каси „Союзбанка“ три тижні опечатаними, обіцяли кредитовій кооперації цілковите скасування. Кооперативну пресу закрито зовсім; замісць „Української Кооперації“ „Кооперативної Зорі“, „Кооперативного Кредиту“, Бюлетеню Українбанка“ та рос. „Голоса Кооперации“ — після довгих балачок і протестів з боку кооперації,

колеґія політ-управи XII. Армії, котра мала вирішити цю справу (!), запропонувала врешті видавати усім галузям кооперації спільний однолистковий двотижневий бюлєтень . . . І т. д. і т. д.

Кооперації боронились завзято. У Київі складено постійну „Делєґацію усіх центральних кооперативних об'єднань, працюючих в м. Київі", обібрану плєнумом із представників 26 кооперативних об'єднань, які мали у Київі свої централі чи тільки заступничі контори, і яка складалась з 12 членів. Головою цієї Делєґації був: з рос. боку голова „Горпотребителя" М. С. Борздика, з українського — Д. В. Коліух. Згодом, переконавшись у дволичній поведінці російського „Центросоюзу", що, користуючись з майбутнього товарообміну з заходом, наслідком зняття блокади, намагався взяти кооперативний монополь на територіі „од Молдаванина аж до Фина" — українська кооперація вибрала ще окрему делеґацію, яку вислала до центра, до Харькова, аби там на місці боронила справи. Що вийшло з її заходів — не знаю; бо делеґати повернули вже підчас нового перевороту у Київі. Нам у Київі було відомо, що у Кооперативному Відділі Київського „Опродкомгубу" обмірковують пляни про закриття усіх кооперативних контор, яких централі находились за Київом, про ліквідацію Центрального Українського Кооперативного Комітету (навіщо укр. кооперації якійсь ідейний центр, коли при робітничому кооперативові „Жизнь" закладено офіціяльний „кооперативний комітет"?!), а врешті про перетворення „Дніпросоюзу" з всеукраїнської у губернську орґанізацію.

Настали дуже важкі часи. Члени Делєґації прийшли до переконання, що їх роля закінчена. Тепер нічого вже було бігати не вгаваючи, щоб врятувати окремих осіб, спасти реквізований крам та при кожному випадкові зокрема спорітись з десятком 20-ти літніх „фаховців" із Подолу про користь і потребу в кооперації. Все те було надто великою дрібницею супроти наглядного факту, що совітська влада плянує безоглядно і послідовно до цілковитого знищення кооперації на Україні, як організацій найбільш свідомих, широких народних мас. Більшість промов на останньому засіданні спільної Делєґації звучало дуже песимістично. Найбільшим оптимістом був Дмитро Вікторович Коліух. „Я почуваю в собі стільки енергії, — казав він — стільки сили і віри в добро справи, що на кожний замах теперішньої влади на мій „Дніпросоюз" я готов десятки разів відпирати. Кооперація не вмре; немає такої ворожої сили, яка змогла би своїми реформами, простими й закарлюченими заходами, знівечити нашу могутню організацію. Нам треба працювати разом з теперішними реформаторами, йти їм назустріч і одночасно боротися за святі принціпи кооперації, не опускаючи рук і не попадаючи в роспуку.

Я боюсь вірити вісті про трагичну смерть одного з найвизначніших Українців наших днів. Тим паче не пора ще писати некрольоґу Дмитрові Вікторовичу Коліухові. З ним я балакав ще 10 червня ц. р., тоді, коли десятки тисяч людности тікали, оп'янілі жахом перед приходом нової ери страхіть, а він сміявся і зі здивуванням питав:

— Я — тікати? за віщо й через віщо? І виїздить, а не тікати, мені нічого! . . .

— А „Дніпросоюз"? Я залишаюсь! . . .

Траґедія можливої втрати людини, рівної котрій трудно найти зараз по всій Україні, булаби так великою, що сама думка про втрату не дозволяє зупинятись на ній, поки не прийдуть певнійші вістки: надто болюче думати про це.

За те про офіціяльну націоналізацію кооперації на Україні можна балакати вже, як про доконаний факт. Як авторам декрету вдасться перевести його в життя — це инша справа. Які ж будуть наслідки такої ґрандіозної операції, трудно собі зараз уявити. Я рад би викликати цими своїми спогадами фахову статтю одного з визначених представників української кооперації, що зараз опинились серед нашої еміґрантської громади.

Політик.

Політичні нотатки.

Чому нема України у Мінську? Ще не маємо офіціяльних відомостей, які самі контрумови миру мале заявити делеґація Польщі у Мінську. Є навіть можливість, що ті переговори є в небезпеці розриву з огляду на побідну офензиву польського війська.

Але вже по тому матеріялу, який щоденна преса до цього часу принесла, можно з певністю сказати, що справа України не буде так виразно і ясно поставлена на конференції у Мінську з боку Польщі, як це зроблено з боку Росії.

Добре всім відомо, що нема окремої української радянської армії і нема окремої українсько-радянської зовнішньої політики, як і взагалі не сміє харківській уряд Раковського незалежно від Москви щось діяти.

Але в Мінську, як взагалі у всіх зовнішних виступах Росії, в слушний і необхідний мент, завше почуєте в заявах офіціяльних совітських представників: ... „і від імені Радянської України“.

Це звичайно заявили вони у Мінську та й ще: „не сміє Польща допускати на свої территориї ніяких обєднань: розумій — Петлюра, правительство Прокоповича і армія Павленко, що ворожі є до Росії, України та їх союзників (?) і що стремять бути правительством Росії, чи України, чи якоїсь їх частини“.

Як не відноситися до польсько-українського договору 21 квітня ц. р., в одному зійдуться серед українського суспільства всі, — що з боку української демократії він в головних точках своїх був великою жертвою.

І польскі поводарі, політичні і військові, що мали нагоду, після заключення того договору, побачити в межах України, яка страшна прірва соціяльних протилежностей, історичних непорозумінь поділяє обидва народи, мали з того зробити відповідні висновки.

Коли вони дійсно числять, що союз Польщі і України є необхідний для збереження вільности обох народів супроти невміраючого стремління Росії до розширення своїх кордонів в заетноґрафічні межі, то цю передумову договору 21 квітня і висновок дійсного стану річей на Україні мав п. Домбський, що договор 21 квітня підписав від імені Польщі, яку він зараз представляє у Мінську, покласти в основу свого поводження там особливо зараз, коли офензива польська і розбиття московської армії поставили Польщу в зовсім нове і більш вигідне положення.

У Мінську муситься почути голос представництва Української Народної Республики. Військо У. Н. Р. б'ється яко військо союзної держави поруч з польським, і це ще більш закріплює право У. Н. Р. на ведення у Мінську переговорів з Москвою поруч з Польською Республикою, яко її союзник.

Коли цього нема і коли цього не буде, має українська демократія по цей бік і по той бік фронту зробити з того відповідні висновки...

Повстання в Галичині. Одержані перші, ще не провірені, відомости з Галичини про початок повстанського руху проти Польщі викликали почуття задоволення серед галицьких політичних поводирів закордоном.

Це почуття є законне і зрозуміле. Сліпа шкідлива для самої Польщі, реакційна, шовіністична політика в Галичині зпричинилася до такої ворожнечі серед всіх кол галицького українського суспільства, що в решті решт з'орієнтувало його в цілому на жадання визволення з якого завгодно боку, лише би того страшного гніту польського позбавитися.

Було то у листопаді 1919 р. — орієнтація на реакційні сили Денікіна, зараз на — большевиків.

Це почуття засліпило галицьке суспільство остільки, що воно і не хоче рахуватися з тим, що большевики на Великій Україні поставили себе своєю національною політикою і соціяльними експеріментами в вороже цілковито положення відносно переважаючої більшости населення, і що нічого иншого не можемо від них чекати також і в Галичині.

З другого боку, останній рік взаємовідносин між Галичиною і Наддніпрянщиною довів, в наслідок нерозуміння місцевих обставин, умов революційного життя, стремлінь до персональної політики і на тому і на другому боці, — до трагічної для української національної справи ворожнечі двох частин одного національного тіла.

Між тим, зараз наступив мент, коли Галичина може знову заняти становище українського Пьемонту, де ідея української державности, закріплена на практиці, мала би велике значіння і для будучого визволення Наддніпрянщини.

Міжнародне становище питання про Західну Українську Народню Республику може бути зараз використане в напрямку визнання цієй території окремим політичним тілом.

Але при одній передумові: при активному виступі Галичини. Незалежно від наших антіпатій чи симпатій, треба визнати, що правительство Петрушевича є зараз формально єдиним законним правительством Західної Української Народної Республіки, і як воно не далеко від умов сучасного революційного часу, справа вимагає, щоб воно стало фактичним правительственним чинником на терені Галичини, коли ми хочемо довести справу української державности до такого стану, коли народ зміг би вільно визначити, яке він хоче мати правительство.

Ні Польща, ні Росія не визнають цього правительства, коли воно засідає лише в віденських кафе і відтіля розсилає дипльоматичні ноти.

Коли дойде в Мінську до миру без участи Галичини, яко активного державного чинника, то вона в тій чи иншій формі всеж припаде одній із сторін, залежно від перемоги, Польщі чи Росії.

І коли Галичина є заінтересована в відвороті польських військ за меж її, то лежить не менш в її інтересі в недопущенні на її территорію большевицького війська.

І коли дійсно правда є відомости про повстання в Галичині, мусять вони зараз же одержати керовництво державне; все повинно зробити, що б це було не большевицькі попихачі, а національне військо, що захищає самостійність і невтральність Галичини в війні Польщі з Росією.

А цей факт життя повинен бути підтвердженим політичним фактом — об'явою правительством Петрушевича невтральности Західної У. Н. Р. і її готовности збройною силою той нейтралитет захищати.

І я числю, що жадний Українець не буде проти такої політики, незалежно від того, якого він походження: з Наддністра чи Наддніпра . . .

Галичина і Польща. Польська держава в її етнографичних кордонах — і У. Н. Р. така є зараз позіція Англії і навіть Франції і самої Польщі. Лінія лорда Керзона має встановити цей кордон.

Себ то, майже передрішено що Галичина не належитиме до Польщі.

Чи хоче Польща, щоб вона перейшла до большевицької Росії?

Чи хочуть того галицько-українські національні кола?

Чи хочуть того наддніпрянські кола? Чи хочуть того Петлюра і правительство У. Н. Р.?

Ні, всі вони по об'єктивним підставам хотіти цього не повинні.

Себто, наступив мент проголошення і відновлення державности Галичини.

Зараз на терені Галичини іде боротьба, в якій приймають участь Поляки, большевики, Наддніпрянці і Галичане.

Завдання часу, щоб з тої боротьби вицофилися Поляки і большевики, що не сміють більш претендувати на цю чужу їм территорію.

Поляки повинні зробити цей великого політичного значіння акт самі. Це буде дійсно акт примирення між двома народами, які мають в Галичині і на сході богато спільного інтересу, що може бути полагоджено лише шляхом мирного співжиття.

Петлюра і правительство У. Н. Р., що орієнтують свою політику з 21 квітня виключно на цей спільний інтерес Польщі і України, мають зараз цю вимогу визнання нейтралітету Галичини пред'явити.

Бо коли Поляки підуть старими шляхами подавлення національного повстанського руху в Галичині, себто, знову по шляху пожеж, різні і страшних інтернувань на территорії, яка їм не належить, після того, як вони визнали лінії лорда Керзона — то прийдеться цілій українській опінії, Петлюрі і правительству У. Н. Р. в тому числі, зробити з того відповідні висновки.

Знову повстане те, що з історичною необхідностію мусить повстати — спільність інтересів в процесі національного відродження штучно розірваних частин одного народу. З цим спільниим рухом мусить піти його сучасні керовники і Наддніпрянщини і Галичини, або рух народній піде наперед без них...

І. Я.

Чабан.

(З натури)

Спека... сонце палить немилосердно. Вітер притих, мов прислухається до чогось Степова тихенька річка зовсім притихла між комишами і теж мов жде чогось невідомого, страшного. Навкруги ні деревця, ні будинка, ні живої людини. Тільки з-за бугра виглядає маківка церкви та одне крило вітряного млина. Звідти біжить вузенька степова дорога. Вона добігає до річки, переходе через гребельку і біжить кудись далі в широкий, безкраїй степ.

Коло теї гребельки, напившись води, збилися в купу вівці і тяжко дихають, поховавши голови одне під одного. Тільки цап високо підняв голову і поважно поглядає навкруги, мов почуває якусь біду та тільки не зна, відкіль вона прийде. Иноді цап повертає голову до чабана і так пильно дивиться на нього, мов хоче щось сказати, або спитати.

А чабан того не помічає. Він не помічає, що страшена спека, що йому давно пити хочеться, що у нього в роті зовсім висохло, а піт величезними краплями висить на бровах, стікає по щоках, по носі, по вусах, по довгій його бороді, яка пожовкла від сонця і степових вітрів... Він уперто дивиться туди, де видно маківку церкви і крило вітряного млина. Він прислухається, жде чогось. Брови нахмурені, на чолі зморшки, уста стиснуті... Потім тяжко зітхнув, міцно стиснув ґирлиґу у правій руці і став помаленьку, непомітно для себе йти до гребельки, через гребельку і далі на бугор, з-за якого виглядала маківка церкви і крило вітряного млина...

Помітивши, що чабан пішов, цап мотнув головою, дзенькнув кілька раз дзвоником, що у його на шиї висів, і теж поважно пішов услід за чабаном. За ним побрели і вівці.

А чабан того не помічав. Чим далі, тим ширше шагав, піднімаючись на бугор. Уже йому видно було усе село, як на долоні. Тут він зупинився і став прислухатися, оглядаючи село і степ, що по той бік села, де білів широкий шлях з міста в село.

Цап теж зупинився поруч чабана, підняв вуха і теж пильно дивився на село, мов розумів, в чім справа. А вівці тим часом розбрелись і ліниво щипали гарячу траву..

— Гу — Гу! — десь гукнула гармата.

— „Прийшли!“ — прошепатів сухими вустими чабан.

Гу-гу!... Гу-гу!... Та-та-та-та... Пік-пак! пік-пак! пік-пак!... Гу-гу! Гу-гу!... Та-та-та-та...

З переляку вівці збилися в купу до чабана.

А він повернув назад і також помалу, низько опустивши голову, пішов до річки, перейшов гребельку і повів овець на протилежний бугор пастись. Позад його гуркотіли гармати, торохтіли кулемети, відкликались рушниці . . .

Піднявшись на протилежний бугор, він знов повернувся, щоб глянути на село, і замер: церква палала в вогні, і чорний дим підіймався все вище й вище, мов хотів дістати самого Бога, нагадати про бідну Землю і розсказати Йому які страшенні події робляться в світі . . .

Потім все стихло. Мов замерло. Тільки церква розгоралась все більше і більше. Вона була дерев'яна і горіла, як величезна свічка . . .

* * *

Годин через три знов заторохтів кулемет. Але скоро затих.

„Боже мій! — прошептали сухі губи чабана, — скілько то вбито людей тим кулеметом! . . .“

* * *

Вечоріло. Спека пройшла. Пора з вівцями наближаться до села. І чабан почав спускаться до гребельки. Вівці за ним. Внизу, коло самої води котився вогкий вітерець і тихенько про щось розмовляв з очеретом. А комиш сумно кивав головою і слухав про те, що вітер приніс з села . . .

„Добродію! — тихенько гукнув хтось з комиша до чабана, — не жени, будь ласка, овечок на село, бо пропадуть. Там большевики усе забірають, складають на вози, щоб везти у місто.“

Чабан глянув в комиш і пізнав діда Митра, що той рік був старостою на селі.

„А що там, дідусю, робиться?“

„Та не доведи Господи! Старосту убили. Попа також. Учителя замучили. Петра Грицая, Івана Гарасименка, Зарубу та з ними ще чоловік з десять вивели до річки, поставили рядком, навели кулемет і . . . як не було. Приказали побитих не ховати: „Пусть, — кажуть, — ету сволочь собакі пожрут“ . . . Погрожають, що якщо село знов не буде давать хліба, сала і т. и., то прийдуть удруге и все село спалять за упертий саботаж якийсь і якусь контірліворуцію. „Ви, — вигукував комисар — все контірлівуцінєри, саботажнікі! Ви нє хотітє отпускать піщевих продуктов. Вас всєх на вісєліцу!“ Шукали і мене, та я оце утік у комиші . . . Ей слухайте, добродію, — що то воно лопотить? Мов верхи хто їде . . .“

Дійсно, збоку села бігла на конях купка людей. Вони скоро стали наближатися до гребельки. Дід Митро тим часом посунувся у комиш, а чабан пішов до овець, які уже перейшли гребельку і паслись по той бік річки.

„Ей, товарищ! — гукнув хтось из кінноти чабана, — подь ка сюда!“

Чабан підійшов. Перед ним було чоловік з тридцять красноармейців. Під усими були дуже добрі коні і сідла. Кожен мав гарну одежу, на грудях висіли срібляні та золоті цепки до годинників. У декого на пальцях блищали перстні з дорогими каміннями. У більшости шаблюки були в срібляній або в золотій оправі. За плечами рушниці. Навкрест через плечі висіли набої.

„Слєзай! — скомандував старший, — попоітє лошадей, да возьмітє і моєго коня . . . Ви, товаріщ Архіпов, вишлітє дозори, да смотрітє за порядком.“

Коней повели до річки, а старший зостався з чабаном.

„Чому це ви, пане, тут залишились?“ — питає чабан.

„Комісар пріказал строжайше наблюдать, чтоб контірліворуцінери нє убежалі в сосєднєє сєло . . . Чєловєк двадцать нікак не моґут найті. Как в воду канулі проклятиє мужікі . , . А ти, товаріщ, здесь не відал убєгавшіх людей?“

„Ні, я нікого не бачив . . . Дозвольте, пане, йти до овець, а то вони якби не розбіглись . . .“

„Нєт, товаріщ, так нєльзя. Во-первих, я должен основатєльно тєбя допросіть, а, во вторих, еті овці і нам нужни, потому что ми до сіх пор не жрамши . . . Товарищ Архіпов! пошлі людей, чтоб овець задєржалі.“

Тим часом коні були напоєні і один „товаріщ“ підвів старшому його коня. Прислухуючись до розмови старшого з чабаном, „товаріщ“ уперся очима в чабана, мов признавав в йому когось. А тоді, звертаючись до чабана:

„Звініте, товаріщ! Ви, кажется есаул Дорошенко? Я вас сразу узнал бы, только ви бороду отпустілі. Вєдь когда наш полк стоял в Карсє, ви часто заходілі к командіру нашего полка, і я будучі вєстовим, хорошо запрімєтіл вас“ . . .

Тіки це почув старший, зараз же гукнув:

„Товаріщі! здєсь контірлєворуція . . . Мігом взять етого мерзавца!“

Та не успів він скінчити свою промову, як чабан, затопивши „товарища“ кулаком в лице і скочивши на коня, вихрем полетів по степу.

Це так було несподівано, що нікому і в голову не прийшло пустити вслід чабанові де скілька куль.

А той уже скрився за бугром . . .

С. Зархі.

Чесна... майже чесна жінка.

(Переклад з франц. Ю. Р.)

Я чесна жінка. Принаймні я завжди так думала досі. Більше тридцяти років чеснот, і репутація холодної і непіддатливої, репутація моєї скромної особи ось досить добра ґарантія. Не мало мужчин залицялися до мене і до цього часу. Але ті дурниці, які повинна вислухувати кожна гарненька жінка, ніколи не викликали в мені жадного відгуку... Бо я не лише чесна жінка, а також поміркована жіночка, і досі ніхто не подобався мені остільки, щоб я ризикнула своїм спокоєм.

Отже весни минали за зімами і ніколи не приносили якоїсь зміни в моїм життю, такім упорядкованим і повнім спокою буржуазної чесноти.

Тепер, коли я вже майже стара, коли кожний день я роблюся не такою гарненькою, чекаючи страшної хвилини, коли буду зовсім негарною, — тепер я часто питаю себе, чи справді чистота це вже таке необходне і корисне достоїнство і чи не краще б я робила, гуляючи і граючи життям.

Я гарненька . . . Для кого? Для чого . . . Ніхто не скористувався і ніколи не скористується цими принадами, чарами, які (так кажуть) непереможні . . .

Завтра день мого народження, свято, яке я вже не святкую... бо мені буде вже — о Боженьку! Я ледви маю сили признатися в цім самій собі, — Мені буде... в решті мені буде на рік більше і на звернятко краси менше.

Горенько мені! А я почуваю себе такою молоденькою, я так хочу ще жити, бути красивою, сяяти!...

Ох! ця друга молодість, бабине літо!...

Але рішуче мої нерви не в порядку сьогодня. Це безперечно, ця зрадниця весна робить мене божевільною!...

Та ще до того, ох... головним чином, маленька пригода, яка трапилася мені учора і всю мене скаламутила!..,

Я певне помиляюся, називаючи пригодою, таким пишним іменем, невеличкий інцідент, який для всякої другої жінки пройшов би цілком непомітним.

Про те моя чесність була тяжко випробована. Звичайно, я чесна жінка! Але... про те, я трохи не перестала бути такою.

О! цей довгий обід у моєї тітки, коректний і нудний, як всі світські обіди. Розмова спочатку велася в'яло, але згодом стала жвавійшою і навіть перетворилася у змінливу, легку, як шум, балачку...

Він сидів проти мене і ми обмінювалися дотепними увагами про всякі дрібниці. Його розмова була чемна, тон жвавий, елєґантний і невимушений, як у людини, що багато бачила, багато читала і багато мандрувала. Він був безмежно культурнійше, ніж всі ті „снобси", що пишаються по нашим сальонам. Я була шасливою, знайшовши гідного мене противника, і старалася підтримати свою репутацію розумної жінки.

Між нами почалася боротьба. Один з цих герців дотепности і вигадок, які дають таку радість знавцям і тонким гастрономам, які допомогають перетравленню тяжких обідів і які викликають муки заздрощів у всієї галєреї старих панн, товстих матерів, що мають дочок на виданні.

Почалися вибухи слів, непомітні зачепки, делікатні вістрія і вражаючі прямослови... його фехтування було вміле, але я могла відповідати... Я захоплювалася все більше й більше... Мені здавалося, що моє життя залежить від перемоги в цій дуелі двох розумів...

Насамперед при перших сутичках мені здалося... так... я думала, що побіда схилялася на мій бік... Але прийшла хвилина, де перемога захиталася... наче б то стала вагатися... а потім перемінила табір.

Я відчувала, що вийду переможеною з цієї битви... але що з того?... я продовжувала бій все далі і далі, прикликаючи собі на допомогу всі сили розуму... але я робилася лише придирливою, афектованою... Я хвилювалася, я трохи не забувала свій вічливий усміх...

Раптом наші очі зустрілися... Він дивився на мене з трохи здивованим зацікавленням, трохи іронічно, і в його погляді не було цеї пристрастної зачарованости, а ні тої пожадливости, яку я завжди помічала у других чоловіків. Ні в його погляді я читала запитання: „Що ж це за жінка, яку звуть непобідимою і дотепною і яка сердиться, побачивши людину, розумнійшу за себе, людину, яка може не поддатися її чарам".

Він безперечно не був закоханий в мене. Я цікавила його лише як псіхольоґічний документ.

Я хотіла витримати його погляд, я хотіла заглушити свої думки згуками власного голосу...

Але слова, які я вимовляла, не мали своєї звичайної впевнености... мій сміх бренів фальшиво і в моїх твердженнях не було щирости.

Я опустила очі, я замовкла і накинулася на шампану, щоб підбадьоритися.

Я стала пити шклянку за шклянкою... мені стало гаряче... я задихалася... у мене розболілася голова.

Я вес час почувала його сталевий погляд на собі. Він аналізував мене, пронизував наскрізь. Я уникала дивитися на нього, але щось сильнійше за мене звертало мої погляди в його бік...

Він мав якийсь дивний вплив на мене.

Хто був Він?... я його вже не раз зустрічала й досі, але нічим не відріжняла від других чорних костюмів, що метушилися в сальонах моєї тітки.

Вчора Він показався мені в новім світі.

Його обличча, яке не можна булоб назвати красивим, раптом набралося якоїсь значности в моїх очах. Він не завоював мене, ні, але він причаровував мене, гіпнотізував, як боа, що чигає на здобич.

Я боялася, боялася його невеликих очей, сірих і хитрих, я боялася його голосу теплого і разом дзвінкого, я боялася його іронічного розуму...

Мені здавалося, що Він бачить мене наскрізь, що Він розуміє все, що робиться в моїй душі. Його погляд палив мене, знищував мене, робив з мене якусь мягку безвольну річ... Ніколи ніхто, ні чоловік ні жінка, не опановували мною в такій мірі... А Він все дивився на мене... Становище було безвихідне.

Нарешті всі встали з застолу. Було це вчасно. Я скористувалася цим, щоб непомітно зникнути у парку...

Я дихала вільнійше! Свіже повітря дуже добре вплинуло на мене. Здалеку я чула перші акорди вальсу і тисячу легесенських згуків, які прелюдують баль... Але я не хотіла вертатися. Я хотіла перечекати, щоб пройшло неприємне враження, яке лишилося від розмови з Ним. Я хотіла повернутися лише тоді, коли знову цілком опаную собою!

Помалу, я почала приходити до себе і сміятися з свого безпричинного страху. Я прохожувалася деякий час по самітним алеям, трохи сп'яніла від шампани, місяця травня, пахощів акації, і співів коників. В наелектрізованім повітрі висіла якась весняна тяжість, бреніли неясні шелести, згуки заглушених поцілунків, жагучих обіцянок, клятв кохання...

Раптом почула поруч з собою дріжачий голос, від якого я вся спалахнула від голови до ніг.

Це був Він!...

Я не память ю, що Він казав мені... Я не помятаю також, що я відповідала... Я знала одно: Він був біля мене, тут зовсім близько; тихо говорив до мене... Здається, Він просив вибачення за недобрі хоч і правдиві словечка, що Він кинув мені до столом. Було так добре знати, що Він близько, чути як Він говорить.

Я забула за все...

Він взяв мою руку... Я почула наче електричний ток! Кров бухнула мені в голову... Дивне почуття опанувало всією моєю істотою до найглибших фибр мого я і наче понесло мене на легких крилах в країну мрій, снів...

У мене закрутилася голова!... Все моє помаґнетізоване тіло тягнулося до Нього. Все гукало мені: Він, Він, Він, Чоловік!...

Він вес час тримав мене за руку і потроху притягав до себе...

Я дозволяла йому це — загіпнотізована, безсильна, слаба...

Я думаю, що Він мусів чути, як билося моє серце. Я могла бачити у пітьмі Його очі, бездонно, глибокі, хвилюючі, з поширеними мрякою зірницями, в яких блищало здивування, а може й бажання.

Його очі блищали дивним блеском у таємниці цього чудового весняного вечера.

Я чекала, тяжко дихаючи. А Він все дивився на мене нерішуче... Він часто чув, як вихваляють мою чесноту і холодність. Він мав навіть докази цього, бо я привчила своїх кавалєрів триматися на почтивій дістнації. Отже Він не рішався заходити далеко і, як це не дивно, але тепер Він трохи боявся!

Я чекала... я все чекала... і мені було лячно! Я боялася того, що мало статися... Я боялася, але я хотіла!...

Він схилився наді мною... Я закрила очі... Його обличча було тепер так близько від мого... Його вуси лоскотали мені щоку... Я вся тремтіла!.. Що то буде?... Може він хоче обняти мене, поцілувати?...

— Ви така гарна цього вечора!... прошепотів він.

Мої нерви були натягнені до найвищого ступеня. Я тиху скрикнула. Це був крик радости і страху. В цім крику можна було роспізнати і сором і стріожену чистоту і гарячкове чекання і капітуляцію побіжденної самки... Я вклала всю свою душу в цей крик...

Але Він помилився у значінні цього стогіну. Він подумав, що я сміюся, що я насміхаюся з нього...

— Ах! мадам, сказав Він знервовано. Не насміхайтесь же завше, не будьте злою принціпово. Я був би дуже радий побачити, як ви впадете у свою власну лапку. Стережіться, як каже Сірано, щоб: „кінець кінців не став кінцем кінців“,

Ця цітата з шедевра французької п'єси повернула нас знов до дійсности... Чари зникли.

Ми стали балакати про літературу, про театр, про всякі світські спльотки. наче моя тітка сама була тут і намічала пункти для розмови. І наша балачка виродилася навіть у кілька банальних слів про погоду.

Він не зрозумів цей крик побіди тіла над чистотою... Він не посмів штурмувати фортецю зі славою непоборимої, або може він хотів зробити мені дві поразки у один день.

Ось чому я досі чесна жінка.

Але... як би він зрозумів!... як би він насмілився... як би він захотів?...

Чесна жінка, кажу я?... Хто знає? Чи ж я знаю це напевне?...

Я чесна, *майже* чесна жінка!...

С.

Маленький фелєтон.

Про старого Шейха і молодого купця.

(І з недоказаних казок Шехерезади).

...І коли упала 1002 ніч, Шахерезада продовжила.

В часи славного Ґарун аль Рашида, імя його хай прославлять нащадки нащадків наших, в славнім місті Багдаді жив бідний молодий чоловік на імь Миколаус бен Ковалеві.

Був він хлопець не дурний і ввічливий, але дуже бідний, і часто, поглядаючи на багатих паничів, котрі ходили по ринку, заложивши руки за спину і розмовляючи про невільниць, зброю і арабських коней, він говорив своїм приятелям — Миколаусу бен Шрагер і Миколаусу бен Чечелер:

— Чому доля така несправедлива? Чому Пророк не звелів нам народитися богатими, щоби як ці паничі ходити в богатому вбранні по Каравансараю і не знати ніякої турботи.

Бажання бути богатим і вийти в люде до того заволоділо бідним хлопцем, що він день і ніч молив Пророка, хай поклоняться йому всі г'яури, і почувши вечірню пісню муедзіна, він завше приєднувався до молитви і додавав своє побажання.

В ті часи, о Падішаху, Пророк не сидів так, як тепер, на свойому небі, котре, як відомо, зложене з діямантових гіяцинтів, переплетених пелюсточками блакітних троянд.

Він часто спускався нижче на друге, чи третє і одного разу почув благання хлопця.

Жалко йому стало молодого чоловіка і він тої же ночі післав до нього одну з гурій, котра була вільна від звичайних занять з душами правовірних.

Вона, як перо, злетіла на долину, збудила Миколауса і сказала йому.

— Благання твоє, о Миколаусе, долетіло до вуха Великого Пророка. Він прислав мене сказати тобі так: Йди і запитай премудрого Шейха Михайлуса бен Грушеві, що маєш робити, щоби бути богатому.

З цими словами вона зникла, побачивши, що живі правовірні мають ті самі заміри, що й благочестиві душі в Едемі.

Схвильований небесним з'явищем молодий Миколаус до самого ранку не міг прийти до памяти, а як тільки зійшло сонце і муедзіни з'явилися на вершинах мінаретів, прикликаючи благословення Аллаха на працю правовірних, він, ледве натягши шаровари і всунувши ноги в пантофлі, побіг, штовхаючи по дорозі прохожих, до святого Шейха.

Премудрий старець сидів в свому шости - поверховому будинкові, посланому йому Аллахом за благочестиве життя, і уважно читав Святий Коран.

При цьому, щоби не бути без діла, він одною рукою писав брошурку — „Коротка історія мусульман, або про татар та турків", а другою правив коректу вже готової брошурки — „Від шовінізма до комунізма один крок".

Побачивши молодого Миколауса, котрий став перед ним, не сміючи сказати слова, він призвав на його голову благословення Аллаха і запитав, забравши в кулак бороду:

— Що скажеш, пане добродію? З чим турбуєш мене під час моєї блогочестивої праці. Чи може маєш дешево папір на продаж, або знаєш друкарню, що робить на борг? Говори тільки скорійше, бо бачиш, що я занятий святим ділом!...

— О, святий батьку! — скрикнув хлопець, — мудрі речі якого хвалять з кінця в кінець земель, де живуть слуги падішаха; не знаю я ні паперу, ні друкарні, а прийшов до тебе по наказу самого Пророка.

— А як же. А як же! — сказав премудрий Шейх. Добре Пророку посилати до мене всіляких голодранців. Він думає, що я також кейфую, як він? Добре йому, що він за ціле життя написав лише один Коран, та і той видають

йому на державний кошт вже 1600 літ підряд, а попробував би він так, як я, написати сім томів одної історії мусульман, не рахуючи „Короткої історії“ та „Про старі часи в Азії Меншій“. Попробував би він, як я, занятися історією, ґеоґрафією, етноґрафією, штукою, публіцистикою і комерцією. Нехай би твій Пророк попоходив по друкарнях, та поповозив папір, а тоді подивився б я, чи став би він посилати з проханнями таких гольтіпак як ти, до занятих людей.

— О, святий Шейху! — скрикнув поспішно бідний хлопець, — я прийшов не з проханням, а лише за порадою.

— Ага! — сказав Шейх. — Ну, то говори скорійше, що тобі треба, бо бачиш, що мені принесли коректу моєї нової брошурки „Утечка з Мекки в Медину“, або „Куда ми біжимо і до чого ми прибіжимо“.

Не встиг Миколаус розповісти йому свої надії і бажання, як Шейх, ніскільки не задумуючися, сказав йому.

— Йди в місто Баб-ель-Київ і там побачиш, що робити!...

З цим ласкаво випхнув його за двері, положивши перед собою зразу дві коректи.

Зрадівший Миколаус, навіть не заходячи додому, вийшов через західну браму з зненавидженого ним міста і попрямував по вказаній дорозі, прославляючи милостивого Шейха за скору і лехку пораду.

Довго, чи коротко йшов він, але нарешті, одного ясного ранку перед ним забілілися високі мінарети святого міста Баб-ель-Київ.

Веселою ходою переходив він послідню долину, котра відділювала його від міста, коли раптом він спинився в переполосі.

На березі маленького джерела, при блисках сходячого сонця, він побачив труп молодого гарно убраного чоловіка і поруч з ним труп лева з пробитими списом грудьми.

Пятьдесят кроків далі стояв, зачепившись поводдями за кущі, багато осідланий мехарі і байдуже жував колюки.

Першою думкою молодого Миколауса було втікти від страшного місця, але раптом щаслива думка прояснила його очі і він поблагословив в душі Пророка і Святого Шейха.

— Цей їздець, міркував він, був, очевидно, забитий левом, котрий також помер поруч з ним, діставши списа в груди. Судячи по мехарі, їздець їхав з далека, і певно ніхто його тут не знає.

Розміркувавши це, він негайно скинув своє лахміття, вимився в джерелі, перебрався в багате убрання покійника і від'їхав, рахуючи, що за пару годин вороння справиться з обома супротивниками.

Під'їхавши до Каравансараю, він наняв добру хату і почав рахувати золоті монети з портретом падішаха, що він найшов в сідельних куржумах, заявивши при тому господарю, що він є приїзжий купець з Бахори.

Блискучі червінці скоро придбали йому довірря населення, а природні комерційні і фінансові таланти скоро зробили його одним з перших купців того краю.

З рештою, не задовольняючися своєю особистою діяльністю, він виписав до себе своїх приятелів Миколауса бен Чечелер, Іскандера бен Жуковер, Миколауса бен Шрагер і премудрого Шейха Михайлуса бен Грушеві.

З їх допомогою він заложив акційне товариство, котре по турецькі називалося „С.-Р. & К-о Ґезельшафт“, і торгував распивочно і на винос чим попало, користуючися своїм близьким знайомством з місцевим Кадієм.

Часто ловкий Миколаус навантажував верблюдів сріблом, золотом і дорогими трунками і посилав їх до своїх приятелів, і вони платили йому щирою прихильністю.

Приятелі пили, їли, веселилися і говорили про невільниць, зброю і арабських коней.

Довго чи коротко так було, але вічні під місяцем, о Падішаху, лише слава Аллаха та зелений прапор Пророка. Так і щастя наших приятелів не було довгим. Зайшли переміни в уряді міста, і молодий Миколаус не мав вже доступу до мійської скарбниці і не міг вже посилати своїм приятелям верблюдів, навантажених сріблом, золотом і дорогими трунками.

Довго і часто радилися вони, що робити, і аж одного разу старий Шейх Михайлус бен Грушеві, скористувавшися відсутністю молодого Миколауса, так сказав присутнім:

— Дорогі товариші! Колись Миколаус був нам дуже користним і посилав нам срібло, злото і дорогі трунки, а тепер, ви бачите, дорогі товариші, що ми від нього вже нічого не можемо дочекатися; бо він не має доступу до мійської скарбниці. Виключимо його з „С.-Р. & К-о Ґезельшафт“, зійдемося з новим Кадієм і заложимо нове т-во „К. Б. С. Р. & К-о“ що по турецькі значить, „Кожний бери, скільки рушиш“ і знову будемо пити, їсти і веселитися.

— Що за світла голова! — скричав експансивний Миколаус бен Шрагер.

А Іскандер бен Жуковер і Миколаус бен Чечелер тільки поглянули один на другого і здивовано похитали головами.

— Ґезаґт — ґемахт!... як кажуть турки; і приятелі негайно відправилися до хати Миколауса бен Ковалеві, викликали його на ґанок і, сівши по турецькому звичаю, підобгавши ноги перед хатою, закурили люльки і почали його лаяти за службу старому Кадієві і за те, що він не так глибоко запускав руку у скарбницю, як їм того хотілося.

Молодий Миколаус мав голос не гірше молодого півня і тому відлаювався не гірше, як молодий цуцик відбрехується на місяць.

Чим далі упливав час, тим тяжче вони лаялися і кричали, аж доки не стало зовсім темно і доки собаки майже з усього міста не оточили їх, надіючися на бійку.

В ті часи, о Падішаху, як відомо, Батько всіх правовірних і страх гіяурів, Великий Ґарун аль Рашід мав звичай опускати в ночі палац і, закривши обличчя темною кереєю, проходив з певними слугами темними ринками і вулицями, щоби послухати і побачити, що дійсно роблять і думають слуги Пророка.

Так було й в ту ніч. Але тільки виступивши з палацу, Каліф зразу почув такий гомін, ніби то сімдесят сім перекупок з Ширазу ділилися тижневим заробітком.

— Ходім туди — сказав він слугам і, підійшовши до місця розправи, став у темному кутку, прислухаючися до галасу. Справа настільки зацікавила його, що він нікуди не ходив більше в ту ніч, а попростував до палацу, давши короткий приказ оточенню.

Нема чого говорити, що на другий день всі пять спірщиків стали перед грізними очима Каліфа.

Довго дивився суворий властитель на сиву бороду старого Шейха, котра ефектно відзначалася серед гладеньких облич його кумпаньонів, ніби то дивувався, що сей дідуган міг попасти у таку кумпанію; і нарешті сказав, грізно насупивши брови:

— Хто ви, о раби Пророка; і чи знаєте ви, що ні один правовірний не сміє порушувати нічну тишу міста після вечірнього намазу?

Присутні здрігнулися, а старий Шейх виступив вперед і, припавши до ніг Каліфа, сказав.

— О, світ очей наших, царь царів, лев між лицарями і улюблений син Пророка! Коли б ти знав, яку кривду зробив нам цей хлопець, то змінилося би серце твоє, і його одного звелів би ти покарати страшною карою.

— Кажи! — коротко сказав Каліф.

— Це хитре створіння, цей вовк в овечій шкурі, — продовжив Шейх, вказуючи на Миколауса, наробив кривд не тільки нам, але і тобі, о Каліфе! Він увійшов у довірря до твого слуги Кадія і частенько запускав руку в скарбницю, витягаючи порядні квоти. Він зорґанізував спекулативне т-во „С. Р. & Ко. Гезельшафт“, а коли ми хотіли зорґанізувати своє чесне комерційне підприємство „К. Б. С. Р“, то він підняв крик, який і привів нас, о найбільший з королів, до твоїх стіп!...

— Кажи! — обернувся розгніваний Каліф до Миколауса, — але кажи правду, бо важка рука слуги Пророка.

— Я не маю чого казати, о зоре над зорями, хмаро над хмарами — скромно відповів хитрий Миколаус. — Все, що сказав цей святий Шейх, є чиста правда. Лише будь милостив, о тінь Пророка, і дозволь мені завдати пару запитань моїм обвинувачувателям.

— Питай! — сказав здивований Каліф.

Хитрий Миколаус бен Ковалеві обернувся до своїх супротивників.

— Скажи мені, о Миколаусу бен Чечелер, — сказав він — ти, котрий обвинувачуєш мене в таких вчинках. Скажи мені, чи ти не був одним зі слуг бувшого Кадія, чи не ти засідав, яко секретар комісії, що мала вести урядову торговлю з Египтом і чи не ця комісія купувала зброю для війська і жандармів Кадія в його боротьбі з гірськими народами. Чи не з його кишені діставав ти до посліднього часу утримання і чи не з його кишені вийшло те золота, що є в твому паскові, що дає тобі можливість пити, їсти і веселитися.

— А ти, — обернувся він до Іскандера бен Жуковера, — скажи мені ти перед ясним лицем Каліфа, що ти не був головою комісії, котра перевірювала діянія слуг Кадія, що ти не дістав по за утриманням сорок тисяч золотих цехинів, кожний зі знаком Пророка, і що, діставши їх, ти не подав офіційного паперу до Кадія, заявляючи, що не дістав нічого.

— А ти, приятель мій Миколаус бен Шрагер, — скажи мені, чи не був ти помішником Намістника Кадія в Дамаску, чи не їхав ти помішником Намістника на виспи Мармурового Моря і чи не ти дістав на цю подорож сорок тисяч золотих фунтів з скарбниці Каліфа, затаїв ці гроші в свому шкіряному паскові і відмовився робити службу Каліфа. — А ти, о премудрий Шейху, мій учителю і перший приятелю. Скажи мені тепер, чи не ти добивався цілий рік дістати зі

скарбниці Кадія міліон вісімсот тисяч золотих лір Падішаха, щоби відкрити на них медрессе в горах західного Шираза. Чи не ти отримав з мого дозволу сто-сімдесят тисяч золотих цехінів, на котрих сяє образ Каліфа; і чи не ти просив мене побільшити квоту. І всі ви — мої бувші друзі і приятелі, а теперешні суворі докорятелі, скажіть мені тільки тут, перед обличчям Найяснійшого Каліфа і перед знаком святого Корана, що ви не служили, як і я, Кадієві, що ви не їли його хліба, що ви не убрані в його убрання і що золото, котрим набиті ваші паски, не те золото, котре я дістав для вас зі скарбниці Кадія. Скажіть мені тільки, що я перекручую слова правди, і нехай Каліф убере вас в ясні одежі і посадить за веселу учту, а мене звелить прогнати бамбуками за кордони, де сягає гнів його слова.

Сказавши це, поглянув він на своїх бувших друзів, але ні один з них не підняв голови. Ні один з них не сказав: — Ні!

І не один з них не похитав головою ні на одне його слово.

Запала довга хвиля мовчанки і задумався Великий Каліф . . .

— —

— Що тут думати! — перервав оповідання Шахерезади Падішах. — Діло ясне! Хлопцям дати по двісті бамбуків в пяти, не розбираючи сторін, а потім відправити їх в медресее на доучку, щоб научилися розбірати, де право, а де ліво. А старому Шейхові обрізати бороду за те, що злигався з такою компанією, і, посадивши задом наперед на віслюка, провезти по цілому місту, написавши на спині: „От що буває тому, хто не зважає на свій вік і бігає на випередки з хлопчаками“ . . .

— О, син ранішньої зорі і улюблений учень Пророка — сказала Шахерезада:

— Мудрость твоя, хай продовжить Аллах вік твій, сягає далеко за границі твоєї Держави. Але памятай, о Падішаху, що мудрости Великого Гаруна аль Рашіда дивувалися ще діди дідів наших нарівні з мудрістю Сулеймана-бен-Дауда.

. . . Задумався Великий Каліф і сказав собі:

— Род сей швидко забуває бамбуки, а сорому не боїться зовсім . . .

Тут Шахерезада, побачивши, що перший промінь далекого сонця позолотив краї хмарок над Бірманським узгіррям, як звичайно, перервала своє оповідання, не вважаючи на прохання зацікавленого Падішаха.

М. Е. Щедрін-Салтиков. **Переклад з російського.**

Хлопчик у штанцях і хлопчик без штанців*).

(Розмова в одній дії.)

(Ця пєса пропонується для дитячих вистав.)

Театр уявляє шосе німецького села. Хлопчик у штанцях стоїть під деревом і міркує про те, як йому прожити у світі, не роблячи прикростей своїм батькам. Раптово в середині вулиці з'являється звичайна російська калюжа, з якої вистрибує хлопчик без штанців.

---

*) Прим. ред.: ця казка-сон, як назвав її безсмертний Сатирик, хоч і написана майже 50 літ передцим, не втратила свої злободневости і зараз. Тому ми і подаємо її в українському перекладі, трохи скоротивши.

Хлопчик у штанцях (соромлячись і червоніючи, в бік). Який жаль. Чужеземний пан казав правду: він без штанців! (Голосно.) Добрий день, хлопчику без штанців! (Простягає йому руку.)

Хлопчик без штанців (не звертаючи увагу на протягнену руку). Але ж, брате, у вас тут чисто!

Хлопчик у штанцях (уперто). Добрий день, хлопчику без штанців!

Хлопчик без штанців. Причепився, як шевська смола! Ну, добрий день! Дай обдивитися з початку. Он як чисто — плюнути нема куди! Ти тутешній, чи що?

Хлопчик у штанцях. Так, я хлопчик з цього села. А ви — російський хлопчик?

Хлопчик без штанців. Хлопчисько я. Шибеник.

Хлопчик у штанцях. Шибеник? що це за слово таке?

Хлопчик без штанців. А це, коли мати лаються, то й кажуть: а щоб ти на шибениці повис! Тому й шибеник!

Хлопчик у штанцях (намагається зрозуміти і не розуміє).

Хлопчик без штанців. Не розумієш, ковбаса? ще не доріс!

Хлопчик у штанцях. Взагалі багато де чого, на перший погляд, здається мені незрозумілим в вас, російський хлопчику. Правда, я почав ходити у школу ще дуже недавно, і, певно, не всі здобутки сучасної науки відомі мені, але, у всякім разі, не можу не признатися, що ваш зовнішній вигляд, ваша поява серед калюжі і ваш спосіб висловлюватися відразу глибоко здивували мене. Ні мої шановні батьки, ні вельмиповажні наставники ніколи не попереджали мене ні про що подібне... І, перш за все, з дозволу вашого, поясніть мені, чому ви, російський хлопчику, ходите без штанів?

Хлопчик без штанців. Добре, Німче, скажу. Але раніш ти мені скажеш, чого ти так нудно говориш?

Хлопчик у штанцях. Нудно?

Хлопчик без штанців. Так, нудно. Мимриш, тягнеш, слиною давишся. Аж голова замакітрилась.

Хлопчик у штанцях. Я розмовляю так само, як розмовляють мої добрі батьки, а коли вони говорять, мені буває весело. І коли я говорю, то їм також буває весело. Ще цими днями моя шановна мати казала мені: коли я чую, Фріц, як ти складно говориш, то у мене серце радіє!

Хлопчик без штанців. А у нас за таку балаканину камінюку на шию та й у воду. У нас по всій землі такий наказ: розмова, щоб весела була!

Хлопчик у штанцях (перелякано). Але ж позвольте, російський хлопчику! Нехай я нудно говорю, але ж невже це такий злочин, щоб за нього справедливо було позбавити людину життя?

Хлопчик без штанців. „Справедливо!" Он що вигадав! Треба, тобі кажуть: треба, бо таке правило є.

Хлопчик у штанцях (хоче зрозуміти і не розуміє).

Хлопчик без штанців. У нас, брате без правила кроку не ступиш. Нудно тобі — правило; весело — знову правило. Сів — правило; встав — правило. Замислитися, слово промовити — не можно без правила. У нас, брате, навіть прищик і той мусить раніш посвербіти, ніж вискочити. І при кінці кожного правила або бухханці або в холодну? От і я без штанів по правилу хожу. А тобі у штанцях, либонь, краще!

Хлопчик у штанцях. Мені у штанцях дуже добре. І коли б мої батьки надумали позбавити мене цієї одежи, то я зрозумів би цей вчинок, як належну кару за моє непохвальне поводження. І, розуміється, вжив би всіх заходів, щоб знову осягти їх ласкавої прихільности!

Хлопчик без штанців. Сопляк ти — ось що!

Хлопчик у штанцях. І цього я не розумію.

Хлопчик без штанців. Далися тобі, „ласкава матінька", „шановний батенько" — до чого ти цю тяганину завів! У нас, брате, на тім тижню дядько Кузьма батька на Сірка проміняв! От це діло!

Хлопчик у штанцях (з жахом). Та ні! Це ж неможливо!

Хлопчик без штанців (зрозумівши, що він занадто далеко сягнув у ділі заперечення). Та ні, годі, то я так... пошуткував! Приказка у нас така є, так я і згадав.

Хлопчик у штанцях. Але ж, коли навіть приказка... о, яка це шкода! І як немилосердно, що такі приказки голосно повторюють при хлопчиках! (Плаче.)

Хлопчик без штанців. Завів, німчура! Ти краще скажи, чому у вас хліб такий родить! Їхав я оце в калюжі шляхом — дивлюся, скрізь пісок та болотнина, а все ж на степах страх які стіжки наворочені!

Хлопчик у штанцях. Я гадаю, це тому, що ніхто не заважає нам бути працьовитими. Ніхто не лякає нас, ніхто не принуджує робити непотрібні вчинки. Був час, коли і в нашій чудовій вітчині все населення знаходилося ніби під слідством і судом, коли у повітрю лунала лайка, і скрізь, де б мешканець не з'являвся, назустріч йому нісся лютий крик: куди лізеш? не твоє діло! В цю лиху добу голови Німців були до того заколопочені, що вони стали нездатними ні до якої справи. Земля оброблялася недбало і давала убогі жнива' люде жили, як дикі, в тісних похмурих логовиськах, а німецькі хлопчики ходили без штанів. На щастя ці дикунські часи давно минули, і з того часу, як ніхто не заважає нам вживати наші здібности на власне і загальне благо, з того часу, як з нас не вибивають податків і не ставлять нам екзекуцій, — ми стали прикладати до землі нашу працю і наш досвід, і земля вертає нам вчетверо. Російський хлопчику, може я й нудно говорю, але краще буду я нудно говорити, ніж вести веселу розмову і почувати в той час, що знахожуся під судом і слідством!

Хлопчик без штанців (зворушений). Це, брат, правда твоя, що мало гарного — все життя з під суду не виходити. Ну та що вже! Давай краще про хліб. От у вас хліб добрий, а у нас весь тепер сарана пожерла!

Хлопчик у штанцях. Чув я й дуже шкодував про це. Коли наш ласкавий шкільний учитель сказав нам, що дружня нам держава страждає від недостачи харчів, він також вас дуже жалів. Слухайте, діти! — казав він нам, ви повинні жалкувати Росію, не тільки за те, що половина її урядовців і всі без винятку аптекарі — Німці, але й за те, що вона твердо виконує своє історичне завдання. Як в минулому, принявши монгольске ярмо, вона увільнила від них Европу, так і тепер, виносячи тягар сарани, вона робить тій же Европі неоцінну послугу.

Хлопчик без штанців. Нескладно щось ти говориш, німчура. Краще ти мені от що скажи: чи правда те, що у вашого царя такі волості є, де яблука і вишні при дорозі ростуть, і подорожні їх не чипають?

Хлопчик у штанцях. Тут, під Бромбергом цього нема, але матінка моя, яка родом з під Вюрцбурга, оповідала, що в тій стороні всі дороги овочевими деревами обсажені. І коли наш добрий старий імператор одержав ці землі в нагороду за свою мудрість і відвагу, то його німецьке серце дуже раділо, що віднині баденські, баварські і инші каштани будуть з'їдаємі його коханою лойяльною Прусією.

Хлопчик без штанців. Та невже ж дерева при дорозі ростуть, і так таки ніхто яблучка не зірве?

Хлопчик у штанцях (здивовано). Але ж хто ж має право взяти річ, яка не належить йому у власність?!

Хлопчик без штанців. Ну, а в нас, брате, не так. У нас би не тільки яблука з'їли, а й гилля все б пообломили?! У нас, якось, дядя Софрон ішов повз кухлика з гасом — і той весь випив!

Хлопчик у штанцях. Але, звичайно, він це помилково зробив?

Хлопчик без штанців. Похмилитися хотів, а в кишені ні шага — от він і похмилився гасом!

Хлопчик у штанцях. Але ж він, певне, занедужав?

Хлопчик без штанців. Звичайно, занедужаєш, коли на другий день при всій громаді шкуру спустять!

Хлопчик у штанцях (лякаючись). Ой, невже у вас...

Хлопчик без штанців. А ти думав, гладять?

Хлопчик у штанцях (остаточно лякається і хоче бігти до дому, але хлопчик без штанців його затримує).
Хлопчик без штанців. Стій, чого злякався? Це нам, котрі простого звання, під сорочку заглядають, а ти ж... чужоземець?! (Помовчавши.) І звання є, чи що?
Хлопчик у штанцях. Я — бауер.
Хлопчик без штанців. Себ то мужик, так?
Хлопчик у штанцях. Не мужик, а хлібороб!
Хлопчик без штанців. Ну та звичайно... мужик!
Хлопчик у штанцях. Ні, хлібороб. Мужик — це Росіянин, а у нас хлібороб.
Хлопчик без штанців. А, дзуськи!
Хлопчик у штанцях. Ах, російський хлопчику, які ви дивні вирази вживаєте, і яке недосконале мусить бути те виховання, яке вам дають! Я певен, наприклад, що ви не знаєте, що таке Бог!
Хлопчик без штанців. А Бог його знає! У нас, брате, в селі на Пречисту храм буває, от ми його в обжинки і справляємо.
Хлопчик у штанцях (хоче зрозуміти і не може).
Хлопчик без штанців. Не доріс? Ну нема чого балакати: я і сам, правду кажучи, в цьому не твердий. Знаю — свято у нас на селі, тому що й нас, хлопчаків, в цей день в штанці убирають, а від Бога чи від начальства ці свята призначені — не цікавився. Так брат, Німче! Про тебе от кажуть, ніби ти малпу вигадав, а як придивитися, так ми проти вас куди як на вигадки меткі!
Хлопчик у штанцях. Ну це, ще...
Хлопчик без штанців. Вірно кажу, от скажемо на приклад, чув я, правда чи ні, що ти таку асиґнацію вигадав, що куди завгодно її неси — зараз тобі справжні гроші за нюю видадуть... Так воно чи що?
Хлопчик у штанцях. Звичайно, дадуть справжні золоті чи срібні гроші — як же инакше!
Хлопчик без штанців. А я таку асиґнацію вигадав: власнику видається з розмінної каси... по щелепах! От ти мене і розумій!
Хлопчик у штанцях (хоче зрозуміти, але не може).
Хлопчик без штанців. І не намагайся! не зрозумієш!

(Обидва хлопчики замислилися і деякий час стоять мовчки.)

Хлопчик у штанцях. Знаєте, російський хлопчику, що я думаю! Лишали б ся ви у нас зовсім! Пан Гехт з охотою взяв би вас у кнехти. Ви тільки подумайте: як ви у себе спите? чим годуєтесь? А тут вам зараз добру повсть для спання дадуть, а їжа — навіть у будні горох, та щей з салом свинячим!
Хлопчик без штанців. Їжа добра... А чи правда, Німче, що ти свою душу чортові за шага продав?
Хлопчик у штанцях. Ви, мабуть, про пана Гехта говорити?... Так мої батьки одержують від нього певну платню...
Хлопчик без штанців. Ну, це ж саме я й кажу: за шаг чортові душу запродав!
Хлопчик у штанцях. Але ж дозвольте! Про вас гірше кажуть: ніби ви цілком дурно душу віддали?
Хлопчик без штанців. Ти про Колупаєва кажеш, так? Ну це, брате... про це ми ще поговоримо... Набрид він нам, пан Ко—лу—па—єв!
Хлопчик у штанцях (розсудливо). Набрид, чи не набрид — ваше діло; але зауважте, що завше так буває, коли у взаємних відношеннях людей нема самої докладної означености. Між моїми батьками і п. Гехтом ніколи не було жадних непорозумінь — а чому? Тому, що в умовах, які вони поставили, сказано ясно: пан Гехт дає шаг, а батьки мої — душу. От і все. Тоді як ви, Росіяне, все на якусь „на водку“ сподіваєтесь. І потім, коли замісць „на водки“, вас нагороджують стусанами, мимрите, що вам... набридло! Лайка — набридла, пан Колупаєв — набрид... Ну, набридло — так що ж з того.
Хлопчик без штанців. Чекай, Німче, загляне сонце і в наше віконце!
Хлопчик у штанцях. Ніколи не буде у вас ні сонця, ні віконця. Пере-

коную вас, лишайтеся краще у нас! Через який місяць ви самі будете дивуватися, як ви могли досі так жити!

Хлопчик без штанців (з де яким роздратованням). Брешеш ти! Бач з горхлянкою з салом підлабузнився... Диво яке! У нас брат хоч і цурки нема, та цікаво... Вірне слово тобі кажу!

Хлопчик у штанцях. Що ж тут цікавого, як і... „цурки нема“!

Хлопчик без штанців. Це то й цікаво. Ти чекаєш, що хліб буде — а замісць нього лобода вродить. Сьогодня лобода, взавтра лобода, а позавтра — сарана, а потім викупні подавай! Кажи, Німче, як би ти тут викрутився?

Хлопчик у штанцях (хоче що небудь вигадати, але довгий час не може; врешті вигадує). Я думаю, що вам без Німців не обійтися!

Хлопчик без штанців. А дзуськи!

Хлопчик у штанцях. Знову це слово! Російський хлопчику! я даю вам розумну пораду, а ви затвердили якусь дурницю і думаєте, що це відповідь. Зрозумійте мене. Ми, Німці, маємо стародавню культуру, у нас є поважна наука, блискуча література, вільні установи, а ви вдаєте, що для вас це не є диво.*) У вас нічого подібного нема, навіть хліба у вас нема, — і коли я, від імени Німців пропоную вам свої послуги, ви відповідаєте мені: дзуськи! Стережіться, російський хлопчику, це з вашого боку пиха, яка зовсім нічим не виправдується!

Хлопчик без штанців. Ні, це не з пихи, а набридли ви нам, Німці — ось що! Забрали у полон і тримаєте!

Хлопчик у штанцях. Але полон, в якому вас тримає Колупаєв, на мій погляд, далеко...

Хлопчик без штанців. Що Колупаєв! З Колупаєвим ми порахуємось... це так! Давай но краще про Німців говорити. Правду ти сказав: є у вас і культура, і містецтво, і вільні установи**), але ось що зле: до нас ви приходите зовсім не з цим, а тільки, що б напакостити. Хто самий безсердечний гнобитель російського робітника? — Німець! Хто самий безжалісний педаґоґ? — Німець! Хто додає духу свавіллю, для нього є самим невмолимим і завше готовим знаряддям? — Німець! І поміть, що, порівнюючи, вся ваша наука — другого сорту, містецтво — також, а ваші установи тим більш. От чому вас скрізь ненавидять, не тільки у нас, а скрізь. Ви підїзжаєте з наукою, а кожному думається, що ви для того прийшли, щоб науку припинити; ви вказуєте на ваші вільні установи, а кожний є переконаний, що при одній вашій появі, мусить умерти яка б не була вільна думка. Всі вас бояться і ніхто нічого не чекає, крім каверзи. Он ви, кажуть, Берлін на славу збудували, а нікому і дивитися на нього не хочеться. Навіть свої „обєднані“ Німці, і тим моторошно від вас „обєднувачів“. Є ж цьому яка причина!

Хлопчик у штанцях. Звичайно, від неосвічености. Неосвічена людина все одно, що нижчий орґанізм, а чого ж від нижчих орґанізмів можна чекати!

Хлопчик без штанців. От бачиш, ковбаса! Тебе ще від землі не видно, а ти вже он як базікаєш!

Хлопчик у штанцях. „Ковбаса“, „дзуськи“ — які погані вирази! А ще ви, Росіяне, похваляєтесь багацтвом вашої мови! Цілу годину розмовляю я з вами, російський хлопчику, і нічого не чую, крім загадкових слів, які не на одну мову і перекласти неможно. Між тим справа цілком зрозуміла. От вже двадцять років, як ви похваляєтесь, що ідете велитенськими кроками вперед, а деякі з вас навіть про якесь „нове слово“ заговорюють — і що ж виходить? Що ви і бідніше, ніж коли небудь були; що лайка у вас більш ніж коли реґулює ваші відношення до урядових кол; що Колупаєви тримають у полоні ваші душі; що ніхто не довіряє вашій солідарности; ніхто не рахує ні вашу дружбу, ні вашу ворожнечу!... ах!

---

*) Прошу читача памятати, що все це робиться у сні, і не дивуватися, що німецький хлопчик висловлюється мовою, не зовсім відповідною для його віку.

**) З боку російського хлопчика цей спосіб висловлюватися є ще більш ненатуральний, але, повторюю, у сні нема нічого неможливого.

Хлопчик без штанців. Ахай, Німче! я тобі кажу, що це власне і є.. цікаве!

Хлопчик у штанцях. Рішучо нічого не розумію!

Хлопчик без штанців. Де ж тобі зрозуміти! Казав я вже тобі, що ти за шаг чортові душу продав, — от він тобі тепер і заступив світ!

Хлопчик у штанцях. „Казав“! Але ж і я говорив, що ви тому ж чортові дурно душу віддали... здається, цей ґешефт не дуже то принадний...

Хлопчик без штанців. Так то дурно, а не за шаг! Дурно віддав — значить і знову назад забрати можу... Ех, ковбаса, ковбаса!

— —

Але тут розмова раптом припинилася, тому що я прокинувся.

М. Метерлінк.

Поганні новини.

З книжки „Стежки в горі“.

Ось вже більше як чотирі роки, майже по половині залюдненої частини землі ходять вдень і вночі погані новини. З того часу, як живе наш світ, їх не бачили ще в такій кількости, ще ні разу не гуляли вони натовпами такими заклопотаними, такими всевладними.

В щасливі часи миру вони траплялися денеде — ці похмурі гості, коли вони йшли горами — долами, майже завше самотні, иноді по дві разом, рідко по три. Тоді вони були такі боязні, старалися пролинути непомітно і беручи маленькі доручення горя, яке їм призначала доля.

Тепер вони марширують з піднятою головою; вони майже нахабні; і, надувшися власною значністю, вони занедбують усі лиха, з призирством відносяться до усяких лихих подій, які не є смертельні.

Вони запружують усі шляхи, переходять ріки і моря, заливають вулиці, як вода у повідь, не забувають вулички, пробіраються найкрутійшими стежками серед скель і гір. Немає хатини на околицях міста, на найдальших і найменше значних передмістях, нема обійстя, такого захованого серед неприступних гір, які уникли б їх гостювання і до яких одна з них, відділившися від зловісної купки подруг, не побігла б розміреною швидкою і невблаганою ходою.

Кожна має свою мету, і ніщо не може її відвернути від неї.

Крізь час, крізь простір, крізь скелі і мури вони пнуться — вперті, сліпі і глухі до всього, що могло би їх затримати. Вони йдуть лише з одною думкою виконати свій обовязок, себ то, довести як найшвидче до відома найчутливійшого і найбезбороннійшого серця найбільше горе, яке найгірше його вразить.

* * *

Ми бачимо, як вони проходять, наче гонці долі.

Вони показуються нам такими ж фатальними, як і само лихо, післанцями якого вони є, і ніхто не старається загородити їм шлях. Як тільки одна з них наближається до нас, ми покидали все, поспішаєм назустріч, збіраємся круг неї. Щось подібне до релігійного жаху охоплює нас. Ми говорим пошепки з пошаною і схиляємось нижче, ніж перед послом від Бога. Ніхто не тільки не сміє сперечатися з нею. Дати їй пораду, просити почекати, дати ще кілька годин спокою, сховатися в тіні або звернути з простої дороги: ні, навпаки, ми пропонуєм їй наше старання, наші скромні послуги.

Ті, що найбільше співчувають, що найбільше жалують, ті самі найприслужливійші, ті самі найбільш поспішають довести як найшвидче і як найпростійшим шляхом чорну посланицю до серця, яке вона має вразити. Наче б то нема другого такого безперечного обовязку, такого доброго діла і такої заслуги, як допомогти новині швидче дістатися до своєї мети.

Ще раз ми і тут змішуєм те, що належить долі, з тим, що належить нам і лише нам.

Хай лихо було неминуче; але велика частина горя, яке воно викличе, вже підлягає нашій владі. Це вже нам належить зменшити його, направити, покорити, затримати, звернути у бік, а иноді навіть і припинити.

Справді, ми ще майже нічого не знаємо про псіхольоґію горя. А ця псіхольоґія така глибока, така складна і також гідна інтересу, як і другі прояви людського чуття, яким ми присвятили стілько студій.

У звичайні мирні часи, справді, великі нещастя не були такі рідкі, як би того бажалося, але були так відділені одне від другого, що їх тяжко було би студіювати вкупі.

Сьогодня, лишенько!

Вони утворюють ґрунт наших міркуваннь; і ми бачимо, що як і кохання як і щастя чи гордість — вони, ці безконечні страждання, мають теж свої таємниці, свої звички, свої ілюзії, свою казуїстику, свої темні закутки, свої лябірінти і безодні. Бо ж людина, чи то вона любить, чи то радіє або плаче, завжди лишається подібною собі.

Не правда є те, що ми занадто легко приймаєм за певну істину, а саме, що коли про лихо все одно має хтось довідатися, чи рано чи пізно, то наш перший обовязок є подати звістку як найшвидче. Бо ж є велика ріжниця між горем так би мовити, по горячім вчинку і між горем, яке вже притуплено часом.

Не правда є те, що ми приймаєм без забезпечень, що все краще ніж непевність, що є якась підла боязкість не оповістити зразу тим, кого це має приголомшити — погану новину, яку вже сам знаєш.

Навпаки, злочин є в протилежнім, а саме в бажанні скинути з себе тягарь лихої новини як найшвидче і не нести самому і в таємниці всю вагу, аж доки це можна.

Коли надійшла погана вістка, то перший обовязок — це відокремити її, не дати їй змоги поширитися, опанувати нею як злодієм або пошесною хоробою, закрити всі виходи, поставити круг неї сторожу і унеможливити їй змогу вийти і шкодити.

Справа не лише в тім, як думають найкращі і найобережійші з нас, щоб подати її з тисячами полекшень, маленькими оксамитовими кроками, не прямими, а обміркованими, з чорного ходу тої хати, яку вона має спустошити. Ні, треба просто не дати їй ввійти туди, мати сміливість скувати її кайданами у нашім власнім домі, який вона поповнить докорами і невиносимими несправедливими обвинуваченнями.

Чим бути зичливою луною її крику, будем думати лише про те, як би ці крики заглушити.

Кожна година, що ми проведем так з нею сам-на-сам, хоч і тяжко нам бути разом з полоненою проявою, кожна година є вкраденою у сліз, які ми зберігаємо у жертви долі.

Майже напевно злочинна полонена таки вирветься з вязниці, не зважаючи на наш догляд; але тут кожна хвилина має значіння, і нема такого малого виграшу в часі, яким би ми мали право нехтувати.

Годинник, що міряє фази горя, точнійший, ніж той, що одмічає етапи радощів. Час, який перейде між хвилиною смерти любимої істоти і хвилиною, коли про цю смерть стане відомо, уносить з собою стілько ж скорбот, скілько і днів. Найбільше треба боятися першого удару нещастя; в цей час серце і одержує найтяжчу рану, яка може вже ніколи не загоїться.

Але цей удар має свою рвучку силу, иноді смертельну, лише тоді, коли він влучає свою жертву одночасно, так би мовити, в хвилину самого нещастя. Кожна година, що розділяє ці два менти, притупляє вістря і розбиває жало.

Смерть, яка сталася кілька тижнів тому, має не такий вигляд, як та, про яку довідуєшся в той самий день; а коли вона сталася кілька місяців тому, то це вже не смерть, а спогад.

Дні, які проходять до тої хвилини, коли нам стало відомо про нещастя, ті, що проходять після неї, діяють майже однаково.

Вони заздалегідь віддалюють від очей і серця сліпучий жах втрати, одсувають його від влади божевілля у далечінь, подібну до тої, яку змягчили вже спогади.

Ці дні утворюють, в минулім начеб то спогад, подібний до того, що прийде в будучині, і приносять з собою те саме, що мають принести майбутні дні, які на протязі довгих місяців від хвилини першого розпачу змягчать біль і заміняють одчай надією.

М. Метерлінк.

Матері.

Вони перенесли тягарь горя всієї війни.

По наших вулицях, по наших майданах, по дорогах, у церках, у селах і у містах у всіх хатах ми стрічаємся, ми проходимо повз тих матерей, що втратили своїх синів або тих матерей, які живуть у муках, гірших ніж певність смерти.

Спробуєм зрозуміти їх втрату. Вони самі то добре знають, яка це втрата, але не кажуть людям про це.

У них забирають синів у хвилю найліпшого росцвіту молодости і коли життя матерей вже схиляється до заходу. Коли дитина вмирає малою, то, здається, що душа малого не віддаляється, не уходить від тої, що дала їй життя.

Ці душі дітей мов би чекають хвилини повороту у новій формі. Смерть, що схиляється над колискою, не та сама смерть, що насилає жах на землю. Але син, який вмірає у двадцять літ, вже не вертається, вже не лишає надії. Він забирає з собою все, що лишалося для матері в майбутнім, все, що вона йому дала, все, що він обіцяв ій: і горе і турботи і усмішки дітячі і радости дитинства і жнива молодости і допомогу в старости.

Він уносить більше ніж себе: не лише життя спиняється, ні, — раптом гасне ціла низка вогників, раптом зникає ціла юрба портретів, рученяток, що тягнуться до матері, усмішок, які посилаються навіть з полів крівавих боїв: все, все прощається з сонцем і вертається у землю, яку вже не доведеться пізнати. Все це бачуть очі наших матерів, бачуть несвідомо, і тому мало хто знає, бувають такі хвилі, може витримати весь сум їх поглядів.

Про те вони не плачуть, як під час других війн. Їх сини гинуть один по другім, а не чути жалоб наріканів, як колись, коли великі побойовища і великі катастрофи вкривалися плачем і лементом жінок.

Вони не збіраються на майданах, не голосять, не обвинувачують нікого, не бунтують. Вони ковтають ридання, задушують сльози всі, всі, — наче між ними пройшло мовчазне гасло, якого ми, чоловіки, не знаєм.

Невідомо, що їх підтримує і дає силу нести самітні роки будучого життя. Деякі мають других дітей; і можно зрозуміти, що вони переносять на них любов і будучність, що перервала смерть. Багато є таких, що ще не втратили віри у вічні обіцянки; і можно зрозуміти, що вони не піддаються одчаю, безнадійности, бо ж і матері мучеників не тратили надію. Але другі, другі, хати яких навіки спорожніли і для яких небо має лише неясні бліді примари, але ж і вони мають якусь надію, як і ті, що вірують. Щож підтримує цих героїнь, які дивують нас?

Коли найкращі з нас, найрозумнійші, найспівчутливійші зустрічають таку матір, яка щойно непомітно витерла сльози, непомітно, аби її горе не вразило тих, що щасливі, тоді ми шукаємо слів, правдивих для цієї сліпучої болі, яка вразила серце матері, але слова бренять, як святотатство, — нам нема чого казати.

Ми кажем про справедливість і красоту ідеї, за яку впали ці герої, про величезну жертву, про необхідність, про память людскости, про зміст життя, який треба числити не днями, а висотою довгу і слави. Ми додаєм иноді, що мертві не вмірають, що вони ще ближче живуть до наших душ, ніж тоді, як були втілені; і що все, що ми любим, живе в нашім серці, і доки наша память не забуває, все любими оживає в промінях нашої любви.

Але під час ціх слів відчувається їх порожнеча. Ми розумієм, що все це правда лише для тих, кого смерть не кинула у темряву мук, де слова лише дітячі вигуки, і що найяскрявійші спогади не можуть замінити дорогу дійсність, якої можно торкнутись руками чи губами, що ніяка думка не може замінити прохідок з сином, його присутности за обідом, поцілунок ранком і вечіром, обійми перед відїздом і щастя повороту.

Вони це знають і відчувають краще нас; тому то вони й не відповідають на наші потішання, вони мовчазно слухають і знаходять в собі самих другі причини жити і надіятися, не ті потіхи, що ми їм приносимо зі зовні, напрасно шукаючи серед звичайних упевнень і думок людських.

Вони несуть далі тягар своїх днів, не кажучи нам, де черпають сили для цього, не даючи нам взнати таємницю їх жертви, їх твердости, їх героїзму.

Андрій Чекановський.

Огляд міжнародньої політики.

Як Поляки зробили удатну офензиву і що на це кажуть три ґенерали, два французькі й один анґлійський. — Чому Поляки зірвали мирові переговори в Минську? — Як виглядають „незалежні" обчислення? — Що пише варшавський „Robotnik", а що московська „Правда"? — Як Чехи переняли українську приповідку в міжнародній політиці. — Хто чужої землі шукає, свою ослаблює. — Гумор большевиків у міжнародній політиці. — Що Джіолітті заявив в Люцерні? — Чому Льойд Джордж перестав рипатися і говорить дуже скромно? — Кілька дотепів бувшого секретаря посольства старої Росії про большевиків. — Чи істнує якась антантська політика? — Як українська фінансова й міжнародня політика стає взірцем для — французької. — Галицькі гори крівавлять.

Найважнійша подія останніх днів це удатна польська офензива. Плян її виробив французький ґенерал Фош, а перевів його теж французький ґенерал Weygand, усунувши з польської армії коло 600 офіцерів і заступивши їх французькими. Франція доставила теж багато матеріяльних засобів, десятки танків, сотки літаків, багато артилєрії і т. д. Тепер Фош прилюдно перестерігає Поляків, що б не заганялись поза свою етноґрафічну терріторію. Weygand радить їм, забрати війська зі Східної Галичини для скріплення дійсної Польщі, якій грозить небезпека довшої війни; анґлійський ґенерал M a u r i c e пише в „Daily Mail", що як Поляки не заключать мира і війна потреває, то большевики таки здобудуть Варшаву; останної великої битви не можна порівнювати з битвою над Марною, бо там Антанта мала велику перевагу над Німцями під кождим оглядом, а цего годі сказати про Поляків у відношенню до большевицьких сил. Вони відперли большевиків і це все. Нових значних засобів не мають, і дальша війна тільки продовжить аґонію.

В Минську Поляки зірвали мирові переговори, числячи на розвиток офензиви Врангеля й українські повстання. Значить — війна потреває дальше. Вислід її в великій мірі залежить від чужих чинників тим більше, що польська преса стверджує великі втрати в найлучших польських старшинах.

Преса вже робить обчислення в справі перевозу військ Антанти проти большевиків. Практика — пише майор Prey — виказала, що один паровий корабель (з 6955 тон брутто) перевіз 228 коней і 1035 людей. На перевіз дівізії (20.000 людей) треба отже коло 20 парових кораблів по 6 до 10 тисяч тон, а на 10 дівізій 200 таких кораблів. Навантаження корабля відбувається в 6 годинах. Виладувати війська на сушу можна в пристанях Чорного й Балтійського моря та

в Данцігу. Більша воєнна фльота могла б вимусити відкриття Одесси. Можна висаджувати війська також на плоських берегах поза пристанями, але це вимагає коло 3 днів часу й понтонів. На переїзд з Англії до Данціґа треба 5 днів а до пристаней Балтійського моря 7, з Франції в Крим 12 днів. Розуміється, все це тільки приблизні обчислення, незалежно від погоди і т. п.

І — ще треба додати, що обчислення ці роблені „незалежно" від того, чи солдати Франції схочуть їхати. Бо Анґлія й Італія напевно не висилають підмоги, Америка мабуть теж ні. З другого боку треба признати, що в Польщі всі партії мають одноцільний фронт, що дає їй розмах.

„Robotnik", орґан польських соціялістів, пише п. з. „Російські аґенти революційним правительством" (для Польщі): „. . . Большевики мають для Польщі готове „Революційне Правительство", яке при допомозі козаків Буденного має „орґанічно злучити" Польщу з Росією. До того правительства належать: Юліян Мархлєвскі, як голова, та Фелікс Дзєржінскі, Юзеф Уншліхт, Едвард Прухняк і Фелікс Кон. Окрім Кона всі вони — заядлі вороги незалежної Польщі, які все уважали Польщу провінцією Росії, все одно, якої: царської, конституційної, республиканської, чи совєтської. Вони члени Соц. Дем. Королівства Польського й Литви. Крім них є Кон, член лівиці П. П. С., яка теж ворожо відносилася до самостійности Польщі. Він комуніст і большевик, але від недавна, від хвилі здобуття Харкова большевиками. До того часу був меншевиком і ворогом большевиків. А як був членом лівиці П. П. С., то при нагоді виголошував також бесіди за незалежністю Польщі . . . На початку війни в Галичині величав польських леґіоністів, а потім, як у Швайцарії знайшовся між Москалями, то лаяв польські леґіони.

„Правда", орґан Троцького, пише, що Польща мусить бути на віки знищена і що большевицька офензива мусить бути продовжувана аж до повного винищення Польщі. Чічерін противиться тому.

Ходять вісти, що Чічерін невдовзі уступить, а місце його займе Літвінов.

Чеська Рада міністрів заявила прилюдно, що в боротьбі Польщі з большевиками буде невтральна. Це велика і прикра несподіванка — для Франції, яка сотворила Чеську державу в її теперішній величині, потоптавши засаду самоозначення народів, іменем якої виграла війну. За це мала Чехія бути вічним і певним союзником Франції в боротьбі проти всіх її ворогів. Цю ролю мали обняти Чехія й Польща — якраз тому і на те „скріпила" Франція обі ті держави чужими землями далеко поза їх етноґрафічні границі. Польща далася пірвати фантомови панування над иншими народами — і попеклася. Франція почала розважувати плян, якби запобігти ослабленню Польщі. І числила притім наЧехію. Але Чехія заявила: „Моя хата з краю" . . . Цим розвіяла французькі пляни. Бо невтральність Чехії означає також заборону для Франції, посилати чеською терріторією які небудь підкріплення для Польщі. З двох колюмн, на яких Франція будувала свій вплив на сході, одна дуже ослаблена, друга відмовилася вже в першій потребі. Щойно в рік по версальськім мирі показався вже рахунок Франції зовсім фальшивий. Очевидно наступлять нові комбінації в Европі.

Мілітарні причини ослаблення польської армії, а з нею й держави, розбирає тепер чужа преса й приходить до таких висновків: Весною мали Поляки коло ½ міліонову армію, з'орґанізовану й виеквіповану Французами. Большевицька армія, яка стояла проти них, не була чисельно міцніща, але мала значну кавалєрію. Вона тут і там проривалася на зади Полякам, і за кождим разом подавався польський фронт о яких 100 до 150 км. протягом кількох днів. Дня 5 червня почалася большевицька офензива над Діною. Вже дня 12 червня покинули Поляки Київ, і коротко тревало, а вони опинилися аж в трикутнику волинських кріпостей. Над Вілією, над Німаном, над горішньою Нарвою, над Ясьолдою — скрізь подавалися польські війська взад майже без опору. Не боронилися навіть у кріпостях і в позиціях, укріплених природою. Звичайними обходовими маневрами випирали їх большевики з найкращих становищ. Від 5 липня почалася вже формальна утеча польської армії, яка трівала 5 до 6 тижнів на просторі 400 до 500 км. Щодня робили Поляки до 20 км. взад — це для війська з обозами утеча надзвичайно скора, особливо, коли взяти під увагу дощі й бездонні „шляхи" тих околиць,

якими втікали Поляки. Вже ті самі марші мусіли їх армію знищити до половини, навіть якби ніде не було боїв. Але бої тут і там були. Вони й ті напрасні марші взад забрали Полякам найлучших офіцерів і мужву. Постійний, місяцями тріваючий відворот, який замінився в утечу, мусів викликати у війська зневіру у відношенню до команди. Становище польської команди утруднювали ще француські офіцери, які не мали поняття про східний терен, а до всего мішалися.

До цих чисто мілітарних причин треба додати ще не менше важні політичні. Поляки загналися далеко в чужі землі України, Білої Русі, Литви, де населення не сприяло їм. А це відчуває сильно особливо армія, яка знаходиться в постійнім відвороті. З тих просторів утікала з нею маса польських семей майже без нічого, що лягало тягарем на армію (тепер багато тих Поляків еміґрує в Америку). Словом — ця офензива, яку Поляки предприняли без щирого політичного порозуміння з Українцями, Білорусинами й Литовцями, ослабила польський елемент на сході так, як досі ще ніщо не ослабило його. Для того француські ґенерали радять тепер Польщі, не заганятися на чужу терріторію.

Большевики мимо невдачі не тратять ґумору. Супроти того, що справа визнання правительства Вранґеля виказала розбиття між Анґлією й Францією, большевики беруть на глум обох головних аліянтів, предкладаючи їм такий плян в справі сплати відомих боргів Росії в Франції: Большевицька Росія визнає ці довги — під умовою, що одержить таку велику позичку, яка дозволить їй всі довги замінити в нові облігації і крім цего одержати ще значну надвишку. Ґарантію за цю нову велику позичку мали б приняти на себе Анґлія й — Франція. Інакшими словами: большевики предкладають обом головним аліянтам, що б вони самі сплатили собі довги, які затягнула стара Росія у Франції, — а за дозвіл на це додали ще большевикам значну суму грошей... Можна собі уявити, яку лють у Франції викликає це дотепне предложення Москви.

На якусь спільну акцію Антанти проти большевиків мабуть остаточно розбилися всі надії Франції, особенно відколи на з'їзді в Люцерні Джіолітті іменем Італії заявив Льойд-Джорджові, що Італія — визнає радянські республики. Льойд Джордж приняв цю заяву до відома і не спротивився їй, не зробив навіть жадного застереження про потребу спільного ділання і т. п. Чому?

Бо в Анґлії сталося щось, чого ще не було в її історії: ні менше ні більше, тільки утворено окреме правительство робітничої кляси! Ціль цего правительства: приневолити офіціяльне правительство, занехати всякі ворожі кроки проти Росії й навязати з нею торговельні взаємини. Голова парляментарного комітету фахового конґресу робітництва I. H. Thomas заявив виразно, що починається отверта боротьба проти анґлійської констітуції, a Robert Smillie додав, що робітниче правительство не завагається навіть перед здержанням вивозу вугля для Франції. коли вона далі воюватиме проти большевиків. Скрізь утворено окремі ради робітництва, які мають стояти в звязку з француськими й італійськими. Clynes оправдує нове правительство робітничої кляси так: Офіціяльні правительства не могли забезпечити світового мира, отож треба про мир подбати иншим робом. „Daily Chronicle“ пише, що це злишне, бо Льойд Джордж зовсім згідний з політикою робітництва. На те відповідає „Labour News Service“, що коли премієр дійсно хоче мира, то в новій орґанізації знайде тільки найміцнішу підпору такої політики. „Daily Express“ пише, що без огляду на розвиток відносин в Росії нове правительство робітництва остане як інституція трівка.

Словом — вся міжнародня політика в Европі стоїть під знаком „відношення до большевизму“.

Дотепну статтю про большевизм написав у берлінськім „Der Tag“ б. секретар рос. посольства Е. фон Шелькінґ. Вона дає певний огляд відношень і тим цікава: Російський большевизм це „дитя долі“. Нанашком (хрестним батьком) його була цісарська Німеччина, а мамкою властиво — Антанта. Не дивниця, що дитя щастя росло дуже скоро. Але нагло показало воно зуби. Загальне замішання! І хто б цего був сподівався! Постановили, висічи непослушного хлопчиська й „привести до розуму“. На щастя знайшлися два ґенерали, Колчак і Денікін, що піднялися цеї ролі. Скоро дали їм гроші і зброю. Крім того Антанта сама здобулася на висилку 22.000 салдатів, які мали „оперувати“ малими

відділами на просторі між морями Білим і Чорним, Спокійним Океаном і Німеччиною. Здавалося, що все піде гладко. Але большевики застрілили Колчака, Денікін сам утік аж до Анґлії, а між антантськими спільниками повстала незгода, бо французькі відділи вивісили червоний прапор, що Анґлійцям дуже не сподобалося...

Тоді в Парижі видумали делікатну комбінацію: ріжні мітольоґічні*) республики, викроєні з Росії, мали взяти на себе роль жандармів. З них Польща за поважно зрозуміла свою роль і з великим гуком-стуком рушила проти Москви — на підставі приречень Антанти. Але большевики скоро побили Поляків, бо не завагалися в своїм інтернаціоналізмі — заграти на чисто національну, русскую ноту. Невдовзі прийде черга на Румунію, якій відхочеться Бесарабії. Вранґель, якого підпирає анґлійський премієр, хоч каже, що не робить цего, буде ще якийсь час держатися в Криму, бо сприяє йому — ґеографія. Так стоять справи тепер, і можливо, що вкінці Антанта визнає большевиків за деякі концесії, яких большевики розуміється не додержать з отсих причин: Як на зовні поводиться їм добре, так у нутрі зле. Їх славні „совети“ вже не істнують, тільки на папері. В дійсности виборці не сміють вибирати некомуністів. А хто з них має інакшу думку, того запхають в тюрму або розстрілюють. Заведено примусові роботи. В Путиловських заводах розстріляли за страйк кождого 10-го робітника. Ізза транспортового розвалу нема в фабриках сирівця. Отож фабрики стоять, а працюють тільки муніційні. Мужик, якому большевицька теорія дуже подобалася, поки міг грабити поміщиків, тепер змінив свій погляд на неї, бо большевики зажадали частини жнив.

В Анґлії вірять, що нещастя Росії полягає на недостачі засобів транспорту. Тимчасом анґлійські робітники, що вернули з Росії, оповідають, що тільки на просторі між Петроградом і Москвою бачили на власні очі до 600 добрих льокомотив, яким робітники вкрали деякі складові частини. Значить саботаж. Це виплив загального незадоволення. Большевицьке правительство держиться тільки силою. А джерелом тої сили його армія. Якби був мир, вона булаб здемобілізована й набраласяб в дома протибольшевицького духа. Але Антанта подбала о те, щоб большевики не демобілізувала армії: кидаючи проти них Денікіна, Колчака і Польщу, дали роботу большевицькій армії та скріпили її. Якби не це, большевизм уже бувби упав. Російські еміґранти, що жебрають у Антанти допомоги для Польщі, роблять непатріотичне діло. Московському правительству не треба перешкоджувати в закругленню російських земель. Коли воно доконає цього, прийде на чергу справа армії. Та справа буде погана для московського уряду.

Добра політика Німеччини булаб така: Не дуже кланятись большевикам, бо будуччина не до них належить. Взаємини налажувати. Зближенння з Росією стало вже Німеччині аксіомом. Хочуть його всі німецькі партії, тільки кожда хоче того зближення з інакшою Росією. Але всі хочуть. І в тім суть.

Покищо — фактом є, що большевизм політично розложив Антанту. Тепер Франція провадить зовсім „самостійну“ політику і мабуть провадитиме її до часу, коли її франк зрівняється вартістю з німецькою маркою, себто до повного вичерпання своїх фінансів. Бо Франція фінансує тепер не тільки свої власні блуди, але й блуди цілої Антанти, а вислідів з цего не видно позитивних, тільки неґативні.

Нпр. дивні вістки доходять з Болгарії. На вістку, що Антанта вирішила, признати Тракію Греції, відбулася в болгарській столиці велика демонстрація, яка заявилася — за війну проти Антанти. А коли оповіщено, що в ратуші можна записуватися в добровільну армію турецьких націоналістів, кинулися туди тисячі болгарських старшин і солдатів з проханням, приняти їх в турецьку армію! Болгари забули 700 літню турецьку неволю і йдуть в турецьку армію, щоби тільки відбити частину своєї землі з чужих рук. Війну проти турецьких націоналістів теж мусить фінансувати в першій мірі Франція. Вона виступила тепер з новою коштовною концепцією: Держави Білих Гір (Ливану), до якої хоче прилучити значну часть Сирії. А все це означає — кошти, кошти і ще раз кошти. Словом, ми готові дожити тої сатисфакції, що французькі фінанси наближаться до стану, до якого довів наші фінанси богам подібний Мартос. В слід за тим загранична

*) Чи то не єдина Росія мітольоґічна? А. Ч.

політика Франції мусить послідовно наближитися до стану, в якім була наша — за „кермування“ — Темницького. Таким чином „Темниччина“ стане зразковою европейською сістемою, і ми перестанемо соромитися її. А це теж має свій добрий бік . . .

В останній хвилі одержали ми вістку, що в гірських повітах Галичини вибухло українське національне повстання Галичан проти Польщі.

— Київський „Большевик“ в числі від 27. VII., під оглавом — **Куркуль піднімає голову“,** пише: Влада не приймає й не використовує тих засобів, якими потрібно проучити Українців. Не можна спокійно дивится на розжирівшу українську морду в той час, коли московські робітники тисячами в день мруть з голоду, а він, коли до нього приходить його брат робітник брати хліб, стріляє в нього через вікно! Агітація Петлюри оставила тут великі наслідки“. „Всеж, хліб буде наш! Не дамо вмерти з голоду братній Москві. Кождий Українець — маленький Петлюра, якого треба нищити без розбору“. Так лютують безсильно большнвики. Ось де причина зросту селянських повстань! . . .

По приватним відомостям — большевики **в Одесі розстріляли 80 кооператорів,** працюючих в „Дніпросоюзі“, — за українство. Серед них б. мін. фінансів за Центральрої Ради Климович і 2-ий директор Одеської філії „Дніпросоюза“ Блажовський. Ціла українська кооперація Одеси знищена в той спосіб, що всі окремі філії і установи з'єднані під назвиськом ОПО: Одеське Потребительське Общество“. Половина Дирекції призначена большевиками з робітників, половина з Жидів.

— Російські большевицькі і антибольшевицькі часописи підтверджують подані нами звістки про антибольшевицькі **повстання на Україні.** Коло Винниці оперує загон Чечіля (чи не брат Віденського комуніста); в Гайсинському і Ямпільському повіті теж загони не меньш 5000 козаків. В Харківській губ, оперує загон „Чорна Хмара“ в 25000 чоловік.

— „Извѣстія“ сповіщають, що **коло Миргороду на Полтавщині** повстання селян задушено узброєною силою. Чрезвичайкою розстріляно 9 чоловік.

Замах на Махно вчинила большевицька делеґація з матросів, але невдалий. Матроси розстріляні.

— „Times“ сповіщає з Константінополя, що ген. Вранґель старається перекинути своє ліве крило на правий берег Дніпра і почати **наступ на Одесу.** Його військо підтримує 30.000 селянська армія.

— Як подають Київські „Вісти Сел. Робітн. і Черв. Деп. м. Київа“ від 28. VIII. с. р., **на населення м. Київа накладено контрібуцію** на користь Виконавчого Комітету Р. К. Р. С. і Ч. Д. **500,000.000 карб.** Ся контрібуція відріжняється від попередніх тим, що її мусять платити і ті, хто виїхав з Київа, в спосіб акційного роспродажу залишеного майна. Так само платять контрібуцію і ті робітники, що залишили працю і спекулюють продуктами першої необхідности, хоч вони і члени професійних спілок. Це вже большевики на Київ контрибуцію накладають 4-й раз, але ні разу не зібрали зазначеної суми.

— Київський ґарнізон з 18 тис. збільшено до 35 тис. в звязку з великим повстанським рухом навколо.

— Станиславівська „Україна“ подає вістку від дипльоматичного курієра польської військової місії в Румунії, що Одеса занята ген. Вранґельем при допомозі українських селян ще 9 серпня ц. р.

— „Революційний фронт“ доносить, що дня 1. серпня відбувся **в Київі мітінґ інтеліґенції,** зорґанізований політичними відділами армії. Іменем армії промовив між иншими член революційної ради Аралів, який жадав культурної помочі для армії. Іменем київського університету заявив проф. Єлоров, що професори вважають своїм обовязком взяти участь у ширенню освіти серед червоної армії. Проф. Дубинський сказав таке: „Ми радо підемо помагати червоним лицарям, які вийшли з пня народу“.

— Большевики, як сповіщає „Руссаген“ об'явивши **Махно** поза законом, звернулись після того до него **з пропозіцією миру.** Махно згодився при умові, щоб всі селяне поголовно були опрошені, якої вони хотять влади, щоб та і була. Після цеї відповіді большевики припинили переговори.

— Як доносять, **в ставці от. Петлюри були представники уряду ґен. Вранґеля** з предложенням навязати переговори в справі співділання проти большевиків. На основі тої реляції Вранґель закинув думку Денікіна про „єдіну нєдєліму“, годиться визнати незалежність У. Н. Республики й тому домагається вислання відповідної скількости урядовців, які на терріторії У. Н. Р., вільній від большевиків, мають обняти адміністрацію. Для сфіналізування умови з Вранґелем має виїхати окрема делеґація від уряду У. Н. Р. „Вп“.

— Армія Вранґеля забрала с. Василівку, що лежить 40 р. на північ від Александровська.

Ген. Вранґель закупив в окупованих країнах 20.000 пудів зерна, що дасть змогу задовольнить товарами Крим.

— Большевицька влада в Галичині проголосила уряд Петрушевича поза законом.

— Латишська часопись „Брійха Земе“ повідомляє, що на Україні взбунтувався латишський батальон проти совітської влади. Большевики вимагали від Латишів здачі зброї, на що ті відповіли, що повертають до дому, а зброю здадуть тільки на латишському кордоні.

— Совітська Росія згодилась відкликати військо з Литви.

— На галицькому фронті большевики з 15 липня видають **українську газету „Більшевик“,** в котрій між иншим пишуть: „Міняйте серп і косу на кріс і шаблю і разом з червоною армією вигоняйте польську шляхту зі своєї землі“.

— Київська **„Украинская Беднота“** від 28. VII., гостро критикуючи безладдя большевицького запілля, приводить прикладом те, що Київ і досі не має навіть телеґрафного сполучення.

— „Robotnik“ сповіщає, що якийсь український **атаман Іскра,** котрому нібито підлягає і Махно, перебрався через Румунію і пристав до відомого ген. Балаховича.

— На першому засідані мирової конференції в Мінську голова російської делеґації Данішевський заявив, що **Україна є самостійною республікою,** яка стоїть в союзі з Р. Ф. С. Респ. і тому пред'явив окремий мандат від українського уряду на переговори з Польщею. Протоколи засідання провадяться на трьох момовах — російській, польській та українській.

„Революційний комітет Галичини“ оголосив відозву до працюючого люду всього світу, в якій говориться, що він є одинокий найвищий представник виконавчої влади Галичини. Далі у відозві говориться, що всі уряди, а в тому числі і уряд Петрушевича, не є правосильні і обявляються поза революційним законом. Відозва підписана Затонським і Бараном.

— До Чорткова (а не Бучача, як хибно було подано) прибула, як передали біженці кореспондентови „України“, **„Головна Галицька надзвичайна комісія“** і розмістилася в будинку почти. Вивіска написана на всіх мовах бувшої Австрії.

— По донесенням большевицьких часописів, команда червоної армії удалила **збірну станцію для полонених з галицького фронту в Жмеринці.** Звідси по меншими партіями полонених Поляків і Українців відсилається в глибину Росії.

— Представники уряду У. Н. Р. і Кубані підписали в Варшаві умову, яка містить взаїмне визнання України і Кубані, як самостійних держав, крім цего зобовязалися до помочі в боротьбі за державну самостійність обох републик, та не заключати ніяких умов на шкоду одної або другої сторони.

— Ініціятивою громадянства за участю міністерств заклалося Т-во **„Український Блакитний Хрест“,** що ставить завданням поруч з Українським Червоним Хрестом обслугувати широкі й ріжнородні потреби запілля. Вироблений

та принятий окремою комісією статут Українського Блакитного Хреста вже затверджено.

— Аг. Уніон сповіщає, що **в Очакові серед червоноармейців було повстання,** після якого Чека розстріляла 100 чоловік.

— В Севастополі заснувалась **українська громада** для допомоги біженцям — Українцям; на чолі її стоїть Черниш.

— В Криму організується ген. Янішевським **українська дівізія** для боротьби з большевиками.

— **На донському фронті** у Врангеля оперує кавалерійський загон донських козаків в 30.000 коней.

— В Одесі большевики розстріляли, крім кол. мін фінансів **У. Н. Р. Климовича,** і діректора учетного банку **Георгіаді.**

— **В Одесі большевики** мобілізували жінок для польових робот. Першу партію мобілізованих караул Китайців ізнасилував в казармах на Ланжероні. Після цього всі молоді жінки і дівчата поховались по льохам і підземелям.

— **Махновська газета „Свободная деревня“** пише, що большевики убили віру в краще життя не тільки у руського народа, але і у заграничних братів. „Справді — на що людськости треба будувати нове життя і новий мир, коли хабарництво, жадність і злочинство розцвітають у большевиків більше при соціалістичних порядках, ніж навіть при царському режимі“.

ПОЛЬЩА

— Під Львовом розбиті **14 больш. дівізія і 4-та бриґада Буденного.** Під Миколаївим розбита 8 дівізія ґен. Бактіра.

— Times з Данціґа повідомляє, що в Простках на теріторії Прусії **Троцький мав нараду з офіцерами ґен. штабу німецького** в справі спільної акції проти Поляків.

— Під Львовом, як сповіщає Cas, **большевики розбиті на голову.** Ґенерал Буденний ранений.

— **Поляки** отримали на всіх фронтах перемогу над большевиками завдяки роботі французьких офіцерів на чолі з кол. нач., щтабу ґен. Фоша ґен. Вейгондом, що зараз відїхав до Парижа.

— Поляки в Мінську **запропонували такі умови большевикам:** 1. абсолютна рівність при переговорах без всякої ріжниці між переможцями і переможними; 2. ніякої розмови не може бути про капітуляцію; 3. умова про розброєння може бути принята тільки тоді, коли вона буде обовязкова для тої і другої сторони; 4. кордони на сході повинні бути точно зазначені; 5. питання про спільний російсько-ґерманський кордон не може обмірковуватись.

— „Дейлі Кронікль“ телеґрафують із Варшави, що большевики так же швидко **тікають назад,** як і наступали, кидаючи в лісах обози і артілерію.

— **Польщі** вспіла Антанта переслати перед заняттям „коридора“ 50 танків, 200 літаків, тяжку артилєрію й багато муніції та значну скількість добрих офіцерів („Lokalanzeiger“).

— **В Данціґу** ухвалила Комісія для заграничних справ, визвати антантського комісара сер Tower'a, щоби проголосив нейтралітет Данціґа в війні Польщі проти Росії. Проти цего голосували німецькі незалежні соц. демократи. („Бюро Вольфа“).

— **Антантський комісар в Данціґу** сер Tower видав наказ, який забороняє кораблям з муніцією в'їздити в цю пристань. Супроти цього пароплав „Juno“, який 14 серпня виплив з Антверпії до Данціґа, задержався на повнім морі аж до вирішення справи конференцією послів („Times“). Кілько в тім правди?

— **Кореспондент „Daily Herald'y“** описує, що на власні очі бачив, як Польські війська здовж шляху Мінську на захід нищили систематично цілі села й міста. Найменше 300.000 людей остало без даху над головою.

— **Поляки** обсадили Спижську землю і Горішній Шлеськ.

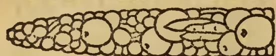

РОСІЯ

— „Robotnik“ сповіщає, що зараз **Ленін і Чічерін ведуть боротьбу з військовою партією,** на чолі котрої стоять старі російські генерали, Троцький, Дзержінський і Радек і котра добивається вести війну на всіх фронтах **„до побѣдного конца“.**

— „Fr. Z. сповіщає, що **польська контр-офензіва** не була несподіванною для російських стратеґів.

„Тихий Дон“, як і Україна, цілком не визнає комуністів. Поза містами і лініями залізниць большевиків не видно і не чувати.

— Саратов майже весь вигорів. Згоріло 36 кварталів. 25.000 люду залишилось без покрівлі. Пожар тривав 8 годин під ряд.

— **„Известія“** (офіц. орґан большевицької Росії) оповіщують указ про заведення масового терору проти поміщиків і всіх Поляків, які брали участь в боротьбі проти Росії, дальше конфіскату всіх господарських знарядів і продуктів та зброї в Польщі, закватирування російських військ в усіх польських селах і містах та **кольонізацію** Польщі російськими большевиками, щоб забезпечити посідання того краю російському пролєтаріятови. В цілі переведення тої кольонізації утворено спеціяльний комітет. Тепер треба ще тільки — здобути Польщу.

— **“Hamburger Nachrichten“** пишуть: Між Петроградом і Москвою курсують денно 2 поїзди, досить вигідні, зі спальними ваґонами — з огляду на чужинців. Їзда тріває 9 до 12 годин. Між Петроґрадом і Ямбурґом (Нарва) курсує правильно поїзд що два дні. Білєт з Петрограду в Москву стоїть 500 руб., але важко його дістати. Позатим правильного транспорту нема в державі. В Москві зимою трамваї не їздили, з весною по части почали їздити. Ізвощик не поїде нище 5.000 руб. навіть на найменшу віддаль. Бруки і хідники знищені. Люде ходять пішки, з виїмком большевицьких урядовців. В міліції служать в обох столицях також жінки, озброєні в рушниці й револьвери. Ресторани позамикані, а в большевицьких кухнях можна одержати тільки водяний суп. Алькоголь заборонений, але хто має гроші, дістане всего, тільки за великанські суми: нпр. у таємній кондіторській одної артистки за стаканчик лікеру, стакан кави і булочку — коло 50.000 рублів!

— **Каменев** мав інтімно заявити: Міродатні большевицькі круги дуже пригноблені тим, що маси промислового робітництва в Англії, Франції й навіть Німеччині не хочуть заведення большевизму. Рівночасно скріплється економічне життя Антанти, що скріпить реакцію.

— В Сімфорполі пуд нової пшениці продається **по 2500 р. за пуд, старої 2200 р.** Овес 1500 р. за пуд.

— Компанія анґлійських інженерів **орґанізує польоти** для перевозки почти і пасажирів між Севастополем і Константінополем. Перельот потрібує $3^1/_2$ часа.

— **Большевики евакують Баку.**

— „Красна Ґазета“ і „Дер. Ком.“ пишуть, що на полях Польщі **рішається судьба і сов. Росії.**

— Росіяне, як видно з „Рус. Ґазети“, **мають те ж своїх Бриндзанів та Сербинюків.** Полк. Хитрово, що орґанізував „пресове бюро“ в Царгороді, отримує 30000 франків в місяць. Стілько ж, ще більше полк. Апухтін за те, що він розїзджав між Царгородом і Ростовом. Оба вони тілько те і робили, що зрідка складали якісь бюлетені і посилали 3-му полк. Енґельгардту. Інспірірувати закордонну пресу ці панове не могли, бо самі в пресі не розумілись і цілком не були до цеї справи підготовлені.

— Студент Веретенніков, що проїхав від Петрограду до Константінополя і мав дозвіл приглядатись до червоноармейського війська на півдні каже, що там **розвал і деморолізація серед червоноармейців повні.** З їх боку треба чекати сюрприризів.

— З Парижа сповіщають про негайний відїзд Мілюкова до Криму **на підмогу ген. Вранґелю.**

— Як повідомляють „Извѣстія“ в ч. від 24 липня, большевики надіслали **1 міл. аґітаційних книжок до Литви.** Одночасно Моск. Викон. Комітет асіґнував 7 міл. рубл. на аґітації в Литві, Польщі і Україні.

— В Пскові сходяться всі нитки **большевицької аґітації** для Прибалтійських держав.

— Вранґель видав наказ, щоб військові не сміли брати участи **ні в яких політичних орґанізаціях.**

— „Руссаген“ сповіщає, що **найкращі чорноморські пароплави** („Петръ Реґиръ“, „Дмитрій“, „Авдаков“, „Лучъ“, „Свѣтъ“; та ин.) запродані чужоземним капіталістам, найбільше Англійцям.

— **В 20 губерніях** большевики через невпинні підпали складів з амуніцією та арсеналів **об'явили „осадное положеніе“.**

— **Російська кадетська партія** орґанізувала свої комітети в Берліні, в Празі, в Константінополі і в Белграді.

— Комендант Севастополя заявив, що **за пянство** старшин і козаків буде **карати розстрілом.**

— По південному побережу Крима ведеться енергійна монархична аґітація під старим лозунгом — „бей жидів і студентів“. В прокламації уряд Вранґеля **називається жидівським.**

В Росію прибуває сила Китайців. Всі червоноармейські гарнизони в великих містах, після виходу на фронт Росіян, комплектуються зараз з Китайців. На одних роботах в запіллю є їх більше 100.000.

— З частин Казанської і Сімбірської губернії, де більшість є Чуваші, большевиками зкомпонована і проголошена **Чувашська Советська Республіка.**

— Суфражістка **Сільвія Панхерст** прибула в Москву до Леніна, нелегально переїхавши через всі кордони.

— **„Москва в 1920 році“** — під таким ртлавом вийшла в Германії книга німецького комуніста Гольдшмідта, в котрій автор заявляє, що в Росії покищо немає справжнього соціалізму, а тілько слабенькі натяки на нього.

— Представники східної Карелії в Петрозаводську висловились **за самостійність Карелії.**

— **До Берліну** прибув большевицький делеґат Ломоносов з метою закупити у Німців 5000 паровозів для Росії.

— „Рус. Гол.“ сповіщає, що до Італії прибуло в Тріест з півдня кол. Росії **на 50 міл. лір зерна.** Сподіваються, що в найближчі часи налагодяться правильні рейси між Одесою і Тріестом.

— **Фабрика паперу в Пензі,** найбільша в Росії, пущена в рух. Продукований папір ужитий буде головно на — банкноти.

Міжнароднє життя

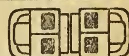

— **Кубань** заключила з Україною зачіпно-відпорний союз.

— **Чехія і Югославія** заключили офензивний союз (Narodne Delo“ в Загребі).

— **Чеська преса** жалується на політикування у війську й неправильне функціонування адміністрації та заповідає тяжкі часи для Чехії („Lidove Noviny“, „Tribuna“).

— **Конференція скандинавських держав,** яка відбулася в Християнії, займалася такими справами: 1) зміною договорів про союз народів, 2) справою розброєння, 3) безробіттям.

— **В Югославії** на підставі порозуміння між партіями вертає правительство Весніча. Протіч і Давідовіч уступили.

— **Три південно-словянські православні церковні орґанізації,** а саме: 1. сербська в данім королівстві, 2. сербська в Угорщині і 3. сербська в Босні з'єдинилися в одну з головним осередком в Білгороді. На чолі її стане патріярх, рівнорядний з Царгородським (досі стояв ексарх). Вирішив це з'їзд епископів.

— **Палестину** поділено на дві провінції: на властиву Палестину з Єрусалимом як центром і на Фінікію з Гайфою.

— **Ірляндія** визнала Совітську Росію й навпаки. Між ними ведуться переговори в справі союза.

— **В Данії** на острові Борнгольм відкрито вугілля. Копати його почнуть в осені.

— **Безсоромність.** За визнання свого правительства заплатив Вранґель Франції в той спосіб, що признав на довгий час одному французькому синдикатови монополь вивозу з українських пристаней („Daily Telegraph"). Так поводиться Франція, яка виграла цю війну під гаслом самовизначення всіх народів.

— **„Таймс"** доносить, що повстанці в Мезопотамії перервали Анґлійцям залізниче сполучення з Персією. Там оперує разом з повстанцями большевицький полковник Старосельский.

— **Ізза Сахаліну** прийшло до непорозумінь між Америкою й Японією.

— **В Ню-Йорку** робітництво не дозволило відплисти 800 польським добровольцям, які вибрались на війну проти большевиків.

— **Єгипет** осягнув повну самостійність на основі договору з Анґлією. Тільки здовж каналу Суецького остане анґлійська залога.

— **У Відні** появився в німецькій мові 1-ий том твору закроєного на більші розміри п. з. „Церковна історія Чехії, жерельно й критично представлена", підписав проф. др. Авґуст Неґлє.

— **Великий герцоґ Ваймарський** і його сімя одержали від держави один замок з парком в досмертне уживання та 300.500 марок річної ренти але тільки до часу як довго житимуть мужеські нащадки цего роду.

— **В Німеччині** діскутують плян розвязання трьох університетів: в Галлє, Марбурґу й Ґрайсвальді.

— **Арабський Робінзон з 12 століття,** далеко глибший змістом від анґлійського, появився в новім німецьким перекладі. Це твір арабського фільософа Абу-Бекр-ібн-Тофайля, що помер в р 1888. Книжка має титул: „Сам собою навчений світовий мудрець. Приємне й повне змислу оповідання дивних пригод..."

— **Представники Франції й Анґлії** Jusserand і d'Abernon вернули в Варшаву, одначе персонал свій оставили в Познані.

— **На довірочнім засіданню** Колеґії Великої Праги реферував Кльофач, що упадок авторітету державної влади в Чехії ізза аґітації лівих ґруп („Ceske Slovo").

— **З пімсти за атентат** на Венезільоса знищили його приклонники 7 редакцій і їх друкарні..,

— **Ґеорґ, б. кронпринц Саксонії,** заручився з дочкою еврейського банкира Геймана. Втративши на війні, хоче оженитися з дочкою того, хто — зискав на війні.

— **Воздух** сягає на 500 верст кругом землі. Так обчислив норвеґський фізик проф. Штремер, порівнюючи фотоґрафічні знимки полярного світла, доконані рівночасно в ріжних місцях.

— **Найстарший чек світа,** відкритий археольоґами на глиняній таблиці, має близько 5 тисяч літ. Виставлений він в жовтні 1962 р. перед Христом, „коли король Рім-Сін здобув місто Дурдамібіліша". Виставив його на 40% Бур-Мама якомусь Іль-Сінутови, а підписало 4 свідків з застереженням, що заплатять за виставця тільки тоді, коли покажеться, що характер його, який вони уважають добрим, есть в дійсности лихий.

— **В Букарест** приїхав уповноважений Совітської Росії з таємною місією і був принятий визначними румунськими політиками („Temps"). Ґенерал Авереску заявився за переговори, міністр Таке Йонеску проти, і, здається, що думка ґенерала переважить („Daily Mail").

— **Турецька валюта** тричі лучша від німецької, а перська навіть 25 разів лучша! (Dr. A. Wirth).

Економічна хроніка

— **Загранична торговля Росії.** „Manchester Guardian Commercial" подає деякі інформації про інофіціяльний товарообмін між Росією і Англією. В самім травні ц. р. ввезено до Анґлії російського товару в вартости 1,185.304 ф. стерл. Брітійський вивіз до Росії в той сам час виносить 1.085.185 ф. стерл. Імпортові товари складаються з ріжних мануфактур, маталюрґічних, керамічних і бавовняних виробів і т. д., з Росії приходить льон, дерево, масло, папір і шкури.

— **Економічні подвиги в Росії.** Сільсько-господарські підприємства в округах Красноярск — Петербург функціонують правильно. Засіяно в головній мірі жито і бараболю. Значна скількість урожаю підпадає реквізіції. Виріб масла дозволений тільки в малих межах, щоби молоко віддавати місту. Проте селяне годують радше безроги молоком, — а ховають його перед комісарями. Горівка не фабрикується явно. Проте селяне палять собі її тайно. Вільна торгівля заборонена цілком, з вимком в Екатерінограді і Петербурзі, де вона почасти дозволена. Товарообмін процвітає. В Петербурзі платиться прим. за 1 фунт масла 3500 рубл., або 1 пачку махорки. Плавство функціонує на деяких ріках.

— **Вивіз дерева з Лятвії.** Всі латишські посольства отримали наказ предложувати дотичним урядам, в яких вони акредітовані, трансакції торговельні на підставі вивозу латишського дерева і деревових виробів.

З українського життя на чужині

Цими днями завітала до Відня партія укр. старшин, котрим вдалося виїхати з Криму, звільнившися з Вранґелєвської армії. Приїхавші передають, що армія Вранґеля не уявляє дуже поважної сили і йде вперед тільки через те, що большевики дуже слабі. Армія сильно розкладена, мало здісціплінована, грабує. Сам Вранґель має найліпші заміри. Його роспорядження дуже розумні і ліберальні, але зостаються здебільшого на паперу через оточення з старих генералів, котрі не хтять нічого слухати. Найгірше поводяться донці, котрих навіть був замір відпровадити до дому. Відношення до Українців взагалі добре. Вранґель кілько разів приймав укр. делеґації і дав 2.000.000 карб. на „Українську Хату". Піднявся проєкт орґанізації укр. військових частин, котрі підлягали би безпосереднє Вранґелєві, поминаючи Генштаб. На жаль, все діло було зіпсоване виступом відомого І. Г. Черниша, котрий несподіванно заявив себе Українцем і за допомогою якогось Кравченка зорґанізував Укр. Комітет, котрий зразу завоював серця генералів. Орґанізація укр. частин була доручена ген. Янушевському, котрий стоїть на тім, що вони мусять цілком підлягати Команді. Прибувші виїхали з Криму 6 липня, діставши від Команди посвідчення, що вони українського походження і мають їхати за кордон. Партія складається з полковника і кількох старшин — все інтеліґенти. На великий жаль, прибувши були зустрінути в Відню дуже погано. Не тілько ніхто з урядових осіб не зустрів їх, але коли вони вже дісталися до посольства, то їм прийшлося годинами чекати в прихожій, щоби з ким небудь поговорити. За цілий час їх перебування не тілько не було їм жадної допомоги навіть порадою; але ніхто не спитався їх, що їм треба, і всі старалися як найскорше їх збути. Після мрій прибувших про Українську Республику і про працю, це зробило на них таке гнітюче враження, що вони негайно відїздять до Берліну і дуже жалкують, що не можуть повідомити слідуючі партії, котрі їдуть з тимиж надіями, про те, що тут їх чекає. Цікаво, для чого істнує в Відню посольство і санітарна місія? Невжеж тільки для того, щоби витрачати всю енерґію на внутрішне терття і на зустрічи високих осіб.

Мін. зак. справ У. Н. Р. Андрій Ніковський після нарад з послами виїхав до Тарнова. Мін. фін. Хр. Барановський виїхав до Берліну.

Виїхав на Україну транспорт Українців-інвалідів, що пробували досі в Лебрінгу.

Українська дипльоматична місія в Ризї на чолі з п. Кедровським, радником п. Задорожнім і секретарем Лагутенком 4 серпня склали визиту п. президенту міністрів Ульманісу і голові установчих зборів п. Гаксте по случаю відкритя в Ризі конференції балтійських держав.

Як сповіщають галицькі часописі президент Гал. Уряду др. Петрушевич мав цими днями виїхати до Парижу і Льондону.

Українська дипльоматична місія спізнилась на Рижську конференцію.

В Берлін в скорім часі має прибути Семен Мазуренко, відпоручник укр. сов. червоного хреста. В травні б. р. в київських газетах був уміщений його секретний доклад до Сталіна, де він пропонував орґанізувати совітську аґітацію закордоном під прапором українського червоного хреста. На докладі резолюція — „обратить особое вниманіе“.

В попередньому числі в дописи з Риму про діяльність п. Мазуренка трапилась досадна помилка, за котру ми приносимо йому вибачення. Оказалося по перевірці, що п. Мазуренко розщитав не урядовців, як було сказано в замітці, а лише себе, уживши для цього всі отримані для Місії гроші, — дві тисячи доларів, до посліднього цента. Далі на запитання урядовців, що робити, п. Мазуренко дав наказ негайно продати все майно місії для ліквідації її і виїхав, залишивши Італію без жадного представництва.

Як передають — Юрко Мазуренко, котрий відзначився на Україні, як лідер спочатку незалежників, а потім один з перших, що перейшли до комуністів, оказався тим самим Мазуренком, котрий при уряді Керенського був головним начальником урядових частин під час липневого повстання большевиків. При цьому він захопив в полон Каменева, Луначарського і Сталіна і звелів їх негайно розстріляти. Арештовані були визволені самим Керенським. Цікаво, за кого будуть триматися Мазуренки на той рік?

Укр. посол у Фінляндії Микола Залізняк, який протягом 8 місяців бавив в Відню і Берліні, дістав нарешті відставку, і на місце його призначений Л. Михайлів. Цікаво зазначити, що Залізняк за час меньше року дістав на своє утримання приблизно 3.500.000 кор. і пробув на місці призначення всього коло 3-х місяців. При його звільненні вияснилося, що він і по сей день „ділав“ лише „з рамени“ Темницького і ніким не був правно призначений.

Укр. посол в Естонії п. Голіцінський, вірний своєму девізові — „тише ѣдешь, дальше будешь“ — по дорозі з Варшави до Ревеля заїхав до Відня.

„Відомий“ укр. дипльомат Гасенко запропонував свої послуги большевикам і виїхав в Сов. Україну. Винниченко виїхав в квітні, а Гасенко в серпні. Редакція вирахувала, що коли кожні пять місяців буде виїздити по одному комуністу, то за ближчі 18 літ виїдуть майже всі, як що не народяться нові. Очевидно для більшости з них марки і корони ріднійші, ніж „совѣтскія“.

„Русскій Голосъ“ сповіщає про надзвичайну подію: нібито злодії обікрали в Берліні на 200 т. марок посольство Миколи Порша.

Рукопашна дипльоматія. З легкої руки п. п. Макаренка і Шелухина чудеса в українському дипломатичному решеті починають ставити мало не щоденним з'явищем. Не встиг закінчатися судовий процес Імханицький—Бачин-

ський, — як новий — в дипльоматичній практиці нечуваний шкандаль вибух в Парижу. Нова „невеличка, але чесна“ Делеґація, як нам доносять з Парижу, з огляду на відмову старої здати справи, вдерлася в її помешкання і силою захопила документи і печатки. Не вдовольнившися очевидно цією здобичю, мудра кумпанія удалася до префекта поліції з проханням виселити стару Делеґацію і ввести їх в володіння помешканням. Здивований префект розяснив їм, що це не його компетенція полагоджувати відносини між українськими дипльоматами, і особисто повідомив Міністерство Закордонних Справ про „дипльоматичний“ інцідент. По відомостям, котрі отрімала редакція, трудно судити, чи вчилися Галіп, Лучинський і Борщак спочатку шляхетному мистецтву бокса, чи просто взялися за чуби і гріли „под микитки“, але дипльоматична рукопашня і дипльоматичний взлом є доконаним фактом, про котрий до того повідомлено і французьке мінінстерство. Одночасно з зазначеним редакція достала ще другий цікавий документ, де вищезначені „ребята“ — Борщак і Лучинський — повідомляють, що вони „ділають“ в Парижу по уповноваженню Шелухіна і Галіпа. Ми не можемо ручатися, чи дійсно уповноваження п. Шелухіна сягає аж до чубів його супротивників, але немає сумніву, що приводом данної історії було знамените заключення сенатора. Після судовоїросправи Імханецький—Бачинський ми наївно думали, що вже ця історія „верх“ шкандалю. Але після парижської рукопашної остається лише чекати, що хтонебудь з дипльоматів вимаститься в дьоготь, виваляється в пірря і з дикими криками появиться по вулицях Льондону чи Парижу, щоби поставити новий рекорд.

Огляд преси

„Живъ, живъ Курилка журналистъ!...“

Вітикова „Боротьба“ знов воскресла! Знов залп нот, маніфестів. А замісць передовиці покаянна примітка, адресована Мартосові на тему — „дяденька, я больше не буду...“:

Від т. Вітика одержала редакція лист, в котрім він, щоби не ширилось баламуцтво, заявляє, що він не є автором нотатки на бувшого міністра фінансів Мартоса, що ця нотатка появилася підчас його неприсутности у Відні, що він не годиться на такі особисті напади в формі лайок, тим більше, що т. Мартос є звісний довголітній діяч і котрому ніхто не може закинути особистої безхарактерности і жадоби зиску.

Що до його діяльности як міністра фінансів, то цю діяльність можна піддати безпощадній критиці, але тоді треба підтягти під ню не його одного, але всіх співвинних.

Як напр. кол. міністра по справам Галичини Вітика?

Попадаються і цікаві признання та проґнози на майбутнє:

А всеж таки і концепція Винниченка ляснула. Щож лишилося? Тільки боротьба і революція. В кожному разі немає потреби попадати в апатію і розпуку. Загально-людська драма ще не скінчалася і українські політичні закрути — це тільки дрібні епізодичні сценки в цій великій вселюдській драмі. Люди минаються, людство росте, pereat chomo (sic! Ред.) crescat humanitas, І ми в це віримо — велика революційна хвиля винесе кінець кінцем умілого й енерґічного режісера української визвольної драми.

А далі потоки лайки по адресу Петлюри і акафісти революційности „умілого й енерґічного“ поки що режісера „Боротьби“ — Семена Вітика! Побажаємо і ми від себе вновь нарожденному орґанові:

— Pereat Chomyk, crescat Semen Vityk!...

Україна і московські большевики!

Більше як півроку тому назад надрукували ми скілька

статей, застерігаючи наше громадянство перед централізмом московських большевиків. Результатом було те, що на еміґрації з'явилась „комуністична партія“, і п. Грушевський з центральною течією есерів не тільки визнали уряд Леніна і Раковського на Україні, але і покорились під нозі його. Во імя єднання з Раковським руйнувались спроби орґанізувати єдиний національний фронт, допомогти селянам в боротьбі проти чужинців. Зараз і Винниченко і Грушевський, стукнувшись лобами в большевицьку стіну, трохи схаменулись і починають співати покаянної. Принаймні останній в стат'ї під вище наведенним титулом, надрукув. в 90 ч. ам. „Свободи“ пробує підвести „ітоги“ своїм помилкам:

Я нераз підкреслював це, що на Україні від самого початку була велика охота дійти до щирого і тривкого порозуміння з большевиками. Нарід симпатизував їм за рішучу, безоглядну, сувору розправу з буржуазією. Дивлячись на це рішуче поведення з нею большевиків, їх уже ніяк не можна було підозрівати в нахилі до компромісів чи попускання панам, котрого нарід все побоювався у своїх політиків, бачучи, що вони не спромогаються на подібну рішучість.

Українська інтеліґенція вдячно памятала, що з російських партій самі тільки большевики (устами Леніна) ще перед революцією признавали Україні право на самостійність, а підчас революції обстоювали „право народів Росії на самоозначеннє аж до повного відокремлення“. Обставини нераз робили їх союзниками Українців в боротьбі з тимчасовим правительством. Як завзяті оборонці інтересів трудового народу, вони, здавалось, повинні були прихильно ставитись до національних вимог українського народу, представленого не якоюнебудь капіталістичною та імперіялістичною буржуазією а якраз трудовими масами. Здавалось отже, що коли з якимись російськими кругами взагалі можна буде договоритись в українській справі, то саме з большевиками ще найскорше можна буде порозумітись і дійти кінця, уставивши дружні відносини, без нарушення інтересів, свободи й незалежности одної і другої сторони, щоб спільно поборювати всіх, хто сягатиме на здобутки революції, дорогі однаково і одним і другим.

Тому війна, котра натомісць виникла у Українців з большевиками та з перервами тяглася все далі, рік за роком, здавалась одним прикрим непорозуміннєм, війною неприродною і братовбийчою, котру тільки якісь незрозумілі упередження чи сторонні інтриґи не дають покінчити. Я цитував уже в своїх статтях характеристичні постанови каменецького трудового конґресу, винесені селянством підчас большевицького наступу в марті минулого року:

Директорія повинна негайно зірвати переговори з французькою військовою командою в Одесі.

Директорія повинна негайно приступити до переговорів з большевицьким правительством Росії і України на таких умовах: а) Україна є самостійною і незалежною соціялістичною республікою, в якій вся власть належить обєднаним радам робітничих і селянських депутатів. б) Україна може федеруватися із соціялістичними державами. в) Українська державність має український характер і т. д.

Після того, як на всеукраїнському Трудовому Конґресі в Київі (в січні минулого року) селянство однодушно висловилось за власть рад, не лишалось сумніву, що трохи ранійше чи трохи пізнійше Україна мусить стати радянською республікою, і між сими двома радянськими республіками — Українською й Російською, звязаними стількома спільними інтересами, повинно прийти до порозуміння і установлення коли не федерації (від війни до федерації був би занадто великий скок!), то чи воєнного та економічного союзу, без сумніву дуже корисного і одній і другій республіці.

Отже коли підчас денікінського наступу ліві українські соціялісти-революціонери (так звані „боротьбисти“) і незалежні соціял-демократи, обєднавшись,

приняли назву комуністів і виступили під гаслом незалежної української республіки, але радянської, заприязненої з большевиками і совєтською Росією, маси покотили під їх прапор, бо, як здавалось, се гасло давало формулу, з котрою можна було вийти нарешті з тяжкого становища.

Троцький в тому часі виступив зі своєю відозвою до червоного війська, де ясно признавав окремішність України та її право розпоряджати собою. Лєнін на одному з московських конґресів різко судив забаганки великоросійського імперіялізму та шовінізму. На Україні большевики сим правом свідчили всяку прихильність українській національности, мові, культурі. Все це давало надії на щире порозуміння.

Боротьбисти увійшли в склад Всеукраїнського Ревкому (революційного комітету), тимчасового правительства України. В орґанізації рад і ревкомів на місцях грали вони провідну ролю; большевики давали їм у тому повну змогу. Здавалось, що в найблизшому часі Україна з'орґанізується твердо в радянську республіку, оперту на українські орґанізації, і вийде на дорогу самостійної творчої роботи. Українські соціялісти-революціонери (центр) на своїй конференції на початку лютого с. р. винесли резолюції, котрими признавали совєтський уряд України і дозволяли своїм членам також брати участь в її орґанах.

Але большевики або не орієнтувались в ситуації, або мусіли змінити свою тактику на Україні в залежности від ширших плянів революційних; в кождому разі, саме в сьому часі стали різко завертати назад в бік централізму.

Не було й далі мови про якесь вороже відношення до української народности і культури. Навпаки, в інструкції центрального комітету большевиків, котру і він дав в тому часі своїй обласній орґанізації на Україні, поручалось їй мати всяку прихильність до української культури, упослідженої царським режімом; нести їй поміч, і взагалі старатися всяко придбати симпатії українських мас, і знищити їх упередження до російського большевизму.

Але у сфері політики й економіки рішили вони безоглядно переводити централістичну програму, що мала на меті перевести відбудову великоруського центра засобами його провінцій, та забезпечити зверхність большевиків. Чи було це випливом спеціяльного недовіря до соціялістичности Українців, до їх націоналізму, до чого могли дати підставу такі факти як перехід галицького війська до Денікіна, як хитання ріжних повстанських відділів між директорією і совєтською Україною? Чи просто рішили вони закинути всякі компроміси що до України і навпростець іти за своєю програмою, яка в соціялістичних інтересах вважає кориснійшою державу одноцільну, унітарну, отже й федералістичну форму вважає тільки тимчасовою уступкою національним течіям, поки соціялістичний устрій не розвяже і не вигладить національних суперечностий? В кождому разі зворот був різкий.

Декретом з 8-го лютого с. р., винесеним без волі й участи українського народу, була проголошена федерація української совєтської республіки з совєтською російською республікою. Україна мала заховати свою автономію в справах внутрішньої адміністрації, в справах земельних, орґанізації праці, освіти, соціяльного забезпечення і здоровля; для сих ресортів мала дістати осібних комісарів. В справах дипльоматичних, військових, економічних і фінансових, доріг, почт і телєґрафів, має вона підлягати безпосередньо народнім комісарам московським. Український банк являється тільки філією московського народнього банку, без усякої самостійности; окремої монети Україна позбавлюється. Для економічних справ заповіджено обласну раду („савнархоз") савєт народнього хозяйства, підпорядковану московській централі, висшому савнархозови. Донецький район („Донбас"), жерело промислової енерґії України (камяне угля), відділено від України і звязано безпосередньо з московським центром.

У сфері законодавства російські декрети дістають обовязуючу силу на Україні, натомісць постанови Всеукраїнського Ревкома касуються. Фактично таку централізацію переведено і у внутрішньому управлінню України, хоч воно ніби признане автономним. Ревкоми виборні фактично замінено призначеними.

Звичайно, це робилось так, що російська червона армія, приходячи до якогось повіту, розпускала дотеперішній ревком, орґанізований українськими комуністами, і завязувала новий, до котрого входили представники червоної армії, а потому сі нові ревкоми замінялись людьми, призначеними ґуберніяльними ревкомами, вповні большевицькими. Боротьбистам в сих нових повітових комітетах давалось одно місце тільки подекуди там, де большевики признавали за ними фактичний вплив на людність: таких повітів на практиці знайшлось небогато; тимчасом російським лівим соціялістам-революціонерам давалось місце крізь, де вони могли його обсадити. Таким чином виходило, що ревкоми з трьох часто бували обсаджені самими большевиками, а в ревкомах з пяти вони мали не менше трьох місць.

Істнування радянських чи комуністичних українських партій большевики вважали **небажаним**. Вони радо використовували їх впливи на людність в інтересах совєтських, але самостійне істнованнє їх признавалось шкодливим. В такому дусі дав комуністичний (III). московський інтернаціонал відповідь боротьбистам, коли вони заявили йому своє бажаннє, щоб їх партія, українських соціялістів-революціонерів-комуністів була принята III-тім інтернаціоналом. Московський інтернаціонал орік, що в інтересах соціялістичної революції не повинно бути конкуренції комуністичних чи радянських партій, отже й на Україні **не повинно бути національних** комуністичних партій, а тільки одна комуністична партія большевиків України, яка являється обласною орґанізацією російської комуністичної партії. Сей партійний централізм мав би доповнити собою централізм політичний і економічний та звязати як найтіснійше життє України з центром.

Поставлені перед такою альтернативою: або злитися вповні з російськими комуністами, або стати після сього упімнення в ролі партії опозіційної, большевиками неприємної і підозрілої, боротьбисти в частині своїй рішили злитися в російську комуністичну партію. Таку заяву подали їх представники (Шумський і Еланський) в Харкові і потому конференція партії потвердила се рішеннє своєю більшостю, при кінці марта с. р. Але ся постанова викликала різку опозіцію серед партії.

Ця опозіція, так само як **і незалежні соціял-демократи**, які приняли і радянський принцип, і навіть назву комуністів (українська комуністична партія), але не вважають потрібним зливатись з партією большевиків, **не годяться з централістичною політикою**. На їх погляд ся тенденція большевиків за всяку ціну утримати на Україні верховодство **і правити Україною без Українців**, позбавляючи її всякої самодіяльности і утримуючи в повній залежности від московського центра, хибна і шкідлива. Вона компромітує в очах української людности комуністичні гасла; вертає її назад на позиції ворожі, большевикам, і замикає українське село перед їх аґітацією, впливами і якиминебудь мішаннями в їх справи. Тому за красше для себе вони вважають зістатися в опозиції, щоб або своєю критикою добитись від большевиків зміни їх політики, аби щоби бодай зберігти і в очах української людности від компромітації комуністичні гасла, відділяючи їх від хибної централістичної політики російських большевиків.

Так описують ситуацію на Україні звідомлення українських комуністів. Відкладаю до дальшої статті висновки, котрі випливають із них та деяких подробиць сих звідомлень, до котрих ще вернуся потому.

Колись Росіяне величали лідера кадетської партії Павла Мілюкова „богом безтактности". Але проф. Мілюкову й не снилися ті сальтомортале, які викидає зараз наш ш. професор Грушевський, лідер триєдиної ес-еровської партії. Бо не раз він уподоблявся, хай вибачить за різкість виразу, навіть не російському „богу безтактності", а більше — одному створінню, котре, коли хочете, що б воно пішло вперед, треба потягти за хвіст назад. Бо коли будете заохочувати його йти вперед — напевне або стоятиме на одному місці, або ще й назад полізе.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 11. вересня 1920. Ч. 10/11.

В. П.

Мобілізація денікінщини.

З ріжних кінців світа телеґраф приніс нам вістки, що на перший погляд нічого спільного не мають між собою.

З Парижу нам телеґрафують, що ґенерал Врангель викликав до Криму славнозвісного секретаря гетьмана Скоропадського П. Моркотуна для розмов по українським справам.

З Царьгороду телеґрафують ще більше цікаві відомости, що ґен. Врангєль підписав з урядами Дону, Кубані, Терека, Астраханського війська умови: 1. повна автономія козачих військ що до внутрішніх справ; 2. Врангель приймає головне командування над козачими військами; 3. всі засоби військового постачання поступають до його розпорядження; 4. залізниці і телеґраф теж; 5. розмови і умови з чужоземними державами провадить главнокомандующий; 6. всі таможні між козачими краями скасовуються; одні і тіж податки збіраються на всіх теріторіях; 7. одна і таж монетна сістема, котру реґуліруе главнокомандующий; 8. ці умови приймають силу після підпису, але мусять бути затверджені парляментами країн негайно по увільненю їх від ворога; 9. ця умова має силу до повного закінчення війни.

Німецькі і українські часописі подають третю новину, що Петлюра підписав згоду з Вранґелем.

Парижські часописі сповіщають і ще про одну, найбільш мабуть інтересну:

„Вчора російським послом в Парижі В. А. Маклаковим була отримана від дипльоматичного представника в Царьгороді А. А. Нератова ось яка телеґрама:

П. Б. Струве просив переказати: голова ради міністрів Крівошеїн доручив мені звернутись через Вас до нижчепоіменованих особ з проханням негайно приїхати в початку вересня ст. стілю в Севастополь для наради по економичним і фінансовим питанням. Ці особи — Гр. Коковцев, Коновалов, Барк, Каменка, Шателен, Трет'яков, Вишнеградський, Денісов, Крестовніков, Второв, Чемберс, Давидов, Морозов, Нобель, Рябушинські, Гессен, Ярошинський, Грудістов, Ан. Бобринський, Прядкін, Гукасов, Маркозов, Тікстон.“

Негайно Маклаков почав переговори з поіменованими особами.

Накінець „Укр. Прапор“, а трохи і „vox populi“ подають останню новину: ніби теперішній фактичний міністр У. Н. Р. закордонних справ „барон“ Василько радив українським послам на останній нараді орієнтуватись на... барона Врангеля. О скілько певна ця звістка — ми не знаємо — бо інформації про ту нараду преса Наддніпрянської України отримала майже з десятих рук.

Попробуємо розібратись в тому хаосі звісток, так далеких і разом з тим так близьких до справ Наддніпрянської України.

Заявою американського Міністерства Зак. Справ, зробленою не без участи польського посла Любомірського, і зустрінутою з великою сімпатією в французьких урядових кругах, ясно стверджено, що ні про який поділ старої Росії на окремі держави і річі бути не може. Заявою польської делеґації у Мінську ясно зазначено тілько дві держави — Литва і Білорусія — що мають право на самостійність, і то під покровом Фелькербунда. Що до України, то ясновельможні пани спромоглись тілько на одну пропозіцію, що Галичина має належати Польщі. Куди має належати все инше — самособою зрозуміло. Мало того — Франція своїм визнанням уряду південної Росії виключила визнання уряду України, Кубані, Дону; et cet.

Василькова орієнтація на Врангеля — це є орієнтація на Францію і Америку, себто на федералізм зі старою Росією.

Люде, що приїхали з Криму і добре поінформовані у всіх справах кримського уряду цілком отверто заявляють про завдання Врангельського уряду:

— Врангель не певен в тому, що йому удасться втриматись. Зараз його головне завдання як можна більше викачати добра з окупованої країни, перетворити його в чужоземну валюту, що б з неї потім мати фонд для протибольшевицької аґітації за кордоном.

Той список фінансових діячів, який ми навели на підставі офіціяльних джерел, уявляє з себе „самий цимес“, як кажуть одесіти, старої промислової Росії. По за цими іменами йде мілкота. Хто не знає хоч би Кароля Ярошинського на Україні?

— Я ночей не досипав, коли у мене було 500,000.000 рублів активу. Тепер, коли у мене пасіву стілько ж, я сплю спокійно. Бо за мене не сплять мої кредітори!... шуткував недавно К. Ярошинський.

Гетьманові колись я рекомендував взяти К. Ярошинського міністром фінансів: його пораді ми обовязані були українською валютою.

Всі инші з списка — це більші або менші Ярошинські. З кожного з них можна було би зробити три наших тарновських кабінетів. І коли проф. П. Струве, заядлий українофоб і міністр

зак. справ южно-руського уряду, викликає їх, то не на благо Україні, як може думає український барон Василько, а на те, що б спустити з неї останню шкуру.

Чи підписав Петлюра з Врангельом умови і які — це нам невідомо. Але з того, що підписав Врангель з отаманами козачих військ, нам відомо одно: що старий російський прінціп, на котрому зломив шию Денікін — „сначала успокоеніе, а потом реформы“ — не вмер; навпаки — в вищенаведених умовах він восприяв плоть свою. Бо всі права і привілеї козачих країн скасовані власне „до повного закінчення горожанської війни.“ Та „автономія“, про котру глухо говорить умова, є на ділі пустим звуком.

Останній крок Врангеля — запрошення славнозвісного Моркотуна до Криму — ставить точки над *і*.

Що таке Моркотун? Це протиотрута — андидот — Франції проти української самостійної ідеї; Франції, що спить і мріє про відбудовання єдиної, неділимої Росії. Моркотуна сотворив на погибель української справи із „небытія“, із персті земної той же російський посол Маклаков. Він же його підгодовував і командірував то в Спа, то в Льондон. Під його дудку Моркотун посилав ноти до Вільсона про те, що ніякої України ніколи не було, не має і бути не може.

І коли Врангель, за місць представників легального українського уряду, запрошує Моркотуна, то ясно, що може чекати українська справа від кримського барона.

Його завдання — мобілізація денікінщини зі всіми її централістичними і антідемократичними дефектами. Його кінець — кінець Денікіна.

Ґенерал Денікін, отримавши від анґлійського короля вілу на Мальті та щорічних 10.000 ф. стерлінгів, спочив на лаврах і зрідка пописує спростовання в часописі.

Його прісні — Шкури, Покровські — запасшись міліонами франків та фунтів, жиють зараз по Парижам та Льондонам і „въ усъ не дуютъ.“

Те ж саме буде і з Врангельом через деякий час. Бо він вливає „нове вино в старі міхи“ — російські, бюрократичні.

Станислав Дністрянський.

Звязок і сполука народів.

§ 3. Теорія сполуки народів.

(Кінець.)

Значить, зі всіх державних сполук лишається тільки звязкова держава одинокою формою, що має ще — бодай на перший погляд — практичне значіння. Але при ближчій роз-

вазі мусимо й щодо звязкових держав прийти до того самого переконання, як щодо инших катеґорій державних сполук.

Звязкова держава, це держава, зложена з кількох держав, та зорґанізована в одну спільну суверенну державу. Правна теорія старається однак не лише звязковій державі, як цілости, але й поодиноким державам, що належать до цілости, признати державну суверенність. Але ця теорія має свою основу тільки в первіснім історичнім завязку звязкових держав, та не звертає уваги на те, що сталося з тих держав в тоці розвою. Суверенність держав витворилася щоправда на основі суверенности їх членів — але ідея національної лучности стала опісля так сильною, що суверенність поодиноких членів лишилася тільки ремінісценцією давного правного стану, а вся точка тяжести перейшла в самій сути річи на спільну звязкову державу. Орґанізація спільної держави обіймає щораз більші области державного життя, а компетенція поодиноких членів обмежується щораз більше на льокальну автономію. Зваживши те, мусимо прихилитися до погляду тих учених, які лише звязковій державі признають суверенність, відмовляючи її поодиноким членам.

Подібно, як в Північній Америці і Швайцарії, була й в Німеччині національна ідея товчком до заснування звязкової держави. Ріжниця є лише в тім, що в Німеччині була до цього з самого початку готова етнольоґічна основа, так як німецький нарід істнував уже ранійше, між тим коли в Америці й Швайцарії відбувся новий процес асиміляції ріжних етнольоґічних елєментів в одну національну спільноту, та заснування звязкової держави було якраз завершенням цього процесу. Супроти національної ідеї мусіли давні державні одиниці в Німеччині зійти на другий план; тому зроблено спершу початок з німецьким Бундом, який був звичайним звязком поодиноких німецьких держав, але й цей звязок мусів невдовзі затіснитися і перемінитися в трівку звязкову державу. Давним історичним одиницям полишено щоправда права льокального законодавства і льокальної самоуправи, але головна точка тяжести державної власти перейшла на звязкову владу цілої держави.

Так бачимо, що всюди, де ранійше змагали держави до т. зв. звязку держав, мусів цей останній уступити місце тіснійшій державній сполуці, себ-то т. зв. звязковій державі. Взагалі звязок держав, як трівала сполука независимих держав в ціли охорони спільної терріторії від ворожих наступів, стратив сьогодні своє давнє значіння і ледви чи коли зможе знова воскреснути до своєї первісної ролі. Супроти нової міжнародньої концепції т. зв. аллiянсів не представляють звязки держав таких користей, як ті останні, а то тому, бо звязки держав основуються на трівалій сполуці, та не можуть в політичному житті теперішньої доби мати такого значіння, як аллiянси, котрі не вяжуть держав на неозначений час, та не мають спільних ор-

ґанів звязку і тому лекше осягають свої імперіялістичні ціли, чим звязки держав.

Коли-ж зважимо дальше, що звязкові держави повстали на почві лучби спільних національних елєментів, то мусимо добачувати в них першу правну форму народньої суверенности. Звязкова держава, що обєднала національні елєменти в одну суверенну державу, дала обєднаному народові народню суверенність як вираз справжнього народнього самовизначення. Чим більше затрачується династичний характер поодиноких членів звязкової держави (так в Німеччині після всесвітної війни), тим більше перероджується вона в одноцілу державу, тим більше давнійші права її членів тратять свою окремішність, та зазначується загальна суверенність звязкової держави. Хто придивляється уважно еволюції новітних звязкових держав, мусить прийти до переконання, що вони перемінилися в одноцілі держави, признаючи широку автономію поодиноким членам.

З другого боку нема однак надії, щоби форма звязкових держав могла станути в будучности основою нових міждержавних сполук. Форма звязкової держави була лиш там актуальна, де розлучені національні елєменти змагали до з'єдинення в одній державній сімї. В Европі довершився цей процес уже в 19. віці, а всесвітна війна поробила відповідні корективи, відокремлюючи решту чужих національних елєментів поодиноких звязкових держав (н. пр. Альзації, Льотаринґії та Познанщини від Німецької Держави). Коли абстрагуємо від нововитворенного відношення між Німецькою а Австрійською Державою, то нема в Европі таких держав, котрі могли б змагати до сполуки з другими державами на основі національної ідеї. Лишилися навпаки ще такі держави, що містять в собі терріторії кількох народів. Тому національне стремління таких народів не може порушуватися на шляху звязкових держав, тільки противно, на шляху національної розлуки супроти тої держави, яка давить своєю суверенністю їхнє право на самовизначення. Звязкові держави стратили у модерному державному праві своє значіння. Вони належать до минувшости.

Найліпшим доказом цього є судьба колишньої Австрійської Монархії і її народів від хвилі побіди союзних держав Антанти. Безпосередно перед переворотом в жовтні 1918 р. видав австрійський цісар Карло І маніфест до народів з зазивом, щоби кожна народність оснувала на своїх землях національну державу, та щоби всі ті народности злучилися опісля в одну звязкову державу. Цим спізненим актом не вспів він однак уратовати ідеї звязкової держави. Народи заснували свої національні держави, але про сполуку в одній звязковій державі вони й не думали. Національна ідея розлучила їх, але годі було їх получити наново на таких основах, на яких ранійше творилися національні держави, бо що було відповідне для сполуки розлучених елєментів тої самої нації,

не могло бути відповідним для сполуки ріжних народів, котрі щойно діждалися свого права на самовизначення.

На цьому прикладі бачимо, що форма звязкової держави не надається до таких держав, де є більше народів і коли ті народи хотять відділитися від них на основі свого права до самовизначення.

Тим не є однак сказано, що між такими народами не може бути взагалі ніякої сполуки.

Візьмім знова на приклад національні держави на землях австро-угорської монархії. Вони стали суверенними державами і бережуть свого права на самовизначення, як не мож краще. Але між ними пірвалися політичні і економічні звязки; вони відокремились від себе кордонами, та не зберігли тих інтересів, які пливуть із спільного порозуміння на всіх полях культурного, економічного і громадського життя. Тому здавна говориться про те, що було б пожадано, що б нові національні держави зірвали кордони і, зберігаючи свою суверенність, увійшли в як найтіснійші зносини зі собою.

Ось і провідний шлях для нових національних держав: 1. зберігти свою суверенність зі всіми вимогами модерного права народів на самовизначення, 2. сполучитися з найближчими сусідами, з якими вязали їх давні зносини, в як найтіснійщу внутрішню сполуку народів, не торкаючися ані питання державного престіжу, ані питання якої небудь верховної влади.

Те, що в звязкових державах було основою їхньої сили, себ-то: сильно з'орґанізована спільна влада, спільна армія, спільна загранична політика і т. д., це не може бути вихідною точкою сполуки ріжних національних держав, яких найвищим змаганням єсть збереження народньої суверенности — та навпаки, коли мають получитися зі собою поодинокі національні держави, то їх народи повинні звязати свою народню свободу зі свободою других народів і відкрити поле до найтіснійших взаємин, витворюючи в найважнійших справах щоденного життя взаїмне порозуміння без орґанізації спільної державної влади, без спільної армії, без спільної заграничної політики і т. д. Спільне право повинно станути на чолі спільних народніх справ; спільні народні відпоручники повинні зберігати запоручений народами спільний вимір справедливости; спільні адміністраційні орґани повинні улекшувати сполученим народам повне користування з громадянських, культурних і економічних свобід на всіх землях сполучених народів.

Ось так стає перед нами нова концепція сполуки народів. Щоби підготовити загальний звязок усіх народів, треба спершу наближити до себе ті народи, які по свому ґеоґрафічному положенні, по давним культурним зносинам і по давним економічним шляхам стояли найближче до себе. Але таке наближення може щойно тоді наступити, коли тим народам буде признано

повне право на народнє самовизначення, себ-то державне право на власну національну терріторію. Історія признала це право богатьом народам, а на другі народи мусить іще прийти черга.

Що сталося з націями колишньої Австрії, мусить повторитися з націями давної Росії. Україна, Білорусь, Литва, Латвія, Естонія і инші окраїнні держави Російської Імперії виборять собі згодом право на самовизначення — та щойно тоді, коли вони відокремляться від себе як самостійні державні орґанізми, стане актуальним питання сполуки народів в модерному розумінні. Після міжнароднього признання державної самостійностиціх народів можуть їх народні конституанти порішити питання про сполуку. Це не повинна однак бути **ф е д е р а ц і я** в тому значінні, яке вяжеться звичайно з тим висловом — але справжня сполука народів на нових правних основах.

Таку сполуку представляю собі коротко ось так:

Національні конституанти поодиноких народів повинні порішити, чи вступають до сполуки, та з якими національними державами вони хотять лучитися для спільного порозуміння. Так може з часом ця сполука обняти на Сході Европи не лише всі народи колишньої Росії, але й дальших сусідів, а саме: Чехо-Словаччину, Юґо-Славію, Болгарію. Це-ж давна ідея Кирило-Методіївського Братства, а опісля Драгоманова.

Опісля визначить кожна конституанта або народній парлямент рівне число делеґатів для спільного виготовлення того **п р а в а**, яке має давати основу до найтіснійших внутрішніх взаємин дотичних народів до себе. Ці правні постанови мають м. и. запоручувати повну свободу і народні права одиниці, рівність громадянських прав, право свобідного переселювання, право свобідного економічного та суспільного обороту на всіх областях щоденного життя, не доторкаючи економічної і суспільної політики поодиноких національних держав; вони мають з осібна подавати загальні принціпи рівної національної автономії для всіх народніх одиниць, денебудь вони б і не находилися; вони мають зберігти справи спільної комунікаційної системи, спільної санітарної акції і т. д. Взагалі, чим більше будуть затіснюватися взаємини між поодинокими членами сполуки, тим більше буде росла потреба щораз нових правних постанов про сполуку. Тому делеґація мусить сходитися в означених речинцях постійно і постановляти закони. Рамці тих законів визначать самі делеґати на основі народньої повновласти своїх конституант чи парляментів. Ухвалені закони не потребують затвердження окремих національних заступників, ні зверхности. Вони обовязують усіх членів сполуки.

Для переведення ціх законів в дійсність нема осібної наддержавної влади, тільки **с п і л ь н и й а д м і н і с т р а ц і й н и й т р и б у н а л.** Цей трибунал матиме судейські функції, що по загальним приписам адміністраційної юрісдикції судитиме спірні справи з обсягу всяких нарушень тих прав і законів, які видала

спільна делеґація. З осібна належали б сюди всі справи про народні права одиниць і суспільних звязків. Екзекутива дотичних оріків припадала б однак поодиноким національним державам. Вибір суддів мусить вийти з рішення національних репрезентацій, та всі члени сполуки мусять мати рівне заступництво. Склад трибуналу мусить відповідати й щодо національної приналежности суддів характерові даної справи.

Вкінці слідує заложити цілу сіть спільних адміністраційних інституцій, які малиби піддержувати всі спільні інтереси сполучених народів, улекшувати зносини одиниць чи звязків з другими одиницями, звязками чи зверхностями других національних держав і видавати розпорядки на основі ціх законів, які видасть делеґація.

На таких основах може сполука народів сповнити велике завдання. Вона отворить шлях свобідної лучби для найширших мас і дасть національним державам спромогу не лише користуватися в повноті своєю народньою суверенністю на своїй терріторії, але й повною громадянською, культурною і економічною свободою на землях своїх сусідів.

Спільність інтересів мусить наблизити сполучені народи до себе. Кожний з них задержить свою народню армію, свою питому заграничну політику, своє заграничне заступництво — але перший вислід тісної внутрішньої сполуки мусить бути той, що кожний нарід, маючи забезпеку своєї суверенности, навчиться шанувати й суверенність своїх сусідів, та із внутрішньої сполуки мусить прийти обовязково й до порозуміння про заграничну політику. Сполука народів мусить своїм членам забезпечити внутрішній мир.

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

Лист другий*)

Дорогий товаришу!

Вчора я телеґрафично просив тебе як найскорше прибути до Винниці. Я знаю, що тобі буде нелегко раптом залишити Одесу і справу залагодження заплутанних діл нашої друкарні і видавництва, за для котрих ти навіть не дочекався кінця сессії Жидівського Національного Зібрання і виїхав з Київа.

Але певен, що і до Одеси вже дійшли відомости про повстання проти Скоропадського, що керується зараз із Винниці, і ти, активний політичний діяч, революціонер і член Центральної Ради, не зумієш спокійно сидіти в Одесі, коли тобі відомо, що у Винниці чекає на тебе велика відповідальна праця.

Всеж на кожний випадок, коли би ти став хитатися в тому, їхати чи ні, я хочу в цьому листі докладно з'ясувати тобі склавшуся в наслідок подій останнього часу сітуацію, яка, я певен, буде для тебе і для твоєї дальнійшої поведінки не менш обов'язуюча, як вона стала для мене в той мент, 4-го грудня,

*) Охоплює період повстання. Автор.

коли я листом до т. Винниченка — Голови Директорії і ідейного керовника повстання, запропонував свою участь, яко жидівського соціял-демократа і націоналіста, в сучасній українській національній революції.

Звичайно, що ти не один лише маєшь приїхати, а мусиш привезти з собою тих наших товаришів, що уміють працювати в такий відповідальний мент і захочуть це робити.

Одне лише мене лякає: за час, що пройшов з революції 1905 року до революції 1917 року, і з останньої до тепер, велика частина бувших ідейних революціонерів і громадських діячів остільки розгубили елементарні поняття громадської етики і політичної моралі, що в кожному великому революційному кроці перше всього шукають — портфелів міністерських і персональних корисних наслідків.

Так я певен в тому, що коли моя телеґрама буде в Одесі одержана, там відразу вирішать, що ти маєш одержати портфель. І я відціля бачу, як образився на мене наш шановний редактор, т. Х., що викликаний до Винниці ти, а не він...

Але справа зовсім не в портфелях.

Особливо нам, жидівським соціалістам, що лише мають протоптати перші стежки в справі зближення між новоповставшою українською національно-революційною інтеліґенцією, і нашою жидівською — треба бути надзвичайно далекими від жадної можливости запідозріння нас в корисних розрахунках і кар'єрних плянах.

Але як би там не було з апетитами наших і не наших партійних товаришів, для мене як і для тебе, для нашої партії, для цілої жидівської демократії — справа не в цьому полягає.

Дійсна потреба, для нас, жидівських соціалістів на Україні, потреба революційна і національна — в активній допомозі ділу повстання українських селян і робітників. Як така допомога явна і ясна буде — буде зроблений перший позитивний крок по шляху порозуміння двох народів, нашого і українського, що історично прикликані цією землею кермувати і на ній співжити.

Не буде цього революційного кроку, що має різко порвати з російськими нерт ними пережитками жидівської інтеліґенції, яка не може ніяк звільнитися від психольоґичного тягару виховання на мові і культурі Росії, цієї країни мачухи, до нашого народу суворої і ворожої, — як не буде цього великого кроку — залишиться у української демократії надалі те враження, яке вона мала винести з подій першого року російської революції на Україні, а саме, що вона лише на свої невеликі сили має покладатися, що всі инші нації на Україні до руху відродження українського народу, як не ворожі, то байдужі.

Тоді, коли об'єктивні обставини показують всю обов'язковість і необхідність активної співучасти жидівських соціялістів і жидівського населення в українській революції, що зараз відбувається.

Незалежно від великої сили і стіхійної красоти самого процесу повстання, що починає нову сторінку життя цього народу, про що я пишу нижче, — гетьманщина, яку повстання поборює, цілком явно була переходовою ступінню до царської реакційної, а тому і активно антіжидівської Росії.

Більш того, гетьманщина знищенням всіх наших національних здобутків, автономії, жидівського міністерства, прав нашої мови, озброїла проти себе всі національні елементи, навіть буржуазно-сіоністичні, що отверто виявилося на нашому націон. зібранню, в його дебатах і постановах. Гетьманщина далі, своєю політичною і реакційною політикою викликала до себе страшну ворожнечу робітничої кляси, а особливо жидівської.

Тому активна підтрімка повстання з боку Жидів і їх політичних партій буде для нашого народу зрозуміла, оправдана і піддержана.

Але не ці лише мотиви мають керувати нашою акцією ближчих часів.

Ми наочно присутні є зараз при процесі відродження народу.

Хто близько приглядається до повстання, хто бачить ті маси селян, що прибувають щоденно з села в місто, щоб вступати в республиканське військо,

приходять спокійно, сер'езно, озброєні, заосмотрені харчами і всім необхідним зберегаючи повний порядок, так що не чути навіть тої солдатської лайки, до якої ми так звикли за часи війни в наших предфронтових місцевостях; зберігають цілковито лойяльне відношення до населення, і притому також в повній мірі, до жидівського населення, цього давнійшого і обо'вязкового „козла отпущенія" — всіх мобілізацій, повстань і революцій і контр — революцій — той мусить прийти до переконання, що в масах українського народу відбувається ґрунтовний переворот, що попередня маса роспорошенного люду — селянська, пригнічена тяжкою працею, маса — перетворюється в н а ц і ю, яка себе починає пізнавати, як щось окреме, що пред'являє права на людське істнування яко новоповсталий визначившийся орґанізм, серед других рівних йому і одноразово — від нього ріжних.

Ми є свідками рідкого історичного явища, як у к р а ї н с ь к е т р у д о в е с е л я н с т в о в п р о ц е с і р о с і й с ь к о ї р е в о л ю ц і ї с т а в ш и к л я с о ю, з а р а з в н а с л і д о к г е т м а н щ и н и, Н і м ц і в і у к р а ї н с ь к о г о н а ц і о н а л ь н о г о р у х у с т а н о в и т ь с я — н а ц і є ю.

До цього я міг би додати для тих, що хочуть політику робити на Україні, що лише тій політичній акції забезпечений від тепер успіх на Україні, що піде по лінії інтересів цієї кляси — нації, всякий инший шлях наперед можна визнати невдалим.

І я мусів запитати самого себе, а зараз з тим же запитанням звернутися до тебе: чи можемо ми, представники жидівського народу, його трудових кляс, що стремлять до національного і соціяльного відродження, до власного національного центру в Палестині, чи можемо ми залишатися байдужі обік в цей мент героїчної боротьби народу, в масу котрого, в саме тіло, ми є вкраплені невеликими купками, з котрим ми є звязані тисячею ниток господарчих і політичних і історичних.

Крім того, чи не лежить на нас обов'язок подумати про будуче нашого народу на цій территорії, серед цього народу?

Ми не сміємо забувати, що наші народні маси в більшости соїй можуть істнувати економично л и ш е в господарчому контакті з українськивм селом — як ремісники, ремісничі робітники і яко посередники між селом і містом.

І я числю, що зараз наступив неповторюємий може мент — цей контакт заманіфестувати п о л і т и ч н о, зараз від нас залежить прорвати ту стіну недовірря, яка склалася між двома народами історично — в наслідок польсько-панських господарів і їх жидівських прислужників в давній час на Україні, і яка в наші часи невдалою дон-кіхотською москвофільською політикою тих Жидів-асіміляторів, що представляли в центральній Раді партії російських меншевиків і соц.-революціонерів і тих худосочних націоналістів, що представляли там жидівський „Бунд" — була політично і ідеолоґічно зміцнена.

* * *

Як бачиш, для мене справа активної піддержки сучасної української національної акції була вирішена наперед принціпово і ідеолоґічно.

Фактично сталося воно так.

Ще в часи нашого Національного Зібрання мені стало відомо, що українські кола покладають великі надії на Національний Конґрес, який мав бути скликаним Українським Національним Союзом, на чолі котрого стояв Винниченко, на 17 листопаду.

Після деяких моїх розмов з українським с.-д., у мене склалося переконання, що в мент скликання Конґресу, чи він відбудеться, чи ні — треба чекати рішаючих подій.

Правда, українські товариші, що я з ними розмовляв (це було в редакції „Робітничої Ґазети") були дуже конспіративні, або може мало що і самі знали, але для мене стало ясним, що щось буде, і що вони про щось знають.

Між иншим, укр. с.-р., здається мені, ні про що нічого не знали. Так, один з них, що лідерствував у фракції в останні часи Центральної Ради, правда, зовсім ще юний, за те надзвичайно „лівий" (у них же лідери міняються по черзі: відповідно менту висовуються на сцену то праві, то ліві — впрочім і с.-д. трохи

хорі на цю українську пошесть) т. Л-ко, з яким я мав нагоду балакати — зробив на мене враження повної апатії і неуміння розібратися в стані річей.

Хоч цей стан: німецька революція, повстання на Україні, повне внутрішне банкротство Скоропадського — мали настроїти „лідера“, на мій погляд, більш бадьоро.

Отже, збіраючись тоді до Винниці, я твердо порішив до 17 листопаду об'ов'язково повернути до Київа, щоб бути на місці у випадку необхідности активно виступити.

Але коли я 16-го явився у Винниці на залізничий двірець — руху на Київ вже не було.

Почалося в Білій Церкві і Хвастові. Винниця дуже легко і швидко зробила також „переворот“ у себе. Генерал гетьманський, що командував тутешнім „корпусом“, який власно складався лише із чорносотенних російських старшин в невеликий кількости, „перейшов“ на бік Директорії після того, як його „корпус“ був в ночі захоплений в клюбі за картами, пострілявший трохи на улиці в повітря.

Я відразу рішився добіратися до Хвастова, де мала бути Директорія. Але для цього треба було мати відповідні документи і поміч від місцевої Національної Ради.

І тут виявилась знайома нам картина дрібної міщанської шовіністичної короткозорости провінціяльного середнього українського інтелігента.

Вони просто не хотіли пустити мене до Директорії, чи вони бажали зберегти цілковито „національний“ характер акції, чи вони боялись „зради“ з мого боку, але фактично вони одтягали справу і затягли аж до того менту, коли Директорія прибула до Винниці, і мені залишалося лише негайно порозумітися з Винниченком, що я і зробив.

Через пів години після того побачення я був призначений керуючим відділом по робітничим справам при Директорії.

Як віднеслось до цього факту мойого призначення місцеве жидівське населення?

З задоволенням мушу зазначити, що — з великою симпатією. Коли я за день — два після того цілком випадково явився на засідання місцевої жидівської громади — мені президією, громадою і публикою була зроблена дійсна щира овація, яко фактичному представнику жидівського населення при Директорії, хоч я займав цілком фахову посаду по справах робітничих, а не національних.

Для мене стало ясним, що поки я один — неукраїнець в середині цього руху, на мені лежать обов'язки фактичного, хоч і неформального представництва національних меншостей на Україні, тим більш жидівської.

Тому я відразу, в перші же дні, представив на увагу Директорії проєкт відновлення закону про національно-персональну автономію і міністерств — по справах жидівських, російських і польських.

І тут виявилася цілком нова тенденція керовників української демократії в справі відношення державної влади до національних меншостей.

Це — поділ головних трьох націй — меншостів на Україні — на жидівську, що повинна тої автономією користуватися і мати своє окреме міністерство, представника в Правительстві, з одного боку, і російську і польську, з другого боку, для яких автономія ще визнавалася, але в праві мати своїх міністрів в уряді рішуче відмовлялось.

Формальні мотиви були: з Поляками ми маємо раніще полагодити, які права будуть у української меншости в Польщі, а російське міністерство, що істнувало за часи Центр. Ради, показало, що воно не представництво Росіян — громадян Української Республики, а дипломатичне представництво Росії на Україні, яке звичайно не може бути в складі Уряду.

З огляду на те, що тобі як ти лише приїдеш, напевно прийдеться стояти близко до справ жидівської автономії, я звертаю особливо твою увагу на це питання. Акт про відновлення національно-персональної автономії вже підписаний.

Але справа вже не в самій автономії, яка не викликає сумніву, а в положенні на будуче окремих національно-автономних організмів на Україні і жидівського особливо.

Для мене нема сумніву, що поборювання шовіністичних елєментів і реакційних спроб з їх боку — це перед нами завданпя неминуче і найближчого часу. Правда, прояви шовіністичних тенденцій з боку тих кол, що являються носителями національної-державности, результат не стілько дійсних інтересів українського народу і суперечки їх інтересам меншостей — цього відносно Жидів безумовно нема і не буде — а більш справа традіційного антісемітичного кольору, чи закваски, що залишило сучасній, по походженню цілком мужицькій, народній українській інтеліґенції вікове російське і польське виховання.

І в цьому поборюванню, в цьому отпарірованню можливих наскоків на наші національні права, як також в питаннях внутрішньої економичної політики — допомога автономно-орґанізованих других меншостей і їх представників — міністрів в Уряді — була би для нас корисна і потрібна.

Але, з другого боку, нам треба звернути свою увагу і на другий бік справи: на саме питання, чому лідер українських соціял-демократів, притому лівий, Винниченко, не суперечить ні словом відновленню жидівсьного міністерства, і в той самий час не хоче знову мати діла а ні з польським і, особливо, з російським міністром на Україні.

Вже за часи Центральної Ради почала на Україні викрісталізовуваться та группіровка інтересів по націям, яка повинна в найближчі часи стати реальним ґрунтом для політики української держави на десятиліття вперед.

Українська державність має за собою в потенції с е л о. Як воно ще не досить національно себе пізнало, то в процесі революції воно це швидко зробить.

Але український національний рух стоїть неозброєний перед м і с т о м, і звичайно, ніяке перемальовання шильдів по практиці с.-р. кабінету Голубовича не зробить місто українським по змісту, по його політиці і тенденціям.

Але населення міста складають не лише Росіяне, культура котрих є власне найважніща перепона на шляху українізації нової держави, чи Поляки, яким польський панський гонор не дозволяє піти на зустріч вимогам „хлопської“ влади, а ще, і головним чином, Ж и д и, які по перше, не мають а ні історично-культурних, ні економичних інтересів для поборювання нових господарів України, по друге, як би і хотіли це робити, не мають в себе тої сили, що стоїть за плечима Росіян і Поляків — власної держави зо всім її аппаратом примусу, мілітарної сили і загрозою репресаріями.

Розумний інтерес диктує Українцям в своєму державному будівництву опертися на жидівське населення міст, а жидівське населення не має ніяких серьозних підстав від тої співучасти в державному будівництві відмовитися.

Без прихильности і співучасті жидівських міст — не буде Україна модерньою державою з відповідною державно-народньою і економічною політикою.

Відмова жидівської демократії від цієї співпраці і контакту буде зрадою інтересам трудового жидівського населення на Україні, інтересам національним, господарчим, політичним і звичайним громадянським.

* * *

Що уявляє собою Директорія? Окрім Винниченка і Петлюри, котрих ти знаєш ще з часів Центральної Ради, всі инші три члена — для мене, як і для тебе, цілком невідомі. Як вони опинилися в цій верховній інституції, я навіть не можу сказати; більшість тутешніх людей те ж цього не знає і не менш мого здивована.

Одного з них п. М. власне тут ще немає і про нього я поки що нічого не знаю. Другого, п. А., я бачив цілком випадково. Робить він враження людини, що тільки що прокинулася після довгого кошмарного сна. Чим він цікавиться, не знаю, і першого враження, звичайно, не досить для характеристики державного мужа. Одне знаю, що він дуже близько стоїть до „надзвичайної, чи верховної, слідчої комісії“ п. Ковенка, того самого славнозвістного київського коменданта, що „обороняв“ Київ в часи першої большевицької навали в січні 1918 р. і для зміцнення українських позицій — арештував в будинку Центр. Ради членів її, лівих українських с-р-ів.

Першим кроком цієї комісії було арештування цілої купи тутешньої польської інтеліґенції і як раз людей, найбільш поважних і користуючихся симпа-

тіями населення. Звичайно, що їх прийдеться звільнити, бо у цього юрідичного „самородку“ напевно не буде досить підставного матеріялу для суду і засуду.

Коли Директорія збирається з такими апаратами і експериментами почати роботу в Київі, то добра з цього не буде.

Третій член Директорії, це п. професор Ш. Він завідує скарбницею Директорії і головує на засіданні Ради керуючих відділами.

Мушу отверто тобі сказати: трохи страшно робиться, коли посидиш на такому засіданні раз другий. Одна лише у мене надія, що дійсна українська інтеліґенція залишилась в Київі.

Про п. професора, яко політичну і н д і в і д у а л ь н і с т ь, не можемо нічого сказати: для цього нема і не буде, здається, ніколи певних данних. Взагалі всі три, яких за часи Центр. Ради ніхто не бачив і не чув, видко опинилися зараз на гребні народної хвилі цілком випадково.

Трудно навіть сказати, що б вони дійсно представляли якісь суспільні течії. Так п. Ш., здається, представник с-р-ів в Директорії, але на своїх товаришів по партії він щось дуже мало похож, в кожному разі, до аґрарного питання відноситься як раз так саме, як і до всього иншого, як до питань, скажемо, ґеольогічних.

Тут обмірковувався під його головуванням проєкт тимчасового земельного декрету, і справа розміру земельної площі, що має залишитися в приватній власности, була так випадково вирішена, що я, соціялдемократ і далеко не прихильник соціалізації землі, побачив себе примушенним звернути увагу Винниченка на необхідність добре переглянути ту постанову наперед до опубліковання її.

Як бачиш, власно, маються лише двоє людей, про яких є рація балакати. Це Винниченко і Петлюра. Про останнього поки що нічого не можу сказати; він при війську, і я з ним не мав нагоди поговорити.

А от про погляди Винниченко на будучу соціяльну політику і підстави державного устрою України слід тобі написати докладно.

Вчора я цілком випадково напів приватно опинився в особистім помешканні Винниченка. Вдома була також його дружина, яка приймає близьку участь во всіх плянах свого чоловіка.

В ході розмов про будучу працю в Київі Винниченко цілком для мене несподіванно запитав: а чи пішли б Ви в Правительство, яке в свою проґрамму постановило би рішучу боротьбу з буржуазією?

Для мене це запитання було цілком несподіваним, бо я, поміркованний соціаліст і прихільник демократії, навіть і не розраховував можливости такого ходу думок і плянів у Директорії, так мені здавалось ясною необхідність, після повалення Гетьманщини, що знищила всі демократичні установи, — їх негайне відновлення і скликання парляменту. Але в своїй відповіді я мусів обрахувати настрій жидівського пролєтаріяту за останні місяці.

А жидівський пролєтаріят і не тільки він, а також велика частина робітництва російського на Україні і українського, також селяне, що не мали нагоди познайомитися з господарчими наслідками московської совітської системи державного управління, зате добре відчули на власних потилицях реакційну руку ґетьмана, Німців і панів — мусіли симпатизувати з большевиками.

І я відповів, що принціпово я був би проти такої політики, хоч я певен, що партія, до якої я належу, охоче за тою політикою піде.

Як бачиш, товаришу, нас чекає перегляд світогляду українських соціалістів, переоцінка попередніх цінностей, і з цими новими перспективами треба рахуватися.

Справа у Винниченка і напевно у богатьох з його товаришів стоїть, на мій погляд, в пристосуванню української державности до московської системи совітів, до большевизму власне, що користується хвилево симпатіями мас на Україні.

Що це друге видання московського устрою буде гірше оріґіналу, в цьому не може бути сумніву.

По перше, що дуже легко розіграти буфонаду на боротьбі з буржуазією на Україні, де буржуазія не — українська! Це значить відразу двох зайців вбити — ворога національного і соціяльного.

По друге, що це мусить бути не диктатура пролетаріяту, також по національним мотивам, бо пролетаріят на Україні не є український в своїй більшости, а буде це диктатура селянства.

По третє, хоч цей новий мент в поглядах Винниченка і розрахований на те, щоби збити Москву з пантелику, але її не обманеш, і коли правдиві є ті відомости, що тут одержані, що на Україні ведеться безмежна аґітація за систему совітів, що по цілій попередній демаркаційній лінії большевики почали наступ на Україну — то картина робиться зовсім ясною.

При такій ситуації, заявив мені Винниченко, большевики скоро будуть вже загрожувати Харькову, а тоді я не буду в силах переконати більшість членів Директорії в необхідности переведення власними силами системи рад.

Большевики своїм наступом, казав він далі, зміцнюють позиції наших реакціонерів і можуть кинути Україну в обійма Антанти.

* * *

Ситуація досить складна і може поставити нас перед численними несподіванками.

Соціяльний склад населення України остілько протирічить наміру і Винниченка і московських комуністів — завести на Україні трівалу систему радянської влади, що треба чекати в найближчі часи сер'єзних прояв незадоволення, особливо з боку селянства, що заволодіє бувшою панською землею і, звичайно, не захоче навіть чути про комуністичні експеріменти в хліборобстві. З другого боку, немінуючі проби соціалізації міста, як і національна винниченковська чи е-р-овська радянська влада, буде провадитись ще більш безоглядно, ніж московські комуністи, бо на що їм жалкувати своїх національних ворогів — російської, польської та жидівської буржуазії — приведе до повної руїни перше всього господарство жидівських дрібних людей, цих маленьких крамарів, ремісників, робітників і тих нечисленних кол, що жиють „з повітря", або „людей з паличкою", як це по жидівські кажуть.

Більшість жидівського населення України, продуктивне і непродуктивне міщанство, що в поті лиця працює і заробляє так чи інакше на хліб, — в тому числі і жидівське робітництво, яке великих фабрик ніколи не бачило і не побачить, — є природно загроджене господарською системою большевизма, загроджене більш, ніж українське село, бо це останнє з'уміє від небезпеки оборонитися, коли воно цю небезпеку близько забачить (тимчасово, воно ще „большевицьке", бо треба заґарантувати собі земельку, що за часи гетьмана опинилась знову у панів), тоді коли жидівське місто стоїть безборонне перед небезпекою економічного розвалу його сталих засобів життя.

А жидівське робітництво готове стихійно кинутися в обійма большевизму, шукаючи в ньому той шлях до радікальної зміни його соціяльного і економічного рабства, який є неминуючий історичний наслідок вікового перебування жидівського народу на чужих теренах, між чужою більшістю, в норах чужої господарки, правільніще, по закутках, на смітнику народнього господарства нормально живучих націй і держав.

Навіть наші товариші починають забувати основні думки теорії жидівського національного соціалізму, що доводить про те, що не може жидівський пролетаріят, який в переважаючій більшости своїй є занятий не на великих фабриках та заводах і при тому не в основних галузях промисловости і народнього господарства, як хліборобство, чи горний промисел, чи металлурґія, а лише і головне в дрібних майстернях шевців, кравців, столярів, та в крамницях і дрібній торговлі — що не може пролетаріят такої нації добратися до соціялістичного устрію без радікальної зміни в господарському становищу цілої жидівської нації, без збудовання власного національного орґанізму в Палестині з переважаючою більшостю там Жидів.

Але ті жидівські робітники, що раніш добре знали і признавали, що шлях жидівського пролетаріяту до соціялізму веде через еміґрацію і концентрацію жидівських працюючих і шукаючих роботи мас в Палестині, в хліборобстві і промислу, які вони там мають закласти, — ті самі робітники дивляться зараз на совітську систему в Росії і на Україні як на більш скорий шлях до соціялізму для них.

Мене, товаришу, дуже і дуже лякає можливість, що московські большевики скоро поставлять проти себе українське село, але найдуть фанатичну піддержку у жидівських робітників і нашої вічно безробітної і вічно мріючої про світові переврроти інтеліґенції, як також у тих безпомічних міжумочних напівінтеліґентних елементів, що в боротьбі за істнування завше готові пійти на зазив всіх, що мають силу, не бють і їсти дають.

Який це буде може приємний, але страшний по наслідкам сон нашого робітництва і жидівських соціялістів і як траґічно вони можуть прокинутися — про це навіть і думати не хочеться.

Все одно від своїх не одійдеш, треба працювати далі і спасати тих і те, що вдасться.

А тому, коли навіть українські соціялісти і Директорія пійдуть по шляху національної радянської влади, яку вони плянують, нам во імя наших національних інтересів прийдеться піти з ними.

Бо як дійсно московська влада має намір завести на Україні свій лад, то боротьба національного змісту буде неминуча.

Велика частина жидівських соціялістів піде за комуністами, в цьому я є переконаний, знаючи, з ким ми маємо діло, і памятаючи політику Рафеса в Центральній Раді.

Але не можна допустити, щоб національно-активний жидівський соціялізм, як наша партія, чи об'єднанні жидівські соціалісти відмовились від своєї попередньої політики, від підтримки українського соціялізму в його національній боротьбі.

Звичайно з реакцією, яка може прикриватися національними льозунґами, нам не по дорозі.

І не тільки нам, — не по дорозі вона також українському народові.

Бо реакція може мати лише одну ціль: хоча би в зовнішних формах національної державности, — пригадуй перший період гетьманщини — привести до панування поміщиків і капіталістів, себ-то, ґрупи ворожоі соціяльно і національно українському народові.

Між тим, в боротьбі з спробами Москви помимо волі української демократії завести на Україні радянську владу, оперту на міський неукраїнський пролєтаріят, неминучо треба чекати появи реакційних намірів в деяких колах, як наприклад, у партії українських „соціалістів"-самостійників, хліборобів-демократів, що в свій час посадили гетьмана на престол, і навіть у деякої частини правих с.-р.-ів, якім тут допоможуть їх шовіністичні нахили, які вони так отверто і несвоєчасно виявили за часи правительства Голубовича.

Взагалі, треба сказати, що при склавшійся ситуації ми маємо з'упинитись в положенні анекдотичного Луки, який мав або одружитися, або ні...

От-же, я тобі дав обєктивну і докладну характеристику нареченої. Я сумніви Луки вже розвязав — оженився з українською революцією — революційним шляхом нічого і нікого не питаючи. Тепер черга за тобою і рішенням нашої партії.*)

Всього кращаго. Вітаю одеських товаришів. Твій С.

м. Винниця, грудень 1918 р.

---

*) За скілька днів після того, приблизно коло 15 грудня, приїхав до Винниці А. Ревуцький, член Всеукр. Комітету Жид. с-д. партії „Поалей-Ціон" і на першому же прийому у Винниченка зложив заяву, що Всеукр. Комітет цілком одобрює і підтримує зроблені мною до того кроки і готовий на далі активно підтримати боротьбу за національне і соціяльне визволення українського народу, яка почата повстанням проти гетьмана. Автор.

І. Р.

З недавнього минулого.

I.

10-го червня ц. р., біля 11 год. дня, декільки дужих взривів стрясло старим Київом; невеличка кількість цілих шибок знову зменшилась. Не прогомоніла ще луна, як усім тим, що від трьох днів лазили, як сновиди, по вулицях тинялись по канцеляріях, та кожного зустрічного знайомого напастували в сотий-тисячний раз одним і тим же питанням: „що нового?“ — з тупою усмішкою на блідому, до краю знервованому й переляканому обличчі, — як усім без виїмку громадянам золотоверхої столиці України стало відомо: в повітря вилетіли всі наддніпрянські мости. Публіка ринула лавою на Володимирську горку та терасу Купецького саду. Перед очима глядачів стелився не-аби-який вид: там, де пишався колись ланцюжний міст — стирчали одні камяні „зуби“, вся ж решта провалилась у воду; русанівський та наводницький мости горіли ясним полум'ям, а найдальший, залізнодорожний міст, — тільки одним боком похилився: „це, казали, тільки „спроба“, і тому можна думати, що й його доконають“...

Для усіх, хто досіль мав ще які сумніви, що до военного становища Київа, з ментом знищення переправ на Лівобережжа стало ясним, що, рахуючи від часів Временного Правительства, Київ стоїть перед 14-ою черговою переміною влади. Небувала паніка огорнула мешканців. Тих, які запевнювали з міною військових авторитетів, що мости — це дрібниця, що навпаки: становище далеко покращало, бо Поляки кинули всі сили, які стояли на лівому березі Дніпра, на фланги (прориви були під Кожанкою, Бородянкою і Тетеревом) всіх тих оптимістів з одчаю ніхто більше не слухав; по житомирському шляху пішечком потягли тисячі втікаючів з клунками на плечах, нагадуючи „великий исход“ київської інтелігенції 1. жовтня 1919 р. підчас славетнього наскоку на Київ таращанської дивізії (тоді протягом одного дня помандрувало пішки з Київа через ланцюжний міст, на Дарницькі піски, біля 60.000 мешканців). Аби далі, аби геть з під большевицького панування! Згодом може повернемось, але зараз наші нерви не видержать цієї нової переміни, наше всеньке єство бунтується проти нових насильств, не хоче переживати нових страхіть і, не вважаючи на голод, нужду й скитання, які ждуть нас на чужій, теж ворожій землі, ми тікаємо, керовані одним всемогутнім бажанням, що заполонило нашим тілом і всіма фібрами нашої душі: аби далі!!

На вокзалі знову зібралось багато публіки. Я згадав велику евакуацію Київа 27 січня 1919 р. Тоді виїзжала Директорія у повному складі, усі Міністерства, весь квіт української інтелігенції. Тепер — недобитки та розбитки і ті, які випадково опинились у Київі. Їхав С. О. Єфремов, Х. А. Барановський, В. Чеховський, М. Вороний, штаб жандармерії, та ще біля сотні української інтелігенції. Мало хто знав, що має їхати „український потяг“; по місті ходили леґенди про той жах, який діється біля кожного паровозу й кожного ваґону, який кидає Київ, і тому всі йшли пішки.

Опинившись у ваґоні (колись класному, тепер тільки зі слідами, де стояли лавки), ми почули себе щасливими. Одходив потяг за потягом. Це для нас було наглядним доказом, що всі чутки й балачки про те, що всі залізничі шляхи кругом Київа є в руках большевиків, — були брехнею. Ми сподівались слідуючого дня бути у Коростені, а там — видно буде! Але ми жорстоко помилились!...

Замісць 6 год. вечора потяг рушив в 3 год. ранку. Доїхав до Посту-Волинського (7. верст від гол. вокзалу) і простояв — —10 годин. Потім ми їхали ще з пів години і знову ждали серед чистого поля цілими годинами. За два дні дороги ми відїхали від Київа на яких 14 верств. Так було й далі. Ми їхали годину — дві, а потім цілими годинами стояли і ждали, — чого, — ніхто не знав. Але швидко усі дізналися! Ми виїхали з Київа тоді, коли шлях на Коростень був дійсно в декільки місцях занятий большевиками! Київ був, значить, окружений в буквальному розумінні, і вирватись із кільця можна було тільки силою. Тому

перед евакуаційними потягами йшли військові частини та посувались панцирні й техничні потяги. В міру того, як звільнявся шлях, а техничний потяг справляв рельси й насипи — їхали й ми. Таким робом ми наздігнали всі валки, які виїхали з київського вокзалу за 3. дні ранійш: перед нами та й за нами ставали у довжелезну чергу потяги, які встигли ще виїхати з Київа. Склалась цікава процесія: біля 15 валок, кожна по 30—40 вагонів, одна від одної на яких 50 кроків віддалі. Очевидно, що про класові вагони не може бути балачки, бо таких на Україні та й мабуть у цілій Росії зараз дуже мало; це все були „теплушки" (без печей), та звичайні площадки. Їхали ними військові частини (польські й українські, — евакуовані), біженці, везли всіляке майно — путнє й поламане, словом — з отими валками йшла вся „евакуація".

Ми проїзжали цілком безлюдний край. На поруйнованих залізничих станціях — ні душі. Про начальників станцій, залізнодорожню службу, такі речі, як: семафори, сиґнали та весь техничний бік залізнодорожного руху — не було чого й думати. Рушав з місця потяг перед нами — рухались і ми. Машиніст був першою особою. Це справжнє щастя, що відбулось без ґрандіозної катастрофи. Тільки раз увірвалось пів потягу перед нами і саме у такий щасливий мент, що ми залишились трохи втилу, досить далеко, аби оминути катастрофу. Наш машиніст (військовий Поляк, бо залізнодорожник утік ще з київського вокзалу до дому) проклинав, бо мав багацько мороки, адже: вагони, що зірвались з валки перед нами, заставили нам шлях, і треба було спершу пхати їх так довго, поки не зловилось найближчу валку, причіпити їх, а потім аж вертати за нами. Як ми всі страшенно хвилювались, побачивши себе без паровозу! А як не поверне, — тоді що?! На випадок, коли б машиніст хотів втекти, у нас був в резерві Галичанин, б. машиніст станиславівського залізничого вузла (він був у нашому вагоні persona grata), але де взять паровоза, як що наш не поверне?! І мало хто думав тоді, що нікуди ж дітися паровозові та що наші побоювання дитинні. — І тільки раз ми мало що не налетіли на свого попередника; машиніст не вгледів за закрутом, як нежданно зупинилась передня валка, і встиг стримати нашу валку, ледве не стукнувши своїм паровозом останнього її вагону.

З правого боку залізничого шляху, з боку Дніпра, ми чули безперервний гарматній гук. З лівого — горіли села... Це Поляки душили „большевицьке повстання". Доїзжаючи до ст. Немішаєво, нам дали знать із передньої валки, що треба ждати озброєного нападу повставших селян. Виявилось потім он що: у великому селі Яблонна (чи Яблонівці — вже не пригадую) посварились селяне з польськими жовнярами, як звичайно, на полі реквізицій. „Усе почалось від курки" — як розказував потім один селянин з того ж села. Від сварки до бійки, а серед метушні — вбили польського вояку. Поляки з переляку проголосили село большевицьким і повстанчеським і запалили його з 4-х кінців. Селяне присягли пімститись, а тому, що в кожному солідному, шануючому себе українському селі, є тепер і кулемети і гармата і всіляка инша зброя, то Поляки боялись, аби озлоблені селяне не обстріляли потягів кулеметним вогнем. Скінчилось на страху, але від того часу усі наші валки їхали в „озброєному поготові", на паровозі стояли кулемети, а військові пости несли днем і вночі караульну службу. Наші вагони були „броніровані" із середини клунками і чемоданами. Публіка була вже вивчена: на кожній стоянці частина „комунальних гуртків", у які об'єднувавсь кожний вагон, кидалась в пошуканку за харчами: адже ми виїхали з Київа, коли хліба не найти вже було там і на вагу золота, та сподівались за декільки годин бути на Волині, тому ніхто не запасся й найменшими харчами. Так отже частина нас бігала в гарячковій пошуканці пляшки молока, хунта сира або шматка хліба та питала в польських жовнірів консерв (по паралельному, 2-му залізничому шляху, раз в раз переходили військові валки). Усі инші кидались з відрами, мисочками носити воду для машини, або з сокирами й пилками — за дровами.

Але небезпеку нашого становища ми пізнали тільки на пятий день дороги, підїзжаючи до ст. Бородянка. Ми опинились буквально серед бою. Фронт проходив на три верстви від залізнодорожнього шляху. Рельси були тільки що справлені. В полі виднілись свіжо насипані могилки. Місце нашої стоянки: міст на річці Здвиж, звідкіль усі валки набірали воду, ще день тому було в руках боль-

шевиків; зараз там стояли польські найближчі резерви. Гарматні набої рвались на наших очах; нам був видний кожний вистріл з цієї й тієї сторони. Кулемети тарахкотіли — здавалось, біля наших ваґонів. На душі стало моторошно, ми могли вгледіти кожної хвилини, що польська боєва лінія тікає, — а в пів години потім були б вирізані, як курки. А з лівого боку горів ряд сел. Ми стояли в найвужчому місці коридору. Треба було озброїтися в залізну видержливість і терпеливість та ждати, поки кожний з десяти довжелезних потягів, які стояли перед нами, діждеться своєї черги у водокачки та й нас пропустить. Коли ми врешті під'їхали до самого мосту, біля кождого сторожа охоронювала підкладені динамітові міни, призначені для взірвання мосту, як тільки перейде остання валка, — усі без виїмку, цивільні і військові, мущини й жінки, міністри й прислуга, кинулись з енерґією роспуки, яку набірає людина тільки тоді, коли глядить смерті в очі, — одні до помп, другі до відер. В десять хвилин великанський паровозний котел та резервуар були повні води. Ми вирвались із найбільшої небезпеки живими.

Приїхавши на найближчу стацію Малін, ми могли оглянуть цікаве видовисько: страшенно знівечену валку, яка в'їхала на стацію в 5 хвилин після того, як большевики розібрали на її рельси. Це було дві ночі тому.

Ми приїхали до Коростеня, здається, на сьомий день. Там найшли вже спокійні обставини. Передусім важливим явилось для нас істнування — буфету та можливість придбання до схочу хліба, оселедців і консерв. За те нас ждала нова несподіванка. Польська сторожа на вокзалі стріла нас не тільки підозріло, а просто ворожо. Десятки разів строго провіряли документи, завше дивились з під лоба, — чи, мовляв, не большевицькі провокатори. Штаб київської державної сторожі та та VII. запасову українську бригаду в одну мить обезброїли. Колиж тії наробили крику, — зброю здебільша їм повернули, і польський комендант оправдувавсь „непорозумінням“, яке для багацько старшин мало такий наслідок: їхні гарні револьвери пропали без сліду.

Нас скерували через Шепетівку — Новгород Волинський — Староконстантинів до Проскурова. Ми в'їхали в район польської окупації. Усі вивіски на станціях, вся адміністрація, гроші, ґазети — виключно польські. Української валюти не брали зовсім, або з великими труднощами, по курсові 10 карбоз. на 1 марку. Усі ваґони й паровози, що приходили з України на „польську“ територію, де дивним дивом не жило й 5% польської людности, отримували негайно нове позначення: надпись „Р. К. Р.“ (Polska kolej państwowa) та емблєму польського вірла. Таким робом, українські міністри, що їхали в Києва у ваґоні, на котрому видніли старі надписи: „Московско-Кіево-Воронежская Ж. Д.“, а під сподом: „Україна“ і понімецькі „Ukraina“ — нежданно опинились польськими гістьми.

У Староконстантинові ми отримали першу правдиву вістку про долю українського уряду, котрому досіль кожний із нас визначував де-инде резиденцію, відповідно до особистих побажань. Урядові валки, ще 7 червня знялись з винницьких позицій та перейшли на ранійш — на жаль непідготовані — до Проскурова. До цієї нової столиці У. Н. Р. ми приїхали на 10-тий день після виїзду із Києва.

Павло Чижевський.

„Наглядні уроки“

(Міркування з приводу Всеукраїнського Національного Конґресу)

Є дуже старий навчитель, що вчить сумлінно, ніколи не помиляється, не обгрунтовує своєї науки на тенденційних бажаннях, а роскриває тільки перед вами книгу життя й каже:

— Дивітесь і навчайтесь!

Старий той навчитель, як старим є життя людства, а зветься він: — Історія!

Й колиб ми в нього поучились!

Так взнали б насамперед, що не можна орієнтуватись на імперіалистичну Московщину, як те роблять наші патріоти винниченківсько та ліво-есерівського табору, бо Московщина імперіалістичного напрямку (чи царська, чи большевицька — то все одно), то є — труп. А яка ж може бути орієнтація на трупи?!

Історія нам виразно сказала, що ніяка деспотія, що насильством підбила під свою руку ріжні народи й країни, — коли вже вона розбилася на окремі складові частини, — не збереться вже більш до купи. (Згадайте імперію Олександра Македонського, Рим, Еспанію; й ин.)

А ми, вглядівши, що труп ворушиться, устами Винниченка й лівих есерів скрикнули:

— Він ожива, ходім за ним!

А того й байдуже, що труп трупом зостався, а що то вже черва точить його...

Історія нам каже, що тільки велика творча праця веде за собою великі наслідки.

А ми, хоч і упевнились, що нашої попередньої творчої праці було не досить, щоб досягти нашого національного ідеалу, уперто товчемося на місці і не хочемо повернутись до тієї праці, хоч в смислі самоорґанізації.

Аж ось останніми можна сказати, днями історія немов виключно для Українців дала „наглядний урок“.

Ляхи тікають. Побідною, непереможною силою йдуть большевики. Берестя, Білосток, Сідлець, Млава, Ломжа падають перед наскоком червоних. Чутно вже у Львові та Варшаві, як стріляють большевицькі гармати...

Українці мов подуріли. В большевиках сила! До них горнімося, бо вони наш порятунок! Вони об'єднають всі українські землі! Вони ослобонять Галичину!

Але ж не встигло ще заспокоїтись повітря, розбурхане отими акламаціями, як большевицький пузир лопнув, і від побідної большевицької армії залишилися тільки банди розбишак...

* * *

Чи може істнувати нація без власної інтеліґенції?

— Ні, не може, як не може бути істоти без розумового центру.

І навпаки: не може істнувати інтелліґенція без народу. Є народ, що визнає себе, — є інтеліґенція; є інтеліґенція — є народ.

Коли істнує національна інтеліґенція, яка, хоч і поділяється на багато політичних партій, але державну орґанізацію свого народу становить понад усими партійними інтересами, — істнує національна держава: сьогодня — ще може в потенції, але ж завтра — вона вже напевне буде доконаним фактом.

Це все аксіоми. Як аксіомою є й те, що тільки національна держава може забезпечити своєму народові найвищий добробут, найкращі економичні умовини життя.

А як же у нас, — чи істнує наша власна інтеліґенція?

Так, українська інтеліґенція істнує, бо на протязі ось уже трьох років ми маємо українську державу з усима державними атрібутами: з державною українською мовою, з урядом, національним військом, державним представництвом, хоч і не завше з терріторією...

Тільки... Викликана раптово до складної, великої, відповідальної праці всесвітньою завірюхою, — вона — наша інтеліґенція ще була мала числом, і не було в неї звичок до творчої державної праці. Через те справа української державности опинилася в тяжкому становищі.

Ми не мали часу, не мали змоги умовиться між собою про звичайні, навіть елєментарні, ознаки української державности: про обсяг і межі нашої терріторії *), про конструкцію нашого урядового й законодовчого апарату, не кажучи вже про економічні й соціальні підвалини української держави...

---

*) Див. цікаву полемику між українським ученим ґеоґрафом С. Рудницьким і укр. політичним діячем С. Шелухіним: „Воля“ т. III ч. I.

То який же авторітет може мати оборона нашої справи перед сімьєю инших, міцно вже збудованих, державних народів?

Ми не навчилися ставити державне й загальне вище партійного й особистого.

То як же ми можемо скласти міцну власну державу?

Але же становище наше не безнадійне. Ми встигли заманіфестувати перед власним і всесвітнім громадянством українську державність — не теоретично, а самим фактом істнування української держави. Історія ж знову вчить нас, що коли більш-менш численна нація повстала до самостійного державного життя, так не знайдеться вже сили, яка б її придушила . . .

І Україна відживе, позбавиться сучасної анархії, позбавиться інвазії ріжних насильників, досягне свого національного ідеалу!

Але коли і як?

От же, щоб як найшвидче й як найповніше досягти мети, ми повинні обєднатися, умовитися, виявити здібність до спільної і через те — до непереможної акції!

* * *

Форма такого обєднання була вже предложена українському громадянству — в проєктованному Всеукраїнському Національному Конґресі.

Але, на жаль, не всі досконально зрозуміли ідею конґресу. Одні хотіли бачити в ньому орґанізацію якоїсь групи партій, що одразу (через який місяць) почне працювати в оборону нашої державности.

Другі хотіли зробити з конґресу підпору сучасного українського Петлюрівського уряду. При чому і перші й другі уявляли собі конгрес збудованним виключно на українській еміґрації — це б то на паталоґічному з'явищу з життя українського народу.

Треті не бачили ніякої потреби в конґресі, в цей час принаймні, аж поки Українці не виженуть, з запомогою Поляків, большевиків з України . . .

Отже всі помилялись.

Конґрес потрібен для нас, для інтеліґенції, — потрібен насамперед за для того, щоб в процесі орґанізації його, а потім — і в конґресі ми могли обєднатись і порозумітись між собою і щільно станути до державного будівництва.

Конґрес потрібен і для зовнішньої акції. Але для того він повинен справді явитися могутнім органом обєднаної всесвітньої української інтеліґенції.

Через те конґрес не може бути еміґрантським. Треба, щоб у конґресі взяли участь живі сили інтеліґенції, які працюють на рідному ґрунті, або серед рідного народу: чи то буде Наддніпрянщина, чи Наддністрянщина, чи Зелений Клин, Кубань чи Канада . . .

Хай у конґресі візьме участь значне число осіб з еміґрації, але хай юридично вони являться представниками тих чи инших місцевостей. А коли на конгрес ще приїдуть і представники безпосереднє з місцевостей, — тоді вже конґрес напевне набуде собі вартість всеукраїнської національної орґанізації, а не еміґрантської.

Зібрати такий конґрес „як найшвидче", це не значить зібрати його через який місяць, бо справа велика й поважна. Найближчий строк конґресу — весна або літо будучого року. В такому смислі й почало вже висловлюватись українське громадянство у відповідях на анкету, розіслану женевським ініціативним комітетом.

Потім — не можна кота в мішку ховати. Треба зацікавити всю пресу. Треба переводити через часописі всю безліч дрібних питань, що стосуються до конґреса. Треба робити всю справу публічно, щоб широка громадська опінія мала змогу критикувати її в загальних і в найдрібніших рисах.

* * *

А головне — потрібне бажання й рішучість поставити загально-національну справу вище партій . . .

І на щастя ми починаємо вже протирати засліплені очі. В американських українських часописях з'являються все частіш статті з закликом боротися з сек-

танством та партійностю. Те ж саме помічається і в нашій закордонній пресі. І скоро вже не знайдеться мабуть такого есдека, який насмілився би сказати:

— Хай Україна істнує по есдецькому рецепту, або хай її зовсім не буде — як це сказав колись один з лідерів наших С. Д.

Будемо ж сміливо дивитися в будучину: вона наша!

Не будемо цуратися помочі чужинців, коли вона вигідна нам.

Але навчімося запомогати самі собі, бо ми велика, могутня сила: нас 40 міліонів!

Те, що зовні, переходить і переміняється: сьогодня за нас, завтра проти нас. Те, що в нас — є завше наше...

Так користуймося „наглядними уроками", що подає нам історія.

Коли Поляки опинилися під страшною загрозою большевицької інвазії, вони забули про „націоналізацію", „муніціпалізацію", „соціалізацію", а всі пішли на фронт боронити батьківщину.

Оттак повинні б були робити й ми...

Політик.

Політичні нотатки.

Відень 1 вересня 1920 р.

Українські комуністи та українська державність. Всеукраїнський з'їзд рад, що відбувався в травні с. р. у Харькові, між иншим, підтвердив злиття комісаріатів: військового, фінансового, залізниць, народнього господарства, пошт і телеграфів і праці, Росії та України.

Фракція Української Комуністичної Партії в своїй деклярації висловилась проти такої політики тісного зближення з Росією, домагаючись суверенности Української Радянської Республики з окремим політичним, військовим та економичним управлінням.

З'їзд, звичайно, мимо тої „шовиністичної", „дрібнобуржуазної" деклярації перейшов до порядку дня.

Ми знаємо, яка внутрішня драма ховається під цими сухими протокольними рядками газетного звіту з'їзду рад.

Знаємо, як досягається переважаюча більшість на з'їздах рад радянської України голосами російського пролетаріату і т. зв. червоної армії проти українського селянства і робітництва.

Знаємо, що армію, яка примусовою мобілізацією складається і під террорістичною дісціпліною находиться, себто, мусить бути позапартійною мимо волі — представляють на з'їзді комуністичні армейські ячейки.

Знаємо, що вибори по фабриках переводяться виключно відкритим голосуванням під пильним доглядом аґентів „чрезвичайки", при чому навіть за „нейтральну" агітацію (щоб голосували за Макара, а не Хведора, тоді коли Хведір любий комуністам) арештують, інтернують, позбавляють політичних прав.

Знаємо, що залізничі і поштово-телеґрафні сполучення на Україні в такому стані, що навіть урядові чинники зносяться з місць до Харькова чи Київа головне по радіо. Так що годі думати, щоб представництво с е л а попадало коли небудь на з'їзд в Харькові.

Знаємо, що навіть партії, які оголосили себе за активну піддержку радянської влади, що переводять мобілізації своїх товаришців до червоної армії, але ще иноді дозволяють собі зітхнути в справі національних бажань, чи покрутити носом в справі диктатури комуністичної партії — знаходяться під перманентним підозрілим доглядом і обходженням пасинків.

І як не образливо впливає иноді на нас рабське поводження українських комуністів відносно керманичів радянської України, як не обідно робиться иноді за тих революційних представників українського пролетаріату, що не сміють прямо в лице кинути панам Раковським всю ту злість, образу, огиду, що мусіла накипіти у душі, але знаючи об'єктивні залізні обставини деспотичного режіму там — мусімо їх зрозуміти.

Навіть більше, не тільки зрозуміти, а ще й співчувати. Бо там, на Україні, в умовах тамошньої державности, вони свідчать фактом свого істнування про непримирення з національним гнітом навіть з боку тих кол, що виявили готівність підтримати московську комуністичну ячейку на Україні, що зветься У. С. Р. Р.

Але коли приглядаєшься до „українських комуністів за кордоном", до тих, що мають об'єктивну можливість отверто казати правду, не лише захищати комунізм для України, але також поборювати навязування чужинських форм комунізму українському трудовому народові; коли читаєш їхню пресу, це огидне повторювання московських задів на українській, правда пристасованій до стілю фабричних закутків, мові, то мимоволі запитуєш себе: чи тут дійсно ідейні комуністи, чи купка перебіглих інтелліґентів?

Може і нема зараз в цілому українському суспільстві ні одної течії, що згодилась би звязувати своє імя з Петлюрою, особливо після договору 22 квітня 1920 р. і наближующогося контакту з Вранґлем.

Але мусімо всі визнати, що правительство У. Н. Р., правительство Петлюри, і ти кола, що працювали в межах того уряду, чи в згоді, чи в опозиції — було єдиним урядом, що весь час тримав в своїх руках прапор самостійної, національної української державности, прапор боротьби за національне самовизначення.

І коли в сучасну переходову, траґічну для української справи, хвилю читаєшь в українській комуністичній часописі такі речі, як: „собача вірність", „нікчемний лакей Петлюра", „гончі собаки — ген. Павленко і Удовиченко", „панський запродавець з цілою своррою подібних до нього авантурників", „український хаме, головний отамане" і инші перли без кінця і подоби, а з другого боку не находиш в цій віденській часописі закордонної групи У. К. П. ні словечка в оборону хоч би тої самої декляраціі фракції У. К. П. на Харківському з'їзді, то вже з більшою певностю мусіш рішити: ні — це не українські комуністи, це взагалі не комуністи . . .

Національний Конґрес і українські соціалісти. Під національним конґресом ми розуміємо таку громадську інституцію, яка би в тих чи инших формах, користуючись ріжноманітними засобами, виявляла би перед власним народом тверду, рішучу волю переважаючої більшости населення України до п р а в а н а в і л ь н е н а ц і о н а л ь н е с а м о в и з н а ч е н н я.

Права української нації на самостійне, чи федеративне, чи автономне рішення питання про форми національно-державного буття, права національних меншостей на Україні визначити форми автономного співжиття з українським народом, чи ассіміляції з українською більшостю.

Під в і л ь н и м самовизначенням ми розуміємо об'єктивну, зовнішню можливість цілого населення України ту волю виявити, себто форму плебесцитову чи через загальні і пропорціональні вибори до всенароднього представництва.

А тому національний конґрес, який може в сучасний мент, — коли під радянською, польською чи вранґельською владою немає тої вільної можливости на Україні до самовизначення, — лише зібратися за кордоном, повинен уникати не тільки вирішення, а навіть постановки — на свій порядок денний питань будучих форм суспільного життя на Україні, питань державного ладу і соціального порядку, а мусить лише одну проблєму поставити і до її рішення стремити: д о с я г н е н н я н а с е л е н н я м У к р а ї н и о б' є к т и в н о ї м о ж л и в о с т и н а ц і о н а л ь н о г о с а м о в и з н а ч е н н я.

Тоді лише одна передумова буде потрібна на рішення питання, хто має бути допущенний до того конґресу: це декларації відповідної группи, чи інституції, чи окремого громадського діяча, що вони згожуються, що українському народові треба дати м о ж л и в і с т ь в і л ь н о г о с а м о в и з н а ч е н н я с в о є ї н а ц і о н а л ь н о ї д о л і. Хто не перечить цьому праву — той є бажаний участник орґанізації національного конґресу.

Національне визволення — є потреба і вимога не лише тої чи иншої кляси народу, а цілої нації, але кожна кляса підходить до потреби національного визволення з боку своїх клясових інтересів.

Тому нема загально-надклясових національних інтересів, але є національний інтерес кожної кляси окремо.

Одначе в процесі досягнення національного визволення є богато моментів, коли всі або більшість кляс нації стремять до одної мети, хоч по досягненні її вони на терені вже добутих прав мають взаємно одна другу клясово поборювати.

Досягнення самого принціпу національної волі, зовнішньої можливости для народу без вмішування національно сторонніх, приязних чи ворожих сил, вирішувати проблєми дальнійшого співжиття кляс народу — це і є момент, вимагаючий загальної боротьби всіх кляс народу.

Звичайно, окрім кляс — ренеґатів, що вже ассімілювались і ворожі до самої ідеї національного визволення, що буває звичайно з великою буржуазією, промисловою чи аґрарною, а також з близькою до неї частиною інтеллігенції.

Після трьох років революції стоїть зараз Україна перед таким моментом, коли треба знову почати боротьбу за первійший етап національного визволення — за право на самовизначення.

Цьому завданню може послужити національний конґрес. Про форми його скликання і про сумежні з ним інстітуції, які далі будуть потрібні, ще не час говорити. Зараз досить тих загальних думок, які мають показати, що українським партіям, а особливо українським соціалістам, не можна залишатися о бік цієї справи, що для того нема у них, а ні національних, а ні клясово-принціпових підстав.

Більш того, національне визволення було завше і є особливо в наші часи соціальної революції в значно більшій мірі діло трудових верств, чим буржуазних.

І українські соціалісти, чи то є соціал-демократи з кол Мазепи—Безпалко—Шадлуна—Феденко, що весь час працювали на Україні, а тому може з'орієнтовані однобічно, чи то є соціалісти-революціонери з кол Грушевського—Шаповала—Шрага—Жуківського, що за останні півтора років були відірвані від українських відносин, а тому може і дезорієнтовані в українській дійсности — всі вони мусять рішуче підійти до справи національного конґресу.

Бо цього вимагають клясові інтереси українських трудових кляс, бо це є національний інтерес тих кляс.

Деморалізована еміґрація і Національний Конґрес. Нема сумніву, що наша деморалізована закордонна еміґрація належить до найшкідливих чинників в справі національного визволення.

Зниження морального уровня у значної кількости перебуваючої за кордоном української інтеллігенції дійшло вже до такої степені, що потрібні міри хіруrгічні, щоб досягти видужання цілого орґанізму.

Це в рівній мірі відноситься як до бувших, так і до перебуваючих на посадах дипльоматів, виключенних чи ще перебуваючих в партіях членів і лідерів, бувших державних та кооперативних покупців, а зараз продавців державного і народнього майна, бувших чи сучасних членів урядів та „високих“ інстітуцій.

Край цьому ніяке правительство, що не має дійсної сили, що не спірається на власну армію, на власну терріторію під своїми ногами та на волю більшости населення тієї терріторії — покласти не зможе.

Отже є в сучасний мент одна надія. Що національний конґрес, коли за його орґанізацію візьмуться всі живі, ідейні рештки українського активного громадянства, зможе в скорому часі зібрати коло себе таку відповідну кількість моральної енерґії і національного авторітету — не лише для своїх, а й для чужих, — що зможе поволі приступити до оздоровлення нашої еміґрації, до чистки цих страшних авгієвих конюшень.

Але це лише тоді буде можливо, коли до справи скликання конґресу підійдуть близько громадські політичні колєктиви, а не лише окремі особи, яких инші можуть з рівним правом дискредитувати підозрінням в намірі в тисячу перший раз нагріти руки коло громадського пирога.

Національний конґрес або стане справою громадсько-политичною, або його зовсім не буде.

Осип Назарук.

Спомини Гінденбурґа.

VI.

Знищення румунської армії. — Політичні погляди Гінденбурґа. — Справа Польщі. — Конечність господарського ґенерального штабу. — Чи в війні рішає припадок? — Зміна системи. — Що становить суть сили війська? — Наступ антанти. — Розвал царату. — Дотеп про Галичину. — Пляни хатніх стратеґів. — Про значіння клейнодів абстрактної натури.

Цікаво описує Г—ґ знищення румунської армії. Румунія вагалася, аж в літі 1916 антанта поставила їй ультімат: або зараз перейти в наступ, або на довге зректися мрій про з'єдинення румунських земель. Румунія перейшла в наступ. А вибрала хвилю цілковитого вичерпання осередних держав. Але це їй не помогло, бо її ґенерали „нічого не розуміли" з военного діла. До початку грудня жалкі останки її значної армії схоронилися перед цілковитим знищенням під опіку російської сили. Найцікавіще представляє Г—ґ „здобуття" Букарешту. Німці думали, що це могутня кріпость і стягнули проти неї найтяжшу артилерію. Тимчасом показалося, що ця славна кріпость була — славним гумбугом: на могутних валах не було жадних гармат а панцирні копули „кріпости" показалися — деревляними. Німецька шпіонажа, про яку неприятель так кричав, не ствердила навіть того, що Букарешт не був жадною твердинею. І на дармо треба було везти тяжкий военний матерял ...*)

Полишаємо опис боїв в Азії і на Балкані, в Македонії, і т. д. та приходимо знов до поглядів Г—а на політичні справи. Це вельми поучаюча річ, як часто вертає до політики той залізний полководець, який пише свої спомини, розуміється передовсім для виховування будучого війська Німеччині. А що вносити політики в армію він не хоче, це ясне понад усякий сумнів. Чомуж він так часто і так докладно вертає до тої політики? Вияснення цеї загадки оставляємо на кінець цего реферату. А тепер придивімся тим його поглядом:

Г—ґ пише, що займатися історією Рідного Краю все було для нього п о т р е б о ю. Особливо любив читати життєписі великих діячів Німеччини (у нас життєписів взагалі нема! — О. Н.). З ними не розтавався навіть в часі війни. Але мимо того уважає себе неполітичною натурою. Може тому, що мав за слабий нахил до політичної критики**), може тому, що його солдатське почування за міцне. До дипльоматії має прямо нехіть. І має враження, що це заняття взагалі чуже вдачі Німців тай тому Німці таку мають недобру загранични політику.

В згоді з Бісмарком сказав Мольтке: „Полководець має уважати передовсім на мілітарний успіх. А що політика зробить з його побідою або погромом, це не його діло" ...

Одначе гострої границі між війною й політикою нема. Области їх вимагають безумовного порозуміння вже в часі мира. А в часі війни вони так тисячкратно сплетені з собою, що мусять безупинно доповнювати себе взаїмно. Це важке взаїмовідношення не дасться управильнити реґуляміном. Не міг цього зробити навіть Бісмарк. Рішає в цих питаннях не тільки річева матерія, але й х а р а к т е р д і л а ю ч и х о с і б.

Одно з перших політичних питань, яке стало перед Г—м, коли він переняв головне кермування армією — була справа будучини П о л ь щ і. Весь інстинкт

---

*) Инакше висказується про німецьку розвідку Л ю д е н д о р ф в своїх великих споминах. Таксамо ріжниться він в своїх поглядах з Гінденбургом в питанню, чи треба було наперед вдарити всею силою проти Росії чи проти Франції. О. Н.

**) Це очевидно не відповідає дійсности. — О. Н.

і все знання історичного розвитку говорило йому, що відбудова Польщі це тяжка небезпека для Німеччини. Зовсім инакше дивилася на польську справу Австрія: вона хотіла відбудувати католицьку Польщу й трівало звязати її з собою. В тім була велика небезпека для Німеччини, й треба було цю справу як найдальше відволікати. Тимчасом Німці заключили в серпні 1916 з Австрією умову, на основі якої як найскорше мало бути проклямоване самостійне польське королівство з дідичною монархією й констітуційним правлінням. Німеччина мала за це одержати команду над армією Польщі, що Г—ви відразу здавалося утопією.

Вже його попередник ґен. Фалькенгайн спротивився цему договорові. Цісар Вільгельм прихилився до його спротиву. Одначе невдовзі німецький ґенерал-ґубернатор, що сидів в Варшаві, зажадав негайного проклямування польського королівства, кажучи, що треба вибирати між трудностями в тім краю — й певним виглядом на скріплення німецької армії польською в силі 1 міліона людей. Хоч як ця друга альтернатива — пише Г-ґ — видавалася неправдоподібна, одначе ґенерал-ґубернатор, що сидів на місці, повинен це лучше знати. Тяжко було брати на себе відповідальність, відкинути так певно означену допомогу. На здивування Г—а оперлося цему предложенню німецьке правительство. Бо мало в тім часі надію на сепаратне порозуміння з Росією. Колиж ця надія розбилася, проклямовано польську державу й оповіщено рекрутацію польського війська. Та це не тільки до нічого не довело, але викликало явний опір Поляків. Тимчасом Австрія все більш отверто змагала до получення Польщі з Галичиною під своїм скиптром. Супроти того Г—ґ уважав за потрібне бодай вирівнати східну границю Прусії коштом Польщі.

Подібну роль, як справа Польщі, грала справа Добруджі між союзниками на Балкані. Та її не переповідатимемо.*) Таксамо мусимо поминути його інтересні виснови про турецьку політику та про питання мира в тім часі. І переходимо до його поглядів на внутрішню політику.

Від неї Г—ґ все стояв здалека і ніколи не міг зрозуміти, як можна дрібні партійні інтереси цінити вище, чим загальне добро Рідного Краю, що тут і там діялося. Нема для горожанина ніякого права, якому не відповідавби рівно сильний обовязок супроти Рідного Краю. Думки його найрадше оберталися в сильній державі, упорядкованій по замислам Бісмарка.

В часі війни найвища команда мусіла займатися внутрішно державними справами, особливо на господарськім полі. Вона їх не шукала, але вони самі накидалися їй. На основі програми, яка носить імя Гінденбурґа, ухвалено окремий закон, який одначе не відповідав його замислам до тої міри, що він опісля жалував, що тої самої ціли не осягав на основі вже істнуючих законів, як це радили робити инші.

Одно підчеркує Г—ґ особливо пильно: що не було господарського ґенерального штабу, вишколеного вже в часі мира на випадок війни. Досвід показав, що в часі війни, хоч як довго вона трівала, годі було витворити такий штаб!

Рівно сильно підчеркує Г-ґ, що помиляється той, хто думає, що війна це гра, в якій рішає припадок. Про її перебіг і вислід рішає все і скрізь тільки важка, неумолима льоґіка. Хто перший береться за діло і може братися, має запевнений успіх. Хто це занедбає, програє.

При описуванні війни підводними лодками стає Г-ґ на становищі, що в цій немилосерній війні, у якій бльокадою виморювано цілий німецький народ, могла обовязувати вже тільки одна засада: „Око за око, зуб за зуб". Усяке инше поведення це жорстокість супроти своєї крови.

Коли з початком 1917 р. австрійська Головна Кватира перенеслася до Бадену (30 км. від Відня), німецька перенеслася до Крейцнах'у. З напруженням очікувано загального наступу військ Антанти на західнім фронті. Німці поробили всякі можливі приготування і навіть змінили на основі досвіду систем оборон. Їх дотеперішній систем полягав на обороні поодиноких ліній і точок опору. Тепер мав полягати на обороні багато комбінованих цілих систем ліній і цілих ґруп точок, вложених відповідно в ширину

---

*) Лучше чим Г—ґ вияснив її Людендорф (ст. 281. його „Спомин").

і глибину фронту. Війська мали держатися постійно в движимім стані, щоби в потребі опускати позиції, атаковані приготовчим огнем артілєрії, та знов ті позиції займати перед самим наступом ворогів, оскілько ті позиції булиб ще потрібні для задержання загального становища. Ці нові засади обовязували і в великім і в малім. Крім цих двох засад: 1) скріплення системів ліній і т. д. та 2) движимости війська в позиціях, заведено ще 3) в найперших позиціях підвисшено скількість пулеметів, щоб ощаджувати людські сили.

Ці великі зміни були великим ризиком. Бо зміна тактики навіть в часі мира означає кризу. Вона викликає з одного боку пересадне вживання новини, з другого боку уперте обстоювання при старім, від чого тяжко людей відучити. Додайте до того при такій зміні ще непорозуміння, які випливають навіть з найясніщих приписів, оргії „самостійних" і довільних „пояснень" і момент тяжести, себто лінивства („нехай буде, як бувало"), який без сильного нажиму не дасться часто перемогти в людях. І ще треба було побоюватися, чи армія взагалі буде в змозі переняти ці зміни й перевести їх з наказу в дійсність. Бо це вже не була та армія, з якою починалося війну, ні навіть та, що була ще в 1916 р.: сила найкращих людей лежала в могилах або мала поломані члени й хоре тіло. Правда, було ще якесь горде ядро старої армії й біля нього групувалися молоді, щойно набрані сили, повні запалу й посвяти. Але це само не становить сили війська: бо його воля й сила мусить бути вишколена й досвідом заправлена. Його загальна вартість все таки мусить обнижуватися з довшим треванням війни, хоч релятивна вартість добре вишколеної армії (в порівнанню з ворогом, який рівно довго стоїть у полі) ніколи не впаде.

Новий систем оборони ставив німецькій армії найвищі вимоги, бо розлюзнював її своєю движимістю а тим самим найвищою засадою робив самостійність найменших частин. Тактичний звязок цих частин. полягав уже тільки на духовім звязку, на не видимих зверху лініях.

Буря (антантського наступу) почалася з самим початком весни. Великий наступ розпочали Анґлійці біля Аррасу. Підготовили його цілоденним биттям артилєрії й маси мінометів. Геть занехали попередну тактику несподіванного нападу. По докладнім а страшнім приготуванні рушили Анґлійці до наступу дня 9 квітня 1917 р. Як буря, перейшли перші, другі й треті німецькі окопи. Цілі системи точок опору не придались на ніщо, або замовкли по геройській обороні. Німці втратили масу артилєрії. Настала важка кріза, серед якої здавалося, що все розлітається. „Кріз треба уникати!" скаже ляїк. А солдат відповість: „Тоді згори треба зречися війни: цеж область небезпеки й невідомого. Не уникати кріз, тільки перемагати кризи, це завдання воєнної штуки. Хто вже загрози крізи боїться, той мусить стати забавкою в руках смілівіщого противника і в одній з кріз скоро мусить пропасти".

Баланс того дня (9 квітня) дав понуру картину, багато тіней, мало світла. В таких випадках треба шукати за світлом. Один промінь вже зарисовувався: Англійці, здається, не розуміли, як використати свій успіх аж до останніх границь. Нові німецькі війська надтягали з краю. Кріза була поконана.

Але боротьба тревала дальше. Біля Суасон і відси далеко аж по Раймс гриміли теж французькі гармати і багато соток мінометів, цілими днями. Німецькі оборонні системи мали бути замінені в поля грузів і трупів, а що може й осталоб живим серед такого вогню, мусіло бути зломане на дусі. Так очевидно числив французький генерал Нівей і 16 квітня дав знак до наступу, чи радше до жнив. Але сталося щось непонятного: серед руїн і лійок піднялося німецьке життя й огнем знищило французькі лінії, яки були кріваво розбиті.

Анґлійці далі витрівало приготовляють новий наступ на височину Витшаете, яка панувала над цілим рядом німецьких позицій. На запит Гінденбурґа, чи не лучше було б опустити добровільно ту височину, відповіли місцеві німецькі команди, що будуть держатися. Але настав страшний день 7. червня 1917 р. Земля під німецькими позиціями піднеслася, висаджена Анґлійцями, і через дим та спадаючі маси землі пішли приступом анґлійські сили, ламаючи останки німецьких позицій. Розпачливий протинаступ не вдався. Втрати в людях і матерялі були важкі. Треба було податися взад.

Мимо всего неприятель не відніс більшої побіди на значнійшім просторі.

Тимчасом під ударами німецьких сил на сході почала тріскати будівля російського царства. Кріз глибокі розколини в ній видно було огонь внутрішніх політичних пристрастей і кипіння диких сил. Царат упав. Американські війська були ще далеко. Якби в той мент можна було перекинути німецькі сили зі сходу на захід, то американські війська були б прийшли за пізно на боєвища Европи. Зрозуміла це Антанта й кинула в Росію масу політиків, аґітаторів, офіцерів і грошей. Під їх впливом російська армія перейшла в офензиву під Керенським. (Найдовше опиралася розкладові російська артилєрія з тої простої причини, що вона з природи річи не розпадається на стілько самостійних голов, що піхота.)

Російські маси вже були сильно проріджені. Але ніхто не знав, чи згинуло 5 чи 8 міліонів Росіян. З того їх ослаблення вийшов плян їх офензиви: маркувати наступ проти Німців і кинутись на Австрійців. Це й сталося. Під Станиславовом розвалилася австрійска армія, зложена зі словянських частин. Де була скріплена Німцями, там остоялася. Тоді Німці вдарили в бік Росіянам від Бродів в напрямі на Тернопіль (19. липня 1917), й одним замахом розбили їх. Австрійська артилєрія визначилась в тих боях великою смілістю. Щоб удержувати Петроград в постійній нервозности, висадили Німці війська на острові Езель. Ціла операція відбулася з точністю годинника.

Цікаво пояснює Гінденбурґ факт, що Німці мимо таких невідрадних відносин на західним фронті мусіли робити офензиву проти — Італії. Річ в тім, що Австрія заявила: Не видержу нового італійського наступу (12-го) над Ізонцом. Це — пише Гінденбурґ — було б рівнозначне з цілковитом погромом Австрії. Бо Австрія була дуже чутка з того боку, а не з галицького. Над Галичиною все глумилися в австро-угорській армії, кажучи: „Хто програє війну, мусітиме задержати Галичину“... (Кого Бог хоче покарати, тому відбирає розум, каже український народ в Галичині. — О. Н.) З таких причин прийшло в тім часі до офензиви проти Італії...

Пропускаємо інтересні описи дальших боїв на заході й на Балкані, та згадаємо про пляни Німців в Азії, головно тому, що б згадати про погляди Анґлійців на престіж у війні.

З гумором описує Гінденбурґ, як усякі „хатні стратеґи“ присилали йому ріжні замітки, вказівки й пляни „в загальних лініях“, „щоб не забирати йому дорогого часу“. Розуміється, докладніще виконання тих „загальних“ вказівок оставляли йому з довірям, що він добре їх виконає. Тільке все напоминали його, щоб спішився. Оден з таких „стратеґів“ з кругів многонадійної молоді написав йому: „Побачите, що ця війна рішиться біля Кіліцу — отож зверніть туди всю нашу силу!“

Треба було — пише Гінденбурґ — знайти на карті той Кіліц. Пошукав і знайшов — в Азії на північ від Алеппо. Коли старий вожд вдивився в положення цеі місцевости, признав, що хатний стратеґ мав добре стратеґічне чуття. Вправді евентуальні події в околицях Кіліцу не могли рішити, про вислід цілої війни, але могли вирішити долю османської держави, якби тільки Анґлія шукала там рішення або тільки поважно спробувала шукати! Тоді за одним замахом втратили б Турки без ратунку панування над усіми землями на південь від Таврусу. На це потребувала Анґлія тільки висадити військо в заливі Александретти і посуватися на схід. В той спосіб перетяла б Туреччині лучність з її сирійськими, месопотамськими й кавказькими арміями. Доступи до цего заливу боронила вправді одна турецька армія, але вона не мала мабуть ні одної боєздатної частини. Бо все, що заслугувало цю назву, відходило в Сирію й Месопотамію. Також артілерійська оборона в тім місці полягала більше на орієнтальній фантазії, чим на дійсности. Знав це й Енвер-Паша. Він говорив: „Моя одинока надія в тім, що Анґлійці не запримітять нашої слабости в тім небезпечнім місці.“

Чи Анґлійці могли не знати цего? Мабуть докладно знали! Бо нігде шпіонажа не могла так добре розвиватися, як у сорокатім стовпищі ріжних народностей Сирії й Малої Азії. Боятися не мала Анґлія причини. Чому ж не

визискала цего місця? Може боялася підводних лодок, а може чула ще в кістках наслідки висаджування військ у Дарданелях. Може Анґлійці схочуть колись вияснити цю таємницю. Про рішаючий у війні напрям анґлійської думки висказався один високий анґлійський морський офіцер: „Маю виразний наказ, не наражувати на небезпеку слави Анґлії, здобутої під Трафальґаром.“ Ця слава — пише Гінденбурґ — дійсно велика й оправдана. А є клєйноди абстрактної натури, які становлять скарб народу. В Дарданелях і Скаґерраку впали тіні на цей блискучий анґлійський клєйнод. І цего Англія Німеччині ніколи не забуде.

Так Анґлійці зреклися наступу з вигідного місця й помалу з трудом робили те, що могли зробити скоро й сміло. Дальше описує Гінденбурґ пляни Німців, як відібрати Баґдад Анґлійцям і чому не прийшло до виконання цих плянів.

Мод. Левицький.

Шкільні товариші.

Кінець 70-х і початок 80-х років минулого століття — то була підготовча епоха для тих людей, що в початку біжучого століття брали активну участь, як дозрілі громадяне, в революціях 1905 і 1917 рр.

За тих часів то була ще шкільна молодь, здебільшого — діти „шестидесятників“ тобто, діячів епохи „великих реформ“, і вже від батьків своїх, де-що чули ті діти, чули про „народ“, про потребу служити йому, сплачувати йому свій борг — і в наших дитячих головах (я тоді вчився у Камянецькій ґімназії) виникали ріжні питання: який то борг? Чому ми винні його н а р о д о в і? А коли винні, то скільки? І як ми маємо сплачувати той борг? І шукали дитячі голови відповіді на ці питання, а ту відповідь не завжди лехко було знайти; иноді відповіді бували ріжні, иноді суперечили одна одній, а дитячий розум доштукувався деж таки правда? — бо дитина щиріше за дорослу людину шукає правди, чистої, голої, без компромісів. А життя висовувало раз-у-раз нові пекучі питання. То була епоха численних замахів на царя Олександра II; трохи не що року мали ми несподівання: приходимо в ґімназію, а нам кажуть: „уроків не буде; ідіть у церкву на молебінь: „чудесное избавленіе“ і т. д. Ми щиро раділи не тому, що сталося те „чудесное избавленіе“, а тому, що уроків нема, і йшли на молебінь, а потім збіралися десь „на валах“ (руїни „турецької фортеці“) або в полі за містом і міркували: чого це ті „покушенія“ бувають? Адже-ж кажуть, що царь добрий, дав волю народові, що був у кріпацтві, то за що-ж хочуть його вбити? Бували і qui pro quo через нерозуміння де-яких московських слів: „злодѣй“ (так звали офіціально Каракозова, Соловьова і терористів 1 березня р. 1881, що таки вбили царя) —ми розуміли, як українське з л о д і й; потім ми довідувалися, що то не злодії і не хотіли вони обікрасти царя, і це знову викликало в наших головах цілу низку нових питань. Шукали ми відповіді на ті питання у батьків, — але часи були тоді люті, тяжка реакція, і батьки боялися говорити на такі теми з недолітками. А відповідь: „ви ще малі, ви того не зрозумієте; от краще вчіться“ — нас ані трошки не завдовольняла, не заспокоювала, а ще гірше роспаляла те шукання правди, вияснення „суті“ тих подій.

Після вбивства Олександра II почалася ще гірша реакція і переслідування „соціалистів“. Цього слова ми не розуміли, але бачили, що його вимовляють

з якимсь страхом, пошепки: зрозуміли ми, що соціалисти — то ті „злодѣи", але вже тямили, що то не злодії, а навпаки — люде, що йдуть на певну смерть, а грошей не шукають. Що їх на це гонить? Трудно нам було власними силами знайти відповідь на це, але ми її шукали і таки знайшли. Треба-ж ще сказати, що тоді в Кам'янецькій гімназії ще памятали Дебогорія-Мокріевича, Малавського, що вчилися за скілька років перед нами: старий батько Малавського був учителем ґеоґрафії в жіночій ґімназії. Особисто ми памятали Стародворського (Шлісельбуржця) — і ото виявилося, що все це були ті страшні „соціалисти".

„Щось то воно не так!" — міркували ми собі, зібравшись иноді невеличким гуртком десь у Мукші, в Цибулівці або в Жабинецькому лісі (околиці Камянця).

* * *

Довгий час моя сім'я жила на Підзамчі, передмісті Камянця. Нас було у батька шестеро і хоч заробляв він, як на ті часи, досить (він був інспектором народних шкіл), але й витрат на таку сім'ю було не мало, тим більше, що завжди ще у нас жили тітки, материні сестри, з яких наймолодша ще вчилася в жіночій гімназії. Отже на Підзамчу і квартира була дешевша і город свій був і корівку держати можна було і птицю всяку, — та й нам, дітям, чистого воздуху й волі було більше, ніж в осередку тісного міста.

Поблизу нас жив один із наших товаришів Серожка Серебрій, добрий товариш. Батько його був військовим лікарем, матері не було: дітей було тільки двоє: Серожка та сестра його Варя, трошки старша за брата, ґімназістка; господарством у них завідувала стара тітка; батька майже ніколи не було дома, і в хаті їх завжди була „республіка", бо тітки ні вони ні ми ані трошки не боялись і навіть курили при ній (при батьках курити не наважувались); добряща була вона жінка і дуже любила своїх небожат. І щирі то були діти, дуже симпатичні: обоє надзвичайно гожі: біляменькі, кучеряві, синьокі; Варя так красуня була і вже мала „кавалєрів", що закохувались у неї; вона була у 5 класі, а ми — у 3 чи 4-му. І старий Серебрій дуже любив своїх дітей і нічого для них не жалів. Був він чоловік заможний, мав свій власний домок на Підзамчу; дітям поставив у дворі гойдалку і „ґіґанти" і це нас товаришів особливо до їх дому принаджувало. На „ґіґантах" можна було гулятися тільки в — шістьох, найменше у — п'ятьох; ото-ж мало не що дня збіралося до Серебріїв скілька товаришів погуляти. Тоді ми були ще малі і спорт нас ще найбільше цікавив: в — літку — ґіґанти, гойдалка, купання, у — зімку — „коньки". Читали ми багато, але здебільшого те, що підходило до нашого віку: Майн-Ріда, Купера, Жюля Верна.

Серебрій вчився поганенько, хоч дуже був меткий і кебетний, але ледачий і звички до праці не мав. Бувало у скрутну годину, коли треба було „поправитись", він, при допомозі кращих товаришів, на перемінці у $^1|_4$ години виучував трудний урок на „5", — аж ми дивувались; а потім знов нахапає двойок. Батько держав йому репетітора, але це не багато помогало при тій „республіці", що була в їх домі у постійній відсутності батька; репетітор мало що міг зробити з ледачим хлопцем; він охотніще запускав бісиків до красуні Варі або, як коли, то й бігав з нами на „ґіґантах", ніж „наливав бездонну бочку", як він висловлювався про свого учня. Серожка на превелику силу, з усякими передержками з батьковими клопотами у ґімназії, ледве перелазив із класа у клас.

Проте Серебрія всі товариші любили за його добру, товариську вдачу; любили його і вчителі, хоч иноді й пакосний бував і в карцері не раз сидів. І 4-му класі, що за тих часів був найтрудніший, він застряг на другий рік, а потім і зовсім мусів покинути ґімназію. Де-який час він ходив по місті „у цивильному“, з цигаркою в роті на заздрість нашу, і чекав, щоб йому минуло 16 літ, щоби поступити охотником у військову службу. Як „вольноопредѣляющійся“ він ще де-який час швендяв по місті, шматуючи серця ґімназісток, а потім поїхав у Київ у юнкерську школу, і з того часу ми вже його не бачили. Правда, колись ще на Різдво чи на Великдень він приїхав на короткий час до родини, вже „блискучим юнкером,“ поглузував із нас, що ми „засмерділися“ в тій ґімназії, розказував, що нема життя, як військова служба, бенкетував у ресторанах, грав на біліарді, і знайшлося чимало з наших товаришів, що заздрили його „щастю“. Але заздрили не всі. Була частина, що почала трошки инакше думати, особливо з того часу, як серед нас, у 5 класі, з'явився новий товариш, Авакум Кудрицький.

Це був, сказать-би, з усіх поглядів антипод Серожки Серебрія. Син бідного сельського дяка, з зовнішнього вигляду дуже незграбний: присадкуватий, кремезний, кирпатий, таранкуватий од віспи, якийсь кострюбатий, він не тільки не мав нічого принадного з зовнішнього вигляду, але навпаки — перше враження робив навіть прикре. Заімпонував він нам у сам-перед своєю фізичною силою: він був найдужчий з цілого класу, — а це у ґімназистів має велику вагу. Але в той час, коли в усіх инших класах найдужчі здебільшого бувають далеко не найрозумніші і своєю силою „задаються“ і б'ють та терорізують слабших, Авакум (ми воліли називати його по імені, а не по призвиську, як усіх инших, бо й те імя було оріґінальне, теж ніби якесь кострюбате) навпаки ніколи своєю силою не „задавався“, нікого не бив, а так хиба, иноді, боровся один на двох або й на трьох. Але далі, декому з нас він заімпонував ще більше своєю інтелектуальною силою, якою він перевищував не тільки найрозумніших з класу, але й багатьох із вищих класів.

З'явився він у нас одразу в 5 класі. Перед тим він учився в бурсі, а потім у духовній семинарії, з якої й перейшов у ґімназію. Потім ми довідалися, що з семинарії його вигнали за „вольнодумство“ і тільки на благання і сльози його батька зробили йому ту ласку, що він ніби увільнився сам, „по прошенію“. Але про це Авакум росказав лише де-кому з нас і то значно пізніше.

Пам'ятаю, на мене перше сильне моральне враження зробив Авакум одною розмовою на якомусь „порожньому“ уроці (коли вчителя не було) з нашим товаришем Матковським. Цей був з поповичів, учився погано, а імпонував нам тим, що говорив басом (і в хорі „октаву пускав“), курив дуже міцний тютюн і „просвіщав“ нас по всяких полових питаннях, але в дуже неморальному освітленні; просто кажучи — він дуже багато гидоти навчив нас. Але хлопцям 15—16 літ власне це все й цікаво. Одно тільки було спільне у Матковського і Авакума: обидва вони були „стіхійні“ Українці: погано говорили й вимовляли по московському, а у приватних розмовах воліли вживати вкраїнської мови. Тоді національне питання не стояло так гостро, як нині; але була частина учнів, що любила співати українських пісень і в розмовах воліла вживати між собою рідної мови. Отож на тому „порожньому“ уроці зібралася нас купка, хто не підучував дальших уроків, і балакали про те, про се. Матковський сидів на вікні, бовтаючи но-

гами. Проти нього сидів на лавці Авакум, недбало підпершись рукою. Навколо було ще двоє—троє. Я застав таку фазу розмови.

— Бо Марія Магдалина була к . . . , — сказав авторитетним тоном Матковський.

— Ну ту що-ж із того? — спитав Авакум.

— Тому-то й простив її Христос, що сам був незаконнорожденний, — з апломбом сказав Матковський.

— Дурень ти! — коротко відрізав Авакум.

— Чого-ж це ти маєшь привилей на розумного — відгризнувся Матковський.

— Ще вдруге дурень, — підкріпив Авакум. — А хочеш знати чому, то ось чому: нелогічні висновки робиш. Коли я сказав, що ти дурень, то ще не сказав цим, що себе вважаю за розумного; а за дурня я тебе маю тому, що плетеш дурниці, сам не знаючи чого-ради, хіба тільки для того, щоби скверналовити. То це свинство. Бо коли Марія Магдалина і була публична жінка або грішниця, як попи кажуть, то це не значить, що в неї не могла бути дуже гарна душа. Часом у публичних жінок душа може бути чистіща і краща, ніж в ігуменії монастиря, старої діви. А що ти кажеш про походження Христа, то це ще гірше свинство: бо душа Христова, коли відкинути всі ті дурниці про всякі чудеса, була така-ж чиста і висока, як Сократова; а наука його була занадто висока для таких свиней, як люде, і вони її не зрозуміли досі і тільки обпаскудили ту високу мораль. Соціалисти спустились на одну щаблину нижче за Христа, але за те ближче до життя, і тому їх наука лекше може бути приложена до життя.

Ми всі аж насторожились, слухаючи такої нової, нечуваної досі для нас мови. Тверда і впевнена Авакумова мова, енергійні слова, правда, яку інстинктом почували ми — все це так захопило нас, що ми аж дух затаїли. Мовчав, остовпівши, і Матковський, справедливо проковтнувши двох дурнів. І той нахаба й негідник, зрештою, як і ми инші, зрозумів, що Авакум не тільки фізичною силою, але й розумом значно перевищує нас усіх.

— А яка-ж наука соціалистів? — несміливо спитав котрийсь.

— Трудно про це все росказати, — замнявся Авакум, з де-якою непевністю оглядаючи нас; — але коротко сказав-би я так: Христос казав: як побачиш голого, здійми з себе сорочку і віддай йому. А соціалисти вимагають меншого: не здирай з убогого останню сорочку, коли своїх маєш десять. Багато ще де чого, та . . .

Авакум якось дивно махнув рукою і пішов на своє місце та вліз у якусь книжку; бо розмова його з Матковським звернула загальну увагу, і видимо він не хотів вести її далі.

Престіж Матковського відразу впав у наших очах, але за те високо став перед нами Авакум. Мені та скільком ближчим моїм приятелям свердлом крутили в головах нові питання, що зародилися з цього диспуту: питання релігійні й соціалистичні. Все це було нове, невідоме, страшне й цікаве, а самотужки ми не могли знайти відповіді на все. Ми були виховані в дуже релігійному напрямку, і нам аж страшно було подумати про такі речі, як те, що Марія Магдалина була проституткою, що всі чудеса Христові — то дурниця, що можна наважитись рівняти Сина Божого до Сократа, хоч і великого філософа, але-ж поганина-язичника. Знов: як-же можна рівняти соціалистів, тих, що царя хочуть убити, до Христа, —

що ніби то вони стали тільки на одну щаблинку нижче за нього? І страшно було думати про це і неможна було відігнати тих настирливих питань: хотілося знайти правду, яка-б не була вона, та де і як щукати її?

— У Авакума, — рішили ми. — Він знає, він роскаже. Це не Матковський.

Отож другого чи третього дня після цеї розмови, після вечерні (всіх православних обов'язково ганяли до церкви), я дігнав Авакума, що вертався сам—один, і пішов із ним поруч. Жив він далеко, на Польських фільварках і, хоч мені було не по дорозі, я пішов із ним.

— Авакуме, я хотів де-що тебе спитати . . . не сміливо почав я.

— Ну? — і він уважно подивився на мене своїми сірими очима.

— Щоб ти мені росказав де-що . . . Про Христа, про соціалістів . . .

Авакум помовчав, а потім помалу промовив.

— Добре, я тобі роскажу, що сам знаю, але тільки ти вважай: не будь довгоязикий, бо за такі розмови і мені й тобі лихо буде.

— Чого-ж я маю бути довгоязикий? А втім, коли мене де-хто спитає так, як я тебе питаю, то хиба я не можу йому сказати?

— І Матковському роскажеш?

— Ну, ні! — рішуче заперечив я.

— От бачиш. А Горошкові? А Гжибовському?

— Ні, не сказав-би.

— А кому-ж ти сказав-би? — питав Авакум.

Я назвав де-кількох своїх приятелів. Авакум, подумавщи, згодився.

— З цими можна говорити.

І почав я його роспитувати про ті настирливі, свердлючі питання. Авакум багато росказав мені такого, про що мені й не снилося: про те, як люде, з добрими чи злими намірами, обпоганили чисту науку Христову, наліпивши на неї силу дурниць, вигадок і брехні, за якими самої правди не видко; що зовсім не так було в дійсності, як про це росказують і попи і книжки наші. Розказав дещо і про соціалістів. А говорив він просто, але переконуючо. Я пробував не то що опонувати, а домагатися пояснень.

— То значить брехня, що сказано в Законі Божому?

— Може й не все брехня, але багато її. От ти скажи: можливо, щоби риба проковтнула людину і щоб та людина, просидівши в її животи три дні, вийшла назад жива й здорова?

— Ну, то могло бути чудо, — змагався я, втрачаючи грунт з під ніг.

— Чудо? — повторив Авакум. — А ти бачив коли чудо?

— Ні.

— А як не бачив, то й не впевняй. Навіть, як-би побачив коли, то ще подумай добре, чи не омана це яка? А ти мені ще от що скажи: за що мучили христ'ян у римських цирках? чого вони мусіли ховатися по катакомбах?

— Бо вони проповідували нову, правдиву віру.

— От тепер так само мучать по тюрмах, засилають у Сибір, вішають соціалістів. За що? За те, що вони проповідують нову віру, суперечну теперішній. Адже ти знаєш, що про христ'ян казали, що вони злочинці, що вони не шанують богів — усяких дурниць на них горнули, так, як тепер на соціалістів.

Довго балакав зо мною так Авакум, а я слухав, дух затаївши. Він, хоч може тільки на рік-два старший за мене, розвитком своїм перевищував мене на десять літ.

— Звідки ти все це знаєш? — дивувався я.

— З книжок та від людей. Де що вичитав, а де-що випитував, ось, як ти мене.

— А про Христа? — спитав я в сам-перед.

— Добра є книжка Ренана: „Життя Христове“ — там уся правда.

— В тебе вона є?

— Нема. Сам ледве достав був колись, тай то всієї не дочитав.

— А можна дістати її?

— Не знаю. Це не тут було. То в селі мені один студент був дав, та скоро забрав, бо виїздив. А у мене мало книжок. Треба шукати, діставати, та й то оглядаючись, бо як піймають, то лихо буде.

Дійшли ми до його кватирі, вбогої хатини під стріхою в кінці передмістя.

— Даси мені почитати що небудь із того, що маєш? — спитав я.

— Ходім у хату, — запросив він. — Майже нічого я не маю, але . . . Ти що взагалі читаєш?

— Тепер історичні романи. От читав ще недавно Соловьова, а то читав Карповича „Любов и корона“.

— Дурниця це, — сказав Авакум. — А втім — бувають добрі й історичні романи. От, я тобі дам Костомарова „Кудеяр“. На! А потім ось-що: у книжках, що додатками до „Недѣли“ виходять, друкується історичний роман Мордовцева: „Сагайдачний“: це з нашої української історії, як „Тарас Бульба“. Варто прочитати. Мені обіцяли дати. А як ти можеш дістати, то постарайся: сам прочитаєш, а може й мені даси. Теж постарайся дістати журнал „Дѣло“: там є історична повість „Спартак“; теж, казали мені, варто прочитати. В бібліотеках є, але нам не дадуть. Постарайся, як можеш.

Забравши „Кудеяра“, я збірався йти до дому. Авакум спинив мене:

— Слухай, ти добре знаєш німецьку мову. То може-б ти взяв перекласти одну дуже гарну штуку?

— Добре! — з радістю згодився я. — А що саме: Авакум дістав пошарпану й потріпану Бюхнерову „Stoff und Kraft“ („Сила і матерія“).

— Я пробував сам перекладати, так не втну, — казав Авакум.

Я дійсно знав добре німецьку мову, бо змалку була у нас бона — Німкеня, і я говорив по німецькому вільно.

Взяв я й Бюхнера перекладати.

— Гляди-ж, — остерегав Авакум, — не дуже витріщайся з цею книжкою. „Кудеяр“ ще нічого, а от за Бюхнера може лихо бути.

Отак почав нас просвіщати потроху Авакум. Добував нам книжки, загадував і нам добувати, що можна було по книгозбірнях дістати. Згодом у нас був тісний гурток, чоловіка шестеро, що читали це, по ночах читали; потім гуртом балакали про читане. Иноді збіралися десь на валах, або в Жабинецькому лісі, з Авакумом, і він нам розкаував, вияснював усе, що міг, по тих питаннях, що нас цікавили. Так склався наш гурток самоосвіти. Та не довго це було: Авакума в 6 клясі, після іспитів, які він видержав добре, покликав Директор і сказав йому, щоби він не вертався після вакацій, а краще, щоб увільнився „по проханню“.

Директор був добра людина, сам мав дітей і, видко, пожалів він хлопця, бо на останку сказав:

— Слухайте, Кудрицький: переведіться ви кудись в иншу ґімназію, але покиньте оте читання, а держіться тільки науки, бо побачите, що і ґімназії не скінчите, і опинетесь там, де козам роги правлять.

Авакум росказав нам про це, і для нас це було справжнє горе. Ми ніяк не могли догадатися, звідки і як про це директор довідався, але якось довідався.

Кам'янецька ґімназія мала „погану" політичну репутацію: з неї вийшли, як я вже здається сказав, такі революціонери, як Дебагорій-Мокрієвич, Малавський, Стародворський. Після березоля р. 1881, коли почалася реакція і гноблення всього живого в царській Росії, звернули увагу і на такі провінціальні непевні закутки. Ще як був у ґімназії Авакум, де-які батьки остерегали своїх дітей не водитися з ним, бо він „до добра не доведе". Серебрієва тітка, зо слів свого брата, казала нам якось:

— Краще, хлопці, приходьте ви до Серожки на ґіґанти; од цього вам лиха не буде, а з тим Авакумом не водіться: він, побачите, скінчить на шибениці, а вам од тої компанії з ним тільки лихо буде.

Що правда, Серожа до „тої компанії" не належав.

Але добре зерно, що посіяв між нами Авакум, не пропало марно: і без його ми собі збіралися, обмінювалися книжками, що їх добували, де могли. Через Авакума таки ми познайомилися з бібліотекарем публічної бібліотеки, що давав нам книжок „Дѣло", „Отечественныя Записки" (бо учням не дозволялося брати книжки з тої бібліотеки) і добули ми собі й Чернишевського „Что дѣлать?" і переписали собі його; ходив по руках і мій переклад Бюхнерової „Сили й матерії", — одно словою — жили ми розумовим життям і живились усім, що тільки пощастило кому добути. Чимало добрих порад, а иноді й книжок, додав нам учитель Фільварецької школи Модест Філіпський, сам колишній учень Кам'янецької ґімназії, якої не довелося йому скінчити.

Про Авакума Кудрицького ми чули, що він був у Немирівській ґімназії, але й там не дійшов до кінця, а мусів перевестися кудись далі, здається, у Кишинівську ґімназію.

Знов зустрівся я з ним пару разів у Київі, коли був уже в університеті, але ті зустрічі були випадкові, бо ми були на ріжних факультетах: я на історико-філологічному, Авакум на медичному. Сказав він мені тоді, що тяжко довелося йому працювати, бо ґімназійний атестат він мусів собі добувати екстерном: ні до якої ґімназії його приймати не хотіли. А за тих тяжких часів екстерном добути атестат — це було геройство: з сотні ледве добувало його 2—3.

Я збірався піти до нього на вказану адресу, але коли нарешті пішов, то довідався, що його були арештували, і він кудись із Київа подівся.

Через скілька літ, коли я вже був на медичному факультеті, в розмові з одним товаришем, що перевівся у Київ з Казанського університету, я випадково довідався, що Авакум Кудрицький студіював медицину і в Казані, куди перевівся не з Київа, а вже з Дерпту.

— Добряща душа! — казав той Казанець; — сильна натура; але довелося йому більше часу провести в тюрмі, як в університеті. Либонь і з Казані він кудись помандрував, але куди саме — не знаю.

* *
*

Минуло чимало часу. Я вже скінчив медицину, вже літ із п'ять чи шість служив земським лікарем.

Був я на Поділлі, в Балтському повіті. Одного дня над вечір прибігли по мене з моєї лікарні сказати, що привезли в лікарню тяжко побитого, ледве живого поліцейського врядника: селяне побили.

Пішов я і застав страшне видовисько: голова — то була одна загальна крівава маса; одежа пошарпана, все тіло теж в синяках — місця живого не було. Він був без памяти.

Коли його трошки обмили, і я міг оглянути, то виявилося, що голова проломана в одному місці аж до мозку, одно око так підбито, що мабуть пропало зовсім, а взагалі побитий він так тяжко, що мала була надія, щоби вижив. Я зробив все, що міг, позашивав, що можна було зашити, позав'язував і поклав його у лікарню. Приїхав і становий пристав довідагись, що сталося з його урядником.

— Чи буде живий? — спитав він мене.

— Мала надія, — сказав я: — тяжко голова пробита. Коли не зробиться запалїння мозку, то може й виживе якось. Побачимо днів через три.

— Скажу я вам по правді, — озвався до мене потиху становий: — коли-б його чорти взяли, то я сказав-би тільки: „Слава тобі, Господи!“ Така мерзота, що ви собі й уявити не можете! Не дурно-ж його ціла громада била!

— Що це за один: щось я його не знаю.

— Недавно прислали мені його з Балти, щоби здихатися його, бо й там усім осточортів.

— Як його звуть?

— Серебрій.

— Може Сергій?

— Сергій. А ви хіба його знаєте?

— Знав такого... ще в Кам'янці, малим...

Я не мав охоти розказувати становому, що ми шкільні товариші, і, щоб уникнути його питань, сам спитав:

— За що-ж його так побито?

— За те, що з конокрадами компанію водив. Піймали люде конокрада, почали бити, — а вже знаєте, що як селяне б'ють конокрада, то не жаліють. „Признавайся, з ким крав?“ Він довго не признавався, але як побачив, що вже смерть в очі заглядає, то й сказав: — „З урядником новим, із Серебрієм“. Він крадені коні за Дністер у Молдаву переправляв.

А тут як раз як на те-ж приїздять — з Бесарабії люде, свої коні шукають; кажуть, що теж піймали конокрада і випитали в його, що коні він сюди переправляв, до якогось урядника. Пішли громадою до Серебрія і Молдоване пізнали у нього свої коні. Оттут і взялися до нього та ось бачите, як обмолотили. Кинули вже, бо думали, що мертвий; аж потім насилу староста з десятськими якось зволік його на підводу і оце привіз сюди.

У мене боляче стискалося серце, коли я слухав це оповідання. Коли становий поїхав собі, я знов пішов у лікарню подивитися на побитого.

Так, це дійсно був Сережа Серебрій, хоча звичайно я цілком не пізнав-би його в такому страшному становищі, як-би не знав, що це він. Він був без пам'яти.

Але днів через два почав потроху приходити до тямку. Ще через пару днів я міг уже з ним розговоритися.

— Пізнаєш ти мене, Сергію? — спитав я.

— Пізнаю. Та я знав, що ти тут, ще як тільки сюди приїхав... Та не хотів признаватися, щоб сорому тобі не робити...

— Сергію... як це ти так низько впав!...

Він мовчав.

— Що твій батько?

— Давно вже помер.

— А сестра, Варя?

— Заміж вийшла, за вчителя.

— Жаль мені тебе, Серґію... Може-б ти ще міг підправитись... Може-б ти при сестрі... вона-ж тебе так любила...

— Слухай, Модесте, — слабким голосом, але нетерпляче промовив хворий: — ти лікарь, а не піп. Покинь ті моралі всякі, а міркуй розумом. Я пропащий, бо в мене зруйноване і тіло, зруйнована й душа. Я пранцьовитий, вже літ із вісім; я п'яниця безнадійний, пранці свої гою горілкою. Душі теж нема. З юнкерської школи вигнали, бо прокрався. Як батько вмер, я сестру обікрав: вона мені дала довіреність на ліквідацію батькових справ, а я все зліквідував, за безцінь збув і їй ні шага не дав. Ще й тітку стару вона до себе взяла. Чи можу-ж я до неї йти, поганити її? У неї сім'я, троє дітей; вони бідують, бо він не багато заробляє. По якого лиха я до них піду, хоч-би навіть її чоловік не вигнав мене? Щоби сорому їм наробити своєю персоною? Щоби дітей їм заразити своїми пранцями?

— Нещасна ти людина...

— Це правда. Шкода, що не вбили мене; одною мерзотою було-б менше на світі. І по якого дідька ти мене рятував? Обов'язок лікаря, товариська услуга? Все це ідіотська мораль, вибачай мені в цім слові.

— Не говори багато і не хвилюйся, — сказав я.

— Не говори дурниць. От коли ти дійсно болієш серцем за пропащого шкільного товариша, коли ти тямущий лікарь, а не піп без ряси, то дай мені горілки. Розумієш? щоб не горіла душа.

Я подумав хвилину і сказав:

— Добре, дам тобі горілки.

— Ну то дай-же і руку... Серожці, шкільному товаришеві, а не конокрадові.

Я подав йому руку і він міцно стиснув її. А вийшовши від його з невимовно тяжким серцем, я послав по пляшку горілки.

Через місяць Серебрій був уже у Балтській тюрмі.

* * *

Через скілька років я вже служив у Київі на посаді директора земської фельдшерської школи.

Треба було мені зробити для школи деякі меблі: класні дошки, шафи, столи, то-що. Я доручив комусь із служби пошукати мені доброго столяра, що зробив-би це по совісті, з доброго й сухого лісу і по змозі швидко.

Мені привели столяра.

— Сам майстер лежить у лікарні — хворий на тіф. А то його спільник чи челядник, — сказали мені.

Я почав розказувати столярові, чого мені треба. Він слухав уважно, брав мірку, записував. В його постаті й рухах було мені щось знайоме; і облична з густою кудлатою русявою бородою аж по під очі, і ті очі з по-за темних окулярів теж здавалися мені знайомі, але ніякою силою не міг я пригадати, де коли я бачив ту людину.

Обміркувавши всі мої вимоги столяр подумав і сказав мені свою ціну — ціну чималу, як на ті часи.

— Дорого, — сказав я.

— Воно не дешево, — сказав він, — але не пожалієте, бо робота буде добра, по совісті.

І голос знайомий!

— Слухайте, де ми з вами зустрічались? — спитав я.

Він усміхнувся і по тій усмішці я нарешті впізнав його.

— Авакум! —

— Я вже не Авакум, а Іван Букрієв, — сказав він потиху, оглянувшись.

На щастя крім нас двох у кімнаті на той час не було нікого.

— Ну добре. Та ходім може до мене, побалакаємо.... Як це ти столяром став?

— Так... це тимчасово. До тебе я зараз не піду, бо це зверне увагу. А ти ось розкажи, як до тебе потрапити, що б нікого не роспитувати?

Це було не трудно зробити, бо я жив тут таки, при школі, у дворі.

— Добре, — сказав він. — У вечері прийду.

Я насилу діждався вечора, так хотілося з ним побалакати. Нарешті він прийшов.

Усадивши старого товариша, почав я роспитувати його: де він був за цей час, що робив?

— Ти-б краще спитав: де я не був і чого не робив? — з легенькою усмішкою сказав Авакум. — Останній раз ми з тобою бачилися, либонь, тут у Київі, коли я у перше поступив в універсітет.

— Так, так, — пригадав я.

— З того часу, братіку, перебував я у всіх російських університетах, крім Петербурського і Одеського; та ще загряницею був у Франкфурті і в Берні. Все ту медицину студіював та досі не скінчив. Так якось складалось нещасливо. Що правда — багато часу пропало по тюрмах, але вже тепер я поклав вибратися за границю і не вертатися, поки не скінчу науки. Бо тут, я вже бачу, не судилося мені скінчити університету: занадто добре знає мене скрізь поліція й жандармерія.

— Чому-ж ти не скінчив науки, як був у Франкфурті та в Берні? — спитав я?

— У Франкфурті тяжко жити було, голодував, а знаєш, не тільки plenus venter але й vacuus venter non studet libenter. А в Берні було-б нічого, та перешкодила та анґло-бурська війна.

— Анґло-бурська війна? Хіба вона відбувалась і в Берні? І яке твоє відношення до неї? — здивувався я.

— А таке, що з трьома иншими шибайголовами, що не мали, як і я, нічого до втрати ні по-за собою ні перед собою, поїхав я до Бурів помагати їм одбиватися від насильників.

— І бився з Анґлійцями?

— Бився, ще й добре, під командою Люї Боти. Та на лихо вхопила мене жовта гарячка, і мало не пропав я від неї. Тільки тому й не здох, що дужий та що добрі люди помогли. Одного Вура я врятував раненого, доволік його до ферми, то він потім і мені не дав здохнути, і вивіз мене, ледве живого, у Льоренцо-Маркец до Португальців та здав їм мене в лікарню. Мучили мене гірше, як у пеклі: заприскували хину під шкуру конячими дозами, аж досі ґулі маю на боках; але, спасибі їм, не дали таки здохнути і, як тільки трошки я піддужав, то вивезли мене назад у Европу. Всього бувало!... — зітхнув він, дивлючись кудись перед себе, задумавшись у спогадах.

— А як-же ти столяром став? — зацікавився я.

— Це вже цілком инша справа. Столярства я навчився трошки в тюрмі, у майстерні, а потім на „заїмці" у старовіра в Сібіру, як утікав з заслання. Бо заслали були мене у Киїнск аж на чотирі роки, як знайшли у мене в Казані потайну друкарню, — не мою, але в мене вона переховувалася — це все одно. Подержали мало не рік у тюрмі, а потім вивезли „на прохолоду". Багато часу прогаяв я марно, і шкода було мені ще чотирі роки втратить; то я і втік; а по дорозі дав мені захист у себе один старовір, добрий чоловік і добрий столяр. То я у нього трохи прожив, поки настала змога певніше мандрувати далі; а щоб дурно хліба його не їсти, то й робив я в його столярні. Всього бувало...

— А тепер звідкіля ти тут узявся?

— З Томська. Як вернувся я з Африки та піддужав трохи, то потягнуло, непереможно потягнуло у рідні місця. Пам'ятаю, як лежав я у гарячці в Льоренцо-Маркеці у шпиталі, то все мені уявлялося, що я то в Кам'янці, то в Немирові у ґімназії. І ти мені тоді не раз уявлявся, як живий, — додав він, приязно плеснувши мене широкою, мозолистою долонею по коліні. — Але в рідній стороні не міг я довго гаятись.

Надумав поїхати у Томськ, бо там мене ще не знали. Документи спорудив собі найлеґальніші, — такий у мене приятель є по цій спеціальності, — тай поїхав і поступив в університет. Та на лихо вскочив у несподівану рахубу. Жив я у залізничій колонії, вчив дітей у залізничника одного. Була там ворохобня серед робочих, бо їх дійсно без усякої совісти грабували. Вмішалася поліція, жандарми, почалася бійка. Попав і я „в число драки". Поліція стріляла; одстрілювались і де-які робочі, хоч більше камінням одбивалися. Були ранені і вбиті. Про це в ґазетах не дозволено було писати, то ви нічого й не знали. Я мав добрий револьвер і вбив околодочного, — не те що б власне його хотів убити, а так сталося. Та не знаю вже, чи бачив це хто, чи серед нас був шпиг, або провокатор, але всім відомо стало, що околодочника вбив власне я. Ну і взяла мене поліція й жандармерія „на мушку". Залізничники мене переховали і помогли втекти. Так і виїхав я звідти на паровозі кочегаром тай усякими вже способами: і пішки і „зайцем" і за гроші — допхався сюди і ото збіраюся за гряницю. Вже моя кар'єра в Росії скінчена. Як-би попався, то вже живцем не випустять. Треба-ж і науку нарешті скінчити: я-ж уже трохи не вісім літ на четвертому курсі стою; років два — тай міг-би вже й скінчити науку. Отож

скінчу та осяду десь у Галичині, поблизу Збруча: все таки серед свого народу жити буду й працювати.

— Може тобі грошей треба, то я-б тобі дав де-що. Чого-ж ти маєш столяркою заробляти? — сказав я.

— Ні. Копійчина вже де-яка є, а посидіти тут трошки мушу, бо одно — що не забезпечив ще собі доброї переправи через кордон, а друге — що треба почекати, поки вернеться мій майстер, — казали в лікарні, що тижнів через два видужає. Бо я його майстерню тим часом узяв на себе, покінчав деякі замовлення, що він покинув через хоробу. То добрі люде; пригріли мене, як рідні; не можна їх кинути, бо сім'я велика, діти.

Авакум був увесь тут; инакше він не міг-би зробити.

Довго ми просиділи того вечора і довго слухав я епічно-просте оповідання його про несчисленні пригоди з його життя, як ту казку з 1001 ночі.

Він не ходив часто до мене, бо боявся, що може за ним стежать. Перед виїздом зайшов ізнов попрощатись і сказати, що роботу для школи докінчить уже сам майстер, бо вже вийшов з лікарні.

— Я з тебе, що правда, дорогенько заправив. Але то не для себе... для них. Тільки впевняю тебе, що робота буде добра, по совісті.

— Авакуме, покинь дурниці, — сказав я. — Візьми у мене хоч сотню карбованців; хай у тебе буде в запасі. Це-ж не вадить; на чужину їдеш. Візьми ради старої приязни.

— Не треба й не хочу! — вперся Авакум. — Гроші муляють. Я собі дам раду, не бійся. Я все можу робити: і чоботи шити, і хліб пекти, — бо я служив у пекарні у Франкфурті, як скрутно було. А гроші в мене не держаться: проміж пальців кудись щезають, скільки-б їх не було. Ну, прощай! — обняв він мене. Ще ми з тобою десь зустрінемося, я маю таке предчуття.

* * *

Досі я з ним ще не зустрівся. Літ через вісім чи більше після цеї зустрічі довелося мені бути за границею: я поїхав одвідати тяжко хворого брата мого, що лежав у клініці проф. Зомера в Ґісені, коло Франкфурта. Була в його тяжка хороба серця на ґрунті малярії, придбаної в Туркестані.

Застав я брата в надзвичайно тяжкому стані, майже без надії. Коли я говорив з проф. Зомером, дуже доброю людиною і поважним ученим, він сказав мені:

— Ви самі лікарь, то бачите, що становище тяжке; але, на мою думку, не безнадійне. З таким серцем живуть і десяток літ і більше. Тільки йому було-б краще десь на півдні, де тепліше, щоб міг собі на сонечку погрітися, на чистому воздусі. Зима наближається, у нас холодно, а він дуже мерзне, бо без руху та й ноги попухли.

— Куди-ж би його повезти? Порадьте.

— В Італію кудись. Ага, слухайте: повезіть його в Падую. Там тепло, там і клініка гарна і спеціалист дуже добрий, професор Кудрицький — чи не земляк ваш часом?

— Кудрицький? — скрикнув я — і додав мимохіть: Авакум?

— Ja, ja, Avakum, — сказав добродушний німець. — То ви його знаєте?

— Це мій шкільний товариш.

— От бачите, — радів зо мною старий, — як воно добре складається.

— І ви його знаєте, пане професоре?

— А як-же. Він у мене працював два роки. Дуже поважний лікарь і сила наукова не мала. А надто це така добра людина, — ми його тут усі любили, як рідного.

Та не судилося мені побачите Авакума: бідний брат мій умер у Ґісені-ж таки . . .

* * *

Вже почалася оця світова війна нещасна. Р. 1916 я зібрався відвідати мого сина, що служив тоді в Чернигові

Було це влітку. Я сідав на пароплав на пристані у Київі. Стиснув мене натовп людей перед пароплавом, і я почув, що хтось бере у мене з рук мій легенький сачок.

— Позвольте снесу, — почув я за собою.

— Не треба, я сам понесу, — сказав я не оглядаючись.

Але настирлива рука не випускала мого сачка.

Я повернувся нетерпляче і побачив страшне, огидне обличча босяка: кудлатий, брудний, забрезглий, синьоватий, сліпий на одно око, обдертий, в якомусь лахмітті.

— Серебрій! — мимохіть скрикнув я.

Він мовчав; зиркнув на мене своїм єдиним оком і спустив голову.

Машинально, майже не думаючи, я дістав з кишені карбованця і подав йому. Він узяв, не подякував, одвернувся і затерся в юрбі.

Я був дуже схвильований. Сівши вже на покладі пароплаву, я побачив його знов на березі, під якоюсь будкою. Він стояв і дивився на пароплав. Може й мене бачив — не знаю: я короткозорий, не добачаю; але здалося мені, що він власне на мене дивився — довго, не ворушачись. Потім здалося мені, що він витер брудним кулаком своє єдине око і . . . пішов.

С.

Маленький фелєтон.

„Развѣсистая клюква“.

Ясне липневе сонце золотило пагурки Воробьових Гір і запалювало ясною зіркою хреста на Івані Великому, полишаючи в темряві нижню частину величньої будови, коли екстрений потяг підходив до Миколаївського двірця.

Депутати далеких французських пролєтарів Кашен і Фроссар з цікавістю дивилися через хрустальне шкло сальон-ваґону на околиці Москви і на золоті верхи церков, що мріяли за річкою в ранішнім тумані.

Чим далі, тим більше вони були здивовані.

Вони пригадували, як на двірці Сен-Лазар при відїзді з Парижу товариш Лоте звернувся до них з промовою і сказав їм.

— Товариші, памятайте, що перед Вами лежить велика задача, памятайте, що буржуазія всього світа зібрала всі сили, щоби показати Вам братню республику Совітів з самого найгіршого боку. Ви не підете на провокацію. Ви будете у все входити, всього дошукуватися і привезете нам повне і ясне справоздання того, що є в цій стрійній сістемі, котру Росіяне так остроумно і влучно наіменували „Совієт“.

Вперед товариші, хай живуть Лєнін і і Троцкі . . .

Ще вранці, прокинувшися на мягких ліжках з ідеальною білизною, вони посміхалися, думаючи про можливу провокацію буржуазії, а тепер, сидючи коло

вікна за шклянкою мокка зі сметанкою і горячими періжками, вони заспокоєно думали.

— Ну, тут не спровокуєш. Це вам не Франція. Попробував би там пролєтар влізти в такий ваґон та попросити кави з періжками, дали б йому каву. А тут тверда пролєтарська влада тут знаменитий коммуністичний рай.

Поруч з ними за кавою сидів молодий чорнявий комисар з довгим носом і без перестанку лопотав по французькі з бездоганною ґрасіровкою.

Палкому Кашену не приходилося підшукувати тем для розмови. — Його займало все і стрійна сістема совітського режиму, і всевладні комісари, і справжній „мужік рюсс,“ котрий попався на дорозі на обідраній шкапині, і навіть буслиь котрі ловили жаб по болотах, все давало йому силу матерьялу.

— Слухайте, — звернувся він несподівано до комисара. — Слухайте, невжеж я сьогодні побачу справжній „ізвозчік і арміяк“, котрі так талановито оспівані Вашим великим ґенієм „Толстоі“, невже ж я сьогодні стисну шляхетну руку вашего „Іван“, як називається у вас кожний пролєтар?

— Все, все побачите, а як же, — заспішив комисар, згадавши безлошадну Москву і стараючися відійти від небезпечного „ізвозчік“. Все. — Армяк, Іван, Кнут...

— Послухайте, — перебив його розсудливий Фроссар. — Що це значить, що ми вже стільки їдемо, а досі ще не бачили й одного потяга на зустріч?

— Гм... потяги... Це в вашу честь, — схопився комисар. — Приїзд таких гостей, робітники звільнені і т. д....

— А де ваш знаменитий патріот „Малюта Скуратов“, — перебив невгомонний Кашен, — невже-ж ми не побачимо його в Москві?

— Як би вам сказати, — промимрив комісар, згадавши Дзержинського, — з одного боку, це історичний персонаж, але... він в Москві.

— Ну а „Ежен Онієгін“, котрого я бачив в Грандоперà, невже-ж і він став комуністом?

В цей мент потяг підійшов до двірця, і доля „Ежен Онієгін“ лишилася невідома, бо два оркестра вжарили інтернаціонал. Приятелі вийшли і під невгаваючий гук солдацьких тромбонів прослідовали до авто.

— Послухайте, — продовжив розмову цікавий Кашен, підскакуючи на м'яких подушках. — Послухайте, невже Іван Грозний...

— Перестаньте, Кашен — перебив його розсудливий Фроссар, — це вам не гулянка, а делєґація. Скажить краще, — звернувся він до комисара, — чого ці будинки мають такий зруйнований вигляд, а частина зовсім розібрана?

— Що.. де.. закрутився комисар. Це? а це перестройка. А оце „арміяк“ — несподівано додав він обернувшись до Кашена.

— Де, де? — зацікавився той, але в цей мент Фроссар, котрий уперто дивився в другий бік, здивовано спитав, показуючи на ґрупу людей, що обдирала дохлу коняку.

— А це що таке?

— Це... поперхнувся комисар, трохи зблідши. Что значить? Це... популярна лекція анатомії. Все для народа. Ми винесли науку на вулицю. Не тільки буржуям в їх палацах... — Але тут авто спинилося при брамі теремного паляцу, і червоний церемонімейстер прийняв гостей з рук на руки.

— Ну, що? — спитав Горкомком у чорнявого комисарика, котрий сапав і витирав піт. Ну, що як гості?

— Ссволоч! — різко одрізав той і додав злістно: лізуть, чорт їх знає чого, не в своє діло, як утопленики в ополонку.

— Не роспускайте язика, — сказав строго Горкомком, — підіть лучше спитайте у Іванова, чи готов „народ“ на „Лобном мѣстѣ“, і чи делєґація „раскаявшихся буржуєв“ зібралася. Та щоб не давав самогону їх голові, доки не одбудемо гостей, бо він певне полізе битись. Йдіть... та, ще скажіть Сидорову, що як він, чи його молодці будуть бити публіку по зубах при Французах, то я його сьогодні ж познайомлю з Петерсом.

Делєґація „раскаявшихся буржуєв“, зробила на Французів найліпше враження, хоча голова — сильно на підпитку, поліз обниматися в самий невлучний

момент, але від Цар-Колокола і Цар-Пушки гості прийшли до повного захоплення.

— От би її нам, — скрикнув Кашен, коли ми били проклятих бошей.

— Ми її не вживаємо, — скромно пояснив комисар. — Знаєте, дірки великі робить, а толку мало. Немає краще, як кулемет. Поставив на дах і валяй по публиці . . .

Голфабком показував фабрики, на котрих праці не було „з нагоди приїзду гостей“.

— Дивіться, Фроссар, — захоплювався Кашен, — яка чистота. Ні одної вуглинки не видно; а памятаєте, як в нашій буржуйній Франції: цілі гори вугілля, і всі чорні, як чорти.

— Гм . . . — протяг обережний Фроссар, а як же ви працюєте без пасів?

— Что значить! — одповів комисар. — Це найновійша сістема. Вугіль, паси, це взагалі лише буржуазні предразсудки.

Фестин на честь гостей носив самий сердешний і широкий характер. Було запрошено найліпше суспільство Москви, Петрограда і Одеси. Діло почалося в Кремлі, а закінчилося в „Яру“, спеціяльно зремонтованим для банкета.

Говорили промови, цілувалися, а коли виступив циганський хор, то оваціям не було кінця.

Чуть було не зіпсував справи голова Губчека, відомий Гамзѣй, котрий, добре надравшись, поліз до гостей, заявляючи по дорозі, що він не потерпить, щоби „єта французка сволоч“ поганила руську землю, але гости уже не розбірали і по своєму, і шкандалю не вийшло.

— Дрянь народишко! — сказав один з Іванів, виносячи Кашена на авто. Хорохориться, крутиться, а як понюхав самогону, так і ліг.

— Мілкота! — відповів другий, зачепившись головою Фрассора за двері. Двадцять шомполів не витримає, а туди ж — делеґат. Пропащий нарід . . .

— —

— Ні, товариші, — оповідав Кашен в інтімному колі товаришів, після свого знаменитого докладу партії.

— Ні, товариші, ви не можете собі цього уявити. Щоби повірити, треба бачити.

— Коли б ви бачили, як голова раскаявшихся буржуїв підійшов до мене, хитаючися від хвилювання, і упав мені на шию. Біднягу прийшлося винести на руках.

— А яке піднесення, який ентузіазм. Всі великі і малі, громадяне і громадянки. Не памятаєте, Фроссару, як називалася та, що так знаменито співала російську революційну пісню: Гайда тройка?

— Маша, — одповів Фроссар, прижмуривши очі.

— Її, товариші, громадянку Маша, не можно було слухати рівнодушно — підхопив Кашен — який патріотизм, яке піднесення. Сам Гамкрамтам не витримав її співу і кинувся її розцілувати.

— Так, товариші, ми переконалися, що російській мужік і Іван — це справжні коммуністи. N'est çe pas, Frossar?

Фроссар втомився з дороги і мирно спав. Йому снилася Маша і ізвозчік, котрого він так і не побачив.

Поль і Віктор Маргеріт

Пригоди малого хлопчика.

(З книги „Пум“)

Пум.

Пум був подібний до всіх других дітей. Він прийшов на світ плачучи. Він був „вогкого“ темпераменту. Один повнозгук і три співзгуки довгий час були всим його словником. Вони резюмували весь світ у двох словах: почуття і інстінкт, і все, що з ним звязується: ласка, тато, їжа.

Перші мандрівки з метою обслідувать, в які пустився Пум, відбувалися в той час, коли він сидів на деякім предметі і цей предмет посовувався, завдяки рухам ніг, по долівці. Хрістофор Колумб — в своїй хаті, він одкрив нові гори, які були кріслами, наскокував нераз на ледяні гори або кути столів, сковзався по замерзлим озерам кафель, узнав про істнування щипців до камину і лопати на вугіль.

Перші визначні слова цього джентельмена показали владу того світила, під яким він народився і вплив якого мав і надалі відчувати на собі. Залишивши свої звичайні „ням-ням" і „таталоло", він підняв зачаровані очі до стелі і, вглядівши світлий круг від лямпи, промовив:

— О! місяць!

І довго в його очах блукала якась таємна мрія.

Другою визначною промовою Пум ясно визначив той звязок між двома бігунами, цілком протилежними нашого єства, а саме — звязок між страхом і відвагою: батьком трусів і матір'ю героїв. Кожний день (він вже ходив тоді на ніжках слабих, наче з масла) Пум їшов зі своєю мамою на птичий двір. Йому подобалось, як курям дають зерно; отже, тримаючися за спідницю, гордий і певний в собі, він повторяв голосом, тремтячим від відваги:

— Пум не боїться ципок!

Ці слова, які дійшли до вдячних нащадків, є спогади кожної людини смішний багаж його минулого.

Цинкові москалики.

Все військо було готове до бою на столі. Пуму було дозволено заняти весь круглий столик. Не гадаючи про стратеґію, він поставив у перших рядах піхоту, маленьких москаликів, які всі йшли в ногу з рушницами на правім плечі! Позад піхоти кінноту, у якої всі коні стояли дибки, а верхівці держали голі шаблі. Позад них гарматчиків і гармати, що стріляли горохом. Наслідки такої диспозіції були такі, що гарматчики обстрілювали власні окопи і з повною безпартійністю били по своїй кінноті і піхоті.

Але Пум був і цим гордий. Головне, це ж кожний знає, щоб москалики стояли правильними рядами і, боронь Боже, ні один з них не впав, бо инакше вся низка падає. От нарешті гарматі набиті і готові обстрілювати в спину власних вояків. Раптом Пум глибоко задумався.

— Мамо — спитав він уважно — чи багато солдатів гине під час бою?

— А так, дитино, — відповіла мати.

— А другі, — настоював Пум, — чи і вони вмірають?

І далі, бачучи, що вона дивиться на нього, не розуміючи, пояснив:

— Ті, що не вмірають в бою, вони ж таки помруть пізнійше, потім?

— А звичайно, напевно, — відповіла здивовано мати.

— То, значить, всі помирають? Тато помре? Ти помреш? Навіть не ідучи на війну?

— Але синку...

Раптом Пум закричав:

— Це несправедливо. Для чого люде вмірають? Я не хочу вмірати.

І, зараз же заспокоївшися, він скосив своєю рукою, як косою, весь стіл кажучи з фільозофським виразом становим солдатикам:

— Ну щож, як така справа, то вмірайте зараз усі чисто!

Пум і Зуав.

Пум дуже нудився, бо батьки лишили його за якусь провину дома. Він вичерпав всі ресурси свого винахідливого розуму: дрочив собаку, налляв біля помпи води у черевики, ловив мух, дуже злякався таргана, плював у басейн, гукав і потім кляв свою подругу Зет, нюхав помаду, мріяв, що він Папа, рішив що буде вояком і рубатиме голови ворогам, побажав на свято одержати музикальну скриньку, назвав в умі свого вчителя отця „Горобця" грязним горобцем, вчив лекцію на завтра: „головні річки Франції це ... це ..." так і не згадав ні одної; отже його охопила огида до всього. Він почав з екстравагантністю

Нерона, прочитавшого Шопенгауера, скакати на одній нозі по доріжці і обдирати лисття; і нарешті згаданий Пум перетворився у паровоз: „Пху! Пху! Пху!“ і поїхав до їдальні, аби підчебричити якийсь овоч, коли — о диво! — дивна і цікава істота, яка мала тепер надалі являтися йому у сні, з'явилася у покої.

Це був Зуав.

Стоячи по драбинці, вбраний у червоні суконні шаровари, цей Зуав красив фарбою стелю. Він не здивувався, що в їдальню вїхав паровоз, і закричав:

— Корнішон! *) станція десять хвилин! Буфет!

Пум не знає, як поставитися до цього, і непевний, чи треба приняти слово „огірок“ як дотеп, чи як особисту образу.

Тим часом Зуав глянув на нього оком леопарда, чигаючого на здобич, оскалив зуби і, поважно піднявши руку з щіточкою до висоти ока, промовив:

— Честь, пане полковнику!

Пум приняв достойний вигляд, як його батько, коли віддавав честь солдатам, напів піднімаючи свою руку з трьом позументами на рукаві. Він навіть сказав:

— Коли ваша драбинка не дуже міцна, то ви можете здорово впасти.

— Це вилічить мене від корчів! — відповів Зуав, дивно киваючи головою і раптом страшено крутнувши головою, наче б то хтів кинути її у садок.

Пум аж крикнув від здивування і жаху.

— О, промовив Зуав у роспачу, ось моє око десь впало! Пошукайте по його будь ласка, під драбинкою, ліворуч!

І справді його кліпка закрилася, і здавалося, що під нею порожньо.

— Це вже вдруге зі мною таке нещастя, бо я занадто крутнув головою. Перший раз це було на полюванні у Тарторії у мого приятеля. Його з'їв крокоділ!

— Я не бачу долі вашого ока! . . . — сказав Пум, який напів недовірливо шукав, бо його дуже вражав спокій Зуава.

Солдат зіскочив з драбинки, став шукати якусь невидиму річ, найшов її і хлопнув себе по оці долонею.

— Ну, Матвій! Як живеш, друже мій?

Він росплющив очі — обидва були на місті.

Пум з полегченням засміявся. Зуав теж.

— Правильно, як крокоділ! . . сказав він. Він так радів, що зжер моє око, але таки повернув його в той спосіб, як і моя бабуня повертала срібні франки, як випадково ковтала їх.

Пум широко росплющив очі.

— Ви не вірете мені? — спитав Зуав. Може ви нічого не чули про мою бабуню Варвару Скарамуш, вулиця Шворки в місті Ловизлодієві! Про те її всі знають! . . .

Пум заявив рішуче, хоч і ввічливо:

— Ні, я її не знаю!

— Чи є у вас монетка в сто су?

Пум неґативно похитав головою.

— Може маєте франк?

— Також ні.

— Ну то вже певне ви маєте монетку в десять су? — сказав солдат з такою владною іронією, що Пум хоч і неспокійний, витяг десять су з кишені, де крім цієї монетки лежала дзиґа і становий солдатик.

— Це не штука, її проковтне й дитина. Про те! Хап!

Зуав плямкнув губами і проковтнув монету.

— О! віддайте мені гроші! — став благати Пум.

Той здивувався:

— Та я її проковтнув!

---

*) Огірок і назва міста.

— О! віддайте мені десять су!

— Ну, слухайте, мені треба працювати. Час не жде, тай ваш тато теж! І він буцім то поліз на драбинку.

— Мої гроші — застогнав Пум!

Тоді Зуав занепокоївся і спитав з видом інквізітора:

— Чи ви певні, що це монетка срібна, а не свинцьова?

— Це десять су, срібні, новісінька!

— Але чи ви цілком певні в цьому!

Його голос був такий схвильований, що Пум промурмотів:

— А то що?

— Коли ваші гроші були фальшиві, то краще зараз же скажіть мені. Бо инакше я — мертва людина:

Він схопився за живіт, скорчив обличча:

— Це фальшива монета. Мене отруєно!

Він скрутився від болю.

— Є лише один порятунок. Ні слова! Не кличте нікого. Добра сігара мене врятує, або пачка тютюну. Як? нема тютюну?

Ой! Як я страждаю! Чекайте, я чув, що шклянка руму в таких випадках дуже корисна... Ой, Боженьку, яка мука. Або коняк. Ой! ой! ой! ой!

Пум кинувся до буфету, схопив пляшку, налив повну шклянку і дав Зуаву, який вже закочував очі.

— Ах! Ах! Дякую!... — випив — та ж це... ух, тай міцний же бестія. Та ж це три зірки!

Він вилляв решту собі у горлянку і промовив:

— Небезпека минула. Монетка роспустилася.

Він глянув на Пума ясним, вдячним поглядом.

— Роспустилася! пшик! ростопилася! росчипилася!

— Моя монетка! — знов почав своє Пум.

Зуав сказав зі співчуттям голосом професора:

— Колись була цариця, що звалася Клеопатра, це було в часи святого Антонія. Вона проковтула свої перли — сережки тоб то, щоб похвастатися. А тоді випила добрий кухоль оцту і перетравила все чисто. А коли б не випила, то не дай бог! Цеб їй вілося у печінки!

І додав задумано:

— Це не вигадки! Бо я... знаєте, хто я? Я франкмасон. Глядіть ось знак.

Він відгорнув рукав: по волохатій шкірі була татуіровка: серце з стрілою.

— Це я до того кажу, що франкмасони, коли хто зрадить їх таємницю, проколють вам серце: ви помрете. Аж наприклад: ви роскажете татові, про що ми балакали, розскажете, що тут сталося — (Зуав страшно дивився на Пума) — і от вночі, коли всі вже сплять, з під вашого ліжка вилазить рука, до вас наближається мертва голова...

Раптом Зуав замовк, остовпів, наче побачив привид; і в туж мить почувся голос, як грім, з вуст полковника, прикрашених настовбурченими сивими вусими.

— Розсказуйте далі, Зуав!

Пум аж підскочив, вгледівши батька. А той сказав, не дивлячись на нього і дуже суворо:

— Віддай десять су цьому дурникові!

Зуав став червоний, як його шаровари, і повернув монетку Пуму, який і радий був і почував себе ображеним назвою „дурник“ перед Зуавом.

Полковник подивився на буфет, побачив пляшку, порожню шкянку. Настала тиша. Полковник покусував свої вуса:

— Чи добрий мій коняк? — спитав він страшно і саркастично.

Зуав ні пари з вуст, руки по швам.

— Чи добрий мій коняк? — спитав полковник голоснійше.

Тоді тихше подиху, ледви виразно почувся голос Зуава:

— Так, пане полковнику!

— Дуже радий про це довідатися! А тепер, хлопче молодче, це вас підкріпило? Ну тож не кидайте працю, через те що я тут!

Зуав скочив на драбинку і уважно почав домальовувати карниз під рисячим оком полковника. Тим часом Пум зробився маленьким, маленьким і лапав свою монетку у кішені, затаївши дух.

Марійка Підгірянка.

Колисанка.

Ой люлі, синку, люлі
Серед шовкових трав!
Твій батько впав від кулі,
Що б ти спокійно спав.

Ой люлі, хлопче, люлі
Серед вечірних ріс!
Твій батько впав від кулі,
Що б ти свобідно зріс.

Люлі, мій скарбе, люлі
Серед зелених нив.
Твій батько впав від кулі,
Що б ти на волі жив...

В. О'Коннор—Вілінська.

Люде добрі, стережіться!

(з В. Гюго.)

Люде добрі, обережно ставтеся до слова,
Бо на світі що найгірше, то є людська мова.
З неї сварки, і образи, і усяке лихо...
Не кажіть, що ваша думка висловлена тихо,
Що в своїх ви друзях певні і здавен, і досі...
Ось послухайте:
Ви в хаті, а то й в темнім льосі,
З кимсь удвох, чи навіть самі вимовили слово,
Щось про приятеля гостре. Тут уже й готово.
Слово вибігло за двері, взулось, одяглося,
Узяло ціпок у руки, та і подалося
Через гори і долини, греблі, та пороги,
Не звертаючи на ступінь з своєї дороги.
Вже його ніщо не спинить, а ніяка сила.
Виростає набухає, набірає тіла,
І без утриму простує аж до того пана,
Про якого необачно кинута догана.
От і місто, і будинок, і широкі східці.
Слово вмить біжить у гору просто до світлиці
І гукає: „Ясний пане, тут я перед вами!
Саме приятеля-друга вимовлен вустами:
Вискочив із його рота. Я брехать не буду.“
І у вас навіки ворог до страшного суду.

Андрій Чекановський.

Огляд міжнародньої політики.

Про те, як Бог змилосердився над раком. — Про червяка, що муляє в нутрі Анґлію, господиню світа. — Про дві депеші двох бюр або про дальшу компромітацію Антанти. — Про бундючність Мілєрана, французького міністра, смішну а нерозумну. — Про середновічну дефініцію диявола і про те, як вона лучиться з оглядом міжнародньої політики. — Про Карпатську Україну. — Про панотця Мефтодія Ґойдича, благочинного крилошанина.

Розвиток дивних подій в Анґлії, про які ми вже згадували, йде дальше. Почалося з того, що робітництво хотіло перешкодити вмішанню Анґлії в польсько-російську війну, а скінчилося бодай на разі, на домаганню, скасувати таємну дипльоматію, змінити констітуцію й зірвати з французькими воєнними кругами. Вся суть справи в тім, що орґанізатори робітництва переймають на себе роль парляменту, що в консервативній Анґлії рівнозначне з революцією. Вони поки що тільки заявили це. Але в цілій Анґлії зустрілися з таким признанням, що вже нема сумніву, що велика більшість народу, а не тільки само робітництво стоїть за ними. Це знак упадку поваги анґлійського парляменту. З власної вини став він пустою лушпинкою, а може ше чимсь гіршим, бо в нім загніздився — ядовитий червяк, Анґлія гуде від демонстрацій і зборів — по містах і селах. Доси не чути ще клича про диктатуру пролєтаріяту, але уряд зробить і ще кілька помилок, тоді розвиток подій не дасться предвидіти. Можливо, що вироблений політично анґлійський народ не дасться потягнути на експерімент. Але можливо й инакше.

Бюро Райтера доносить з Вашінґтону, під датою 26 серпня: Американський Державний Департамент закордонних Справ підтверджує, що іще 21 серпня вислала Америка ноту до Польщі, в якій вияснено їй пляни Америки й візвано Польщу, не переступати етноґрафічних границь. Урядовці тогож департаменту — голосить дальше Райтер — заявляють, що перед висилкою впевнила Америку, що вволить її волю.

В слід за тим Бюро Вольфа принесло вістку з Варшави через Париж, що частини другого леґіону польської ґвардії заняли Ґродно.

Ці два звідомлення надзвичайно характеристичні для — компромітації Америки й Антанти взагалі. Бо як відомо, також Анґлія і навіть Франція отверто радили Польщі (розуміється, теж по попередних запевненнях, що ради їх Польща послухає), щоб не переступала своїх етноґрафічних границь. Але вистане взяти в руки першу лучшу етноґрафічну карту Европи, хочби польської роботи, щоб переконатися, що польські війська вже давно переступили етноґрафічну границю Польщі. Це означає, що з домагань і пересторог Антанти ніхто нічого не робить собі. Бо й недавно й Москва чхала на погрози Антанти, коли та домагалася, щоб червоні війська не йшли на польську етноґрафічну теріторію. Словом — Антанта своїм поведенням допровадила до того, що навіть Албанія або наш повстанчий отаман Махно має більшу повагу, ніж Антанта. Це також одна з великих несподіванок цеї війни.

Рівночасно з Москви доносить радіо, що в „Известіях“, офіціяльнім орґані большевиків, появилася стаття Подвойського про нову мобілізацію Росії. Вона обіймає 4 міліони 700 тисяч людей уже вишколених. Крім того цілу державу поділено на 93 воєнних округів, в яких систематично вправлятимуть у воєннім ремеслі всіх, почавши від шкільної молоді, скінчивши на 50 літних. Це дасть прямо необлічимі резерви до нової війни, чи нових воєн. Річ ясна, що всякий мир Росії,

який вона заключнлаб, може бути тільки хвилевий. На це вказує також остра нота Мілєрана до большевиків з 26 серпня, в якій сказано таке: „Коли до 1 жовтня на російській землі задержаний буде хочби один Француз проти його волі, тоді буду приневолений, вислати французький флот проти полудневої Росії (Французи завзято уникають слова „Україна") для здобуття відповідних ґарантій".

Тільки наівний чоловік може подумати, що до 1 жовтня большевики можуть випустити з Росії всіх Французів, навіть якби хотіли. Розуміється, вони не дурні хотіти. Бо чейже не позбудуться добровільно французьких закладників. Побачимо, що 1 жовтня зробить Фванція. Мабуть удасть, що „всі" Французи „до одного" приїхали вже до Франції.

* * *

Відому тезу, що „кождий побідник дурніє", доказують щораз то краще висліди мирових договорів, які Антанта подиктуваля в Версалі, Сан-Жермені, Нейлі й Тріяноні. Вона хотіла розброїти побіджені держави, забороняючи їм примусову рекрутацію війська. Але викликала тим зовсім щось иншого. Будапештенський професор Ролянд Hegedüs доказує на прикладі Угорщини, як ця постанова руйнує валюту, викликає анархію й бездержавність і приготовляє ґрунт до загального невдоволення. З'убожіла держава не може оплачувати солдатески й мусить випускати щораз більше паперових грошей. Цего зовсім досить, щоби зруйнувати валюту (і крім того ще дисціпліну в армії) з инших причин викликає Антанта ті самі руїнницькі наслідки також у протеґованих держав, нпр. у Польщі й Чехії. В Польщі державні довги доходять уже до 140 міліярдів (по обчисленню міністра Ґрабського) а в Чехії теж досягають „синьої висоти". Чому? Бо політичні границі тих держав розтягнено надмірно поза їх етноґрафічну теріторію: неприродні границі викликають неприродну господарку. Гріш їх став асиґнатою й заразив валюту цілого континенту. Цей хаос у валюті скоро знищить культуру й державність цілої Европи.

В середньовічній містиці є дефініція діявола як єства, що все хоче злого, але доводить до добра. Антанту можна здефініювати якраз навпаки.

* * *

Мефтодій Ґойдич, „благочинний" крилошанин грекокатолицького собору в Прашеві (на Карпатській Україні) й член „Угроруського Комітету", який поставив собі за ціль: прилучити знов Карпатську Україну до Угорщини, помістив у 237. № „Reichpost", головного орґану австрійських клєрикалів, таку статтю (зміст):

„Стан облоги над цілою Карпатською Україною, кулемети й крісові сальви проти голодного народа, фізичне звироднення широких мас — оце вислід дволітнього панування Чехів на Карпатській Україні. Це не було ніякою несподіванкою для української інтеліґенції тої землі. Я тільки рознеслася вістка про роздертя Карпатської України й поділ її між Чехів та Румунів, інтеліґенція тої землі назвала це гріхом міжнародньої дипльоматії проти прінципу людности. Вина цего паде на Масарика, мнимого „знавця" словянських справ, якого таким уважають в Льондоні, Вашинґтоні й Парижі. Це на його проєкт піддано під чеський наїзд значну часть Карпатської України, яка з Чехією ніколи не мала нічого спільного, ні матеріяльних інтересів, ні моральних симпатій, ні національних почувань, а супроти котрої тепер чує тільки ненавість і відразу. Одним почерком пера признано половину нашого народа Румунам, а другу Чехам, і так позбавлено його можности життя. Чеська границя не допускає до нашого краю ні хліба, ні муки з Угорщини, не випускає туди навіть на зоробітки убогих людей... Мир, заключений в Тріяноні, зробив з робучого народа орду старців жебраків, і ніхто не запитав навіть того народа, чи хоче він, щоб ним торгували, не запитав, — бо Масарик представив державним мужам Антанти, що цей народ несвідомий і не має своїх провідників. Коли в грудні 1918 карпатські Українці на Національній Раді в Пряшеві заявилися за самоозначення, були вже продані Чехам. Що б цему нечистому інтересові дати якусь покришку, інсценізував

Масарик „плебісцит". Але де? — В З'єдинених Державах Півн. Америки! Там зібрали голоси 600.000 чеських і українських еміґрантів з Галичини, Великої України, які заявилися за прилучення Карпатської України до Чехії, хоч не знали умов тої країни. Горстка карпатських Українців, яких теж підмовив до цего діла Масарик, гірко жалувала того опісля, як побачила нужду, що являється наслідком відірвання тої землі від Угорщини.

Погляньмо на нашу історію. Від часу приходу на цю землю жили Українці й Мадяри тисячу літ в повній симбіозі. Первісна ріжниця між обома народами була та, що Українці були народом пастирським з лісистих гір, отож ходили піхотою, а Мадяри були вправді теж пастирським народом, але їздили на конях. І тому Мадяри з'їхали на рівнини, а Українці лишилися в „лісах святих королів" тай вірно боронили там перед сходом численних замків. Батьківщина їх сягає від велитенських гір Тагир аж по гірські кольоси Мармарошські. Тут жили вони як свобідні люди „королівські". Горішні слої їх все були принимані в ряди угорського дворянства, через що на жаль змадяризувалися. Нахил до пастирського життя перешкодив нашому народові, видати з себе більший міщанський стан — заступило його в містах і селах небажане жидівство зі сходу — від 60 літ. Це чинник галапаський.

Тепер карпатські Українці живуть головно з вирубу дерева, яке сплавляють Тисою. Життя їх залежне від угорської рівнини, бо в горах не родиться ні пшениця, ні жито. А знов Мадяри потребують Українців при збірці хліба. Цей господарський звязок перервав мир, заключений в Тріяноні. Коли він не буде змінений, то наш пильний, але убогий народ засуджений на голодову смерть або еміґрацію. Чеське скорумповане чиновництво не розуміє навіть мови нашого народа. Воно зовсім нічого не робить, щоб зарадити нужді. Супроти того большевизм — це природна тут поява. Він не викликаний аґітацією III Інтернаціоналу, хоч жидівські висланники його хочуть використати розпач голодних мас. Дальше взиває панотець Америку й Европу, щоби не дозволили стріляти чеській солдатесці в народ і пише: заведено стан облоги*) й усновано це дуже просто: в ціли здержання привозу засобів поживи через границю. Адже відомо, що в комітетах Шарош, Унґ і Береґ не росте збіже!... Чиж супроти того така постанова не є ганьбою культури? Чиж вона не викличе голодних недуг і епідемій, які поширяться по цілій Европі? Може бодай тоді признане буде нашому народови право, вирішити плебісцитом про свою державну приналежність?"**)

УКРАЇНА

— **Сітуація на українському фронті.** (Нам пощастило дізнатися від однієї дуже добре поінформованої особи, яка тільки що приїхала із Польщі та з терену україно-руських боїв, цілу низку відомостей, з якими спішимо поділитися з нашими читачами. Підкреслюємо, що нам усе було сказане цілком безпристрасно й обєктивно та й ми так його переповідаємо, нічого не перейначуємо і не додаючи ніяких власних коментарів ні за, ні проти. — Ред.) Українська армія творить зараз бойову одиницю, із котрою кожний ворог мусить поважно рахуватися. Склад армії, враз з тиловими, зрештою дуже нечисленними, військовими установами, має біля 50.000 знаменито дисціплінованих чоловіків. Армія складається із шости піших дивізій (запоріжська, волинська, залізна, київська, херсонська, стрілецька) і окремої кінної дивізії та шости запасових бриґад. Поповнювання армії йде з 2-х джерел: з галицьких добровольців (їх, правда, не так багато) та перебіжчиків і бранців; отже не треба забувати, що усі Українці

---

*) Гол. виїмковий суд установлено чомусь не в Ужгороді, а в Береґсасі. — А. Ч.

**) Кінець „Огляду" не ввійшов в число зза техничних умов. — Ред.

яких мобілізовано до червоної армії, найшовшись проти укр. частин, — так і ждуть тільки нагоди, аби перейти до них. Так пр. бранці-Українці з півн. фронту прохались до „батька Петлюри“, і саме на днях прийшов уже їхній перший транспорт до Ланьцута, де вони отримують український однострій і збрую. Армія є обута, одягнена у гарний однородний одяг і має до схочу зброї й муніції. До недавна купували харчі у селян та по містах за карбованці по курсові пять карб. на 1 польську марку; зараз усе постачання йде нарівні з польською армією. Це останнє особливо має той гарний бік, що військо є цілком незалежне від місцевого населення, і тому може бути більший, і строгий контроль над солдатескою, без котрої не було ще досіль ні одної армії. — Начальником штабу ґен. Омеляновича-Павленка є б. полк. ґен. штабу Ліпко. Під стратегичним оглядом армія є, очевидно, залежною від польського головн. командування, одначе уся внутрішня команда є виключно в руках укр. старшин; польські офіцери є тільки для звязку. Настрій армії дуже бадьорий; козаки й старшини переконані в остаточній перемозі і з нетерплячкою ждуть наказу — „на схід!“ Настрій східно-галицького населення до армії не є ні приязний, ні ворожий. Ніяких непорозумінь між населенням і армією не було й бути не могло, коли взяти на увагу хоч би цей факт, що в армії Павленка є до 30% Галичан. Населення відноситься до армії цілком байдуже, і тією байдужливістю були незвичайно прикро вражені наддніпрянські козаки, які знали про Галичину, як Піємонт українства. Нічого скривати, що наслідки польської адміністрації такі, що величезна більшість сх.-галицького селянства й інтеліґенції раді би навіть большевикам, аби тільки звільнитись від Поляків. В Галичині оперує з боку большевиків XIV армія, яка складається з 41 і 8 кав. дивізії та 60, 47 і 45 див. Командантом цієї армії був якийсь тов. Екер. Ця армія простягається на північ до Рави-Руської, дальше неї (аж до Влодави) оперував Буденний, який мав тільки 2 дивізії піхотинців (24 і 44), решту,— саму кінноту. Дух большевицької армії такий, який може бути у насильно змобілізованих, які почувають за своєю спиною Китайців і комуністів, а в себе мають комісарів. Большевики мають зброї доволі, а артилерії пропорціонально до кількости війська. Кіннота виглядає трохи краще, — особливо „аристократичні“ кавалерійські полки; за те піхотинці нагадують собою військо хиба тим одним, що носять на шнурку рушницю та через груди пояси з патронами; зрештою — вони босі й одягнені по цивільному. В „армії тов. Екера“ находиться червона галицька бриґада; її склад — біля 2000 душ, а командантом її є член галицького Ревкому — Баран. В занятих місцевостях Галичини большевики поводились досить коректно по цілком, зрештою, зрозумілим причинам. В останніх днях була вістка про оголошення ними мобілізації. Крім Галичан є там теж дуже невеличкий кінний загін Кубанців; м. и. вістка про них дуже збентежила кубанську делеґацію у Варшаві, бо дійсно Кубанці, як відомо, є найрішучійшими ворогами большевизму. У мир большевиків з Поляками Українці не вірять; військові Поляки є, мабуть, теж такої думки, бо зараз проголошено у Польщі мобілізацію 10-ти річників. Що правда — большевики дійсно втратили у Польщі всю артилерію, але після поразки мир може бути вбійчим для большевизму, і, розуміючи це, комуністи добувають останніх сил для поповнення армії і викликання підйому духа. Французька військова місія у Варшаві, із Вейгандом на чолі, дуже цікавилась українською армією. Ґен. Зелінський був тричі у Вейґанда на довгому послуханні, яке останній раз простяглось поза дві години. Цікаво, що слідуючого дня після першої балачки ґен. Зелінського з Вейґандом прийшло до укр. армії 10 тисяч комптлєктів одягу. Вейґанд цікавився теж дуже Кубаню. Французьке військове представництво є постійно при головному штабові. Згадавши про Французів, нагадується трохи весела картина із днів евакуаційної паніки в Варшаві. Серед десяти-тисячного натовпу на віденському вокзалі у Варшаві можна було вгледіти на височенних горах корзин і клунків... французьких і анґлійських старих штабових офіцерів; під стінами стояли залізнодорожники, носильщики і др. робітники та, схрестивши руки, злобно підсміхалися ґенерали мусіли самі носити, відважувати й ладувати корзини та пильнувати їх сидючи поверх їх. Так було 3—4 дні, коли бій ішов в 15-ти верстах від міста

Евакуація польської адміністрації у Східній Галичині дала иншу картину. Паніка була така, що між 18—25 жовтня більшість міст і містечок у далекому ще тилу опинилась цілком без влади. Характерно, що евакуючі установи дивились не в бік Кракова чи Варшави, але — Румунії. Потяги, які виходили зі Станиславова, так і маневрували, аби попасти через Коломию ближче до румунського кордону. Румуни це знюхали і заявили, що не мають нічого проти переїзду окремих осіб, як що вони везтимуть що-найменше по 6000 лей на душу! Що торкається повстання у Східній Галичині, то треба перш усього з'ясувати собі, що незалежно від настроїв населення, повстання, як таке, у Сх. Галичині зараз неможливе. Безумовно, були від сторони Карпат збройні виступи ріжних загонів і ватаг, із котрих найголосніще називали акцію сотн. Чайки та Бекеша; цей останній загнався аж під Сколє. Це були льокальні виступи, зрештою незначучі, так що, пр., у Львові Українці мало що знали про їх. Головний отаман С. В. Петлюра не вірить у можливість успіхів Уряду Зах. У. Н. Р. перед Антантою. Маючи безперервно своєю метою: боротьба з мовсковськими окупантами України на життя і смерть, збереження державного апарату і армії, — він саме ціною оборони Галичини наддніпр. армією думає видобути для Галичан максимум того, що можна буде. Популярність його особи серед війська мало менша тої, яка була ранійш. Вістки з України говорять про повстання в ріжних її місцях, але безумовно поважно не можна брати буквально всього того, провіщо пишуть у ґазетах. Безперечним фактом є те, що вся Україна ненавидить большевиків, які ні крихітки не змінились від своїх попередніх гастролів, та тільки жде першої вістки про український наступ, аби розпочати у нутрі крівавий герць.

— Українські військові круги є тієї думки, що **коли б удалось сфорсувати Збруч, то большевицькі частини будуть приневолені очистити все Поділля,** бо повстання в районі Могильова й Винниці загрозить їхнім найближчим тилам.

— **До Львова приїхав** 4 вересня маршалок Пільсудський. Після деяких нарад виїхав слідуючого дня у вечірі до Варшави.

— Орґан Бурцева „La Cause Commune" доносить, що **посередництвом Винниченка заключено умову між совітською Росію і радянською Україною** на таких підставах: 1) Незалежність української радянської республики; 2) союз з Росією: 3) совітська Росія годиться на окреме представництво України за кордоном.

— Львівські українські газети пишуть про **трьохдневний жидівський погром у Войнилові,** зроблений якоюсь частиною із „Павленкової" армії. „Kurier Lwowski" повідомляє, що погром вчинив побитий загін ген. Кравса, який навмисне хотів тим здискредитувати армію Павленка, і додає, що у цій останній царить бездоганна карність. — Фактом є, що погром відбувся і потерпіла та бідна жидівська сх.-галицька людність, яка завше найбільш сприяла Українцям. Хто би не був виновником лиха — ганьба йому і стид!

— До історії галицького повстання. На галицький терен в районі Лавочного передерся з Закарпатської України загін українського війська під проводом **др-а Бекеша.** Цей відділ доповнився місцевими селянами до 1000 людей і почав обсаджувати прикарпатські місцевости. Проти цього загону вислали Поляки карну експедіцію і виперли його поза межі Галичини. Другий загін оперує на Покуттю і Гуцульщині під проводом **Кравса,** який видлучився з коло 1000 вояками від армії Павленка. Згідно з польськими звідомленнями, цей повстанчий загін хотів продертися на Чехословаччину, щоби получитися з рештою українських військових формацій. Одначе йому відтяли дорогу до гряниці польські загони, і він стоїть тепер у боротьбі з відділами Павленка, які хотять зліквідувати його акцію на Покуттю й Гуцульщині. („Вперед.")

— **Гол. Отаман** склав на руки марш. Пілсудського сердешні привітання в звязку з розгромом большевиків.

— Гол. От. С. В. Петлюра переніс свою кватирю до Матвійковець біля Коломиї.

— **Як дізнаємось від людини, що виїхала з Київа у II полов. липня** — в супереч усім ранішим відомостям, — Володимирський собор, водопровод і електр. станція стоять цілі й незруйновані. Правда, світла й води у місті немає; їх подають кожних 3—4 дні, на переміну, по декільки годин, і оповіщають про те населення заздалегідь, аби запаслись водою або... святкували появу світла. Склепи позачинювані й забиті дошками, вулиці пустують; ніяких афишів, оголошень; познимані вивіски; всюди бруд і сміття — словом: мертве місто. Політичні комбінації та загальний настрій такі самі, як були перед ост. приходом Петлюри до Київа. Вістка про те, **наче би Винниченко був у „пятьорці“ та взагалі грав якусь ролю на Україні, є цілком неправдива.** Приїхавши із Москви via Харків, Винниченко не займає ніякої урядової посади; на свій „ультіматум“ так і досіль відповіди не отримав. Є наївні, які хотять згрупувати біля його самостійницький елємент, і до Винниченка приїзжає чимало ріжних депутацій і делєгацій із краю. Але нічого реального та конкретного із тих комбінацій не виходить: „самостійну“ Українську Робітничо-селянську Республику і зараз репрезентує уряд з Раковським на чолі.

— **Повставші на Україні селяне приближаються великими силами до Київа.** Передові загони повстанців увійшли до міста. Звязок між Київом і Одесою перервано. На чолі повстанців стоїть Моралевич. (Рим, 15 серпня, Руссаген.)

— Всупереч большевицьким заперечуванням українські повстанці дійсно **захопили були Катеринослав і Миколаїв** та вели спочатку жовтня завзяті бої біля Одеси.

— Згідно з французькими звідомленнями **Врангель заняв передмістя Одеси.**

— З Царгороду сповіщають, що **Врангель заняв Очаків і Катеринослав.**

— Ген. Врангель дозволив отаману Володину формувати **загін „імени батька Махна“.**

— **По визову ген. Врангеля, виїхали на Крим представники Українського Націон. Комітету у Парижі,** „федералісти“ С. К. Моркотун, Б. В. Цитович і проф. Н. М. Могилянський. Гадають, що їхня поїздка стоїть у безпосередньому звязку з конструуванням при уряді ген. Врангеля окремого орґану по українських справах.

— **Чічерін заявив в одній із телеграм до Данішевського,** що Сов. Україна є цілком суверенною державою і находиться тільки в союзі з Москвою.

— Уповноваження большев. делєгації у Мінську **були підписані Лєніним, Чічеріним і Раковським.** Польська делєгація признала уповноваження **задовольняючими.**

— „Нова Доба“, ч. 27 пише про **замордування В. М. Чеховського петлюрівцями,** підчас відвороту з Кам'янця-Под. Одночасно ми довідуємося, що нібито В. М. Чеховський загинув від випадкової кулі підчас перестрілки на вулицях Кам'янця.

— В **Карпатській Україні** заведено стан облоги на основі вирішення чеської ради міністрів ізза торгівлі хлібом, наближення большевицького фронту та ізза небезпеки від Мадярів („Tribuna“).

— „Arbeiter Zeitung“ з 1 вересня ц. р. гадає, що коли дійсно большевики так побили Врангеля в Кубані, як вони про це пишуть, **то україно-кубанський союз буде досить однобоким.**

— **Склад „української“ делєгації на 2 конґресі III інтернаціоналу** був такий: Раковський, Артем, Мануїльський, Скрипник, Ф. Конив-Блакитний (?) і делєгатки Майорова і Гопнер.. Були також представники Галичан, але їх імен „Известія“ не подають.

— В **Одесі** коштує прожиточне мінімум однієї людини 30—50 тисяч рубл. в місяць.

— **Останнім декретом московського Совнаркому заборонено формування окремих українських національних полків в червоній армії.** Проти цього гостро запротестував Буденний, боячись втратити козацькі полки; він передбачує взагалі погані наслідки такого вирішення пекучої справи.

— „Право Ліду“ подає телєграму з Ужгороду, що в наслідок відступлення большевицької кінноти з околиці Стрия, **українські повстанці здержують самі натиск Поляків** на правім крилі. 26 серпня повстанці розброїли на схід Борислава більший польський відділ. Вони добули більшу скількість зброї, муніції, скорострілів і обоз. Гаслом повстанців „незалежна Україна“.

— **Головою Одеської че-ки** є садист Каленіченко, діяльність котрого на цьому же посту в мин. році залякала самих комуністів. Тоді його усунули. Його справжнє прізвище: Саджая.

— **В Одесі страшний голод.** Ближча околиця винищена, а з далекої підвоз неможливий, бо всі залізничі шляхи позривані. Від трьох тижнів Одеса живе давніми запасами харчів.

— **У граничних повітах Підкарпатської України** заведено надзвичайні суди. — Такі самі суди заведено в окрузі апеляційного суду у Львові і Кракові.

— В **Одесі** влаштовано „тиждень добування остатків“. Це був поголовний грабунок, ночами, по всіх мешканнях, за виїмком комуністів. Для цієї мети подали спеціяльно електричне світло, якого вже давно в Одесі намає. Залишали тільки мінімум білизни. Мешкання біженців вивозили цілком: залишались одні обої. „Тиждень остатків“ дав більше від усіх попередніх контрибуцій.

— В **Одесі** немає місцевого „виконкому“ ані „совдепу“; є тільки „ревком“, призначений із Москви. — Усі склепи запечатані, за виїмком маленьких бакалійних крамничок. Останній приказ наказав здерти всі вивіски, навіть лікарів. Місто виглядає, як цвинтарь.

— Коли підчас дебатів на конґресі II інтернаціоналу в Женеві (початок серпня ц. р.) виникло питання про Галичину, то Поляк Надзєлковскі погодився на плєбісцит, але Чапіньскі катеґорично заявив, що галицькі міста є чисто польські та жидівські, що з Галичини вибрано зараз до парляменту багато Поляків (?), що Морачевський мав мандат від робітників цього самого Борислава, на який претендують Українці, і загалом, що **претензії Росії на Галичину є значно більше основані, ніж українські.**

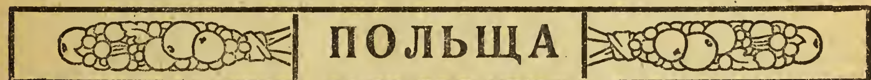

ПОЛЬЩА

— Польща предявила большевикам шість основних пунктів для мирових переговорів, із котрих перший звучить так: **1. „лінія старого польського королівства і лінія Збруча, цебто бувший кордон Галичини**, при чому одначе Польща рішуче стоятиме за свої права що-до територій на схід цієї лінії, де **польське населення творить велику більшість“.**

— **Пілсудський є за наступом польської армії дальше лінії Керзона.** „Коли армія затримається на лінії, визначеній Антантою — каже він — то це значитиме, що Польща є нею вдоволена.“

— Польські військові знавці окреслюють **втрати большевиків** на 40.000 вбитими, 80.000 полоненими й 30.000 інтернованими у Німеччині.

— **Польським послом** в Празі іменований п. Пільц. **Проти збільшення Польщі** балтійськими державами заявилися правительства Анґлії й Франції, бо це викликалоб новий конфлікт. Вони радять Польщі безумовно заключити мир.

— **Війна проти всіх.** На Шлеську почали Поляки офензиву. Проти кого? Шлеськ не є самостійною державою. Він тепер і до Німеччини не належить. Про його долю має рішати плєбісцит під охороною Антанти, значить — війна почата проти Антанти, пише „Berl. Börsen-Courier“, додаючи, що коли Польща не визнає верзальського миру на заході, то послідовно годі його визнавати й там, де він Польщі признає землю, то є в самій Польщі і на сході.

— **Поляки** забрали 70.000 полонених большевиків, 300 гармат і 1.000 кулеметів. Так доносять з Варшави. Крім того доносять з Німеччини, що коло 50.000 большевиків інтерновано на німецькій землі.

— **Всі французські штабовці** з ґен. Weygand'ом на чолі опустили Польщу, зложивши команду. Причина: не хочуть брати відповідальности за дальшу війну Польщі поза її етноґрафичними границями („Arb.-Ztg.“).

— **Почувши** відоме домагання большевиків про заведення в себе робітничої „міліції“, голова польської делеґації Домбський запитав: „а що ви на те, як би ми запропонували вам узброїти в себе буржуазію?“

— Спроби Франції, аби й Польща стала членом „Малої Антанти“, не вдались, бо празський, білгородський й букарештенський уряди **вважатимуть Польщу до того часу ще не-дефінітивно складеною державою,** поки остаточно не будуть визначеними її кордони на сході й заході. — Деякі польські ґазети вважають повищу вістку неправдивою.

— Падеревський заявив, що **поміч, яку Франція дала Польщі, була-б аж надто маленькою,** як що Польща мусіла б остановиться на керзонівській лінії.

— У Парижі йдуть переговори **про позичку Франції для Польщі в сумі восьми міліярдів** польськ. марок та військ. матер. на $1^1/_2$ міліярда франків.

— Ґен. Вейган заявив, що він **уже більше до Польщі не поїде.**

— Анґлія грозить Польщі відмовити їй всяку поміч, як що вона, проти волі союзників, розтягатиме свої кордони поза етноґр. межі.

— **Домбський заявив офіціяльно,** що на мінських переговорах большевицькі делеґати вели себе дуже коректно і виявляли чимало доброї волі заключити мир. Але військові безперервно провокували польську делеґацію і робили їй всілякі пакости.

— „Gazeta Warszawska“ (а за нею й инші) подає сенсаційні ревеляції **духа бл. пам. Бісмарка,** який промовляв через медіюм др-а Ґабданка, п-ні Доманську. Дух не хотів признатися отверто, хто він такий, і тільки incognito заявив своє захоплення Польщею і стид, що народився Німцем. Передсказуючи упадок Німеччини, — просив вибачення за свої помилки на землі сліз і людської злоби.

— Мін. зак. спр. кн. Сапєга заявив, що **лінія Керзона не входить у рахунок** вже хоча би тому, що самі большевики признають Польщі далеко зручніший кордон.

— ПАТ. подав телеґраму з Кеніґсвурстенгавзен, в якій сказано, що Чічерін доніс Каменеву м. и. таке: „російський наступ йшов зі скорістю, акої не знає історія. Тому фланги не були досить забезпечені“. **„Ґазета Поранна“** (Львів) з 28. VIII **змінила слово „російська“ на „польська“ — і подала телеґраму** під наголовком великими літерами „небувала швидкість польського наступу. Признає сам Чічерін.“

— Польський „ґенеральний комісар“ на Волині й Поділі **Мінкевич ще у больш. полоні.** Поляки задумують виміняти за його большевика Воробіча.

— **Із усіх польських ґенералів один ґен. Галлєр,** орґанизатор добровольчої армії, остерігає перед дальнішим наступом.

— Становище Пілсудського **за продовжування наступу дальше керзонівської лінії,** викликало в Анґлії велике здивування і зробило дуже неприємнє враження.

— Польські журналісти, які були в Берестю й Мінську, повідомляють, що **й у большевиків почувалось бажання переговорювать на невтральному ґрунті.**

— Польща сподіється **поладнати територіяльні непорозуміння з Литвою мирним шляхом.** В иншому разі польське військове гол. командування дістане вільну руку поведінки.

— **„Центральний Комітет Польської Робітничої Комуністичної Партії“ оголосив відозву** „до пролєтаріяту усіх країн“, яка кінчається зазивами: „помагайте совітській Росії і хай живе совітська Росія, хай живе всесвітня соціяльна революція!“

У Краківському „Ilustr. Kuryer-i Codzienn“-ому із 29. VIII. читаємо таке: „польські дипльоматичні круги не забувають, що **на підставі постанов Сейму Польща обов'язалась не тільки матеріяльно** — через київську кампанію — визнати самостійність України, але й морально. Тому, коли матеріяльний бік нашої підмоги українській державности вважатимем ліквідованою, то ніщо не звільнить нас від обов'язку моральної підмоги в українській концепції.

РОСІЯ

— У Петербурзі почувається таке критичне становище, що **заходить можливість протибольшевицького повстання.** Не минає дня, аби не розстрілювали демонстрантів. („Berlinske Tidende").

— **Керенський** гадає, що большевики є на передодні цілковитої ліквідації. Він заявив анґлійським кореспондентам, що Полякам не треба переслідувати большевиків у глиб Росії, бо все рівно — зі знищенням їхньої армії провалиться весь сов. систем; нової ж армії Троцький через зіму не поставить.

— Головнокомандуючий больш. армією Тукачевський заявив кореспонденту „Daily Herald", **що за яких 10 днів (це було 28. серпня) червона армія буде далеко сильнішою, ніж раніш.** Сов. влада рішила боронити революцію усіма силами.

— Большевицький головнокомандуючий на польському фронті, Тукачевський, якого прозвали „червоним Наполеоном", **не хоче більше повинуватися диктатурі Москви** й цілком нехтує своїх комісарів; він спірається на вірній йому армії.

— „Vorwärts" пише у великій статті про російськ. большевиків м. и. таке: „зараз вже остаточно вияснено величезний обман, яким Москва одурює Німеччину вже від 2-ох років. **Московський большевизм міг досіль утриматься тільки на безмірній пасивности і некультурности російських мас."**

— **Посол большевистії у Берліні,** Віктор Копп, отримав нове завдання, а саме: **звести до купи крайних правих і крайних лівих руських „патріотів" і підюдити таку чесну компанію проти Вранґеля.**

— **Троцький** пропонує „пустити" Поляків у глиб Росії, сподіваючись, що ворожа інвазія викличе патріотичний рух населення . . . в користь большевистії.

— **Троцький** заявив, що дотеперішній склад губернський че-ка не вистарчає для путньої боротьби з контрреволюцією.

— **Троцький** бачить першим наслідком програної у Польщі війни — упадок престіжу сов. влади в очах селян і війська. І одні і другі що раз більш бунтуються.

— В інтервю зі співробітником „Berliner Tageblatt'у" В. Копп заявив м. и. таке: ми не пацифісти; большевизм не мириться з пацифізмом; але ми признаємо, що по господарським мотивам нам треба миру. **Господ. стан Росій такий, що він дає найкращу ґарантію нашої мирної внутрішньої праці,** не дозволяючої мішаться до політики сусідніх буржуйських урядів" . . .

— Зіновієв грозить страшними репресіями **за ширення у Петрограді паніки і злонамірених слухів.**

— В останні часи сов. влада видає дозволи на виїзд **за кордон артистам і письменникам.** Так виїхали відомі поети Вячеслав Іванов і Андрій Бєлий. Одначе Сологубові виїхати не дозволили.

— Обговорюючи **бундючне відгрожування Чічеріна, що „червона армія може силою . . . і т. д."** „Arbeiter-Zeitung" приходить до переконання, що політика часів Людендорфа замастювати очі бережеться, як цінна спадщина.

— Відомий большев. комісар, член всеросійської че-ка Трофімов, в докладі про становище на фронті пропонує скласти спеціяльні революц. комітети для боротьби з „новоповсталими Наполеонами." Кінчає так: **„надто багацько героїв, а надто мало надійних комуністів."**

— Ґен. Вейганд так висловився про большев. армію: **„вона орґанізована із Мадярів, Німців, Москалів і Китайців.** Полонені старшини відповідали на запит: як їм не стидно командувати такими ордами? — **„аби не вмерти з голоду."** Вояків женуть буквально батогами, а в запіллі йдуть Китайці й комуністи."

— „Leipziger Volkszeitung" називає мрію Леніна **викликати всесвітній комуністичний рух з однією централею у Москві** і під одним московським керовництвом — божевільною.

— **Чічерін повідомив Каменева у Льондоні й Коппа у Берліні,** що польські вигуки на весь світ про знищення большевицької армії, є простою видумкою. Бойова міць армії зосталась, якою й раніш була, а втрати, які були неминучі, направити нетрудно.

— Большевики поставили від часу своєї останньої київської катастрофи **450.000-ну армію.** З того втрати 200.000 вояків у Польщі.

— „Плакатный Вестник" завів у себе постійну рубрику п. н. **„Не бывать самостийной Украины"** і освідомлює вояків, що Українці цілком нездібні сотворити самостійну державу та що України ніколи не буде.

— **Буденний потерпів** на півн. частині Галичини велику поразку.

— Головою майбутніх мирових переговорів у Ризі буде з боку большевиків **Йоффе,** його товаришом Мануїльський.

— „Укр. Робітн. Вісти" (Ню-Йорк—Москва) подають за швейц. „La Feuille" таку сензацію: „зараз є в цілій **Росії** 50.000 елементарних шкіл **а 21.000 вищих шкіл.** Самі вищі школи мають 158.888 учеників, яких вчить **5500 університетськик професорів!** — Люде, звідкіля ви?!

— **В інтернаціональному совітському уряді залишено** по постанові конгресу **цілих пять місць для Росії.** Її представниками вибрано: Зінов'єва, Бухаріна, Радека, Троцького й Кубецького. Дуже цікаво, що Лєнін, Берзін, Сталін, Павлович і Чічерін попали тільки в кандидати.

— **Совітська влада зачинила у Петрограді 2566 приватних крамниць,** при чому арещтовано до 6 тисяч власників і співробітників, із котрих 2000 одіслано до робіт над розгрузкою дров та 600 на окопи.

— **Літвінов виїхав з Копенгаґи** до Росії. Шведський уряд дозволив йому проїхати через Швецію під умовою, що в дорозі нігде не буде зупинятися.

— „Czas" сповіщає, що відомий доброволець ґен. Мамонтов, після своїх знаменитих рейдів, вивіз до Царгороду **3 пуди золота, 6 п. срібла і 10 міл. царських рублів.** А ґен. Шкуро, крім сили грошей, **загарбав 40,000 пудів тютюну** і, як власний, вивіз його на пароплаві закордон і спродав. Зараз ґен. Шкуро „відпочиває" в Парижі.

— **Ґен. Слащев дістав від Вранґеля оставку.** У прощальному листі Вранґель славить його заслуги і дає йому до призвища додаток „Кримскій".

— **Ґен. Врангель кличе усіх російських професорів медицини,** які зараз є за кордоном, аби їхали на Крим орґанізувати санітарну частину його армії.

— В західньо-півн. частині Росії почали оперувати нові противобольшевицькі формації під назвою **„загони ґрафа Палєна." Під такими кличами:** а) установчі збори; б) земля народові; в) демократія; г) федерація.

— Савінков, орґанізуючий нові „загони ґрафа Палєна", видав **до червоної армії проклямацію,** де зазначає свої політичні тези: припинити громадянську війну, залишити селянам землю і встановити правовий порядок в Росії.

— Московська „Правда" оголошує **ряд документів про ґен. Вранґеля, як про завзятого приклонника німецького імперіялізму** і реакції. М. и. свого часу сама Франція й Анґлія заборонили Денікінові приймати до себе Вранґеля, знаючи його як рішучого ґерманофіла.

— **Вранґель хоче обмежитись дефензивою на Криму,** аби вести наступ у полудн. Кавказі та на Дону.

— **Савінков** підчинив офіціяльним листом себе й усю свою акцію ґен. Вранґелю.

— **Ґен. Деникін є обурений** нотою льорда Керзона Чічерінові від 14. квітня б. р. і заперечує, наче би Анґлія коли небудь посередничала поміж ним та большевиками.

— В московських газетах появились заклики **до боротьби з цинґою,** яка в останньому часі дуже поширились.

— Руська кольонія в Льондоні відправила 23. серпня в руській церкві **молебінь за ґен. Вранґеля і його уряд.**

— **Бела Кун приїхав до Москви.** На вокзалі стрінув його почесний караул „червоної ґвардії". По дорозі вітали його „червоними" маніфестаціями.

— Із Кронштаду чутно було на протилежному березі **ґрандіозні взриви**, причина котрих досіль невідома.

Совнарком рішив одноголосно відкликати секвестр майна Німців, що жили в Росії спочатку війни. Майно вертається давнім власникам. Таким робом право власности в Росії належить одним Німцям.

— В далекому Сибірі **склалась нова республика** із порозуміння протибольш. атамана Семенова з представниками місцевого громадянства.

— **Німці бояться,** аби ті десятки тисяч большевихів, яких інтерновано у Сх. Прусії, не стали новим центром большевизму, й тому гадають перевести їх куди инде.

— Із Риґи доносять про **бунт Царицинського ґарнізону.** Царицин зараз цілком в руках бунтовщиків, до котрих приєднались окружні повстанці. Із Москви вислані туди Латиші й Китайці. („Tagblatt" з'8./IX. 1920).

— „Канадийський Українець" оголошує на підставі вісток з Фінляндії **жахливу картину голоду, який панує в Росії** від далекого сходу аж до кордонів Фінляндії.

— Для піднесення продуктивности й вартости праці **міліонової армії совітських урядовців** влаштовано для них підготовчі курси (поки що — у паперових плянах).

— **До Росії прибула делеґація італійських соціялістів** в кількости 14 осіб. Один з делеґатів заявив, що Лєнін є у Італії більше популярний, ніж в свойому часі був Ґарібальді.

— **До Одеси наспів італійський корабель з ліками.** Корабель є власністю італійського союзу моряків, який віддав його союзові італійських кооперативів під умовою, що буде вжитий тільки для перевозу краму до совітської республики. Е проєкт утворення постійної лінії Неаполь—Одеса.

— У великих надволжських містах є **такі ціни на обув:** чоботи з халявами 120.000 рб., звичайні черевики 30.000 рб.

— У центральній Росії **ідея родинного життя вже майже цілком завмерла.** Щирі комуністи повіддавали дітей на державне виховання до приютів, а самі переводять наглядну пропаґанду культу вільної любови та необмеженої свободи супружеських взаємин.

— **Лєнін поділив творчу епоху большевизму на три періоди:** 1. цілковите зруйнування старого ладу; 2. відбудова на засадах большевизму і 3. процвітання большевизму. — Зараз руський большевизм занятий ще руйнацією старих порядків.

Міжнароднє життя

— **На конференції окраїнних держав в Ризі 21. VIII.** брали участь такі представники України: мін. вн. спр. О. Саліковський, проф, Франкфурт, Кедровський, Добриловський і Задорожний.

— **Чічерін післав Вітосові 30. VIII. радіо,** в якому заявляє єдність своїх мирових побажань з миролюбством польського уряду і впевняє у свойому переконанні що до необхідности жити з польським народом в приязних взаєминах.

— Кол. голова німецької делеґації і справжній керовник переговорів берестейського миру, **ген. Гофман виступив 31. VIII. ц. р. з великою промовою на одних соціалістичних зборах у Берліні.** Він говорив за порозуміння і співпрацю з Росією; російський нарід мусить дістати нагоду свобідно вибірати собі владу; усі держави повинні зійтись на відбудові Росії. — Вигуки соціалістів „Брест-Литовський" ген. Гофман залишав без уваги.

— Італійський міністр закорд. справ **Джіолітті побоюється большевицьких виступів в Італії** і кличе до заходів оборони.

— Серед розмов Льойд-Джорджа з Каменевим, Льойд-Джордж запропонував утворити **штучну державу („Pufferstaat") поміж Росією й Польщею. Нафтові джерела Східньої Галичини належали б цій державі.** (Neue Fr. Presse від 29 ц. м.)

— **Кавтський бажає собі єдности пролєтаріяту,** але одночасно думає, що й найдовше обмірковування московських умов вступу до III Інтернаціоналу до пуття не доведе.

— **Англійська „незалежна робітнича партія“** радила над проєктом Лєніна про приєднання до III Інтернаціоналу — більше місяця. Врешті-решт склала неґативну відповідь.

— **Між Угорщиною й Румунією** приїде мабуть до тісного порозуміння' зверненного проти Чехії й Югославії.

— **Росія й Німеччина.** До більшого транспорту большевицьких військ, який на днях виїхав з Петербурга проти Польщі, сказав Троцький: „закидають нам, що ми знаряддя в руках Німеччини. Признаємо, що радше підемо з Німеччиною, ніж з „імперіалістами Англії й Франції“.

— **В Палестині** основується Земельний Банк.

— **Америка і Японія** випірають англійську торговлю з Китаю („Times“).

— **Мораторія на неозначений час** оповіщена в Варшаві, — це знак важкого економічного становища Польші.

— **Генерал Фош** їде в Америку, запрошений амер. генер. штабом і фльотом.

— „Die Rote Fahne“ („Червоний Прапор“), **орґан австрійських комуністів, оголошує Лєнінового листа,** в якому м. и. Реннер, Бауер, Адлєр, Гібер, Томшік і Домес отримали епітет „реформаторських зрадників соціалізму“.

— Члени англійської особливої місії у Варшаві разом з англ. послом у Берліні, лордом Аберном, поїдуть на днях **до Льондону, де радитимуть над лінією політичної поведінки, яку слід би приняти Польщі.** Про свою думку повідомляють Польщу, як про „пораду її найкращих друзів“.

— **Маршалок Фош** приняв на послуханню українського військового аташе.

— **З'єдинені Держави Півн. Америки** післали Польщі другу ноту, в якій остерігають перед посуванням в глиб Росії.

— Будапештенська міська дума рішила вислати **ґратуляційні бажання міським радам Варшави й Львова,** з приводу побіди над большевиками.

— Англія підрядилась **збудувати флот Румунії.** Посилає їй своїх офіцерів, інструкторів, техніків і матер'яли для будування.

— **Міністр Сімонс** заявив, що коли Поляки не звернуться з г. Шлеська, то Німеччина піде війною проти Польщі.

— **Конзуляти** французький і польський на гор. Шлеську здемолювало німецьке населення. В готелях зкрізь побито французьких офіцірів з міжнародньої комісії.

— **Чічерін** заявив 27. 8., що до 14 днів большевики скрізь задержать польську офензиву.

— **На Горішнім Шлеську** польські банди арестують німецьких діячів і перевозять їх дальше, а по дорозі розстрілюють потайки („Morgenpost“).

— **І папа римський** упоминає Поляків, не переступати своїх етноґрафічних границь.

— **В Стокгольмі** появилася хвороба смертельної спячки. Досі померло 5 осіб.

— **Польска преса** доносить, що Німці на Поморю вимордовують польських ксьондзів і поміщиків, а всіх инших Поляків проганяють з краю, виграбувавши їх до нитки.

— **Представником французької Республики при уряді ген. Вранґеля** призначений радник фр. посольства Мартен, дотеперішній представник Франції при Кавказських республиках, куди призначено уповноваженого міністра Абел-я Шевалє.

— **З таємних архівів Австрії** видає архіварій, відомий історик Ганс Шліттек, книжку за книжкою. В цих виданнях багато інтересного й для історії українського народу. На днях вийшла книжка: „Австрія перед мартом“ (1848 р.). І. Галичина. II. Чехія. III. Угорщина. IV. Долішня Австрія.

— **Сер Luke White,** що був 18 літ депутатом в англійський парлямент і за заслуги одержав навіть дворянство, помер у нужді — в домі убогих.

З українського життя на чужині

„Народне Слово“, ч. 32 (Пітсбург, Америка) пише, що такої кількости людей на якомусь докладі, як це було на лекції галицького ґімн. вчителя Івана Боберського про події в Галичині й Наддніп. Україні — Ню Йорк ще не бачив. Прелеґент викладав півтретя годин при ілюстрації світляних знимок. „Події звязані з галицькою армією, здобуттям Київа, з от. Петлюрою, гет. Скоропадським, през. Петрушевичем, з московськими большевиками дістають в його відчиті спокійний осуд безстороннього глядача і немилосердного, але розумного судді, який радить нам не кричати, не лаяти безглуздо, але слідити за причинами й шукати правди. Як пізнаємо дійсну правду, лише тоді найдем добру дорогу“.

На з'їзд „Вільної думки“ у Празі Український Жіночий Союз висилає двох представниць.

По ініціативі скількох українських громадянок у Відні засновується для біднійших членів української еміґрації дешева столовка з українським меню. Уряд пішов на зустріч ініціаторшами. На цю справу будуть асіґновані потрібні кошти.

Диктатор З. У. Н. Р. Др Евген Петрушевич виїхав 29. VIII. с. р. через Швейцарію до Парижу й Льондону. До оціеї його поїздки Галичане прив'язують багацько надій.

До Відня прибув кол. посол У. Н. Р. у Царьгороді п. О. Гн. Лотоцький Його заступив радник місії Токаржевський.

Прибули до Відня кол. мін. нар. госп. Шадлун і кол. мін. нар. здоровля Матюшенко.

У Білгороді помер б. міністр харчевих справ часів гетьманщини Юрій Юрієвич Соколовський.

Розмови поміж м-ром закордонних справ А. Ніковським і членом Директорії п. Макаренком до позитивного вислідку не довели.

Міністр закордонних справ У. Н. Р. А. В. Ніковський повіз до Тарнова на розгляд Ради Міністрів проєкт редукції наших закордонних місій з одночасним поширенням аґітаційної акції.

В останні часи в Віденській большевицькій пресі (der Abend) стали появлятись дуже ганебні по змісту антиукраїнські інформації і стат'ї. Як виявляється, авторами цих творів („Нова Д.“ ч. 27) була таж сама невеличка, але чесна компанія з Meisel und Schaden — Макаренко, А. Крушельницький, Вітик et cetera. Між иншим, на свою плодотворну роботу ці джентльмени вже в остатні дні одержали з того ж нещасного військовохо фонду досить велику „квоту“ не без відома представників нового уряду. Мабуть і справді — „нічто не ново под луной:“ історія з ґоголівською унтерофіцерською вдовою, що сама себе випорола, знову повторюється! . . .

„Русск. Газета“, що виходить в Бєлградѣ, сповіщає, що у Відні відбулась нарада українських дипльоматів, громадських діячів та журналістів. В ній брали участь — Ніковський, Сидоренко, Марголін, Яковлів, Левитський, Галаган, Стоцький, Славінський, Шульгін, Шелухін, Антонович, Кушнір; та ін. На засіданні

обмірковувались питання про відносини української дипльоматії до конференції в Ризі, про поліпшення українського дипльоматичного корпусу, про поліпшення закордонної інформації по українським справам; та ин.

П. Пеліс'є надіслав до одного співробітника посольства У. Н. Р. у Відні широкого листа, в якому особливо підкреслює погубні наслідки для української справи із роз'єднання національних сил та внутрішніх ворогувань, які зараз царять між Українцями.

Після поради з послами п. мін. зак. справ Ніковського можливі деякі зміни на окремих дипльоматичних посадах. Зараз de facto майже всі представництва Великої України за кордоном обсажені або Буковинцями або Галичанами, тай то другого або третього сорту. Цим самим діяльність місій, за браком офіціального признання, інформаційна по своїй суті, зведена ad absurdum. Бо ні буковинська, ні галицька інтелігенція майже зовсім не орієнтується в надзвичайно складних і заплутанних питаннях сходу Европи і не знає Надніпрянської України. Тай мало зацікавлена, як уже не раз довели події і на Україні і закордоном, в кардінальній зміні сітуації на Придніпрянщині. Найбільш користний робітник з галицьких представників Надніпрянської України Дм. Левицький по незалежним від нього причинам подав до демісії. Маємо надію, що з поворотом п. міністра з Тарнова справа значно зміниться на краще.

На українську колонію за кордоном зробило враження грому з ясного неба нове призначення тяжко хорого на нерви кол. сенатора С. П. Шелухіна на Рижську конференцію, для переговорів з большевиками. Серед польських дипльоматів та російських „одеситів" „чистий серцем", С. П. Шелухін відіграє роль „білої ворони". Його нове призначення було тим більш несподіване, що недавні юридичні розяснення і оправдання діяльности Шевців та Макаренок закордоном, ще й досі не ліквідовані. І навіть реалізуються в життя в діяльности нової парижської делєґації та в стат'ях большевицького „Der Abend"-а. Цікаво знати — від чийого імени поїде пв. Шелухін до Риги — чи від імени Шевця і Макаренка, котрі ведуть закордоном стало большевицьку лінію, чи від імени гол. отамана С. В. Петлюри і його уряду, що увесь час боряться з большевиками? Призначення Шелухін отримав від мін. зак. справ А. В. Ніковського.

Як довідуємось з певних джерел, С. П. Шелухін в допомогу собі на Рижську конференцію взяв відомого українського „дипльомата" Мурського. Аж тепер большевики ляжуть „на обі лопатки!"

„D.-Ukr. Zeitung" друкує фотоґрафичний знімок з ось якого документу: „Українська Народня Республіка". Міністер фінансів. 28 листопаду 1919 р. Відень. Од фінансового Агента У. Н. Р. Теофіля Супруна за рахунок Кредитової Канцелярії Мін. Фін. на біжучі витрати десять тисяч корон (10.000 кор.) стемп. Deutsch-Oesterr. і чотиріста тисяч фунтів стерлінґів (400.000 ф. ст.) одержав. Міністр фінансів Б. Мартос." А до цього редакція зробила свою примітку:

„Одного листопадового дня виплачено Міністрові Фінансів панові Мартосові 400 анґл. фунтів. Із великої радости так Мартос власноручно написав рахунок отримання, який ми подаємо оце повище у буквальній його редакції. Тому що, аби бути Міністром Фінансів, вистарчало п. Мартосові знання підписуватися (та бути с. д.), то він і не думав багацько, тільки шкварнув словами й числами посвідчення на отримання чотирьох сот тисяч фунтів! На віщо рахувати... саме головне — аби гроші!..."

В оправдання п. Мартоса можна сказати хиба дві речі, що він переплутав анґлійські фунти з українськими гривнами або з іспанськими мільрейсами; та ще те, що при отриманню фунтів не було при ньому няньки Мартоса — „барона" Василька, котрий звичайно руководив всіми фінансовими опраціями п. кол. Міністра за кордоном.

В звязку з арештом, наложеним ґерманським судом на будинок ук. посольства (іск на суму в 8000,000 марок), добре поінформована „Berl. Lokal Anzeiger“ в ч. 27. VIII пише про п. М. Порша, що його імя в Німеччині взагалі комбінується зі всякими грошевими аферами. Зараз він втік до Карлсбаду. „Він купив недавно якійсь Мані Янковській кабарет „Bonbonnier“ в Празі за 600,000 чешських корон. Можна собі подумати, як добре оплачувалось місце посла в Берліні; бо Порш, бувший журналіст, не розпоряджав жадним майном.“

Остатні експеріменти кол. члена Директорії п. Макаренка з українськими дипльоматами так вплинули на його здоровля, що він примушений буде виїхати в найближчі часи для лікування до Швайцарії або инше підходяще для нього місце.

Огляд преси

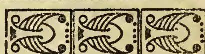

Між Москвою і Варшавою.

Подаємо кінець стат'ї М. Грушевського, надрукований циркулярно в архібуржуазних „Українському Голосі“ і „Свободі“:

В результаті політики большевиків що до України, як її схарактеризовано в попередній статі на основі звідомлень українських комуністів в переддень польського наступу, відносини, розуміється, складаються ненормально.

Українські сили, навіть соціалістичні, навіть радянські, переняті щирим бажанєм укріпити на Україні пановане трудового люду, „діктатуру трудового народа“, „радянську соціалістичну республіку“ та силами українського народу підтримати соціалістичну революцію, поведену російськими большевиками, — навіть вони були позбавлені сею політикою можности працювати на українськім ґрунті.

Большевики дуже підозрівали сліди за найменшим відхиленєм від їх централістичної проґрами, і хто до своєї роботи вклав якийсь український „партикуляризм“, тим зараз же загороджувалася дорога до політичної діяльности. Навіть ті Українці, які відразу пристали до комунізму, ще від першого наступу большевиків на Україну, навіть вони, оскільки пробували обстоювати українську автономію, хочби в формі федерації, не номінальної, а дійсної, попадали під підозрінє.

„Богатьом з них відібрано можливість вести роботу на Україні, иншим взагалі заборонено партійну роботу і відсунено від відповідальних позицій“, пише один з комуністів і додає дійсно цікаве поміченє, що в той же час представники партій російських, навіть правих соц.-революціонерів, мають змогу виступати на мітіньґах, вести партійну роботу — українських же соц.-революціонерів і соц.-демократів, не почуєш нігде.

„Не вважаючи на наше льояльне відношенє до української радянської соціалістичної республики і неґативне становище супроти петлюрівського аліансу з Поляками, засвідчене резолюціями 7-го лютого“ — пише оден з укр. соц. рев., „комуністи (большевики) не змінили свого відношеня до нас. Хоч серед комуністичної партії большевиків Україні є досить пристойні групи (так звані федералісти), з якими можна було-б працювати спільно в укр. радянській соц. республіці, але офіціальний курс „комуністичної партії большевиків України“ веде на шлях старої колоніальної політики московського центру на Україні“. Про якусь політичну роботу нема що й думати, ми мусимо „скоритись і завмерти“ під натиском походу комуністів проти „петлюрівців“ додає він в переддень польського наступу на Київ.

Відсуваючи Українців від політичної роботи, з підозріня до їх силами принаймні хочби культурне житє України. При всім їх бажаню розвинути її культурну автономію в заміну за політичну

і економічнув котрих їй відмовляють, вони й на сім полі не годні осягнути які небудь показнійші успіхи, котрі могли-б осолодити Українцям се позбавленє політичної та економічної самодіяльности.

Добра воля большевиків в сім не підлягає сумніву. Навіть ворожі їм, буржуазно настроєні Українці признають у большевиків прихильне відношенє до української культури. Але з другого боку — навіть українські комуністи констатують, що з сеї прихильности не виходить нічого — наслідком большевицького централізму, їх боязні перед яким небудь українським рухом, українською самодіяльністю.

Українці, які пішли були з наміром працювати для добра українського народу хочби й під большевицьким режімом, скоро посувались, переконавшися в неможливости скільки небудь успішної праці в сих обставинах. Ініціативи місцевої нема — вона паралізується підозріливою політикою большевиків, що все хочуть робити своїми руками. З гори, з большевицького центру нема акції: всі засоби і уваги скупчені коло армії та продовольчої справи, коштів, які йдуть з Москви (бо все мусить йти з Москви), ледви стає на се, на культурні справи нема грошей. А найголовнійше, що попросту не знаходять доріг до місцевого житя. У всім застій і занепад!

В урядованю хоч українська мова вважається рівноправною з російською, фактично панує російська — з тих самих причин.

Економічне житє розвалюється, загрожує катастрофою.

Село замкнулося в собі, відмежувалось від міста і жиє своїм житєм. Все пануванє російських большевиків кінчиться в 5—10 кільометрах від міст, де стоять залоги червоної російської армії. Не вважаючи на всі старання ввійти в згоду з селом і нічим його не дражнити (земельний закон, декретований совітським правительством, властиво тільки повторює старий закон Центральної Ради) — большевики не мають приступу на село, не можуть туди показатись без оружної сили, хочби тільки для пропаґанди. До московських комуністів-большевиків селяне українські ставляться „ворожо; антісемітські поговірки, що всім там правлять „Жиди“, знаходять серед них послух.

Весь совітський режім спирається на червону армію — російську. Червоної української армії совітський уряд України не важиться орґанізувати. Се робить враження, що все тримається тільки російським баґнетом. Виборчий закон для всеукраїнського конґресу рад, який мав послужити установчим зборам радянської української республики, постановляв, що оден депутат має вибиратись від 1000 червоного війська, від 10,000 робітників, від 50,000 селян — і се вперед позбавляло конґрес відповідного авторітету в очах людности. З огляду, що червона армія не українська, а робітництво також переважно зденаціоналізоване, виглядало се — може й без інтенції авторів закону — на умисне упослідженнє українського трудового народу. І взагалі большевицька акція на Україні толкується як вияв великоросійського націоналізму й імперіалізму в відношеню до Українців.

Здавалось би, після такої убивчої характеристики російських соціал-імперіалістів, п. Грушевський зробить і відповідні висновки що до власної позіції. Але ш. професор робить зненацька поворот цілком в инший бік:

Які-б не були помилки большевицьких провідників в українській політиці, якби не вилазила Українцям боком діяльність їх аґентів на Україні, належить оминати всякого конфлікту з большевизмом, шануючи загально людську вагу соціалістичної революції, котру веде він. Сього не треба забувати.

Особливо-ж недопустимі які небудь удари в спину большевикам підчас наступу на них світового капіталізму та його наймитів.

Проф. Грушевський має østільно коротку память, що навіть забув, як підчас боротьби українського селянства з гетьманом і російськими капіталістами, московські большевики нанесли удар в спину українській революції. Він забув

навіть, як ще недавно на міжнародних з'їздах кооперативів, а вторік на з'їзді II Інтернаціоналу стало тримався антібольшевицької лінії. І зараз почує українське громадянство, принаймні за океаном, де менше знають його блудливу натуру:

Взагалі треба зазначити, що сі вічні переходи Українців від одної орієнтації до другої, з одного табору до другого незвичайно лихо впливають на репутацію нашої справи і наших домагань. Переконанє, винесене нашими людьми з польської школи, що успішна політика мусить оперувати лукавством і зрадою, приносить овочі якраз противні. Сим же разом зрада соціалістичній стороні в момент наступу шляхетної Польщі для української справи була просто фатальна!

Українцям, котрих вся будучність в їх трудовім народі, не можна бути дезертирами з соціалістичного фронту до буржуазного! Се одно. А друге те, що які-б не були хиби большевицької політики в українській справі, ми не повинні спускати з ока, що все таки скорше з ними, ніж з яким небудь иншим російським урядом чи партією, можемо сподіватись порозуміння.

А воно нам потрібне! Так як з Польщею реакційною й імперіалістичною ніяке порозуміннє, ніяка комбінація не може бути підставою для нашого політичного будівництва, підвалиною української незалежности, так без порозуміня з Росією не можливо уставити сю незалежність. Без певного замирення українсько-російської границі не можлива ніяка широка констітуційна робота на Україні!

12 липня 1920 року.

М. Грушевський.

Навіть дуже терпелива редакція „Укр. Голоса", надрукувавши оті рацеї настаріcть обесерившогося професора, мусіла йому прочитати pater noster про повну безглуздість його аргументації. А в доказ навела n+1 ілюстрацію послідовности азіатських соціалістів з Московсько Кремля:

„Недавно появилася, пише редакція, англійська брошюра „„Ред Юроп" (Червона Европа). Хтось думав би, що велика часть змісту повинна бути присвячена поясненню большевицького ладу, їх політичної чи соціальної програми, їх засоб, їх цілей, їх ідеалів — тимчасом справа маєся инакше. Ціла книжка присвячена аґітації за большевиками на лад звичайної виборчої аґітації, де одних підноситься до неба, а других стручується до пекла. А між злочинців зачислено й Украйну і присвячено для неї чимало місця в сій книжці.

Ми дотепер чули, що українство, се інтриґа польська, німецька, австрійська, а згадана брошура знайшла ще одну інтригу — в неї українство, се аліантська інтриґа. Ось слухаймо:

„Коли в марті 1917 не стало царя, аґенти двох урядів — французького і англійського — наскочили і, годуючи невичерпаними фондами український сентімент (почутя), з'орґанізували партію „сепаратістів" в тій цілі, що б утворити окрему державу, яка була би гніздом для втікаючих реакціонерів, здеморалізованих генералів і політиків царського режіму" (ст. 48). А дальше: „Але під впливом аліянтських грошей тая Рада (Центральна Рада) 20-го листопаду оголосила Україну окремою і самостійною державою, й аліанти дали сейчас їй „признанє".

На подібний лад українську справу представляється в цілій тій брошурі, каже часопись.

Так переконує редакція старого професора. А нам здається, коли життя його не переконало, то що вже говорити про якісь там арґументи з большевицької літератури. Читаючи безпомічні ламентації здитинівшого на старість ученого, проти волі пригадуєш собі кумедну до цінізму, але разом з тим непозбавлену гіркої правди заяву одного українського діяча, коли він довідався про те, що чутка про

ростріл большевиками Грушевського, під час першого приходу їх в Київ, не підтвердилась:

— Шкода, нікому памятника буде поставити!

Старий учений справді спізнився замовкнути, як часто буває з старими артистами, що голос втратили.

„Який піп, така і парафія!...“

Який лідер, така і його комуністична партія. Лідер на большевицькі пльовки потішає земляків, що „дощ йде“ — партія теж не відстає. Принаймні комуністична „Нова Доба“ надрукувала під оглавом „Спільна робота“ таку надзвичайно характерну інформацію:

Закордонна Ґрупа Укр. Ком. Партії в Німеччині мала дорученим собі завданням увійти в тісні ділові звязки з Руською Секцією при Комуністичній Партії Німеччини. Цього вимагали одинаковість завдань орґанізаційно-політичної роботи серед полонених і спільність самого ґрунту такої роботи. Протягом $2^1/_2$ місяців (з червня) Ґрупа вживала усіх заходів що-до порозуміння з Руською Секцією. Зрештою Ґрупа післала відому свою заяву про бажання спільної роботи.

Та, на превеликий жаль, Виконавчий Комітет Руської Секції, а надто голова цеї секції Іванов, зайняв зовсім протилежне становище. На з'їзді Руської Секції, який одбувся 25—26 липня ц. р., цей товариш (він же був головою зїзду) поставився цілком неґативно до порозуміння в роботі.

Він в своїх висловах тримався дивовижного (коли не сказати більше) тону. Він між иншими казав: „Украинцы желают об'єдиненія, но мы его не желаем“. Він приказував: „Украинцам выгодно это об'единеніе, но нам оно не выгодно“. Він часто додавав: „Украинцы желают имѣть своих представителей в нашей Секцій и предлагают нам имѣть наших в их групѣ. Для нас их представители безполезны, а наших мы к ним пошлем для контроля их роботы“. Зрештою він кінчив свою „об'еднительную речь“ пропозіцією, щоби, хто хоче з української ґрупи — той хай іде до Руської Секції „как технический сотрудник“ з тим, що потім Секція буде „обсуждать, достоин ли такой быть членом Секціи“.

В Москві такий „радушний пріемъ“ гостей називають досить вульгарно, але і досить влучно:

— Холодная закуска — мордой объ столъ!...

У безлишних українських комуністів це зветься! „Спільною роботою!...“

„Торжество Раковского“.

Під таким оглавом парижські „Посл. Нов.“ подають йще один зразок „спільної роботи“ російських і українських комуністів.

В кінці липня, пише ґазета, з Харькова до Київа прибув Раковський в супроводі цілого кадру аґітаторів для Румунії. В київському городському театрі відбули спекталь-мітінґ. Крім Раковського виступали Мануїльський, Підвойський і Винниченко, котрі вітали голову української совітської республіки від імени російської і української комуністичної партії. Депутація румунських комуністів піднесла Раковському адресу. Після парада військам Раковський, в супроводі всіх членів київського ісполкому, окрім Винниченка, виїхав на фронт!...

Значить, „витати“ скілько хочеш можна. А на фронт — зась! А шкода. Бо Росія взагалі не мала кращих городових і земських стражників, як з Українців. Недаром Винниченко пише до Відня:

— Комуністи нехай їдуть. А українських буржуїв, як собак будемо розстрілювати!...

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 18. вересня 1920. Ч. 12.

С. Золотаренко.

Знов погроми!

Коли у травні ц. р., після закінчення пятимісячного тяжкого походу в тилах у денікінців і большевиків, сполучились війська ґен. Павленка і Тютюника з новим польсько-українським фронтом, всі ми дізнались від ватажків цієї партизанської акції, як власне приходилось їм воювати, в яких вони були стосунках з населенням — і відомості то були радісні і приємні.

Військо українське весь час опиралось на дійсно прихильну зустріч населення, не лише села, але і міста.

Особливо приємно було чути про заяву ґен. Павленка міністрові жидівських справ, що військо його чисте від погромів і грабунків жидівського населення, що воно є національне, державне, карне військо.

Звіт про похід ґрупи Тютюника підтверджував це загальне враження. В цьому звітові, що був переданний Тютюником міністру Красному, докладно зазначені були всі міста і містечки, які проходила ґрупа від листопаду 1919 р. до травня 1920 р., і лише два випадки безпосередньої шкоди жидівському населенню там зафіксовані: вбивство жидівського хлопчика в одному містечку, і пожежа в другому від обстрілу. В першому випадку був винний козак, за це розстріляний, в другому — зроблено все можливе, що б спасти, що можно, силою війська від пожежі.

Всім нам тоді вже здавалось, що дійсно остаточно покінчено з погромною хвилею на Україні, що армія українська позбавилась вже тих дикунсько-козачих і чорносотенно-старшинських елементів, що шляхом погромів розскладали її і губили ідею української державности в очах цілого світу, що своїми погромними вчинками годували большевицьку аґітацію проти українського національного визволення.

Навіть те, що ні один визначний погромщик не був до того часу дійсно покаранний, навіть те, що у правительства не хватило сили, а у Головного Командування мужности розстріляти тих чорних „героїв“, навіть це — якось не згадувалось більш.

Бо хотілось вірити, що погроми в українській армії — справа минулого, яке вже не повернеться більш.

Але цей жах знову нагадав про себе. Нагадав в тих же страшних формах. На терріторії рідної Галичини.

Українські та жидівські часописі приводять назви містечок Галичини, де знов пронеслась завірюха погромів, вчинена чорношличниками Запоріжського корпусу.

Юзуполь, Галич, Буштин, Букачовці, Ямниця, Войнилов — 21, 16, 11, 24 вбитих Жидів; ранених, пограбованих — без числа, поґвалтованих жінок, дівчат, навіть десятирічних дітей — свідчать про відродження в рядах армії Павленка тих самих диких інстінктів, від жахливих прояв яких в придніпрянських містечках рік тому приходила в отчай ціла та інтеліґенція, що працювала коло розбитої державної будівлі українського відродження.

В складі Запоріжського корпусу завше були погромні частини. Це підтвердив лише в травні ц. р. в моїй присутности б. командант цієї групи, полк. Сальський.

Щоби погромні частини цієї групи знов не накоїли лиха, при заняттю Проскурова в травні минулого року, мусів полк. Сальський зарядити спеціальну „жидівську“ стратеґію, щоб місто наперед захопили вірні, карні, непогромні частини корпусу.

Приклад карности більшости армії Павленко деякий час всеж впливав також і на погромних чорношличників (в Проскурові червоношличниками дітей ще і зараз лякають).

Але в решті-решт прорвалось. І мусіло прорватись! Бо не було до цього часу в українській армії кари за бувші погроми!

Безкарність, безнаказаність мусіла викликати в козаках враження, що Жиди це така частина населення, яких можно, дозволено вбивати, грабувати, палити, ґвалтувати.

Відносно Галичини маємо нове з'явище. Громили не лише Жидів, але також почасти і Українців-галичан.

Насильство над Жидами виховане є безнаказаністю бувших погромщиків. Погроми Галичан — ворожою аґітацією, що ведеться з менту переходу галицького війську до Денікіна.

Хто винен в тій зраді галицьких генералів і політичних поводирів, важко ще зараз розібратися. В свій час це буде зроблено безпристрастним присудом історії.

Але ненавість і велику біль викликала ця акція у всіх колах Надніпрянців.

На жаль, цьому почуттю підпала також політика надніпрянська. Це вже є річь, яка навіть історією не буде прощена.

Коли тридцать тисяч т. зв. „червоної“ галицької армії підняли повстання проти большевиків в районі Винниці під гаслом: „ходім до Петлюри“ — і тим дали легку спроможність Полякам церемоніальним маршом дійти до Києва, вони, ці галицькі щирі

патріоти, ці тридцать тисяч вояків, що могли дати грунт для нової української армії, були без жадного протесту з боку вищої військової української влади, чи правительства, передані на поталу, на розброєння, на інтернування — найстрашному їхньому національному ворогові Полякам.

Це не буде ніколи забуто Галичанами. Це внесло розбрат і в надніпрянські ряди.

Взагалі, в наслідок переходу до Денікіна, потім до большевиків з одного боку, антігалицької аґітації, з другого, привчився надніпрянський козак дивитися на Галичан, як на ворогів.

Це страшно навіть вимовити, але це факт, що ні одна, ні друга сторона не пробує навіть щось протидіяти цьому національному несчастю українського народу.

І коли ми вже дійшли до погромів, до повторювання старих жидівських і до нових українських — то чи не час цілому українському громадянству, цілому культурному громадянству України, без ріжниці націй і теренів, заявити твердо і катеґорично керовникам військовим і політичним У. Н. Р.: погромам має бути покладений рішучe кінець; для цього є один певний шлях — кара мусить впасти на голову погромщиків — швидка і тверда.

Бо погромне військо не може бути військом У. Н. Р., бо з погромним військом не буде істнувати сама У. Н. Р.

О. Лотоцький.

Друг нашого народа.

(Памяти академика О. О. Шахматова.)

Підтвержується звістка про нову жертву смерти в колишній столиці колишньої Росії. Помер академик Олексій Шахматов, визначнійший російський учений філолоґ та найшляхетнійший представник російської інтеліґенції.

Акад. Шахматов — дуже визначна та надзвичайно оріґінальна постать серед російського громадянства. Це був истинний Великорос, до дна душі своєї переннятий інтересами свого рідного великоруського племени. Тим інтересам служив він непохитно усе своє життя, але ж во імя тих самих інтересів він визнавав і обстоював право й инших, крім великоруського, народів, був переконаним провідником ідеї терпимого і вільного співжиття народів Росії, бо у тім бачив він єдину запоруку спільности життя їх надалій, коли розкуються заковані невільники російської тюрми і доведеться утворювати взаємні відносини не з примусу, а з переконання та з вільної волі.

Найбільше ваги надавав акад. Шахматов московсько-українському порозумінню і нерозривно міцно звязав своє імя

з українською національно-визвольною боротьбою. Він і сам сміливо й енерґічно працював для того порозуміння та кликав до того московське громадянство, бо — казав він не раз — коли Українці можуть ще забути урядові репресії над своїм національним життям, то ніколи вони не забудуть і не простять, що ті репресії активно, чи хоча б пасивно, підпирає великоруська інтеліґенція. Головною основою порозуміння та примирення з Українцями вважав він свободу їх національного життя: коли Українці не знатимуть жадних репресій, коли вони будуть вільно розвивати своє національне життя, і в тім допоможе їм громадянство великоруське, то тим самим усталиться на найкраще співжиття двох споріднених народів.

Практична в цім напрямі праця акад. Шахматова безпосередньо походила не тільки з громадських його поглядів, але і засад наукових — з тих вислідів, до яких доходив він у своїх працях, найперше — в своїй філолоґичній спеціальності, яку він завше розробляв на історичній основі. Ті висліди давали йому переконання, що український народ складає окрему націю і тим самим має усяке право, з тією окремішностю звязане. В міру того, як розвивалися та еволюціонували наукові погляди акад. Шахматова, ширилася і глибшала й громадська його праця в українській справі. Ще на студентській лаві в одній своїй філолоґичній праці, друкованій у віденському академичному виданню „Archiw für slawische Philologie“, він вже висловлює оріґінальні уваги що-до класіфікації та характеристики старо-руських рукописів з погляду місцевого їх походження. Ті самі думки подибуються і в капітальній його праці (1894 р.) „Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій“, але тут ще помічається значний на молодого ученого вплив старого наукового авторитету акад. О. Соболевського, і він тут ще схиляється до поновленої акад. Соболевським старої Погодинської теорії деревлянсько-полянсько-сіверянських Великоросів. Теорія та, очевидно, вабила до себе патріотично-великоруське почуття молодого ученого, але вже літ через пять він капітально переробляє свою росправу, увільняється від впливу свого старійшого колеґи і з цього часу рішуче розходиться з акад. Соболевським у вислідах про українську мову, хоч до кінця заховує велику повагу до наукового авторітету його взагалі. Чим більше поширювалася надмірно велика наукова праця акад. Шахматова, тим більше обєктивний розум ученого перемагав несвідоме почуття націоналізму, від якого він іще невільний був у ранійших своїх наукових працях, і все яскравійше здає він собі справу окремішности української мови від великоруської. Цілком виразно кристалізувалися наукові погляди акад. Шахматова на українську мову в останніх його працях перед війною — в росправі, уміщеній в енціклопедичному виданню „Украинскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ“ та — вже під час війни — в мо-

нографії „Исторія русскаго языка“ (праці акад. Ш. за час большевизму нам невідомі). В цій останній праці особливо інтересна велика передмова з широкими висновками про самостійність української мови, якою учений користується для історії „русскаго языка“ у VIII—X. століттях, після якого часу появляються вже мови великоруська та білоруська (інтересний компендіум цеї росправи дав П. Стебницький в „Укр. Жизни“, в статті „У истоковъ славянства“).

Наукові висліди ученого академика не ставали здобутком самих лише учених кабінетів та авдиторій, — він ніс їх у широке людське життя і захожувався творити з них найміцнійші підвалини того життя. Найбільш важним і для нас по-вік незабутним фактом тої науково-громадської діяльности небіжчика була відома записка російської Академії Наук „Объ отмѣнѣ стѣсненій печатнаго малорускаго слова“. Коли Комітет Міністрів у 1904 році запитав, поруч із иншими установами, Академію Наук про її думку в справі знесення репресій над українським друкованим словом, акад. Шахматов, яко голова філолоґичного відділу академії („отдѣленіе русскаго языка и словесности“), утворив спеціальну комісію із академиків, з участю деяких петербургських Українців, і поставив ту справу на широку наукову основу. Українські члени комісії подали кілька рефератів про ріжні сторони справи, і на підставі тих рефератів, після серьозного та всестороннього обговорювання справи в комісії, академики Корш та Шахматов склали записку, видрукували її і подали в Комітет Міністрів. Записка та мала найширший ужиток і для урядових сфер і в широких громадських колах через обєктивну науковість своїх висновків та надзвичайну приступність викладу. Філолоґична частина записки належить акад. Шахматову, і треба признати, що ніхто ще так влучно і переконуюче не говорив про право української мови на вільне самостійне істнування.

Виходячи з глибокого наукового переконання та з моральних засад права і справедливости, акад. Шахматов не був лише теоретичним адвокатом українського слова, але вніс у скарбницю того слова і чималий власний вклад своєю працею. Він був членом українських наукових товариств — львівського та київського — і не тільки номінальним, але й активним, — друкував свої праці в записках та инших виданнях цих товариств. Подаючи свої праці до українських видань, він не зражався при тім, що на сторінках тих самих видань містилася критика деяких його наукових поглядів (напр. критичні росправи проф. М. Грушевського); він визнавав обєктивну слушність такої критики і не переривав своєї участи в українських наукових виданнях. Особливо важна і цінна була участь О. О. Шахматова в виданню „Украинскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ“, задуманому в формі широкої української енціклопедії. Номінально на чолі видання стояв акад. М. М. Ковалевський, але

душою справи був О. О. Шахматов; в його помешканні здебільшого відбувалися редакційні засідання, він приймав діяльну участь у зносинах з авторами та видавцями. Завдячаючи великому авторитетові та надзвичайній лагідности вдачі небіжчика, удалося протягти до співробітництва дуже цінні сили (напр. проф. М. І. Туган-Барановського, який, увійшовши в суть української справи, після став цілком на український ґрунт).

Заряджуючи славянським відділом бібліотеки Академії Наук, акад. Шахматов орґанізував численний український відділ тієї бібліотеки. Кому доводилося в Петербурзі літературно та науково працювати, той не забуде, як йому ставала у пригоді та бібліотека. Тільки при істнуванню цеї бібліотеки можлива була тут праця в сфері українознавства.

До поширення українознавства прикладав акад. Шахматов великі та енерґічні з'усилля. Великий учений, він глибоко вірив у науку, вірив у те, що за її допомогою найкраще розвяжуться складні відносини людей і народів, — тому для розвязання російсько-українських відносин він старався яко мога поширити студіювання тих сфер знання, що звязані з українством. І от знаменитий учений бере скромну участь в скромному гуртку українознавства при петербурському університеті і разом з О. Грушевським заклав міцні наукові підвалини в душах молодих українських наукових сил. Такі молоді наші учені, як Г. Голоскевич, В. Ярошенко, К. Широцький, О. Кісіль, Ґанцов та ин., пройшли добру школу під безпосереднім провідництвом акад. Шахматова, який дав їм наукові завдання (головним чином — студіювання місцевих українських діалєктів), підпомагав їм у роботі своїми порадами і друкував їх праці у редаґованих ним учених записках Академії Наук. Ці молоді українські сили думав він ужити для нової редакції академічного словаря української мови, але війна припинила ці заходи. Для поширення українознавства в російських наукових кругах акад. Шахматов задумав періодичні випуски бібліоґрафії українознавства — усього, що появлялося на всіх мовах, і перший випуск академічного видання такої бібліоґрафії, зладжений Волод. Дорошенком, появився у світ саме під час війни. Скільки перунів, а власне — непристойної лайки та простих таки доносів — посипалося на голову ученого, що, нехтуючи політичну ситуацію момента, відважився дати таке доручення членові Союза Визволення України! Можна собі уявити, оскільки дошкульні були усякі обвинувачення у національному зрадництві для людини, що була глибоким великоруським патріотом. Але це був дійсний патріот, що не зражався й такими прикростями, і твердо провадив свою ідею полагодження національних відносин на добро свого народа.

Ця горожанська мужність була для лагідної вдачі ученого справді великим подвигом, бо доводилося виявляти її в найближчому оточенню — серед найближчих товаришів своїх по

учений праці в академії. Крім Ф. Корша, А. Фортунатова, С. Ольденбурґа, а після ще В. Перетця, академичний відділ „языка и словесности“ здебільшого складався із стовпів російської реакції, як О. Соболєвський, що не гидував брати участь навіть у брудному „Русскому Знамени“.

Ця ґрупа вела сильну політичну акцію, наражаючи наукову установу на усякі сумнівні політиканські виступи, протеґуючи вступ до цього кола усяким темним політиканам від науки (напр., Київському проф. Т. Флоринському) та закриваючи двері до академії українським науковим силам (напр., проф. М. Грушевському, І. Франкові та ин.). Багато боротьби зазнав та багато нервів і моральної сили потратив акад. Шахматов з цими темними течіями російської науки, які вважав він, у свойому глибокому переконанню, безумовно і тяжко шкодливими і для самої науки і для свого народу, що мав шукати инших, світлих і ясних, стежок для своєі будучини. Обставини боротьби за дорогу ідею мимоволі викликали кабінетного ученого на широкий кон політичних виступів, коли це виходило з його щирого переконання. З політичних мотивів він демісіонує з Держ. Ради, куди він вступив по обранню своєї колеґії, яко представник інтересів науки: він уважав себе примушеним демісіонувати, коли правительство в особі міністра освіти Кассо тяжко позбиткувалося над тими інтересами. Коли „Общество Славянской Взаимности“, що набуло великого авторитету, завдяки особовому складу своїх членів, почало провадити україножерну політику, акад. Шахматов скликає у себе спільну нараду українських громадян із визначнійшими членами сього товариства (М. Ковалевський, А. Хомяков, Ф. Родичев, В. Маклаков, М. Стахович, П. Мілюков, А. Погодин та ин.) і так усуває дуже тяжкі конфлікти.

З особливою повагою треба відзначити заходи акад. Шахматова підчас війни в справі Галичини і галицьких подій. Переможні злочинства тут усяких добродіїв Бобринських різали без ножа високогуманну душу Олексія Олександровича. Він тяжко і глибоко страждав — і як честна, гуманна людина, і як справжній патріот російський, що бачив у тих подіях найбільшу руйнацію своїх дорогих ідей та ідеалів національної згоди. Він цілком не жалів себе, аби хоч на крихту зменшити те велике лихо, яке чинилося іменем дійсно дорогих йому, та цілковито инше трактованих, „русскихъ интересовъ“. Колись подробнійше розскажу про участь акад. Шахматова в справі Галичини та з окрема в справі Митр. Андрія Шептицького.

Не стало великого, шляхетнійшого великоруського патріота. Він був нашим справжнім другом, — хоча й не стільки щирим по серцю, скільки переконаним по розуму. Глибокий учений, що вмів читати книгу історії, людина з широким політичним світоглядом та політичною інтуіцією, він передбачав майбутній кінець російської деспотії і всі фатальні наслідки того кінця, — най-

більш фатальні для „державного“ великоруського племени. Крім, може, П. Мілюкова та П. Струве, ніхто більше з Великорусів так, як він, не розумів української справи та суті російсько-українських відносин; тільки, навпаки їм, він (так само як хиба іще небіщик В. Обнінський) бачив инший, ніж вони, вихід із становища. Учений добре знав, що ніяка сила не може затамувати життя народа, коли він пробудився до цього національного життя, що всі спроби такого затамування створять велике лихо для їх авторів. І цей великоруський патріот усіма силами заходився запобігти цьому лихові, яке він щиро уважав спільним для усіх участників життя б. російської держави; він найбільше потрудився на полі примирення поневолених націй б. Росії з їх, на глибоке його переконання, невільним господарем — великоруським народом.

Та він помилився в найголовнійшому, бо він гадав, що так, як він, думає і вся решта кращої інтеліґенції великоруської, або, принаймній, подумає, коли прийдуть відповідні для того обставини. Коли не стане тих зверхніх сил, — думав він, — які неволять чисту шляхетну душу великоруської людини, то, увільнившися від них, можна буде вирішити проблєму взаємного співжиття лише в тім суто-людському напрямі, яким пересякнуте було ідеалістичне серце ученого.

Він помилився. Від Кривошеїна до Лєніна душа великоруського інтеліґента не відповіла його сподіванкам. Ті самі люде, яких він легко схиляв своїм авторитетом до терпимости та теоретичних уступок, виявили уперту нетерпимість, коли настав час на ділі поступитися своїм кріпацьким правом.

Всі вони виявили себе цільковитими однодумцями в питанню національно-державного кріпацтва, — і російсько-українська проблєма вирішається теж в иншому, ніж думав учений ідеаліст, напрямі та иншими, цілком не ідеальними, способами. Але це не зменшує дійсної внутрішньої цінности великої, шляхетної душі О. О. Шахматова, і коли згадуєш про його, то мимоволі хотілося б забути багато з того, чого не можна забути.

М. Багриновський.

Проти песімізму.

„Борітися — поборете.“

Кровавими літерами написана й закінчена ще одна сторінка історії України... Поставлена грузна крапка і притиснена кровава печатка червоними володарями, наче б то історія України на цьому повинна й скінчитись.

І не дивно, що, переживаючи вже не вперше такі надмірно тяжкі катастрофічні менти, інтеліґенція наша губить свої сили в зневірі, роспуці і із її надірваних стражданнями грудей вириваються стогни і нотки песімізму. Так, один з співробітників „Волі“, п. Ф. Слюсаренко („Воля“, т. 3, ч. 6, стор. 203), дійшов

вже до тої думки, що нам залишається тільки одна можливість, — „іменно та, яка єсть зараз і нашою сумною дійсністю: чужа окупація з метою — вирішити українську справу, так, що б „вік і імя“ нашого народу щезло назавжди, як воно уже щезає з обороту в ріжних конференціях при вирішенню східньої проблеми взагалі.“

Вже і в колах офіціяльних керманичів починають панувати якісь ніби то нотки зневірря в здібностях українського народу до самостійного державного істнування, припускається можливість самого висунення перед Установчими Зборами питання про те, чи захоче Україна бути самостійною державою, чи — з'єднатись в тій чи иншій формі з иншими державами.*)

Про яке об'єднання з иншими державами в мент найгострійшої боротьби за право самовизначення може бути розмова?

Закладати будь яку спілку — це роскіш міцної, сталої держави, а коли слабка нез'орґанізована держава спробує увійти в спілку, то наслідки завжди будуть такі, як в 1654 році з Богданом Хмельницьким.

Кволість, стомленність духа викликає такі думки, але вони не повинні мати місця, особливо в сучасний мент, коли перед очима розгортаються широкі обрії, коли — хай це не здається парадоксом — для боротьби за вільне життя України намічаються все більш сприятливі умови.

Справді, є два центри, які завжде прагнули до використовання богацтв України: Польща і Московія.

Перша з них — Польща — на довгий час вийшла з ряду активних чинників світової політики і занадто знесилена, що б бути центром, який міг би притягнути до себе якусь иншу менш з'орґанізовану країну.

А Московія, чи дійсно вона встані буде остаточно подолати український народ?

Сучасні загальні умови істнування московської держави доводять з безперечністю, що Московія дійшла до стану повного виснаження і скоро примушена буде залишити всі свої завойовничі наміри й замахи, щоб зайнятись приведенням до ладу своєї зруйнованої дощенту економики, після того як большевизм протягом 3 років — як та сарана — винищив і пожрав величезні запаси економічних благ, утворених народами протягом попередніх років.

Одночасно з цим і крива російської революції — її соціяльний зміст — вже перейшла кульмінаційний свій пункт і помітно схиляється додолу.

Дійсно, ми вже бачимо, що спроба з переведенням в життя мрій Маркса про „обобществленіе орудій производства“ і „раскрѣпощеніе рабочей силы от власти капитала“, спроба, зроблена шляхом не еволюційним, рахуючимся з вимогами реального життя, а силоміць, шляхом диктатури якоїсь купки, яка укладає економику в прокрустово ложе і, обрубавши їй голову й ноги, намагається знов вдунути в ню живу душу... самоходовим насосом, — бачимо, що ця спроба скінчилася досить несподіванно — переходом до старих замизганих засобів і методів, які питомі суть капіталістичному господарству.

Комунізм в Совітській Росії здає одну за другою свої позіції, бо час іде і життя неуклінно все більш рішуче вимагає виробленої історією системи політичного і господарського істнування, яка система, бодай і не ідеальна, а все ж

*) Відозва до держав і народів, підписана 3 серпня ц. року.

забезпечує людності можливість істнувати і будувати собі культуру тої чи иншої висоти і якості.

Дійшло вже до того, що і ідеольоґічні „надстройки“ над комуністичною економикою рішуче зміняються, навіть витягаються — horribile dictu — з буржуазного архива такі поняття, як патріотизм (на що тоді III „інтернаціонал“?).

Вже і Радек пошився в „щирі“ руські патріоти, і в часописі „Freiheit“, (Berlin) уміщає статтю — „Навколо війни з Польщею“, в якій доводить, що комуністи повинні бути патріотами в сучасній Росії, яка належить їм, і що могутність і сила цієї Росії — це є їхня могутність, а тому — додамо від себе — „Ура“ і „Слався“ і відповідно цьому — отвертий імперіялізм і „покореніе под нозі“ великоруської нації всіх „іннородців“, бо цього вимагає могутність Росії.*)

Але стара російська тюрьма народів була збудована на цих засадах. Будемо ж вітати прийняття керманичами нової Росії цих же засад, бо це ґарантує, що всі 97 із 98 народів, які залюднили терріторію колишньої Росії, будуть ненавидіти і „нову“ Росію і створять навкруги Московії досить міцну опозіцію, щоб не дозволити їй запанувати над усіма народами колишньої Росії.

Найкращим доказом того, що спроба комунізації Московщини не довго ще триватиме і закінчиться переходом до більш натурального для великоруського селянина стана річей — є одна книжка Лєніна, яку варт розгорнути. Ця книжка: „Аграрний програм соціаль-демократії в першій руській революції“, перероблена і надрукована Лєніним в 1917 році, вже коли він став у влади.

Ось його думка: Селянин — це радикальний буржуа в Росії. Яка б не була революція, він її використає і пристосує до своїх буржуазних змагань. Після знищення поміщиків почнеться розділ землі, „який неможливий без де-якої реставрації“, без поворота селянства в бік контрреволюції (ст. 138). Лєнін навіть висміює Плеханова за його шукання ґарантії від реставрації — „В наших руках ґарантії від реставрації не може бути (ст. 142). Той, хто вимишляє такі ґарантії, каже „непроходимыя глупости“. „Обіцяти ґарантії від реставрації народу, — значило б шарлатанити“ (ст. 143). А що ж робити соціялістичним партіям? Їм залишається поглубляти революцію, бо чим далі зайде вона, тим більш залишиться після реставрації (ст. 142).

Про такий результат згадує не тільки Лєнін, а і М. Горькій, який називає працю большевиків „мерзенним експериментом“ і так каже про селян: „В сучасних умовах руського життя нема місця для соціальної революції, бо не можна ж раптом зробити соціалістами селянство, цебто, 85 відсотків населення держави (ст. 95 „несвоевременныя мысли“).

Відповідно цьому нині вже помічається зниження активности і енергії державного большевизму, як суто комуністичної доктрини, здача поволі своїх позіцій і переход до будування господарського життя Московщини відповідно законам, які керують економикою такої одсталої країни, як селянська Росія.

До цього йде. Період гострої революційности, спроб соціальної перебудівлі, період Sturm und Drang-a, по законам народньої фізіольоґії, тривати довго не може, — він вже закінчується, розбурхане море російської селянської бунтарської революції, яка винесла на гору постать Лєніна, вже входе в свої береги

*) Таким чином і наш шановний д. Винниченко, коли вже він прийняв без всяких застережень комунізм Радека і комп., повинен також почувати себе патріотом Росії... бо „могутність Росії, це є могутність комуністів“.

і ... „я тебе породив, я тебе і вбью“ ... той же селянин, який в 1917 році викинув гасло: мира і хліба, і дав трон Лєніну, нині цього ж самого Лєніна за непотрібністю скине й забуде. Самодержець Лєнін піде за самодержцем Миколою II, бо піднімається третій самодержець-селянин, який, як буржуа у Франції в 1789 р., скаже — l'etat c'est moi, візьме на себе тягар порядкування й керування своїми інтересами і своєю землею і пристосує — як то предбачає і сам Лєнін — до своїх дрібно-міщанських інтересів всю соціально-державну орґанізацію Московщини.

Знесилення державного і соціяльного орґанізму Московщини, яке вже почалося і яке особливо міцно виявиться в мент зазначеної внутрішньої ліквідації большевизму, спричиниться до зовнішньої мілітарної слабости Московщини, яка, як хворий після кризи, перестане загрожувати всім сусідам озброєною рукою.

Питання тільки в тому, чи зможе Україна використати цю сприятливу їй ситуацію?

Для цього українська історія має такого чинника як український селянин, який, в протилежність великоруському селянинові, ні на мить не перестає бути „самодержцем“ у себе в дома і всякого, хто до його прилізе, поволі, але з упертістю вижене геть,

Останній час закордонна преса, навіть ворожа нам (див. „Голос России“ № 185), підкреслює силу повстань селянських на Вкраїні і їхню неприклонність перед большевизмом. Чудно бачити в такій пресі, як наша Махновщина береться на розслід і як на неї ґрунтуються певні соціольоґічні висновки. А що могутність цього явища, яке називають Махновщиною, росте, це краще всього доводиться тим, що большевики, які кілька разів оголошували Махна поза законом, нині знов були надіслали до нього офіційну делеґацію з пропозицією скласти мирові умови.

Совітська часопись „Бѣднота“ каже про це і додає, що Махно прийняв мирову пропозіцію і згодився прикоротити боротьбу і скласти мир, але висунув лише одну умову: всіх селян повинно запитати, яку владу вони бажають мати; як вони скажуть, так і буде.

Після такої відповіді делеґація побачила безнадійність одержати бажані наслідки і вернула до дому. Бажаних наслідків большевики ніколи не знаходили і не знайдуть для себе у „радикального буржуа“ — дійсного володаря України.

Consumitur anulus usu et territur pressa vomer aduneus humo — казали Римляне. Залізне орало большевиків стерлося на Вкраїні, а не переробило ґрунту: український народ ще зміцнився в цій боротьбі і не знижує свого прапора, на якому написано те, що недавно було офіційно оголошено, як директива, вироблена на Люцернській конференції Лойд-Джорджом і Джіоліті, а саме: „Схід і захід благають мира, але мир є можливий виключно на основі визнання повної свободи націй“. Це треба було заходу давно зрозуміти, а також зрозуміти й те, що примусити Росію визнати повну свободу всіх націй — цей постулят мира — може не будь яка інтервенція, а лише велетень — український селянин, коли йому вдасться в и р в а т и від Росії це визнання для себе і с т а т и на сході Европи непереможним оплотом мирного культурного життя і прогреса.

Захід цього не зрозумів і залишив не тільки без підтримки здоровий національний рух України, але й перешкоджував йому.

Як завжди і нині ми стоїмо одні, але наш національний рух весь цей час набірав і набірає сили, в той час коли Московщина слабіє від своїх перемог —

Пирових перемог — над питанням комунізації свого життя, і тому вже недалекий той мент, коли засяє на українській землі сонце правди і свободи.

Треба тільки нам міцно, непохитно стояти на своїй позиції, памятаючи, що, згідно ствердженню Ласаля, — ґарантія всякого успіху полягає в умінні з'осереджувати всю енерґію, всю увагу на одному головному пункті. Для нас цей пункт — Самостійна незалежна демократична Україна.

1 вересня 1920 року.

Іван Макаренко.

Кубань.

Національне питання.

I.

Доба, яку ми переживаємо, характеризується надзвичайно могутнім ростом національного чуття у народів, бувших досі пригнобленими, стремлінням до національного самовизначення, досягнення тих умов політичного і культурного життя, які забезпечували б вільний розвиток всіх здібностей народа. Цей рух набрав характеру всесвітнього з'явища і став остільки міцним, що з ним примушені рахуватися представники всіх напрямків, а також і тих, які мають підвалинами свого „учення“ стремління до нівеліровки людскости (релігійний космополітизм, капіталістичний універсалізм, соціялістично-комуністичний інтернаціоналізм і т. д.).

Розбіратися в причинах вище зазначеного з'явища не входить в нашу задачу. Але ж ми лічимо необхідним спинитися на деяких обставинах, які пояснюють сучасний національний рух, тим більш, що до цього часу ці обставини не були досить пильно одмічені і оцінені і що обслідування їх полегчить розуміння суті всього комплексу подій, які відбулися і відбуваються на Кубані.

Антропольоґія, етнольоґія, язикознавство, історія культури, антропоґеоґрафія, історія, соціольоґія дають нам багатий матеріял для уяснення хода утворення, під впливом ріжних причин, того, що ми тепер називаємо расою, народом, нацією і т. д., себто, процеса відокремлення великих і малих частин людскости у відношенню физичного, культурно-господарчого і політичного укладу життя. Крім того, ми знаємо, що процес цей, підлягаючи могутнім постійним законам еволюцій, продовжується з неменшою силою і в наші дні, і ніякі віроучення, соціяльно-наукові теорії, клясові міжнародні орґанізації, державні (з метою асиміляції) міри і т. и. не в стані затримати цей процес і досягнути нівеліровки людскости тому, що ніхто не може знищити причин, які викликають відокремлення ґруп людей, як ніхто не є в силі попередити появу физичних і психичних особливостей у окремих індивідуумів.

Стара, середньовічна, нова і новійша історія дають нам цілий ряд політичних обєднань, які називаються державами. Цей процес продовжується і зараз в життю людскости, викликаючи ріжного роду переміщення і поширення державних кордонів, загибель держав і народження нових.

Поруч з причинами, які викликають появу етноґрафичних і инших особливостей і утворення окремих груп людей, а також суверенних держав, — в останні часи виникають фактори, які перетворюють державні межі у фікцію, а часом і зовсім знищують їх. Ці фактори помалу з'єднують людскість у велику, міцно звязану загальними інтересами, родину народів.

Таких факторів дуже багато, але самий головний з них є економичний. Річ у тому, що народнє господарство окремих держав все більше й більше втягується в міжнародній товарообмін і все більше ґубить свою особливість, і на сцену історичного життя все більш виступає світове господарство, з його могутьними законами.

Артерії міжнародного товарного і грошового обміна, зміцняючись і виростаючи в своїй кількості, все глибше входять в народнє господарство окремих держав, все більше знищують їх замкнутість і все більше роблять їх залежними

від всесвітнього господарства, яке в свою чергу залежить від життя господарств окремих народів.

Одначе світове господарство не тілько звязує весь світ в одне ціле. Воно часто викликає цілий ряд політичних і економичних подій, які иноді оказуються рішучими в питанні самовизначення тої чи иншої нації, яка входе в склад якої небудь держави. Так, наприклад:

а) В життю світового господарства виникає конкуренція, яка часто доводить до війни між такими країнами, котрі, при відсутності міжнародного господарства, не мали б між собою ніяких відносин; з другого боку, на тому же грунті виникає спільність інтересів, яка веде до так званих взаємних симпатій і коаліцій між окремими державами.

б) На грунті світового господарства окремі народи спеціалізуються в продукції тих чи инших сирівців або фабрикатів, забіраючи в свої руки монополію в постачанні на міжнародній базар.

в) Иноді участь тої чи иншої держави в міжнародньому господарстві викликає в цій державі загострення економичних суперечностей, які істнують між його окремими теріторіальними частинами.

Таке загострювання економичних суперечностей між терріторіальними частинами держави иноді має дуже поважні наслідки, і це питання вимагає, щоб на ньому ми зупинили свою увагу.

Міжнароднє господарство вимагає, щоб кожний народ — спеціаліст в продукцій тих чи инших товарів, незалежно і безпосередньо стосувався з світовим базаром, постачаючи йому свої продукти і одержуючи від нього товари чужої продукції, які найкращі і найдешевші.

Так, наприклад, коли той чи другий народ є спеціаліст в продукції сирівців і потрібує фабрикати чужої продукції, то цей народ повинен мати можливість продати свій сирівець тому, хто більше за його дасть, і купити фабрикати ті, які найкраще зроблені і найдешевше коштують.

Відсутність таких умов обов'язково викликає збоку хліборобців ворожнечу відносно тих, хто стоїть на перепутті вільного економичного життя.

Між иншим, в деяких державах як раз так і буває, що цілі країни — спеціалісти в продукції тих чи инших товарів, не мають можливости користуватись умовами вільної продажі своїх і куплі чужих товарів. Навпаки, ці країни бувають примушені купувати потрібні їм товари не ті, що кращі та дешевші, а ті, що гірші та дорогші. Це буває в тих державах, які, наприклад, всіми засобами підтримують розвиток, в якій небудь частині терріторії, індустрії. Така економична політика може дійти до нерозумних і тяжких для сільско-господарчих країн форм. Так, наприклад, закордонні фабрикати обкладаються високим митом; свої індустріальні підприємства не обкладаються загальним державним митом, а значно зменшенним; індустріальним промисловцям щиро видаються субсідії; в інтересах тої же „національної“ індустрії виробляються залізничношляхові тарифи; і т. и. Така сістема лягає дуже тяжким тягарем на плечі частини тої же держави, яка є спеціаліст в продукції сільско-господарчих товарів і яка примушена купувати фабрикати чужої продукції, бо сільско-господарча країна такою сістемою примушена купувати дорогі і брудні фабрікати „національної“ індустрії, із свого кармана доплачувати в державну скарбницю те, що не доплачують індустріальні підпреємства, а також виплачувати державній скарбниці те, що вона видає промисловцям, як субсідії і т. и.

Поки така держава не втягнута в міжнародню торговлю, то протилежність економичних інтересів між сільско-господарчою і індустріальною країнами не так дуже почувається: сільські господарі купують кепські „національні“ фабрікати, переплачують за них лишні гроші, а дешевших закордонних крамів не знають, а хоч і знають, то ті крами до них ніхто не привозе.

А як тільки така держава встрягне в міжнародню торговлю, як тільки до неї начнуть привозити закордонні крами а від неї забірати для инших держав її сільсько-господарчі продукти, то зараз же починають загострюватись економичні суперечности між сільсько-господарчою і індустріальною частинами цієї держави. Виникає внутрішній антагонізм.

Цей антагонізм буде тим гостріший й напруженіший, чим більш держава втягнена в міжнароднє господарство, чим більшу ролю, як експортер сирівців і імпортер фабрикатів, відіграє сільсько-господарча країна і чим більш вона страждає від охоронної, на користь „національної“ індустрії, державної сістеми.

Колиж линія розділу держави на індустріальну і сільско-господарчу країни совпадає з лінією етноґрафичного поділу; коли народ, у якого знаходиться головна кількість фабрик і заводів, є „державна нація“, а народ, занятий головним чином сільским господарством, є підвладний, приєднанний народ; коли історичні, культурні, звичаєві і инші особливости підвладнаго народа іґноруються; коли, зверх усього, відносно підвладного народа вживаються всі засоби для насильної асіміляції, вбивається рідна мова, рідні школи, рідні пісні і т. и., — то антаґонізм на грунті економичних суперечок, зміцнений наслідками участи цієї держави в міжнародній торговлі, переходе на шлях боротьби за національні права, ця боротьба набирає самих жорстоких форм, ведеться не на життя, а на смерть і закінчується тільки повним політичним відокремленням сільсько-господарчої частини, особливо, коли ця частина має значну терріторію і кількість населення, а також міцну, дружню і вірну інтересам населення інтеліґенцію.

Таким чином, могутній фактор нашої епохи — світове господарство, зближуючи і зливаючи до деякої міри всі держави, в той же час викликає з'явища иншого порядку — сприяє відокремленню народів в самостійні держави. І в цьому нема суперечки. Навпаки. Між одміченими, на перший погляд протилежними з'явищами, є глибокий льоґичний звязок: світове господарство, як і кожний його співучастник, зацікавлене в тім, щоби країни і народи, які виявляють з себе солідних поставщиків або купців на міжнародньому ринку, мали можливість незалежно ні від кого працювати над своїм хазяйством, утворювати потрібні для инших народів вартости і також незалежно ні від кого і безпосередньо збувати ті вартости на міжнародній ринок і купувати на тому ж ринкові вартости, утворені другими народами, по дійсній ціні, безо всяких прибавок.

Очевидно, життя світового господарства вимагає знищення зявищ, коли один який небудь народ, одна країна забезбечує істнування свого господарства за щот інтересів господарства другого народа, другої країни. Як у відношеннях окремих особ, так і між цілими народами паразітизм не повинен бути. І той нарід, який почуває, що на його тілі сидить другий нарід — паразіт, напружує всі сили, щоби визволитися з такого нещастя. А инші народи, які мають хист розуміти, в чому тут справа, і які не осліплені чим небудь иншим, повинні вжити всіх заходів, щоб допомогти в тому визволенню.

II.

Дореволюційна російська держава виявляла з себе якраз таку сторону, що складалася з країн, економичні інтереси яких були в значній мірі протилежними.

Відкинувши Сибирь, Туркестан, Фінляндію, Польщу і т. и., ми матимем перед собою так звану Европейську Росію, котра складається з двох економично ворожих частин: Півночі і Півдня.

В головніших рисах Північ виявляла у себе таку картину:

а) Природа надзвичайно бідна і несприяюча розвою промисловости, як сільсько-господарчої, так і індустріальної:

клімат суворий, дні взагалі короткі, соняшного світу мало, а це вимагає втрати великої людської енерґії, щоб захиститись од холодів довгих і лютих зім і щоб мати світло у довгі осінні, зімні та весняні вечорі;

грунт є суглинок, в значній мірі завалений камінням від кригової епохи, або заболочений, — вимагає од людини на своє оброблення дуже багато енерґії, а плате за те взагалі настілько малими урожаями, що їх ледве вистарчає, щоб прохарчувати самого хлібороба та його сімю;

дякуючи суворому климату та кепському ґрунту, неможливо мати ріжноманітну і більш менш користну сільсько-господарчу культуру: картопля, жито, овес, морква та капуста виявляють з себе головніші сільсько-господарчі рослини;

ліси в значній мірі знищені, лісний звір також; тільки в безмежних Архангельській та Вологодській губерніях є багато лісу і звіря, але ж там ще лютіший холод, а, головне, нема шляхів і дуже мало людей;

моря і океани далеко, а внутрішніх вод мало; вкупі з тим мало риби, що тяжко відбивается на харчах населення;

в земних глибинах теж нема нічого користного, якщо не числить невеликих торфяних зайвищ та Уральських гір; ці гори дуже багаті всякою всячиною, та мало з них користі: гірська промисловість Урала з кожним годом гинула, замість розвію, і потроху наближалась до повної смерти.

б) Населення, в його значній більшости — селяне. Це взагалі нещастні люде:

в стародавні часи це були, головним чином, втікачі з Півдня, які не хотіли, не мали моральної здатности боротись за свої оселі з дикими хижаками (половці, печеніги і т. и.), кидали теплий, багатий Південь і посувались на сувору і бідну Північ, де змішувались з жившими там в невеликій кількости людьми монгольської раси; таким чином Північ колонізована була в значній мірі елементом, слабим волею і мало здатним для завзятої боротьби з природою за своє істнування;

майже з перших часів свого істнування на Півночі втікачі, вкупі з останньою людністю попали в тяжку економичну залежність від ріжних володарів;

потім народ Півночі попав у татарську неволю, і економичні умови життя ще погіршали;

взагалі Північ потім скинула татарщину, та народ тії ж Півночі від того нічого доброго не виграв, бо він попав у кріпаки і був остаточно пригноблений на довгі сотні років; то не було життя людини, то було життя товарини;

з нелюдських умов життя північний нарід звільнився тільки в 1861 році, та не на довго: в 1890 році він був знов відданий під опіку так званих земських начальників, якім були надані не тільки безмежні адміністративні права, але і права судді;

перебування в довговічному тяжкому рабстві полишило самі сумні наслідки: безпросвітна темнота; звичка задовольнятися що найменшим; надзвичайно мала продуктивність праці; відсутність стремління до культури і поступу; покірливо-недбале відношення до всякіх житьових невигід; звичка слухати не свого розуму, а чужої волі; втрата віри, що життя може бути краще; відсутність звички брати участь в громадському і державному житті; нездатність до того, щоб зорганізоватись і дати собі лад („пріедет барін, барін нас разсудіт"); від такого народа ніхто не має права ждати, щоби він творив, будував, виявляв в чому небудь почуття благородного змагання і т. и., бо це є не можливе для вчорашнього, віковічного, пригнобленного до крайньої міри раба;*)

селяне живуть в темних, небілених, брудних, з поганим духом хатах (ізбах); одягаються дуже бідно, — головним чином в лапті і одежу з домашнього краму;

землі мало, але й та обробляється ліниво, — приладдями, які істнували ще 1000 років тому назад, як, наприклад, „соха", що дуже нагадує приладдя бронзової епохи;

взагалі нарід Півночі харчується дуже негарно; питання про недоїдання цього народу давно уже звернуло на себе увагу збоку російської інтелігенції;

здорових розваг немає; кругом тільки злидні, а тому цей нарід в значній мірі є гіркий п'яниця, давший можливість істнувати у свій час „п'яному" державному бюджету.

Одним словом, головна маса населення Півночі виявлає з себе нарід, який заслуговує глибокого співчуття і щирого жалю.

---

*) Такий нарід, до речі сказати, не може творити і революції, бо раб може тільки збунтуватися, познущатись над своїм паном, убити його, розграбувати і знищити чуже добро і взагалі накапостить, але після того, як бунтарська хвиля пройде, він знов мовчки піддасться кому угодно, а взагалі тому, хто раніш такого революціонера попробує як слід взяти до рук: Леніну, Троцькому, комісару, земському начальнику, Миколі III — без розбору. (Прим. авт.).

Очевидно, що такий нарід не може бути здатним в сфері придбання загальнокористних цінностей. Не може він також грати помітну ролю і як споживач індустріальних товарів.

Таке уявляє з себе головна більшість населення Півночі. Таким його описують публіцисти і белєтристи Півночі. Таким же бачив його і автор, подорожуючи по Півночі. Безумовно, таким воно є і тепер . . . Страшна, тяжка картина, але така є дійсность.

На таких „підвалинах“, на такому „ґрунті“, звичайно, не може виявитись ні містецтво, ні більш менш здорова промисловість.

Містецтво як що і мало в Росії деякий розвиток, то це був продукт творчости „пана“, — людей з поміщиків (Лермонтов, Пушкин, Тургенєв, Толстой і т. д.), *) між котрими і народом була вікова безодня не тільки в правовому і економичному, але і в культурному відношенню.

Робітники, які працюють в промислових, торговельних і транспортних підприємствах, по своїй культурності і працездатності, звичайно, недалеко відійшли від селян, бо вони є діти того ж самого села, деревні, тії ж самої Півночі

в) Головна більшість індустріальних підприємств старої Росії (особливо текстільні фабрики) була скупчена на Півночі.

Ця галузь народнього господарства завше уявляла з себе кволу рослину з рижарні, що має змогу жити тільки під захистом високої стіни ввізного мита, при допомозі державної скарбниці і „полегчень“ що до державних податків.

Російський „отечественний“ підприємець є „син свого народу“: недбалий, глухий і скупий до поступу техніки і дуже уважний до „державного пирога“ (казенні замовлення і зауважені уже „допомоги“ і „полегчення“); ще більш глухий до нужди робітників; він дуже пильно додивлявся, щоб висока стіна ввізного мита стояла нерухомо, щоб чужеземна конкуренція тією стіною зовсім була усунута, — і брав з покупця за свої вироби „скільки Бог на душу положить“, а робітникам платив по тому ж принціпу, тим паче, що міністерство внутрішніх справ завше було на його боці і „на набої не скупилось“.

Робітники індустріальних підприємств були некультурні, в праці непродуктивні і в свойому персональному складі непостійні, бо це були цілком діти хлібороба; на свою працю на заводі або фабриці дивилась, як на тимчасову, і при першій же можливости вертались у село, а на їх місто ставали нові деревеньскі хлопці . . . Такий контінґент робітників, звичайно, не давав можливости поставити індустрію Росії на одну площу з західно-европейською. Та про це російським підприємцям було байдуже: вони були певні в тому, що для їх кепських виробів знайдеться покупець, бо закордонної конкуренції, як уже сказано вище, він не боявся, — не боявся настільки, що не тільки не дбав, щоб підняти культурність робітників, а ласо поглядав на Китайців, які, як робітники, ще гірші, але ж задовольнялись самою малою платнею і не погрожали страйком ні при яких умовах.

Навряд чи потрібні ще приклади, щоб намалювати картину російської „отечественної“ індустрії, — щоб уявити собі, що це був величезний і страшний паразіт, віковічний тягарь на народньому господарстві.

Беручи на увагу безмежну бідність великої більшости населення Півночі, фабрично-заводська промисловість, звичайно, могла рахувати тільки на мешканців провінцій, як на покупців виробів індустрії, — себто на Південь, який і мусів годувати цього прожерливого паразіта своїм житьовим соком, без надії, що колись цей паразіт стане на ноги і заживе „своїми силами“.

г) Завдяки страшній бідности населення Півночі, державний податковий апарат не міг добути з цієї країни необхідну кількість засобів, тим більше, що до підопічної фабрично-заводської промисловости прикладались відносно дуже зменшені таріфи обкладів; через те, що недобір був завше, поповнявся він звичайно з більш багатих частин держави; а цей недобір завше уявляв з себе величезну суму.

д) Величезні засоби, що осереджувались в державних ощадних касах і що звичайно складались з коштів багатих провінцій, йшли головним чином на під-

*) Між иншим, до речі сказати, сам голова російського і міжнароднього комунізму Лєнін є також російський дворянин.

тримку економичного життя тієї ж Півночі, і народнє господарство Півдня, при допомозі державних ощадних кас, обезкровлювалось на користь Півночі.

е) Уряд старої Росії осереджував вищі школи головним чином на Півночі, а позаяк істнував порядок, що в першу чергу до вищої школи приймались учні, що скінчили середню школу в тім місці, де була вища школа, — то більша частина витрат на вищу школу йшла на користь Півночі — на науку її молоді, а Південь, зверх того, ще мусів витрачуватись на переїзди своєї молоді, що училась на Півночі, з чого складалась не мала сума.

ж) Населення Півночі це „державна нація“, якій були підвладні останні частини старої Росії. Не маючи можливости істнувати „своїми соками“ і почуваючи себе „державною нацією“, Північ мала звичку відноситись до останніх частин держави, як до країн, на яких лежав обов'язок підтримувати худосочну Північ з її величезним хижацьким урядовим апаратом. Ця звичка мала своїм наслідком те, що „провінції“ експлуатувались всими способами; замість того майже нічого для себе користного не одержували, а сама Північ, як библєйська тоща корова, економично падала, — мало місто те, що на сторінках російських часописів і в урядових документах одержало призвище: „оскуденіє сєвєра“. Це „оскуденіє“ було у всіх галузях народнього господарства Півночі і вимагало великих витрат на підтримку економичного життя Півночі, а також примушувало що далі більше прикручувати гвинт експльоатації „провінцій“.

Зовсім протилежну картину уявляв з себе Південь.

а) Природа надзвичайно багата і дуже сприяюча для економичного розвою циї країни:

клімат тепліший, а в деяких містах і зовсім теплий; взагалі день багато перевищує ніч, соняшного світу і тепла багато;

ґрунт взагалі чорнозьомний, в деяких містах майже найбагатший в світі;

дякуючи сприяючому клімату і тому, що на Півдні дуже гарний ґрунт, є можливість культівірувати ріжноманітну користну сільсько-господарчу рослину;

сільське господарство є надзвичайно користна промисловість, яка дає можливість постачати на чужий ринок величезну кількість ріжноманітних сирівців;

під боком теплі моря, які дають багато риби і сприяють торговлі з чужими землями;

в земних глибинах мається вугілля, нафта, залізо, мідь, марганець, срібло, свинець, мармор і т. и.;

б) Доволі розвинене сільське господарство: рільництво (пшениця, жито, ячмінь, овесь пшінка, масличні сояшники, буряк, табак, лікарські трави і т. и.), городництво, садівництво (груші, яблуки, вишні, черешні, персіки, виноград, лимони і т. и.), молочарство, скотарство, коноводство і т. и.

в) Розвій фабрично-заводської промисловости став на твердий шлях, але ця галузь народного господарства Півдня займається головним чином переробкою сільсько-господарских продуктів (маслобойні, шкуратярні заводи, цукроварні, млини, консервні і макаронні фабрики, спіртові заводи і т. и.).

г) Заслуговує бути окремо підкресленим, що на Півдні маються надзвичайно сприяючі умови для широкого розвію ріжноманітної курортної промисловости.

д) Населення живе в більш сприяючих кліматичних й ґеоґрафичних умовах, а що воно, крім того, й багатіше і культурніше, то уявляє з себе повну протилежність північному:

Живе в біленьких, чистеньких хатах, одягається гарно і добірно, лапті зовсім не істнують, домоткані крами в деяких місцях майже зовсім не вживаються;

має велику працездатність, підприємську ініціативу, здібність до орґанізованої праці, бережливість, впертість в досягненню раз наміченного, віру в свої сили і в те, що упертістю і солідарністю в праці можливо здобути далеко краще життя, — і т. и.;

зовсім не має звички підпірати своє економичне істнування житьовими соками другого народа і тільки бажає, щоб в своїй праці і у будуванню свого життя бути вільним і ні від кого незалежним.

е) Південь — головний споживач продуктів „отечественої промисловости", а також і продуктів, що ввозились з-за кордону. Він же є головний, як що не єдиний, постачач всеї маси товарів, що вивозились із дореволюційної Росії за кордон.

Південь — економично молода, але дуже міцна і могутня країна. Вона стоїть на твердому і широкому шляху економичного і культурного розвою. І тільки величезний тягарь, яким була Північ з її урядовою економичною політикою, з її кволою, прожерливою індустрією і експлоататорською звичкою, — тільки цей тягарь стояв на перепутті в поступовому розвію Півдня.*)

Не диво, що глуха ворожнеча між Північчу й Півднем почалась за довго до світової війни і революції 1917 р.

Чим більше економично розвивався Південь і втягувався в процеси світового господарства, чим більше потрібував він продуктів індустріального виробу і переплачував за них Півночі, чим яскравіш виявлялось „оскуденіє сєвєра" і положення Півдня, як експльоатуємої країни, — тим сильніш почувався гніт Півночі і тим скорше наближувалась одверта боротьба на грунті протилежности інтересів Півдня і Півночі.

Економичні відношення двох країн — це дуже складне питання, щоб його могли зрозуміти широкі кола інтеліґенції, а тим більш широкі маси народа. Вугли протилежности інтересів загострюються помалу, а тягарь експльоатації, як що вона здійснюється обережно, наростає непомітно. Так було і в життю Півдня і Півночі, поки не вибухла світова війна.

За часи ж світової війни стало всім видно:

що російська „отечественна" індустрія є рослина квола і нікчемна;

що втрати народа на підтримку тієї індустрії в значній більшости загинули даремно;

що Північ взагалі є країна економично малосильна до краю;

що вся надія на Південь, на його ресурси;

що Південь мусить годувати не тільки величезне військо, але і населення Півночі;

що Північ нездібна майже нічого дати в обмін за харчі, які одержувала від Півдня; за свої реальні цінности Південь одержував од Півночі тільки паперові мало варті гроші, за які не міг купити того, що потрібувало його господарство.

Одним словом, виявилось, що у Півдня є те, що йому і Півночі потрібно, а у Півночі нема ні того, що йому потрібно, ні того, що потрібно населенню Півдня.

Таким чином, світова війна дуже загострила ворожі економичні відношення Півночі і Півдня і зробила їх зрозумілими не тільки для інтеліґенції, але і для широких мас народа.

При таких обставинах ціни на фабрикати полізли безмежно вгору, — себ то, на продукти виробу, головним чином, Півночі. В тойже час російський уряд був примушений ввести „тверді ціни" на харчові продукти, — себто, на товари виробу, головним чином, Півдня. А це „підлило масла в огонь". Це примусило хлібороба пильніще придивитись до ріжних економичних питань в державному масштабі. Патріотичні відозви перестали мати вплив: сільсько-господарче населення почало затримувати постачання продуктів свого виробу і виявляти умови, щоб йому дали потрібних для його господарства фабрикатів.

А коли російська армія в 1917 р. пішла з фронта, коли війна фактично припинилась, коли для патріотичних відозв підвалини загинули, а в той час Північ зосталась без харчових і фабричних продуктів, то настав мент озброєної боротьби Півночі з Півднем на грунті економичному: Півночі нічого не зоставалось, як здобувати собі хліб і таке инше озброєною силою. Та про це далі.

---

*) Стремління підтримувати всими заходоми „національну" індустрію і в тойже час допомогти державній скарбниці викликало тяжку для господарства Півдня таможенну сістему мита.

Орест Даскалюк.

Міжнародня конференція в Брукселі і співучасть України.

Дня 24. вересня ц. р. має в Брукселі зібратися міжнародня фінансова конференція, метою якої являється відшукання і вирішення спільних засобів для загально-европейської фінансової і економічної реставрації. Справа цеї реставрації всіх в війну замішаних держав стала в останніх місяцях настільки актуальною, що з льокальних кріз вона виросла до інтернаціональної проблєми, яку вже годі було розвязувати в поодиноких краях Европи обмеженими по сути краєвими зарядженнями. Дика ненавість держав-переможців проти держав-переможених, яка в звісних парижських колах дійшла до кульмінаційної точки, стояла уперто довгий час на перепоні загального порозуміння, що до спільного підняття санаційних акцій. Доперва коли ті самі ознаки катастрофи, що довели до фінансово-економічної руїни Росії, Австрії і Німеччини, зарисувалися недвозначно в Італії і Франції, ба навіть далися сильно відчути і серед анґлійського народнього господарства, — доперва тоді пробилася на верх свідомість солідарности всіх европейських інтересів і необхідности співроботи при загальній відбудові. Та треба ще було побороти чимало чутєвих і инших перепон, розвіяти чимало пересудів, нім посередничуючі заходи розсудних одиниць з антантських і невтральних кругів увінчалися успіхом. Оскільки однак на конференції запанує здорова думка вислухання всіх сторін — без ріжниці їх відношення до Антанти, — оскільки візьме верх об'єктивність покликаних до рішення чинників і оскільки дасться загладити антаґонізм між соціальними і політичними стремліннями в західній, середній і східній Европі, — цього зараз розважити трудно. Всеж таки можна сподіватися, що міліє нарад буде пораз перший відзначатися свобіднішими мотивами, як досі, — вже хочби й тому, що за столом конференції засідатимуть не тільки горячкові фанатики, а й незаражені отруєю національної ворожнечі невтральні члени. Цей момент саме, що в Брукселі збереться пораз перший широкий форум представників з цілої Европи; що кожна держава займе там місце не по свойому політичному значінню виключно, а в першу чергу по своїм економічним ресурсам; що від того залежатиме й вартість її для загалу Европи і очевидно трактовання її ріжних домагань, — цей момент робить Брусельську конференцію надзвичайно важною для всіх упосліджених державних одиниць, і його треба з окрема вихіснувати і для нас.

Проґрам нарад після відомих досі заяв в миродайній пресі, обхоплює дуже обширний матеріял. Його можна поділити на чотирі части, з котрих кожна має кілька підвідділів. Після цього пляну розділені будуть і комісії, що покликані обробляти матеріял в деталях. Головні части обіймають:

1) Провірення економічного й фінансового положення поодиноких держав на підставі меморіялів і докладів національних делеґацій. Провірена буде в першу чергу внутрішня фінансова господарка (бюджет, внутрішні і заграничні довги, грошовий сістем і валюта), далі підняті досі средства для урівноваження доходів і розходів і майбутні перспективи.

2) Розвязання основних проблєм фінансової політики, головно проблєм інтернаціональних грошових сістемів, розмінного курсу і міжнародньої торгівлі в звязку з валютовим питанням.

3) Вирішення резолюцій, оброблених редакційними комісіями, і сформулювання поодиноких частинних рішень в один загальний сістем.

4) Вирішення предложень в справі відновлення інтернаціональних кредитів, установлення міжнародних позик і уділення кредитових запомог для підйому продукційної сили поодиноких держав.

Окрім того працюватиме цілий ряд окремих комісій над загально-економічними питаннями інтернаціонального характеру, прим. над уодностайненням економичних статистичних записків, над обовязковим веденням стандардних цінників (які подають абсолютний і відсотковий рух цін товарів першої необхідности за

певний період) і т. д. Секретаріат Ліґи Народів звернувся заразом до пяти що найвизначніших економістів з зазивом виробити окремі меморіяли про загальний фінансовий і господарський стан европейських держав і способи санації, іменно до: G. W. I. Bruins (Ротердам), G. Cassel (Стокгольм), Charles Gide (Париж), M. Panaleoni (Рим), A. C. Pidou (Кембрідж). Меморіяли цих світочів економічного знання служитимуть як підклад для нарад конференції, до якої окрім того кожний уряд лагодиться вислати що найздібніших своїх знатоків і представників. Не треба підчеркувати, що до цього збору европейської інтеліґенції, орєнтованої в першу чергу в бік уможливлення мирного пожиття всіх народів і загладження спорів ради европейської відбудови, горнутимуться й всі новоповсталі національні держави, яким по волі провідників конференції буде дана нагода висловити свої бажання і предложити активи й пасиви свойого державного істнування.

З тим виринає питання співучасти й Укр. Нар. Республики в нарадах конференції і тактики, якої мають придержуватися українські делеґати. Необхідність співучасти з вище сказаного така безсумнівна, потреба репрезентації української держави і зазначення її ролі в европейському концерті держав така падаюча в око, що її зосібна мотивувати зайве. До того становище України зглядом поставлених для міжнародного рішення питань, в першу чергу зглядом заосмотрення Европи необхідними до її відбудування харчовими й сировинними засобами, безперечно — як найкорисніше для наших представників, так що вже сам хід нарад природно приневолить лідерів конференції до вислухання, а то й до використування українських предложень. Привід до цього дасть хочби й меморіял Уряду У. Н. Р., який є висланий Секретаріату конференції і в якому в головних лініях є витичений український наділ при загально-европейськім господарськім упорядкуванню. Преміси для нас отже безумовно корисні. Що з цеї констеляції міжнародних сил і замірів для нас остаточно вийде, це залежатиме не тільки від ходу нарад і загальних настроїв супроти нас, але в рівній мірі і від зручности і ініціативної чинности наших делеґатів і від того, як вони зуміють використати пробуджене раз заінтересовання нашим краєм.

Не підлягає отже сумнівові, що наших представників чекає вельми важне завдання, заступати нашу справу цим разом не перед ареопаґом більш або менш упереджених політиків, а перед збором о б' є к т и в н и х с у д д і в дійсного стану річей, — заступати її не виключно під поглядом наших національних побажань, а під ш и р ш и м к у т о м в с е е в р о п е й с ь к о г о і н т е р е с у. Виключати себе зі співучасти в Брукселі ми не сміємо вже й тому, щоби на місці мати м о ж н і с т ь п р о т е с т у проти знасилування нашої терріторії і нашої волі, з якого боку воноб не походило, щоби далі творити рівновагу в випадках виступу не покликаної псевдо-репрезентації нашого народу і врешті-решт стежити за всіми подвигами й заходами, відносячимися в будь якій формі до нашої країни. Всі ці моменти представляють в сути вже частини завдань нашої делеґації, і від виконування їх залежати має й тактика її поступовання. Вона мусить елястично достроїтись до загального фону конференції і всі повстаючі з ходу нарад чинники скоро й зручно вставити в користь своїх рахунків.

Що до ролі України при міжнародних санаційних акціях, так наша делеґація повинна виходити з загальної формули, що всі спроби управильнення господарського орґанізму Европи і привернення нормальних економічних умов позискування України і її богатих скарбів, без поновного втягування її в коло продукуючих країв і без рівночасної санації і її фінансово економічних условин, останутся ілюзією. Легко буде доказати, що всі заходи замістити п р и р о д н і ф у н к ц і ї У к р а ї н и в европейськім господарськім обороті иншими чинниками закінчилися досі невдачею. Україна й західня Европа комплєтують себе в економічному згляді взаїмно, і одсунути або оминути першу — при відомих тісних звязках европейських економічних інтересів — зараз неможливе. З цього треба буде створити заключення, що Україна готова тому перебрати свої давні функції на европейських ринках — в замін за доброзичливе відношення західних країв до її національно-державних змагань. Легко буде рівнож і доказати, що зі всіх новоповсталих держав Україна не тільки одна має всі дані на с а м о с т і й н е у п о-

рядкування своїх фінансово-економічних потреб, але й найскорше зуміє побороти в себе всі наслідки світової кризи; що вона тому в ряді европейських держав представляє не пасивну одиницю, поставлену на трівалу поміч своїх протекторів, а країну, яка по приверненню миру й ладу стати може активним чинником економічного уздоровіння Европи; що загальні фінансові зобовязання держави навіть при найбільш некорисній оцінці ніяк не перевишають реальні господарські засоби і що вони являються наслідком не орґанічних економічних браків, а невиясненістю української державної проблєми. Всі ці арґументи треба буде підняти не тільки в офіціяльних докладах, а й в закулісових розмовах з впливовішими членами конференції, з якими стикатися і на яких впливати фаховою арґументацією треба буде безвпинно. Цей спосіб зручної пропаґанди — серед світових економістів, піддвигнення їх в напрям наших замірів, конечний вже й тому, що ми в початку потрібувати будем сильних речників нашої справи, щоби покерувати ток дискусій в погідне для нас русло.

Дальші завдання випливатимуть з природного розвитку нарад. Необхідність порушення східної проблєми, бодай в її економічних звязках з Европою, дасть нам привід з'ясувати наше прінціпіальне становище до других східних держав. В звязку з цим доведеться поновно заявити, що всі надії на український хліб і сирівець матимуть успіх тільки за вдоволенням наших національно-державних побажань і що всі рахунки на переговори з російськими представниками зглядом товарів українського походження вже в основі ілюзоричні, бо ані російські власти не діспонують ними, ані український селянин не дасть їх з рук без ґарантій на сповнення своїх домагань. Для підтримання протибольшевицької солідарности треба буде порозумітись і з делеґаціями других, повсталих на бувш. рос. терріторії держав, щоби використати всі вигоди з об'єднання сил. Ситуація зараз для нас сприятлива. Розвій подій на Україні раз у раз підчеркує справедливість наших заяв, що тільки національна українська влада має дані утриматись на цій кипячій терріторії. А що ми на конференції можем на підставі статистичного матеріялу вказувати на те, що ми по зісуненню чужинської окупації і приверненню державного ладу самі в силах окупатись і поставити наше фінансово-економічне життя на здоровий ґрунт, наша позіція стає певнішою і супроти тих кол, які покищо відносяться неґативно до нас.

Отце ті міркування, які насуваються з приводу майбутньої міжнародньої конференції в Брукселі. Запевне, що так наші, як і другі сподівання не сповняться цілком. Бо ще бракуватиме на конференції дух повної згоди, дух взаїмного довірря. Великі области політичних проблєм ще не з'ясовані, спір між сходом і заходом не залагоджений, помирення між побідниками і побідженими не наступило. Всі ці крайньо важкі питання обтяжуватимуть сильно назріваючі рішення. З того випливає, що при зреалізованню проґраму нарад вага не лежатиме так на змісті, як скорше на формі і на дусі, в якому вестимуться переговори. Бо инак останеться й найкращі теоретичні розвязки без реальної вартости, а зубожіння европейського континенту пошириться аж до повної катастрофи. Всеж таки ручить присутність невтральних фінансістів і економністів, що робота, поконана на конференції, не останеться даром. А коли вона для нас принесе хочби тільки й той ефект, що справа нашої державности стане знов актуальною в звязку з загально-европейською економічною відбудовою і дасть нам новий привід виступити з нашими домаганнями на міжнародній арені, так і тоді виплатиться наш труд співучасти в Брукселі і зміцниться наше становище в европейській опінії.

О. Баранів.

Про минуле.

Everhardi Guernarii Happelii Historia Moderna Europae... Ulm. Druckts u. verlegts Matthaeus Wagner. Anno 1692. in folio. Основного тексту 968 сторінок.

Твір цей мав бути в двох частинах: I — події від 1649 по 1671 р. і II — далі приблизно до року смерти автора, себ то 1690. Чи можна де дістати II частину, не знаємо.

Перша ж частина знаходиться у Відні, в приватнім володінню. Цікавого для нас матеріялу мається в книзі коло 120 сторінок, які ведуть нас в відповідних главах в подіях національно-соціальної боротьби України від дня вступу на королівський престол в Польщі в 1649 році короля Яна-Казіміра, саме від моменту найму цим королем німецьких військ для ліквідації здобутків Богдана Хмельницького до 1648, — по час поруйнування цих здобутків, кінчаючи 1671 роком, коли П. Дорошенко вибивався з сил, оточений зі всіх боків „вірними підданцями польської корони“ — Ханенком та иншими.

З документів в книзі маємо:

1. Лист короля до Ісдам-Гірея з-під Зборова від 15 серпня 1649 р. (переклад).
2. Зборівський договір 1649 р. (зміст).
3. Біло-Церковський договір — (переклад).
4. Польські умови 1651 року під Сокалем (зміст).
5. Лист Б. Хмельницького до польського канцлера з-під Madikow-a від 29 червня 1652 р. (переклад).
6. Пункти Московсько-Польських переговорів 1653 р. (зміст).
7. Договір Б. Х. з Москвою 1654 р. (зміст).
8. Чуднівський договір від 17—27 листопаду 1660 р. між Поляками і Юрком Хмельницьким (переклад).
9. 10 пунктів договору Поляків з воєводою московським Шереметом в 1660 році (переклад).
10. Андрусівське перемиря 1667 р. (зміст).
11. Листи Султана і П. Дорошенка до львівських міщан в 1617 (переклад).
12. Підгаєцькі договори 28 і 19 листопаду 1667 р. (переклади).
13. Промова П. Дорошенка на Ґенеральній Раді в квітні 1668 року і постанова Ради (зміст).
14. 10. і 26. пункти виборних статей короля 1669 р. (переклад).
15. Польсько-Московський договір 1670 р. (переклад)
16. Московсько-Татарський договір 1670 р. (переклад).
17. Лист Турецького Султана до короля Михайла в 1671 році (переклад).
18. Портрет П. Дорошенка.

Обєктивність автора дозволила йому відмітити факти, з яких видно, що ані Польща, ані Москва не можуть бути ані друзями, ані добрими союзниками, ані чесними протекторами України. Автор підкреслює факт боротьби Польщі з козаками за допомогою німецьких наймитів, з документальною точністю подає відомі йому числа відтятих козацьких голів, відрублених рук і т. д. Автор — захоплений козацьким геройством і при нагоді описує приміри його, порівнюючи з грецьким.

Ані Москалі, ані Поляки не мають симпатій у населення, серед якого вони ведуть боротьбу з козаками. Описуючи переговори з Поляками в 1660 році під Чудновим, автор підкреслює, що на цей раз Поляки рішили вже трактувати чесно. А до цього часу як? — Відповідь ясна. Розрив Гадячської умови, по думці

автора, викликали Поляки. Поруч з цим урядове трактовання польською шляхтою війни на Україні, як подавлення бунтів — бліде і беззмістне.

Особливий інтерес твір Гапеліуса для нас має з точки погляду „не было, нѣтъ і не будетъ“, що має цілком сучасне значіння.

Термін „Україна“.— „Ukrain“ або „Ukraine“ — автор як би навмисно, по рецепту Грушевського, розкидав по всему тексту, оповідаючи про Хмельниччину і часи Дорошенка.

Що ж то за Україна, яку в 17 віці знав гамбурський Німець? Ми не будемо аналізувати цього терміна, ми тільки наведемо з тексту в перекладі або переказі місця, де цей термін — „Ukraine“ згадується.

1. Ukraina — Ukraine — це той край, який був в цвітучому стані за часів Стефана Баторія. Вищою резіденцією її козаків був Техтимирів на Дніпрі. Козаки добре билися проти Татар і Турків і ходили аж по під Царгород.

2. В 1649 році з під Зборова цих самих козаків король закликує повернути до дому до Київа.

3. В 1654 році Б. Хмельницький віддав велику частину своєї української землі Москві і міцно злучився з нею (verband sich fest).

4. В тім самім році московський цар вирушив проти Польщі з військом силою 538.406 узброєних людей. Військо складалося з Москвинів, Козаків та инших народів (Moskowitern, Kosaken und andere Nationen), було поділено на армії, одна з котрих прийшла до Хмельницького на Україну.

5. В 1658 році козаки на Україні билися одні проти других; після смерти Б. Х. вони поділилися на два табори.

6. В 1659 р. Москвини мали успіх на Литві, Підляшшу і Україні. Польське військо стояло в Прусах і на Україні.

7. Того самого року запорожські козаки розірвали з Поляками, за те, що польська шляхта на Україні гнітила їх панщиною.

8. В 1660 році кн. Любомирський в боротьбі з Москалями дійшов аж до Константинова, на подільськім і українськім кордоні.

9. Чудівський договір 1660 р. з'обовязує запорожське військо кинути московське військо на Україні, вигоняти Москалів з українських кріпостей. Після 6 пункту цього договору, спокій на Запорожжю, чи деінде на Україні, охороняється запорожцями.

10. Договір Поляків з московським воєводою Шереметом в 1660 р. з'обовязував Москалів, між иншим, очистити всі замки і міста на Україні, а доки Київ та инші міста на Україні не буде звільнено...

11. По Чудновській капітуляції Москалів в 1660 р. по всій Україні був спокій, і Поляки могли зімувати під Київом.

12. В 1662 році конфедерати, в 6-ім пункті своїх домагань, жадали виплат полковникам Хлопоцькому і Евельському за службу на Україні.

13. В 1663 р. Польське військо з під Львова пішло на Україну в поміч Тетері.

14. В 1664 р. українське місто Slawisce (мабудь Ставищі) коло Білої Церкви підняло повстання і вирізало вірних Полякам 400 козаків.

15. В 1665 році, на припочатку Поляки стратили на Україні Умань і Лисянку, однак державилися міцно, і в квітні здобули: Кисляк, Чигирин, Медведівську, Заборин, Суботів, Смілу і Кальник, а потім Умань і Лисянку.

16. В квітні 1665 р. Польське військо взбунтовалося на Україні в Меджибожі.

17. Згідно зі статтями Андрусівського перемиря 1667 р. Вітебськ, Полоцьк, Двинськ, і сьогобічна Латвія відходять до польської корони, — Смоленськ, Сіверщина і Україна по той бік Дніпра — до Москалів, в той час як сьогобічна — до Поляків; Київ дістають Москалі на 2 роки, Запорожжя окупують обидві держави одночасно.

18. В 1668 р. на Україні був спокій, однак козаки, деб не попадали Москалів, різали їх і виганяли з міст. В Чернигові козаки справили Москалям криваву баню, а під Стародубом розбили 8 т. Москалів. В відповідь на це царь післав на Україну 40.000 війська, яке сіло під Slukow'им і рознесло страхиття по цілім краю — не щадило ані малого, ані старого, а кілька міст зовсім знищило.

19. В цей час по цім боці Дніпра в квітні Дорошенко скликав Загальну Раду, на якій виступив з промовою, яку почав словами:

„Я, скільки було в мені старання, хтів завести на Україні спокій“. Дорошенко пропонував Раді шукати покровителя в лиці Турецького Султана. Рада погодилася зі своїм гетьманом.

В цім році московська залога Київа використала неудачі Дорошенка і заняла: Боришполь, Гоголів, Остер, Чернигів і Tronkow.

20. 10 і 26 п. п. Виборної королівської капітуляції 1669. намічають польську політику що до України.

21. Кандідат на польську корону кн. Вішневецький має більшість своїх земель на Україні.

22. В 1670 р. Москва і Польща вишукують засобів, щоби відтягнути Україну від турецького протекторату.

23. В 1670 р. Дорошенко дав кватири Татарам аж по під Київом, зазначуючи цим межі своєї влади. Багато з цих Татарів осіло зовсім на Україні.

Так говорить
минуле про......
сучасне.

В. Січ.

Листи з Берліну.

I.

Жовтий трикутник.

(З приводу виставки картин в Берліні.)

На виставці картин рядом з т. зв. „академичним“ мистецтвом займає велику частину „нове мистецтво“ — футурізм.

Академичне мистецтво старої школи реалізму з впливами імпресіонізму, кубізму, примітивизму і т. ин. і на цей раз не дало нічого нового, виразного, особливого. Гарно виконані картини олійними фарбами з німецькою педантичною акуратністю, точністю ліній, правдивою передачею тяжких форм тіла і ретельно викінчені,. залишають приємне враження — поважної штуки. Але композиції особливо битових картин вже старі; — здається, що не вперше бачиш ці картини.

Мало фантазії, мало творчости, не відчуваєш прагнення до чогось нового, яркого, сильного, захоплюючого. Є лише „повторєніє пройдєного"... На виставці також чимало гарних мініатюр, сілуетів, карикатур, але лише гарних; між ними мало оріґінальних, видатних.

Як майже на всіх попередніх виставках, які відбувалися під час війни або по війні, знов можна констатувати повну відсутність картин на теми, звязані з війною!...

Яка причина тому?

В цю хвилю трудно відшукати причину цього дивного явища. Одно лише — можно догадуватися — очевидно війна остільки була страшна, остільки жахлива, що кожний художник не в силі ще передати всього того жаху від переживань і душевної боротьби... Стара техніка малювання, старі способи є безсилі передати на полотні всі муки, які довелось і доводиться переживати людству. Очевидно вже будучі покоління дадуть нове мистецтво чи властиво нові форми мистецтва, яке зможе справитися з цим завданням. А може через те, що людству доводиться щоденно бачити і відчувати всі жахливі наслідки варварства свого, мистецтво не хоче ще більше поглиблювати і повторювати усе темне, огидливе в життю і старається показати кращі, світліщі сторони життя?

Не будем зупинятися на старій школі штуки, перейдемо далі до т. зв. „нової штуки" — футуризму.

В ті часи (а вони були зовсім недавно), коли лише з'явилися перші твори футуристів, пам'ятаємо ми всі, з яким інтересом кожний йшов подивитися на ці нові спроби шукання нових шляхів у мистецтві. Де-які захоплювалися, де-які індеферентували, де-які зневажали, а де-які просто лаяли цю нову „штуку". Але все таки можно було з певністю сказати, що це було щось зовсім нове, незнане, хоч і незрозуміле. Можно було бачите, як кожний художник передавав по свойому свої переживання, свої „муки творчости" і не було в тих картинах двох однакових думок. А скільки фантазії, прагнення до чогось нового, хоч не ясного!...

А тепер? — Величезна маса картин футуристів, — десятки кімнат... і щож? — Нічого нового! Все вже старе, знане (принаймні тому, хто бував на виставках футуристів): тіж угловаті лінії — німі, застиглі і мертві, той же неприємний, хапаючий за очі, яркий кольорит кривих пятикутників, чотирикутників і домінуючих жовтих трикутників. Знов ті самі картини „з натури", як приміром „мій портрет", де на фотоґрафії автора, який сидить на автомобілі, замість голови на фоні „Карти Европейской Россіи" (старої, царської, нєдєлімої!!) приліплено кусок чорного хліба, кілька сірників, окурок від цигарки і пришито... одного ґудзика.

Це все таке старе і відоме з инших футуристичних виставок.

Є на виставці і футуристична скульптура і навіть у великій кількости.

Знов ті самі нелюдські, довгі, тонкі, угловаті маси, які мають бути людьми; створіння з тонкими таліями і патиковими ногами і руками. І не 2 або 3 десятка фіґур — повні залі, — жалко лише — скільки одного матеріялу марно пішло на ту „скульптуру".

Але є новина спроба пристосовання футуризму до т. м. практичних потреб, а саме потреб архітектурно-декоративних.

Є на виставці футуристична мозаїка стін і підлоги, а також шкляний розмальований пляфон.

Тут вже футуризм виявив остаточно усю свою нездатність і слабість. Навіть нема вже і тої широкої фантазії, хорої, але все-таки великої фантазії, яка є в малюнках. Загальними рисами футурістична мозаїка має ознаки старого вже „модернізма" і „декаденства" початку першого десятиліття 20-го віку. І хоч тут футуризм губить свої „питомі риси", одначе малюнок од сього виграє. Очевидно

праця (мозаїка це вже не „свобідне“ малювання квачом — як попало!) ушляхотнює „футурістичні“ лінії, — мозаїка виглядає зовсім пристойно (навіть кольорит пристойний), представляючи собою просто якийсь незмістовний звичайний, модерний „европейсько-фабричний“ плескатий орнамент. Повторяю, — нема навіть крикливого кольориту, лише **ж о в т и й т р и к у т н и к** на всі лади вимальовується скрізь.

...Сонні, зморені люде байдуже блукають повз десятки і сотки футуристичних малюнків, зупиняючись лише на десятому чи двадцятому. Так, бо-ж нема нічого нового, оріґінального — все замуляно-старе, обридливо-відоме... Футуризм, не встигши вродитися, вже вмирає — відживає свій недовгий вік. Отже представляється якимсь... покидьком мистецтва...

Виходиш з виставки і лишається враження мутне, брудне, безформенне, монотонне, нікчемне, і тільки жовтий трикутник мерещиться скрізь...

В останні часи почали з'являтися, принаймні тут в Берліні, архітектурно-декоративні футуристичні „твори“, поки що правда, лише прикраси в середині будинків (театри, кіно то що). Тут ще більше футуризм загубив своє обличчя і став просто займатися „малпуванням“. Всі декоративні рисунки є просто погано змальовані стилізовані німецькі народні орнаменти, вишивки то що. (Отже крик футуристів про свою інтернаціональність провалюється!) І в тих творах навіть жовтий трикутник соромно ховається по за орнаментами.

Що до футуристичних „архітектурних форм“, то тут абсолютно нема нічого свого, нового, оріґінального, а лише повторювання старого „модернізму“.

І коли модернізм і декаденство кінця 19 і самого початку 20-го стол. залишив глибокий слід в мистецтві (в малярстві декоративному і взагалі в архітектурі), то футурізм, здається, пройде мало помітним для архітектури.

Головною причиною непридатности футуризма до архітектури є те, що футуризм, як видко, зовсім іґнорує матеріял будівлі, між тим як навіть декаденство дуже пристосовувалося до будівничих матеріялів, і це дало багато позитивних наслідків, приміром в декоративних архітектурних прикрасах з бетону і особливо з заліза. Дійсно можно сказати, що декаденство в свій час в декоративному мистецтві винайшло нові форми цілком придатні (і з певною долею краси) до залізних будов.

Але що може нового створити футурізм в архітектурі, в цьому вищому щаблі штуки, яке об'єднує в собі всі галузі мистецтва — малярство, скульптуру, різьб'ярство?...

Хиба замість складних архітектурних форм футуризм дасть... **ж о в т и й т р и к у т н и к.**

Berlin, серпень 1920 р.

Г. К.

Артисти Української Республиканської Капелі на Підкарпаттю.

Скрутне становище нашої батьківщини відбилося теж і на Укр. Респ. Капелі. Воно спричинило фінансову крізу Капелі в Берліні.

У. Р. Капеля розділилась на дві нерівних частини; одна, більша, з Кошицем на чолі від'їхала на чеські курорти (Турнов і пр.), друга частина, пробіраючись на Україну, рішила зупинитись на Підкарпаттю і розпочати тут культурно-просвітну працю.

Прибувши в кінці липня до Ужгороду, ця група з 16-ти чоловік з'орґанізувалася в товариство під назвою „Кобзар“ і розпочала працю. 11-го серпня відбувся перший концерт в Ужгороді. Програм складався з хорових і сольових точок, репрезентуючих творчість музиків України Наддніпрянської й Галицької. Заля була заповнена, багато людей приїхало з сел і близьких міст, були присутні представники місцевої і антантської влади. Успіх перевищив сподіванки.

Кілька пісень було повторено. Дуже подобалися сольо п. Марини Терпило, п. Ніни Машкевич і п. Михайла Рощаківського, дірігента хору. Співакам піднесено по китиці квітів. Місцева преса так передає враження від концерту: „Той хор артистів української Капелі співає, як небесні ангели. А то ж тоті пісні, що співає й наш руський народ. Ми стали горді, що ми є Русинами.“ (Народ). „Так красно співала Капеля, чи ангели. Спів очаровав публику, яка обсипала хор цвітами. То було щось чудесне, небесне.“ (Руська Нива). „Публика фрапірована била так, что не могла перестати плескати. Можеме казати, что от 16 особ только іскуства й артистики і не смілисме чекати. Інтерпретація, яка била руських пісен і співанок через Капелю, еще і от єдного Мадяра викликала критику: „се не земноє.“ (Наука). Гарну рецензію умістила також місцева мадярська часопись. Успіх першого концерту заохотив співаків до другого й третього концерту з новим проґрамом, які відбулися 26-го серпня й 4-го вересня і були також тепло прийняти ужгородською публикою. По за цими концертами хор співав в селі Корчаві під Ужгородом для стрілецької сотні, а також кілька разів на сходинах руського клюбу, де члени гуртка виступали крім співу з деклямаціями. „Наука“ зазначає в звязку з виступами гуртка, „що в руськім клюбі розвивається культурне життя. В конці серпня гурток вибрався в концертову подорож по Підкарпаттю. Відбулося по 2 концерти в Мункачі й Берексазі. Співи викликали велике одушевлення місцевого громадянства — Чехів і Русинів, які численно приходили на концерти. Другий концерт в Берексазі популярний, по знижених цінах, улаштовано спеціяльно для війська, яке стоїть там залогою і набірається виключно з місцевого населення Руснаків. На концерті співакам піднесено китицю квітів від Чеської Армади.

Треба відзначити цікаві й цінні виступи хору на службі Божій в монастирі „Чернеча Гора“ під Мункачем і в селі Давидкові. В монастир хор було запрошено з нагоди відпусту: велика монастирська церква була повна народу, який уперше почув гарний церковний спів від своїх братів-Українців.

В селі Давидкові хор також співав службу Божу на запрошення селян. По службі комітет, спеціяльно вибраний селянами для цеї нагоди, улаштував в школі приняття для співаків. В щирих промовах було зазначено, що тут і господарі й гості однаково вийшли з селянської хати, що честь тим, хто не згордував принести прегарні співи під селянську стріху. Перед вечером відбувся концерт в великій клясній кімнаті. Було повно людей, і радісно було бачити щасливі обличчя і малих і старих при згуках зрозумілих і знайомих народних пісень, особливо коломийок, і чути вислови здивовання й утіхи, що й на простій руській мові можна деклямувати і так гарно співати, а не лиш на мадярській, як досі було.

Такі от результати одномісячної праці гуртка „Кобзар“ на Підкарпаттю.

„Капелу лиш хвалити можеме, что между такими тяжкими обставинами співати добералася“ пише „Наука“ в рецензії на другий концерт хору, і, дійсно, тяжко приходиться співакам і з морального і з матеріяльного боку. Ідея однак сильніще від дрібних плянів наживи й спекуляції, вона знайшла собі прекрасний вислів в цій тяжкій, але великій праці серед народу і для народу, на рідній запустілій ниві Підкарпаття.

Олексій Яремченко.

Українські бой-скаути.

Сміло можна сказати, що немає сьогодня в Европі інтеліґентної людини, якаб не знала, що таке є скаути; але, на жаль, не всі завжди добре уявляють собі мету та завдання цього товариства.

Орґанізація бой-скаутів (boy-scout, слово анґлійське, boy — в перекладі українскою мовою буде — хлопець, scout — прибл. розвідчик) повстала ще 1908 року в Анґлії по ідеї ґенерала Роберта Бадена-Пауела. Метою її було утворити таке юнацьке товариство, яке б привчило молодь до життя та праці, загартувало

фізично, виховало морально, ознайомило з гігієничними умовами життя, розвило у юнаків такі необхідні риси характеру, як упертість, систематичність, уміння орієнтуватися, спостерегати, та охоронило би молоду душу від всяких житьових спокус, шкідливих впливів.

Все це здійснювалось би при допомозі ріжних игр, вправ спорту, таборового життя, лекцій, екскурсій, вивчення ріжних фахів, організації юнацьких клюбів і т. д.; моральне ж виховання — при допомозі так званого „кодекса скаутового", який має 10 законів, виконування яких є безумовним. Між иншим — одним із головних законів є допомога ближньому при кождій нагоді та потребі.

Організація скаутова швидко поширюється по всьому світі; в сучасний мент кількість скаутів рахується в кільки мільонів — цей один вже факт яскраво свідчить за її користь.

Український скаутінг, — тобто ця система, повстав на таких самих загальних підвалинах. Появився він фактично 1917 року на Великій Україні. Правда істнували „пластунські" організації ще раніш в Галичині, але в такій покаліченій, нежитьовій формі, що назвати їх скаутовими не можна; через це власно вони зовсім там не поширялись і в 1914 році перестали істнувати.

Перша дружина юнаків-скаутів заснована була в Білій-Церкві д. Евгеном Слабченком, колишнім російським скаутом-інструктором. Завдяки широкій допомозі з боку деяких ще старшин І-го Українського Корпуса та Голови „Просвіти" др. Модеста Левицького відразу стала організація міцно на ноги. Було складено статут та всі потрібні матерьяли. Уніформою було прийнято загальна скаутова, відзнакою замісць „fleur de lys" (бурбонської лілії) три колоски жита, гаслом слово: „Вартуй". В 1918 році організація поширилась далі по Вкраїні (Київ, Канів, Фастів, Винниця, Катеринослав), було видано книжку „Український Скаут" Е. Слабченка.

Протягом 1919—1920 року завдяки енергійній праці добр. Русової повстають скаутові товариства в Камьянці, Жмеринці, Умані, Житомірі.

В серпні б. р. в Льондоні відбувся всесвітній з'їзд скаутів, на який було запрошено і українських представників Е. Слабченка та М. Мороза, які перебули все літо 20 р. в таборі чеських скаутів по запрошенню голови „Svaz'y českych scautů п. Свойшика, але здійснити це з причин матеріального характеру не вдалось, і була надіслана лише привітальна телеграма.

Зараз групою скаутів-інструкторів, перебуваючих в Празі, упорядковується ряд книжок по скаутінгу, які при першій змозі будуть видані.

Марійка Підгірянка.

Пісня про зорю.

I.

Сіяла зірка на небозводі,
на небозводі,
Вела таночок в зір хороводі,
в зір хороводі.

Купала личко в чистім хрусталю,
в яснім хрусталю,
Не знала зоря ні сліз, ні жалю,
не знала жалю . . .

II.

Аж раз в вечірній, тихій годині,
тихій годині
Почула зоря гомін в долині,
гомін в долині:
Як там радіють й ридають люди,
й кохають люди —
І жаль збудився в зоряній груди,
в зоряній груди.

III.

І стала зоря сильно тужити,
сильно тужити:
— В хрустальних дворах не хочу жити,
не буду жити!
Хочу ранити золоті груди
в гордім стремлінню,
Хочу згорати, так як там люди,
в щастю й терпінню!
Хочу снувати проміння з себе
на росу ранню —
Злинути хочу, Земле, до тебе
в тузі й коханню!

IV.

Злинула зоря в луг у леваду,
в луг у леваду.
Думала зоря: на цвіт упаду,
на цвіт упаду.
Надійшов борець із того поля,
із того поля,
Де в крові й труді родиться воля,
правда і воля.
Кинула зоря цвітні коверці,
цвітні коверці,
І засіяла у борця в серці,
у палкім серці.

V.

І пішов борець, пішов між люди
з зорею в груди —
На нову борьбу, на нові труди,
змагання й труди.

І він не знає втоми ні втрати,
втоми ні втрати —
Бо в його серці огонь посвяти,
любви й посвяти.
І він не чує злиднів ні горя,
злиднів ні горя,
Бо в його груди золота зоря,
золота зоря . . .

Петро Північний.

Осінні мельодії.

I.

В ночі дощ скінчився, але ще скрізь брудно, навіть на небі, по якому сірі рвані велетні безладною юрбою повзуть кудись з самого ранку, і не видко їм кінця краю, ні праворуч, ні ліворуч, ні ззаду, ні зпереду.

Не сидиться мені в осені вдома; як птиця я почуваю бажання зміни, прагну до нових місць. Як мухи після дощу вилазять з щілин, де вони ховались, і важко літають у вохкому повітрю, так і я понуро вихожу блукати.

Йду селом. Але тут все по старому, до того ж і скрізь порожньо — нікого немає ні на неширокій вулиці з калюжами, ні за плетнями та загорожами з очерету, ні в садочках, де білі хатки з низенькими глиняними димарями даремно намагаються сховати свої старі поросші мохом дахи за чорними стовбурями та голим гіллям вишень, акацій, груш та яблунь — вже літо минуло.

Трохи більше життя на дворах: курі сумно блукають, шукаючи зерен, горобці жваво цвірінькають коло великих скирд соломи, влітаючи, або вилітаючи в широкі щілини під стріхами клунь; стогнуть свині в сажі, а мохнатий пес звернувся бубликом десь в куточку, захищеному від вітра.

Перелаз та ледве помітна стежка ведуть мене до невеличкого пруду, який, як малюнок рамкою, оточений навкруги плавом. Верби, і товсті дупласті і молоді стрункі, однаково шарудять довгими вузькими листями, нібі прощаючись з ними. Страшенно не хочеться їм разставатись з літнім вбранням своїм. Вже багато разів віддавали вони свою зелену прикрасу, але знову прийшла осінь, і знову шкода їм своїх вихованців . . .

Але невгомоний вітер шелестить вянучим листям, і згук цей нагадує шарудіння пісчинок в старовиннім пісочному годинникові; зміст його теж той самий: час йде!

Шепочучи з листями, вітер підюжує їх покинути старе закріплене на одному місті дерево; він обіцяє навчити листя літати, обіцяє перенести їх в нові ще невидані краї. От два листки одірвалися і полетіли далеко-далеко, обганяючи один другого, як два золотих жартуючих метелики, а їх прикладу послідувала ціла зграя ріжнокольорових шматочків, що понеслися в невідому далечінь . . .

Але промінь холодного осінього сонця якось прорвав похмуре рядно сірих хмар і весело заграв на жовтих, червоних та золотих листях, що вкрили траву,

і підкреслив красиві фарби ріжнобарвних жертв лукавого вітру, що вже ніколи не полетять далі . . .

Цей пухкий килим шуршить в мене під ногами, і злякана цим ящірка побігла світ за очі . . . наскочила на мій чобіт, зупинилась на хвильку і ще хутче кинулась в густу траву. Нахиляюсь впіймати її, та де там! Проте бачу, що в траві життя ще не зовсім замерло.

Ось маленька комаха дряпається на тремтячу від вітру травинку. Впав сухий лист, зігнув сусідні стеблики своєю вагою і злякана комаха складає ніжки і пада, як нежива на землю. Відлежалась і знову принялась за свою сізіфову працю, знову дряпається на ту саму травку. Раптом новий привід до переляку: прилетів гладкий важкий джміль, сів на кволу осіню квітку, зігнув її колесом і п'є солодкий нектар.

Проте вже не всі мають їжу — осінь. Даремно павук, що постував вже кілько день, виліз з під листика, де він перечикував дощ, і лагодить свої сіті, зіпсуті водою; мухи, що завше гуділи роями, сьогодня не показуються. Не щастить і голодній ящурці, яка гріє холодіючу кров в несильному промінї осіннього сонця.

Понад озером, яке відсвічує соняшні проміння, як важке египетське срібне зеркало, понад килимом ярко зеленої ряски, над плавом з чорнооксаментовою рогозою та високим очеретом, літають, тремтячи шкляними крилами, стрекози, надаремно шукаючи здобичі. Даремно чертить ластівка по нерухомій зеленуватій воді озера якісь визерунки, ніби школяр, який сковзається на коньках перед знайомою дівчинкою.

Вже осінь. Час вже летіти ластівці на південь, вже поховались ріжні комарі та мухи від холодного вітру, час рити на зіму глибшу нірку ящурці, час вмірати стрекозам, і мені теж час їхати в місто.

II.

Мені не до вподоби осінь на селі: година занадто впливає тут на настрій, а бруд та багно можуть довести до божевілля.

Осінь каже мені про загибель весняних надій, вливає в кров сум та безмежне прагнення до невідомого та недосяжного . . . Безмірно сумно робиться на душі, невимовно тоскно. Бажаю чогось і сам не знаю, що мені треба.

Між тим серце м'ягко, але сильно, захоплює сум — постійний сопутник осіні. Хвиля за хвилею якийсь жаль заливає мені груди: випливає і знову здавлює серце; він п'є, гложе мене, як морські хвилі горду скелю, і, може бути, колись так саме заллє, розмиє, затопить. А тоді . . .

Але я ще живий! Навкруги осінь: з кожним днем все більше оголяються дерева. На весні вони позичили в землі соки, щоб розгорнуть лисття, і тепер мусять золотом відплатити свій борг. А їм так не хочеться добровільно віддавати своє майно.

Яке діло до цього безжалісній осіні? . . . Вона просила свого вірного слугу — холодного осіннього вітра; його не можно благати, все одно він обірве всі жовто-золоті листя і вкриє брудно-сіру землю товстим килимом. Коли він стомлюється — зупиниться на хвильку — і знову, відпочивши, приймається за свою жорстоку, але приємну йому працю.

Тому сьогодня листя весь час летіть повз моє вікно, як великі золоті хлопки снігу; то вони падають поволі, гойдаючись та крутячись, то їх швидко жене вітер один за другим, один за другим...

Иноді вітер святкує свою побіду. Тоді він підраховує здобич, перегоняючи листя з місця на місце, наче скупий, що пересипає — перекладає свої багацтва, з насолодою прислухаючись до дзвону золота та шарудіння паперів... А дерева глухим стриманим ропотом виявляють заховану злість свою, своє обурення та сум. На більше вони нездібні, бо вони подолані і не ставлять опору насильникові.

Осінь. Все навкруги співає одноманітну, сумну та стару, як саме життя, пісню:

„Vae victis!“ — побідно гуде вітер.

„Vae victis!“ — стогнуть дерева, рабськи схиляючи горді раніще гілля та верхи.

„Vae victis!...“ кряче схвильоване гайвороння.

„Vae victis!...“ — жалібно шарудять листя, крутячись під нагаєм побідника. Вони кружать все вище та вище...

Але ні! Ніколи вони не взлетять високо, ніколі вже не приростуть знову! — Втих стомлений вітер, і листя знесилено впали на пісок доріжки, вже вкритій шаром їх братів, впали й будуть лежати тут до нового пориву, або доти, поки тутешній Харон — старий садовник в рваних брудних чоботях — не змете їх та не вивезе на жалібно скріплячій тачці, щоби поскидать в гніючу купу в дальньому кутку сада.

Осінь... Сумно риплять дерева, наче ворон, що пророкує нещаст'я, кряче стара ставня, що гойдається в їржавих петлях, а велика чорна, вже зовсім гола гілка шкработить та дряпає шибку, благаючи в мене допомоги.

Але що я можу зробити?... Тут на селі осінь і мене подолала і мене давить своєю залізною рукою: — Зав'яли, пожовкли весняні надії, унеслись невідомо куди, як листя, підхоплені осінім вітром.

Може бути, на весні роспускаються нові пупярки, торішні листя згніють та удобрять землю новим молодим рослинам, новим надіям, але старі надії ніколи не воскреснуть, як вже не зазеленіє впавший лист...

III.

Ні, і в місті осінь не дає мені спокою!...

Рішучо я не знаю, чого мені робиться так тоскно на душі, коли небо щільно вкрите сірою ковдрою, а з неї сіється дрібний холодний безконечний дощ, і краплі великі та маленькі зигзагами повзуть, не поспішаючи, по шибках. А надто сумно буває в сутінках: з вікна я дивлюсь, як тягнеться праворуч і ліворуч порожня вулиця з кількома лихтарями, які кидають на мокрих пішоходів великі жовті плями світу.

Навкруги тихо. Десь похмуро протюпала по каміннях візнича шкапа, розбризкуючи багно по калюжах і раптом стихла, неначе вросла в землю. Ровномірно постукуючи закаблуками, пройшов чийсь сілует внизу, кидаючи кумедну тінь, яка то випережає його, то запізнюється; він пройшов і звернув в другу вулицю схопившись на розі обома руками за капелюх. Задзвонив на сусідній вулиці трамвай, і знову чутно лише, як шепочуть крапки та дзюрчать струмочки в жолобах.

Одноманітно гуде та виє вітер, жменями кидаючи воду на пішоходів та дахи, на стіни та вікна будинків. І ті краплі, що біжать по шклу перед моїми очима, кумедно кривлять прямокутні обриси підсліпуватих жовтих дірок, що як паразіти усіюють тіло кам'яного велетня, який стоїть по той бік вулиці. Що п'ять хвилин зникає одно чи два цих мутних чотирьокутників. Вони зникають, наче провалюються в чорне м'ягке багно вулиці: люде лягають спати . . .

Але я заснути не можу. Я сижу з потухшою цигаркою в руці і мрію про те, що вже невдовзі прийде зіма, спокійна холодна зіма. Тоді білий сніг замете закриє всі заражені вже гніллю листя, всі залишки минулих надій та бажань, всі сумніви та розбиті мрії.

Поле, стільки разів зоране, та стоптане грубими чобітьми, взімку робиться рівним, дітяче чистим, брудна пропльована вулиця приваблює своїм білим дівчачим вбранням . . . Одноманітна біла мапа снігу усиплює розум та нерви й примушує забути хвилювання, жорстокі осінні бурі.

Що мені до того, що сніг не заліковує, не знищує бруд, лише затуляє його від наших очей! Я знаю, що земля на весні вкриється свіжою травою, і я теж, спочивши, буду поновлений . . .

І. Ш.

З бльок ноту.

Червона Шапочка.

Щодня по обіді я сижу з книжкою у маленькім садку одного з округів Відня, число якого більше як десять. Майже щодня я бачу цю саму дівчинку — Червону Шапочку.

Я так зову її, бо на голові у неї таки справді червоненький капелюшок, а в руках кошичок.

І справді — це дівчатко нагадує казку про Червону Шапочку, що біжить соняшним лісом, там зірве квіточку, там ягідку, а там знайде грибок. Білі, жовті квіточки, червоні ягідки, грибки-боровички кладе Червона Шапочка, щоб занести слабій бабуні.

У моєї Червоної Шапочки теж певне є хтось, кому вона збирає щось у кошичок.

Правда, не квіти збирає вона, не запашні ягідки, не брунатні грибки, а замуслені недокурки, брудні цигарки, вонючі „бички" цигар.

Всі ці „квіти", що ґусто криють віденські вулиці, особливо біля трамвайних „гальтштелле", ховаються у кошичок: комусь буде подаруночок.

Ось моя дівчинка радісно скрикнула: не грибок-боровичок побачила, а майже цілу половинку недокуреної цигари.

Трамвай прийшов (тут остання станція). Вийшли люде, кондуктори. Скочила Червона Шапочка у порожній трамвай.

Не так є квітів по залитій сонцем полянці в лісі, не стілько суниць на порубку, як у трамваї порожнім недокурків.

Вийшла Червона Шапочка з трамваю. Радісно блищать оченятка. Сіла на лавочку біля мене, одкрила кошичок — любується. Добрі сьогодня збори. Є не-

докурки і від „gestopfte", і „egiptische" і „Sport". Але окраса кошичка це — половина — майже ціла половина цигари, трохи не такої грубої, як ручка Червоної Шапочки.

Полюбувалася, полічила найвизначнійші знахідки, закрила кошичок, з якого так тягло пахощами недокурків, як з давно нечищеної порцелянової люльки доброго Німця.

Біжить Червона Шапочка вулицями і заулками округа, число якого більше як десять.

Несе свій кошичок, щоб порадувати когось, батька, може, або дідуся, який витрусить дорогоцінний тютюн з папірців, з гільз, набьє люльку або скрутить цигарку і закурить, дякуючи свою донечку . . .

Сижу у садку по обіді, читаю газетку про ріжні „not" . . ,

Дам завтра моїй Червоній Шапочці цілу цигарку. Гляну, як заблищать радістю сірі оченята.

Дав би й сьогодня, так на цілий вечір у самого лишилося дві усього . . .

На морі.

. . . Везли до нас на острів Німців полонених. Та не довезли . . .

Було їх чоловік може з півтораста. Були і жовніри і старшини. Навіть був серед них один генерал чи адмірал, не знаю вже докладно.

Пароплав був не дуже великий, і сторожі на нім не багато було, бо ж звісно куди з пароплава втічеш.

Та мабуть були серед ціх полонених завзяті хлопці. Як виїхали у одкрите море, що вже й берегів не видно, стали Німці купками збиратися, про щось радитись.

А генерал полонений з капитаном пароплава вжі познайомився, по чардаку похожають, покурюють.

А внизу Німці все купками радяться, а другі з сторожею цигарками міняються.

Підійшли генерал з капитаном до кінця чардаку. Дивляться на полонених. Роспитує капитан генерала, кого той з полонених знає. Той розказує.

А генерал все дивиться на одного полоненого, молоденького, безвусого старшину. Ось і той підняв голову, глянув в вічі генералу. Сказав щось поглядом . . .

Не встиг капитан зрозуміти, що сталося, як вдарив вже його генерал скамейкою по голові. Не крикнув і не охнув сердешний, а генерал вже револьвер його хапає, тричі на рульового стріляє.

Почулися серед моря крики і постріли . . . Збунтувалися німецькі полонені.

Вартових бьють стільцями, зброю однімають, за борт кидають.

Всіх побили, покидали у воду, захопили пароплав у свої руки.

Було серед цих полонених багато морських, таких, що зналися на керуванню машини.

За чверть години все вже знов було на місті, кожний своє діло робив, а генерал (мабуть він теж морський був) на чардаку з старшинами ходить і радиться, куди його плисти . . .

Прийшла до нас (до команданта себто) з континенту телеґрама, що, мовляв, послано транспорт полонених Німців: пройшов цілий день, як мали вже прибути, а їх нема й нема.

Послали телеґрами до сусідніх островів, до французьких, то що.

Нема транспорту. Що виїхав тоді то і тоді то — прийшла телеґрама; а що далі сталося — то невідомо.

Через день чи два доганяє французький пароход німецький транспорт. А Німці вже й прапор німецький почепили.

Таки — завзяті хлопці. Ну та не помоглося

Догнали їх. Одбивалися вони, як могли, але зброї у них мало було. Частину перестріляли під час бою, другі, щоб не піддатися, поскакали у море. Ну, а генерал сам собі в рот стрелив з того револьвера, що у капітана узяв.

Чоловік сімдесят таки знов дісталися у полон. Привезли їх на сусідній з нашим острів. Викопали яму, чи то аж три ями і з кулемета всіх перестріляли.

Врятувалося чудом лише двоє. Не знаю вже, чи то їх не побачили, чи так їм уже пощастило. А тілько, коли вже пароплав їхній було захоплено, то вони круги схопили і у море разом з другими скочили.

Поки все заспокоїлося, вони вже далеко від пароплавів були. Годин вісім плили, а таки доплили до берега. Там вкрали човен і поплили далі. В ночі причалили вони до нашого острова і когось з полонених зустріли на березі. То він їм і води трохи приніс на запас і їжі. То вони кудись далі поплили.

Чи втопилися десь серед моря, чи знов дісталися у полон. Чи може таки врятувалися, — то вже не знаю.

А таки завзяті хлопці, — ці Німці.

Н. Каркавіцас.

Ловці губок.

З грецької мови переклав М. Л.

Я ніколи не заздрив долі ловців губок.

О, ні! Я люблю поверхню моря, його затоки й острови, люблю його і сердитим і лагідним, але його скарбів, що на дні — о, ні!

З найменших дитячих літ я почув якусь ненависть, якийсь непереможний страх, коли бачив корабель водолазів. Я не можу сказати, звідки взялось у мене те почуття, не можу й порівняти його з иншими почуттями, але мені здавалося, що на тому кораблі нема благословення Божого, як на инших кораблях, якими пишається море; це було для мене щось вороже, невимовно прикре, якась вигадка Сатани.

Що року, через тиждень після Великодня, коли на всьому нашому острові починають битися зо страху серця матерів і жінок, коли по всьому острові гучно бенкетують водолази, мені здавалося, що я бачу Берберію, те жорстоке страховище, як вона стеле свої кришталеві ліжка, щоб укласти на них на вічний сон тих сміливих і завзятих водолазів, що наважились прийти по її скарби. А в осени, коли всі бігли на стрілку на взберіжжі, щоби привітати ловців з по-

воротом, біг і я за иншими, щоби порахувати з гіркою цікавістю, скільки вернулося спаралізованими, немічними, трухлявиною людською, а скільки лишилося там, на Білому Острові, і годують своїми тілами жильців морського дна.

Проте одного разу я й сам мало не пішов із водолазами. Всі мої товариші-парубки завербувалися: старий Морфоній, що торгував губками, виплатив їм усі гроші вперед, і вже було умовлено все, що до бенкету перед виїздом, що до музиків і т. и. Я піддався якомусь недоброму потягові тай записався й собі разом з иншими. Старий виплатив мені тисячу сто й двадцять пять драхм. Я не поніс їх у шинок, а вернувся зараз до дому.

— Нате, мамо, — сказав я. — Я найнявся і завтра рано їду з водолазами.

— З водолазами! — скрикнула моя мати остовпівши. — Краще киньея відразу в Мандракі! Іди мені зараз і віддай ці гроші! Твій нещасний батько прокляв усякого з нашого роду, хто пійшов-би у водолази.

— Прокляв?!

— Еге, еге! Біжи ж, сину, і зараз оддай гроші.

— Але ж, мамо... ви ж бачите: я не можу знайти собі роботу. З чого ж ми будемо жити? Що будемо їсти?

— Краще будемо голодні сидіти! Краще здохнемо на голій соломі! Твій батько ясно сказав: краще вже з торбами йдіть, старцями, а водолазами не ставайте!

Я послухався матері і віддав гроші. Не тому я це зробив, що був дуже слухняний, а тому, що це ремество було дуже не по мені; і з першого ж слова моєї старої прокинулась у мені вся ненависть до цеї роботи у повній її силі. Я тільки не міг зрозуміти звязку між тим рішучим батьковим наказом і моєю ненавистю до цеї професії. Дивне діло! Аджеж наш рід увесь, з діда-прадіда, були водолази; я знав, що мій дід був найкращий водолаз свого часу, краще за знаменитих Калімніотів; знав я, що й батько мій теж був водолазом аж до того року, коли вмер його брат.

— Скажіть мені, мамо, — сказав я одного вечора, вернувшись до дому роздратований глузуванням товаришів: — чого це батько так закляв це ремество і заборонив його своїм дітям?

— Добре, — я скажу тобі, зараз скажу; тільки ти старайся добре запам'ятати це і зберегти, як спадщину; бо може я помру, або не буду жити з тобою, то нікому буде вдержати тебе. І хоч-би як ти бідував, до останніх злиднів дійшов, — не ставай ніколи водолазом.

* *
*

Ти молодий і не знав єси братів Рафаліасів. То були справжні лицарі Гідри, улюбленці моря. Молодший з них, Петро Рафаліас, — то був твій батько, а старший, Микола, був моїм нареченим, женихом. Ти спитаєш, як це сталося? Ось як воно сталося.

Обидва вони були хлопці здорові, дужі, одважні, — самого чорта не злякались-би. Їх уважали за найкращих водолазів на нашому острові. Торговці губками залюбки заплатили-б їм у-двоє, у-троє, аби тільки з'єднати їх собі на роботу. Але вони завжди ходили з Калемісом і не хотіли покидати його. Та одного року на лихо вони розійшлися: твій батько став на корабель, що був з Егіни, а Микола, мій наречений, лишився у Калеміса. Як тільки він узяв гроші, він прийшов до мене.

— Візьми оце, Хрізуля, — сказав він, — і сховай. Коли я вернусь, то це буде нам на весілля й на перше господарство. А як мене візьме Берберія за чоловіка, то це буде тобі придане, і споживеш його з иншим, щасливішим за мене.

Ти бачив, що діється, як виїздять водолази; так само було й за моїх часів, — ще гірше. Ввесь острів збігався на стрілку, щоби побажати їм щастя. Сурми, бубни, скрипки, співи — аж гуло. Воно ніби й весело було, але у всякого душа потерпала. Не розлучалися-ж на віки, і плакати не можна було, бо виходило-б, що ніби на смерть провожають, а проте у всякого на думці була та смерть. Ніхто не плакав.

Приїхали вони у Бенгазі: два, п'ять, десять кораблів, а нарешті їх зібралося до двадцяти; всякий корабель — повний харчів, мов базар. Приїхавши вони подобували свої скафандри*); хто один мав, хто пару, а хто й дві парі; а несли вони їх обережно й любенько, як дитину.

І пустельний беріг Африканського Моря ожив: залунали веселі балачки, регіт, пісні; у теплі води перенесли той гомін юнаки з Гідри, з Егіни, з Паросу та инших островів. Що дня, як тільки сходило сонце, білі вітрила кораблів, як живі лілеї, ворушились на блакитній поверхні моря верстов на тридцять-сорок вдовж і впоперек, і водолази починали свою небезпечну й тяжку роботу. Один виринав, другий поринав. Поринали порожні, а верталися з морськими скарбами.

Але твій батько вертався з порожніми руками: цього року не щастило йому, як нікому. Як тільки ставав він на дно моря, губки ніби ховались од його; він сидів там трохи не годинами, лазив скрізь, обшукував усі ями й нори; нарешті його витягали живосилом. А проте, хоч як він старався, а ледве набірав у свій сачок скілька кострюбатих, негодящих губок-самців і лише здерідка траплялася йому м'якенька, тонка самиця.

Господарь нарікав і кляв:

— Таж коли ти лазив у Піреї, то й там збірав більше, як тут. Що це з тобою сталося? Добрий мені водолаз! А ще казали всі, що найкращий з цілої Гідри. Чи ти може акулу побачив?

Рафаліас аж кипів з образи та зневаги, та що-ж міг він зробити? Господарі водолазних кораблів усі такі; коли вони єднають собі робітників, вони обіцяють їм усе найкраще; вони тоді такі солодкі, добрящі, ласкаві — аж поки не обплутають людину, як у сітку. Але як тільки корабель вийшов у дорогу, все зараз міняється: господарь стає повновластним паном, а наймит — його рабом.

Але Петро Піпіцас, господарь твого батька, мав підстави для нарікання. Сталося нещастя з двома його людьми: двох його гребців поранили тубольці, і вони не могли працювати. Так уже збіглося, чи склалося якось нещасливо, що саме тоді, коли приїхали туди наші ловці, тубольці теж прибули туди-ж зо своїх зімових оселищ.

Їх старшина у білому бурнусі, з пистолями і шаблею при поясі, з рушницею в руці, сів на піску, схрестивши ноги, і не дозволяє нікому зійти на беріг і хоч відро води набрати, поки не заплатять.

— Бізмат! бізмат! — гукає він диким голосом, а його хижі, як у голодного вовка, очі зорять за хлібом, щоб йому принесли наші ловці.

---

*) Скафандр — резинова водолазна одежа. Перекл.

Чого там тільки не бувало з приводу тої води! Иноді, щоби добути відро води, доводилося видержувати цілу війну.

Капитани наших кораблів підпливали човнами, щоби доступитись до криниці, а білі бурнуси зараз прибігали туди з суходолу, добували свої ятагани й шаблі, стріляли з рушниць і відганяли наших назад у море. І червоніла вода від крови наших дітей, а на піску на взбережжі не раз лишалася поламана зброя і трупи наших і тубольців. Справжні битви бували.

Отож і цього року такі-ж битви бували, і багато капитанів оплакувало своїх матросів. Це тільки так говорилося, що вони оплакували їх: то-ж не їх діти були; вони плакали, що пропадали робочі руки, що не могли вже працювати і відробити заплачені гроші. Вони плакали за своїми грішми. А Петро Піпіцас утратив більше за инших: п'ятнадцять тисяч драхм! Йому не ставало робочих рук для праці. А де-ж там знайти нових людей? І щоби сяк-так поладити справу, він вимогав більше роботи від тих, що лишилися. Люде працювали без спочинку, без перерви, — а йому все було мало і все він нарікав і кляв.

— До стобісової матері! — кляв він. — От і виробляй тут свої гроші. Ще з такими ледачими!... — натякав він на твого батька.

А бідний батько твій тільки голову хилив і мовчав. Зовсім инша вдача його стала: ні засміється, ні заспіває, як бувало раніше; все був понурий, як ніч, і лихий. Ніколи зроду так до нього не говорили, так йому не дорікали, ніколи він такого сорому не знав.

— Що це з тобою сталося? — спитав його одного разу Микола, мій наречений, коли вони зустрілися в неділю, в час одпочинку. — Може які недобрі новини почув? Може мати вмерла, або Хрізуля заслабла?

— Що я тобі скажу?! — відрік йому Петро, важко зітхнувши. — Ти не можеш собі уявити, яке мене зло бере! Губка тікає від мене, — сказавби: не губка, а живе срібло. Я вже не кажу, що господарь нарікає за пропащі гроші... але-ж безчестя, ганьба мені яка! Якийсь недоросток Грітіс, дитина, вертається з повним сачком і то найкращих, найтонших, а я, старий, прославлений водолаз, не можу набрати й триста грамів! Хрест мене побий, коли я одного разу не лишуся там, на дні: пірну, а назад не вирину.

— Не говори дурниць, Петре! — сказав Микола. — Хіба ти не знаєш, що при нашому ремеслі, як і взагалі на ловах, буває щастя, а буває, що не таланить, хоч сядь тай плач.

— Не в одному тільки щасті річ, — одповів Петро. — Бачиш, буває часто що лажу я по дні і нічогісінько не трапляється; потім раптом побачу гарну губку, спішу до неї, а тут — лап! — хтось инший мені з-під носа її вхопить!

— Хтось инший, тобі?...

— Еге. Не встигну нахилитись, а той вмить ніби-з-під землі взявся: вхопив і счез!...

— І ти так отдаєш, нічого не кажучи?

— Та коли ж він раніше за мене її бере, то щож я маю казати?

— Овва! Чому-ж ти мені цього відразу не сказав, а тільки хнюпав та на щастя, на талан плакався. При чому тут щастя? Сам тюхтій, ростьопа!

— А що-ж — маю я битися з ним?

— А хоч-би й битися! Деж-бо справді: мені з-під носа инший забірає моє добро, а я йому так і віддав-би, нічого не кажучи? Та я-б на нього наскочив-би

як акула! Що-ж це, скажи на милость: ми для своєї забави, чи розваги туди поринаємо, смерті в очі заглядаючи?

— Але-ж як-же?... — змагався нерішучий Петро: — морє-ж не моє: всякий має таке саме право, як і я.

— Я цього не розумію — рішуче сказав Микола. — Коли я пірнув на дно, то все, що коло мене — моє. Коли я вирину назад, нехай собі инший туди йде, тоді все, що коло нього, буде його. Хай собі робить тоді, що хоче.

— Але-ж...

— Та що там алеж? Годі вже язиком ляпати, як баба! — нетерпляче сказав Микола. — Нема чого на щастя нарікати, коли сам винен, бо тюхтій. І правду каже той бідний Піпіцас, що дурно тобі гроші дав.

Твій батько був дуже схвильований цею розмовою; всю ніч він очей не сплющив; братові слова впали на добре підготований грунт у душі його і тепер він завзявся. Він ждав тільки нагоди, щоби виконати Миколину пораду. Передоднем він трошки здрімнув, і тоді йому вбачалося, що він там, на дні моря змагається з якимсь супротивником за якусь поганеньку губку, коле його ножем, розбиває йому голову, рве зубами його тіло на шматки, — і все це за якусь нікчемну губку. Нарешті він хапав ту губку рукою, радісно виринав на верх і віддавав свою здобич господареві в надії, що той вже завдовольниться, подякує йому, похвалить. Але той тільки кривився, відвертав голову і казав з призирством:

— Ледащо нідочого!

І він з одчаєм знов поринав у воду, знов починав шукати, знову бився і знову бачив навколо себе тільки кров, пошарпане тіло, трупи...

Нарешті настав день, і корабель Піпіцаса вийшов у широке море. Грітіс у суботу знайшов місце, де була сила найкращих тонких губок. Він сказав про це нишком господареві, і той звелів прямувати в широке море, щоби збити з пантелику тих, що вийшли за ним пізніше. Відплили дуже далеко; инші, що йшли за ними, почали один по одному відпливати на бік.

— Хитрий лис, Егінець: щось знає і дурить нас, — казали вони.

Вони попускали водолазів, і лови почалися знов, як слід. Тоді Піпіцас дав знак і його корабель повернув назад.

— Ну, Рафаліасе, — сказав він до твого батька, — маємо сьогодня таке місце, що мабуть і дитина назбірала-б. Коли ти й тепер вернешся з дурницею, то краще вже тобі пошитись у ченці. Глядиж, не нароби собі сорому.

Саме в той час повз них пройшов корабель Каленіса, де служив мій наречений, Микола. Він сидів на борті вже вдягнений у резинову одежу і витирав собі лице хусткою перед тим, як надягнути на голову шолом.

— Гляди-ж, Петре! — весело крикнув він твому батькові. — Покинь усяку невдачу і згадай, що я тобі вчора казав. Чуєш?

Петро не сказав нічого і він уже знав, що треба робити, і годі було йому про це нагадувати. Він готов був боротися й битися на смерть, аби оборонити свою честь і не стати останнім із ловців губок.

Поки він так думав, його вдягали у водолазне знаряддя так, як одягають молоду до шлюбу або... як одягають покійника. Він входив живий у те знаряддя, але чи вийде з його живий? — того не знав ні один водолаз. Не знав і він. Тому-то перед виїздом на лови всі водолази сповідаються і беруть у дорогу з собою свічки і все инше, що потрібне до похорону. Вони що-року платили данину

живими людьми морю так само, як платили податок з своїх паспортів у бенгазі — всякому своє: богові моря — трупами, а місцевій владі — грішми.

Петра вдягнули в одноцільну резинову одежу; надягнули на голову і приґнали шрубами шолом із криці, підперезали поясом з гачками, обули в черевики з олов'яними, грубими підошвами, щоби швидче поринав. Важко було ворушитися в цьому приладді; він став неподібний до людини, ніби цілком одділений від живого світу. Помалу й обережно він ступав по залізній драбинці до поверхні води, а з останньої ступанки пірнув у воду і швидко пішов на дно; тільки світло-зелена піна воздуху, що він видихував, означала, що він живе під водою, і подекуди показувала місце, де він стоїть.

Ставши на дно, він оглянувся навколо себе і зрадів так, як не радіє хлібороб, коли бачить гарний врожай того, що посіяв.

— Гарна здобич буде! — подумав він. — Наберу повний сак, більше, ніж повинен.

І він почав збірати. Над ним, мов чорна хмара, темніло дно корабля; навколо — чиста зеленкувато-сива вода, як мутний кришталь, обіймає його всього, мов голубить, мов гладить оксамитом, одкриваючи йому преріжну красу того підводного світу; навколо його й риби ріжної величини з золотими плавниками, з срібною лускою сновигають швиденько у всіх напрямках, поглядаючи на нього, на цього невиданого чужинця здивованими очима, иноді показуючи йому два рядки своїх гострих трикутних, білих, як перлини, зубів — і вмить, махнувши хвостом, щезали вони, а на їх місце з'являлися нові цікаві глядачі. Де-які з них штовхали його, пробували вкусити за резинову одіж або за шолом із криці; инші сновигали срібними стрілками йому поміж ноги.

Він стояв, немов на широкому полі, вкритому баговинням і морською травою; де-не-де визначалися сині медузи, як ті квіти оранжевого дерева, що не встигли ще роспуститися і стати білими; инші знов білі, роскриті, як ті чаші або античні вази, инші знов, як великі лілеї; де-які надувшись і нап'явшись, як великі шапки, здіймались у гору, ворушачи своїми численними лапками і паростками, оздобленими, як намистом, блискучими очками і гудзиками. Були й довгі тварини, мов червоні гадюки, що теж швидко здіймались у гору; багато таких поначіплялося до дна і боків корабля і вкрили його, як живою, рухливою вовною. Подекуди траплялися, як дерева й кущі, нерухомі коралі різноколірові, і все це разом здавалося ніби якимсь зачарованим садом, повним живих істот, що ворушилися, з'являлися і щезали в сіро-зеленій атмосфері морської води. Рівна поверхня морського дна иноді мінялася: траплялися горби й долини, яри, провалля; иноді десь стояла скеля рівною стіною, гола або знов-таки вкрита рослинами і населена живими істотами.

Але твій батько не вважав на всю цю дивну красу; вона була йому добре знайома й відома. Він шукав тільки губок, а їх тут була велика сила, тай то найкращих і, — дивне диво, — на цей раз вони не втікали, не ховались од його. Він їх набірав і кидав у свій сак майже невпинно.

— Ну, сьогодня Піпіцас уже не буде нарікати на мене, — думав він.

Поступаючи помаленьку вперед, він побачив недалеко круту скелю з голими кущиками на верховині, а по-під нею на синьому піску була маса, цілим островком, найкращих тонких губок, темних, але блискучих, як новий оксамит. Він поспішив туди. Ще дві-три ступіні лишилося йому до того місця, коли не-

сподівано з-за краю скелі показався другий водолаз. І той теж прямував до того ласого островка губок. Але Петро поспішив і станув там перший.

— Чого ти хочеш? — спитав твій батько знаками, на мигах: вони мої, бо я прийшов сюди перший.

— Іди собі, — показав той другий знаками: — вони мої.

Петро показав йому кулака і нахилився, щоб збірати губки. Той другий штовхнув його, щоб одігнати.

Петро скипів і випростався. Враз йому згадалися братові Миколині слова, і аж світ йому затьмарився з гніву й обурення.

— Не діждеш, нечиста сило! — подумав він собі. — Або ти тут лишишься, або я вже не вирину на світ Божий!

Тамтой сам нахилився до губок; але твій батько підняв руку і що мав сили вдарив його кулаком під груди. „Той“ впав навколюшки і вхопився обома руками за живіт, — мабуть з великого болю. Але вмить він підвівся, аж підскочив, і кинувся на твого батька з гарпуном, щоби прошити його наскрізь.

Та Петро Рафаліас був не з таких, щоб злякатись і піддатись аби кому: він вихопив із-за пояса довгий гострий ніж, що його, разом із гарпуном, беруть водолази для оборони від акул; потім він двічі сіпнув за сігнальний шнур на знак, щоб йому наддали воздуху.

Там, на горі, спокійна блакітна поверхня моря закаламитилась зеленкуватою піною, що здіймав воздух, вибиваючись бульками з дна моря; якісь невиразні звуки доходили знизу, але доглedіти зверху, що там діється насподі, було неможливо через ту піну. А крім тої зеленкуватоі піни ніщо не здіймалося на верх.

Море ворушилося і пінилось, щоби скрити від ока людського ту страшну драму, що діялася на дні його. Лехкий корабель з укісними вітрилами на щоглах ледве колихався з-права на-ліво. Люде на ньому сиділи в ріжних позах і розмовляли: сігнальщик державу руці кінець шнурка, що йшов до водолаза; підйомщики коло своєї корби, готові закрутити її по першому знаку, щоби витягнути ловця на-верх, гребці з голими шиями, з росхристаними сорочками — при своїх веслах; двоє водолазів, що лежали просто проти сонця, з темними обличчами і забряклими очима і байдуже дивилися на все. На носі корабля сидів механик, що доглядав за тим, щоб нагнати у свій час воздуху водолазові; з люлькою в зубах він розмовляв спокійно й безпечно з Калемісом, власником другого корабля, так, ніби вони сиділи собі за столиком у кавярні. Егінець заплив був дуже далеко в море, і його водолази не знайшли нічого; отож він, посуваючись помаленьку назад, підігнав свій корабель близенько до Піпіцасового. Поблизу було ще п'ять — шість инших кораблів, і можна було з найближчими розмовляти, бо година була дуже тиха і спокійна. Капитани вираховували свої втрати і збитки, розмовляючи про погоду, про здобич губок, порівнюючи до минулих років, про сорти губок, про ціни на них на англійських та американських ринках.

— Що тут ціни поможуть, — сказав один, — коли я вже й так утратив, що ніяка ціна мене не врятує. Оце вже й осінь, вересень наближається, а я ще тисячі ок не зібрав.

— Та і в мене ціла юрба ледарів, — нарікав Калеміс: — більш як на десять-дванадцять сажнів не спускаються. Зроду я такого поганого року не мав.

— Ми стоїмо на тридцяти сажнях глибини, капитане, — сказав механик, що поглядав на манометр.

Калеміс удав, ніби не чув того, і провадив далі розмову з Егінцем. Розмовляли про пливучий док у бенгазі, де лагодились иноді їх кораблі, знов про продаж губок, а далі про акул, що починали вже з'являтися в цій околиці.

В-горі, на темно-блакитному небозводі здіймалось у гору червоне сонце і пекло так, що аж наганяло дрімоту. На обрію довгою білою смугою, ніби крейдою намальованою, визначався африканський беріг у легенькому тумані, бо палючий вітер Хамсін, господарь і сторож пустині, гнав хмари тоненького білого піску. З другого боку безмежне й темне ширилося море, зливаючись на обрію з небом; то тут то там на морі виднілися кораблі ловців губок то поодиноко, то по два, по три вкупі. І там молоді, здорові люде, обливаючись потом, нищили свої сили й здоров'я, передчасно старіли за для того нікчемного дару моря, за для тої губки.

Розмовляли, жартуючи і весело кепкуючи, і гребці та инші робітники з сусідніх кораблів, бо всі там зналися; кепкували Егінці з Гідровців і навпаки, аби якось ту нудоту скоротити і перебути спеку.

— Гей! — крикнув раптом Піпіцас: — всі на свої місця! Водолаз дає знак.

Механик ухопив резинову кишку, і водолазові нагнали через неі свіжого воздуху.

А там, на дні, страшна драма діялася далі. Петро, набравши свіжого воздуху, повними грудьми кинувся з піднятим ножем на свого супротивника. Той стояв нерухомо, дожидаючись нападу, і, коли Петро наблизився, він раптом одкрив клапан свого шолома і з силою випустив з його стиснений воздух: вода запінилася і забулькотіла навколо, і покрила його. ніби хмарою, і Петро вже нічого не бачив перед собою: ні свого супротивника, ні губок, ні скелі.

— Пропав я тепер — подумав Петро.

Та, щоб не віддатися дурно на поталу ворогові, він нагнувся скільки міг і вдарив піднятим ножем навмання, нічого перед собою не бачучи. Ніж проте, хоч і навмання, попав у бік супротивника, і перед склом Петрового шолома у сіро-зеленій піні промайнула червона крівава смужка.

Супротивник закрив клапан, хмарка навколо нього счезла, і Петро бачив, як він затулив рукою проріз у резиновій одежі, дав знак шнурком і вмить полинув угору.

— Так! — радісно подумав собі твій батько. — І губки ні одноі з собою не взяв!

І він, нахилившись, почав поспішно зривати губки і кидати їх у свій сак. Це була робота не лехка, бо жива губка слизька і важка і відірвати її з коріння трудно.

Ледве встиг Петро зірвати дві-три, як почув, що щось штовхнуло його в бік. Він випростився, повернувся і побачив коло себе велику, темну, але блискучу масу: то страшна акула, почувши кров у воді, наскочила на нього. Мов перевернутий ніс корабля вона прорізувала воду, а з-під її верхнього щелепа широко роззявлена була страшна червона паща з чотирьма рядами великих гострих, трикутних білих зубів: по обидва боки тої грізної пащі темніло по п'ять темних щілин, а з них з клекотінням виривалася вода, що її страховище набірало

пащею. Велике тіло акули швидко поверталося; вона ворушила великими плавниками і роздвоєним хвостом так, що вода навколо її клекотіла з шумом. Инші риби втікали від неї з острахом, широко пороззявлявши роти, бо почували й собі смертельну небезпеку. Все тікало й ховалося перед тим ненаситним, ненажерливим страховищем.

Коли акула побачила твого батька, вона спинилась на хвилину, здивована такою невиданою істотою в такому дивному вбранні. Вона витріщила на нього свої великі круглі очі; потім почала плавати навколо його, не наважуючись дуже наближатися. Петро вперся рукою в камінь; у другій руці він держав гарпун, готовий до оборони, і повертався раз-у-раз у той бік, де була акула, щоб не тратити з ока цього страшного ворога.

Зверху раз-у-раз сіпали за сігнальний шнурок, мовляв: — чого баришся? Пора вже вилазити.

— Підождіть! — дав він знак шнурком.

Підводитись було дуже небезпечно, бо як би він знявся вгору, акула розрізала б його на-двоє, поки встигли б його витягнути. А вона, ніби втомившись такими маневрами, підплила да скелі і почала чухатись об неї боком; скеля й кущі, що на вершку її росли, затремтіли під напором цеї сили.

Петро помітив, що вже вечоріє. А по-ночі небезпека від акули булаби ще більша.

— Доведеться загинути, коли не розв'яжуся з цею рахубою, — подумав Петро і подзвонив до телефону.

— Акула, — сказав він, коли обізвались. — Це ти, Паресе?

— Я, Парес.

— Будь готов, як дам знак.

І зібравши всю свою одвагу, він наставив свій гострий гарпун і кинувся на акулу.

Морське страховище, несподіваючись такого нападу, — бо досі воно звикло, що все перед ним утікало, відсунулось назад; через мить воно тріпнуло хвостом і счесло в морському просторі, тільки смужечка схвильованої води показала слід акули.

— Втекла! — всміхнувся відважний Петро Рафаліас. Він глянув на скелю з одного боку, потім із другого, думаючи, що ворог його сховався, затаївся, щоби знов напасти його зненацька, — але акули ніде не було. Тоді він ухопив ще одну велику губку у вільну руку і дав знак, щоб його витягнули наверх.

А на кораблі всі, хто був, зняли крик, свист, стук, гармідер; у воду шпурляли камінням, залізяками. Все це робилося, щоби злякати акулу і допомогти товаришеві врятуватися.

Коли Петро виринув над водою, його підхопили під руки, витягнули на поклад і заходились роздягати його, відшрубовувати тяжкий залізний шолом. А Піпіцас скомандував повертати корабель назад до Білого Острову.

— Не вертаймося, капитане! — казав Петро слабким утомленим голосом. коли з його зняли шолом: — тут дуже багато гарних губок.

— Буде вже на цей день, — сказав той, не дивлючись на нього.

Роздягнувшись Рафаліас оглянувся навколо: скрізь усі инші кораблі теж верталися на спочинок.

— Чи не сталося з ким біди? — спитав він.

— Еге.

— На якому кораблі?

— Не знаю. Бачили тільки сігнал.

Нарешті всі кораблі пристали до Білого Острову. Ловці посходили з кораблів на землю. У всіх билося серце з трівоги. Хто загинув? Чий син? Чий брат, родич, друг? Хотілося всякому швидче дізнатись про ту сумну подію. Корабель Піпіцаса прийшов одним з останніх.

Твій батько вискочив, мов несамовитий, бо його мучила трівога гірше за всіх инших: то-ж він убив того нещасного водолаза!

І він аж скаменів, як побачив на піску труп... свого рідного брата Миколи з глибокою раною на лівому боці груди під пахою.

За якусь губку твій батько вбив свого брата!

Миколу поховали там, на тому пустельному острові поряд із багатьма иншими могилами ловців губок, нещасних людей, що забилися в ту далеку чужину, щоби знайти собі там смерть. На простому дерев'яному хресті на його могилі написали: „Микола Рафаліас, ловець губок, умер од руки свого брата р. 1876“.

З того часу твій батько, Петро Рафаліас, уже ніразу не пішов по губки. Він навіть не хотів вернутись на той проклятий корабель, щоби не бачити ні водолазів, ні свого скафандра. Він лишився на тому голому пісчаному острові і не відходив од братової могили, а з першим кораблем, що пішов по харчі, вернувся до дому.

— Хрізуля! — сказав він мені, плачучи: — одно нещастя впало й на твою й на мою голову: ти втратила нареченого, а я — брата. Я хочу покаятись за те нещастя, що тобі спричинив, відпокутувати його. Буду працювати для тебе до-віку. Вийди за мене, коли не зненавиділа.

Що ж я мала робити? Він був такий самий нещасний, як і я, — ще нещасніший. І я вийшла за нього. Та не довго довелося й прожити з ним: він умер скоро після того, як ти народився. Совість його мучила і вдень і вночі, і тяжке, мученицьке було життя його. Тільки один рік і прожив він зо мною, нещасний. А вміраючи він наказав мені:

— Ніколи в світі не дозволяй нашому синові бути водолазом, добудувати ті губки!

* * *

Ото ж я шаную останню волю мого батька: не був я і до-віку не буду ловцем губок. Але й тепер навіть, коли я вже посивів на морі, я здрігаюся, коли бачу корабель з водолазами. Не можу сказати, чому воно так, але мені здається, що то проклятий Богом корабель. Не можу я бачити і скафандра: він мені огидний, немов якесь знаряддя Сатани.

Г. Ґ. Скегор.

Листи з Америки.

Незнана Україна.

I.

Чікаго, 20./VII.

Хто винен тому, що Україна є незнана? Здається, що легке питання, але як тяжко відповісти на нього. Пишучи отсе, я не хочу сказати цим, що я вже

знайшов повну відповідь на ровище питання, я лише хочу подати тут коротеньку статистику, котра після моеї гадки, відповідає на мое питання бодай в части.

Місяць тому назад приключився мені такий случай: Один із докторів (інструкторів) на Northwestern університеті в Чікаго запитав мене, якої народности я є. Я сказав йому, що Українець.

— А, це є десь коло Данії, правда?

— Ні, — відповів я, — Україна не граничиться з Данією.

— О, то коло Ґреції, — каже доктор.

— І там ні, — була моя відповідь.

— Бачите, — говорив дальше доктор, — я ніколи не читав про Україну — сказавши по правді, навіть не бачив жадної літератури про такий край — аж доперва два роки тому назад — здається — я вичитав в часописі щось — вже не памятаю що, про ту вашу Україну; то де, кажете, вона лежить?

Я пояснив.

— Я маю укр. літературу на анґлійській мові, отож можу принести Вам завтра, як . . .

— Будьте ласкаві, зробіть так, я дякую Вам вже наперед за це, — була відповідь доктора.

На другий день я приніс докторові 7 памфлетів і „Україну“ (написав др. С. Рудницький) а також одну малу і одну велику мапу.

Вірю, що таких самих случаїв мали багато инших наших студентів по університетах. Лише подумайте! В Америці і в Канаді інструктори по університетах не знають, де є Україна, а ми, як щирі Українці, сидимо із загненими руками та числимо собі:

„Галичина і Буковина мають 5 міліонів.

Російська Україна має 35 міліонів.

Америка, Канада, Бразилія 2 міліона; от вже раз велика нація! Тож нас є разом 42 міліони! Гей ляхи! Уважайте, з ким маєте до діла: бо нас є півтретя разу так забагато, як вас.“

Із цим позіхнемо три рази тай лягаємо спати. Рано починаємо числити наново.

* * *

Сьогодня, липня 29-ого 1920., отримав я картку з „Публичної Бібліотеки в Чікаґо“ на мою аплікацію; значить, маю право позичати книжок з бібліотеки.

Число моеї картки є 2,204.939. Поверх одна пята міліона мешканців Чікаґо читає книжки із цеї бібліотеки.

Саме місто Чікаґо є третім найбільшим містом на світі що до числа мешканців, але що до величини, то рішучо є найбільшим на світі. Хто їздив чікаґівськими бульварами, хто звидів всі парки (пять із них занимають площу поверх 180 акрів кождий), той згодиться зі мною.

Чікаґівська Публична Бібліотека є побудована при Мічіґен (Michigan) бульвард і Вашінґтон улиці коштом майже 5 міліонів долярів.

От, думаю собі, той доктор із Нортвестерн університету не заглянув до цеї бібліотеки за укр. літературою і тому він не знає про Україну нічого — але я, то знайду тут найдобірнійші книжки — мапи, котрі мають доказати, що Україна історувала ще 500 років П. Х. (В. С.).

Одним духом скочив білими широкими мармуровими сходами аж на третій поверх до головного офісу. Тут повно людей. Дивлюсь, де то видають книжки. Ага! ось тут увихаєсь шість молодих женщин — приносять книжки за числами, яких хто хоче. Всі переходять за чергою. Я став в ряд також. Заледво дочекався, щоби й мене спитав хтось, чого я хочу. Підходить до мене дівчина.

— Яких чисел ви хочите? — питає мене.

— Чи маєте що про Україну?

— What, Kraine? — каже вона.

— No, not Kraine, but Ukraine — відповів я.

— Прошу зачекати, я покличу другу дівчину, я не знаю про такі книжки.

Приходить друга дівчина.

— Ви хотіли книжок на . . .

— Ukraine, кажу я.

— Зачекайте. —. Пішла. Пошукала в списах. Приходить назад. — Зачекайте ще хвильку. — Пішла до високих шаф. Вертає.

— Було дві малих книжечки та хтось визичив, — каже вона до мене. — Але, ми маємо скілька книжок на укр. бесіді, хочете їх бачити?

— Прошу дуже.

Дівчина пішла. За хвилю приносить мені лісту укр. книжок. (Отсю то лісту я подаю тут докладно, так як є в бібліотеці, тому, що тут є дуже цікаві книжки). Ліста починаєтся так:

Українська література.

Загальна література.

1. Вишневий цвіт, Алчевська, Х. 2. Історія України—Руси, Аркас, М, 3. Ліричні поезії, Вороний, М. 4. Грінченко Б. Д. Драми і комедії, 5. Перед широким світом. 6. Грушевський М. З біжучої хвилі, 7. З сучасної укр. літератури, 8. Ілюстрована історія України, 9. Наша політика, 10. Дзвін; збірник з 1907 року. 11. Драгоманов М. Рай і поступ. 12. Старі хартії вільности. 13. Евшан М. Під прапором мистецтва. 14. Тарас Шевченко. 15. Історія укр. письменства, Ефремов С. 16. Карпенко Карий, Тобілевич І. 17. Квітка Г. О. Малоросійські повісти, 18. Сватання на Гончарівці. 19. Українська муза, Коваленко О. 20. Українці в Америці, Корольов В. 21. Твори І. Котляревського, Котляревський, І. П. 22. Коцюбинський, М. Оповіданя, 23. Дебют. 24. Чорна Рада, Куліш, П. 25. Оповідання Мирний П. 26. Повісти і оповідання, Нечуй—Левіцький. 27. Поезії, Олесь О. 28. Робітництво України, Порш М. 29. На білих островах, Рильський М. 30. Україна; збірка поезій, Самійленко В. 31. Укр. граматика, Тимченко Е. 32. Драми і комедії, Тобілевич І. 33. Утопія і дійсність, Товкачевський А. 34. Триста найкрасших укр. пісень (з 1914). 35. Українка. Л. На крилах пісень 36. Твори. 37. Збірник творів, Франко І. 38. Збірник поезій, Чернявський М. 39. Чупринка Г. V. збірник, 40. Метеор — збірник поезій, 41. Огнецвіт, 42. Сон-Трава, 43. Ураган. 44. Самотність, Шаповал М. 45. Блискавиці, Яцків М.

Повісти і оповідання.

46. Вінок, Білоусенко О. 47. Винниченко В. Дрібні оповідання, 48. Твори. 49. Вовчок М. Народні оповідання, 50. Посмертні оповідання. 51. Грінченко Б. Д. Під тихими вербами, 52. Серед темної ночи, 53. Соняшний промінь. 54. З життя, Журба Т. 55. Через кладку, Кобилянська О. 56. Тіни забутих предків, Коцюбинський М. 57. Із повісток, Кримський, А. Е. 58. Оповідання, Пахаревський Л. 59. Люборацьки, Свидницький А. 60. Стефаник В. Моє слово (з 1905), 61. Оповідання. 62. Великий шум, Франко І.

* * *

Лісту укр. книжок я перечитав а відтак відписав. На замовляючому папері написав чотирі числа, значить хочу визичити чотирі книжки. Дівчина взяла від мене і пішла шукати за ними. Вертає і каже, що нема цих книжок.

— Хто-ж визичає ці книжки? — питаю я.

— О, ми маємо богато форайнерів — що питають за цими книжками час від часу, а навіть часом і Жиди, — відповіла дівчина.

Посім я підійшов до столика, при котрім сидів заступник головного управителя.

— Чи можете сказати мені, як за велике число Українців визичають книжки від Вас?

— Докладно не можу, але дуже мало — була його відповідь.

— А скілько волюмів книжок маєте Ви тут? — питаю знов.

— Один міліон — каже він.

Тоді подумав я собі: Чікаґо має 35 тисяч Українців; Публична Бібліотека має один міліон волюмів, а про Україну лише скілька брошурок і 62 українських книжок. Гарна пропорція, правда? Цих 62 книжки в порівнаню до скількости анґлійських є порівнаня 62 крапель води до моря.

Вертаюсь ще раз до дівчини.

— Прошу показати мені секцію, де є самі форайнерські книжки.

Вона завела мене там. Значиться, ця секція є на третім поверсі на право від входу. Ходжу я всюди та читаю надписі зверха на шафах, до котрої народности належать ці книжки.

Перших 3 шафи є німецькі. Других 3 шафи (на право) є польські, а там дальше французські, японські, хінські, італійські і т. д. А деж є шафа українська на 62 книжки? Шукаю ще раз. Нема.

Йду знов до дівчини і питаю:

— Ці книжки, — каже вона, — є аж на долині. Ми поклали їх разом з російськими, бо їх так дуже мало.

І знов думаю: 35 тисяч Українців а 62 книжки. Всі народности мають свої шафи, а Українці заїхали до Росії, бо „їх так мало“. Нас є 42 міліона, а ніхто про це не знає.

* *
*

І затрусилися всі молоді дуби з страху перед сокирою. А старий дуб каже: „Поки сокира є без топорища, не бійтесь її.“ (Діточа байка).

Політик.

Політичні нотатки.

Мир України з Москвою. З Варшави від 11 ц. м. телеґрафують віденскій „Neue Freue Presse“, що „Міністр Сапєга довів до відома народнього коміссара Чічеріна, що голова української дипльоматичної місії у Варшаві, Андрій Лівицький, просив запропонувати московському комісаріату закордонних справ роспочати в Ризі мирні переговори між Радянською Росією і Українською Народною Республикою.

Наразі ще не знаємо відповіді Чічеріна. Віденські „українці“ з „Нової Доби“ напевно з обуренням відкинули би „нахабну пропозіцію льокая і прохвоста“ (вживаючи стіль „Н. Д.“) Лівицького.

Бо Україна, що належить на правах власности співробітникам цієї запашної віденської часописі, як відомо також з заяв Чічеріна, вже двічі через „совєти“ визнала свою радянську „самостійність“, на підставі чого і скасувала більшість своїх комісаріатів і передала керовництво головними своїми справами старшим „братам“ в Москві.

Але „старший брат“ Чічерін може дасть і иншу відповідь. Так, в серпні і вересні 1919 р. цей останній навіть сватів надсилав в Кам'янець до Петлюри (який жах!) про мир переговорювати і демократичну Україну готовий був визнати за союз проти Денікіна (що дійшов тоді до Орла), і ще за деякі економичні українські смачні „якості“.

Але помимо всього, мусімо до цього кроку Лівицького віднестися з відповідною серьозніст'ю, як до першої спроби в сучасній сітуації поставити на міжнародні плацдарм справу У. Н. Р.

Тому три тижні ми писали („Воля“, ч. 9): „У Мінську муситься почути голос представництва Української Народньої Республіки... „Коли цього нема і коли цього не буде, має українська демократія по цей бік і по тої бік фронту зробити з того відповідні висновки“.

Отже і почуємо голос У. Н. Р. у Ризі. Але крім того має там заявитися також голос Галичини, „Західньої У. Н. Р.“ І Росія і Анґлія досить твердо тримаються думки про самостійну Галичину, про допущення цього нового контраґента в Ригу.

Мусять тому офіціальні кола Надніпрянської У. Н. Р. розрахувати свою діяльність і тактику у Ризі, шоб вона не була всупереч інтересам соборної України.

Недопустимо, щоби на цьому міжнародному форуму могли би вороги на сміх виставити представників обох частин національного українського тіла.

Ніяких зобовязань перед Польщею відносно приналежности Галичини не сміє взяти на себе надніпрянський уряд, не сміє галицький уряд сконшахтуватися з другим ворогом України — з Москвою за рахунок Надніпрянщини.

„Українська, татарська, башкірська радянські республіки“. До цього спису модернійших держав сходу з наймодернійшою радянською системою вже можна додати республіку кіргізьку і бухарську, а в недалекому часі, сподіваємось, будуть закладені московськими фаховцями радянські республики для „самоѣдів“, готентотів, зулусів а там... дойде і до горілл і орангутанґів.

Для універсальних московських „інтернаціоналістів“ такі дрібниці, як те, що Киргизи, Башкири чи Бухарці ще тримаються своїх камяних і деревляних божків, яких у кожній хаті можно найти в кількости скількох десятків „на вибор“, що ці народці ще не дійшли як слід навіть до культури хліборобства — не може послужити перепоною по шляху до поглиблення соціальної революції . . .

Пан Чічерін обмінюється з сер'ознійшим видом привітальними телеґрамами з бухарськими „совєтами“ з приводу перемоги над Емиром, як він же сер'ьозно сповіщає пана Данішевського у Мінську про те, що „самостійна Радянська Україна є фактом, який може бути незнаний польській делеґації, але треба її про це повідомити“, що „Українська Республика не є і не буде, після виготовлення проєктів федераційного союзу, складовою частиною Росії, але соціалістичною федераційною республикою рад, якими є башкірська і татарська республики“ („Нова Доба“ ч. 28).

Бачите, навіть проекти федераційного союзу ще не підписані, але п. Чічерін наперед знає, що Україна не буде „складовою частиною Росії“.

А що зробить п. Чічерін, коли Радянська Україна уперто захоче бути такої складовою частиною?

Навіть напевно захоче, раз вона вже зараз, в с у п е р е ч проектам федерації к а с у є свої комісаріати: військовий, фінансовий, залізниць, народнього господарства, пошт і телеґрафів, праці — і передає ціле управління цими галузями Москві, а в обсягу внутрішнього управління з Москви безпосередньо распорядження надсилаються Губкомам „самостійної“ України.

А шановні „українські“ комуністи з „Н о в о ї Д о б и“ запитують з торжеством: „І що же супроти цих фактів і документів (наведена телеґрамма Чічеріна до Данішевського), що мають величезну інтернаціональну вагу, скажуть тепер українські дрібні міщане . . .

Отже ми, „дрібні міщане“, що складаємо 90, як не всі 99 відсотків населення України, маємо щастя заявити, що не бачимо ніякої ваги у визнанню у к р а ї н с ь к о ї республики, яка ставиться н а р і в н і з... б а ш к і р с ь к о ю ч и к і р г і з ь к о ю, а бачимо в йому лише жарт і знущання, глум московських друзів „Н о в о ї Д о б и“ над у к р а ї н с ь к о г о р о б і т н и ч о - с е л я н с ь к о ю д е р ж а в н о с т ю.

Не бачимо ніякого значіння в заявах людей, про котрих їх власні друзі пишуть отверто, що комуністичні керовники нездібні ані для переговорів з ними, ані для заключення з ними договорів. „Лише цілковитий дурень може дозволити собі переговорювати з людьми, що за два роки своїм фактичним поводженням не дали ні малійшої ґарантії, що вони додержать чесно хоч би одну яку небудь точку договору“. Вести політику диктатури пролєтаріату разом з ними — це божевілля, злочин, самовбивство і смерть для пролєтаріату.

Так пише керовник австрійських лівих соціалістів, Фрей, про австрійських однодумців п. Чічеріна і “Н о в о ї Д о б и“ („Revol. Sozialdem.“ 9/IX).

І тому ми числимо, що цілком правільна є думка наших комуністів із „Herrenhof“'а, що „паршиве контрреволюційне українське дрібне міщанство

(українській народ — П.) . . . не склонить голови перед фактами(?!) і не замовкне“.

А що до слів Винниченка, що „українська робітнича державність . . . народилась в революції, в революції живе, розвивається і в революції всіх працюючих (90% укр. народу! П.) проти „патріотів, ледарів і паразітів усього світу, вона довершиться й закріпиться“, но ми з цим цілком згодні, бо певні, що революція українського працюючого люду в решті-решт переможе всіх ледарів і паразітів, навіть коли вони називають себе комуністами і на ганьбу власного народу дискредитують в своїх закордоних часописях українську державність.

Андрій Чекановський.

Огляд міжнародньої політики.

Ще про отца Ґойдича і його ламентації.*) — До чого можна прирівнати тепер Европу? — Нова кристалізація союза малих держав і її вплив на міжнародню політику. — Що може і чого не може зробити т. зв. „Мала Антанта“? — Про воду на німецький млин і про польських мельників біля цеї води. — Про політичний ренесанс папського Ватикану. — Як нарешті впливає українська справа. — Чи є федерація України з Москвою, чи нема? — На що заноситься в Ризі, або що сказав Чічерін?

Отта крилошанська стаття надзвичайно інтересна, й тому подаємо її — мимо її комічної історіософії. Вона інтересна з багатьох причин, а передовсім, як доказ абсолютної моральної прострації панотця Ґойдича: йому навіть на думку не приходить, що б український народ Закарпаття міг бодай колись прилучитися до инших галузей великого українського пня, в першій мірі до галицької вітки, з якою він найміцнійше звязаний історично, національно, релігійно, обрядово й матеряльно. Карпатська Україна була ще за князя Льва складовою частю галицької держави. До останних днів перед війною карпатські Українці приходили що року правильно на прощі до Галичини. Там вони також заосмотрювалися в хліб, працюючи при збірці збіжжа на галицьких долах. Все це мусить бути відоме панотцеві, коли він так докладно знає про инші економічні звязки Карпатської України, від рівнин над Тисою аж по Америку. Але що це невиґідне для мадярської політики, ото ж панотець Ґойдич мовчить про це і своїм — треба це признати — зручним пером обминає все, що могло б йому зменшити протекцію його опікунів. Господи, Господи! Багато черваків розсипав ти по українській землі і наказав у гніві своїм українському народові, щоби кормив їх своїм потом і працею. Кормив той народ і Мартоса і Темницького і цілу зграю отоманів та „дипльоматів“ і чужу незлічиму хмару наїздників. Але такого екземпляра, що б ще тепер прилюдно перед світом домагався видачі рідної землі чужинцям, — ми вже давно не бачили.

Коли б Европу можна було прирівняти до людини, — розуміється, хворої, від сильного прочухана тай спливу крови, — то мозком її була б Анґлія, серцем Париж, ухом Рим а очима під цей мент: Прага й Риґа. Тими очима дивиться теп*е*р Европа на свою непевну будучину. Одно її око, а саме пражське, дивиться вже доволі ясно, має виразну лінію обсервації, по якій і нам не пошкодило б глянути на світ. Друге око — рижське дуже слезить. Воно затьмилося відразу і має подвійне більмо на собі, а в нутрі кілька порядних рісок: українську, польську, большевицьку, литовську і инші.

*) Див. попередній „Огляд“.

Від цеї загальної картини треба перейти до поодиноких фактів, рисів і красок, з яких інтелігентний читач сам виробить собі погляд на це, які держави Европи можна в тім порівнанню уважати иншими частями тіла тепер, а які на будуче. Бо виразно писати про це годі. А ось ті факти:

В комісії пражського парляменту виголосив чеський міністр загр. справ довшу бесіду про політику в осередній Европі. Він ствердив, що союз т. зв. „Малої Антанти“ (Чехії, Югославії й Румунії) це доконане діло й знак нового поличичного й господарського системи Середної Европи. Отверто признав, що „Мала Антанта“ звертається проти Угорщини („побудована для забезпечення мира, заключеного в Тріяноні“). Дальше відкидає рішучо всякі пляни про відбудову Австро-Угорщини або иншої дунайської федерації (якої бажала собі Франція в останніх місяцях). З цего огляду „Мала Антанта“ являється безперечно спробою опору проти диктатури великих держав заходу. В кінці говорить про чотирі міждержавні бльоки в Европі: 1) західний, 2) бльок німецьких держав, 3) бльок російсько-східний і 4) бльок „Малої Антанти“. Припускає, що німецький бльок відіграє ще більшу роль в Европі і підчеркує, що „Мала Антанта“ приязно відноситься до німецької Австрії й до — будучої Росії.

Так і насувається запит: Кого по тім всім битимуть?

Угорський граф Стефан Бетлєн оповістив статтю про т. зв. „Малу Антанту“, в якій трохи спробував відповісти на це питання. Він ствержує, що союз між Чехією й Югославією напевно звертається проти Угорщини. Чи Румунія дійсно приступила до цеї спілки, напевно невідомо.*) Проти Австрії „Мала Антанта“ не звертається, уважаючи її вже мертвою. Всі користи нового союза має Чехія, всі тягарі Югославія. Що б це зрозуміти, треба придивитися одній і другій державі. Чехія в нутрі хвора на національне питання в ще більшій мірі, чим була хвора стара Австрія. Границь своїх оборонити вона не всилі. Словом — Чехія слабша від Югославії, а забрала від Угорщини більше землі, чим Югославія. З тих причин Чехія потребує Югославії аж до часу, поки упорядкується Росія. На випадок, якби до цеї спілки приступила Румунія а може й Австрія, являється Угорщина так оточена „Малою Антантою“, як свого часу була оточена Німеччина „Великою Антантою“. Автор підчеркує симпатії Угорщини для Польщі.

Що це за знак у міжнародній політиці — отця нова політична комбінація? т. зв. „Мала Антанта“ це ніщо инше як знак великого легковаження т. зв. „Великої Антанти“. Де джерело цего легковаження? Очевидно в блуді Великої Антанти, в першій мірі Франції, яка думала, що можна упорядкувати Европу без наладнання відносин між державами бувшої Росії. Тимчасом іще війська большевицьких республик Росії й України не дійшли до Карпат, як „Мала Антанта“ вже уважала за відповідне, проголосити свій нейтралітет. Білгородський кореспондент „Hamburger Fremdenblatt-у“ вже в цім однім факті бачить політичну невдачу „Великої Антанти“, яку називає прямо погромом. З другого знов боку три малі держави виявили свій звязок якраз тепер тому, що б показати, що в разі потреби можуть спільно виступити проти большевизму. Та це має тільки плятонічне значіння: дійсні внутрішні взаємини тих трьох держав такі, що вони не в силі активно виступити проти большевизму, якби він перейшов Карпати. Значить — він тільки неґативно має до певної міри европейське значіння, а позитивно лишень льокальне: оточення Угорщини, що б забезпечити собі добичу, здобуту на тій державі. Це щось анальоґічного, як був аліянс трьох царів, які свого часу розібрали Польщу. Три держави „Малої Антанти“ були в силі, задавити Угорщину навіть тоді, як би їй допомагала Болгарія або й Італія. Одно в тім ясне: Що „Мала Антанта“ розколола Балкан на два табори. Другий, ворожий їй табор, або вже формується, або невдовзі мусить сформуватися. Чи добре зробила Чехія, мішаючись в кипучий балканський котел, покаже щойно будучність. І ще в однім напрямі зарисувала „Мала Антанта“ нову перспективу комбінацій. А саме, знищила можливість т. зв. Дунайської Федерації, якої дуже бажала собі Франція длятого, що б Австрія не злучилася з Німеччиною. І коли нейтралітет „Малої Антанти“ супроти большевиків являється політичним погромом „Великої

*) Вже відомо. — А. Ч.

Антанти", то знищення можливости Дунайської Федерації являється незвичайно болючим ударом специяльно для Франції. В консеквенції дальшої політики „Малої Антанти" мусуть вийти — скріплення Німеччини, а покищо бодай збільшення її свободи рухів.

Предвиджуючи це, спробувала й Польща, поробити вступні кроки в ціли зближення з Німеччиною.

Цим питанням займалася на таємнім засіданню навіть польська Рада Міністрів, з чого вийшли дві афери — Ґломбінського й Білінського, досі не вияснені. Цікавіща афера Білінського, длятого згадаємо її тут. Йому, як бувшому високому урядовцеви старої Австрії, який має великі знакомства також в Німеччині, — доручено, поробити вступні кроки для навязання з Німеччиною. Але що б ця робота не впадала надто в очі, ото ж він почав її не з Берліна, тільки з Відня — в формі пресової пропаґанди. Вже на другий день по його приїзді у Відень, була віденська преса суто заосмотрена всякими „інтервю" того старого політика. Одначе Французи скоро з'орієнтувалися, що це має значити, й зажадали застановлення цеї роботи. В два дні опісля появилися в віденській пресі заяви, що ні Білінський, ні жаден инший Поляк не відкриває тут жадного бюра пропаґанди. І дійсно — справа ця затихла так, якби її ніколи не було.

Так говорять у Відні. Та якби не було, факт приготування й оповіщення звязку „Малої Антанти" викликав зовсім нові гороскопи міжнародньої політики, які всіляко проявляються в ріжних напрямах. Розвиток цих гороскопів щойно починається.

„Deutsche Tageszeitung" пише: Франція вже давно жалує, що розбила Австро-Угорщину, бо боїться, що частини тої бувшої держави скорше або пізніще підпадуть під вплив Німеччини, яка все таки являється центром тяжести в Европі. Щоби до цего не допустити, хоче Франція знов відбудувати монархію Габсбурґів і сфедерувати її з Польщею. В той спосіб не тільки замкнулаб Німеччині можливість розвязку на схід і доступ до Росії, Балкану й Дунаю, але й вирвалаб зпід впливів Німеччини 12 міліонів Німців. Бо німецький елємент в Австро-Угорщині, сфедерованій з Польщею, служивби не інтересам німецьким, тільки польсько-мадярським. Одначе й цего ще не досить для Франції, яка дрожить перед пімстою Німеччини. Длятого хоче Франція розколоти ще саму Німеччину на північну й полудневу по лінії ріки Майну — і крім того від'окремити Вестфалію та землі над Райном.

До цих плянів знайшла собі союзника в — Ватикані. Віднова політичних взаємин між Францією й Ватиканом має свої причини не тільки в політиці на сході, але й в середині Европи — і тут головно. Бо тут інтереси обох цих сил зовсім рівнобіжні. Ватикан жаліє розбиття Австро-Угорщини ще більше, ніж Франція. Атже Габсбурґська монархія була від століть найвірніщою підпорою римського папи. Держави, які повстали на руїнах давньої Австрії, як Чехія і Югославія, пропащі для папського впливу. Югославія — переважно православна, а Чехія змагає до збудування незалежної, національної церкви.

З того всего видно, що міжнародня політика в Европі дійшла до такої стадії, як теч, що надається вже до кристалізації. Найменший союз викликує зараз цілу низку нових звязків, комбінацій і гороскопів. Тільки на сході Европи ситуація ще дуже невиразна.

Найважніща і найтяжша справа в тім хаосі це безперечно справа України, чи радше двох Україн: Великої й Галицької.

День 3. вересня 1920 р. має певне значіння в історії української справи. Того дня нота, вислана іменем большевиків до Польщі, мала перший раз не тільки підпис Чічеріна, але й підпис Раковського. До цего факту замічує кореспондент „N. Fr. Presse" з Варшави, що вже на першім засіданню в Минську заявив Данішевський, що Україна не становить складової частини Росії, хоч має федерацію з нею.*) З цего, як також з підпису Раковського на ноті, видно, що большевики мають замір видвигнути при мирових переговорах в Ризі україн-

*) Тепер російські большевики заявляють, що Украіна ще правно несфедерована з Росією.

ську справу проти Польщі, а може навіть довести до цілком окремих українсько-польських переговорів. І на це приготовляється Польща, бо її керманичі думають, що тоді вирине не тільки справа Волині й Поділля, але й Східної Галичини.

З Минська в Ригу перенеслися учасники мирових переговорів. Це являється остільки поправою для польського становища, що Минськ предложили большевики в хвилі свого воєного розгону. Він був тоді в їх цілковитій, незагроженій владі, і польські делеґати в нім були залежні від того, чи і які вісти хотіли большевики допускати до них. Переговори в Минську дійшли до мертвої точки вже на третім засіданню в справі демаркаційної лінії: Поляки відкидали т. зв. етноґрафічну лінію Керзона, кажучи, що й поза нею живе польське населення. Голова польської держави Пілсудський заявив кореспондентови „Daily Chronicle“, що лінії Керзона не прийме також з політичних причин, бо це бувби прецедент до визначення Польщі етноґрафічних границь на сході.

Цего „каменя преткновенія“ не могли перебороти в Минську. А в Ризі виринув цеї „камінь преткновенія“ в формі без порівнання гострійшій. Його тепер уже прямо називають українською справою. Большевики видвигають цю справу іменем Рядянської України, а Поляки на основі свого союза з Петлюрою. В консеквенції своєї політики й проклямування самостійности Галичини мусять большевики вислати на цю конференцію також представників Галицького Революційного Комітету, як суроґату їх правительства для Галичини. Словом, українська справа в Ризі представляється дійсно важкою до розвязання. Ходять що раз то більш уперті слухи, що Петлюра заключив союз з Вранґлем і що це було одною з причин, чому большевицька дипльоматія так виразно підчеркує тепер повну самостійність України, заперечуючи навіть правне доконання федерації з Совітською Росією. В ноті Чічеріна про Східну Галичину говориться вправді дуже дипльоматично, але доволі сильно, що східно-галицька справа буде головною перешкодою мира, коли цеї справи не вирішиться. Чічерін заявляє в тій ноті, що большевики не мають особливого інтересу для Сх. Галич. — значить, згодилисяб на сотворення з неї окремої держави. На всякий випадок годі відмовити зручности їх дипльоматії. Супроти того всего переговори в Ризі стоять під дуже непевними гороскопами. Сумнівне, чи вони не розібються. Сумнівне, чи навіть як не розібються, доведуть до чого небудь путнього. Сумнівне, чи булоб виконане це, до чого там договорилисяб. Коли й ці переговори скінчаться на нічім, тоді остає вже тільки боротьба, подібна боротьбі відомих щурів, що поти гризлися між собою, як остали з них тільки самі хвостики. Народи Східної Европи не дуже далекі від цего стану. Та чи тільки східної?

УКРАЇНА

— **Повстанці Київщини й Чернигівщини** вже в половині липня чудово зорґанізувались. Вони поділили весь терен на шість районів, а саме: Остер—Мозир—Овруч—Радомисль; Бородянка—Малин—Брусилів—Макарів; Фастів—Васильків—Біла Церква; Трипілля—Канів; Київ—Ніжин—Гребінка; Ніжин—Конотоп; з окрема — лінія Дніпра. Серед провідників і орґанізаторів ґруп та загонів є такі імена: сотн. Волощенко, хор. Підгурський, Гончар, хор. Циган, хор. Ромашко, полк. Струк, Ангел, ґенерал-хор. Сокира (б. коменд. Сірої Дивізії), хор. Іващенко, хор. Лошина, та ин.

— В зв'язку з безсистемними реквізиціями хліба в Таращанському й Черкаському повітах — **селяне зробили повстання й вирізали большевицькі харчеві експедиції.**

— **З огляду на повстання вздовж цілого русла Дніпра,** особливо в районі Межигірря, Трипілля, Канева й Черкас — кожний пароплав їде тільки під охороною паропл. панцирників.

— **В районі Конотопа оперують повстанці,** які звуть себе козаками Куріня Смерти імени кошового Івана Сірка.

— **По статуту ново сформованої Махном „дивізії смерти“,** кожний козак цієї дивізії має доставити начальникові двох живих большев. комісарів. Дивізія складається з 2500 козаків, одітих в червоні казакіни та німецькі каски.

— **До дивізії ґен.** Удовиченка прибуло 500 чол. селян повстанців з Волині й Поділля, які вступили до реґулярного війська.

— **На одній** з бойових ділянок україно-російського фронту большевики хотіли використати якихось дядьків для аґітації. Двоє з таких дядьків пішли до укр. козаків і переконували їх не воювати більше, бо, мовляв, чого проливати братню кров. На це козаки всипали кожному з „аґітаторів“ по 25 шомполів і сказали: „тепер ідіть до тих, хто післав вас до нас, скиньте штани й покажіть їм нашу відповідь“.

— **На Чернигівщині большевики переводять „мобілізацію“,** ловлючи нежданними наскоками всю чоловічу людність по селах і хуторах. „Мобілізованих“ під конвоями посилають етапним порядком у глиб Росії.

— **У Камянці—Под. большевиками розстріляно біля 80 Українців,** між иншими б. дир. департ. Матвієвського і Котляренка, артиста Орла, ректора семинарії о. Табинського, Тельжинського і ин.

— **На першому спискові розстріляних у Житомирі** тамошні „Известія“ подають 28 душ, із котрих 9 Українців і 12 Поляків, — всі вони за „співучасть в заговорі“.

— **Із запасів хліба, якого звозять харчеві експедиції до „комунальних“ складів —** 75% йде на червону армію, а 25% на все населення краю.

— Большевики збільшили **ґарнізон Могильова—Под. до 1000 душ** і звозять туди великі запаси харчів та амуніції.

— **Наслідком безпереривних облав, арештів і розстрілів** у Кам'янці—Под., вся місцева укр. інтеліґенція повтікала на села.

— **Київ офіціяльно оголошено комуною.** Місто поділено на 12 комунальних бюро., в яких сконцентровано, як харчування міста, так і горожанське управління.

— По словам полонених, **В. Винниченко** є зараз в окупованих місцевостях Галичини.

— Зінов'єв порівнює в Харковському Вестник'у Україну з Мексикою і називає **становище комуністів на Укр. траґичним.**

— Камянецький „Більшевик“ оголосив **список заарештованих Українців м. Камянця-Под.,** які відправляються в глибину Московщини, як заложники. Всього до 27. VIII. в списку значиться 164 особи, між якими багато зовсім аполіт. діячів кооперації, учительства, аґрономів, духовенства і т. д. Вивезено тиж двох Жидів-меншевиків.

— Раковський видав наказ **скоротити штати усіх радянських установ** на 60%.

— **На Холмщині** завісили Поляки одинокий український часопис і ўвязнили його редакторів.

— Оголошено по всьому Поділлю **мобілізацію безробітних,** яких негайно відсилається в червону армію.

— **В половині серпня Житомир був цілком без хліба,** зв'язку зі селами не було. Місцеві „Известія“ виходили на картоні.

— **Головою Київської че-ки є знову Лацис** (б. прикащик з Прорізної вул., довгочасовий голова че-ки у Київі за попередніх окупацій, найближчий вченик Петерса). Його найновійшим розпорядком є оголошувати списки ростріляних під анонімною літерою N. Офіціяльне роз'яснення каже, що „робітничо-селянський уряд вважає заповнення ґазетних шпальт призвищами зрадників народу зневажанням гідности червоної преси“.

— 23. серпня ц. р. на ст. Х. відбувся **парад юнацької школи.** Парад приймав ґен. Омелянович-Павленко, який вітав юнаків високо-патріотичною промовою, а потім знайомився та розмовляв з юнаками.

— Вранґель встановив тверді **реквізиційні ціни на скот:** віл — 300 тисяч; корова — 250 т., яловий скот до 2-х р. — 175 тис., теля — 100 тис., свиня — 175 тис., вівця — 50 тис., ягня — 25 тис.

— В Севастополі відкрито **„фабрику“ 500 рубльовок.**

— **У Керчі такі ціни:** сало — 2500 рб., масло — 1300 рб., пачка сірників — 150 рб., пляшка молока — 250 рб. і т. д.

— **В „Укр. Слові“** з 8. IX. ц. р. надруковано такого „Листа з Войнилова“. „В ґазеті „Хвиля“ за 2 вересня був уміщений „лист з Войнилова“, в котрім знайомий мені автор описує дуже чорними красками події в згаданім місточку. Я перебував деякий час після погрому в Войнилові, розмовляв з наочними свідками подій і з родинами нещасних жертв, тому бажав би дати відповідь на лист в „Хвилі“. — Автор листу твердить катеґорично, що погром учинили, „Козаки Петлюри“, а я знова з уст дівчини села Середне чув, що „козаки“ в розмові з селянами говорили: „ми не петлюровци, а денікінци“. В листі сказано, що місто ограбила сотня „козаків“ під командою хорунжого, а я знова з уст сестер одної з жертв погрому довідався, що Муня Гана убив „козак“, котрий був сам один присутний в місті, а не ціла сотня. Дальше читаємо слова: з жидівських домів залишились пустині і руїни, — а я знова бачив, що в місті не спалено ні одного дому, а руїн і сліду не видно. Місцеві Жиди оповідають рівнож, що „нас ограбили не чужі, а свої“, і що в грабіжах брали участь місцеві бандити. Селянин з Середнього пізнав між „козаками“ двох хлопців з Луки чи Цвітова. Дальше читаємо, що козаки очистили місто від Жидів зовсім (odżydzili miasto w zupełności), а за хвилю довідуємося, що убитий зістав тільки Ган. — Пишучи ці слова, я лиш констатую факти, а не стаю в обороні грабіжників. Ні, я навпаки щиро співчуваю з покривдженими і вірю, що влада прийде їм з підмогою, а злочинців укарає. Войнилів, 4. вересня 1920. **О. Бабій.**

— Делеґація Укр. Нац. Ради, зложена з др-а Щурата і д. Целєвича, склала на руки редакції жид. часопису „Chwila“ **вислови жалю, співчуття й обурення в звязку з антижид. погромами.** У відповіді др Ціпперподя запевнив делеґацію, що жидівський нарід не буде утотожнювати бандитської поведінки злочинного елементу з українським народом, який теж є тут жертвою провокаторської роботи.

— **Уряд Петлюри предложив Вранґлеві слідуючі умови порозуміння:** 1) визнання незалежности України; 2) передача укр. полків в армії Вранґля під укр. команду; 3) українська адміністрація на территорії України; Вранґель не буде переводити на цій территорії мобілізації; 5) Україна не буде вмішуватися в російські справи.

— З рук аґента Козелецького політком'у **згинув повстанчий отаман Ромашко** („Красная Звєзда“).

— „Укр. Сл.“ пише, що Військове М-ство У. Н. Р. звернуло зараз увагу на те, що слід було вже давно вирішити, а саме: **на ордени й бойові відзнаки для героїв укр. армії.** Досіль поступило в Військ. М-ство 26 художніх проєктів орденів.

— У неділю 22 серпня, по приїзді до Тарнова, президент міністрів польської Речіпосполитої п. Вітос склав візиту премєрові У. Н. Р. В. К. Прокоповичу.

— З Одеси відправлено до Ґенуї великий пароплав „Петро Кальбі“ навантажений збіжжам. Само-собою: при від'їзді були промови, грали інтернаціонал і т. д. Приїхавши до Ґенуї, матроси росказували, що **привезене зерно відібрано насильно у селян,** що викликало в ціх ост. велике обурення.

ПОЛЬЩА

— Тому, що **пресові нападки на марш. Пілсудського не припиняються** і приймають инколи дуже гострий характер, прокуратура має дістати окремим законом права боротися з такими наклепами.

— У Ряшеві, на горіщі, тамошнього „Сокола“, поліція викрила **величезні запаси амуніції і воєнного приладдя.**

— **Польща й Угорщина** змагають до спільної границі („Pesti Naplo“).

— Американський посол Ґідзон **повернув** до Варшави.

— **Оборонець Варшави, комендант добровольчої армії ґен. Галлєр,** тимчасово відійшов від безпосередньої військ. діяльности і виїхав до Закопаного.

— **Радек написав статтю,** яку розмножили й роскидають з літаків, як проклямацію, серед польського населення. Вся стаття лає польськ. соціялістів і кличе до росправи з ними. Особливо, треба поставити „к стѣнкѣ" Дашинського.

— Висланник Польщі на конференції Мілєрана з Джіолітті в Aix-les-Bains, Падеревскі, буде домагатися **постійної польської армії в 200.000 душ.**

РОСІЯ

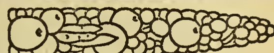

Критичне становище Вранґля. Паризький бюлєтень „Pour la Russie", отримав від свого кореспондента таке звідомлення: „Тільки що отримані вістки малюють становище у Криму в найчорніших красках. Симптоми роскладу запілля стають чим раз більш грізними. Проєкт монополізації вивоза і чудна роля, яку відіграв в отій справі права рука Вранґля, Кривошеїн — начальник горожанської адміністрації, — викликали велике схвильовання серед самого уряду. Дуже правдоподібними є найважчи конфлікти й найбільш нежданні відставки. Наслідком примушеного відступу військ із плодовитих земель за Перекопський перевал дуже загострилося харчеве питання. Воєнні невдачі додали відваги роскладним елєментам, які при Денікіні відіграли таку загибельну ролю. Присутність явних реакціонерів, в роді Пільца, в уряді, відтягає від його навіть найбільш помірковані елєменти земського й мійського самоврядування".

Зі Штокгольму пишуть нім. ґазетам про новий наступний плян Франції проти больш. Росії, який поляґає в першій мірі на **відвоюванню багатої на збіжжа України.** Ультімат в справі відіслання французьких громадян буде для Франції мотивом для **інтервенції фльоту і глибокого десанту військ.** Крім військових мір готує Франція політичну протибольшевицьку кампанію для цілковитої політ. ізоляції Москви і ослаблення большев. аґітації серед робітників. Франція вже зажадала від скандинавськ. держав висилки Літвінова. Данія і Швеція погодилися з цім домаганням, Норвеґія ґотує відповідний ґрунт. Вся кампанія має перевестись ще до зіми, аби **відірванням України і Донецького басейну збільшити зімову скруту у Москві.** В Москві знають про небезпеку, яка грозить, і готуються гарячково до оборони.

— **Вранґель** оголосив наказ, по якому кари за ріжні провини можна замінити висилкою в совітську Росію. Наказ вже переводять в життя.

— Підчас оборони Варшави, **добровольцем став теж Б. Савінков.** Він воював у рядах 35 п. стрільців під командою франц. полковника і, як сам заявив, „він, російський патріот, стріляв в обороні Варшави ціле пополуднє".

— **Робітники Путівельського заводу розгромили завод** а майно виміняли у повставших селян на хліб.

Большевицький „Плакатный Вѣстник" кличе до орґанізації **„Тижня Селян."** Зветься він тому тижнем „Селян", що в йому комуністи мають селян навчити розуму, а саме: викачати із села як мога більше хліба. „Правда" плаче, що вже три роки тріюмфу комунізму, а селяне ще не зрозуміли його благодатей.

Виїзд Каменєва із Льондону пояснюють важкими закидами Льойд-Джорджа, який зібрав їх в 4 питання: 1. Чи Каменєв брав участь у продажі рос. царських клейнодів в Анґлії; 2. чи він вів переговори за-для підмоги соціялістичній „Daily Herald" сумою 75.000 фунтів; 3. чи він стоїть у взаєминах з анґл. робітн. орґанізацією, яка зве себе „Виконавчим Комітетом"; і 4. чи він навмисне затаїв пункт що до робітничої міліції в Польщі. — Каменєв заперечив усьому, але його становище стало в Льондоні неможливим.

— **Чічерін** відповів на ноту Бальфура, що Росії належаться права побідника супроти Польщі, бо Росія мимо всего міцніща.

— Представником сов. Росії на Литві призначений **Аксельрод,** б. відпоручник совітів в Букарешті.

— **В звязку** з московським процесом „тактичного центру“ (де засуджено теж дочку Льва Толстого, Александру) видано присуд на многих діячів, які є зараз за кордоном; їм зборонено вертати до Росії. Такими є: Чайковській, Алексинській, Титов, Новґородцев, Мякотін і Астров.

— Із Тифлісу повідомляють, що **військова совітська влада розстріляла 21. VIII. ц. р. двох депутатів** вірменського парляменту.

— Про **нові безпорядки у Петрограді** довідується 13 ц. м. з Гельсинґфору „W. Mittag“. Літаки скидають силу противобольшевицьких листків; комісари сидять перелякані по дирах; шість комісарів (!) втоплено у Неві, і т. д.

— Льойд-Джордж особливо підкреслив, що закиди **проти Каменева не торкаються Красіна.** Чи торговельна місія большевиків залишиться в Льондоні тоді, коли на ділі політичну місію звідтіль викинули — невідомо.

— Каменев вислав до Союзу Народів ноту, в якій домагають **допущення Росії й України на дунайську конференцію.**

— **На одному** з засідань Московського Совдепа оратор-комуніст поставив питання: чи можна бути певним, що галицький комуністичний уряд, який по більшости складається з контр-революціонерів-націоналістів, не має яких небудь сепарастичних цілей? Коли ні, то чи не краще було би зробити зараз те, що придеться зробити пізніш: роспустити теперішній галицький уряд і післати в Галичину своїх певних людей з Московщини.

— **Золотий запас.** „Шанхайская Жизнь“ подає такий звіт: Бувший сибірський уряд вивіз із Самари й Казані около 30.568 пудів золота на суму 645.410.096 рб. 79 коп. Крім того: золота головної палати мір і ваг, позолоченого срібла, платини і др. в 514 скриньках біля 2.000 пудів, всього на суму 6,122.021 рб. 07 коп. Взагалі вивезено золота на 651,532.117 рб. 86 коп. І всієї цієї суми сибірськ. уряд розстратив золота: в березні, серпні й вересні 1919 р. одіслано до Владивостоку — 190.899.651 рб. 80 коп., які продано або, як ґарантії по ріжних операціях, депоновано, а саме: у травні 1919 р. продано французам 126 пудів, у червні анґлійцям і французам 698 пудів, японцям в червні 140 пудів, в серпні 502 пудів, в вересні 500 пудів, у вересні французам 750 пудів, — разом 3.232 пудів. Як забезпеку позички в Японії депоновано 1500 пудів, так само в Англьо-америк. синдикат 3.937 ½ пудів; на купно рушниць в Америці — 100 пудів, за те саме фірмі Ремінґтон — 50 пудів, за кулемети „Кольт“ 50 пудів, — разом о.012½ пуд. А всього продано й депоновано 9.247 ½ пудів золота. В жовтні 1919 р. відіслано до Владивостока золота на 10,557.744 рб. 06 коп. в плитках, 33,000.000 рб. в грошах, разом 2000 пудів на суму 43.577.744 рб. 06 коп. Весь отой транспорт переловив в Чіті атаман Семенів. В Чіту, куди евакувався Омський Відділ Держ. Банку, одіслано плитки золотосплавочної ляборатоpій на суму 486.568 рб. Із переліченого золота спочатку березня 1920 р. при відступі колчака чехи передали для відсилки до Москви 19.000 пудів, на суму 409,626.106 рб. 23 коп.

Ґен. Денікін бажає вернути до Росії (?) і веде переговори з рос. парижськими кругами що до його співробітництва у вранґелівській армії.

„Nasz Kuryer“ довідується, що **Буденний — це барон Штакельберґ,** а його шефом штабу є б. проф. петрогр. військ. академії Маяковський.

Не вважаючи на в дорожнечу паперу, робітників і др., **кількість газет в Криму** все ще зроста. Виходять: офіц. орган: „Военный Голосъ“, шульгинівська „Великая Россія“, націоналістична „Заря Россіи“, суворінська „Время“ і „Вечернее Время“, кадетський „Крымскій Вѣстник“, проґресивний „Югъ Россіи“; „Крестянскій Путь“ і „Севастопольскій Вѣстникъ“.

Хороша комерція. „Джорналь-д-Італія“ оголошує користи, які Італія осягнула в її торговельних взаєминах з большевиками. 1. Італія відіслала 4000 рос. полонених взаміну за 303 Італіянців. Італіянці приїхали півживі, голодні і в лахміттях, а руських полонених відправлено в нових одягах і з двома парами чобіт, які вони негайно продали в Росії по 20—30 тисяч рб. за пару; 2. Італіянський пароход, що віз руських полонених, в'їхав на большев. міну, при чому згинуло 6 італ. матросів; 3. Італія післала медикаменти, мануфактуру і машини, а отри-

мала транспорт зіпсутого запліснілого зерна з приміссю гвіздків, дроту та сміття.

Норвежська преса описує, як у редактора большев. ґазети „Ny Tid“, Альфреда Мадсена, портова поліція найшла **59 кільо руського золота в монеті та велику кількість большев. літератури** на норвежськ., шведській і московській мові. Мадсен їхав з Росії (Мурманська); аби проминути кордонний порт Кіркенес, він їхав моторовою лодкою. Гроші і літературу поліція забрала, а його самого лишила на свободі.

— **Вернули з Московщини** німецькі незалежні с. д., які хотіли там осісти назавше, як робітники, й описують в берлінській „Freiheit“, що життя там неможливе. Що помагає висока платня 11—12 тисяч рублів у місяць, коли фунт масла коштує 35 тисяч рублів! В комуністичну партію напхалося всякої сволоти тільки, що періодично треба її перечищувати, причім викидають з партії кого попало, не розбираючи багато. На 604.000 зареєстрованих комуністів є всего на всего 70.000 робітників (11%). Від усякого комунізму і навіть соціялізму рівне далеке місто як і село.

— **Ерліх,** що був представником Франції при правительствах Колчака й Денікіна, приїхав в тім самім характері до Вранґля.

— Нім. радіо повідомляє, що по відомостям із Москви **Енвер паша назначений командуючим больш. військ проти Індії.** Його владі будуть підчинені війська на Кавказі, в Персії, Афґаністані й Туркестані. Енвер п. був дві доби з Троцьким в головній ставці у Смоленську. Його призначення вважають маневром проти Англії.

— **Мілєран заявив у ноті Чічеріну,** то коли до 1-го жовтня не будуть звільненими всі Французи, які є в Росії, що французький фльот, який є на Чорном морі, пошукає собі ґарантій.

— „Kur. Krak.“ повідомляє про **смерть сина Троцького,** який згинув в бою під Пултуськом.

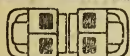

Міжнароднє життя

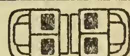

— Голова польської мирової делеґації Домбські заявив представникові преси, що „справа Східної Галичини не торкається руських переговорів. Приналежности Сх. Галичини до Польщі не можна заперечити, тим паче, що **населення доказало ділом, як дуже прагне до сполуки** з польською державою.

— **Бела Кун** видав наказ, задержати в Росії всіх полонених мадярської народности. З ними має він намір іти проти Угорщини й завести там вдруге диктатуру пролєтаріату.

— **Секретаріат Союза Народів** переноситься з 1 листопада до Женеви, де закуплено для нього „Hotel National“ за $5^1/_2$ міл. фр. Будинок цей називатися „Паляц Народів“.

— **У Ризі** відкрито терористичну орґанізацію комуністів.

— 14 ц. м. прибули **совітські делеґати** до Риґи.

— **Симпатична „дискусія“.** На засідання центр. ком. Комуністичної Партії Фінляндії, яке відбулося в Петрограді, дискусія так оживилася, що прийшло до — борні на револьвери. 20 осіб ранено.

— **Радянська республика в Бухарі** скинула еміра й оповістила, що лучиться з російським Туркестаном. Емір утік в Індію,

— **Англ. робітнича партія** рішила післати до Риги двох делеґатів, аби слідкували за ходом польсько-больш. переговорів.

— В Парижі гадають, що на позицію Литви **більше має впливу Москва** та Берлін, ніж Антанта або й Ліґа Націй.

— Комуністичний „посланник“ **Шляпніков видалений зі Швеції** за підроблення візи на свойому пашпорті.

— **Виділ швайцарських соціалістів** всіми голосами проти одного відкинув умови вступлення в III. Інтернаціонал.

— **Секретар всеіталійського робітничого союзу Дераґоне висловився рішуче проти диктатури пролєтаріату.** Його думка перейшла на полудневих зборах робітничих орґанізацій, 11 ц. м., у Медіоляні, 185.000-ми голосів більшости. Позиція провідників італ. с. д. партії залишилась у великій меншости. Уся італійська преса підкреслює цей факт, як велику поразку большевизма.

— Льойд Джордж є тієї думки, що **непорозуміння поміж урядом і робітничою партією,** яку безпосередньо підпомагає Москва, вимагають запиту народнього голосу через переведення нових загальних виборів.

Інтерновані в Німеччині рос. большевики, кількістю 200 чоловіків, на нім. пароплаві підняли бунт. Корабель затримався у Данціґу, а начальник партії пішов до міста. Спроба запанувати кораблем не вдалася, бо нім. вояки почали стріляти і вбили ватажків.

— **В Угорщині** правительство Гортіого заводить радикальні „реформи": недавно завело кару буками, тепер внесло законопроєкт про означене число (numerus clausus) університетських студентів, „щоби здержати надпродукцію інтеліґентного пролєтаріату", як каже референт Усетті. Законопроєкт цей звернений очевидно проти Жидів.

— **В Італії** великі страйки робітників, які займають фабрики.

— **Литва** зарядила загальну мобілізацію проти Польщі.

— **Угорщина** відновила свій (розвязаний) ґенеральний штаб і заснувала воєнну школу.

— **Англійським послом в Парижі** іменовано льорд Penriths.

— **Франція** має обняти контроль над Швайцарією, її водними й сухопутними шляхтами — за для припинення большевицької пропаґанди. („Echo de Paris".) Чи це не початок протекторату?

— **Німецька преса** взиває уряд, щоби в ціли відвернення фінансової катастрофи відправив багато урядовців, завів як найбільші ощадности й занявся офіціяльно — торговельними предприємствами!

— **Проти французько-бельґійського союза** виступила бельґійська соціалістична партія, заявляючи, що цей союз заключили таємно правительства без участи народа.

— **В Чехословаччині** німецькі рекрути відмовляються масово від присяги на вірність чеськой державі. Чехи відпускають їх до домів.

— **Литва** має 50.000 кв. км. 2 міліони 200.000 населення.

— Московське радіо жаліється на **дволичну політику Румунії** і складає на неї відповідальність, що ще немає миру.

— 14. IX. приїхав до Парижа **А. І. Гучков.** На визов Вранґеля він виїзжає швидко в Крим.

„Посл. Нов." з 12 ц. м. пишуть: „по отриманим в Парижі відомостям, **в Криму йде інтенсивна праця** по встановленню тісних і приятельських взаємин з укр. групами..."

— **Бувщий цісар Китаю** Пуі, що має тепер 14 літ, оженився з дочкою президента і їде на прогульку по Европі („Daily Mail").

— **Чоловік й малпа...** Учений Вандерберґ, що повернув з середної Африки, доносить, що відкрив там невідоме ще племя карликів, які дуже подібні до малп і спритно лазять по деревах.

— **Чи Югославія незалежна держава?** З Білгороду доносять, що Франція зажадала від Югославії висилки 16 баталіонів піхоти й відповідної скількости артилєрії проти російських большевиків. В Югославії викликало це домагання незадоволення.

Між румунським і болгарським урядом йдуть таємні переговори при участі французьких офіцірів. Гадають, що Франція хоче привести Болгарію й Руминію до союзу, аби їх використати в боротьбі проти Сов. Росії.

— **Джіолітті заявив,** що він не має наміру формально признати московський уряд, але й не хоче, як Мілєран, відкидати спроб навязання торговельних взаємин та товарообміну. На це французький уряд нічого не відповів.

— У Християнії затримано **большевицьку робітничу делеґацію, яка хотіла проїхати в Англію;** їм не видали віз. В цій справі інтерпелював секре-

тарь англ. федерації залізнодорожників і дістав відповідь від міністра Бонар-Лоу'а, що за згодою прем'єра уряд вважає під цю пору небажаним допускати большевиків до Англії.

— **Еспанський епископат** заборонив впускати до церков жінок, які носять прозрачні панчишки й декольтують груди та рамена.

— **Знак часу.** Французький „Temps" оповістив передовицю, з якої видно, що й у Франції зачинають орієнтуватися в східних справах. Вона займається справою границь Польщі на сході й пище: Литва, що заключила мир з Росією, відноситься ворожо до Польщі. Білорусь також волить тяжіти до Росії, чим до Польщі й загрожує Польщі ревіндікацією кута, який входить аж в околиці Білостоку. Східна Галичина, мимо всіх переговорів і договорів, звертається також проти Польщі, а Львів все буде предметом реклямацій з Києва й Москви. Тому „Temps" радить Полякам по приятельські, не жадати границь з 1772 р. і не мішатися в справи народів між морями Балтійським і Чорним. Арґументує це м. и. тим, щоб Поляки памятали про жорстокости, яких зазнали в Ломжі й Ґраєві.

— **Як ворогують рідні брати.** До чого доводить ворожнеча в нутрі одного народа, видно з боротьби між Сербами й Чорногорцями. Англійський консуль в Чорногорі подає до відома світови: Боротьба дійшла до такої заїлости, що Серби наказали всім чужим гуманитарним орґанізаціям, опустити Чорногору (Сербію ні), хоч вони кормили голодуюче населення. Орґанізації французькі і англійські вже виїхали, а тепер приневолили Серби й канадійську, щоб застановила кормлення голодних Чорногорців.

— **Як Віденці дізнаються про події у — Львові?** „Wiener Allg. Zeitung" дістає телеґраму з Берліну (1. IX. ц. р.), в якій повідомляють, що з Базель доносять, що, згідно з відомостями з Парижу, „Ню-Йорк Геральд" пише про . . . Дійсно, перші і найавтентичні вістки.

— **„Мала Антанта"** більшає: Грецький диктатор Веніцельос разом з сербським принцом-реґентом мали порозумітися в справі вступлення Греції в т. зв. Малу Антанту. Вона зверталася-б проти Угорщини й Болґарії.

— Оговорюючи останню наукову працю професора національної економії Оксфордського університету Кейнеса, Краківська „Nowa Reforma" (ч. 205) пише: „ . . . наш досвід, зібраний у Спа, повинен нам врешті сказати, що **Англія, а не хто инший, є чинником, що керує світом.** Адже сам Льойд Джордж, відповідаючи Грабському на його закиди, що до статуту для Східньої Галичини, сказав, що Поьлща взялась з цього приводу за „аґітацію" серед кабінетів проти Англії. Англійський прем'єр закінчив тоді балачку таким реченням — адже Англії „переголосувати все рівно не можна, — наче би хотів допомогти Полякам з'орієнтуваться серед сил, які зараз є панами світа".

Економічна хроніка

— **Нова прядільна фабрика в Ризі.** В Ризі почала роботу нова прядільна, заосмотрена шведським капіталом і шведськими машинами.

— **Німецький товар для Лятвії.** Латишське міністерство торгівлі отримало велике число предложень з боку ріжних німецьких підприємств. Тому що німецькі ціни значно нижчі, чим прим. анґлійські, або французькі, латишські торговельні круги звертаються зараз масово до німецьких продавців. Вплив німецького товару вже тепер дуже сильний.

— **Здобування торфу в Лятвії.** Щоби запобігти великому браку вугілля латишський уряд звернув свою бачність на торфові площі, які надаються до експльоатації „Briwa Seme" повідомляє, що зараз здобувається торф на 7 місцях з великим успіхом.

— **Фінські торгові бюра в головних европейських державах.** Фінський уряд сильно займається повсюди пропаґуванням торговельних взаїмин з Фінлян-

дією і утримує ряд торгових бюр в головніших містах Европи. В Гельзінґфорсі тепер ідуть наради над переміненням важніших бюр на ґенеральні консуляти, які мали б бути отримані почасти державними, почасти приватними коштами. Перший такий ґенер. консулят буде заснований в Берліні.

— **Анґлійський кредит для Лятвії.** Переговори між анґлійськими фінансовими ґрупами та латишським урядом в справі засягнення кредиту в висоті 1 міл. ф. стерл. стоять перед заключенням.

— **Добування вугілля в першім півроці 1920 р. в Німеччині.** В першім півроці 1920 р. здобувано вугілля в Німеччині (кромі сарських і пфальцських басейнів):

камінного вугілля:	61·9	міл. тон	супроти	49·0	в р. 1919,	і 84·7	в р. 1913
бурого	„ 52·2	„ „	„	41·9	„ „ „	і 48·5	„ „ „
коксу	„ 11·7	„ „	„	9·5	„ „ „	і 15·1	„ „ „

брікетового (бурого) вугілля: 11·3 міл. тон. супроти 9·1 в р. 1919, і 10·3 в р. 1913.

Продукція камінного вугілля осягнула отже 78% продукції з р. 1913. Продукція коксу стоїть навіть ліпше. Продукція бурого вугілля перевишає майже о 25% продукцію з р. 1913.

— **Наради над створенням цукрового монополю в Лятвії.** В Лятвії установлено комісію для провірки проєктованого цукрового монополю. Цікавий матеріял збирає комісія в Естонії, де такий монополь вже переведений в життя. Та досвіди там некорисні, бо весь цукор щез з торгівлі. Його набути можна тільки тайними шляхами по високій ціні.

— **Фінансова ситуація Румунії.** Після виводів румунського міністра фінансів обчислено загальні доходи держави на слідуючий рік на 6 міліярдів лей (супроти 500 міл. лей перед війною), загальні видатки на 6·5 міліярдів лей, так що бюджетовий недобір виносить 0·5 міліярдів. Бюджетові обрахунки тільки тимчасові. Державні довги складаються оттак:

фундовані позики 4 міліярди лей (з чого 1·3 міліярдів припадає на заграничні позики);

біжучі і короткострокові борги 7 міліярдів лей (з чого льоковані 2·66 міліярдів поза краєм);

внутрішні довги 5 міліярдів (це нові ноти румунського національного банку).

Окрім того припаде ще частина з австрійських відшкодовань, відповідно до числа населення анектованих країн, на Румунію. Загалом можна сказати, що фінансова ситуація Румунії доволі скрутна, і що й там справи загострюються з кожним днем. В Румунії курсують ще: рублі, корони і грошеві видання німецьких окупаційних властей, викуп яких пожере кілька міліярдів лей.

— **Державний бюджет Лятвії.** Правильні і посередні доходи латвійської держави за перший піврік 1920 р. виносить 855 міл. рубл., розходи 798 міл. р. Серед доходів стоїть на першому місці емісія 300 міл. рубл., на другому льонний монополь з 260 міл. р. Найбільші розходи мало міністерство апровізації (324 м. р.) і краєвої оборони (150 міл. р.)

— **Латишське міністерство торгівлі і промислу** наміряє заснования „Ради для торгівлі і промислу“, до якої належатимуть окрім фахових урядовців міністерства ще й представники приватного промислу й торгу.

— **Електрична індустрія в Росії.** 35 фабрики електротехнічних виробів стали Совєтським Урядом націоналізовані і під назвою „Електротруст“ обєдинані під спільним правлінням. З тих 35 фабрик були в минулім році в русі 24, решта заводів закрито. З початком 1920 р. працювало на тих 24 заводах 8106 робітників. Успіхи скупі. Самокошти дуже високі.

— **Шведські паровики для Росії.** Шведська фірма Nydquisti і Holms w Trollhättan заключила договір з Сов. Урядом на достачання Росії 1000 паровиків типу „R“ швед. державних залізниць (великі тягарові льокомотиви). Всі машини мають бути доставлені протягом 6 років. Перші паровики будуть перевезені до Росії за 8—9 місяців, протягом перших 1½ років мають бути доставлені що найменше 100 шт. Загальна ціна виноситиме 300—500 міл. швед. кор.

Анґлійскі замовлення вугілля в Америці. „Times“ подає цікаві вістки, що деякі анґлійські гірничі підприємства закуповують великі скількости вугілля в Америці, щоби додержати умови достачання вугілля Франції і Італії. Сензацію спричинила в Ню-Йорку вістка, що ґенеральний директор Colliery Investment Trust — Co. le Swansca (півдпня Англія) T. H. Garducz цими днями закупив в американських вуглевих складах аж 35 міліонів тон вугілля. Перевіз починається негайно. Місячно має бути доставлено американськими формами що найменше 500,000 тон-

Румунський національний банк. За перший піврік 1920 р. подає зізнання Румунського національного банку ось які цифри: чистий дохід 9·6 міл. лей (чистий дохід за весь минулий рік 10·5 міл. л., з чого виносила дівіденда 235 л., себто 47%). Металеві резерви виносили 30./VI. 1920 р. 1620 міл. л. (супроти 1481 міл. л. на 1./I. щ. р. і 302 міл. л. з кінцем 1914 р.). Оборот нот обіймав 4803 міл. д. (супроти 3427 і 578). Задовження держави супроти банку виносить 4101 міл. л. Піврічна зачатна дівіденда (пайка) виносить 50 лей.

— **Новий румунський банк.** Б Букаресті заснувався банк. Banca Commerciale Italiana e Romana, з початковим капіталом 50 міл. лей. Він має служити плеканню італійсько-румунських торгових зносин і одкриє філії в всіх головніших містах Румунії.

— **Поступи амуніційної фірм Schneider-Creuzot в Східній Европі.** Відома фірма Schneider-Creuzoti поширює свої впливи за допомогою банку. Banque de Paris на сході. В послідних часах закупала вона більшість акцій цілого раду металюрґічних підприємств в Австрії, Чехії і Польщі. Для нас важне є, що вона приєднала собі акції польської „Hutij Bankowcy“, яка посідає обширні рудні в Донецькому басейні.

— **Господарські переговорі між Ґданьском і Англією.** Ґданський парлямент назначив осібну комісію для приготовання господарських взаїмин з Англією. За те заказав англійський головокомандуючий товарообмін з Німеччиною. Цікаво, як довго утримаються такі аномалії.

З українського життя на чужині

У Відні заклався — Союз Українських Видавництв за кордоном в котрому об'єднались „Вернигора“, „Книгоспілка“, „Вид. Відд. Дніпросоюзу“ та „Катеринославське вид. Т-во“. З иншими укр. видавництвами, які зараз працюють у Відні, йдуть переговори. Мета СУВ-у — координація видавничої діяльности.

8—13 Вересня ц. р. відбулася в Християнії Конференція Інтернаціональної Ради Жінок. В проґрамі цеї конференції стоїть: питання економічні і індустріяльні, які торкаються жінки; питання виховання, суспільної моралі; Ліґа Націй і що вона дасть жінкам. В конференції приймають участь представниці національних жіночих рад, які об'єднують всі жіночі орґанізації в певній країні. Українська Національна Рада прийнята до Інтернаціональної Ради і дістала 12 місць на конференції в Християнії.

Вся праця в „Українському Жіночому Союзові“ лежить зараз на плечах декільки його членів, які не в силі виконувати всіх обов'язків, за які взялись добровільно і які бажали б вести у як найширшому об'ємі. Трохи чудно, що вагу свойого „Союзу“ і праці в йому зрозуміли тільки нечисленні одиниці. Хочемо сподіватися, що коли теперішні, вже осінні, дощі приженуть до Відня більшу громаду українських жінок, то вони всі дужньо й охоче візьмуться за добре діло.

В найблизчому часі наша редакція збирається випустити число, присвячене памяти М. Драгоманова, з нагоди 25 літ з дня його смерти. Тому прохаємо українських письменників і діячів, що перебувають за кордоном, відгукнутись

на нашу ініціативу, і всіх незалежно від напрямку і партійних переконань, і надіслати нам відповідний матеріял, себто стат'ї, спомини, особливо про життя і працю покійного письменника на еміґрації; а також неопубліковані його листи або стат'ї. Всі матеріяли будуть з подякою використані і повернуті. А оріґінальні стат'ї за відповідний гонорар надруковані.

Серед українських лікарів за кордоном виникла думка видати на 1921 рік український календарь — енцікльопедію, з котрої цілою низкою статей і оглядів, компілятивних та оріґінальних, обіймаючих період війни та революції, наші земські та городські робітники медицини могли б поповнити дефекти в своїх спеціальних знаттях, що виник за браком медичної літератури та звязку з Західною Европою. Товаришів-лікарів, що хотять взяти участь в цій енцікльопедії, прохаємо звертатись на адрес редакції „Волі“ до В. О. Піснячевського.

Мав прибути в четвер з Тарнова до Відня Мін. Закорд. справ У. Н. Р. А. В. Ніковський.

Делеґатами на інтерн. фін.-екон. конференцію до Брюселя призначені урядом посол в Бельґії і Голяндії п. Яковлів, п. Тимошенко і п. Даскалюк.

На рижську конференцію виїхали з боку Західньої Обл. У. Н. Р. такі делєгати: др. Кость Левицький, др. Осип Назарук, др. Мишуґа, др. Брайтер і делєгати від Жид. Нац. Ради.

Цими днями має прибути до Відня відомий укр. діяч і письменник Е. Х. Чикаленко.

Подав до демісії голова Української Місії в Анґлії А. Марголін.

Згідно з розпорядженням п. мін. А. Ніковського матеріяли по ділу Полетики і ревізії посольства мають бути передані на розгляд представникам громадянства.

Виїхав на Україну разом з своєю комісією славнозвісний ревізор Гаєвський, одержавши за свою тяжку роботу для себе і для комісії 840.000 корон. Справа з ревізією так і лишилась незакінчена.

Міністр фінансів Барановський передав кол. міністру Мартосу свої повновластя вести справу замість нього в німецькому суді проти кол. фінансового аґента У. Н. Р. за кордоном п. Супруна.

Ч е с ь к а п р и я з н ь й у к р а ї н с ь к і к н и ж к и. Київське Видавництво „Вернигора“, яке, як відомо, має закордонне представництво у Відні, заключило умову з однією книгарською фірмою у Празі, на підставі котрої повинно вислати до Праги декілька тисяч українських книжок. Для отримання дозволу на перевіз до Чехії якого-би-не було краму треба поладнати деякі формальности; он і представник „Вернигори“ почав турбуватися за дозвіл. Але його ждала несподіванка. Чеський урядовець в одній з чеських комісій, від котрих такий дозвіл залежить, зачувши, що діло йде про у к р а ї н с ь к і книжки, зразу насторожив вуха, перемінив тон і докладно почав випитувати: що за книжки, звідкіль, для кого й якої мети і т. д. Йому пояснено, що книжки там ріжні, — є ґеоґрафія, ботаника, зоольоґія, читанки, історія України, белєтристика — що у Чесько-Словацькій Республиці живе кільки сот тисяч Українців, яким чейже українська книжка є потрібною. Н а в с е т е п о ч у л а с ь р і ш у ч а з а я в а, що, що до п і д р у ч н и к і в ґ е о ґ р а ф і ї, з о о л ь о ґ і ї ч и б о т а н и к и, т о м о ж е б у д е

даний дозвіл перевозу, але читанок, ріжних історій і белєтристики Чесько-Сл. Республика не дозволить ввезти. Остаточно порадив п. урядовець робити заходи в централі через чеську книгарню у Празі, бо віденська комісія рішуче відмовляється перепустити українську книжку!!... — Усякі коментарі зайві.

— Підчас нарад наших послів у Відні орґан закордонної інформації ґен. Вранґеля, „Руссаген“, з метою скомпромітувати уряд Петлюри, опублікував звістку про те, ніби барон Василько, від імені того уряду, підписав угоду з Німеччиною, головною метою котрої мусить бути повна ізоляція України від Франції. Не знаємо, що буде завтра з бароном Васильком, але сьогодня, в цьому ручимо головою Вранґельові, наш барон є більший франкофіл, ніж Дешанель з Міл'єраном вкупі.

Критика і бібліоґрафія

Г. Піддубний. **Розбийте кайдани.** Слово до галицьких селян і робітників. Ст. 32. Відень—Львів.

Комуністична Бібліотека випустила нову брошюрку, метою котрої є показати в n+1-ий раз світу, а надто Галичанам, рай, що панує в Радянській Росії, і постаратися загнати їх туди голоблею, коли вони, дурні, не схочуть по своїй волі туди лізти.

Брошюрка має лише 32 сторінки, але талановитий автор ухитрувався дати туди стільки матеріялу, що другий би не впакував і в пару томів. Тут і історія і ґеоґрафія і державне, міжнароднє, судове, поліцейське право. І повна орґанізація комуністичного ладу і, навіть, практичні поради, як палити маєтки, як нападати „ззаду“ на панських посіпак і як роздавати землю наймитам, котрі при цій операції чудасійним способом продовжують зоставатися пролєтарами і не переходять в клас куркулів.

Друга частина брошюрки є просто компіляція з артикулів большевицьких ґазет за 1918 рік. Вже в 1919 році большевики цілком відмовилися від всіх помилок молодости, а в 1920 вони просто, без розмов розстрілюють недосвідчених комісарів, котрі сміють мріяти про виборне начало в якій би то не було формі. Авторові, котрий виїхав з Київа в січні 1919 року, очевидно це ще невідомо.

Перша частина є більш оріґінальна, але евентуально і більш слаба. Автор взявся за невдячну задачу довести селянам і робітникам, що „Единая Недѣлимая Россія“ є найкраща форма державного устрію. Треба зауважити, що автор при цьому відноситься до своєї авдиторії з повною зневагою і з припущенням, що зазначені робітники і селяне є цілковиті ідіоти. Сумніваємся, що б це було так, і думаємо, що нижченаведені приклади нікого не переконають.

— Чому не можна б заснувати Самостійну Радянську Галичину? — слушно питає устами автора один з робітників. Але автор не слухає голосу робітника і відповідає йому безконечною ляментацією.

— Коли українські панки запанують в Галичині... як вони будуть дерти... і т. д. і кінчає.

— Такої самостійности нам не треба!

Коли б справа шла в натурі, то здивований робітник природно сказав би:

— Слухай, йолопе, я тебе питаю за Радянську Галичину, а ти мені верзеш щось про панків. Я розумію, що буде, коли Галичина буде панська; а ти мені розкажи, чому вона, як радянська, мусить обов'язково злитися з Росією?

На жаль, такий діальоґ неможливий через те, що робітники й селяне знаходяться, як відомо, в Галичині, а автор вже два роки сидить за кордоном і студіює робітниче питання по кавярнях.

Далі ще гірше.

„Кожному робітникові легко зрозуміти, що федерація є дуже потрібна справа“ — і далі несподіванно йде.

„Коли б на Україні панував гетьман, чи якийсь Потлюра ... то вони б завжди намагалися з'їсти Росію.“

— Позвольте, „молодой человѣк“, — знов сказав би той же робітник. Я прекрасно розумію, що буде, коли буде Гетьман, а ось ви скажіть мені, чому радянські республіки повинні складати федерацію.

Далі п. Піддубний наївно заявляє, що з огляду на те, що Франція, Анґлія і Америка роблять замахи на совіти то — мусіли тут Україна і Росія вчинити щільний союз (федерацію). Треба було творити одну армію і фльоту, бо Україна сама не могла б упоратися з Денікіним і Польщею. Пане Піддубний! Ми прекрасно розуміємо, що навряд чи робітники і селяне знають, що на світі істнують дефензівні союзи, військові конвенції і т. и. Ми розуміємо, що ви впевнені, що поблизу вас є лише поблажливий критик, котрий скаже вам:

— Ех, молодой человѣк! — а, що той робітник, котрий міг би витягти вас за комір з кавярні і ткнути носом в ту саму Галичину, де ви ніколи не були, знаходиться десь далеко в копальнях Дорогобичу, але ж так всетаки не можна.

Не можно вам писати, що „в січні 1919 року на Україні панували Петлюри з своїми соціалістами зрадниками, але вже народ почав їх у три шиї гнати“... бо ми можемо дещо нагадати з вашої власної біоґрафії:

Ви, пане Піддубний, виїхали з України 11-го того ж самого січня, про котрий ви говорите, в Петлюрівській дипльоматичній Місії і служили вірою і правдою аж до Швайцарії, де ви були розчитані. Там деякий час ви оббивали пороги у бюра Степанківського, але роботи там не було, і ви почали безконечно лівіти, аж доки не долівіли до „Единой Недѣлимой“. Що ж suum cuique, але ради Бога не афішуйте. Вам це не личить.

Брошюрка видана не погано, чим вона вигідно відзначається від усієї комуністичної Бібліотекі, і в кінці 1917-го року могла б може дістати премію в Москві. **С-ський.**

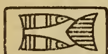

Листи до Редакції

Глубокоуважаємой Редактор!

Сердешно прошу Вас поместіть в вашой уважаємой часописи следующе письмо: Я бывший военнополоненний лаґера Миндена (Весха). 28-го Іюля я с транспортом уѣхал на родину, гдѣ увидѣл вмѣсто обещаного Троцким и Ленином рая — большой ад, что и хочу передать товарищам. Дорогіе товарищи, я сам крестянинъ, имевшій маленькой кусочек земли въ количествѣ 4-хъ десятин. Добивалъ кусок хлѣба только своим трудом, прошу Вас — без сомненія вертѣ моимъ словамъ, что я буду говорить. Товарищи, в нас сейчас правители под мазкою. По усехъ учириждеміях Евреи, дѣлають, что сами хотять; дистиплину таку встановили, какъ была єщо при Иванѣ Грозномъ. Каждной дѣнь розстрелъ за ростреломъ по несколько жертв только за то, что скажитъ, что минѣ плохо жить иліже моей семѣ. Народу нильзя даже и слова сказать, что они дѣлаютъ. Армія держится под угрозою штика и голода. Крестянѣ помираютъ съ голода, а Евреи и бивша стара Царска буржуазія позанимали всѣ учириждеція и царствуютъ такъ, какъ и ранше. Также само и з нашихъ товарищей, хотя гдѣ и есть какой комисар, сами должни знать, что хорош не будетъ. А какъ въ арміи настроеніе очинь сурьезное, но каждной говоритъ: — подождемъ немного. Солдати почти все полуголи и голодни. Цени на все сумашедшіе: одинъ стакан чирники чорной 250 руб.; фунт хлѣба 600—900 р. и то негде достать; $^1/_8$ ф. табаку 800 р., а рабочий только получаетъ у день 250 р., только хороший рабочий. Приедете, товарищи, увидете, что делается страни и хто ней управля. Пишу на поезди; хорошо нилзя написать.

8-го августа.

Прим. Ред.: Цей лист подаємо до відома читачів без всяких змін, крім пунктуації і підпису.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 3. Відень, 25. вересня 1920. Ч. 13.

В. П.

Ділять!

Анґлійська большевицька „Daily Herold“ опублікувала сенсаційний документ — секретний доґовір між Вранґелем і Францією. За визнання, за допомогу Врангель, Струве і Кривошеїн не тілько обіцяють Французам виплату боргів в першу чергу, але і донецький вугіль, українське і кубанське зерно, хозяйнування на кордонах і залізницях. І навіть фактичний контроль всеї фінансової та економічної політики майбутньої Росії.

Ціну інформаціям „Daily Herold“ ми знаємо: 75.000 ф. стерл., отриманих Каменьовим від продажу царських бріліантів, поступили недавно в глібокі кишені видавців ґазети та безкористних ідеольоґів анґлійського большевизму.

Але нічого сверхприродного в тій інформації немає. Для дітей тілько хиба неясні ті зіґзаги, якими так уславилась за остатні роки політика великих держав що до колишньої Росії. Боротьба між ними йде не на життя, а на смерть.

Підтримувала Колчака і Денікіна в свій час Анґлія. А за це мала отримати як компенсацію кольосальні богацтва Уралу і Мурману, нафту Кавказу. А в той же час Франція старалась всіми способами пошкодити Анґлії. Підтримувала Польщу Франція, а зараз підтримує Врангеля за відповідні компензації. І Анґлія всіми способами дипльоматичної стратеґії старається пошкодити своїй сусідці і союзниці, що б перебити ласий кусок. Ця „мудра“ політика йде до того, що кожен з союзників раднійший був би, щоб колишня Росії зовсім з лиця землі зникла, ніж має попасти не під його опіку.

Але „Daily Herold“ не тілько большевизм проповідує. Він перш усього, не про наших „новодобістів“ кажучи, є анґлійський, патріотичний орґан. Розповіщаючи чужі дипльоматичні секрети, він скромно промовчує про ті умови, на яких анґлійська політика готова б визнати большевицьку Росію, які запропонував Красін Анґлії.

Большевицька місія запропонувала Анґлії не тілько чуже зерно, нафту, вугля і т. ин. Красін запродає Анґлії всі українські

природні богацтва. Як відомо, після учених розслідів, покищо, правда, неопублікованих для широкого загалу, в лоні одної Лівобережної України (головним чином Харьківщини) є приблизно на 200 міліярдів найбільш цінного на світі заліза.

Як відомо, наші Дніпровські та Дністровські пороги, в комбінації з цим залізом, при добрих господарях, одні могли б виплатити за найближчих 20—30 років усю німецьку контрібуцію. Інженер Красін не має ні плянів, ні точних обчислень тих богацтв. Але з певністю в їх кольосальну вартість він продає їх нарівні з иншими богацтвами України за визнання уряду наших катів, за те, що Україна буде знов на сотні літ політично і економічно віддана в рабство московським соціал-жандармам.

А дурноверха „Нова Доба“ сльозами розливається над тим лихом, яке збираються заподіяти російським большевикам:*)

„Розбійничий, імперіялістичний капитал Франції немає спокою, він сам хоче здерти з українського і російського селянина і робітника старі і нові міліярди, хоче зрабувати всі богацтва України і Росії, хоче загарбати збіжжа, нафту, вугіль, бензину і т. д. з українського і инших народів, і цей рабунок, цей розбій серед ясного дня називають французькі імперіялісти — обороною людства перед варварством большевизми!

Вся дика ненависть французьких капіталістів, яких обороняє і якими вислугується славетня французька „демократична“ республика, проти большевиків і радянських, пролєтарських републік Росії і України, — походить від того, що совітська Росія і радянська Україна не признають довгів, які колись затягнув цар і його банда у французької буржуазії, і не хочуть допустити до цього, щоби французькі капіталісти, банкирі, фабриканти, акціонери і всяка инша імперіялістична зґрая, стягала з українського і російського працюючого люду останню шкуру та висмоктувала послідню каплю крови“ ...пише орґан Винниченка-Калиновича.

Так ніби українському селянинові не все рівно, хто буде з нього ту шкуру здіймати — анґлійський чи французький капітал.

На нашу думку цей дільож шкури неубитого медведя трохи зарано почався.

Ми нераз вже підкреслювали, що врятування і відживлення України можливо тільки при мирній конкуренції на її терені українських сил, з культурними і економічними силами і засобами усієї Европи, без ріжниці переможців від переможених. Поки до цеї згоди Европа не прийде, доти всі народи її будуть конати в наслідках кровавої війни, в муках голоду і нужди. В українському хлібові нуждається не лиш французький та анґлійський робітник. Його ще в більшій мірі потрібує італійський та німецький пролєтарій. В цьому зараз полягає вся траґедія східно-

*) Ч. 29 від 18 вересня.

европейського питання. Але в цьому для України мігби бути і порятунок, коли б наша політична та економічна робота за кордоном йшла правильним шляхом, знаючи слабі сторони наших ворогів.

К. Білокриниченко.

„Учітеся, брати мої!“ . . .*)

„Воля є вигадка буржуазії, яка, прикриваючись нею, хоче замаскувати економичну неволю, що її бажають насадити капіталісти. Росія повинна раз на завжде зрозуміти, що щастя народа, або держави ніскільки не залежить від так званої волі особи. Наша країна потрібує міцної влади декількох осіб, які б тверезо дивились на біжучі події й були пройняті клясовою свідомістю. Усі спробунки виявити незадоволення, або створити опозіцію, треба вважати каверзами білих і контрреволюційних аґентів і придушувати безщадно.“

(З промови Леніна в Серпухові).

Вороги — це найкращі вчителі. Я — Українець, але цілком не противний тому, щоби нам вчитись від Росіян того, що в них є розумного. Розуміється, тільки не рабським способом, як це гадають робити наші „комуністи“, які цілком природнє для Росії зявище, що засноване на характері і всій історії московського народа, хочуть без жадних змін, як точнісіньку копію, перенести на цілком инший український грунт, і певні, що таким чином „самого Бога за бороду вхоплять“. Не можна білого ведмідя оселити в найкращому гаї під тропиками, бо він там подохне, не можна розводити пальми і лісі під Москвою, бо вони там замерзнуть. Соціалізм в Европі мав своїм грунтом (посередньо через капіталізм) волю особи, соціалізм в Росії привів до повного придушення волі особи; соціалізм на Україні не виходив і не може вийти по за межі так званих „партій“, себ-то, гуртків більш або менш істеричної інтеліґенції, які займаються тим, що гризуться і сваряться між собою, не залишаючи в народньому житті жадних слідів, крім баламутства, і роблячи Україну ареною безперепинної „війни всіх проти всіх“.

Вчитись треба так, щоби вибірати з чужого розумного лишень те, що відповідає своїм умовам, характеру і історії свого народу, відділяючи те, що є для цього народу пшеницею, від того, що може бути для нього лишень „плевелами“. Вчитись треба так, як вчився — лихої для нас памяти — Петро I від Шведів, наслідком чого було придушення України на 250 років

*) Прим. Ред.: не погожуючись з деякими думками автора, друкуємо його статтю із за інтересної постановки питання.

ї повернення Швеції з великого фактора історії в цілком незначну державку, яка цікавить світ не більше, ніж торішній сніг. Вчитись треба так, як вчився стародавній Рим від Ґреції, беручи від останньої її культуру, в основі антидержавну, але переробляючи її для послуг і розвитку своєї державности.

Думка Лєніна є думка ґеніальна. Так! — щастя народа і держави не залежить від волі особи! Велика французська революція, що мала на меті цю волю, висадила на гору буржуазію і послужила підставою для розвитку капіталізма, себ-то, економичної неволі народа, гіршої, ніж колишнє невільництво, бо останнє було чеснійше: невільник мав господарем людину, він знав, що він є не особа, а лишень річ, з якою господар може зробити все, що захоче, а тому, коли мав голову на плечах, то підроблювався під характер господаря, поліпшуючи тим своє становище. Нинішній невільник — пролєтарій має за господаря капітал — щось бездушне, невпіймане, невблаганне; разом з тим йому кажуть, що він є особа повноправна і вільна, а він бачить, що використати з волі і усіх прав він може лишень одиноке право — вільно вмерти голодною смертю.

Однак було б великою помилкою, коли-б, наприклад, західня Европа взяла думку Лєніна в її повноті за взірець і почала б в себе винищувати волю особи. Правда, воля особи не робить щастя, вона була джерелом капіталізма, але вона ж зорґанізовала і европейський пролєтаріат, який через соціалізм вступив в боротьбу з капіталом і повільними, але вірними кроками йде по шляху до збудовання нового соціалістичного ладу, при якому не буде ні капіталістів, ні пролєтаріата, а буде щось середнє між тими і другим. Коли б західній Европі й треба було чогось вчитись (але їй цього не треба, бо вона сама це знає) в Лєніна, це лишень того, що воля особи, яко така, не є ще вершок будинку, і сама по собі, без соціалізма, не може дати ніяких гарних наслідків для народа.

Думка Лєніна вповноті годиться лишень для Росії, де й капіталізм був заснований не на волі, а на придушенні особи, де він був не природним, а наносним зявищем, де капітал був майже цілком чужоземний, де не було й немає буржуазії, а є лишень люде, які пішли на службу до цього чужоземного капіталу, збираючи крохи, які падали зі стола панів, уперто не допускаючи до цих крох пролєтаріата, бо знали добре, що їх на всіх не вистарчить, і добиваючись для саміх себе, яких вони назвали голосним імям інтеліґенції, волі особи, як найкращого способу продовжувати своє привилейоване становище. Боротись орґанізовано з капіталом, в якого вони знаходяться на службі і без допомоги якого їм погрожує голодна смерть, вони не можуть і не будуть, а тому глибоко правий Лєнін, коли душить і винищує всіх „соціал-соглашателів“ і взагалі всю так звану „інтеліґенцію“, і складає „монархію пролєтаріата“, бо підставою

Московщини, яка сама, без так званих „окраїн“, може вести лишень напівголодне істнування, є як раз цей пролєтаріат.

На Україні свого пролєтаріату немає, не було і бути не може ще десятки, а може й сотки років. Пролєтаріат на ній складений штучно-пересельцами з Москівщини й Польщі (з останньої головним чином Жидами). Місцеве населення є виключно хлібороби; коли між ними й є частина безземельних, це легко поправити розумною земельною реформою, а землі на чисто українське населення вистарчить ще дуже надовго, особливо в разі підвищення культури, а також поступінного випертя всяких чужоземних приплентачів.

Хліборобові не потрібна воля особи також, як і пролєтарію; вона допомагає лишень тому чужоземному елєменту, що набив, як оселедці в барилі, українські міста, — визискувати хліборобське населення. Останньому є потрібний спокій, а для цього і тверда влада декількох, а ще краще одної особи, пройнятої хліборобсько-клясовою свідомістю, яка б тверезо дивилась на біжучі події, вважала б „всі спробунки виявити незадоволення, або створити опозіцію, каверзами ворожих народнім інтересам аґентів, і придушувати безщадно.“

Та ж думка Лєніна, але пристосована до українського грунту, з заміною через те „пролєтарсько-клясової“ свідомости „хліборобсько-клясовою“ і — безглуздих для України слів „білих і контрреволюційних“ словами „ворожих народнім інтересам аґентів“, до яких належить все неукраїнське, себ-то, між иншими і прихильники самого того, хто висловив згадану ґеніальну думку.

Коли ми добре засвоїмо собі науку нашого великого вчителя, можна бути певним, що Україна буде дійсно Україною, що вся ця чужоземна наволочь, яка плентається по нашій землі і нахабно підіймає голову кожний раз, як тільки заявиться на Україні українська влада, буде сидіти тихше, ніж московська інтеліґенція на Москівщині під владою большевиків, і не насмілиться заявляти своїх бажань, заснованих на так званій „волі особи“, що вона ще й досі здається такою привабливою для наших хворих на істерію інтеліґентів, які перш за усе, як доходять до влади, починають захищати інтереси всіх, крім своїх хліборобів, і через те ніяк не можуть утриматись на Вкраїні довше двох місяців.

А так — слава Лєніну і велика подяка йому за те, що доводить нас до розуму і навчає, як розвязати те складне питання — збудовання української держави, що ми його досі ніяк розвязати не вміли. Тільки чи подякує нам сам вчитель за добре засвоїння його науки?

Ф. Слюсаренко.

Оптімізм не без ґрунту.

Чи можуть бути основою нашого оптімізму ріжні спріяючі нам політичні комбінації зовнішні? — Можуть. Чи досить їх, щоби ми почували міцний і непохитний ґрунт для оптімізму? — Наша історія, починаючи од давніх козачих повстань і до сучасної впертої і героїчної боротьби нашого народу за незалежність — показує нам, що зовнішніх умов не досить для обґрунтованого оптімізму. Це відчуває і автор статті „Проти песімізму",*) коли він каже: „Треба тілько нам міцно, непохитно стояти на своїй позіції, памятаючи, що... ґарантія всякого успіху полягає в умінні з'осереджувати всю енерґію всю увагу на одному головному пункті".

Справді, чи історія нашої боротьби за державність протягом періоду од смерти Б. Хмельницького і до повстання гетьмана І. Мазепи — не є доказом, що у нас не було цього уміння — „з'осереджувати всю енергію і всю увагу"... Згадаймо поруч (і одночасно) з П. Дорошенком — І. Брюховецького, Д. Многогрішного і І. Самойловича („з рамени" Московщини), М. Ханенка (з рамени Польщі), П. Суховієнка (з рамени Запорожжя). Або повстання І. Мазепи і акцію його противників. І то можливо довести цілком, що зовнішні умови і тоді були спріяючі успіхові нашої боротьби за незалежність. Отже це „тілько" нам не спріяло, поділило пошматувало наші землі, оддало нашу Батьківщину у двохсотлітнє рабство.

Історія, на жаль, повторюється і нині. Сприятливі умови боротьби за незалежність були протягом останньої революції, є тепер і будуть, але згадаймо ріжноманітні „орієнтації" наших сучасних „гетьманів і отаманів" од демократизму, соціалізму і комунізму.

Мимоволі і сучасній мент хочемо схарактеризувати думою, яка приписується І. Мазепі:

Всі покою щире прагнуть,
Та не в єден гуж всі тягнуть:
Той направо, той наліво,
А всі — браття, то то диво!

Не маш любви, не маш згоди
Од Жовтої взявши Води;
През незгоду всі пропали,
Самі себе звоювали.

Жалься, Боже України,
Що не вкупі має сини!

Єден живе із погани,
Кличе: Сюди, отамани!
Ідім Матки рятувати,
Не даймо їй погибати!

Другий ляхам за гріш служить,
По Вкраїні і той тужить.
Мати моя старенькая!
Чом ти вельми слабенькая?

Третій Москві гоже голдує
І єй вірне услугує.

Поставьте в відповідні місця відповідні імена наших голов, і ця дума набере прекмет сатири на „злобу дня".

---

*) М. Багриновський: „Проти песімізму" — Воля. 1920 р. т. 3. ч. 12. ст. 456—460.

З'окрема, навіть при определінню сприятливості зовнішніх умов для боротьби за нашу державність треба дуже обережно оцінювати сучасну Московщину, яко „сприяючий“ нам чинник. Коли ми зійдемо з чисто національних мотивів боротьби, а візьмемо за основу економічні, то можна з певністю сказати, що Московщина ніколи, ні заяку ціну, і яке б там не було правительство (до речі: кожде правительство, що подолає большевиків, тим самим буде і сильнійшим за них і для нас небезпечнішим) не помириться з втратою України, і всякі пляни про внутрішнє відродження своє буде починати з планів про повернення України. Тому боротьба за незалежність з Московщиною для нас — це проблєма, розвязання якої потрібує державної політичної роботи можливо не одного десятка літ.

Зауважу з'окрема і відносно сполучень з иншими державами. Правда це діло установ. зборів, але як і коли нам до них дійти? А між иншим військові сполучення для боротьби з Московщиною і можливі і необхідні. З цього боку зверталося мало уваги на наш південний терен. Тому там могли гніздитися і Денікін, а тепер Вранґель. В той же час, при доцільний політиці між новоповсталими державними орґанізаціями на півдні — ми могли би добитися військового союзу уже давно з Доном, Кубаню і Кавказькими державами. Це єсть природні наші спільники, тілько треба в основу цих союзів ложити не етноґрафічні наші межі, які в тих місцях проходять по живим побутовим, культурним і економичним цілостям, а як раз — цей економичний чинник. З погляду необхідности боротьби з Московщиною для нас не так важна спілка з прибалтійськими державами, як з цими чорноморськими. Само собою зрозуміло, що на тому терені мусить крім Махновщини бути і реґулярна наша військова орґанізація. Без цього акція наша з галицько-польського тупику не вийде.

Всі ці комбінації можливі, і це головне — при спільности роботи наших політичних і громадських чинників, а поки цього нема, то оптімізм, заснований на зовнішніх комбінаціях, буде, правда, не без ґрунту, але — цього ґрунту замало.

Мод. Левицький.

Казенні діти.

(Із спогадів лікаря.)

„Казенними“ дітьми називають люде в околицях Київа тих дітей-підкидьків, що їх зрікається рідна мати (батько здебільшого зрікся їх ще перед тим, як вони на світ народились), — зрікається й покидає їх десь на вулиці, крадькома, щоби ніхто того не побачив, бо закон карає матір за те, що вона покидає свою дитину на волю Божу.

Люде кленуть тих матерів, тяжко кленуть їх, невідомих, не міркуючи про те, що саме примусило ту нещасну перемогти хоч-би животинний інстинкт матері. Я ніколи не чув, щоби кляли батька. А чи справедливо це? Адже він більше винен, бо зовсім не спокутував за свій „гріх“, коли це називати гріхом, не спокутував ні перед тою матір'ю, якій він иноді все життя занапастив і долю знівечив, ні-же перед тою незнаною, невідомою йому його-ж дитиною, якій він теж здебільшого занапастив життя з пуп'яночку.

Тих покинутих дітей — чи то на вулиці чи під чужими дверима або ворітьми, — здебільшого брала поліція, списувала протокола і передавала у притулок для підкидьків, земський притулок-ясли, що на Лук'янівці.

У притулку було біля сорока місць для тих дітей, а їх у рік пересічно бувало більше, як півтори тисячі. Певна річ, що держати їх усіх у притулку було неможливо; доводилося віддавати їх на годівля за гроші або иноді, дуже рідко, охочим людям на всиновлення. Таких щасливих, що знаходили собі прий-

маних батьків, бувало не більше десятка в рік. Решта лишалася на опіці притулку, земства, тоб-то ставала „казенними“ дітьми.

На годівля брали дітей з притулку околичні селяне, а найбільше таких було з Трипілля, Халеп'я, Тахтимирова, — верстов 20 нижче Київа по Дніпрі.

За цицькову дитину платило земство по три карбованці місячно; після 10 місяців, коли дитину відлучали і годували вже кашою, платилося вже по два карб., після двох літ платили по одному карбованцю, до семи літ; од семи до дванадцяти літ за дитину вже нічого не платили, бо вважалося, що вона вже може де-що робити (гуси пасти, цибулю полоти), а після дванадцяти літ уже ті, що держали дитину, повинні були платити за неї земству, коли не всиновляли, бо вже мали робітника в господарстві.

Отож велика сила бувала у притулку таких дванадцяти-літніх дітей, яких повертали з сел їх „годувателі“, бо не хотіли за них платити й не хотіли всиновляти. Що було робити з такими дітьми? Місця їм у притулку не було. Отже доводилось їх оддавати „в науку“ до шевців, кравців, палятурників, друкарів то-що, дівчат до швачок або на службу за няньку або покоївку. І з тих дітей комплєктувалися кадри вихованців Рубежівської колонії для злочинців-недоліткiв, хуліганів і босяків на Подолі та проститутки...

Така була доля більшости тих нещасних дітей. Бували й винятки. Бувало, як я сказав, що просто з притулку брали дітей на всиновлення бездітні люде. Иноді всиновляли дітей і ті селянки, що брали їх на годівля за гроші (коли своя дитина вмирала). Це були щасливі діти.

Одного разу прийшла до притулку молодиця з Халеп'я взяти цицькову дитину.

— Мені ви повинні дати, — сказала вона рішуче.

(Иноді бувало як-раз так, що „цицькових“ дітей на той час не було).

— Чому-ж це повинні ми? — спитав я, дивуючись.

— Бо я сама з „казенних“, з ваших. Всиновили мене, заміж видали, а все-ж таки я ваша.

Бували ще найщасливіші, але їх було не більше, як одно — двоє за рік: коли рідна мати признавалася і відшукувала їх, росказуючи, коли і де покинула дитину, росказуючи й про прекмети дитини (хрестик, сорочечка, записка при дитині; все це знаходили ми по тих протоколах поліції, які зберігалися в канцелярії притулка).

Бували ще щасливі... ті, що маленькими вмірали.

Смертність у притулку була велика; пригодів її було чимало. Тіснота була дуже прикра, бо майже завжди дітей було поверха норми, иноді на сорок місць бувало їх більше копи; доводилося класти по-двоє, по-троє на одно ліжко; повітря було тяжке. Иноді набіралося багато цицькових і не вистачало мамок: бувало, що одна мамка годувала трьох, навіть чотирьох; певна річ, що того корму не вистачало, і треба було догодовувати дітей соскою, а це вже є одна з причин дитячих хороб. Підкидали й недоносків, з якими найбільше клопоту було, і вони дуже часто вмірали. Бували й хворі діти: пранцьовиті (сіфілітичні), яким не можна було дати мамку, бо вона від них заразилась-би; бували золотушні, калічки, сліпі, горбаті, сухітники, — всякі. У притулку лишалися хворі, а здорових треба було по змозі здавати на село на годівля. То-ж не диво, що серед тих хворих і недоносків смертність була більша за нормальну, чи то пак, середню, бо нормально діти не повинні-би вмірати.

Бувало й так, особливо зімою, що приносили у притулок уже задубілий трупик або таку захолоджену дитину, що ледве вдавалося її відігріти, а наслідком цього бували всякі простудні хороби і смерть.

Тяжка була це атмосфера і фізично й морально, і треба було дуже загартованих нервів, щоби дивитись на це спокійно. Иноді-ж бували виняткові випадки і про де-які з них я й хочу тут росказати, бо найбільше вдержались вони у пам'яті.

1. Шахтарева драма.

Над вечір осінньої доби, після Покрови, привели з поліції аж трьох дітей разом: двох хлопчиків літ п'яти і трьох або півчверта і дівчинку маленьку, може півтора року їй було, — тільки що починала говорити. Старший Івась, менший Кирилко, а дівчина Горпинка. Одягнені вони були вбого, але дбайливо: обуті, закутані хусточками. І ось що росказав Івась:

— Ми здалеку приїхали.

— А звідки-ж саме? Як те місто чи село зветься, де ви жили?

— Не знаю.

— Є у вас тато, мама?

— Є. Тато ходив на роботу в шахту. У нас була своя хата. А мама нічого не робила,..

— Чому так?

— Бо мама була чудна... Часом ішла з дому боса, в одній сорочці, без хустки, нечесана, і люде приводили її до дому. Раз вернулася дуже побита, покрівавлена і дуже кричала: „Пустіть мене! Чого ви від мене хочете?“ Ми дуже плакали тоді, і тато, як з роботи прийшов, то дуже журився і теж плакав.

Потім тато взяв до нас бабу Ярину і вона варила їсти і маму доглядала і не пускала з хати. Потім мама кудись пішла і вже не вернулася, і не могли знайти. Тато знову журився дуже. Потім він перестав ходити на роботу і сидів із нами. І баба Ярина вже пішла собі; тато сам варив їсти. І оце тепер тато вдягнув нас у дорогу, і ми поїхали машиною. І день їхали і ніч, а рано приїхали в оцей город. Трошки пішли пішки, а то знов їхати по вулиці тим вагоном, що сам, без машини, біжить. Потім пішли вулицею, аж де золоті церкви стоять, а на майдані залізний чоловік на коні верхи. Тато казав, як він зветься, та не згадаю. У церкві нам тато купив хрестики срібні.

— Бозя!... — сказала Горпинка, показуючи срібний хрестик на стрічечці на шиї.

— Тато... Бозя...

— Потім пішли на широку вулицю з великими домами. Тато сказав нам постояти, поки сам піде у крамницю, цілував нас усіх і плакав. І пішов. А ми стояли довго, аж змерзли. Кирилко і Горпинка почали плакати, потім і я плакав. Коло нас зібралося багато людей; прийшов і той вояка з шаблею, роспитав нас і повів у великий будинок. Там було багато таких самих вояків. Нас питали, писали на папері, а тоді привели сюди.

От таке приблизно росказала дитина.

Лишились вони всі троє у притулку. Тіснота була тоді велика, і довелося на перший час покласти їх усіх трьох на одно ліжко в кімнатці служниць, а при першій змозі віддати їх кудись із притулку. Мені тяжко не хотілося розлучати дітей, розбивати той остаток сім'ї. Але не було надії, щоби можна було здати

їх усіх трьох в одні руки, навіть за гроші, бо за старшого Івася вже не можна було платити.

„На щастя“ всі троє вони заслабли на коклюш, і це позбавило мене обов'язку віддавати їх, аж поки не видужають. А коклюш тягнется більше місяця.

Спало мені на думку написати про тих дітей у „Раді“ — і я переказав там цю сумну подію приблизно так, як от тут, і додав заклик до добрих людей, висловивши надію, що може на щастя тих діток знайдеться таки хтось, що забере їх усіх разом. Великої надії я на це не мав, а все-ж таки щось ворушилося.

Тижнів через два я одержав з Поділля листа від священника Столярського, десь з околиць Зінькова. Він питав, чи ще є у притулку ті діти, що про них я написав у „Раді“, а коли є, то він узяв-би їх усіх трьох.

Звичайно я того-ж дня відповів йому, що діти ще у притулку і що я задержу їх, аж поки знайду спосіб переслати їх до нього.

Не більше, як через тиждень приїхала дружина пан-отцева по дітей і росказала мені таке: вони бездітні; вже багато сиротяток виховали при собі і вивели в люде та вже думали не брати більше тих годованців, бо пан-отець нездужає, сама вона вже старенька, втомилася і хотіла-б спочинку. — Та цей лист у „Раді“ так зворушив нас, що ми подумали, повагалися і рішили ще цих дітей усіх трьох до себе взяти і на цьому вже закінчити.

Хоч діти ще дуже кашляли, але переміна місця і тяжких умов життя у притулку на значно кращі в селі, в домі священника була-б тільки на користь їм. І я поспішив оддати їх, бо десь заворушилася в душі трівога, що, не дай Боже, якась несподівана, непередбачена перешкода може розбити таку щасливу нагоду.

Через скілька літ я випадково зустрів одного пан-отця з тих околиць з Поділля і роспитав його про пан-отця Столярського і тих дітей.

— А як-же, знаю, — сказав він. Живуть у них всі троє. Старший ходить у школу і дуже добре вчиться. Особливо полюбили вони дівчинку, ту найменшу; кажуть, що такої доброї й милої дитини у них не було на вихованні. Добрящі вони люде, тільки здоров'я не мають обоє та й старі вже, як не як.

2. Толік.

Холодного зимового вечора у дежурну кімнату канцелярії Либедського поліцийного участку городовий привів з вокзалу хлопчика літ 3—4, добре вдягненого, у теплому пальті, в смушковій шкочці, в калошах і теплих рукавичках.

— На станції, в залі І класу заблудилося, — докладав він. Приїхав із „дядею“, як він каже, а звідкіля — не знає, і де той дядя і хто він — теж не може сказати. Плаче. Публіка зібралася. Жандарми всю станцію обійшли, всіх питали та нікого не допиталися.

Дежурний околодочний почав роспитувати дитину, але нічого більше не допитався, крім того, що він називається Толік.

Почалося писання протоколу.

— Мене ноги болять, — сказав Толік.

— То сядь. Он-де креселко, — сказав околодочний, надпивши чай з шклянки, що стояла на столі.

— Я сяду тут, бо тут м'якше, сказав Толік, вмощуючись коло околодочного на шкуряну м'ягку казенну канапу.

— Сідай тут, — згодився околодочний, подивившись на гарненького, як херувим, хлопчика.

Протокол писався далі.

— Я хочу чаю, — сказав Толік, побачивши, що околодочний знов надпив чаю з шклянки. Той подивився на нього, всьміхнувся і сказав дежурному городовому:

— Принеси шклянку чаю.

Толікові подали чай.

— А булочки у вас нема? — спитав хлопець.

Усміхнувся й околодочний і городовий, дивлючись на сміливу і щиру дитину. Околодочний добув з гаманця дрібну монету і дав городовому.

— Булочки хочеш, чи бублика? — спитав той.

— Добре, бублика.

Через хвилину Толік пив чай з мисочки, бо був гарячий і заїдав бубликом. А напившись чаю, він сказав:

— Я хочу спати.

— Ось зараз тебе відвезуть у притулок, то там заснеш.

— Я не хочу нікуди. Тут у вас тепло і м'ягко, і ви добрі люде. Я собі ось тут засну.

— Та тут люде ходять, гомонять, стукають...

— Нічого. Я дуже хочу спати.

Дитині справді оченята аж злипалися.

Околодочний згорнув своє пальто у валок, поклав дитині під голову, і Толік у мить заснув твердим здоровим сном утомленої дитини.

— Жаль мені було його будити, — росказував мені другого дня вранці той околодочний, сам привізши Толіка у притулок: — так він солодко спав, а на дворі такий холод, вітер, — так він і переспав у мене на канапі в дежурній. Вранці не хотів з городовим їхати: — „Хочу, — каже, — з вами жити, бо ви добрий". Я-ж одинокий, — що я з ним робитиму? Знов у канцелярії участку держати його не можна, та хоч-би й можна було, то що там дитина побачить і почує доброго, крім поганої лайки та п'яних, розбитих морд... Мусів сам везти його сюди, бо аж плакав.

У Толіка в руках була плиточка шоколаду, і він цупко держався за рукав околодочного.

— Як то дитина прив'язується скоро! — зітхнув околодочний.

— Добре з ним повелися, воно й оцінило ту добрість чистим дитячим серцем, — сказав я. — Ну, Толіку, лишайся тут у нас, — звернувся я до малого.

— Не хочу! Я з ним ізнов поїду на саночках!

— Я вже, Толіку, не поїду на саночках, я піду пішки, — змагався околодочний.

— Нічого, я й пішки з вами піду! — вперся хлопчик, учепившись рукава його шинелі.

— Толіку, тут у нас дітей багато, будеш із ними гратися, — спокушав я малого.

Толік завагався, але шинелі не пускав.

— А я до тебе знов прийду, — казав околодочний. — І знов шоколадку принесу.

Толік подивився на нього своїми гарними карими очинятами.

— Прийдете?

— Прийду.

— Сьогодня?

— Ні, мабуть завтра.

— Краще сьогодня, — змагався малий, пускаючи рукав.

Толік лишився у притулку. Коли я його з лікарського обов'язку оглянув, хоч він був на вигляд зовсім здоровий, то побачив, що Толік хворий на пранці.

Від кого мав він ту хоробу — трудно було вгадати; але форма її була свіжа, заразна.

Довелося його держать окремо від инших дітей, а це було надзвичайно трудно.

Хлопчик був надзвичайно гарний і такої лагідної та щирої вдачі, що всі його полюбили. Ліжечко йому поставили в мойому службовому кабінеті в кутку, і він увесь час був при мені, коли я приходив на службу.

Коли я писав акти про нових підкидьків або инші які службові папері, він умощувався з ногами на креселку коло мого стола, сидів тихенько і примочував прес-бюваром написане, коли треба було перевернути сторінку. Робив він це поважно, акуратно, ніби службовий обов'язок. І прозвали його: „докторів секретар".

Толік засидівся у притулку дуже довго, мало не рік, бо не можна було його нікому віддати через ту його прокляту хоробу. Але лікування її йшло добре і вже ніяких ознак її не було видко.

Одного разу я зустрів у своїх родичів давню знайому, стареньку вдову одного урядовця, людину дуже заможну. Жалілася вона на нудьгу, на пустку свого життя. У неї було двоє дітей, уже дорослих: син жонатий і дочка замужня, онуків ціла купа.

— Чого-ж пустка? — спитав я: — діти у вас є, онуки, достатки, хвалить Бога, добрі . . .

— А все таки одинока я. У дітей жити мені прикро; трудно ладити з невісткою, зять мене не долюблює. — Я маю свої звички, а на старість трудно їх позбуватися і приспособлятися до инших, — от і живу сама, одинока.

— Взяли-б ви собі сиротятко на виховання, то й пустки не було-б, — сказала моя мати. — Стільки їх нещасних є, от хочби в мого сина у притулку.

І почалися безконечні оповідання про всіх тих покинутих „казенних" дітей.

— Можна до вас коли прийти у притулок подивитися на тих дітей? — спитала стара.

— Коли хочете; що дня там буваю від ранку до полудня та ввечорі від 5 до 7.

Ото вона й приїхала незабаром у притулок. Показав я їй усіх дітей. Найбільше їй вподобався Толік. Я росказав їй усю його історію, не втаїв і хороби його. Толік одразу якось пригорнувся до старої, бо таки вона була собі добродушна і дітей любила.

Вона дрібно роспитала мене, чи можна заразитися від тої дитини пранцями і чи можна вигоїти цю хоробу. Я запевнив її, що де-який час треба ще оберегатися, давати йому окремий посуд і конче держати його під доглядом лікаря; через півтора — два роки можна було сподіватися цілком вилічити дитину.

Вона взяла Толіка до себе. Що літа їздила з ним у Евпаторію, щоби зміцнити його на пляжі, зимою жила з ним у Київі або в маєтку на селі. Толік вигоївся цілком. Стара полюбила його, як свою дитину, а потім і всиновила його. Останній раз я мав про нього звістку, що він тяжко переболів на шкарлятину, трохи не вмер, але приймана мати відходила його, а потім вивезла

у Крим. Він учився в ґімназії дуже добре. Стара росказувала моїй матері, що тепер має охоту до життя, бо є для кого жити.

— Мені здається иноді, — казала вона, — що я люблю його більше за моїх рідних дітей.

3. Біруга.

Історія Бірути могла-би служить основою для цілого роману, але я перекажу про неї тільки те, що пройшло перед моїми очима, не додаючи нічого з фантазії й не творячи героїв.

Біруту підкинули найпростішим способом: подзвонив хтось з улиці у притулок. Вийшов сторож одчинити і на ступанці коло порогу знайшов кошик із дитиною, загорнутою в теплу хустку. Нікого поблизу не було видно.

У кошику знайшлася дівчинка, місяців коло двох — трьох зроду, в дуже тонких, чистих пелюшках, у теплому покривальці; до подушечки приколотий був згорточок паперу, а в йому золотий католицький (з круцефіксом) хрестик на блакитній шовковій стрічці і записочка російською мовою:

„Ради Бога, приймите и воспитайте. Крещена, католичка, имя Бирута. Родители отказываются отъ нея временно, подъ давленіемъ невыразимо тяжкихъ обстоятельствъ; при перемѣнѣ ихъ возьмуть дитя къ себѣ и возвратятъ всѣ расходы за ея воспитаніе.“

Оце і все.

Бірута була здоровенька дівчинка, дуже чисто захована. Вона пробувала у притулку не довго, бо трудно було її, здорову, держати при тісноті і великій силі хворих дітей, а надто ще й трапилася для неї добра мамка, молодиця з Трипілля, що втратила свою власну дитину, — отже могла без усякої кривди годувати чужу.

Мав я ще клопіт із священником притулку, що заповзявся хрестити її у православну віру, бо такий був роспорядок у притулку, що всіх дітей, хоч-би й завідомо хрещених, хрестили вдруге, щоби завести їм метрики. Але Біруту я відборонив од православія, хоч і довелося видержати прикру боротьбу з тим „истинно-русским“ пан-отцем і шукати навіть піддержки у голови Губерніяльної Управи ґрафа Ігнат'єва.

Минуло біля двох літ. Про Біруту мали ми звістки, що вона здорова; одного разу годовальниця привезла її, щоби показати: гарне дівчатко вигодувалося, вже ходило й починало говорити. Молодиця дуже полюбила її і хотіла взяти „за свою“, але на це я не міг дати згоди з огляду на зміст записки, що була при дитині і зберегалась у притулку при акті.

Років, кажу, через два прийшов у притулок студент університету, гожий, геркулесової постави юнак. Засоромившись і хвилюючись, він спитав:

— Чи жива дівчинка, що її підкинуто було два роки тому, 11 серпня, — на ім'я Бірута?

— Жива й здорова, — сказав я, бо пам'ятав те рідке ім'я.

— Можна її побачити?

— Далеко вона, зараз не побачите. У Трипіллі.

Тепер настала моя черга питати.

— Яке ваше відношення до цеі дитини?

— Це... моя дитина, — відрік він з усиллям і почервонів.

— А ви знаєте, що по закону є карна відповідальність тому, хто підкидає свою дитину?

— Знаю, — сказав студент тихо; — але, як ви послухаєте мене, докторе, то, думаю, не тільки не потягнете мене до відповідальности, але... може й допоможете мені владнати цю справу... без прикростей... без одповідальности.

— Я й сам так волів-би, — відповів я, бо мені щиро жаль стало того добродушного велетня. — До того-ж я — лікарь, а не суддя. Я вас слухаю.

— Я — Литвин, син коваля, селянина з околиць Вільни. А моя дружина — дочка багатого дідича, власника великих маєтків коло Вільни, в тому числі й того села, де мій батько. Вона єдина дочка в його. Я вчився у Віленській ґімназії, бо мій батько, хоч і коваль, а селянин заможний.

І дочку свою дідич наш оддав у Віленську ґімназію. Жила вона у родичів. Я старший за неї на три роки. Бувало й їздили ми вкупі з Вільни до дому, на село, їх кіньми. Я був їй за репетитора, бо я був у сьомому класі, а вона в четвертому, і трудно їй давалася математика, а я був завжди першим учнем.

Оттак... полюбилися ми...

Я вже був в університеті, а вона ще кінчала ґімназію, коли її батько довідався про наше кохання. Він скипів страшенно, бо гордий пан, зо старої шляхти, реакціонер, а я — мужицький син та ще до того — соціалист. Поліція одного разу в літку трус у мене робила в селі; були арештували, але не довго держали й випустили. Отож батько — її сказав, що прокляне дочку, коли вона не викине з голови того дурного кохання, і ніколи в світі не дасть згоди на такий шлюб. Але від того ми не менше кохалися, а ще більше. Мати її знала про це і потурала нам нишком, але так, щоби батько не знав. Добра душа вона. І так ми мучились, ховаючись, крадькома, аж два роки. Потім таки взяли шлюб крадькома, у далекому містечку, — материні родичі помогли. А потім... — ох! — він тяжко зітхнув, — страшно й згадати! Вона стала вагітна. Таїли від батька, поки можна було, бо він і не догадувався нічого. Потім мати поїхали з нею загряницю, бо бідна дружина моя аж заслабла на неврастенію з того страху і горя і трівоги. У Маріенбад поїхали. Батько почав щось міркувати, думав, що і я з ними туди збіраюся, але його заспокоїли. Як поїхали вони, то я навмисне налазив йому на очі, щоб упевнився, що я тута лишився. Так старий і заспокоївся.

Дитина народилась там, за гряницею, оця Бірута. Вернулися вони; я на кордоні їх зустрів, забрав дитину, спочатку до родичів жінчиних, але це небезпечно було, бо міг-би старий довідатись. А запеклий він, затявся і мене зненавидів, як чорта. Ото-ж і мусів я підкинути дитину у ваш притулок. Як ми мучились обоє!... Я старався довідатись, де дитина, та страшно було, щоби не нав'язали мені її назад. Оттак два роки мучились! Вона — в дома у батьків, ніби дівчина, я — тут, а дитина наша десь як годованча в селі! Ох! — зітхнув він ізнов тяжко.

— Ну, а що-ж тепер ви думаєте робити? — спитав я.

— Вчора ввечорі одержав од жінки телеґраму, що батько її вмер. Пише, щоб узяв Біруту і зараз їхав до неї.

Я сказав йому, де і як шукати дитину, і він зараз поїхав у Трипілля. А я тим часом обмірковував, яким-би чином поладити цю справу з офіціального боку, щоби лиха не було.

Та лихо було не з офіціального, а з иншого боку.

Студент привіз із Трипілля не тільки дитину, але й виховальницю, ту молодицю, що взяла її, бо вона не хотіла віддавати дитину.

— Я її взяла за свою, — змагалася молодиця. — Вона мене мамою зве. Ось попробуйте, чи піде вона до кого від мене?

Бірута мала вигляд української сельської дитини: здоровенька, гожа, рум'яна, у чистій вишиваній сорочечці і в червоній спідничині. Вона дуже подібна була до свого батька: така-ж русява, такі-ж самі сіро-блакитні очі. Міцно обгорнувши руками шию молодиці, вона горнулась до неї і ввесь час просила:

— Мамо, ходім до дому! Мамо, я не хочу! Ходім до дому!

— Ось дивіться самі, — казала молодиця. Чого вони хочуть од дитини? Чого ви мучите її та мене?

— Слухайте, молодичко, — сказав я: — я-ж вас попережав, що не можна вам оддати її за свою, бо в неї є рідна мати й рідний батько.

— Добре мені рідні, коли покинули її, як щеня! Я їй рідніша, бо я її вигодувала й викохала! Де-ж та правда у світі?

Молодиця заплакала, а за нею заплакала й Бірута. Прикре було становище, особливо для бідного батька. Він пробував простягати руки до своєї дитини, але вона й дивитись на нього не хотіла і ховала своє заплакане личко на грудях своєї мами...

Так у тої Бірути було аж дві матері, був і батько, а через те й багато сліз було при розлуці. А сотні й тисячі инших „казенних“ дітей не знали того тепла, тої матерної любови...

В. О'Коннор—Вілінська.

Дід Явтух.

(З минулого).

У бік од Покотилівської дороги стояв старий вітряк. Весь він потемнів і пожолобився за довгий вік. Внизу гнилі шальовки звисали, як лахміття. На горі видно було чорну дірку. Крила позвязувані в деяких містах вірьовками і на одному вкинуто свіжу латку.

Весь він деренчав і хитався. Ветхі крила тремтіли, як руки у старця. При кожному їх повороті вітряк жалібно стогнав; але уперто провадив свою роботу.

На млині завжде сидів дід Явтух. І він уже згинався і охав, і його руки тремтіли, розв'язуючи мішок. Обоє дружно доживали свого віку і не піддавалися до останнього.

Явтух мирошникував уже тридцять років. Десь далеко пішли од нього його злиденне дитятство, повне нехитрих втіх, його труждення і весела молодість, труждене і тяжке родинне життя, смерть жінки і старшого сина, що підняв не по силах тяжкий переріз на винниці, а потім занепад усього хазяйства.

Тепер старий Явтух нічого иншого і уявити собі не міг, як обсипані борошном вал та шестерню і хисткий діл під ногами. Мов нічого иншого ніколи і не знав він і не було нічого иншого по за його млином. Літо і зіму перебував він серед своїх мішків. Теплої доби і до пізньої осені ночував у млині, а зімою ходив спать до жонатого унука на краї села. Волочиться було дід Явтух в сво-

йому залатаному кожусі, припадає на ціпок, кріхтить і охкає. Здається, що ось уже завтра не підведеться, не набере сили. Тітка Мотря гукає йому: „Підтопталися, дідусю! Пора вже вам на той світ!“ А на завтра, дивись, знову тягнеться дід на млин. Сам одв'яже вал, вилізе по хисткій драбинці на гору і знову запорожняє тяжкі лантухи. Тут він враз ставав міцнійшим і молодійшим. Він почував себе на млині, як риба у воді.

Зранку приїздили вози з мішками. Дід не швидкуючи, мов знехотя, приймав замовлення і тим, що прохали швидче помолоти, одповідав сердито:

— Ще з того тижня немелене лежить. Як не хочеш дожидать, забирай назад.

Звичайно, кожен поспішався заспокоїти його і зачинав з ним балачку. Тут Явтух тримав себе теж дуже обережно і разом з тим дізнавався про все, що його цікавило!

— Учора у волости був становий, гримав на старшину, що в його волости поганий шлях, і у вечері в зборні староста загадав усім виходити на роботу у понеділок. Грицько Хабаренко подав листа з заробітків, що там добре уродило: вони стали у строк до Семена. Панський прикащик женився на Мигуриній Палажці і т. и.

Все це дуже цікавило діда, але він вважав, що йому не личить бути цікавим, і слухав так, ніби воно йому байдуже.

— Мене на роботу не виженуть, — зауважав він поважно росповідачеві.

— Чи жениться, то нехай і жениться, — додавав він далі. — Я до нього танцювать не піду!

Найбільше сидів Явтух у самоті на млині, але ніскільки не нудився тим. Він латав старі мішки і добре почував себе з своїми думками.

Над ним слалося рідне небо, навкруги нього обходив рідний обрій: праворуч — село, ліворуч вигін. Край вигона, при дорозі, зеленіло три осокори. Їх листя завжде трепотіло, виблискуючи на сонці. Иноді на вершечку сідала сиворакша, а то укривали їх чорною хмарою шпаки, здіймали галас і веселу метушню і через хвилинку летіли геть. По вигону ходили вівці, а при них сиділи маленькі пастушки.

Явтух любив дивитись на дітей. Вони збірались у гурток і балакали по між собою, а то гулялись „у кремьяшки“. У них за отамана завжде був Данило Макаренко, син козака, школяр, червонощокий, меткий, крем'язний хлопчик з блискучими оченятами і куцим носом. Він виглядав, як барильце у своїх коротких, широких штанах, застібнутих великим мідним ґудзиком.

Бувало діти зберуться під самим млином, і тоді дідові чутно усю їх розмову.

— Сьогодня учитель дав Хомці по потилиці і вигнав його з класу за те, що у друге не знав завдання.

— Я на ту зіму ходитиму до школи, — хвастався маленький Санько.

— І одлуплять тебе там, як сидорову козу, — підбадьорював його Данило. — У нас так ведеться, що б не був бабою.

— Я уже усю азбуку знаю, — провадив далі Санько, що б перевернути розмову.

— Там будеш зпочатку учить, ще настоїшся на морозі.

— А ти стояв?

— А вже ж стояв!

— А що ви учили? — питали хлопці.

— Усе учили. Ось слухайте: Земля наша кругла, така, як куля.

Діти розівляли роти.

— Де-ж вона кругла?

— Ти, дурний, не розумієш. Така кругла, як куля. І все крутиться, все крутиться.

— Що ти там брешеш! — з досадою питав дід з млина.

Але Данило не чув того і захоплювався далі.

— Це нам тільки не видно. А були такі люде, що літали на бальоні високо у гору, так вона під ними так і крутиться, як дзиґа.

— Чорт зна чому їх там учать, — бурчав сам собі дід. — За наші часи отих дурниць не вигадували, то розумнійші люде були.

Так ішли день по дню, зіма по осені, рік за роком.

На очах у діда одноманітно змінялися малюнки натури. Змінялося багато де чого і на селі, але все те не чіпало власного його життя.

Давно вже він дивйся на весь світ з боку. Зелені осокори починали рудіть, листя спадало, виголялися чорні гилки; замість шпаків на них сідали ґави. По вигону уже не ходили вівці. Трава темніла і припадала до землі, предбачаючи морози.

А на селі з маленького пастушка потроху виростав великий парубок; потім він женився; у нього знову підростав свій пастух; старі умирали, і так воно переходило одно по одному.

Селянське життя має в собі багато драматичного елєменту, не яскравого, але з тим не менше глибокого.

Це антична траґедія, де незрозумілі для селянина сили гнуть його на всі боки, а иноді і ламають у клапті.

Явтух давно вже відсунувся від ціх умов і залежав тільки од вітра, який хоч і припиниться на час, але неодмінно здійметься знову.

Його відношення до села полягало тільки в його інтересі до значнійших подій. Народиться дитина, дід скаже: „хай росте велике та розумне!“ Умре — він перехреститься і промовить: „царство йому небесне!“ і знову латає свій мішок.

Навряд чи була людина вільнійша за мирошника Явтуха.

Одного холодного осіннього вечера дід ледве доплентався до своєї хати. Унукова жінка перевела його через поріг і сама зтягла з нього кожуха. Старий похилив голову і одноманітно стогнав.

— От тепер вже буду умирать, — вимовив він через силу. — Дай мені свічку в руки, та скажи Василю — хай збиває труну.

Унучка примостила діда на полу до подушок, одшукала у скрині свічку, перехрестилася і поставила йому у руку. За невеликий час дід тихо помер.

У ночі знявся великий вітер. Ранком побачили, що Явтухів млин з поламаними крилами швидко меле. Видно старий не здужав уже прикрутити його з вечера.

Коли спинили млин, на нього шкода було дивитись: дах чисто знесло, а два недобитих крила журно звисали на бік.

Так стоїть він і досі. Явтухів унук усе не збереться розібрати його на саж.

Ярослав Гільберт.

Одвідини.

З чеської переклав В. Королів-Старий.

Стані було цілком байдуже, що сьогодня приїде тітка з Божкою. Надто йому набридли ті приправи для гостей, і тому з самого ранку він побіг до купальні.

„Божка", „Божка" — так і стирчало з кожного другого речення матусі, як раніш було „Станя". Вже два дні безнастанно чув він те найменя і вже встиг зненавидіти ту незнану „особку", що викликає в нені стільки уваги, тим часом як він, її одиночок, її мазунчик, майже лишається занедбаним під час цих приправ до увітання гостей... І в стилі десятилітньої людини, чи то пак — мужа, Станя твердо ухвалив виместити дівчині погордою, яку найсамперед виявить своєю неприсутністю при її приїзді.

Подався за ожиною до далекого кам'янистого берега Огарки, потім опинився з товаришами на мосту, де біля деревляних паль завзято кидалися до води й нарешті спливли широкими лотоками. Жовті хвилі гули над головою, щипали тіло в глибині річки, але за якусь мить вже знову виносили на поверхню. А тоді треба було пропливсти під склепінням старого млина, де склизькими, чорними деревинами вела дорога назад, повз герготячого водяного кола.

Однак ті забави, що давали стільки радощів духові, викликали голод шлунку, і нічого иншого не лишалося, як коло дванадцятої години повернутися додому на обід.

Глибоко вклонився тіточці, дозволив собі до обличчя два дзвінких поцілунки, відступив на-бік й обперся об спинку стільця.

— А Божку? — Запитала матуся. — Хиба ж не бачиш Божки?

Дівчинка вже сама підступала до нього, посміхаючись йому сизо-синіми очками, й, стоючи перед ним з спущеними додолу руками, підставила своє личко під його губи. Обняв її, коротко цмокнув і пустив.

— Ти вже також будеш ходити до міської школи? — питалася Божка.

— Ну; вже ж; але те нічого не варт. — Відповів він.

— Чому не варт?

— Принаймні мені того занадто мало! — сказав гордовито.

Треба ж було підкреслити, наскільки він стоїть вище над те, чим вона одразу почала хвастатись й н а ч і м, о ч е в и д н о, ї й б а г а т о залежало.

— Я ще вчуся грати на піанині й французької мови, — продовжувала вона спокійно.

Була то її пиха, що штовхала одразу, при першій зустрічі показати перед ним всю свою ціну, чи вона вчула навмисність його дражливих слів й хотіла йому віддячити?

— Гм! — була відповідь.

— А ти — ні?

Ставала незносимою.

— Ні, я — ні! — відрубав коротко.

Зиркнула на нього так швидко, що він аж втопив свої очі в підлогу.

Зніяковів й засоромився свого пиндючення, що вона, очевидно, помітила, а це ж робило його в її очіх смішним дурником. Треба було негайно полагодити справу (то ж само собою зрозуміло!), й він вже був до того готовий, — коли його вухо ударив її сміх. Зиркнув. Божка саме підскочила до канапи, кинулась його неньці на шию й не переставала голосно сміятись.

Потім неня з Божкою хутко пішли до кухні, а він зостався вдвох з тіткою. Казала йому росповідати про його життя, про школу, про всякі пляни що — до будуччини, а він відповідав їй радо, гречно, пристойно й поважно. Після глузування Божчиного, намагався зробити на тіточку як найкраще враження, й в його свідомости приходив спокій стурбованій душі.

Був дуже чулий той гарний хлопчик, гордовитої постави, з повним відваги чолом над искристими, щирими очима, з гострим носом над дівчачими устами, яких трохи спущені додолу куточки свідчили про самоповагу, що була другою головною рисою його вдачі. Однак, хоча на погляд був спокійний в собі, але ж в середині в нього грала жива арфа, яку розбуркував найменший дотик.

Тітка слухала його уважно, часом хитала головою на знак згоди, де що проминула так собі, але наслідок її ласкавости не був такий, як він чекав. Ніяковість не минала, й коли, нарешті, міг втекти з кімнати, — та ніяковість погнала його на вільне повітря передихнути.

Перед домом побачив у возі, наповненім мішками з збіжжям, старого затяганого коня й мимохіть, не маючи готової думки, підступив до нього. Але ж, коли кілька часу дивився коневі у вічі, — чогось раптом пригадалась йому одна з народніх пісень, яких він знав, й він почав знічев'я наспівувати сумний мотив про тугу кохання, про смуток забуття, — а той зморений кінь, стоючи нерухомо на своїх твердих ногах, нахилив велику, розумну голову до землі й слухав пісні. Випадав так, наче безмірно він зворушений тією, людською піснею, — і певно — й сам той старий приятель почав би росповідати про своє горе, коли б їх обох зненацька не вирушила з тихого спокою Божка.

— Що він тут робить? Співа коневі?

— Співаю.

— Станю, йому співаєш? — вибухла сміхом. — Але ж він тебе не розуміє!?...

Станя нічого не відповів, а тільки уступився на кілько кроків. Але тим часом Божці вже перекортіло сміятись; може тут недоречно ставитись без поваги до того, як ті двоє. Хоча те все й видалося їй принаймні дивовижним. І вона, швидко поглядаючи на Станю та на коня, спиналася мовчки й чекала з цікавістю, що з того буд далі.

— Є вже обід? — несподівано запитав хлопець.

— Так. Треба йти до хати. — Відповила тихо й побігла наперед до покоїв.

Але, що сталося з нею, що вона чекала його під сходами? Пішли попліч, і враз Божка повисла йому на руку та, ласкаво сміючись й нагнувшись назад, давала йому змогу витягнувати її на-гору. На останнім ступені випросталась.

— Станю, — заговорила, — одже ти на мене гніваєшся. Чому? Скажи мені.

— Я?

— Ну, ти! А чого сердишся?

— Напевно, вже ні! — відповів щиро.

І, справді, був тому радий, що міг їй так сказати. Вчув якесь полегчення й несподівану веселість після того признання. Виходило, що вони — найліпші приятелі. Тепер він це бачив цілком ясно. І не було на світі нічого більш так незрозуміло дурного й недоречного, як їхня попередня сварка.

Сиділи побіч за столом, і Станя галантно підсовував їй таці, коли приходила її черга з них брати, а Божка вже вдруге налила в його шклянку пива. Сміялися, коли з Божчиної тарілки вискочило йому на коліна стегенце з куріпки; прискали сміхом, коли випадково збігалися їхні літкі; а взагалі кожна дрібниця за тим обідом викликала веселощі.

Після обіду Станя взяв свою рушничку — монте-кристо — й покликав Божку у двір. Тричі випалив сам, а вже потім присилував її, щоб вона стріляла також. Перемінялися в черзі, й було дуже кумедно дивитися на Божку, як вона ставилася твердо, як морщила свого носика й жмурила очка, затуляючи то праве, то ліве, а після пострілу, що завжди її так лякав, гордовито випростувалась. Її кулі дряпали гонту на даху, або облуплювали вапну з стіни стайні, стукаючись далеко від дверей, на яких було назначено приціл.

Однак та гарна виграшка скінчилася, бо швидко не стало набоїв. Тоді діти визнали, що треба конче зробити досліди на горіщі. Після короткої наради ухвалили, що про це не варт говорити матусям, бо, коли вже були натяки проти стріляння, то тут, напевно, буде рішуча заборона. На горіще виберуться потай.

— А де ключ? — запитала Божка.

— Висить в пекарні біля дверей, й має таке кільце у вушку.

— То, знаєш, що? Я тим часом піду на ґанок, немов би нічого, а ти принесеш ключ. Га?

Станя потихеньку всклиз до кухні, а Божка проскочила на ґанок. Її гнучке тільце перехилилось через муровані поручні, а сизо-блакітні очки пильно розглядали кількох задрипаних курей, що тинялися по двору. Але ж всі її думки бігли в напрямі пекарні, з якої виходило вікно на ґанок. Станя посвистував й невпевнено переходив з місця на місце. Було чути, як Маруся сікла мнясо . . . Посвистування не вгавало . . .

— Марусю! Марусю! Йдіть бо сюди, — зненацька загукала Божка. — Ось подивістесь, яка ота курочка . . . Марусю, бо! . . .

Її вдгадливість помогла йому з ключем. Відомкнути потаємно замка на дверях, що ховалися в пітьмі сходів, вже було мало небезпечною справою. І діти тихесенько підходили до тих дверей на горіщі: Станя попереду, Божка — на крок за ним.

Що й казати, скільки тут є скарбів по ріжних скринях, й жаден не розібраний! Як же можна все те залишити спокійно лежати далі? Парасоль з блискучим держалком, скляна золочена куля, віяло, коловорот, і зодяги, й люстро . . . Але, що ж це?

— Мати Божа! Та він не знає, що це? Та то ж — кринолин! Таке раніш носили пані. Поглянь, оттак одягали.

Божка виглядала, мов пташиня в койці в тих залізних скибах, які намагалася перетягти через голови.

— Поможи мені . . .

— Ні покинь те, то погане!

— Чому? Але ж ти — дурненький, власне . . . Я знаю, що це погане, але ж, коли б на ньому був шовк чи едваб . . .

— Та що ти плетеш, курям на сміх. Вилізь з того, прошу тебе, вилізь, — промовив з прикрістю.

Божка б не послухала його, та вже сама побачила на своїй сукні порох від тих кругів, а через те вилізла з койця й пішла до вікна обтрушуватись.

Станя повільно підступив до неї, але тут затремтів . . .

Притаївши дух, звісивши руки по боках, вп'явся витріщеними очима в ту глибинь, що була під ним, затоплена позолоченим повітрям. На дні тієї глибині лежало місто. Сива площа майдану, з червоними гострими дахами; химерно покручені вулиці; попроламувані двори, — а за містом, де провалля переходило в далечінь, там стояла школа, мов сивий кубик, оточений садком; далі — фабрика з зчорнілим в небі димарем, що стирчав немов обпалений кілок; ще далі — поле та луки, барвисті, зелені та жовті з плямами дерев й перерізані річкою, яка тікала до синьої далечі, аж під темні верховини Середгір'я.

— Божко, Божко! — загукав він. Смикнув її, вхопивши за руку, якою вона саме збивала порох з оборочок свого вбрання, й швидко, зхвильованим голосом продовжував далі:

— Божко! Ось поглянь лише туди, далеко, далеко . . . Не до поля . . . на небо . . . Дивишся?

— Дивлюсь.

— Ну, й що? Ти заглянь як найглибше в саме небо . . .

Міцно тримав її за пальці, а очима вп'явся в її очі. Божка також дивилася, але ж, що він занадто міцно її тримав, почала видиратись з його рук.

— Я те знаю . . . Не дави мені пальців . . .

— І ти нічого не почуваєш?

— А що?

— Ну . . . нічого?

— Що?

Побачив, що — нічого. Був видимо одурений. Його великі карі очі потемніли, а на обличчі з'явився сумний вираз. Пустив її руку й стояв, потупившись, з нахиленою головою, неначе збірався плакати . . .

— Бач! — озвався зненацька. — Коли б ти тільки забажала, я враз би скочив додолу . . .

Вона не зрозуміла його докору й мудро запитала:

— На віщо?

— Так . . . Коли б ти, кажу, тільки того забажала, — промовив знову, подумавши.

Вона обернула на нього свої сизі очі:

— Ну, то було б непрактично! . . .

— Ні, ні! Ти мене зовсім не розумієш! . . . Я ще й зараз скочу додолу, коли ти того хочеш. Скочу просто для тебе, бо я тільки тебе одну візьму собі за жінку . . .

Вже було сказано все, й це викликало її сміх.

— От такої! Мене за жінку?! . . . Станю, мене? . . .

Сміялася, дивлючись йому просто в очі і не маючи змоги за сміхом сказати йому, що про те принаймні мусіла би вона наперед вирішити . . . Але рап-

том перестала сміятись, стала перед нього й, залицяючися до Стані, вигиналася за кожним реченням й вичитувала:

— Так, послухай! . . . „Був собі один пан, мав він великий крам. А в крамниці — самі гачки, а на гачках — самі пташки . . . Слухай тепер далі: Був собі один пан, мав він“ . . .

Регочучись, розбіглась до сходів, але на них розумно притихла. Її кроків навіть не було чутно, й тільки по скрипінню дверей можна було догадатись, що вона не сховалася десь тут за ріжком, а пішла з горіща зовсім . . .

* * *

Станя вискочив з свого двору й найкоротчим шляхом подався за місто. Він йшов з задраною головою, але увесь час поглядав на доми, боячись, щоб ніхто не помітив, які в нього червоні очі. Правда, на повітрі вони вже трохи охололи, але ж все ще палили.

Тупав ногою, немов би те допомагало йому стримати той потаємний плач, яким раз-у-раз наповнялися уста, й зтискував свої малі кулачата в кешені. Його трусив палкий шал, непереможний гнів й знову й знову згадувалась ганьба, якої він зажив. О! краще вже Божка б була просто тільки лихою, як буває лиха кішка аба кабан, — він не бувби так зворушений, як тим ударом веселого глузування, яким вона цьвохнула його по душі! І ніяк неможна змити теє осудовисько! . . . Краще вбити себе . . .

Він влучив прутом білого метелика, що пролітав біля нього. Цьвохнув його ще й ще, щоб розмолоти його розчепірені на піску крила.

Так йому й треба. Нехай не сміється! Він ні трохи не шкодує того метелика . . . Далі почав бити по березках, що стояли над шляхом, щоб вони так не схилялися по-дурному, немов примовляючи: „Був собі один пан . . .“ Але ж ні, не варті вони! То — тільки дурні дерева, що чинять лише те, чого хоче вітер . . . Збіг до болота, а тут під виспою цвітуть сотки Божчиних очей, що всі дивляться на нього й виблискують посміхом та глумом. Почав збивати прутом голівки синіх дзвіночків, коли це раптом з'явився біля нього напівголий циганський хлопчик. Шморгнув і його також прутом. Він мусів собі самому довести, для самого себе виявитись сьогодня якимсь героєм, а через те, що це була нагода, єдина для самовтіхи, зчепився з циганчам. Повстала коротка борня, й мале циганча вже лежало на землі поміж дзвіночками. Лежав, але свистів. Кілка його рудих товаришів з'явилося на виспі й кинулись навздогін за Станею по шляху. Каміння, що кидали вони, або ж падали перед ним, або ж не долітали до нього. Жадний його не влучив, а що б циганчата його догнали!? . . . Куди там! — кидайте . . . „Циганчата, циганчата!“ . . . Ой! . . . Раптом впав під скляними дверима заїздного двору, збитий якимсь тупим ударом, що прийшовся над лівим вухом . . .

* * *

— Пане докторе, запряжуть за чверть години, перечекайте ту хуртовину . . . — ясно вчув неньчин голос, й враз за тим озвався гуркіт грому. Гуло, аж вікна дзеленчали, й поволі затихло в грізному торохтінні. Потім хтось сів до нього на ліжко, хтось взяв його руку до своєї, і враз инша, менча рука змінила першу.

— Тіточко! — почув він. — Дуже йому зле?

— Має тяжку рану. Нещасний хлопчисько!

— А що казав пан доктор? Не вмре ж він від того?

— Ні, не вмре, моя люба. Швидко знову все буде добре.

— Нещасний хлопчик!... — зітхнула Божка.

Він не потрібував її співчуття, витяг свою руку з її й переклав на неньчину.

— Станю! — покликала неня. — Станю, Станю!...

Було стільки радости в її голосі, але ж враз, немов би сама себе перемагаючи, знизила на тихе пепотіння:

— Заспокойся, синочку. Як себе почуваєш? Чи болить голівка? Але ж ні? Ну, то спи, тільки будь спокійний...

— Мамочко! — озвався. — Я не хочу, щоб тут була...

— Хто, Станю?

— Скажи їй, нехай іде з мого ліжка...

— Та хто? Хто, Станиславчику? Нікого ж нема коло твого ліжка. Тут тільки я та Боженка...

Замовк. Було б то занадто круто. Що б ясно сказати, кого хоче відогнати від свого ліжка, але ж її спочуття не потрібує, й руки своєї їй не дасть. Нехай бачить його повну до себе байдужість.

Але, хто ж то плаче?... Чує здушений, приглушений плач, хлипання. Провів рукою в тім боці, де — гадав — стояла Божка — її вже не було там. Скинув з ока мокру примочку й роздивився. Світло вдарило йому в очі, але ж в покої, так занадто освітленім, бачив всі речі неясно, все видавалося якимсь каламутним, немов затягнене павутиною. Однак... правда: то Божка стоїть на вколюшках перед канапою, встромила голову в коліна своєї мами й обнімає її за пас.

— Божко! — покликав Станя.

— Ляж, ляж, Станю! — заспокоювала його неня й знову укладала на подушки його голову. — Будь же розумний. — І потім покликала:

— Боженко, йди сюди!

Зажмурив очі й чекав Божки. Вже не слухав, що біля нього говорилося, щоб не відогнати від себе того дивовижного почуття солодкої туги, яке вчув від присутности Божки. Але ж вона чогось не підходить. Чому?... Почув, як говорила його мама:

— Галю, май розум!

— Ні, ні! Я їй того не дозволяю.

— Цілком зайво хвилюєшся, Галю!

— Хвилююся, бо маю чого. Ми ж сюди приїхали не на те, щоб потурати вигадкам балованого хлопця. Я тобі того не вимовляю: то — твоя дитина, але ж Божка — моя...

— Тіточко! — заговорив він, просючи.

Однак вона не дала йому доказати й говорила далі:

— Вона вся збентежена й через все те може занедужати. Чого ради? Що хлопець набалований та має ріжні примхи?!... Мені дуже шкода, Луїзо, що прийшлося про це говорити, але ж ти сама бачиш — не я в тому винна...

Замовкла й притягнула до себе Божку, яка під час розмови підвелася й жалісно на неї дивилася. Але ж Станя випростався на ліжку:

— Не займай її, тіточко! — почав він говорити, не зважаючи на те, що мама хотіла його примусити знову лягти. — Тьотю! — продовжує спокійно. — Будь така ласкава й вислухай мене. Бачиш, коли б я, справді, не кохав Божку, то я б не напав на того цигана, а також не плакав би на горіщі. Божка знає, що межи нами було. Я їй сказав, що я її візьму собі за дружину, але вона з мене насміялася. Тепер вдруге я сватаю її так саме перед тобою. Нехай вона тепер сама відповість і вирішить. Ми можемо чекати одно одного, як чекали Вашек та Мінка, які умовились між собою й кохали одно одного. Я не такий дурний та смішний, що б міг раз бути її чоловіком, а потім... Але, не в тім річ... Мені зовсім не соромно, я... і я скажу тобі цілком щиро: я... в неї дуже закоханий...

Замовк. Йому видалося, що він ніби зачув зтриманий згук, подібний на посміх, але ж обличчя обох пань були поважні, й те його заспокоїло.

— Божко! — промовив тоді урочисто. — Божко, ти скажи перед тіточкою й мамусею, чи ти мене любиш й чи хочеш мене почекати?

В тій хвилині якось сталося так, що обидві пані, неначе по умові підвелися й вийшли до сусіднього покою. Але ж Божка вже була з ним. Вона його візьме!... Вона його візьме!...

Станя взяв її за руку, притиск її зхвильовано й, хоча те Божці боліло, але вона не викручувалась від нього, а почала говорити про майбутнє. Коли ж це буде весілля? Порахувала: аж через десять літ! Ні, ще треба буде чекати аж до 14 літ, бож треба відбути військову службу! Боже мій! Аж чотирнадцять років! — То дуже, дуже довго. Але, щоб додати собі рішучости на те чекання, зацікавилась питанням військової форми. Яку ж він собі вибере уніформу? В який відділ піде? Вона знає, що Антін Мразкович пішов у драгуни, й йому те дуже до лиця!... Йому все те однаково. Чим би він не був, він так само її кохатиме вірно. Вона ж уже сама бачила, як він добре стріляє; вона ж знає, що він не боявся цигана; вона цілком може на нього покладатись... Знання, завзятість, славу — все він покладе до її ніжок...

— А я тепер буду тебе доглядати й буду сама класти тобі холодні примочки, і ніхто инший!... — вирішила Божка.

Вона враз почала мочити хустку в посудині з кригою, але тим часом увійшла Станіна мама й обклад поклала сама йому на голову. Божка тоді придушила бодай на очі. Спробувала так само зробити й на другий раз та й на третій, але потім швидко побігла до кухні. Сказала, що в неї мерзнуть пальчики...

* * *

Вранці Станя почув прикру новину: тіточка з Божкою поїдуть в дев'ять годин. Вони зробили тут малу припинку на своїй дорозі до курорта, але ж через місяць, коли повертатимуться до Праги, конче заїдуть до них.

Сама Божка була так обтяжена всякими справами, що їй не було часу й прибігти до нього. Нарешті вона аж росплакалась, коли мама їй звеліла одягтися в домашню суконку.

— От, буду гарна, нема чого казати! — говорила вона, криво посміхаючись до Стані, коли він застав її саму в покої.

— Будеш мені писати, Божко?

— Буду, буду! — відповіла швидко. Але ж ти сам скажи: чи можу я приїхати в такому вигляді на курорт?!...

— Я ще сьогодня напишу тобі листа. А ти коли мені пришлеш відповідь?

— Зараз же. Ти ж сам розумієш!

— А тиж не забудеш про мене?

— Ні, ніколи! Ніколи!... — запевняла його з поспішністю, але ж вже рішучо не мала часу на ті справи.

Ще в гурті ззїли добре снідання, а потім розлучилася з ним. Мама, тьотя й Божка сіли до коча. В нього була завʼязана голова й через те він не міг провадити їх на двірець. Дивився їм в слід вікном, і саме в той мент, коли візник завертав на другу вулицю й Божка кивала йому рукою, швидко написав в повітрі велике **14.** Вона бачила й відповіла якимсь рухом, котрого він не зрозумів, і зникла.

Потім... Ех, що вже там потім... Дуже мало лишається сказати.

Божка не відповіла на його листа, тільки в тітчиному листі переказувала йому привітання. Навіть також і через місяць, коли вони поверталися з курорта, не побачив він її більше, як було умовлено. В останній хвилині вибрали инший шлях до Праги.

* * *

І на тому скінчилося перше Станіне кохання; скінчилося швидче, як кінчається звичайно, хоча нічим не відріжнялось від першого кохання всіх инших. Відʼїхало воно потягом з обіцянкою повернутись, але ж, коли мало повернутися, подалося кудись инде. Обставини не дозволили, щоб він, уражений, побіг шукати його по світу... Мусив заспокоїтись на тому, що від того кохання лишилося: мала сіренька рукавичка, яку перед відʼїздом Божка згубила на сходах, трошки туги, що часом цікавиться тим, чого нема, й зрештою зернятко терпкости, яким завжди кінчається все, що повинно було б стати солодким...

Той, хто про Станіну любов оповідає, також особливо гостро почуває терпкість того зернятка...

Але.., оповідання вийшло блідим...

П. Карманський.

Піти кудись...

Піти кудись! — Степом життя
Безсонну тугу понести
І йти безцільно, без пуття,
І не найти собі мети —
Як вітер, гнаний манівцями,
Що носить смуток за сліпцями.

Піти кудись! — Покинуть сон
І в судорогах болю й мук
Копати мов Ляокоон;
І немічю зімлілих рук
Товкти в обруч, що давить груди,
І гризти тайний мур зануди.

Піти! — Добутися з тюрми,
В яку закув нас хорий вік,
І скрикнуть повними грудьми:
Я визволений чоловік!
Спяніти сонцем, радощами
І життєвими пестощами.

Піти! — Відлогами життя
Розплистися туманом мрій
І над рікою забуття
Найти загублений спокій —
Під поцілунками зефіру
Віднайдену пестити віру.

Піти! — Куди? Шукать за чим?
Яким богам здвигнути храм?
Усе брехня, омана, дим!
Усе дрібний, безцінний крам!
І знаю, що й на світа краю
Не знайду входу мого раю.

Автопортрет.

Пooране чоло, мутні, пригаслі очі
І усміхом гірким уста покривлені,
Під маскою лиця дрімає смуток ночі
І стомлені думки, в пустель задивлені.

Ні сонця, ні надій, ні захвату, ні віри —
На все, чим дух мій жив, зіма поклала лід.
І пустка самоти гніте мене без міри.
Таким вертаюся з мандрівки вмерлих літ.

Десь схиблена була дорога на розстаю,
Щось згублене було на шляху життєвім...
І даром я чогось в степу життя шукаю
І тугою горю. — Кому-ж її повім?

Кому роскажу жаль, який зродила втрата?
Кому повірю біль невдалого життя?
Коли моя душа собі не має брата!
Коли минулі дні не мають вороття!

Шукати ще? Нести безсонну в серці тугу
І сльози сіяти відлогом самоти?
Пустий, безцільний труд ловити вітер з лугу.
Чи зможу я себе і май свій віднайти?...

В. П.

Памяти чистого серцем.

Недавно ми отримали від офіціяльного представника нашої кооперації за кордоном трагічну по змісту звістку: в Одесі, по доносу якогось Галичанина, розстріляні жидівськими комісарами 82 представника української кооперації. Коли темна маса нашого козацтва, обурена нечуваними з часів Татар, звірствами московських і жидівських соціал-жандармів на Україні, мститься на їх братах і сестрах, в крові дітей і батьків їх топить свою помсту, европейська преса, і ми разом з нею, тяжко обурюємось. Але коли культурні представники найбільш культурного в світі жидівського народа сістематично винищують цвіт і красу нашого бідного, темного, поневоленого люду, ми мовчки, сціпивши зуби, читаємо і слухаемо та потішаємо себе і других афорізмами, що серед большевицьких комісарів Жидів і справді величезна більшість; але зате серед жидівської нації їх меньшість! . . . Що і серед української інтелігенції є свої Штефани, Винниченки, Лівінські, Піддубні, не мовчки, а голосно благословляючі „катів-людоїдів“ на їх страшне нелюдське діло.

А большевицька офіціальна преса приносить нові та нові душу леденящі помяники.

Ось один з них, передо мною: на цей раз жертвою впав мій молодший товариш по зброї, мій найлюбійший учень по національній роботі, відомий на півдні земський хірург д-р М. С о л ч и н с ь к и й. Він був найбільш може завзятим в роботі, найбільш удосконаленим в своїм фаху спеціалістом з того гурту людей, котрих вперше привів до національної свідомости в Подільській Семинарії В. М. Ч е х о в с ь к и й. Але в той час, коли його товариші, такі як покійний Кость Шероцький, иноді дозволяли собі серед науки роскішь поцікавитись і політичним життям, М. Солчинський, майже з семинарської скамі, цілком вліз по вуха в медицину. На його думку було — „добрі політики завсігди знайдуться, а добрих фаховців, свідомо будуючих національний храм науки, меньше буває!“ Це праця більш тяжка і більш скучна, ніж широка громадська робота. За практичною роботою, за ученими студіями він немав навіть часу иноді часопись прочитати. Його анальфабетизм політичний иноді міг тяжко вразити тих, хто не знав його ближче, не відав про його відданість науці. Разом з тим ще більше вражала в ньому його скромність. Революція дала нам не тільки нахаб від стратегії, але і отаманів від науки. На універсітетських катедрах появились „шевці“ і „кравці“, що з наукою нічого спільного не мали. Останній раз, коли я два роки тому побачився з покійним, я тягнув його до універсітету, принаймні на приват-доцентуру. Але покійний категорично відмовився, заявляючи, що його час іще „не приспѣ“. Українським громадянином, прямим, правдивим і чесним з собою він остався до останньої хвилини. І це мабуть привело його під большевицьку стінку.

Рідна наука втратила в ньому молодого, але надзвичайно талановитого, кристально чесного з собою робітника. Його кровь, як і кровь багатьох сотень і тисяч невинно замучених соціал-палачами нашого народу, хай буде на них і на дітях наших катів. Бо помста ще прийде! Кровь даром не пропадає . . .

Подорожній.

Враження з подорожі*).

I.

18. листопаду 1919 року я виїхав з Київа. Шлях мій лежав на Полтаву, Харків, Ростов н/Д., Новоросійськ, Одесу, Варну, Софію, Білгород (Белград), Відень. На осилення цього шляху прийшлось витратити майже три місяці — до Відня я приїхав 12 лютого 1920 року. Як видко з напрямку мого шляху, мені

*) П р и м. Р е д.: Ці „враження“ одного з укр. міністрів не втратили свого інтересу і зараз. Бо Врангель збірається поновити всі помилки Денікіна.

прийшлось проїхати чимало країн; прийшлось проїхати ці країни при ріжних політичних ситуаціях, прийшлось бути свідком зміни цих ситуацій.

З Київа я виїхав при денікінській владі, котра досить рішучо кричала, що відступлення добровольчої армії — цілком випадкове і необхідне для перегруповання військ; і що большевики здорово поплатяться за те, що посміли прогнати добровольців з Орла, Курська та Вороніжа і що, з другого боку, „большевики старого сорта“ (себто Українці) повинні забути про свої самостійницькі мрії, бо правительство „добрармії“ не допустить ніякої самостійности України і взагалі не допустить ніякої України, хоч і не відмовляється, коли буде збудована єдина, велика, неділима Росія, говорити про автономію Малоросії. Так казали київські правителі на чолі з ґенералом Драгоміровим.

Квиток залізничий 16. листопаду мені видали на Ворожбу; але 18. рано, коли я прибув на станцію, з'ясувалось, що їхати прийдеться на Полтаву, бо Ворожба небезпечна відносно большевиків. На станції Київ уже помітно було, що і тут не все гаразд, що розвал добровольчої влади йде досить швидко. Між иншим, наш потяг, який мав відійти о 7 г. ранку, вирушив тільки о 3 г. по полудні... Мені пощастило сісти в вагон державної установи, в якому вивозились з Київа до Ростова державні цінности і урядовці. Читач може подумати, що цей вагон був, як не салоном, то принаймні звичайним вагоном І кл. Але в цім разі читач помилився: вагон був ІІІ. кл., досить обшарпаний; замість шкла, в багатьох вікнах були дошки; в стінах чимало куль засіло і освітлення не було, але вагон отоплювався. Це був, здається, тільки один вагон з отопленням на весь потяг. Решта вагонів були товарні. В деяких з цих вагонів пасажири на свій кошт поставили залізні грубки і на свій кошт топили їх. А хто цього не зробив, то мерз за собачу матір, бо на дворі був мороз коло 12° по Реомюру. А мерзнути прийшлось не малий час, бо у Ростов ми приїхали лише через 8 днів. Але ще питання: хто виграв — ті, що їхали в теплих вагонах, чи ті, що їхали в холодних? Ті, що їхали в теплі, весь час догодили з вошами, і багато з них, коли приїхали до Ростова (а деякі то ще й по дорозі), захворіли на плямистий тифус, а ті, що їхали в холодних вагонах, менш хлопоту мали з вошами, але поперестужувались і теж перехворіли.

У Ростові ми застали досить бадьорий настрій в урядових колах, і коли мені прийшлось ходити по справах до денікінських міністрів і натякати їм, що, може бути незабаром большевики візьмуть Київ, то деякі з цих міністрів тільки усміхались, а деякі рішучо заявляли, що добровольці дуже швидко покажуть большевикам таку „кузькину мать“, що вони, большевики, не тілько Київа не захочуть брати, а будуть раді, коли їм пощастить утікти живими у нетра північних лісів.

На протязі трьох тижнів майже щодня я мусів бувати то у одного, то у другого міністра з проханням від нашої установи, і чим далі, тим тон цих міністрів ставав не таким гострим в питанню про можливість взяття Київа большевиками. Нарешті, 19. грудня, стало офіціально відомо, що Київ у руках большевиків. Після цього я у міністрів уже не був.

Підчас мого перебування у Ростові, крім розмов з денікінськими міністрами, мені доводилось розмовляти і з представниками влади Всевеликаго Войска Донского. Треба зазначити, що денікінці, знищуючи ідею не тільки самостійности, але навіть і федеративности України, побоялись зробити це з Всевеликим Доном. Тому, що в Ростові керувало справами Війська Донського „Правительство Всевеликаго Войска Донского“.

Щоб це правительство дивилось денікінцям у зуби, цього не можна сказати, а навпаки — скрізь було таке враження, що Дон — цілком самостійна держава, коло якої чогось тулиться влада „добрармії“. І справді, Дон був самостійною державою, з власним президентом республики — Отаманом, з власним парляментом — Військовим Кругом, з власним урядом і власним державним банком, з власною грошевою емісією, з власною армією. І цю свою самостійність Донці обстоювали надзвичайно рішуче. Для того, щоб знижити цю самостійність, була орґанізована особлива комісія з представників добрармейської влади, Дона, Кубані, яка мала орґанізаційні завдання — виробити закон про порядок дер-

жавного строю на півдні Росії. Ця комісія засідала дуже довго, але, оскільки мені відомо, так нічого й не виробила. Як казати правду, то вона, ця комісія, дещо таки виробила, але п. Денікін майже нічого не затвердив, а багато законопроєктів повернуто назад з таким приблизно написом: „такий закон був би доцільним при федеративнім устрію, а не при автономнім“.

Як бачимо, і для Всевеликаго Дона „готовилась“ така ж автономія, якою „користувалась“ Україна. Але досягнути цього Денікін не зміг, бо дуже вже рішучо насідали большевики. А Донці носом чули бажання Денікіна і дуже рівниво оберігали свою самостійність. І коли, наприклад, 21. листопаду ст. стилю, був виданий військовою денікінською владою безглуздий наказ, щоб людність Ростова 22., 23., і 24. листопаду зовсім не виходила на улицю, а сиділа по хатах, то донська влада, без відома котрої цей наказ був виданий, рішуче запротестувала і добилась відміни цього наказу уже 22. ввечері.

Весь час мого перебування в Ростові серед громадянства панував трівожний настрій, бо ні в кого не було певности, що добровольчий фронт буде триматись, а навіть і навпаки, як громадянство, так і представники донського правительства, з якими мені приходилось мати розмову, майже певні були, що незабаром Ростов буде взятий большевиками. Такої думки держались і ті урядовці денікінської „добрармії“. Повтікавши з ріжних міст, занятих уже большевиками, в великому числі скупчились у Ростові і чекали вказівок, що їм робити далі.

Великий військовий круг, козачий парлямент, виявляв нервовість, часто відбував таємні засідання, на яких, між иншим, вислухував повідомлення головнокомандуючого донською армією Сідоріна...

Газети, майже всі денікінськовірнопідданчеського напрямку і безумовно всі єдинонеділимчеської плятформи, вживали самих рішучих заходів, щоб запевнити громадянство, що добровольча армія — надійна сила і що вона зараз не втікає перед большевиками, а тільки відступає для „перегрупировки“. Розуміється, газети зачіпали і денікінську політику відносно України і всі хвалили цю політику і розхваляли мудрість і великодушність Денікіна, котрий, не дивлячись на всі злочинства петлюрівців, обіцяв дати Малоросії (деякі газети навіть вживали слабо „Україні“) широку автономію.

Як раз перед самим моїм прибуттям у Ростов виник інцідент з кубанськими самостійниками, арештованими командуючим Кавказькою армією Врангелем. Першою стадією цього інцідента було оголошення Бича і його товаришів, що перебувають закордоном, ворогами народу і перебуваючими поза законом; а другою стадією був арешт Калабухова, Макаренка і инших, в числі більше 10. Калабухова негайно повісили, а решту держали за замком. Кубанська Рада заметушилась і кинулась за підтримкою до Донського і Терського козачих кругів. Ці відносились до справи досить холодно, хоч і вжили деяких заходів до врятування замкнених. Наслідком цих заходів з'явилась урочиста обіцянка ґенерала Врангеля, що замкненим не загрожує смертна кара (пізніще вони були присуджені до висилки закордон).

А большевики все напірали і напірали, і Ростов все більш і більш переповнявся біженцями. Уже й міністри „добрармії“ не так бадьоро запевняли, що все гаразд. В Ростові утворилась така тіснота, що постійні мешканці завопили благим матом: їх помешкання безупинно реквізувались для біженців; біженці, осилившись в чужих помешканнях, зараз майже всі слабли на тифус, заражали хазяїнів помешкання, мерли і тягнули за собою й цих хазяїнів...

Смертність страшенно піднялась, на вулицях цілими днями тягнулись похоронні процесії, з церков майже не переставали чутись похоронні мотиви... Вошей скрізь розповсюдилось така маса, що люде, навіть люде заможні, в помешканнях котрих завше додержувалась чистота, ніяк не могли від них одбитись: — воші повзали по блискучих паркетах, на білосніжних подушках, на шикарних дамських вбраннях...

Настрій громадянства все гіршав і гіршав, а влада все гірш і гірш докоряла громадянству його індеферентним відношенням до війська і цим інде-

фентизмом виправдуючи, між иншим, реквізицію одежі у населення і мануфактури в магазинах.

Але настрій від цього не кращав і індеферентизм не зменшувався, тим більш, що і реквізовану одіж і реквівовану мануфактуру людність весь час купувала цілком отверто на базарах у солдат і секретно у офіцерів.

Скрізь і всі стали голосно вже говорити, що при такому становищі нічого й думати, щоб фронт утримався, і разом з тим все голоснійще і сміливіще звучали голоси, що необхідно змінити орієнтацію і, замість Антанти, орієнтуватись на Німців.

Розмови про зміну орієнтації я чув ще в вагоні, їдучи до Ростова, але ці розмови викликали надзвичайно вороже відношення військових і правих кол. Тепер же про зміну орієнтації заговорили вже й ці кола, особливо, коли впав Харьків.

Як раз після цього головнокомандуючим добровольчою армією, замість майора Маєвського, був призначений Врангель, про якого всі говорили, що він відомий германофіл і що незабаром він заступить місце Денікіна і поверне орієнтацію в бік Німцями. Газети теж заговорили на цю тему, спершу лише в тоні інформації, що така течія є, а потім і в вступних статтях, обговорюючи, оскільки можлива зміна орієнтації, і загрожуючи Антанті цею зміною, коли вона не допоможе „добрармії" живою силою. Нарешті, очевидно, по камертону зверху, газети заговорили, що нічого й думати про зміну орієнтації, бо Германія перебуває в такому стані, що нічим реальним допомогти не зможе. Дорожнеча в Ростові все збільшувалась і збільшувалась, і населення все більш і більш обурювалось проти „добрармії", і хто мав змогу, утікав з Ростову. З другого боку, до Ростова прибувало все більш і більш біженців — приватних осіб і урядовців, бо большевики стали досить швидко посовуватись на південь.

В цих умовинах відбувся в Ростові 23—26. листопаду ст. ст. з'їзд представників кооперації „Півдня Росії", скликаний тимчасовим комітетом кооперації півдня Росії, на чолі якого стояв відомий А. М. Нікітін, бувший міністр пошти і телеґрафа в останньому кабінеті Керенського.

З'їзд цей мав характер більш політичний, ніж кооперативний і, між иншим, обговорював питання про відношення кооперації до денікінської влади і новий проєкт земельного закону.

Що торкається питання про відношення кооперації до влади, яке було поставлено так, що кооперація мусить сказати, чи вона підтримує владу Денікіна, чи не підтримує, то кооператори надзвичайно дружно всипали докладчикові (А. М. Нікітіну) гарячих, нагадавши йому, що російська і українська кооперація завше стояла на грунті аполітичности, в політичні питання не вмішувалась, і що зараз нема ніяких підстав для змінення цеї лінії поведінки.

Крім того, користуючись нагодою, кооператори так освітили владу Денікіна, що як би він чув, то не раз чхнув би; між иншим, представник Кубані сказав, що якби він дерзнув голосувати за підтримку Денікіна, то з першої Кубанської станиці, в яку він попаде після з'їзду, його, без голови, витурять у перший вже день.

З приводу земельного законопроєкту з'їзд довго балакав, доказуючи, що цей законопроєкт — не те, чого потрібує населення, і виніс резолюцію, в якій зазначав бажаний напрямок земельної реформи.

Цей самий законопроєкт обговорювався ріжними громадянськими орґанізаціями Ростова, і правими і лівими, і всіми осуджувався, причім праві були незадоволені тим, що законопроєкт вводить принціп примусового одчуження землі, хоч і за плату, хоч і Бог знає коли, а ліві, ті ліві, які могли показуватись на світ, прямо заявили, що, коли до цього часу населення можно було закликати до підтримки влади „добрармії", то тепер, після оголошення земельного законопроєкту, нічого й думати про це.

8/21. я сів на пароплав і подався на Одесу.

Подорозі заїзжав у Керчь, Теодозію, Ялту, Севастополь.

У перших трьох містах життя йшло так, неначе все те, що діється на фронті, зовсім не торкається цих міст. Особливо це помітно було в Керчі, котра ще ніколи не бачила у себе большевиків. В Севастополі був настрій уже тривожний, бо газети сповіщали, що з Ростова у Сімферополь і Севастополь виїхали квартір'єри, щоб реквізувати помешкання для потреб добровольчої влади.

До Одеси я прибув 15/28. грудня, як раз підчас найжвавішого утікання „добрармії" з Київського фронту.

У Одесі вже панував тифус; воші, як писали фелєтоністи, добірались уже до Робіна і Фанконі (видатні ресторани). Влада метушилась, видавала грізні циркуляри і накази; ввечері, а то навіть і серед білого дня, людей на вулицях грабували до сорочки, арешти під всякими соусами йшли направо і наліво, — все свідчило про те, що незабаром прийдуть большевики.

На Різдвяні Свята було враження, що становище „добрармії" покращало. На перший день свят митрополіт Платон, в міській думі, на урочистім зібранню гласних і представників влади, в промові рішуче закликав громадянство стати дружно коло ґенерала Шілінга і дати опір большевикам.

Ґенерал Шілінг, главноначальствующий одеського району, після цеї промови зараз же заявив, що він свої обовязки виконає і буде, як справжній солдат, до останньої каплі крові боротись як з бандами на фронті, так і з зрадниками в місті і оком не моргне, коли йому прийдеться хоч би й 1.000 цих зрадників послати на той світ. Дума гучними оплесками вітала обидві промови і постановила зараз же з'орґанізувати „священий отряд".

Дехто з одеситів після цього вирішив, що не бачити Одеси большевикам, дехто подбав про те, щоб мати можливість ночувати не в своїй квартирі (на випадок ночних візітів влади), а дехто флеґматично пробуркотів:

— Вже бачили й чули таке!

Головним показчиком настрою був пашпортий відділ градоначальства, де і вдень і ввечері йшла надзвичайно інтенсивна робота по видачі закордонних пашпортів.

Урядовці, а також і поліція, заробляли величезні гроші, друкарні не встигали виготовляти пашпортних книжок (замість книжок виготовляли бланки пашпортів на піваркушах).

Консульства закордонних держав теж працювали досить інтенсивно і заробляли гроші на візіровці пашпортів, причім деякі консульства, як от Італійське, вимагали брати їх візу навіть тоді, коли людина не збиралась їхати ні в Італію, ні через Італію, а тільки — на італійському пароплаві. Ця віза коштувала 20 французьких франків, цеб то, по курсу коло 600 карбованців. Але перше, ніж добувати візи закордонних держав, необхідно було мати візу добровольчої контррозвідки, яка коштувала найменше 3.000 карбованців.

Після свят до порта зайшло скілька пароплавів, які в своїх одеських аґентурах викинули аншлаги, що квитки вже всі продані.

Хто вмів добре читати, той читав ці аншлаги так: Хто хоче купити квиток, той повинен зайти до касіра і добре йому заплатити. І я вжив відповідних заходів і добув собі квитка до Варни, бо иншим шляхом до Царгорода і за Царгород вже не пускали. По дорозі до Варні, зупинившись в Констанці, ми пробували проїхати в Румунію, але румунські поліцаї рішуче заявили, що Росіян не пускають до Румунії. На заяву, що ми не Росіяне, а Українці, нам відповіли, що це все одно. У Варні нас з пароплава повели до карантину, де продержали двоє суток. Померзши днів 5 у Варні, ми з військовим потягом поїхали до Софії. З військовим потягом прийшлось їхати через те, що в Болгарії страйк залізничників, і звичайні потяги не ходять.

Розговорившись з Болгарами, як у Варні, так і в потязі, ми з'ясували, що політичне становище в Болгарії не зовсім спокійне. Трівожать спокій комуністи, які досить вперто ведуть боротьбу за свої ідеали і набувають все більш і більш прихильників серед робітників і взагалі міського пролєтаріату.

Але селяне ставляться до комуністів дуже вороже, і парлямент, який на 70% складається з партії селян, веде з комуністами вперту боротьбу. Правительство Стамбулінського, яке опірається на більшість парляменту, вживає самих рішучих заходів у боротьбі з комуністами, і поле бійки поки що остається за правительством. Між иншим, страйкарів-залізничників, які не стали на роботу по вимозі правительства, останнє мобілізувало і посадило в військові казарми. А позаяк це позбавило залізниці техничного персоналу, то правительство знеслось з Чехами і виписало від них скілька сот відповідних техників, з приїздом яких до Болгарії мав початись залізничий рух. Два депутати селяне, що їхали зо мною в потязі, розказували про це з захопленням і запевняли, що вони, селяне, вживуть всіх заходів, щоб знищити комунізм. Коли я зробив вказівку, що зараз, як видно з газети, при виборах до общинних правлінь в значній кількости проходять комуністи і що в Варні, наприклад, вони одержали більш 50% голосів, то вони, депутати, загадково усміхнулись і один з них, трохи помовчавши, сказав:

— Як не дамо хліба, то живо забудуть про свій комунізм! . . .

У Софії ми дізнались, що коли залізничники оголосили страйк, то правительство, не надіючись на міську поліцію, викликало до Софії поліцію з сел, і полицаї-селяне скілька день з грізним виглядом похожали по Софії, забезпечуючи громадянство від всяких ексцесів з боку комуністів.

Починаючи з Варни, скрізь зустрічаємо французьких солдатів і офіцірів, котрі, користуючись правами переможців, тикають свого носа у всяку справу. З боку не помітно, щоб це дратувало Болгар, але, коли заведеш з братушками інтімну розмову, то зараз же виявлюється, що Французи — вороги, і що сімпатії до Німців тільки заховані, але не знищені. Зараж же по прибуттю на терріторію Болгарії ми оголосили себе Українцями і завше рішучо протестували проти найменування нас Росіянами. Братушки усміхались, казали, що „то все одно“, але як надалі, то вже не забували, що ми Українці. Коли же ми, в розмовах на політичні теми, виявляли себе прихильниками всеславянської федерації, то Болгари це щиро підхоплювали і цілком приєднувались до цеї ідеї. Правительство Малінова з зовнішнього боку цілком антантофільське, але мені здається, що воно свою антантофільність проявляє тільки через те, що инакше поводитись зовсім неможливо. Пробувши днів пять у Софії, ми вирушили шляхом до Сербії. Болгарський потяг довіз нас до Царіброда, який, по постанові найвищої ради, повинен перейти від Болгарії до Сербії. Тут майже цілу добу нам прийшлось чекати сербського потяга. Царігрод — невеликий городок, з болгарським населенням, і Болгари тяжко ображені тим, що цей городок переходить до Сербів. На станції ще болгарський персонал, але вона вже підготовлена до здачі Сербам: побиті вікна, порозвалювані печі, ні одного стільця чи стола, ні одної лампи і, розуміється, ніякого буфета . . .

Серби зробили на мене враження не таких доородушних людей, як Болгари, але — досить ділових.

На всякому шляху від болгарського кордону до Білграда видко сліди війни: поруйновані стаціонні будинки, місцями ще розвернуте полотно дороги, зірвані стрілки. Але разом з тим видні наслідки надзвичайної енергії по відбудуванню руїн, і майже на кожній станції видко або закінчені нови будинки, або відремонтовані старі, або початі будуванням.

В Сербії хвалитись, що ми Українці, не було рації, бо тут до України ставляється, як до німецької видумки, а знають тільки одну Велику Росію. До Росіян тут ставляться надзвичайно прихильно, даром возять їх по залізницях, міняють по твердому курсу російські гроші, даром годують в „Руськом Доми“. Правду кажучи, панове Росіяне зловживають цею прихильністю і, не кажучи вже про те, що по залізницях безплатно їдуть такі люде, які можуть платити дуже добре, багато з Росіян просто спекулюють на розміні російської валюти по твердому курсу, скуповуючи цю валюту на біржі за безцінь і міняючи її по 800 дінарів за 1000 рублів. Політична орієнтація тут щиро антантська.

Комуністи тут теж не дрімають і вперто скрізь проповідують свої льозунги. Поліцейського переслідування цеї агітації не ведеться, і ви можете де

небудь у місці почути вигуки: Хай живуть Ленін і Троцький! Коли нам прийшлось говорити на політичні теми з громадськими діячами, то останні, хоч і старалисл запевнити нас, що для поширення комунізму в Сербії зовсім нема підстав, але видко було, що в свої запевнення і вони не дуже вірять; бо, запевняючи нас, вони разом висловлювали жаль, що в Сербії нема такої людини, як Малінов, щоб так зуміла з'організувати селян, котрі є дійсна протибольшевицька сила.

Я кажу — Сербія, а треба було б казати — Югославія, бо зараз, як держава, істнує Югославія, в склад якої входить Сербія, Хорватія, Славонія, Чорногорія і ще там щось.

Але ми переконались, що держава державою, а справа справою, і що на ст. Марібор, у Славонії, зовсім не беруть сербських дінарів, а вимогають славонських корон, це б то корон б. австрійської держави, заштемпельованих у Славонії.

Від Білграда нас повезли вже в вагоні з отопленням, тільки без світла, а від Марібора почали світити, але перестали топити.

Перед австрійським кордоном вже почувалось, що ми їдемо до голодного краю, бо кожний поспішався занести що небудь з їжі . . .

Л. Р.

Листи з Анґлії.

Анґлія і Україна.

I.

Аби уявити собі як слід відношення анґлійської громадянської думки до українського питання, треба мати на увазі передусім те, що англ. нарід сам є пануючою нацією у сотвореній ним величезній державі. Тому й цілком зрозуміло, що англ. обиватель співчуває тільки плятонично сепарастичним стремлінням підлеглих націй. Єдинодушність, яку виявляють усі англ. політичні партій у свойому неґативному відношенні до питання Незалежної Ірляндії, може служити найкращою характеристикою політичних поглядів демократичної Анґлії. Беручи на увагу таку психольоґію Анґлійців, взагалі годі вижидати від них якого не то ентузіязму, а просто зацікавлення українським питанням. Тут відграє ще чималу ролю цілковита незнайомість з б. Росією, незнання, яке доходить до анекдотичного абсурду. Перекладна й ориґінальна англ. література про Росію писала про неї тільки, як про щось цілком єдине, не натякаючи ні одним словом про Україну. Само імя Україна стало появлятися в англ. ґазетах тільки від революції 1917 р., але тільки нечисленні одиниці мали приблизне поняття про ґеоґрафичне положення України. Один образований Анґлієць, який цікавився закордонною політикою і міжнародними питаннями, був переконаний, що Україна — це частина Сибірі; инший — що був високим урядовцем — думав про Україну, як про музичний інструмент! . . . За останні два роки розсіяно вже миф про єдину Росію, і ґеоґрафія її поодиноких складових країн стала більш-менче загальним знанням. Але анґл. читача стало бентежити друге питання: чи Українці дійсно є окремою нацією? Вся інформація анґ. громадянства спочивала в руках російських або русофільських кругів, які згодом навязали в Анґлії чимало звязків. До сьогодняшнього дня анґлійська інтеліґенція чує, що українське племя це лише вітка руського народа і вся його боротьба йде за добуття культурної автономії. Навіть дуже ліберальна преса не говорить ніколи про „Україну“, тільки про „Південь Росії.“

Поки в Анґлії не було ще окремої української місії, тільки поодинокі укр. діячі (як Рафалович, Степанківський, Росторґуїв), то для них було дуже важким завданням переробити істнуючий вже там погляд на Україну і її справи, — непосильною роботою через брак інтеліґентних робітників, почасти недоцінювання значіння преси. Робота одиниць йшла, але орґанізованої систематичної освідом-

млючої пропаганди не було. З приїзом місії пропаганда оживилась. Відкрито пресове бюро, яке видавало тижневий бюлєтень, брошури і дбало про доступ до преси, хоч невдовзі діяльність Бюро припинилась. Деяку позитивну ролю відіграли виступи Укр. Респ. Капелі. Поважний вплив на відношення Англії до укр. питання має ґерманофобія, ще й досі сильна серед Англійців, і вона впливає дуже неґативно, нагадуючи Берестейський мир. Правда, в Анґлії ґерманофобія меншає; причини Берест. миру виринають у иншому світлі, а проте загал завше вважає Українців ярими ґерманофілами. Інтересно, що з тих же причин трудно було Укр. Пресовому Бюро найти в Льондоні помешкання. — Що торкається відношення окремих політичних ґруп, то сміло можна сказати, що зараз в Анґлії немає ні одної політичної партії, на активну підтримку котрої могла би Україна рахувати. Консерватори настроєні просто вороже проти України, і через свої фінансові й економ. звязки з б. Росією, і через ґерманофобство. Вони бачать у вел. Росії свого союзника і по аристократичній вродженій антипатій до всякого сепаратизму; базісом їхніх поглядів є факт, що розділення Росії є в інтересі Німеччини. Робітнича партія цікавиться взагалі тільки економично-соціяльними питаннями, а до питань про національности вона відноситься байдуже; а її ліве крило — просто вороже, як до реакційної появи. Лібералі — заняті своїми партійнами суперечками, розколом і т. д. і на ніщо инше не звертають уваги. При тому ліберальна партія утримує постійні звязки з російск. кадетами, які мають на неї великий вплив і використовують його особливо для інформацій ворожих укр. самостійности. Анґлійську пресу Україна покищо не цікавить: — хиба настільки, наскільки вона звязана з загально російським питанням. Це знову ділить англ. думку на два табори: інтервенціоністів (правих) і противників інтервенції (лівих). Права преса, яка раніш підтривувала Денікіна а зараз Вранґля — безумовно стоїть на принципі єдиної неділимої; ліва-же має за лозунґ: „руки проч від Росії!" На їх думку долю Росії мають вирішити тільки Росіяне, чи там народи Росії, а спосіб вирішення належить життю і майбутньости. Робітничий „Daily Herald" мріє про большевицьку федерацію, ліберальний „Manchester Guardian" критикує Денікіна, як реакціонера, але, критикуючи й Вранґеля та Польщу — одночасно виступає і проти Петлюри, як їх союзника.

Наскільки діяльність укр. льондонської місії рушила з тієї мертвої, цілком безнадійної точки, на якій сиділа за часів денікіяди — відомо хиба одному голові місії, бо загал не тільки не знає про конкретні вислідки заходів, але й про самі заходи.

І. Р.

Із недавного минулого.

Через що виїхав С. О. Єфремов.

С. О. Ефремов залишався у Києві підчас усіх політичних переворотів, і тільки тепер, 10. червня ц. р., не забажав ждати пятого за черги червоного „визволення" і виїхав з Київа. Через що власне?

Дуже помиляється той, хто гадає, що С. О. Ефремов увесь час міг безпечно гуляти по київських вулицях і майданах, спокійно працювати у свойому кабінеті й брати участь у якомусь громадському чи науковому житті. Наївно думати, що ті самі большевики, які на вулиці звірськи замордували ґенерального секретаря земельних справ Зарудного, лівого ес-ера, який користувався славою большевика, а замордували за те, що належав до уряду Центральної Ради; ті большевики, які розстріляли б. тов. міністра освіти кабінету В. Чеховського, Ю. О. Щирицю, члена ц. к. ес-срів, який подав в отставку, бо був занадто лівий для міністра освіти І. І. Огієнка (офіціяльна причина розстрілу: „в порядке краснаго террора" !) і ті большевики, що вбили в чрезвичайці напівздитинівшого 70 літнього В. П. Науменка, який колись дав одурманити себе Василенкові і спокусився бути скільца днів міністром освіти; ті вкінці большевики, що, як одну з причин розстрілу, подавали „скрытую враждебность к со-

ветской власти“ (sic!) — що вони б церемонилися з автором „Листа до Юрія Коцюбінського“, колишнім ґенеральним секретарем часів Центральної Ради, лідером „дрібно буржуазної“ партії ес-ефів, найбільшим українським патріотом!... В 1919 році большевики прийшли до Києва в перших днях лютого, а я памятаю, що ще в травні С. О. Єфремов приходив до Української Академії Наук тайкомнишком, і ті, що знали це, вважали доцільним про це не балакати.

Тричі тікали болшевики, двічі денікінці, і кожний раз першим евакуаційним кроком влади було скласти список заложників, в котрому імя Сергія Олександровича стояло завше на почесному місці. З другого боку, кожне чергове „визволення“ зразу зазначувалось новими кроками до „забезпечення життя“ найвизначніших київських громадян перед всякими злочинними елементами і нещасними випадками... в цілком певних і безпечних апартаментах Лук'янівки або високо на Інститутській вул., де їм давали ще й надійну охорону, здебільша з Китайців... Треба, значить, було, не давати визволенцям нагоди до таких турбот і сидіти, під перехідний час, як миша в норі, — кожної ночі в иншого знайомого, або на дачи у Святошині, Межигіррі чи Боярці. Адже не треба забувати, що, починаючи від листопаду 1918 рдку, осадне положення у Київі майже не переводилось. А осадне положення вимагало відповідних екстраординарних засобів боротьби з усіма тайними і явними ворогами ладу й спокію, із котрих, ясно, особа Сергія Єфремови, була не з останніх. І в нашій памяти особливо виразними літерами записались такі два осадні періоди: часи ґен. Келлєра (осінню 1918 р.) та трійці Петерса, Лациса й Ворошилова (літом 1919 р.). Більшу половину пережитого у Київі жахливого півторарічного періоду перевелось на нелєгальному коротанні днів-тижнів, з усіми прикрасами такого буття.

Коли 10. травня ц. р. Київ знову перемінив господарів — Українці дістали перший раз за $1^1/_2$ року змогу гуртом зібратися й побалакати про Україну...

С. О. Єфремов увійшов у „Громадський Комітет“, який репрезентував усе орґанізоване київське українство. Роля цього комітету усім відома. Ставши на шлях понадпартійности, Г. К. не міг мати двох думок що до питання: чи підтримувати українську владу, якою вона б не була і з ким би вона в даний мент не була примушеною йти? — І хоч С. О. Єфремов ніякої державної посади в новому уряді не займав, а в політиці брав участь, на скілько вона була не до розмежування з національно-державним питанням, — одна його присутність на урочистому банкеті в честь С. Петлюри була вповні достаточною причиною для 10-ти смертних для його присудів.

А проте мабуть рішаючим для його чинником, що до виїзду із Києва, був ряд його статей, оголошених за повним підписом в „Громадському Слові“ п. п. „Тіни минулого.“ Із питомою С. Єфремову силою слова і багацтвом вислову та думки, цей великий журналіст мистецьки описував псіхичні тортури, які терпіла культурна одиниця під диктатурою Лациса й Шварца (два предсідателі чрезвичайки в часах до і після денікінщини). Псіхична депресія; невсипуща й непосильна боротьба інтеллєкту з демоном темряви; зведення культури до нуля; гнила атмосфера злоби, ненависти, здичавіння, страху, ґрубости й брутального насильства, атмосфера, яка оповила серце й мозок, опутала душу і трійким тавром лягла на всіх фібрах людського почування; рабство волі; весь траґізм людини, вічно голодної, здичавілої, отуманілого манекена; тріюмф хама — це тема, яку С. Єфремов розгортав у цілому ряду незвичайно ярких, сильних, одиноких в свойому роді і, страшенно вірних! — картинах.

С. О. Єфремов не вірив, не хотів вірити, як і ми всі, у можливість повороту того жаху. Я уявляю собі, що діялось в його душі, коли „марева минулого“ грозили знов у тіло і кров перетворитись! Але він належав до типу Д. В. Колюха — і треба було багацько турбот, прохань і арґументів, аби переконати нервово цілком розбитого великого громадянина до виїзду із Києва і рятування від безглуздої загибелі. Ми знаємо, куди він виїхав, але що з ним зараз і де він — немає ніяких вісток, так, як немає про десятки наших рідних, близьких і дорогих, що досіль десь задихаються в атмосфері царства хама, або нидіють на далекій чужині.

С.

Маленький фелєтон.

По столицях Европи.

(Наш Бедеккер.)

Кольосальний нахил серед сучасних Українців до туризму, що починає переходити в справжню епідемію, і повний брак літератури, котра допомогала би швидко, спокійно і комфортабельно зробити намічену прогульку, примусило нас взятися за працю, котра має бути необхідною кожному Українцеві закордоном.

Правда, дехто може закинути нам, що „література, котра давала легку і приємну можливість їздити по Европі, видавалася і ранійше, в більш ніж потрібній кількости, міністром Темницьким, радником Жуком, міністром Мартосом і другими „мужами“ України, але позаяк виявилося, що особи, котрі користувалися їх послугами, діставали одночасно з літературою такий смак до віденського повітря, що давалі собі присягу ніколи з Відню не виїздити, то редакція рішила, не зважаючи на видатки, видати зазначений провідник і тим задовольнити пекучу українську потребу.

Почнем, як водиться, ab ovo.

Збудіть серед ночі першого ліпшого Галичанина (котрі, як відомо, суть найсвідомійшою частиною українського народу) і спитайте його несподіванно:

— Що є столицею світу?

— Евентуально Відень! — скрикне він, нескільки не задумуючись і додасть. — Прецінь евентуальна потенція ульковання, файна апровізація і инші люксуси роблять запропоноване заквестіоноване децизивно неконсеквентним, зглядно абсурдним!

Тут ви можете сміло перепинити дальшу розмову, бо навіть, маючи під рукою повного Брокгауза, ви все одно нічого не розберете, і вийти, побажавши йому по галицькому звичаю:

— Ґуте нахт!

Відень так Відень; і ми починаєм з Відня.

* * *

Переважаюча більшість Українців узнала про істнування Відня в 1919 році, але це не значить, що він до того не істнував.

Навпаки, він істнував і, навіть, з сивої давнини уславився меблями, опереткою і дамськими оркестрами.

Поминаючи Бурґ, Музеї, Собори, Універсітет і другі дрібниці, приходиться зазначити, що головною дивниною є безперечно кафе Геренгоф.

Римський Капітолій і Грецький Парнас ніщо в порівнані з цим, єдиним в світі з'явищем.

Що значить ці збірки мертвих спогадів, чи, в ліпшому випадку, статуй нарівні з цим, де ви можете побачить кожний ліпший день найвизначнійших провідників української науки, штуки, літератури і ідеольоґів українського руху.

Тут і ідеаліст Калинович і весельчак Хомик, добродушний педагоґ-комерсант Крушельницький, відомий радіотелеґрафіст і ходок по дроту Вітик і знаменитий „Дзвін“, прозваний так за те, що не пропускає випадку подзвонити в прихожу міністра фінансів.

Тут ви можете побачити шляхетне обличчя відомого красномовця і фільозофа Мазуренка, ставну симпатичну постать комуністичного комерсанта Сірого, натхненне лице д-ра Бриндзана і багато чого иншого.

Хто раз побував в Геренгофі, той ніколи не забуде цього. Життя там кипить.

Тут Калинович показує веселій кумпанії свої фотографії; там Мазуренко продає Крушельницькому свою хемію, а тут „Дзвін“ обмірковує, чи не наложити на твори Винниченка треті 100%.

У зворушеного глядача сльози виступають на очах при виді цієї іділлії. Вийдемо скорійше з ним, доки він не заплакав.

Недалеко відти знаходиться кафе „Централь“, знамените тим, що там, в дальній ложі праворуч міститься редакція „Волі“.

Утримання редакції коштує 7 корон в день, за що редактор лише зобовязаний випити „ейне тюркіше“.

Співробітники п'ють лише воду по дві шклянки на душу і, для відвороту очей, скромно кажуть проходящим кельнерам — „шон бештельт“.

Здебільшого цей фортель удається, але, иноді, кельнери ловлять зазівавшогося співробітника на гарячому і злорадно примушують його випити „ейне тюркіше“, не звертаючи жадної уваги на благання жертви.

В „Централі“ приїзджий даремно буде шукати юнацької жвавости і широкого розмаху мещканців „Геренгофу“.

Приїзжі українські дипльомати обходять цю мрачну установу за чотирі квартали і коли бувають в „Геренгофі“, то йдуть по Рінгу, Кертнерштрассе і Грабену і тоді тільки залазять з чорного ходу.

Щасливим почуває себе „діяч“, котрому вдається прослизнути непомітно поуз страшне місце і недоторканому намацати спасительні, гостинні двери „Геренгофу“.

А иноді недосвідчений провінціяльний посол забреде в „Централь“ в горячий липневий день, змучений спрагою. Підтягаючи широкі штани і витираючи лоба-клітчатою хусткою, з насолодою підносить він до уст холодну „сода міт гимбер“ і несподівано уставить очі в страшний куток.

Дибом станугь йому остатки волосся, напиток, противно всім законам фізики, застряне йому в горлі, зуби заклацають і, відірвавши два гудзіки від піджака в смертельнім поспісі, кине бідняга на стіл мало не половину свого паляресу і вилетить, як ошпарений, за двери в супроводі поглядів здивованих кельнерів. Ще на Шоттенрінгу буде він оглядатися, важко сапаючи і витираючи лоба, одпльовуватися і непомітно хреститися на дзвіницю Вотівкірхе, присягаючися Мартосом і Темницьким поставити пудову свічку лютеранському богу, коли виведе крива.

Всі тікають від цього міста жаху, лише легкокрилі геренгофовські пташки залітають иноді сюди з веселим цвірінканням і, дзюбнувши пару зернят з кешені страшного редактора, весело відлітають на насиджене місце. Все знову огортає тиша.

Страшно ! ! ! Не будемо й ми заходити туди. Хай йому.

* * *

Відень є дуже торговельне місто.

Не задоволняючися силою крамниць, магазинів, торговельних домів на комерційних вулицях Кертнерштр., Маріагільферштр. і других, віденці, окрім того, дуже люблять ярмарки.

З огляду на відсутність у місцевих комерсантів відповідної ініціативи, орґанізаторами ярмарок бувають здебільшого приїзджі.

Так, наприклад, в 1919 році два заїзджих купці орґанізували в Ґрандготелі перманентний, на зразок Київських контрактів, ярмарок під фірмою „Темницький—Жук і Ко.“.

Ґрандготель ломився від натовку, і цілих пять місяців жваво йшла торгівля „роспивочно і навинос“.

Оріґінальне підприємство принесло великий зиск не тільки смілим орґанізаторам, але і деяким контраґентам, котрім потім, при самих незначних видатках, вдалося відкрити в Фінляндії, Італії і других місцях многоміліонні філії під спільною фірмою „Хапай що бачиш“.

* * *

В Відню також дуже розвинене театральне життя.

Не вважаючи на велику кількість театрів, концертних заль і величезних кіно, діставати білети стає все труднійше і труднійше, і це спонукає енерґійних і ініціативних людей відкривати все нові і нові театральні підприємства.

Так з початку 1920 року відкрився на Нейермаркті новий блискучий театр на зразок знаменитого Парижського Grand Gignol, під назвою Meissl uud Schadn.

Театр зняла всесвітнє-відома комічна трупа під дирекцією „Макаренко—Швець“.

Виступи прекрасно підібраного ансамблю мали кольосальний успіх у віденців, і театр часто не міг умістити всіх аматорів.

Найбільшими сімпатіями публіки користувалися — знаменитий Гура в ролі Гамлета і Микитяк-Солтис в ролі Офелії.

Група з нечуванним успіхом виставляли спочатку „Самозванець“—Навроцького, а потім „Розбійники“ Шиллєра.

З огляду на розширення справи були запрошені гастрольори:

Антоніні — відомий ексцентрік з Риму.

З Парижу знаменитий Шелухейран — на ролі шляхетних батьків і місцева сила —

Крушельман, котрий, за невелику платню, талановито виконує всі ролі, які тільки не дай.

При участі всіх цих етуалів, Дирекція, не зважаючи на видатки, поставила знамениту Шекспировську траґедію „Пошилися в дурні“.

На жаль, не вважаючи на небувалий в Европі успіх, між дирекцією зайшли непорозуміння (в наслідок яких один з директорів виїхав в артистичне турне з частиною трупи, щоби виставляти по кращих европейських курортах всесвітньо відому Шиллєровську драму „І я не я і кобила не моя“.

Друга частина трупи лишилася у Відню і готує для закриття сезону велику побутову п'єсу Островського „Не все коту масниця“. Дирекція надіється на повні збори.

* * *

Але Відень не тільки забавляється, він і вчиться.

Кількість музеїв, галерей і гругих наукових установ у Відню просто не піддається обрахунку, і в цьому віявляється пієтетне відношення Німців до науки.

Окрім великих мійських є маленькі, маловідомі широкій публиці музеї, котрі проте дуже ціняться справжніми аматорами. Ми рекомендуємо нашим читачам обов'язково відвідати відому установу на Aleegasse 29.

Аматори приходять туди і простоюють цілими годинами, розглядаючи стіни, стелю і, навіть, підлогу. Довкола панує приємна прохолода і урочиста тишина. Ніхто не потурбує вас, не влізе вам в душу ґрубим запитанням „хто ви і чого сюди прийшли“, і душа ваша тоне в мріях і спогадах.

А коли проб'є година, то всі присутні з жалем прокидаються від мрій, з жалем струхують з себе золоту дрімоту і виходять мріючи про завтрашній день.

Примітка. Вхід безплатний. Палицю і капелюха рекомендується ні в якім разі з рук не випускать.

Недалеко звідти на Фрідріхштрассе міститься знаменитий Віденський спірітичний інстітут „Оцукс“, котрий рекомендуємо нашим читачам обов'язково відвідати.

Довго ломали собі голови цікаві віденці — що воно таке, доки справа не була роз'яснена проїзжим індійським факіром.

Спірітичні книжки, по котрих правиться „Чорна Месса“, переховуються в потаємних місцях і строго бережуться від людського ока.

За послідній рік інститут досяг таких кольосальних успіхів в століверченії і в викликанні духів, що одкрив філію в Парижу, куди переїхала значна частина членів, щоби відкрити там торгівлю бувшими в ужитку духами і другими астральними тілами.

Не вважаючи на невісому консістенцію товару, догадливі спіріти дістають дуже вісомі наслідки.

* * *

Відень — один з найбільших культурних центрів Европи, вславився своєю пресою.

Десятки і сотки газет виходить в сотках тисяч примірників і засипають Відень папіряним дощем.

Головним з цих могутніх провідників всесвітньої культури є, безперечно „Нова Доба“, Боротьба“ і „Український Прапор“.

Сотки тисяч людей чекають кожного числа цих орґанів.

Тисячи стоять в черзі при друкарнях, щоби дістати хоч один примірник, і діставший щасливець летить з дорогоцінного здобиччю додому, збиваючи по дорозі прохожих, і, скликавши знайомих рідних і приятелів, прочитує в колі сім'ї від слова до слова.

Найбільшою популярністю заслуженно користується гумористичний тижддневик „Ноба Доба“, котрий виходить під спільною редакцією відомого гумориста-санґвініка Левинського і знаменитого Калиновича, котрий уславився в Росії під псевдонімом Дурова Старшого.

Слідуючою по значинню є безумовно „Боротьба“.

В протилежність „Новій Добі“ — це велика европейська газета на зразок „Нового Времени“ чи Times'а. Вона містить ріжного роду великосвітські новинки, некрольоги з приводу смерти високих осіб і т. п. Видається компанією американських нафтових королів містерами В. і Тик. По тиражу змагається з „Новою Добою“, і навіть фаховці не можуть опреділити, котра побиває.

Зовсім осібно стоїть серьозний науково-медичний орґан „Український Прапор“, який видає кумпанія докторів.

Науковий характер журналу витриманий до дрибниць т. щ. не тільки редаґують і пишуть статті докторі, але, навіть, по хатах розносять і редакцію замітають також докторі.

На жаль, цей надзвичайно цікавий унікум виходить на старосанскритській мові (так звана прамова) з легким додатком латинських, грецьких, французьких, німецьких, польських, китайських і других слів, т. щ. зрозумілий лише вузькому колу фаховців.

Окрім Відня має ще розповсюдження в Лхассі серед лам.

* * *

Як і всяке старе місто Відень, має і свої погані сторони.

Велико місто жадно втягає в себе всілякі карні елементи, перетравлює їх, виховує і витворює нову расу, як наприклад, парижські апаші, неаполітанська коморра, чи московські хитровці.

Члени цих злочинних товариств ховаються в темних глухих переулках, де панує порок і злочинство.

Горе нещасному одинокому прохожому, що заплутається в кривих вуличках старого міста. До самого тіла розберуть його, збиткуючи, і на другий день побачить бідолаха любимі речі свої на толкучому ринкові, і ні у кого буде шукати управи.

Так і в Відню. Ми настирливо застерігаємо наших читачів і всякого приїзжого за всяку ціну обминати Schwarzspanierstr., де міститься „пресова служба“.

Як коршаки налетять на нього молодці з Бриндзановського Бюра. Злорадно посміхаючись, обдеруть його з усіх відомостей, що привіз він з України, і на другий день побачить бідолаха, як будуть гуляти по світу його інформації під большевицьким соусом, і ніяка поліція не розбере, де тут правда, а де брехня.

* * *

Тепер покинемо шумне місто з його трамваями, автобусами, театрами і вийдемо в околиці.

Одним з найбільш гарних і цікавих місць у кожному старому місті є могилки.

Тут перед очима зворушеного глядача проходить ціла історія міста, втілена в камяні ряди статуй, надгробків і мавзолеїв. Серед зелені трави і дерев біліє мармур, сяє бронза, і послідній промінь сідаючого сонця убірає все в мякі пурпурові барви.

Довкола тиша, і душа мимохить летить до великих тіней похованих. Ходім і ми до їх могил.

Праворуч серед зеленої трави у самого паркану притулилася скромна могила „На Переломі“.

Простота достойна величчя.

На білій мармуровій дошці ляконичний напис „Прохожий! Розкажи в Геренгофі, що ми лягли тут, не діставши чергової субсідії“. На горі барельєф, уявляючий Олеся, підтримуємого двома чи трьома Кушнірами. На долині Хомик, Мурський і Борщак в римських тогах кадять перед погруддям Макаренка.

Поруч лежить свіжа і вже забута могилка маленького недоноска „Сміх“.

Дитина ще в ембріоні подавила великі надії, але, на жаль, необережна матуся — Олесь поковзнулася на крутих сходах в „Урбані Келлер“. Наслідком були передчасні роди і загибель всіх подій.

Життя матері зовні небезпеки, але вона мусіла виїхати до Марієнбаду на курацію.

Вечоріє... Виходимо з цвинтарю і кидаємо послідній погляд на Відень, що тоне в вечірнім тумані. Тепер ми знаємо його краще, ніж рідні Кобеляки чи Миргород.

— —

На цьому ми закінчуємо огляд Відня і переносимся до другої столиці Европи.

Політик.

Політичні нотатки.

Відровідь Чічеріна. „У відповідь на вашу радіодепешу в справі якогось Андрія Лівицького подається до відома, що так звана демократична Українська Республика зовсім не істнує, бо Україна є незалежною радянською республикою, союзною з Росією, і бере з нею участь у переговорах мінських і рижських. Росія і Україна, будучи в стані війни з Польщею, хочуть заключити з останньою мир. Та між Росією і Україною істнує вже союзницький договір, і ніякий инший новий договір уже більш непотрібний“.

Відносно ж згаданого Андрія Лівицького, так польський уряд якщо бажає, щоби той бунтівник одержав амнестію від радянського уряду України, може зробити йому пропозіцію підчас переговорів у Ризі. — „Ч і ч е р і н“.

Отже у п. Чічеріна, як у справжнього дипльомата, надзвичайно кепська память. Бо як би він був дипльоматом дійсно соціалістичної держави, він би не забув так швидко міністра закордонних справ д е м о к р а т и ч н о ї української республікі, А н д р і я Л і в и ц ь к о г о, з котрим вів переговори в осені 1919 р. про мир з Росією і союз проти Денікіна.

Але питання для нас не в справі „якогось Андрія Лівицького“ і не в тому, чи погодяться на „амнестію“ для цього „бунтівника“ Раковський з Винниченком.

Хоч і цікаво було би побачити „амнестіний універсал“ за спільним підписом цих двох. Звичайно, памятаючи досвід Винниченка в справі договорів з Раковським з часів повстання проти Скоропадського, не можно було би дуже серьозно рахуватися з певностю цієї амнестії...

Ми ж не забули ще скарги Винниченко на Раковського і Мануїльського в засіданні Трудового Конгресу в з р а д і їх данним обіцянкам і заключеним умовам про п і д т р и м к у повстання Директорії.

Замість чого вони, Раковський і Мануїльський, використовуючи відступ німецьких військ з демаркаційної лінії, стали на чолі московської армії, що наступала на Україну війною п р о т и Директорії.

Ми не забули, як знова тіж Раковський і Мануїльський в маніфесті „тимчасового селянсько-робітничого уряду України“ об'явили урочисто про те, як в о н и скинули гетьмана і звільнили українській нарід від Німців...

Але знов не в тому зараз питання.

Цю відповідь Чічеріна хай не забуде ніхто на Україні, ніхто з Українців. Хай цієї відповіді не забуде ніхто з тих, що обвинувачують демократичні і соціалістичні кола У. Н. Р. в н е б а ж а н н ю заключити мир з совітською Росією.

Хай не забудуть цього ті, що розпочатий зараз наступ армії У. Н. Р. захочуть використати для боротьби проти У. Н. Р. в імя миру на сході. Бо війни хоче не У. Н. Р., а Москва. Це вона відкинула зараз пропозіцію миру на сході.

Хай не забудуть цієї безсоромної брехливої відповіді ті, що сміють реаґувати на боротьбу українського народу і українського народного війська за волю і незалежність України, що яко ліві чи праві вицофались своєчасно і обережно з України...

Ті, у котрих не хватає мужности повернути на Україну, пійти туди, де в страшних обставинах міжнаціональної і громадянської війни, в умовах большевицького режіму жаху і террору, або в тяжких „союзних" умовах, працює вірна українському народові купка його інтеліґенції.

Бо коли повставший український нарід і нерозривна частина його — українське народнє військо, звільнять терріторію України від ворогів і „союзників" буде запізно для блудних віденських і празьких синів повертати.

Бо для них дійсно буде потрібна тоді „амнестія", але не московських сатрапів, а українського трудового народу...

Про діяльність контр-розвідок. Вістки, які приносить „Вперед" з Станіславова про провокацийну діяльність контр-розвідки Красовського, можуть дійсно довести до розпуки тих, хто боліє за народню справу.

Досвід діяльности всіх таких установ в українській армії показав, що ініціативу тут мають завше вороги денікінці, провокатори.

Ми пригадуємо, як в свій час в Кам'янці попереджалось військове командування проти доручення цих справ людині, що дискретована була шарлатанськими махінаціями в справі Бейліса, потім у мексіканщині з банкіром Добрим, а в Кам'янці, яко керовник розиску тилової командатури, дався в знаки правительству і всім демократичним колам процесом Хомських і численними арештованнями. Вже в травні-червні цього року у Винниці, покликаний знову до праці, причому не узгладнено було те, що цей панок в свій час дуже підозрілим чином залишився у Київі при денікінської владі, він відразу поставив справу на шлях большевицької черезвичайки, що недвозначно погрожувало відштурхнути від правительства демократичні мійські кола.

Але коли пригадаємо, скілька тисяч української інтелліґенції сидять за кордоном, а там на місці боротьби і праці нема кому робити, кому контролювати, кому реаґувати.

Коли пригадуємо кам'янецьке недавнє минуле, коли приходилось брати на службу всіх тих, що пропонували свої послуги, бо не було вибору, бо ліпших не було, инакше треба було б відмовиться від праці зовсім, тоді, коли кам'янецькій центр був єдиним, що боровся і символізував українську національну державність.

Коли пригадуєш все це і читаєш зараз про повторювання знайомих явищ, то мимоволі сумнів бере: хто є винен, ті що там останні сили свої віддають українській справі, і у яких не хватає сил побороти внутрішних провокаторів і злочинців, чи ті, що тут злочинно праздно без діла гають час, що навіть активно перешкоджають справі визволення, замість того, щоб на місці, на Україні допомогти урятовати народню справу.

Із большевицької вязниці. Російська соціал-рев. газета „Воля Росії" подала цими днями про слідующе: 72 лівих с.-р., 42 с.-р., 27 максіма́ліста, 80 анархістів і 5 соц.-демократів, що сидять в большевицькій бутирській вязниці у Москві звернулись до робітництва і соціалістів західної Европи з відозвою, в котрій закликують европейських товаришів не вірити большевикам, звернути увагу на страшне положення російського пролєтаріату. Вони пишуть:

„Вас обманюють. Ніколи ще становище робітників не було таке важке, а панування спекулянтів так блискуче, як зараз. Вязниці переповнені соціалістами... Становище робітників гіршає з кожним днем в наслідок мілітарізації праці... З червня введена позачергова об'овязкова праця. Встановлен дванадцятигодинний день праці. З 10. серпня раціон зменшений до $^1/_4$ фунта на день... За час большевицького панування коло 350 пред-

ставників інтеллігенції і вчених померли з голоду... Робітників легко пізнати на уліці по їх обірванному і голодному вигляду... Серед робітників помічається новий релігійний рух... Церкви в робітничних центрах переповнені...“

Подаємо найбільш характерні частини цієї відозви політичних вязнів Росії, увязненних соціалістів і анархістів до відома наших українських лівих с.-р., що хочуть завести такий самий устрій на Україні.

Це ваші товариші там у бутирській вязниці сидять, це вони звертаються до західного пролєтаріату, до західного соціалізму з закликом: бережіться, вас обманюють!...

Коли в звязку з цим криком отчаю ідеологів російського пролєтаріату поставити подій останнього часу у німецьких неззалежних соціалістів та у чеської і французької соціал-демократії — в справі диктату московськіх поводирів III. Інтернаціоналу, відчит англійської делєгації до Росії та загальний настрій обережности, що до продовження попереднього напрямку безоглядної підтримки московських комуністів — то мусить прийти на думку ідея своєчасности і необхідности об'єднання і контакту закордоних акцій тих соціалістів з країн бувшої Росії, які весь час б'ються на два фронти: проти реакції, „верховних правительств“ Денікіна, Врангеля і всіх инших, з одного боку, — проти терору большевицьких правителів з другого.

Про це чергове завдання мала би подумати перше всього українська соціал-демократія.

УКРАЇНА

— **Українські війська заняли Камянець-Подільський.** Вокзал і мости спалені, університет зруйнований, бібліотека й музей знищені. Крім проф. Білецького, дир. Іваницького і П. Богацького, **большевики розстріляли Ст. Гаєвського і о. Сіцінського.**

— По відомостям, одержаним редакцією, в Камянці большевиками розстріляні проф. **І. Білецький, С. М. Іваницький** і **Павло Богацький.**

— **На Україні проголошено загальний залізнодорожний страйк.** Залізнодорожники домагаються платні в такій валюті, яка має реальну цінність, і рішуче відмовляються працювати на совітські гроші. **В звязку з повстаннями і наступом українських військ, страйк набірає національно-політичного характеру.** У місцевої людности страйк користується великим признанням і найбільшою моральною допомогою. Страйк залізнодорожників болюче відбивається на червоному фронтові, бо большевики не можуть перевозити ні війська ні матеріялів.

— Большевицька преса підкреслює **трагічний стан промислу в Донецькому басейні.** Більша частина металюргічних заводів не працює. На мобілізацію робітників в Юзовці явилося замість 50.000 мобілізованих — ледве 200 чоловіків. Відповіддю були жорстокі репресії, але промисл від того не покращав.

— В районі Кремінця, Заславля і Шепетівки росповсюджено багато відозв за підписом повстанського полк. Струка, в якіх м. и. говориться: „Селяне! Ви бачете власними очима, хто йде з червоними зірками на Вас. Це московсько-сібірська кацапська орда, змішана з китайцями й иншими дикунами, яких ви ще й не бачили. Поки не пізно, беріться за зброю і йдіть до нас, щоб спільними силами вибороти собі і землю і правду і волю і мир. Тоді повернеться до Вас Ваш законний уряд з Головним Отаманом С. Петлюрою“.

— В Одесі розстріляно м. и. брата славетнього отамана Тютюника.

— 6-го вересня відбулася у **штабі ґен. Омеляновича—Павленка** нарада, на якій був присутній гол. от. Петлюра, прем'єр В. Прокопович, мін. нар, госп. Е. Архипенко і мін. шлях. Тимошенко.

— **Махно** заняв Тираспіль.

— Большевики знову **запропонували Махнові миритися,** обіцявши йому високий пост у червоній армії. Махно відмовив.

— Приїзжі із терену боїв у Сх. Галичині оповідають, що в останніх двох тижнях большевицькі частини масово переходять на український бік. Усі червоноармейці родом із України негайно просяться добровольцями в українську армію.

— Сх.-галицькі делеґати склали на руки голови мирової делеґації протест вирішувати у мирових переговорах кордони поміж Польщею, Росією і Україною, не питуючи голосу населення Сх. Галичини, яке є переважно українським, і рішуче домагається самостійности Сх.-Галичини.

— „N. Wiener J.“ довідується телеґрафично з **Ротердаму,** що **укр. повстання в Галичині викликали й підтримують Анґлійці.** Таким чином „Інтриґа“, якої монополь перейшов в останнє від Австрійців і Німців до Поляків, опинилась в руках Анґлії.

— Проти галицького вчителя **Ґаґатко,** який вів на Прикарпатській Україні русофільську пропаґанду, чеський уряд роспорядив судове слідство.

— **У Харькові** анархісти хотіли зробити переворот. Прийшло до крівавих вуличних боїв, які тревали три дні і закінчились розгромом анархістів. Тепер, як кінчає опис подій офіціяльне московське повідомлення, — „все спокойно“, хоч... поодинокі анархісти кидають від час-до-часу бомби на публичні місця й в установи.

— Спочатку вересня, **приїхав до Києва ґен. Брусілов.** Під його головуванням відбувся ряд засідань военної революційної ради армії півн.-західн. фронту.

— **У Києві виходить польська ґазета „Żołnierz rewolucyi“,** під лозунгом: „Niech zginie stary, podły świat“.

— **Моркотун заявив,** що роз'єднання полудневої Росії від північної є бажанням тільки тих елементів, які хотять за всяку ціну ослабити давню Росію, аби перевести в життя свої імперіалістичні пляни. Такий сепаратизм не лежить ані в інтересі України, ані у плянах Франції.

— **До ставки української армії** прибула румунська дипльоматична місія.

— Раковський удруге видав наказ **про проголошення всіх повстанців по-за законом.**

— У Київі засновано чотирохтижневі **курси протиукраїнської аґітації,** що мають метою випускати партійних комуністів, спеціалістів по „искорененію“ українського національного руху і повстанської аґітації.

— Міністр Шляхів, п. Тимошенко, що як відомо, лежав у Варшаві хворий на сипний тиф, видужав і повернув до праці.

— Головноуповажений мистецтва та нац. культури П. І. Зайцев приступив до сформування **культурно-освітнього потягу.** В потязі має бути бібліотека, читальня, кінематоґраф та чайня.

— При походній канцелярії Головного Отамана спеціальна комісія переводить **перевірку документів усіх старшин.** В склад комісії входить полк. Петров, полк. Пилькевич і сотн. Черненко.

— Редакції вдалось добути низку фронтових проклямацій і відозв нашої армії і большевиків. Пр.: „Товарищи, красноармейцы 14-й арміи“, „Украинскіе козаки — к солдатам Красной Арміи“ і др. Всі вони дуже цікаві.

— **Андр. Лівицький заявив,** що коли Польща заключить мир з Росією, а уряд У. Н. Р. не зможе помиритися з Р. С. Ф. Р. на підставі повної суверенности України, то Україна вестиме війну дальше, хоч як це було би важко.

— **Буквальний текст відозви ґен. Вранґеля до українських повстанців такий:** „Повстанці правобережної України! Руська армія йде звільняти рідний край від червоної кормиги. Ми несемо з собою землю і волю, — землю тим, що працюють на неї, а волю тим, хто бориться вкупі з нами за щастя неньки Росії. Хай кожний будує щастя рідного краю по свойому, але тільки в єднанню наше спасення. Один за всіх і всі з одного. З нами Бог. Ґенерал Вранґель.

ПОЛЬЩА

— **Ґен. Галлєр** призначений комендантом цілої VI армії (пол.-зах. фронту). Ґен. Лєлизан повертає до обовязків коменданта округи Львів.

— **Польська делєґація** приїхала до Праги з метою поладнати комунікаційний рух на кордоні держав.

— Полагодження конфлікту **Ґломбіньскі — Ґрабскі** відкладено до повороту п. Ґрабского з Парижа.

— Нелєґальне перемичування через кордони великих сум польської і чужої валюти йде далі. Одного 9-ґо ц. м. переловлено в мисловинському потязі **2,000.000 марок та величезну суму долярів.**

— Польський уряд наказав повну **ліквідацію орґанізації „Бунду“** в межах польської держави, за її протидержавну діяльність.

— **Міністр Ґрабскі,** який виїхав до Парижа, затримався там довше, переговорюючи про нову фінансову допомогу від Франції. Франція жадає конкретних ґарантій, пр. в нафті.

— **Ґен. Соснковскі** видав наказ в справі відношення старшин і підстаршин армії до добровольців. Воно повинно бути як найкращим, а злісну поведінку супроти добров. треба строго карати.

— **Польська кольонія** в Парижу післала марш. Пілсудському вислови пошани і привітання, як ратівника батьківщини! Телєграми кінчається окликом: „хай живе Пілсудські, Вітос, Дашиньскі!“

— Польща заявила свою готовість **переглянути питання „коридору“.** Місцем переговорів буде Париж, а почнуться вони 1-го жовтня.

— **Польща** має на рижських мирових переговорах зажадати визнання незалежности України усім московським совнаркомом, а не тільки Чічеріном.

— Б. голова мирової делєґації у Мінську, заст. міністра **п. Домбскі, отримав, як голова Рижської делєґації, широкі уповноваження** для ведення переговорів що до перемирря й миру.

— **Комендант варшавської поліції** наказав не брати на ніякі примусові роботи чи мобілізації співробітників преси, військових і залізнодорожних установ.

— **Дашиньскі** заявив французькому кореспондентові, що мир з Росією буде певне підписаний на протязі декілька тижнів.

— **На випадок** приїзду до Риґи Чічеріна, з польського боку поїде туди віцеміністр Дашиньскі

— **Арештування комуністів в Люблині.** В Люблині арештувала тамошня влада з пятниці на суботу минулого тижня революційний комітет комуністів. При ревізії відобрано цілий орґанізаційний архів і кореспонденції. Одночасно на піддашу одного з домів при вул. Кравецькій ч. 39 відкрито тайну друкарню і наклад першого числа „Комуніста“.

РОСІЯ

— **Московський совнарком оголосив стан облоги в усіх ґуберніях Сов. Росії і її складових частин.**

— **Союз пролєтарських письменників.** В Петрограді зараз відбувається конференція пролєтарських письменників. Вироблено статут російського союзу письменнків. Союз має бути орґанізацією не тільки професійною, але також і політичною. Він буде боротися за повне здійснення програму комуністичної партії.

— **Лєнін** заявив у своїй промові на з'їзді робітників освіти, у Москві, 1-го вересня ц. р., що питання трівкости сов. влади в Росії залежить від положення Антанти. Тому, що Антанта роспадається — сов. Росія буде міцнішати.

— „Правда“ пише: **„Урожай** добрий лише на окраїнах. Голод є спільний ворог, який не відріжняє ні партій ні переконань. Хай громадянство Росії тісно

стане навколо совітської влади, і остання так само поборе голод, як і инших ворогів“.

— **Центр. Рада** „Профсоюзів“ оголосила мобілізацію членів на польський і вранґлівський фронт.

— У **Петрограді** є тепер 4 таборів примусових робіт, де находяться 6000 душ.

— **Троцький перебуває зараз у Литві,** звідкіль підготовляє новий наступ. Над Березиною йде концентрація великих больш. сил; **те-ж саме над горішнім Дніпром.** Армія є постачана на зімову кампанію.

— **„Воля Росії“** звертає увагу на список новоявлених демократів із найближчого окруження Вранґля: Пільц, Кривошеїн, Ґлінка, Гербель — все старі знайомі боги, які злетіли з бюрократичного Олімпу часів Плеве і Столипіна. „Але, пише „В. Р.“ ціх імен оказалось мало для трівкого закріплення демократичного ладу. За ост. час один за другим висовуються на перший плян діячі, яких минуле ще більш прямолінійне. Б. директор департ. поліції Клімович, один із найяркіших співробітників Плеве; Родіонов — б. Член „Союза Русского Народа“; непримиримий монархіст Ґурко; найбільш ідейна душа реакції і співець монархії — В. В. Шульґін, — всі вони справжі революціонери (але правого крила) і всі вони дружнім шиком рушили на „оборону“ демократії. Вони готовлять большевикам новий, легкий тріюмф! Як що не було би Вранґля, то Москва повинна би його придумати“ . . .

— **Румунія** відправила Вранґелеві муніцію, яка зісталася в Румунії від російської армії. Греція віддала армії Вранґеля муніцію, яку дістала від союзників.

— Командуючий Народною Добровольчою Армією ґен-майор Булак-Балахович **видав до червоних військ і російського населення наказ,** якого першим пунктом є: „приготовитися до зустрічі моїх військ, цебто: приготовитися до переходу з червоної армії в народню і видати комісарів та комуністів“.

— **Ґен. Вранґель визвав на нараду Ґурка.** Гадають, що Ґурко замінить теперішнього начальника горожанської адміністрації, Кривошеїна. Це той самий „знаменитий“ Ґурко, однодумець Столипіна й Плеве, б. тов. міністра внутр. справ, один з лідерів руських монархістів.

— Із боротьби партій і ґруп серед кримського уряду видно, що все те є широкою **закулісною роботою декількох банків і фінансових кол,** які хотять добути собі особливо корисний терен при ґен. Вранґлеві.

Міжнароднє життя

Чічерін про участь представника У. Н. Р. в переговорах. На зголошене за посредництвом польського уряду домагання, щоби в рижських переговорах взяв участь представник уряду Петлюри, прийшла від Чічеріна така відповідь: „Варшава. Сапєга, міністер заграничних справ. 12. вересня. У відповідь на вашу радіодепешу в справі якогось Андрія Лівицького подається до відома, що так звана демократична Українська Республика зовсім не істнує, бо Україна є незалежною радянською республикою, союзною з Росією, і бере з нею участь у переговорах мінських і рижських. Росія і Україна, будучи в стані війни з Польщею, хочуть заключити з останньою мир. Та між Росією і Україною істнує вже союзницький договір, і ніякий инший новий договір уже більш непотрібний. Відносно ж згаданого Андрія Лівицького, то польський уряд, якщо бажає, щоби той бунтівник одержав амнестію від радянського уряду України, може зробити йому пропозіцію підчас переговорів у Ризі. — Народній комісар заграничних справ: Чічерін“.

— Рідня бурмістра м. Корк льорда Мак Свінея, який перейшов 40-вий день голодівки (і все ще живе!), звернулася **до польського посольсва в Анґлії** з просьбою інтервенції Польщі на його користь.

— На запит одного журналіста, чи **Клемансо не згидній би кандідувати в президенти, цей ост. відповів:** „я був надто старий, аби стати президентом у січні, а тепер почуваю себе надто молодим для президентури. Я поїду до ін-

дійського пралісу й ганятимусь за тиграми. Це є далеко менш небезпенним ділом, як французька політика".

— **До Риґи приїхав** як військових експерт совітької делеґації — ґен. Поліванов.

— Термін скликання **палестинського парляменту** усталено на день 7. жовтня.

— **Офензива большевиків на Індії.** З Калькути надійшла вістка, що червоні війська, які заняли Локгард, посуваються в напрямі на Афґаністан.

— Головний **рєдактор „Дейлі Геральд" признав,** що російські большевики запропонували йому „братню допомогу, як акт соціалістичної солідарности" — 75,000 фунтів стерл. золотом.

— 22. ц. м. офіціяльно оголошено тимчасовий **уряд вільного міста Фіуме.** Д'Анунчіо перейме м-ство закорд. спр. іноситиме титул першого реґента.

— Шеф франц. військ. місії у Варшаві **ґен. Генрі їде до Франції у відпуск.** Його заступником стане ґен. Ніссель, кол. комендант 19-го корпуса в Алжирі.

— **Мілєранда обрано презідентом** республики 695 голосами з 892 поданих голосів.

З українського життя на чужині

Склад української делєґації до Риґи є такий: голова делєґації — М. А. Славінський; її члени; Шелухин, Мазепа, Ол. Ковалевський, Шрамченко, Добриловський.

Галицька місія в Льондоні. Бюро Рейтера з 1. IX. подає офіціяльно: В найближчих днях приїде до Анґлії місія представників Сх.-Гал. укр. уряду, аби домагатися незалежности Сх.-Галичини. У склад місії входять: Др. Петрушевич, др. Сіменс, др. Ґроттер, інж. др. Ксьонжек. Місія має одержати побачення з Льойд-Джорджом і льордом Керзоном. Сх.-Гал. Україна творить частину давньої австрійської монархії і згідно з лінією Керзона уявляє собою буферну державу між Росією і Польщею. Край має багато цінних нафтових теренів, і інж. др. Ксьонжек повинен британський уряд поінформувати саме про оцю справу".

Диктатор др. Петрушевич після кількоденного побуту у Парижі, прибув до Льондону.

Кол. радник Укр. Місії в Анґлії, Меленевський, приїхав до Відня.

На цьому тижні має приїхати до Відня міністр фін. Х. А. Барановський.

Барон Василько виїхав 21-го цм. з Відня до Амстердаму.

До Відня приїхав з Льондону др. Ярослав Олесницький.

Б. посол У. Н. Р. в Льондоні, П. Марголін, призначений юрисконсультом по Міністерству Закорд. Справ.

Посол У. Н. Р. в Римі, п. В. Мазуренко, призначений Чічеріном також послом Р. С. Ф. Р. і У. С. Ф. Р. Кажуть, що Мазуренко рахується у совітських штатах Комин'а (комисариат иностр. дел.) ще з 1-го січня 1920 р.

У Берліні заклалось стоваришення „Українська Накладня", репрезентуюча видавництво Я. Оренштейна.

Посол У. Н. Р. в Берліні Порш подався до димисії. Вик. об. посла леґаційний радник д-р Стоцький.

В середу, дня 29. вересня 1920 р. о 5. год. по пол. в залі „Ridhof“, VIII. окр., Shhlösselg. виголосить п. Федів Ігор, по порученню Укр. Тов. „Прихильників Освіти“ реферат: XVIII. Світовий Конґрес „Свобідної Думки“ і українська пропаґанда.

Листи до Редакції

П. Редакторе!

В III/12 числі „Волі автор рецензії про мою брошуру „Розбийте Кайдани“, — п. С-ський, — подав також „рецензію“ на „мою особу“ і, наводючи інформації про мою політичну діяльність, говорить, що я в 1919 р. „вірою і правдою“ служив Петлюрі в дипльоматичній місії в Парижі, і т. д.

Перша точка. 10. січня 1919 р. В. Кушнір, голова Інф. Бюра, покликав мене на референта преси для Інформаційного Бюра при Паризькій дипльоматичній місії. В той час головою директорії був Винниченко, але, не вважаючи на тодішній нахил директорійного уряду до „соціялістичної республіки“ і знаючи її хитання між радянською системою й демократизмом, я одмовився їхати в ролі відповідального політичного репрезентанта в якійбудь місії від Директорії, як це мені пропонував М. Шаповал, що був тоді міністром земельних справ. Мушу пояснити С-ському, що відповідальним представником правительства є посол, радники й секретарі (ці не завжди), тобто ті, що відповідають за — і навіть самі рішають політику свого уряду. Я не належав, навіть, до секції журналістів, яких обовязком було „ідейно“ боронити в пресі своє правительство. Я був не журналістом, а простим урядовцем в державному апараті, в уряді Української Директорії, яка тоді відбувала процес розколу. Комуністи і на Україні і по цілому світу можуть служити урядовцями в буржуазній державі, за винятком відповідальних посад і певних департаментів, а на Україні служили навіть в гетьманській державі і вступали до армії навіть Петлюри і можуть бути членами парляменту й міськими гласними (радниками).

Друга точка. Але я не працював в директорському урядові навіть в ролі референта-урядовця, бо 18. березня 1919 р., коли я був у Відні, мене було звільнено. Отже, 10. січня 1919 р. мене покликано на посаду, 11. січня прийнято, 13 січня я виїхав з Київа, 18. березня мене звільнено, а 25. березня 1919 р. я приїхав до Швайцарій.

Третя точка. Поїхав я закордон не „служити вірою й правдою Петлюрі“, як це волів би наклепати п. С-ський, а для здемаскування удавано „соціялістичного“ характера директорій на заході і паралізування впливу Петлюрівських аґентів в роді С-ського. Ми старались спровадити ще деяких комуністів (большевиків) закордон, але ширше нам це не вдалось зробити. Перше, що я зробив за кордоном, я подав до австрійських комуністів доклад про соціялпатріотичний характер директорії. Потім, я з иншими товаришами заклав у Відні видалництво (Ком. Бібл.) в лютім 1919 р. Далі я писав статті в україн., англ., франц. і навіть подавав комунікати до італійського „Avanti“ („Робітник“, „У. Щ. В.“, Ill „Socialist“, lll „Call“, le „Phare“), в яких я розгортав картини соціял-зрадницької роботи українських шейдеманів. Коли я що мав до діла з Петлюрою, так це хиба те, що в видаваній ним у Москві „Украинской Жизни“ умістив свою статтю „Українці в Сибірі“ (1913 р. ч. 12.), але я тоді був так далеко від Москви, що міг не добачити природу його „соціялізму.“

Четверта точка. Пороги великих і сильних світа цього знає найкраще п. С-ський, що ж до мене, то я не маючи для своєї роботи „джерел“, ходив до Степанковського лише для того, щоби користатись ґазетами, журналами, книжками й писальною машиною. Книгозбірня бюра Степанковського відчинена для всіх . . . жидів і православних.

П я т а т о ч к а. Пан С-ський каже, що „не м е н і б так писати“. Щоб розвіяти туман двузначних думок і витягти п .С-ського на шлях виразної я с н о ї м о в и, оцим заявляю, що я не належу до „с. с. — о ї породи, і те, шо я написав в своїй брошурі „Р о з б и й т е К а й д а н и“ випливає з того, що я думав, затямив, писав і робив протягом пятнадцяти років. Тим більше ц е м і г я писати, що вже в лютім 1918 р. я був один із тих, що заснували при большевиках щоденну „Б о р о т ь б у“ і підписали заклик на Харьківську конференцію лівих с.—р. (Михайличенко, Елаанський), а за часів Жовтневої Революції належав до Бахмутського „ревштабу.“

Ш е с т а т о ч к а. Ми приймаємо до Комуністичної Партії навіть тих, що колись „вірою і правдою“ служили Петлюрі, а потім його кинули, але тоді, коли ми переконані, що їх виступ з контр-революції є щирий, їх приход до пролетарських лав і соціялізму твердий єсть, і коли вони вчинкоми доводять, і на ділі показують, що слово не бренить брехнею. Може колись і п. С-ський буде працювати для Радянської України, а покищо ми просимо п. С-ського затямити добре, що ми не належимо до В а с, а тому цей наклеп на мене у рецензії я вважаю спробою заплямити мою честь і дорівнюю її з закидом соціялістові в службі царському правительству. А гадаючи, що уміщення цього наклепу в „В о л і“ сталось лише через редакційний недогляд, отцим, яко найкращий вихід для редакції з конфлікту, пропоную її виправити спричинену мені шкоду моральну і надрукувати цього листа, не проминуючи з нього ані рядка ані єдиної коми.

* * *

Г. П і д д у б н и й.

П р и м і т к а р е д а к ц і ї: З тяжким почуттям огидливости друкуємо ми лист пана Піддубного. Чи ізза безграмотности, чи може через моральну тупість, людина, спростовуючи обвинувачення автора рецензії,*) не тільки обома руками підписується під тим обвинуваченням, а ще й признається в далеко гірших вчинках: що він свідомо брав десятки тисяч франків від уряду самостійної України, що б, виїхавши за кордон, боротися проти самостійности українського народа; що він, отримуючи одною рукою ті франки, другою писав доклади віденським комуністам проти української самостійности, проти української справи! І жалкує тільки про одно, що не встиг потягти грошей на свою роботу н е т і л ь к о д л я с е б е, а л е і д л я т о в а р и ш і в!...

Цікаво б довідатись, як зареагують на цей лист инші „товариші“ р. Піддубного — Грушевський, Чечіль, Шаповал und Ко.?

Гидко і сумно, читачу! Бо „бывали хуже времена; но не было подлѣй!“ . . .

Від Редакції

Поправка.

В статті: „Звязок і сполука народів“ переставила в передостанньому числі „Волі“ (Вересень 1920, Том III. число 10/11) друкарня через похибку два склади на стор. 387 і 388 від слів: „Значить, зі всіх державних сполук“ (ст. 387) аж до слів: „відмовляючи її поодиноким членам“, та дала їх на початок статті, хоч вони належать щойно на ст. 389 у горі після слів: „і тому лекше осягають свої імперіялістичні ціли, чим звязки держав.“

Тому згадана стаття має зачинати ся від слів: „Подібно, як в Північній Америці і Швайцарії“ (зі стор. 388), а опісля слідує вставити на стор. 389 у горі названі повище два відступи (зі стор. 387/388). Др. С. Д н і с т р я н с ь к и й.

*) Автор рецензії С-ський, між иншим, нічого спільного не має з Степанківським.

З М І С Т

В о л і , Відень 1920, том 3, ч. I - 13

П о е з і я

О п о в і д а н н я, с п о м и н и, п о д р о ж і

Л і т е р а т у р а, м и с т е ц т в о

П у б л і ц и с т и к а, н а у к а і ін.

О г л я д и

Не забувайте!

Звертаємо увагу всіх передплатників „Волі“ негайно вирівнати залеглу належність за послідні три місяці (липень, серпень і вересень) 1920, бо в противнім разі висилка для тих, що не заплатять, здержиться. Проситься не забувати, що кошта появи одного числа виносять кольосальні суми, тимчасом деякі Вп. читачі замість правильної пересилки невиличкої суми дарять нас тільки гарними листовними похвалами.

Відень.

Зареєстровано Дирекцією Поліції у Відні ч. 918/19.
Registriert bei der Polizei-Dir. in Wien Nr. 918/19.

Відповідальний редактор Лев Шопак. Друкарня „Форвертс“.

Воля

Тижневик.

Вересень 1920.

Том III. Число 13.

Рік видання другий.